

RERVM GERMANICARVM SCRIPTORES

varii,

Qui, præmiſſis quibusdam ſuperioris ſæculi, ſub CAROLO V. Imp. memorabiliter acta potiſſimum complectuntur.

TOMVS TERTIVS.

Ex Bibliotheca & recenſione

MARQVARDI FREHERI,

Conſiliarii Palatini,

Primum Editus;

NVNC DENVO RECOGNITVS.

Curante

BURCARDO GOTTHELFFIO STRUVIO,

CONSILIARIO ET HISTORICO SAXONICO.

ARGENTORATI,
Sumptibus JOHANNIS REINHOLDI DULSSECKERI,
ANNO MDCCXVII.

MAGNIFICIS AMPLISSIMIS VIRIS NOBILITATE ORDINIS EQVESTRIS, DIGNITATE ET PRVDENTIA PRÆSTANTISSIMIS,

PRÆTORIBVS, CONSVLIBVS ET SENATORIBVS

INCLYTÆ REIPUBLICÆ ARGENTORATENSIS.

S. P. D.

VO primùm tempore, Amplissimi Patres, cœpi digerendis edendisque talibus patriæ Historiæ monumentis, maiore fortuna an diligentia à me conquisitis, vix dixero, operam impendere, hoc votum & propositum simul fuit, singulos eius Tomos, singulorum annorum laborem, Germaniæ nostræ ocellis, id est, Ciuitatibus Imperii præcipuis, apud quas saltem aliqua in notitia essem, honoris ergò inscribere. Quod meum institutum iam in duobus prioribus Tomis, non sine successu seruatum apparet. Et quidem hic animus & sententia ferè erat, in illis tranquillè subsistere, neque ad nostra hæc plus satis exulcerata tempora propiùs accedere: sed quæ istuc pertinentia in parato haberem, digesta tantum & ad prælum adornata posteris meis edenda relinquere. Quod tamen consilium meum partim cogitatio vicissitudinis rerum humanarum, & quam facile tanti momenti tantoque opere à me congestæ opes non tam mihi meis ve quam ipsi Reipublicæ perire possent; partim amicorum auctoritas, penè cum conuicio ista iam ab aliquot annis efflagitantium, addo & Typographorum instantia, ista cum prioribus coagmentare studentium, mutare me impulit atque adeo coegit. Cessi igitur, & publico hunc quoque Tomum (de sequentibus adhuc incertus) quod faustum sit, addixi.

addixi. Cui dum de more Patronum, prioribus minimè absimilem, ex eodem Ordine circumspicio; vestra Vrbs statim occurrit, vt oculis antehac non semel mihi neque sine voluptate vsurpata, ita animo nunquam excludenda: cùm admiratione omnium in ea rerum, quibus nobiles ciuitates decus suum debent, vetustatis (inquam) & originis Romanæ, pulchritudinis & magnificentiæ, præsertim verò Politiæ rationis & Eunomiæ nunquam satis laudabilis, addo & florentis Academiæ quæ hoc ciuitati elogium conciliat:

Amian. lib. 15. *Barbaricis olim quæ cladibus inclyta, nunc est*
Barbariæ ipsius nobilis excidio.

Tum etiam recordatione multæ magnæque comitatis & beneuolentiæ, quam in ea seu publico seu meo nomine transiens nunquam non & priuatim & publicitus sum expertus. Neque defuit spes aliqua, posse & consilium istud meum, vos quo licet cultu prosequendi, vobis aliquatenus approbari: & ipsa hoc genus litteraria monumenta eo loci, qui eruditis & intelligentibus viris quà in Republica quà Academia abundat, precium æstimiumque suum obtinere: quæ præsertim vestræ vrbi proprio quodam & præcipuo jure quasi deberi videbantur. Continet enim eam temporis difficillimi Historiam, quæ apud vos vestrisque auspiciis à magno viro summo studio & judicio elegantissimè elucubrata, & illi memoriam immortalem, & vobis perenne decus comparauit. Me quidem non magis aut amplitudo pomœrii, aut aedificiorum elegantia, aut Martia illa propugnacula, aut caput condens inter nubila sine exemplo Turris aerea aut aliud vllum pulchrum & spectabile ornamentum magis capit & rapit in stuporem, præ perfectissimo illo Annalium Sleidanicorum opere, quod intra muros (vt dixi) vestros felici sidere natum, totiesque deinceps diuersis & prælis & linguis renatum, extra omnem Fortunæ aleam positum

Canescet sæclis innumerabilibus.

Cui quod tamen aliquid hinc inde lucis ab hisce etiam nostris (ita enim voco, quæ lucis vsuram nobis debent, forte aliàs planissimè peritura) accedere posse ausim affirmare: ideo vobis quasi proprium præ aliis omnibus deberi existimaui; eoque confidentius nunc libens meritò ad vos affero: summo opere rogans & obtestans, vt istud quidem ceu recentissimæ (vt ita dicam) antiquitatis pignus & monimentum non vsque adeò aspernabile, lubenti animo accipere, grauissimo iudicio vestro approbare, fidaque custodia recondere & posteritati conseruare; Editorem verò, ceu vicini vobis celsique principatus veterem ministrum, vestri splendoris & honoris studiosissimum, fauore & beneuolentia solita complecti & prosequi dignemini. Valete, Patres Amplissimi, bono publico & florete, è Plinianis, Calendar. Septembr. MDCXI.

MARQVARDVS FREHERVS,
Consiliarius Palatinus.

Ad

Ad
NOBILISSIMVM ET AMPLISSIMVM
VIRVM
MARQVARDVM FREHERVM,
CONSILIARVM PALATINVM.

Germanæ Gentis VARRONEM, magne FREHERE,
Vno te doctus quilibet ore vocat.
Peruigilè densis tenebris monumenta vetusta,
Eruis, ac gratâ luce renâta locas.
Tu leges Regum priscas, & fortia facta,
Teutonicas promis sedulus historias.
Nunc quoque diuulgas raros casusque vicesque,
Bibliothecarum de locuplete penu,
Quas sensit dubiis iactatus Teuto periclis,
Cum CAROLVS Quintus nomine, Cæsar erat.
Perge, nec à cœpto victus desiste labore:
Perge, Palatini gloria magna soli,
Et quæ præterea Rhenus monumenta Nicerque,
Atque Palatini principis ora legit.
Quæque tui plutei, multo limata labore,
Fac possint aurâ liberiore frui.
Ausoniique, tuâ curâ, illustrata MOSELLA
Prodeat, & cursu prosperiore fluat.
Scaliger id dudum petiit: rogat ipsa MOSELLA,
Communis proprio Patria iure rogat.

QVIRINVS REVTERVS, D.
Professor in Acad. Heidelb.
Id. Sept. M DC XI.

ΜΑΡΚΟΥΑΡΔΩ ΤΩ ΦΡΕΗΡΩ

ἀνδρὶ σοφωτάτῳ καὶ εὐγενεςάτῳ.

Εἴσε, Φρεῆρε, χρόνοις προτέροις τεκε δῖα θάλεια,
ςῆθ εσιν ἐνπεμένη ἄνθεα ἱςορίης.
Τεύτονος ἀρχαίῳ πλεῖον ςίλβεσκεν ἄρῳρα.
Οἷος γὰρ σύ πέλεις, ὔλάχε ξυγγραφέων.

Ῥίχαρδος ὁ Ἐμιλιος

AVCTORES HISTORIARVM QVI HOC TOMO TERTIO CONTINENTVR.

EORGII SABINI, Brandeburgensis, *de Cæsaribus Germanicis*, Libri Duo, carmine Elegiaco singulorum vitas succincte complectentes.

ANTONII PANORMITÆ ab Alfonso Rege Arragoniæ Legati, *in Coronatione Friderici III. Imp. Romæ habita Oratio* A. 1452. fol. 1. Ex editione veteri Veneta.

IANNOTII MANETI Florentinorum Legati, in eadem Coronatione sub Nicolao V. Pontifice facta, ad vtrumque *Oratio Gratulatoria*, Fol. 9. Ex MSCto Palatinæ Bibliothecæ.

De FRIDERICI *Imp. in Italiam profectione votiua* Anno 1468. suscepta, narratio è Libro Ceremoniali desumpta, fol. 19. Editionis vetustæ Romanæ.

DESCRIPTIO *accurata Electionis Maximiliani I. Regis Romanorum* apud Francofurtum A. 1486. legitime factæ: itemque coronationis eiusdem continuo subsecutæ apud Aquisgranum, fol. 21. E vetusta eius æui editione, incerto auctore.

HENRICI VII. *Angliæ Regis ad Maximilianum Regem & Principes in Comitiis, habitis Confluentiæ Anno* 1492. *legatio*, cum eorundem Responsoria, fol. 42. Ex Archiuis Palatinis descripta per M. F.

BILIBALDI PIRCKHEIMERI Noribergensis, & Cæsarei postea Consiliarii *Bellum Suitense* siue *Heluetieum* Maximiliani I. Cæs. Anno 1498. gestum fol. 47. Ex eiusdem Bibliothecæ reliquiis à N. V. Iohanne Imhofio, Patricio Noribergensi Frehero amicæ communicatum.

IO. IACOBI GHILINI eiusdem *Cæsaris Expeditio Italica* Anno 1497. suscepta, fol. 91. cui accedit Telinæ Vallis, ac Larii Lacus particularis descriptio, eodem auctore. A Melchiore Haiminsfeldio Goldasto V. C. subministrata.

IO. TRITHEMII *Bauarici Belli* Anno 1504. Philippo Palatino Electori & Ruperto Filio à Maximiliano Imp. indicti, *Historia*, fol. 111. Ex Annalibus amplissimis desumta, qui in Bibliotheca Palatina asseruantur.

HVLDERICI ZWINGLII *De Gestis inter Gallos & Heluetios ad Rauennam*, Papiam & alia loca, deque Conuentu apud Thermas Helueticas Anno 1512. ad Ioachimum Vadianum Relatio, fol. 137. ab eodem D. Goldasto amice suppeditata.

ALOYSII MARLIANI *in Comitiis Ordinis Aurei Velleris* Serenissimi Caroli Regis Catholici A. 1517. *habita Oratio*, fol. 146. Ex editione eius temporis.

IACOBI ZIEGLERI *Attentata Christierni II. Daniæ Regis in Sueciæ Regnum*, & crudelitas perpetrata in Holmam Anno 1517. fol. 149. Ex editione eius temporis.

ACTA *Electionis Caroli V.* fol. 157.

LEONIS X. Pontificis *Epistolæ* Tres, super obitu Maximiliani I. Imp. & noui Cæsaris Electione facienda, ad Ludouicum Electorem Palatinum Anno 1519. missæ, fol. 161. E tabulariis Palatinis.

FRANCISCI REGIS Francorum *Legatio ad Principes Electores Francofurdium missa*, pro Suffragiis ad Imperium conciliandis Non. Iulii Anno 1519. fol. 167. Ex editione ipsius temporis.

HERMANNI COMITIS NVENARII in eisdem Comitiis *ad Senatum Electorum pro Carolo electo Rege Romanorum Oratio* perelegans: itemque ad ipsum Regem electum Gratulatio, nomine studiosorum Germaniæ, fol. 173. Ex eadem Editione.

IACOBI SOBII Legum Doctoris ad eundem Cæsarem exhortatoria nobilibus apud Francofurdiam iubentibus, fol. 183. Ex eadem.

PRINCIPVM ELECTORVM *Legatio ad Carolum Regem Hispaniarum*, decretum Electoris ad Romanum Imperium ei insinuans; qua functus est Fridericus Comes Palatinus in Molendino Regio Anno 1519. dicente Bernhardo Wurmsero I. C.

Cum

Cum responsiua eiusdem Regis, Electi Cæsaris per Mercurium Albonensem de Galtinaria Cancellarium, fol. 187. Ex editione eius temporis.

FLANDRIÆ *Ordinum Legatio* ad Carolum Regem in Hispaniam, edita, per Stephanum Coniitem Bellocassium: cum quibusdam eius Poëmatiis de Carolo V. fol. 195. Ex simili Editione.

PETRI ÆGYDII *Hypotheses Spectaculorum apud Antwerpiam in honorem Caroli V. Cæsaris editorum*, fol. 205. E simili Editione.

GERHARDI NOVIOMAGI Philippi à Burgundia, Philippi Burgundiæ Ducis F. Episcopi Vltraiectini, vita & obitus: cum Genealogia Ducum Burgundiæ, auctore Edmondo Dintero, fol. 217.

PETRI CRINITI *Belli Rustica ni in Germania diuersis partibus Anno* 1525. *excitati* & à Magistratibus feliciter sedati *Historia*, fol. 233. Ex Bibliotheca Palatina Electorali.

IO. ATROCIANI *de eodem querela*, Carmine Elegiaco, fol. 278. cum aliis eius Opusculis olim Basileæ edita.

HVBERTI THOMÆ LEODII, *de eodem Bello* Historia, illo tempore descripta, fol. 283. humanitate N. V. Iani Iulii Leodii auctoris F. Freherique manu partim descripta.

Eiusdem *Historiola de Francisci à Sickingen* Equitis *rebus gestis, seu potius ausis, & calamitoso exitu*, fol. 297. Indidem deprompta.

IO. SERVILII *Coniuratio Geldro-Gallica in Ciuitatem Antwerpiam*, Duce Martino à Rosheim A. 1544. fol. 313. Ex Editione Augustana eius temporis.

FRANCISCI REGIS GALLIARVM, *actitata per Legatos & litteras cum Imperii Principibus & Ordinibus*, atque etiam separatim cum Fœderatis Smalkaldicis, in diuersis Comitiis & aliter ab anno 1534. vsque ad 1543. fol. 347. Ex editione Parisina eius temporis, diligenter emendata & meliori ordine digesta.

PAVLLI RICCII *in conuentu Spirensi Anno* 1544. *habita Oratio de vita emendatione & bello in Turcas* suscipiendo, fol. 447. Ex Editione eius temporis.

IOACHIMI CAMERARII V. C. *Smalkaldici Belli* inter Carolum V. Cæsarem & Protestantium Duces Anno 1546. gesti, *Origo, Progressus, & Exitus*, Commentatio Græco eleganter descripta; cum Latina Versione & Supplemento M. Simonis Stenii Lomacensis, fol. 457. Insigni humanitate C. V. Ludouici Camerarii auctoris Nepotis Consiliarii Palatini ad exornationem singularem huiusce Tomi peramice nobis suppeditata.

MARTINI CRVSII *de eodem Bello, & in eo superatis parentum suorum Græco-Latina Narratio*, fol. 429. Edita antehac cum eiusdem Epitoma Heliodori.

SIMONIS STENII Lomacensis, *Vita Mauritii Saxoniæ Ducis* & postea Electoris succincte & fide descripta sermone Græco, & in Latinum conuersa. Ex Editione Heydelbergensi.

JOACHIMI CAMERARII Papebergensis, *Annotatio Rerum Præcipuarum quæ acciderunt ab Anno* 1550. *usque ad Annum* 1561. fol. 533. Ex aduersariis eius manu exaratis, apud prædictum D. Ludouicum eius nepotem asseruatis summa fide & diligentia descripta per M. F.

IVLII PFLVGKII & IOANNIS ANTONII VIPERANI *Laudatio funebris Caroli V.*

GEOR-

GEORGII SABINI
BRANDENBVRGENSIS,
DE
CÆSARIBVS GERMANICIS
LIBRI DVO.

JOACHIMI CAMERARII
EPIGRAMMA.

Οὐ μόνον ἀρχ. θεοῖς ὕμνησεν πρόσθεν ὁμοίας
Ἄνδρας ἀφ' ἱμερτῆς χῖος ἀοιδὸς ὀπός.
Οὐ μόνον ἀνδραγάθημα τ' ἐνὶ Θηβαΐδος ἔργοις,
Οὐ δέγε ναυτιλίη νηὸς ἰησονίης.
Ἀλλὰ καὶ ἡγεμόνων ἀρετὰς ἄεισε σαβῖνος,
Γερμανῶν ῥώμης δὶς παρέγεντο κράτος.
Οὔνοματ' ἦν παρέγεντο, τὸ δ' αὖ ἱερεῦσιν ἀληθὲς
Δούλευσεν στυγεραῖς δέσμοι ἀεικελίης.
Καὶ τόγε δὴ βασιλήων, ἄλλατε πολλὰ σαβῖνος
Ἤεισεν γλυκερῷ καλλιόπης στόματι.

Idem latine interprete S. Stenio.

NOn olim Heroum ſolus Mauortia facta
Cantauit dulci carmine Mæonides.
Nec ſolum ad Thebas res geſtæ fortiter olim
Notæ, nec ſolum nauis Iaſonia.
Nam quoque Germanos ornauit Muſa Sabini,
Quis ſubiecta fuit Martia Roma, duces.
Induperatores qui nomine, ſæpe (vti notum)
Turpia ſenſerunt vincula Pontificum.
Nec tamen his ſolis laudandis feſſa Sabini:
Sed multis aliis, Calliopea fuit.

CAROLVS MAGNVS.

CArolus antiquis Francorum regibus ortus,
Imperii meruit vindice ſceptra manu,
Cum Deſiderii fera contudit arma tyranni,
Finibus Auſoniis qui metuendus erat:
Cumque rebellantes per multos Saxonas annos
Traiecto domuit flumine, Mane, tuo,
Exciſis Auarum compeſcuit vrbibus Hunnos,
Gens quibus aſperior cognita nulla fuit.
Condidit & ſeptem deductis Caſtra colonis,
Pannoniæ celſis aſpicienda iugis.
Atque Saracenos ab Iberi depulit vndis,
Irrigat Heſperios huc vbi Batis agros.
Aſtrorum curſus, & fata regentia mundum,
Scrutari ſolitus tempore pacis erat.
Addictusque fuit conceſſa per ocia Muſis,
Doctus in alternos cogere verba pedes.
Carmina, morte quibus Rolandum fleuit ademptum,
Quatuor hæc eius nomine vulgus habet:
Tu patriam repetis, triſti nos orbe relinquis,
Te tenet aula nitens, nos lachrymoſa dies.
Sed qui luſtra geris binos octo ſuper annos,
Ereptus terris, iuſtus ad aſtra redis.
Teutones Arctois etiam quibus vtimur oris,
Nomina biſſenis menſibus ipſe dedit.
Cum quater à decimo tria luſtra peregerat anno,
Vltima longæuum fata tulere ſenem.

LVDOVICVS PIVS.

Filius Imperii cepit Ludouicus habenas,
Nomen ab inſigni qui pietate tulit.
His ſtudium pacis cum bella peroſus amaret,
Marte tamen clarus militiaque fuit,
Cymbrica ſedato pacauit regna tumultu,
Exitium fratri fratre mouente ſuo.
Compulit & ſumptis abſiſtere Britonas armis,
Stricta iubens ſæua ponere tela manu.
Expulit Auſonios & Tybridis vrbe Quirites,
Qui caput exorta ſeditionis erant,
Felix, ſi ſterili ſobolem natura negaſſet,
Nullus & vxoris cognitus eſſet amor,
Quos genuit natos, crudeles repperit hoſtes,
A quibus heu captus vincula ſæua tulit,
Mox tamen ereptus fatali carceris antro,
Cepit honorata reddita ſceptra manu.
Emeritam clauſit ſupremo fine ſenectam,
Mogus vbi Rhenum cornua miſcet aquis.

LOTHA-

GEORGII SABINI DE CÆSARIBVS GERMANICIS.

LOTHARIVS I.

Laude nihil dignum famaque Lotharius egit,
Intulit iniustus fratribus arma suis.
A quibus aduerso belli certamine victus,
Tristia cum turpi damna pudore tulit.
Dignus hic iniusti solet exitus esse tyrannis,
Impius in tantum quos scelus error agit:
Nominis vt fama, regnique cupidine ducti,
Horrida cum proprio sanguine bella gerant.

LVDOVICVS II.

Regia defuncti Ludouicus sceptra parentis,
Imperii summo dignus honore tulit,
Vandalica fregit, superato principe gentis,
Instabiles animos, instabilemque fidem.
Huius vt in duro virtus est cognita bello,
Sic etiam miti cognita pace fuit,
Ingenuas coluit studiis ac sumptibus artes,
Qua multis odio Regibus esse solent.
Tempore Cæsareas à quo suscepit habenas,
Bis geminis lustris additus annus erat,
Ausoniis placida cum morte quieuit in oris:
Insubrum celebri conditus vrbe iacet.

CAROLVS CALVVS.

Carolus Imperii fraudauit honore nepotes,
Qui licet iniustus, vir tamen acer erat.
Deuicit Ligurum populantes æquora Mauros,
In celerem vertens barbara terga fugam,
Et procul occiduo submotos orbe Britannos,
Compulit optata pacis amore frui.
Mincius Andinos vbi flumine proluit agros,
Mixta bibit medici fraude venena sui.

CAROLVS CRASSVS.

Crassus ab infesto semouit Pannonas Istro,
Cimbrica victrici fudit & arma manu.
Sed quam fortis erat primis & strenuus annis,
Tam senio factus mollis iners que fuit.
Regis ob ignauam priuatus nomine vitam,
Turpiter Imperio decidit ipse suo.

ARNOLPHVS.

Aspera cum Cimbris Arnolphus prælia fecit,
Quos patria domitos victor abegit humo:
Gallica qui longo vastantes oppida bello,
Non leuis Imperio causa timoris erant.
Cepit & Ausoniam depulsis ciuibus vrbem,
Templaque militibus diripienda dedit:
Quas meruit, iustas soluit pro crimine pœnas:
Syllanis moriens vermibus esca fuit.

LVDOVICVS III.

Tertius indomitis Ludouicus victus ab Hunnis,
Multa tulit forti non patienda viro.
Perdere vindicibus quos vltor debuit armis,
Turpiter his empta pace tributa dedit.
Ingressus modico Verona milite portas,
Venit in hostiles, captus ab vrbe, manus.
Suppliciоque grauis membris genitalibus orbus,
Est datus, Insubrum rege iubente, neci.

CONRADVS I.

Marte ferox Scythicis Conradus restitit Hunnis,
Atque neci victor millia multa dedit.
Ænus ab Alpina præceps ubi rupe voluitur
Humectat gelidis Norica rura vadis,
Francorum veteri postremus origine Cæsar,
Stirpe fuit gentis deficiente sua.

HENRICVS AVCEPS.

Cum sine legitimis defuncto Cæsare natis,
Regia progenies nulla superstes erat,
Albis ad Arctoas Henricus transtulit vndas
Sceptra, Luitboldo Saxone natus auo.
Fallere quod volucres laqueis viscoque solebat,
Aucupis aucupii nomen ab arte tulit.
Hic domitis cogens mitescere cornibus Istrum,
Norica vastatis oppida cepit agris,
Misniacis celebri fama notissima terris.
Vrbs vetus, à Martis nomine dicta iacet,
Ad quam Pannonici contundens agmina regis,
Barbare te patria depulit Hunne sua.
Effera quid posset virtute Bohemia, sensit,
Inque fugam celeri Dalmata versus equo.
Marchiaca pariter sensit ferus incola terra,
Structa super ripas vrbs & Hauele tuas,
A duce quam Brenno fundatam Teutones olim,
Vandalici sed tunc incoluere duces,
Vt foret insignis victoria nota triumphi,
Laudibus hic statuit digna trophæa suis.
Conditor erexit celsi fastigia templi,
Quod de Christipara Virgine nomen habet.
Mortuus est senos vbi quinque bis egerat annos,
Non habuit longo tempore Roma parem.

OTHO MAGNVS.

Saxonicis domitos Otho finibus expulit Hunnos,
Quos pater Augusta vicerat ante manu:
Hosque reuertentes ingenti clade peremit,
Hic vbi Suevorum perfluit arua Lycus.
Centum vulneribus ceciderunt millia, septem
Vix sibi difficili consuluere fuga.
Bella lacessitus cum fratre domestica gessit:
Ad Rheni victor quem superauit aquas.
Hostilique truces inuadens Marte Bohemos,
Subdidit imperio regia sceptra suo,
Ausus & inuito Romam censere Senatu,
Prisce dedit populo iura Quirine tuo.
Pastoremque Dei lacero præfecit ouili,
Qui pius ac tanto munere dignus erat.
Cepit & Insubrum deuicto mœnia Rege,
Ticini ferro depopulatus agros.
Argiuum Calabris eiecit montibus hostem,
Et Beneuentanum depulit orbe ducem.
Marte rebellantes Heduos Gallosque subegit,
Ingressus fines Sequana terra tuos.
Vicit & Hectorea natos ab origine Francos,
Imperii nobis qui peperere decus.
Mogus vbi inuicto miscet sua flumina Rheno,
Et generi, & nati contudit arma sui.
Inuida quæ longo tellus absconderat æuo,
Eruit Hercinius prima metalla iugis.
Albiacis vrbem vicinam condidit vndis,
Qua de Virginibus nomen adepta tenet.
Clara sub hoc meruit Germania principe, laudis
Quidquid habet Latium, Græcia quidquid habet.

OTHO SECVNDVS.

Nec fuit inferior primo virtute secundus,
Multa domi gessit prælia, multa foris.
Danubius rapidis vbi Norica perfluit vndis
Iugera conseruit cum patruele manus,
Ipsius ambibat qui seditiosus honores,
Factus & infesto Marte rebellis erat.
Sole coloratos Mauros, Numidasque feroces,
Finibus eiecit Damia, terra tuis.
Victa triumphalem dedit illi Græcia palmam,
Infectasque sua Gallia cæde manus.
At nauale gerens externo milite bellum,
Incidit in Siculas proditione rates
Captus vbi docto prædones ore fefellit,
Quod potuit Graio reddere verba sono.
Æqua solo posuit Beneuenti mœnia flammis,
Hæc quod ab infida proditus vrbe fuit.
Passa sub hoc longum Germania Cæsare frigus,
Pene fuit sæuo tota perusta gelu.
Tempore quo calcat maturas vinitor vuas,
Bruma repentinas sparsit oborta niues.
Et concreta suum tenuerunt flumina cursum,
Donec hyems tepido vere soluta fuit.
Cæruleus leni quam perfluit agmine Tybris,
Mortuus extremum clausit in vrbe diem.

OTHO III.

Venit ad Imperium teneris Otho tertius annis,
Imperio nondum cum satis aptus erat.
Sed matura virum quo tempore fecerat ætas,
Nec patre, nec forti degeneravit auo.
Germano Latias ingressus milite terras
Romulea cepit mœnia facta manu.
Crescentemque illic hostilibus obruit armis.
Cæsaris Æneadæ quem coluere loco.
Victor & eripuit, belli certamine capto
Pontifici fossis lumen vtrumque genis.
Nil veritus summi quod janitor esset Olympi,
Cælestes posset qui reserare fores.
Vt penes immensi nos tota potentia mundi,
Semper & Imperii gloria summa foret.
Regia constituit quibus est electio cura,
Præcipua septem nobilitate Duces.
Teutonicaque genus qui non ab origine ducunt,
Hæredes vetuit nominis esse sui.
Legibus acceptum Germania debet Othonis
Ferre, quod Imperii laudibus aucta manet,
Et quod adhuc nostri viget integra gloria regni.
Gloria, Francorum quam peperere manus.

HENRICVS CLAVDVS.

Cum priuatus adhuc princeps Henricus agebat,
A patruele suo victus Othone fuit.
Sed postquam summos est Cæsar adeptus honores,
Auspiciis gessit prospera bella suis.
Conjugis edomuit fratrem, semperque rebellis
Ipsius est facti milite capta Metis.
Cinxit & infestis Gandaui mœnia signis,
Tempore quo subiit Flandria victa jugum.
Oenotriis hostes Arginos expulit oris,
Contudit & Phrisios Marte fauente duces.
Sarmatica junctos fudit cum gente Bohemos,
Omnes Vandalici fregit & hostis opes.
Rege sub hoc, veterum cultus exosa Deorum,
Pannonis est Christi terra professa fidem.
Magnus & insolitis arsit feruoribus æstus,
Ortus vbi verno tempore Maius erat.
Sole laborantes vssis sitis arida campos,
Ac periit culmis languida facta seges.
Vnde per Europam victus annona negauit,
Pestis & est longam dira sequuta famem.
Additus Henricus cum cælite conjuge Diuis,
Annua promeruit numine festa suo.

CONRADVS II.

Signa pharetratos mouit Conradus in Hunnos.
A quibus infesto Marte petitus erat.
Versaque pugnaces Heduos dare terga coegit,
Quos Burgundiones tempora nostra vocant:
Sarmaticum regem dum fortibus adiuuat armis,
Qui patriis exul sedibus actus erat:
Sæpe triumphatos affecit clade Polonos,
Sæpe Bohemorum cæde repleuit humum.
Vda paludosis habitatur terra Sicambris,
Martia vulgatum Geldria nomen habet:
Æger in hac obiit supremo funere mortem,
Imperium nato suscipiente suo.
Rhenus vbi Nemetum veterem præterfluit vrbem,
Conditus in diua Virginis æde iacet.

HENRICVS NIGER.

Pannonio geminos Henricus ab hoste triumphos
Contusis retulit viribus, Hunne, tuis.
Non negat algenti Sauus id conterminus Istro,
Purpureum cuius sanguine flumen erat.
Compulit & fortes celeri virtute Bohemos,
In sua submissas tendere jura manus,
Hic vbi flauentes exæstuat Albis arenas,
Et celer vndoso gurgite Mulda fluit.
Vicit & extremos Morinos, Belgasq; potentes,
Dedita tunc studiis gens ea Martis erat.
Nunc agit imbellem discincta per ocia vitam,
Mutandisque suas mercibus auget opes.
Tres quoque Pontifices Romana sede potitos,
Arbiter Ausonia cedere iussit humo.
Quæque graues olim belli motura tumultus
Causa fuit, nato perniciosa suo:
Sedis Apostolicæ proceres jurare coegit,
In patriam fecit cum rediturus iter:
Vt quicunque sacri munus pastoris obiret,
Cæsaris electus voce probante foret.
Qua situs est genitor, requiescit in Vrbe sepultus,
Ad liquidas Rheni prætereuntis aquas.

HENRICVS IV.

Gregorium sacra priuauit honore cathedra,
Quod magicæ studio deditus artis erat.
Et contra mandata sui legesque parentis,
Pauit Apostolico munere functus oues,
Cumque rebellarent antistitis arma secuti,
Qui ripas habitant Saxones Albi tuas.
Vastatos incendit agros, pœnamque coegit
Oppida vindicta capta subire sua.
Vltus & est digna mulctatum cæde Rodolphum,
Carmine cum tali qui diadema tulit;
Petra dedit Petro, Petrus diadema Rodolpho:
Munus enim falsi Præsulis istud erat,

Hunc

CARMINA DE CÆSARIBVS GERMANICIS.

Hunc ubi prostratus violenta morte iacebat,
Delicti puduit pœnituitque sui.
Tam quod ob indignam deserto Principe causam
Impia pontificis iussa secutus erat.
Scilicet aspiciens mutilatam vulnere dextram,
Talia mœrenti pectore verba dedit.
Ergo quod iniustus cum Cæsare prælia feci,
Bellaque suscepi Marte nephanda meo,
Iuratamque fidem manus hæc scelerata fefellit,
Perfidiam pœnâ conueniente luo.
Post ducis interitum supremaq; fata Rodolphi,
Cæsar ubi facta pace quietus erat;
Imperio nati crudelibus excidit armis.
Res ea Pontificis fraude peracta fuit.
Exul apud Belgas lumen vitale reliquit,
Defuncti Nemetum corpus in urbe iacet.
Teutones hoc Solymam viuente recepimus urbem
Cæsare, quæ longo tempore capta fuit:
Quam ferus Ægypti regnator ademerat armis,
Imperio Memphis subdita cuius erat.

HENRICVS V.

Iusta tulit natus scelerati præmia facti,
Proque sua pœnas impietate dedit.
Quem prius adjutum sociis defenderat armis,
Detestanda gerens cum patre bella suo.
Terribiles huius diras & fulmina sensit.
Hæc solet Ausonii præsulis esse fides,
Cæsar at æquali fraudem mercede rependens,
Fecit in Italiam cæde cruentus iter,
Omnia concutiens ubi tristibus oppida bellis,
Hostili Latios igne cremabat agros.
Martia quæ iactat se nomine Roma Quirini,
Plena cadaueribus, sanguine plena fuit.
Discedensque sui crudelia signa furoris
In patriam victor cum referebat humum,
Vincula pontificem captiui more gerentem,
Ante triumphales ire coegit equos.
Quatuor hoc vno signantur marmora versu,
Quo situs in Nemetum conditur urbe loco:
Filius hic, pater hic, auus hic, proauus iacet istic,
Marmora visuris inspicienda patent.
Surgit ubi diuæ templum venerabile Matris,
Quæ sacra virgineo pondera ventre tulit.

LOTHARIVS SAXO.

Saxo rebellantes virtute Lotharius urbes
Compulit imperii fœdus inire sui.
Hostilem domuit Capuam, domuitque Cremonam,
Multaque diuersis oppida capta locis.
Addua quæ gelidis, quà perfluit Aufidus undis,
Ac taurina gerens cornua fronte Padus,
Noricus ultor Pegnesidos accola ripa,
Obsessa domitam tradidit urbe manum,
Captaque de Nemetum victorem plebe triumphos
Spira coronatis ducere vidit equis,
Formidanda sui spernentem fulmina Martis,
Te quoque Cæsareo subdidit Vlma iugo.
Nec minus urbanas ad pacis idoneus artes,
Fortia quam belli promptus ad arma fuit.
Restituit veterum neglecta volumina legum,
Inque scholis iussit publica iura legi,
Quæ prius obscura sub nocte sepulta iacebant,
Plenaque squalebant puluere plena situ.

Ipse suo dictam de nomine condidit urbem,
Mortuus in patria qua requiescit humo.

CONRADVS SVEVVS.

Magnanimos Conradus agens in prælia Sueuos,
Ad Solymas longum per mare fecit iter.
Aduentusque sui formidine terruit hostem,
Victor Idumeam qui populatus erat,
Vindice quem dextra Iordanis ab amne fugauit,
Humectat Pharios hic ubi Nilus agros.
At celebri partum ducturus laude triumphum,
Cum reduci patriam classe petebat humum,
Nomen ubi ponto Nepheleias induit Helle,
Vastus & Euxinas Bosphorus arctat aquas;
Perdidit inuictas amisso milite vires,
Hospitis indigna proditione sui.
Ergo nec immeritas, expendit Thracia pœnas,
Nunc ab inhumanis capta Borysthenidis.
Sustinet Imperium Getici crudele tyranni,
Quod fuit in iustos fraude maligna duces.

FRIDERICVS BARBAROSSA.

Inclyta Germanæ Fridericus gloria gentis,
Ingenio duri Martis amante fuit.
Sedibus ac regno Guelphos ejecit auito,
Pingue Cheruscorum qui tenuere solum.
Saxonici pulsis quibus Electoris honores
Abstulit, Ascania principibusque dedit.
Quos tribus Augustis natos ab Othonibus, aiunt
Nobile Cæsarei sanguinis esse genus,
Eruit Insubrium dissectam funditus urbem,
Tempore quo summi præsulis hostis erat.
Remque breui gestam signari carmine iussit:
Hic flerit Insubrium nobile gentis opus.
Mos antiquus erat, qui publica commoda pacis
Cæsare turbasset bella gerente foris,
Totius imperii reus inspectante senatu
Vt canis impositum corpore ferret onus.
Ergo quod Italicis dum concita gessit in oris
Bella, Palatinus mouerat arma domi:
Hunc licet inuitum detrectantemque coegit
Inclyta per Nemetum mœnia ferre canem.
Impofuitque duci nomen regale Bohemo,
Qui sua militia signa secutus erat.
Cuius in ambiguo saui discrimine Martis
Sæpe fuit virtus, sæpe probata fides.
Cum Veneto gessit quo tempore bella senatu,
Procubuit summi Præsulis ante pedes:
Supplice delicti veniam quibus ore precatus
Oscula cum turpi fixa rubore dedit.
Terrarum dominum quid inani ludere fastu
Iuuit Pontificem, Roma superba, tuum?
Armenia vitam submersus in amne reliquit,
Fortia cum sæuis intulit arma Getis.
At nisi crudeli præuentus morte fuisset,
Imperii fines ultima Bactra forent,
Hostis &, Europa qui nunc affectat habenas,
Vix Asia minima parte teneret humum.
Hoc flerit, hoc cecidit Respublica Cæsare Christi,
Quæ sine nunc vllo vindice lapsa iacet.

HENRICVS VI.

Tristia submersi natus post fata parentis,
Regia concordi sceptra fauore tulit.

Obsidione premens Vbiorum mœnia cinxit,
Vltus & est capta præsulis vrbe fidem.
Qui Burgundiacæ confisus robore gentis,
Imperii lapsas despiciebat opes.
Edomuit victor Calabras & Japygis oras,
Pulsaque Sicanio Trinacra regna mari.
Sunt vbi Cyclopum fumantibus antra caminis,
Vrget & Encelati molibus Ætna caput.
Cujus anhelanti prorumpunt ore fauilla
Brachia cum sæuo fulmine tacta mouet.
Funeris ante diem nato commisit habenas,
Imperium certo ne sine Rege foret.

PHILIPPVS.

Cæsarea pepulit de sede Philippus Othonem,
Proque suo regni frena nepote tulit.
Donec is vtilibus crescens adolesceret annis,
Qui patris electus tempore Cæsar erat.
At Romana pium damnauit curia Regem:
Curia quæ nunquam Regibus æqua fuit.
Cæsaream stygiis animam deuouit & vndis:
Præsul enim pulsi fautor Othonis erat.
Motus ob id sæuos tulit arma Philippus in hostes.
Consilio quorum res ea gesta fuit.
Diripuit captas Vbiorum præsulis vrbes,
Qui totius erat fons & origo mali.
Tyrigetasque acres domuit, quos nostra Doringos
Barbara corrupto nomine lingua vocat.
Post varios belli casus, actosque labores.
Dum secura trahens ocia solus agit,
Ac jubet incidi turgentem sanguine venam,
Traditus occubuit militis ense neci.

OTHO IV.

Summus ad imperium Præsul reuocauit Othonem,
Mox vbi sublatus cæde Philippus erat.
At Deus exegit pœnam iustissimus vltor,
Cæsareas paruo tempore rexit opes.
Excidit imperio Romani fulminis ictu,
Læsus vbi spreto numine Præsul erat.
Hic quibus incessit dominandi praua cupido,
Exitus iniustis Regibus esse solet.

DE
CÆSARIBVS GERMANICIS
LIBER II.

FRIDERICVS II.

Imperium pulso Fridericus Othone secundus
Cepit, vbi natus bis duo lustra fuit.
Quem prius exosum Romanus præsul habebat.
Cum regale puer nomen adeptus erat.
Legitimusque patri succedere debuit hæres
Prærpiente fero munus Othone suum.
Sueuus hic Argolicis potuit depromere verbis,
Omnia quæ voluit scribere siue loqui.
Eque Saraceno versos sermone libellos
Transtulit in linguam Roma diserta tuam.
Marte Brabantiacas vrbes populosque rebelles,
Atque Lotharingos contudit; acre genus.
Adductoque procul ferientes Pannonas arcu,
Quos Sauus & gelidis asperat Ister aquis.
At dum vindicibus repetitas asserit armis,
Quas sacer imperii præsul habebat opes;
Ianitor intumuit cœlestis Honorius aulæ,
Formidata mouens numinis arma sui.
Offensi metuens Fridericus Præsulis iram,
Posset ab hostili tutus vt esse dolo;
Imperii natum consortem in sede locauit,
Falsa sed heu quantum pectora fraudis habent.
Natus ad infestum desciuit perfidus hostem,
Quo patris adiutor tempore factus erat.
Captus ob id facinus, vinclisque coercitus arctis
Supplicio pœnas conueniente dedit.
Expulerat Solymum Nili ferus accola regem;
Cæsaris implorans ille petebat opem,
Cæsar Idumæas cum classe profectus ad vrbes,
Auxilium regi Marte fauente tulit.
Sed procul externis dum belligeratur in oris,
Ausoniam Præsul fraude subegit humum.
Atque per insidias ab Hetruscis capta recepit
Oppida, Cæsareæ quæ ditionis erant,
Idcirco Solima Fridericus ab vrbe retractus,
Movit in infidum Præsulis arma caput,
Effera tunc Italas turbauit factio gentes,
Factio perpetui noxia causa mali,
Partibus Augusti fautor Gibelinus adhæsit,
Pontificique tulit transfuga Guelphus opem.
Ipse suis Præsul sed cum diffideret armis,
Auxilio tutus posset vt esse Dei:
Regis in exitium templis decreta fuerunt
Mille sacerdotum murmura, mille preces.
At Deus iniustis obstruxit vocibus aures,
Irrita præcipites verba tulere Noti.
Qui pugnacis erant fera Præsulis arma secuti,
Cæsarea victi succubuere manu;
Euganei Phrygia Veneti de stirpe creati,
A quibus Adriacum nunc mare nomen habet.
Interea Solymas hostis Mahometicus arces
Occupat: hæc illa commoda lite tulit.
Ergo quod à Scythico Iudæa subacta tyranno
Oppida synceram destituere fidem,
Quodque prophanatus locus est, vbi rector Olympi
Sanguine deleuit crimina nostra suo;
Hoc Romana tuæ debetur curia fraudi:
Præsulis hæc bellum culpa gerentis erat,
Qui nisi victoris remoratus cœpta fuisset,
Acta sub imperium Caspia regna forent:
Impia sensisset Sueuorum Turcia vires,
Ac dominus Nili Rhene futurus eras.
Pulsus ab infestis sed cum Ptolomaide Turcis,
Teutonicæ miles nobilitatis erat:
Adversus Scythiæ populos Asiæque relictus
Cæsare qui Solymis digrediente fuit,
Vicit adorantes Idola vetusta Borussos,
Æquor vbi canis succina gignit aquis,
Ipse sed æthereas qua morte reliquerit auras.
Non perhibet certam cognita fama fidem.
Si quid habent priscis annalibus edita veri,
Creditur extremam non obiisse diem.
Arx vetus est, primus fundasse Lotharius illam
Fertur, ab authoris nomine nomen habet.
Istic rumor ait somno dormire solutum,
Ante nec effœto corpore posse mori.
Quam Geticus Solyma pellatur ab vrbe tyrannus;
Cæsareumque ferat Turcia capta iugum.

Huius

Huius enim viua sub Regis imagine spectrum,
Conspicitur tepido membra fouere toro,
Frigida cum medio voluuntur sidera lapsu,
Et subuecta rotis nox tenet atra polum.

CONRADVS IV.

Mortuus in tristi cum carcere filius esset
Regis, ab offenso qui patre captus erat:
Frater adoptatus fratris Conradus honores
Auspicio regni prosperiore tulit.
Hic cum Tyrigetis ad Mænum prælia fecit,
Dura gerens forti pro patre bella manu.
Sed fuit à summo deuotus Præsule diris,
Dum negat illius iussa superba sequi.
Vrbs vbi Parthenope sublimibus ardua muris
Surgit, & æquoreis pulsa feritur aquis,
Reddidit expirans animam, natoque reliquit
Frena parum fausta suscipienda manu.
Deficiente sua qui stirpe propaginis hæres,
Vltimus ex tota gente superstes erat.
Hunc Papa crudeli violenter cæde necauit:
Sueuia principibus sic fuit orba suis,
O faciles animos & mitia pectora Regum,
Hæc à Præsulibus quod potuere pati.
Iustitiæ ficto quoties te nomine iactas,
Hoc agnosce tuum crimine Roma scelus.

GVILIELMVS.

Dum gerit incautis bellum temerarius armis,
Nec satis instructo prælia Marte facit:
Occidit à Phrisio Guilhelmus milite cæsus,
Per geminos annos vix vbi sceptra tulit.
Huius ab interitu sedes sine Rege vacant,
Dum tria sunt annis addita lustra tribus.
Interea magna fremuit Germania motu,
Factaque sunt multis prælia multa locis,
Cum duce dux bellum, princeps cum principe gessit:
Vlla nec vrbs solida pace quieta fuit.
Scilicet vt certo naues rectore carentes,
Obruit insani fluctus & unda maris:
Sic labefactatur bellis ciuilibus vndis
Imperii sedes, cum sine Rege vacat.

RODOLPHVS.

Composuit mitis ciuilia bella Rodolphus,
Temporibus pacem restituitque suis.
Marte Doringiacas latronum subruit arces,
Aduena frugiferos qua Sala findit agros,
Vltus & est iustis Othocarem fortiter armis,
Regna sub arbitrio Vandala cuius erant.
Boiorumque ducem domuit, Sueuumque ferocem.
Qui duo cum gemino cornua pisce gerit.
Norica finitimis iacet vrbs contermina Francis:
Diuitiis vsquam vix habet illa parem.
Huius honorificum titulum nomenque Rodolphus
Principibus dono, cum regione dedit.
Qui piscosa tuæ dominantur Marchia terræ,
Ac titulos hodie Noridos vrbis habent.

ADOLPHVS.

Austriaco bellum cum principe gessit Adolphus,
Sceptra trucidatus quo capiente fuit.
Hic vbi Vangionum sedes vrbemque vetustam
Alluis instabili Rhene bicornis aqua.
Qua fuit antiquis habitata Gigantibus olim,
Corpora cum tellus prodigiosa tulit.
Vt testantur, ibi grauibus quæ nexa cathenis
In medio pendent ossa stupenda foro.
Qualia Trinacrio memorant subiecta Peloro
Grandia congestis molibus ossa premi.
Quin & Misniaca Fridericus Marchio terra,
Qui profuga morsus dente parentis erat:
Hunc fera miscentem superauit prælia victor,
Mœnibus angustis vrbs ubi parua iacet,
Tyrigetis fortes quæ limite separat Hessos,
A crucis & nomen monte vocata tenet.

ALBERTVS PRIMVS.

Intulit Albertus violentis arma Bohemis,
Attribuens nato regna tenenda suo.
Et Moguntiaco gessit cum principe bellum,
Cum duce quod Bauaro fœdere iunctus erat:
Qui cupidus regni summos ambibat honores,
Contudit hostili victor vtrumque manu,
At misere periit iugulatus fraude nepotis,
Qua iacet Austriaci fertilis ora soli.
Vtque parum iustis armis oppressit Adolphum,
Sic obiit cæsus vindicis ense necem.

HENRICVS VII.

Qua florente statu rerum Florentia nomen
Vrbs tenet, ac ripis adiacet Arne tuis,
Cæsaris Henrici parere negabat habenis,
Freta suis opibus, robore freta suo,
Hanc vbi vindicibus cinctam legionibus vrbem
Ipse subacturus fulmine Martis erat:
Thuscia conduxit sceleris mercede ministrum,
Dominici tonso de grege frater erat:
Toxica qui præbens illi sub corpore Christi,
Manducanda sacro pane venena daret.
Allatura piis mortalibus esca salutem,
Causa necis Regi perniciosa fuit.

LVDOVICVS BAVARVS ET FRIDERICVS AVSTRIACVS.

Regibus incessit discordia magna duobus.
Summa quibus rerum tradita cura fuit.
Aspera collatis ierunt prælia signis,
Qua celer humectat Neccarus arua vadis.
Attulit optatam Bauaro victoria palmam:
Austriaci vires succubuere ducis.

CAROLVS IV. ET GVNTHERVS.

Hos quoque sæua duos elegit factio Reges;
Sed lis alterius morte dirempta fuit.
Inclyta qua Mœni lapidosis adiacet vndis
Vrbs à Francorum nomen adepta vado,
Acria ciuili motuum bella tumultu
Funere Guntherum mors properata tulit.
Qui ramosa gerit velocis cornua cerui,
Indomiti fregit Carolus arma ducis.
Gymnasiumque recens ad flauum condidit Albim,
Hic vbi turrito culmine Praga iacet.

VENCESLAVS IGNAVVS.

Pigra quod ignauo traduxerit ocia luxu,
Nactus id à vita desidæ nomen habet.
Gloria non illi, sed turpis inertia curæ,
Atque saginato corpore venter erat.

Militiam fugit, pacis virtute nec vnquam
Egregio dignum principe fecit opus,
At piger ingluuiem dapibus vinoque replebat,
Et graue distenti ventris alebat onus.
Omnibus inuisus, ceu detestabile monstrum,
A proprio captus vincula fratre tulit.
Hoc inuenta fuit sub Cæsare machina belli,
Cuius ab impulsu mœnia quassa ruunt,
Concipiens rapidum qua fomite sulfuris ignem,
Acta procul nitri puluere saxa iacit:
Atque corascantis flammas imitatur Olympi,
Æthera terribili concutiente sono:
Ceu vibrata cadunt trifidis vbi fulgura telis,
Hoc sibi Germanus vendicat autor opus.

ROBERTVS.

Insuber infregit Galeatius arma Roberti,
Cum tulit auxilium gentibus Arne tuis,
Pro quibus aduersi discrimina Martis adibat,
Victor vbi Tuscos est populatus agros.
Inclyta qua doctis iacet Heydelberga Camœnis,
In patria leni morte quieuit humo.

SIGISMVNDVS.

Terra iacet gelido sub sidere Mænalis vrsæ,
Terra paludosis inuia fluminibus: (cis
Marchia nunc, quondam sed dicta Nomarchia Græ-
Est, & ab Imperii præside nomen habet. *
Summus enim præses Romani Cæsaris olim
Argolica dictus voce Nomarcha fuit,
Vnde quidem prisci vestigia nominis extant,
Vna sed est primo littera dempta loco,
Tempore quo pugnax rapuit Germania Drusum,
Indigenas Sueuos hic habitasse ferunt.
Hoc Sprea testatur gelidis vberrimus vndis,
Qui veteri dictus nomine Sueuus erat.
Cæruleum cuius perlabitur agmen aquarum,
Hanc & arenoso flumine radit humum.
Post, vt ab Augusto deducti Cæsare Sueui
Mutauere, prius quos tenuere, lares;
Teutonibus pulsis, multos habitata per annos
Vandalicis regio gentibus ista fuit.
Donec ab aucupio nomen qui dictus habebat,
Cæsarea meruit sceptra tenere manu,
Expulit externos hoc vindice Marchia reges,
Vrbis vbi fractas debilitasset opes,
Quam bibula dirimit sulcator Hauelus arena,
Humida qui patria perfluit arua mea,
Hæc nisi clara suis Heroibus ante fuisset
Terra, Sigismundo principe clara foret,
Natus enim veteri magnorum sanguine Regum,
Is prius Arctoa Marchio gentis erat:
Quam vel Pannonia fuit accersitus in oras,
Aut regni tenuit frena Boheme tui.
Mitis vt optata concordia pace coiret,
Cum sacra plena diu curia litis erat:
Concilium solemne Patrum Regumque vocauit,
Qua fuit Hus duram passus in vrbe necem.
Tres ibi Romano solio priuauit iniquos
Pontifices, inter quos graue schisma fuit.
Signa Borysthenidas vltricia mouit in hostes,
Marte sed aduerso tristia damna tulit.
Ingenuas habuit summis in honoribus artes,
Atque viris doctis munera multa dedit:
Cum quibus interdum conuiuia lætus agebat,
Ex humili quamuis ordine plebis erant.
Sicque suos proceres hortari sæpe solebat,
Artibus vt vellent incubuisse bonis:
Fama per ingenuas & gloria quæritur artes,
His fauor ac regum conciliatur amor.
Ipse sed incertis patrias hæredibus vrbes
Morte relicturus cum sine prole foret:
Marchiacas dono Friderico tradidit oras,
Inclytus is præses Noridos vrbis erat:
Bellaque vindicibus pro Cæsare gesserat armis,
Tunc vbi Pannonio captus ab hoste fuit,
Teutonici genitor fuit hic Fridericus Achillis:
Cuius & hic paucis versibus acta canam.

ALBERTVS MARCHIO BRANDENBVRGENSIS, GERMANICVS ACHILLES APPELLATVS.

Qualis erat, quantusque fuit bellator Achilles,
Hectora qui circum Pergama traxit equis.
Talis erat, tantusque fuit victricibus armis,
Qui ducis Æacidæ Marchio nomen habet.
Militia teneris hic castra sequutus ab annis,
Conseruit falso sæpius hoste manus,
Quam plerique duces belli sub imagine ficto
Ludicra viderunt prœlia Marte geri.
Nec fugiens vnquam tergo, sed pectore semper
Fortis in aduerso cognitus hoste fuit.
Ora manusque gerens, concissaque brachia ferro
Mille cicatrices, vulnera mille tulit.
Inuictos domuit populos, gentesque feroces,
Frigida quas rigidis educat Vrsa plagis:
Quas niue duratas & Rheticus asperat Ister:
Non tulit in molles strenuus arma viros,
Qua preciosa legit canis electra sub vndis
Prussia, Sarmatico limite iuncta solo.
Ipsius audito tremuit clangore tubarum,
Victaque pugnaci milite terga dedit.
Ipsius attoniti fugerunt arma Poloni,
Territa montanum ceu fugit agna lupum,
Norica qua duris viget artibus inclyta belli,
Istius vrbs nonies Marte cruenta fuit,
Adde quod Hussitas compescuit: adde quod
(agmen
Silesii pepulit victor equestre ducis.
Qui parere ferox, illique subesse negabas,
Contudit ac forti te Pomerane manu,
Bella sed assiduo licet irrequietus agebat,
Si qua fuit, nunquam pax odiosa fuit,
Huius adhuc viuunt gemini de stirpe nepotes
De quibus hoc addam pauca, sed apta, loco.

* In Editione Poematum Sabini Argentoratensi A. 1538. in 8uo facta, hi versus ita concepti:
Nomen ab antiquis tenet inclyta Marchia Marsis
Quos ibi cum Sueuis tunc habitasse ferunt.
subsequentes uero quatuor omissi sunt.

IOACHIMVS PRIMVS ELECTOR MARCHIO BRANDENBVRGENSIS.

Qua Ioachime tuis præconia laudibus addam.
Qui trahis à magno natus Achille genus?
Nam tua promeruit tantam facundia laudem,
Magnanimi quantam dextera fortis aui,
Os quoties cœleste moues linguamque disertam,
Exuperas dulci Nestora voce senem,
Suavior hyblæo tibi copia melle redundat,
Verbaque ceu densis imbribus acta fluunt.
Te mirata frequens fuit vrbs Augusta loquentem,
Rhetoris imposuit cum tibi Cæsar onus.
Ipse nec es patrio tantum sermone disertus,
Cuncta potes Latio, quæ cupis, ore loqui.
Edita testatur cultis oratio verbis,
Omnibus ingenii nomine grata tui.
Nec varias piguit rerum te discere causas,
Quæ sacra cœlestis semina mentis habent,
Quas honor antiquis Ægypti regibus olim,
Summaque principibus gloria nosse fuit.
Cognita sidereï tibi sunt animalia cœli:
Præscius & longe fata futura vides.
Cumque bonis faveas studiis, ac rebus honestis,
Ingenuas artes qui coluere, colis.
Quos vt ab Hetruscis Mecænas regibus ortus,
Sic tua profusis sumptibus aula fouet.
Atria struxisti doctisque palatia Musis.
Auspiciisque recens est schola cœpta tuis:
Hic vbi Marchiacos disterminat Odera fines,
Ac tua Sarmatico iungitur ora solo.
Nec diuina tui clementia pectoris vnquam
Bellica ciuili prætulit arma toga.
Publica tranquilla conseruas ocia pacis:
Nullaque funesti prælia Martis amas,
Hæc te semideis virtus Heroibus æquat:
Non habet hoc similem tempore Roma tui.

ALBERTVS CARDINALIS ELECTOR, ARCHIEPISCOPVS MOGVNTINVS, ET MARCHIO BRANDENBVRGENSIS.

Nec te carminibus nostris Alberte tacebo,
Nobile Præsul aui nomen adepte tui.
Ipsa gubernatrix caput & Germania mundi,
Quo nihil, excepto Cæsare, maius habet.
Omnis cura tibi magnarum tradita rerum,
Inque tuis humeris grande recumbit onus.
Te medium pacis te conditionibus offers,
Teutonis armorum dum pauet ora metu.
Dumq; ducum tacita fraudes, & operta tumescunt,
Bella domi, nobis, bella timenda foris;
Et sacra turbatur variis Ecclesia sectis,
Omnia mixta quibus fanda nephanda iacent.
Ergo quod exultant securis publica terris
Ocia, suppresso bellaque Marte silent:
Quodq; gravi nondum Germania mota tumultu,
In sua conuertit viscera cæde manus:
Sed debere tuis meritis Alberte fatentur,
Composita quotquot commoda pacis amant.
Ne qua sed existat metuendi causa furoris,
Afflictis fidei rebus & affer opem.
Induat vt verum pietas renouata nitorem,
Quæ modo dissidiis tot labefacta ruit,
Quod si composito per te sublata tumultu
Schismata turbatæ religionis erunt:
Donec adorabit nomen Germania Christi,
Laudis erit nunquam fama caduca tuæ.

ALBERTVS II. CÆSAR.

Contulit Alberto regale Bohemia sceptrum,
Ac subiecit opes Pannona terra suas:
Nupta quod illius thalamo, lectoque iugali
Nata Sigismundi regis Elissa fuit.
Quæ velut exemplum Lucretia casta pudoris,
Aequabat morum nobilitate genus.
Teutonici ductu Thaboritas fudit Achillis:
Colluuies quadam gens ea plebis erat.
Templa Bohemiacis quæ disiiciebat in oris,
Atque sacerdotum diripiebat opes.
Illaturus erat Turcarum bella tyranno
Morte sed extinctus præueniente fuit.

FRIDERICVS TERTIVS.

Tertius vtilior Fridericus ad ocia pacis,
Aspera quam duri Martis ad arma fuit.
Quo Burgundiones Vbiorum depulit oris,
Teutonici bellum gessit Achillis ope.
Quæ dedit ars nobis impressos ære libellos,
Facta sub hoc primum Cæsare nota fuit.
Hæc, si temporibus priscis inventa fuisset,
Qua nihil vtilius totus hic orbis habet:
Nostra libris hodie frueretur pluribus ætas,
Defraudata quibus secula nostra carent.
Hanc operosa novam Moguntia protulit artem
Quæ celebris Magi nomen ab amne tenet.

MAXIMILIANVS.

Maximus occiduis fuit Aemilianus in oris
Captus ab indigenis, perfida Bruga, tuis.
Ipse sed ereptus celeri virtute parentis,
Vincula quæ tulerat, mox tulit arma manu.
Depulit Hunniaden à sedibus vltor auitis,
Qui fuit Austriacis Marte potitus agris,
Signaq; regalem victricia mouit ad Albam,
Horruit inuicti Cæsaris arma Sauus.
Pannones euersis & submisere pharetris
Spicula, quæ ferro tinctile virus habent,
In Mahometigenas deduxit & agmina Turcas,
A quibus affectus clade Liburnus erat.
Ante sed aggressus quam prælia miscuit hostem,
Densa metu pauidi terga dedere Getæ.
Contudit indomitum debellauitque Sicambrum,
Victa prius nunquam dextera cuius erat.
Norica vastantes occidit & arua Bohemos,
Marte Palatinas cum sequerentur opes.
Nec semel est vltus rumpentem fœdera Gallum,
Instabilem summiq; Pontificisque fidem.
Conscendens Tyrii ductoris & æmulus Alpes
Fudit in aeriis montibus Heluetium.
Quid loquar Euganea Venetum cum plebe senatum.
Quos domitos terra, quos superauit aqua?
Adriaci vasto trepidabant æquore nautæ,
Mercibus ac plenas destituere rates,
Vrbis vbi victor Patauina mœnia cepit,
Tantus erat terror, tantus vbique metus.

Vlti-

Vltima post duros ærumnosósque labores
Fata pium terris eripuere senem.

CAROLVS V.

Dive quibus cælo te Carole laudibus æquem?
Carole non ipso, quem regis, orbe minor.
Cæsare quo maior, validisque potentior armis
Nullus ab Augusti tempore sceptra tulit.
Imperium terris, animos æquabit Olympo
Auspiciis fælix Teutona terra tuis.
Qui prius ibat ouans Gallus plaudentibus alis,
Præda tuis Aquilis sanguinolenta fuit.
Signaque Ticini captus submisit ad vndam,
Militis inuicti robore fracta tui.
Clauigerique Petri sub nomine regna tenentem,
Arcta coegisti vincula ferre Papam:
Sæua cohortatus Venetum quod ad arma senatum,
Et noua cum Gallo fœdera pactus erat.
Tendere se Latias Florentia sensit in oras,
Sanguineo Martis fulmine capta tui.
Quæ confisa suis opibus, rebusque secundis,
Irridere tuum non metuebat auum:
Illum retrogradi cum tergo incidere cancri
Pinxerat, hoc titulo: Tendimus in Latium.
Turca, triumphato qui formidabilis Istro,
Barbara Germanis tela minatus erat:
Et cessura suo sperabat cuncta furori,
Iuratus patrios, numina vana, Deos:
Quod foret Euxinas nunquam rediturus ad vndas,
Ni prius ad Rheni castra locasses aquas:
Ante tubam fugit, nec bellica degener hostis
Militis est ausus signa videre tui.
Marchio vertentem Ioachimus terga secutus,
Auspice te magna funera strage dedit.
Millia prædonum bis quattuor intulit Orco,
Austriacam quorum cæde piauit humum.
At procul ad septem fugiat licet Ostia Nili,
Aspera vindicta senties arma tua.
Edita nam priscis oracula versibus extant,
Qualia Cumeæ carmina vatis erant,
Quæ tibi de Solyma promittunt vrbe triumphum,
Illa quod imperium sit subitura suum.
Ergo nisi veterum sunt irrita carmina vatum,
Quæ reor euentus mox habitura suos:
Tempus erit, cum te spoliis Orientis onustum
Quadriiugis referes currus eburnus equis:
Liuentique gerens immania vincula collo,
Ante tuas ibit Turcia capta rotas.
Plaudentesque tuis resonabunt laudibus vrbes
Austriacæ, per quas victor iturus eris.
Laticiaque fremet, conceptaque gaudia ducet
Pannonis hostilis terra soluta metu,
Tunc ego non paruis elegis humilique Camæna,
Sed tua Mæonio carmine facta canam:
Si modo quæ vita dispensant fata sorores,
Temporibus dederint stamina longa meis.

FERDINANDVS.

Hoc opus exegi florentibus integer annis,
Bis duo cum natus lustra Sabinus eram;
Tempore quo Geticos rex Ferdinandus in hostes
Arma, suo bellum fratre gerente, tulit.
Vnanimis cum quo regni moderatur habenas,
Et graue terrarum sustinet orbis onus.
Viuite Semidei, concordes viuite fratres,
Omnia sub vobis, Vesper & Ortus, erunt.
Vos metuat primus, vos vltimus horreat orbis:
Vos & si qua parum terra veretur, amet.

ΙΑΝΟΥ ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ.

εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον.

Πείθουσίν με λέγοντες ἐπ' ἀντολίην ἀπὸ δυσμῶν
Ἔμπαλιν ἠέλιον λάμψαι ἀνερχόμενον.
καὶ γὰρ ἀφ' ἑσπερίων ἡμῖν περάτων ἀνέτειλεν
ἅτερος ἠέλιος κάρλος, ἄναξ μερόπων.
Ἀλλ' ὑπεριονίδη μέγα μέμφεται ἔθνος ἐρεμβῶν,
κάρλον κόσμος ἅπας εὔχετ' ἄνακτα λαβεῖν.

SIMONE STENIO INTERPRETE.

Solis ab occasu ferri iubar aureum ad ortum
Qui perhibent, prorsus non adimenda fides.
Scilicet Hesperiis alter Sol ortus ab oris
Rex hominum fulget Carolus eximius.
Vt gens Æthiopum faciat conuicia Phœbo,
Carlum orbis dominum totus habere cupit.

ANDREAS ALCIATVS IC.
EMBLEMATE XLII.

Oceanus quamvis fluctus pater excitet omnes,
Danubiumque omnem barbare Turca bibas:
Non tamen irrumpas perfracto limite, Cæsar
Dum Carolus populis bellica signa dabit.
Sic sacra quercus firmis radicibus adstant,
Sicca licet venti concutiant folia.

ANTONINI PANORMITANI ET IANNOTII MANETTI ORATIONES IN CORONATIONE FRIDERICI III HABITAE.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

Olennis erat Friderici III Imp. vna cum coniuge sua Eleonora Lusitanica coronatio, magnifico cum adparatu, a Nicolao V Romæ facta, quam etiam aliæ gentes, aliique Reges votiua adclamatione celebrarunt. Inter hos Alfonsus Rex Siciliæ & Neapolis, auunculus Eleonoræ, quæ Eduardi, Lusitaniæ Regis erat filia, Alphonsi V. qui hinc imperabat, soror, Antonium hunc Panormitanum Romam mittebat, qui de coronatione gratularetur. Hic Panormi natus, genus suum ab vltimis Britannis, Becadellaque familia, Bononiæ celebri, repetebat. * Moribus ac litteris præstantibus erat exornatus, cum Philippo Mediolanensium Principi fertilis ingenii industriam obtulisset, tanta liberalitate susceptus est, vt Principem noscendæ historiæ cupidum, familiariter doceret, & publice octingentis annuis aureis elegantiores litteras profiteretur. Verum, eo grauissimis bellis occupato, Panormita Alfonso adhæsit, secretioris scrinii Magister, & studiorum expeditionumque omnium terra marique perpetuus comes fuit.** Hinc etiam ad Venetos legatus missus, vt ex tumulo T. Liuii Patauini brachium peteret, quod etiam impetrauit, *** aliisque negotiis publicis fuit adhibitus, **** vt mirum esse non debeat, quod hoc etiam ipsi negotium

---

* P. Iouius _elog. n. XII p. 29._ Hier. Raguza _elog. Sicul. p. 33._ Quare etiam Nicolaus Toppius _Bibl. Neapolitana p. 24._ ipsum vocat _Antonio Bologna._

** verba sunt Iouii _c. l._

*** hæc ex Angeli Portinari _libro de felicitate Patauina_ exponit Nic. Toppius _c. l._

**** hoc Bayle _Dict. Histor. & Critique_ cum aliis, quæ Panormitanum concernunt, plenius exposuit.

um fuerit demandatum. In hac autem Oratione Imp. potiſſimum laudat a Religione & Temperantia. Commune tamen Italorum repetit commentum de corona Paleari, ferrea, argentea, aurea.

Sequitur IANNOTII MANETTI, *legati Florentini* Oratio *eadem in cauſſa Romæ habita. Erat hic diſcipulus Emanuelis Chryſoloræ, trium linguarum peritus, Senator Florentinus, atque a Nicolao V Papa equeſtri dignitate ornatus. Legationes varias ad Reges principesque atque etiam Pontificem M. obiit. Varia ſcripſit, quæ* * *tamen plerumque adhuc latent in MStis. Vtrasque orationes Politicis ſuis Imperialibus inſeruit Goldaſtus.* ** *Panormitani vero Orationem ſolam Theatro ſuo Comitiorum ſub Friderico III inſeruit Mullerus.* ***

Adiecta eſt Narratio de profectione Imp. in Italiam votiua, *quæ ex Cæremoniali Romano libro I ſect. XIII eſt deſumta. Cauſam eiusdem profectionis exponit Gerhardus a Roo,* **** *dicens:* ſub initium Nouembr. Cæſar res in Auſtria ſatis iam quietas, & Mathiæ ob foedus fidendum ratus, ſuſcepto in Italiam itinere, in ante diem natalis domini noſtri Romam venit, vbi ea nocte,, ſacra faciente pontifice, euangelium de edicto Cæſaris Auguſti decantaſſe dicitur, exemplo Imperatoris Sigismundi. Sedecim dies illic commoratus, domum rediit. Itineris huius cauſa votum eſſe vulgo ferebatur. Erant qui confirmationem ſucceſſionis in Hungariæ & Boemiæ regna petiiſſe dicerent; nec abſimile ve-

* Voſſius *de Hiſtor. latinis lib. III p. 581,* qui etiam ſcripta ipſius recenſet.
** *p. V p. 344.*
*** *p. II c. I §. 10.*
**** *lib. VIII p. 270.*

ro eſt, prudentiſſimum Imperatorem, conſilia ſua, ex authoritate Pontificis inſtituere voluiſſe. De expeditione in Turcam & bello Boemico actum eſſe nonnulli meminere. *Qua ratione a Paulo II Papa fuerit exceptus, docet Cardinalis Papenſis *ſcribens:* cum Calendis Decembribus, qui fuit annus ſedentis Pauli, quintus, Fredericum Imperatorem eius nominis tertium in Italiam deſcendiſſe voti ſoluendi cauſſa, quod ad ædem Apoſtolorum ex Germania vouerat, idque Venetorun litteris certiſſimum haberetur, conuerſus ad eius ſuſcipiendi curam, vnum ex Secretariorum ordine, quam longiſſime ire obuiam iuſſit negotio iniuncto, vt crebris nuntiis de ratione viæ, & cæteris, quæ cognouiſſet, ſine mora ſignificaret. Inde vocatis in Conſilium patribus, quatuor ex diuerſis nationibus Epiſcopos deſignauit. Iudicesque Rotæ duos & conſiſtoriales Aduocatos totidem, qui ſecretario ſuccedentes ſecunda ſalutationis officia exhiberent. Delegit quoque Cardinalem Hoſtienſem ac ſancti Euſtachii, qui præſtarent tertia, non tamen vltra bidui viam progrederentur. *Inde quoque Papienſis, qua ratione Imp. in vrbe fuerit receptus, exponit, quæ relatio iamdum in Tomo ſecundo Freheri reperitur, quem ſequitur Mullerus.***

---

* *Comment. lib. VII p. 438.*
** *p. IV c. XLIII.*

AD FRI-

AD FRIDERICVM III. IMP.

ANTONII PANORMITAE AB ALFONSO NEAPOLITANO REGE LEGATI,

IN CORONATIONE ILLIVS ROMAE HABITA ORATIO.

LLVXIT iam tandem felix illa & expectatissima dies, Friderice Cæsar, quæ bonis omnibus pacem & tranquillitatem, tibi vero laudem & gloriam sit sempiternam allatura. Ecce enim aduenisti, exoptatissime Auguste, tuamque sacrosanctam Maiestatem hodierno die coram intueri licet, aut rectius quasi Dei cuiuspiam immortalis effigiem venerari. Nam tecum vna, quasi diuinum fidus comitantes, aduenisse creduntur Salus, atque Libertas, Italiæ, bonorum ac constantissimorum hominum exaltatio, prauorum perfidorumque depressio. Exultent igitur gaudio, Iesu optimo maximo laudes ac gratias habeant, quicunque puri sunt, fidelesque perstiterunt: iniqui vero ac perpetuo contumaces erubescant, formident, profugiant; huius enim dignissimi Romanorum Regis artes sunt Romanæ illæ quidem, *parcere subiectis, & debellare superbos.* Verum antequam Alfonsi magnanimi atque inuicti Regis nostri mandata explicemus, a quo quidem ad eminentissimam Maiestatem tuam legati sumus, pauca admodum quæ partim ad laudem, partim ad dignitatem suam pertinent, enarrare nos pro singulari tua humanitate concedas. Ego vero a clarissimis ac illustribus collegis iussus dicere obtemperabo, verum ita obtemperabo, vt rationem tuarum occupationum, vel inprimis ipso breuiloquio videar habuisse. Quod igitur a plerisque oratoribus dictum est, nescire se vnde principium sumant, id in præsentia mihi euenire non verbis, quemadmodum fortasse illis, sed re ipsa nimirum intelligo. Non solum enim quia multæ sunt tuæ virtutes, & varie inter se connexæ, verum etiam quia ita præclaræ omnes & ita egregiæ sunt, vt inter se ipsas de excellentia concertare videantur: nec facilis sit deliberatio, quænam in dicendo sit anteponenda. Siue enim animi magnitudinem considero, nihil magis dignum videri potest, de quo quam primum enarretur: Siue religionem, aut ceremoniarum cultum, illud omnino censebis præferendum. At si iustitiam & æquitatem contempleris, nihil tum videri debet vt illi anteponatur. Cum vero liberalitatem, humanitatem, moderationem tecum pensites, quam illarum præponere, aut quam non præponere debeas, ignorabis. Ego tamen vnde aptissimum & congruentissimum putabo, inde initium dicendi faciam: a religione videlicet & cultu diuino. Qua in re vel maxime tuam, Friderice, sapientiam declarasti: siquidem vera hominis sapientia est pietas, id est, Dei cultus: Etenim ante omnia verum creatorem, vnicum & summum Deum, Christum Iesum penitus colendum, adorandum, verendum animo proposuisti, vt erga eum ipsum Christum, quo terrarum imperium, assumpsisti, pro tanto munere accepto & gratus existeres, & hominibus quibus diuina prouidentia præesses, vitæ beatæ viam tui luminis exemplo monstrare. Maxime quidem decet Reges ac Principes, quique ab omnibus timeantur, eos ipsos vereri, ac metuere Deum immortalem. Quod qui fecerint, sentient præclarum illud & memorabile Camilli dictum, *Omnia prospere euenisse sequentibus Deos, aduersa spernentibus.* His tu itaque ratio-

 nibus

nibus adductus, in primo ipso iuuentutis flore, non maris, non viarum discrimina, non Barbarorum & eorum, apud quos Christi nomen inuisum est, latrocinia atque insidias veritus, sepulchrum Domini * ex vltimis vsque Germaniæ partibus adiisti, laborum & velut gloriæ primitias Deo reddens atque sacrificans. Quid nunc ego Psalmos, & orationes? quid Missarum sacra mysteria? Quid ieiunia, adque indictas Christiano ritu abstinentias referam? Nihil vtique omittis, quod boni, & puri Christiani officium esse intelligas, quo Deum tibi perpetuo places, ac propitium & fauentem reddas: quo ciues tibi diuinitus commissos ad veram dirigas felicitatem p.
& sapientiam. Cumque animo magno & excellenti præditus sis, in hoc vno, ne Dei scilicet voluntatem offendas, miro quodam modo timidus atque anxius prædicaris. Denique cum natura natus ad virtutem videaris, & bonitatem naturæ Dei quoque voluntate confirmes; ob illud etiam a peccatis atque flagitiis caues, ne tuos ciues vitiorum imitatores efficias. Satis enim nosti, exemplo magis quam peccato Principes nocere. Inter hæc tam præclara tui animi ornamenta, gloriosissime Cæsar, illud in primis admirari licet, atque veneratione complecti omni, quod cum tam infinita & innumerabilis multitudo tum domesticarum, tum externarum gentium sub te degat, nullus tamen adhuc inuentus sit, qui non dico a te (qui inter mortales iustitiæ & æquitatis gloria excelles) sed ne a proceribus quidem tuis fuerit iniuriam passus, aut de violentia conquestus. Illa quidem lex apud te prima & est, & obseruatur, ne cui quis noceat, suum cuique permittatur in pace & securitate possidere. Quæ vero Cæsaris sunt, omnibus propemodum vti frui fas esse. Illudque diui Adriani præclare dictum frequenter vsurpas, *Ita te rempublicam gesturum, vt sciat senatus populi rem esse, non propriam.* Iam vero dicendi, & loquendi libertas non minus infimis quam summis est viris, aditus semper patens, audiendi patientia & lenitas inaudita. O sæcula aurea! O Cæsarem vere Augustum, vere Patrem Patriæ! O hominem diuinum! O nos etiam perbeatos, quibus virum talem intueri, eiusque suauissimis atque humanissimis moribus frui datum atque concessum est. Beneficentiam vero ac liberalitatem tuam, Cæsar, admirari magis possumus, quam oratione percurrere. Quæ cum incredibilis sit, & tanquam e fonte quodam benignitatis perpetuo emanans; nunquam tamen eripere visus es, quod aliis largirere: nunquam aliis nocere, vt in alios liberalis viderere. Vacat enim iniuria liberalitas tua. Quodque tuum est (est enim grande, & vt terrarum domini patrimonium) id tamen omne in communem hominum vtilitatem erogare solitus es: vt vere, quæ tua sunt, sint iuxta prouerbium, communia omnia. Et sane e toto prorsus imperio (quod quam amplum & copiosum sit, omnes intelligunt) nihil tibi retentum videmus, præter dispensandi potestatem. Interea intelligis tamen, quid vnicuique conueniat, proque dignitate distribuis, tibi solummodo hoc reseruans atque seponens, quod Cæsareæ rationi ac maiestati necessarium fore arbitraris: nihil omnino custodiens ad voluptatem, nihil ad delitias. Et es quidem natura liberalis atque beneficus, non vt plerique quadam vanitate ducti multa largientes, vt videantur benefici, cum non sint. Vir vtique purus, simplex, atque sincerus, nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiam referens. Gaudes, cum bene benigneque facis, non cum fecisse laudaris. Neque gratias agi tibi aut rependi admodum curas, præterquam a conscientia benefactorum. Nihil denique tibi arrogans, sed immortali Deo omnia tribuens, a quo & beneficia, & bona omnia proficisci satis pro singulari tua sapientia cognoscis. Prætereo hoc loco singularia ac prope innumerabilia tuæ liberalitatis exempla. Quis enim hac temporis angustia recensere satis queat, quot Regum filios, quot

* Factum hoc a. 1437. Cuspinianus Friderico III p. 405 *Fridericus ab adolescentia bene educatus, in religione Christiana vsque adeo creuit, vt & terram sanctam cum adoleuisset, nullis territus minis, ac maris tempestatibus inuiseret.* De eodem testatur Nauclerus *vol. II Gen. XLIX p. 1065.* Aen. Syluius *in Orat. sua ad Nicolaum V Papam* quæ extat in Historia Friderici p. 87. Fugger *lib. IV. c. VIII p. 458.*

quot proceres, quot viros tum literis, tum armis illustres quotidie suscipias, susceptos exornes, honestes, amplifices? Mihi quidem videtur, tuam hanc non Curiam modo, sed Academiam quandam bonarum artium & disciplinarum appellari posse, vbi de re militari, vbi de literatura, vbi de virtute, ac moribus, quoquo te verteris, disputantes acriter simul & erudite circumspicias. Quo fit, vt omnes qui aut virtute, aut eruditione sibiipsi confidunt, huc ad te vndequaque diuertant, ac velut olim in Olympium montem exercendæ atque ostentandæ virtutis gratia conueniant. Tu vero, benignissime Cæsar, perhumaniter omnes excipis, exerces, acuis, foues, instruis: denique indonatum neminem a te abire finis. His præclaris artibus, Cæsar, mortalium gratiam & beneuolentiam consecutus, his perardua, & excelsa semper animo meditaris, his domum relinquens (quamquam domus tua Mundus est) non asperrimos labores, non infinitos sumptus, non pericula æstimans, per mediam Italiam, vbi nonnullos scires Imperio rebelles, incedis fiducia animi lætus, strenuus, inuictus. Imo vero tantum & virtutis & dignitatis tuæ auctoritas valuit, vt non solum ab amicis, sed etiam ab his ipsis, qui iam pridem imperio male precari, honori-

p. 3. ficentissime fueris susceptus; nihil aliud (vt mea fert opinio) applausu & gratulatione confitentibus, quam te vere dominum & imperatorem eorum esse. At tu quæ omnia animo iam dudum magnifice conceperas, tandem adipiscaris, hoc est, sacram vnctionem, & consuetas Imperatoribus coronas. Sed quoniam in coronarum mentionem incidimus, consideremus, si per te licet, humanissime Cæsar, quibus ex causis maiores nostri huiuscemodi coronas excogitasse credantur. Hoc enim viso cognitoque, liquido apparebit, an tu quoque dignus iudicandus sis huiusmodi coronario (vt ita dixerim) triumpho. Primum vero peruulgatum est, palearem illos decreuisse coronam, quod aliquando receptum, nunc vero, vt pleraque mansuetudinis officia, obsoleuit. Cæterum maiores illi recte sane, siquidem mansuetudine, & humilitate non superbia & inhumanitate ad imperiale fastigium se ascensuros esse existimarunt, quod palea denotatum iri visum est. Palea quidem res admodum abiecta atque contempta est. Et Imperatorem decet se hominem esse existimare, hoc est, ex humo factum, in humum tandem rediturum. Huic inuento perpulchre consonare videtur Romanorum institutum, qui triumphanti Consuli vel abiectissimæ conditionis seruum associauere in eodem curru, & coronam sustinentem, & æqua fortuna triumphantem. Præterea vt qui mansuete & humaniter atque benigne cum hominibus agit, is vehementer ab omnibus amatur, & in omnium animos tanquam influere videtur: ex diuerso, qui insolenter & crudeliter sese habet, odium sibi omnium generat, & metum, malum (vt ait Cicero) diuturnitatis custodem. Secundo loco coronam ferream excogitauere, ea ratione (vt arbitror) vt fortitudinem animi imperaturus assumeret. Nam comparata sibi prius (quomodo dictum est) ciuium & subditorum gratia, intrepidum, constantem, inuictum sese præstare Imperatorem oportet, contra pericula, ac varios Fortunæ casus, præsertim pro gloria tuenda, ac subditorum salute, & conseruatione societatis humanæ diuinitus sibi commissæ. Imperio quidem indignus habebitur, qui vim, atque iniurias aut sibi, aut prouincialibus illatas non magno ac præsenti animo propulsauerit. Tertio loco argenteam coronam assignauerunt, vt animaduertatis qui demum Imperator sit constituendus, argenti nitorem atque candorem præ se ferre oportere, hoc est, sine labe atque spurcitia animum purum & tersum exhibere necesse esse. Postremo autem loco auream statuerunt. Hæc antiquitus (vt ait Gellius) ex lauro erat, postea ex auro fieri cœpta, vt intelligatis, qui demum coronandus est, se perfectam esse ac splendidissimam laudem assecutum. Nam qui mansuetudine & humilitate primo mortalium beneuolentiam, deinde beneuolentia imperium adipiscitur, quod post animi magnitudine, puritate, atque iustitia conseruet, is omnium iudicio splendidissimum ac perfectissimum vitæ exemplum ad posteros relicturus est, ita immortalitate ac luce perpetua dignus existimabitur. Num tu igitur his coronis perdignus censeberis, Cæsar inuicte, qui mansuetudine, vel animi magnitudine, vel iustitia nemini cesseris? imo vero

Corona. Palearis. Ferrea. Argentea. Aurea.

ro quod summi Imperatoris ornamenta in te lucent omnia; vt non Cæsar modo, sed Cæsarum decus iure ac merito possis appellari? Quid enim a te abest Imperatoriarum (vt ita dixerim) virtutum? aut quid non est potius insigniter? Quæris clementiam? At tua animi placabilitas ipsam illam C. Cæsaris, quæ singularis exempli & admirabilis memoriæ extat apud homines, ipsam, inquam, illam prouocare potest & vincere. Cupis fidem? At tuis dictis conuentisque nihil firmius, nihil verius, nihil religiosius, inueniri potest, non ipsum quidem olim apud gentiles, aut Sibyllæ folium, aut Apollinis oraculum. Laudas prudentiam? At quid tua prospicientia non videt, quid tua solertia non agnoscit, quid tua denique industria non assequitur, quod vlli vspiam cognitum aut perspectum erit? Non est autem vllo pacto prætermittenda temperantia tua Cæsar. Est enim non modo inter virtutes pulcherrima, sed virtutum omnium singulare decus & ornamentum: ita vt si hæc vna desit, cæteræ virtutes imperfectæ existimentur. Nam prudentia & fortitudo, atque harum similes, interdum etiam eorum sit qui non satis probantur. *Temperantia.* Temperantia vero proborum & clarorum hominum est solum. Illæ sæpenumero impetus animi concitant, nec sinunt obedire rationi: Hæc concitatos sedat, compescitque, & ratione moderatur. Quæ quidem virtus tanta in te vno est, quanta in iis Imperatoribus, de quibus legimus aut accepimus, non fuit. Quem enim tibi continentia comparabimus? p. 4. cepisti vxorem genere nobilissimam, moribus excellentissimam, forma vero præstantissimam, cumque ea Senas ad te nuper venisset e paterno regno, quoniam dies sacri & obseruandi erant, eam non vt vxorem, sed vt sororem suscepisti: religionem matrimonio, castitatem voluptati anteponens. * Alii ab alienis vxoribus vix sese continere possunt. Tu a tua, tibi concessa, & ea quidem formosissima te continuisti. Docuisti hoc exemplo inferiores, qualiter sese habere & continere circa coniugia debeant: & diuini potius cultus, quam humani iuris habendam esse rationem. Nec illud est silentio prætereundum, quam sis vini parcissimus, quamque in cibo moderatissimus. Neque enim ea parua laus est, Regis, præsertim, & imperatoris. Legimus Alexandrum (ne plures memorem) propter vini intemperantiam non parum gloriam eius obscurasse: quandoquidem per temulentiam Clytum sibi charissimum in conuiuio occiderit. Namque vt sobrietas Principem ad crudelitatem prouocat, nullumque scelus aut flagitium est, ad quod temulentia Principem non impellat aut rapiat. In sermone vero quam modestus sis, quam rarus, quam grauis, quamque in iis suscipiendis qui ad te adeunt, communis & humanus, facile omni Italiæ perspectum est. Siquidem tanta circa omnes mansuetudine vteris, vt te interdum tuæ dignitatis atque auctoritatis obliuio cepisse videatur. Quam vero adulatores, scurras, & huiusmodi leuitatem spernas, atque oderis, ipsi perspeximus. O dignum summo Imperio Principem! Hoc enim est Imperatorem esse: superbiam, fastidium, arrogantiam effugere: erga omnes sese mansuetum facilemque præstare, assentationem procul amouere, grauem esse. Adde quod nec tibi quoque deest in conciliis suscipiendis constantia, virtutum haud mediocre condimentum, sine qua nihil in homine potest esse laudabile. Hæ te profecto virtutes, Cæsar inuicte, Augusto illi omnium Principum fœlicissimo, hæ te Tito omnium grauissimo, hæ te Antonino Pio omnium humanissimo, parem effecerunt. Per has maxime virtutes ab omnibus laudaris, extolleris, diligeris, prædicaris. Maxime enim commouetur amor multitudinis ipsa fama & opinione mansuetudinis, atque constantiæ. Quæ si in priuato vel mediocri viro laudabiles plurimum atque admirabiles sunt, quanto magis in eo Principe, qui inter Principes dignitatis principatum obtinet? Sed iam plura consulto prætereo, ne modum mea excedat oratio: simul ne inclyti Regis nostri mandata vlterius differamus. Quæ, si tuæ quoque prudentiæ visum fuerit, melius ac cautius seorsum, quam palam, enarrabuntur. Vale, & triumpha. DIXI.

A FLO-

* Castitatem Friderici, etiam post copulationem a Nicolao V Romæ factam, describit Aeneas Syluius in vita p. 84 dum ait: *Leonoram autem sponsam suam nondum cognouerat, quod id operis in Alemanniam referre volebat, siue ne sanguis Italicus sibi nasceretur, siue aliud religionis in mente gerens.* Consummauit tamen instinctu Alfonsi, Neapolitani Regis matrimonium per copulam carnalem in vrbe Neapoli.

FLORENTINORVM LEGATORVM ORATIO IN FAVSTA AC FELICI FRIDERICI III. IMPERATORIS CORONATIONE, TEMPORIBVS NICOLAI V. SVMMI PONTIFICIS, PER IANNOTVM MANETTI HABITA ROMAE.

I optata fierent, Beatissime Pater, ac serenissime Princeps, tantum facultatis & eloquentiæ nobis coram Sanctitate & Maiestate vestra in præsentiarum oraturis diuinitus dari & exhiberi profecto totis mentis affectibus cuperemus, vt huic tantæ & tam admirabili imperatoriæ coronationis solemnitati saltem aliqua ex parte satisfacere valeremus. Sed quoniam, si excellentes & admirabiles Demosthenis & Ciceronis dicendi & eloquendi vires, quos cunctorum tam Græcorum quam Latinorum oratorum Principes extitisse legimus, in vnum coniungerentur, nimirum tanto & tam arduo explicandæ huius coronationis muneri longe impares fore censeremus; Idcirco in hac nostra oratione nullo exordio, nulla præfatione, nullo denique consueto & vsitato procemio iure ac merito vtendum esse existimamus. Nos enim de imperatoris dignitate, & de eius potestate, simul ac de ista tam fausta & tam felici coronatione deinceps tractaturi; nec beniuolentiæ, nec attentationis, nec docilitatis, (in quibus cunctæ Rhetorum artes plerumque consumuntur) captatione ab his præstantissimis cum Ecclesiasticis tum secularibus auditoribus, coram summo Pontifice atque Imperatore, duobus magnis totius orbis luminaribus constitutis, vllatenus indigere posse videremur. Quippe nullus est, qui in hoc sacrosancto consistorio, in hoc tam admirabili & tam splendido cunctarum rerum spectaculo, in hoc quasi terrestri & seculari paradiso, velut in iocundissimo quodam diuersorio, ac tranquillissimo & tutissimo portu, non sponte sua totis (vt dicitur) mentis affectibus diutius persistere & commorari vel maxime vellet, præsertim si ea auditurus esset, de quibus nos dicturos esse profitemur. Quocirca cunctis exordiorum ac præfationum generibus veluti friuolis & inanibus prætermissis, antequam ea dicere incipiamus, quæ ad nostrorum propositum præcipue pertinere existimabimus, pro tritis vulgaribusque procemiis ad humilem quandam & deuotam diuini fauoris impetrationem parumper conuertemur, sine quo quasi infantes vel potius muti & elingues, in hac præsertim tanta ac tam maxima diuinarum & humanarum rerum copia & abundantia, euaderemus. Itaque ad omnipotentem Deum, & Iesum Christum humani generis redemptorem; & Spiritum sanctum tota mente & summa deuotione conuersi, humiles & supplices in hunc modum exorare & deprecari confidimus, sicque deprecati ex infinita quadam trium diuinarum personarum gratia exauditum iri speramus & credimus. Tantum ergo facultatis & eloquentiæ nobis Christianis & fidelibus famulis tuis præsta, quæsumus, diuina & ineffabilis Trinitas, vt de hac Imperatoria coronatione pauca quædam, non indigna hoc tanto & tam splendido auditorio, dicere ac tractare valeamus. Nos igitur nunc cœlestibus & spiritualibus telis armati, in hoc tam profundum & tam immensum pelagus læti & alacres ingredi & intrare audebimus. Sed vt ordine quodam & recta via nostra procedat oratio, ab Imperatoria dignitate faustis ominibus initium sumemus: De eius deinde potestate breuiter prosequemur: Postremo de hac Coronatione nonnulla memoratu digna in medium adducemus. Quibus rite peractis, de generali quodam ac pene incredibili cunctarum Christianarum gentium gaudio, ac de præcipua & admirabili, Beatissime Pater, ac serenissime Princeps, vtriusque vestrum lætitia aliqua memorabilia breuiter tractare & explicare conabimur. Atque cum hæc eo ordine quo proposita sunt, diuina tandem fauente gratia pro modulo nostro absoluerimus, finem dicendi faciemus. Magnum opus & arduum non coacti & inuiti, sed potius alacres volentesque ideo aggredimur, quoniam Omnipotentem Deum, quando boni gratia id agimus, hoc est,

Inuocatio numinis.

vt hæc ipsa, quæ astantibus & aspicientibus mirabilia videntur, hac nostra oratione splendidiora quodammodo, & viuis absentibus, & posteris etiam, nonnulli tantarum & tam excellentissimarum rerum gustus præbeantur, in primis fautorem & adiutorem fore non dubitamus. In infinita ergo omnipotentis Dei benignitate, & in singulari quoque & præcipua sanctitatis & Maiestatis vestræ humanitate, o duo beata & felicia totius orbis luminaria, & infirma denique ac peremni cunctorum auditorum attentione confisi, secundum præmissum diuisionis nostræ ordinem, promti & audaces dicere ac disserere aggrediemur. p. 4

Imperatoriæ maiestatis dignitas, secundum veras omnium & profanorum & sacrorum scriptorum sententias, tanta profecto ac tam admirabilis iure existimatur & creditur, vt facultatem humani excedat eloquii. Nam vt a Poetis incipiamus, Homerus in suo illo præclaro Iliados poemate Agamemnonem Græcorum Principem cum Troianis potius de imperio totius Græciæ, quam de sola Helenæ a Paride Priami filio raptæ repetitione, diuturno & decennali bello contendentem inducit. Quod Virgilius noster præclare post plura secula imitatus, Æneam patria, quæ iam ab hostibus in seruitutem redacta fuerat, profugum nouas in Italia sedes quærentem fingit, atque Rutulis postea & Latinis sibi resistere ac repugnare cupientibus, bello tandem victis & superatis imperantem scribit. Et in assumptione quoque Octauiani Cæsaris Romanorum Imperatoris, cuius temporibus floruisse traditur; *Ecce, inquit, Dionei processit Cæsaris astrum, & reliqua.* Imperatorem tunc orbis terrarum Principem ob admirabilem quandam dignitatis suæ excellentiam, nimirum astris & fulgidis stellis, diuinis & non humanis rebus, æquiparare & comparare volens. Ad Historicos accedamus, quorum varia ac diuersa multorum generum scripta, cum Assyrios, tum Medos, Parthos insuper & Persas, Ægyptios atque Macedonas, Græcos præterea Troianosque, Romanos denique ac Carthaginenses, vna cum omnibus aliis gentibus pluribus & diuturnis inter se bellis de imperio ad vltimam & desperatam internecionem dimicasse & contendisse declarant. Philosophi sequuntur quorum Princeps (pace cunctorum dixerim) Aristoteles, Monarchiam (quod Græce nihil aliud quam imperium, hoc est, vnius solius dominatum, si Latine ad verbum interpretari volumus, significare videtur) ad veram & rectam totius orbis terrarum gubernationem, non modo vtilem, sed necessariam etiam pluribus argumentis multisque rationibus probare & confirmare conatur. Ac per hunc modum gubernaculum vnius, quod *Monarchia* Græce, imperium Latine appellatur, plane aperteque defendit. Et Cicero quamuis multa vt orator in laude Cæsaris dixisse & scripsisse comperiatur, in libris tamen de officiis vbi se Philosophum fore profitetur, verba hæc ponit: *Cæsar omnia iura diuina & humana peruertit, propter eum, quem sibi ipsi opinionis errore finxerat, principatum.* Tanti enim imperium ab eo factum fuisse scribit, vt cuncta quæque diuina & humana iura peruertere & violare non formidauerit. Quid insuper de iure naturali, gentium & ciuili dicemus? nonne ex singulo quoque huiusmodi iuris genere maximam quandam esse imperiis dignitatem manifestum est? quando singulæ quæque gentes paulo validiores, quasi naturali instinctu inductæ adactæque, talem sibi dignitatem antiquitus, totis animi & corporis (quemadmodum dicitur) viribus arrogare & vendicare nitebantur. Vnde variæ bellorum lites contentionesque oriebantur, & pluribus quoque Digestorum & Pandectarum locis partim Deum imperium de cælo constituisse, partim etiam vniuersum Mundum eum ipsum Imperatorem, tanquam certam quandam & animatam in terris legem, obseruasse & coluisse legimus. Quid præterea de sacris literis arbitrabimur? an eas de hac tanta & tam singulari imperii dignitate omnino siluisse mutasque fuisse censebimus? quandoquidem profanos cum Græcos tum Latinos auctores, veluti diuino quodam Spiritu afflatos, de hac ipsa materia certa quædam ac vera sensisse, & quasi e sacro veritatis fonte hausisse accepimus. *Vero enim*, iuxta celebratam illam & decantatam Philosophi sententiam, *omnia consonant.* Latissimus profecto nobis ad peruagandum campus ostenderetur, si singula quæque commemorare & explicare velle-

vellemus, quæ ingentem quandam Imperatoriæ maiestatis dignitatem, ex sacro vtriusque Veteris & Noui Testamenti pelago hinc inde collecta vel maxime declararent. Sed ne modum excedat oratio, duo vel tria, præsertim seria & grauia & magnum pondus habentia, ostendisse sat erit. Ac primum veniat in medium Prophetica illa & diuina ac tantopere per cunctas Theologorum scholas celebrata Geneseos authoritas, quæ pro duobus magnis orbis luminaribus duos duntaxat totius mundi status, spiritualem scilicet & secularem, quibuscunque paulo doctioribus viris, & mentem suam a sensibilibus rebus reuocantibus, & ad cælestia vel paululum conuertentibus, plane & aperte fuisse declarant, ceu ab omnibus catholicis & eruditioribus expositoribus non literali, sed potius anagogico & tropologico sensu, vere ac diuinitus interpretari & explanari posse videtur. Quod ita esse non dubitabat, quicunque sacris literis vel mediocriter eruditus, admirabilem quendam diuinorum verborum ordinem paulo diligentius & accuratius considerauerit. Postquam enim Deus in primo illo rudi & indigesto mundi principio cælum & terram creauit, lucem fieri & a tenebris distingui voluit: quod prima die factum fuisse scribitur, quibus ab inuicem separatis firmamentum postridie factum esse narratur. Ac tertia deinceps die terram ab aquis distinctam, herbas & fructus sponte sua produxisse, legitur. Quarta autem die Deum fecisse duo magna luminaria; alterum, vt diei; alterum vero vt nocti præsideret ac dominaretur, a Moyse Prophetarum maximo his verbis & in hunc modum scriptum esse meminimus: sic enim inquit: *Fecit Deus duo magna luminaria: luminare maius vt praeesset diei; & luminare minus, vt praeesset nocti, & reliqua huiusmodi.* Quæ quidem verba etsi ad literam, iuxta sensum literalem pro Sole & Luna recte exponi & explanari posse videantur: anagogice ac tropologice tamen (vt Theologicis & tritis verbis in hac nostra explanatione, maioris declarationis gratia vtamur) ad vtrumque mundi statum, spiritualem scilicet & secularem, secundum omnium excellentium Doctorum explanationes rectius diriguntur, ac sapientius & accommodatius conuertuntur: vt luminare maius, quod nimirum pro Sole ad literam exponitur, Summus Pontifex plane & aperte intelligatur. Quippe sicut Sol obscuratis cæteris sideribus solus apparet; vnde Cicero nomen sumsisse & vsurpasse testatur: Ita Pontifex cunctas Ecclesiasticas & seculares potestates, diuino quodam personæ suæ splendore occultare & obscurare videtur. Et ceu quoque Sol diem sua & propria luce illuminat, eique præesse deprehenditur: ita Pontifex diem, id est, spiritualem statum, qui seculari comparatus, dies, quasi in comparatione noctis, non immerito appellatur, eique præsidere cognoscitur, Pontificalibus constitutionibus & vicissitudinariis promotionibus illustrat ac gubernat. Et velut Sol nocturnis temporibus radiis suis ad aliud hemisphærium illustrandi gratia descendit: ita pontifex censuris & anathematibus, benedictionibus pariter & indulgentiis, & ad perpetuam & æternam vitam transcendere & penetrare dignoscitur. Petro enim Apostolorum principi, primo Summo Pontifici, & cunctis eius successoribus, a Christo redemtore nostro viuæ vocis oraculo omnem soluendi & ligandi potestatem datam fuisse constat. Ad hæc duo magna totius mundi luminaria, per quæ quidem duo duntaxat vniuersi orbis status (quemadmodum diximus) plane & aperte designantur, duo illi Euangelici, & per cunctas Theologorum scholas celebrati gladii pariter ac iure accedere videntur; quorum alter pecuniariis mulctis, capitalibusque sententiis, & vltimis suppliciis secularia tantummodo & temporalia delicta coercet ac castigat: alter vero grauibus censuris, asperisque anathematibus, Ecclesiastica sola & spiritualia peccata punit ac coarguit. Vnde magnam quandam Imperatoriæ maiestatis dignitatem simul atque ingentem potestatem esse, iure negare & inficiari non possumus: Quandoquidem ab initio orbis duo magna luminaria pro duobus mundi statibus ordinata, & post multa quoque temporum curricula prædictos duos Euangelicos gladios ad idem confirmandum repetitos fuisse nouimus. Paulus insuper ad M. Agrippam tunc temporis imperantem, de falsa quadam Iudæorum aduersus ipsum accusatione, apud Festum pro eodem Agrippa Hierosolymis

Luminaria duo.

præsidentem appellasse legimus: atque eum ex Actibus Apostolorum tanti fecisse intellexmus, vt in principio orationis suæ ipsum huiusmodi pene verbis vsum fuisse non ignoremus. *De omnibus, enim,* inquit, *de quibus a Iudæis accusari & simulari videor, beatum profecto & felicem me fore existimo, cum apud te Marce Agrippa causam meam agere & perorare conceditur, & quæ sequuntur.* Ex his igitur omnibus & cæteris huiusmodi, quæ, ne longiores essemus, breuitatis causa, de industria prætermisimus, maximam quandam Imperatoriæ maiestatis dignitatem esse, manifestum est, quod ab initio probatum iri proposueramus. Nunc vero de eius admirabili potestate secundum prætaxatum ordinem prosequemur.

Ad hanc tantam & tam diuinam ac cælestem potius, quam humanam Imperatoriæ maiestatis dignitatem, magna quædam & æqualis cunctarum rerum secularium iurisdictio ac potestas non immerito competere & consequi videtur. Nam, vt more nostro a leuioribus incipiamus, Virgilius Cæsari Augusto duobus tam decantatis & tam celebratis carminibus tantam eius, vtpote Romani Imperatoris, potestatem esse testatur, vt cum Ioue diuisum cœlestium ac terrestrium rerum imperium contenderet: sic enim inquit: *Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane: Diuisum imperium cum Ioue Cæsar habet.* Historici & Oratores sequuntur, qui quidem Imperium ab eo, quod late ampleque imperaretur, nuncupatum & appellatum esse voluerunt: quod ita fuisse veteres tam Græcæ quam Latinæ historiæ plane & aperte declarant. Nam antequam principatuum fines hinc inde extenderentur, ac large longeque propagarentur, Regium nomen in terris primum fuisse constat; quippe Reges & non Imperatores dicebantur. Sic Belus primus Assyriorum rex. Sic Cambyses Medorum, Sic Pharao Ægypti, sic Cyrus Persarum, sic Philippus & eius filius Alexander Macedonum, sic Romulus, sic Numa Pompilius, sic Tarquinius Priscus, sic cæteri Romanorum reges, ne de singulis particularem quandam mentionem faciamus, Reges & non Imperatores appellabantur. Sed postquam diuersa terrarum regna hinc inde late ampleque humanis viribus & magnis potentibus protendi ac propagari, & plura quoque ab vno solo gubernari, & in vnius ditionem venire cœperunt; vt potentiæ augeri & amplificari videbantur, ita & earum potentiarum nomen pariter crescere iustum esse putabatur. Et quoniam Imperatores proprie exercitus ductores olim prisco & idoneo vocabulo nuncupabantur, ad quos solos cunctorum exercituum cura & gubernatio pertinebat; idcirco propagatis & amplificatis (vt diximus) regnis, nomen Imperatorium decentius & augustius, quam regnum videri cœpit, quasi solus vel soli essent Imperatores illi, ad quos duntaxat cura & gubernatio totius orbis, quasi totius exercitus pertineret. Sic Iulius Cæsar, sic Augustus, sic Tiberius, sic deinceps cæteri Imperatores vocabantur, etiam antequam Catholica fides hinc inde pullularet. Sed postquam Christiana & orthodoxa religio ita inualuit, vt quasi per vniuersum terrarum orbem intonaret, ac per hunc modum summi Pontifices a cunctis Christianis principibus, Regibus & Imperatoribus maxima humilitate & singulari quadam deuotione adorabantur; factum est, vt communi omnium Christianorum populorum consensu ex duobus duntaxat mundi statibus, alter a Pontifice, alter vero ab Imperatore separatim gubernaretur: ita tamen vt Imperatores dignitatem imperatoriam simul atque potestatem a summis Pontificibus, tanquam a veris mediatoribus & intercessoribus recognoscerent, quibus absque vllis alienis intercessionibus ambo diuinitus collata fuisse non dubitamus. Accedit ius ciuile, quod quidem pluribus auctoritatibus suis, Imperatoriam maiestatem humanis legibus subiectam esse, nec sinit, nec patitur: quin imo eam ipsam cunctis iuribus & humanis legibus dominari ac præsidere, plane & aperte significat. Quippe diuina humanis, cælestia terrestribus obnoxia & subdita esse, absurdum quiddam ac monstri simile videatur.. Atqui imperium Deum de cœlo constituisse supra diximus, vt quandoquidem cælitus in terras descenderat; humanis & secularibus rebus merito præsideret ac dominaretur, & vniuerso quoque terrarum orbi præesset. Genus insuper humanum triplici iure, naturali scilicet, gentium & ciuili, regi & gubernari plane

apperteque

Marginalia: P. 4. — Imperium. — Imp.

aperteque cognoſcimus, quemadmodum ſuperius commemoraſſe meminimus. Quod ſi Imperatoria Maieſtas profecto talis & tanta eſt, vt prædictarum virium humanarum frena moderetur; quis ſanæ mentis vllo vnquam tempore reperiri poterit, qui admirabilem quandam ac pene incredibilem Romani Imperii ditionem negare inficiarive auderet. Verum enim vero Imperatoria maieſtas omnibus prædictis iuribus determinatum modum certamque regulam imponere & iniungere videtur, ceu pluribus Digeſtorum & Pandectarum locis meridiana (vt dicitur) luce clarius oſtenditur. Sed ea quæcunque ſunt, conſulto prætermittimus, quoniam ad alia maiora & digniora feſtinat oratio. Suetonius Tranquillus duodecim Cæſarum vitas & geſta deſcribens, & alter Marcellinus neſcio quis, ac plures alii doctiſſimi ſimul atque eruditiſſimi viri, egregia multorum Imperatorum facinora factaque narrantes, magnam vel potius maximam quandam eorum poteſtatem commemorationibus ſuis fuiſſe teſtantur. Seneca Stoicorum acerrimus Neronis Magiſter, ita eum, vtpote Imperatorem veneratus eſt, vt libros *De clementia* ſuo nomini dedicaret. Plutarchus ſimiliter Traianum Auguſtum plurib. ſcriptorum ſuorum locis plurimum coluiſſe & honoraſſe videtur. Lactantius præterea vir elegantiſſimus, Conſtantinum & eius filios, & Beatus Ambroſius Theodoſium & Gratianum (ad quos multa pro Catholica fide & de Spiritu ſancto conſcripſit) Hieronymus inſuper & Auguſtinus plures ſuorum temporum Imperatores, multis propriorum librorum conſcriptionibus ingentibus & maximis honoribus proſecuti & venerati ſunt. Quid plura? nam ſexcenta huiuſmodi reſtant, quæ ſi ſigillatim enarrare vellemus, dies profecto nos talia proſequentes deficeret. Tanta nimirum, vt duo prima orationis noſtræ membra in vnum concludamus, Imperatoriæ maieſtatis dignitatem, ſimul atque poteſtatem fuiſſe conſtat, vt partim huiuſmodi auctoritatem de cælis ad homines deſcendentem, partim toti terrarum orbi imperantem, partim a nullo alio, quam ab omnipotenti Deo dependentem, priſcis temporibus opinarentur. Sed poſtea rebus humanis iam dudum meliori quadam & grauiori ordinatione diſpoſitis, hoc eſt, duobus vniuerſi mundi ſtatibus ab inuicem ſeparatis inter ſeque diſtinctis, quemadmodum pluribus ante ſeculis vſitatum & conſuetum fuiſſe accepimus Imperatoriæ Maieſtatis dignitatem poteſtatemque prædictas pariter a Summis pontificibus non iniuria ſuſcipi, ac recognoſci oportere, conſueuit. *Recognitio Imperii a Pontifice.* Quod quidem quoſdam optimos religioſos & pios prædeceſſores tuos hactenus feciſſe legimus, quorum tu, inuictiſſime Cæſar, præclara & glorioſa veſtigia ſequi & imitari vel maxime cupiens, e media Germania in intimam Italiam hiemali tempeſtate, per longiſſimas atque aſperrimas & periculoſiſſimas vias partim niuibus, partim glaciebus obſeſſas, partim vero cœnis opertas, non famem, non ſitim, non frigus, non ſomnos non iuges pluuias extimeſcens, accedere & venire non dubitaſti, vt ab hoc Nicolao quinto diuina prouidentia Summo pontifice, Pontificiali ſolio de more pro tribunali (quemadmodum e regione apparet) ſedente, opportunum & conueniens Romani Imperii diadema ſuſciperes, humiliterque ſuſcipiens Imperatoriam dignitatem poteſtatemque ab Apoſtolica ſede recognoſceres. Proinde ea, quam tu paulo ante fidelitatis & ſucceſſionis iuramenta præſtitiſti, inſtituta & ordinata fuiſſe creduntur. Atque hæc omnia ex dexteræ manus & frontis, & renum inunctione, & enſis poſtea incinctione, & aureæ pilæ in ſiniſtra manu largitione, ac regalis ſceptri in dextra poſitione, non abſurde, ſed potius plane & aperte declarari poſſe videntur. De hac tua tam humili, tam pia, & tam deuota ab hoc Nicolao Domino noſtro Summo Pontifice Romani Imperii recognitione, dici non poteſt, quantas & quam magnas & præcipuas laudes & commendationes apud Deum & homines reportabis. Cum igitur de egregia quadam & ſingulari Imperatoriæ Maieſtatis dignitate poteſtateque, duobus prædictæ diuiſionis membris pro facultate noſtra pauca quædam hactenus abſoluerimus; quid nunc de hac tam fauſta & tam felici coronatione dicemus, in qua quidem vna & ſola ambo dignitatis & poteſtatis præſtantiſſima &

excellentissima dona, a nobis superius commemorata, simul exhiberi conferrique intelligimus. De ea igitur ipsa deinceps secundum præmissum ordinem prosequemur.

Sed vt res tota paulo clarius & euidentius innotescat, a primæua coronandi origine ordiri initiumque sumere satius esse duximus. Primas itaque ac vetustissimas coronas a militibus sese in re militari exercentibus militiamque profitentibus, ex antiquis historiis certam quandam originem habuisse legimus. Vnde propterea, quod militibus in signum honoris & præmii bene & prospere actæ rei exhiberentur, coronæ militares * appellabantur, quæ quidem octo erant, & cæteris huiusmodi nobiliores habebantur. Quod ita esse, varia & diuersa eorum nomina plane & aperte declarant. Nam prima *Obsidionalis* dicebatur, ea a gramine fiebat. Hanc qui obsidione liberabantur, idcirco liberatoribus Ducibus donabant, quod ibi gramen plerumque generaretur, vbi illi prius obsessi tenebantur. Huiusmodi coronam Senatus Populusque Romanus Q. Fabio Maximo, secundo bello Punico dederat, quoniam vrbem Romam ab obsidione hostili liberauerat. Secunda *Ciuica* appellabatur, quam ciuis ciui, a quo in prælio seruatus fuerat, testem vitæ salutisque perceptæ concedebat: ea e fronde quernea vel ilignea ob id efficiebatur, quod victus antiquissimus ex quercubus atque ilicibus capiebatur. Hac corona L. Gellius vir Censorius in Senatu Ciceronem consulem donari a rep. censuit, quod eius opera & intercessione atrocissima illa Catilinæ coniuratio detecta vindicataque fuisset. Tertia *Muralis* nuncupabatur: hac nimirum illi donabantur, qui primi mœnia per vim in quocunque hostile oppidum ascendissent. Quarta *Castrensis* perhibebatur, quam quidem Imperatores eis impertiebantur, qui primi pugnantes in hostium castra ingrederentur, ea profecto insigne valli habebat. Quinta *Naualis* cognominabatur: hac maritimo prælio .ii donari solebant, qui hostium naues armati transiliuissent; ea quasi nauium rostris insigniebatur. Atque hæ tres vltimæ ex auro fiebant, inauratæque apparebant. Sexta *Oualis* erat, & myrtea habebatur, ea Imperatores vtebantur quandoque ouandi gratia in vrbem inuehebantur. Ouare autem dicebantur, si quando vel ex indignis bellis, vel non cum iustis hostibus gestis victores in Patriam remearent; aut quando hostile nomen humile & non idoneum, vt seruorum, piratarumque fuisset, aut deditione repente facta, sine puluere (vt dici solet) incruentaque victoria obuenisset: cui facilitati myrtum, Veneris frondem, aptam & accommodatam esse non iniuria putauerunt: quod non Martius sed quasi Venereus quidam triumphus foret: ac per hunc modum Octauianus Augustus post Philippense & rursus post Siculum bellum bis ouans vrbem ingressus est. Septima quasi *Triumphalis* putabatur, & oleagina videbatur: ea coronabantur non qui prælio interfuissent, sed qui dignum aliquem pro absentibus imperatoribus triumphum procurassent. Octaua *Triumphalis* prædicabatur, ex lauro fiebat, & quia cæteris omnibus præferebatur, solis duntaxat triumphaturis Impertoribus seruabatur, qui cum ex ancipiti prælio cruentaq; victoria, victis superatisq; hostibus in patriam reuerterentur, triumphalibus curribus cunctis ornamentorum generibus præditis, ipsi tamen vndique purpurei ac laurea coronati per Vrbem vehebantur. Sic C. Iulius Cæsar, qui primus exactis Regibus Romæ imperauit, quinquies triumphauit. Nam & Gallicum, & Alexandrinum, & Ponticum, & Africanum, & Hispanensem triumphos laurea (quemadmodum diximus) coronatus absoluit. Sic Octauianus Augustus tres Curules triumphos, Dalmaticum, Actiacum, Alexandrinum, continuo triduo mirandum spectaculum, de more laurea coronatus, egisse & accepisse legitur. At Tiberius Cæsar, cum ei toto Illyrico perdomito & in ditionem Populi Romani redacto, triumphus decerneretur, ac ipse ob Q. Vari cladem qui sub idem fere tempus in Germania vna cum tribus legionibus perierat, decretum sibi triumphum differre, quam triumphare maluisset: Vrbem nihilominus prætexta-

* de his P. Merula *de præmiis, quæ militiam sequebantur Romanorum p. 3*

p. 10.

textatus & laurea coronatus intrauit. Sic Nero e Græcia per Neapolim per Antium & Albanum Romam reuersus, eo curru quo Augustus antea triumphauerat, veste purpurea chlamydeque stellis aureis distincta, ac Olympiaca & laurea corona capite redimito, Vrbem ingreditur: cum prius etiam triumphantis habitu ac laurea coronatus in Capitolium ascendisset, postquam Mithridatem Armeniæ regem, Romam venientem quasi triumphaturus recepisset. Sic denique multos alios Imperatores, quos sigillatim recensere nimis longum esset, laurea coronatos triumphasse legimus. Sed quorsum hæc tam multa de veteribus coronis? fortasse vestrum dicet quispiam. Vt scilicet intelligatis, quo & quali coronationis genere prisci vterentur, & in quanto quoque precio laurea antiquitus haberetur, quandoquidem omnes Imperatores ea coronati triumphare consueuerant. Siquidem eam tanti faciebant, vt commemoratus Iulius Cæsar ex omnibus decretis sibi a senatu populoque Romano honoribus, nullum libentius, quam ius laureæ perpetuo gestandæ, recepisse scribatur. At hæc & cætera huiusmodi nimia vetustate obsoleta iamdiu euanuisse comperimus, nisi quod laurea Poetis duntaxat, & aurea corona Regibus & Imperatoribus, aliter tamen quam priscis temporibus, reseruatæ fuisse videntur. De C. quippe Cæsare a Suetonio in eius vita scriptum esse legimus, quemadmodum quidam e turba statuæ suæ coronam lauream candida fascia præligatam imposuerit, & Lupercalibus quoque pro rostris a M. Antonio consule admotum capiti eius diadema ipse repulerit; quod & Plutarchus probare & confirmare videtur. Hoc diadema fascia quædam erat in modum cuiusdam coronæ facta, absque illis ornamentis, quæ temporibus nostris Regiis & Imperatoriis ac Pontificalibus diadematibus imponi inferique conspicimus; quod ita esse Græca origo, vnde deriuari manifestum est, plane aperteque demonstrat. Nam id nomen propria sui interpretatione ligamen quoddam circumdatum significare nouimus. Ac de Alexandro insuper Magno ab idoneis auctoribus scribitur, vt euidam eius militi grauiter vulnerato sanguinolentum vulnus suo diademate, quod e capite amouerat, celeriter circumligari iusserit; quando ob magnam quandam fluentis & emanantis sanguinis abundantiam tunc pro salute saucii militis aliter fieri non poterat. Nos vero, qui Christiani & sumus & haberi volumus & in cruce & in patibulo Iesu Christi Domini nostri vel maxime gloriamur, his friuolis & inanibus gentilium & Ethnicorum hominum inuentionibus omnino abolitis penitusque reiectis, nonnulla vetusta coronandi & inungendi genera ex sacris literis hinc inde collecta in medium adducemus. Saul, vt a primo Iudæorum Rege incipiamus, a Samuele Propheta his verbis in primo Regum, vnctum fuisse legimus. *Tulit Samuel lenticulam olei, & effudit super caput eius, & deosculatus est eum: & ait: Ecce vnxit te Dominus super hereditatem suam in principem; & tu liberabis populum eius de manibus inimicorum suorum, qui in circuitu sunt.* Et in eodem loco paulo post ab eodem Samuele Dauid prædicti Saul successorem in hunc modum inunctum extitisse accepimus: *Et ait Samuel ad Isai patrem Dauid: Mitte & adduc eum, nec enim discumbemus prius, quam ille huc venerit. Misit ergo & adduxit eum; erat autem rufus & pulcher aspectu, decoraque facie. Et ait Dominus: Surge & vnge eum, ipse est enim. Tulit ergo Samuel cornu olei, & vnxit eum in medio fratrum eius, & directus est spiritus Domini a die illa in Dauid & deinceps, & quæ sequuntur.* Et in tertio eiusdem voluminis Salomonem commemorati Dauid filium per Sadoch sacerdotem quendam sacro oleo delibutum fuisse cognouimus. Sic enim scribitur: *Sumsitque Sadoch Sacerdos cornu olei de tabernaculo, & vnxit Salomonem, & cecinerunt buccina, & dixit omnis populus: Viuat Rex Salomon. Et ascendit vniuersa multitudo post eum, & populus canentium tibiis, & lætantium gaudio magno; & insonuit terra clamore eorum;* Et reliqua huiusmodi gaudiis & iubilationibus & exultationibus plena & referta comperimus. Atque hæc tria præcipua & singularia talium ac tantorum Regum exempla, ad regiam & sacram vnctionem, quæ quidem ex egregia quadam humilitate pro hodierna regalium & imperatoriarum personarum coronatione non immerito

Laurea.

P. II.

Diadema.

Vnctio regalis.

merito putabantur, ex veteri Testamento protulisse sufficiat. Id etiam ipsum de Sacerdotibus, quod de Regibus in sacris literis legisse meminimus; vt scilicet sacro oleo pariter vngerentur; nam vtrumque vsque ad hæc nostra tempora hactenus seruatum esse deprehendimus. Quod in persona Christi humani generis redemptoris, non humano sed potius diuino quodam exultationis oleo, ideo factum fuisse credimus, quoniam Dauid Prophetarum maximum de eo ipso in libro Psalmorum loquentem, carmina hæc ponere comperimus: *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis: & reliqua.* Proinde & Sacerdotes & Reges *Christos*, quod Græce vnctos significat, in sacris literis per hunc modum legimus appellatos: *Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari:* & plura huiusmodi dicendi genera ex lato & amplo sacrarum scripturarum campo sponte sua nobis in præsentiarum occurrerent, quæ, ne longiores simus, de industria prætermittimus. Nos igitur, qui (vt diximus) Christiani sumus, & præclara maiorum nostrorum vestigia sequi & imitari vel maxime cupimus, non solum te, Diue Friderice Romanorum Rex semper Auguste, sacro solo vnctionis oleo vna cum Leonora beata & felici consorte tua, secundum veterem quandam & vsitatam regiæ vnctionis antiquorum Patrum consuetudinem, per hanc humilem & deuotam Nicolai V. Summi Pontificis administrationem feliciter vngimus; sed & ensem aureum cingimus, & regale insuper sceptrum & similem pilam ambabus manibus exhibemus, ac denique sacro sancto capiti tuo imperiale diadema, ex puro & solido auro confectum, & pluribus quoque margaritarum & vnionum ac cæteris preciosorum lapillorum generibus redimitum, solenniter imponimus, cum te prius duo alia diademata, ferreum videlicet & argenteum, veteri quadam consuetudine iam suscepisse non ignoremus. Quippe corona ferrea, quam in ordine primam esse constat, fortitudinem ac potestatem significare videtur. Nam quemadmodum ferrum cæteris omnibus metallis fortius ac potentius habetur & creditur; ita Imperatoria maiestas cunctis aliis principibus fortior ac potentior esse debet. Secunda quoque argentea non fortuito, sed singulari quodam mysterio assumitur. Sicut enim argentum aliis metallis albius, purius & nitidius conspicitur, ita maximi ac Summi Principis mentem claram, mundam, & serenam esse decet. Tertia aurea egregia & solemni significatione capitur. Etenim ceu aurum cætera metalla sua dignitate longe superat & excellit; ita pariter Imperator cæteris omnibus secularibus Principibus proprio virtutum suarum splendore præstare & excellere existimatur; & vt etiam hoc, qualecunque est, nostrorum temporum Imperium, illius veteris Romani vestigia sibi reseruasse ac retinuisse videatur. Priscis namque Romanis vniuerso pene terrarum orbi, cum maxime florebant, imperantibus, a cunctis subditis gentibus aureum tributum pro diuersis exhibentium subiectorum facultatibus varie tradebatur. Ex hac itaque prædictarum trium coronarum mystica susceptione, tria præcipua & singularia a nobis paulo ante commemorata, plane aperteque designantur: in quibus duo illa nostra dignitas & imperatoria Maiestas vel maxime continentur, quemadmodum a principio huius orationis proposuisse meminimus: quod a pluribus Summis Pontificibus ad politiorem quandam & solenniorem imperatoriæ coronationis celebritatem iam dudum præcipuo & singulari mysterio factum fuisse accepimus. A Carolo enim Francorum Rege, cui ob rerum a se gestarum magnitudinem Magno non secus quam Alexandro Philippi Regis filio cognomen fuit, vetus quædam coronandi consuetudo initium sumsit, quæ a prioribus & maioribus quibusdam Imperatoribus aliquotiens obseruata, ad nostram vsque ætatem in augustam huius Friderici tertii personam in præsentiarum tanta cum gloria prouenisse videtur, vt etiam eisdem prædicti Caroli insignibus coronari mereretur. Nam cum tota Italia per aduentum Longobardorum sub Desiderio eorum Rege magnis vndique calamitatibus premeretur, factum est, vt in necessarium quoddam obsessæ vrbis subsidium a Stephano secundo ea tempestate Romanæ Ecclesiæ præsidente, e Gallia in Italiam euocaretur: qui quidem ita

Ferrea corona. *Argentea.* *Aurea.*

se

se gessit, vt commemoratum desiderium eorum Regem generosissime ac gloriosissime superaret, hostesque pariter similiterque subigeret. Vnde honoris & gloriæ suæ causa Imperator appellatus atque a Leone postea Tertio Summo Pontifice magno cum honore coronatus est, quem quidem morem priscis illis ritibus gentilibusque abolitis a nonnullis prædecessoribus tuis diutius seruatum fuisse non ignoramus. Quapropter quantum non solum præsentes, verum etiam absentes homines, hæc ipsa religiosa maiorum nostrorum instituta sequentes, & hæc quoque tam admirabilia & tam incredibilia propriis (vt dicitur) oculis conspicientes, ex hac tanta & tam inaudita cunctorum Christianorum populorum vnione, conuentioneque lætari & gaudere debent; nedum verbis scriptisue explicari, sed ne mente quidem cogitari comprehendique posset. Tantum enim & tam concordem in hanc ipsam coronationem omnium Christianorum gentium Consensum, sine expresso quodam nutu diuino euenire non posse credendum est. Ideo vnusquisque sanæ mentis in singulari & præcipua quadam vtriusque Sanctitatis & Maiestatis sapientia, sanctimonia & integritate vitæ condita, summopere confidere & sperare debet, vt cuncta quæque bellica & tumultuosa a recta tam spirituali quam seculari via aliquatenus abhorrentia, ad pacem & tranquillitatem, concordiam & quietem Dei gratia tandem aliquando reducantur. Præsertim cum generalis quidam & hactenus inusitatus omnium fidelium populorum principumque consensus, & vniuersalis quædam prædictorum cœtuum (vt ita dixerim) conspiratio, manifestum quoddam & expressum diuinæ voluntatis signum esse videatur. Vnde

Carolus M. Imp.

Ps. 13. non iniuria in præsentiarum ad vos assistentes, & ad absentes etiam, in hac tanta & tam inusitata lætitia parumper conuersus, cum Psalmo psallere his verbis & in hunc modum cantare non formidabimus: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis, & reliqua.* Quod si cuncti Christiani principes & populi ex hac tanta ac tam admirabili & tam solemni Imperatoriæ Maiestatis coronatione apprime lætari, atque plurimum gaudere debent: quanto vos, Beatissime Pater ac Serenissime Imperator, vehementius atque efficacius & ardentius gaudebitis, cum præsentem & futuram huius tantæ solennitatis & celebritatis gloriam, solidosque fructus, ad vos solos pertinere & spectare vel maxime existimaueritis? Quod enim ex Summis Pontificibus, vel quot etiam ex veris Imperatoribus, vtrisque maioribus & prædecessoribus vestris, fuisse nouimus, qui huiusmodi Diadema vel legitime largirentur, legitimeue susciperent? Nam ita pauci ex vtroque ordine reperientur, vt si numerarentur, facile paruulum quendam numerum constituere viderentur. Duobus enim Carolis, duobusue Othonibus, & vno Henrico, Constantino, Radulpho, Conrado, Alberto, & altero Sigismundo, & si qui alii fuerunt, duntaxat exceptis, quos legitime ab Apostolica Sede coronatos fuisse accepimus, neminem alium invtroque Pontificum Imperatorumque Catalogo, reperiri potuimus, quem Imperatorium diadema iure suscepisse diceremus; cæteris omnibus siue Honoriis, siue Valentinianis, siue Theodoricis, siue aliis Federicis, vna cum reliqua Cæsarum turba, vel per incuriam negligentibus vel per vastum aspernantibus, vel potius vi & armis sacrosanctum Romanum Imperium sibi ipsis nefarie nimis arrogantibus. Et eos etiam quos honoris causa nominauimus, non tanto populorum omnium principumque consensu, cunctarumque gentium applausu, Diue Federice, instar tui, coronatos fuisse constat: quem quidem nullis discrepantibus, quin imo cunctis vel maxime approbantibus, ex intima Germania huius coronationis gratia huc vsque venisse conspeximus. Præterea si Samuel & Saul in illa inunctione veteri adprime gauisi sunt; quanto vos Nicolae ac Friderice vehementius illis lætari & ardentius gaudere debetis? Quemadmodum enim tu Summe Pontifex, cum Christi humani generis redemptoris vicarius reperiaris, Samuele licet Propheta melior & præstantior esse diceris: ita tu, Friderice, Saulum in regno ipso longe excellere & superare videris. Ille namq; Iudæorum duntaxat, tu autem Romanorum Rex, ac totius saltem Occidentalis imperii solus moderator & princeps apellaris. Quod quidem imperium cæteris priscis & Assyriorum, & Ægyptiorum, & Sicyoniorum, & cunctarum aliarum gentium nobilius

Legitima coronatio.

bilius & excellentius ac potentius fuisse scribitur. Assyriorum enim imperium aliis omnibus, Romano tantummodo excepto, potentius fuisse traditur. Nam Ninus qui Belo patri primo Assyriorum regi successit, vniuersam Asiam, quæ totius orbis ad numerum partium tertia dicitur, ad magnitudinem vero dimidia reperitur, vsque ad Libyæ fines subegisse & in ditionem suam redegisse fertur. Solis quippe Indis in partib. Orientis non dominabatur, nec amplius quam per mille trecentos circiter annos durasse creditur. Ad Romanorum Imperium si a condita Vrbe vsque ad irruptionem Gothorum (qua quidem tempestate degenerare & declinare vel maxime cœpit) diligenter & accurate recensebimus, multo diutius perdurasse comperiemus, ac longius latiusque diffusum extitisse nequaquam dubitabimus. Romani enim totam Europam, totamque Africam, partemque Asiæ in ditionem suam redegerunt. Et ceu tu, Nicolae, eodem Samuele, ob eas quas supra diximus causas, melior esse censeris: ita tu, Friderice, ipso Dauid quoniam Christianus, & Christi gratia refulgens, excellentior ac præstantior reperieris. Ac veluti tu sacerdotii princeps, Sadoch sacerdote longe præstantior es; ita tu, Friderice, Salomone ipso propterea non immerito excellentior iudicaberis. Quod si prædicti Prophetæ & Sacerdotes vngentes, & vncti quoque Reges vna cum populis suis, in ipsa vnctionis die ita supra humanum modum lætabantur, vt variis omnium cantuum cunctorumque sonorum ac symphoniarum generibus, diuersa iubilationis & exultationis genera demonstrarent; quanto vos studiosius id ipsum facere & operari debetis, qui in cæteris & veteribus & nouis cum Regum tum Imperatorum coronationibus reliquis omnibus coronantibus & coronatis longe præstare atque excellere videmini. Verum enim vero in mentibus vestris tantum & tam excellens gaudium propterea non iniuria fore existimamus & credimus, vt penitus & omnino exprimi explicariue non possit. Attamen Epilogo partium huius orationis nostræ hinc inde longe lateque dispersarum prætermisso, ne forte prolixiores simus, ad modicam & paruulam quandam tanti gaudii, tantæque lætitiæ expressionem, pro vtroque vestrum quibusdam Ecclesiasticis cantibus breuissime vtemur. Itaque audite hæc, omnes gentes, auribus percipite omnes qui habitatis terram: audite, audite, inquam, cœli, quæ loquimur. Audiat terra verba oris nostri. Cantemus igitur cunctis audientibus Domino, cantemus inquam canticum nouum Domino, quia mirabilia fecit quæ quidem præterita secula hactenus nec videre nec audire potuerunt. Itaque pie deuoteque in præsentiarum iubilemus, cantemus, exultemus ac psallamus, vt in futuro seculo coram omnipotenti Deo constituti, vna cum reliquis beatis spiritibus diuina Trinitate fruentes, id ipsum in perpetuum facere & operari valeamus. p. 13.

Cum igitur cuncta eo ordine, quo ab initio orationis nostræ proposuisse meminimus, omnibus oratorum epilogis breuitatis causa prætermissis, pro modulo nostro absoluisse videamur: reliquum est, vt finem dicendi faciamus, si prius pro te, Beatissime Pater, ad omnipotentem Deum iam tota mente conuerso, & pro hoc Federico III. nouello Imperatore a Sanctitate tua nuper constituto, in hunc modum humiliter exorauerimus, proque Maiestate tua tandem, gloriosissime Cæsar, breuiter responderimus. Omnipotens & Sempiterne Deus, qui ad prædicandum æterni regni Euangelium Romanum Imperium præparasti, præsta quæso huic Federico tertio nouello Imperatori, fideli famulo tuo, arma cælestia, vt superatis barbaris & inhumanis gentibus, pacis ac Catholicæ fidei inimicis, secura & intrepida tibi seruiat Christiana libertas. Nunc ad hanc pontificialem tam piam & tam humilem orationem pro te, Religiosissime Imperator, deuoti & supplices in hunc modum respondebimus. Exaudi, quæsumus, omnipotens & sempiterne Deus pias & deuotas preces Nicolai tui Summi Pontificis, vt cuncti ecclesiastici & seculares populi, Prælati, Respublicæ & principes, omnibus Christianæ fidei hostibus penitus abolitis, atque ad vltimam internetionem vsque deletis, liberius seruire & efficacius famulari valeant: quatenus per hunc certum & securum omnium fidelium nostrarum gentium famulatum, cuncti Christiani homines digna vtriusque præsentis & futuræ vitæ præmia consequi mereantur.

Atque

Atque hæc habuimus, quæ in hac tam admirabili, tam fausta & tam felici imperatoriæ coronationis celebritate primo ad æternam omnipotentis Dei gloriam, ad perpetuam deinde beatitudinis tuæ, Beatissime Pater ac etiam Maiestatis tuæ, gloriosissime Imperator, laudem & commendationem, ad consolationem insuper vestram, præstantissimi Auditores, præterea ad generalem quandam & immensam totius Christiani generis lætitiam atque hilaritatem, & sempiternam denique tantarum & tam magnarum rerum memoriam in præsentiarum diceremus.

DE FRIDERICI III. IMP. IN ITALIAM PROFECTIONE VOTIVA, ET HONORIFICO AD VRBEM ADVENTV, NARRATIO, E LIBRO I. SACRARVM CEREMONIARVM. SECT. XIII. CAP. I. DESVMTA.

FRIDERICVS tertius Anno salutis sexagesimo octauo supra Millesimum quadringentesimum, Romam venit religiosæ peregrinationis gratia: eumque Paulus secundus Pontifex Maximus summis honoribus excepit. Quæ igitur in suo aduentu mature & prudenter ordinata sunt atque seruata, quoniam omnibus interfui, ex officio hic annotabo, & vt posteri his vti si voluerint facile possint, adnectam. Vt primum igitur Pontifici nunciatum est, Cæsarem in Italiam aduentasse, Romamque via Flaminia petiturum, iussit prouinciarum Ecclesiæ Romanæ præfectos, per quas iter facturus erat Cæsar, vt venienti honoris causa obuiam irent Pontificis nomine ad fines prouinciæ, illumque cum omni suo comitatu publicis sumptibus magnifice exciperent, & honores ei omnes impenderent, iuberentque per ciuitates omnes qua esset transiturus, clerum in porta obuiam exire cum crucibus, & deducere ad ecclesiam cum Antiphonis, versiculis & orationibus, vt in Pontificali habetur. Deinde vt Ecclesiæ agrum Cæsarem intrasse cognouit, Nobiles quosdam ex ordine equestri præmisit, qui Cæsari obuiam essent, gratulantes Pontificis nomine prosperum eius aduentum, & omnia Pontificis officia pollicentes. Post hoc sunt missi duo sacri Palatii causarum auditores, qui Spoleti; & duo deinde Archiepiscopi cum duobus Episcopis ex assistentibus Papæ, qui Marini Cæsari se exhibuerunt: designauit præterea Pontifex duos Apostolicæ Sedis legatos, Guilielmum Episcopum Hostiensem Rothomagensem, & Franciscum S. Eustachii Diaconum Senensem, S. Rom. Ecclesiæ Cardinales, datis mandatis vt duorum dierum itinere Cæsari obuiam irent. Sed legati cum primum obuiam fiunt Imperatori descendunt ex equis, cum ex propinquo eum manifeste videant, & suæ Maiestati reuerentiam faciunt, siue descenderet, siue in equo manserit: consueuit tamen & ipse descendentib. legatis descendere. Die autem quo vrbem intrauit, hoc ordine exceptus est. Primi obuiam iere ad tertium lapidem Vicecamerarius, Præfectus, Senator, conseruatores & cancellarii vrbis, omnes cum habitu suæ dignitatis, & cum his capita Regionum & alii magistratus vrbani, cum ciuibus nobilioribus; quos non multo interuallo ordines curiæ & cancellariæ officiales, Duce Episcopo Vrbinate Correctore & abbreuiatore literarum Apostolicarum, secuti sunt, tertio loco Prælati domestici Pontificis, cum aulicis proceribus & nobilibus multis, ad secundum lapidem processere. Sacer deinde Cardinalium senatus extra portam ad quingentos passus Cæsarem expectauit: cui aduenienti suo & Pontificis nomine felicem aduentum gratulatus est, verba faciente priore Episcoporum Cardinalium. Clerus Vrbis in ipsa porta cum crucibus & reliquiis, vt Cæsarem exciperet, iussus erat. Hoc igitur ordine, quamuis propter serum introitum omnino seruari non potuerit, Vrbem ingressus est. Primo procedebant mixtæ Cardinalium familiæ, cum militibus Cæsaris: tum familiares Pontificis laici, cum familiaribus Imperatoris. Inde nobiles & Barones: tum conseruatores cum officialibus Vrbis. Deinde oratores Principum & Regum non prælati. Postremo Senator & Præfectus Vrbis cum suis ornamentis. Armiger Cæsaris cum ense nudo inter illos & Cæsarem solus equitabat. Sequebatur Cæsar sub baldachino, medius inter duos seniores Episcopos Cardinales. Cui in porta Vicarius Papæ, qui clero vrbis præest, paratus in Pontificialibus crucem exosculandam porrigere debet. Et clerus cantat: *Ecce mitto Angelum meum*. Et clerus supplicabundus procedit immediate ante præfectum & Senatorem. Imperatorem sequuntur Cardinales per ordinem, Episcopi, presby-

presbyteri, & Diaconi officiales: & nobiliores ciues ducunt equum Cæsaris freno, & baldachinum portant. Post Cardinales ſequebantur Prælati Cæſaris, cum prælatis oratoribus: & demum alii Archiepiſcopi, Epiſcopi, Protonotarii, Abbates, & alii curiales togati. Ex itinere duo presbyteri & duo diaconi Cardinales diuertentes, ad Pontificem præuenerunt: qui cum illis & nonnullis aliis prælatis atque aulicis ſuis cum pluuiali & mitra deſcendit ad Eccleſiam S.Petri; vbi in capella maiori in ſede ſua eminenti ſedens Cæſarem expectabat. Cæſar ordine quo diximus, ad gradus Baſilicæ peruenit: vbi equo deſcendens a Cardinalibus & aliis ad confeſſionem beati Petri deductus eſt: vbi paratum erat faldiſterium, ſuper quod procumbens aliquantulum orauit. Interim p. 16. Cardinales omnes ad Pontificem aſcendentes in locis ſuis ſederunt, & illi duo presbyteri & Diaconi, qui præuenerant, Cæſarem apud faldiſterium orantem expectantes, illum finita oratione ad Pontificem deduxerunt. Qui vt Pontificem vidit, genu terram tangens illum veneratus eſt: & accedens propius idem fecit: aſcendens deinde ad ſolium in terram pronus Pontificis pedes oſculatus eſt. Deinde manu Pontifex benigne illum ſuſcipiens, atque a terra eleuans, ad oſculum oris recepit, & aſſurgens eum modeſte amplexatus eſt: moxque iuſſit eum ſedere in ſede pro eo honorifice præparata, inter ſolium Pontificis & ſedilia Epiſcoporum Cardinalium. Tum excepit Prælatos & proceres Cæſaris ad pedis oſculum. Deinde a duobus Diaconis Cardinalibus deductus Cæſar ad altare maius: ibi ſuper paratum ſibi faldiſterium diutius genuflexus orauit. Interim chorus cantauit Antiphonam: *Elegit eum Dominus, & excelſum fecit illum præ Regibus terræ.* Verſ. *Glorificauit illum in conſpectu Regum & non confundetur.* Surgeos deiode Pontifex, ſine mitra dixit: *Pater noſter Et ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos a malo.* Verſ. *Deus iuditium tuum Regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis* Verſ. *Saluum fac Dominus ſeruum tuum Fridericum Imperatorem noſtrum, Deus meus ſperantem in te.* Verſ. *Mitte ei Domine auxilium de ſancto, & de Syon. tuere eum.* Verſ. *Nihil proſiciat inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponat nocere ei.* Verſ. *Fiat pax in virtute tua & abundantia in turrib. ſuis.* Verſ. *Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.* Verſ. *Dominus vobiſcum: & cum ſpiritu tuo. Oremus. Deus qui beato Petro Apoſtolo tuo collatis clauib. regni cœleſtis, animas ligandi atq; ſoluendi Pontificium tradidiſti, Interceſſionis eius auxilio famulus hic tuus Fridericus Imperator noſter a nexib. peccatorum ſuorum liberetur. Protende quæſumus famulo tuo N. Imperatori noſtro dextram ſalutis auxilii, vt te toto corde perquirat, & quod digne & humiliter poſtulat aſſequi mereatur. Omnipotens ſempiterne Deus, Chriſtiani Imperii protector & conſeruator, da ſeruo tuo N. Imperatori noſtro virtutis inuictæ triumphum, ut ad noſtram & Eccleſiæ tuæ Sanctæ atq; fidelium omnium vnitatem & pacem ſubditas illi fa. ias vniuerſas barbaras nationes per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.* Poſt hæc Pontifex de ſolio deſcendit, & Cæſarem iterum amplexatur, manu ſiniſtra illum tenens, pariter palatium Apoſtolicum aſceoderunt: qui in ſacellum S.Nicolai ingreſſi aliquantulum cooſederuot, & familiariter confabulati ſunt. Deinde Pontifex Cæſarem ad cubiculum illi paratum dimiſit, iuſſitque Cardinales complures illum deducere: ipſe vero cum ſuis per aliam ſacelli portam ad cameram ſuam profectus eſt. Dum Cæſar Romæ fuit, ſæpe noctu voo vel altero famulo ſociatus, clam & indicto tempore ad Pontificis cubiculum acceſſit: cui Pontifex obuiam exiuit, cum primum id potuit reſcire, & diſcedentem ipſe deduxit vsque ad ſecundam & tertiam aulam: & aliquando ipſe Pontifex inexpectatus ad Cæſaris cubiculum cum paucis venit, illumque quantum potuit honorauit cum ſumma grauitate & maieſtate, & in eccleſia, & in via In Eccleſia orante Pontifice ſuper faldiſterio ſibi parato ante altare (ut fit) Imperator ſuper aliud faldiſterium orabat a ſiniſtris poſitum, coopertum purpureo ornamento, cum puluinari etiam purpureo, & paruo ſcabello viridi etiam purpureo. Sedes Cæſaris cum ſuo reclioatorio ſiue poſtergali ſita erat inter ſedem Pontificis & ſedilia Cardinalium, in formam ſedis Pootificialis. Sed oon tantæ altitudinis neque latitudinis: coopertaerat paono ſericeo viridis coloris, & ſcabellum paruum habebat viride ſuper quod pedes tenebat Imperator, altitudo ipſius Sedis ita erat inſtituta in Capel. Apoſtol. vt noo altior eſſet locus vbi ſederet Imp. quam vbi Pontifex teneret pedes: & item ſcabellum Cæſaris æquale erat Sedibus Cardinalium. Cum incenſabatur Pontifex per Cardinalem aſſiſteotem, mox incenſabatur Imperator per primum ex Prælatis aſſiſtentibus Pontifici. Cum Pontifex pacem accipiebat ab aſſiſtente Cardinali, primo dabat pacem Imperatori, poſtea Diaconis aſſiſtentibus: Inter eundum ſemper manu ſiniſtra illius dextram tenebat, volebatque vt æquali ſemper gradu incederet: quamuis modeſte ſemper Cæſar reluctaretur. In diſceſſu mandauit Pontifex, quod itidem vt in introitu hooraretur. Sed ille ſummo mane cum paucis e ſuis conſcenſo equo ante receſſit, quam Cardinales comperiſſent, pauci admodum eius feſtinationem ſunt aſſecuti. Donauit Pontifex Cæſarem plurib. muneribus, primum veſte aurea, & equo albo phalerato, cum aliquibus Iocalibus, cum Reliquiis Sanctorum admodum precioſis, quorum precium ſupra duum millium aureorum ferebatur.

HISTO-

HISTORIA ELECTIONIS ET CORONATIONIS MAXIMILIANI I

LEGATIO HENRICI VII ANG. REGIS AD COMITIA CONFLVENTINA M CCC XCII.

LECTORI SALVTEM! BURCARD GOTTHELF STRUVE.

Olennis Maximeliani I Electio atque Coronatio in hac Historia describuntur. Primum quidem recensentur Principes, Status atque Oratores, qui in Comitiis Francofurtensibus e486, in quibus Electio facta, comparuetint. Horum Catalogum pleniorem paullo ex antiquo MSto exhibuit Mullerus. * *Hunc ipsum autem, quem exhibemus, Politicis etiam Imperialibus inseruit Goldastus,* ** *cui adiecta est ipsa electionis Historia. Discrepant equidem Scriptores de electionis die. Sic enim Gerbardus a Roo:* *** itaque ab omnibus simul Electoribus, Maximilianus consors Imperii declaratus, & in æde summa D. Bartholomæi, recepto titulo, Romanorum rex proclamatus est, ad decimum tertium Calendas Martii, *qui incidit in diem XVII Februarii. Trithemius:* **** eodem anno vicesima die mensis Februarii, quæ fuit secunda feria post Dominicam Reminiscere in quadragesima, Franckenfurt oppido Regali in Ecclesia S. Bartholomæi Apostoli Maximilianus Archidux Austriæ, ad instantiam Friderici Imperatoris tertii, genitoris sui præsentis, in Regem Germanorum electus est, annum agens ætatis tricesimum primum, cuius Electores isti fuerunt Bertholdus ex Comitibus de Henneberg Archiepiscopus Moguntinus, Ioannes ex Marchionibus de Badeo Archiepiscopus Treuirorum, Hermannus ex Landgrauiis Hassiæ Archiepiscopus Colonieosis, Philippus Comes Palatinus Rheni, Ernestus Dux Saxoniæ, & Albertus Marchio Brandenburgensis. *Verum, hac ipsa Historia certum electionis diem indicat XVI Februarii, quem etiam confirmat Protosollum electionis ipsius,* ***** *& plerique Stripteres.* ****** *Sequitur inde Historia coronationis IX Aprilis Aquisgrani facta. Licet Gerbardus a Roo* ******* *iterum diem anticipet, dicens:* his ita constitutis, Aquisgranum ad suscipiendam corooam, iter ingressi sunt. Erant in eorum comitatu, Moguntinensis, Treuirensis, & Coloniensis Archiepiscopi: Ernestus Saxoniæ Prioceps Elector, cum Alberto agnato, multique alii præsules, reguli, nobiles, & ciuitatum legati. Io Vbiis adsuero præter hos, Guilielmus Iuliacensis, Carolus Geldrensis: Episcopi item, Salisburgensis, Augustanus, Spirensis, Misnensis, Vltraicctinus, Leodiceosis, Osnabrugensis, Mooasteriensis, ac alii noonulli, quibus præsentibus, coronatus & solemni ritu in Regem consecratus est Maximilianus, tertio Idus Aprilis. *His autem decimus est mensis Aprilis. Ast, nouum Aprilis confirmant plerique Scriptores.* ********

Adiecta est Legatio Henrici VII Anglorum Regis ad Maximilianum, *tunc adhuc Regem Romanorum, & Imperii Ordines in Comitiis Confluentinis 1492. Postquam enim Carolus VIII Gallorum Rex Maximiliano Annam Britannicam praripuisset, Maximilianus non solum Henricum VII Anglorum Regem contra Gallos incitabat, sed etiam Imperii Ordines primo Metim, deinde Confluentiam a. 1492 vocat, ut illorum auxilia implorarer.* ********* *Dum igitur in Parlamento Anglicano bellum contra Gallos esset decretum, mittebatur Henrici VII nomine Franciscus de Puys, qui Gallorum astum fallaciasque magis exponeret, hoc ipso Germania Ordinum animos magis concitaret, Regemque suum iam bellum contra Gallos fuisse adgressum, unntiaret. Cui subiuncta est responsio, legato in Comitiis facta. Licet hoc ipso, quod Maximilianus omnibus esset destitutus, & auxilia promissa non praestaret, omnia essent frustranea.* ********** ELE-

* *im Reichs-Tage Theatro p. VI c. I.* ** *p. I p. 86,* *** *lib. X p. 502.* **** *ad a, 1486.*
***** apud Goldastum *Polit. Reichshandel p. I n. 4* & *Reichssatzungen p. II p. 173.* Kulpisium *inter Documenta ad Historiam Friderici III p. 218.* ****** Nauclerus *vol. II Gen. L p. 1108.* P. Heuterus *rer. Austr. lib. II c. IX.* Cuspinianus *p 487.* Fugger *lib. V c. XXXIII n 2.* ******* *lib X p. 502.*
******** Nauclerus *p. 1108.* Heuterus *Rer. Austr. lib, II c. IX.* Fugger *lib. V c XXXIII n 4.*
********* Trithemius Chr. Hirsaug. ad a. 1492. *anno quoque supra notato, in mense Septembris, Fridericus Imperator mundi tertius, & Maximilianus Rex Germanorum filius eius semper inuictus, Conuentum Regni Principibus apud Confluentiam oppidum Archiepiscopi Treuirorum consensu indixerunt vnanimi, quorum multis in praesentia constitutis Raptus desponsata Maximiliano Anna Ducis Brittanniae per Carolum Regem Galliae praesumptus in medium proponitur & quid fieri decernant Principes, consultatio communis habetur. Erant tum qui bellum Gallo indicendum consulerent, vtpote qui non solum leges temerasset Germanas inferior, sed ius etiam violasset Imperii simul & Christianae veritatis. In id tandem conuenit pars sanior, tempori concedendum, cum Brittanniae Ducatus, neque Germaniae Regno neque Brabantiae Principatui ea tempestate conduceret. Maximilianus itaque Rex consilio Principum leuigatus animum remisit iratum.*
********** Baco de Verulamio Hist. Henrici VII p. 180 *Legati Angliae, cum ad Maximilianum*

ELECTIO

p. 17. SERENISSIMI ET ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS, D. MAXIMILIANI ARCHIDVCIS AVSTRIAE, DVCISQVE BVRGVNDIAE, ETC. IN REGEM ROMANORVM, FACTA PER PRINCIPES ELECTORES IN OPPIDO FRANCKENFORD, ANNO M CCCCLXXXVI. *

CODICILLVS PRAESENS INDICAT NOMINA PRINCIPVM, COMITVM, ET BARONVM, QVI AD ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS ET DOMINI, D. MAXIMILIANI ARCHIDVCIS AVSTRIAE, DVCISQVE BVRGVNDIAE, ELECTIONEM IN ROMANORVM REGEM IN OPPIDO FRANCKFORDENSI CONVENERE.

ANNO a natiuitate Saluatoris MCCCC LXXXVI. die Veneris, XX. mensis Ianuarii, Gloriosissimus ac inuictissimus Princeps & Dominus, Dominus Fridericus tertius Romanorum Imperator, suæque Maiestatis vnicus filius Maximilianus Archidux Austriæ, Burgundiæ Dux, Francofordiam ingressi sunt.

Affluxerant alii Principes, quorum nunc recensebo nomina.

Archiepiscopus Moguntinensis.
Archiepiscopus Treuirensis.
Archiepiscopus Coloniensis.
Philippus Dux Bauariæ, Comes Palatinus Rheni.
Ernestus Dux Saxoniæ.
Albertus Marchio in Brandenburg.
Albertus Dux Saxoniæ.
Fridericus Dux Saxoniæ.
Ioannes Dux Saxoniæ.
Henricus Dux Brunsvvigensis.
Iohannes Dux Bauariæ, Comes in Spanheim.
Rupertus Dux Bauariæ.
Caspar Dux Bauariæ, Comes in Feldentz.
Carolus Dux Gelriæ.
Wilhelmus Landgrauius Hassiæ, Comes in Katzenelnbogen & Dietz, & Comes in Zigenhayn.
Christophorus Marchio de Baden.

Alber-

aduentassent, longo interuallo inter se disiunctas repererunt: cum omnino ei deessent Pecunia, Milites, Arma, quæ tantæ Expeditioni sufficerent. Maximilianus enim, cum neutram Alarum suarum integram haberet, (quoniam Patrimonium suum Austria ad eum nondum deuenerat, patre siquidem adhuc viuo; atque ex altera parte, Territoria sua Matrimonialia, partim Ducissa Vidua in Dotem cesserant, partim recentibus Rebellionibus exhausta erant) Copiis ad Bellum necessariis, plane destitutus erat.

* Hanc Maximiliani I. electionem breuiter describit Gerardus a Roo Ann. Austr. lib. X p. 508 & Fugger lib. V c. XXXIII p. 951. Facta est autem electio die XVI Februarii. Catalogum Principum, qui hisce Comitiis interfuerint, ex Relationibus Mstis æque exhibet Mullerus im Reichs-Tage-Theatro p. VI c. I

Albertus Marchio de Baden.
Fridericus Marchio de Baden.
Abbas de Fulda Princeps.
Episcopus Bambergensis.
Episcopus Augustensis.
Episcopus Cameracensis.
Episcopus Sibinicensis.
Episcopus Wormatiensis.
Episcopus Spirensis.
Episcopus Eystetensis.
Episcopus Tergestinus.
Episcopus Missenensis.

Nunc quot & quos Princeps quilibet Comites Baronesque Franckfordiæ secum habuerit, ex ordine referemus, ordiamurque a Cæsarea Maiestate, quæ infra descriptos habuit.

Albertum Marchionem de Baden. f. 16
Hugonem Comitem de Werdenberg.
Abbatem de Milck.
Abbatem de Admunde.
Sigismundum Broschenck.
Sigismundum de Bappenheim.
Bertolinum de Starenberg.
Fridericum de Stubenberg.
Casparem de Rogendorff.
Martinum de Eytzingen.
Iohannem de Wolffstein.
Domicellum de Wolkenstein.
Dominum de Vtzendorff.
Iohannem de Zeltingen.
Christophorum de Hohenfeldt.
Sigismundum Midderthorer.
Dominum de Berneck.
Dominum de Mersperg.

Incliti Maximiliani Romanorum Regis, Archiducis Austriæ, Ducis Burgundiæ, curiales Principes, Comites & Barones enumeremus.

Christophorus Marchio de Baden.
Episcopus Cameracensis.
Episcopus Sibinicensis.
Carolus Dux Gelriæ.
Adolphus Comes de Nassavv, Marschalcus.
Fridericus Comes de Hohenzollern.
Fridericus Comes de Bitsche.
Walrab Comes de Bitsche.
Comes de Bentheim.
Carolus Comes in Croy & Schymay.
Ludouicus de Emerey.
Martinus de Polheim.
Wolffgangus de Polheim.
Bernardus de Polheim.
Vitus de Wolckenstein.
Cornelius de Bergen.
Fridericus de Egkmunder Iselstein.
Hugo de Melo, Dominus in Anthon.

Domi-

Dominus de Lanney.
Carolus de Lalayn.
Iohannes de Leuan.
Philippus baſtardus de Burgundia.
Gerhardus de Buſy.
Gerlacus de Iſenberg.
Dominus de Barbenzon.
Arnoldus de Trazenis, Dominus in Army.
Dominus de Geth.
Dominus de Battenburg.
Walrab de Breyderade.
Ludouicus de Baenſt.
Ditherus de Foſſe.
Florentius de Iſelſtein.
Don Ladron de Portigal.
Dominus de Erckentiel.
Dominus de Trap.
p. 19. Dominus de Lichtenſtein.
Philippus de Areſſes, dominus curiæ.
Daniel de Herzele.

Progrediamur ad illuſtriſſimos ſacri Romani Imperii Electores.

Reuerendiſſimus in Chriſto pater & dominus, dominus Bertoldus Archiepiſcopus Moguntinenſis ſacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellarius ac Princeps elector, hos ſecum habuit Comites atque Barones.

Iohannem Abbatem Fuldenſem, ex familia Comitum de Henneberg natum.

Georgium commendatorem ordinis ſancti Iohannis, ex familia Comitum de Henneberg natum.

Ottonem Comitem in Henneberg.
Iohannem Comitem in Wertheim.
Eraſmum Comitem in Wertheim.
Sigismundum Comitem in Glichen.
Philippum Comitem in Naſſavv.
Ludvvicum Comitem de Iſenberg, dominum in Budingen eiusque duo filii,
Iohannem Comitem de Iſenberg, dominum in Budingen.
Philippum Comitem in Ryneck.
Reinhardum Comitem in Ryneck.
Philippum alium Comitem in Ryneck.

Ad Reuerendiſſimum in Chriſto patrem & dominum, dominum Iohannem Archiepiſcopum Treuerenſ. ſacri Romani Imperii per Galliam & regnum Arelatenſe Archicancellarium ac Principem Electorem ſe calamus dirigat: Principesque, Comites, Barones, qui ſuæ reuerendiſſimæ paternitati aderant, deſcribat. Fridericus Marchio in Baden.

Bernhardus Comes in Solms, dominus in Mintzenberg in Appermont: cum duobus filiis.

Emich Comes in Liningen & Dagſpurg.
Dominus Iohannes Comes in Naſſavv, & in Dietz.
Simon Wecker Comes in Zvveinbrucken, Dn. in Bitſch, & in Lichtenberg.
Iohannes de Seyne, Comes in Witgeſtein, & Dominus in Homburg.
Ditherus Comes in Manderſcheyt, dominus in Sleiden.
Fridericus Comes in Wiede, dominus in Iſenburg.
Iohannes Comes in Manderſcheyt & Blanchenheim.
Bernhardus Comes in Lining.

Iacobus Comes in Dune & Kirpurg, dominus in Salm.
Philippus Dominus in Bernſtein & Falckenſtein.
Winrich de Dune, dominus in Falckenſtein & Oberſtein.
Wilhelmus dominus in Runckel & Iſenburg.
Iohannes Comes in Wiede, dominus in Iſenburg.
Ditherus Burggrauius in Ryneck, dominus in Bruch & Tonnenberg.
Cuno dominus in Winnenberg & Bilſtein.

Reuerendiſſimus in Chriſto pater & dominus, dominus Hermannus Archiepiſcopus Colonienſis, ſacri Romani Imperii per Italiam Archicancellarius & Elector infra nominatos ſecum habuit Comites, & Barones. Wilhelmum Lantgrauium Haſſiæ, Comitem in Katzenelenbogen, Dietz & Ziegenhain.

Gerhardum Comitem Rheni.
VVilhelmum & Hupertum Comites in Nuvvenar.
Henricum Comitem in Naſſavv, & dominum in Bilſtein.
Philippum Comitem in Firnberg.
Philippum Comitem in Solms.
Henricum Comitem in VValdeck.
Comitem in Salm, dominum in Riſſerſchit.
Vincentium Comitem in Morſſe.
Fridericum dominum in Zomeruff.
VVilhelmum Dominum in Rennenberg.

Pergamus ad illuſtriſſimum Principem & Dominum, Dominum Philippum Bauariæ Ducem, Comitem Palatinum Rheni, ſacri Romani Imperii Archidapiferum, ſuæque curiæ Comites atque Barones, quos ſecum habuerat, deſignemus.

Caſpar Dux Bauariæ Comes in Feldentz.
Epiſcopus Spirenſis.
Epiſcopus VVormacienſis.
Magiſter ordinis Teutonicorum.
Ludvvicus de Bauaria.
Iohannes Rheni Comes.
Otto Comes in Solms. Bernhardusque eius filius.
Michael Comes in VVertheym.
Henricus Comes iu Bitſch.
Philippus Comes in Hanavv.
Gerhardus Comes in Seyne.
Hammo Comes in Liningen.
VVicker Comes in Liningen.
Hugo Comes in Montfort.
Iohannes Comes in Montfort.
Craffto Comes in Hoenloch.
Conradus Comes in Thübingen.
Comes de Naſſavv, Dominus in Bilſtein.
VVolfgangus Comes in Furſtenberg.
Cuno Comes in VVeſterburg.
Bernhardus Comes in VVeſterburg.
Bernardus Comes in Eberſtein.
Bernhardus alius Comes in Eberſtein.
Henricus Comes in Lupff.
Dominus Iohannes Ruvvegraue.
Melchior de Oberſtein.
Emich de Oberſtein.
Iohannes de Hohenfels, Dominus in Reipelskirchen.

Schenck

Schenck Christophorus de Limpurg.
Schenck Fridericus de Limpurg.
Schenck Erasmus de Erpach.
Dominus Iohannes de Schvvarzenberg.
Dominus de Sonnenberg.

Illustrissimus Princeps & Dominus, Dominus Ernestus Dux Saxoniæ, Lantgrauius Thuringiæ, Marchio Missenæ, Sacri Romani Imperii Archimarschalcus, subscriptos curiales habuit Principes, Comites atque Barones.

Fridericum Ducem Saxoniæ.
Iohannem Ducem Saxoniæ.
Karulum Comitem in Glichen.
Iohannem Comitem in Hohenstein.
Iohannem Comitem in Werdenberg.
Comitem de Warnburg.
Brononem Dominum in Querfort.
Duos Barones dictos Russen de Plavven, Dominos in Gretz & Cranchfelt.

Procedant demum illustrissimi Principis & Domini, Domini Alberti Marchionis in Brandenburg sacri Romani Imperii Archicamerarii curiales Comites atque Barones.

Iodocus Comes in Hohenzollern.
Fridericus Comes in Zorn. *
Ytelfricz Comes in Zorn.
Fridericus Comes in Castel.
Georgius Comes de Castel.
p. 21. Michael dominus in Schvvartzburg.
Sigismundus de Schvvarzburg.
Philippus de Winsperg sacri Romani Imperii camerarius.
Christophorus de Limperg, sacri Romani Imperii pincerna. Nunc ad cæterorum Principum curiales Comites atque Barones nostra procedat descriptio.

Reuerendissimus in Christo pater & dominus, Dominus Ioannes Archiepiscop. Strigoniensis, administrator Archiepiscopatus Saltzburgensis, hos secum habuit Comites & dominos.

Iacobum de Hauvvesperg.
Wolgangum Ahaym.
Marcum de Hohenfelt.
Ernestum de Braben.
Georgium de Ram.
Theoboldum de Steming.
Abbatem de Agram.

Reuerendus Princeps & dominus, dominus Episcopus Bambergensis secum habuit, Bertoldum Comitem de Hennenberg, & Ernestum de Hohenstein.

Illustris Princeps & dominus, dominus Albertus Dux Saxoniæ, Lantgrauius Turingiæ, Marchio Missenæ, secum habuit Episcopum Missenensem.

Henricum Comitem de Stalburg.
Adam Comitem in Bichlingen.
Brunonem Dominum in Querfort.

Illustris Princeps dominus Henricus Dux Brunsvvicensis secum habuit Philippum Comitem in Waldeg.

Comitem in Gonstorff.
Oratores aliorum Principum & Comitum.

* legendum *Zollern*.

Episcopus Verdunensis, Orator Regis Franciæ.

Oratores Sigismundi Ducis Austriæ.

Episcopus Augustensis, qui Franckfordiæ obiit, dominus Vlricus Frenberg, dominus Georgius Abefsberg.

Oratores Ducis Lotharingiæ, Philippus Comes in Liningen, itemque Nicolaus Comes in Sarvverden.

Oratores Georgii Ducis Bauariæ, videlicet dominus Sigismundus Leyminger, & quidam Doctor.

Oratores Alberti Ducis Bauariæ, videlicet Doctor Birckheymer, & Sifridus Pauelsfdorfer.

Oratores Ducis Mediolani; sc. Doct. Andreas Schenck cum aliis sibi adiunctis.

Oratores Comitis de Wirtenberg, Præpositus Stockhardensis vtriusque iuris Doctor, dominus Hermannus de Saffenheim miles: Doctor Iohannes Reuchlin.

Præterea & Senatus ciuitatum & Oppidorum infra nominatorum suos ad tam celebrem conuentum misere consiliarios siue nuncios, Noriberga, Colonia, Argentina, Vlma, Hal in Svveuia, Nurlingen, Metis, Hagenavv, Aquisgranum, Magdeburg, Mechlin, Andorpia, Confluentia, Lucenburg.

Die Martis quarta decima mensis Februarii diuus Fridericus Romanorum Imperator sedens in maiestate in alto cunctisque patenti ædificio, omnium Principum, Comitum atque Baronum, præterea innumerabili procerum stipatus caterua, magna interueniente solennitate, feuda regalia gratiose concessit, primum Archiepiscopo Moguntino; deinde Philippo Duci Bauariæ, Comiti Palatino Rheni: tum Henrico Duci Brunsvvicensi: Et postremum Episcopo Wormaciensi.

Ordo incedendi inter eundum ad Ecclesiam Sanct. Bartholomæi, inter Principes, Comites, Barones, milites quoque & militares seruatus.

Inter eundum ad Ecclesiam S. Bartholomæi hunc ordinem seruatum vidimus. Primum ingens nobilium, militum, oratorumque Principum ibat caterua. Subsequebantur statim magno numero Barones & Comites. Tum complures Heraldi, Deinde Principes non Electores, nonnulli Ecclesiastici, Seculares quoque scil. Marchiones Badensis, Brunsvvicensis, Gellerensis, itemque Saxoniæ & Bauariæ Duces, Continuo Imperator & Principes Electores hoc succefferunt ordine, Primum ibat Philippus Bauariæ Dux Comes Palatinus Rheni, a dexteraque sociatum habuit Maximilianum Austriæ Archiducem & Burgundiæ. Comitatur Episcopus Treuerensis, insequitur Ernestus Saxoniæ Dux nudatum extensumque gladium ante imperialem Maiestatem suis gestans manibus. Euestigio diuus Imperator incedit, a dextraque per Moguntinum, a læua vero per Coloniensem Archiepiscopos conducitur. Nouissimo loco Episcoporum, Comitum, atque Baronum multus sequebatur numerus. Marchio vero Brandenburgensis Princeps grandæuus, pressuram veritus, ante alios in Ecclesiam sese recepit. P. 22.

Vestium, collariorum, & quorumcunque monilium, quibus pene omnes amicti ornatique erant, miram preciositatem si verbis enarrare velim, dies vix sufficeret.

Sub officio Missæ solemnis in Ecclesia Sanct. Bartholomæi, pro inuocatione gratiæ Spiritus Sancti, Imp. Friderico III. in maiestate sedente, quo quisque Principum, Comitum & Baronum steterit sederitue loco.

Missam de Spiritu sancto solemnem in summo altari celebrauit Episcopus Patauiensis, vicarius in pontificalibus Archiepiscopi Moguntinensis.

Ad altaris latus meridionale, quo epistola legi solet, sedilia pro imperiali Maiestate Principibusque Electoribus erant constructa. Verum reliquis eminentior Cæsarea sedes, in qua Imperator regali diademate ac aliis imperialibus decoratus insigniis in Maiestate sedebat. A cuius dextera primum Archiepiscopus Moguntinensis, deinde Philippus Bauariæ Dux, Comes Palatinus Rheni: Postremum Maximilianus Archidux Austriæ Burgundiæque Dux. A læua vero Archiepiscopus Colonien-

sis

fis primum. Deinde Ernestus Dux Saxoniæ, postremumque Albertus Marchio in Brandenburg sessiones suas habuere. Archiepiscopus vero Treuerensis nec ad dexteram nec ad leuam imperatoris declinans, ante altare recta contra faciem Imperialem propria sede locatus erat. Principesque Electores quilibet veste patricia indutus sederat.

Item ad idem latus chori steterant hoc ordine, Bambergensis, Wormaciensis, Eistatensis, Spirensis, & Missenensis Episcopi: item magister ordinis Teutonicorum, Abbas Fuldensis.

Latere vero chori septentrionali, contra faciem Episcopi Bambergensis stabat. Episcopus Verdunensis. Deinde Episcopus Cameracensis. Ad idem Altaris latus, Albertus Saxoniæ, Caspar Bauariæ, Henricus in Brunsvvigk & Fridericus Saxoniæ Duces, Deinde Albertus & Christophorus Marchiones Badenses. Et item Iohannes Bauariæ, Iohannes Saxoniæ Duces. Et sequenter VVilhelmi Hassiæ Landgrauii, postremum Principum oratores. Item Dux Gelriæ ad Maximiliani, itemque Fridericus Marchio de Baden ad Archiepiscopi Treuerensis dorsa steterant. In transitu ad offerendum primum ibat Archiepiscopus Treuerensis, a vestigio incedit Imperator a Moguntino & Coloniensi Archiepiscopis conductus, deinde Philippus Bauariæ Dux Comes Palat. Rheni. Tum Ernestus Saxoniæ Dux. Postea Albertus Marchio de Brandenburg, demumque Maximilianus Austriæ Archidux, vsque ad altare successerant. Verum Imperator primum, deinde Archiepiscopus Treuerensis, posteaque reliqui Principes Electores quisque suo ordine Deo munus obtulit.

Item dum inciperetur canticum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, Schenck Christoferus de Limpurg Cæsareo capiti imperiale diadema excepit. Item pomum Philippus de Selmick imperii dapifer, Gladium vero & quidem versus terram defixum Sigismundus de Pappenheim marschalcus, Sceptrum vero Schenck Philippus de Winspurg camerarius tenuit. *

Item sumpto per celebrantem sacrificio, Cæsareo capiti imperialis reddebatur corona: e vestigioque Ernestus Dux Saxoniæ gladium extensum, Philippus Dux Bauariæ Comes Palatinus Rheni pomum, itemque Albertus Marchio in Brandenburg sceptrum Cæsarea insignia, in suas recepere manus.

P. 33. *Quo splendore, qua denique festiuitate, inclytus Rex electus in summo altari promoueri meruit atque exaltari.*

Exacto Missæ officio Principes Electores secundum tenorem aureæ bullæ iuraturi altare accesserant: quo facto Imperator Principesque Electores conclaue ad eligendum Romanorum Regem ingrediuntur. Deinde facta omnium vnanimi consensu electione, eius rei testes vocantur quamplures Principes Comitesque: eo peracto ex conclaui ad Maximilianum electum mittuntur Archiepiscopus Coloniensis, Philippus Dux Bauariæ Comes Palatinus Rheni & Ernestus Saxoniæ Dux: qui mutuo habito sermone, demum præcedente Archiepiscopo Coloniensi, Maximilianus medius inter Comitem Palatinum & Saxoniæ Ducem in conclaue introducitur, factaque aliqua in conclaui mora, demum per Moguntinum & Coloniensem Archiepiscopos educitur aliis comitantibus Principibus, in altari exaltatur, canticum, *Te Deum laudamus*, in organis a canonicis vicissim magno decantatur tripudio, circa altare ad exaltati Regis latera Moguntinensis & Coloniensis contraque eius faciem Treuerensis Archiepiscopi stabant.

Imperialis maiestas circa altare in sede, iuxtaque eandem seculares Principes Electores locum tenuerant, finito cantico Georgius de Hell, alias Peffer legum Doctor, Archiepiscopi Moguntinensis Cancellarius, ex Imperatoris Principumque Electorum speciali commissione, electionem factam coram omnibus publicauit, mandans & præcipiens Regi electo ab omnibus obediendum esse. *Electionis publicatio.*

*Hi tempore Maximiliani I subofficiales. Videmus ex eo, pincernas olim Cæsareum capiti diadema quoque excepisse.

Postremum quoque dum rediretur ab Ecclesia, quo ordine Principes, Comites, Barones, milites & militares incesserint.

His omnibus rite peractis, itur ab Ecclesia eo fere ordine quo ingressum factum supra recensuimus: solum quod Imperator, Maximilianus Rex electus, Principesque Electores partim mutato incesserant ordine. Nam post transitum ingentis cateruæ procerum, militum, oratorum, Baronum, Comitum atque Principum successerat Archiepiscopus Treuerensis. Insequuntur tres Principes Electores sæculares, insignia quisque suum deferentes imperialia. Euestigio Imperator in Maiestate, Maximilianusque Rex electus a Moguntinensi & Coloniensi Archiepiscopis conducti incesserant, demum succedentibus pluribus Episcopis, Comitibus & Baronibus.

Facta fuit hæc electio die Iouis, XVI. Mensis Februarii.

Die Sabbati XI. Mensis Martii, Illustrissimus olim Princeps & dominus, dominus Albertus Marchio Brandenburgensis Princeps Elector, in Franckfordia ex humanis decessit. In ecclesia fratrum Prædicatorum, quo corpus defuncti erat delatum, Imperatore & Rege Romanorum, Principibus, Comitibus, Baronibus nobilibusque præsentibus, exequiæ solemnes celebrabantur. Quibus peractis effertur per Comites & milites funus extra Francofordiam. Procedunt fratres religiosi Ordinum mendicantium plures numero. Sequuntur funus Imperator, Romanor. Rex, Principes, Comites, Barones, & alii proceres. Committitur naui volante flumine Mogoni transuehendum in Marchionatus territorium. Cuius anima feliciter quiescat in Domino.

CORONATIO ILLVSTRISSIMI ET SERENISSIMI PRINCIPIS MAXIMILIANI, ARCHIDVCIS AVSTRIAE, DVCISQVE BVRGVNDIAE, ETC. IN REGEM ROMANORVM, CELEBRATA PER PRINCIPES ELECTORES S. ROMANI IMPERII. IN AQVISGRANO.

p. 14.

ANNO Domini Millesimo CCCCLXXXVI. XXVIII. die Martii Inuictissimus & gloriosissimus Fridericus tertius Imperator Romanorum semper Augustus, Maximilianus eiusdem Friderici filius Rex Romanorum electus, ac Principes Electores, cum insigni Principum, Comitum, Baronum, multorumque nobilium comitiua post memorati Romanor. Regis electionem adhuc in Franckfordia perdurantium, nauigio Coloniam & Aquisgranum versus pro electi Regis coronatione iter arripientes, eo die Pinguiam * attigerunt: vbi Romanorum Regi a dominis maioris Ecclesiæ Moguntinæ notabilis in vino & hauena propina est oblata.

Vicesima nona die Martii de mane Imperialis Maiestas vna cum Romanorum Rege, Duce Alberto Saxoniæ comitante, visitauerunt Ecclesiam collegiatam Pinguensem, audientes ibidem missam: qua finita intrauerunt naues ad descendendum: nautarum tamen consilio ob venti mirabilem impetum ac multum periculosum in loco persistentes eodem die prandium in nauibus celebrarunt. Dominus vero Archiepiscopus Moguntinensis recessit in naui sua cum suis. Et prandio facto Albertus Dux Saxoniæ etiam iter arripuit: sed parum longe processit propter ventum: cæteris in Pinguia tota die relinquentibus.

XXX. Die Martii de mane missa finita in Ecclesia Pinguensi, Imperialis Maiestas cum filio suo Rom. Rege Maximiliano intrauerunt naues, descendentes aquam. Ipsis venientibus in ciuitatem Remis, * erat ibi dominus Archiepiscopus Moguntinus & Albertus Dux Saxoniæ eum duxerunt supra cathedram lapideam eleuatam, quæ vocatur sedes Regis * situata in campis extra muros ciuitatis Remensis prope Rhenum, supra quam sedebat Rex Romano Imperio præstans iuramentum. Quendam de domo Ducis Sigismundi creauit militem: facta quoque per Archiepiscopum Moguntinum relatione iterum se in naues receperunt, venientes illo sero Andernacum.

* Reinse

* Königstul

XXXI.

* *Bingen.* ditionis Moguntinæ oppidum, ad Rhenum situm.

XXXI. Die & vltima Martii Rex Romanor. accessit Imperialem M. & simul visitauerunt ibi Ecclesiam fratrum minorum, audientes ibidem missam: qua finita iterum intrauerunt naues, & venerunt Coloniam circa horam quartam. Ipsis venientibus ad litus aderat dominus Archiepiscopus Coloniensis Princeps Elector in superpellicio, cum omnibus Ecclesiis collegiatis & monasteriis processionaliter, Dominus Archiepiscopus Treuerensis Princeps Elector, & Ernestus Dux Saxoniæ Princeps Elector, recipientes Imperialem M. & Rom. Regem filium suum Maximilianum cum maximo honore & reuerentia, qua decuit, habentes duos pannos sericos eleuatos in aere ad cooperiendum Imperialem Maiestatem, & Regem Romanorum, ducentes eos processionaliter, ad maiorem Ecclesiam ante tres Reges, oratione ac deuotione eorum ibidem facta & habita, intrauerunt chorum ad summum altare. Quibusdam ceremoniis ibidem peractis, duxerunt Imperialem maiestatem ad locum palatii & hospitii sui. Et Rege transeunte ad hospitium suum associauerunt excellentiæ suæ cæteri Principes.

Post hoc venit Dominus Archiepiscopus Moguntinus in nauigio suo.

Prima die Aprilis de mane Imperialis Maiestas, Romanorum Rex cum cæteris principibus visitauerunt maiorem Ecclesiam Coloniensem, audientes missam in summo altari. Qua finita duxerunt Imperialem maiestatem domum: & mox vnusquisque principum ad suum se transtulit hospitium. Et tunc venit Dominus Philippus Comes Palatinus Princeps elector in nauigio suo: quem prandio facto Romanorum Rex visitauit

p. 25. Item Ciuitas Coloniensis fecit Romanorum Regi propinam de vino & hauena & bobus, etiam clinodio argenteo cum certis aureis florenis.

Secunda die Aprilis Dominus Coloniensis & Treuerensis venerunt ad Regem Romanorum: & post recessum Domini Coloniensis Romanorum Rex vna cum Archiepiscopo Treuerensi intrauerunt Ecclesiam; audientes ibidem missam per cantores suos cantatam. Venit etiam ibidem Episcopus Verdunensis orator Regis Franciæ, finita missa redierunt cum eorum nobilibus ad hospitia. Et Dominus Archiepiscopus Treuerensis mansit cum Rege in prandio: quo completo post recessum Domini Treuerensis, venerunt Consules Electorum Principum ad Regem, habentes consilium inuicem.

Tertia die Aprilis de mane Rex visitauit Imperialem Maiestatem, & ipsa recedente ascendit Imperator currum suum, & cæteri PRINCIPES Electores cum eo in optimo ordine versus oppidum Duren & Aquisgranum.

De post facto prandio Rex Romanorum cum aliquibus de suis secutus est.

Item ante introitum Imperialis Maiestatis in Duren, venit Dux Guliacensis in optimo ordine in armis, cum ducentis equis in nigro vestitis recipiens Imperialem Maiestatem cum Principibus Electoribus, introducendo eos faciens ei propinas debitas. Aliqui tamen PRINCIPES Electores transiuerunt vltra, ad euacuandum hospitia propter multitudinem aduenientium.

De post Dux Guliacensis exiuit iterato obuiam Regi Romanorum, recipiens eundem cum honore & reuerentia introducendo suam celsitudinem, faciendo ibi propinas,

Quarta die missa finita ascenderunt currum & equos eorum, veneruntque Aquisgranum: ibi applicuerunt circa horam quartam de sero. Ipsis venientibus circa ciuitatem erant ibi domini Ciuitatis recipientes Imperialem Maiestatem & Romanorum Regem filium suum cum cæteris Principibus Electoribus multum gaudenter.

Item erat etiam ibi Dux Cleuensis in optimo ordine eos Principes recipiens. Imperialis Maiestas cum appropinquaret ciuitatem; exiuit currum, & ascendit equum suum. Et Rege veniente cum aliis Principibus ad portam, erat ibi totus Clerus ciuitatis Aquensis cum quatuor Ordinibus processionaliter, cum crucibus, & capite sancti Caroli Regis, quod per Canonicos seniores ferebatur, in quo erat corona sua quam habuit in vita. Illis sic visis descendit Rex de equo, faciens reuerentiam sancto Carolo,

lo, dando osculum cruci. Credentia facta per vicedecanum Aquensem, qui eandem portauit. Item Rege de equo descendente, erant ibi custodes ante portarium ciuitatis, pro eorum iure equum Regis recipientes. *

Item erat talis ordinatio per Regem & alios Principes de introitu ciuitatis, & per Albertum Saxoniæ Ducem disposita, quatenus equites communes & nobiles præcederent. De post venit Clerus cum reliquiis sancti Caroli Regis.

Deinde Duces & Principes Electores. Primo Dux Cliuensis in veste aurea, penes eum Dux Guliacensis cum Christophoro Marchione de Baden. Secundo Albertus Dux Saxoniæ cum Episcopo Strigoniensi, administratore Saltzburgensi. Tertio Ernestus Dux Saxoniæ Princeps Elector & Archimarschalcus Imperii, deferens in manu sua ensem nudum seu euaginatum ante Imperialem Maiestatem. Penes eum Archiepiscopus Treuerensis, & Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector.

Item Imperialis Maiestas sola in ordine. Quarto Rex Romanorum in veste aurea, & equo albo. Penes eum Archiepiscopus Coloniensis in latere dextro, Dominus ARCHIEPISCOPVS Moguntinensis in latere sinistro: transeuntes isto modo vsque ad Ecclesiam beatæ Mariæ Virginis.

Item post Romanorum Regem venit exercitus suus in rubeo vestitus, In quo p. 26. erat Episcopus Cameracensis, Episcopus Sibinicensis, Dux Gellerensis. Post illos exercitus Archiepiscopi Coloniensis similiter in rubeo vestitus cum lanceis & balistis bene armatis, in quo erat Wilhelmus Landgrauius Hassiæ. Post hoc ambasiatores Ducis Sigismundi & aliorum Principum, cum multis nobilibus magno numero qui missi fuerant, &c. Atque in illo introitu iuerunt trini, hoc est, tres & tres simul, & durauerat iste introitus bene ad horam cum dimidia.

Item ab introitu ciuitatis vsque ad Ecclesiam Beatæ Mariæ virginis, & per totam ciuitatem tres viri in equis proiecerunt pecunias cum manibus ad populum.

Item in porta Ecclesiæ descendit Rex Romanorum de equo suo & Marschalcus GVLIACENSIS accepit de iure equum suum, tanquam præfectus regni.

Item Vicedecanus cum seniori Canonico fecerunt suæ Excellentiæ interpretationem illorum duorum signorum stantium ante ostium Ecclesiæ super duo pilaria lapidea, quorum vnum est lupa, alind linguæ multæ. Ad interpretationem siue significationem, quatenus Rex debet esse defensor regni, quemadmodum lupa defendit suos iuuenes præ aliis animalibus. Etiam Rex debet præesse omnibus linguis. Qua finita intrauerunt Ecclesiam: ibi erat vnum paruum scannum in medio, supra quod erat tensus vnus pannus de veluto cum similibus cussinis, in quibus Rex posuit se ad genua, Imperator cum cæteris Electoribus & Principibus steterunt fundentes orationes eorum ante imaginem beatæ Virginis & Regis sancti KAROLI. Tempore medio cantabatur *Te Deum laudamus*, in organis. Quo finito Rex obtulit ad altare Beatæ VIRGINIS MARIAE certas species auri.

Quibus ceremoniis completis associauerunt Imperialem Maiestatem ad hospitium. De post veniunt omnes PRINCIPES Electores cum Rege ad suam curiam: & ibi primum portabatur gladius nudus ante Regem per ERNESTVM Ducem Saxoniæ PRINCIPEM Electorem & ARCHIMARSCHALCVM Imperii. Deinde vnusquisque ad suum se transtulit hospitium.

Quinta die Aprilis Romanorum Rex & cæteri Electores principes visitauerunt Imperialem Maiestatem. Et prandio facto venit Rex ad domum Ciuitatis, ibi erant omnes Electores congregati habentes consilium. Quo peracto fuerunt missi ARCHIEPISCOPVS Moguntinensis, & Archiepiscopus Coloniensis ad Ecclesiam, ad ordinandum

* Clarius hæc explicat in historia coronationis Caroli V. Hartmannus Maurus apud Schardium Tom. II. p. 21 *Mos est antiquitus introductus, quod vbi Regia Maiestas peruenerit ad portam exteriorem, qua hoc tempore fuit Diui Iacobi, quod equo descendat, atque sanctam crucem, a Canonicis Regem expectantibus illuc delatam reuerendissime exosculetur, factaque reuerentia Diui Caroli capitis, dimisso equo priore, in alium subinde transiliat, ciuitatemque ingrediatur.*

dum & disponendum requisita pro coronatione Regis Romanorum, quæ nondum erant parata. Quare prolongata fuerat pro tunc corponatio vsque ad diem nonam Aprilis, tunc sexta hora omnia erant parata pro coronatione Regis.

Item de domo ciuitatis Rex visitauit Imperialem Maiestatem. Ipso ibidem existente venit Magister curiæ Domini Coloniensis significans Imperatori & Romanorum Regi prolongationem coronationis propter nullam dispositionem factam. Et de post Rex rediit significando suis eandem prolongationem.

Item ciuitas Aquensis propinauit Regi sex boues, sex plaustra vini, & totidem Imperatori,

Sexta die Aprilis de mane venit Dux Guliacensis ad REGEM, & de post simul visitauerunt Ecclesiam Beatæ MARIAE Virginis, in qua erat Imperator cum cæteris electoribus, ibidem missam audientes. Qua finita redierunt cum Imperiali MAIESTATE ad suum hospitium, & vnusquisque ad suum locum.

Post prandium Rex iuit ad domum Ciuitatis: ibi erant omnes Electores habentes consilium in simul cum Rege Romanorum: & de post ad sua se transtulerunt.

p. 17. Septima die Aprilis de mane Rex accessit iterum ad domum ciuitatis: ibi iterum venerunt cæteri Electores habentes simul consilia.

Item finita missa per cantores Regis in Ecclesia cantata, accessit & Imperialis M. ad domum ciuitatis consilium eorundem ineundo. Quo peracto Electores iuerunt pransum. Cum Domino Coloniensi pransus est Dominus Moguntinus, Comes PALATINVS Rheni & Albertus Dux Saxoniæ.

Item post prandium Philippus Comes Palatinus visitauit Regem: cæteri Electores iterato inierunt consilium in domo ciuitatis.

Et Dominus Palatinus post recessum a Rege similiter accessit eos. Item Rex Romanorum habuit publicum consistorium in sua Curia cum Consulibus Electorum & aliorum Principum. Ibi iudicialiter agebatur quædam causa ardua.

Octauo die Aprilis venerunt certi Electores ad Ecclesiam audientes missam ante Beat. Virginem: qua finita iuerunt in sacristiam habentes consilium. Venit similiter Imperator etiam audiens missam cantatam de Domina nostra. Qua finita exiuerunt Electores Principes simul ad Imperialem Maiestatem & de post simul cum Cæsarea Maiestate habuerunt consilium. Rex interim mansit in sua Curia.

Nona die Aprilis de mane hora tertia ponebatur vnus integer bos in valore septem florenorum Rhenensium ad assandum, ante hospitium domini Regis, in quo erat vnus porcus, in porco vna auca & gallina simul assati, vt in coronatione Romanor. Regis moris & consuetudinis est. Postea hora debita & determinata venit vnus nomine Regis scindens vnam peciam & partem illius bouis assati pro Rege. Quo facto omnes vtriusque sexus homines accesserunt, & dilacerabant illum bouem assatum cum gladiis & fustibus, tantum quantum possibile fuit sumente vnoquoque. Tempore medio applicuit Dominus Iohannes de Horn, Episcopus Leodiensis, cum ducentis equis & vltra in ordine bene armatis, & omnes in habitu curialium Regis.

Item ante palatium Regis Romanorum erat vnus fons in aere factus, in quo erat vna Aquila nigra habens arma Regis Romani, ex cuius pectore exiuit vinum Rhenense. In latere aquilæ dextro erat factus Leo aureus tenens banerium cum armis Brabantiæ, ex quo Leone similiter exiuit vinum Rhenense. In latere vero sinistro Aquilæ erat Leo niger cum armis Flandriæ, simili modo emittentes vinum Rhenense. Ibi erat maxima pressura pauperum & aliorum hominum.

Item circa horam sextam de mane venerunt Imperialis Maiestas, Comes Palatinus Rheni Princeps Elector, Ernestus Dux Saxoniæ Princeps Elector, Dux Cleuensis, Albertus Dux Saxoniæ, Dux Guliacensis ad Romano. Regem. Ipsis ibidem existentibus induebant se illi duo Electores, quemadmodum ipsis tanquam Electoribus conuenit & eos decuit, transeuntes ad Ecclesiam isto ordine. Nobiles præcesserunt, de post Episcopi, post ipsos Albertus Dux Saxoniæ, Dux Guliacen[illegible] Dominus Cleuensis,

qui habuit vnam manicam cum perulis preciosissimam, in pileo suo vnum clinodium etiam cum perulis gemmis preciosis ornatum. Demum Imperialis Maiestas in veste aurea, cum torque preciosissimâ, habente eleuationes vndique cum vna Cruce preciosissima. Penes Imperatorem in latere dextro Rex Romanorum filius suus Maximilianus, cum mantello aureo foderato cum hermelinis pendens, super humeros suæ celsitudinis vsque ad medium brachiorum suorum, cuius clausura ante erat de perulis & gemmis preciosis. In capite eius habuit biretum aureum simili foderatura foderatum, versum more Italico. Apud Imperialem Maiestatem in latere sinistro Ernestus Dux Saxoniæ Princeps Elector in simili cappa & veste de veluto rubeo, & magno birreto alto de scarlaca rubea subducta simili foderatura de hermelinis, Philippus Comes PALATINVS Princeps Elector in latere dextro Regis simili modo vestitus cum birreto de veluto rubeo: sic simul intrantes Ecclesiam. In ambitu Ecclesiæ venerunt eis obuiam Principes Electores spirituales, scilicet Archiepiscopus Coloniensis, Archiepiscopus Moguntinensis & Treuerensis in pontificalibus, cum mitris, & croceis seu Episcopalibus baculis eorum. Etiam clerus cum crucibus, thuribulo, & textu Euangelii. Etiam quam plures alii Prælati, Episcopi, & Abbates in Pontificalibus eorum recipientes eosdem Principes. In quorum receptione Archiepiscopus Coloniensis tanquam celebraturus officium dixit: *Adiutorium nostrum in nomine Domini &c. Sit nomen Domini benedictum*, cum sequenti collecta: *Omnipotens sempiterne Deus, qui famulum tuum MAXIMILIANVM regni fastigio dignatus es sublimare, tribue ei quæsumus, vt ita in præsentis seculi cursu cunctorum communem salutem disponat, quatenus a tuæ veritatis tramite non recedat. Per Dominum.* Qua collecta dicta Archiepiscopus Moguntinensis & Treuerensis susceperunt Regem Romanorum, vnus ex vno latere, alter eorum ex altero latere ducentes eum ad Ecclesiam. Et ARCHIEPISCOPVS Coloniensis præcessit, & cum eo prædicta processio cantantes vnam Antiphonam, scilicet: *Ecce mitto Angelum meũ, qui præcedat te & custodiat semper. Obserua & audi vocẽ meã & inimicus ero inimicis tuis, & affligentes te affligam, Et præcedat te Angelus meus versus Israhel, si me audieris. Non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum, Ego enim Dominus. Obserua & audi vocem meam.*

Qua finita Rex prostrauit se super tapetum ad gradus altaris totus in longum, & Archiepiscopus Coloniensis super ipsum sic prostratum legit *Domine saluum fac Regem*, Assistentes respondebant: *Exaudi nos in die in qua inuocauerimus te*, cum sequenti collecta: *Deus qui scis genus humanum nulla virtute posse propria subsistere, concede propitius vt famulus tuus Maximilianus, quem populo tuo voluisti præferri, ita tuo fulciatur adiutorio, quatenus quibus potuerit præesse, valeat & prodesse. Per Dominum nostrum.*

Alia Collecta.

Omnipotens sempiterne Deus, cælestium terrestriumque moderator, qui famulum tuum Maximilianum ad regni fastigium dignatus es prouehere, concede quæsumus vt aduersitatibus liberatus, & Ecclesiasticæ pacis dono muniatur & ad æterna pacis gaudia peruenire te donante mereatur. Per Dominum.

Post hoc Rex Romanorum posuit se in vna regia sede ante altare Mariæ Virginis bene ornata. Et modicum retro in vno paruo scamno. In latere dextro Regis sedebat Archiepiscopus Moguntinensis, in sinistro latere ARCHIEPISCOPVS Treuerensis. Et retro illos stabant Episcopus Strigoniensis, Dux Guliacensis, Albertus Dux Saxoniæ, Dux Cleuensis, & Casparus Dux Bauariæ Comes in Feldentz.

Item in latere dextro altaris erat Imperialis Maiestas in vna sede alta trium graduum honorifice ornata. Penes eum in latere sinistro erat Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector, & Ernestus Dux Saxoniæ Princeps Elector. Et incontinenti incipiebatur missa solennis de die Epiphaniæ Domini, scilicet: *Ecce aduenit Dominator, Dominus, & regnum in manu eius, & potestas & imperium:* quæ cantabatur in cantu Gregoriano.

Item

Item sequentia cantata, surrexerunt Moguntinensis & Treuerensis, & superiorem vestem Regi deposuerunt: & ab infra in vestitu deaurato incessit in medio illorum, & ante altare postratus in modum crucis. Et cantabatur letania a duobus Clericis. De post Dominus Archiepiscopus Coloniensis erexit se tenens baculum suum in manu sua dixit: *Vt hunc famulum tuum Maximilianum in Regem eligere digneris.* Responderunt Clerici: *Te rogamus audi nos.*

Item dominus Coloniensis dixit; *Vt eum benedicere, sublimare, & consecrare digneris.* Responderunt Clerici: *Te rogamus, audi nos.* Item Archiepiscopus Coloniensis dixit: *Vt eum ad regni & imperii fastigium feliciter producere digneris.* Responderunt Clerici: *Te rogamus, audi nos.* Deinde duo Clerici compleuerunt letaniam: *Vt Pontificem nostrum.* Item letania finita erexit se Rex, & Dominus Archiepiscopus Coloniensis stans ante altare, habens baculum pastoralem in manu sua, interrogauit a Rege sex puncta sequentia: *Vis sanctam fidem Catholicis viris traditam tenere, & opibus iustis seruare?* Respondit Rex: *Volo.* Coloniensis: *Vis sanctis Ecclesiis Ecclesiarumque ministris fideliter esse tutor & defensor?* Respondit Rex, *Volo.* Dominus Coloniensis: *Vis regnum tibi a Deo concessum secundum iustitiam prædecessorum tuorum regere & efficaciter defendere?* Respondet Rex: Volo. Episcop. Coloniensis: *Vis iura regni & imperii conseruare, bonaq; eiusdem iniuste dispersa recuperare, & fideliter in usus regni & imperii dispensare?* Respondet Rex: *Volo.* Episcopus Coloniensis: *Vis pauperum & diuitum, viduarum & orphanorum æquus esse iudex, & pius defensor?* Respondet Rex: *Volo.* Episcop. Coloniensis: *Vis sanctissimo in Christo patri & domino Romano Pontifici, & sanctæ Romanæ Ecclesiæ subiectionem debitam & fidem reuerenter exhibere?* Quibus dictis Rex per Archiepiscopos Moguntinensem & Treuerensem ductus est ad altare, & positis duobus digitis manus suæ dextræ super altare dixit: *Volo. Et in quantum diuino fultus fuero adiutorio, & precibus fidelium Christianorum adiutus valuero, omnia præmissa fideliter adimplebo. Sic me Deus adiuuet & omnes sancti eius.* Hoc facto per Archiepiscopos prædictos reducebatur iterum ante altare, & Dominus Archiepiscopus Coloniensis stans ante altare cum baculo pastorali, quæsiuit a principibus Alemaniæ, & Clero & populo circumstantibus: *Vultis tali Principi ac rectori vos subiicere, ipsiusque regnum firmare, fide stabilire, atque iussionibus illius obtemperare? iuxta Apostolum, Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit, siue Regi tanquam præcellenti, &c.* Ad quam quæstionem Dominus Moguntinensis & Treuerensis, Principes Almaniæ, clerus & populus assistentes responderunt, dicentes: *Fiat, fiat, fiat.*

Deinde adducunt Regem ad altare, qui prostrauit se ad terram in longum, & dominus Archiepiscopus Coloniensis dixit super eum benedictionem istam. *Benedic Domine hunc Regem nostrum Maximilianum, qui regna omnia moderaris a seculo: & tali eum benedictione clarifica, vt Dauidica teneat sublimitatis sceptrum, & glorificatus vt in eius protinus reperiatur merito. Da ei tuo inspiramine cum mansuetudine ita regere populum, sicut Salomonem fecisti regnum obtinere pacificum, Tibi semper sit cum honore subditus, tibique militet cum quiete, sit tuo clypeo protectus cum proceribus, & vbique tua gratia victor existat: honorifica eum præ cunctis Regibus gentium: felix populis dominetur, & feliciter eum nationes adorent, viuat inter gentium cateruas magnanimus, sit in iudiciis æquitatis singularis, locupletet eũ tua prædiues dextra: frugiferã obtineat patriã, & eius liberis tribuas profutura, & præsta ei prolixitatẽ vitæ per tẽpora, & in diebus eius oriatur iustitia, a te robustum teneat regiminis solium, & cũ iustitia & iocunditate æterno glorietur in regno.*

Item dominus Archiepiscopus Coloniensis adhuc super eum dixit: *Deus ineffabilis auctor mundi, conditor generis humani, gubernator imperii, confirmator regni, qui ex vtero fidelis amici tui patriarchæ nostri Abrahæ prælegisti Reges seculi profuturos, Tu præsentem Regem hunc Maximilianum cum exercitu suo per intercessionem Sanctorum vbere benedictione locupleta, & in solium regni firma stabilitate connecte. visita eum sicut Moysen in mari rubro, Iosue in prælio, Gedeonem in agro, Samuelem in templo, & illa benedictione eum considera, ac sapientiæ rore perfunde, quam beatus Dauid in Psalterio, Salomon filius eius te remunerante percepit de cœlo, sis ei contra acies inimicorum lorica,*

in aduersis galea, in prosperis patientia, in protectione clypeus sempiternus: & praestet vt gentes illi teneant fidem, proceres sui habeant pacem; diligat caritatem, abstineat se a cupiditate, loquatur iustitiam, custodiat veritatem, & ita populus iste sub eius imperio pullulet, ita alitus benedictione aeternitatis, vt semper maneant tripudiantes & in pace victores. Quod ipse praestare dignetur, qui viuit & regnat Deus in secula seculorum, Amen.

Benedictione finita erexeruntRegem ad genua, & denudauerunt scapulas suas, & pectus & iuncturas brachiorum suorum: sedit cum deuotione iunctis manibus. accessit Archiepiscopus Coloniensis, vnxit eum in capite, in pectore, inter scapulas, & ambas iuncturas brachiorum circa scapulas, de oleo catechumenorum, ita dicens: *Pax tibi*, Clerus respondit: *Et cum Spiritu tuo.* Dominus Coloniensis iterum dixit: *Vngo te in Regem oleo sanctificato, in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.* Interim cantauerunt in choro: *Vnxerunt Salomonem* Sadoch *sacerdos* &Nathan propheta *Regem in Geon, & procidentes laeti dixerunt: Viuat Rex in aeternum.* Postea Dominus Coloniensis vnxit palmas manuum Regis dicens: *Vngantur manus istae de oleo sanctificato, vnde vncti fuerunt Reges & Prophetae, & sicut vnxit Samuel Dauid in Regem; vt sis benedictus & constitutus Rex Regno isto super populum istum, quem Dominus Deus tuus dederit tibi ad regendum, & gubernandum, Quod ipse praestare dignetur, qui viuit & regnat Deus in secula seculorum, Amen.*

Interea clerus iterum cantauit: *Vnxit te Deus, &c. Factis vnctionibus istis* statim ab Archiepiscopis ducitur Rex ad sacristiam, & seniores capituli detergentes cum lana mundissima loca inuncta vbi Dominus Culoniensis oleum sacrum apposuit.

Item hoc facto, domini de capitulo induebant eum sandaliis, alba & stola in modum crucis in pectore. rediens ante altare, prosternens se in modum crucis. Tunc dominus Coloniensis dixit: *Prospice omnipotens Deus serenis obtutibus hunc gloriosum Regem Maximilianum, & sicut benedixisti Regem Abraham, Isaac, & Iacob, sic illum largis benedictionibus spiritualis gratiae cum omni plenitudine tuae potentiae irrigare atq; perfundere digneris. Tribue ei de rore coeli, & de pinguedine terrae, habundantiam frumenti, vini, olei, & omnium frugum opulentiam ex largitate diuini muneris longa per tempora, vt illo regnante sit sanitas corporis in patria, pax inuiolata regno, dignitas gloriosa regalis palatii maximo splendore regiae potestatis oculis omnium fulgeat, luce clarissima clarescat,* quasi splendidissima fulgura maxima *perfusus lumine videatur: tribue ei omnipotens Deus, vt sit fortissimus protector patriae & consolator Ecclesiarum atque coenobiorum sanctorum maxima cum pietate regalis munificentiae, atque vt sit fortissimus Regum, triumphator hostium, ad opprimendas rebelles paganasque nationes, sitque inimicis suis satis terribilis prae maxima fortitudine regalis potentiae: optimatibus quoque atque proceribus atque fidelibus sui regni, sit magnificus & amabilis & pius, vt ab omnibus timeatur atque diligatur. Reges quoque de lumbis eius per successiones temporum futurorum egrediantur, regnumque hoc valeant regere totum & post gloriosa atque felicia tempora praesentis vitae gaudia aeterna in perpetua beatitudine habere mereatur. Quod ipse praestare dignetur, qui viuit, &c.*

Adhuc alia collecta siue benedictio.

Spiritus sancti gratiae humilitatis nostrae officio in te copiosa descendat, vt sicut manibus nostris indignis oleo materiali delibutus pinguescis exterius, ita eius inuisibili vnguento delibutus impinguari merearis interitus, eiusque spirituali vnctione perfectissime imbutus & illicita declinare, ac tota mente & spernere discas, si vales, & vtilia animae tuae iugiter cogitare, optare atque operari queas, auxiliante Domino nostro Iesu Christo, qui cum Deo Patre & eodem Spiritu sancto viuit & regnat Deus in secula

Adhuc alia benedictio Regis

Deus qui es iustorum gloria, & misericordia peccatorum, qui misisti filium tuum precio-

preciosissimo sanguine suo genus humanum redimere, qui conteris bella & propugnator es in te sperantium, & sub cuius arbitrio omnium regnorum continetur potestas, te humiliter deprecamur, vt præsentem famulum tuum Maximilianum in tua misericordia confidentem benedicas, eique propicius adesse digneris, vt qui tua expetit benedictione defendi, omnibus sit hostibus fortior. Fac eum Domine beatum esse & victorem de inimicis suis: corona eum corona iustitiæ & pietatis, vt ex toto corde & tota mente in te credens tibi deseruiat, sanctamque tuam Ecclesiam defendat & sublimet, populumque a te sibi commissum iuste regat, nullis insidiantibus malis eum in iniustitiam vertat. Accende Domine cor eius ad amorem gratiæ tuæ, per hoc vnctionis oleum, vnde vnxisti sacerdotes, Reges & Prophetas: quatenus iustitiam diligens, per tramitem iustitiæ populum similiter ducens, post peracta a te disposita in regali excellentia annorum curricula peruenire ad gaudia æterna mereatur, Per eundem, &c.

Quibus collectis siue benedictionibus dictis, cantabatur vna præfatio pulchra per dominum Archiepiscopum Coloniensem, quæ sequitur: *Dominus vobiscum, Sursum corda, Gratias agamus domino Deo nostro, Vere dignum iustumque est, æquum & salutare, nos tibi semper & vbique gratias agere domine sancte Pater, omnipotens æterne Deus, Creator omnium, imperator angelorum, regnantium Rex, dominusque dominantium, qui Abraham famulum tuum de hostibus triumphare fecisti, Moysi & Iosuæ populo prælatis multiplicem victoriam tribuisti, humilemque Dauid puerum tuum regni fastigio*
p. 31. *sublimasti, & Salomonem sapientiæ pacisque munere ditasti. Respice quæso ad preces humilitatis nostræ, & super hunc famulum tuum Maximilianum, quem supplici deuotione in Regem elegimus, benedictionum dona in eo multiplica, eumque dextra tuæ potentiæ semper & vbique circunda, quatenus prædicti Abrahæ fide fideliter firmatus, Moyse mansuetudine fretus, Iosuæ fortitudine munitus, Dauid humilitate exultatus, Salomonis sapientia decoratus, tibique in omnibus placeat, & per tramitem iustitiæ semper incedat, Ecclesiam tuam deinceps cum plebibus sibi annexis ita enutriat ac doceat, muniat & instruat, contraque omnes visibiles & inuisibiles hostes eandem potenter regaliterque tuæ virtutis regimine administret, & ad veræ fidei pacis concordiam eorum animos te opitulante reformet, vt horum populorum debita subiectione fultus, cum digno amore glorificatus ad paternum decenter solium tua miseratione conscendere mereatur, tuaque protectionis galea munitus, & scuto insuperabili iugiter protectus, armisque cælestibus circumdatus, optabilis victoriæ triumphum feliciter capiat, terroremque suæ potentiæ infidelibus inferat, & pacem tibi militantibus lætanter reportet, per dominum nostrum qui virtute sanctæ crucis tartarum destruxit, regnoque Diaboli superato victor ad cælos ascendit; in quo potestas omnis Regum consistit & victoria: qui est gloria humilium & vita salusque populorum. Qui tecum viuit, &c.*

Adhuc alia Præfatio.

Deus Dei filius Iesus Christus Dominus noster, qui a patre oleo exultationis vnctus est præ participibus suis, ipse per præsentem sacræ vnctionis infusionem Spiritus *paracleti super caput tuum infundat benedictionem, eandemque vsque ad interiora cordis tui penetrare faciat, quatenus hoc visibili ac tractabili dona inuisibilia percipere, & temporali regno iustis moderaminibus executo, æternaliter cum eo regnare merearis, qui solus sine principio Regum Rex viuit, regnat, & gloriatur cum Deo patre in vnitate eiusdem sancti, per omnia secula seculorum.*

Quibus præfationibus finitis, Dominus Rex Romanorum induebatur vna cappa per Archiepiscopos Moguntinensem, Treuirensem, & Coloniensem, tradentes sibi simul gladium nudum Sancti Caroli, Archiepiscopo Coloniensi dicente: *Accipe gladium per manus Episcoporum, licet indignas, vice tamen & auctoritate Sanctorum Apostolorum consecratas, tibi regaliter impositum, nostraque benedictionis officio in defensionem sanctæ Dei Ecclesiæ diuinitus ordinatum. Et esto memor de quo Psalmista prophetauit, dicens. Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, vt in hoc per eundem vim æquitatis exerceas, iniquitatis violentiam potenter destruas, & sanctam*

Dei Ecclesiam eiusque fideles propugnes ac protegas, nec minus sub fide falsos quam Christiani nominis hostes execres ac destruas, viduas & pupillos clementer adiuues ac defendas, desolata restaures, restaurata serues, vlciscaris iniusta, firmes bene disposita: Quatenus hac in agendo virtutum triumpho gloriosus iustitiaque cultu egregius, cum mundi saluatore (cuius typum geris) in nomine eius sine fine merearis regnare. Qui cum patre & spiritu sancto viuit & regnat Deus, &c.

Quibus dictis posuerunt gladium nudum in vaginam & cinxerunt Regem eodem gladio. Et Archiepiscopus Coloniensis tradidit sibi armillas, pallium & anulum, dicens: *Accipe regia dignitatis anulum, & per hunc Catholica fidei cognosce signaculum, & vt hodie ordinaris caput & princeps regni & populi, ita perseuerabilis auctor ac stabilitor Christianitatis & Christiana fidei fias, vt felix in opere cum Rege Regum glorieris per eum, cuius est honor & gloria per infinita secula seculorum, Amen.*

Quibus dictis, Dominus Coloniensis tradidit sibi sceptrum & pomum regale, dicens: *Accipe virgam virtutis atque aquitatis, qua intelligas mulcere pios, & terrere reprobos, errantibus viam pandere, lapsisque manum porrigere, disperdasque superbos, & releues humiles: & aperiat tibi ostium Iesus Christus Dominus noster, qui de se ipso ait. Ego sum ostium: per me si quis introierit, saluabitur. Et ipse est, qui est clauis Dauid, & sceptrum domus Israel, qui aperit & nemo claudit & nemo aperit. Sitque tuus ductor, qui educit vinctum de domo carceris sedentem in tenebris & vmbra mortis, & in omnibus sequi merearis eum, de quo Propheta Dauid cecinit. Sedes tua in seculum seculi: virga aquitatis, virga regni tui, & imitando ipsum diligas iustitiam, & odio habeas iniquitatem. Quod propterea vnxit te Deus tuus ad exemplum illius, quem ante secula vnxerat oleo exultationis pra participibus suis. Per Iesum Christum Dominum nostrum.*

His finitis, Coloniensis, Moguntinensis & Treuirensis Archiepiscopi, omnes tres simul imposuerunt Regi coronam Sancti Caroli super caput eius, pariter dicentes: p. 31. *Accipe coronam Regiam ae regni, qua licet ab indignis Episcoporum manibus capiti tuo imponitur, quanque sanctitatis gloriam & opus fortitudinis expresse signare intelligas, & per hanc te principem ministerii nostri non ignoras. Ita vt sicut nos in interioribus pastores & animarum rectores intelligimur. ita & tu in exterioribus verus Dei Cultor strenuusque contra omnes aduersitates Ecclesia Christi defensor regnique tibi a Deo dati existas, & per officium nostra benedictionis vice Apostolorum omniumque Sanctorum suffragio, tuo regimini commissi vtilis executor, regnatorque proficuus semper appareas, vt inter gloriosos athletas virtutum gemmis ornatus, & pramio sempiterna felicitatis coronatus, cum redemptore ac saluatore Domino nostro Iesu Christo, cuius nomen vicemque gestare crederis, sine fine glorieris. Qui viuit & imperat Deus cum Deo patre in veritate Spiritus sancti Deus per omnia seculorum Amen.* Omnibus his dictis ductus est Rex ad altare per Archiepiscopos Moguntinensem & Treuirensem. Ibi ponens ambas manus super altare, faciens hanc professionem in vulgari: *Profiteor & promitto coram Deo & Angelis eius a modo & deinceps legem & iustitiam, pacemque sancta Dei Ecclesia seruare, populoque mihi subiecto prodesse & iustitiam facere, & conseruare iura regni, saluo cordigno diuina misericordia respectu, sicut cum consilio principum & fidelium regni atque meorum melius inuenire potero. Sanctissimo Romano Pontifici & Ecclesia Romana, caterisque Pontificibus & Ecclesiis Dei condignum & canonicum honorem volo exhibere. Ea etiam qua ab Imperatoribus & Regibus Ecclesiis seu Ecclesiasticis personis collata sunt & erogata, inuiolabiliter ipsis conseruabo & faciam conseruari, Abbatibus & ordinibus vasallis regni, honorem congruum volo portare & exhibere, Domino nostro Iesu Christo mihi prastante auxilium, fortitudinem & decorem.*

Qua professione facta ductus est Rex per Dominos Archiepiscopos Moguntinensem & Treuirensem ad solium suum seu sedem regiam, quæ est superius super altum monasterium ante altare Apostolorum Simonis & Iudæ, Clero cantante Responsorium istud:

Desiderium anima eius tribuisti ei Domine, & voluntate labiorum eius non fraudasti

dasti eum. Versus. *Quoniam praeuenisti eum in benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite eius coronam de lapide precioso,* Et voluntate, Et Dominus Archiepiscopus Coloniensis sequebatur cum suis ministris Regem cum caeteris Principibus, ponentes eum ad eandem sedem regiam sancti Caroli lapideam, Ibi Dominus Coloniensis dixit: *Ita retine amodo locum regium, quem non iure hareditario neque paterna successione, sed Principum seu electorum in regno Almaniae tibi noscas delegatum, maxime per auctoritatem Dei omnipotentis & traditionem nostram praesentem, & omnium Episcoporum caeterorumque seruorum Dei. Et quanto clerum sacris altaribus propinquiorem prospicis, tanto ei potiorem in locis congruis honorem impendere memineris, quatenus mediator Dei & hominum te mediatorem cleri & plebis in hoc regni solio conseruet, & in regno aeterno secum regnare faciat Iesus Christus Dominus noster, Rex regum & Dominus dominantium. Qui cum Deo patre & spiritu sancto viuit & regnat Deus, &c.*

Rege sic in sede regia sedente, mox accesserunt qui ad militiam creari desiderauerant, quando gladium Sancti Caroli extraxit Rex tenens in manu sua: Et accessit primo Philippus Comes Palatinus Rheni princeps Elector Imperii: Deinde Ernestus Dux Saxoniae princeps elector Imperii. De post Dux Guliacensis: Casparus Dux Bauariae Comes in Feldentz, Carolus Dux Gelriae, Marchio de Baden, Wilhelmus Landgrauius Hassiae in Cassel, VVilhelmus de Egmund cum quampluribus aliis in numero ducentorum & vltra, facti milites, Et factus est sonus tubarum. Deinde descenderunt inferius in locum pristinum chori: ibi cantauerunt, *Te Deum laudamus.* Quo finito legebatur Euangelium, *Cum natus esset,* &c. De post *Credo in Deum.* Offert. *Reges Tarsis,* &c. Deinde Rex Romanorum sceptrum in manu sua portans ibat ad offertorium offerens quamplures petias auri.

Deinde ibant Archiepiscopus Moguntinensis & Treuirensis, & postea alii principes electores. Sic processus fuit in missa vsque ad pacem: ibi dominus Archiepiscopus Coloniensis vertit se versus populum, dando Regi & caeteris Principibus benedictionem dicens: *Benedicat tibi Dominus custodiatque te, & sicut te voluit super populum suum esse Regem, ita in praesenti seculo felicem & aeterna felicitatis tribuat esse consortem.* Responderunt *Amen.* Item missa finita vocatus fuit Comes de Chymay, & factus est per Imperatorem Princeps de Chymay.

Item venerunt capitulares Ecclesiae Aquensis recipientes Regem Romanorum p. 31. in Canonicum: qui ipsis praestitit iuramentum quo ad praebendam hanc in eadem Ecclesia. Et dederant sibi locum in choro. Ipse etiam dedit statuta, & vinum admissionis, iuxta consuetudinem Ecclesiae. Et habet duos vicarios in loco, qui capiunt integram praebendam & supplent locum suum in Ecclesia. Sic coronatio Regis finem habet.

Processus ex Ecclesia, ad domum Ciuitatis.

Istis sic peractis, exiuerunt Ecclesiam ad locum prandii scilicet domum ciuitatis paratum isto ordine. Nobiles praecesserunt. Postea Comites & Barones in magna multitudine. Deinde tubicinatores & heraldi. Postea Praelati, Episcopi & Principes. Deinde Electores Imperii. Primo Dominus Archiepiscopus Treuerensis, secundo Ernestus Dux Saxoniae cum gladio nudo ante Regem, in latere eius dextro Philippus Comes Palatinus cum pomo aureo, in sinistro latere electus Augustensis habens penes se vnum deferens sceptrum loco Marchionis de Brandenburg, qui obiit. Tunc Rom. Rex cum corona regia & cappa, habens gladium in femore & coronam in capite, in cuius latere dextro Dominus Archiepiscopus Coloniensis, in sinistro Archiepiscopus Moguntinensis, cum eorum vestimentis ac ornamentis, prout eis tanquam Electoribus conuenit & decens erat, Imperialis Maiestas cum sua corona & cappa imperiali & suo heraldo.

Item itinere transeundo vsque ad domum ciuitatis nomine Regis seminabatur vel proiiciebatur ad populum pecunia, floreni scilicet Rhenenses, & moneta argentea, in valore trecentorum florenorum. Et populus magis sequebatur pecuniam quam Regem.

Ipsis

Ipsis sic existentibus super domum ciuitatis, in qua Rex fecit parari magnum conuiuium omnibus Principibus. Et descendit Ernestus Dux Saxoniæ princeps elector & Sacri Rom. Imperii Archimarschalcus, ascendens equum, veniens ad magnum cumulum hauenæ positum in foro ante domum ciuitatis Aquensis. Intrans hauenam cum equo suo vsque ad pectus equi, habens vnum modium & hostorium siue baculum argenteum in manu sua, ad mensurandum hauenam. Recipiens suum modium mensurandi argenteum impleuit hauena, mensurauit, tradidit vni ex suis, & sic compleuit officium suum, & post recessum suum in continenti erat ibi tanta pressura hominum residuum hauenæ recipientium quatenus seminabatur & proiiciebatur quasi per totum forum.

Item ascendit Imperialis Maiestas domum ciuitatis, abstraxit se in vna Camera exuens pontificalia sua, rediens ad mensam in capite aulæ transuersaliter factam & ornatam, sex gradibus altam & eleuatam, in qua sedebat sua Maiestas, & Rex Romanorum filius suus Maximilianus.

Item mensa erat cooperta de panno aureo, cum armis Burgundiæ preciosissime ornata.

In sinistro latere erat vna credentia septem stadiis alta ornata vasellis preciosissimis, non paruas sed magnas vltra ducentas petias aureas & argenteas numeratas, demptis scutellis argenteis ac scyphis. Imperator vero volens locum dare filio suo honoris, tanquam sponso Dei, nullam parare fecit credentiam: licet inter omnes principes habeat preciosissimam.

Et cum Imperator, & Rex Rom. ad prandium irent, venit electus Episcopus Augustensis de Hohenzorn dictus, locum Marchionis Brandenburgensis suppleuit cum cæteris Comitibus, Ernesto Duce Saxoniæ præcedente cum baculo, aquam porrexit & manutergium: aqua in peluibus argenteis erat.

Item tres Archiepiscopi benedictionem & Benedicite dixerunt. Et sigillum simul de cancellaria Imperatoris ceperunt, ante Regem posuerunt cum vno baculo.

Ipsis sic sedentibus & electoribus Rom. Imperii mensæ astantibus, Ernestus Dux Saxoniæ princeps elector tanquam Archimarschalcus cum baculo nigro in manu, & Comes Palatinus Princeps elector ac dapifer Rom. Imperii, post ipsum, accesserunt ad coquinam Regis. Ibi Comes Palatinus equitando de coquina Regis quatuor scutellas argenteas in manibus produxit, descendens ante domum ciuitatis de equo, ascendit domum ciuitatis, Ernesto Duce Saxoniæ præcedente cum baculo, portauit scutellas argenteas cum ferculis in manibus, & ad mensam Regis collocauit. Et postquam principes electores sua officia exercuerunt, quilibet Princeps Elector solus sedebat ad mensam sibi paratam cum sua propria credentia.

Ordo sedentium in prandio. P. 34.

In capite & in medio aulæ vel palatii sedebat Imperialis Maiestas, & Rex Romanorum filius suus Maximilianus, in mensa ipsis parata & ornata, sex graduum alta: quibus ministrando astabant Principes, Comites & Barones, inter quos Princeps de Chymay & Dux Gelriæ erant primi, vnicuique vero principi electori de sui ipsius familia ministrabant Comites, Barones & nobiles.

Item in latere dextro & loco procliuiori palatii, primo Dominus Archiepiscopus Coloniensis princeps elector Imperii, secundo parata erat vna mensa pro Rege Bohemiæ, quæ erat vacua propter eius absentiam. Tertio Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps elector etiam solus in mensa sibi parata. Quarto sedebant Oratores Ducis Austriæ. Quinto loco Episcopi Leodiensis, VVormatiensis, Cameracensis, Sibinicensis, & Missensis. Sexto ordine vel loco ciuitas Aquensis. Septimo loco ciuitas Coloniensis. Item Archiepiscopus Treuirensis princeps elector in propria mensa sibi parata in medio aulæ in faciem Imperatoris & Regis cum sua credentia sedebat.

In sinistro latere Dominus Archiepiscopus Moguntinensis primo loco in sua propria

propria mensa cum sua credentia sedebat. Secundo loco Ernestus Dux Saxoniæ princeps elector solus etiam sedebat in sua mensa. Post hos pro Marchione de Brandenburg erat mensa parata quæ erat vacua propter absentiam suam. Deinde Albertus Dux Saxoniæ, Dux Cleuensis, Casparus Dux Bauariæ, Dux Guliacensis, & quidam orator Comitis de VVirtenberg, sedebant. Quinto loco consules ciuitatis Franckfordensis. Sexto loco consules ciuitatis Nurenbergensis. Hic dissensio facta est. Nornbergensis Marschalcum Regis accesserunt, cur Franckfordenses super eos locum haberent. Qui respondit, sic fore ordinatum in suo registro. Sed non contenti Regem accesserunt, qui pie respondit: *Quoniam in Franckfordia electi sumus in Regem, ideo modo locum eorum sic habere debent: alio tempore de sessionibus & locis cogitemus.* Durabat autem prandium istud vsque fere ad horam tertiam. Quid vltra dicam? Fuerunt fercula citra quinquaginta, & semper scutellæ fuerunt repletissimæ. Integer lepus, agnus, pauo, & de omnibus generibus auium & piscium & ferarum: & vina optima ac preciosissima. In ferculis signa Principum pendebant: quis omnia enarrare potest?

Item in foro pauperes & famelici stabant, quibus per fenestras carnes, panes, integri lepores & agni assati proiecti sunt: & factus est clamor magnus in foro. Sed in aula seu palatio isto fuit silentium, non clamor, nisi in quantum vnus cum alio submissa voce loquebatur. Et prandio facto iterum aqua in peluibus argenteis adducta est cum manutergio ad mensam Imperialis M. & Regis Romanorum, deinde Archiepiscopi tres grates Deo referebant. Post hoc quidam de numero heraldorum clamauit voce magna dicens; *Si qui sunt qui desiderant creari in milites, accedant Regem hic vel in domo, paratus est. Etsi qui accesserunt hodie, qui non sunt habiles, pro non creatis sunt habendi, & prohibendi ab aliis, ne signa militum deferant, & qui de numero illorum velint permanere, debent Regem de hoc certificare.* Quibus dictis omnes surrexerunt, Imperatorem & Regem ad hospitia sua perduxerunt, circa horam quartam, & in pace omnia requiescebant.

Item pauperibus omnibus datæ sunt eleemosynæ in abundantia. Sic a fine omnia sunt denominanda, pauperes Christi non sunt neglecti.

Decima die Aprilis quæ fuit secunda post dominicam Misericordiæ Domini, de mane missa audita ostendebantur reliquiæ Ecclesiæ Aquensis in publico in præsentia omnium Principum præscriptorum ac omnium Christi fidelium ibidem existentium.

Quo facto consules ac tota communitas ciuitatis Aquensis fecerunt iuramentum vel homagium Rom. Regi ante domum ciuitatis in præsentia Imperatoris, Principum electorum ac aliorum Principum, & Rex firmauit priuilegia ipsorum. Illo facto immediate recesserunt principes versus Coloniam, scilicet Rom. Rex, Archiepiscopus Coloniensis, Comes Palatinus Rheni, Archiepiscopus Treuirensis, Imperialis autem M. & Archiepiscopus Moguntinensis manserunt ibidem illa nocte.

Vndecima die Aprilis quæ fuit quinta Misericordiæ Domini, applicuerunt omnes Principes simul cum Imperatore & Rom Rege ante ciuitatem Coloniensem, introeundo in optimo ordine. Conuenerunt enim omnes Principes ante ciuitatem cum suis, consulatus obuiam venit in vestitu nigro, citra centum equos, & armigeri citra mille manserunt prope portam, quam Rex consueuit intrare post suam coronationem & antecesserunt Regem a longe per ciuitatem. Nam propriam habet plateam, per quam intrat vsque ad Ecclesiam maiorem. p. 35.

Item præmisit multos de familia Ducis Guliacensis, Ducum Saxoniæ Ernesti Electoris & Alberti, & Philippi Ducis Bauariæ Comitis Palatini. Deinde tubicinatores, fistulatores, & iterum aliqui de familia Archiepiscopi Coloniensis. Deinde tres armati, scilicet Dominus de Yselstein, & Dominus Wilhelmus frater eius de Egmund, & Dominus Vitus de Wolckenstein qui armati erant; cum equis armatis, a vertice capitis vsque ad plantam pedis, qui antecesserunt Regem. Deinde Electores Imperii, Philippus Comes Palatinus Princeps Elector, & Dux Cleuensis. Post eos Dux Saxoniæ Ernestus Princeps Elector, cum gladio nudo, & Archiepiscopus Treuirensis, iuxta ordinem suum. Deinde Rex Romanorum etiam armatus a planta pedis vsque ad verticem capitis, in medio Archiepiscoporum Coloniensis & Moguntinensis. Imperator statim sequebatur in curru suo, & post ipsum multitudo magna. Sic intrauerunt ciuitatem in suono tubarum vsque ad portam curiæ maioris Ecclesiæ, vbi Rex de equo & Principes Electores & cæteri Principes descenderunt, Regem ad portas ecclesiæ perduxerunt, Imperator in curru permansit. Accessit autem suffraganeus Coloniensis in pontificalibus habens crucem, osculum dedit Regi, & cæteri cum crucibus, candelis, vexillis: & prælati omnium Ecclesiarum Regem Rom. ad tres Reges perduxerunt vbi locus paratus erat pro oratione. Qua completa inceperunt cantare, *Te Deum laudamus*, & intrauerunt chorum. Illo finito suffraganeus benedictionem dedit, & Canonici Regem in canonicum receperunt iuxta consuetudinem Ecclesiæ suæ: Post hæc Regem ad hospitium perduxerunt. Item postquam Rex descendit de equo suo transeundo ad Ecclesiam, Dominus de Nuvvenar iure suo recepit equum Regis cum ornamentis suis aureis.

Duodecima Aprilis Principes ad consilium venerunt, & de recessu Principum conclusum erat. Sed superuenerunt ambasiatores Regis Poloniæ magnifice, & retardati fuut Principes.

Sabbato mane sequenti facto consilio Ernestus Dux Saxoniæ per Hassiam viam aliam reuersus est ad terram suam. Albertus frater eius ibi cum aliis Principibus remansit. Sic per dies quatuordecim magna consilia habuerunt: quod conclusum est, expectemus cum patientia. Etiam Principes hastiludia fecerunt inter se, & post multa consilia Principes separati sunt, quilibet ad terram suam.

HENRICI VII. ANGLIÆ REGIS AD MAXIMILIANVM REGEM ROMANOR. ET IMPERII ORDINES, IN COMITIIS CONFLVENTIAE HABITIS ANNO MCCCCXCII. LEGATIO.

p. 36.

SERENISSIMO Romanorum Regi ſemper Auguſto, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, &c. Regi ac Reuerendiſſimis & Illuſtriſſimis Principibus Electoribus, cæteriſque Principibus Sacri Romani Imperii, Sereniſſimi Regis Angliæ orator offert ea quæ collegit, ad magis cognoſcendum & colligendum falſitates, fraudes & proditiones Francorum; vt ab eis magis caueatur.

Primo dicit, vnumquemque ſcire debere, quod fides vnius Franci eſt deterius pignus domus ſuæ. Quia quicquid iurant vel promittunt, hoc ſemper fit in fraude & deceptione, * nec aliquid niſi pro arbitrio & placito ſuo tenent vel obſeruant: cum aliæ Chriſtianorum nationes fidem ſeruare ſoleant, imo & Turci & Saraceni promiſſa ſeruent. Et vt vnusquisque id magis intelligat, notorium eſt, Francos multa iureiurando promiſiſſe, & ſigillaſſe, ac ſigillata dediſſe Sereniſſimo quondam Eduardo Angliæ Regi, tam ſuper coniugio Regis Franciæ præſentis cum filia ipſius Eduardi, quam eidem dandi & perſoluendi in ſua ciuitate Londonenſi quinquaginta millia ſcutorum aureorum quotannis, quoad deciſum fuiſſet in cauſa in qua ipſe Eduardus ad coronam Regni Franciæ prætendebat, & ad Ducatum Normandiæ & Guiennæ: quod per ſeptennium ipſi Franci obſeruarunt, & poſtmodum viſa opportunitate a præmiſis & iureiurando fecerunt. Vlterius quis ignorat pactiones, promiſſiones & iuramenta atque ſigilla, quæ ipſi Franci fecerunt tam Illuſtriſſimo Carolo quondam Burgundiæ Duci, quam etiam Franciſco Duci Britanniæ, vt cum eis in pace viuerent, & bellum de medio Franciæ tollerent, vt eos hoc pacto a dicto Eduardo Rege Angliæ ſepararent. Tamen nihil obſeruarunt niſi vsque quo neceſſitas eos cöegit, quia manifeſtum eſt Francos contra illa promiſſa exercitum miſiſſe contra dictum Ducem Carolum ad Nanſe in Lotharingia caſtra metantem: vbi eorum perfidia occubuit, & poſtmodum dicti Franci magnis etiam iuramentis atque ſigillis quæſiuerunt coniugium Regis Franciæ præſentis cum filia Sereniſſimi Romanorum Regis, relicta & repudiata filia Regis Eduardi, quæ paulo poſt mortua fuit. Præterea dicti Franci ſuis cautelis & fraudibus adeo ſubtiliter laborarunt, vt Barones & proceres Britanniæ corruptionibus & penſionibus, & Regium ordinem illis dando in ſuum fauorem attraxerint, adeo vt illi theſaurum Britanniæ Ducis interceperunt, & in perſonam ſui illuſtriſſimi Principis violentas manus impoſuerunt, vt hoc modo ipſi Franci facilius & mortem ipſius Ducis viderent, & ipſius Ducatum lucrarentur: quod ſuis muneribus, corruptionibus, penſionibus, & Ordinis regii donationibus tandem ſunt conſecuti. Quia plurimi Britanniæ proceres illis cautelis, promiſſionibusque deuicti, Francos in Britanniam introduxerunt contra ipſum Franciſcum, qui dolore talium proditionum magis quam ſenio vitam finiuit. Deinde notum eſt, poſt mortem Eduardi Regis Angliæ, Ducem Cloceſtrenſem eius fratrem, principem ſtrenuiſſimam, electum in tutela atque regimine pupillorum Eduardi Regis fratris ſui, vt regnum regeret ac gubernaret, illis pupillis exiſtentibus adeo a Francis ſollicitatum & promiſſionibus obſecratum fuiſſe, vt crudeliſſime nepotes ſuos extinxerit, ** vt ſe Regem faceret: in quo Deus eum puniuit, licet Francorum punitionem hactenus diſtulerit. Item quis ignorat maxima iuramenta, pacta atque ſigilla non ſolum Regis Franciæ ſed etiam omnium Principum, ciuitatum, vniuerſitatum, communitatum totius regni data eſſe in perficiendo coniugio inter præſentem Regem Caro-

* Artes Gallorum adgnoſcit Metzeray, ipſe Gallus Abregé Chronol. Tom. III. p. 313. dum ait: *Le Breton auoit auprés de luy Pierre Landays ſon Treſorier, homme de bas lieu, mais fort habile & capable de contreminer tous les artifices de Louis XI.* Hinc etiam Baco de Verulamio Hiſt. Henrici VII. p. 142. *Britannia igitur, hiſce rationibus permota artificioſe inſtillatis, ab iis, quos Rex Gallus, (qui præmiis & promiſſis non pepercerat) in ſuas partes traxerat.*

** de hoc plenius Polydorus Virgilius *Hiſt. Angl. lib. XXV.*

Carolum & filiam Serenisſimi Romanorum Regis: quod ad eum finem fecerunt, vt in poſſeſsione occupatæ Burgundiæ & aliarum patriarum permanerent, vt interea Flandrenſes ſub vmbra pacis ſollicitarent, & in ſuam partem attraherent, & vt ipſam p. 37. filiam Sereniſſ. Rom. Regis in ſua poteſtate haberent, vt ſi fortaſsis Illuſtrisſimus Philippus Archidux deceſsiſſet, & illas occupatas patrias & alias omnes ipſius obtinerent, & ſub vmbra ipſius coniugii omnes querelas & lites ſopirent & de medio tollerent, quas Serenisſimus Romanorum Rex aduerſus eos de iure mouere poterat. Quibus rebus ſic exiſtentibus ipſi clanculum Britanniæ Ducatum (vt dictum eſt) occuparunt, nec alia ratione ipſum coniugium cum Sereniſſ. Rom. Regis filia quæſiuerunt, & non aliqua dilectione aut affectione erga ipſum Romanorum Regem aut Sacrum Imperium: quinimo ad ipſum Imperium dicunt & iactant ſe ius habere, & præſertim ad eas patrias quæ ſitæ ſunt circa Rhenum.

Et vt facilius tam Serenisſimus Romanorum Rex, quam Illuſtrisſimi Principes, Gallorum fallacias memoria teneant, quis ignorat eorum promiſſa & iuramenta tam Franckfordiæ* quam Vlmæ præſtita Serenisſimo Romanorum Regi, quorum colore & vmbra ipſum Romanorum Regem & Principes Imperii retardarunt ac reuocarunt ab auxilio in Britanniam mittendo, & ſex millia Anglicorum pugnantium extra Britanniam dimiſerunt, quæ pro illius patriæ defenſione Serenisſimus Rex Angliæ modernus propriis expenſis ibidem tenebat: quibus fraudib. ipſi Franci Britanniæ Ducatum ſunt conſecuti, eiusque Duciſſam ſponſam & coniugem Serenisſimi Romanorum Regis (vt quisque nouit) ipſe Rex Franciæ in coniugium fraudulenter accepit, & cum ea concubuit, derelicta & repudiata illuſtrisſima Margareta Serenisſimi Romanorum Regis filia, ſibi autem per verba de præſenti deſponſata** contra ordinem

* intelligit Tractatus Pacis inter Carolum VIII. & Maximilianum Francofurti XXII. Iulii 1489. concluſos, qui extant in *Recueil des Traittés de Paix Tom. I p. 743.* quibus pacem & amicitiam perpetuam promittit, & de reſtituenda Burgundia ſpem facit Carolus. In eadem pace comprehenditur Anna Britannica, vt plena gaudeat ſecuritate, modo Anglos dimittat.

** Sponſalia hæc per Tractatum Atrebatenſem inter Ludouicum XI. & Maximilianum Auſtriæ Archiducem die XXIII. Decembris 1482. concluſa, in quibus hæc verba: item *pour plus grande ſeureté de la dite Paix, Traité & Alliance de Mariage eſt fait, promit, conſenti & accordé entre mondit Seigneur le Daufin, ſeul fils du Roi, & heritier apparent de la Couronne, & madite Damoiſelle Marguerite d' Autriche, ſeule fille de mondit Seigneur le Duc, & de feüe Madame Marie de Bourgogne, fille vnique de feu Monſieur le Duc Charles, que Dieu abſolue: & ſe parfera & ſolemniſera ledit mariage la dite Damoiſelle venüe en âge requis de droit.* Recueil des Traittés de Paix *Tom. I. p. 705.* Diſſolutionem Sponſaliorum Nauclerus vol. II. Gen. L. ad a. 1491. ex Francorum mente legitimare conatur. dicens: *verum tamen Franci nihil in his perperam affirmant actum. Nam vt aiunt, domina Margarita annum nondum agens quartum, ad Carolum tunc Delphinum Vienenſem ſperati ad pacem matrimonii gratia deducta eſt, quod quidem pactum de nuptiis rex Rom. ſemper improbauerit, tum quod a Flamingis ſe in conſulto & reclamante, conſtata coniurataque eſſent tum quod maior æquo dos deſignata fuiſſet. Acceſſit his odium implacabile regis Rom. in Carolum, inde non mirandum, ſi ipſa, his cognitis, nondum adulta, remiſſa eſt, cum impuberis ante pubertatem inanis ſit aſſenſus: & dum pubeſcunt, licitum eſt illis ſponſalium pœnitere, vt indicant canones ſacri.* Reſpondet tamen Trithemius Chr. Hirſ. ad an. 1491. *anno prænotato Carolus Rex Gallorum VIII. Margaritham Regis Germanorum Maximiliani filiam ſibi a patre Ludouico XI. ante IX. annos, vt ſupra diximus, cum magna ſolemnitate deſponſatam, remiſit ad Patrem in Flandriam, opere demonſtrans, ſe vacuum fide, auaritia plenum. Erat autem Margaritha duorum annorum, & Carolus agebat ſextum, quando ſponſalia inter eos fuerunt celebrata. Manſit ergo in Gallia nouem annis, & cum rem iteretur ad patrem, annum agebat vndecimum. Quæ autem fuerit cauſſa remiſſionis Margarithæ ad patrem, dicam paucis, vt nouerit poſteritas omnis, nullam in virgine fuiſſe culpam, nec patrem Gallo, quare remitteretur præbuiſſe occaſionem, ſed Carolum leuitate motum, ambitione & auaritia ſtimulis concitatum, egiſſe quod non debuit, quodque vix iure potuit. Annam Britanniæ Ducis filiam Rex Maximilianus per ſuos legitimos procuratores ſibi futuram deſponſauerat vxorem, cum ea vt vnica herede habiturus & Britanniæ Ducatum. Quod vbi Gallo innotuit, vt Ducatum potuiſſet habere, Britanniæ rapuit heredem & vxorem duxit contra Ius & æquitatem Maximiliano prius legitime deſponſatam non ſine ſcandalo plurimorum. Hæc fuit cauſa non alia.*

& ſtatum diuinum ac ſanctæ matris Eccleſiæ, ad maximam dederunt ignominiam, infamiam & ſcandalum religionis Chriſtianæ, & in pernicioſum exemplum totius mundi: quod tam ſancta mater Eccleſia, quam ſacrum imperium Romanum, omnesque Reges & Principes orbis nec ferre nec tolerare deberent, ne deteriora eius exemplo conſequantur, ſi tam deteſtabile facinus impunitum omittatur. Item cum ipſi Franci & iuramentis & ſigillis & ſub pœna cenſurarum Apoſtolicarum ſe obligauerint, caſu quo dictum coniugium ſolueretur, ad reſtitutionem *** tam ipſius filiæ Sereniſſimi Romanorum Regis quam patriarum in dotem ei datarum; tamen hactenus in maximam iniuriam, contemtum, ignominiam & infamiam totius Romani Imperii, & Sedis Apoſtolicæ, ac totius nobiliſſimæ nationis Germanicæ, ipſe Rex Franciæ dictam reſtitutionem denegat: licet per Oratores ſuos tam Sereniſſimo Imperatori quam Romanorum Regi, ac illuſtriſſimo Archiduci Philippo huiusmodi reſtitutionem obtulerit, ad obumbrandum & tegendum ſui ſceleratiſſimi facinoris incredulitatem: cum nuper Oratoribus Sereniſſimi Rom. Regis & ipſius Archiducis Philippi, domino ſcilicet Engelberto de Naſſau ac cæteris dictam reſtitutionem denegauerit. Ex quibus vnicuique notorium eſt quam ſit confidendum in ipſorum Gallorum promiſſionibus, quantaue earum ſit veritas aut fides. Qui etiam in præſentiarum ſollicitant, ac omni diligentia quæritant ſeparare ac diuidere, ſi poſſint, ſerenisſimos Romanorum & Angliæ Reges magnis ſuis promisſionibus atque muneribus, vt eos auertant a bello in Franciam aſſumendo, & vt impediant Principes & communitates Sacri Imperii ab auxilio dando Serenisſimo Romanorum Regi in tam iuſta cauſa, acerbaque iniuria vlciſcenda. Quinimo iactant Franci, ſe eſſe ſeruos quod per diſcordias Principum Germaniæ ad optata peruenient, & quod facile ipſum Imperium conſequentur: quod Deus auertat. Quia omnes Imperii Principes ac liberas ciuitates in maiori ſeruitute ac paupertate tenerent ac collocarent, quam alii hactenus fecerint, vt omnibus eſt manifeſtum. Item ſcire poteſt vnusquisque Gallorum potentiam per occupationem Britanniæ tam in potentia pecuniarum quam militantium valde auctam fuiſſe: quia ex Britannia tempore illuſtris bonæ memoriæ Ducis Franciſci circiter ſex aut octo centena millia Florenorum aureorum ordinarie ſine vllius iniuria ad ipſius Principis vtilitatem quotannis extrahebantur & exigebantur, & idem Dux circiter duodecim aut quindecim millia pugnantium cum paruo onere patriæ poterat congregare. Item quia tam in vna parte Britanniæ iuxta Franciam, quam etiam in ipſa Francia, ſaltem naturale habetur; ex nouo quodam theloneo per ipſos Francos in ipſis ſalinis impoſito, Britanniæ reditus ordinarii ad decies centena millia florenorum iam æſtimari dicuntur. p. 32.
Idem conſiderandum eſt in ducatu Britanniæ circiter decem millia hominum maritimorum haberi, qui negotiis maritimis verſari & viuere ſolent. Item in eodem Ducatu circiter duo millia nauium communiter inuenientur, vt aliquando in vno portu trecentæ magnæ naues reperiantur: quæ patria in portubus, & acceſſibus naualibus, ac etiam nemoribus & ſiluis pro materia nauium valde copioſa eſt: Vt ibidem naues mille, imo mille & quingentarum amphorarum fieri poſſint. Qua commoditate ipſi Franci Dominos ſe maris facere quæritant. Nec dubitandum eſt, niſi eorum violentis progresſibus obuietur, quin breui tempore Franci tam Angliam quam Flandriam, & ſic paulatim liberas Imperii patrias, ipſosque Principes per eorum ſubtiles & fallaces violentias in ſuam ditionem & ſeruitutem ſubiiciant: prout iam de Britannia eos feciſſe conſtat, a qua cæteri exemplum capere poſſunt.

Licet autem ipſi Franci ipſum Britanniæ Ducatum occupauerint, nondum tamen corda hominum eorumque animos ſunt conſecuti: qui nec volunt, nec poſſunt ſeruitutem ſubiectionemque Gallorum perferre, cum ipſi Galli natura feri atque ſuperbi, omnem

*** Comitatus enim Burgundiæ, Artheſiæ, Charloii ac Noycii cum aliis terris per Tractatum Atrebatenſem Gallis in dotem Margarethæ fuerunt ceſſi: Facta tamen poſtea harum terrarum reſtitutio per pacem Senliacam XXIII. Maii 1493. concluſam, quæ extat in Recueil des Traittés de Paix *Tom. I. p. 703.* de qua Phil. de Comines *Mem. lib. VII. c. III.* P. Heuterus *lib. V. c. I.* G. a Roq *lib. X. p. 522.*

omnemque aliam nationem sint contemnentes. Et licet Francorum Rex ipsorum Britannorum dominam in vxorem acceperit, ipsi tamen populi considerantes malitiosum & violentum ac perfidum modum & viam, quibus ipsam Ducissam obtinuerit, & quomodo ipsi Britanni per ipsos Francos decepti fuerint, & quot mala & iniurias ab ipsis Francis patiantur, considerantes etiam omnes Britanniæ diuitias & rerum copias ac prosperitates ex maritimo commercio cum patriis Angliæ, Hispaniæ, Flandriæ, Holandiæ, Selandiæ sibi euenire consueuisse, quibus semper amici & confœderati Britanni esse solebant, & modo propter bella illis commodis careant, cum maxime cupiant emergere a seruitute in qua Galli eos oppressos tenere contendunt, cum semper ipse Ducatus Britanniæ fuerit liber, omni libertatis iure & superioritate vsus: ipsi Britanniæ populi nondum nisi coacti Francorum Dominium admittunt, nec eis per mare aut per terram præter admodum paucos seruire volunt: sperantes ac confidentes, quod per fœdera ac colligationes & auxilia potentissimorum Regum Romanorum & Angliæ ac illustrissimorum Principum sacri Imperii a talibus oppressionibus & seruitutibus debeant liberari, & in pristina libertate reponi, & ex pacto Gallorum potentia subtrahetur ac diminuetur. Ad cuius quidem Britanniæ recuperationem vnusquisque eo magis animum adhibebit, si considerauerit quantum incommodum in eius amissione Serenissimus Romanorum Rex sit consecutus, quantamue iniuriam & ignominiam suæ Maiestati & sacro Romano Imperio, & omnibus Regibus & Principibus eis confœderatis & alligatis, ipsi Franci intulerint, per suas fraudes & proditiones Britanniam occupando, ipsiusque Ducissam veram sponsam & coniugem Romanorum Regis capiendo & subtrahendo, quæ per parentes suos Serenissimo Romanorum Regi, velut totius Christianitatis potentissimo Principi fuerat desponsata, ne in Gallorum manus & subiectionem perueneri: quum etiam ipsa Ducissa post parentum suorum mortem multos alios Reges ac principes coniugium eius petentes spreuerit ac recusauerit, solum ipsum Romanorum Regem præ omnibus eligens. Quæ quidem iniuria ac violentia si inulta relinquatur, in maximum dedecus ac scandalum & ignominiam infamiamque non solum ipsius Romanorum Regis, sed etiam sacri Romani Imperii omniumque eius Principum cæterorumque Regum & Principum eis confœderatorum cedet & remanebit: præsertim ipsis Francis nondum sua perfidiosa malitia contentis, iactantibus & publicantibus multa in maximam Sacri Roman. Imperii ac omnium confœderatorum dedecus & ignominiam.

Quibus omnibus consideratis cum Serenissimus Rex Angliæ vehementer doleat, propter ingentem amorem, amicitiam & confraternitatem ac confœderationem inter seipsum & Serenissimum Romanorum Regem ac Illustrissimum Archiducem Philippum, decreuit atque conclusit personaliter cum magno ac potenti exercitu mare traiicere, imo iam traiecit, ad bellum gerendum, perseuerandum & continuandum aduersus Francos, per biennium & diutius si opus fuerit, & ad auxilium opemque ferendum tam corpore quam bonis, omnique regni sui potentia, Serenissimo Romanorum Regi fratri suo charissimo, ac Illustrissimo Archiduci eius filio, vlciscendo & vindicando violentas & acerbas iniurias illatas tam ipsi quam Sacro Romano Imperio & omnibus eis confœderatis, amicis ac subditis, quam Deum creatorem nostrum & sanctam matrem Ecclesiam & Catholicam fidem: sperans atque confidens ipse Rex Angliæ, quod ipse Serenissimus Romanorum Rex ac Illustrissimi Principes ita suas vires, copias atque potentias exhibebunt, vt reparationem atque vindictam tantarum iniuriarum eum Dei auxilio simul omnes consequi valeant, ad maximam diuinam laudem, & ipsorum Regum ac Principum honorem, gloriam atque triumphum, totiusque Christianitatis & sanctæ Romanæ Ecclesiæ exaltationem in perpetuum posterorum exemplum atque memoriam.

Quapropter humillime supplicat idem Orator tam Serenissimo Romanorum Regi, quam supradictis Illustrissimis Principibus, Dominis & communitatib. S. Roman. Imperii, ea omnia supradicta velle animaduertere, ponderare & mature cogitare, ac super his omnibus citissime ac diligentissime prouidere, & de eorum deliberatione

ſibi reſpondere: vt cum ipſe Sereniſsimus Rex Angliæ iam mare traieceerit, ipſe Orator de eorum apparatu, diligentia ac reſponſione omnique intentione, cum diligentia Sereniſsimum Regem ac Dominum ſuum certiorem facere poſsit.

ROMANORVM REGIS, ET IMPERII ORDINVM, RESPONSORIA.

MAXIMILIANVS diuina clementia Romanorum Rex ſemper Auguſtus, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, &c. Rex, Archidux Auſtriæ, &c. Wilhelmus Epiſcopus Eiſtetenſis, ac Fridericus Comes de Zollern, Capitaneus Dominii Hohenberg, S. Imperialis Maieſtatis in hoc generali conuentu Confluentiæ habito vices gerentes, nec non S. Imperii Electores, ac alii Principes vtriusque ſtatus, in eodem conuentu perſonaliter comparentes, aliorumque Imperii Principum & communitatum Oratores ac vices gerentes, Sereniſsimo Principi Domino Hainrico Regi Angliæ & Franciæ ac Domino Hiberniæ, &c. Nobis Rom. Regi fratri cariſsimo, nobisque aliis Domino & amico obſeruandiſsimo, ſalutem & proſperitatis incrementa. Sereniſsime ac potentiſsime princeps: Cum egregius vir, Magiſter Franciſcus de Puys Orator ac Secretarius veſter, nobis omnibus in hoc Imperiali conuentu congregatis indicauerit, veſtram Serenitatem non ſolum ob fraternam confœderationem qua nobis Rom. Regi conſtanti fide coniungitur, verum etiam ob ſingularem affectum & amicitiam, qua S. Rom. Imperio omnibusque Principibus eius, & vnice Illuſtriſsimo Archiduci Philippo Imperiali ac Regni filio vehementer afficitur, cũ magna ac potẽti claſſe mare traieciſſe, multaque armatorũ millia cũ machinis ac cæteris quibuscunque caſtrenſibus inſtrumentis traduxiſſe, tam in maximarũ iniuriarum nobis Regi ac ſacro Imperio per Francorum Regem (vt noſtis) illatarum vltionem, quam in ipſius Illuſtriſsimi Archiducis patriarum que eius defenſionem: ſane omnes, vt debuimus, ſummopere gauiſi ſumus, veſtræque Serenitati ex tam ſtrenuiſsimis ac præclariſsimis geſtis nos omnes plurimum debere cenſuimus, atque propterea ingentes gratias agimus, non inferiora cum vſus feret pariter reddituri. Eandem veſtrã Serenitatem cum ſtudio exhortantes, vt ſecundum iamdiu concepta perſeuerare & continuare, vt eam facturam confidimus, non deſiſtat. Nos autem Romanorum Rex noſtros iam antea in limitibus hoſtium ad præoccupandas anguſtias miſſos totis copiis ſequimur, tot ſuſceptarum iniuriarum iuſtam vltionem Deo propicio proſecuturi. Spera- p. 40 mus enim æquiſsimos ſuperos tam æquæ cauſæ noſtræ minime defuturos. Nos vero tam Imperialis Maieſtatis vices gerentes ea iniuria præfato Domino noſtro Regi illata affecti percitique quam non immerito moleſte ferimus, eidem celerem expeditionem tam equitum quam peditum in præſentiarum fecimus, ac præterea omni cura, fide, ſolertia, omni denique ſtudio apud vniuerſos & ſingulos S. Rom. Imperii ac Germanicæ nationis noſtræ ſubditos pro longe ampliori ac communi per Imperium auxilio ferendo nos laboraturos ſolicitaturosque polliciti ſumus: non dubitantes veſtræ Serenitatis, ſimul accedentibus copiis, omnipotentem Deum, exercituum Dominum, de tam deteſtabilibus iniuriis manifeſtam vindictam iuſtumque triumphum conceſſurum. Qui veſtram Serenitatem indies feliciorem conſeruet. Ex Imperiali conuentu generali Confluentiæ habito, ſub ſigillis Regiæ noſtræ, & Wilhelmi Epiſcopi Eiſtetenſis Cæſarei Oratoris ac vices gerentis, noſtrorum quoque Berchtoldi Dei Gratia Archiepiſcopi Moguntini Principis Electoris ac S. Roman. Imperii in Germania Archicancellarii, & Sigiſmundi eadem gratia Marchionis Brandenburgenſis, Stetinenſis Pomeraniæ, Caſſuborum ac Sclauorum Ducis, Burggrauii Nurbergenſis, ac Rugiæ Principis, nomine Principum Electorum aliorumque Principum, totiusque illius præmemorati conuentus, die VIII. menſis Octobris. Anno Domini MCCCCXCII.

BILI-

Pag. 47

BILIBALDI PIRCK-HEYMERI
BELLI HELVETICI
HISTORIA.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

irckheimerus, Patricius Noribergensis erat, & copiarum Noribergensium, quas in auxilium Maximiliano I ad bellum Helueticum miserant, Præfectus. Hoc ipsum etiam, præcipue, quod maximam infelicis successus istius belli culpam in Noribergenses reiicerent, ansam dedit historiam belli, cui ipse interfuit, concinnandi, vt demonstraret, culpam minime in Noribergenses, sed in aliorum redundare ignauiam. Faciunt ad historiæ huius illustrationem verba Conradi Rittershusii in vita Pirckheimeri; * *cum iam triennium eodem vitæ tenore perseuerasset, accidit, vt cruentum ac difficile bellum inter Cæsarem Maximilianum & Heluetios (quos Bilibaldus cum aliis Suitenses quoque appellabat) exardesceret. Ibi tam Norimbergenses quam alii Ordines Imperii a Cæsare moniti, ac per edictum euocati, auxilia Imperialia ex veteri consuetudine mittere sunt coacti. In ea expeditione adornanda, cum vndique circumspicerent, quemnam præfectum ac ducem suarum copiarum R. P. Norimberg. ad Cæsarem mitteret: Tandem summa ea dignitas Bilibaldo Pirkheimero, nec ambienti, ac ne cogitanti quidem, vltro etiam delata est. Quod officium sicut minime ipse exambiuerat, ita nec recusandum sibi aut respuendum existimauit, quantumuis etiam amici plerique omnes id ei proposita magnitudine periculi summopere dissuaderent, eumque deterritum a grauissima Expeditione illa domi retinere cuperent, consulentem potius suæ tranquillitati ac securitati & suorum paruulorum atque vxoris, qua cum non diu vixisset, curam ac tutelam gerentem. Sed huiusmodi amicorum voces parum in ipsius animo flectendo valebant, ac nihil apud eum perficiebant: quin potius*

Vicit amor patriæ laudumque immensa cupido.

Vt diuinus Poeta fecit de generosis eiusmodi & heroicis ingeniis, quale etiam in Bilibaldo nostro ipsis rerum argumentis edocti agnoscimus. Sic enim secum ratiocinabatur, venisse iam illud tempus, quo specimen atque experimentum præberet eorum, quæ in sua adolescentia partim in aula Episcopi Eystadiensis (quam primis annis cum laude sectatum fuisse supra diximus) partim in Itineribus variis, cum patre suo confectis, partim denique in Academiis & vrbibus Italiæ celeberrimis, inque libris & aliunde didicisset, vidisset, cognouisset. Quare cum intelligeret sibi iam aperiri portam ad theatrum honoris & gloriæ in quo suam ostenderet virtutem ac peritiam ad Reipublicæ suæ amplificandam dignitatem: Magno ac forti animo diuina fretus ope, præfecturam illam subiit. Ita commissas suæ fidei copias (quæ cum primum constarent quadringentis peditibus & sexaginta equitibus, posterius ad eum auctæ sunt numerum, vt ad alterum tantum ascenderent) ad Cæsarem produxit, vna cum sex colubrinis cannis, & maiori tormento pulueraria, octo præterea curribus militaribus, quibus veherentur arma, puluis tormentarius, tentoria, commeatus, aliaque ad expeditionem necessaria. Adiungebantur autem Bilibaldo præter alios complures Nobiles, quidam Eques Auratus Ioannes a Bayersdorff, qui vir fama celebrabatur strenuus & multarum palmarum bellator. Nec minus & ceteri magistri equitum, centuriones, aliique officiales probe exercitati & experientissimi erant milites. Pedites, qui omnes erant veterani, eadem forma vestium induti erant, rubris videlicet tunicis: Cuius coloris panno currus quoque omnes erant tecti, quæ res ad ornatum selectissimarum copiarum non parum conferebat. Cum ergo iam Bilibaldus cum suis copiis ad eum fere peruenisset locum, vbi Cæsar castrametatus fuerat, Maximilianus cognito eius aduentu, misit ipsi obuiam cum mandatis, vt ad se veniret Tettenaugiam, quod oppidum ad lacum Acronium situm in Comitatu Montfortensi. Quo statim Bilibaldus perrexit. Vt autem Cæsar recentes copias

* *ed. Goldasti p. 7.*

pias aduentantes eo melius oculis vsurpare posset, in campum processit eques, nec parum lætitiæ ex conspectu pulcherrimarum copiarum percepit, quantum ex serenitate vultus Imperialis colligi potuit. Non solum enim ex milite veterano selectissimo & omnibus modis ornatissimo illæ constabant: Sed etiam multo maxima pars ipsi Cæsari, vt cuius sub signis iam complures annos in variis bellis militassent, & præclara suæ strenuitatis experimenta sæpe dedissent, nota erat & recognoscebatur: Præcipue vero capitanei & cẽturiones aliique officiales: Quos quidẽ Cæsar ipse clemẽtissimo salutabat alloquio. Ac tametsi non ignorabat Cæsar, sed multoties audierat, criminationes & obtrectationes quorundam maleuolorum, qui antequam Norimbergensium copiæ aduentarent, ex hoc bello ingentia acceperant damna, iamque illarum copiarum, in quibus aliud nihil carpere aut desiderare posset, solam exiguitatem traducebant, easque hoc nomine extenuabant; tamen nihil motus illorum sermonibus ac dicteriis, neque Norimbergensibus vel minimum indignatus (quod illi tamen maxime quærebant) missum sibi auxilium clementissime benignissimeque acceptauit. Aiebat enim, malle se tot veteranos & exercitatos milites, quam alterum tantum numerum tyronum. *Erant in hoc laudatissimo Imperatore cum aliæ excellentissimæ virtutes, quas decantant historiæ, tum illa quoque non minima neque postrema, quod calumniatoribus ac susurronibus non facile aures patefaciebat, aut locum dabat, aut fidem adhibebat: Sed innocentiam eorum, qui nullius dum criminis aut culpæ conuicti essent, omnibus modis tutabatur. Meminerat quippe,* legitimum principem propugnatorem bonorum & defensorem esse oportere, qui salutem quærat aliis: *Vt nobilis ait Historicus. Meminerat item sententiæ Iuliani Imp.* Ecquis innocens esse poterit, si accusasse sufficiet? *Ita enim ex tempore saneque prudenter respondit acerrimo Oratori Delphidio vehementer impugnanti Numerium Narbonensis prouinciæ paulo ante præsidem: Quem negantem, cum conuincere non posset, destitutus probationibus exclamauerat: Florentissime Cæsar, ecquis nocens esse poterit vsquam, si negare suffecerit. Quod nisi Cæsar ea virtute sic vt diximus præditus fuisset, minime profecto mirum erat, si Norimbergenses tunc temporis omni gratia ipsius excidissent, tot calumniatorum & maleuolorum artificio, quibus in ea expeditione tam vehementer appetebantur, & tam indignis modis traducebantur. Quicquid enim aduersi acciderat, siue minimum, siue maximum, aut vbicunque res male gesta erat, in totum Norimbergensibus imputabatur. Imo quicquid ad prægrauandos ac deprimendos innocentes excogitari, aut confingi poterat, id omne in ipsos immeritissimos conferebatur: Deinque quicquid alii sua culpa, temeritate atque imperitia neglexerant aut corruperant, id ipsis impingere atque adscribere conabantur: sed falso & ex mera inuidia atque odio, cum dolentes cernerent Norimbergenses tanta apud Cæsarem gratia florere. Sed neque Bilibaldo ipsorum stratego parcebatur, quem similiter suis calumniis licet innocentissimum flagellabant vexabantque. At is apud Cæsarem bis coram multis Principibus & Consiliariis eiusdem imperterrito animo tam egregie se suosque purgauit atque defendit, vt in ipsius Apologia Cæsar clementissime se acquiescere diceret, ipsumque bono ac securo animo esse iuberet, quoad causam cognouisset. Se enim cuique ius redditurum pollicebatur. Cum simul ista dicens subrideret, facile animaduerti ex hoc ipso poterat, quo animo esset, quamquam parum moueretur eiusmodi obtrectatorum voculis & sermonibus, quamquam illis nihil tribueret. Quo loco etiam Bilibaldus alias apud hunc maximum Imperatorem, & quanta in gratia esset, multis indiciis ipse declarauit, non solum durantis illius belli difficillimi tempore, verum etiam illo per transactionem sopito atque composito, dum in consiliariorum suorum numerum eum cooptauit, eique grauibus de rebus sæpe clementissime scriberet, nunc Latine nunc Germanice sub propriæ manus annotatione ac signo.* Hoc ipso igitur, quem nunc exhibemus Tractatu Noribergensium Apologiam sæpius suscipit Birckheimerus, atque docet, qua ratione innocentiam suam, vel ipso Cæsare adprobante, fuerint contestati. Scriptores, qui ad illustrandam hanc Historiam, & quidem ad librum primum, in quo potissimum bella Caroli Burgundi cum Heluetis describit, sunt, Pontus Heuterus Historia Rerum Burgundicarum, Io. Stumpfius Chronico Hel-

uetorum. Fuggerus in Speculo Honorum Domus Austriacæ, Iosias Simlerus de Republica Heluetorum, Gerardus a Roo in Annalibus Austriacis, Vrstisius in Chronico Basiliensi. Altero libro describit bellum Maximiliani I. cum Heluetis. De belli caussis ita loquitur Gerhardus a Roo, * dicens. *In finem huius anni (1498.) inciderunt belli Heluetici (ipsi Sueuicum vocant) initia & apparatus, cuius hæ potissimum fuerunt causæ. A primo tempore, quo Maximilianus a Sigismundo adoptatus, ipso adhuc viuo, ditionum eius imperium susceperat, sæpe ab Heluetiis confoederatis petierat, vti concordiam & foedus, quod ipsis cum Sigismundo intercesserat, secum quoque confirmarent. Illi eo prætextu id quæri suspicati, vti Sueuico foederi implicarentur, respondent: eum Sigismundus suarum ditionum imperio sese abdicasset, nullo foederis iure aut relligione amplius se teneri, neque ex re sua videri, foedus vllum cum quoquam facere. Hoc eorum responso, noua animorum exacerbatio orta, & belli quasi semina iacta esse videbantur. Iam enim a multis annis plerique principes & nobilitas omnis, Heluetiis infensi infestique erant, ob assertam armis libertatem, quod cum scirent ipsi, a Sueuico foedere, in quo plurimum poterat nobilitas, tantopere abhorrebant, atque ea de re, non apud illos tantum, sed apud Sueuos etiam, cæterasque vicinas Germaniæ gentes odium incurrebant, cui obstinato animo obuiam ire, quam libertatem amittere malebant. Inter hæc, Constantia celebris ad lacum Podamicum ciuitas, quæ hactenus immunem se ab vtrorumque societate continuerat, multis vtrinque promissis sollicitata, per eos dies Sueuico se foederi coniunxit, eoque statim Cæsaris & sociorum legati conuenere, foedusque & societatem eum ea ciuitate firmauere. Accedebat ad has animorum offensas, vetus quædam simultas, inter Athesinos Cæsaris subditos, & Grisones (vt vocant) Rhetiæ populum, Curiensi ditioni parentem, quæ in eum vsque diem ad varios subinde arbitros reiecta, componi non potuerat. Cumque res ad arma iam spectare videretur, Curienses, quod impares se aduersariorum viribus putarent, Tiguri, in publico Heluetiorum consentu ad Idus Decembris eorum se foederi adsociauere. Id vbi audiuissent, qui Cæsaris & Sueuici foederis partes sequebantur, Constantiam & ipsi frequentes conuenere; vbi de belli gerendi ratione, qua parte quisque & quibus hostem viribus aggrederentur, deliberatum est.* Præter dictos, ad belli Heluetici Historiam facit Michael Coccinius de bellis Italicis, ** qui etiam ita loquitur: *aderant ex Nurenbergensibus noningenti pedites, Marchio Brandenburgensis Fredericus cum septingentis equitibus. Rupertus filius Palatini de Heydelberga cum ducentis equitibus. Episcopus vero Herbipolensis circiter centum miserat equites. Sed dux Wirtenbergensis ad quatuor millia peditum bene instructorum habebat.*

---

* *lib. XI p. 539.*
** *p. 278.*

HISTO-

p. 41.

HISTORIA

BELLI SVITENSIS SIVE HELVETICI; A PRIMA SVI ORIGINE, VSQVE AD EXPEDITIONEM A MAXIMILIANO CAES. ANNO MCCCCXCVIIII. SVSCEPTAM, DVOBVS LIBRIS DESCRIPTA

AVCTORE

BILIBALDO PIRKEIMERO PATRICIO NORIBERGENSI, ET CAESAREO POSTEA CONSILIARIO.

LECTORI S.

Tsi hoc memorabile & geminum bellum, quod cum Helvetiorum fortissima gente duo gesserunt maximi Duces, ac bellatores Carolus Burgundus, & Maximilianus I. eius gener, ab aliis quoque descriptum exstat, a nemine tamen fortasse melius & copiosius, magisque ex fide, quam a Bilibaldo, qui ipsemet posteriori interfuit, praefectus copiarum Norimbergensis Reipublicae tam equestrium, quam pedestrium, vt tam hic quam in vitae suae commentariolo profitetur. Operaepretium igitur facturi videbamur, si hanc historiam Xenophontis nostri Germanici (appelletur ita sane ex merito noster Pirkeymerus vir cum quo illius aevi (fortassis & aliorum temporum) paucissimos Germanos conferre possis) e tenebris in lucem proferremus. Latuerunt hactenus duo isti libri, partim in archiuo Reip. Norica, partim in lituraris bibliothecae Pirkeymerianae, quorum folia sic erant dispersa, vt Sibillyna iure dici possent. Alterum vero exemplar satis vitiose, mutilateque descriptum erat, cui nec mures alicubi pepercerant: a-ticulam eius abrodentes, quam non facile quisquam ex coniectura restituisset. Verum collatione eius instituta cum autboris autographo, quod in ordinem beneficio illius redegimus, egregie id redintegrauimus, omninoque tale tibi opus totum exhibemus amice lector, quale ab ipso (ne dubita) conceptum est Pirkeymero. Quod si quis quarat ex nobis, cur non multo ante vel ipse autbor, vel eius heredes hac ediderint: caussam hanc esse putamus, quod autborem quidem mors praeuenisse videatur, antequam ederet ipse, qua idcirco vt ederentur, tam diligenter descripserat; heredes vero filias tantum reliquit (fuit enim cum ipso stirps Pirkeymeriana olim inter patricias gentes Noricas clarissima plane extincta) quae talia parum curarunt. Sed, vt dicitur, sat cito vel nunc, dummodo sat bene. Vale & fruere feliciter cum his duobus libris, tum ceteris, quae alias dabimus, opusculis.

CONRADVS RITTERSHVSIVS.

BELLI HELVETICI A BILIBALDO BIRCKHEIMERO DESCRIPTI
LIBER PRIMVS.

Querela de paucitate scriptorum Germanicorum qui res gestas literis commendarunt.

QVi Regum, gentium, aut populorum res gestas conscribere aggrediuntur, identidem sub initium in historiæ laude versari consueuerunt, eam temporum testem, veritatis lumen, memoriæ conseruationem, magistram vitæ, vetustatis nunciam esse contendentes, cuius ope egregia hominum facta a temporis vindicentur iniuria, planeque immortalitati commendentur. Mihi vero haud quaquam ita præfari licet, sed cogor potius de Germanicæ gentis infortunio, aut etiam calamitate conqueri, quod tam paucos, seu (vt rectius dicam) nullos sortita sit scriptores, qui ingentia illius, & celeberrima facta memoriæ, vt decuisset, mandassent, cum omnes res gestæ tantæ habeantur, quantum eas verbis (vt ille ait) præclara potuere extollere ingenia. Quapropter vetustissimorum illorum Germanorum, Francorum, Sueuorum, Gottorum, Alanorum, Vandalorum, Herulorum, Langobardorum, ac reliquarum gentium infinitarum facta clarissima, & admiranda aut minus digne & fideliter, sed & maligne ab exteris tradita sunt scriptoribus, aut magna ex parte sempiterna obliuione sepulta iacent, tametsi rupris vndique limitibus Romanos rerum dominos deuicerint, caput mundi Romam ipsam, ac totam fere Europam ditioni suæ subiecerint, vt interim fileatur, quid in Asia, quid in Aphrica a Germanicæ stirpis hominibus gestum sit. Cæterum vt prisca illa & obsoleta fere omittantur, ætatique donentur rudiori, iusta tamen reprehensione non caret, quod nemo Germanus præter vnum aut alterum hucusque repertus sit, qui vel sui temporis gesta conscribere sit aggressus, cum interim tamen non parum multi fuerint, qui omnium gentium, & a mundi quidem exordio facta connectere, & ab aliis accepta pro suis edere sunt ausi, non quod illis materia defuerit, cum vix vnquam Germania sine bellis, aut quieta extiterit, sed quia non erat, vnde decerpere, & alienis perfrui laboribus possent. Hinc euenit, vt scriptores exteri, quoties Gentilibus suis cum Germanis res aut dissidium intercessit, vbique illos superiores confinxerint, aut nostræ gentis odio partos triumphos, factaque splendidissima ita extenuarint, vt multoties ex fortissimis segnes, ex insequentibus fugientes, ex victoribus vero plane deuictos, fingere sint ausi. Nam ita comparatum esse videmus, vt quisque magis ad suæ gentis laudem quam alienæ procliuis existat, licet nihil magis historiam deceat, aut illam exornet quam veritas, qua neglecta confestim in fabulas, & anilia exit deliria. Quapropter operæ pretium me facturum putaui, si bellum, quod Heluecicum vocant, literis mandarem, ne illud quoque, quemadmodum & reliqua ex hominum laberetur memoria, cum maximum extiterit & funestissimum ex omnibus, quæ in nostram, aut patrum inciderint memoriam, non solum bellico apparatu, ac copiarum numero sed & prœliorum atrocitate, cladiumque multitudine: siquidem non toto exacto anno sæpius collatis pugnatum est signis: vt interim tumultuaria, ac leuia omittantur prœlia, quibus non pauciores, quam iusta cecidere acie. Etenim ambæ partes egregie viribus pollebant, & opibus, magnisque vtrinque nitebantur auxiliis. Accedebat his animorum obstinatio, ac militaris ferocia, quæ non tam bellicæ laudis gloria, quam mutuo decertabat odio. Heluetiis summopere annitentibus, ne proprium, ac maiorum decus tam multis partum bellis amitterent, Cæsarianis vero, ne illis animo & manu deteriores esse viderentur. Conscribam autem non solum ea, quæ aliorum relatu, aut

Ingenium humanum quale. Propositio.

Auth. αὐτόπτης.

fama

fama tantum percepi, sed etiam quæ coram vidi & aspexi, cum in hoc bello non paruis copiis tam equestribus quam pedestribus præfuerim, ac imperauerim, proinde non tam verborum elegantiæ, quam veritati studere conabor, quo non plus necessitudini partium, quam hostium virtuti tribuisse videar, quantumque potero, verissime cuncta omni affectu animi depulso enarrare conabor.

P. 43. Verumenimuero priusquam huius belli series explicetur, Heluetiorum originem ac res gestas altius repetendas esse censui, vetustioribus, ac quæ fabulis similiora sunt neglectis, quo percipi possit, quibus initiis ad tantam euaserint potentiam, vt cunctis vicinis suis formidabiles fuerint, ac Cæsari ipsi repugnare sint ausi, his deinde belli huius causas, semina, ac originem adnectam, sicque demum ad reliquam historiæ procedam explicationem. Suitenses igitur (quo nomine omnes fere censentur confœderati) se a Suetia Balthici maris peninsula oriundos autumant. Illinc enim maiores suos populariter olim egressos, ac in eam, quam nunc habitant, regionem commigrasse perhibent. Cæterum quantum opinio hæc veritati astipuletur, ipsi videant: constat enim eos classe ad terram hanc aduehi nequaquam potuisse, cum longe sit a mari remota; pedibus vero quis tantum periculi, ac itineris subiret, ac per tot horridas, ac bellicosas nationes incederet, vt demum in terra tam sterili, ac cœlo aspero consideret: nemo enim ideo natale solum relinquere assueuit, vt deteriorem occupet terram, sed vt ab informi & cultu tristi ad pinguiorem, feliciorem que commigret. Atque Sueticus ager, quamuis admodum septem appropinquet trionibus, vbertate tamen glebæ longe sterilia Suitensium rura exuperat, præcipue ea, quæ Alpibus adiacent, ac perpetuo ferme rigent frigore. Reliqui vero confœderati partim se ab Hunnis, & Attilæ exercitu, partim a Gottis, qui Galliam olim occuparunt, descendisse contendunt. Verum vndecunque originem traxerint, satis constat, magnam regionis illius partem Zeringiæ quondam Ducibus paruisse, ac post illorum interitum diu inter Comites, & eius loci nobiles hinc inde distractam, tandem in Habspurgensium Comitum (qui postea Austriæ Ducatum consecuti sunt) potestatem concessisse. Cæterum cum subditi grauissimis tributorum premerentur oneribus, intolerandisque præfectorum degrauarentur iniuriis, Suitenses primum, deinde Vrienses, & Vndervvaldenses excusso iugo in libertatem se vendicare cœperunt, præfectos ac nobiles, qui in manus eorum inciderunt, trucidarunt, reliquos omnes destructis munitionibus, & arcibus expulerunt. Hunc motum ipsi longa explicant serie. Nobis autem satis erit ostendere, quibusnam initiis ad hanc, qua nunc pollent, creuerint potentiam. Eiectis præfectis ac nobilibus omnes, quorum vxoribus aut liberis vis illata fuerat, quiue insigni aliqua affecti erant contumelia, Suitensibus se iunxere, arbitrantes tempus aduenisse, quo & ipsi acceptas vlcisci possent iniurias, breuique ita eorum creuit numerus, ac in immensum auctus est, vt principib. quoque formidabilis esse inciperet. Leupoldus igitur Habspurgensis Comes, & qui tum Austriæ Dux erat, motum tam formidandum, priusquam latius serperet, compescendum censens, ingenti collecto exercitu Suitensium fines inuasit. Strasbergensis quoque Comes ex alia parte non minoribus copiis Vndervvaldenses aggressus est, vt distractis hostium viribus facilius victoriæ compotes euadere possent: sed ambo eodem die victi, ac multis ex suis amissis in fugam coniecti sunt. Ferunt, cum Dux de inuadendo hoste consuluisset, fatuum quendam tum præsentem, qui ob animi simplicitatem Principi in delitiis erat, effuso cachinno risisse, cumque risus causa ab eo perquireretur respondisse: *Et cur non riderem cum vos omnes de intrando tantum deliberare audio, neminem vero cogitare, vbi nam ingruente necessitate sit exeundum?* Quæ vox (vt fieri solet) cum risu tum excepta est, clade vero accepta in omen conuersa. Suitenses enim hostibus ingressis nihil prius habuere, quam montium occupare angustias quas illi ob contemptum incustoditas reliquerant. Itaque in reditu potissimum clades est accepta. Incidit pugna illa in annum salutis MCCCXV. *

De Heluetiorum Origine.

Stumpf. Chro. Heluet. lib. 4 p. 263

Zeringiæ Duces.

Habspurgenses Comites. Austriæ Duces.

Stumpf. lib. 4 f. 229

Fugger Spiegel der Ehren lib. 2 c. 9 p. 239

Stumpf. lib. 6 c. 29

13 c.

Leupoldus Austrius.

Fugger lib. 1 c. 3 p. 280

Simlerus de Rep. Heluet. lib. 1 f. 22

* factum hoc prœlium ad Moregartam montem pagi Vntervvaldensis 16 Nouembris 1415 De hoc Franc. Guillimannus *Rer. Heluet. lib. II c. XVI n. 24.* Auentinus *lib. VII c. XV §. 12.* Simler *de Rep. Heluet. p. 70. 71.*

Stumpf. lib. 8 c. 7 Fugger lib. 3 c. 6 Simlerus lib. 1 f. 51

Post eam victoriam Suitenses, Vrinenses, & Vndervvaldenses nouum pepigere fœdus, iisque paulo post iuncti sunt Lucernenses, Turegenses, & Zugenses; demum vero & Bernenses, qui & eam ob causam Principes, & nobiles habuere infensissimos, quorum receptatores essent Friburgenses. Sane etsi illi maximis experti erant incommodis, nihil violentum durare posse, ne tamen a pristinis suis degenerarent moribus, Bernensibus indixere bellum. Illi vero cum nec pretio nec precibus pacem impetrare possent, nullumque nec iuris nec æquitatis locum esse cernerent; Suitensium, Vriensium, & Vndervvaldensium implorarunt auxilium, qui nihil cunctantes impigre illis suppetias ferunt. p. 44.

Laupheim. Obsederant interim Principes ac nobiles ingenti exercitu oppidum Laupheim ditionis Bernensium, quod & acriter vrgebant, sed non minore virtute a Bernensi præsidio defensum est. Bernenses igitur functis Suitensium copiis, & nobilium quorundam, paucorum tamen equitibus recta ad hostes tendunt quamuis longe viribus inferiores essent. Nam in castris hostilibus præter equitatum ingentem vltra triginta millia peditum militabant, quorum duces erant Comites de Kyburg, de Fallendis, de Neuburg, Barones de Furstenberg, Nidau & plures alii cum ingenti nobilium multitudine, venerat etiam in partes coactus potius quam sua sponte Ludouicus Sabaudiæ Comes. Bernensium copiis nobilis quidam de Erlach præerat, homo in re militari admodum expertus, qui suos egregie instructos identidem hortabatur, vt seruatis ordinibus strenue pergerent, nec multitudinem formidarent hostium. Id si facerent victoriam in manibus esse: se enim probe aduersariorum nosse arrogantiam, qui contempta paucitate sine ordinibus in illos ruituri forent: starent igitur, ac præsenti pugnarent animo non tam seipsos, quam vxores, filios ac libertatem defensuri, Deum præterea tam iustæ causæ haudquaquam defuturum. His & aliis verbis ita suorum excitauit animos, vt auidissime ad hostes tenderent. Suitenses cum hostem in conspectu haberent, a Bernensibus petiere; quod & illis facile concessum est; vt cum equitibus congredi liceret. Nam cum illos sibi inimicissimos esse scirent, pari eos prosequebantur odio. Voti igitur compotes facti; confestim equites, qui & ipsi iam laxatis habenis in eos ruebant, adoriuntur, adeo ob paucitatem contempti vt nobilibus risum mouerent, ac si solum equorum vngulis atteri possent. Bernenses interim non minori vi cum peditatu confligunt. Fit acre prœlium, totisque certatur viribus: tandem Bernenses & Ducis sui hortatu, & propria instructi virtute acrius impressione facta prorumpunt, interfectisque primis, ac signis deiectis reliquos in fugam vertunt, victosque insequuntur. At Suitensibus longe maius negotium cum equitatu tam instructo est iniectum, nam præter stragem ingentem tam hominum, quam equorum diu anceps prœlium fuit, donec Bernenses peditum iam victores opem illis ferrent. Nec sustinuere impetum equites, sed cum magna eorum pars cecidisset, omnes tandem in fugam abiere. Desiderati sunt ex hostibus Iohannes Sabaudiæ Comes, non sine Bernensium quoque dolore, cum illum virum probum fuisse, & nullo eorum odio in partes venisse cognoscerent. Cecidit & vna filius eius Ludouicus Comes de Nidau, Comes de Fallendis magnus belli huius concitator cum innumeris aliis nobilibus, & militibus gregariis, ita vt inter spoliandum plusquam quatuor millia cæsorum recepta sint corpora, signa militaria viginti septem capta, castraque direpta. Non tamen Bernensibus ac sociis incruenta cessit victoria. Ex Suitensibus enim strenuissimus quisque aut cecidit, aut vulneratus discessit. Ea victoria ingens Suitensibus accessit existimatio, non solum quod tam parua manu adeo ingentes hostium fudissent copias, quam quod in campis patentibus equites excipere ausi fuissent, acceptosque tam strenue profligassent. Fuit annus hic a natiuitate Christi MCCCXXXIX. * At nobiles, quique eo prœlio euaserant, licet post tantam acceptam cladem Bernenses aperto bello amplius aggredi non auderent, clanculum tamen, vt facere solent, latrociniis infestare non desinebant, nec Bernensium satiati iniuria Turegenses quoque eisdem vexabant artibus, ita, vt & illi Suitensium operam implorare cogerentur. Ambæ igitur ciuitates in societatem

Erlach nobilis.

* Prœlium factum ad Laupheim, siue, vt corrupte dicitur Loupen die 21 Iuni 1339.

cietatem receptæ ſunt, ac paulo poſt Zugenſes ac Glareani illorum ſecuti ſunt veſtigia breuique nobilium iniuriis adeo fœderatorum aucta eſt potentia, vt ferme videretur inuicta. Principes igitur, ac nobilitas, quum iam Suitenſibus reſiſti poſſe diffiderent, Anglos, qui tum per Franciam graſſabantur, magnis pollicitationibus in auxilium vocant, qui non tam precibus adducti, quam ſpe prædæ magnis aduentantes copiis, Bernenſem agrum fœda populatione tempeſtatis inſtar vaſtarunt. Caſtella vero, & vicos minores diripiebant, ſubiectoque concremabant igne. Ne tamen vsque quaque impune perſultarent, multi a Bernenſibus per excurſiones ac leuia cæſi ſunt prælia. Nam ob ingentem multitudinem, cum hoſte aperto Marte haud congredi audebant. Tandem Angli commeatus inopia retro abire ſunt coacti, non minus ſociis, quam hoſtibus graues & intolerandi. Poſt quorum diſceſſum Habſpurgenſis, ac Nobiles con-
p. 45. fœderatos infeſtare nunquam deſiere, adeo vt per multos annos nunquam ab armis ceſſatum ſit, ac magnæ & infinitæ clades hinc inde illatæ & acceptæ fuerint, quas longum foret commemorare. Anno demum incarnationis Dominicæ MCCCLXXXVI. Leupoldus ſecundus Dux Auſtriæ magnis contractis copiis, ac nobilibus innumeris in auxilium vocatis oppidum Sempach obſidione cingere molitus eſt. Fœderati vero, *Fugger* lib. 3 c. 11 p. 368 *Gerardus a Roo* lib. 4 p. 119 *Simlerus* lib. 1 f. 35
quam primum hoſtium ſenſere conatum, vrbem præſidio munire decreuerunt. Mille igitur, & quadringentos milites electos ad vrbis miſere tutelam: contigitque eadem die Ducem Sempach obſidere & Suitenſium aduentare præſidium. At Dux cum hoſtium cognouiſſet acceſſum, eorum paucitatem adeo contempſit, vt omni peditatu in caſtris relicta, cum equitatu tantum congredi ſtatuerit, exiſtimans equorum tantum numero aduerſarios obrui poſſe. Et erat equitatus non tam armis & animis præſtans, quam multitudine conſpicuus, adeo vt in duplum hoſtium excederet peditatum. Interim fœderatorum præſidium minime hoſtili multitudine perterritum, vrbi appropinquare cœpit, & ſiquis prohiberet, armis viam parare, vel ſi minus poſſet, honeſta morte occumbere paratum erat. Non tamen vage, & incompoſite, ſed ſtructa incedebat acie, ſiquidem longo iam belli vſu, vnusquisque legitime militare, imperium pati & in primis ordines obſeruare didicerat. Equites igitur, vt primum fœderatorum conſpexere agmen, laxatis prouolant habenis, atque infeſtis cuſpidibus in medium ruunt. Suitenſes vero obiectis haſtis longioribus ferociter hoſtes excipiunt. Fit atrox prœlium, *Pugna Sempachiana.*
cum illi perrumpere anniterentur, alii vero in veſtigiis mori potius, quam cedere mallent. Interim Dux pugnantes hortari, nunc precando, nunc caſtigando accendere, nonnunquam omiſſam pugnam aliquot in locis reſtituere, & egregii Ducis, ac ſtrenui militis fungebatur officio, nec, quoad ſuperſtes fuit, equites ceſſere, tandem vero impigre pugnans interficitur, cecidereque cum eo quadringenti circiter, comites, Barones & nobiles cum turba alia innumera. Poſt tantam nobilium cædem, equites, qui ſupererant, ſe fugæ mandarunt, quos & pedites, qui in caſtris remanſerant, ſecuti ſunt. Tormenta vero bellica, & ſigna militaria quam plurima capta. Direptis inde caſtris, præda opulenta parta eſt. Occubuere ex victoribus ducenti circiter, multi ſunt vulnerati. Verum quia equitatu carebant, hoſtes longius perſequi nequibant. Dux cum plerisque aliis Principibus in monaſterio Kunigsfeld* ſepultus eſt. Suitenſes tanto defuncti prœlio ad propria ſunt reuerſi, ac noua inter eos inita ſunt fœdera, in quibus multa prioribus addita, pleraque innouata; ac diſerte cautum eſt, vt quamprimum hoſtis ſociorum fines incurſaret, omnes populariter ſuppetias ferrent, ſiquidem Leupoldus defuncti Ducis filius reparatis viribus bellum apparabat, ac ob cæſum patrem vindictam exigere nitebatur. Tandem intercedentibus amicis inter Ducem & confœderatos induciæ ſunt factæ, nec tamen quies fuit. Nam Heluetii a nobilibus vndique impugnabantur, & cum negotiandi cauſa ad vicinas proficiſcebantur vrbes, capiebantur,

* Monumentum ſepulcrale exhibet Fugger lib. III c. XI p. 375 qui etiam nomina Equitum recenſet, qui in iſto prœlio occubuerant. In templo Königsfeldenſi reperitur effigies Leopoldi his verbis: *Das iſt die Abcontrefetung Herezog Leopoldi von Oſtreich, der zu Sempach mit dieſer ſeiner Ritterſchafft, Adel und Räthen erſchlagen ward uff dem ſinen, von den ſinen, um das ſine, uff Sanct Cyrillen Tag im dreyzehn hundert ſechs und achzigiſten Iahre*

piebantur, & bonis exuebantur, quibus iniuriis ipsi quoque moti, paulatim nobilium oppida & arces obsidebant, diripiebant, latronesque pellebant. Vastabantur interim cuncta ferro, ac igni, multaque leuia assidue committebantur prælia. Interim Comes de Toggenberg, & Comes de Werdenberg ingenti collecto exercitu, Glareanorum aggressi sunt fines: quibus mox Glareani obuiam facti parua manu impigre conflixerunt, ac hostem, cui equitatus inter montes nulli erat vsui, fusum & fugatum finibus pellunt, in qua pugna iterum magnus nobilium periit numerus, ac ingens præda, ac gloria parta est. Bernenses interim, ac Friburgenses mutua clade omnia peruastabant, magis tamen populabundi, quam iusti more belli. Friburgenses equitibus præcellebant. Nam fœderatorum odio nobiles illis auxilio erant. Bernenses vero plus pedite poterant. Tandem induciæ pactæ sunt in annos septem, quibus nondum lapsis in viginti prorogatæ sunt. Sed vix in ea parte ab armis discessum erat, cum repente aliud exortum est bellum. Erat Sancti Galli Abbas opulentissimus, ac multorum oppidorum & castrorum diues, verum & ipse subditos per præfectos quotidianis degrauabat exactionibus, innumerisque afficiebat iniuriis. At illi cum fœderatis defectionem non omnino sinistre cessisse viderent, nec onera tam molesta amplius ferre possent, seu vellent, fœderatorum exemplo Appenzellenses se in libertatem vendicant. Abbas vero a Constantiensibus, quorum ciuis erat, auxilium implorat. Nec ii cunctati, fœderatas aduocant ciuitates, collectoque exercitu quinque millium armatorum Abbati opem ferre pergunt. Communi igitur consilio Appenzellensium inuaduntur fines: quibus plerique Suitensium & quia vicini erant, & causam libertatis probabant, iam se coniunxerant. Igitur Appenzellenses, quam primum hostem in conspectu habuere, ferociter illum adorti sunt, ac primo impetu fundunt ac fugant, multisque cæsis militaria signa quamplurima cum ingenti cepere præda. Tantam igitur adepti victoriam minime destitere, sed egregie illa sunt vsi. Constantiensem enim ingressi agrum, omnia ferro ac igni fœde depopulati sunt. Interim S. Galli ciuitas Appenzellensibus adhæsit, & a Suitensibus Appenzellenses in tutelam recepti sunt. Vnde viribus aucti multas hostibus intulere clades. Qui tandem Friderici Austriæ Ducis implorato auxilio & collectis copiis iterum belli fortunam experiri statuunt. Sancti Galli ergo ciuitatem obsidere pergunt, relictoque ibi Duce cum equitatu vniuerso pedestres copias per saltus, ac loca salebrosa ad hostem agunt. Appenzellenses vero nihil cunctati confestim in pugnam ruunt, vbi atrox oritur dimicatio, tandemque victoria, quamuis non incruenta, ab Appenzellensibus stetit. Desiderati sunt ex aduersa parte plusquam mille homines, inter quos multi fuere nobiles, & magnæ existimationis viri. Dux vero cum a fugientibus de aduersa pugna certior factus esset, collectis vasis in tutum se recepit. Ac eo pacto Sancti Galli ciuitas ab obsidione liberata est. Victores vero omissis in præsenti vicinis, Ducis ingressi sunt fines, ac prædabundi discurrentes, Rheni vallem, Syluam Bregentinam, ac Veldtkirchensium fines late euastarunt. Inde montem Arlensem transgressi castrum Landeck ad Oeni fluenta situm capiunt, & ad oppidum Ymbst vsque ferro & igni grassantur. Tandem vero multis interfectis hominibus ac ingenti parta præda ad propria sunt regressi. Ea expeditione castra quinquaginta, & vltra capta sunt, ex quibus triginta circiter diruta, & exusta sunt. Ineunte hyeme Appenzellenses Bregentum obsident oppidum. Verum cum victoria elati excubias negligerent, a Montfortensibus ac Werdenbergensibus comitibus magna ex parte oppressi sunt, reliqui pedibus sibi consuluere. Interim Rupertus, & ipse Dux Austriæ, ac Romanorum Rex, timens, ne latius hæc contagia serperent, Constantiam peruenit, ambabusque auditis partibus rem ita composuit, vt damnum damno compensaretur, ac Appenzellenses de hinc liberi consueta tantummodo persoluerent tributa, Heluetii interim ab externo hoste quieti, in semetipsos arma conuerterunt: siquidem Zugensium subditi cum Suitensium subsidio contra Vrbem insurrexere, ac illi bellum intulerunt. Quo facto, confestim Lucernenses, Vrienses, Vnderwaldenses ac Glareani in Zugensium aduolarunt auxilium: quibus paulo post Turegenses totis se iunxere viribus, ac parum abfuit, quin inter se manus consererent: intercedentibus tamen Bernensibus

ac

Simlerus lib. 1 f. 56

Stumpf. lib. 5 f. 31
Simlerus lib. 1 f. 57 79
Fugger lib. 4 c. 3

p. 46.

Appenzellenses.

Sancti Galli ciuitas.

Stumpf lib. 6 c. 31.

ac aliis quibusdam amicis seditio hæc citra sanguinis effusionem sedata est. Vix in *Fugger lib. 4.*
hac pace arma quieuerant, cum longe maior tumultus est ortus. Etenim Federici *c. 4. p. 410.*
Austriæ quondam Ducis vxor tum vidua * a Comitibus & Nobilibus persuasa Basi- *Bellum Basili-*
liensibus bellum intulit, ac Ducis Burgundiæ, propriisque viribus vsa in Basiliensi *ensibus a vidua*
agro populationem adeo effuse fecit, vt nihil bello intactum relinqueret. Basilien- *Federici Au-*
ses tam repentino oppressi malo, ac longe hostibus impares, aperto Marte resistere *striæ illatum.*
minime poterant, verum se muris continebant. Fœderatorum tamen suorum, Ber-
nensium, Solodurensium, & Argentinensium implorant auxilium, qui nihil tardati
confestim aduolant, ac post hostis digressum, Ducissæ inuadentes fines late vastant,
ac castra quædam capiunt, captaque subiecto concremant igne. Tandem post
multas hinc inde illatas clades, sequuta pax est, non tamen diuturna, quoniam Basi-
liensibus pacta haudquaquam obseruabantur. Quapropter populariter egressi, & *Sekingia oppi-*
ad oppidum Sekingen vsque omnia euastarunt: Cumque Ducissa iterum copias co- *dum & Mona-*
geret, amicorum interuentu vix tandem inter partes stabilita pax est. • Incidere hæc *sterium.* *Fugger lib. 4.*
p. 47. in annum Domini MCCCCXII. ac paulo ante quam Constantiense inchoaretur con- *c. 4 o. 418 Sim-*
cilium, ex quo dum Papa Ioannes auxilio Federici Austriæ Ducis elapsus esset, o- *ler. lib. 1 f. 37*
mnia Ducis bona publicata sunt, Sigismundusque Imperator finitimas vndique ciui- *Ko. lib. 4 p. 117* *Anno Christi*
tates in Ducis concitat excidium. Fœderati itaque cunctis egressi viribus multa ca- *1412.*
stra & oppida, quæ Ducis fuerant, capiunt, ac prouinciam totam, quæ ob honoratam
ac copiosam nobilitatem *Ergau* (hoc est honoratus pagus appellatur, in suam re-
digunt potestatem, quam & in præsentem possident diem. Hic itaque bellorum fu-
nestissimorum exitus fuit, quæ Austriæ Duces, & nobilitatem, nec non Heluetios per
tot exercuerunt annos, quibus tantum sanguinis effusum, tot vrbes euersæ, tot castra,
& latronum euersa sunt receptacula, magnis, vt cernere licet, sepulta ruinis: nobili-
tas vero cuncta expulsa, & funditus extincta est. Siquidem præter Austriæ Duces,
ac Comites Habspurgenses, eiecti, & spoliati sunt, Comites de Kyburg, de Toggen-
burg, Vechtland, Neuenburg, Froburg, Arberg, Raperschvveil, Balin, Rotenburg,
Sanagaza, Strasburg, Grues, Falends, Nydau, Montenah, Barones quoque de Gros-
berg, Wolhausen, de Turre, Rinckenberg, Falbenstein, Rechburg, Spintz, Granson,
Illingen, Raron, Semren, Munsium, Wassersteltz, Logern, Degersfeld, Busenaug,
Burglen, Schvvanden, Fridberg, Wedesvveil, Eschenbach, Schvvarzenburg, Freyen-
stein, Hasenburg, Strotlingen, Signavv, Egram, Gœstibon, Cnlingen, Honberg, Wa-
ron, Regensperg, Saldenburen, Chrenkingen, Bickelse, Chempten, Sarnen, Arburg,
Sedorff, Weissenburg, Torberg, Grunenberg, Hasenberg. Multa quoque adempta
sunt Sabaudiæ Comitibus, de Werdenberg, de Furstenberg, de Hochberg, de Diez-
stein, pariter & Baronibus de Ochsenstein, Blanckenberg, Falckenstein. Nobilium
vero familiæ hæ fuerunt pulsæ &c.

Sedunenses interea a natiuitate Domini Anno MCCCCXVI. cum & ipsi contra E- *Anno Christi*
piscopum Sedunensem Dominum suum insurrexissent, fœdus inire cum Luzernen- *1416.*
sibus, Vriensibus, & Vndervvaldensibus: sed cum castra quædam, quæ in Bernensi-
um fide erant, obsedissent, ac diripuissent, in se Bernensium concitarunt arma, qui
Vrbem Sedunensem aggredi cœpere, ac illam cum plerisque aliis vicis incendere.
Verum intercedentibus amicis res ita transacta est, vt Sedunenses pro damno Ber-
nensibus illato centum millia aureorum numorum persoluerent. Id cum Sedu-
nenses se facturos negarent, iterum Bernenses arma contra eos mouerunt, vique Se-
dunensium fines ingressi late omnia vastarunt, ac vicos quamplurimos concremarunt:
Sedunenses vero plerosque palantes circumueniunt, sed cum Bernenses illis opem
tulissent, hostes multis ex suis amissis in fugam coniecti sunt. Verum cum Bernen-

* Non Friderici fuit vidua, sed Leopoldi, prout patet ex Simlero de Rep. Heluet. p. 73 dum ait: *bello item Austrio, quod Basilienses gessere cum Katharina Burgunda, Leopoldi vxore, anno 1409 Bernenses & Solodurii auxilia illis misere, cæteri Heluetii assidua & diligenti opera pacem inter ipsos & Austrios concluserunt.*

ſes cunctis vaſtatis abire cœpiſſent, ad montiumque anguſtias perueniſſent, Sedunenſes nouiſſimos aggreſſi turbabant. Sed cum ſigna in eos conuerſa eſſent, non tulere impetum, ſed nonnullis ex ſuis amiſſis, ad montium confugerunt cacumina, ac Bernenſes in pacatum abiere. Iterumque communibus intercedentibus amicis, res ſedata eſt, coactique ſunt Sedunenſes poſt ingens acceptum damnum multo auro pacem redimere. Interim fœderati a nobilium & vicinorum liberati moleſtia Bellinzonam recipere ſtatuerunt. Emerant illam Vrienſes, Suitenſes & Vnderwaldenſes a Saxei montis Comitibus: verum Mediolani Dux periculoſum ratus, gentem tam efferam habere vicinam, per proditionem Bellinzonam illis abſtulerat. At Suitenſes ob bella, quibus vndique premebantur, eam iniuriam diſſimulanter ferre ſunt coacti: hoſtium vero victores eductis copiis, Alpibusque ſuperatis Bellinzonenſium inuadunt fines, quibus præfecti Philippi Mediolanenſis Ducis obuiam facti confeſtim manus conſeruere. Cumque Itali tam equeſtres, quam pedeſtres temere in hoſtem inuehuntur, Suitenſes vero Italos vt imbelles nimium contemnunt, vtrimque cladem ingentem intulere pariter, & accepere. Blondus Horliuienſis, eumque & reliqui ſecuti Itali (vt eſt gens in laudes ſuas effuſiſſima) victoriam Mediolanenſibus aſcribunt; Suitenſes vero illam ſibi vendicant, ac in huius rei fidem ſigna militaria quamplurima hoſti adempta oſtendunt. Itali duo millia ex Suitenſibus deſiderata affirmant, numerum vero ſuorum callide tegunt: fatentur tamen multos, & fortiſſimum quemque cecidiſſe, aut vulneratum fuiſſe, quadringentos equos ſuffoſſos. Suitenſes quingentos ex ſuis, mille ex hoſtibus periiſſe affirmant. Vtcunque res geſta ſit, cruentiſſima hæc pugna fuit, quamuis Suitenſes pugnandi ardore vix dimidia copiarum parte conflixerint. Dum enim timent, ne victoriam e manibus emittant, totius exercitus partem præſtolari indignum ducunt, ac cum quatuor millibus ſolum tam magnas peditum ac equitum turmas inuadunt, ideo non paruam accepere cladem. Poſt eam pugnam Suitenſes domum regreſſi paulum quieuere, ſiquidem cum eos nobiles armis inuictos eſſe cernerent, diſcordiarum ſemina inter eos facere tentarunt, nec vanum conſilium fuit. Comes enim de Toggenburg Turegenſes, ac Suitenſes adeo inter ſe commiſit, vt funeſtiſſimum conflatum ſit bellum. Fœderati vero cum rem inter partes ſedare nequirent, omnes Suitenſibus adhæſere. Id Turegenſes videntes nobiles in auxilium vocant, qui perlibenter illis opem tulere, ſperantes tanto diſſidio fœdera diſſolui, ac Suitenſium potentiam deprimi poſſe. Ingens itaque bellum inter partes exarſit, quod per integrum durauit ſeptennium: Suntque interim magnæ clades vtrimque illatæ, acceptæ, quin & Turegum ipſum a fœderatis obſeſſum eſt, agerque vitibus, ac fructiferis conſitus arboribus fœde eſt vaſtatus. Eodem quoque tempore fœderati arcem Warſpurgenſem obſident: verum cum Gallorum regis filius Delphinus Baſilienſem conuentum diſiicere quæreret, ac ingentibus copiis Baſilienſium fines ingreſſus eſſet, fœderati ſoluta obſidione Warſpurgenſi in Baſilienſium aduolant auxilium. Baſilienſes vero cum Gallicas cupias, quibus ſe Germana quoque iunxerat nobilitas, omnino maiores eſſe reſciuiſſent, quam quibus tam parua manus reſiſtere poſſet, fœderatis obuiam mittunt, illoſque certiores reddunt triginta millia ſub Gallicis aduentare ſignis: orant pariter, atque obteſtantur, ne, cum vix vltra quatuor millia eſſent hominum, tam manifeſto ſe obiicerent periculo. At illi ferociter, ac Baſilienſium, ſuorumque contemptis conſiliis ſtructis ordinibus hoſti obuiam eunt, qui & ipſe infeſtis aduentabat ſignis. Atrox itaque oritur dimicatio, quæ a prima luce ad ſolis durauit occaſum, ſuntque confœderati occaſione vna occiſi, potitusque eſt Delphinus victoria, cruenta tamen & admodum luctuoſa. Nam præter ingentem ſuorum & vltra, quam credere par eſt, cæſorum numerum, multi, magnique nominis deſiderati ſunt viri, reſque admiranda viſa fuit, tantillas copias, & pedeſtres quidem tam ingenti exercitui, & maiori ex parte equeſtri tamdiu & fortiter reſiſtere potuiſſe, maxime cum non in ſaltibus, ſed aperto pugnatum eſſet campo. Fœderati interim, qui circa Turegum erant, audita ſuorum clade cunctis, quæ ſupererant, ferro & igne vaſtatis obſidionem ſoluerunt; quibus abeun-

Sedunenſes pacem cum Bernatibus faciunt.

Stratagema Nobilium. *Vrſtiſius* Basler Chronic. lib. 5. c. 38 *Fugger* lib 5 c. 3.

Turegum ſiue Tigurum.

Arx VVarſpurgenſis. *Vrſtiſii* Basler Chronic. lib. 5 c. 30 *Aemylius* Hiſt. Gall lib. 10 f. 225. *Mezeray* Abbregé Tom. 3. p. 263. *Fugger* lib. 5 c. 5. *Koo* lib. 1 p. 180, *Gobellinus* lib 2 p. 54 *Aen. Sylaius* ep. 81.

Synodus Baſilienſis diſſoluta

p. 45.

abeuntibus, Turegenses populariter egressi non paruo incommodo hostilem affecere agrum. Bisque interim collatis pugnatum est signis, ac incerta discessum victoria.

Basilienses interea post Delphini abitum, non ignari, a quibus is inductus fuisset, vt illatam vindicarent iniuriam, collecto exercitu Brisgouiensem ingressi sunt agrum quem late & ad Friburgum vsque vastarunt, & circiter triginta villas concremarunt. Igitur tam ingenti agri clade Albertus Austriæ Dux irritatus bellum apparare cœpit, ac magnis copiis Basileam obsedit, a qua depulsus, cum Basilienses, qui insequebantur, in insidias traxisset, non parum multos ex eis interfecit. Cum itaque vtraque pars alteram multis affecisset incommodis, septimo tandem anno tam funestum solutum est bellum, Palatino Rheni, Strasburgensibus, Nurenbergensibus, Augustensibus, ac Constantinensibus intercedentibus. Proinde nec hoc prætereundum videtur, quod Suitenses aliquando victoria potiti, Turegensium cadauera dentibus lacerasse, ac cruorem potasse feruntur. Durauit itaque pax per annos aliquot non solum inter fœderatos, sed nec Austriæ Duces, aut nobiles aliquid noui moliri audebant. Accidit interea, vt Constantienses vicinos suos ad iaculandi certamen inuitarent, inter quos & multi aduenere Suitenses. Verum cum Constantienses (vt inter epulas fieri solet) conuitia quædam in Suitenses sparsissent, irritati illi, haud dissimulanter eam tulere iniuriam, a verbisque ad verbera peruentum. Suitenses vero male accepti quam primum domum sunt regressi, suis de acceptis conquesti sunt iniuriis. Confestim igitur ad arma conclamatum est, primique Lucernenses, & Vnderwaldenses contra Constantienses exercitum eduxere, quos confestim & reliqui ex fœderis forma sequuti sunt.

Vrstisius lib. 5 c. 40. Fugger lib. 5 c. 6.

p. 49. Verum priusquam Constantiensem ingressi sunt agrum, res sedata est, Constantiensesque quinque millibus aureis pacem redimere sunt coacti. Nec longe inde cum Sigismundus Austriæ Dux Brixinensem cepisset Episcopum, qui & Romanæ Ecclesiæ Cardinalis erat, Suitenses Pontificis moti precibus pleraque Duci abstulere, inter quæ fuere Dissenhofen, & Fravvenfeld. Cum vero Dux maius, quam cui resistere posset, periculum sibi imminere cerneret, pacis accepit conditiones. Suitenses vero retinere permisit, quidquid in eorum peruenerat potestatem. Nobiles interea, etsi non ignorarent, quidnam ipsi, & eorum maiores ob illatam pertulissent violentiam, quamuis Suitensium arma irritare non auderent, ne tamen ab antiquis moribus descifcerent, vicinas ciuitates assidue infestabant, multisque afficiebant incommodis. Quapropter nonnullæ compulsæ se fœderatis iunxere, inter quas fuit Mulhusium, & Schaffhusen, ita vt quotidie fœderatorum excrescerent vires, ac termini dilatarentur, iamque intolerandi viderentur. Id Sigismundus Austriæ Dux considerans, ac de retentione prouinciarum reliquarum, & ciuitatum suarum desperans, quidquid in Alsatia, Suntgavv, Prisgavv, & circa syluam nigram possidebat, Carolo Burgundo Duci tum potentissimo, ac bellicosissimo Principi pro hypotheca tradidit. At ille, cum vrbes, castra, & oppida cuncta in suam redegisset potestatem, vndique præsidiis muniit, præfectumque generalem, nomine Hagenbach constituit, qui cum haudquaquam præfectum, sed tyrannum egisset, nec vlla abstinuisset iniuria, prouinciales tandem in suam concitauit perniciem, siquidem Brysacenses illum in vincula coniecere, ibique multis accusantibus, & crimina horrenda obiicientibus, publice finiuit vitam ense, eoque pacto cuncta oppignorata ad pristinum rediere dominium. Verum cum Sigismundus Dux Burgundi timeret potentiam, ac vereretur, ne misso exercitu per vim ablata iterum in suam redigeret potestatem, compulsus est ad Suitenses hostes confugere hæreditarios, cum quibus fœdus pepigit, vt eundem hostem & amicum censerent, & si vis maior aliqua ingrueret, illum totis propulsarent viribus. Incidere hæc in annum Dominicæ incarnationis MCCCCLXXIII. Burgundus vero non tam ea irritatus iniuria, quam quod debellata Germania Italiam ingredi parabat, ac cunctis deuictis gentibus, se orbis Dominum fore sperabat, vrbem Nouesium super Rheni conditam ripas, ac Romano subiectam imperio hostiliter, ac maximis circumsedit viribus. Circumtulerat iam antea per Galliam victri-

Nicolaus Cusanus Cardin. Episcopus Brixinensis, Vide Tom. II. German.

Simlerus de Rep. Heluet. lib. 1 f. 73 94.

Pontus Heuterus Rer. Burgund. lib. 5 p. 175 sqq. Vrstisius Chron. lib 6 c. 5. Hagenbach Præfectus.

Anno Christi 1474. Caroli Burgundi spes ingentes.

Heuterus c. l. Fugger lib. 5 c. 24 p. 807. Reus lib. 3 p. 178

H 2 cia

cia signa, nec quempiam tam potentem esse putabat, qui viribus suis resistere posset. Nam præterquam quod diuitiis & opibus inter cunctos excelleret Principes, maximum & instructissimum ducebat exercitum: accedebat his animus ingens, & bellicæ laudis gloria, cuius erat appetentissimus. At Cæsar tanto motus periculo, imperii opes conuocat, ac eas contra Burgundum ducit, qui iam per integrum fere annum vrbem Nuss obsidebat. Verum cum tanti exercitus conuenissent, ac vtrimque timor intercessisset, quo minus res aleæ committeretur, primum induciæ factæ sunt, quas non ita multum postea his conditionibus pax secuta est, vt Cæsaris filio Maximiliano Burgundi filia, quæ vnica erat, nuberet, ad quam quoque demortuo patre totius ditionis imperium deueniret, Burgundus in Italiam Romano Imperio reluctantem, & haudquaquam obedientem tenderet: quam si subiugaret, a Cæsare Italiæ

Italiæ Rex Carolus Burgundus salutandus. Rex appellaretur. Additum quoque, vt per fœderatorum terram duceret non tam suas, quam Cæsaris vlturus iniurias. Prudenter quidem. Nam siue Burgundus vinceret, siue vinceretur, nihil Cæsari deperire poterat. Aut enim vindictam ex fœderatis erat exacturus, aut superato, & cadente Duce, tota vis imperii eius ad Maximilianum & vxorem erat peruentura. Cæterum priusquam inter Cæsarem &

Vrstisi Chron. lib. 6 c. 6. Burgundum conuenisset, Sigismundus Austriæ Dux vna cum fœderatis, Cæsaris iussu, Burgundi fines inuaserat, ciuitatemque Elicurt obsidebat, quam & vehementer vrgebat, ad quam liberandam Burgundus non paruum misit exercitum, qui cum fœderatis congressus ad internecionem fere cæsus est: qua noua iniuria Burgundus irritatus, ingentem, ac talem contra fœderatos contraxit exercitum, qualem vnquam Germania vidit. Nam præter peditatum copiosum, equitatum ducebat splendidissimum, equis & armis egregie instructum, & ornatum. Hunc machinæ sequebantur innumeræ, variorumque hominum genus non tam pugnandi, quam lucrandi gratia, siquidem vniuersi ad certam se pergere putabant victoriam, vnde exercitus tam magnus non solum cunctis abundabat necessariis, sed & auro, argento, veste

Granson. *Vrstisi* Chron. lib. 6 c. 9 *Stumpf.* lib. 8 c 14 *Fugger* lib. 5 c. 15 *Ponti Heuteri* Hist. Burgund. p. 150. sqq. pretiosa, ac omnibus instructa erat deliciis. Recta igitur ad vrbem Granson itum est, quam eo tumultu fœderati Sabaudiæ Ducissæ ademerant, ac præsidium sexingentorum imposuerant militum. Obsessa igitur est vrbs, tormentisque vndique concussa, ac sæpius oppugnata. Fœderati igitur quamprimum obsidionem percepere, totis viribus ad oppidum Neuenburgense conuenerunt. Aderat & Sigismundi Austriæ Ducis, nec non Strasburgensium equitatus. Verum non prius colligi, & ad hostes pergere potuerunt, quam vrbs sit dedita, siquidem præsidium cum quotidie vehementer vrgeretur, nec vltra vim hostium ingentem sustinere posset, ac de successu desperasset, deditionem auff Gnad und Ungnad (vt nunc loquuntur) fecerat, quam ita intelligebat, vt saluis corporibus dimitteretur. Verum longe aliter Burgundus gratiam interpretatur. Nam liberum sibi esse dicebat eam vel exhibere, vel in omnes deditos animaduertere: quod & tandem executioni mandauit, ac omnes in arboribus iussit suspendi, existimans eo pacto fœderatis timorem incuti posse: quod longe aliter euenit. Nam hac suorum calamitate ita irritati sunt, vt nulli postea hostium parcerent, cum ante deuictos concessa vita non inhumaniter haberent. Interim fœderati totis viribus ad hostes tendebant. Burgundusque iam recepta vrbe vltro pergebat, acciditque vt nec fœderati de aduentu illius certiores essent, nec Dux magnopere fœderatorum curam gereret, quos potius contemnere, quam timere videri volebat. Vnde neutra pars de alterius aduentu resciuit, priusquam hostem in conspectu iam haberet. Erant primi agminis vexilla tria, Suitensium nempe, Bernensium, & Solodurensium: ii siquidem cæteros antecedebant. Confestimque viso hoste retro ad suos miserunt, qui nondum e castris (nam mane erat) mouerant, & vt in auxilium eorum accelerarent, hortabantur: ipsi vero nihilominus hostem excipere erant parati. In genua itaque procumbunt: ac Deum in auxilium aduocant. Quo viso Burgundus exclamat, nullam illis superesse gratiam, sed omnes suspendio esse perdendos. Nam veniam eos petere existimabat. Sed quidam qui tum fœderatorum consuetudinis

non

non ignarus: non o Princeps magnanime, hi gratiam petituri, sed fortiter pugnaturi aduenirunt: quotiescunque enim cum hoste congredi parant, diuinum hoc pacto implorant auxilium. Burgundus vero admiratione plenus, Num, inquit, tam paruæ copiæ nobiscum sunt pugnaturæ? nam ii, qui pone sequebantur, nondum in conspectum venerant. Vix hoc dicto fœderatos in pedibus consistere, ac structis ordinibus aduentare cernit: suis congrediendi dat signum, simul & tormentorum magistros ignem pulueri adhibere iubet, qui non segniter officio functi quam plurimos ex fœderatis perimunt. At cæteri nil suorum clade perterriti hostes fortiter inuadunt, qui & ipsi ingenti vi conflixere. Fit igitur prœlium memorandum, cum fœderati tam parua manu hostium copias sustinent innumeras, priusque mortem oppetere, quam pedem referre contendunt. Interea dum tam acriter dimicatur, vniuersus fœderatorum aduentat exercitus, auidus certaminis, ac perquam composite in ordinem redactus, confestimque vi magna signa infert. Verum impetum tantum hostes nequaquam sustinuere, sed sub initium pedem retulere, tandem vero fœderatis acriter instantibus apertæ se fugæ mandarunt. Dux vero suos pugnantes hortando manifesta etiam subibat pericula, fugientesque nunc castigando, nunc precando ad pugnam reuocare nitebatur, quam etiam aliquot in locis restituit, quin & fugientes quosdam ense quem nudum gerebat, percussit, sed frustra. Maior enim timor minorem vincebat, quapropter & ipse tandem suos nouissimus fere sequi coactus est, clamans & indignans, quod tam fœde se fugæ mandarent. Fœderati strenue, quoad licuit, victoriam prosecuti sunt. Verum cum haud magnum haberent equitatum, nec hostem pedibus assequi possent, a persecutione tandem destiterunt ad castraque hostium conuersi (quæ omni opulentia, diuitiis, ac deliciis, plusquam dici potest, referta erant) illa diripiunt, ac vltra bellica tormenta innumera, tantum auri, argenti, gemmarum, ac preciosæ vestis, suppellectilisque sunt adepti, vt ex pauperibus redditi sint ditissimi. Quidquid enim pretiosi Burgundus possidebat non solum splendoris, sed & ostentationis p. 77 gratia secum circumferebat: quem morem & purpurati sui obseruarunt. Sane cum ego aliquot postea annis Lucernam puer adhuc cum patre venissem (is enim a Bauariæ Duce Alberto, cui a consiliis erat, Orator tum ad confœderatos mittebatur) inter cætera, quæ honoris gratia illi ostendebantur, insignem vidi illum adamantem, quem Burgundus tanti faciebat, vt omnibus rebus suis pretiosis anteferret, admirandum profecto ac rarissimum naturæ spectaculum.* Nam præter splendoris puritatem omni carentem vitio, magnitudine sua mediocrem quoque excedebat iuglandem, cui etiam non erat dissimilis, angulis decem & octo conspicuus. Fœderati igitur tanta victoria læti ad vrbem Granson properant, vbi breui omnis lætitia in acerbum versa est luctum. Suos enim quos adhuc viuere credebant, arboribus cernebant suspensos, & ille patrem, alius filium, fratrem, agnatum, vel amicum non sine lachrymis agnoscebat. Depositos igitur sepulturæ mandant, calamitatemque tam acerbam cum nuper parta conferentes victoria, ac considerantes, raro in rebus humanis tam absolutam accidere lætitiam, vt omni careat tristitia, satis superque suis hostium sanguine parentatum esse censuerunt. Incidit pugna tam memorabilis in annum Domini MCCCCLXXVI. At Burgundus tam insigni clade præter opinionem sua accepta quiescere haud poterat: sed animo æstuans, ac subinde cogitans, quo pacto hostes vlcisci posset, iterum ingentes copias tam ex suis, quam Gallis, ac Italis contrahere cœpit: Machinarum præterea vim ingentem, & innumera, quæ ad victoriam consequendam spectare censerentur, comparauit, quod quidem illi facillimum erat factu, cum diuitiis & opibus omnes sui temporis superaret Reges & Principes. Fertur, cum a purpurato quodam suo reprehenderetur, quod contra rusticos tam insignem belli apparatum instrueret, ex quibus tamen deuictis nullam gloriam relaturus esset, respondisse: At tu, quamuis superatus sim, dormire potes;

Pugna ad Granson appel. — *Fuga Caroli.* — *Vide lib. de Vita B. Burckhardi. Adamas [illegible] a Carolo Burg. amissus. Fugger c. 6.* — *Stumpf* lib. 3 c. 14 *H [illegible]* lib. 5 p. 182. *Fugger* c 1 Roo lib. 8 p. 183

* P. Lambecius *Comment. de Bibl. Cæsar. Vindobon. lib. II. p. 497* ex Msto exhibet partem Historiæ Austriacæ Henrici Gundelfingii, qua hoc bellum describitur. Idem ex Io. Iac. Fuggeri Mstis cimelia Ducis pretiosissima, quæ in hoc prœlio amiserat, describit, & per icones repræsentat.

Obsidio Mortæ ad lacum.

potes, ego vero haudquaquam. Omnibus igitur contractis copiis ad obsidionem oppidi Murton properauit, anno fere post acceptam cladem exacto, confestimque illud tormentis infestare, & assidua oppugnatione die nocteque vrgere non destitit. Verum egregie a confœderatorum defensum est præsidio, qui audito Ducis accessu confestim populariter egressi sunt, Bernæque omnes conuenerunt. Distat vrbs ea ab oppido Murton milliaria duo, quæ tamen a pedite vix horis sex peragi possunt. Aderat &

Lotharingiæ Dux, alias Renatus dicitur.

Reinhardus Lotharingiæ Dux cum equitatu paruo, tamen a Burgundo expulsus, & omni ditione spoliatus, nec non Sigismundi Austriæ Ducis aduenerant equites. Cunctis igitur collectis copiis ad hostem pergere statuunt, præmissis speculatoribus, qui eos de omnibus certiores reddere possent. Egressi igitur Berna summo mane, cum vehementer plueret, recta Murton versus tendunt. Interim speculatores progressi non paruum concitarunt tumultum. In hostes enim diligenter stationes obseruantes inciderunt, qui non amplius fœderatos contemnebant, præcipue cum eos propediem aduenturos audirent. Confestim igitur Burgundus magnas peditum & equitum copias, nec non tormentorum vim ingentem in eam partem mittit, in qua exploratores visi fuerunt; ipse vero ex ædicula, quam in loco excelso constitui curasset, cuncta arbitrabatur. Speculatores igitur ad suos regressi, quæ viderant, exponunt. A Ducibus igitur quid agendum sit deliberatur, ac variæ dicuntur sententiæ. Qui enim rei militaris peritiores habebantur, haud quaquam e via dimicandum esse censebant obtendentes, quod miles pluuia maderet, ac fessus esset, magnaque illius pars, cum adhuc ieiuna esset, inedia flacceseeret, sed & terra, dicebant, ob pluuiæ vim tam lubrica est reddita, vt miles non firmiter, sed ægre in luto consistere valeat. Super omnia vero, si Deus etiam victoriam concesserit, non tantum diei supererit, vt hostem fugientem persequi possemus. Tutius igitur esse, vt eo loco castris locatis militem reficerent, ac crastina die ad pugnam procederent: non enim periculo carere, si cum tam magnis copiis temere congrederentur. Nam sexaginta millia hominum in Burgundi castris militare ferebantur, cũ fœderatorum exercitus nec tertiam attingeret partem, equitatu quoque omnino impar esset. Alia vero pars certaminis auida hunc se morem a maioribus accepisse referebat, vt quam primum in conspectum hostis venisset, & pugnandi copiam fecisset, cum eo congrederentur, nil enim aduersariis terribilius esse posse, quam aduentum subitum, aggressionemque repentinam. Nec illud quærendum est, quantus hostium sit numerus, sed vbi consistat: militem præterea non adeo lassum esse, vt ex immani hoste, & qui suos tam impia perdidisset nece, vindictam sumere nequirent, sed potius optare, vt confestim ad hostem duceretur, quo diu exoptata vltione satiari posset, quæ animi cupido corpora quoque viribus exhausta facile recreare soleret: Dei insuper auxilium tam iustæ causæ non defuturum, qui superbos euertere, humiles vero exaltare amaret. Irent igitur, & confestim manus consererent, dum miles animo flagraret, ac tantopere vindictam ex hoste capere desideraret. Hæc dum Duces inter se conferrent, vexillifer quidam magna voce exclamauit: quicunque fœderatorum rem saluam esse cupit, me sequatur; confestimque elato vexillo pergere cœpit, quem statim omnes relictis Ducibus sunt secuti; quod illi videntes vix impetrarunt, vt instruendorum ordinum ratio haberetur. Ex sylua igitur, per quam eundum erat, egressi, tria constituunt agmina: primum quod amissum vocari solet; secundum, quod tormenta inuaderet; tertium & magnum, quod post amissum cum hoste confligeret. Sagittarios ex more a leua, equites a dextra constituunt. Vix in ordines redierant, cum depulsis nubibus Sol adeo splendere cœpit, ac si numquam eo die pluisset, iamque hostis in conspectu erat egregie instructus ac confligere paratus. Fœderati igitur in genua procumbunt, ac post diuinum imploratum auxilium, magno animo, ac compositis ordinibus ad hostes tendunt. At illi data opera eodem in loco remanebant, donec fœderati sub pyxidum venirent iactum, quibus exoneratis ingentem illis intulere stragem, præcipue equitibus, contra quos magnam tormentorum partem direxerant. Mox igitur agmen secundum veloci, vt iussum erat, cursu ad pyxides fertur, interfectisq; magistris tormenta in suam redigunt potesta-

p. 52.

Frangit & attollit vires in milite causa.

Ardor militaris.

Der verlorne Hauff.

Pietas militaris in precibus ante pugnam.

testatem. Interim hostium equites laxatis frænis ferociter magnum agmen fœderatorum inuadunt: amissum vero cum pedite congreditur. Fit atrox pugna, cædesque editur ingens: verum cum equites densum fœderatorum agmen, & obiectis munitum hastis perrumpere nequirent, licet totis adniterentur viribus, interimque ingens tam hominum, quam equorum strages ederetur, primo fluctuare, ac pedem paulatim referre cœperunt, mox abiecto pudore in apertam declinarunt fugam. Nam & pedites suos fœderatis terga dedisse cernebant. Hæc Dux ex alto conspiciens totum exercitum in fugientium properare iussit auxilium (nondum enim sciebat fœderatos vniuersis adesse copiis) sed tarde nimium: nam præterquam, quod sui nullibi pedem sistebant, venientium etiam agmina perrumpebant, ac illa quoque secum trahebant in fugam, quorum tergo adeo vehementer tam equites, quam pedites fœderatorum instabant, vt illos non momento quidem sinerent quiescere. Vndique igitur in fugã coniecti sunt: & pars quidem castra repetit, nonnulli vero abiectis armis, quocunque timor impellebat, dispergũtur: maxima pars in locũ, qui ingens oppidũ alluit, cæca ruit: quidam arbores ascendũt, vt eo pacto hostẽ fallere possẽt.

Altera Caroli Burg. fuga.

Dux vero hæc cernens, & spem nullã ãplius superesse considerans, & ipse demũ se fugæ mandauit, subinde equos mutans, quoad tandem in tutũ abijt. Fœderati pertinaciter fusos insequuti sunt, & quos equites sternebant, pedites obtruncabant, ita vt non iã pugna sed cruenta fieret trucidatio. Nemini enim ob ante acceptã parcebatur calãitatem, sed omnes nobiles pariter, & ignobiles pecorũ instar sine discrimine mactabãtur. Quidã ascensis nauibus eos, qui se aquis crediderant, obtruncare frustra manus in cælum tollentes, & lachrymis misericordiã implorãtes: nonnulli arboribus insidentes auiũ instar pyxidibus deiecere: alii domus integras, in qua se hostes receperant incendere, ita vt vndiq; clãor, vlulatus, preces ac morientium audirentur gemitus, ac longe plures fuga absumeret, quã prælium. Tandem vero labore fessi, ac hostium satiari cæde, a persecutione desistunt, & ad castrorum properant direptionem, cum subito rumor oritur, Remondi Comitem magnis ac integris aduentare copiis.

Comes Remontii.

Is enim ex alia oppidi parte castra locauerat, vbi vehementer illud tormentis quatiebat, vni huic rei adeo intentus, vt ne sensus quidem pugnæ tam magnæ ad illum peruenerit. Nam post apertam etiam Domini sui fugam multis ictibus muros quassabat: impossibile enim nec credendum videbatur, fœderatos cum tam immenso hostium numero & tam repentine congressuros.

Causa cladis Caroli Burg.

Et profecto si quis coniecturare velit, & hæc & aliæ Burgundi clades ob arrogantiam & hostium contemptum potissimum sunt acceptæ. Tandem vero Comes de omnibus certior factus collectis copiis, non ad hostes, sed in pacatum abire festinabat omnibus tormentis, & bellicis instrumentis relictis.

Castra Burgundica iterum a fœderatis direpta.

Fœderati igitur rursus in ordines redacti, hostis expectabant aduentum: sed cum illum audirent abire, nec ob lassitudinem insequi possent, iamque nox ingrueret, ad diripienda, vt cœperant conuersi sunt castra, quæ omni referta erant opulentia: ibique tribus mansere diebus spolia diuidentes, & labore exhausta recreantes corpora. Signa & bellica tormenta ciuitatibus in prædam cessere, reliqua a vulgo promiscuo direpta sunt.

Ex copiis Burgundicis 30000. cæsa.

Cecidere in ea pugna (vt Fœderati referunt) hominum millia triginta. Ego quidem cum aliquando ad pugnæ locum accessissem, tam ingentes vidi ossium aceruos, vt maior quoque mihi cæsorum numerus videretur. ADDITIO. Hæ reliquiæ ossium postea ædiculæ, in eam rem ibi extructæ, illatæ fuerunt, cum hac inscriptione: *CAROLI inclyti & fortissimi Ducis Burgundiæ exercitus, Murathum obsidens, ab Heluetiis cæsus hoc sui monumentum reliquit. Anno MCCCCLXXVI.*

Ex fœderatis tantum 200 desiderati.

Anno Christi MCCCCLXXVI. Dies pugnæ male ominatus.

Los. noa.

Ex fœderatis vero vltra ducentos desiderati non sunt; plures vulnerati: Depugnatum est in die, qua decem millium Martyrum celebratur memoria, anno Salutis MCCCCLXXVI. Fœderati antequam ad propria redirent, Sabaudiæ Ducis ingressi sunt prouinciam, vbi multis captis & exustis castellis, oppidum etiam Losannam cepere, sicque direptis, & omnibus vastatis locis, per quæ transierant; læti cum spoliis domum sunt reuersi, non solum ab hostis tam potentis metu de hinc liberi, sed pecunia etiam, & multis rebus pretiosis admodum ditati. Post hanc cladem multa, quæ Lotharingiæ Duci adempta erant, a Burgundo defecere, & ad prioris Domini

mini

Nanseium.

mini imperium sunt regressa: inter quæ & Nanseium fuit prouinciæ illius caput. Verum cum Lotharingus non ignarus esset ingenii Burgundi, timere cœpit, ne in eum omnem belli verteret impetum. A fœderatis igitur petiit, vt siquando ab hoste vrgeretur, ei auxilium suis tamen ferrent stipendiis. Quod haud grauate concessum est, ob egregie enim operam in bello nauatam non parum amabatur, & fœderati tutius esse putabant vicino, & illius quidem expensis succurrere, quam in propriis finibus hostem excipere, & debellare. Burgundus interea suis e fuga collectis, haud quaquam veris expectato tempore, sed media hyeme Nanseium obsedit, illudque acerrime oppugnare est adortus. Nec Lotharingius cunctatus est, quin subito fœderatorum imploraret auxilium: quod & suo stipendio haud difficulter impetrauit. A Ludouico enim Francorum Rege, cum rei pecuniariæ premeretur inopia vim auri ingentem mutui nomine acceperat. Nam cum is Burgundi potentiam, quam pridem expertus fuerat, timeret, clanculum Lotharingo fauebat, & succurrebat, quod & Argentinenses, ac reliqui faciebant socii. Persoluto igitur Fœderatis stipendio, confestim illos Lotharingiam versus ducere cœpit per loca iam antea a Burgundo deuastata, ac post quatriduum sub horrendo frigore, ac ingente militum fame & defatigatione non longe ab oppido S. Nicolai castra posuit; quo etiam ingens equitatus aduenit non solum a sociis, sed etiam a Francorum Rege missus. Nil igitur morati sequenti die structis ordinibus ad oppidum S. Nicolai tendunt. Id enim magnis Burgundi tenebatur copiis. Verum, cum muris careret, alioqui miris excultum ædificiis, confestim & prius fere, quam hostis aduentum Lotharingi præsentirent, captum est. Vbi iterum in Burgundos est sæuitum, ita vt non solum pecorum ritu mactarentur, sed in præterfluentem præcipitarentur. Pernoctatum est in eo oppido non sine magna fame militum, ex quibus nonnulli vini mellis ingentem ibi inuentam deuorantes, ita inflati sunt, vt non solum vehementer ægrotare cœperint, sed multi etiam vitam amiserint. Burgundus interim cum Lotharingi & fœderatorum accessum percepisset, omnibus viribus Nanseium oppugnare cœpit, sperans id priusquam hostis auxilium ferret, expugnari posse. Tota igitur nocte nunquam ab oppugnatione, & tormentorum ictibus, qui manifeste a Fœderatis percipiebantur, cessatum est. Mane igitur, & eo die, qui tribus Regibus sacer est, fœderati structis ordinibus ad hostes properarunt, qui castra sua egregie fossis & tormentis munierant, ita vt non sine aperto periculo lacessiri poterant: quod confœderati intelligentes per regiones gnaros se ad diuersum castrorum situm duci iusserunt. Per saltus igitur, vepres & torrentes circumducti magno labore loci superarunt iniquitatem, rursusque in ordines redacti, fessi & vdi (nam vehementer ningebat) ad hostes properabant. Burgundus interea cum hostes a tergo instare sentiret, machinas eo iubet dirigi: Sed iam & priusquam id fieri posset, certamen contractum erat, & iterum depulsis nubibus splendescere cœpit. Magnis itaque viribus vtrimque pugnatum est: sed tandem & post ingentem cædem victoria a fœderatis stetit. Dux ipse aut quod fugere nollet, aut quod non posset, confossus periit: cæteri quocunque eos timor, aut spes salutis impellebat, diuersi abiere: Estque iterum præda ingens parta, atque ita demum Burgundica bella Duce destituta cessarunt. Fuit Carolus staturæ mediocris, animi excelsi, magnanimus, ac vltra modum liberalis: iustitiæ, veritatis, ac pietatis cultor, bonorumque & virtute præditorum non tam amator, quam admirator, quibus omnibus pro viribus subuenire quærebat. Diuitiis vero ita præcellebat, vt in omnibus bellis nunquam inopia laboraret: cuius rei causa fuit modestum in suos imperium, & ordo mirandus. Ob tales igitur virtutes a suis non solum vt bonus Princeps, sed tanquam pius parens colebatur: nec sub initium creditum est illum oppetiisse, ac multo tempore reditus eius tanquam viuentis a plerisque expectatus est, quamuis constaret, illum a Lotharingiæ Duce honorifice Nansei esse tumulatum. Sola illum laudis gloria & iuste maior cupido transuersum egit, vnde aduersa sua fortuna tandem in confœderatos, & rusticos (quos ipse mendicos appellare solebat) impegit, cum antea Francorum

Heuterus lib. 5 p. 436 Roo p. 286. Fugger lib. 5 c. 25 p. 836 Vvrstisius lib. 4 c. 11.

Ludouicus X. Francorum Rex.

S. Nicolai oppidum in Lotharingia mœnibus destitutum.

Tertia strages Caroli Burgundi exercitus.

Mellis esus auidior post mediam noctem.

p. 54.

Caroli Burgundi interitus.

Eius elogium, & prosopographia.

Hostis victus a victore honorifice sepultus.

des gueux.

Regi

Regi leges dixiſſet, Imperio arma intuliſſet, Geldriæ Ducatum acquiſiuiſſet, Friſios domaſſet, Lotharingium expuliſſet ac omnes vicinos iuſſa ſua exequi compuliſſet. Poſt Burgundi Imperium Ludouicus Francorum Rex Burgundiæ Ducatum a Domino de Albert illius præfecto accepit, cui poſtea Nauarræ regnum ceſſit. Defecit & Hannonia, magnaque Picardiæ pars, & ni Maximilianus Friderici Cæſaris natus, cui vnica Burgundi filia nupta erat, tantis periculis obuiam ire maturaſſet, Flandria, & Brabantia, cum Holandia, & Selandia, & omnibus prouinciis in Galli ditionem deuoluta, feudi nomine; vt ipſe prætendebat, perueniſſet. Hinc diſcordiarum, motuum, ac bellorum initia emerſere, qui in præſentem vſque diem tam Burgundi, quam Galli ſucceſſores quaſi hæreditario iure diuerſimode exagitarunt. Heluetii interim a bellico quieuere tumultu: nulla enim potentia tanta erat, quæ illos poſt oppreſſum Burgundum laceſſere auderet. Submittebant tamen identidem, nunc Maximiliano, nunc Gallo petenti auxilia, non ideo tantum quod iuuentutem in militari diſciplina ſuam exerceri cuperent, ſed quia vtrumque timerent., ſeu potius odio haberent, ac vtriusque partis ſucceſſu, illis foret ſuſpectus. Et profecto omnes Germani arma, & eam militandi diſciplinam, qua nunc vtuntur, ab Heluetiis accepere, abiectis ſcutis, quibus antea omnium nationum more vtebantur: Experientia enim diſcebat, illa haud quaquam phalangi, & haſtarum violentiæ reſiſtere poſſe. Ac ideo ad meam vſque ætatem fariſſas, bipennes & gladios ferentes Heluetii dicti ſunt, etiamſi in media Germania eſſent nati; quoad tandem ob Heluetiorum odium prouincialium militum nomen hoc eſt *Landtsknecht* emergere, & celebre eſſe cœpit. *Armorum ratio & genus in Germania mutatur.*

BELLI HELVETICI LIBER SECVNDVS.

p. 55. SVPERIORI libro Suitenſium originem, & incrementum perquam breuiter expoſui: nunc vero cauſam, & ſemina huius belli explicare conabor. Sed priusquam id fiat, non abs re forſitan erit, ſtatum eum, in quo tum Germania fuerit, altius recenſere, quo facilius percipi poſſit, vnde tantus motus ortum ſumpſerit. *Semina belli Heluetici. Status Germaniæ qualis eo tempore fuerit.*

Poſtquam Maximilianus Friderici filius, Burgundi filiam in vxorem duxit, totamque illius ditionem in ſuam redegit poteſtatem, maximis agitatus eſt procellis. Cum enim Gallus potentiam externi timeret Principis nunquam deſtitit illum & clam, & aperto Marte laceſſere, populos ſubiectos ſolicitare, ac omnia moliri, quo tantum hoſtem ex nuper acquiſitis ſedibus pellere poſſet. Nec id difficile factu eſt viſum, cum ob populi odium, & leuitatem innatam, qui alienigenam dominum haud æquis aſpiciebat oculis, tum ob iniurias & actiones quorundam, qui Maximiliano chari erant, & non tam illi imponebant, quam vndique eum ſubditis reddebant infenſum. Quotidie itaque prouinciæ, & ciuitates deficiebant, ſubditique, a Gallo ſtimulati & inducti, Principi ſuo rebellabant, quoad Gallus tandem poſt multas acceptas & illatas clades a manifeſto deſtitit bello, populique ſubiecti iterum ad officium rediere priſtinum: quos motus ſiquis deſcribere vellet, & luculentiſſimam condere poſſet hiſtoriam: per multos enim annos vtramque exagitarunt partem, ita vt nec præſenti æuo finem ſint adepti. Interea & dum Maximilianus externis detinetur bellis, Matthias Vngariæ Rex ob cauſas relatu nimium longas Fridericum Cæſarem vehementer vrgere cœpit, illique præter alia innumera vniuerſam fere Auſtriam cum metropoli ipſa Vienna ademit. Erant tum Bauariæ Duces admodum potentes, ac Auſtriæ domus æmuli, qui oblata occaſione freti & Cæſarem ipſum contemnebant, & multa quotidie per vim non deſinebant perpetrare. Albertus igitur Dux Raniſponam ciuibus dedentibus occupauit: Georgius vero, qui ditiſſimus, & potentiſſimus habebatur, vicinas Sueuorum ciuitates & populos aſſiduis iniuriis infeſtabat, eoque inſolentiæ deuenerat, vt nec legatos eorum audire vellet. Ciuitates igitur omni ope deſtitutæ ex Federici conſilio fœdera inter ſe ineunt, quibus mox Prælati, vt vocantur, cum nobilitate ſe iunxerunt, ac bellum Georgio, ni cœptis deſiſteret, inferre cogitarunt, qui cum inopinato vim tantam contra ſe inſurrexiſſe cerneret, non ſolum

Mich. Boiemi vita Alberti Animoſi.

Matthias Rex Vngariæ Fridericum III Imp. infeſtat. Duces Bauariæ. *Fugger* lib. 5 c. 31.

Adlzreiter Ann. Boi. p. 9 lib. 9 n. 46.

innatum depoſuit faſtum, ſed ex ſuperbiſſimo redditus eſt humilimus. Omnia igitur, quæ per vim ademerat, vi quoque reddere eſt coactus, ac ingentem inſuper pecuniarum ſummam perſoluere adactus. Sed & Albertus Dux Ratiſponam reſtituere beneficii loco duxit: nam Friderici gener erat. Mox igitur Fœderatio Sueuica eam induit arrogantiam quam Bauari nuper exuerant, nihilque imperuium virtuti, ac potentiæ ſuæ eſſe duxit. Interim Matthias Rex moritur: nec longe poſt Fridericus ſuperſtes fuit. Ita Maximilianus non ſolum paternum recuperauit imperium, ſed Vngariam ingreſſus Albam etiam Regalem vi cepit: dehinc in Germaniam reuerſus inferiorem, Philippo filio, qui poſtea Hiſpanorum imperium ſortitus eſt, regni tradidit habenas, is enim adoleuerat. Inde ad patruum Sigismundum Auſtriæ Ducem conuerſus vniuerſam ditionem illo reſignante, ſuſcepit.

Mors Matthiæ Regis Vng. & Frideric. III. Imper.

Sigismundi Archiducis Auſtriæ elogium. Fugger lib 6 c. 1

Fuit Sigismundus inter omnes ætatis noſtræ Duces optimus, humaniſſimus, & liberaliſſimus Princeps, & potentia excellens, adeo vt inter cætera bella Venetis quoque arma inferre ſit auſus, quos multis etiam cladibus affecit, & ni ſuorum proditione fuiſſet impeditus, egregiam procul dubio retuliſſet victoriam. Verum (quemadmodum in rebus euenire ſolet humanis) nec probitas eius tam inſignis, nec liberalitas ac munificentia immenſa, non ſenectus denium extrema illum a violentia & proditorum iniuria vendicare potuit, coactus enim eſt inuitus etiam imperii ſui habenas deponere, ac Maximiliano tradere Regi: quam tantam impietatem breui digna ſubſecutæ ſunt pœnæ. Tantis itaque ſucceſſibus non tam Maximilianus Rex, p. 56 quam potentes eius elati animo voluere cœperunt, ſub qua honeſta occaſione Heluetiis bellum inferre, ac olim acceptas iniurias vindicare poſſent: & hæc potiſſima cauſa diſcordiarum fuit. Cœperunt igitur vicinos Churienſes, Engadinenſes, & Griſenſes multis vexare iniuriis, nec non arces quaſdam Churienſis Epiſcopi occupare, & alia machinari, quæ animum eorum irritare poſſent. At illi, quamuis illatas iniurias moleſte ferrent, conſilio tamen prius, quam armis experiri ſtatuerunt. Miſſis igitur legatis Regis animum demulſerunt, ac Conſtantienſis Epiſcopi interceſſionem impetrarunt, vt omnes diſcordiæ, ac illarum fomites iuris deciderentur ordine.

Foe Ann. Auſtr lib. 10 p. 516 Fugger lib. 5 c. 37 p. 1013 Vrſtiſius lib. 6 c. 17.

Rex Galliæ Geldriæ Ducem in Philippum Maxim. I filium concitat. Fugger lib. 6 c. 2 p. 1109. Foe lib. 11 p. 540.

Interea Gallus contempta Philippi ætate, Geldriæ Ducem contra illum concitauit. Vnde Maximilianus Rex in eius auxilium, antequam clades aliqua acciperetur, properare fuit compulſus. Sed priuſquam abiret, ſuis mandauit, vt iure potius, quam armis contendere vellent. At illi mandatorum immemores, aut quia Regis ſui animum clam percepiſſent, aut quod ſua ſponte violenter graſſari cuperent, non ſolum iuris reſpuerunt æquitatem, ſed nouas etiam iniurias veteribus addere, & aduerſarios ſtimulare cœperunt. Illi vero videntes nec iuri, nec æquitati ſupereſſe locum, clanculum cum Heluetiis, qui & ipſi quotidianis afficiebantur iniuriis fœdera ineunt (nam antea non penitus inter eos conueniebat) ſicque ad repellendas iniurias ſe accingebant. Pariter & Cæſariani arma expedire, milites inſtruere, ac ſedulo omnia ad futurum bellum præparare cœperunt. Sed & Sueuiæ confœderatos ex fœderis forma admonebant, vt inſtructi, & parati ad imminens eſſent certamen, ſubmiſſis interim, qui aduerſarios igni, cæde, & rapinis laceſſere non deſinerent, quibus repulſis, & animis vtrinque irritatis, bellum paulatim gliſcere, & initium ſumere cœpit. Eius rei culpam Heluetii potiſſimum in Paulum de Lichtenſtein, & Goſſembrot Auguſtenſem olim mercatorem reiiciunt. Hi enim ex humili loco in altum elati diuitiis & potentia inter cunctos præcellebant Regios, & vt fertur, obſcuritatem ſuam inſigni aliquo facinore illuſtrare cupiebant. Interea Curienſis moritur Epiſcopus, confeſtimque Cæſariani Epiſcopatus quibuſdam arcibus occupatis ſubditos quoque iuſſa facere compellunt, quibus renitentibus, ac vim vi repellere conantibus, iterum res ad arbitrium Conſtantienſis deducta eſt Epiſcopi, ac eo mox defuncto ad Auguſtenſem deuoluta Epiſcopum. Sed interim ab iniuriis ceſſatum non eſt. Curienſes igitur, ac ſocii cum viderent, ſe nihil æqui impetrare poſſe, ne tamen ſubito rem tantam aleæ committerent, iterum per legatos cum Cæſarianis egerunt: quibus non ſine ignominia reiectis cœpere illi ſe ad bellum accingere. Regii interim

Paulus Lichtenſtein, & N. Goſſembrot Patr. Auguſtanus.

Mo-

Monasterii vallem occupare contendunt. Quod intelligentes confœderati collectis copiis obuiam pergunt: sed priusquam ad manus ventum, iterum induciæ factæ sunt, exercitusque dimissi. At Cæsariani in discessu domus quasdam rusticas incendunt, pecoraque abigunt, quibus irritati confœderati par pari referunt. Rursus igitur copiæ reuocantur, & ad pugnam instituuntur. Verum Cæsariani & viribus, & militum robore longe præstabant, quibus tamen confœderati licet rustica & collectitia manu constarent, nequaquam cessere. Præcedebat confœderatorum exercitum vir quidam staturæ ingentis, longiori lorica indutus ac galea tectus lata. Hic hostium ductores ad singulare prouocabat certamen. Confestim igitur quidam emicuit, ac cum illo congressus lancea hominem transuerberauit, cumque illum spoliare contenderet, ob coronæ rasuram sacerdotem fuisse deprehendit. Interim totis concurritur viribus: sed non diu certamen perdurauit. Confœderati enim longe inferiores vincuntur, & multis ex suis amissis in fugam vertuntur: Cæsariani autem victoria illa egregie vsi sunt: Engadenensem enim vallem ingressi eam totam vsque ad vicum Samez ferro, & igni vastarunt. Inde & Monasterii vallem combusserunt, ac diripuerunt, capta & abducta Abbatissa: nec his contenti ab alia parte oppidum Meienfeld occupant, nec non Furdenbergum in suam redegerunt potestatem. Confœderati vero cernentes se hosti tam potenti haudquaquam pares esse, confestim Heluetios in auxilium aduocant, qui nihil cunctantes e vestigio copias eduxerunt, & in fœderatorum aduulant subsidium, satius esse ducentes sociis ferre suppetias, quam sine illis bellum, quod sibi quoque imminere cernebant, sustinere. Verum antequam vltra pergerent, ex veteri instituto leges sanciunt, quas vltra capitis pœnam iuramento quoque firmarunt quarum hæc ferme summa fuit: *Duces ex fide cuncta peragunto. Milites diligenter imperio parento: iniussi ordines haud derelinquunto: a tumultu, & seditionibus cauento: pugnaturi silentium, quantum fieri potest, seruanto, fugam nequaquam ineunto: socios fugientes cædunto: deuictis hostibus ad spolia iniussi & priusquam victoria plane sit parta, haud conuertuntor: ignem ædificiis iniussi ne iniiciunto: arma in hostico nec die nec noctu exuunto: a molendinorum exustione, Ecclesiarum spoliatione, mulierum, virginum & sacerdotum violatione penitus abstinento: captiuum inter præliandum non ducunto, sed interficiunto. Quod si quis contra ierit, mors pœna esto.* Proinde inter cætera etiam imperatum fuit, vt vnusquisque ex veteri instituto farinam ex auena confectam, quantum ei in quatuordecim dierum cibum sufficeret, nec non calceorum par nouum secum deferret, quo omni alio commeatu deficiente, saltem per Mensis dimidium hoc alimento in hostico perdurare valerent. Verum priusquam vltra pergamus, precium fortassis operæ haud deerit, si palam fecerimus, quibus tum prouinciis fœderati, & Heluetii imperauerint, ita enim facilius intelligi poterit, quantis viribus tanti belli molem sustinuerint. Curienses igitur, Grisenses, & Engadinenses eos Rhetiæ occupabant montes, qui ab Adula monte, & Rheni fontibus ad Italiam vsque pertenduntur. Heluetii vero longe etiam maiorem possidebant terram, siquidem a solis ortu Adula monte ac Rheno fluuio a reliqua segregabantur Germania; ab occasu ad Lingones vsque, quos nunc Burgundos vocamus, pertingebant. A meridiem versus non solum Iurassum montem adhærentes tenebant Alpes, sed transgressi etiam multa ex Tricasinis & Allobrogibus (quos nunc Sabaudienses vocant) occupauerant. Basilienfium vero fines occiduam terminabant oram, ita vt quidquid ab ortu Rheni Basileam vsque continebatur, plane Heluetiis pareret. Præter solam vrbem Constantiam, & quatuor oppida minora, quæ Rhenensia vocantur, Waltzhut nempe, Lauffenburg, Sekingen, & Reinfelden, Nam ea iuris erant Austriaci. His igitur viribus Heluetii confisi ad bellum se accingebant. Nec secus agebant Cæsariani, siquidem sociis aduocatis, Sueuis ipsi quoque vndique vires suas contrahebant. Heluetii igitur collectis copiis contra Cæsarianos pergunt, qui castra posuerant in loco montano, & angusto iuxta Meyenfeld nomine Luzelstein; vnde excurrentes, ac Rhenum transgredientes cuncta ferro, & igni vastabant: Cæterum aduenientibus Heluetiis, cum se tantis co-

Fugger p. 110.

p. 57.

Memorabiles leges militares Heluet. capitis pœna & iureiurando sancita.

Quibus prouinciis imperarint confœderati & Heluetii.

Simlerus de Rep. *Heluet.* lib. 1 p. 2 *Plantini* Heluetia cap. 2 *Pirckheymeri* illustr, Germ. p. 93.

piis

piis impares viderent, retrocessere. Heluetii vero progredientes oppidum Meyenfeld iterum in suam redegerunt potestatem capto Barone de Brandis, in cuius ditione ea erat regio. Inde procedentes totam prouinciam Balgen ad Arlensem vsque montem suo subiiciunt imperio, colonosque imperata facere cogunt, non parua ab iis extorta pecunia. Quo facto rursus contra Cæsarianos pergunt qui copias cunctas in oppido Bregenz contraxerant, quo Heluetios ab vlteriore progressione arcere possent. Quamprimum igitur auditum est Heluetios appropinquare, Cæsariani ad arma conclamant, ducesque vt contra hostes educant, hortantur. At illi nihil temere agendum censent, sed priusquam obuiam eant, speculatores emitti iubent, qui hostiles inspiciant copias, & Duces certiores reddant, quam magna Heluetii aduentarent manu. Verum accidit, vt ingens forte nebula exorta ita cuncta obfuscaret, vt speculatores nihil certi renunciare possent. Milites igitur moræ impatientes, magno clamore pugnæ signum poscunt, & ni mox in hostes ducantur, vltro minantur se exituros. Ea militum importunitate Duces coacti, licet inuiti milites eductos in ordinem redigunt, sicque instructi ad hostes pergunt, qui & ipsi magno silentio vniuersis aduentabant copiis. Interea equites quidam Cæsariani progressi in hostium incidunt equites, qui admodum pauci suorum antecedebant agmen: quibus mox in fugam versis, & a peditibus excepti a propinquo cernunt hostiles copias plusquam ex viginti millibus constare hominibus. Versis igitur equis ad Duces aduolant, ingentem hostium numerum aduentare nunciantes, quibus ipsi omnino essent impares: nam licet equitatu insigni præstarent, peditum tum numero longe erant inferiores. Igitur visum est Ducibus, vt priusquam confligerenr, retroducerentur copiæ. Iubent igitur, vt milites nihil mutatis ordinibus præterquam quod nouissimi priores pergerent, paulatim militari more regrederentur. Sed longe aliter vox illa est excepta. Milites enim paulo ante feroces adeo ea exterriti sunt, vt illam fugæ signum esse putarent: Aduentabant interim Heluetii, & iam nouissimos, nisi quantum prohibebant equites, adoriebantur: Fit igitur fuga aperta, ignauique fortes etiam vna fugere cogebant, omnesque Bregentium versus tendunt. Erat lacuna ingens, in quam lacus æstiuo tempore, & liquefacta alpium niue restagnabat, tum vero aqua carebat, sed cœno altissimo erat oppleta. Ad hanc fuga delati, quoniam iter illac recta Bregentium vergebat, transire conabantur: sed tanta erat fossæ latitudo, ac cœni profunditas, vt nemo illam exsuperare posset. Ingressi igitur primi a sequentibus conculcabantur, interimque fœda colluctatione ab illuuie absorbebantur, donec lacuna tandem penitus cadaueribus repleta sequentibus quoque transitum præberet: Et licet fugientes manifestam præ se cernerent perniciem, vt tamen imminentem effugerent mortem, in manifestum ruebant interitum. Qui vero regionis gnari erant, paruo circuitu lacunæ euitarunt periculum. Instabant interim Heluetii, ac nouissimos cædebant. Sed ab equitatu quem oppido formidabant, cohercebantur, quo minus solutis ordinibus temere insequerentur. Præter eos igitur, quos lacuna absorpsit, pauci in persecutione cecidere, reliqui salui peruenerunt Bregentium. Mox ibi ab hostium liberati timore, contra Duces tumultuari cœperunt, ac illis calamitatem hanc ferebant acceptam, quo propriam culpam in aliorum reiicerent caput. Coacti igitur sunt Duces militum cedere impudentiæ, donec motus ille aliquantisper deferbuisset. Et profecto si quis recte considerare velit, non solum ea clades, sed omnes aliæ ob militum præcipue temeritatem, nimiumque hostium acceptæ sunt contemptum, quum Heluetii nil nisi ex præscripto agerent, ac diligentissime disciplinam seruaret militarem; Cæsariani vero ac Sueui nimium propriæ confiderent virtuti: ex quibus potissimum Vlmenses male audiebant, tanquam clamore essent ferocissimi, manibus vero ignauissimi. Hoc plane constat, vnica ea calamitate Sueuorum concidisse audaciam vt deinde haud facile hostilem perferrent aspectum, tametsi ad manus peruentum nondum fuerat. Nec adeo ingens submersorum erat numerus: nam non vltra quingentos sunt desiderati, licet quidam numerum hunc extenuent, alii vero adaugeant,

Brigantium.

Fugger p. 11.

p. 12.

Fuga exitiabilior quam ipsa pugna.

Heluetii tam obseruantes disciplinæ militaris, quam Cæsariani eiusdem negligentes.

augeant. Cæterum timor ille cum semel militum occupasset animos, non adeo facile potuit exstirpari. Heluetii cum hosti obuiam ire non auderent, conuersi retro abibant, igni interim, ac ferro cuncta deuastantes, aut paganos ære mulctantes. Inde rursus transgressi Rhenum, vndique in locis opportunis constituunt præsidia, quo hostes facile a transitu arcere possent. Cæsariani vero, ac socii Sueui, quo acceptam ignominiam vindicare possent, post Heluetii exercitus dissolutionem Rhenum transgressi, oppressisque præsidiis late igni, ac ferro sunt grassati, ac præcipue Baronem de Saxo magno affecerunt detrimento. Cæterum cum per fumi signum, quo Heluetii subsidium a suis implorare solent, hostes appropinquare intellexissent, ingenti capta præda in tutum se recepere, ac ita nunc hi; mox illi superato Rheno aduersarios infestabant: Euenitque aliquando, vt Heluetii structis ordinibus per Rheni transirent fluenta, qui hyemis illic tempore & ante alpinæ niuis dissolutionem, priusquã lacum Bregentinum ingrediantur, aliquando vadosus esse consueuit: cumque anteriores iam terram attigissent, subito rumor exortus est adesse hostes. Nam equites, qui stationes seruare solebant, cum Heluetiorum transitum percepissent, speculantes adequitabant, ac Duces suorum agmen consistere iubent, donec explorari posit, quid hostis moliretur. Vnusquisque igitur in eo, quem sortitus erat, loco stetit, ordinibus plane seruatis, ita, vt ii, qui terram contigerant, illic quoque consisterent, qui vero adhuc in flumine comprehensi erant, in eo quoque perseuerarent, tametsi quidam ad humeros vsque & mentum vnda rigarentur, cum interim Rhenus vndique glacie oppletus defflueret, cuius ingentia frusta milites per ordinum interualla lanceis deriuantes protundebant, sicque fere per duas perdurarunt horas, donec renunciatum est nullas subesse insidias, siquidem turpe putabant hoste non viso retro abire; temerarium vero, inexplorato progredi vltra. Adeo seuere tam hic, quam alibi militarem seruabant disciplinam. Quæ res præcipuam illis peperit laudem & vtilitatem. Etenim reperti, quorum pedes vi frigoris ambusti, quorundam manus, tum intentius nocturnas seruant excubias: quin & animas quidam efflarunt, dum ignominiosum ac turpe putant ordinibus excedere. Sed vt ad institutum reuertamur, dum hæc circa Alpes, ac Rhenum aguntur, Brisgeuenses,
p. 59 & Sungeuenses iunctis vicinis copias colligunt, vt Heluetiorum fines inuadentes eos insigni aliqua afficerent clade: De qua re Heluetii certiores facti subito eam, quam possunt, contrahunt manum, ac non longe a Basilea hostium exspectant aduentum, qui feroces magno appropinquabant agmine. Heluetii igitur longe inferiores se esse videntes (nam vix duorum millium explebant numerum) recipere se conabantur, diligenter tamen ordinibus seruatis. Quod videntes Cæsariani, qui vltra millia sex erant, acrius instabant. Id Heluetiorum Dux cernens, suos collem versus; qui non longe aberat, fugere iussit, ita tamen vt connexis brachiis ordines nequaquam dissoluerent. Parent e vestigio Heluetii, ac subito cursu collem versus feruntur. Id videntes Cæsariani magno eos clamore, ac solutis persequuntur ordinibus: ac Dux Heleueticus cum Cæsarianos temere insequi, suosqne iam collis partem ascendisse videret, magna voce illos inclamat, vt conuersi hostes confusos inuaderent, nil mutatis ordinibus, præterquam quod nouissimi primi descenderent. Heluetii vero, qui solita consuetudine alto silentio Ducis capessebant iussa, imperio obediunt, confestimque structis cœperunt descendere ordinibus, Cæsarianosque fortiter exceperunt. Id illi aspicientes sub initium consistere, ac rursus in ordinem redire tentarunt: sed frustra. Aderant enim Heluetii, collectique dispersos inuadebant, nec eos sinebant adunari, sed integris ordinibus vagos perurgebant, quoad tandem omnes in fugam versi sunt acciditque, vt rursus militum temeritate insignis acciperetur clades. Nam cædes haud adeo ingens fuit. Heluetii enim ordines soluere haud audebant timentes ne rursus victoria e manibus eorum extorqueretur, ac ideo a persecutione longiore se cohibuere. Interea Gallus cum Cæsarem Geldrensi implicuisset bello, fœdus cum Heluetiis percutit, illisque vt fortiter perdurarent, auxilia est pollicitus, ac pecuniam, confestimque vim non paruam pyxidum (*Bombardas* Itali a sono vocant) cum Magistris

Fumus indicium petiti auxilii.

Fugger P. IIII

Mira Heluetici militis patientia.

Obedientia militaris.

Clades accepta a Cæsarianis.

Rex Gall instigat Heluetios contra Cæsarem. Bombarda.

Fugger p. 1112, Vrstisius 6 c. 13 Stumpf. 13 c. 26

ſtris ac puluere mittit ſulphureo: tum enim animo voluere cœpit, quæ poſtea re ipſa ſunt detecta. At Philippus Rheni Palatinus, nec non Straſburgenſes ac Baſilienſes bellum ſedare, ac pacem facere tentarunt: ſed ab vtraque parte repulſam tulere.

Pax fruſtra tentata.

Heluetii enim, qui ſe ſuperiores putarent, nihil æqui admittebant; Cæſariani vero maioribus conſiſi viribus ignominioſam reiiciebant pacem, ac ſe plus, quam vnquam ad bellum accingebant. Ingentes igitur tam pedeſtres, quam equeſtres contrahunt copias, quas omnes Conſtantiæ iubent conuenire: inde enim Turgeuenſem regionem

Fugger p. 1112

inuadere, ac deuaſtare intendebant. E Conſtantia igitur numeroſo egreſsi exercitu, ſub initium vicum Ermelingen nomine occupant: in eo enim Heluetîcorum excubabat præſidium, quo interfecto, aut eiecto vicum diripuerunt, ac incenderunt. Inde ad vlteriora progreſsi longe lateque cuncta populantur, & euaſtant. At Heluetii, qui euaſerant ad aliud confugere præſidium, quod iuxta Syluam Suaderloch nomine, adhuc in ſua manebat ſtatione, illiusque implorant auxilium, ac præcipue Lucernenſes. Ii enim præter ſuorum cædem duas etiam pyxides, quas colubrinas vocant, perdiderant. Hortantur igitur ſocios, vt ſecum hoſtem adoriantur, quo acceptam ignominiam delere, & amiſſas pyxides recuperare poſſent. At illi, cum ſe longe inferiores cernerent, quam vt cum copioſo exercitu congredi poſſent, ab inuaſione abſtinuerunt, ſed fumi ſigno vlteriora aduocant auxilia, ex altoque quid hoſtis moliretur, conſiderabant, qui Heluetîcorum contempta paucitate omnibus ſolutis ordinibus adeo ſecure cuncta agebat, & ferebat, ac ſi nemo hoſtis adeſſet.

Contemptus hoſtis nemini ceſſit bene.

Interim vero dum tam temere graſſantur, Heluetiorum proximiores fumi ſigno excitati impigre ferunt ſuppetias, ac breui ita copiæ ſunt adauctæ, vt circiter mille quingenti conuenirent homines.

Heluetii M. D. audent ſe oppo-nere Cæſaria-nis plusquam decem millibus. Vrſtiſius lib. 6 c. 19

Verum nec ſic fortunam tentare audebant, cum cernerent hoſtes præter florentem equitatum tam ingenti quoque pollere peditatu, vt etiam decem millium numerum excederet. Verum cum illos adeo diſperſos, ac cuncta abſque imperio, ac temere agere cernerent, ita vt nec equites ipſi ſtationes ſeruarent militares, ad eam deuenerunt ſpem, vt aliquid audendum eſſe cenſerent. Diuiſis igitur copiis, quingentos fere præmittunt, qui locorum anguſtias per quas Cæſarianis redeundum erat, occuparent: at cætera manus illos per ſyluarum tramites magno ſequebatur ſilentio loci opportunitatem quærens, quo facile hoſtem aggredi, & ſi res minus proſpere cederet, in tutum ſe recipere poſſet. p. 60. Cæſariani etſi videbant paulatim hoſtium creſcere numerum, adeo tamen illorum deſpexerant paucitatem, vt nec ſuos a prædando reuocarent, aut compoſitis incederent agminibus: Equites vero peditum ſecuti temeritatem vndique ad rapinam diſcurrebant, cuncta agentes, & ferentes, incendioque miſcentes: quamuis non deeſſent, quibus admodum diſplicerent tanta militaris diſciplinæ negligentia, ac fruſtra admonerent præſentibus hoſtibus non tam contemptim eſſe agendum.

Conſilia ſana non habent locum.

Heluetii interim, qui taciti ſequebantur, loci nacti opportunitatem magno clamore nouiſsimos adoriuntur, cædunt ac proſternunt. Tumultus igitur oritur ingens, ac pedites aduocabant equites: illi vero pedites vt in ordines redirent, hortabantur, obiterque pyxidum magiſtri ignem machinis admouere iubentur. Sed & illi tormenta adeo præda texerant, & onerarant, vt illarum vſus penitus inutilis eſſet. Eduxerunt Cæſariani ingentem curruum numerum, vtpote qui potius ad prædam quam prœlium ſe exituros putarant: quorum aurigæ audito clamore initium fecere fugæ. Et cum Heluetici vehementius inſtarent hoſtibus, nec paterentur ordines reſtitui, illi aurigarum ſequuti exemplum pedibus ſibi quoque conſulere cœperunt.

Fuga & clades Cæſarianorum.

Id cernentes equites & ipſi palam ad fugam inclinarunt, omneſque pariter Conſtantiam verſus contendebant. Sed cum ad ſaltus venirent anguſtias, illaſque occupatas inuenìunt, penitus animum deſponderunt. Cum igitur ante, & retro Heluetii vrgerent, ingens clades eſt accepta, præcipue cum currus viarum impedirent exitus, Cæſarianique exiſtimarent hoſtem totis adeſſe viribus. Nemo igitur retroſpexit, priuſquam Conſtantiam veniſſet. Tametſi nec ibi fuga ſtetit: quidam enim ob timorem vehementem in lacum, qui ibi vrbem alluit, ſe immerſere. Quod ſi Heluetii longius perſequuti fuiſſent, maiorem etiam cædem edidiſſent: adeo cunctorum animos me-

tus

tus occuparat: verum paucitati suæ diffisi, ac timentes ne & ipsi ob temeritatem cladem aliquam acciperent, ac partam victoriam e manibus emitterent; ab insecutione destiterunt, equitatus potissimum correpti timore quo ipsi penitus carebant. Ad spolia igitur conuersi non solum prædam recuperauerunt amissam, sed & pyxidum vim cepere ingentem, multisque aucti diuitiis ad solitas rediere stationes. Ea in fuga circiter duo millia desiderati sunt Cæsarianorum, cum Heluetii vix vnum, aut alterum perdidissent militem, magnam gloriam ob res tam egregie actas referentes. Cæsariani ac Sueui hac clade accepta Cæsarem assiduis aduocabant literis, ostendentes nil nisi ipso præsente peragi posse: acceleraret igitur, ac cunctas imperii conuocaret vires, quo Heluetiorum resisti posset violentiæ. Cæsar etsi Geldrensi implicitus esset bello, illud tamen quibus potuit, composuit conditionibus, confestimque exercitum in Germaniam præmisit superiorem, cunctisque Principibus, ac Ciuitatibus Imperialibus imperauit, vt auxilia, quo Heluetiorum domari posset peruicacia, submitterent. At illi licet parere cogerentur, segnius tamen & inuiti, minores quoque, quam imperatæ fuerant, copias emittebant: nouerant enim bellum hoc nulla necessitate sed solum ob animorum impotentiam, & arrogantiam contractum esse. At Sueui admodum moleste cunctationem hanc ferebant, & cum se factis vindicare non auderent, aut nequirent, tamen (vt solent) propriam culpam in reliquos imperii reiiciebant subditos, quasi per eos stetisset, quo minus Heluetii debitas luissent pœnas. Fiebant interim excursiones variæ, cum iam Heluetii Rheni transcenderent fluenta, mox Cæsariani nauibus Lacum Bregantinum traiicerent, ita vt quotidie non parua damna, incendia, & deprædationes acciperentur, & inferrentur, quibus vtrinque infiniti absumti sunt milites. Nemo enim capiebatur, sed indifferenter cuncti, qui in hostium veniebant potestatem, cædebantur. Erant Comites de Sultz, Turegensium ciues, possidebantque oppidum nomine Thungen, opportuno in loco ad irruptionem situm. Eo potiti sunt Cæsariani, siue Comitibus dedentibus (vt Heluetii suspicabantur) seu vt occuparetur conniuentibus, moxque illud ingenti cum equitum, tum peditum muniunt præsidio, cui præfecerunt nobilem quendam nomine Theodoricum de Plumeneck, qui antiquus & peculiaris Heluetiorum hostis erat, ac illos plurimis affecerat incommodis. At Heluetii rem tanti momenti nequaquam contemnendam esse censentes confestim eductis copiis oppidum obsident, oppugnant, & tormentis quatiunt. Verum Theodoricus ille, qui paulo ante magnam præ se tulerat arrogantiam viso hoste adeo animo concidit, vt clam cum eo prodito pacisceretur præsidio moxque dimissus nocte cum iis, quos saluos esse cupiebat, clam euasit. At reliqui cum amisso Duce se proditos esse intelligerent, & ipsi quoque cum hoste pepigere, vt impetrata salute emitterentur. Introducti igitur Heluetii vniuersos equites armis ac vestimentis spoliant, sicque dimittunt reseruatis primoribus, quos secum (vt Cæsariani aiunt) contra pacta abduxerunt, oppidum vero incenderunt, ac diruerunt. Ita insigne mille equitum præsidium cum vexillis duobus peditum ignominiosam deditionem fecit, & cum se viriliter defendere potuisset (nam Heluetii haud facile oppida oppugnare solent) maluit tamen turpiter hosti cedere quam vllum virtutis ostendere specimen. Hoc oppido capto, oppressoque præsidio haud quaquam quieuere Heluetii, sed temporis vsi occasione, populariter egressi sunt, vt Walgeuenses, qui defecerant, rursus imperata facere cogerent. Id Walgeuenses præuidentes vallem, per quam ingressus patebat, fossa ac vallo egregie muniunt, & non tam suos, quam vicinos cunctos in subsidium aduocabant. Conuenerat & equitatus insignis equorum quadringentorum in oppido proximo Veldkirchio: hi omnes auide Heluetiorum expectabant aduentum. At illi nihil cunctantes recta contra Walgeuenses pergunt. Verum cum ingressum munitum, ac præsidio custoditum inuenirent, copias diuiserunt, & vna parte muniriones aggressi sunt, altera per occultas semitas loci superarunt asperitatem. At qui in munitione excubabant, viriliter hostium impetum, fortiterque locum defenderunt, ita vt Heluetii perrumpere nequirent: qui vero ab alia parte per angustias irrepserant, in colle & loco superato ordines instruere cœperunt. Adueniunt interim equites, conuenere-

Cæsar ex Geldria mouet contra Heluetios, adhibitis auxiliis Principum & ciuitatum Imperii Bellum minime necessarium.

Vrstisius lib. 6 c. 20 *Stettler* Ann. Heluet. p. 334 *Thungen oppidum.*

Plumeneck. *Fugger* p. 114

p. 61.

Proditor Θρασύδειλος.

Heluetii minime πολιορκηταί.

uenereque copiæ pedeſtres circiter millia ſex egregie armis inſtructi animo & elato præditi, qui vt primum hoſtilem inſpexere aciem, illam inuadere parabant, ſed impetum fluuius latus ac profundus a montibus per vallem torrentis inſtar ruens (Ilam incolæ vocant) retardabat, equitibus quoque ob vehementiam vix permeabilis. Illum igitur pedites nimio pugnæ ardore transgredi cœperunt, reclamantibus Ducibus, ac ſummopere orantibus, ne adeo temere in hoſtes ruerent, quorum vires nondum norant, ſed citra flumen ſecuri exſpectarent, donec omnia certius explorari, ac renunciari poſſent. At illi ſuis qui munitiones defendebant, ſuccurrendum eſſe clamarunt, quos ex frequentibus pyxidum tonitruis vehementer vrgeri intelligerent: moxque non ſine ingenti periculo amnis ſuperarunt violentiam, in ordinesque regreſſi hoſtium ex colle, in quo conſtiterant, præſtolabantur deſcenſum. Præerat equitibus nobilis quidam nomine Burckhardus de Knöring eques auratus ſenex, ac rei militaris peritiſſimus, qui cum militum impetum refrenare nequiret, manifeſtum tamen cerneret periculum, centum circiter equites flumen transgredi iubet, ne tamen cum hoſtibus confligerent admonuit, ſed ſolum illos cohiberent, ne latius excurrere auderent: iam enim palam videbat quid eſſet futurum. Reliquum vero equitatum per turmas ſuper fluminis conſtituit ripam. Cæterum Heluetii immobiles, ac quieti in ordines tamen redacti ab alto ſtolidam hoſtium proſpectabant audaciam, & vt magis augerent illorum temeritatem, timorem ſimulabant, copiarumque ſuarum, quantum poterant, celabant multitudinem, ac ita contrahebant, vt vix decem millium eſſe viderentur, cum numerum illum etiam duplo ſuperarent. Cæſariani igitur, cum aliquantiſper expectaſſent, vt hoſtis in planum deſcenderet campum, poſtquam illum videre immobilem, ac tuto ſe continentem loco; moræ pertæſi vltra pergere, & collem aſcendere cœperunt, ingentique audacia, nec vi minori hoſtium inuadunt aciem, qui & ipſi militum numero & loci adiuti opportunitate viriliter illos excipiunt. Fit igitur prælium ingens obſtinateq; ab vtraq; parte pugnatur, ac ingens editur cædes, omniaq; interim pyxidũ ſonitu, clãore, & tympanorũ reſonant ſtrepitu. Erat inter Heluetios vir quidã audaciſſimus, ac rei militaris peritiſſimus, nomine Henricus Wolleben: hic nihil dubitauit caput ſuũ pro patria deuouere, accepta enim longiori bipenni (Hellenbarten vocant) quã transuerſe ſubmiſit hoſtiũ haſtis, illisque eleuatis tamdiu perſtitit; ac vſum hoſticarum impediuit haſtarũ, donec multis confoſſus vulneribus deſtitueretur viribus, ac moriens procumberet in terram. Ea igitur parte potiſſimum Cæſarianorum labefactata eſt acies. Interea equites quieti pugnam aſpiciebant, non ideo ſolum quod Ducis obſeruarent imperium, ſed quia periculi plenum videbatur collem aſcendere, & tam iniquo confligere loco. Verum vnus ex eis Illung nomine magnæ exiſtimationis vir & audax, cum turpe duceret equites quietos, peditum inſpicere certamen, ſubditis calcaribus equum contra hoſtes concitat, & alios vt ſequerentur, hortabatur: ſed fruſtra. Nemo enim eum ſequutus eſt præter famulum vnum, qui cum videret, quanto ſe herus diſcrimini committeret, illum inclamauit, vt a cœpto deſiſteret: quod audiens ille ſe conuertit, & cum ſe ab aliis deſtitutum videret, reditum maturabat: ſed lapis pyxide excuſſus equum illius proſtrauit, qui caſu ſuo Dominum ita oppreſſit, vt ſurgere haud quiret. Id cernens famulus, ex equo deſiliit, ac Dominum multa vi extractum tanto eripuit periculo. Fuit & illi ſaluti, quod hoſtibus acie excedere prohibitum fuerat, qui longe honeſtius putabant, ſi imperii memores eſſent quam ſi multos etiam oppreſſiſſent equites: euenit tamen, vt famulus ille, licet amiſſo equo, euaderet, nam cum alium equitem haud procul inde inclamaret, vt illum exſpectaret, licet armatus poſt tergum illius in equum vnico aſcendit ſaltu, ſicque ſaluus non ſine laude ad ſuos eſt reuerſus. Perdurabat interim prælium, ſummiſque certabatur viribus, nec retulere pedem Cæſariani, priusquam cuncti cecidere, qui in prima conſtiterant acie. Quod cum reliqui vidiſſent, ac iam non ſolum a fronte vrgerentur, ſed paulatim a lateribus quoque circumuenirentur, pedem aliquantulum referre ſunt coacti. Quo d vt ſenſere Heluetii acrius ſigna intulerunt. Quem impetum cum Cæſariani diutius perferre nequirent, in fugam ſunt conuerſi, tametſi illa non a primis, ſed vltimis initium

Ila flumen.

Prælium inter Heluetios & Cæſarianos. Decimus Heluetius pro patria ſe deuouit.

Illung patricius Auguſtanus Exemplum probi & fidelis famuli.

Cæſariani fugiunt. & partim in amne ſubmerſi pereunt.

initium sumpserit. Recta igitur ad amnem fugerunt, in quem cum improuide se immergerent, gurgitibus abripiebantur, ac suffocabantur, ita vt non pauciores aquæ absumpti sint impetu, quam in ipsa ceecidere acie. Id Heluetii videntes a colle descenderant, laxataque fronte primores persequi iubent fugientes, ipsi vero structis sequebantur ordinibus. Quod equites cernentes & ipsi se fugæ mandare sunt coacti. Transgressi igitur flumen reliquo se coniungunt agmini. At persecutores illi non contenti hostes vltra amnem fugasse, connexis brachiis, ne aquæ abriperentur impetu, ipsi quoque flumen transgredi cœperunt: & iam quidem vlteriorem contigerant ripam, cum Ducum iussu præconis reuocantur voce: timebant enim ne ab equitatu circumuenirenmr. Confestim igitur imperio parentes rursus se vorticibus committunt, ad suosque reuertuntur salui. Id videntes equites & ipsi taciti Veldtkirchium versus abire. Et hic fuit exitus cœpti tam temerarii. Cæterum desideratorum numerus iniri haud potuit, quum non pauciores vi fluminis perierint, quam pugnando cecidere in acie. Hoc constat, optimum quemque, & animosissimum ferro consumptum esse. Et erant illi non solum milites, sed & præstantiores regionis illius digni profecto ob virtutes qui consilia secuti fuissent saniora. At Heluetii, cum iam de Cæsaris aduentu certiores redditi essent, haud vltra sunt progressi, sed imperata incolis prouinciæ pecunia ingenti, acceptisque obsidibus confestim retro abiere. Erat summum odium inter Hegeuenses, & Heluetios, quemadmodum inter omnes fere solet accolas. Augebatur id iniuriis quotidianis, conuitiisque assiduis. Quod Heluetii vltra non tolerantes collectis viribus eam prouinciam sunt aggressi ac cuncta ferro, ac igni vastare cœperunt. Verum tantum abfuit vt Hegeuenses, qui paulo ante verbis fuerant ferociores, obuiam irent, vt etiam desertis præ formidine castris munitissimis omnes fortunas suas hosti diripiendas relinquerent.

Temeritatis infelix exitus.

Hegeuenses θρασύδειλοι.

Heluetii igitur per totam regionem discurrentes omnia ferebant, ac agebant, & quæcunque capiebant, mox incendio consumebant. Venere igitur in eorum potestatem arces quædam inexpugnabiles, & quæ si defensæ fuissent, nulla vi capi potuissent. Verum nobiles illi non tam audaces erant ad resistendum hosti armato, quam apti ad exercenda latrocinia, & deprædationes viatorum. Nam quæstum illum a maioribus acceptum strenue exercebant, existimantes non paruum fortitudinis, ac nobilitatis esse indicium, si furum instar raptu, & ex aliorum viuerent miseriis. Multa igitur male parta male quoque periere, ac decem millia aureorum vnico in castro Hoburg sunt reperta, quæ Dominus illius ex multorum hominum congregarat spoliis. Quidquid enim vndique rapiebatur, ad Hegeuenses tanquam asylum latronum ac furum deferebatur. Progressi igitur Heluetii oppidum Stokach, quod deditionem facere renuebat, obsederunt, illudque pyxidibus oppugnare, & vehementer quatere cœperunt: sed non minori vi a præsidio, quod immissum fuerat, est defensum. Offendebantur & hostes pyxidum iactu assidue ex arce Nellemburg quæ in colle vrbi imminente sita est. Cum igitur se frustra niti cernerent (nam Heluetii haud facile vrbes oppugnare solent) suis parentes collectis vasis abire maturabant. Audiebant enim Cæsarianos magno aduentare exercitu, quem vndique ad vrbem propinquam Vberlingen nomine accersierant, sperantes se hostem (vt semper optauerant) in apertis deprehendere posse campis, quod & ille, cum omni careret equitatu, admodum formidabat. Verum antequam ad propria regredi posset, Cæsariani mille & quingentis superuenere equitibus armis & equis egregie instructis. Heluetii igitur imminens cernentes periculum, mille ex suis delegerunt, qui tamdiu equites sustinerent, donec reliquus exercitus cum impedimentis & inutili turba planitiem superaret, & oppido Stain appropinquaret. Erat igitur profectio illorum non admodum fugæ dissimilis. Vnusquisque enim accelerabat ac ob equitum timorem prior esse cupiebat: & profecto si equites omissis mille illis impetum in reliquos fecissent, non paruam cladem inferre potuissent. Nunc vero dum nouissimos tantum persequuntur, occasionem rei bene gerendæ e manibus emisere: quamuis nec illos aggredi auderent, sed semper nouissimos premendo inse-

Fugger p. 1115.

Aucta latrocinia nobilium.

Hoburg.

Stokach.

Nellemburg.

Vide supra.

Vberlinga.

Stain oppidum.

insequerentur, qui diligenter seruatis ordinibus pergebant, non ignari in quanto periculo essent constituti. Vt tamen suis euadendi præstarent potestatem, dignam pro patria mortem nequaquam recusabant. Tandem ad vicum magnum peruentum est, qui paulo ante conflagrarat, in quo equites hostem permansurum, ac se defensurum putabant, nec longius credebant progressurum. Commode igitur peditum auxilio, qui nondum aduentarant, sine suo periculo illum opprimi posse sperabant. Sed longe opinione sua decepti sunt. Heluetii enim recta per vicum transgressi suorum sequebantur vestigia. Vndique igitur ab equitibus conclamatur, rem esse indignam, si hostes tam imbecillis in patentibus etiam campis ex eorum laberetur manibus: audendum igitur esse ne tanta occasio rei bene gerendæ omitteretur. Quibus vocibus equitum Duces coacti sunt equitatum in ordinem redigere, & totis viribus concurrere. Erat illo die Francorum acies prima, Sueuorum vero subsidiaria: alternis enim diebus vices commutare solent. Verum ne Sueui se contemptos putarent, prima Sagittariorum illis commissa est acies. At Heluetii equites in ordinem redactos, & iam congredi paratos esse cernentes, & ipsi conuersi demissis hastis equites excipere parabant.

Rixa & conuitia inter Sueuos & Francos. Rechberg.

Sagittarii igitur Duce Sueuo nobili quodam de Rechberg viriliter illos aggressi scorpionum ictibus prosternebant: Francones vero hastati cum hostilem aciem adoriri deberent, plane declinarunt, ac circumactis equis rursus ad pristinum regressi sunt locum; quos & Sueui hastati sunt sequuti nequaquam hostes aggredi audentes. Equites vero Sagittarii cum hastatos tam ignauiter agere cernerent, & ipsi ab vlteriori abstinuerunt congressu: assiduo enim pyxidum iactu vulnerabantur. Accurrens igitur Dux Sueuus Francones multis proscidit contumeliis, timidos illos & indignos, qui equites militarent, appellans. Nam communem ignominiam priuatum etiam augebat periculum: in brachio enim pyxidis iactu magnum acceperat vulnus. Verum nec pudor nec conuicia Francorum restringere poterant timorem, sed immoti quasuis potius sufferebant contumelias, quam hostium lanceas obuersas: potissimum vero Dux eorum male audiuit, cuius nomen etsi sciam, non tamen manifestabo.

Hoc est parcere personis, dicere de vitiis.

Heluetii vero cum hostes non amplius instare viderent, conuersi & ipsi magnis passibus accelerarunt ad suos, qui iam ex superata planitie præmisisque impedimentis suos sequentes magno exceperunt gaudio, vt- p. 84 pote quos iam morti destinarant, & nunquam putarant reuersuros. Equites quoque & ipsi conuersi retro abierunt, alius in alios; vt fieri solet, culpam reiicientes.

Translatio culpæ hominibus familiaris.

Nam Sueui Franconibus ignominiam tantam acceptam ferebant; Francones vero Sueuos incusabant, quod nec sine illis hostes aggredi fuissent ausi, cum tot numero fuissent, vt etiam absque Franconibus victoria potiri valuissent, potissimum cum quotidie de primo congressu contendere solerent. Sicque turpissimis inuicem contendebant maledictis, eum tamen neutra pars timorem tam turpem & ignominiam acceptam iuste excusare posset.

Aduentus Cæsaris.

Interea Cæsar aduenit, rursusque Imperii Principes, ac ciuitates in subsidium properare sunt iussi. Qui nihil cunctati partim ipsi aduenere, partim copias suas ad bellum misere instructas.

Causa superiorum calamitatum.

Cæsar vero de omnibus certior fieri cupiens, ac singula discutiens reperit, non tam militum temeritate, & inobedientia, quam Ducum imperitia, & ignauia tot calamitates acceptas esse. Vt igitur dehinc circumspectius ageretur, cuncta loca Heluetiis obnoxia, præsidiis munit, commeatum mittit, & vbique diligenter excubias, ac stationes fieri iubet: ipse interim aduenientes copias per loca distribuit opportuna, quoad totis collectis viribus summa vi hostes inuadere posset.

B. Pirckheymer copiarum Noricarum præfectus mittitur in Heluetiam.

Ego igitur a Republ. Nurenbergensi Dux electus ad Cæsarem sum missus cum peditibus quadringentis, ac ala vna equitum sexaginta, pyxidibus sex, quas colubrinas vocant, & vna maiori, nec non curribus octo, qui commeatum, puluerem sulphureum, tentoria, & reliqua ferrent necessaria. Iunctus est mihi inter reliquos nobiles eques quidam auratus nomine Ioan. de Beyrstorff, vir rei militaris peritissimus, & tribuni, ac centuriones egregie omnes in armis exercitati.

Sueuorum aduersus Norimb. Rempubl. indignatio.

E Nurenberga igitur egressus recta ad Cæsarem, qui tum iuxta Bregantiæ lacum agebat, perrexi, per Sueuiamque non sine periculo & inco-

larum

larum indignatione copias duxi. Nurenbergenses enim tum nequaqnam Sueuorum, sed Bauariæ Ducum vtebantur societate: quod quidem Sueui ægerrime ferebant. Dolebant insuper, quod ipsi multis ex suis amissis; ingentique pecunia absumpta Nurenbergensium copias adhuc integras viderent, & tum demum ad belli munia exeuntes. Non æquis igitur oculis Nordlingenses, & Vlmenses, ac reliqui, per quorum fines eundum erat, nostrum aspiciebant transitum. At Cæsar cum me appropinquare audiret, obuiam misit, ac iussit, vt ad oppidum Tetenang (ibi enim agebat) accederem: est illud ad lacum Bregentinnm in ditione Comitum de Montfort. Parui igitur, ac confestim illuc perrexi. At Cæsar vt copias, quas adducebam, intueretur, in campum equo insidens processit, ac diligenter illas inspexit, non sine animi oblectatione, vt ex vultus hilaritate potuit deprehendi. Etenim tam pedites, quam equites cuncti rubris induti erant vestimentis, quo colore & currus tecti erant. Armis præterea egregie muniti ac instructi, veterani omnes, & e multo electi numero, magna ex parte Cæsari noti, sub quo multis annis strenue dimicarant, præcipue tribuni ac Centuriones, quos Cæsar humanissime compellauit. Solummodo copiarum paucitas ab æmulis reprehendebatur, cum Vlmenses duplo etiam maiora submisissent auxilia, nequaquam considerantibus Sueuorum, ac Nurenbergensium causam longe esse diuersam, cum illi nulla coacti necessitate bellum Heluetiis intulissent; Norinbergenses vero nil præter Cæsaris obedientiam in Heluetios armaret. At Cæsar ipse nil talibus mouebatur cauillis, sed palam respondit, tot malle veteranos, quam bis totidem tyrones. Et erat Cæsar inter alias animi dotes hac præcipue virtute præditus, vt haud facile calumniatoribus aures præberet, sed obnixe eorum foueret innocentiam, quorum nondum culpa erat comperta. Et profecto ni Cæsar moribus fuisset tam laudandis, nil mirum si Nurenbergenses tum a Cæsarea etiam penitus excidissent gratia, cum vndique improborum oppugnarentur machinis: quidquid enim sinistri accidebat, aut comminisci poterat, quod innocentibus notam aliquam inurere valeret, id omne in Nurenbergensium referebatur caput, ita vt etiam occulti fœderis cum Heluetiis, submissique insimularentur subsidii. Quod quidem ob nullam aliam fiebat causam, quam odium singulare, ac peruersi animi prauitatem, & quod nonnulli libenter culpam propriam aliorum texissent innocentia. At Cæsar me ad oppidum Lindau, moxque Veldkirchen ducere iussit, quo paulo post ipse quoque venit: acceperat enim Grisenses, Curienses ac Engadinenses deliberasse ingenti suorum manu in prouinciam irrumpere. Id ne fieret, totis viribus occurrendum esse censuit. Vndique igitur copias Weldkirchen conuenire iubet, vt superatis montibus hostes ab inuasione coerceret, & vt illorum vires distraheret; Singeuenses, ac Brisgeuenses hostilem terram inuadere iussit. Qui nihil morati magnis collectis copiis per Tornacensem agrum irrumpere parabant: Id cum Heluetii resciuissent, confestim occurrunt, suosque in aciem constituunt, confligere parati, si quis obuiam iret. Id videntes Cæsariani magis de fuga, quam de pugna cogitare cœperunt. Turpiter igitur dilapsi ad propria cum ingenti rediere ignominia. Nec Heluetii longius illos prosequuti sunt equitatus potissimum timore, sed exustis villis quibusdam & ipsi abiere retro. Interea dum Cæsar in contrahendis distinetur copiis, Engadinenses cum sociis opinione celerius egressi per Monasterii vallem in campum (vt vocant) Malsensem erumpere conabantnr. Ea est planities inter alios montes latissima, fertilis, & amœna, oppidis & multis exculta villis, & ædificiis, in cuius summitate Athesis oritur fluuius, qui inde Italiam versus magno labitur impetu. Cæsariani igitur vt hostes ab ingressu arcerent; Monasterii vallem, per quam introitus patebat, fossa ac vallo egregie munierant, præsidioque imposito diligenter obseruabant. Verum cum hostium percepissent aduentum, vndique populariter ad defensionem aduolant. Aderant interim hostes maximis copiis, ac magna vi munitiones sunt aggressi, verum longe maiore sunt reiecti, ita vt semel ac iterum reuersi fugæ se mandare cogitarent: sed instabant Duces a tergo non solum verbis, ac hortationibus, sed verberibus etiam, minis & conuitiis suos in aciem redire cogentes.

Cæsar copias auxiliares Noriberg. lætus lubensque excipit.

Pauci Veterani multis tyronibus meliores.

Cæsar nil mouetur calumniis.

Translatio culpæ in alios familiaris hominibus.

p. 67.

Cæsarianorum fuga.

Campus Malsensis in Valle monasterii. Athesis fluuius.

Equitum ignauia in prælio.

tes. Diu igitur certatum est, multique hostium e vallo pyxidum maxime cadebant ictibus. Videntes igitur quod perrumpere non valerent, diuisis copiis per semitas inuias, occulta montium præcipitia potius ruebant, quam descendebant, Cæsarianosque a tergo aggressi nouissimos cædere inceperunt. At equites hæc cernentes nullas suis ferebant suppetias, sed immoti, ac quieti suorum inspiciebant discrimen, licet magno præstarent numero. Cum igitur Cæsariani a fronte & a tergo vrgerentur, primum munitiones derelinquere sunt coacti, deinde etiam acie profligati ad fugam inclinarunt manifestam. Quod si illis equites in tempore auxilium tulissent, aut plane vicissent, aut hostes saltem ab ingressu arcuissent. Nunc vero suorum destituti ope vltra resistere non valebant; iniecit & illis timorem bouinum cornu inflatum ab hostibus: nam eo decepti sono, Vrienses ac reliquos Heluetios aduenisse putabant; illi enim inter pugnandum eo sonitu suos ad prælium animare solent. At equites cum suorum cernerent fugam, non solum hostes in planitie aggredi aut coercere ausi non sunt, sed subditis calcaribus effusissime, ac turpissime aufugerunt. At hostes in planitiem progressi oppidum Glurens, Mals, & villas cunctas ad Letzium vsque combusserunt omnia diripientes ac agentes ita vt etiam Athesis accolis non paruum iniicerent timorem. Verum cum de Cæsaris aduentu certiores essent redditi, vlterius progressi non sunt, sed celeriter se recepere ad propria duobus prius fossis ingentibus suorum corpora tumulantes: Cæsarianos vero circiter mille cæsos in campis sub dio insepultus reliquere, cum tamen longe plures amisissent ex suis. Cæsar cum cladem hanc accepisset maxima indignatione permotus est, præcipue vero Ducis ac Equitum ignauiam moleste tulit. Verum cum Dux paulo post affuisset, multis verbis culpam suam diluit, asserens haud tutum fuisse equitatum inter montium angustias hosti obiicere tam potenti, ac ita amicorum auxilio, qui tum in aula Cæsaris potentes erant, iram leniisse videbatur: verum ob hanc ignauiam nunquam postea ad propria regredi est ausus, iuste eorum iram timens, quorum necessarios non solum ad mortem perduxerat, sed turpiter etiam dereliquerat, cum obiter proditionis quoque insimularetur. Existimabant enim prouinciales, si etiam ob loci iniquitatem peditibus succurrere haud potuisset, facile tamen illum in campis patentibus hostium persequutiunem reprimere, & a tam effreni prædandi, ac vastandi licentia cohercere valuisse. Aduenit interim magnis Cæsar copiis, castrisque in campis patentibus locatis deliberabat, quo pacto acceptam vlcisceretur cladem. Ibi variæ dictæ sunt sententiæ, cum quibusdam impossibile videretur per montes tam altos & præsidiis munitos in hosticum irrumpere: aliis autem viam etsi longiorem ostendentibus, per quam ingressus pateret. Eam sententiam Cæsar approbauit. p. 66.
Etenim non solum Engadenensibus ob iniurias nuper acceptas indignabatur, sed etiam quia bello huic initium & causam dedisse videbantur, & quod semper Austriæ Ducibus fuerant inobedientes, pœna dignos iudicabat. Quindecim millia igitur peditum ex omni militum elegit numero: nam equitum vsus inter montes tam altos nullius erat vtilitatis. Has copias per tramites occultos, ac longas ambages in Engadenensem vallem perduci iubet, additis ductoribus viarum gnaris. Cæterum quia ob tanti exercitus multitudinem commeatus in locis defecerat montanis, ac plerique multos dies sine pane exegerant, vltra montem, quem Braium appellant, in vallem Tellinam Mediolanensi Duci subiectam mittere constituunt, vt illinc copiis prætereuntibus alimenta afferri possent. Nam illi per aliam immittebantur viam. Me igitur Cæsar vocauit, ac iussit vt ducentos pedites ad Braii montis radices mitterem, ibique, donec ipse adueniret, præstolarer, haud tamen aperuit, ad quem vsum illorum opera vti vellet. Parui igitur, & tribunum vnum pedites ad locum designatum ducere iussi, ac mox cum equitum meorum ala sum subsecutus. Accedit, vt forte inter eundum per villam magnam, sed exustam transirem, in cuius exitu duas deprehendi vetulas, quæ agmen quadringenta fere puerorum paruorum, nec non puellarum, haud secus ac pecorum greges præ se agebant. Erant omnes extrema macie ob inediam confecti vt effigie sua, præterquam quæ mouerentur, haud multum defunctis

Cæsarianorum error in excipiendo signo militari, & inde fuga.

πολυάνδριον post prælium.

Dux ignauus Cæsari se purgat sed ad propria redire non audet.

Inopia commeatus in exercitu Cæsariano.

B. Pirck. cum parte copiarum ad Cæsarem accersitur.

Belli fœda facies.

Fugger p. 1117.

defunctis absimiles, ita vt aspicientibus horrorem quendam iniicerent. Interrogaui vetulas, quonam turbam tam miserandam ducerent. At illæ tanquam attonitæ, ac vix præ dolore ac fame ora aperire valentes responderunt confestim me visurum, quonam tam infelix ageretur iuuentus. Vix hoc dixerant, cum ad pratum quoddam deuentum est, in quod ingressi, ac in genua prolapsi bestiarum instar herbas depascere cœperunt, hoc vno distantes quod illæ morsu vescuntur: hi vero manibus cibum decerpebant: & iam vsu herbas discernere didicerant, ac nouerant, quæ amaræ, seu insipidæ, quæ suaues, aut gustu essent præstantiores. Præcipue vero herbam eligebant acetosam, quam & præ cæteris dignoscebant. Ad tam dirum igitur spectaculum obstupui, ac tanquam amens diu constiti. Rursus igitur vetula inquit: En cernis cur tam calamitosa hæc turba huc sit deducta, cui longe magis profuisset, si nata foret nunquam, quam tot ærumnis subiici, ac tam miseram exigere vitam. Ferro cecidere patres, fame vero matres abactæ sunt: bona in prædam cessere, ac habitacula flammis sunt absumpta: nos miseræ ob vltimam senectutem hic sumus relictæ, quo infelicissimam hanc iuuentutem brutorum instar ad pascua agamus, & quantum valemus, herbarum esu sustentemus, speramus tamen breui tam illos, quam nos a tantis absolutum iri miseriis. Etenim quamuis duplo plures fuissent, breui tamen adhunc redacti sunt numerum, cum quotidie aliqui fame & inedia deficiant longe profecto celeri morte, quam prolixiori vita feliciores. Hæc cum vidissem ac audiuissem, lachrymas continere nequiui tam miserandam hominum sortem miseratus, ac bellicum furorem merito detestatus. Inde ad locum processi condictum, quo paulo post & Cæsar cum paucis venit equitibus imperans vt pedites montem transcendere iuberem, quo eos conducerent, quos commeatus gratia Burmium in vallem Tellinam misisset. Mediolanensis enim Dux pollicitus fuerat se exercitui de omni commeatus genere prouisurum. His imperatis Cæsar discessit. Verum pedites mei iussa facere negarunt: non enim tanto periculo capita subiicere volebant, cum tam pauci numero essent, hostesque vndique imminerent & plerique antea Cæsaris quoque milites tantum discrimen subire recusauerant: prætendebant & signorum absentiam, sine quibus se nusquam ituros affirmabant. Tandem post multa vltro citroque dicta, eo res deuenit, vt ituros se pollicerentur, si ego præire, & illos ducere vellem. Ne igitur calumniatoribus ansam aliquam præberem, Cæsarisve indignationem incurrerem, confestim ab equo cataphracto descēdi, depositisq; armis equestribus, sumptisq; pedestribus præire cœpi, ac milites vt sequerentur, sū hortatus. Supererant adhuc quatuor fere diei horæ, quib. nos viarū Duces montis verticem superare posse affirmabant. Sed longe spe illa decepti sumus. Cū enim in altum venissemus, ob niuis resolutionem difficilime perge-

p. 67. bamus, ita vt milites nonnunquam fere absorberentur, ac ob niuis densitatem, ac lubricitatem terræ vehementissime defatigarentur. Tandem vero circa noctis medium in summum deuenimus verticem: ibi in paruo tuguriolo (quod tamen non omnium capax erat) aliquantisper interquieuimus inedia pariter & nimia defatigatione tantum non enecti. Deinde montem descendere cœpimus, & sub diluculum ad aquas calidas, quæ ex montis scaturiunt radice, deuenimus: inde circiter meridiem Burmium lassi & famelici sumus ingressi. Verum nihil ex iis, quæ Mediolanensis Dux promiserat inuenium, sed hostium vim ingentem illuc confugisse deprehensum est, ita vt non sine dubio ac timore diem illum exegerimus. Postridie vero summa festinatione inde discessimus vix quinquaginta iumenta commeatu onusta nobiscum ducentes, ac iter ad exercitum qui in Engadinam irrupturus erat, nec longe distabat, direximus, ascensoque monte altissimo ad arcem deuenimus munitissimam, per quam, & nusquam alibi iter patebat. Ea Mediolanensis Ducis tenebatur præsidio, quo cum peruenimus ob nimium loci præcipitium equi non paruum spacium per scalas (mirum visu) ascendere cogebantur. Bini enim homines ab vtraque parte frena ne retrocaderent, tenebant: bini quoque latera seruabant: sequebantur inde, qui stimulis, clamore & adhortatione iumenta progredi adigebant, ita vt in acre suspensa per scalas latiores in summum tandem multo sudore, ac labore peruenirent. Hanc ob cau-

Pueri & puellæ herbiuori a vetulis pascuntur tanquam greges pecudum.

Melius non nasci.

B. Birckeymeri συμπάθεια erga miseros.

Pirckeymer ex equite pedes, non recusat pericula adire.

Equi per scalas ascendunt in arcem periculo maximo.

Scala arx. Engger p. 3

ſam & arci quoque Scalæ nomen inditum eſt. Superata igitur arce paulo poſt ad alium exercitum, qui iam caſtra locauerat, peruenimus, nequaquam illum, vt ſperauerat, commeatu reficientes. Ab accolis tamen Italis vini copia ingens in caſtra eſt perlata, quod milites longa inedia macerati (quippe qui plurimos dies ſine pane exegerant) auidius ingurgitantes admodum inebriabantur, tumultuantesque multis ſe conficiebant vulneribus. Poſtridie omnibus copiis ad vallem perquam amœnam, quam incolæ ad vineas appellabant, deuentum, ac ibi pernoctatum eſt. Nam quamuis deliberatum eſſet, vt eo die irruptio fieret, cum tamen multitudo tanta tardius ob viarum anguſtias progrederetur, diesque in occaſum vergeret, caſtra in valle ſunt locata. Poſtero die duabus ferme ante ortum ſolis horis, tria Cæſaris vexilla (vt vocant) ordinaria quibus & meum ob veteranorum exiſtimationem eſt additum, cum duobus millibus militum ad occultas montis ſemitas ſunt transmiſſa, addiri quoque viarum Duces pollicentes ſe breui manum hanc ſuper hoſtium capita, qui montis, per quem irrumpendum erat, cacumina obſeruabant, perducturos. Ad montis igitur progreſſi radices, per aſperos, confragoſos, ac feris pene inuios colles non ſine præcipitii periculo, & labore ingenti, donec tandem ad loca vndique niue oppleta deuenimus: ibi non minori difficultate, quam in aſpretis, eſt laboratum. Nix enim ob anni reſoluebatur temperiem: nam menſis erat Iunius. Ac ideo milites ægre pergebant, ob nimiam lubricitatem niuis, ac luti haud facile veſtigia ſiſtebant. Reliquus interea exercitus vniuerſus præter mille milites, qui a ſiniſtro latere ſe hoſtibus oſtendebant, recta montem, per quem irruptio patebat, aſcendere cœpit, pedetentim tamen vt hoſtium oculos a circumuenientium abſtraherent aſpectu. Erat mons altiſſimus ac in ſummitate perpetua niue repletus. Illic Engadinenſes in ordines redacti, hoſtium præſtolabantur aduentum minutiſſimarum auicularum gregem ob nimiam celſitudinem repræſentantes: emittebant tamen plures ex ſuis, qui e ſummo deſcendentes ſaxa ingentia deuoluebant, ac agmen quoque quantum poterat, vltra progredi inhibebant. Suffoderant quoque vndique ſcopulos ingentes, ac magni ponderis cautes arboreisque ſuſpenderant truncis, quibus faciliter diſpulſis confeſtim ſaxa magno ruebant ſtrepitu, ac ingentem montis partem ſecum in præcipitium trahebant. Sed hoc noſtris ſaluti fuit, quod cuncta, quæ impellebantur aut deiiciebantur, ab niue mox abſorbebantur altiſſima. Id ni accidiſſet, impoſſibile profecto fuiſſet loci a natura tam muniti & præſidio firmati iniquitatem ſuperare. Interim dum ſic vtrumque ab anteſignanis pyxidum, ac lapidum iactu, ſagittis quoque ac baliſtis certatur, ac magnum agmen immobile hæret, milites præmiſſi paulatim in montis ſurrepſerunt verticem, ibique ſe colligentes in ordines redibant. Quo facto ſigniferi rotatis circum capita ſignis magno agmini (nam iam in illius conſpectum venerant) in montis ſummitatem ſe perueniſſe ſignificant. Id milites videntes nihil morati, & ipſi vi magna perrumpere conantur. Etiam, qui a ſiniſtra incedebant ala, hoſtes circumuenire cœperunt, qui tum primum percipiebant quatuor illa vexilla cum militibus ſuis in montis emerſiſſe ſummitatem. Diuiſis igitur copiis illos ab vlteriore progreſſione prohibere nitebantur: ſed fruſtra: vix enim primo tentato certamine in fugam vertuntur. Interim agmen magnum progreditur, & qui in ſiniſtra conſtiterant ala, ab illa quoque parte hoſtes adoriuntur, ita vt Engadenenſes & a fronte, & lateribus vehementer vrgerentur. Impares igitur ſe cernentes, ac tam copioſo exercitui reſiſti poſſe diffidentes, vndique fuga ſibi conſulere cœperunt. Per montium igitur abrupta ac ſemitas notas multis ex ſuis amiſſis dilabuntur. Cæſariani igitur rurſus coniunctis copiis montem deſcendere cœperunt. Accidit hic, vt niuis pars quædam ingens vel nimio preſſa pondere, vel ſolis liquefacta calore a reliqua niuis diuulſa ſit congerie, ac per montis deuexum, quantum iactus eſt arcus, acta, plusquam quadringentos ſecum arripuerit milites, quos omnes altiſſima inuoluit vertigine; eratque ſpectaculum illud ſub initium horrendum cum tot homines eodem raperentur impetu, & tanquam fluctu quodam abſorberentur; ſed paulo poſt in riſum eſt verſum, cum milites vndique tanquam terra editi emergerent: omnes tamen haſtas, aut arma ſiue capitis aut pedum amiſerant tegumenta.

Vallis ad Vineas.

Engadinenſes præſtolantur hoſtem.

p. 61.

Mirum ſpectaculum niuis ex monte in 400. milites deuoluta.

ta. Tametsi nemo, quantum sciri potuit, fuit desideratus, multi tamen vehementer sunt collisi. Per immensum igitur iter, ac multo sudore tandem circa solis occasum in Engadinensem peruentum est vallem amœnam, & multis excultam oppidis ac villis. *Vallis Engadinensis.* Verum hostes Oeni fluuii (nam is torrentis instar per Engadinensem vallem labitur) pontem, per quem transeundum erat incenderant. Restincto igitur non paruo labore igne, ponteque refecto, copiæ sunt traductæ, castraque in vico quodam Scaneu nomine sunt posita. At Engadenenses quamprimum Cæsarianos pontem transgredi viderunt, proprijs manibus oppidum magnum & propinquum quod Sutzium vocabatur, incenderunt. *Scaneu vicus.* *Sutz.* Eam igitur noctem milites defessi, & inedia macerati in vico transegere. Nam hostes quo Cæsarianos fame vrgerent cuncta ad victum pertinentia vel corruperant, vel penitus abstulerant. Orto die tribus agminibus ad vlteriora est progressum: præiuit enim turba, quam amissam vocant, cum pyxidibus quatuor, quæ ingenti labore illac erant perductæ: Nam vt plurimum in montium saltibus vna tantum vehebantur rota, cum altera funibus colligata, ac suspensa a militibus, qui in anteriori incedebant loco, sustentaretur. Sequebatur agmen magnum semper ordines suos conseruans: Impedimenta vero ac turbam inutilem vltimi tuebantur. At Engadinenses & ipsi suis præcedebant agminibus cuncta vastantes ac diripientes, & si quandoque loci offerebatur opportunitas gradum sistebant, ac tanquam pugnaturi se ostentabant, sed cum nostri propius accessissent, rursus citato pressu abibant, haud pares enim erant qui tantis copiis resistere possent. Cuncta interim flammis relucebant, ac magno fragore vndique ruebant ædificia. Conflagrarunt igitur præter Scaneuium & Sutzium Somada, Comouascum, Pons rosinus, Vadellum & Scancellum cum reliquis cunctis Tiranum vsque: quin & illud quoque Engadinenses & ipsi comburebant, licet Cæsariani illac haud peruenirent. Tandem sub solis occasum castra iuxta vicum quendam sunt locata, ibique a Ducibus est deliberatum, quonam postridie esset proficiscendum, siquidem maior pars per vallem Tellinam, quæ non longe aberat, redeundum esse censebat: ibi enim militem fame & labore fessum refici posse arbitrabantur, quoniam Mediolanensi Duce amico vterentur; alia vero pars nequaquam Italis fidendum esse censebat, potissimum cum hostes vndique ab illis receptatos esse constaret, & Dux ipse parum obseruasset, quæ de commeatu mittendo promisisset: insuper per montem altissimum in vallem Tellinam ingrediendum, rursus per montem Braium reuertendum esse dicebant, quod quidem vltra laborem immensum periculo non careret, etiamsi Itali fidem plane inuiolatam seruarent. Conuenit igitur, vt per ante emensam rediretur viam, cum ea vnico tantum die si accelararetur, exigi posset, deinde vero facile in tutum iter patere ferebatur, militibus interim perdurandum, & famis molestia quocunque modo toleranda esse dicebatur.

P. 69. Hæc igitur sententia vicit, ac summo mane exercitus compositis rursus ordinibus celeriter per pristinum iter redire cœpit, nec illum hostis a tergo vrgebat. Præcesserat enim, & montis cacumina per quem in vallem Tellinam iter patebat, occuparat, vt sic Cæsarianos arcere, aut etiam si posset penitus opprimere liceret: & profecto si illac iter fuisset directum, vix incommodum aliquod magnum euitari valuisset. Cum igitur toto die assidue esset progressum, tandem sub noctem Sarnetium est deuentum, quod oppidum sub huius belli initium, dum inferior pars Engadinensis vallis exuritur, conflagrarat. Quod si paulisper esset cessatum, in magnum discrimen vniuersus incidisset exercitus: nam sub eius aduentum incolæ pontem deiicere inceperant, & ni fuisset acceleratum, plane transitus inhibitus fuisset, militesque fame potius, quam gladio periissent. Parumper igitur quieti datum est, & sole nondum ordo, rursus iter est continuatum: per altissimum enim montem (quem incolæ *Bufalauram* ob ventorum flatum vehementiorem appellant) erat redeundum. *Bufalaura mons.* Mutati igitur ordines, & agmen illud amissum, quod vniuersum ex veterano constabat milite, omnibus aliis præmissis a tergo sequebatur, hostem ab incursu si inuadere auderet, repulsurum. Magna igitur fame ac sudore sub solis tandem occasum montis huius altissimum superatum est iugum, ac in pacatum deuentum non sine multorum amissione militum,

qui

qui partim inedia, partim vero laboris absumti fuerant magnitudine, siquidem ita famis inualuerat malum, vt milites inter eundum herbas euellerent, & pecorum more deuorarent. Cernere quoque erat quosdam ingenti vi famis mentem perdidisse, ac tanquam rabie percitos plane insanire. Non parum tamen saluti fuit aquæ dulcis copia, quæ per totum iter e montium scaturiens latebris non parum exhausta militum reficiebat corpora. Cæterum nec in pacato fames exsatiata est: quamuis enim Cæsar vndique sub exercitus reditum commeatum adferri iussisset; incuria tamen præfectorum omnia sunt neglecta. Dispersi igitur vndique milites sine ordine & imperio dilabebantur discurrentes, ac cibum, vtcunque poterant quærentes. Sequenti die & ego quoque cum equitibus quatuor, qui me sequebantur ad Cæsaris castra, quæ tum iuxta vicum Pfuntz nomine posita erant, perrexi, acciditque vt inter eundum rusticus quidam mihi obuius fieret, qui vini vas ingens in curru vehebat: substiti igitur vt viderem, quonam pacto milites palantes vinum illud partituri essent. Mox igitur magnus illorum accurrit numerus, ac quidam lanceis vas perforabant, vinumque galeis exceptum hauriebant: alii vero moræ impatientes pyxidum exoneratione vas pertundebant, ita vt vndique merum effunderetur. Hinc irarum, & tumultus initium, qui adeo increuit; vt in eo circiter quinquaginta cæderentur homines, ac plus centum vulnerarentur: etenim non secus, ac si rabie agerentur, inuicem sæuiebant. Et quamuis discerni nequiret, quis amicus, seu inimicus esset, indifferenter tamen mutuis se conficiebant vulneribus ignari, quem quisque peteret. At ego cum tam crudele vidissem spectaculum, dimisso sodalitio, quod super mortuorum adhuc potabat cadaueribus ad Cæsaris tandem castra, inedia & labore tantum non enectus perueni. Cæterum nec ibi res erant quietæ, sed milites ob victus penuriam omni despecto imperio a signis dilabebantur. Id Cæsar videns ad castrum Landeck perrexit, vbi plane ab exercitu est derelictus, quem & festinans coactus est sequi: ita vis famis cunctos vrgebat. Cæterum ne profectio illa fugæ similis videretur, rogatus sum a Cæsareis consiliariis, qui tum ibi substiterant, vt non recta via cæterorum sequerer abitum sed retro conuersus rursus per Arlensem redirem montem: ita enim hostium incursum prohiberi posse existimabant, si illi audirent prouinciam illam haud quaquam omni destitutam esse milite. Parui igitur licet multis circumuentus periculis & difficultatibus, & ne æmulis aliquam calumniandi præstarem occasionem, summo labore ac periculo & machinas, & currus vltra montem traducere curaui altissimum, ac cunctis demum copiis ad oppidum Lindau perueni, quo paucis ante diebus & Cæsar quoque applicuerat. Cæterum etsi existimarem me pretium fecisse operæ, quod Cæsaris paruissem Consiliariis, ac tantum exantlassem laborem, longe tamen res aliter cessit, siquidem Nurenbergensium æmuli me apud Cæsarem criminati fuerant, tanquam milites mei initium fecissent abeundi; licet plane constaret me solum cum copiis, cunctis aliis recedentibus substitisse, ac per Arlensem montem illuc rediisse. Coactus igitur fui palam me coram Cæsare, & multorum conspectu Principum excusare, tametsi magis de inimicorum conquererer calumnia, quam falsas diluerem obiectiones, cum & consiliarii quidam præsentes essent, qui precibus etiam reditum meum per Arlensem impetrauerant montem, ac manifesto scirent, cuncta, quæ mihi obiicerentur, vana esse, & a calumniatoribus conficta. Acrius igitur in æmulos sum inuectus, Cæsaremque rogaui, ne de hinc facile talibus hominibus aures præberet, quoniam nullam nec veri nec honesti rationem haberent, pen̄ique, vt si quis me accusare vellet coram prodiret, quo illum palam mendacii, atque calumniæ arguere possem: verum nemo contra hiscere est ausus, sed altum fuit silentium. Cæsar itaque me bono animo esse iussit, afferens se pro comperto habere, nullam mihi huc vsque culpam obiici posse, pergerem itaque quemadmodum cœperam, & ad Belli exitum fortiter perseuerarem. Deinde paucos post dies ad oppidum transiui Vberlingen, quo & Principes, & confœderatorum accesserunt Duces, ibique deliberabant, quid porro esset agendum. Qui igitur rei bellicæ erant periti, suadebant: vt ciuitas aliqua Heluetiorum in plano sita cunctis obsideretur viribus, confestim enim hostes in suorum aduolaturos

Fames magna in exercitu.

Rabies ex fame

Pfuntz vicus.

Miles famelicus vini auidus & inter se pro eo dimicans.

Theocritus: Τασουμε- νῶ ἐπιτασ- σει.

B. Birk. calumniis æmulorum appetitus ac deformatus Cæsari se purgat. p. 70

Deliberatio militaris apud Cæsarem instituta.

turos auxilium, sicque Cæsarianis, qui pyxidum, & equitum præstarent multitudine, occasionem bene gerendæ rei oblatum iri. At qui timidiores erant nequaquam aleæ rem tantam committendam esse censebant; sed suadebant, vti multis pariter in locis hostium lacesseretur regio, quo passim eorum viribus distractis, assiduis ipsi delassarentur incursionibus, sic enim fore vt facilius ad pacis se inclinarent conditiones, & imperata facere haud recusarent. Cæterum ad hoc peragendum longe maioribus opus esse copiis asserebant, necesse igitur esse, vt Cæsareo edicto subsidium tam ab Imperii Principibus, quam ciuitatibus accerseretur. Quæ sententia quoque vicit: & ego a Cæsare iussus sum, vt vltra literas ac mandatum eius ad senatum scriberem Nurenbergensem, ostenderemque & negotii magnitudinem, ac necessitatem exigere, ne vllo modo iussa negligeret, sed quanto citius posset, mitteret supplementum. Deinde Cæsar cunctis copiis lacum transgressus Constantiam peruenit. Id cum Heluetii intellexissent (nam ab alto & stationibus suis hostilem aduentum cernere poterant) fumi signo suos in auxilium aduocant, qui nihil morati vndique confluebant. *Fumi signum.* Leuia autem quotidie committebantur prælia, cum iam Cæsariani Heluetiorum inuasissent stationes, mox illi reiectis hostibus acrius e tergo instarent, licet ob equitatus timorem nequaquam in plana descenderent, iussit Cæsar præconis voce centum promitti aureos, si quis hostem captiuum adducere posset, quo certior fieret, quid in animo voluerent Heluetii. *Prælia inter Cæsarianos & Heluetios. Præconium Cæsareum pollicens præmium pro captiuo Hel.* Sed frustra fuit hoc præconium: nullus enim hostium in Cæsarianorum deuenit potestatem, tametsi assiduo ex statiunibus procurrere, ac manus conserere nunquam intermitterent. Interfici ergo potuere, capi nequaquam. Non tamen cadebant multi: & quemadmodum ipsi honestam mortem captiuitati præferebant turpi, ita nemini quoque parcebant, sed indifferenter omnes, qui in manus eorum deueniebant, obtruncabant. Tandem Cæsar cunctis collectis copiis ex Constantia mouit, & in plano ante vrbem tam equestres, quam pedestres instruxit ordines, adiunctis pyxidibus, ac si confestim confligere vellet. *Maximiliani exercitus pulcherrimus.* Et erat profecto res visu dignissima, tam florentem, & copiosum inspicere peditatum, nec non equitatum ingentem, armis & equis egregie ornatum. Stetere igitur acies, confligere paratæ, si hostis in æquum descenderet: sed is se in alto suis continuit ordinibus, Cæsarem excipere paratus, si in colles ascendere, & ipsum iniquo loco inuadere auderet. Cum igitur diu ita perseueratum esset, a neutra tamen parte longius moueretur, Cæsar copias iterum Constantiam ducere iussit, ibique aliquot commoratus diebus assidue inuadendi præbebat speciem, quo hostes, quorum copiæ assidue augebantur, detineret, & ne reliquis confœderatis, quos interea adoriri statuerat, auxilio essent, auerteret. Heluetii interim Cæsari scribunt, ac rogant, ne inimicis suis nimiam adhiberet fidem: *Heluetiorum litera ad Cæsarem.* illos enim nihil aliud agere, quam vt omnem belli culpam in Heluetios reiicerent, cum tamen ipsi cunctorum malorum causa & origo fuissent, inuitos se arma cepisse, quæ & deponere essent parati, si ipse annueret, vt vtriusque partis dissidia, & contentiones, iuris ordine terminarentur, aut amicabili

P. 71. componerentur transactione: certos se esse, si Cæsar sub initium adfuisset, rem nequaquam ad tantam peruenisse contentionem, nec tantum humani sanguinis fuisse effusum: daret igitur operam, vt innata sua bonitate ac mansuetudine discordiæ tollerentur, ac tam ingentibus malis finis aliquis imponeretur; quod si petitiones eorum tam iustas contemnere pergeret, se tam coram Deo quam hominibus obtestari, nequaquam sua stetisse culpa, quominus tanti belli sedaretur tumultus: certos se tamen esse, si humana contemneretur æquitas, diuinum tamen eis haudquaquam defuturum auxilium, cuius quidem rei iampridem euidentissimum ostensum fuisset indicium; inuitos se libertatem a maioribus acceptam armis defendere coactos, nequaquam tamen sibi ipsis, si vltra vrgerentur, defuturos, sed vt viros deceret, honestam semper mortem ignominiosæ paci, aut turpi prælaturos seruituti. Ad hæc Cæsar nihil respondit, aut quia literæ istæ apertum hostium timorem arguere, nimiamque pacis cupiditatem ei ostendere viderentur, aut quod arrogantius quam deceret, scriptæ censerentur: *Cæsar non acceperit Heluetiorum literas.* existimaretur quoque hostes assiduis vexatos, ac debilitatos incursionibus

L nibus

nibus imperium tandem vltro ſuſcepturos, ac iuſſa muitos quoque facturos. Stabat puella, quæ literas attulerat in aula (neutra enim pars eo in bello caduceatoribus vtebatur, ſed tantum vetulæ quædam, aut puellæ immaturæ internunciorum fungebantur officio) reſponſionem expectans. Hanc regii quidam Satellites compellantes interrogabant. Quidnam Heluetii in ſtatione agerent? At illa, *Nonne palam cernitis*, ait, *veſtram eos reſpectare inuaſionem*. Cumque ſciſcitarentur: Quot numero eſſent? *Quot ſatis ſunt*, reſpondit, *pro incurſionibus veſtris repellendis*. Sed cum illi acrius inſtarent, vt numerum eorum recenſeret: *Ni fallor*, inquit, *in conflictu ante huius vrbis portas nuper commiſſo eos numerare potuiſtis, ni fuga oculos veſtros excæcaſſet*. Sed nunquid (intulere) quod comedant, habent? at illa rurſus, *Quo pacto, niſi manducarent & biberent, viuere poſſent?* Talia cum non ſine riſu a circumſtantibus excepta eſſent, quidam vt puellam perterreret, minatus eſt, ſe illi caput detruncaturum, iamque manum gladio adhibebat. At illa haudquaquam perterrita. *Plane*, inquit, *te virum fortem eſſe oſtendis, dum puellæ tam iuuenculæ mortem inferre minitaris. Atqui, ſi tanto digladiandi teneris deſiderio, cur non in hoſtiles ruis ſtationes? inuenies profecto illic virum aliquem, qui confeſtim tuæ reſpondeat ferocitati, ſed facilius eſt inermem ac innocentem inuadere puellam quam hoſti occurrere armato, & qui non verbis, ſed factis rem agere nouit*. Hæc cum non ſine iucunditate audirem, puellæ indolem, ac liberam reſpondendi audaciam ſum admiratus. Cæſar autem paulo poſt cum exercitus parte Lindauium nauigat, iubetque Duces, quos Conſtantiæ relinquebat, vt aſſiduis incurſionibus Heluetiorum ſtationes laceſſerent, ac irruptionem in Turgeuenſem prouinciam ſimularent, ipſe expeditis nauibus eas, quas ſecum adduxerat copias, lacum ſuperare, ac hoſtilem terram aggredi mandat. Hanc ob cauſam & me cum veteranis meis aduocauit. Hæc autem ideo agebat, vt hoſtium vires vbique diſtraheret, illoſque teneret ſuſpenſos, & a mutuo prohiberet auxilio, dum vnuſquiſque prouinciæ ſuæ timere cogeretur, ac incertus eſſet, quonam primo euaderet irruptio. Iuſſerat autem magnum obiter Curiæ magiſtrum Comitem de Furſtenberg cum equitatu, ac veterano milite a Geldrenſi reuocato bello, copiis tamen illis in immenſum auctis iuxta Baſileam hoſtilem inuadere terram: ipſe milites Lindauium nauibus impoſitos confeſtim vento flante ſecundo vela facere imperat. Inde igitur ſoluentes magna parte diei per lacus ferebamur vndas, & iam hac in parte, mox alia nos deſcenſuros ſimulabamus, quo hoſtem redderemus ancipitem, & ab incurſus prohibitione abſtraheremus. Tandem vero iuxta oppidum Roſchach terram attigimus, e nauibuſque egredientes ordines ſtruere cœpimus. Quod hoſtes, qui illic in præſidio erant, videntes in nos impetum facere, & vi magna rurſus ad naues repellere nitebantur, verum quia longe numero erant inferiores (vix enim ducenti erant) non diu viribus noſtris reſiſtere poterant, veruntamen haud fuga ſibi conſuluerunt, ſed pertinaciter dimicantes, ac eiſdem ſtantes veſtigiis nequaquam inulti cadebant. Proſtratis igitur illis ad oppidum Roſchach progreſſi ſumus, illoque direpto, ac incenſo rurſus nos ad naues recepimus: verum dum milites illas aſcendere incipiunt, & vnuſquiſque primus ingredi cupit, ſub initium tumultuatum eſt, mox fuga ſecuta eſt aperta, licet hoſtis nuſquam appareret, aut a tergo vrgeret; ſtabant duces ac tribuni, magna voce milites a fuga reuocantes, ſe fruſtra, tanto enim impetu in naues ruebant, vt aliquæ nimio pondere preſſæ ſubmergerentur. Id nautæ videntes, quo imminens euitarent periculum, a terra naues ſubduce- P. 74 bant: at milites nihilo ſecius vndæ ſe committentes adnatabant, & vt a ſuis reciperentur precabantur; qui vero natandi erant imperiti aut mergebantur, aut alios corripientes vna ſubmergebant. Veterani tamen milites cum ſignis ſuis Duces haud derelinquebant, ſed quieti inconſideratam illam, & turpem inſpiciebant fugam. Tandem cum timor, ac furor aliquantiſper deferbuiſſet, & ipſi quoque Duces ſequuti compoſite, ac quiete naues aſcendere parabant: verum nautæ adeo timore perculſi erant, vt naues haudquaquam terræ admouere auderent, ſed in vndis fluctuantes milites aquam ingredi & adnatare hortabantur. Coacti igitur ſunt & veterani

Imperterrita puella Heluetica literarum gerula, animosiſſime militibus reſponſat.

Egregiam vero laudem.

Comes Furſtenbergicus magnus Magiſter Curiæ Cæſaris.

Stratagema.

Roſach.

rani cum Ducibus se fluctibus committere, acciditque vt qui statura essent breuiori, ac terram pedibus attingere nequirent, natare cogerentur; cæteri vero eminentiores (inter quos & ego eram) ad humeros & mentum vsque immergerentur vndis. Quod si hostis vel paucissimo adfuisset numero, & a tergo institisset, ingens profecto clades esset accepta: verum, quia cuncti fere, qui in statione fuerant, ceciderant, & subsidia, quæ sub initium fumi aduocata fuerant signo tardius aduenirebant, absque hostium impedimento, sed non sine fugæ nota discessum ac rursus Lindauium est peruentum: ibi enim Cæsar imminentem certaminis exspectabat euentum, præcipue vero de Curiæ magistri inuasione erat solicitus. Postridie orto sole ad Cæsaris accessi aulam, verum secretiorem ædium partem, vbi Cæsar ipse degebat, clausam inueni, magnates autem cuncti foribus oberrabant mussitantes, ac capita sermonis gratia propius conferentes. Id ego cernens haud felicis nuncii indicium esse deprehendi.

B. Pirckeymeri procera statura.

Collegerat Comes de Furstenberg Cæsaris iussu exercitum quatuordecim millium peditum, equitum vero millium duorum, ac iuxta castrum Dorneck haud longe a Basilea hostilem terram inuadere parabat. Id Heluetii, qui propinquiores erant, Bernenses nempe ac Solodurenses intelligentes suas & ipsi e vestigio copias cogunt, & magna festinatione obuiam ire pergunt quo Cæsarianos a finium inuasione arcere possent.

Fugger p. 1126. Copiarum Furstenb. ogicarum numerus.

At Senatus Basiliensis cum Heluetiorum nouisset apparatum, missis legatis certiorem Comitem reddit (nondum enim Basilea ab imperio defecerat) & vt rebus suis diligenter prouideat, admonet. Verum tantum abfuit, vt Comes admonitionem tam amicabilem boni consuleret, vt legatos etiam cauillis lacesseret, & illis nequaquam tempestiue Heluetiorum obiiceret amicitiam: insigniter hostibus contemptis arcem Dorneck oppugnabat, & pyxidibus conquassabat omnibus neglectis stationibus, & custodiis. Id equitum præfecti videntes & ipsi ob tantam negligentiam Comitem, & nimiam reprehendebant confidentiam: ceperant enim eo forte die hominem quendam, qui ex hostili terra Basileam tendebat, illum igitur ad Comitem deducunt, ac hostium consilia, & aduentum aperire iubent. Sed cum is quoque veritatem retulisset, hostesque ea nocte in oppido Liechtstal pernoctasse assereret, a Comite tanquam mendax, & speculator suspendio perimi est iussus; equites vero abire, & ad castra sua redire compulsi sunt, quæ ipsi maioris commoditatis gratia in villis circumiectis licet remotioribus collocarunt. Abeuntibus equitibus veteranorum Duces ac tribuni Comitem adiere, manifesto ostendentes tantam militaris disciplinæ negligentiam non tam indecentem, quam periculi plenam esse, præcipue cum hostilem arcem oppugnarent, & Heluetii magnis copiis aduentare dicerentur: suadere igitur, vt cum equites ablegasset, pedites saltem in stationibus esse iuberet, singulos enim paratos esse, vt custodiarum curam susciperent, & diligenter obseruarent.

Basilea tempore belli Heluetici adhuc sub imperio.

Verum & hos quoque Comes non sine verborum contumelia abire iussit asserens se, non illos, imperare, & recte quid agendum, quidue omittendum, nosse, quin & cuidam ex illis perfidiam obiecit ac exprobrauit qui aliquando Geldriæ Duci contra Cæsarem militare fuerit ausus, addens illum nondum euasisse, quo minus dignas aliquando ob noxam illam lueret pœnas. Mœsti ergo Duces abeunt, Comitis temeritatem execrantes, ac plane imminentem præuidentes cladem. Quod si Comes rectis, ac prudentibus suorum paruisset monitis, & melius sibi ipsi, & vniuerso consuluisset exercitu: sed ita in fatis erat, vt eius negligentia & contemptu tantum acciperetur incommodum.

Furstenbergii mira insolentia, & salutarium omnium admonitionum contemptus, ruinæ & cladis prænius.

p. 73 Quapropter & mens illius adeo fuerat excæcata, vt nec ipse rectum discernere, minus vero sapienter monentibus obsecundare posset: quod quidem toties euenire solet, quoties Deus nimiam hominum superbiam, ac temeritatem punire statuit. Dispersi igitur milites, ac omni reiecta cura aut cœnam parabant, aut depositis armis otiosi obambulabant: & cum nihil minus expectaretur, tum repente hostium agmen duorum fere millium per collem imminentem in castra impetum facit, trucidatisque iis, qui primum occurrerant, reliquos perturbat, ac ingenti conatu inuadit, & vt melius res succederet, fraudem Heluetii subtexerant: etenim pectora rubeis signarant crucibus, tergum

Iratus ad pœnam Deus si quos trahit, auferre mentem talibus primum solet.

Stratagema.

vero albis distinxerant signis, sub initium igitur tumultus, is militaris & socialis est existimatus. Verum cum omnes sine discrimine cæderentur, sero tandem hostes adesse est intellectum. Confestim igitur Comes, quo motum illum sedare posset, accurrit, quem & illustres quidam secuti sunt viri; sed antequam quid ageretur, per-

Furstenbergius trucidatus.

cipere quiret, ab hostili manu confossus occubuit. At veterani quidam perpauci, & inermes fere conglobati hostem repellere, & fortiter se tueri cœperunt. Sed frustra: iam enim agmen aderat magnum, cuius impetu omnis sublata est defensio. Magna igitur veteranorum pars in vestigiis hærens potius honeste mori, quam turpiter terga vertere voluit; cætera manus quocunque euadendi spes pateret, aut minus vrgeret periculum, dispalata in præcipitem abiit fugam: Heluetii vero pertinaciter inhærentes assidue fugientes vulnerare, & occidere haud desinebant, donec clamor ad equitum peruenit castra. Primum igitur Regii corporis custodes (inter quos & Burgundi quidam erant) in fugientium aduolarunt auxilium ac imperterriti magno impetu persequentes inuadunt, sternunt, & perimunt. Id reliqui videntes Heluetii, & ipsi fuga ad suos se recipere cœperunt: verum pauci equitum euaserunt impetum. Interea & reliquus aduenit equitatus, & pedites quidam in ordinem se recepere, semiermes tamen, qui omnes magnum agmen hostium inuadere parabant. Verum cum iam nox instabat, Heluetiique ob equitum timorem & acceptum detrimentum in colles se reciperent, Cæsariani paucitati suæ diffisi, & damnum damno resarcire timentes, indignantes; & præfractam Comitis temeritatem detestantes re-

Cæsarianorum clades in pugna tumultuaria.

tro abierunt, & nemine persequente in pacatum tandem deuenerunt. Desiderata sunt in tumultuaria hac pugna Cæsarianorum fere millia quatuor, ceciderequc præter Comitem de Furstenberg multi illustres, ac insignes viri, in quorum numero fuit Comes de Pitsch, & Baro de Castelvvardt familiæ illius nouissimus. Heluetii licet interfectorum suorum numerum, vt solent, extenuent, constat tamen illos non minorem, quam Cæsarianos, calamitatem perpessos esse, tametsi pugna superiores euaserint: quod si Comes prudentis Imperatoris officio functus fuisset, magna spes be-

Mores patrio victor per triduum in campo commoratur.

ne gerendæ rei superfuisset. Verum ita diuinæ visum fuit voluntati. Heluetii cæsorum spoliis; ac pyxidibus cunctis potiti tertia tandem die (quemadmodum nacta victoria consueuere) ad propria sunt reuersi. Hæc clades cum Cæsari in oppido Lindauio degenti fuisset nunciata, clausa, vt dictum est, regia, Comitis accusabat

Cæsaris magnanimitas etiam in calamitatibus.

imprudentiam ac temeritatem. Vesperi tamen fores rursus patuere, Cæsarque in propatulo cœnauit nullum tristitiæ signum ostendens, quin facta cœna, & cum iam nox ingrueret, ad fenestram quandam concedens, stellasque inspiciens multa de illarum natura & ratione disseruit, adeo vt acceptæ calamitatis plane immemor vide-

Rerum irrecuperabilium optima est obliuio.

retur, Hæc ego cernens, & audiens non paruam felicitatem esse iudicaui, si quis tantorum irreparabilium tamen malorum tam citο obliuisci posset. Postridie Cæsar rursus Constantiam nauigauit, & quamuis ego quoque eadem veherer naui, nullum tamen vnquam perturbationis indicium in Cæsare percipere potui, sed ludo,

De Gallorum Rege, & Ludouico Sfortia Duce Mediolani.

confabulationibus, & iocis diem illum lætus consumpsit. Interea Gallorum Rex Carolus cum temporis opportunitatem aduenisse putaret, qua iniurias a Mediolanensi Duce Ludouico acceptas vendicare posset (instigante etiam Ludouico Aurelianense Duce, qui postea illi in regno successit, nam is Mediolani Ducatum hereditario iure ad se pertinere prætendebat) animo voluere cœpit, quo pacto Mediolanensem e principatu eiicere, & vniuerso spoliare posset dominio. Missis igitur legatis cum Heluetiis pepigit, illosque confestim pecuniis, commeatu, & machinis adiuuit bellicis, existimans Cæsarem Heluerico bello implicatum Mediolanensi suppetias ferre haud posse. Id Mediolanensis intelligens, euestigio & ipse legatos suos misit, qui cum Heluetiis de societate agerent, & concordia. Sed Heluetiorum animis Gallico fœdere, & beneficiis præoccupatis, res frustra est tentata: obiiciebaturque Mediolanensi, quod Cæsarem pecuniis & commeatu iuuisset, cum nihilominus Cæsar indignaretur, quod Mediolanensis nequaquam promissa obseruasset. Legati igitur re infecta abire sunt coacti. Verum cum Mediolanensis Gallum copias

Vide supra. P. 74.

pias

pias colligere, & apertum bellum machinari videret, rursus Heluetiorum animos per legatos tentare cœpit, promittens, si eum a Galli defenderent iniuriis, & stipendium largissimum, & contracti cum Cæsare belli dissolutionem honestam. Id Heluetii audientes paulatim aures legatis præbere cœperunt, iam enim pacis tenebantur desiderio & eos tam longi ac periculosi belli mora tædere cœperat. Quod cum Gallus percepisset, rursus legatos ad Heluetios mittit, spondens se priora fœdera rata habiturum, ac insuper, si permitterent, cum Cæsare de pace acturum; nam plane se sperare rem ad optatum deduci posse exitum, decere enim Regem Christianissimum omnem opem adhibere, vt maiorem sanguinis effusionem prohibere posset: orare igitur, vt sibi potius quam Mediolanensi pacis permitteretur conciliatio, ad quam stabiliendam nulla alia causa, quam vera impelleretur beneuolentia, qua perpetuo Heluetiorum gentem fuisset prosecutus, cum Mediolanensis semper perfidus fuisset, in nullaque vnquam societate stabilis permansisset amicus, quin ne nunc quidem Heluetiorum curam gerere, sed potius solito more simulare, & proprii commodi gratia reconciliationem hanc tentare.

Ludouicus Sforcia perfidiæ insimulatus.

Hæc & multa alia cum Heluetii audiuissent, nec ignari essent, quid vtramque partem ad tam amicabilem oblationem impelleret, gratias tamen vtrisque egerunt ostendentes se inuitos, & citra vllam præstitam causam ad tanti belli molem pertractos esse, & licet multis huc vsque affecti essent incommodis, pacem tamen longe se bello præferre, quam ne nunc quidem respuerent, dummodo illata eis damna, vt iustum esset, resarcirentur, discordiarumque fomites honestis, ac Heluetiorum gente dignis tollerentur conditionibus; sin minus, haud longis opus esse ambagibus; nondum enim eos suscepti adeo pœnitere belli, vt ignominiosam pacem iustissimo præferre possent, aut vellent certamini, donec arma manibus tenere, & libertatem a maioribus eorum partam sanguinis sui effusione defendere valerent. Hæc cum legati audiuissent, bene eos sperare iusserunt, moxque eorum consensu ad Cæsarem de pace acturi perrexere. At ille legatis auditis, Gallo ob multiplices causas concordiæ tractationem denegauit; Mediolanensi vero quibusdam conditionibus morem gessit, qui confestim diem & locum Scafusii constituit, quo ambæ partes conuenere, ac eius intercessione de soluendo bello agere sunt rogatæ. Verum interuenientibus quibusdam causis locus postea Basileam est transmutatus. Cæterum nihilominus Heluetii, aut quia aduersariis timorem incutere quærebant, aut quia ita necessitas exigebat, Gallorum Regem ex fœderis forma admonent, vt eis pyxides, & tormenta cum Magistris, globis, puluere sulphureo, ac reliquis quamprimum mitteret necessariis. Qui nihil moratus confestim cuncta expedire, ac magnis expensis Soloturrim deferre iussit. At Cæsar, ne & ipse interim desideret, exercitus partem in Hegeuensem misit prouinciam, mox & ipse est secutus: assiduis enim precibus Hegauensium molestabatur, vt acceptam eorum iniuriam vindicaret. Diuisis igitur copiis, quid fieri vellet, ostendit. Ipse vero vltra progressus est, quo & Basileæ appropinquaret, & quotidie de singulis, quæ ibi agerentur, fieri posset certior, nec non Reginæ, quæ ex Germania inferiore aduentabat, occurreret, quam mox in oppido Villingen perquam honorifice excepit, familiariterque per dies aliquot cum illa est conuersatus.

Cæsar Reginam ex inferiori Germania venientem excepit singulari cum lætitia.

Et quia Danubius fluuius non procul inde in villa haud magna Doneschingen nomine e colle quodam medio iuxta limpidissimæ aquæ scaturiginem ingenti oritur fonte, Cæsar cum Regina sub tentoriis iuxta scaturiginem positis magnificum celebrauit conuiuium, vbi & choreis, & multiplicibus indultum est voluptatibus, perinde ac tam celebris amnis origo iucundo illo & celebri honoraretur conuentu. Deinde superata sylua nigra vna cum Regina Friburgum est progressus, meque vt illum relictis copiis meis sequerer, iussit, deliberaturus quo in loco me cum subsidio, quod iam e Nurenberga veniebat, constitueret, donec Basileæ transactum esset.

Schwartzwald.

B. Pirk. iussu sequitur Cæsarem.

Interea copiæ in Hegauensi prouincia relictæ hosticum ingressi sunt agrum, equitesque discurrentes vndique ferro, & igne sunt grassati, pedites vero in stationibus oportunis sunt relicti, vt cum eorum opus esset auxilio faciliter accersiri possent. Interim ad villam quandam est deuentum, p. 77.

in

in qua Ecclesia magna cum turri fortissima erat ædificata, ad hanc rusticana manus confugerat, ac pyxidum iactu egregie se tuebatur: equites vero turpe existimantes ob turris huius expugnationem pedites aduocare, descensis equis illam sunt adorti. Verum multis acceptis vulneribus repulsi sunt, & licet fores trabium impulsu fregissent, turris tamen superne vi est defensa ingenti, donec vas sulphureo puluere repletum, turrique subiectum & incensum, ita propugnantes dirupta turri in altum expulisset, vt auium instar per aerem volare viderentur, ac tandem ingenti ruina in terram deciderent. Interea dum fugientium clamor ad oppidum Scaphausen peruenisset, fumusque & incensarum villarum ignis hostes adesse significaret, cum octingentis fere peditibus Scaphusenses sunt egressi, vt & suis opem ferre, hostesque ab effusiore populatione arcere possent. At equites cum illorum percepissent aduentum, collocatis insidiis eos excipere, & multitudinem suam, qua longe præstabant, celare satagebant. At illi haud temere insequendum censentes in loco tuto, & vndique lacunis munito se continebant. Equites igitur cum diu laborassent, vt hostes in æquum elicerent, frustra tamen se niti cernentes misso nuncio pedites, qui tota fere die in acie steterant, redire iusserunt, ipsi vero villas, quæ supererant, incendio vastarunt. At Scafhusenses cum a longe per eminentes colles viderent discessum contemptis equitibus in planum sunt progressi, & licet numero essent inferiores, illis tamen pugnandi copiam fecere, & equites cum illis congredi non ausi vndique vociferantes discurrebant, & hic hostes aggrediendos esse clamabat, alius vero pedites reuocandos vociferabat, erantque omnia tumultus, & clamoris plena, cum interim tamen nemo gradum promouere, aut confligere auderet. Stetere igitur Schafhusenses non sine magna equitum ignominia ad pugnam parati, illi vero timore perculsi peditum expectabant aduentum, quo illorum auxilio hostes aggredi, & profligare possent. Tandem vero cum nox adueniret, nec pedites diu desiderati adessent cum magna indignatione discessere, omnem culpam in equites reiicientes, & vt facilius propriam tegere possent ignauiam, confestim ad Cæsarem, & eos, qui in aula pollebant, ex suis quendam mittunt, qui infensissimis verbis, pedites accusaret, quæ reuocati parere noluissent, quod rei bene gerendæ occasionem tam turpiter e manibus demisissent, & vniuersos incusaret pedites, præcipue tamen in Nurenbergenses inuehebatur asserens illos clam cum hostibus sentire, & nihil magis, quam Cæsaris damnum, & ignominiam exoptare. Magnus igitur rumor in aula est exortus, peditesque omni conuitiorum genere sunt conscissi. Hoc cum audiuissem, Cæsarem audiui, & rogaui, ne temere rumoribus istis fidem adhiberet, sed quemadmodum huc vsque fecisset, rem diligenter exploraret, sicque deinde inter pedites & equites recte discerneret, haud enim decere, vt inauditi condemnarentur: quantum vero ad Nurenbergenses pertineret, relictos apud eos ostendi contubernalem illum meum Iohannem de Beirsdorff, ac tribunos multis ei cognitos annis homines rei bellicæ peritissimos, & qui nihil magis, quam honorem & commodum eius defenderent, ac ideo me haud dubitare, quin optimam rerum gestarum rationem reddere possent. At Cæsar me quiescere iussit, donec plane res esset comperta, ac tum se æquum iudicem fore promisit, subridens obiter, vt facile animus eius cognosci posset: non enim ignarus erat, quid sibi de equitatu illo præcipue Franconico polliceri quiret. Ipse paulo post Neuburgum est profectus, oppidum a præterfluentis Rheni impetu fere absorptum, quo longe a Basilea abesset, & facile quid ibi ageretur, posset percipere. Fiebant interea nihilominus excursiones quotidianæ, multaque prælia tumultuaria committebantur, in quibus iam illi mox alii aut vincebant, aut superabantur, sæpiusque Heluetii insulam Bregentini lacus, quam *Richenavv* appellant, occupare sunt adnisi: verum semper a præsidio, quod eo loci excubabat, viriliter sunt reiecti. Cæterum de pace facienda res in longum procedebat, cum vtraque pars conditiones alteri intolerabiles proponeret, ac vtrinque damna accepta resarciri peterentur. Et licet Mediolanensis legatus omnem adhiberet operam, vt tam immane fœdaretur bellum, incassum tamen omnis labor consumebatur; vtraque

Ecclesia & turris disturbatur.

B. Pirckeymer Nurenbergenses apud Cæsarem contra calumnias obtrectatorum defendit secunda vice.

Dives Augia.

que enim pars haudquaquam se suscepti belli pœnitere asserebat, sed in peruicacia sua quasi obstinata perdurabat. Interea Cæsar Friburgum est regressus, cui ego cum Nurenbergensium copiis (iam enim supplementum aduenerat) occurri, instructamque aciem quadratam octingentorum peditum iunctis equitibus ac tormentis oculis eius subieci. At ipse obequitans, & cuncta contemplans non parum ornatis oblectatus est copiis. Etenim cum omnes eodem ac rubeo amicti erant colore, ac splendidis muniti armis, telisque instructi aptissimis, longe quoque maiorem præ se ferebant numerum: maxime vero pyxides maiores, quæ decem numero erant, Cæsari placuere,& quod eum exoneratione tormentorum delectari sciebam,ad iaculandi certamen inuitaui. At ille nihil moratus confestim ex equo descendit, & maiori inter reliquas pyxide ad scopum directa iactus certitudine omnes tormentorum superauit magistros, quam ob rem non paruo gaudio perfundi est visus. Hanc opportunitatem peditum tribunus ac centuriones nacti, illum aggressi sunt, & obiecta diluerunt crimina, ostendentes hæc omnia ab inimicis, vt propriam excusare possent ignauiam, esse conficta; orare igitur, ne temere fidem calumniis adhiberet, sed diligenter rem, vt gesta erat, perscrutaretur. At tribunus ipse longe acerbioribus verbis causam suorum egit: *Maxime*, inquit, *Cæsar quinquaginta iam sunt anni, cum primum militare cœpi, ex quibus vltra triginta (vt tu optime nosti) sub sacris tuis consumpti sunt auspiciis. Hoc toto tempore nulla vnquam existimationi meæ nota fuit iniusta: sed semper & cum priuatus essem miles, & cum honestissimos ducerem ordines, ita me gessi, vt & laudem & gloriam non vanam sæpissime sim consecutus. Cuius rei te optimum habeo testem, a quo toties tam in Gallicis & Vngaricis, quam bellis Germanicis a tua pietate publice sum laudatus, ac militaribus donis longissime honestatus. Soli nunc æmuli non tam mei, quam Reipubl. Nurenbergensis famam meam, ac commilitonum denigrare quærunt, nulla mea, aut Nurenbergensium culpa, sed vt propriam ignauiam aliena innocentia contegere possint. Accusant nos, quod cum hoste congredi noluerimus, cum tamen is pugnandi potestatem haud fecerit: tamdiu enim in acie stetimus, donec ipsi nos ad castra redire iussere. Sed reuocati, vt aiunt, parere noluimus. Verum ostendant, qui nos vnquam reuocarint, aut reuerti iusserint: & si illud fuerit comprobatum, nullam recusamus ignominiam, aut pœnæ notam, quamuis si etiam reuersi fuissemus, hostes tamen aduentum nostrum per colles altissimos, per quos transeundum, facile percipere potuissent, ac prius se in tutum recepissent, quam nos illac peruenire valuissemus. Verum cur non potius, postquam nostrum accusant timorem, propriam vero extollunt audaciam, ipsi sine nobis cum hoste sunt congressi, equites cum peditibus, plures cum paucioribus, nobiles cum rusticis, vt illos appellant? præcipue cum ille in planum prodiret, ac pugnandi faceret copiam. Verum illi iidem sunt, qui & antea hostes ab Storacensi obsidione digressos in campis etiam latissimis adeptos aggredi non sunt ausi: illi sunt, qui nullum vnquam virtutis exhibuere specimen. Et tamen (si Diis placet) aliorum famam denigrare contendunt, quoniam propriam ignauiam haud aliter, quam innocentum calumnia palliare queunt. Cæterum ne longius rem producam, breuiter assero, cunctos, qui nobis tam turpem timoris notam inurere sunt ausi, peruersissime esse mentitos, sat scio, quosdam hic præsentes esse, qui technæ, aut fraudis huius fuere participes. Prodeant in apertum, & ni eos tam verbis, quam manibus de mendacio conuicero impudentissimo, vltimum subire non recuso discrimen. Verum non solent palam rem agere, sed quemadmodum aperto Marte cum hostibus congredi non audent, ita non nisi clam, & tanquam cuniculis quibusdam occultis innocentum famam expugnare nunquam desinunt, solum vana nobilitate, & equestri militia gloriosi, cum tamen vix gregariis, nedum veteranis militibus virtute æquari possint. Cæterum quam paratam nos omnes operam, debitamque Maiestati tuæ obedientiam præcipue in hoc bello præstiterimus, tu ipse nobis testis es optimus. Quemadmodum igitur ad finem vsque strenue perdurare, & nec vitæ, nec sanguini nostro ob tuum honorem, & gloriam parcere sumus parati, ita pietatem tuam obnixe rogamus, ne æmulis nostris fidem prius adhibere velis, quam manifestam veritatem plane didiceris. Hæc vt nobis erunt gratissima, ita maxime tuam decent Maiestatem.*

Aduentus manarum copiarum Noricarum.

Maximilianus Cæsar a Perk. a i iaculandi certamen inuitatus omnes vincit magistros pyxidum.

Apologia tribuni milit. Nurenbergens. ad Cæsarem.

ſtatem. Hæc cum ille magna voce, in magnoque Principum ac optimatum equis inſidentium corona peroraſſet, ac plerique inſidiarum etiam adeſſent artifices, nemo tamen vocem emiſit, ſed altum fuit ſilentium. At Cæſar non ſolum benigne noſtram excepit excuſationem, ſed etiam honorificis admonuit verbis, vt quemadmodum cœperamus, ita etiam ad finem vsque ſtrenue perduraremus, meque ac contubernalem meum Equitem auratum de Beiersdorff inſignibus equorum donauit tegumentis, & vt ad oppidum Lauffenburg pergeremus iuſſit, ac illud, ſi neceſſitas ingrueret, fortiter tueremur, eſt hortatus. Certior enim factus fuerat, Heluetios, ſi pax minus procederet, confeſtim illud Gallicis tormentis inuaſuros, ac ideo valido illud præſidio munire conſtituit. A Cæſare igitur digreſſi, ac ſub tentoriis pernoctantes, ad oſtenſum nos expediebamus iter, non tam læti, quod ille adeo benigne noſtram accepiſſet excuſationem, quam quod a timidiſſimis ac perfidiſſimis illis diuelleremur equitibus, qui nihil aliud agebant, quam vt aſſiduas nobis ſtruerent inſidias, taleſque contra nos concitabant ſeditiones, vt longe minus hoſtilis nobis metuenda eſſet inuaſio, quam commilitonum noſtrorum perturbatio. Per Neuburgum igitur ducentes Baſileam compoſitis prætergreſſi ſumus ordinibus. Hinc ad Rheinfeldum applicuimus, ac tandem oppidum ingreſſi ſumus Lauffenberg, vbi commeatus magnam copiam, ac iuſto nacti ſumus precio. Milites igitur multis laboribus defeſſos, longiſque, ac difficillimis debilitatos & attritos itineribus abunde refeci, & reſtauraui, ibique ad exitum belli vsque perduraui, quotidie hoſtilem obſidionem, & Gallicorum tormentorum expectans inuaſionem, quam tot inſtructus machinis (ac militibus, præcipue pyxidiferis, munitus ſummopere exoptaui, vt liqueret quid Gallorum poſſet iactantia, qui Heluetiis trium horarum ſpatio murorum promiſerant deiectionem. Interea Gallorum Rex Heluetiorum militum, qui quotidie ad illum confluebant, auxilio, Ludouicum Ducem ex vniuerſo Mediolanenſi eiecit ſtatu. Id cum Legatus eius percepiſſet, rurſus magno conatu de pacis conditionibus agere cœpit, ac vtriuſque partis legatos ingentibus ſibi obnoxios reddit muneribus, quo promptius illorum opera ad pacem conciliandam vti poſſet: ac nihilominus tam Cæſari, quam Heluetiis immenſas promiſit pecunias, quo damna vtrinque illata Mediolanenſi reſarcirentur pecunia, compoſitis enim rebus futurum Ludouicus ſperabat, vt eum Cæſaris, tum Heluetiorum armis in priſtinum reſtitueretur ſtatum, ac ideo nullis parcebat largitionibus, quo voti compos euadere poſſet. Verum quam fuerit ſpe illa deceptus, poſteriora manifeſte oſtenderunt tempora. Interim dum tam ſolicite de pace agitur, præſes (vt vocant) Syluæ nigræ, precibus me aggreſſus eſt, ac rogauit, vt ei auxilium contra ruſticos quoſdam, qui a Comitibus de Sulz defecerant, præſtarem, habere enim in animo Cæſaris nomine vindictam ab illis exigere. Id illi haud grauate permiſi. Iunctis igitur copiis quatuor millium peditum, equitum vero ducentorum in prouinciam *Klekau* nomine irrupimus, ac repentino aduentu multos oppreſſimus mortales. At reliqui ad Eccleſias confugerant munitas, ibique de vindicandis precio villis ab ignis iniuria agere cœperunt, iamque fere tranſactum, & de pecuniæ conuentum erat ſumma, cum præſes omnes eas pecunias in proprium vſum conuertere ſtudebat. Qua iniuria milites irritati paſſim diſcurrentes omnia ferebant, & agebant, villaſque iniecto igne concremabant; eſtque temporis fere momento tota illa prouincia culta admodum & amœna euaſtata. Id præſes cernens magna commotus eſt indignatione, ſiquidem arbitrabatur non minus ſe detrimentum, quam hoſtes damnum ſuſtinere, ac ideo milites acrius corripere cœpit. At illi impetu facto illum inuadere parabant, & ni ego equitum interceſſione tumultum hunc compreſſiſſem, procul dubio homini ob auaritiam tam intempeſtiuam manus intuliſſent: cedere tamen coactus eſt, & vitam celeri ſeruare fuga, egoque rurſus cum copiis Lauffenbergam ſum regreſſus. Inde cum paucis equitibus Baſileam ſum profectus, vt quidnam de pace ageretur, coram percipere, & de copiis meis aut dimittendis, aut retinendis deliberare poſſem. Poſt biduum igitur, quum illuc perueniſſem, pax talibus firmata eſt conditionibus,

vt

Cæſar vt acceperit defenſionem.

B. Pirkeym. Lauffenbergam cum copiis ſuis venit belli exſpectans exitum.

Dux Mediolanenſis ditione per Gallum exutus.

B. Pirkeymer præſidi ſiluæ Nigræ auxilium contra ruſticos inobedientes fert. Cleggau.

Auaritia intempeſtiua decipit ſapientiam.

Pacificatio Baſileæ facta.

p. 77.

vt illam vtraque pars non ſolum ſibi vtilem, ſed etiam admodum honeſtam cenſeret. Nec mirum, cum Mediolanenſis legatus non tam duriſſima hominum corda fuluo, ac molliſſimo deliniuerat auro, quam diſcordias cunctas magnis vtrinque ſopierat largitionibus: eam enim vnicam viam eſſe cenſebat, per quam Dux ad ſtatum ſuum redire poſſet. Verum quia Heluetiis promiſſum aurum totum nequaquam parata pecunia exſolui poterat, ipſi vero nec verbis, nec literis confidere vellent, ſed ſponſores exigerent, cum Conſtantienſibus actum eſt, vt illi Iuriſdictionem, quam vocant, prouincialem Turgeuenſium, quam tum vſurpabant, Heluetiis pro viginti aureorum millibus pignoris loco aſſignarent, donec ſumma illa eſſet ſoluta.

Mediolanenſis largitionibus agit.

Ferrea corda virum molli inflectuntur ab auro.

Conſtantienſes igitur vt Cæſari gratificarentur, & quia Mediolanenſis legatus confeſtim poſtquam domum reuerſus eſſet, pignus ſe ſoluturum ſpondebat, præbuere aſſenſum non ſolum Cæſaris beneuolentiam, ſed Ducis liberalitatem ac dona ingentia inde ſperantes, & expectantes. Verum, quia paulo poſt Dux Ludouicus captus, & in Galliam abductus eſt, pecunia illa inſoluta remanſit. Quapropter Conſtantienſes iuriſdictione illa omnino ſunt priuati, eamque Heluetii in præſentem vsque v-
p. 78. ſurpant diem, non ſine magno Conſtantienſium detrimento ac iactura. Sequenti die vtriusque partis legati ad maiorem conuenere Eccleſiam, vbi publice ob confectam pacem Deo gratiæ ſunt actæ. Verum dum ſacris opera impenditur, ſubito in multis locis circumiectis fumus obſcurus emergere cœpit, quem mox & flamma ſecuta eſt clara, ita vt eodem momento cuncta igne relucerent. Ad tam fœdum igitur ſpectaculum tota fere ciuitas concurrit, ac ex edito loco, in quo templum ſitum erat, incendium proſpectauit, ſiquidem equites qui apud Rheinfeldium in præſidio erant, Rhenum transgreſſi omnia ferro, ac igne vaſtabant, Heluetiis, ob pacis tractationem negligentius agentibus nec vllam expectantibus inuaſionem. Populus igitur Baſilienſis indignatione permotus ad arma conclamat, quibus acceptis ad munitiora vrbis loca, præcipue vero Rheni pontem veloci curſu deuolat, omnia ſtrepitu ac clamore implens, ignorans obiter quid ageret, quoue iret, donec magiſtratus tumultum hunc tam temere ortum compeſceret, qui profecto tam Cæſaris legatis, quam mihi ipſi non paruum timorem incuſſit, cum multæ palam voces exaudirentur cohortantes, vt cuncti Cæſariani obtruncarentur. Et hic clamor manifeſtum præ ſe tulit indicium defectionis ab imperio, quæ mox eſt ſequuta.

Turgonia oppignorata Heluetiis.

Mediolanenſis captus in Galliam abducitur.

Tumultus in ipſam incedens pacificationem.

Baſilienſis plebis voces ſeditioſæ, & defectionem præſagientes.

Poſtridie ad Lauffenbergium ſum regreſſus, mecumque perrexit legatus Mediolanenſis Galeatius vice Comes, cum quo mihi prius amicitia interceſſerat. Cumque Lauffenbergium veniſſem, copias militares eduxi, & in conſpectum eius ſubieci, quibus viſis lætatus eſt, & rogare cœpit, vt cum illis in ſubſidium Ducis ſui properarem. Cui ego reſpondi, *haud decere me, vt inconſulta Nurembergenſi Republ. alienis me implicarem negotiis.* Hoc tamen illi tum dedi conſilium, cuius & poſtea ſæpe memor fuit, ne nimium fideret Heluetiis, quorum fides illi nondum eſſet comperta. Hoc igitur modo tam funeſtum bellum eſt finitum cum vtriusque partis calamitatibus haud paruis, nec non amiſſione multorum ac optimorum militum, cum interim nihil alterutris accederet, quam quod ante diſcordiarum poſſiderant initium. Verum vt poſtea compertum eſt, ſi bellum longius fuiſſet protractum, Heluetii nequaquam perdurare valuiſſent: antea enim alienis ſoliti erant militare ſtipendiis, in hoc vero certamine vnusquisque propriis expenſis in militiam exire cogebatur: quod illis videbatur duriſſimum, & hanc ob cauſam milites quotidie a ſignis dilabebantur, & ad Gallorum confugiebant Regem. Accedebat præterea frumenti inopia magna, ſed præcipue ſalis penuria intoleranda: nam Heluetiorum iumenta ob nimis pinguia ac læta paſcua multis obnoxia ſunt morbis, niſi quotidie illis large ſalis ſubueniatur remedio. Ex Gallia igitur, cum ex Germania negaretur, ſaltem aduehere tentarunt: ſed illud armenta penitus reſpuebant vtpote ex aqua confectum marina, licet iterum vnda dilutum, & igne eſſet concretum. Tandem vero fortuna, vel Mediolanenſis Ducis infortunium talem illis obtulit belli exitum, qualem illi ne ſperare quidem fuiſſent auſi. Magnam tamen veræ virtutis & rei militaris obtinuere

B. Pirk. fines mandati recuſat excedere.

Epilogus.

Heluetii libentius aliena, quam propriis militant ſtipendiis.

Salis penuria laborant, quo tamen ob ſua armenta non facile carere poſſunt.

Laus Heluetiorum. Virtus nimirum eſt ipſo quoque in hoſte probanda.

exiſti-

existimationem, cum nihil temere aut inconsulte agerent, sed in omnibus virtuti plurimum, fortunæ autem minimum tribuerent; præcipue vero Imperio & iussis Ducum obtemperarent, ita vt nec consilia factis, nec facta indigerent consiliis. Id si Cæsariani fecissent, procul dubio egregiam reportassent victoriam, cum non solum peditum numero essent superiores, sed & equitatu florentissimo instructi, ac in cunctis aliis, quæ ad bellicum pertinerent apparatum, longe præstarent, animi autem virtute cederent minime: verum dum nimiam audaciam maturis præferunt consiliis, talem sensere euentum, qualem contemptus & nimia parere solet temeritas.

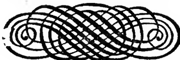
Sapienter & grauiter.

Cæterum videntur Heluetii in hoc bello quasi nouissimum virtutis suæ præbuisse specimen: nam quæ deinde ad hæc vsque egere tempora, nequaquam cum ipsorum conueniunt initiis. Sed ita in rebus euenire solet humanis, vt humilia incrementa fastus tandem & superbia etiam sequantur, quibus mox auaritia & omne genus vitiorum associatur, ita vt nihil demum turpe censeatur, aut inhonestum, quam quod lucro caret, aut propriæ libidini minus satisfacere videtur. Heluetii etenim nequaquam tot Mediolanensis Ducis permoti beneficiis, paulo post non solum illum turpissime deseruere, sed etiam Gallis prodidere, seu potius auri fame illecti non tan- p. 79. tum in ignominiam propriam, sed in perpetuam vniuersæ Germanicæ nationis contumeliam, quæ ob tam nefandum in Germanorum hominum commercium pessime apud exteras nationes audire cogitur; cuius profecto sceleris sæpius postea manifestas dedere pœnas. Nam semel atque iterum in Regno Neapolitano cæsi, & profligati sunt: mox & in Regno Nauarræ cum Gallis militarent: Deinde orto inter eos, & Gallos dissidio de Mediolanensi Ducatu magna clade Germanorum auxiliis superati, & in fugam sunt coniecti, quasi Duci in eisdem campis ob commissa parentarent facinora. Deinde cum rursus cum Gallis in gratiam rediissent, ac Gallorum Rege in Papiense obsidione capto, iterum turpiter victi & cæsi sunt. Verum ego hæc aliis scribenda relinquo, postquam ad exitum perduxi, quæ sub initium constitueram.

Iudicium de Heluetiis in negotio Sfortiano.
Iosias Simlerus factum lib. 1. de Repub. Heluet. secus narrat, quem inspice.

Finito bello ego copias meas Friburgum perduxi, ibique soluto stipendio Nurembergam eos remisi, quo & ego paulo post cum equitibus perueni, vbi rerum omnium ratione reddita ob operam diligenter nauatam publice sum laudatus, ac honoris ergo insigni aurea patera a Senatu Nurenbergensi donatus. Quem etiam honorem postea Cæsaris auxere literæ, quibus Nurenbergenses ob tam prompte missum commendauit auxilium, siquidem in eis mei tanquam præfecti perquam honorificam fecit mentionem, ac me postea semper summa prosequutus est benignitate, ac clementia, ita vt etiam nec ambientem, nec petentem in Consiliariorum suorum legerit numerum: quod quidem non tam in meam redundauit vtilitatem, aut honorem, quam in publicum Nurenbergensium commodum, & salutem. Quotiescunque enim deinde publico nomine ad illum fui legatus, semper & benigne sum auditus, & perquam clementer dimissus, aliquoties etiam honorificis muneribus donatus. Quem etiam honorem nepos eius piissimus, ac maximus Cæsar Carolus, qui nunc imperat, non solum continuauit, sed & vltra, ac propria sponte auxit & amplificauit, multisque aliis immunitatibus, & præeminentiis me decorauit.

B. Pirck. Norinbergam reuersus rationes reddit Senatui, & tam a Cæsare quam a Repub. sua ob rem præclare gestam collaudatur, ac muneratur.
Fit Consiliarius Maximiliani I & Caroli V. non sine patriæ suæ vtilitate.

IO.

IO. IACOBI GHILINI
DE
CAESARIS ADVENTU IN ITALIAM HISTORIA.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

X celebri olim apud Italos familia oriundus Io. Iacobus Ghilinus, qui Consiliarius erat Status Io. Galeatii & Ludouici Sfortiæ, Ducum Mediolani. * *Auctor iste est, huius, quam exhibemus Historiæ. Licet enim Camillo Ghilino, Io. Iacobi filio, eandem tribuerat Freherus, vix tamen est, vt ipsi accedamus, cum ex præfatione Fabricii Ghilini satis clare pateat, ipsum hoc inter patris superiorum temporum scripta reperisse. Immo, nec Hieronymus Ghilinus, nec Iouius,* ** *quibus Camilli elogium debemus, vllam de hac historia faciunt mentionem. Describitur in hoc libello, qua ratione Itali Maximilianum contra Gallorum Regem Carolum VIII in Italiam vocauerint. Caussam aduentus breuiter exponit Heuterus, dicens:* erat hoc tempore Cæsar in ditione Mediolanensi, sociorum cogens exercitum. Euocarant eum in Italiam Ludouicus Sfortia, Veneti, ac Papa Alexander Sextus, vt Carolo Francorum Regi auxilio Florentinorum in Italia bellum renouanti, obuiam iret. Sfortia cum vxore insignique comitatu Bormium vsque ad Abduæ fontes, in extrema Italiæ ora situm, Cæsari, qui ad Malzium Pagum peruenerat, in occursum proficiscitur; coramque cum eo transigens, ingenti numerata pecuniæ summa, Mediolanum rediit. Nactus erat Cæsar apud Italos, ob res fortiter ac feliciter in Austria contra Hungaros, & apud Belgas contra Francos gestas, ingentem bellicæ virtutis opinionem, eiusque ductu facile Francos se Italia depulsuros, eorumque fautores in ordinem redacturos, & ex vtriusque ruina limites se suos amplificaturos confidebant. Cæsar hac apud Italos innixus fama, ingentia ab iis munera, veteraque Imperatoribus a Ciuitatibus conferri solita exspectabat tributa, aureamque a Romanorum Pontifice sperabat Imperii coronam. *Agit de eadem Gerbardus a Roo,* **** *Io. Baptista Villanouanus,* ***** *Ludouicus Cauitellius* ****** *& Fuggerus* ******* *Adnexa est Eiusdem Telinæ Vallis ac Larii lacus descriptio, quam etiam Tomo Tertio Thesauri Antiquitatum Italicarum inseruit Grauius.* ******** *Eundem Larium Lacum sigillatim descripsit Paulus Iouius.* *********

---

* Sic eum in vita Camilli Ghilini vocat Girol. Ghilini *Teatro d' huomini Letterati p. 35.*

** *elog vir. doct. n. CXXXII.*

*** *Rer. Austr. lib. V c. V.*

**** *lib. XI p. 533.*

***** *in Laudu Pompeia Historia lib. IV p. 929.*

****** *Annal. Cremon. ad a. 1497.*

******* *lib. VI c. I. p. 1101.*

******** *p. poster. p. 1203.*

********* extat in Italia illustrata *p. 393.*

DE

p. 80.

DE
MAXIMILIANI CAES.
IN ITALIAM ADVENTV, ANNO MCCCCXCVII.
CAMILLI GILINI MEDIOLANENSIS COMMENTARIOLVS.

INCOMPARABILIS VIRTVTIS PRINCIPI, BERNHARDINO CARVAIAL, EPISCOPO SABINENSI, ET CARDINALI S. CRVCIS, FABRICIVS GILINVS DOMINO SVO.

RBITROR neminem vitio mihi daturum, si in prima ætate, cum nullus adhuc in me liberalium disciplinarum fructus appareat, ausus sim coram te verba facere, qui in sacro primariorum patrum ordine vnus ante alios, non dico genere (id enim solum parum duco) sed moribus, doctrina, & magnis rebus gestis ceu clarissimum sidus præfulges. Non fecit vel ætatis meæ inscitia, vel tenuitas vlla, vt debilitatis meæ immemor, tanti Principis, quantus tu es, magnitudinem vel expenderem parum diligenter, vel non satis admirarer. Hoc enim postremum nemo rationis prorsus non expers faceret. Qui autem inter mortales te omnibus non anteponit, quo modo aut virtutem nouisse, aut se eius amore teneri, potest affirmare? Impulsus ergo non vel mei obliuione, vel parua tui existimatione, sed officii magnitudine, supra vires negotium hoc suscepi: dum cupio, si non vt debeo, saltem vti possum, palam facere, non quanta sit dignitas ac virtus tua, (magnarum enim & ingenii & doctrinæ virium opus esset) sed hoc potius, cum innumerabilis multitudo virtutem tuam suspiciat, res tuas gestas miretur ac prædicet; nullum tamen esse, qui parentem meum obseruantia erga te magnitudine vincat, qui se tibi deuinctum esse libentius meminerit, & magis gaudeat. Vtriusque rei tu necessitatem, sapientissime Princeps, imposuisti: qui quo tempore sub Alexandro sexto in hanc vrbem sacra Apostolicæ Legationis signa intulisti, singularis tuæ mansuetudinis ac bonitatis vestigia, quæ omnes in tui admirationem mouerunt, ita impressa apud parentem meum reliquisti, vt is ab eo tempore te vnum respiciat, te vnum, qui laudibus in cœlum feraris, dignum esse prædicet. Itaque quod ipse est, cum filios quoque erga te esse necesse sit; ego eius liberorum vnus nondum tibi notus, non alia via, quam frater meus natu maior, adire te constitui. Nam cum is conuersam in Latinum De factis dictisque memorabilibus *historiam, patris hortatu venerationis suæ testimonium ad te tulerit; ego quoque inter patris superiorum temporum scripta quosdam commentariolos nactus, aduentum Maximiliani Cæsaris in Italiam, atque eius causas, & quæ ab eo gesta fuerunt, dum in Italia mansit, continentes, quia illa quoque continebant, quorum causa venire te ad hanc legationem contigit, tanquam nunc primum natos sumpsi, vt, si possem, per earum rerum commemorationem, quæ te hic manente gestæ fuerunt, aditum mihi ad dignationem tuam compararem. Ad te igitur aduentum affero Maximiliani Cæsaris, vt in eo, in quo Legationis tuæ in Cisalpina Gallia non sine magna laude tui notata sunt tempora, sit quidem in primis virtutis tuæ pro Italica salute, sicut olim gentilis tua Ioannis Caruaial Cardinalis in Pannonia pro Christi religione, perpetuum monumentum. Sed postea etiam accedat, vt per hanc ipsam rem pro mansuetudinis tuæ magnitudine primus mihi ad venerationem tuæ Dignationis aditus aperiatur, efficiatque vt nunc primum cognitus tuorum numero recipiar: vt qui ex viro tui obseruantissimo ortus, te vnum maxime colam, tibi obsequi, & ceu vnicum veræ virtutis & doctrinæ simulacrum, perpetuo venerari & adorare cupiam.*

Camillus Gilinus F.

p. 81.

MAXIMILIANI CAESARIS IN ITALIAM ADVENTVS.

p. 80.

ARTO Neapolitano regno, iam ſe in Galliam Carolus VIII. receperat, & Ludouicus Sforſia Mediolanenſis Dux Nouaria finem bello feciſſe videbatur, cum iterum Italiei Principes de ſalute laborare cœperunt. Huius rei cauſa fuit, quod iunior Ferdinandus Arragonius in regnum quod amiſerat, redire populorum fauore nitebatur. Carolus autem indecorum putabat perpeti, vt is qu m florente fortuna ne ſtricto quidem gladio, regno deiecerat, nunc omnium egens atque inermis victorem regno ſpoliaret; atque ipſe Gallos, viros genere atque armis præſtantes, quos ad regni tutelam Neapoli reliquerat, hoſtis arbitrio tanquam vinctos permitteret. Accedebant ad hæc Italorum exulum voces, qui denuo miſceri armis Italiam e re ſua ducebant & Florentinus populus, quem amiſſarum Piſarum dolor vrebat, non hortabatur ſolum, ne Carolus hanc Ferdinandi iniuriam inultam eſſe pateretur, verum etiam pecuniam atque arma in Italiam ad bellum redeunti offerebat. His igitur Carolus non ſolum ſponte ſua, ſed etiam ab aliis accendebatur, ne regni ac ſuorum periculo deeſſet. Quamobrem ad bellum animo conuerſus in Prouinciam Narbonenſem mittit: qui naues ad belli vſum comparent: & Genuam, qui ex fœdere onerarias maiores exigant. Sed cum Genuenſibus nihil eſt actum, Gallis libere dedi ſibi naues poſcentibus, Genuenſibus autem aperte negatuibus naues ſe tradituros, quibus maior alienigenarum numerus quam quibus nauium domini imperarent, a Rege Carolo imponeretur.

Ea re indignatus Carolus, Narbonenſem claſſem petere Sauonam iubet, atque illic peditatum accipere, qui ab Haſta mittebatur, ac ſimul ſubſidio laborantibus Caietam nauigate. Cæterum ne hos conatus Mediolanenſis Dux impediret, cuius ad Ferdinandum eum aliis Italis inelinare animus putabatur, tormenta in belli vſum Haſtam ex Gallia traiici curat, nouasque illic copias cogi, atque ab Heluetiis peditatum venire. Quibus rebus oſtentato belli terrore, non Mediolanenſem ſolum Principem, ſed alios quoque Italos grauior cura cœpit vrgere. Hi dum in communem rem conſulunt, eo omnium inclinauere ſententiæ, ne ſolis Italorum viribus ſtetur, ſed Gallicis armis Maximiliani quoque Cæſaris, ac Germaniæ ipſius nomen opponant. Omnium igitur fœderatorum hortatu, atque non in poſtremis Alexandri VI. Pontificis Dux Mediolanenſis, quia eius opera pro affinitate plus valitura putabatur, inuitandi atque rogandi Cæſaris, vt Italiæ cauſam amplecteretur, negotium ſuſcipit.

Ann. 1497. Annuit Cæſar, ſed ante oportere oſtendit, vt ſecum Dux Ludouicus congrederetur. Is ergo cum coniuge tertio Nonas Iulias a ſalute Chriſtiana nonageſimo ſeptimo anno poſt mille quingentoſque Comum proficiſcitur, & Larium emenſus per Telinam vallem ad altiores alpes contendit. Ab eo loco Cæſarem per generum Galeatium Sanſeuerinum de aduentu ſuo monet, exquiritque quo in loco conueniri ſe velit. Per eundem certior fit plurimum aduentu ipſius lætari, & hortari vt poſtridie alpes traiiciat, Maltii cum ipſo Cæſarem conuenturum.

Dum, vt Cæſar monebat, agitur in ipſis alpium radicibus, eunti Duci obuiam ſe præbet Nicolaus Firmanicos Alpinæ regionis (eui Tyroli Comitatus appellatio eſt) Præfectus: a Cæſare ſe miſſum doeet, vt Ducis Coniugisque ipſius aduentum gratuletur,

letur, quemadmodum mutuæ necessitatis magnitudo postulabat. Iusserat Cæsar in vico, cui Monasterio nomen est, hospitales Mediolanensibus Ducibus ædes parare. Dum appropinquant, obuios item quatuor e purpuratis Regii habent a quibus & gratulatio repetitur, & Alpinorum locorum incommoda excusantur. Seorsim etiam minitur Herasmus Brasca, Ducis Mediolanensis apud Cæsarem orator, qui moneat Cæsarem postridie ante solis ortum affuturum: sed velle rem eam alios latere, & propterea oportere, vt nulla de hoc facta mentione in cubiculo Duces Cæsarem operirentur.

Qua monuerat hora, postero die silentio Cæsar aduenit, tanquam ad certam se venationem conferret, ad id comitatum omnem composuerat. Primum agmen
p. 83. ducentorum peditum erat. Bini incedebant, & spicula Germanica gestabant, quibus ad inuia persequentes capreas demittere se per rupes & librare corpora ad inaccessa loca consueuerant. Cum iis par venaticorum canum numerus. Sequuntur totidem cum dolabris Germanico more, viri omnes genere virtuteque insignes. Indumenti omnibus par species serica, in Burgundorum Ducum gentilitia varietate formata.* Eodem etiam modo caligati omnes. Tum Cæsar procedit, sericeam nigro colore vestem amictus venationi habilem, cui a læua ab aurato balteo aureum pendebat cornu. Sequebatur Procerum grauiorumque virorum ingens numerus. Omnibus sericeæ pullatæque vestes, & in læuo lacerto formatum ex auro Burgundorum Principum insigne, Apostoli Andreæ Crux. Quod ante per Herasimum Cæsar admonuerat, ne cubiculo Mediolanenses Duces excederent, per alios quoque repetit, & parere eos oportere monet.

Vt ad ædes peruenit, in quibus Duces erant, ad primos scalarum gradus solus Cæsar ab equo se demittit, atque in cubiculo inuentos cum duobus Galeaciis, genero atque fratris filio amanter Duces complectitur, eaque exequitur, quibus magnæ necessitudinis declarari ius solet. Tum ait, rem diuinam in æde Virginis propinqua (sacrarum id virginum fanum, Caroli Magni opus putatur) iussisse parari, velle vtrumque secum sacrificio interesse: velle etiam secum inde cum nobilioribus fœminarum atque marium comitatu, quem duxerant, ad vicum Columam pransum ire.

Medius ergo inter Mediolanenses Duces fanum Virginis, quod dixerat, petit: medius etiam sine discrimine rem sacram spectare voluit. Quem etiam mensæ communem fecit honorem. Nec vero contentus, inter epulas suaues miscere sermones, blandeque inuitare, Duci fœminæ de lance sua quæ gratiora videbantur, ipse manu sua sæpius porrigere, atque vt largius vesceretur hortari. Post epulas inde Duces ambos Cæsar Maltium deducit, vbi ipsis cubilia, & consilio habendo erigi militaria tabernacula iusserat. In via occurrunt fœderatorum Legati, quos Germaniam petiturus Dux Ludouicus ex Italia secum duxerat. Ad terram conspecto Rege se omnes demittunt. A Rege omnes perhumane ad dextræ osculum admissi, redire in equos iubentur. In agmine postremus Cæsar inter ipsos Duces medius incedit, & Maltio tabernacula, a quibus venerat, regressurus moueri loco Duces prohibet.

Vt diurnæ quieti opera data est, Cæsar reuertitur, ac Ducem ab arce in consilium deducit. Illic orsus ab iis, quorum causa vt peteret Italiam rogabatur, docet se ne-

---

* Non infrequens olim erat, vt homines aulici vestitu vterentur, colore insignium domini sui variegato: ex quo orta *die Liberey*. Testatur illud æque de Principibus Megapolitanis, qui tanquam Brandeburgicorum vasalli, horum quoque gesserunt vestem curialem, Albertus Crantzius *Vandalia lib. III c. XXXV. p. 166.* Ludevvig *de Form. Ducatus, Brandenburgici p. 75.* Inde, dum domini vasallis vestem suam concederent, Inuestituræ vox fuit orta. Ipsi Principes insignia sua in propriis vestibus, variegato colore gerebant, prout ex Aula Caroli Sapientis, Galliæ Regis, ac Reginæ Borboniæ, quam Claudius Menestrerius ex tabula antiqua *Parisiis 1683.* seu publicauit, satis patescit.

nequaquam veniendi onus refugere: cæterum oportere se ita paratum venire, ne si exercitus atque alia necessaria defuerint, venienti cum viribus etiam consilium defuisse videatur. Se quidem minime latere, & Ducem Mediolanensem, & Venetos solere magnum equitum numerum ac peditum alere: sed ex Cæsaris dignitate non fore, vt iuuandæ salutis Italicæ gratia ex Germania sine Germanico milite proficiscatur, & aliis quam Gentis suæ militibus aut corporis sui custodiam credat, aut totius belli, quod ipse gesturus sit, summam Italis solum armis suscipiat. Oportere igitur binorum peditum millium a Duce Mediolanensi ac Senatu Veneto stipendium in tres menses persolui, & tricena aureorum millia ab singulis in equitatum præberi: tantundem se ad quem nulla in parte periculum pertineat, pro communi beneuolentia impensurum, si eam summam vt habere mutuam possit effecerint. Super his omnium sententiam exquirit. Habitæ a multis orationes, longe magis quam necessariæ. Primus Concordiensis Episcopus, qui Pontificis Orator apud Cæsarem agebat, imminentia Italiæ reliquoque Orbi Christiano pericula ingentia esse docet: neque iis alium quam Cæsarem obstare posse: eius in Italiam aduentum & pericula dempturum esse, & pristinam securitatem restituturum. Hortari igitur Pontificis nomine, ne veniendi recuset onus, & veterum Cæsarum in tuenda ab hostibus Italia virtutem atque exempla imitetur.

Nam quod ad exercitus necessarios pertineat, abundare Mediolanensem Ducem atque Venetos ipsos non in postremis militum numero: nec in cæteris, quæ vltra Cæsari necessaria videbuntur, se arbitrari defuturos. Secuti alii pro cuiusque ingenio, his similia dicunt. p. 14.

Postremum Cæsar Mediolanensem Ducem in roganda sententia reliquerat, quia maiori eum afficere videbat honore non posse. Itaque is rogatus sententiam, paucis ostendit, quantum Italiæ viribus detractum sit: quantum etiam periculi accesserit, postea quam Arragonii Ferdinandus senior iuniorque Alphonsus, dum aliis exilium moliuntur, Carolum Octauum Gallorum Regem ad inuadendum Neapolitanum regnum impulerint: se vnum esse, qui horum malorum facere fidem possit, quia per insidias adempta Nouaria, dum Carolus a Neapolitano regno regrederetur, totius Ducatus sui ruinam ante oculos habuerit, & prælio contra Carolum in Parmensi agro ad Tarum amnem commisso, quanquam in fugæ speciem inde Carolus Hastam abiisset, plus tamen sanguinis a victoribus sit effusum, plus etiam virium sit amissum. Sed hæc non satis apud Gallos videri, cum restituta Nouaria post initam pacem rursus arma moueant, & velle bellum non obscure videantur reparare. Eum se quidem, qui primus hos motus excipiat, esse: sed quid refert, cum si deseratur, sine communi totius Italiæ ruina cadere non possit. Bene ergo agi cum Italia videri, cum tota præter Florentinum populum simul consentiat, & Cæsar, ad quem omnes miserint, ad eam defendendam animum adiecisse videatur. Se quidem non minus communi quam proprio periculo motum huc venisse, Cæsaris auxilium rogatum: ei non solum, quæ pro causa proposuit, libenter offerre, sed vltra quoque quicquid superstit virium, cum vxore & liberis effundere paratum.

Cæsar his auditis, Pontificis Legatum collaudat: neque alios laudis expertes relinquit. Impensius autem multo maiores Mediolanensi Duci gratias agi debere ostendit, quod non modo in communi causa bonam mentem verbis declarasset, sed quod rem quoque dictis addidisset, fines suos ad ipsum inuitandum egressus, cui pro communi salute fortunas omnes nulla re excepta polliceretur. Censere autem, cum omnes, quæ causæ necessitas posceret, intellexissent, & Mediolanensis Dux pro virili sua facturum se omnia libenter recepisset, vt Veneti Senatus sui mentem perquirerent. Dum huic rei opera datur, neque iam vltra agi aliud potest; Cæsar Mediolanensem Ducem monet, licere ei, cum velit, a consilio in Italiam regredi, siquidem facta sint omnia, quæ in Germania effici pro Italiæ causa potuerunt: reliqua maiori ex parte nunc in Italia agi oportere. Cæterum velle, vt antequam abeat, cum coniuge & Fœderatorum oratoribus Colurnam reuertatur. Illic ergo Cæsar omnibus

repetit,

repetit, quod prius Ducem tantum Mediolanensem de reditu in Italiam monuerat; atque addit, vt orationes, quibus expectari a Principibus suis responsum sit necesse, illud totis viribus vrgeant, quia Mediolanensis Princeps rei moram nullam fecerit. Dux Ludouicus pro omnibus vt responderet rogatus, paucis ostendit, dubia Cæsarem putare non debere, quæ Italicæ causæ necessaria esse dixerit. Nullum enim tam longe a præsenti periculo abesse, qui se primum iniuriæ patere non ducat: siquidem nemo negare possit, primo superato cæteris quoque occumbendum esse. Itaque vel hoc solum fidem facere posse, neminem huic causæ defuturum. Cæterum si vera fari liceat, hoc magis e re videri, vt Cæsar vltra non differat in Italiam descendere: quia Galli in Italia parata habeant arma, & iugulo mucronem intentent. Itaque propter periculum, quod moram non patitur, omnium se nomine rogare, vt veniendo moras tollat: vno die plus recenti hac de ipsius aduentu fama, quam postea multis mensibus, ad frangendas aduersariorum vires, ipsum facturum. Ad hæc Cæsar, cupere se quidem Fœderatorum optata implere, sed ante viginti dierum spatio opus esse non modo cogendis copiis (sine quibus Cæsaris in Italiam aduentus fructum nullum, imo potius & vocantibus desperationem, & venienti contemptum afferret) verum etiam vt Philippum filium Burgundiæ Archiducem, quem a Britannæo Oceano ad hæc loca vocauerit, priusquam e Germania abeat, alloqui possit. Nam eum, se in Italiam veniente, manere in propinqua Italiæ regione velle, vt promptius iis, quæ casuum necessitas poposcerit, occurrere valeat. Quo modo nisi coram de iis, quæ monenda sunt, edocere eum potest.

p. 85. Ab hac sententia non depellebatur, & tamen spem faciebat hæc ipsa, propter quæ eos sibi dies deposcebat, etiam citius quam intra designatum tempus se absoluturum. Cæterum quia in Alpibus, qua Mediolanenses Duces iter facturi erant, edere eis venationem constituerit, oportere cœnam maturare, vt ea die cubitum ire ad Monasterium eant, vbi Maltium venientes noctem egerant: se quoque vicum Monasterio propinquum esse petiturum, vt postera die in Alpium culmina conscensuris labor minuatur. Cœnati igitur Duces Monasterium petunt, nec multo post Cæsar superuenit: qui vbi abiisse Duces comperit, in velocem conscendit equum, atque viribus integer eos facile consequitur. Aiunt Duces, grauiter erratum, dum obtemperare se Cæsari arbitrantur. Eius enim nomine sibi dictum, quia a loco, vbi vtrique cœnaturi erant, par esset via ad vicum nocturnæ Cæsaris quieti designatum, velle Cæsarem, cum cœnabant, eodem tempore in eo pago conuenire. Hanc accelerandi causam sibi fuisse monebant. Quibus blande Cæsar lenire molestiam, & ostendere; nuncium verba, quæ mandauerat, peruerse excepisse. Voluisse enim Maltii se expectari, vt quos Maltium venientes ipse deduxerat, etiam digredientes indededuceret. Inter hos sermones ad vicum perueniunt, vbi Cæsar cubiturus erat. Itaque illic ipse substitit: vltra Duces ad Monasterium pergunt.

In aurora Cæsar postridie aduenit, adque in Ducum cubiculum conscendens, accinctum se venationi ostentat. Pendebant a baltheo ferrumenta in pedum vsum, ad firmanda in rupibus atque inuiis locis vestigia. Ascensurus igitur summa alpium iuga Ducem hortatur, vt cum vxore subsisteret, & commode cum vterum ferente iter faceret: se ante ad parandam venationem iturum, & Galeacium Sanseuerinum cuius ætas laboris patientior erat, simul ducturum. In alpium saltu, qua iter habebatur, sola erat casa. Ad eam Cæsar parari epulas Ducibus iubet. In eis regis luxus, quantum loci situs patiebatur, plurimum enituit. Hora erat circiter sexta ante solis occasum, cum a summis iugis paratam esse venationem Cæsar atque vt ad eam spectandam in equis se Duces conferrent, admonet. Ipse in editioribus rupibus conspicitur, vbi feras exagitabat, atque vnde aliis spectando caligo oculis offundebatur, imperterritus ipse, ceu per plana loca cursu ferebatur Aduentante Duce, abesse coniugem Cæsar animaduertit. Itaque in eius aduentum venationem differt. Contigit autem, dum hæc fierent, vt venator feram secutus per inuia audendo eo progrederetur, vnde neque retro cedendi esset facultas, atque inde euadendi præcipites

vndique

vndique rupes ſpem adimerent. Obiecit ergo tenebras animo periculi magnitudo, homini alioquin ad omnia audaci. Itaque parum aberat, quin caſu ſuo venationem funeſtaret, atque id prorſus egiſſet, niſi proximiores Comites vicinitas periculi admonuiſſet. Nam confeſtim, ceu ſui prorſus immemores facti, alter alterum hortari, & ſpiculis ſuis gradu inuicem munito peruia facere, a quibus patere regreſſus non poſſe videbatur: atque ita hominem a præſenti morte ſeruauere. Interim & Ducis coniunx a diuerſorio, vbi corpus curauerat, ad locum venationi deſignatum, atque a ſummis iugis Cæſar aduenit. Quamobrem in ipſorum conſpectu venatio editur. Adactæ enim lanceis capreæ ex montium ſciſſuris, in quibus ſe condiderant, in præceps ad Cæſaris ac Ducum Mediolanenſium pedes deuoluuntur, & dum * ſaltum capere ſe inde laborant, a canibus dilaniantur.

*ſalia raper.

Peracta venatione Cæſar Mediolanenſibus Ducibus abeundi poteſtatem facere, atque ipſe intra limites ſuos regredi velle: cum iterum a Duce ipſo & paulo poſt etiam a coniuge preces repetuntur, vt deſcendere ſimul Cæſar in Italiam yelit. Tantaque rogandi vis fuit, adiecto ad principum efficacia verba etiam reliquarum matronarum ac virginum, ceu in conferta pugna militari globo, vt expugnari ſe Cæſar tulerit. Qui cum ea ipſa hora adhuc impranſus eſſet, extemporaneis epulis famem leuat: & quanquam ſuorum neminem præmiſiſſet, qui menſæ atque cubilis neceſſariam ſupellectilem ferret, eo die cum Mediolanenſibus Ducibus Burmium deſcendit. Illic fœderatorum Legatis, ne quid agendis rebus perire temporis pateretur, oſtendit: haud alienum ſe ducere, vt Florentinus populus in aliorum Italorum ſocietatem, ſi fieri poſſit, amice trahatur. Oratores igitur ad hoc creat, ac mandat, vt repetita priſcorum Cæſarum memoria doceant, quot quantaue ab eis beneficia Florentina ciuitas acceperit; a ſe quoque paria expectari poſſe, ſi Florentini, relicta Gallorum ſocietate, vetuſtiores amicos ac plura maioraque de eis meritos, videlicet Germanicum Imperium ac Cæſarem præſentem, ſequantur. Atque hoc facientibus non obſcure offert, Florentinos, quorum animos Piſarum amiſſio non iniuria vreret, ſine controuerſia eius vrbis poſſeſſores eſſe facturum. Cæterum quod ad filium pertineret, Burmium ſe acceſſiturum, vt illic cum ipſo ea tractaret, quæ antequam Germania excederet, oportere a ſe agi monuerat. Dum his agendis Cæſaris intenditur animus, afferuntur litteræ, monentes filium pedem offendiſſe, neque niſi incommode montano itinere credere ſe poſſe. Acceſſit etiam, quod Germani Alpini, quos recentior ætas Griſanos nuncupat (Rhetorum pars eſſe putantur) paratos ſe in Cæſaris verba iurare oſtendebant. Ea res Cæſaris animo magnos iniecit ſcrupulos. Nam cum ſæpe deſiderata pene in deſperationem veniſſent, quippe quod non contenti Griſani iugum detrectare, arma quoque Auſtraſiæ Principibus intuliſſent, & prælio victos quoſdam ex eis occidiſſent, minime contemnenda præſens ad officium eos recipiendi occaſio videbatur: præſertim cum nuper Nouarienſi bello viſum eſſet, magna eos in Gallorum moribus momenta ad partem, cum qua ſenſerant, ſecum traxiſſe. Etenim ſatis eis non fuit pro Gallis arma ſumpſiſſe, Heluetios quoque, vt eadem ſecum molirentur, impulerant. Itaque cum longe abeſſet vt iuſiurandum Griſanorum, quod omnibus votis expetendum erat, nunc ab eis oblatum omitteretur, & nulla ſpes eſſet id ipſos extra Germaniæ fines, quia nullo ſcripto iure tenebantur, eſſe facturos, ſequi Cæſar in filio atque Griſanis præſentem neceſſitatem decreuit. His igitur duobus, Mediolanenſi Duci atque aliorum Fœderatorum Oratoribus oſtendit, inuitum quoque cogi ſe in Germaniam paucorum dierum gratia regredi: neque Italiæ minus quam ſibi eam profectionem commodum eſſe allaturam. Et ne vel regreſſus veniendi amplius in Italiam fidem tolleret, vel mora diuturnior futura putaretur, ex comitatu ſuo Fœderatorum Oratores & Procerum maiorem partem cum Mediolanenſi Duce Tiranum deſcendere iubet, atque illic cum eo reditum ſuum in Italiam operiri, vt tanquam vel obſides, vel ſi pudor hoc nomen abnueret, certa ſigna Cæſariani reditus haberentur.

p. 16

His ita ordinatis, per eundem ſaltum Germaniam repetit, atque diſcedens accura-

curatius Venetos Oratores monet, vt responsum super petitis celeriter habere contenderent. Addit etiam, etsi parum credibile videatur Venetos, quorum in Italia iam diu summa sit authoritas, communi causæ defuturos, & nunc pro ea Cæsari ac Romanorum Regi rem mediocrem, vt in Italiam veniat, præbere recusaturos; qui sæpe militari alicui Duci non modo dignitatis magnitudine, sed neque etiam peritia aut rerum vsu conferendo longe plura atque maiora tradiderint. Nolle tamen eos latere, quam graue onus subituri essent, si cunctando agerent, vt alii hac in re, in qua ipsorum voluntas & studia prima apparere debeant, promptius munus ac partes suas implesse inuenirentur. Interhæc dicta discedit, & Mediolanensis Dux cum suis iisque, quos ei Cæsar Comites dederat, in Tellinam vallem descendit, ac biduo Tiranum peruenit. Illic haud multum moratus Cæsaris accipit literas, quibus monetur confecisse ea, quorum gratia Germaniam repetierat, atque biduo Biurnii futurum: debere nunc ipsum, relictis Tirani Oratoribus & aliis, qui cum ipso ex Cæsaris comitatu Tiranum iuissent, Mediolanum petere, atque ea parare, quæ bello necessaria esse intelligit.

Quarto Idus Augusti Mediolanum Dux peruenit, atque illic certior fit, haud longe abesse Bernardinum Caruaial genere Hispanum, moribus, doctrina, atque illustri genere virum in sacro ordine in quo sanctæ Crucis titulum gerebat, maxime insignem: quem Alexander sextus, postéaquam satis pro comperto Cæsarem in Italiam venturum habuit, Legatum creauerat, vt venientem ipsius & Apostolicæ sedis nomine in primis Italiæ limitibus exciperet, atque ad nauandam bonam operam Italicæ saluti atque securitati hortaretur.

p. 87. Hunc igitur Mediolanensis Dux Ludouicus quibus potest honoribus in Iouis arce accipit. Interim Cæsar, qui, vt suis assequendi spacium daret, per Telinam vallem & Lario proximos montes venationibus se exercebat, Mediolanensi agro appropinquat, ac Carimatum (vici & arcis id nomen) peruenit. Confestim igitur Legatus ac Mediolanensis Dux Moguntiam * contendunt, atque inde Medam vicus is quoque haud longe a Carimato) petunt. Non multo post Cæsar superuenit. Obuii inter se relictis equis in ipsius vici angustiis Legatus ac Cæsar, post primam salutationem in paratas ipsorum congressui ædes se recipiunt. Illic solemnibus verbis Legatus Pontificis nomine gratulationem Cæsariani aduentus orditur, & quam oportune is veniendi consilium ceperit, non omittit. His addit, multa aliis temporibus Cæsarum aduentum Italiæ bona intulisse: non minora esse docet, quæ per ipsum ad stabiliendam Italiæ quietem acceptum iri hoc tempore putantur. Patere quidem in Gallorum præsenti motu, nihil eos magis sitire, quam vt euersis Arragoniis Regibus, Neapolitano regno cæterarum quoque Italiæ partium seruitutem addant: sed Italiæ non tam vires deesse, quam Cæsaris ipsius nomen ad retundendam Gallicam vim necessarium videri. Quamobrem nunc præsente in Italia Cæsare vehementer quidem Italiæ lætandum; cuius saluti vel vno Cæsaris aspectu satis consultum videatur. Sed non minus Cæsari quam ipsi gaudendum. Siquidem ad Italiæ liberationem venerit, in qua gloriæ tantum eius nomini repositum sit, vt hac vna re se illud æterni-

N 2 tati

* Ciuitas erat Mediolanensis, coronationi Longobardicæ destinata, de qua Gaudentius Merula de Gallor. Cisalpin. antiquit. & origine lib. I c. I: *in agro Insubrum Moguntiacum est oppidum, in quo sceptra accipere, & primas attollere fasces omen erat Lombardorum Regibus, Moguntiam doctissimus Alciatus adpellat, Modöëtiam alii. Ego vna tantum antiquitate fretus, qua eodem in oppido est, in templo sancti Mauritii Moguntiacum adpellare non dubitabo:*

C SERTORIVS L. F. V. F.
T. C. V. S.
VETERANVS LEGIONIS XVI
CVRATOR CIVIVM OMN.
MOGVNTIACI.

tati putare Cæsar posset consecrasse. Hortari igitur & Pontificis & Apostolicæ sedis nomine, quod Cæsar sapienter in Italiam descendens cœperit, id toto animo prosequatur, & Deo Duce, cuius salutiferum signum in Cruce tulerit, fœliciter expleat; vt sublato metu, qui sollicitas omnium in Italia mentes habeat, omnes intra fines suos contineantur, & in commune omnes Christianæ religionis bono atque infidelium populorum conuersioni dare operam valeant. Cuius rei Cæsaris ipsius primariæ partes sunt, & ad quam propter virtutes & bonitatis magnitudinem omnium votis desideratur.

Respondet Cæsar, libenter se pro Italiæ periculo venisse, quia eius curam non minus quam Germaniæ ipsius pertinere ad se semper duxerit. Cæterum lætari etiam magis se venisse, cum tanto opere summo Pontifici, quem ante alios, vt verum Christi vicarium colat, rem se gratam fecisse videat. Annixurum igitur se pro viribus, vt eius rei gratia, propter quam sit vocatus, non frustra venisse eum homines, qui nunc sunt, propter præsens beneficium sentiant, & propter gratam rei memoriam, qui post aliis erunt in annis, libenter loquantur.

Peractis magna partis vtriusque voluptate, quæ primi congressus ratio postulabat, quia ad primæ salutationis congressum & non ad longiorem moram paratæ ædes erant, vtrique ad vicos, a quibus venerant, eo die reuertuntur. Excipere nunc in primaria vrbe Cæsarem vt ius erat, & Dux Mediolanensis vehementer annitebatur. Cæterum is magnæ vrbis ac frequentis populi conspectum deuitabat, quod dum poscentibus de veniendi celeritate morem cupit gerere, numerum in comitatu suo Cæsaris dignitati congruentem nondum coegerat. Itaque Ticinum amnem traiicit, ac Vigleuanum profectus, illuc Legatum cum Mediolanensi Duce ac Fœderatorum Oratoribus vocat.

Dum illic moratur, maioris Italiæ partis legationes eum adeunt, & accuratis orationibus vt Cæsarem & Romanorum Regem salutant, & veneranter agnoscunt. Tum in consilium itur. In eo Cæsar ab iis ortus, quorum causa in Italiam venerit, frustra venisse ostendit, nisi qua celeritate ipse omnibus omissis in Italiam venisset, eadem nunc quoque pellendo periculo statim opera daretur. Sibi quidem, cui vt agendi primæ partes ita etiam dicendi dentur, quod ad belli gerendi rationem videri, vt si vllæ Gallorum copiæ essent in Italia, primo quoque tempore contracto exercitu ad hostem eatur, ac prœlio de Italiæ finibus detrudatur. Quod si (vt affirmare nonnullos videt) Galli, ipsius aduentus fama permoti, copias quibus Italiam sollicitabant, trans alpes contraxissent, censere nihil antiquius Italiæ saluti, quam vt cum exercitu ad Alpes contendatur, ac præsidio, quacunque a Gallia in Italiam aditus pateat, occupentur, & super omnia Hasta ciuitas, & si quæ alia in Italia Galli possideant, munita loca eis adimantur. Aliam vel tutiorem vel faciliorem Italiæ liberandæ rationem nullam esse, quin semper, cum voluerint in manu sua habituros Gallos missis nouis copiis, tanquam nouo imminente bello anxios de salute sua Italos tenere. Se, ne id in Gallorum manu foret, in Italiam vocatum, se omnibus omissis, vt huic periculo occurreret, venisse. Omnes Cæsaris sententiam atque animi magnitudinem laudare, ac palam dicere, non posse aut verius aut tutius saluti Italicæ consuli: & tamen in re, quam improbare nullus audebat, consilium non explicabatur. Venetos enim mouebat, quod quanquam occupatis Alpibus difficilius Gallos in Italiam penetraturos negari non poterat, plus tamen Mediolanensis Ducis additum iri potentiæ, quam Venetis conduceret, arbitrabantur. Id quod eos non parum mouebat, qui Italiæ totius imperium haud dubie affixum cordi habere putabantur. Alia ex parte Mediolanensis Dux, Gallicarum copiarum discessu præsenti periculo liberatus, non tam metiebatur, quæ abeunte Cæsare Galli denuo moliri possent, quam illud metuebat, ne si de occupandis Alpibus sapienter cogitata non successissent, & graui & longo aliquo bello implicaretur. Expertus autem Nouariensi bello, se Venetorum ope subnixum contra Gallorum arma stetisse, vitare cupiebat, si nunc de Alpibus occupandis dissentire a Venetis visus esset, ne offensis eorum

animis

animis in grauioribus casibus in posterum vires iam expertas ipse sibi ademisse videretur. Igitur & Veneti oratores & Dux Mediolanensis respondent, maiores supra quam dici queat gratias esse, quæ ab Italia tota Cæsari debeantur, qui in Italiam vocatus non solum libenter venerit, vt ei opem laboranti ferret: sed etiam quod nondum motis, nondum ostensis armis, sola nominis fama Gallos trans Alpes compulerit, qui prius pene quam venerit, & antequam hostem vllum viderit, iure de hostibus dici potest victoriam peperisse. Quid enim aliud Gallorum in Cæsaris aduentu trans Alpes concessio dici potest, quam Gallorum aperta confessio, se de Italia victoriam Cæsari concessisse? Hoc igitur longe plus esse, quam prælio atque armis hostem profligasse: quia nullo suorum amisso, nullo fuso sanguine, id de hoste obtinuerit, quod raro sine magna cæde, sine magno rerum omnium discrimine obtinetur. Quæ res cum Dei munere concessa videatur, vt sanguini humano parcatur, & apertius Dei benignitas agnoscatur: quis non dixerit etiam Deo gratius fore, vt per hunc modum ocio & pace Itali fruantur, quam dum tutiora quæruntur, grauiore facto irritatis Gallorum animis, Italiæ in posterum noui timoris causas relinquere? A Cæsare autem longe abesse, vt quia se hostium sanguine non cruentauerit, in cassum venisse in Italiam dicatur: siquidem magnæ eius fœlicitatis testimonium est, quod ei sola nominis fama contigit id efficere, quod alii etiam vires omnes experti, omnibus in ambigui Martis discrimen adductis vix assequuntur: ipse autem Italiæ salutem ita pepererit, vt ne parua quidem in re vlla ad eius populos detrimentum aliquod peruenerit. Quod si hæc Cæsarem aut alios Germanos gloria parum mouet, nisi aliquid additum habeat, in quo palam fiat, quantus sit Cæsaris in periculis adeundis animi vigor & magnitudo, quæ sine grauiore motu plurimum gloriæ secum sit habitura. Nam cum ipse negotium sibi hoc sumserit, vt communi aliorum Italorum causæ populum Florentinum adiungat, si monita eius sequi neglexerit, ac perstare in Gallorum societate videbitur, arma ei Cæsar inferre potest. Huius enim hostis vires diu eum sustinere non poterunt, ex ipso autem bello gloria eum ingens sequetur: siquidem ad famam haud parum retulerit, per orbem terrarum ferri, Cæsaris virtute in vnum coaluisse Italiam atque armis compulsos, qui hactenus cum Gallis senserant, communem omnem Italorum causam respexisse. Vires ad hoc bellum paratas, siue terra siue mari rem gerere placeat; quis non videt? cum a Duce Mediolanensi, cum a Venetis ingens equitatus peditatusque ad tuendas Pisas iam diu in Hetruria alatur, & Genua Hetruscis littoribus propinqua præbere classem Florentinos maris aditu prohibere cupientibus facile possit.

Cæsari longe præter opinionem contigit, vt ad leuandam Gallorum metu Italiam magnis precibus vocatus, Ducem Mediolanensem cuius gratia propter necessitudinem inprimis mouebatur, cum etiam primum periculo obiectum videret, & Venetos, qui vt in Italiam contra Gallorum arma veniret enixe rogatum miserant, tam auersos ab ea ratione perspiceret, quæ vna formidine Italiam leuatura erat. Itaque paucis ait, duo ad liberandam Italiam, propter quam non ab vno sed ab omnibus vocatus fuerit, proposuisse: quia etiam duo illa, & non alia, liberare periculo & metu valeant, contra ea duos dixisse, quorum ante alios interesat, vt primo quoque tempore ea peragerentur. Quam bene nunc maleue se opponant, ipsos viuros: tempus etiam ostensurum, quam sapienter sibi consuluerint, si agendæ rei occasionem propter quam ex Germania Cæsarem vocauerant, frustra elabi finerent, & Cæsaris opera, quem præsentem habeant, vti nesciuerint: se in Italiam non gloriæ cupidine, sed vt propinquos, amicos, ac fœderatos in periculo defenderet, venisse. Itaque si hoc non agitur, nullam esse aliam causam vltra in Italia commorandi. In Germania bello materiam non deesse, multo minus contra infideles populos (quod magis cupiat) deesse posse. Itaque iam nunc se Germaniam repetiturum. Quod si trahere Florentinos in communem causam ad Italiæ salutem pertineat, vt dixerunt,

runt, etsi præpostere agi videat (quis enim negaverit, occupatis Alpibus Florentinum populum vltro precibus temptaturum, vt in aliorum Italorum societatem adhibeatur, quem nunc armis cogendum esse dicunt) ne pro virili sua huic rei defuisse dici possit, haud grauatim hanc etiam prouinciam suscepturum. Sed si huic rei opera datur oportere primo quoque tempore bello necessaria parari, ne cunctando hostibus confirmandi se tempus præbeatur, aut sæuiore postea hieme frustra bellum temptetur.

Huic rei neque repugnabatur, neque vere contra poterat dici: sed difficultatem tamen habebat, quod Cæsar pactam pecuniam in huius belli vsum poscebat, & Veneti Oratores, qui gratulatum Cæsaris aduentum venerant, nihil attulisse respondebant; tempusque ad monendum Senatum rogabant. Inique agi ac parum sincere videbatur, cum a Germania ipsa quid opus esset omnes intellexissent, & postea quantum vrgeret Cæsaris postulatio, assidue significatum esset.

Indignari igitur Cæsar, ac Mediolanensis Dux aperte Oratores monere, si quid grauius a Cæsare ageretur, id totum Venetis ascriptum iri, quorum ipse tantum rationem habuerit, vt ne soli obstitisse Cæsari de occupandis Alpibus viderentur, etsi vera & salutaria monebat, ipse quoque contra eius sententiam dicere non dubitauerit. Itaque si de pecunia nunc dictis atque promissis non maneant, cui dubium, quin irritatus Cæsaris animus noua consilia ineat, & omnes iure commotum esse fateantur? & omnium malorum, quæ sequentur, Venetos & qui nunc sunt & inposterum erunt, fuisse auctores ferant?

His Ducis Ludouici rationibus, quas nimium veras videri aperta iam Cæsaris ira faciebat, pecuniariæ rei difficultas est discussa: quia pactæ summæ partem repræsentarunt Oratores, & breui reliquam quoque affuturam dixerunt. Cæsar igitur (nam a Mediolanensi Duce benigne & copiose omnia subministrabantur) Derthonam, & inde qua proximior saltus ad eam peruius est, Genuam * petit. Sequuntur Derthonam vsque legatus, & cum eo Mediolanensis Dux, ac fœderatorum oratores: a quibus Cæsar petit, ne inde recedere velint, priusquam ornata classe soluisse eum acceperint. Nam cum maris vsu prohibere Florentinos decreuisset, optabat vt si quis nodus incideret, per Legati ac Ducis Mediolanensis vicinitatem huiusmodi difficultas citius tolleretur. Genuæ Cæsar parandis nauibus, dum præter ea, quæ viri Genuenses ex vetere vrbis disciplina adhibent, alia multa non minoris momenti ex ingenio suo addit, & propter animi vigorem & propter sapientiam atque humanitatem Genuensium in sui admirationem animos conuertit. Interim Florentiæ auditus Cæsaris Orator, etsi in sententiam vrbem illam non traxerat, scrupulum tamen non mediocrem ciuium animis iniecit. Nam ne quid temere de Gallorum relinquenda societate Florentini statuerent, illud mouebat, quod in Gallia maior Florentinæ negotiationis pars exerceretur. At alia in parte bellum præsens a Cæsare terra marique intentari videbant. Oratores igitur ad Mediolanensem Ducem duos, Olorensem Episcopum, ac Petrum Soderinum, primarios ciues mittunt temptatum, si per

---

* Vbertus Folieta Hist. Genuensium lib. XII ad a. 1496. *eo anno (quoniam hanc quoque rem Annales nostri non amittendam duxerunt) Maximilianus Cæsar Genuam venit, omne honorum genere exceptus, cui cum Ludouicus obuiam processisset, eumque per omnes suas fines deduxisset; Genua quoque quattuor Oratores illi obuiam missi sunt, Lucas Grimaldus, Franciscus Soffia Iurisconsultus, Cosmus Zerbius, Baptista Spinula: ad gratulandum sospitem in Italiam aduentum iuriumque eximiorum, quibus superiores Cæsares Genuam ciuitatem impartiti sunt, comprobationem petendam, quam rem Cæsar in aduentum suum Genuam distulit.*

ſi per eos Cæſar belli conſiliis dimoueri poſſit. Derthonæ Ducem adeunt, & pro
p. 90. vetere beneuolentia rogant, ne deeſſe Florentinæ vrbis periculo velit. Placato ſibi Cæſare opus eſſe, qui æque atque ipſe præſtare valeat, alium nullum eſſe. Dux benigne quod rogatur, temptaturum ſe reſpondet: ſed fruſtra laboraturum, niſi populus Florentinus relicta Gallorum ſocietate cæteris Italis ſe coniungat. Efficacibus igitur literis a Mediolanenſi Duce apud Cæſarem adiuti cum Genuam contendiſſent, quia de relinquenda Gallorum ſocietate hærebant, infectis quorum cauſa iuerant, domum redierunt. At Cæſar ornata claſſe, etſi anni pars erat, qua grauius plerumque atroces tempeſtates Liguſticum pelagus infeſtant, poſt Idus Nouembres a Genua ſoluit, atque ad Labronam in Piſarum littus curſum dirigit. Id enim animo voluebat, adempto Labronenſi portu grauiorem amiſſarum Piſarum populo Florentino memoriam reddere, vt per hunc modum auctis incommodis, cum prorſus maris vſum amiſiſſent, facilius ſalutaria conſilia reciperet, & vt Italus cum aliis Italis ſentiret, perſuadere ſibi pateretur, Labrona ad mare poſita eſt. Portus autem ſecundum littus ad quinque paſſuum milia extenditur. Portus hoſtia marmoreis turribus longe in mari muniuntur. Vt igitur in eius conſpectum eſt ventum, ſtare naues ad anchoram Cæſar iubet: fretus laborantem rei frumentariæ inopia populum, maritimi ſubſidii ſpe adempta, deditionem eſſe facturum. Neque vero ipſum ea res fefelliſſet, niſi ſapienter cogitata repente claſſis euertiſſet, e Narbonenſi littore a Gallorum Rege miſſa, quæ plenis impulſa velis, Cæſareæ claſſis præteruehi proras, atque vltro tormentis laceſſere auſa Labronenſem portum intrauit, ſed etiam repugnandi ſpem non mediocriter auxit. Cæterum quia ope lata Gallicæ naues id egerant, cuius cauſa Rex venire in Italiam iuſſerat, haud ſine periculo nequaquam viribus Cæſareæ claſſi pares diutius in portu manſuræ videbantur. Itaque dum audendo poſſe ſe ſibi conſulere confidunt, portum egreſſæ atroci vento percutiuntur: pars Caietam ſe ægre recipit, aliæ ad Herculis portum contendunt. Vbi quæ validior erat, infectante Genuenſi naue, quæ & hominum & tormentorum plus habebat, perfoſſa atque quaſſata, amiſſo malo, in Genuenſis poteſtatem venit, atque latæ opis audaciam luit. Vt parum profici maritima obſidione Cæſar videt, cum Galeoto Mirandulenſi, atque Ioanne Franciſco Sanſeuerino Caiaciæ Comite, quos magni equitatus rectores Cæſari Dux Mediolanenſis in expeditione miniſtros & adiutores dederat, in terram deſcendit, atque a Piſis terreſtres venire copias iubet, terreſtribus viribus oppidum oppugnaturus. Interim loci ſitum ipſe perluſtrat, & non Ducis ſolum ſed impigri quoque atque audacis militis partes exequitur. Venetorum copiæ cunctabantur. Earum moram Cæſar modo literis, nonnunquam nunciis caſtigat, ac per eas ſtare docet, ne expeditio Labronenſis ex ſententia conficiatur. Poſteaquam in caſſum apud Venetos Legatos æque ac milites agi, & variis excuſationibus rem trahi ſatis aperte videt (nam per eos dies interceptis quibuſdam literis patuit, parum ſincere a Venetis agi, qui palam velle dicentes, vt Cæſaris imperata Venetus miles faceret, clam per militares legatos agebant, vt milites nunc impudenter nouum ſtipendium petendo, nunc ſine commeatu a ſignis abeundo, parum & cum Legatis & longe minus cum Rectoribus & Præfectis dicto audientes eſſe, nimia licentia militarem diſciplinam prorſus ſoluiſſe viderentur) dolo iam nimis aperto, Cæſar cum iis quos ſecum habebat, repente ad Piſanum vicum proficiſcitur, vocatiſque Fœderatorum oratoribus ſe grauiter animo commotum oſtendens commemorat, quæ apud ſe in Germania acta eſſent, vt in Italiam deſcenderet: & cum ipſe omiſſis rebus ſuis morem petentibus geſſerit, poſteaquam ſola aduentus ſui fama Gallorum copias trans Alpes compulerit, nihil a Fœderatis actum dici poſſe, niſi vt in conſiliis de belli ratione, & deinde nunc in Ethruſca expeditione pro collato beneficio ipſe ludibrio ab omnibus habeatur. Itaque

que ira incensus e consilio se proripit, & tantæ iniuriæ non immemorem se fore comminatur. Oratores Proceresque omnes circumstare, ac precibus & consilio turbatam mentem placere laborare : cæterum incassum omnia temptata. Spretis omnium dictis Appenninum traiicit, magnisque itineribus Parmensem & Placentinum agrum emensus, Papiam diuertit Mediolanensium Ducum rogatu, quos illic Blancæ filiæ funestatos morte offendit. In ea vrbe Pontificius erat Legatus, qui vna cum Ducibus lenire Cæsaris iram enixus, vix auditus est. Tanta hominis animo vis indignationis inerat. In consilio igitur exprobrata rursus iniuria, quam pro collatis beneficiis in Italia sibi illatam querebatur, nihil vltra audire voluit, quod ad minuendam animi perturbationem afferretur. Pusillum igitur Papiensi agro ad Ticini amnis fluenta moratus, Cusagum, vrbe Mediolano deuitata, petit. Illic etiam incusatis denuo Fœderatis, atque in primis Veneto Senatu, non venationibus, quæ paratæ erant, relaxare animum, non famosæ vrbis vicinitatem commemorantibus aures vllo modo præbere voluit, sed indignatum gerens animum ad Larium se recipit, Germaniam repetiturus. p. 98.

Ad Larii magnam partem secutus Legatus, nullum sapientis, nullum magni viri officium prætermisit, vt si reuocare ac penitus placare non poterat, saltem eum, qui ad ferendam opem vocatus in Italiam haud grauatim venisset, indignatum atque hostem Italiæ pro virili sua non relinqueret. Qui in Labronensi expeditione Cæsari a Mediolanensi Duce adiutores dati fuerant, hi abeuntem Burmium vsque persecuti sunt ad vltimos Mediolanensis ditionis fines. Inde dum a Cæsare dimissi regrediuntur, in ipsius Adulæ radicibus obuiam habent Paulum Biliam, vnum a Secretis, a Duce Mediolanensi iussum abeuntem Cæsarem subsequi. Animi eius perturbationem secum voluens Dux vehementer nouebatur. Itaque etsi satis sibi conscius erat, nihil a se in Ethrusca expeditione peccatum, verebatur tamen, ne, (vt in magnis animorum motibus plerumque euenit) etiam alienæ culpæ pœnam lueret. Mittebat igitur eum, qui dictus est, mandata ferentem ad deprecandam Cæsaris indignationem: cum a duobus, quos diximus, a Cæsare digredientibus monetur, quantum Cæsar progressus esset. Biduo itaque post Natalitium Redemptoris diem, Malcii eum Paulus in Germania assequitur. Facta a Cæsare dicendi potestate Ducis Ludouici mandata exponit, quorum summa erat: scire Cæsarem, nullum inter mortales esse, cui maiora Dux Ludouicus & plura, quam ipsi, debeat. Ab eo dignitatem, quam sustineat, accepisse: ab eo nunc quoque Ducatus tranquillitatem, qua fruatur, Gallis trans Alpes compulsis, agnoscere : illius vnius beneficio tributurum, quicquid læti in posterum habiturus esset. Itaque orare, si quid per alios vel dolo vel errore peccatum sit, ad ipsum ira non extendatur, qui neque peccarit, neque post Deum alicui plusquam Cæsari obsequi atque parere cupiat, & ingratam præsentem lucem sit habiturus, nisi nunc certior fiat in ipsius Cæsaris beneuolentia locum sibi non negari.

Mirius Cæsar respondet, quod ad Mediolanensem Ducem, contentum se indignationi finem facere, quia & amantiorem sui semper putauerit, & quæ promiserit, large viderit præstitisse : etsi dum de occupandis Alpibus agebatur, Dux parum prudens salutis suæ æstimator maiorem Venetorum quam Cæsaris dignitatis atque nominis, imo quam securitatis suæ rationem habuerit. Cæterum in Venetis nunquam immemorem fore, neque in promissis fidem, neque erga se vllo tempore bonam mentem esse inuentam. Cum hoc responso ad Medio-

Mediolanensem reuersus Ducem Paulus funestatum coniugis morte * offendit grauius, quam pro fortis viri officio, in mœrore versari.

Hunc exitum Maximiliani Cæsaris in Italiam aduentus habuit: quem haud falsum vatem statim a Gallis secuti motus fecere. Nam vix dierum octo viam Cæsar extra Italiam abierat, cum ab Hastensi agro Ioannes Iacobus Triuulcius Ducis Mediolanensis finibus arma intulit, in Ligustria & Transpadana ora omnibus ferro atque igne fœdatis. Qua in re etsi obiectæ Sfortianæ & Venetorum copiæ haud multo post omnia in pristinum restituerunt, res tamen Italicæ propter eos motus periculi laborisque magni expertes non fuere.

Cæterum Cæsaris ipsius virtus cum aliis in rebus magna esset, liberalitate tamen ac Dei cultu plurimum enituit. Hoc ostenderunt moderatissimi eius in omni vita mores, & dandi bonis, in quos inciderat ingens promptitudo: ostendit etiam eius a Labronensi expeditione reditus. Nam quanquam haud iniuria indignatum Italiæ gereret animum, Venetorum in copiis Pisanis promissione elusus, & si tunc satis ei copiosam se fortuna non præberet, Placentiæ in Cœnobio, vbi noctem mansit, auratos maximi precii pannos ad aræ ornatum, & sacerdotibus ad sacras vestes, aduentus sui in Italiam monumentum dono tribuit.

p. 91.

TELINAE VALLIS AC LARII LACVS
PARTICVLARIS DESCRIPTIO.

POST imperii migrationem non consueuere Cæsares, nisi raro admodum & propter graues causas, in Italiam descendere. Itaque operæ precium visum est Cæsaris Maximiliani (quem nos post factam a Ludouico Sfortia cum Gallis ad Nouariam pacem venisse in Italiam vidimus, & cui operam dare contigit) aduentum eiusque causas, & quæ egerit, non perpeti in obliuionis caligine tecta manere: non minus etiam e re communi fuerit, particulatim regionem, qua veniens iter habuit, ostendere; vt regio, quæ in Italia hactenus præter vini famam nihil habuit, vnde celebris haberetur, huius magnitudine Principis, cuius vestigiis calcata fuit, inter alia celebria loca nomen habere incipiat.

Alpes quæ Italiam a Germania diuidunt, ab ortu solis in occasum porriguntur, alio aliis locis nominatæ. Earum saltus, quo Dux Mediolanensis Cæsarem Maximilianum adiuit, & quo idem Cæsar paulo post in Italiam descendit, vulgo nunc mons Bralius vocatur: Adulam putant esse, qui vetera nomina sectantur. Is in altum surgit longo spatio, propter cœli inclementiam sine cultoribus, ac propter niuium magnitudinem hyeme aliquot menses inuius: qua ad Italiam vergit, Burmio imminet. Ab eo inter meridiem & occasum Telina vallis extenditur. Ita nomen est, siue quia in teli speciem por-

O rigitur,

* Io. Bapt. Villanoua Laudis Pompeiæ Historia lib. IV p. 929 in Tomo III Græuiano. *hoc eodem anno e viuis excessit Beatrix Estensis, dilectissima Ludouici Sfortia Ducis vxor, cum mortuum infantem infelici partu eniteretur. Dux ob talem vxorem, quæ virtutibus ornata erat non vulgaribus, amissam insolabili dolore percussus, funus illi & exsequias tanta cum pompa ac magnificentia celebrauit, quanta forte nunquam alias in vrbe Mediolano fuit cuiusquam funeris, atque idem fieri voluit, in omnibus vrbibus atque oppidis sui Ducatus.*

rigitur, siue quod a Telio vico accolæ sic appellauerunt. Ab æstiuo Solis ortu Brixiensis, ab hiberno Bergomensis agri fines attingit, a septentrione & occasu iis, quæ in Italia Grisani (de quibus dictum est) gens Germanica possident, contermina. A summo Adulæ amnis Adua cadit, qui totam vallis longitudinem cursu suo emensus in Larium procurrit. A dextra læuaque prœalti montes, atque inter eos, quod planiciei est magna in parte soli feracis.

Montes autem quantum eos meliore anni parte sol inspicit, non coluntur modo, verum optima vina quoque ferunt. Vbi situs cultores non patitur, pecus alit, aut materiam alendo igni aut ædificationi præbet. Metalla quoque his montibus Natura, quin etiam marmora non negauit. Patuit hoc præcipue Ducis Ludouici Sfortiæ tempestate, defectis in magnarum columnarum atque tabularum vsum lapidibus viridi colore, aliisque, qui gemmarum fulgorem nitentes, etiam carbunculos variis in locis ostendunt. Quod mortalium multi perspexere, & nos, qui hæc tradimus, quia rem vidimus, nisi vero testimonium subtrahere velimus, pro explorato ponere debemus. Populi per hanc vallem frequentes, & longe quam pro loci spatio maiores diuitiæ. Hæc summaria Vallis descriptio.

At Larius primo a septentrione in solis ortum hibernum simplex procurrit. Inde in duo brachia diffunditur, altero Comam Vrbem inter occasum & meridiem, altero ad orientem Leucum petit, vbi Aduam ab initio acceptum emittit. Lacus non piscatione modo, & quod nauigatione commodum sed vltro citroque a Germania atque Italia commeantibus præbet, verum etiam populorum frequenti numero & hominum industria admodum insignis. Ad ripam marginis frequens est olea, nec minus vitis. Fert etiam Laurum, atque alias arbores maritimis locis calidioribusque plagis assuetas.

Ad Telinam igitur redeundum, vt distinctius nunc cætera enarrentur. Eius longitudo ab Alpibus ad Larium in sexaginta passuum millia porrigitur. Mons Bralius siue (vt ante dictum est) Adula vallis initium, inter Rhetorum partem (*Agnedina* dicitur) & Burmienses surgit. Eius aquæ Septentrionem versus Athesis primordia, ad meridiem Aduam effundunt. In eius montis radicibus, qua Italiam spectat, calidæ aquæ multorum generibus morborum salutares putantur. Inferius vicus Burmium planiciem inter prœaltos montes triquetri figura explicat. Montes ab æstiuo ortu proximiores duobus anfractibus, altero ad Tridentinorum fines pertinent, altero Camonicam vallem agri Brixiensis partem atque Olii amnis fontes aperiunt. Vallis Camonica longo se cum Telina tractu porrigit, donec Bergomensi agro excipiatur. Eadem etiam Olio perluitur, quoad in Sebuinum lacum se condit, atque ab eodem etiam emittitur. Ab alia Adulæ parte montes ad Germanos Rhetos siue Grisanos pertinent, in duas lacerati valles: primam sine nomine Burmiensium iuris, altera Venusta dicitur, quæ Rhetorum possessionis est; a Burmii fronte meridiem versus in arctum planicies restringitur nisi quantum coeuntes inter se montes Adua repellit. Hunc Fredulfus amnis auget, qui ab ortu solis Burmium cingit. Huius ager frumenti aliarumque frugum, quas Alpina ferre regio potest, prætorquam vini ferax. His commodis, atque re pecuaria simul, sed multo magis etiam hominum industria adiuti Burmienses magnas olim congessere opes: Et qua a Germania atque Lario iter ad ipsorum vicum per augustias patet, olim ædificatis pilis loca munierant, vt nisi pacato petere Burmium non liceret. Liber olim fuisse dicitur, sed cum luxuriante fortuna suorum non contentus Vallem infestam faceret, Vicecomitum armis libertatem amisit, ancipiti malo oppressus. P. 93.

pressus. Nam cum ad Grossum, vbi Vallem clauserant, Burmienses Vicecomitum exercitui resisterent, dum eo in loco acriter pugnatur, per occultam Vallem, quæ post Venustam ad Grossum porrigitur, copiarum partem Vicecomites miserunt, quæ vicum sine vllo præsidio nactæ, populatis omnium tectis, arcem quoque in Adula ad vicum tuendum positam ceperunt, cuius ruinæ in hanc quoque diem durauere. In Burmiensibus montibus id etiam insigne, quod in eis inuenta proximis annis rubentis atque cælestis coloris pigmenta, haud dubia (vt permulti putauere) signa dederunt, argento atque auro montes illos grauidos esse. Post angustias vbi Burmiensium coarctari planiciem diximus, vallis ad Larium benignius aperitur. Frequentiora hinc tecta, frequentes etiam vici, in quibus propter numerosum populum referendi Sondula, deinde Grossum. Hic aperti montes ad Germanos Brusium atque Busclauium ostendunt, qui cum diripiendam hostibus vallem præberi consueuissent, effecerunt vt Vallis fauces duplici arce munirentur. Vtriusque etiam integri conspiciuntur muri. Additum huic aliud munimentum, ducta per transuersam vallem mole, quæ ab inferiore parte, vtpote locupletiore, hostes penitus arceret. Sed hanc quoque molem Rhæti cum temporibus nostris intulissent, subuerterunt. Ab his faucibus Croatius amnis in Aduam se condit. Post Grossum non latius modo verum etiam lætius vallis patet. Vici in eo Matium & Asparagus, Touum post, deinde populi numero Touo maius Louerum. His minus inclemens frigoribus regio: itaque etiam vineta alit. Sequitur Tiranum Telinæ tutius firmamentum. In eo non frequens solum populus, verum magnæ quoque opes. Immunitum superioribus temporibus, Dux Mediolanensis Ludouicus Sfortia valido muro sepsit, atque a Solis ortu arcem imposuit. Idem, etiam Petræ malæ munimentum auxit, cum rurris antiqua ad arcendos Germanos a Pulsclauio parum valida putaretur. Tirani ager admodum ferax. Eius colles ante alios vini copia insignes, qua Sol eos plurimus irradiat. Nec vero vini copia colles ipsos magis quam bonitas memorabiles facit. Inuenitur vltra sexagesimum annum si cura adhibeatur, perdurare, auctis viribus, quæ alioquin senio nisi in optimis minuantur : tunc quoque odore magis quam potu ad excitandam in affectis corporibus valetudinem inter efficacia remedia numeratur. Post Tiranum pagi sunt in montium radicibus ad Germanos pertinentium, Villa & Bienzonum, & in parte aduersa alius pagus Slationa. Inde rursus a parte, quæ Germanis est contermina, in mediam vallem collis erumpit, in cuius summo Telium vicus, idcirco referendus quia frequens est populus, & multæ eius opes, & quod ab eo nomen sumpsisse vallem putant. Omnia in hoc colle culta, sparsæ in Aduæ marginibus casæ permultæ magis quam pagi. Telium prætergressis occurrunt vici Giaca & Curium, interiecto torrente, qui illic in Aduam cadit. Ab eadem parte alius sequitur pagus spatio diuisus, Pons nomine, accolarum diuitiis atque elegantiore cultu maxime memorandus. In parte iis aduersa & pauci & ignobiles pagi, atque sterilitate parum læti. Inde iterum in collibus ad Germanos pertinentibus Teruisium, mox Pendulasta montana, Grumellumque, inter montium iuga atque radices medii, adeo omnium frugum copia læti atque feraces, vt regio, quæ alioquin abundans est, hic se ipsam superare frugum copia & bonitate videatur. His succedit Sondrium arce insigne, in cæteris ab iis, quæ dicta sunt, minime dispar : medium interseca fluuius Mala, qui se illic in Aduam condit. Ab eo loco saltus patet ad Rhætorum partem, quam Malengum vocant. Telina ab eo loco minus culta, ac minus plana, & nihilominus non expers vitium, & qua ad Germanos pertinet, quantum cadentes a proximis montibus aquæ coli loca patiuntur, vt in montana planicie non prorsus infœcunda. In parte aduersa pagus Caiolus propter ordinem solum referendus. Ab eo ad Camonicam vallem saltus peruius est. Nec aliud ea in parte memoratu dignum. Cæterum ex aduerso post Sondriam vici sunt Castilonum, deinde Pons a proximo fano Sancti Petri dictus : ideo referendus, quia lapideo opere Aduam iungit, & Verbeno amne, quem illic Adua accipit, alluitur, & quod decimo

anno ante Cæſaris aduentum eo in loco Ludouicus Sfortia, cum nepotis rem gereret, facta pace Rhetorum incurſiones coercuit. Inde Ardenius vicus, & ignobiles caſæ ſparſim poſitæ, magnis flexibus Adua planiciem ſecante, donec a montibus, quæ in dextra parte ſunt, collis Tartaro a Bergomenſium montibus in Aduam cadenti ceu ſe oppoſiturus occurrere velle videtur. Is torrens longo tractu planiciem occupat, atque infœcundam facit. Tum ab ea parte Telamon pagus late tecta ſua ſpargit. Ex aduerſo,in colle, quem diximus, Camſanum vicus, & morbis ſalutares, vt in Aduæ radicibus, calentes aquæ. Adua tum late ſe diffundit, in cuius margine, vnde Sol oritur, Morbenium. Is populus & numero hominum & diuitiis ante alios in Telina inſignis. Sed cultiores quoque mores atque ædificiorum elegantia longius ab alpina duritie quam cæteros abiiſſe oſtendit. Medium ſecat vicum torrens Bithus, in præceps ab altis montibus ex Bergomenſi agro cadens, nonnunquam accolarum tectis infeſtus. Loco nomen cæli intemperiem, late agrum occupante Adua, feciſſe fama eſt, Hinc ad Larium ſolus pagus Delebium. Nec plura in Telina valle referenda. Hinc enim in Larium Adua nomen ſuum relinquit, & pro valle lacus eſſe incipit. Larius ad hæc initia in dextra parte ab Adua venientibus Alpes verſus cuneatur. Illic per Clauennæ vallem in Larium Mera amnis decurrit, & turris poſita Mozolæ cognomento. In valle vicus Clauenna idcirco inſignis, quod Barbarorum incurſionibus ſæpe infeſtatus, ſæpe etiam grauibus eos prœliis afflixit. Cum ad arcendos hoſtes non ſufficere ſola in monte arx poſita videretur, valido muro multis in locis egregie turrito Dux Ludouicus, regnante adhuc nepote, cinxit. Introrſus magis in Alpibus vicus, plurium hominum numero nequaquam Clauenna inferior. Vltra ad ſaltum Bregaliam Sancti Iacobi vallis, Curienſis Epiſcopi (qui vnus Griſanorum Procerum habetur) finibus contermina.

Larius ad hæc initia ſinuatus, quo magis ad meridiem tendit eo latius patet. In latere eius ad occidentem prima a Meræ hoſtiis Oloniæ turris occurrit. Arx eſt in mediis aquis poſita. Hinc vici, Glarea, Suricum, Domaſium, deinde Grabedona, & Doncum. Ab his Muſoccum atque Bellincionam per montium culmina itur.

Sequitur Muſſium fodinis & candore marmoris inſigne. Tum Arciona, & vltimum in ea parte Menaſium, in promontorio ſitum. Ab eius tergo ad Proletiam via patet, in vltimo Lugani lacus ſinu poſitam. In Larii parte huic, quæ dicta eſt, aduerſa poſt Aduæ hoſtia pagus Collium, inde Sancti Nicolai fanum, vulgo Pionæ Prioratus nuncupatur. Poſt vici Corenum, Delphus, Bellanum, Varena; a tergo Vallis Saxina, atque in ea Baiedi Arx Bergomenſi agro, vbi Sancti Martini vallis appellatur, contigua. Vsque ad Menaſium Varenamque Larius ſimplex rectusque procedit. Neque eadem ipſius latitudo: vbi maior, ad quatuor ſe paſſuum millia pandit: vbi minor, ad duo millia; ac quibusdam etiam in locis anguſtius coartatur. Tum a Menaſio atque Varena in duo ſe ceu brachia diffindit, vt ante oſtenſum eſt. Alterius ad occaſum finis vrbs Comum: alterius oppidum & arx Leucum. Inter hæc duo Brachia a meridie in Larium, tanquam Iſthmus, collis Bellaſium nomine procurrit. A Varena ad Leucum ſunt Fons Lacteus, & eodem nomine amnis, quamuis breui curſu, nomen a candore fractarum per ſaxa aquarum aſſecutus. Tum oppida Mandellum atque Leucum; hoc loci munimento inſigne, nec minus quod ſub Duce Philippo omnes Venetas vires ſuſtinuit, egregiaque virtute ac fide præſtita æternam ſibi perlatæ fortiter duræ obſidionis famam comparauit. Illic tanquam Laurii partus Adua emittitur, lapideo ponte iunctus. In aduerſa Larii parte vicus Malgratum, & Vallis quæ ab eo nomen accepit, inde Onum, Ciuenna, Vaſenna, Limonta. Tum Bellaſium collis, qui (vt ante dictum eſt) in medium Larium procurrit. In eius radice ad occaſum ſolis eodem nomine vicus. A vertice tres ipſas proſpicit partes, in quas Larius ſe expandit, & propterea magni turbulentis apud

Laurium

Laurium rebus momenti semper habitus. Ita fuisse ostendunt ruinæ magnæ olim arcis in summo positæ,& quod mortuo Duce Philippo pertinere ad publicam quietem visum est,arcis munimenta demoliri, nec perpeti, vt a reliqua continenti, vt cogitatum fuerat, collis rescinderetur. Hinc fuit quod sine cultore diu mansit, quoad præsens loci dominus, fretus Principis gratia arcem quidem restituere non tentauit, sed magnis in æquiore colle excitatis ædibus consitisque arboribus, atque adiecta hortorum amœnitate, loco veteris famæ nitorem restituit. A Bellasio Comum tendentibus primo Lassenum occurrit, nulla re magis quam austeri vini infamia notum. Tum pagus Nexum, eodem nomine duplex populus. Haud longe ab eo fons est non semper scatens: stata dicitur habere tempora, atque opinio inualuit religioso die, quo pro hominum salute Christus in ligno pependit, dum sacra mane peraguntur, aquas hunc fontem ante arentem ea anni parte primum emittere. Vis etiam medica cohibendis impetiginibus & scabiei, eidem inesse putatur. Hinc pagi inueniuntur, Palantina atque Molendina. Huic molendi vsus nomen inuenit,& vt molere possit, aquæ efficiunt pluuiani fontis, quas non solum auctoris nomen fecit insignes, verum etiam illud, quod dictu mirum, non statis horis (vt in vulgo est) sed per incerta temporis interualla vt ex fonte euomantur, mox se ipsas etiam contrahunt atque resorbent, vt maritimam in Alpibus vndarum reciprocationem edere videantur. Vltra vicus Tornum lanificio insigne, & Parlassa, tum obliquante se lacu in eminenti dorso sancti Nicolai fanum vltimus in Lario locus ea parte Comum euntibus.

Superest nunc in Lario dicenda pars huic aduersa, a Menasio se Comum extendens. Igitur post Menasium vici sunt ordine, quo referuntur: Griantum egregia vini fama insigne, inde Tremetium, Lenum, & in Leni tergo Aquæ frigidæ monasterium, nomen loco scaturientes frigidissimis aquis fontes dedere. Tum surgens in Lario dorsum peninsulam facit, in cuius vertice sacellum, cætera sine cultoribus: oleis tamen vitibusque vestiuntur. In continenti patent campi, & in eis vicus insula, ita appellandi dorsum (quod diximus) paruo annexu continenti adhærens causa fuit: populus veterum malorum fama memorabilis. Nam cum locus fiduciam faceret natura atque manu munitus, conspirantibus propinquis populis, non infestare modo sed etiam in potestate sua Larium totum continere, ac vrbem Comum nauigatione prohibere ausus est, quoad Comensis ciuitas indignitate atque incommodis simul permota, communicatis viribus atque consiliis cum iis populis, qui superne lacum incolentes paria cum vrbe incommoda atque mala patiebantur, aduersus Insulanos a fronte tergoque eodem tempore arma mouit: sed inimicum populum non contenta oppressisse, victis leges imposuit, ne imposterum vnquam locum munirent.

Post Insulam Sala Colona, tum Arzenna atque Briona pagi. Inter duos posteriores Intellesi amnis ad Lugani Lacum vallis porrigitur. Inde sequuntur Alium, Coratumque deinde Moltrasium, atque Cernobium. A Moltrasii tergo mons surgit Bisbinus, a cuius vertice futuras prænosci tempestates accolarum opinio est. Hinc ad meridiem sinuatur lacus, & in ipso flexu Vicus, ita pagum illum incolæ vocant. In eo nunc sacræ virginis fanum Humiliatorum ordinis. Hic quondam Ruffi villam fuisse a Plinio celebratam fama est: & gemmeus euripus, aliaque nonnulla ita fuisse spectantibus fidem facere conantur. Cernobium inter ac Vicum Bregia fluuius in Larium decurrit, ponte insignis, Longobardorum Reginæ id opus, vt fama est. In intimo sinu vrbs Comum, & vetere fama & præsenti fortuna inter Italas vrbes minime negligenda.

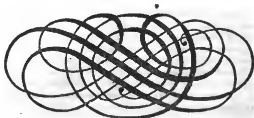
Lario duo sunt peculiares venti, quotidie non simul sed vicissim ac statis horis spirantes, tanquam nauigationis vltro citroque adiutores ac magistri Tiuanum vo-

cant a Septentrione flamem, a meridie venientem dicunt Breuam. Hæc ad Larii initia naues propellit: Tiuanus inde venientium nauium implet vela. Alterius flatus, cum aurora surgit. Breua post meridiem incipit, & cum sole vires plerumque amittit. Larius pisces fert bonitate atque magnitudine insignes. In eis præcipui Trotta atque Persicus, & iis nequaquam conferendus Agon, toto tamen Lario frequentior.

His quæ dicta sunt, haud alienum fuerit regionem annectere inter Aduæ cursum atque Comensem viam, quoad in colles ad meridiem surgere desinit. Nam & Cæsaris itinere lustrata est, & a tergo imminentes Lario montes habet. Hanc plagam a Lario in meridiem tanquam limite sub Lembri nomine fluuius diuidit, & quo Lario vicinior, altius in montes surgit. Ad meridiem minus editis collibus aut potius tumulis suspenditur. Pars quæ ad Aduam pertinet, Briantius mons nuncupatur, in eo magnus hominum numerus, & frequentes vici: gens ipsa armis gaudet: quod longo tractu Bergomensi agro contermina, cum sæpe hostes essent, minus eis armorum vsu fuit interdictum: vino tamen & propter copiam & propter magnas vires celebrior. Inter eius vicos notiora nomina, Cliuate, & eodem nomine lacus cum Sala Galbiate, Ogionum atque Annonum. At occidentalior pars, quæ ad Larium vergit, sub nomine est Vallis Assinæ: ei maior vicus Assium nomen dedit: minus quam Briantius mons fertilis, quia inter saxa minus etiam coli potest. Post Assium vici Cantium, Casalinum, Scarena, vt minus ignobilia numerantur. p. 96.

Quæ a Lario pars magis in meridiem tendit fertilior, nomen est, ei Incini Plebs: media Lambro amne perluitur, qui a montibus Lario imminentibus cadit. Eum Eupulus excipit lacus: recentior ætas a vico proximo pro Eupulio Pusianum nominat. Huic amni proximiores pagi ad Briantium montem, Luragus, Inuerigus, Monguzius, atque in editiori parte Peucianum, & vnde Lacui præsens nomen Pusianum: tum Boxisium atque Cornellum. Sed Lambrum inter ac Comensem viam notiores vici, Canturcium, Fabrica, Brucianum; tum Cassianum, Albesinni, Coracanum, Herba, Orzanigum, inter multa, in quibus etiam Lacus, vt minus ignobilia.

Eupulio emissus amnis, quem ab eo diximus exceptum, inter colles labitur, nulla re quam molendo regioni commodior, donec Moguntiam attingat. Tunc plana iam regione etiam irrigationi seruire incipit: neque ante desinit & molendo & irrigando vtilis esse, quam in Laudensi agro Padus eum excipiat.

IO.

IO. TRITHEMII HISTORIA BELLI BAVARICI.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

*Raue erat bellum, quod post Georgii Diuitis mortem, a. 1503. insecutam, de successione in terras ipsius fuit gestum. Hanc enim gener ipsius ex Elisabetha petebat, Rupertus Palatinus, cui accedebat pater, Philippus Ingenuus, Palatinus Elector. Contranitebantur Albertus IV & Wolfgangus, qui ex Monachiensi linea proximi erant adgnati, quibus etiam accedebat Maximilianus I. Caussam belli exponit Gerhardus a Roo * scribens:* dum hæc per Italiam geruntur, obiit apud Germanos Georgius inferioris Bauariæ Princeps, cognomento Diues, vnicam relinquens filiam Elisabetham, quæ Ruperto Palatino, Philippi Electoris filio nupta, duos ei filios Philippum & Othonem pepererat. Huic omnia sua testamento legauerat Georgius: sed Albertus & Wolfgangus superioris Bauariæ reguli, contra leges & instituta id factum esse contendebant: extare vetustiora diplomata, quibus caueretur, si quem ex Bauariæ principibus, absque hærede masculo decedere contingat, vti proximus ex laterali (quam vocant) linea agnatus in bona ipsius & ditionem succederet. Hac ratione cum tuhil proficerent, totius rei arbitrium ad Cæsarem detulerant. Is, ne bello per Germaniam occasio inter principes cognatos existeret, magnopere in eam curam incubuit, vti sublatis ex æquo & iure controuersiis, pax & concordia seruaretur. Sed Rupertus, vix primæ iuuentutis annos egressus, & suapte ingenio, & aliorum consiliis ferocior, conditiones quantumuis æquas, non admissurus esse videbatur. *Dum igitur hoc in bello Palatinatus plurimum perpeteretur, ipse quoque Trithemius, Abbas tunc temporis Spanheimensis, belli, cuius mala ipse expertus, hoc in Annalibus Hirsaugiensibus satis prolixe describit. Editi isti illo tempore nondum erant, sed, prout Freherus in Syllabo auctorum indicat :* ex Annalibus ampliss. nondum vulgatis desumpta, qui in Bibliotheca Palatina Bipontina. *Postea vero ex Codice Bibliotheca Monasterii S. Galli* 1690. f. *prodierunt. Ex his igitur Annalibus Freherus hanc historiam depromsit, ita, vt ea saltim, qua ad hanc historiam faciunt, excerperet, alienis, qua sub istis annis, in dictis Annalibus intermixta fuerunt, omissis. Idem in Chronico Spanheimensi ad annum 1503 & 1504 eandem Historiam tradit, sed breuius. Separatim ad eandem facit Ricardus Bartholmus de bello Norico, Austriados libris XII. ** Et prater hunc Mutius *** Pontus Heuterus *°** Fuggerus, ***** Linturius, ****** Adlzreiterus, *°°**** Mullerus. ******°**

---

* *lib. XI p 554.*

** prostant *Argentorati 1516. 4.* atque extant in Reuberi collectione.

*** *lib. XXX p. 311.*

**** *rer. Austr. lib. VI c. VI.*

***** *lib VI c. VI.*

****** *ad a. 1504.*

******* *Ann. Boi. p. II lib. IX n. 71.*

******** *Reichttagsſtaat unter Maximiliano lib. III c. I. II. III.*

BELLI

p. 97. # BELLI BAVARICI ANNO DOMINI MDIIII. PHILIPPO PALATINO ELECTORI, ET RVPERTO EIVS F. A MAXIMILIANO IMPER. INDICTI, ET A QVIBVSDAM PRINCIPIBVS HOSTILITER ILLATI, HISTORIA:

SCRIPTORE IOHANNE TRITHEMIO ABBATE TVNC TEMPORIS SPANHEIMENSI:

ANNO MD III. mortuus eſt Georgius Dux Bauariæ cognomento Diues, vnicam relinquens filiam nomine Heliſabeth, nuptam Ruperto filio Philippi Comitis Palatini, Bauarixque Ducis, ac Principis Electoris, diſpenſatione Romani Pontificis, quia iuncti fuerant in ſecundo gradu conſanguinitatis. Mater enim Ducis Ruperti ſoror fuerat Ducis Georgii. Qui Dux Georgius re ſimul & cognomine diues, tantum in auro, argento, vnionibus & lapidibus pretioſis reliquit theſaurum, quod ei nullus in Germania Princeps divitiarum æſtimatione poterat comparari. Hanc eius mortem infinita pene mala ſubſecuta ſunt. Prius enim quam moreretur, generum ſuum Ducem Rupertum de Haydelberg cum vxore, & liberis ad ſe vocauit in Bauariam, cupiens eum heredem inſtituere Ducatus ſui, & omnium quæ poſſidebat. Venit ad ſocerum gener cum vxore & liberis: anno ferme priusquam obiret, habitauit cum eo in Bauaria, & oppida quædam atque muniriones ſocero mandante in deditionem accepit. Moriturus autem Dux Georgius ſæpe dictum Rupertum generum ſuum ex teſtamento heredem vniuerſorum inſtituit, eumque violenter ad Bauariæ Ducatum introduxit. Quæ res Alberto Bauariæ Duci, vt heredi proximiori diſplicuit, & teſtamentum Ducis Georgii reclamauit. Sed Georgius Dux, quam diu ſuperuixit, in Ducatu manu tenuit generum, & ſedulo ne diſcederet a teſtamento ſe mortuo admonebat. Quo tandem vita defuncto cum Dux Albertus nihil proficeret, Regis iudicium implorauit. Rex igitur Maximilianus vocatis ad ſe partibus, vt verus amator pacis, & iuſtitiæ cultor, conabatur ſummo ſtudio inter Duces reformare concordiam, propoſitisque multis & variis mediis, nihil apud Ducem Rupertum (quem tamen ſingulari proſequebatur fauore) profecit. Erat autem Dux Rupertus amabilis, inclytus, manſuetus & humanus valde, qui Regis non detrectaſſet in omnibus ſequi decretum, ſi res in eius poſita fuiſſet arbitrio. Annum ætatis tum agebat viceſimum ſecundum. Habebat in conſilio quosdam a patre ſibi deputatos in directores, quorum arbitrio agere cuncta oportebat. Hi fiduciam ponentes in multitudine theſaurorum, Regis contempſere ſententiam, non præuidentes mala, quæ ſequenti anno ex tali ſecuta fuerunt inobedientia. Non ſemel, ſed ſæpius Rex Maximilianus pietate motus adoleſcentem monebat, vt propoſitas ſibi æquas conditiones acceptaret concordiæ & pacis. Vbi eum ſemper reperit contumacem, banno tandem Imperiali cum omnibus ei adhærentibus notauit, quod anno ſequente cum contigerit, temporis ordini ſcribendum reſeruamus.

Adlzreiter Ann. Boi. p. II lib. 9 n. 72. Fugger Spiegel der Ehren lib. 6 c. 6 p. 1141. Roo lib. 11 p. 554.

Georgius Dives Dux Bauariæ.

Rupertus Palat. Philippi F.

Anno M D IIII posteaquam Maximilianus Rex Germaniæ Romanorumque electus & deſtinatus Imperator, ſingulari benignitate, multaque clementia & labore conatus ſuos fruſtra conſumſiſſet, in eo diſplicentiarum negotio, quod pro Ducatu
p. 98. Bauariæ mortui Ducis Georgii (vt paulo ante diximus) hærebat inter Duces Rupertum & Albertum, & Dux ipſe Rupertus teſtamento inniteretur ſoceri, nec vellet

 obedire

obedire decretis Legalibus, consilio suorum * deceptus, Imperiali banno cum omnibus sibi adhærentibus fuit notatus. Verum non attendens ius regale Dux Rupertus, contractis vndique copiis munitiones Ducatus soceri nonnullas occupat, & omnia quæ illius fuerant, sua esse testatur. Requisitus est præmonitus edicto regio Philippus Comes Palatinus, genitor Ducis Ruperti, ne filio ex bannito faciat assistentiam, dubius & anceps diu fluctuabat animo; & altera ex parte affectu paterno vrgebatur ad subueniendum filio, ex altera vero regio terrebatur edicto. Et quid faceret in tali pater necessitatis articulo constitutus? Si filium deseruerit, iudicabitur impius & crudelis: si adhæserit, si consilium vel auxilium pro eo dederit, inobediens Regiæ Maiestati censetur merito atque rebellis. In tali ambiguitate nutans, vicit tandem affectus in eo paternus, & dissimulata interim quam Regiæ Maiestati debebat, obedientia, naturam prætulit rebus humanis. His recognitis Maximilianus Rex totius regni Principes & ciues vna cum ministerialibus in bellum contra Ducem Rupertum, eiusque genitorem Philippum Comitem Palatinum, & omnes sentientes cum eis, conuocat, bellumque indicit regni communo eisdem, tanquam in eos qui mandatis regalibus inobedientes fuerint, atque rebelles, contumaces, & ob id omni priuilegio nudatos. Concessit etiam, vt vnicuique libere & impune liceret eos vt regiæ Maiestatis contemptores, & exbannitos inuadere, spoliare, trucidare, & interficere.

* *adde atque etiam Pontifi- cis Rom. suasu.*

Et ecce conueniunt ad mandatum Regis mox in vnam sententiam Principes multi, ciues quoque pene omnes in vicinio regni, Comites simul & nobiles, & quasi ex condicto in Palatinum Comitem Philippum, & filium eius Rupertum vnanimi consensu arma contulerunt. Et hæc sunt nomina Principum qui contra Palatinum arma personali præsentia mouerunt. Maximilianus Germanorum Rex, Fridericus Marchio Brandenburgensis, Albertus & Wolffgangus fratres Bauariæ Duces, & in causa Principales, Wilhelmus Landgrauius Hassiæ, Vdalricus Dux Wirtenbergensis, Alexander Comes Palatinus, Bauariæque Dux, & Comes Veldentiæ, Heinricus Brunsuicensis. Auxilia miserunt Regi Maximiliano contra Palatinum, Episcopus Augustensis, Ioachim quoque Marchio Brandenburgensis. Ratisbonenses, Nurenbergenses, Vlmenses, & tota Liga Sueuica, cum aliis multis nobilibus atque Comitibus, in perniciem Palatini vnanimiter conspirantes arma mouerunt. Plures etiam Comites & militares, qui prius cum Palatino senserant hac superueniente necessitate, Regisque vrgente imperio ab eo defecerunt.

Rege itaque Maximiliano præcipiente, quatuor a locis mouetur in Palatinum expeditio, quarum ipse primam ordinauit in Bauaria, secundam fecit Vdalricus Wirtenbergensium Dux, tertiam Wilhelmus Hassiorum Landgrauius, & quartam Alexander Dux Bauariæ, Comesque in Veldentia, qui tamen parum fecit, quia multum non potuit. Bertholdus Archiepiscopus Moguntinns, Laurentius Episcopus Herbipolensis, Albertus Episcopus Argentinensis, Ludouicus Episcopus Spirensis, Reinhardus Episcopus Wormatiensis, Christophorus Marchio Badensis, Iohannes Dux Bauariæ & Comes in Spanheim; Ciues quoque Spirenses & Wormacienses, quia conterminant finibus terræ Palatini Comitis, ne periculo se inuoluerent, quod e vicino eis imminebat, permissione seu dissimulatione Regis, a tumultu bellico quieuerunt. Initium (sicut dictum) hæc mala sumpserunt in Bauaria contra Ducem Rupertum regio decreto inobedientem, atque rebellem, in quem arma mouerunt, Maximilianus Rex Germanorum, Albertus & Wolffgangus Duces Bauariæ, Fridericus Marchio Brandenburgensis, Episcopus Augustensis & tota confœderatio Sueuica, cum regni ciuibus in circuitu vniuersis. Qui omnes in vnum conuenientes, numero & viribus magni & formidabiles nimium, Ducatum qui aliquando fuerat Ducis Georgii, p. 99.
hinc inde per gyrum vastarunt, incendio & ferro cuncta desolantes, munitionesque, oppida & castella non pauca obtinuerunt. Nurembergenses denique proprium ducentes exercitum contra Philippum Comitem Palatinum, multa ei damna circa oppidum

dum Amberg in Bauaria fecerunt, vtpote qui viciniores erant, & se læsos aliquotiens ab eo grauiter animis ferebant.

Miserat in Bauariam Philippus pater equites filio qui ferrent auxilium in necessitate constituto, quanquam conduxerint parum. Ex Boemia etiam non paruum exercitum pugnatorum mercede conductum, Rupertus euocauerat: contra quos Rex Maximilianus non longe a Ratisbona personaliter properauit ad bellum, habens in commeatu Fridericum Marchionem Brandenburgensem, & Albertum Bauariæ Ducem, cum aliis Comitibus atque nobilibus multis. Facto igitur congressu bellum atrox committitur, & aliquandiu ambiguo Marte pugnatur. *Adlzreiter p. 2 lib. 9 n. 85.*

Victoria tandem Regi cessit Maximiliano, & Boemorum exercitus ab eo contritus est, e quibus in ore gladii ceciderunt occisi mille sexcenti viri, & capti fuerunt similiter sexcenti, reliqui fuga lapsi necessarium salutis profugium quæsiuerunt. Rex autem Maximilianus obtenta contra Boemos victoria, milites plures creauit auratos, & partes in eo conflictu Palatinas valde infirmauit & contriuit.

Eodem quoque anno durantibus in Bauaria guerris, monasterium Cistorciensis ordinis, Waltsaxa nuncupatum, iussu cuiusdam tyranni militis & capitanei Marchionis Friderici fuit incensum & maiori ex parte igne consumptum, sine scitu vel consensu Principis sui, quemadmodum eius ab ore proprio audiui, & credidi probationibus necessariis sufficienter informatus. Mox enim vt Principi factum innotuit, de curia sua incendiarium eiecit, cuius caput fecisset & amputari, si non precibus multorum a sententia fuisset retractus. Verum Domino Deo sibi factas vlciscente iniurias, non diu auctor incendii mansit impunitus; Sed veniens cum alio quodam in contentionem, ab eo fuit interemptus, & (sicut timendum est) duplici morte damnatus. Scriptum est enim, *Qui templum Dei destruit, & ipse a Domino destruetur.* Liberet, si conduceret aliquid, tempestatis nostræ mores detestari humanos, quos hodie tam enormiter cernimus deprauatos, in his maxime qui de generis nobilitate gloriantur, quos rectius Dumetinos equites * Maximilianus Rex nuncupare consueuit quam nobiles, qui latrocinia sequentes & rapinas, nec Deum timent, nec homines reuerentur. Sed de his postea dicemus.

Rex autem Maximilianus post habitam de Boemis victoriam exercitum diuisit, cuius alteram partem cum Duce Alberto & Marchione Friderico dimisit in Bauaria contra Ducem Rupertum, cuius vires iam tunc multum fuerant debilitatæ & imminutæ; alteram vero secum duxit in Alsatiam, Philippum Comitem Palatinum Ruperti Ducis genitorem impugnaturus. Qui cum debellaretur a multis simul & semel in diuersis locis, non potuit singulis ad pugnam occurrere: sed cogebatur patientiam in tribulationibus prudenter exhibere. Contractis enim mercede copiis, duos habebat exercitus, quorum alterum filio misit in Bauariam ferre auxilium, alterum Heydelbergæ secum retinuit, quem contra incursores hinc inde per Palatinum Ducatum, prout requirebat necessitas negotiorum, ordinauit.

Vnde cum resistere omnibus non posset, in multis prudenter dissimulauit, confidens de mansuetudine regia, quod gladium suum non ad internecionem extenderet omnimodam, sed ad paternam correctionem. Munierat iam antea satis fortiter principaliora oppida sua, Heydelberg, Germersheim, Alzen, & alia per Principatum castella: præceperatque commorantibus in rure subditis, vt res suas omnemque supellectilem, & quicquid a facie inimici optarent remanere securum, in viciniora sibi oppida atque castella transferrent, domos in villis stramine tectas operimento nudarent, vt nulla relinqueretur hostibus aut spoliandi aut incendendi facultas.
p. 100.

Erant autem dies miseriarum pleni, & nusquam tuta fides in terra. At vero Maxi-

* *Heckenritter.*

Maximilianus Rex, postquam in Alsatiam (sicut dictum est) traduxit copias, Argentinensium auxilio regni terras & oppida impignerata Palatinatui sine sanguinis effusione inuasit, & obtinuit. Geroldeseck castellum, & Comitatum Offenburg, Ortenberg, Gengenbach, & quicquid in circuitu iuris fuerat Palatini. Posthæc Rheno transmisso Hagenavve, Luzelstein, Wissenburg, & omnem regionem, quam nostri *die Landvogtey* nuncupant, suæ subiecit ditioni, nullo resistente, sed cunctis eum vt verum & proprium dominum suum cum reuerentia & honore vbique suscipientibus.

His peractis Christophorus Marchio de Baden vices suas interposuit, & Regem, ne contra Palatinum progrederetur vlterius, precum instantia reuocauit. Rex autem qui Comitem Palatinum corripere & humiliare destinauerat animo, non delere, facilius acquieuit, & retracto pede humiliatum ad gratiam recepit; quem, si voluisset, in breui totaliter destruxisset, viribus totius regni adiutus. Non enim possibile fuit, vt vnus regni Princeps, alioquin satis potens, impetum tot Principum non læsus sufferret, quibus duobus vel tribus indubie restitisset.

Interea dum Rex Maximilianus cum Principibus & ciuibus regni bellum contra Philippum Comitem, & eius filium Ducem Rupertum gereret in Bauaria, Vdalricus Dux Wirtenbergensis, cum iussu regio, tum propriam aduersus memoratum Principem habens actionem, anno prænotato in mense Maio se literis Heydelbergam publice missis, hostem & inimicum (vt fieri solet) manifestat eiusdem.

Deinde contractis copiis, ad numerum (vt ferunt) viginti millium pugnatorum peditum, & octingentorum equitum, terras Palatini Comitis ingreditur: & imprimis monasterii Mulbronnensis, quod Cisterciensis est ordinis possessiones & villas igne & ferro deuastauit, quæ sub tuitione fuerant ipsius Philippi Comitis memorati. Vuersen villam dicti cœnobit cum aliis incendio cremauit, pecora rusticorum abegit, eisque plura incommoda & damna fieri permisit. Postea ipsum cœnobium Mulbronnense, quod in modum castelli satis erat munitum, obsidione vallauit, in quo Palatinus Comes CCC. virorum præsidium collocauerat.

Abbas cum fratribus ad vrbem secesserat Spirensem, paucis senioribus in monasterio relictis. Construxerat in monticulo ex opposito monasterii paulo prius Comes Palatinus pro defensione loci fortalitium quoddam, in arcis modum fortiter munitum, non sine multis impensis, quod Dux Vdalricus imprimis aggressus est, quassatumque machinis cepit. Deinde muros cœnobii, turres & domos intra murum positas bombardis & machinis bellicis pulsare cœpit, & opus inchoatum sine intermissione iaciendo lapides continuauit. Videntes autem qui erant in monasterio, quod tantæ potentiæ Ducis non possent resistere, quodque nullum de suo Principe haberent auxilium, quamuis sæpius implorassent; sub certis conditionibus Duci monasterium tradiderunt. Dux itaque monasterium introgressus potenter obtinuit, & eos qui fuerant de parte Comitis Palatini, iuxta condictum libere quo vellent abire permisit, susceptaque loci aduocatia Monachos reuocauit.

Inde progrediens fortissimum Knitlingensium agrum potenter subegit & Palatini oppidum Bretheim obsidione cinxit, castra ponens ab eius parte versus Aquilonem. Obsidione firmata, confestim muros & turres & ædificia oppidi quæque bombardarum ictibus fortiter cœpit impellere ad ruinam, & magno conabatur annisu potentiæ suæ viribus obtinere victoriam. Sed qui erant in oppido, & numero & audacia viri potentes, in papiliones Ducis machinas direxere tonantes, & se constanter & oppidum fortiter defensarunt. Erant enim pugnatores in oppido ad res bellicas instructi quos nec metus in fugam, nec pusillanimitas Mulbronnensium instar facile conuerteret in traditores. Vna namque dierum cum Wirtenbergenses bombo tonantes atque machinarum custodes, otio, vino, & somno dediti nihil minus quam oppidanorum suspicarentur excursum, Palatinenses de oppidulo erumpunt, otio homines memoratos vacantes quasi securos inueniunt, aggrediuntur, cædunt,

dunt, occiduntque, & bombardas hostium nonnullas violenter secum abducunt. Ingens fit subito clamor, & grandis sub confusione tumultus, dum præ gaudio Palatinenses attollunt in aera voces: Wirtenbergenses autem ex subita incursione attoniti, vociferantes quid paterentur eorum tonantes nescirent. Ex quibus nonnulli post excursum Palatinarum partium retrocedentes minus caute secuti, cum portam inuenissent apertam introgressi sunt, protinusque clausis valuis crudeliter occisi, sed & plures in captiuitatem abducti.

Ceciderunt in eo tumultu ex vtraque parte viri ducenti & supra, plures tamen de Wirtenbergensium exercitu quam Palatinorum. Sedatis postremo tumultibus Sueui mortuos suos in cœmiterio quodam non longe posito sepelierunt.

Durauit ista oppidi Bretheim per Ducem Vdalricum obsidio diebus vno atque viginti, quibus effluxis venit in papiliones Ludouicus filius Philippi Comitis Palatini primogenitus, quem Dux Vdalricus de Wirtenberg cum honore suscepit; & in tentorium suum lætanter introduxit. Quid inter se tractauerint, aut quas conditiones pacis dederint & acceperint, me latet vsque in præsentem diem. Solum hoc habeo compertum, quod Vdalricus Dux Wirtenbergensis mox post Ludouici recessum obsidionem amouit.

Bretheimiana obsidione soluta inde mouit exercitum Dux Vdalricus, & munitissimam arcem Palatini Comitis Bœseckheim firmissima obsidione coarctauit, lapides sine intermissione bombardarum violentia intromittens, quibus haud parum tribulauit obsessos. Qui cum impetum machinarum diutius ferre non possent, neque auxilium se scirent aliunde habituros, communi decreto munitionem Duci Vdalrico sub conditione salutis tradiderunt. Dux autem oppidulo cum arce obtento victor ingreditur, & abire traditores permittuntur. *Beseckheim.*

Vltra progressus contra Ludouicum Comitem de Levvenstein, qui erat in parte Comitis Palatini, qui ex patruo * nepos, omnem comitatum eius incendio & vastatione hostili destruxit, penitusque desolauit. Castrum quoque memorati Comitis de Levvenstein obsedit, & in quatuor diebus obtinuit ipso Comite Ludouico in Bauaria cum Duce Ruperto existente. Verum post annos quatuor Dux Vdalricus quorundam nobilium precibus ad misericordiam flexus, Castellum Levvenstein cum cæteris ablatis omnibus, sub certis conditionibus sæpe dicto Comiti reddidit, vna villa duntaxat excepta, cuius incolæ nulla poterant ratione induci, vt iam deinceps consentirent sub ditione Comitis esse Ludouici, causas habentes varias. ** Friderici Pal.* *Levvenstein.*

Consequenter Dux Vdalricus in Comitatum de Winsberg mouit exercitum & incensis igne per circuitum villis; magnam terris intulit desolationem. Post Comitatus hostilem vastationem, ipsum Castellum Winspurg obsidione vallauit: quod similiter expugnauit in paucis diebus, & per deditionem obtinuit. Rursusque progrediens Nouam ciuitatem * Palatini Comitis oppidulum simili facilitate capiens, in suam redegit potestatem. *VVeinsperg.* ** Neustadt am Kocher.*

Deinde Meckmul oppidum cinxit obsidione, quod etiam breui suæ potestati subiecit. His per tempus quo inter regnum & Palatinum cœpta durauit contentio, per Ducem Vdalricum octauum decimum annum ætatis agentem, gloriose imo nullo resistente peractis, mandato regali subsecutæ sunt treugæ, a bello cessatum, & tandem (sicut dicemus) facta concordia. *Meckmul.*

Animus in adolescente fuit Principe magnus, cuius impetum nisi regia cohibuisset auctoritas, damna Palatinis grauiora intulisset. Laudamus eum, quoniam in ea parte Christianum seruauit modum pugnandi, quo & monasteriis & Ecclesiis Deo consecratis pepercit, quippe qui neque incendio consecrata Domino templa subuertit, neque seruorum Dei cœnobia spoliauit; sed animo strenuus, potentia virtuosus, ac pius in Deum, quoad fieri potuit, Ecclesiæ ministris pepercit. *Vlricus VVirtenbergicus.* *p.101.*

Tertium contra Palatinum exercitum circumduxit Alexander Comes Palatinus, Bauariæque Dux & Comes in Veldentia Mosellanus, qui morabatur in Gemi-

no ponte, filius Ludouici quondam Ducis cognomento nigri. Hic anno Dominicæ natiuitatis prænotato, in vigilia S. S. Petri & Pauli Apostolorum, capitaneum suum cum exercitu paruo rustic ano, & magis ad prædam idoneo quam ad pugnam, in terras misit Palatini, Spanhemensi coniunctas & vicinas comitatui. Qui monasterium Wilhelmitarum, quod Mariæ porta nuncupatur, parum distans a Spanheim, intrantes crudeliter spoliarunt, abigentes pecora, & omnia quæ inuenire poterant secum in Meisenheim oppidum abduxerunt. Erat autem feria sexta, & vigilia (sicut diximus) Apostolorum, nihilominus quidam in exercitu petrones repertas, quæ præcedente vespere superauerant, carnes deuorabant.

Marienpforten.

Spoliato cœnobio retrocesserunt, & quasdam in itinere villas de Palatini dominio igne supposito incenderunt, Merxheim, Nosbavvm, & alias per circuitum oppidi Sobernheim. A Priore nihilominus & fratribus memorati cœnobii Wilhelmitarum CC. extorsere florenos, vt ab incendio quod minabantur, monasterio temperarent. Quis hic modus bellorum, vbi & Deo dicatis locis minetur incendium? Inde capitaneus exercitus Ducis Alexandri copias contra Palatinum duxit in partes VVestrasiæ, atque per prouinciam discurrens instabilis, villulas quasdam incendio cremauit, pecunias a monasteriis & Ecclesiis in Otterburg, Clingenmunster, Eusserstal, Hartvvichshusen, Sanct. Lamperti monialium, & aliis in circuitu ne incendio perirent, extorsit, spoliauit, & sine commiseratione grauiter afflixit.

Merxheim. Nosbaum. Sobernheim.

Posthæc Buleckheim villam Comitis Palatini, ab oppido Landavv Spirensis diœcesis vno duntaxat miliari distantem obsedit, & fortiter vt potuit impugnare cœpit. His autem qui fuerant in præsidio collocati, villam constanter defendentibus, omnes hostium defecere conatus. Interea Comes Palatinus exercitus sui partem in auxilium misit obsessis: quorum aduentu territus hostis obsidione soluta discessit, plura passus incommoda quam hostibus forsitan suis potuerit inferre. Dum hæc agerentur, Dux Alexander morbo laborans non fuit in exercitu, cuius absentia factum est, vt milites conducti prædam sitientes plus hostem spoliare contenderent quam vincere. Discurrentes enim per totam regionem in circuitu Nouæ ciuitatis oppidi, omnia per violentiam rapuerunt, non solum in domibus & possessionibus rusticorum, sed etiam in monasteriis & Ecclesiis sanctorum. Non tamen omnes qui fuerunt in exercitu, in hunc modum rapacitatis vitio intendebant, sed viri perditionis duntaxat, quibus nihil de timore Dei, nihil de publica honestate, sed totum de auaritia constabat. Quod timor Dei non fuerit ante oculos eorum, ex eo fecerunt manifestum, quod neque Deo dicatis locis pepercerunt, neque Monachis, neque Ecclesiæ ministris, vtpote qui auaritiæ facibus insatiabili desiderio inflammati sacrilegas manus in res diuino cultui consecratas temere miserunt, spoliando templa Dei ornatibus cunctis, altaria palliis & linteamimbus benedictis, & (quod eatenus in Christianorum publicis bellis nusquam reperi factum) linteos attactu Dominici pretiosi corporis sanctificatos, qui corporalia nuncupantur, rapuerunt de sacrosanctis Ecclesiis, & in suos vsus illicitos deputarunt, ex quibus alii suis vxoribus fecerunt pepla, alii sibi applicuerunt ad pectoralia.

Buleckheim.

Neustat.

Anno prænotato nona die mensis Augusti, pedites cum equitibus Alexandrinorum, qui erant in oppido Meisenheim, quod duobus ferme a monasterio Spanheim distat miliaribus, circa solis ortum mane irruerunt in villam Rudesheim iuxta oppidum Cruzenach inopinate, raptisque omnibus inuentis eam ignibus incenderunt. p. 203.

Rudesheim.

Fumo per aera surgente in altum, Palatinenses qui erant in oppido iam dicto, turmatim contra hostes exiuerunt, vsque ad villam procedentes ardentem. Sed Alexandrini mox vt villam incenderant fugerunt, & abductis nonnullis ex Rudesheim,

heim, & Huffelsheim rusticis, vna cum inuentis pecoribus & spoliis ad Meisenheim præsidium suum reuersi sunt. *Huffelsheim.*

Vndecima die mensis Augusti capitaneus ducis Alexandri, Henricus de Svvartzenburg eques auratus, ruricolas villæ VVimesheim cœnobio Spanheimensi vicinæ pro centum viginti florenis ab incendio liberos dixit atque securos. Noluit enim incendere villam, quamuis sub ditione Palatini constitutam, propterea quod Dux Alexander patronus & collator esset Ecclesiæ parochialis. *VVimesheim.*

Villam quoque VValdenhusen, quæ iuris est nobilium de vicino castello Dalburg, pro trecentis florenis liberam ab incendio fore promiserunt Alexandrini. *VValdenhausen.*

Quarta die mensis Septembris mane ante Solis ortum exeuntes de Meisenheim Alexandrini, silenter intrauerunt Comitatum Spanheimensem, vaccasque centum viginti, & porcos ducentos iuxta villam Bickelheim, pascentes abegerunt. Villam quidem capere nisi sunt, sed non potuerunt, quam incolæ prius fossatis, sæpibus, & propugnaculis munitam die & nocte diligentius custodiebant, die autem sequente mane surgentes viri de Beckelheim numero viginti, auxilio quorundam de oppido Sobernheim, ante Solis ortum se haud procul ab oppido Meisenheim in nemore absconderunt, donec pecora egrederentur ad pascua: quibus more solito egressis, erumpunt de insidiis qui latuerant viri, pecora non suspicantibus Alexandrinis abigunt, & Bickelnheim velociter introducunt.

Vndenona die mensis memorati Septembris Alexandrini rursus de oppido Meisenheim turmatim exeunt: & circa nonam horam de mane in agrum Sebernheimensis oppidi cum silentio irruentes, omnia quæ inuenerant pecora, nullo percipiente in oppido secum ducentes ad Meisenheim minauerunt.

Est autem inter Sobernheim & Meisenheim vnius duntaxat miliaris distantia.

Vicesima post hæc die mensis Septembris, quæ fuit sexta feria post exaltationis Sanct. Crucis, Alexandrini mane diluculo venientes ad castrum Zusch in nemore situm, quod Saonus nominatur a Spanheimensibus, a Treuirensibus autem & Mosellanis Hidorus, donec egrederentur ad pascendum pecora, latuerunt. *Zusch.*

Est autem nemus hoc in maiori parte latitudinis vnius Teutonici milliaris, in minori semissis: cuius initium a Rheno inter Bingiones & Bacheracios captans per comitatum Spanheimensem Cynonotosque Treuirenses, & Lotharingios in fines porrigitur, cotinuatum sine intercapedine Metensium. Ea pars nemoris memorati quæ sub Moguntina continetur diœcesi, nuncupatur Saonus. *Sabnus.*

Illa vero quam diœcesis comprehendit Treuerica, Hidorus nominatur, sylua certe quercubus, pascuis, & glandibus diues. Itaque latitantes in insidiis tecti more Alexandrini, mox vt pecora de castello viderunt exire, submiserunt in habitu rustícano viros antea dispositos, qui portas, ne clauderentur præoccuparent. Quorum confestim secuti vestigia, ceperunt nullo resistente castellum, ipsiusque domicellum Iohannem de Hohenstein adhuc dormientem in lecto ceperunt, abducentes captiuum. Deinde omnem scrutantes supellectilem, in prædam sumentes abducunt, & castrum igne supposito redigunt in fauillam. Non enim confidebant integrum se posse retinere castellum, propterea quod & iure fœdali Archiepiscopo subiiceretur Treuirorum, & Ioannes de Hohenstein Dominus castelli neque Palatino neque alteri alicui hac durante guerra seruiret. Vnde cunctis rem medullitus intelligentibus visum est, Alexandrinos viro grauem & non dissimulandam fecisse iniuriam. Sed quid? Non iudex iudicat. Transeamus. *Ider.* *p.104.* *Iohan. de Hohenstein.*

Vicesima

Vicesima octaua die Mensis Septembris Alexandrini de Oppido Meisenheim rursum egressi, Merxheim villam (vt supra diximus) sub tuitione Philippi Comitis Palatini positam, quæ iuris erat immediati Svvidegeri de Sickingen equitis aurati, qui tunc in exercitu Ducis Ruperti fuerat personaliter occupatus in Bauaria, & Ioannis Captiui de Hohenstein memorati, spoliauerunt, & igne submisso quod reliquum fuerat a priore incendio, funditus destruentes in fauillam redegerunt, magno cum damno incolarum.

Swicker de Sickingen.

Eodem quoque die pars vna exercitus Alexandrinorum villam & castellum Seyn Svvidigeri militis de Sickingen iam dicti spoliauerunt, & per incendium funditus destruxerunt, irruentes more suo per turmas.

Seyn.

Dum hæc omnia quæ diximus fierent, & quædam alia plura memoriæ non occurrentia nostræ, mandato Ducis Alexandrini contra Philippum Comitem Palatinum, tempus mensium quinque consumebatur, quo bellum durauit: intereaque agebantur quæ sunt dicta prius, de Maximiliani Regis in Bauaria exercitu, Ducis quoque Vdalrici de VVirtenberg, & quæ sumus dicturi de crudeli vastatione VVilhelmi Landgrauii prouinciæ Hassianorum. Verum quia breuiter descripsimus Alexandri Ducis memorati gesta contra Philippum Comitem Palatinum, sicut nostræ occurrebant memoriæ; ordo iam postulat rationis, vt quid Palatinenses aduersum partes ipsius Ducis Alexandrini, quantum nobis constare poterit, breuiter dicamus.

Nic. Brun. de Smidperg.

In primis autem Nicolaus Brunonis, vel (vt propius accedam) Brunus de Schmitdeberg, ex parte Palatini capitaneus eorum, qui apud Stauronesum erant in præsidio, vir audax, fortis, & bellicosus, in vigilia natiuitatis Sancti Ioannis Baptistæ contractis ex Stauroneso * copiis Alexandri Ducis villas duas circa Nahum fluuium in vicino positas, Husen videlicet inferius & superius, inuasit, spoliauit, incendit, ac præter Ecclesiam funditus destruxit. Viros ruricolas quotquot inuenire potuit, cum pecoribus & præda captiuos abduxit: quos pecunia interueniente postea liberos abire permisit. Sequenti die festo D. Baptistæ Ioannis villam Rode simili vastatione deprædatus incendit, & nonnullos ex rusticis captiuos abduxit. Reliquas etiam in circuitu villas, curtes, & quicquid sub tuitione fuerat Ducis Alexandri, hostili incursione deuastans spoliauit, incendit ac funditus destruxit.

** Creuzenach. Ober und nieder Hausen*

Rode.

Posthæc XIX. die mensis Iulii venit ab Heidelberga Ioannes Landschad de Steinach eques auratus, Palatini capitaneus & Dux exercitus, cum armatorum copiis ad oppidum Cruzenach, & manserunt ibi dicbus sex, incrementum sui & machinas bombardarum expectantes. Quibus interea cum bombitonantibus aduectis, vicesima sexta die mensis Iulii Stauronesum in magna multitudine exiuerunt per ordinem, primo pedites ac deinde pulchro apparatu dispositi equites: iter contra Ducis Alexandri Comitatum dirigentes. Erat autem mane circa horam septimam, quando primi exire cœperunt, & ordine sequentes alii continuo, paulo post nonam horam vltimi exiuerunt: fuit enim copiosus exercitus.

Ioh. Landschad.

Eodem die venerunt cum festinatione ad planitiem quæ est inter montem Sancti Disibodi & Odernhem Ducis Alexandri oppidulum, & ibi castra fixerunt. Erant autem in ipso monasterio montis S. Disibodi, quinquaginta stratiotæ pro custodia loci ab Alexandro deputati: qui cum vidissent exercitum Palatinensium aduenire, confestim relicto præsidio fugerunt ingressi monasterium. Palatinenses duos vel tres Monachos duntaxat inuenerunt, cæteris cum abbate hostium metu iam pridem ad loca tutiora translatis. Magnam petrones crudelitatem in eo cœnobio exercuerunt, quam veritatis amore transire non possumus. Vini plaustra non minus quinquaginta in cellario repererunt: quo si modeste fuissent vsi, exercitui multis diebus potuissent sufficere. Sed passim omnes qui volebant irruentes sine ordine,

Dissibodenberg.

ne, sine modestia, sine discretione, vinum potabant, & multo plus effundebatur super terram, quam in vsum verteretur humanum. Enimuero cum instrumenta non haberent, vel ad perforandum opercula vasorum, vel in quibus possent recipere vinum, lanceis & pugionibus aperuerunt foramina; & bibentes quantum poterant, reliquum defluere in terram permittebant.

Quidquid in monasterio repererunt, sine timore Dei totum rapuerunt: non relinquentes vel cochlear vnum, vel aliud quidquam minimum. Nam plumbum de tectis atque fenestris, clauos ferreos de ligneis parietibus, pallas de altaribus, simul & corporalia furtiue sustulerunt. Non milites, non nobiles, non equites ista fecerunt; sed nudi pedites & rustici petrones, qui vel iussi vel vltronei se coniunxerunt exercitui. Nihil reliquerunt intactum, nihil integrum, nihil non violatum. Verum Abbas prouidus futurorum, calices, priuilegia, libros, & quæque quæ monasterii preciosa clenodia tempestiue ad Meisenheim fecerat transferri.

Fuerunt tamen nonnulli ex eorum numero, qui de nobilitate gloriantur, in Sobernheim oppido Palatini domicilium habentes, qui sublata publice de monasterio torcularia, vasa quoque vinaria, lectisternia, scamna, mensas, fœnum, stramina, & quidquid inuenerunt vtensilium seu rerum domesticarum, impune rapuerunt, & curribus multiplicatis in sua nullo contradicente fecerunt abduci.

Eodem quoque die S. videlicet matris Annæ, Palatinenses oppidum ante dictum Odernheim (quod *Cotirodunum* veteres nuncuparunt) obsidione cinxerunt, & machinis bellicis siue bombardis acriter impugnarunt. Nec minus qui erant in oppidulo, viri & mulieres, turribus & muris conscensis, balistis, bombardis, & lapidum eiectione se fortiter defensare conati sunt. Superari tandem multitudine impugnantium Odernheimenses cum se nec defensare possent diutius, nec aliunde sperarent auxilium; & se & oppidum sub certis quibusdam conditionibus in manus Palatinensium tradiderunt, die scilicet XXVIII. mensis Iulii, quæ fuit dominica, & martyrio Sanct. Pantaleonis festiua, circa quintam horam post meridiem, obsidionis die tertia. Oppidum Palatinenses ingressi, & per domos discurrentes, quicquid inuenire poterant diripiebant. Oppidani autem cum vxoribus & liberis suis ad Ecclesiam confugerant parochialem, in quam etiam res suas quasque meliores ante biduum comportauerant, in qua & saluæ manserunt. Ioannes etenim Landschad miles & capitaneus Palatini memorabilis cum esset Christianæ pietatis amator, simul & iustitiæ cultor, nulla potuit ratione persuaderi vt quempiam suorum Ecclesiam permitteret ingredi. Omnia ergo salua manserunt, quæ in Ecclesiam fuerant reposita: nec minimum quid ex eis fuit ablatum, positis iussu capitanei ad ianuam custodibus, qui nulli concederent introitum. *Odernheim.*

Deinde conuocati ad forum oppidani (vt moris est) in verba Palatini Comitis omnes iurauerunt. Erat quidem paruum oppidum, sed muris, turribus, & fossatis optime munitum: habens ab oriente Glanum fluuium non facile transmeabilem. Propterea confisi de firmitate loci per triduum oppidani, quamuis pauci essent numero, fortiter steterunt, promissum a Duce præstolantes auxilium. Quo non veniente, bello præposuerunt salutem. Capto autem oppidulo, Palatinenses muros & turres per gyrum deiicientes impleuerunt fossata, ne relinqueretur Alexandrinis occasio vel spes aliqua recuperationis. Perierunt ab vtraque parte nonnulli, bombardarum lapidibus miserabiliter obruti.

Inde mouentes exercitum Palatinenses per Alexandri Ducis terras, iter versus Luteram Palatini oppidum instituerunt, plures in medio villas aduersariorum deprædantes incendio vastauerunt. Procedentes autem ordine cœpto vlterius, Alexandrinos ab obsidione villæ Bicklenheim (de qua diximus) fugauerunt. Pepercit in his omnibus Philippus Comes Palatinus Alexandro nepoti, quem indubitan- *Lutera.*

ter perdere potuisset, si ambo æquali odio laborassent, quorum alter plus voluit quam potuit, alter noluit quantum inferre mali potuit inimico.

Moschein. Post hæc XVIII. die Septembris Nicolaus Brunus de Smidberg capitaneus Palatini Comitis, in Stauronēso contractis oppidanorum copiis, terram Ducis Alexandri rursus intrauit. Moscheten inferius cum aliis quibusdam villis per circuitum spolians incendit, rusticos nonnullos abduxit captiuos, pecora quoque multa abegerunt, qui cum eo fuerant stratiotæ. Tanta fuit in oppido Stauroneso equorum, boum, & ouium copia, ex Principatu Ducis Alexandri raptorum, quantam prius in his terris nemo viderat vnquam. Vidimus tunc oues quingentas venundari pro florenis quinque atque viginti, equos, vaccas, porcos, pro vilissimo comparari pretio. Emptoribus tamen quibusdam, quod de rapina comparauerant Tholosanum versum est in aurum, vt pœnas auaritiæ luerent, qui scienter iniuste acquisita vili pretio sibi vsurparunt.

Quartum contra Philippum Comitem Palatinum duxit exercitum VVilhelmus Hassiorum Landgrauius, secum habens propriis in personis Heinricum Ducem Brunsvvicensem, Heinricum quoque Ducem Mekelnburgensem, Emichonem Comitem de Liningen, Comitem de Lippia, Comitem de Koenigstein, aliosque plures nobiles & Comites, quorum aliqui odio Palatini laborantes, vt proprias causas prætendentes, spontanea voluntate militabant, alii stipendio fuerant ab eo conducti.

Contractis itaque suorum copiis, princeps memoratus de Hassia egrediens, cum magno exercitu venit ad Francofurdiam. Quem Francofurdenses mandato compulsi regio per oppidum & pontem Mogani transire permiserant. Qui mouens
Bensheim. exercitum in terram Palatini, Bensheim oppidum in strata montana situm firmissima obsidione vallauit. Verum Palatinensium exercitus ab Heidelberga missus cum machinis & bombardis in auxilium obsessorum vsque adeo terruit hostem, quod mox obsidione soluta sine effectu recessit, & omnes in circuitu villas Comitis Palati-
Lors. ni iuris spoliauit, incendit ac funditus euertens destruxit. Monasterium Laurense Præmonstratensis ordinis, quod aliquando fuit ordinis nostri, & vna de quatuor Abbatiis regalibus Germanici regni, cunctis rebus & bonis inuentis spoliauit, frumen-
Geraw. ta & vinum in proximas munitiones suas territorii de Geravv, (quæ fuerunt aliquando Philippi Comitis vltimi de Kazenellenbogen) fecit abduci, non sine iniuria Dei, & incommodo fratrum grauissimo. Nouum castrum, quod Fridericus Comes Palatinus tutor quondam Philippi, & patruus, in nemore construxit, ad sinistram de
Friderichsburg. VVormatia pergentibus ad Laudenburgum, ex suo nomine *Friderichspurg* nomina-
Lampertheim. uit, pulchrum & amœnissimum igne submisso in fauillam redegit. Lamperten, & omnes in circuitu villas spolians incendit, & inuentos ruricolas captiuos abduxit.

Stein. Deinde castellum Stein nuncupatum, haud procul a VVormatia, traditione castellani obtinuit. Cumque omnia desolasset ab ista parte Rheni, quæ potuit, a VVormatiensibus transitum nauigio per Rhenum in aliam partem Rheni sibi concedi postulauit. Sed VVormatienses iura vicinitatis illæsa custodire volentes, non permiserunt.

Interea dum hæc agerentur, Philippus Comes Palatinus in sua munitione 1504.
Heidelberg. fortissima residebat Heidelbergæ, finem & exitum rei expectans. Castrum eius residentiæ muris, turribus, montibus & situ fortissimum est, nec facilis patet accessus: in quo tot machinas reposuit bellicas atque bombardas, numero & magnitudine ingentes, quantas vel quales antehac apud vnum Principem non vidimus in Germania. Oppidum quoque Heidelberg satis ante munierat, & victualia pro triennio

suffi-

sufficientia præparauerat. Viros etiam audaces atque fortitudine potentes pro loci defensione in præsidio habuit, & hostium aduentum securus expectauit.

Hæc non ignorans Landgrauius, in terminis Stratæ montensis lancea pugnat & ludit: sed oppido Heidelberg metu bombardarum appropinquare non valuit neque fluuium Neckarum ad superiora Comitis Palatini villagia transiuit. Et causa forsitan erat etiam alia, quod bombardas tantæ molis & fortitudinis secum de Hassia non adduxerat, propter locorum distantiam, quibus vel muros potuisset deiicere, vel impugnare ciuitates. In argumentum adiungo veritatis quod in toto calamitatis huius tempore nec oppidum aliquod munitum cepit violenter, neque castellum, nisi per deditionem eorum voluntariam, qui ad defensionem potiu animis defecerunt, custodiæ propositum abiicientes.

Videns ergo Princeps Landgrauius, quod per VVormatienses non posset ad vltra Rhenana Palatini habere commeatum, neque aliunde conquirere naues quæ tantam exercitus multitudinem sine periculo per Rheni flumina transducerent; descendit ad Moguntiam, & consensu (vt dicebatur) eorum, qui locum & vices tenebant Archiepiscopi, tunc in Halschaffenburg sedentis quieti, contractis vndique nauibus apud VVissenavv villam, de opposito Sancti Victoris extra Moguntiam, transduxit exercitum. VVeissenaw. Venerat iam tunc hora, in qua Clerus Moguntinus vicem rependit Comiti Palatino pro damnis, iniuriis, & contumeliis, quibus per annos decem & amplius ab officialibus eius in Alzen & Cruzenach non mediocriter fuerat læsus & grauatus, quemadmodum in superioribus ex parte iam diximus. Non sunt incognita nobis mala, pericula & damna, quæ omnis in Moguntia clerus in censibus, in decimis, in reditibus annuis & libertatibus passus est, per dissimulationem memorati Principis & per eius in vicino ministeriales; iustene an iniuste, nihil ad nos.

Erant quidem ex nobilium genere, qui causas & querelas contra Moguntinam Ecclesiam prætendentes aduersus Bertholdum Archiepiscopum, & omnem per totam diœcesin clerum multis annis incursus fecerunt hostiles; frumenta decimarum, curtium & aliarum possessionum, si pecunia interposita non redimerentur clericorum, in agris & horreis igne concremantes. Quid loquar de testipremis, parricidis, & sacerdotum detentoribus? quorum tanta fuit nostris diebus crudelitas in comitatu Spanheimensi. & circumcirca, vt nec monachi cœnobia, nec presbyteri villagia quaquam tuto ingredi possent. Parco autem, ne historiam nimium exaggerando etiam cum veritate videar excessisse.

VVilhelmus itaque Hassiorum Landgrauius postquam consensu, permissione & auxilio Moguntinensium nauigio traduxisset exercitum, castra posuit in villa Schornsheim, haud longe a Moguntia: omniaque in circuitu vsque ad Oppenheim, Schornsheim. quæ iuris erant Palatini, denastauit, villas spoliauit, incendit, ac funditus destruxit. Magna fuit in exercitu eius quorundam impiorum crudelitas, eorum maxime, quos incendio præfectos, *Brantmeister* vulgo nuncuparunt: qui Ecclesias non solum villagiis contiguas, sed etiam aliquantulum remotas, cum seruare potuissent, ex industria propria igne supposito vna cum viculis & villis incenderunt & destruxerunt.

A Schornsheim Landgrauius mouens exercitum per terras circumduxit Comitis Palatini vsque ad Alzen, & ibi non procul ab oppido castra metatus est. Po- Alzey.
1504. sitis autem papilionibus cuncta per gyrum in agris frumenta, quæ iam erant maturitati proxima, equorum multitudine consumpsit, & reliqua conculcando destruxit. Villas incendio dedit, spolia rapuit, & nec Domino consecratis Ecclesiis pepercit.

Quicquid enim rerum aut ſubſtantiæ pauperum ruſticorum in Eccleſias propter maiorem fuerat ſecuritatem repoſitum, totum ceſſit in prædam exercitui Haſſiorum. Omnia etiam vaſa & ornamenta Eccleſiarum, quas incenderant, diripuerant. *Gauu. Ordernheim.* Eſt oppidum inter Oppenheim & Alzen, Gauiodorum nuncupatum, regni Germanici antiquiſſimum, quod a multis annis Palatinatui dignoſcitur impignoratum. Ad hoc oppidum Landgrauius exercitum vbi admouet, nimio pauore conterriti ciues in occurſum eius properant, portarumque ei claues præſentant, & ſe ſuoſque & oppidum eius ditioni ſubmittunt. Quorum leuitatem, ne dicam perfidiam, etiam hoſtis ipſe deteſtabatur, quod oppidum habentes, muris, turribus, atque foſſatis muniti, tradidiſſent nulla adhuc neceſſitate compulſi. Vnde in pœnam perfidiæ cunctis traditores bonis ſpoliauit, dimiſſoque oppido retroceſſit, & viros omnes in eo repertos ſecum captiuos abduxit. *des Gawes.* Omnes in circuitu Gauii villas ſpoliauit & incendit, quæ ad dominium pertinebant Comitis Palatini, his duntaxat exceptis, in quibus clerus Moguntinus vel curtes habuit vel decimationes, quibus rogatus ab eis libenter pepercit.

Multam in Gauio tam Oppenheimenſi quam Wormatienſi circa Alzen & Stauroneſum (qui *Nahagavv* appellatur) prædam in frumento, in vino, & in variis vſus humani rebus Landgrauius reperit, cepit, & in ſua ſecum abduxit. In duabus namque villis Savvlheim & Weſthofen plus quam mille vini optimi plauſtra inuenit. *Saulheim. VVeſthouen.* Quid vel quantum in aliis tam multis & magnis putandum eſt reperiſſe villis atque caſtellis per meticuloſam deditionem obtentis.

Interea cum hæc Landgrauius poſitis circa Oppidum Alceia caſtris, omnia (ſicut diximus) deuaſtaret, compaſſus, nec immerito ſui Comes Palatinus diſperſum conuocauit exercitum, & miſit eum ſub manu capitanei ſui Iohannis Landſchad contra Haſſios ad Alzeiam. Quorum aduentu Landgrauius cognito, non duxit eorum exſpectare præſentiam: ſed mouens inde per tria fere miliaria noſtra diſceſſit, *Blenich. Gentzingen.* inter duo villagia Blenich & Genzingen, iuxta Naliam fluuium, ſpatio dimidii miliaris a Stauroneſo ſiue Creuzenach oppido, caſtra locans, quinque ibidem diebus in papilione remanſit. Ad quem venit in caſtra Dux Alexander cum mille ducentis viris, qui dudum ei contra Philippum Comitem Palatinum fuerat confœderatus, & habuerunt inter ſe diutius optata colloquia. Riſerunt Ducem primores Haſſiorum, quod Princeps tam inclyti nominis contra potentiſſimum aduerſarium, Comitem videlicet Palatinum, maiorem non haberet exercitum. Dux vero Alexander peractis his pro quibus venerat, in Meiſenheim reuerſus eſt.

Non vacabant otio in ea ſtatione Haſſii, ſed more ſuo circumcurrentes per totam regionem, omnia diripientes, villas cum Eccleſiis crudeli malignitate incenderunt. *Brandmeiſter.* Habebant enim conuenientes moribus ſuis flammarum præpoſitos, qui nec Deum timebant, nec hominem reuerebantur: de quibus nemo dubitet, quoniam omnipotens Deus & ſuas & pauperum ſuorum aliquando vindicabit iniurias. Si non in hac vita, in futura tamen, & forſitan in vtraque.

Armesheim. In primis autem ſpoliauerunt Armesheim villam, & incendio ſubuerterunt, quæ non longe diſtat a Flanheim, in via euntibus de Bingen & Alzeiam, Eccleſiam quoque in ea nouam pretioſam atque pulcherrimam, quæ ante paucos annos in memoria hominum & oblationibus fidelium ad memoriam Dominici ſanguinis illo concurrentium fuerat conſtructa, ſpoliatam vaſis & ornatibus cunctis, incenderunt funditus deſtruentes, ſacerdotibus aſtantibus & lachrymantibus. Deinde villam *VVansheim. Baſenheim. Lamsheim.* quæ Wansheim dicitur; ſpoliatam ſimiliter incenderunt. Baſenheim quoque villam & eccleſiam ſimili væſania ſpoliantes concremarunt. Lamsheim quoque villam p.109.
magnam,

magnam, cum Ecclesia pulchra & campanis, funditus incendio destruxerunt, omnia diripientes quæcunque inuenerunt. Viri eius loci audientes videntesque inimicorum aduentum, in nemus vicinum secesserant. Hedesheim villam iuxta riuulum sitam, qui aurea ripa nominatur ab incolis terræ, cunctis bonis spoliatam igne submisso totaliter euerterunt. Villas etiam Kappelsleubersheim Erbsbudesheim curtem nouam, & plures per circuitum Nahagavii & Stauronesi, quarum omnium nomina memoriæ hac vice non occurrunt, cum Ecclesiis spoliauerunt, incenderunt, & penitus desolarunt. Brizenheim, Gentzingen, Bleinich, & Winzenheim cum nonnullis aliis villis magnis non incenderunt ad preces quorundam, simul & interueniente pecunia, quam *Brandschatzung* nuncuparunt. Spoliarunt tamen pauperes omnibus quæ reperire potuerunt, aut secum abducere. *Hedesheim. Guldenbach. Laubersheim. Budesheim.*

Est villa milliario distans a Cruzenach, fossatis, muro, sæpibus, & propugnaculis admodum satis munita, nomine Sprenglingen, cuius incolæ iam bello instante, rogauerunt Palatinum, vt eos bombardis tantum cum pulueribus & aliis necessariis prouideret, asserentes se & numero & fortitudine ad defensionem villagii sufficere, nec stratiotarum indigere suffragio. *Sprenglingen.*

Fecit Palatinus sicut petierant, noluitque grauare alienigenarum insolentia, vires tam audacter promittentes domesticas. Est enim villa non parui momenti. Veniente in regionem illam exercitu Hassiorum, solo eius auditu territi nimium viri omnes relicto villagio, bombardis, rebus, mulieribus, & liberis, ad Alzeiam oppidum fugerunt. Sic rusticorum stetit præsumptio, quæ grandia proponit in hostem dum procul est & fugit ante præsentem.

Reperit in illo villagio multam Landgrauius prædam, vini plaustra quater centum, frumentorum ingentem copiam, bombardas, & variam in domibus rusticorum supellectilem. Erant enim homines admodum locupletes, sub ditione Comitis Palatini & Ducis Ioannis in Siemern habitantis indiuisibili dominio constituti, quibus annue contribuunt quingentos auri florenos pro taxa, quam ipsi *precariam* nuncupant subuentionem. Villam ne incendio periret, destinata consuetudine Hassiorum accepta pecunia Landgrauius immunem fecit. *Bede.*

Cœnobium est fratrum Canonicorum regularium Sancti Augustini de Windesheimensium obseruantia patrum, quod Comites de Spanheim olim fundarunt, non longe ab eo loco situm, vbi inter Stauronesum & Sprenglingen castra posuerant Hassii: in quod cum impetu irruentes non parua seruis Dei damna fecerunt & incommoda. Iussu tamen Principis temperatum est ne desolaretur in toto, pro qua liberatione ab incendio Prior loci ducentos auri nummos Landgrauio dare compulsus est, non attenta paupertate seu inopia qua fratres premebantur.

Interim vero quo Landgrauius apud Blenhim villam in papilionibus traxerat moram, & plures de exercitu hinc inde vagantes omnia (sicut dictum est) per anteriorem comitatum Spanheimensem, deuastarent, spoliarent & incenderent; nonnulli illorum extra ordinem discurrentes a Palatinensibus prærepti fuerunt, quorum aliqui mox in campis occidebantur, plures etiam ad oppidum Cruzenach ducebantur captiui, homines Hassii pauperes & rusticani, qui mandato Landgrauii (cuius & subditi erant) venire in hanc necessitatem fuerunt compulsi. *Cruzenach.*

Nobiles vero & equites Stauroneso minime appropinquarunt, Landgrauio autem præfato in loco per quinque dies cum exercitu commanente fama exiit Ioannem Landschad Capitaneum Palatini cum toto exercitu ad oppidum Cruzenach

contra Hassios esse venturum, sicuti & post biduum venit. Quod vbi Hassiorum innotuit Principi, summo mane diei sequentis castra incendit, & exercitum versus Bingen adduxit. Tanta subito nebula siue caligo ex incensione castrorum surrexit, quod omnem circa regionem fumo & fœtore impleuit, vsque adeo quod Palatinenses in oppido nihil pene viderent.

Munster. In eo transitu de loco papilionum ad Bingen Landgrauius villam Monasterium dictam Bingiis proximam, quam Philippus Comes Palatinus ante paucos annos emerat a Comitibus Rheni (vt supra dictum est) vna cum ecclesia satis pulchra iussit incendi, ac penitus in fauillam desolari. Omnes autem de villa rustici metu Hassiorum prius fugerant, mulieribus duntaxat relictis cum paruulis. Sed & presbyter loci parochianus simili pauore correptus discesserat. Ministris iniquitatis iussa perficientibus, stetit iam villa in mediis flammis.

Landgrauius vero cum Ducibus de vico Brunonis, & Megaloburgensi, totoque suorum exercitu, ab alia parte Nahi fluminis parui & vbique transmeabilis, equo insidens interitum villagii simul & ecclesiæ male gaudens prospectabat, intuebaturque. Ardente iam in parte superiori Ecclesia, cum nullus adesset sacerdos, præter Magistrum Heinricum plebanum ecclesiæ Bingiorum virum doctum, morumque honestate integerrimum, & verbi Dei præconem infatigabilem, qui ad hoc venerat, vt precibus incendium, si posset apud Principem obtinere, impediret: sed non potuit. Is ergo cum videret ardere templum, Christiana pietate commotus accurrit, & sacrosanctum corporis Domini sacramentum de hagiotheca manibus cum vasculo extraxit, flexisque in terram genibus cum multis lacrymis dixit: *Heu, heu, heu, Domine Deus, siccine permittis humanam præualere nequitiam, vt te de sanctuario tuo eiiciat, domum tuam incendat, teque migrare quasi hominem in aliena compellat.*

Surgensque confestim de terra, quoniam incendium ab omni parte vrgebat, & portans in manibus dominicum corpus, iter cum eo versus Bingen incepit. Inter multa quæ dixit mœrore plenus, & amaritudine magna perturbatus, sic fertur increpasse malignos: *O sceleſtiſſimi hominum, quando parceretis hominibus, qui creatori vestro non nouistis, quem hodie persequimini, aut cui maiorem infertis contumeliam? Contra dominum vniuersorum pugnatis, omnipotenti Deo bellum indicitis, saluatorem vestrum de mansione sua fugere compellitis, eius templum cum pauperum domiciliis concrematis. Credite Principes, credite Duces, credite omnes, quoniam iustus est omnipotens conditor & rector totius vniuersitatis, qui tantam hodie a vobis perfert iniuriam in longinquum non differet vindictam.* Hæc dicens, cum lachrimis iter continuauit inceptum, & portauit in Ecclesiam Bingiorum venerabile Sacramentum. Fuerunt qui dicerent, Landgrauium ad preces Bingiorum hanc in Monasterium exercuisse sæuitiam, qui optarent villam semel destructam non amplius restaurari, memores iniuriarum quas ante duodecim annos (vt supra diximus) ablato eis per trienniuni emporio sustinuerunt: quod Albertus Göler de Rauenspurg Palatini Comitis apud Stauronesum præfectus transtulerat.

Bingen. Monasteriensi villa cum ecclesia succensa, & ardente, Landgrauius cum suis oppidum Bingiorum intrauit, quem Bingii magno cum honore suscipientes, vt hostis victorem communis, ingenti lætitia salutarunt. Mansit in eo loco die vno, quo interim capta milites diuiderent, & venderent spolia.

Erant sane tunc temporis Bingiorum corda Palatinensibus haud mediocriter infensa, & tam aperte tamque manifeste, vt latere nec possent nee vellent. Si Moguntinos & maxime clerum, si denique Ringauios, (de cæteris taceo) adscribam, certe.

certe non errauero. Quid enim? Omnes qui Palatino Comiti Philippo in hac turbatione fuerunt contrarii, etiam subditis eius proculdubio extiterunt inimici. Ego autem qui prælo (si dici fas est) harum tribulationum omnium sum positus, nihil aut parum causarum siue occasionum ignoro saltem eorum malorum quæ sumus perpessi duro sub genere vindicandi, possem si expediret dicere multa, quibus nota paucis fierent manifesta. Sed in quem finem? Vt nulli fieret vulgari æstimatione iniuria.
P. III. Transeo tamen consulto, ne aut in altera parte vindictam, aut in altera videar quæsiuisse adulationem.

Igitur Princeps Hassiorum Landgrauius ab oppido Bingiorum postera die mouens exercitum strata publica per terram versus Moguntiam iter assumpsit. Cumque ad regiam villam Ingelnheim, in qua Magnus Carolus olim perhibetur nascendi suscepisse principium, quæ tunc sub ditione extitit Comitis Palatini, peruenisset; Castra inter Rhenum & Salissam riuulum ad meridionalem villæ plagam locauit, non dubius animo, quin aulam Caroli regiam (quæ hodie cœnobium canonicorum est Sanct. Augustini) nullo contradicente cum spoliis posset obtinere. Ingelnheim

Est autem locus ipse muris, turribus, & fossatis per gyrum bene munitus, in quo & multæ sunt mansiones rusticorum, in quem viri & mulieres villagii omnes cum liberis & rebus suis confugerant, & ordinatis machinis præparauerant se ad defensionem contra venientem Palatini hostem. Sicut enim longe supra diximus, temporibus Caroli IV. Ingelnheim ambæ villæ regales, cum oppidis Lutern, Oppenheim, & Gauodernheim, a Regno impignoratæ sunt Palatinatui vsque in præsens. Positis itaque castris Landgrauius in loco memorato copias misit, qui aulam in villa Ingelnheim inferiori aut primo si possent incursu caperent, aut si reniterentur, qui fuerant interius obsiderent.

Villani autem qui erant in Aula, videntes e turribus & muris exercitum appropinquare hostilem, portas demiserunt apertas, ordinaris hinc inde bombardis in occulto, non solum intrinsecus post valuas, sed etiam in turribus & super muros, tantoque omnia silentio peregerunt, quod neque vox audiebatur cuiusquam, nec vllus tumultus. Accedentes vero Hassii, agminibus ordinatis contra portam Aulæ exteriorem, cum eam reperissent apertam, & neminem viderent vel audirent, putabant metu fugisse omnes, & præ festinatione nimia valuas dimisisse reseratas. Cumque iam primi secundæ approximarent portæ, qui latuerant Palatinenses subito præordinatas incendunt ex omni parte bombardas, quarum facies in turmam obuiam fuerant omnes directæ. Fit mox clamor ab vtraque parte magnus, & ingens tumultus, cadunt Hassii plures bombardarum ictibus tacti, retrocedere vel declinare medii, ad partem ceteri tutiorem festinarunt. Clausis deinde portis ad muros villani conscendunt & turres, iacula vibrant in hostes, & multos eorum occidunt. Hac strage suorum accepta, Landgrauius iussit admoueri machinas, & Aulam a plaga meridionali obsidione vallari. Hi vero qui fuerunt in munitione, videntes quorsum res tenderet, cum tanto impetu lapides bombardarum miserunt in hostes, quod obsidionem nullo ingenio poterant firmare, sed abire compulsi sunt necessitate. Multi Hassiorum in hoc tumultu perierunt, quorum cadauera Landgrauius in vicino præcepit sepeliri, denique incendio quam plures interierunt quibus sepulturam ignis præbuit. Enimuero Landgrauio cum exercitu villagio approximante, mulieres iussu virorum de Aula progressæ, omnes villæ domos igne supposito incenderunt, quod alioquin hostes non dubitabant esse facturos. Cum ergo Hassii peruenissent ad locum, & putarent quod suorum quipiam vicum succendissent, cœperunt quidam spoliorum auidi per domos ardentes discurrere, & si quid esset relictum, quod raperent, diligentius inuestigare: quorum plures cadentibus super se domibus in cellariis, & alibi

alibi sub igne miserabili morte perierunt, spe lucri frustra decepti, cum prius omnia per villanos in Aulam fuerint deportata. Videns autem Landgrauius, quod sine magna suorum clade nihil mali posset inferre Palatinis in aula conclusis, remouit castra, & cum toto exercitu suo ad Moguntiam ascendit, & paucis in vrbe Moguntina diebus peractis, copias nauigio per Rhenum traduxit, indeque progressus castellum *Hohenburg.* quoddam Hohenburg nuncupatum, quod erat Comitis de Hanavve, partes Comitis Palatini defendentis, obsidione cinxit, expugnauit, & postremo per deditionem eorum qui intus erant, obtinuit. Per dies igitur aliquot impugnando prædictum Comitem de Hanavve, & alios Palatini fautores, ab ista parte Rheni Landgrauius moram traxit. Et quia mente concluserat, Rheno transmisso copias reducere in terram Palatini, & cuius iam villas spoliauerat, & incenderat non munitas, etiam castella & oppida munita, quæ prius contingere non potuit, machinis & bombardis debellare; cum magno labore ac multis impensis, quicquid instrumentorum aut machinarum habere potuit, ad se adduci fecit, bombardas videlicet & numero multas & satis ingentes. Venit internuntius ad Stauronesum, vbi tum eramus, qui certissima exploratione præmissa nunciabat, Landgrauium in via constitutum cum exercitu suorum magno, habentem bombardas & machinas bellicas multas, & apparatum terribilem, illiusque esse propositi quod copias Rheno iterum apud Moguntiam transmisso in terras Palatini velit reducere, & munitiones per Gauium omnes violenter expugnare.

Iam enim non paruam machinarum partem per Franckfordianos, & Mogani partem ad Russelsheim castellum suum traduci fecerat. Audientes hæc, qui erant in Crucenach Palatinarum partium defensores, contractis sine mora copiis, in *VVeissenavv.* manu valida transierunt versus Moguntiam, & villam Wisenavv, simul & montem *S. Victorsberg.* Sancti Victoris præoccuparunt, Landgrauio interdicturi commeatum. Non enim alio Rhenum transire potuit loco quam ibidem, propter pondus machinarum, quas per Moganum traducere ad castellum in opposito Moguntiæ villam non potuit. Displicuit Moguntinensibus non mediocriter, quod montem Sancti Victoris & villam subiectam præoccuparent Palatinenses, quamuis nihil in contrarium præter indignationem vacuam verius possent opponere.

Landgrauius autem cum didicisset, quod Stauronesii montem præoccupassent, & vadum, substitit & procedere vlterius dissimulauit. Misit tamen pedites quosdam, ad tentandum si nauigio Rhenum transire quoquo modo potuissent illæsi. Qui cum venissent ad vadum, & iam naues intrassent, cœpissentque alteram remigare in partem, bombardas ordinatas in eos soluerunt igne Palatinenses, & retrocedere compulerunt. Retraxit itaque pedem Landgrauius, & propositum reuocauit.

Quinta die mensis Augusti anno prænotato, Palatinenses venerunt in magna multitudine ad montem Sancti Victoris, & manserunt in eo sex diebus, non sine damno & incommodo clericorum, qui prius ad ciuitatem omnes confugerant aduentu eorum perterriti, nec prius inde volebant recedere, quam Canonici Moguntinenses vna cum ciuibus, & Archiepiscopi locum tenentibus promitterent, ac literis cautionibusque necessariis firmarent, quod Landgrauio transitum deinceps vltra Rhenum nullatenus essent concessuri. His promissionibus cum sufficienti cautela susceptis, Palatinenses duodecima die mensis Augusti ad sua redierunt.

Cernens autem Landgrauius, quod per Moguntinos transitum habere non posset, aliud in Palatinum destructionis non paruæ medium adinuenit. Est oppi- *Cub.* dulum cum adiacente in monticulo castro nomine Cuba, in descensu Rheni ad dextram, parum distans ab oppido Baccherach, satis pingue habens telonium, quod

vtrumque iuris & dominii est Comitis Palatini. Existimans vero Landgrauius rebus suis optime fore prospectum, si hoc oppidum cum teloniu posset acquirere, contractum prius illuc mouit exercitum, & octaua decima die Mensis Augusti castra in monte contra oppidum locauit, ab eadem videlicet parte fluminis, quali ex opposito Baccherach. Non enim potuit exercitum propius locare, propterea quod oppidum naturali situ munitum non sit accessibile multitudini, habens ab Oriente praeruptos & altissimos montes, a meridie vero flumen Rheni, ab vtraque parte montibus conclusum.

p. 115. Mons vero in quo Landgrauius castra posuerat, inter Orientem & meridiem sic manet dispositus, quod obsessores in arcem & in oppidum cum volebant poterant habere prospectum, si paululum ad eius cacumen propius accessissent, Bombardarum tamen iacula haud facile in oppidum traiicere poterant, propter altitudinem montis: a cuius si parum descendissent cacumine, facilius ab his qui vel in arce fuerant, vel in oppido, laedi machinis potuissent, quam laedere, pro eo quod Bombardarum iacula certius diriguntur aliquantulum eleuata, quam omnino in bassum depressa. Vnde plures Hassiorum qui cum bombardis a montis cacumine aliquantum descenderant, Cubanorum iaculis perierunt, cum ipsi nullum aut rarum ex illis possent attingere, lapidibus proiectis in Rhenum cadentibus.

Durauit ista Cubana obsidio triginta nouem diebus, in quibus Landgrauius arcem & oppidum continuis pene machinarum ictibus pulsauit. Et licet partem turris & muri de castello tandem vi bombardarum deiecerit, arcem tamen propter inaccessum montis non potuit inuadere, his qui fuerant intus viriliter obsistentibus. Erant in Cuba quingenti & mille viri pugnatores, qui Hassiorum insultibus fortiter reluctantes, multos eorum ad legendas vuas, quae iam coeperant maturescere, in vineta descendentes, bombardarum iaculis occiderunt.

Vicesima octaua die mensis Augusti, Ioannes Landschad Comitis Palatini ductor exercitus, a Stauronesu cum trecentis equinbus & populo terrae in multitudine magna exiens in auxilium Cubanorum contra Hassios, venit ad Baccharach, & postera die Castra metatus est in monte iuxta oppidum iam dictum directe in opposito papilionum Landgrauii, eratque inter duos exercitus istos grande satis interuallum, simul & praeterfluens Rhenus, & nihilominus bombardarum se iaculis impetebant. Audiebatur strepitus machinarum vtriusque partis in alterutrum fulminantium, apud Stauronesum in arce, cum tamen sit non minus quatuor milliarium nostrorum distantia. Partem vero copiarum praefatus Capitaneus noctu misit in Cubam, quod in die non satis tuto fieri potuit propter Hassiorum prospectum, qui lapides instrumentis de monte proiiciebant in Rhenum. Nemo potuerat in die nauigio vel terra intrare vel exire Cubam, quem Hassiorum in montis cacumine bombotannales non viderent. In nocte autem liberum Cubani habebant accessum, & recessum, cum eos Hasfii neque videre possent, neque fulminibus impedire aut laedere vel impetere bombardarum.

Multa ingeniose tentauit in ea obsidione Landgrauius, & pro variis machinis pecuniam & instrumentis bellicis profudit ingentem. Vasa impleuit pice, sulphure simul & aliis rebus ardentibus multa, quae de summitate montis, qui Cubae supereminet, emittens in oppidum volubili cursu ardentia praecipitauit. Sed omnia frustra, omnia casso labore consumpsit, & non paruum rerum suarum dispendium recepit. Nam omnia pene vasa bellica vel bombardae in castris ad vsum habitae, quam primum semel aut bis officio seruierant suo, rumpebantur. Quae vtrum fortuito casu, seu maleficii alicuius interpositione contigerint, ignoramus: licet in Cuba fuerit vnus ex stratiotis, quem nouimus gloriantem, quasi arte quadam occul-

tissima (ne dicam vanissima) ipse cunctas nouerit confringere bombardas etiam non præsens, modo eas videat vel a longe, vel audiat strepitum facientes.

Quarta die mensis Septembris, anno prænotato, cum propter montis altitudinem, in quem Landgrauius castra posuerat, machinarum præfecti non præualerent iaculis attingere castellum, & multo minus oppidum quod erat inferius, sed maior pars globorum in altum euadens nimium caderet in Rhenum factis nocte fossatis, bombardas maiores, quas Capitales appellant atque Carthunas, per decliuum montis submisere catenis, arbitrantes locum ad opus machinarum se reperisse magis idoneum & aptiorem. Mane autem cernentes Cubani, Hassios in decliuo montis cum machinis laborantes, confestim e castro simul & oppido tam fortiter & sine intermissione iacula in eos direxerunt, quod necessitate compulsi, relictis in loco bombardis, retrocesserunt. Manserunt in loco bombardæ sine vsu, ad quas nec Hassii in die accessum habere potuerunt, nec Palatinenses, alternis inter se iaculis prohibiti. Sed neque in nocte licuit Hassiis vel custodire illas, vel sursum retrahere: tum quod Cubani etiam in tenebris certum iam in eos scopum nouerant, tum vero quod magnitudo ponderis retractum non permisit. Postremo tamen machinæ in manus Cubanorum peruenerunt. Exeuntes enim nocte quadam viri audaces de oppido cum silentio, non sentientibus Hassiis bombardas facili conatu per descensum montis traxerunt ad littus Rheni, & vlterius in Cubam, quos etiamsi hostes vidissent, prohibere tamen minime potuissent.

Cartaunen. *p. 114.*

Nocte diem quartam mensis Septembris sequente, circa vndecimam post meridiem horam, ortum est in oppido Cuba casuale incendium per negligentiam vnius hominis, qui puluerem incensorium male custodiuit ab igne, in quo viri vndecim miserabili morte perierunt ex Stauroneso illuc destinati, qui dormientes in superioribus domicilii, priusquam euigilarent, ab igne fuerant præoccupati. Domos viginti flamma consumpsit, cunctis metu hostium confluentibus ad muros.

Ludouicus Philippi F. Pal.

Sexta die mensis Septembris, Ludouicus Philippi Comitis primogenitus, cum quinquaginta equitibus, & sexcentis peditibus venit ab Heydelberg ad Stauronesum, quæ est Cruzenach oppidum, & sequenti processit ad Baccherach in auxilium Cubanorum, qui annum tunc agebat sextum supra vicesimum ætatis suæ, Princeps animo & viribus constans, pauci sermonis, sed verax, & stabilis.

Eodem quoque die venit ad Landgrauium obsidentem Cubanos in castra Heinricus Brunsuicensium Dux, secum habens Comitem de Lippia Westgallum, cum duobus pugnatorum millibus, bombardas adducens & machinas belli varias.

Anno Domini supra notato, XXV. die mensis Septembris, considerans Landgrauius post multos labores & grauissimas impensas, quod Cubam obtinere non posset, posteaquam nouem & triginta diebus eam obsedisset, maioraque accepisset ab hostibus damna quam intulerat, mane soluta obsidione recessit. Multa enim sua sponte (vt ita dixerim) in ea obsidione suscepit incommoda, tam in fractis pene omnibus bombardis, quam in variis machinis frustra compositis. Globos bombardarum ferreos non concauos sed solidos, plures quam sexcentos, aduersum Cubanos inutiliter proiectos amisit, quorum maior pars in Rhenum cadens submersa fuit.

ADDITIO.

ADDITIO.

HIC LVBET APPONERE POSITVM AD REI MEMORIAM SERVATAE CVBAE MONVMENTVM, QVOD IN RIPA RHENI IVXTA DOMVM TELONEI VISITVR, AVREIS LITTERIS NIGRAE TABVLAE INSCRIPTVM.

DIE iar von Christ geburt man zalt
Funffzehenhundert und vier alt,
Von Sontag nach Mari himmelfehrt,
Wart Cub sechsthalb wochen belegert
Mit ganzer macht und heres crafft
Durch Hessen die Landtgrafffchafft,
p. 116 *Neunhundert Stein gebawen,*
Als ihr die gros hie wol schauwen,
Vnd neunhundert dreissig acht gegossen,
Sind funden worden von den verschossen,
Zu die verbrochen vnd verlohren sin,
Auch etlich versuncken in den Ryn.
Vnd wiewol das Schlosz nit war erbawet,
Als es sit der Zyt hier von nawen
Von Pfaltzgraue Ludwig worden befest,
Noch dannoch muesten die frembde Gest
Cub by der Pfaltz lassen bleiben.
Das wir Gottes Gnaden zuschreiben,
Vnd auch der werhafften Hand,
Dirs behelt all Vatterlandt.

Et hic finis Hassiorum belli contra Palatini Comitem extitit, in quo vterque non parum detrimenti accepit, quanquam congressi ad pugnam non fuerint. Tertio enim Landgrauius a facie Palatini declinauit exercitus, primo videlicet apud Bensheim, secundo prope Alzen, tertio iuxta Genzingen: quod ideo fortuan fecit, quia tunc secum non habuit machinas bombardarum.

Eodem anno Philippus Comes Palatinus in monasterium Lympurgense, nostri ordinis, Spirensis dioecesis, praesidium quadringentorum virorum locauit contra Emichonem Comitem de Liningen, qui dudum (vt supra dictum est) Landgrauio confoederatus aduersum Principem animos gessit hostiles. Erat nihilominus inter Macarium dicti coenobii Abbatem, & memoratum Comitem vasallum eius iuratum, grauissima quaedam dissensio pro quibusdam in Dureckheim iurisdictionibus & aliis in nemoribus & aquarum decursibus bonis temporalibus, quae causam praestitisse videbantur, vt praesidio monasterium contra insolentiam hostis muniretur, quanquam id nec postulante, nec volente sit factum Abbate, qui tunc apud Spiram febribus grauiter aestuabat infirmus, in coenobio existente conuentu cum Priore, non sine inopia victualium, quia carnibus non vescebantur. Limpurg.

Vicesima tertia die mensis Iulii praesidium intrauit monasterium, & mansit in eo diebus nouem atque triginta, non sine graui laesione & iactura vtriusque status monasterii. Interea praecipiente Macario Abbate, libri, calices, ornamenta ecclesiae, priuilegia, & clinodia monasterii successiue ad Spiram sunt deportata. Remanserant autem plura domus vtensilia, lectisternia, vasa coquinae, tabulae siue imagines in ecclesia, & alia sine certo numero monachorum instrumenta, quae cum frater

virum occuparunt. Vini etenim plaustra inuenerunt quinque aut sex, frumenta quoque nonnulla, calicem vnum, ornamenta ecclesiæ, libros nonnullos in Bibliotheca dimissos, lectisternia, & vtensilia domus, coquinæ simul & cellariæ plura, quæ omnia rapuerunt.

Anno igitur dominicæ natiuitatis prænotato, die Mensis Augusti penultima, siue XXX. filii Belial & iniquitatis ministri, ex Duroburgo (sicut diximus) turmatim procedentes, Lymburg monasterium hominibus vacuum intrauerunt, incenderunt, & domicilia Monachorum cuncta, vna cum Ecclesia pulcherrima & amplissima, cremantes igne in cinerem redegerunt. Fuit autem Ecclesia valde insignis, a Conrado Imperatore quondam secundo circa annum dominicæ natiuitatis tricesimum supra millesimum constructa, & in honorem viuificæ Crucis domini nostri Iesu Christi, eiusque intactæ genitricis virginis Mariæ memoriam consecrata, & pro sustentatione monachorum, sub norma D. patris nostri Benedicti Deo seruientium copiose dotata, multisque decorata priuilegiis, & ornata libertatibus. Erat sane templum Dei pretiosum, quo maiora in ordine nostro vidi pauca, cuius latera duo intrinsecus inter Ecclesiæ corpus, & absides, viginti erant subnixa columnis ex solido lapide præcisis, quarum vnaquæque in altitudine pedes habebat viginti, in circumferentia vero spissitudinis pedes ferme duodecim, stabantque singulæ supra bases singulas artificiosa pulchritudine formatas, habentes in summitate singula capitolia, non paruæ nec separatæ magnitudinis, super quibus arcuati parietes in altum sustentabantur. Longitudo huius Ecclesiæ pedes continebat trecentos quinquaginta, latitudo vero centum quadraginta. Capellæ fuerunt in ea quatuor, altaria viginti. Turres habebat in fine versus Orientem tres in quibus campanæ sex numero pendebant, quarum duæ maiores non paruæ fuerunt æstimationis & pretii. In Ecclesia quoque stabant imagines Sanctorum, ex ligno sculptæ in altaribus, & tabulæ depictæ plures atque pulcherrimæ, & alia non pauca in Dei ministerium deputata, quæ omnia per incendiarios illos aut deportata sunt, aut in cinerem resoluta. Campanæ omnes incendii magnitudine perierunt, columnæ quoque ruptæ sunt, & nihil integrum, nihil non destructum in toto cœnobio remansit. Fugientibus de monasterio cunctis, senex quidam grandæuus nomine Iohannes, artificio scriniator, præbendatus amore Dei, impotens fugere in loco solus remansit. Is cum Diaboli ministros ex Duroburgo cerneret aduenire, in Ecclesiam declinauit, qua per illos incensa & ipse flamma consumptus est. Per duodecim dies & noctes continue durauit incendium, ministris impietatis quotidie sine alicuius hominis prohibitione vel metu de Duroburgo excurrentibus, & ne quid remaneret integrum in Ecclesia & Monasterio toto, ignem renouantibus, tam vehemens incendium extitit, quod non solum omnia structurarum ligna consumpsit, sed etiam muros, lapides, & solidissimas (de quibus diximus) columnas pro maiori parte disrupit. Maior etiam turris Ecclesiæ ardoris vehementia in terram corruit deiecta. Denique priusquam incenderetur Ecclesia, satellites Diaboli omnia perfregerunt altaria, sigillis manu sacrilegia ruptis, Diuorum reliquias quo voluerant deportarunt. Quod vtrum pro honore & reuerentia Sanctorum fecerint, aut (sicut raptorum consuetudo est) pecuniam se reperturos sperauerint, nobis manet incertum. Duæ fuerunt absides ab vtraque parte seu latere chori, quibus in modum crucis more veterum constabat Ecclesia, in quarum sinistra fuit sepultura loci Abbatum, in dextera vero Comitum de Liningen, quorum cadauera sub eleuatis a terra lapidibus pausabant sepulchris concauatis interius atque muratis. Nescio quæ mouerit sacrilegos causa, quia hæc ipsa mortuorum sepulchra temerantes aperuerunt, & inter alia corpus Emichonis Comitis, qui pater fuit huius Emichonis, integrum extraxerunt, quod filius postea translatum ad Dureckheim in Ecclesia parrochiali fecit tumulari. Sacramentum Dominici corporis imminente iam Ecclesiæ incendio, Paulus pastor in Dureckheim, non vltimus in consilio malignantium, suam depor-

Lymburg fundatur. MCCC.

p. 117.

deportauerat in Ecclesiam. Satis hinc constat manifeste, quod operarii iniquitatis Ecclesiam animo deliberato vna cum monasterio statuerunt concremare, quippe qui priusquam ignem supponerent, sacramentum deportari fecerunt, altaria violarunt, Sanctorum reliquias pollutis manibus extraxerunt, sepulchra Comitum aperuerunt, cadauera eiecerunt, res sacras cum tabulis & ornamentis rapientes deportarunt, ignemque in multis locis Ecclesiæ proprium supposuerunt. Hic finis & consummatio tam insignis monasterii fuit, quod a prima fundatione sua steterat annis CCCCLXXIV. & nunc hodie iacet incensum, destructum, & penitus desolatum annum ferme in decimum, nec dum restitui cœptum. Quando, quo tempore, quo medio, quibus impensis vel per quos homines restaurari debeat aut possit, soli Deo est cognitum, qui solus omnia nouit & potest. Enimuero quantum ego intelligere possum, qui monasterium cum staret optime noui, si adessent florenorum sexaginta millia, non sufficerent vt restaurari posset in eam conditionem, in qua viguit priusquam ab impiis hominibus incenderetur.

Omnia quæ scripsimus annua sub serie prænotata mala, in ea concertatione Regni & Principum Germaniæ aduersus Philippum Comitem Palatinum facta sunt, quæ mensibus ferme quinque durauit, quatuor videlicet per inæquales exercitus, quorum primum duxit in Bauaria Maximilianus Rex, & certi cum eo Principes. Secundum in Sueuia præcessit Vdalricus Dux Wirtenbergensium, & ambo satis nocuere Palatino. Tertius vero paruus, & minus nocens exercitus fuit Ducis Alexandri. Quartus autem crudelis & nimium hostilis, incendio & rapina plus nocuit multis, qui sub manibus Wilhelmi ducebantur, Landgrauii Hassiorum. Hos quatuor impugnantium exercitus quia descripsimus, nunc pacem requiramus.

Exitiabilis Belli finis. Adlzreiter lib. 9 n. 93.

His ergo quæ memorauimus, & multis aliis in perturbatione tumultuose peractis, tandem circa festum S. Archangeli Michaelis Maximilianus Rex pacem cunctis indixit communem, præcepitque iam deinceps a bello cessandum. Et ne cuiquam videretur subtraxisse patrocinium iuris, conuentum Principibus statuit in mense Iulio sequentis anni apud Coloniam celebrandum, in quo si quis aliquid iustæ querelæ aduersus alium, communi procerum iudicio definiretur. Interea mandauit ab omni tumultu quiescendum. p. 118.

Ruperti Pal. obitus.

Anno prænotato XX. die mensis Augusti obiit Rupertus Comes Palatinus, Bauariæque Dux, Philippi Palatini Principis Electoris tertio genitus filius, & gener Ducis Georgii diuitis auunculi sui, bello in se adhuc durante, anno ætatis suæ vicesimo tertio, filium relinquens & filiam cum vxore iam vidua, Ducis Georgii quondam filia, quæ & ipsa post dies paucos moriens secuta est.

Eodem fere tempore mortuus est etiam Ludouicus de Helmstat Episcopus Spirensis, anno Pontificatus sui vicesimo septimo non completo, cuius corpus Spiræ in maiori ecclesia sepelitur, vir maturus, integer, & honestissimæ semper conuersationis, de quo nihil turpitudinis aut lasciuiæ auditum est vnquam. Sub hoc Pontifice Klingenmünster, Odenheim & Sunsheim ordinis S. Benedicti, Abbatibus cum Monachis apostatantibus, in seculares Ecclesias clericorum translatæ sunt. Huic electione Canonicorum in episcopatu successit Philippus de Rosenberg maioris Ecclesiæ cantor, & præfuit annis fere nouem, podagra & sciatica atque continua infirmitate laborans. Hic transtulit collegium Canonicorum ex monachis nouum de Odenheim in oppidum Bruchsal, cum omnibus rebus, priuilegiis, & prouentibus suis.

Klingenmunster. Odenheim. Sunsheim.

Brussel.

Anno M D V. Circa medium quadragesimæ Philippus Comes Palatinus ad se Budoras conuocauit Prælatos, Comites, Nobiles, & communitates Principatus sui, quibus

quibus in aula maiori comparentibus plura cum eis tractauit super conditionibus pacis reformandæ inter ipsum & Regnum, cæterosque Principes quorum fecimus mentionem.

Eodem anno mortuus est Bertholdus ex Comitibus de Henneberg, Archiepiscopus Moguntinus, anno pontificatus sui vicesimo primo, & in Metropolitana Ecclesia Moguntina cum patribus suis antecessoribus sepelitur, qui fuit in principatu suo vir magnæ authoritatis & prudentiæ, ingenio subtilis, & promptus eloquio, experientiæ multæ, patientissimusque laborum, & ecclesiam Moguntinam, quam ære alieno grauatam reperit, vt plurimum ex oneribus debitorum tempore sui regiminis liberauit. Verum in his clerum & claustrales in consuetis subuentionibus multoties grauauit. Post hunc Iacobus de Liuenstein, patria Sueuus, maioris Ecclesiæ decanus, in archiepiscopum electus præfuit annis ferme quatuor, homo bonæ conditionis, vita & moribus integer, qui morbo calculi & velicæ laborans, quasi continue, non ita rebus ecclesiæ suæ prodesse valuit, quemadmodum ratio temporum postulare videbatur.

Conuentus Principum apud Coloniam

Anno prænotato in principio mensis Iulii conuenerunt ad Regem Maximilianum ad Coloniam multi Principes regni, quemadmodum anno fuerant iussi transacto, inter quos isti fuerunt præcipui. Hermannus archiepiscopus Coloniensis, Iacobus archiepiscopus Treuirorum, Laurentius episcopus Herbipolensis, Duxque Francorum, Georgius episcopus Bambergensis, Conradus episcopus Monasteriensis, Christophorus episcopus Kempseensis, Petrus episcopus Tergestinus, Christophorus episcopus Laubacensis, Matthæus episcopus Gurcensis, Philippus Comes Palatinus Rheni, Princeps Elector, Fridericus Dux Saxoniæ, Princeps Elector, Ioachim Marchio Brandenburgensis, Princeps Elector, Fridericus Marchio Brandenburgensis, patruus eius, Iohannes Dux Saxoniæ, Germanus Friderici, Heinricus Dux Brunsuicensis, Ericus Dux Brunsuicensis, Henricus Dux Lavvenburgensis, Wilhelmus Dux Iuliacensis & Montensis, Heinricus Dux de Megaloburgo, Ludouicus Palatinus, Philippi primogenitus, Adolphus Comes de Nassavv, Fridericus Comes de Zolra, Philippus Comes de Waldeck, Wilhelmus Landgrauius Hassiæ, Emichio Comes de Liningen, Iohannes Comes de Holstein, Reinhardus Comes de Reineck, Sigismun-
p. 119. dus Comes de Lupfen, Felix Comes de Werdenberg, & plures alii, quorum nomina memoriæ non occurrunt, Comites, Barones, milites & nobiles affuerunt.

Decisio controuersia.

In eo conuentu Principum Maximilianus Rex inter discordantes Duces pacem reformauit, conditiones pacis in medium proposuit, quas seruari & custodiri ab omnibus inuiolabiliter sub pœna criminis læsæ Maiestatis partibus mandauit. Summa conditionum in eo fixit sententiam, vt qui tempore guerrarum plura perdidit, careret amissis; & qui multa fuerat lucratus, non compelleretur saltem in foro contentioso ad restitutionem. Quod ita fuerit res acta, demonstrant consequentia, quoniam vsque in præsentem diem Palatino nihil aut parum intelleximus restitutum.

Querimonia Abb. Lympurgensis.

In eodem conuentu Principum Macarius abbas exusti monasterii Lympurgensis, coram Maximiliano Rege querelam detulit contra Emichonem Comitem de Liningen, accusans eum & proclamans vt authorem incendii, simul & spoliatorem memorati cœnobii sui. Verum Rex aliis negotiis regni plurimum occupatus, Iacobo archiepiscopo Moguntino causam per literas commisit absenti, inter alia præcipiens, vt post cognitionem causæ tentaret inter partes pro concordia, quod si eas concordare non posset, negotium cum actis remitteret.

Assumpsit commissionem Pontifex, & partibus citatis ad inquisitionem rei processit. Accusabat Comitem Abbas super incendio monasterii reum. Negabat Co-

Comes sua voluntate vel scientia commissum, dicens se illo tempore apud Grefenberg Castellum laborasse febribus, & procul a Lymburg fuisse absentem. Abbas vero pollicebatur se probaturum, quod ministri & famuli Comitis de Castello eius Duroburgo turmatim exierint, atque per dies duodecim quotidie ad montem redierint, & si quid non ardebat, iterum cum bona deliberatione igne supposito concremauerint. Respondebat Comes, quod nihil eorum quæ dixerat Abbas, factum sit de suo vel scitu vel consensu: sed si nouerit incendiarios monasterii sui, conueniat illos, & iure ad restitutionem compellat, quanquam & illos excusare nitebatur dicens, *Quod speluncam incenderint latronum, & non monasterium*, vtpote in qua Palatinenses aduersarii & rebelles totius Regni mansionem habuerint, de qua rapinas & incendia pauperum in circuitu fecerint, mulieres & virgines introduxerint, vim eis contra omnem honestatem Christianam intulerint, aliaque plura commiserint mala quæ fieri non soleant ex cœnobiis Monachorum, sed ex castellis, & speluncis latronum. Nec dubium se fore dicebat, si monasterium reperissent, vt monasterium honorassent, & nec spoliassent illud, nec incendissent. Durauit inter Abbatem & Comitem ista coram Archiepiscopo contentio per triennium, quousque tandem morte sublato Abbate Macario, Wernherus in abbatia successit, qui cum sit homo quietis amator & pacis, actionem causæ intermisit, vsque in præsentem diem. Macarius autem post incensum monasterium cupiens locum habere, in quo manere possit cum fratribus suis, Ecclesiam parochialem in oppido Wachenheim a præposito & conuentu Luterensi obtinuit, apud quem cœnobium ædificare nouum de consensu Palatini Comitis animo cogitauit. Mansit ergo cum quatuor Monachis apud eandem Ecclesiam in domo presbyteri, cæteris ad diuersa loca inde transpositis, vbi & hodie manet Abbas Wernherus cum paucis, qui monasterium non ibi, sed in priori loco restaurare proponit.

Wachenheim.

Anno quoque prænotato, octaua decima die mensis Iulii, Maximilianus Rex Germanorum, cum Principibus multis ex his quod apud Coloniam conuenisse diximus, nauigio descendit in Geldriam, Brabantinis qui eius iussu Arnheim oppidum Ducis Geldriæ obsidebant, laturus auxilium. Cumque peruenisset ad locum destinatum, in multitudine pugnatorum graui, Arnheimb sub certis conditionibus per deditionem obtinuit, & oppidanis neque in corporibus neque in rebus, damnum aliquod inferri permisit. Ducem etiam interuentu Principum orantem, pactis etiam nonnullis interpositis ad gratiam recepit, qui tamen in promissa fide diu non permansit.

Arnheim.

Vicesima octaua die mensis Iulii Maximilianus Rex cum eisdem Principibus, Comitibus, atque nobilibus, eo quo exiuerant ordine Coloniam ingressi sunt, & epulis pene tota nocte vacauerunt. Omnes denique per ciuitatem campanæ, sequenti die, in signum triumphi & gaudii, quod pax esset data Gelrensibus, pulsabantur. *Pax.*

Durante Principum conuentu, Canonicus quidam Ecclesiæ Coloniensis, Hermanno Archiepiscopo multum familiaris & dilectus, cum quadam die apud eum cœnasset in curia eius, & iam noctis sub vmbra comitantibus seruis duobus redire pararet ad domum, in publica vrbis strata per quosdam sicarios prærordinatos occisus est. Fuerunt eo tempore graues inter memoratum Archiepiscopum & ciues discordiæ, quæ tamen sequenti anno fuerunt extinctæ, quarum occasione multi Senatum vrbis habebant suspectum, quod sub ordinatione ipsius hoc homicidium fuerit perpetratum, quem post octennium excusabimus, cum sceleris dicemus auctores.

Anno item præsignato Maximilianus Rex Germaniæ contractis vndique copiis pugnatorum, expeditionem mouit in Vngariam, suo regnum domino subiecturus. Verum interuenientibus Episcopis & primoribus regni, pacem dedit Vngaris sub conditionibus certis, & populo saluo in propria reuersus est.

HVL-

HVLDERICI ZWINGLII
RELATIO
DE PROELIO AD RAVENNAM.

ALOYSII MARLIANI
ORATIO.

IACOBI ZIEGLERI
ATTENTATA CHRISTIERNI II.
IN SVECIAM.

LECTORI SALVTEM!
BURCARD GOTTHELF STRUVE.

INsignis Tigurinorum Theologus erat Huldericus Zvvinglius, cuius vitam inter alios describit Melchior Adami. Hic familiaris admodum Ioachimo Vadiano, Medico atque Consuli Sangallensi, qui ipsi antea Arbogasti Strubii, Glaronensis poemata inscripserat. Proelium ad Rauennam describit, quod inter Gallos victores & Iulii II. Pontificis, atque Ferdinandi Catholici copias XI Aprilis. 1512. ipso Paschatos die factum. Breuibus hanc rem exponit Gerhardus a Roo, * *scribens:* Rex alienatum abs se Maximiliani animum videns, vti cum hoste, antequam ille aperte cum eo se coniungat, debellaret, aut operæ precium aliquod insigne faceret, Gastoni Foisseo, qui Brixium per eos dies ceperat, vti hostem aggrederetur, scripsit. Foisseius Rauenna nequicquam tentata, ad Pontificis exercitum aduenientem conuersus, memorabili proelio victoriam adeptus, ab Hispanis, quibus, abire volentibus, fugam permittere noluit, occisus est. Cecidere vtrinque fortissimi quique ad decem millia, quorum trientem ex Gallis, reliquos ex Italis & Hispanis fuisse memorant. Victoria penes Gallos stetit luctuosa, propter ducis & nobilium quorundam cædem; lætior futura si ille fugienti hosti, ne desperatio in fortitudinem vertatur, vel argenteum pontem esse substernendum meminisset. Incedit hoc proelium in solemnem dominicæ resurrectionis diem, qui eo anno Aprilis erat vndecimus. Rauenna victoribus se dedidit, a quibus direpta est. *Prolixius hoc proelium describunt Guicciardinus,* ** *Heuterus,* *** *Io. Mariana,* **** *Fuggerus,* ***** *P. Iustiniani* ****** *& P. Bembus.* ******* *Inter literas etiam Ludouici XII* ******** *de hoc proelio agitur, iisdemque Catalogus etiam mortuorum inseritur.*

Subiun-

* *Hist. Austr. lib. XII p. 588.*
** *lib. X p. 1012.*
*** *rer. Austr. lib. VII c. XII.*
**** *rer. Hispan. lib. XXX c. IX.*
***** *lib. VI c. XV n. 5.*
****** *lib. XI p. 237.*
******* *rer. Venet. lib. XII p. 509.*
******** *Tom. III p. 227. 232. 233. 241.*

Subiungitur ALOYSII MARLIANI *Oratio, in Comitiis Ordinum Aurei Velleris a. 1512. Bruxellis habita. Mediolanensis hic erat, qui in Conuentu Imperii VVormatiensi a. 1521 obiit. Diuersa scripsit, atque inter hæc epistolam, qua Calamitosa Hispaniæ Regis in Hispaniam nauigatio describitur, quæ Argentinæ a. 1514 est impressa. Scripsit etiam quædam contra Lutherum, & de fortuna, prout in Bibliotheca sua testatur Gesnerus. De dictis Comitiis vero sic loquitur Heuterus:* * Interea Octobris die vigesimo septimo, Princeps Carolus, vt Burgundiæ Dux, primum sua auctoritate Bruxellæ Brabantiæ numerum Equitum Aurei Velleris complet.

Sequuntur demum IACOBI ZIEGLERI attentata Christierni II in Sueciæ Regnum. *Zieglerus, Landauia, Bauariæ oppido oriundus, perperam quibusdam dicitur Lindauia Acronianus. Insigne est elogium, quod de ipso habet Thuanus,* ** *dum ita loquitur:* eodem anno in Norico in viuis esse desiit Iacobus Zieglerus, Lindauus, vir exquisitæ doctrinæ, qui diutius Viennæ Austriacæ docuit, & Turcicorum armorum terrore sparso, apud VVolfgangum episcopum Patauiensem, ex illustri comitum Salmensium familia receptum habuit: qui in otio multa commentatus est: ex quibus quædam in selectiores S. Scripturæ locos, cum contrariis Candidi Ariani & Marii Victorini rhetoris de diuina generatione epistolis, Io. Iacobi Fuggeri studio publicata sunt. *Paulus Iouius* *** *ipsum male in terra Gothica natum esse dicit, dum inquit:* Iacobus Zieglerus in terra Gothica natus & educatus, exacte pariter & facunde Christierni, Daniæ & Norvvegiæ R. immanitatem perscripsit, vt eruditis gentibus pudori esse possit, quod latinæ facundiæ fruges sub Cimmerio coelo pene felicius ac vberius quam in Italia proueniant. *Reliqua eius scripta recenset Iosias Simlerus & Teissierius. Historiam alias exercitæ a Christierno II crudelitatis ex Danis descripserunt Haraldus Huitfeldus, Io. Meursius. Ex Suecis Loccenius plane cum nostro Ziegleró conuenit. Christiernum vero contra Zieglerum defendit Cornelius Duplicius Scepperus Nouoportuensis, regis Vice-Cancellarius, qui edidit illustrissimi & Potentissimi Daniæ, Sueciæ, Norvvegiæ Regis responsionem ad duas epistolas Friderici, patrui sui ad Pontificem Romanum, Clementem VII Angliæ Regem. Ferdinandum Austriacum, omnesque Reges & Principes. Sic etiam Io. Baazius in Historia Ecclesiastica Suecorum omnem culpam in Episcopos reiicit,*

* *rer. Austr. lib. VII c. XIV.*
** *lib. VI p. 176 ad a. 1549.*

iicit, atque Auctor obseruationis Tertiæ Tomi secundi Obseruationum Germanicarum Halensium. Inseruit talem Historiam etiam Tomo secundo Scriptorum Rerum Germanicarum Schardius, * *licet præfationem saltim contineat, eandem, quam apud Freherum videmus. Hanc apud Schardium sequitur rerum gestarum succincta narratio, quæ ab anno 1510 ad 1520 sub Christierno II gesta fuere, quæ Christiani II coronatio, atque ea, quæ lanienam Holmiensem antecesserunt recensentur.*

---

* *p. 83.*

DE

p. III. DE GESTIS INTER GALLOS ET HELVETIOS AD RAVENNAM, PAPIAM, ALIISQVE LOCIS;

CONVENTV APVD THERMAS HELVETICAS, ANNO M D XII.
RELATIO VDALRICI ZVVINGLII.

HVLDERYCH ZVVINGLI IOACHIMO VADIANO.
S. D. P.

Ecisti, mi Ioachime, rem te satis, me haud dignam, quando suaues nostri Arbogasti Musulas sub nostro nomine publicasti. Sed ita te facere benignissima humilitas docuit. De hoc satis. Præsentium ostensor frater mihi germanus est, non rusticæ admodum indolis: quem quo Philosophiæ sacris initiandum mitterem, cum mecum ipse volutarem, tu semper occurris. Eum igitur runcinis, asciis, rutabulis, per amicitiæ dulcedinem precor, expolias, edoles, læuiges. Habebis scio obsequentissimum. Quod si recalcitrare fuerit ausus, nihil impediente religione carceri mancipa, donec petulantia deferueat. Habet per annos duos L. aureos: vnde & parsimoniam seruet oportet. Venit & alius ad te, Margarethæ Scilinen filius, puer impuber, & ille item optimæ indolis. Tu in omnibus eis boni semper consule. Nouas res ad te scribere molienti negotia interueniunt. Tu his breuissimis contentus esto. Iamiam enim cum hæc scribo, ex officina abeo. Vale & me dilige. Claronæ IV. Nonas Octobr. MDXII.

Hæc explicatioribus, quando oportunitas dabitur, supplebo. Volui multa, sed non potui.

VONIAM Omæchmorum diffamia nostrorum velocibus semper euolat alis, idque quod sancte & iuste factum euentus ipse comprobat, vitilitigatorum maledicentia iniquissime peruertitur; statui veritatem status nostræ reipublicæ, quo breuiorem, eo integriorem, tibi Laconicos perstringere. Primo igitur quibus conditionibus inter beatissimum Christi vicarium Iulium secundum, nostrosque confœderatos (quos eo libentius & *Omæchmos & Fœderatos* vocito, quod nescio quem vappam aut stolidum, cui Pythagoreorum ferula incutienda, quod præcocibus armis linguæ officium exercere est ausus, aiunt *Proditores Conspiratoresque* nos quam confœderatos verius dici debere, memoriæ commendasse. Cui vel hæc Baubanticulo offa obiicienda, quoniam si a singulari consequium ad commune vniuersaleue probat: Dicam ego, sequitur nec ne? Quendam suæ patriæ matricidam effecisse, vt omnes eius conuicani matricidæ & sint & dici debeant. Quo quid vanius dici posset?) initum ictumque sit fœdus omittens, id satis commonstrasse fuerit, vt Francornm Rex (cui perquam impertinenter Christianissimo, quoniam Christi Ecclesiam oppugnauit, honorarium adiectitium hactenus adulatum est) Venetos diuturno bello, præliis plurimis & iis minime ludicris fatigarit, vicerit, vrbes aut diripuerit aut abstulerit: vt dein cum beatissimo Christianorum antistite comminus manum conferere, Antipapamque (vt aiunt) Cacodæmonis instinctu creare; vt Bononiam studiorum matrem, iuris Pontificii nutricem, cæterasque nobiles vrbes auferre sit ausus. Præterito Paschate quum Electissimus (quem nunc Christianissimum scribunt) Hispaniarum Rex Petri Lembulum fluctibus iactari, vt saluti eius timendum sit, cerneret: tum eum Ecclesiæ tanto commiseritum est, vt quem tumultuarie congregare potuit, exercitum extemplo Iulianis manipulis, qui adhuc in Italia interiore post hyberna morabantur, subsidio mitteret. Is (vt est gens auida gnaraque belli) proximis Rauennam itineribus contendit. Id vbi Francorum tyrannus resciit, ingentes illico copias, quas Hispanis eorumque sociis Venetis opponat, contrahit, Rauennam mittit. Quibus postquam in conspectum venerunt, Hispani minime detrectarunt pugnam, adiuuante animum astu architecti cuiusdam Archimedicæ Dædaliæque indolis; carrulos qui falcatos leues excogitauit, quibus bombardulæ singulis singulæ immittebantur: eos vel manibus vel pedibus præ se agebant. Præerat Gallorum exercitui Grandis Magister (Insubrium is est magistratus) qui prima acie lanceatos, Sueuos, Vascones subinde collocat, quos equitatus haud ignobilis alarum in modum circumstat. Ipse cum triariis in subsidiis manet. Hispanorum exercitus minus erat Venetis, quoniam pauci crebris præliis attriti superarent, mixtus scillicet iis acribus iuuenibusque: amborum tamen numerum vnus exercitus triginta millium implebat. Qui quum pugnæ signum datum esset, præ se actus bombardulas igne torquentes glandes pluunt. Ibi cunctantibus lanceatis Gramactrum inclamasse ferunt: *Ecquid morarentur? Positos ne illo, vt metæ in modum ferreas excipiant glandes? O vtinam incunctantes confœderati nunc vos essetis, qui viso boste in sæuorum modum Leonum rugiunt, incurrunt, impetunt. Age miles, age, victoria ne te tædeat, qui tam diu vincere consuesti, vinci non didicisti, fugata sæpe confunde signa, ordines turba, gladios, sarissas, gessa pro glandibus inde.* Qui, quum iam glandium impluuium aliquantisper exaruisset, pedem addunt. Hispani trusatiles ad id concinnatos canos incensos toto nisu in medios hostes detrudunt, quod maximo terriculo lanceatis, Hispanis spei, potiundæ vi-

ctoriæ

p. 112.

ctoriæ erat. Hinc primum manus tam ardenter, intrepide, statimque conserunt, vt neutra cedens, vtraque respirare sæpius acies compulsa sit. Tum iterum atque iterum nouis ordines substruunt, fessos subducunt, ac vulnera dando accipiendoque, solem ab ortu in occasum comitantur. Laborandum videntes Hispani se ingerunt tam atrociter, vt gladiis, vbi Mars est atrocissimus, cerneretur. Vascones equitesque mutilant, cædunt, truncant (nam lanceati dudum magna pars cæci, minor elapsi fuga erant) vt octo millia hominum cæsa sint. Quod vbi Gramaeter vidit, cœlum aspicere, infrendere, dicere: *Aut hic me vltimus videbit dies, aut Hispanis tam incruentam non esse patiar victoriam.* simulque equum concitat, cuncti sequuntur triarii: inque hostes temerius inuectus, egregie pugnans obtruncatur: reliqui in exordinatos fugientesque, nil minus quam nouum exercitum timentes, pugnant, victoriaque cum vrbe exclusis longius progressis Hispanis Venetisque potiuntur. Nox prælium diremit. Maiorem haud Hannibal Italiæ metum post Cannensem cladem Romanis Italisque incussit. Ita passim lugere imminens Gallorum capiti imperium, misericordiam, suppetias, solatia precari. Hunc itaque Christianorum matris statum intuentes confœderati, malo periculosoque exemplo futurum existimant, si cuilibet Tyrannorum pro rabie communem Christi fidelium matrem impune permittant incessere, sedulo raptim habitis conuentibus, strenue accisas Ecclesiæ Italiæque res resarcire statuunt. Interuenit consultationi Cardinalis S. Potentianæ a latere Legatus, orans ac vigore fœderis obtestans, extemplo accingantur. In militem non plus aureo nummo dispertit. Res dictu incredibilis, sex diebus viginti millium electissimorum peditum exercitus scribitur, armatusque per Rhetios perque Athesim (nam & transitus clam a Cæsare, quam Treuerenses reliquias vt recte fierent curaret, concessus erat) & eius promontoria munitionesue (*Clausas* nominitant.) Veronam lanceatis Gallisque paribus infessam contendunt, Galli, prius Omæchmi eo deuenerunt, vrbem deserunt. Itaque Cæsar obiter, nec tamen præter intentionem ducenties millena scuta (*Coronas* vocant) Gallorum Regi (tantum enim Cæsar mutuo acceperat) suorum fuga rependit. Perquirente hostem exercitu Cardinalis S. Potentianæ (Episcopus Sedunensis is est) magno honore suscipitur. Ibi de Venetorum exercitu certiores facti consultant: veniunt post breui septingentis equitibus cataphractis, velitibus pene quingentis. Rascii ii erant, Veneti, tantoque gaudio nostrorum copias aspiciunt, vt iam nescio quid prosperitatis animus præsagiret. Pergunt igitur ad flumen (nomen quoniam non audiui, non scio) trans quod Francorum castra formidinis plena. Pons amni superstructus dissimiles ripas coniungebat, vlterior Vallesia dicitur, turres tres validissimas in ore pontis armatorum oppletas habebat, Monticulusque vicinus arcem validam valido præsidio munitam, castra tutiora reddebat. Ibi aliquandiu glandibus vltro citroque traiectis Venetorum machinæ superiores fuere. Galli arce, turribus, castris pulsi esculentorum copiam militi administrarunt. Inde cum procederent, ad locum qui *Ponteuin* dicitur, Gallis præoccupatum veniunt. Arx in fluenti medio duplici ponte vtrámque ripam contingit: ibi ea pontis parte præcipitata, qua exercitus veniebant, difficilem expugnationem reddebant. Ibi (vt Omæchmorum iuuentus ad quæque munia obeunda impigra est) in conspectu hostium tranaturos pontemque structuros simulant, protegentibus eos bombardis Venetis: pars Exemiorum per fluuii crepidinem descendunt, ibique nullo prohibente tranatant, naues deducunt, pontem extemplo structum transeunt: nec tamen hostem prius elapsum consecuti, præter eum quem procul agentibus machinis legerunt. Itaque post hunc locum, captum & alium accipio firmum satis viribus, nec tamen animis. Iniustam enim causam habentibus Gallis facile lababant animi; tum quod Germanorum viribus destituti fuerant, tum quod qualem contra hostem facturi essent, modo in certamen descenderent, sciebant. Loco æquo nusquam se tuto committere prospicientes, Papiam includuntur, periclitaturi quid fors occasioque ferant. Eo quem possunt commeatum conuehunt.

hunt. Tunc confœderatorum impigerrimi adolescentes ingentem boum saginatorum copiam intercipiunt: quæ non paucis diebus omnem exercitum carnibus aluit. Huldrych de Saxo Omæchmorum exercitus Dux, vir ad cuncta tam prouidens quam animosus, vrbem obsidere, quoniam oppugnatio iniqua videbatur, statuit. Iamque ad Padi ripam ventum erat, vbi iterum Galli transitum prohibere tentant. Sed laboranti nihil insuperabile. Scribenda hic est res, quæ quum creditu difficilis sit, vera tamen est & ludicra. Erant inter Gallos octingenti lanceatorum, reliquiæ Rauennæ cladis acceptæ. Ii cum quidam nostratium Padum transnatassent, vt prima ligamina pontis conficiundi vlteriori ripæ innecterent, erumpunt opus prohibituri. Interim autem vt omnis Omæchmorum iuuentus nandi, currendi, saliendi exercitatissima est, amictu reposito nudi, sarissis innixi, Padum tranant; congressuri cum eo hoste quem ad bellicæ artis perpetuum exercitium datum a Deo existimant. Bellico enim risu, quoties cum lanceatis congrediendum, mouentur: nec ideo quoniam imbelles nullo labore vincantur, sed quoniam sæpius eos vicerunt, quam ab eis victi sunt, semperque earum partium sunt quæ Omæchmis aduersantur. p.124.
Lanceati licet albicantia nuditate corpora videant, pedem tamen struunt, inque vrbem sese recipiunt: sicque libere Padus transitus est. Vrbem inde obsidere accinguntur. Paucis diebus obsessa in eum vt sequitur modum capitur. Prouocationes paucæ quid futurum sit, indicant male suspicacibus animis. Franci vna sex quatuor Omæchmos prouocantes confessi: duo inde (res auditu iucunda) vnum & eum Claronesium euocant. Is vt homo est ferarum montanarum insecutor, bombardulam gestilem humero portabat, qua torta glande alterius morte Martem æquat, gladio alterum aggreditur: ibi inter dimicandum alter Omæchmus superueniens pene superatum Gallum conficit, Galli non mæniis, non viribus, non satis animis fidentes effugium meditantur, oportunamque occasionem per lanceatos id posse fieri prospiciunt: eos illisce alloquuntur: *Videtis optimi commilitones, siue casu, siue fato vrgente, rem Gallorum bellicam in dies languescere. Vnde fuga, cum victoria non potest, consulendum. Videtis spem omnem desperatam. Videtis nil nos citra mortem, prater solam fugam manere. Eia quam strenue semper nauastis operam hoc die vt herba vobis porrigatur. Vel vltimo virtutem virtuti addite: Nos quicunque grauis aut leuis armaturæ sumus milites, dum ea vrbis pars quæ Mincium aspicit, hoste vacua est, viam ne egrediendi facultas præripiatur, sollicitemus vt simul omnes saluti restituamur. Satis fuerit vincere non potentibus, vitam vt denuo* (Demosthenis verbo vtar) *vincant, seruasse. Machinas omnes, ne quis se prodi existimet, in vestra manu dimittimus, salus vnde maxime nos respicere potest.* Creduli lanceati Gallos cum quibuslibet abire patiuntur, existimantes verbis re fidem facturos. Illi vero mox vt Mincium traiiciunt, fugæ in modum acto exercitu, Lanceatos relinquunt. Quod vbi Papiani viderunt, militum cuilibet aut Veneto aut Omæchmo menstruum stipendium pollicentur, ne diripiantur. Tenebat militem cum Lanceatis pugnandi desiderium, quod & quibusdam cum sudore satietatem attulit. Erant bombardæ in roborarium, aut viuarium, quod extra vrbem est, collocatæ. Ad eas seruandas centum ex quibuscunque partibus destinati: nec dum meridies erat quum mulieres & ciues seniores, qui lanceatis minime suspicaces erant prius haberentur, scalis in muros expositis introitum militi annuunt. Accurrunt, temere satis, centum ii qui custodiendis machinis præditi fuerant, cum paucis aliis scalas conscendunt, muros transiliunt, inque ordinem inter vrbem toto exercitu inscio componuntur. Pugnandi enim auiditas quemque plus vt pugnaret, quam renunciaret, afficiebat. Ibi ad vnum omnes, nisi Lanceatis propter platearum angustiam simul pugnandi potestas ablata fuisset, trucidati essent. Hi machinas, illi nihil præter portalina arma & ardentes animos habebant; sæpeque in aliquod diuerticulum inclinare, dum glandes torquerentur, compulsi sunt. Maxime nitentes machinas si quas eripere possent, eripiunt: mox duas iam ad torquendum concinnatas, quibus inuersis glandes in hostem

ftem eiaculantur, retroque pedem ferre magis ac magis compellunt. , Tum quidam murum confcendens inclamat victoriam, vrbemque in manu effe. Exercitus vero manipularii nihil credere, prohibere ne quis muro propius accedat: actum effe: non fcire quempiam amicorum in vrbe effe. Demum Stentorea fracti quidam voce muros fuperant, Lanceatos nequicquam contra nitentes macerant, inque fluentum agunt. Quinquaginta folum viui ex octingentis capti funt. Interim exercitus Omæchmorum per portas intromittitur. Veneti equites perniciter, fi quospiam tardius incedentes contingere queant, infequuntur, pauci retenti. Ibi clamor tota vrbe exortus, Iulium victorem profitens & Suitzer. Tenebatur & arx, quæ tertio deinde die capitur. Bombardæ murifragæ octo, longæ (quas *Dracones* vocant) decem, campeftres decem captæ, e quibus aliquæ Venetorum fuerant ; quas vbi vident, amplectuntur, lacrimis rigant, S. Marci fignum ofculantur : ita male eos diu paffa ignominia habuerat. Reliquæ dein non deditæ vrbes, miffis legatis, fefe dedunt in Cardinalis fœderatorumque poteftatem. Interim Ianua capitur Hifpanis oppugnantibus, & Afta velaris manibus pacem pofcens deditur fancto fœderi. Ita omnis Italia, Liguftica ora, Infubres, per Omæchmos liberati, tantum fe eis debere profitentur, quantum T. Quintio Græcia liberata. Pasfim per vrbes, per oppida, per agrum, tuba clangere, campanis infonare, docti, religiofi, concionatores omnes
p.125. in fuggefta elati, Confœderatos dicere *Populum Dei effe, qui Crucifixi Sponfæ inimicos vindicet.* Nobilium vulgus vndequaque vt victorem exercitum videant, confluere, dona mittere, vina, frumenta, gaudere omnes, tripudiare, gratiamque ingentem oftendere. Aliquot diebus victor exercitus Papiæ moratus fedirionem fubortam fopiuit: quæ quod quieto fine claufa eft, omititur. Tum legati vltro citroque, qui Mediolanenfium res componant, mittuntur. Florentinorum trecenti qui cum Gallis erant, poftquam ii trans Euifium montem fuga diffipati funt, a Cardinale Huldrichoque de Saxo libere abeundi copiam impetrauerunt. Sed poftquam nefcio quid fpei nacti Gallos iterum nouaturos rem exiftimant, iuriiurando contraeuntes eos iterum fequuntur : vbi per Venetos tractuum eius oræ focios viui omnes capiuntur. Tenentur arces aliquot Gallorum adhuc præfidiis ; quæ (vt fperatur) paucis diebus exturbabuntur, vbi fpei nihil in eorum Tyranno repofitum viderint. Conuentus inde Thermas,, * commune Fœderatorum municipium, indicitur. Ibi Legationes hæ conueniunt. S. domini Papæ Iulii II. Imperatoris, Cardinalis S. Potentianæ a latere legati, Hifpaniarum Regis, Gallorum Regis (fed hæc occultior erat) Ducis Sabatiorum, Ducis Lotharingiæ, Venetorum, Mediolanenfium : fingulæ fingulum quid petentes. Ibi videres hominum prouidentiam aftumque: vt illi alia aliis implicant, vt impetrent e diuerfo : alii contraria afferunt, quoniam propria alterius domini obfutura funt vt impediant. Maxime tamen Cæfar ipfe perturbat : Qui vt clanculum confultum erat, exturbati Ducis Ludouici Sphortiæ filium Maximilianum in Principatum reftituendum, iam cum magna admiratione omnium affert, *Infubres, Imperii Cameram, a nemine quam ab Imperio Principem accipere oportere.* Confœderati ægre ferre : dicere *Cæfarem pollicitum equites miffurum, verbotenus tantum fidem foluiffe ; pondus belli fe, Papam, Venetos tuliffe : Eum manducare, cum nil laborarit, velle.* Difceptationes tamen eæ non in contentiones deuenerunt. Aduenit alia dein legatio S. Patris Iulii & Cardinalium, Omæchmos in liberatorum Ecclefiæ album relatos. Res grata, quidquid petant, fanctiffimum conceffurum. Maior pars, imo omnes, Crucifixi arma petunt, Claronenfes refurrectionis imaginem. Vltimo conuentu decretum, Maximilianum Ludouici filium debere in Principatum paternum reftitui, &c. Scripfiffem plurima (hæc enim non centena pars funt) dulciffime Ioachime, ni me vrgenria negotia alio diftraxiffent. Velim tamen ea fronte legas, qua nos fcripfimus, nobisque parcas, quoniam certe trium horarum fpacio non ornatius, non copiofius, fcribere conceffum eft.

T ALOY-

* Baden Heluetorum conuentibus oppidum deftinatum.

ALOYSII MARLIANI ORATIO HABITA IN COMITIIS[p.n.s.] ORDINIS AVREI VELLERIS SERENISSIMI CAROLI REGIS CATHOLICI, ETC. ANNO MDXVI.

VI veritati religionis nostræ opinione propius accessere Philosophi, ex vno Deo omnia fluxisse putant. Qui vero cum Deo æterna omnia fuisse credunt, vnum Deum præesse omnibus affirmant. Vnus igitur omnium consensu aut Dominus est omnium, aut author. In hocque discordes concordauere: credidere igitur vnum esse Deum. Videre etiam vnum Solem diei præesse, vnamque Lunam nocti. Hinc excogitauere, fore in terris optimo ordine cuncta disposita, si Deum vnum (quem credebant) Solemque vnum, Lunam vnam (quos videbant) imitarentur. Præcipue cum etiam muta animantia viderent vnum sibi ducem deligere, tanquam vnum, Principium sit omnium; nautas nautam vnum, milites vnum Imperatorem: tantamque esse vnius perfectionem vt nec commode ordinari nec esse entia possint sine vno. Ne quid igitur in Republica deesset, cum sit homo natura animal sociabile & politicum, cœpit ex pagis ciuitates, ex ciuitatibus regna condere: primumque in terris dignitatis nomen Regium fuit, si Philosophis, si historiographis credimus: quum regnum in terris non minus foret necessarium quam vtile. Cuncta autem composita erant ex vno & multis: vno Rege qui imperabat, multis qui parebant. Animaduertere postea seditionum & discordiarum matrem inæqualitatem esse, nec sine æqualitate stare orbem posse aut rempublicam. Nam profecto iniquus Rex esset, si sint paria omnia: quum nec gratia nec merita apud illum possent. Excogitauere idcirco homines vt Musicam artem imitarentur, quæ ex diuersis vocibus, grauibus, acutis, mediis, vnum concentum & consonam harmoniam efficiat: æqualitatemque quandam, quum id excogitassent, in inæqualitate inuenere, quæ suo numero & ordine constaret: sorsque cuique esset quæ conueniret, quæ quemque deceret. Idem post Reges (quum & ipsum Deum viderent, qui nullius officio egeat nisi suo, intelligentiarum cœli, fortunæ, temporis seruitio vti) ciuitates & regna ita partiti sunt, vt hi qui vel maiorum gestis & antiqua nobilitate virtuteque nobilitati coniuncta cæteros præstarent, aut aliquo recenti & admirabili virtutis experimento excellerent Regesque iuuissent, hi Regibus propinquiores essent, quorum consilio & officio Rex vteretur. Proceres inde hi, Patres, Senatores appellati sunt: equestris post hos locatus est ordo: plebeii & qui in agris degunt, demum. Æquales Patribus equestris ordinis viri esse non debebant, neque plebeii aut equestres viri equestribus, nisi ea æqualitate quæ honesta, vtilis, decora, conueniens cuique ordini esset. Proceres igitur & Patres cum rebus & belli studia & pacis officia tractabant, prout quisque aptior erat: cæteri mandata excipiebant. Exortum autem dubium certamen est inter mortales, consilione an viribus & armis res magis procederet? Vsu tandem & periculo compertum est, alterum alterius officio egere, cum sit & consilio & facto opus. Cumque id exploratum esset, tribusque hominum generibus non minus Regum opes crescant, quam fluminibus maria, Senatoribus scilicet, Oratoribus, Imperatoribus: nescio quid tamen plus sibi arma vindicauere quam togæ: hocque nisi eis concederetur, vim illatura videbantur. Etenim quia victoria armis quæritur, Victoriæ autem & artes, & opes, & omnium omnia parent; præstantius putauere, quod victoriam maxime pariat, scilicet militarem disciplinam, quæ profecto omnibus artibus mascula magis & virilis esse videtur. Maiores idcirco nostri, quo ab aliis viriles hi viri dignoscerentur, qui Regibus propinquiores erant, purpura primum honestauere, vnde purpurati dicti. Alexander vero Magnus argenteis clypeis suos ornauit, Argyraspidasque vocauit. Romani pro cuiusque merito & coronis quemque decorauere, ciuicis, muralibus, naualibus,

Vt

vt nec latere virtus vnquam potuerit, nec cuiusquam meritum. Eoque Reges maiores fuisse experimento compertum est, quo maior apud illos magnorum virorum copia fuit. Alexandro Magno prona omnia fuisse Curtius minime miratur, cum p.117. viderit tot Reges eum quot socios habuisse, Perdicas, Eumenes, Ptolemæos, Antigonos, Seleucos, Lysimachos, Pyrrhos. Asinius autem Pollio præstans & bello Dux & Orator, Cæsarem Pompeio præstasse vel hoc vno opinatur, quod veram Ducum sobolem secum habuerit, Antonios, Dolabellas, Hircios, Pansas, Labienos, Scæuas. Cicerones. Occurrere mihi hi duo tantum quos in medium afferrem, non quod innumeri non occurrant hoc exemplo celebres. Verum tam clara horum apud omnes sunt nomina, vt se ille ignoret, qui hos nesciat. Ad summum, siue Reges ipsi magnos hos viros efficiunt, aut hi magni viri magnos Reges, incertum est, siue vtrosque cœlum, vt qualia velit tempora, tales effingat homines. Cum sit exploratum sine magno Rege magnos viros, nec sine magnis viris magnos Reges fuisse; credendum tamen ex Regibus id potissimum emanasse. Sunt namque Deo proximiores Reges, nisi sua culpa a gradu suo labantur. At nullum antiquius augustius honestate virtutis monumentum extat, quam de quo acturi sumus: siue illud ex Gedeone, * siue ex Iasone maiores nostri repetant. Gedeone, qui Dei auxilio (ne dicam auspicio) quem Deum religione & fide nouerat, cum paucis ea gessit, quæ fieri non posse putentur: certissima victoriæ signa a vellere auspicatus, & a militibus qui non manu flumen libauere, sed proni tanquam flumen epotaturi essent, procubuere. Pauci enim cum innumeros fugassent, & mille fugerent vno sequente, ostendere Deum secum esse. Hinc Gedeon Regibus monstrauit, vt omnibus in rebus religionem colerent, cum a Deo & Reges regnent, & teneant terram. Et profecto is Rex errat & in nocte versatur, qui sibi Deum tanquam solem non proponit, dum cogitat, dum consulit, dum agit. Cum sint obscura sine Deo omnia: sunt namque a Deo omnia, & sine ipso nihil. Maiores igitur tui CAROLE, duce eo, qui omnia potest cum vult, freti, & insignes aureo vellere, & paucis his militibus qui flumina epotaturi virtutis fidei & famæ videbantur, medii inter Germanos, Gallos & Anglos parua manu toties de tot & tantis hostibus spolia victores reportauere: dum ipsi in Deum tales sunt, quales in se subditos suos esse cupiunt. Hæc enim compendiosa est Regibus ad virtutem; ad recte, bene, beateque regendum imperium via. Cumque ex Deo large accepissent, tales in suos fuere qualem in se Deum esse sensere; iustum scilicet, misericordem, munera gratiarum in homines vltro effundentem, & amore suo cuncta ambientem & complectentem. A subditis autem responsum est fide, obseruantia, officio, & eo etiam officio quod citra mortem fieri non possit. Arduum autem quidquam Regibus esse non potest, vbi Regum amor & subditorum fides ita conueniunt, vt nec amor Principum aliquid omittat, aut fides subditorum timeat. Argunautarum autem monumento neque quidquam antiquius est, neque nobilius. Conuenere in vnum principes Græciæ, qui crediti aut Diis geniti sunt, aut quadam excellenti virtute prædití ipsi Dii videbantur. Argo tunc primum nauis inuenta est, sulcata insolita & nauim admirata maria. Vellus aureum tam longe per tot maria & pericula petitum, virtute duce, comite fortuna, vrgentibus acrioribus gloriæ & honoris stimulis. Onusta ferebat Argo, quæ terris surripuerat lumina, prudentem Iasonem, quem cæteri comitati sunt, temperatum Nestorem, ex cuius ore melle suauior fluebat oratio, vt contexta florida verba orationem tanquam flores coronam necterent; sapientem Orpheum, iustum Æacum, fortem Herculem, Theseum, Telamonem, Peleum, Castorem, Pollucem, Zetum, Calaym, cæterosque fortiores, vt ostenderent desiderari plurium ad agendum operam & fortitudinem, quam ad consulendum sapientiam.

Gedeon. *Iason.* *Argonautæ.*

T 2

* Dubitatur quidem, an hic ordo a Vellere Gideonis an vero a vellere Iasonis nomen habeat. Iacobus Marchantius vero in Flandria *lib. III p. 285* a vellere Gideonis ducit.

pientiam. Rarior namque sapientia est quam fortitudo. His freti, quidquam eis difficile non fuit. Nam cum eo peruenissent, quo perueniri nondum inuenta naue non posse putabant, & spirantes ignes indomitos & rebelles tauros domuere, & peruigilem Draconem sopitum occidere, satisque dentibus obortam segetem illam militum coegere, vt rueret in mutua vulnera & periret. Gestis his ostendere nihil virtuti inuium aut impossibile esse, si vires & fortitudinem prudentia temperauerit, intenta tumque alias vellus aureum ex Colchide in Græciam transtulere omnipotentis Martis præmium. Quod nunc familiæ tuæ & eorum Regum & Principum qui cum ea sentiunt, insigne est. Conueniebat autem nulli genti id potius, quam tuæ, quam tibi. Tuæ, si Burgundionum primum Ducum, vnde tibi origo est, & nobilitatem & fortia facta numeremus. Repetunt namque illi originem ex Franciæ & Burgundiæ Regibus: qui cum a patre Franciæ Rege Burgundiam maternam hæreditatem accepissent, fortissimos Belgas Burgundionibus, & Batauos Belgis addidere. Tantumque post magnanimum Philippum, Ioannem & optimum Philippum, Burgundionum in Carolo opes & vires creuerant, vt post multas victorias eum fortuna non ferret. Animo namque Italiam & orbem concipiebat: solumque in eo aut malus euentus, aut nimia virtus culpari potest. Est enim etiam in virtute, *Ne quid nimis*, Aut si ad Austriam respicimus gentem, quæ cum a Romanis, vel (vt quidam) ab Hercule originem ducat, vltra octingentos annos Heluetiæ inuictæ genti, cuius caput Habspurgum, imperauit: Sueuiæ deinde partem occupauit: demum Noricum, Pannoniam inferiorem, Austriam, Dalmatas, Illyrios, Rhætos; eoque deuenit, vt Vngarorum & Bohemorum regna teneret. Tot Imperatorum, Regum, Ducum mater, & altrix familia. Regnum demum tuum Burgundionum & Belgarum auus tuus matrimonio obtinuit: & pater tuus Hispaniæ regnum. Cumque superstes patri tuo auus eo loco consederit, vt nec Imperator nomine aut rebus gestis maior esse possit; quotidie tamen tam alta concipit, vt fieri non posse putentur. Rebus autem suis nihil vnquam minus defuit quam virtus. Hæreo & totus pendeo, cum mecum reputo Austriæ familiæ cursum, vt de ea vna cogitasse Deum sint qui credant: cum videant primum Heluetiæ genti imperasse, demum Sueuis, Noricis, Pannonibus, Dalmatis, Illyricis, Rhætis, Burgundionibus, Belgis, Hispanis, Italis, Aphris, Indis: peneque euersam maiores casu vires resumpsisse. O rem quæ sine Deo auctore fieri non potuit, vt tam diuersæ & diuisæ penitus in toto orbe nationes in vnum coirent. Vel si ad maternum tuum genus respicimus, Hispanum equidem genus, Gothicam profecto bellicosissimam gentem, quæ Scythica Italiam occupauerit, Galliæ portionem possederit, & Hispaniam per tam longam Regum seriem tenuerit. Quorum vltimus auus tuus cum Elizabetha Regina, muliere nunquam satis laudata, non contentus regnis feliciter in Europa quæsitis, quiescere Aphricam & Asiam non est passus. Siue igitur inuictam Burgundionum gentem repetimus, siue supra omnem laudem Austriam gentem, vel Gothicam incomparabilem: nulli genti Aureum vellus magis debebatur quam tuæ. Rectius enim tibi, in quo vno horum omnium sunt omnia. O te beatum, Carole, pro quo omnia fata laborare videntur. O te terque quaterque beatum, pro cuius magnitudine fortuna & natura contendunt. Si virtutem, quam indoles tua refert, & quam quotidie e tenui nube tanquam Solem erumpere videmus, addideris: tuque Hispaniarum dominus, insularum Balearium, Sardiniæ, Siciliæ, regni Neapolitani, Burgundionum, Belgarum, partis Aphricæ & Indiæ: tanquam Iason non exiguæ Græciæ, sed maximos maximæ Europæ Reges pronocaueris: vt tandem sopitis domi rebus pro quibus componendis tantum (nec, vt puto, frustra,) laboras, arma pro reparanda Aphrica & Asia coniungant; vt ea concordia Christianæ Reipublicæ reddat, quæ discordia abstulerit. Hocque profecto aut nunc fore, aut nunquam fore speramus: cum orbis Christiani summa ad paucos peruenerit, faciliusque pauci deliberent. Ætas præterea orbis Christiani Regibus est ea, quæ surgens ad res gerendas maxime oportuna sit. Iuuenem Pontificem

Aureum vellus. *Burgundia.* *p. 128.* *Austria domus.* *Ferdinand.* *Elisabeth.* *Caroli potentia*

tificem nunc primum hæc nostra ætas protulit, Franciæ Regem iuuenem, te Carolum, Anglorum Regem, Hungarorum, Dacarum, Lusitaniæ: vnum Cæsarem grandiorem hæc ætas fatò seruauit. Feruida autem ætas, si honoris, si famæ stimulos non sentit, quid sentiet? Auctore te, Carole, hoc fieri omen accipimus. Nam non sine Dei numine tantam tibi magnitudinem ab incunabilis ipsis natam putamus, quæ nulli nascenti contigerit: nisi vt hæc magnitudo stabilis & mole constans sua, alios Reges & tibi & inuicem sibi coniungeret, quod fore speramus. Cæsarem namque patrem habes: Franciæ Regem eo in te esse animo audimus quo in filium pater: eo enim nomine semper appellaris. Auunculus tibi est Angliæ Rex, non minus necessitate quadam coniunctæ fortunæ, quam necessitudine coniunctus. Sororius Hungarorum, sororius Dacarum, auunculus Lusitaniæ Rex. O miram orbis Christiani & tuam etiam Carole felicitatem, cui nascenti plura oblata sunt quam peti possent. Verum vt te his parem ostendas, oportet: virtuteque tua tantam orbis molem nouus Hercules & Atlas sustineas, teque ipsum & magnitudinem cognoscas tuam. Virtus tibi famam pariet: quæ in fide tua multas nationes, quas nunquam accedes, ipsa
p.129. accedens detinebit: cum illis ostendet, nec sperare maiorem, nec habere te meliorem posse. Animo præterea voluas necesse est, turpius esse parta non seruare, quam gloriosum quærere. Repetasque sæpe Cæsaris dictum: *Difficilius esse ex primo secundum, quam ex secundo fieri vltimum*, Facillime autem & parta seruabis, & fortunam etiam vota tua præuenire coges, si post religionem & iustitiam fortitudinem prudentiæ coniungas. Non enim sola prudentia regna reguntur neque sola fortitudine seruantur; sed prudentia & fortitudine. Nam nec sine fortitudine tuta est auctoritas aut prudentia, nec fortitudo sine prudentia moderata. Armis igitur & consilio opus est. Repetam iterum, Armis & consilio est opus, si eam dignitatem & magnitudinem quæ tibi a Deo, a natura, a fortuna donata est, aut retinere cupis, aut augere. Res etenim iisdem fermè artibus seruantur, quibus & quæruntur. At nunc res nos admonet, vt Imperatoribus, Regibus, Ducibus, & fortissimis viris, qui huius Ordinis fuere, & fato functi sunt, hodie parentemus: cras autem eos substituamus, vnde in æternum tam nobilis ordo propagetur.

p.130. CHRISTIERNI SECVNDI REGIS DANIAE ATTENTATA IN SVECIAE REGNVM, ET CRVDELITAS PERPETRATA IN PROCERES EIVS ET POPVLVM HOLMENSEM.

ANNO DOMINI MDXVII.

IACOBO ZIEGLERO LANDAVO BAVARO SCRIPTORE.

VRBIVM & populorum clades ab hostili manu perpessas, & Tyrannorum iniurias in ciues, multas & memorabiles legimus per omnem Historiam, tam magna miseratione erga afflictos, quam summo odio in illos, qui suo scelere maleficia in obnoxios exercuerunt. Sed nulla atrocior a memoria historiæ accidit, quam his annis Suecis, & Stokholmiæ regiæ eius generis vrbi. Aliis inter obsidendum induciæ profuerunt, mutui congressus liberi fuerunt, sine maleficio: si pacta inita, si icta fœdera, hæc sancte seruata sunt: si vrbs autem expugnata, sæuitum in fortunas iure victoris fuit, & in ætatem præcipue quæ arma ferret, & nocere parata esset, neque quietura donec incolumis foret, videlicet repensum fuit quod passuri erant victores fortuna inclinante. Quod si incendio & cæde omnia miscerentur, hic aut proditio, aut defectio, aut graue aliud flagitium obsessorum præcesserit, quod hostem irritaret, & faceret

pene iustum. Tyrannorum etiam violentia (de exemplis dico gentilis historiæ) in paucos ciues, qui inculpata vndiquaque vita essent, ita deliquit, vt sine venia debeant criminari. Qui enim pœnis subiecti fuerunt, si in eadem statiōne ipsi fuissent, quo erant ingenio, similia aut funestiora ædidissent in ciues. Repetamus a Tyberio ad Maxentium, quem Constantinus Imperio depulit, historiam Romanam. Quicunque in capitis discrimen adducti sunt, iidem fere sub alio domino capita ciuium detulerunt, siue palatinos fumos vendiderunt, siue iudicia corruperunt, vel vbi scelere publice carerent, tamen domi in seruiria supra barbarum morem sæuierunt, seruitia diurna opera in agro attrita in ergastulis habuerunt, nuditate & fame afflixerunt, infirmos tecto protruderunt, in vias abiecerunt, alios ob leuem offensam barbaricis notis inusserunt, in arenam produxerunt, feris laniandos obiecerunt, totis theatris voluptatem domesticorum sanguine præbuerunt. Tale quid crudelissimi tormenti exciperent a Tyberio, & Caligula, & Domitiano, quod non essent meriti propter admissum alias scelus in humanum genus? Innocentes vero habiti sunt, eatenus qui præsentis accusationis rei non essent, Tyrannique sub hoc in inuidiam crudelitatis adducti sunt, quia non ob conscientiam nocentioris vitæ vendicandæ, sed per scelus ipsi quoque cædem facerent. In cætera, ei patellæ hoc operculum congruebat. Populus victor, frequens sedit totis theatris, exhibuit sibi sub eodem spectaculorum die paria ccc. gladiatorum, feras, leones, vrsos, pantheras, & indomitos boues eodem numero, quos se mutuis vulneribus conficientes videret ad voluptatem, captiuos quoque adductos ex deuictis prouinciis, domi honeste natos, suis fortunis præter cuiuspiam iniuriam fruentes, iure autem gentium pro libertate patriæ, incolumitate fortunarum, saluteque parentum, vxorum & liberorum pugnantes, & triumphatos circumduxit in catena, attraxit in arenam, obiecit cruentis feris, aut coegit in mutuas cædes. Hic ille populus spectator, qui humanum sensum exuit, seque ad omnem immanitatem obfirmauit, neque satis pœnarum sumptum sibi a victis credidit, per considerationem, quod miseri patria carerent, fortunis exuti, exarmati & ad reliqua innocui essent, qui in graui catena constricti male præterea cruciarentur pro vxore & liberis distractis, pro pudicitia violata, pro salute omnium desperata, quoniam & vitæ & necis ius situm penes alienum dominum nossent. Idem qui nihil tantorum malorum recordatione ad miserationem in reliquum moueretur, quin imperaret, magis laniationem fœdum in morem; quid immeritum & sua indignum virtute sustineret sub Caligulæ quamuis atroci voce? vel sub Commodi milite prætoriano; quin in Theatrum immissus populum funestæ & iuxta barbaræ a- p. 91. renæ spectatorum propulsauit, terrore & fuga tumultuantem inuoluit, vt plurimi obtererentur? Fatebitur, quicunque mores pro æquo expendet, crudelitatem omnem Tyrannorum fuisse mitiorem obliuione tanta naturalis iuris, & carnificina, communia applausu theatri, admissa in genus humanum. Ista commemorarim non equidem pro voluptate insectandi, sed necessario exemplo, vnde inter populos etiam eadem passos, interque Tyrannos eadem agentes discrimen fieret atrocitatis facti. Non enim conueniat; ita factum referri, vt arbitrio legentis stet, qui immerentis casum, ex nocentis exemplo spectatum æque leuiter ferat. Ergo is intelligat, populum vnum Holmensem, purum sceleris, nihil in vita admittentem in genus humanum, non in ipsum hostem Danum, vt quem se obsidentem pauit in dura fame, quo cum fœdera icit, quem vltro in vrbem admisit, Regem prope constituit, eum populum sub Dano sacramenti, & religionis desertore, dextræ datæ & syngraphi conscripti, iuris diuini & humani euersore, pertulisse mala, qualia nullus præterea populus omnia simul, sed alius aliud malum, & idem aliud alio tempore passus sit. Huius calamitatis ordinem narrare institui, existimans idem solatio futurum populo Holmensi, si is videat Danum, qui hæc perpetrauit, ferre infamiæ suæ notam ad posteritatem: vsui etiam plurimum reliquis profuturum, si qui similia facere in obnoxios possunt, iidem vnius publica exsecratione deterreantur: cum viderint Tyrannidis

memo-

memoriam durare post funus, referreque acclamationem, vt humani generis hostes, Deo & homine approbante, æternum damnentur.

REGES Danmarchiæ sæpe alias Regnum Sueciæ armis tentarunt cupiditatem faciente ipsis vicina Norduegia, quam olim factione & armis oppressissent, pulcherrimum fieri existimantes, si totam continentem, quam Schondiam dicunt, sub vnum imperium contraxissent. Inuitabant præterea eadem, quæ cæteros mortales, domi opes minime insignes, Norduegia a se exhausta, Suecia autem & Gothia integræ adhuc, plenæque argenti & æris. Ita aliena fœlicitas magnum his studium iniecerat quærendi opes ex alieno. Hoc domesticum exemplum sequutus Christiernus secundus Rex Danmarchiæ, Sueciam armis occupare annixus fuit. Verum vbi Suecis in eadem consilia hostis propulsandi concordibus, videt bellum futurum multo grauius suis viribus, ad artes conuersus, quales illi vbique supererant, factionibus dissociare Suecos laborauit. Ergo sollicitat quoslibet seditiosos, qui genere, opibus & ingenio improbo valerent. In his se principem gessit Gostauus, titulo quidem Archiepiscopus Vpsaliensis, verum neque ætate, neque integritate vitæ par ei professioni. Is anno a nata salute Christiana M D XVII. partes Dani curare aggressus aperte fuit, tantisque animis, vt opes domesticas, gratiam apud ciues, pietatem in patriam, religionis statum ipsamque vitam suam proderet pro peregrino domino constituendo. In eum euentum munit arces, cogit occulta cumilia consciorum, plures ad defectionem perducit. Huius conatus persentiens illustris princeps Steno Sture, idemque præses regni Sueciæ per interregnum, Archiepiscopum compellat, monet, & maiorum malorum timore deterret, vt desistat inceptis. Sed is neque iustis postulationibus, neque reuerentia in patriam dimoueri a sententia potuit. Quam hominis peruersitatem Steno cognoscens, mouet arma, & obsidet Episcopum in arce Stecho. Danus cum per nuncios intellexisset, quanto in periculo esset socius, legit domi militem, & nauigatione celeriter confecta, properabat impedire obsidionem. Quo loco pugnans cum Stenone, superatur. Ita concisis copiis, & deserto Episcopo, rediit in Daniam. Episcopus cernens res suas desperatas, Stenonem in colloquium vocat, permittit se arbitrio Ducis, se Ecclesiæ Vpsaliensi, & publica functione cessurum, se priuatum posthac futurum, & quaslibet conditiones admissurum, spondet, tantum vt sibi patria ignoscat. Videbatur illud ex animo velle, & atrocitas proditionis ea fuerat, vt omni profligatæ conscientiæ posse inducere pœnitentiam videretur. Sed erat (quod sequens historia ostendet) fictio ex præsentis periculi necessitate adornata. Ergo annuit Princeps supplici, eatenus, quod omittit oppugnationem: verum causam permittit integram cognitioni Conuentus regni. Hic cognitum fuit. *Archiepiscopum per leges patrias excidisse fortunis & vita.* Tamen per publicam indulgentiam vtrumque illi donatum, in cætera autem ita decretum fuit. *Ecclesia Vpsaliensi abstineat, reliquamque ætatem apud agrum paternum priuatus viuat.* Danus hoc secundum incommodum accipiens, videlicet, caput totius factionis suæ exarmatum, nec superesse alium qui vicarium bellum administret, rem gerere apertis viribus cœpit, conscribit magnum exercitum ex milite domestico & peregrino, & in Sueciam transportat & obsidione cingit Holmiam regiam. Vrbs est insignis magnitudine, ad sinum Finnonicum (quem paulum deflexa voce Vennedicum veteres dicunt) in circumfluentibus paludibus sita. Mare etiam ei se multa parte infundit, ita vt situm assimilem habeat Venetiarum. Ergo hanc natura & munitionibus, ciueque & conducto ex agro milite munitissimam expugnare, obsidionem quoque diu sustinere posse desperabat. A pabulatione enim prohibebatur per militem Suecum, etiam laborabat miles fame tam acerbe, vt ad cibos infames fuerit compulsus. Duo prope menses transierant ab aduentu in Sueciam, quod omnibus incommodis conflictabatur, nec reditus in Daniam dabatur aduersantibus ventis. Ergo omnibus consiliis exclusus, quæ manu & virtute impetrasset, conuersus

[Margin notes: *Christiernus II. R. Danic.* — *Gostauus Archiep. Vpsaliens.* — *Steno Sture præses.* — p. 131. — *Holmia. Venedicus sinus.*]

ſus ad dolos, petit inducias bello. Steno vt excelſo animo erat, concedit inducias: facit præterea exemplum clementiæ & munificentiæ in hoſtem, prope ſingulare in omni hiſtoria. Mittit in caſtra multa iuga boum, vnde confectum fame hoſtem ſubleuaret. Danus ſane exiſtimans hominem qui tam benigno affectu tanquam indulgenti natura eſſet, eundem & eſſe ingenio ſimplici & minime ſuſpicaci, ſimulat præcipuum fauorem in Stenonem, & ſe oſtendit percupidum viſendi Principis, & colloquendi: ad hocque impetrandum mittit in vrbem obſides, atque eo prætextu euocat in caſtra Stenonem ad colloquium. Is plane venit in ſententiam Dano colloquendi, haudquaquam ſatis exercitatus ad eiuſmodi fraudes deprehendendum. Iamque properabat ad manifeſtum exitium, niſi ſenatus Holmenſis interceſſiſſet. Danus vt vidit hac non ſucceſſiſſe dolos: aliam fraudem confingit. Se ait acceſſurum in vrbem, modo impetret obſides ſalutis ſuæ. Hic vero Steno perſuaſus, deligit nobiliſſimos ex iuuentute. In quibus fuit illuſtris Goſtauus Erichſon, quem hodie feliciſſimum Regem Suecia habet. Hi ſe permittentes fidei & ſyngraphis Dani, ad naues veniunt: quos is comprehenſos in vincula coniicit, atque mox in altum profectus, in Daniam cum præda enauigat. Illic Goſtauus vnus illuſtriſſimus obſidum, furcam ante hoſpitium paratam ſibi, & plures mortis imagines comperit, vitamque habuit in omne momentum ſuſpenſam. Tamen clariſſimis hiſtoriæ exemplis, quibus maximi ſæpe Reges per deſperatos caſus venerunt ad Regna, iiſdem & Goſtauus ſeruatus Dei prouidentia venit ad Regnum.

Goſtauus Erichſon.

Poſt hanc fugam quieuit Danus annos quatuor, quibus opes & militum confirmauit. Quibus vbi curatum ſatis putauit, mittit exercitum in Sueciam. Steno celeriter occurrit paratis copiis ſuis pugnaturus, priuſquam hoſtis a iactatione maris confirmaretur. Fit pugna, in qua dum Præſes primas in acie partes obiret, occiditur, corpuſque refertur Holmiam. Fuit tanti principis cædes patriæ quam ſuo maiore detrimento. Tunc enim factiones inter primates Sueciæ recruduerunt, & ſub diſcordia potentiſſimus Suecorum exercitus diſſipatus eſt, & Danus ad interiora Sueciæ ex ſententia penetrauit: tunc etiam Goſtauus Epiſcopus occiſo proditionis ſuæ vindice prouolauit ex latebris, in quas damnatus fuerat, Eccleſiam Vpſalienſem repetit, huius opibus ſe confirmat contra patriam. Quos ſuorum ſucceſſus vt Danus accepit, venit etiam ipſe ad exercitum, & contractis omnibus viribus pergit rurſus Holmiam obſidere: non quia capiendam armis ſperaret, ſed expectaret occaſionem vnde illam inſidiis circumueniret. Erat in vrbe Chriſtiana, vidua ab interfecto marito Stenone: hæc principem locum adhuc retinebat. Hanc hoſtis ſollicitat ad honeſtas conditiones, nihil non ſuſcepturus, quodcunque pactorum proponeretur. Chriſtiana & Senatus Holmenſis reſpondent, populo Holmenſi non opus eſſe aliquibus conditionibus, qui liber ſit, & ſuo iure viuat, ſitque armis longo potentior. Tamen ſe admittere conditiones æquas, quo pax in reliquum ſit. Deinde capita proponunt conuentæ pacis: *Rex patrias leges ſibi inuiolabiles ſeruet, ciuium libertatem infractam velit, offenſas remittat omnium qui arma contra ſuſceperunt.* Danus vt fidem certiſſimam faceret, ſe hæc capita rata habiturum, addit longe etiam plura, plena moderationis & clementiæ in populum Holmenſem. Itaque conuenit, inter ponitur religio ſacramenti, ſyngrapha conſcribuntur, & adhibentur omnia inſtrumenta, quibus pacta & fœdera publice ſuſcepta ad poſteritatem communiuntur. p. 133.
His artibus perſuaſi ciues, hoſtem intra mœnia recipiunt, autoritatemque vrbis ſequuta eſt multa pars regni. Hactenus eſſe legitimus Rex credebatur, & Danus in ſuſcepta diſſimulatione durauit, donec ſe & militem recrearet, & arcem communiret. Nec diutius moratus, vocat ad conſilium Danos, aperit eis voluntatem cædis patrandæ in ciues: rationem quærit, quemadmodum cædes facta putetur ſe ignaro & inuito. Fuerunt quibus placeret, ſeditionem quaſi militarem excitari in vrbe: ſic poſſe cenſebant fortunas diripi, necari ciues, vt integrum Regi ſit diſſimulare imperatum

Chriſtiana Stenonis vidua.

Holmia ſub conditionibus dedita.

ratum

ratum scelus. Non placuit ea sententia multis, nam per seditionem excitatam liberum fieri aiebant etiam ciui resumere arma, quod si fieret, Danos primos futuros in desperatione salutis. Magis id placere, vt Rex publice conuiuia instituat per omnes ordines, eos vero, qui potentia & nobilitate prærirent, vocarent in arcem, ita specie beneuolentiæ coactos & hospitali iure securos sibi fieri, obiectos arbitrio Regis. Probauit Danus consilium, & si a Dissimulatione priori excludebatur sceleris imperati. Instruit conuiuium pro regio luxu, ipse se effingit ad omnem speciem comitatis & hilaritatis. Sueci idem & ex animo faciunt, ignari qui impensas forent hospiti sanguine suo soluturi. Triduo toto excepit conuiuas eodem apparatu, iamque aderat dies cædi destinatus, cum immittuntur satellites, & comprehendunt conuiuas, coniiciuntque in carcerem. In diem sequentem portæ vrbis communiuntur, præsidiaque intus per regiones disponuntur contra ciuilem vim, tubicines autem a prima aurora iussi ædere terrificum clangorem per totam vrbem, milites iussi adesse, graues armis, & qui studiose efferarent in truces vult is, deinde hostili fremitu, & armorum concussione timorem omnibus incuterent perdendæ vrbis. Videre etiam erat tormenta ænea dispósita tota via, quæ ab arce ad forum, quasi priuata & publica continuo deiectura, mixturaque ruinas cum ciuibus. Species erat plena rerum mortalis formidinis, & omnes pendebant dubii ad imperium Dani. Cum regia repente aperitur, & producuntur duo Episcopi, Vincentius Scharensis, & Matthias Strengenensis inter medios carnifices, non quidem quiete vt possent meminisse (quod ait Poeta) *quæ sit fiducia capto*. Sed velluntur, truduntur & retruduntur. Hi vero, vt viros graues, & sua dignos professione decebat, nequaquam gerebant vultum abiectum, sed modestum & venerandum oris habitum. Vbi ad supplicii locum ventum est, (hæc area erat ante Consularem domum) Episcopi orant fieri sibi potestatem Sacerdotis cui faciant exhomologesin. Qui his negatus est: sed abiiciuntur carnificum manibus in pauimentum, atque prostrati truncantur capite, pleni sancti desiderii offerendi animas suas expiatas Deo. Post hos, proceres producuntur, quicunque pro patria asserenda se strenue gessissent. Inde ab arce trahitur Senatus Holmensis, & totus trucidatur. Proponitur postea tabula proscriptionum, hic satellites discurrunt per vrbem, & proscriptos perquirunt: qui omnes protracti fuerunt. Nam in vrbe clausa remedium fugæ nullum erat. Trucidatis omnibus qui designati erant, fit impetus per militem in promiscuam plebem, quæ ad crudele spectaculum confluxerat & passim cæditur. Inuaduntur quoque domus & inermia corpora ad carnificinam attrahuntur. Cum vero ad hunc tumultum plurima pars ciuium sese in obscura loca abiecissent, & sentiret Danus plurimum deesse crudelitati suæ, proponit edictum e domo consulari, quo continebatur impunitas omnium. Ibi infelices ciues, toties quamuis decepti, se credunt mendacibus edictis, & prodeunt in publicum. In quos priore exemplo immittit satellites, & fit cædes toto die, & vsque in noctem, sequentibus etiam diebus continuis reliquiæ ceduntur. Et ne nullus nouo mortis genere absumeretur (hoc enim statuerat animo suo Danus, vt perfidia & sæuitia superaret omnes, & qui fuissent, & qui post futuri essent) corripit quendam Ioannem Magnum, quem suffixit cruci, nudum membris omnibus. Is diu de cruce loquutus, suam innocentiam Deo permisit, multa etiam ad ciues questus de statu rerum; quo Danum irritauit. Quare misit satellites, qui virilia abscinderent, quæ abscissa proiecta sunt in faciem pendentis. Latus postea est transverberatum tam vasto vulnere, vt manibus rimarentur cor, quod extractum, & ipsum abiectum est in faciem mortui. Nulla humani ingenii vena tam diues est, nullaque oratio apposita satis reperiri potest, quæ hanc saltem ex omni reliqua crudelitate particulam digne in-p.134.-sectetur. Tyrannus supplicium, quod consensu humani generis abolitum ob Christi seruatoris reuerentiam, qui id tormentum conspiratione impiorum pertulisset; quod ignoratum mille annis fuit, quod Turca, Christi quamuis implacabilis persecutor, vix vno & altero exemplo in Christianos hac ætate in imaginum exprobrationem expen-

Episcopi duo necati.

Proceres.

Senatus.

Proscripti.

Rathaus.

Ioh. Magnus.

Crucis supplicium.

V dit,

dit, idem supplicium Tyrannus (qui dici hactenus Christianus voluit) reuocet ad pœnam innocentum, nihil in religionem & leges delinquentes, pugnantes autem sub imperio patriæ contra hostem alienam possessionem inuadentem? Et quod ipsum is nunc ignorauerat: quod ipsum & ciues nouo merito deditionis redemerant, si, quod benefactum, si quod syngraphum, sacramentum, si qua dextra data plus perfidia, sæuitia & contemptu religionis apud Tyrannum valuissent. Is Ribingam familiam præcipue est persecutus, adeo vt cum deesset iam cædi firma ætas, ad impuberes sit conuersus, quos comprehendit, & coma constricta in nodum suspendit a catasta, & immilit spiculatores, qui ceruices puerorum præscinderent, truncis corporibus decidentibus in terram. Corpora omnia occisorum comportari in forum iussit, subiecitque oculis, & satiauit ferum animum suo immani scelere. Triduo iacuerunt trunca corpora, volutata & fœdata cruore suo horrendum in modum. Post iussit per cloacarios eiici extra vrbem. Cadauer Stenonis (quem pugnantem pro ciuibus diximus occubuisse) extraxit sepulchro, quo cadauere sub oculos reddito, tanta rabie Tyrannus correptus est, vt illud morsu appetiuerit, canis sepulchralis more. Posthumum etiam Stenonis, eodem mense natum, sepultumque erui iussit. Omnia cadauera congesta cremata fuerunt, & cineres dissipati. Exhausta ad hunc modum vrbe viris, ad rapinas conuersus fuit: & viduas, & orbos parentibus liberos omnibus fortunis spoliauit, nulli rei prophanæ & sacræ parsum fuit. Quanto tempore Tyrannus ista perpetrauit, portas vrbis tenuit clausas, ne qua fama cædis ad prouinciam perueniret, & bellum moueretur pro scelere vindicando. Incendio etiam abstinuit, credo ex illa causa, quia latere non potuisset. Secura enim omnia & quieta esse voluit sibi nunc in fugam spectanti: quod vnum videbat præsidium superesse impunitati sceleris perpetrati. In itinere in Monasterium diuertit: Ei Nouæ Valli nomen est. Monachi loci Tyrannum benigne excipiunt. & omnia ministrant pro facultate. Simulabat etiam Tyrannus gratam sibi esse eam promptitudinem. Die quin etiam festo (is erat purificationis Virginis) adiuerat templum, sacrum more Christiano spectauerat, nullum vbique indicium maleficii quod tractabat fecerat. Cum vix digressos ab altaribus monachos iubet comprehendi, iniici vincula, & in profluentem abiici. Abbas forte liberauerat manus, & enatabat, cum ministri sceleris adnauigantes hominem vulneribus appetunt, donec is sanguine & viribus defectis mergitur, sic Tyrannus cæde & præda opimus in Daniam venit. Præsidium, quod is vrbi Holmensi imposuerat, quodque solum fuit virilis sexus in perdita vrbe, excursionibus, rapinis, cædibus, & omni genere maleficiorum, afflixit Sueciam, satagens modis omnibus animo Tyranni & præscriptæ formulæ sæuitiæ, quam is reliquerat. Gostauus quoque Pseudo-Episcopus, parricida autem in patriam, militarem furorem æmulatus, possessiones Ecclesiasticas exturbabat. Quibus malis patriæ excitatus illustris adolescens Gostauus Erichson, quem obsidem diximus, quique ex custodia nuper perfugerat; rem supra ætatem; sed magnitudini sui animi respondentem ausus vindicem se profitetur patriæ pereuntis; & quarto demum anno post initum bellum, mutato habitu, & plebei hominis veste sumpta, circuit Sueciam, & populaɾibus exponit, in quantis malis versentur, nihilque omnium omisit rerum, quibus ciues ad arma capienda excitaret. Addebant orationi gratiam egregiæ corporis dotes, & index singularis animi vigor. Itaque eligitur in vindicem libertatis, is militem legit ex Dalekarlis bellicosissima totius Sueciæ gente. Montes enim habitant, qua Suecia ad Norduegiam collimat: apud quos & fodinæ sunt argenti & æris, itaque sub officinis metalli fodiendi constandique exerciti, indurantur ad præcipuum robur, quod denique peperit ipsis nomen, vt *Dalekarli* vocentur. *Dale* enim vallem dicit, *Karli* autem viros cum emphasi eos, qui præsenti animi vigore præstent, Addunt Dalekarlis præterea ingentes spiritus opes, quas plurimas habent, suntque ad iniuriam propulsandam supra omnes irritabiles. Hoc milite vsus Gostauus aggreditur p. 135. præsidium Danorum quod Aorosiæ ciuitati impositum erat, atque deturbat. Quo

nouo

Marginalia: *Ribingi.* *Nouiual.* *Præsidium Holmensi.* *Dalekarli.* *Aorosia.*

nouo casu exterritus Episcopus, vehementer turbatur ad cladem Danorum. Ergo exercitum a præsidiis deducit, cogitque oppressurus inter initia surgentem vindicem. Is volens a se auertere Episcopum conscientia potius rerum quam armis, mittit nuncium ad hunc cum Epistola, hortaturque hominem, vt resipiscat, satis flagitii hactenus admissum, parcat sibi & relinquat locum veniæ, & patriæ quam Tyranni fortunas potius constituat, addit præmia si in sententiam veniat. Veniam admissi delicti, constructionem de publico arcis ditionis Vpsaliensis, quæ initio belli, quod firmissima erat, ne perditorum hominum receptaculum esset, disiecta fuerat. Addit immunitates alias se permissurum Ecclesiæ pro initæ societatis præmio. Episcopus bene monentem superbe adeo accepit, vt literas abiecerit & pede attriuerit. Et certe non erat causa, vt si ab ea Episcopus depelleretur, ferociret. Neque is erat Gostauus, qui, non dicam ab homine noxio: sed alio sanctissimo contemneretur, vel ob præsens studium in ciues, vel quod illustris generis erat, & nepos eorum qui regnum Sueciæ habuissent, & suo iure patriam a vastatore repetebat. Is ergo iritatior etiam contumelia factus, ducit Dalekarlum militem contra Episcopum, & præsidia, & superat. Episcopus ex fuga prolapsus, Holmiam venit ad reliquias Danorum, vidensque Succos in diem fieri confirmatiores, consilium capit noui militis adducendi, hocque voto in Danmarchiam ad Tyrannum nauigat. Multa hic conueniunt quæ obstare molienti ista debuerunt: Dei timor, conscientia religionis, sanctitas professionis, miseratio patriæ, sui existimatio integra, quæ omnia is per crimen nunquam deprecabile violauit. Sed hæc non attingam, qualia nemo secum non colligit: domestica illa recensebo. Nouerat Tyranni institutum priusquam suspicio belli aliqua haberetur. Is pirata erat; maria vexabat suo terrore. Eo prohibuerat commoda Schondiæ exerceri, nouerat genuinum odium Danorum in Suecos, & Gentis hæreditariam crudelitatem, Norduegia in oculis illi erat, florentissima olim, nunc afflicta maleficio Danorum. Videbat, amplissimas eius vrbes, in vici formam per vexatos ciues, per vectigalium & publicorum onerum acerbitatem redactas: quo admoneri debuit, quid patriæ mali conciliaret sub imperio externo. Non etiam deerant domi principes Rege digni.

Quod si cupiditati suæ Ecclesiam vnam Vpsaliensem sufficere non putabat, & sub Dano se explere cupiebat, nulla commoda tanta a peregrino, a Dano, a pirata referre, quanta a domestico Rege poterat. Ergo ei multo sanctius consilio & manu (quando & hoc decere Episcopum, vt bellator esset, arbitrabatur) adesset quem faceret non Sueciæ & Gothiæ tantum, sed quoque Norduegiæ Regem, essetque hoc suum Episcopi, beneficium æternum apud Norduegianos, si reuocarentur sub domesticum & idem æquissimum imperium sub quo post longam oppressionem respirarent, seseque instaurarent. Verum siue hæc eum rerum optio per ætatem & insolentiam fugiebat, siue simultates ad æquales vlcisci volebat, siue iratus patriæ erat, & vltionem summe sub alienis armis quærebat, aderat socius Tyranno, proscriptionem cum eodem ex arbitrio composuerat, spectatorque fuerat sceleris Holmensis; satis sibi pœnarum dedisse arbitraretur, quos in bellum ad spoliationem fortunarum, & atrocem cædem attraxisset, detestaretur in reliquum & desereret crudeles partes: verum etiam malorum magis incentor esset, Tyranno ipso implacabilior. Quo loco sane licet animaduertere, quam sint detestabiles recessus humanorum animorum, vbi hi malitia deplorati in præceps ruerint, nulla cæcitas æque in abruptum abit, atque hi in scelus aguntur, efferata crudelitate, neque se ab impetu reuocant ante exitium.

Sed ad narrationem redimus. Episcopus vbi in Daniam venit, neque splendide neque benigne exceptus est, neque postea in aliqua habitus authoritate apud Tyrannum fuit. Ita ingentes eius minæ intra ferociam resederunt. Prænoscens quoque domi paratam sibi pœnam pro scelere admisso, & timens priuatus redire, desperatione salutis exilium in Danmarchia sibi dixit: vbi hodie inglorius degit. Sed qua ratione potuerit socius a Tyranno in communi re deseri, causæ sunt: vna, perfi-

fidia qua in omnes erat æqualiter Danus: altera domestica agitatio, qua rediens exceptus fuit, non paulo post regnó excidit. Ferunt discedentem ex arcibus corralisse aulici instrumenti quælibet etiam vilia, tam auare, vt si quis apex æneus inauratus æ- p. 136. diculæ esset, hunc conuulserit, & ad sarcinas coniecerit. Vxorem quam habet, aiunt omnem prædam in potestatem recepisse, adseruareque sibi & filio. Tyrannus domestica etiam præda exclusus, vagusque & inops fatigat hodie alienas aulas, & habet adhuc qui eum miseratione dignantur, hospitium indulgent, quam bono exemplo, apud præsentes & posteros, quamque illustri domesticæ conscientiæ testimonio, nescio. Exemplo, quia supersunt patroni adhuc qui obstant, quominus vindictam deuolui in se toto malorum cumulo experiantur infamiæ illæ naturæ. Testimonio autem, qui tantorum scelerum sensum minus integrum habere videntur, verum putant tanto intra modum illa adhuc stare, quanto sunt in artificem eorum indulgentiores. *Descriptio Christierni.* Tyrannus est statura iusta, corpore amplo, truci vultu, sed quem in congressibus præcipua comitate contegat, adeo vt hæc pluris quam indicium vultus valere semper sit existimata, vnde de moribus hominis iudicaretur. Qui etiam mentitus habitus Suecis toties imposuit, donec eos ad extrema mala pertraxit. *Filius eius.* Filium ferunt referre indolem patris, & quamuis puerum, nunc esse minaci animo, & iactare atroces; *Sese effecturum, vt qui nunc voluptatem sibi capiunt & exultant super eiecto patre, defleant olim suam acerbam sortem.* Qualem profecto vocem non conueniat ordine, & communem statum regni Sueciæ ignorare, dissimulare, & putare vnam: imo longe ante habere consilia parata quibus præuertat vindictam agitatam, neque infirmus putandus est, qui puer, qui exul sit. Puer senes celerius habebit, qui conatus adiuuent, propinquitates potentissimas habet, qui Regem, quam exulem videre potius velint. Nec expenditur hodie, qua culpa exciderint possessione, quam bonam de se spem præbeant, quam integros in admiratione futuros existiment, quos susceperint tuendos. Vna causa satis fuerit, propinquus est. Rex natus est, repetit natiuum titulum. Denique in postremis habetur cui popularis status afflicti atque reipublicæ funditus collabentis culpa imputetur.

Tyranno eiecto, & maioris belli suspicione sublata, Illustris Princeps Gostauus contrahit iustas copias ex Dalekarlis, sed & Suecis & Gothis, Lubecenses quoque veteres socios in partem belli vocat: qui adeo cupide venerunt, vt non modo ex sorte hominum, vnde hoc tempore mercenarii milites fere scribuntur, sed viri graues, & in dignitate constituti, quique prudentia rerum & opibus pollerent, venerint, in belli societatem. Quibus copiis reliquias Danorum, quæ in Schondia resederant, persequitur, Holmiam etiam obsedit. Intus nihil virorum erat præter præsidium Danicum. Hoc pro maleficio suo in Suecos, extrema omnia sibi instare, metuebat. Ergo desperatione & munitione loci pariter obfirmatum difficilem reddebat *Holma recepta.* oppugnationem. Tamen ducis & ciuium virtute expugnatum in potestatem venit, atque vrbs recepta fuit. Dux re bene gesta, confectoque vbique bello, dat militibus & sociis amplissimum donatiuum; adeoque liberalitas hæc insignis fuit, vt ad calones & remiges postremos perueniret. Cum reliquis etiam Germaniæ ciuitatibus vetera fœdera renouat. Mare rursus aperit, & securitatem facit omnibus nauigandi. Ob quæ merita in omnes, patria concordibus omnium ordinum Sueciæ & Gothiæ *Gostauus Rex electus.* suffragiis inuictum principem Gostauum sibi Regem legit. Pro cuius Maiestate vt ea incolumis diu maneat, vota hodie ad Deum faciunt, vt Regi domi perpetua rerum tranquillitas, foris pax & victoria, vtroque statu saluus principatus sit: etiam Rex in omni vita ita virtutibus omnibus præstet, vt maximorum principum exemplo & merito Fœlicissimus Optimusque fausta acclamatione æternum salutetur.

ACTA

ACTA ELECTIONIS CAROLI V.

LECTORI SALVTEM! BURCARD GOTTHELF STRUVE.

Ontinentur hoc fasciculo varia scripta, quæ ad historiam faciunt Electionis Caroli V. Primum locum occupant Leonis X Papa Epistola tres ad Ludouicum, Electorem Palatinum, super obitu Maximiliani I Imperatoris. Erant enim, *inquit Sleidanus,** tum Electores, Albertus Moguntinus, Hermannus Coloniensis, Richardus Treuericus, archiepiscopi: Ludouicus Palatinus, Fridericus Saxoniæ dux, Ioachimus Brandeburgicus Marchio: Bohemiæ principatum obtinebat Ludouicus Vngariæ rex. *Inter hos vero præcipua auctoritatis erat Ludouicus, ad quem Leo X Papa has epistolas direxit, petens, vt talem eligi curaret Imp. qui sedi pontificiæ addictus, quod ex verbis patet:* fidei sanctæ faueat, sanctam sedem Apostolicam, vt filius matrem, vereatur. *Has excipiunt* Litteræ Hispanorum Principum & legatorum ad Electores, *vna cum eorum responsione, quas ad supplendam hanc historiam ex Goldasto ** hic inseruimus, vna cum* litteris Galliæ Regis *legatorum, quibus saluum conductum petebant perueniendi Francofurtum, quod tamen ipsis in litteris Electorum responsoriis fuit denegatum. Sequitur* Galliæ legatorum Oratio, *qua Franciscum I Regem suum ad Imperii dignitatem commendant, quam cum præsentes non admitterentur, Confluentia vbi substiterunt, miserunt ad Collegium Electorale. Faciunt huc verba Sleidani:* *** ambiebant Imperii dignitatem duo, Carolus Austriacus, qui ante annum tertium, Hispaniæ Regi Ferdinando, auo materno successerat, vt Franciscus Galliæ rex, qui ante annum quartum deuictis Heluetiis ad Marignanum Mediolanensem principatum tenebat. Et Caroli quidem legati sub hoc tempus Moguntiam vsque venerunt, quod Francofurto quinque milliaribus abest: vero Confluentiæ substiterunt, quod est archiepiscopi Treuirensis oppidum, ad Rheni & Mosellæ confluentem: vtrique per literas & internuncios, principem quique suum electoribus commendant, & quæcunque possunt adhibent argumenta, quibus persuadeant: Galli cumprimis, qui suam causam non tam esse gratiosam facile intelligebant, eo quod lingua, moribus, institutis a Germania differrent. *Huic Orationi ex Goldasto iterum subiecimus Electorum responsio-*

* *lib. I p. 18.*
** *Polit. Reichshandel p. 31.*
*** *lib. I p. 19.*

ſponſionem, qua ſaltim legatis gratias agunt, pro bono, quem erga Germanos teſtentur, adfectu. Addidimus demum ex eodem Goldaſto Thomæ, Cardinalis S. Sixti, aliorumque Legatorum Papalium litteras ad Electores, *qua ipſis Carolum commendant, non obſtante iure Papæ in Regnum Neapolitanum, quas etiam Electores ſingulari reſponſione exceperunt. Fuerat enim ab initio Papa a Franciſci I partibus, ideoque Caroli electionem impedire conabatur, hac ex ratione, quod Reges Neapolitani ob fidem ſemel datam, Imperium minime poſſint adpetere. Faciunt huc verba Sleidani, * de Heluetiis dicentis:* Sed & Leoni decimo ſcribunt, & quoniam ſit ipſius inaugurare & confirmare deſignatum Cæſarem, petunt, eo totus incumbat, ne munus hoc ad externum aliquem principem deferatur. Ad hæc illi, audire ſe, quendam ad hunc honorem aſpirare, cui per leges non liceat: nam reges Neapolitanos eſſe pontificis Rom. beneficiarios, & fide data iam olim ſic eſſe pactum, ne Romanum Imperium appetant, ſed vt alterutro ſint contenti: huius etiam rei ſe commonefeciſſe iam principes electores. Hac oratione deſignabat Carolum Auſtriacum. poſt deuictos enim Heluetios ab rege, quod fuit anno ſalutis humanæ M D XV. Idib. Septembr. & abductum in Galliam Maximilianum Sfortiam principem, Leo Pontifex, fortunam ſecutus, Decembr. menſe Bononiam venerat, & ibi cum Franciſco rege victore diu multumque collocutus amicitiam firmauerat: & hæc quidem cauſa fuit inter alias, quamobrem in ipſius partes magis iam inclinaret. Quod autem de regno Neapolitano dicit, ſic habet. Cum Manfredus, Friderici ſecundi Cæſaris filius nothus, Eccleſiam Romanam vexaret armis, Clemens IIII pontifex, qui præfuit anno ſalutis M CC LXV. vt illum reprimeret, fecit id, quod eius anteceſſor Vrbanus IIII erat facturus, vti quidem memoriæ proditum eſt, & Carolum prouinciæ Galliæ ac Andegauiæ comitem, cum in Italiam vocatus veniſſet, Siciliæ regem atque Neapolis pronunciat, ea conditione tamen primum, vt accepti beneficii nomine, quotannis Eccleſiæ Romanæ perſoluat aureorum millia XL. deinde, ne Romani Imperii dignitatem vllo tempore vel ambiat, vel oblatam vltro ſuſcipiat. *Quam ſimulate autem Papa egerit, in Caroli electionem conſentiens, docet Guicciardinus: *** Pontificis vero, *ait*, mens ſimulationibus artibusque recondita, quamuis potius, quod id niſi eius animo grauiter offenſo denegandi occaſionem non haberet, quam libera voluntate, Carolo contra regni Neapolitani diplomatis leges, quibus veterum diplomatum forma id ei expreſſe interdicebatur, Imperii ad ſe delati accipiendi poteſtatem conceſſiſſet, nemini erat nota, ac ne ipſi quidem forte ſemper conſtabat.

Has litteras excipit HERMANNI, *Comitis de* NVENAR, *ſiue de noua aquila* Oratio ſuaſoria ad Electores, *pro Carolo eligendo. Illuſtris hic Comes erat, & vltra morem eruditus, Præpoſitus Colonienſis, qui hac ipſa oratione*

* *c. l.*

** *lib. XIII p. 393.* Belcarius *rer. Gallicarum lib. XVI p. 477.* P. Daniel *Hiſt. de France Tom. III p. 68.*

tione zelum suum pro Carolo satis fuit testatus. Idem Carolum iam electum Imp. nomine studiosorum Germaniæ singulari oratione excepit: qua potissimum Iacobum Hochstratum, flagellum eruditorum increpat.

Subsequitur IACOBI SOBII exhortatio nobilium Germaniæ, *siue Oratio post electum Carolum, Francofurti habita. Hic Coloniensis erat patria, Iuris Doctor, qui ad commendationem Petri Mosellani, iuuentuti erudiendæ Freyberga Misniæ vacauit, postea etiam Coloniæ docuit cum Cæsario, de quo Bocerus.**

Tu quoque clare Sobi, cui magna Colonia primum
Vitales auras & lucis præbuit vsum,
Tu quoque magnanimi rellinquens littera Rheni
Freibergæ gaudes studiis clarescere in Vrbe.

Sequuntur demum Acta Legationis ad Carolum V in Hispaniam, *qua ipsi delatum fuit Imperium, & primo quidem oratio Bernhardi Wurmseri, insignis Iureconsulti, nomine Friderici Palatini a Collegio Electorali ad Carolum missi, qui ipsi electionem factam nuntiaret, habita, vna cum responsione Mercurini Gattinarii, qui Caroli summus erat Cancellarius, & litteris, quibus Electoribus de facta electione agit gratias. Omnem rem illustrat Sleidanus,** dicens:* postea datis ad Carolum literis, electores, & missa legatione, rem omnem denunciant: legatis his erat princeps, Fridericus Palatinus: verum interea nonnulli priuatim in Hispaniam contendunt eius rei nuncii, quos inter vnus, Francofurto dicitur nona die Barchinonem venisse. Palatinus ad exitum Nouembris appulit, & septemuirorum literas reddit: Earum hæc erat summa, vt delatum Imperium accipiat, & omni postposita mora, quamprimum in Germaniam accedat. Carolus per Mercurinum Gattinarium liberaliter respondet, ac licet grauissimi videantur impendere motus, hinc a Gallis, illinc a Turcis, tamen non se posse dicit neque velle deesse communi patriæ, præsertim, cum tanti principes tale de se iudicium fecerint & hoc ab se requirant: itaque delatum honorem atque munus habere gratum, & primo quoque tempore velle facturum, vt ad Imperii fines perueniat. In eadem prope verba rescribit electoribus, atque ita Fridericum honorifice donatum ab se dimittit. ***

Sequitur Leonis X epistola, *qua Carolo de Imperio gratulatur, &* Flandriæ legatorum, *qui ad Carolum in Hispaniam missi fuerant,* Oratio, *qua ipsum partim de Maximiliani morte consolantur, partim etiam de regimine, quod adeptus, gratulantur.*

Subnectitur Caroli V proclamatio *Francofurti publice facta, eademque ex Henningi Gœdeni, Iureconsulti Brandenburgici Consiliis desumta.*

Agmen tandem claudunt STEPHANI, Comitis BELLOCASSII, *aliorumque* Carmina in obitum Maximiliani & electionem Caroli. *Hic vero Stephanus,**** Comes Bellocassius, natus in Casselensi, Flandriæ oppido, (a quo & pago vicino Belle sibi cognomen hoc gentile ingeniose formauit,) Acuti ingenii Poeta fuit, & ab Actis seu Secretis Capituli S. Donatiani Brugensis. Edidit iste Syluulam Carminum & Sanctiolegion Flandriæ, moriensque hoc sibi fecit testamentum:*

Cœlo animam, do corpus humo, do cætera mundo,
Vt capiat partem quilibet inde suam.

TRES

* apud Mollerum *Freiberg. Theatri Chronici c. IX p. 290.*
** *lib. I p 26.*
*** Eadem habet. Heuterus *rer. Austr. lib. VIII. c. II* Sabinus *Hist. elect. p. 14* Goldastus *Reichshandlungen p. 49.*
**** Val. Andreæ *Bibl. Belgica.*

p. 137.

TRES EPISTOLAE
AD
LVDOVICVM COMITEM PALATINVM
SACRI ROM. IMP. PRINCIPEM ELECTOREM.
SVPER OBITV MAXIMILIANI IMPERATORIS, ET NOVI CAESARIS ELECTIONE. MDXIX.

LEO PAPA X.

DILECTE fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Cum post eum animi dolorem, quem ex obitu claræ memoriæ Maximiliani electi Imperatoris non mediocrem acceperamus, propter & nostram singularem in illum beneuolentiam, & commune incommodum quod tanti Principis optimique Ducis morte Christiana passa erat respublica, illa cogitatio nos ad animi æquitatem reuocauisset, quod illius eximias Christianissimasque virtutes, mitem imprimis clementemque naturam, animum Deo ac Dei religioni deditum, per Dei misericordiam donatum in mortalitate, multoque maiora & beatiora præmia cœlestis vitæ illi comparata esse confidebamus; etiam iudicauimus hanc rationem eandem apud Nobilitatem tuam esse valituram, de cuius prudentia eam semper, quam decuit, habuimus opinionem. Cum autem & boni nos pastoris cura sollicitum haberet & hoc non minus ad Nobilitatis tuæ officium pertineret, has ad te summo animi studio scribendas duximus, te impensius hortantes; vt post pietatis officia in mortuum, te nobiscum vna ad eam curam ac diligentiam velis conuertere, in qua omnis maxime salus Christianæ Reipublicæ consistit, vt illi defuncto par aut etiam superior, si fieri potest, eligatur Imperator. Communis hæc nobis tecum cogitatio: sed opera & sententia tua huic facto coniunctior est. Non arbitramur Nobilitatem tuam præstantem prudentia, egere consilio: sed tamen nostra dignitas ac persona requirit, vt quod optimum factu videatur esse in medium consulamus. Etenim si vllum vnquam tempus post Romani Imperii nomen extitit, quod tuam postularet & Collegarum tuorum fidem, vigilantiam, religionem, sapientiam, hoc illud est, in quo omnis industria adhibenda, vt in Imperatore deligendo, Dei redemptoris honori, Imperatoriæ auctoritati, Christianæ Reipublicæ quieti, vestræ quoque ipsorum qui electuri estis, saluti consulatur. Nunquam (quod tibi in oculis esse certo scimus) habuit fides Christi potentiores hostes, nunquam aduersus eam animo infestiores, crudelitate efferatiores. Horum igitur faucibus atque immanitati tota exposita sit necesse est Dei respublica, nisi is deligatur Imperator, qui pari potentia illorum retundere insolentiam, & auctoritatis nominisque sui magnitudine salutem tegere Christianitatis queat. Hoc igitur imprimis Nobilitas tua, positis ante oculos & pensitatis hostium viribus, vt prouideat, rogamus, per quem maxime illorum nefariæ crudelitati resisti possit. Atque hæc necessaria est cogitatio, illa vero ad dignitatem Imperii atque decus spectans, quod sine eximia potentia nec auctoritatem habere potest, nec maiestatem Imperator. Capite autem labefactato

X & de-

& debili, quid ex cæteris ſperandum in bono publico ſit, tuam profecto non latet prudentiam. Ergo quod petimus a te, Nobilitati tuæ vt curæ & cordi ſit, in Domino noſtro IEſu Chriſto obteſtamur, id eſt, vt cum Nobilitas tua ad ſuam dicendam ſententiam ſuumque dandum ſuffragium acceſſerit, ponat ſibi ante oculos & ſalutem & dignitatem Chriſtianæ fidei. Salutem, vt quoniam graue ab impiis hoſtibus diſcrimen & prope ſuprema imminet pernicies, in eam partem ſtudium ſuum conuertat, vt par tantis rebus ac negotiis & nomine, & genere, & animo, & potentia eligatur Imperator. Dignitatem, vt cum poſt hanc ſanctam ſedem, quæ ex Deo eſt, ſummum ſit in ſeculo Imperii culmen, qui tuo & Collegarum tuorum iudicio in id aſcenſurus eſt, ea habeat ornamenta, quæ in tanto principe, requiruntur potiſſima. Sit grauis auctoritate, prudens conſilio, maximarum rerum peritus, animo excellens ſit, qui diuinam erga ſe liberalitatem agnoſcat, fidei ſanctæ faueat, ſanctam ſedem Apoſtolicam, vt filius matrem, vereatur: qui pacem inter Chriſtianos populos teneat, bella & minas & terrores transferat contra impios: ſub quo ſperare & confidere poſſit Chriſtiana Reſpublica, ſe in maiorem ſuorum decus & poſſeſſionem veteris Imperii eſſe peruenturam. p. 138. Hæc nos, dilecte fili, a Nobilitate tua poſtulamus, tuo quidem honori & officio debita, præclaroque generi & tuæ maiorumque tuorum virtuti conuenientia: ſed vt præterea Nobilitas tua aliquid nobis bene conſulentibus, atque hoc in magni beneficii loco pro communi ſalute abs te expectantibus, * tribuere debeat. Quod ſi effeceris, quod te non dubitamus facturum, cum Deo ac nobis rem gratiſſimam, tum vero publicæ ſaluti, in qua & tua continetur, admodum vtilem feceris: ſicut de omnibus latius Tecum dilecti filii noſtri, Thomas tituli Sixti Presbyter Cardinalis, noſter & Apoſtolicæ ſedis de latere Legatus, & Marinus Carraciolus Notarius & Nuncius referent, quibus Nobilitas tua fidem amplam adhibebit. Datum Pali Portuenſis diœceſeos, ſub annulo piſcatoris, die X. Februarii. M D XIX. Pontificatus noſtri anno ſexto.

Dilecto filio, nobili viro, Ludouico Comiti Palatino, Sacri Romani Imperii principi Electori.

Ia. Sadoletus.

HAE LITTERAE PROXIMO MENSE POSTEA TOTIDEM VERBIS REPETITAE FVERVNT ET ITERATAE, HAC TANTVM SVB FINEM CLAVSVLA ADDITA.

* tribuere debeat. Quod ſi forte aliqua ratione vel cauſſa, qualem nos cupimus, & reſpublica poſtulat, Imperatorem omnino habere non licitum fuerit; at illud ſaltem pro tua in communem pacem vtilitatemque Chriſtianæ fidei egregia voluntate, cogitandum atque agendum tibi eſt, vt is eligatur, in quo nulla ſit vel cauſſa vel voluntas aut vniuerſalis Chriſtianæ Reipublicæ quietis, aut ſanctæ huius ſedis Apoſtolicæ perturbandæ. In quo Nobilitatem tuam non dubitamus ſuum ſingulare ingenium adhibituram. Quod Deo nobisque gratiſſimum, tuæ Nobilitati imprimis honorificum, ac p· blicæ vtilitati, in qua & tua & omnium ſalus continetur, perquam erit oportunum. Datum Romæ apud S. Petrum, ſub annulo piſcatoris, die 11. Martii. M D XIX. Pontificatus noſtri Anno ſexto.

Ia. Sadoletus.

LEO

LEO PAPA X.

DILECTE fili, salutem & Apostolicam benedictionem. Perfertur ad nos, Nobilitatem tuam optimo animo & præstanti in Rempublicam Christianam studio bene promptam esse in hac proxima creatione futuri Imperatoris id consilii capere, quod eam nos totiens iam hortati sumus, cum iudicaremus, sanctæ Christianæ fidei & huic sedi Apostolicæ maxime expedire hoc tempore, vt is in tantum gradum vocaretur, qui pacem firmare inter Christianos, bellum transferre in impios hostes Dei nostri, & virtute & prudentia, & opum suarum potentia imprimis posset: quique esset in maximis rebus cum laude versatus, ætate integer, animo excellens, in gratificando largus, in bonos liberalis. Sic enim salus communis postulat, quo immanium Turcarum furori & crudelitati obsistatur, vt similis princeps & par illis potentia, superior virtute eligatur Imperator. Nos vero hoc de Nobilitate tua audientes, quamquam essemus certi te pro religione & sapientia tua non solum præclara omnia cogitasse, sed etiam quæ præclare a te essent cogitata, ea ad effectum perducturum esse: tamen has ad te scribere voluimus, quæ & gratiam tibi afferrent de præterito, & hortarentur in futurum, vt pristinas admonitiones, suasionesque nostras,
p. 19. quibus te ad respectum vniuersæ rei Christianæ & huius S. sedis, pro honore & gradu & præstanti virtute tua vocauimus, & quibus te multum tribuisse cognouimus, haberes semper ante oculos, ageresque id, quod agis, vt ex tua sententia, tuoque suffragio, in creatione noui Cæsaris, & nos & fides Christiana, & sancta sedes Apostolica maxime lætaremur. Diceremus quantum hoc conueniat generi, nominique tuo, & ei, quæ de tua prudentia ac bonitate est, opinioni: nisi & alias dixissemus, & Teipsum intelligere confideremus. Illud quod ad nos pertinet, debemus sæpe & sæpius commemorare, si tua Nobilitas in hoc munere fungendo eam se nobis præbuerit, quam speramus, rationemque nostri voti ac desiderii, quod cum vtilitate publica coniunctum est, se habuisse ostenderit, præter conscientiam & gloriam clarissimi facti, nos etiam curaturos, vt te nobis morem gessisse nullo tempore pœniteat. Sicut latius tecum dilectus filius noster, Thomas tituli S. Sixti Presbyter Cardinalis, Legatus noster & R. Archiepiscopus Rhegiensis, & Martinus Caracciolus, nuncii nostri agent; quibus & eorum cuique fidem habebis. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo piscatoris, die XIII. Maii, M D XIX, Pontificatus nostri anno septimo.

Dilecto filio, nobili viro, Ludouico Comiti Palatino, Sacri Roman. Imperii Principi Electori.

Iac. Sadoletus.

LITTERAE PRINCIPVM ET EPISCOPORVM HISPANIAE AD ELECTORES.

REuerendissimis in Christo Pastoribus & Illustrissimis Dominis sacri Romani Imperii Principibus Electoribus &c. Nos inferius nominati & subscripti Cardinales, Archiepiscopi, Prælati ac Duces, Marchiones, Comites & Magnates regnorum Hispaniæ, nunc in curia serenissimi ac catholici regis domini nostri clementissimi personaliter existentes, nostris & aliorum absentium nominibus, quos hæc rata habituros non ambigimus, prout per oratores nostros propediem destinandos audire licebit, salutem & debitam commendationem. Etsi non nihil nouum & insolitum reuerendissimis ac illustrissimis dominationibus vestris futurum putamus, quod nos qui tanto isthinc locorum interuallo distamus, ad easdem literas dandas duximus, cum tamen Deo optimo maximo, a quo cuncta procedere certum est, placuerit,

eundem Serenissimum ac potentissimum Principem Dominum Carolum, dominum nostrum clementissimum regem nobis dare qui & sanguine & natione germanus esset, videmus hoc quasi firmissimo vinculo necessitudinis & voluntatis Reuerendissimis ac Illustrissimis dominationibus nostris perpetuo adstruitur, & in animis nostris ita statuimus, vt quicquid vni nationi gloriæ siue detrimenti accesserit, id vno eodemque tempore alterius quoque euenire putemus. Sed cum intelligamus, Catholicum regem Dominum nostrum, non ambitione, seu quouis priuato commodo ductum, verum pro communi bono Reip. Christianæ, & sacri Rom. Imperii, & Germanicæ & nostræ Hispanicæ nationis exaltatione & laude perpetua, cupere electionem Regis Romanorum de se fieri, de ea re mirifice gauisi & lætati sumus. Nam quid Nationi Hispanicæ iocundius & gloriosius esse debet, quam Regem suum fortuna & ætate florentem, ac magnitudine animi, iustitia, æquitate, clementia & liberalitate insignem, & tot opibus tantisque regnis præpotentem Imperiali quoque Diademate & Romanorum Imperio, quo nil vnquam maius aut excellentius fuit, decoratum, & ad summum Regale solium euectum conspicere. Et quamuis non dubitemus, Reuerendissimas & Illustrissimas Dominationes vestras pro summa sua prudentia facile animaduersuras, quam Reip. & sacro Romano Imperio & vtile & decorum futurum sit, cum Romanorum Regem eligere, qui & natione Germanus sit, & cuius maiores tamdiu hoc Imperium summa cum æquitate administrauerint, & qui Regnis & Dominiis suis ab occidente orientem ipsum contingere videtur, volumus tamen easdem pro nostra obseruantia & amore, quo sacrum Romanum Imperium & nationem Germanicam complectimur, etiam atque etiam rogare & hortari, vt in re electionis Catholici Regis domini nostri rationem habere dignentur. Nam si Reuerendissimæ & Illustrissimæ Dominationes vestræ Regem nostrum & sui sanguinis florentissimum & optimum Principem elegerint, continuo illam nos magnifico & splendido Procerum nostrorum comitatu in Germaniam associabimus, & omnes vires atque opes nostras pro dignitate Sacri Romani Imperii & Germanicæ nationis impendere non dubitabimus, speramusque aliquando ea tempora futura, vt victrices Aquilas & Hispanica signa concordibus animis, armis & auspiciis, fidei nostræ hostibus inferamus, Christianum orbem propagemus, & optima spolia reportemus. Quæ quidem Reuerendissimis ac Illustrissimis Dominationibus Vestris significare voluimus, vt exploratum haberent, si hoc honore & Romana Corona Regem nostrum donauerint, cunctam Hispanicam nationem, & nos adeo coniunctos fore, vt nulla vnquam temporis vetustate dissolui aut dirimi poterimus, quibus nos maxime offerimus & commendamus. Datum in ciuitate Barchinona die quindecimo mensis Martii, anno Domini M D XIX.

A. Cardinalis, Episcopus Dertusiensis
Petrus Antonius Princeps Bistiniani.
Henricus de Cordona Archiepiscopus Montis Regis.
I. P. Episcopus Perensis.
Episcopus Sequatinensis.
Helenensis Episcopus.
Episcopus Tudensis.
& plures alii.

Reuerendissimis in Christo Patribus & Illustrissimis Dominis, sacri Romani Imperii Principibus Electoribus, amicis nostris colendissimis.

RESPONSIO ELECTORVM AD HISPANIAE PRINCIPVM ET EPISCOPORVM LITTERAS.

QVia dubium esse Reuerendissimis ac Illustrissimis Dominationibus Vestris, qua animorum gratitudine complecti soleant Germani eos, qui sibi bene aut fecerint aut voluerint, nullum scimus, solemni aut aliqua aut curiose adhibita nostræ erga

ga Reuerendisſimas ac Illuſtrisſimas Dominationes veſtras voluntatis teſtificatione, ob eam quam nobis optatis fortunam, quamque pollicemini opem veſtram, & quod offertis conſilium, opus eſſe minime putamus. At ſi ſe occaſio dederit, vt animorum vicisſim noſtrorum beneuolentiam, oſtendere liceat, non obſcure noſtri ſpecimen dabimus. Nam vel idcirco bene de vobis opinamur, ſperamusque optime, quod Moderatorem optatis Imperio huic, qui cum animi virtutibus fortunæ ſplendorem coniunctum habeat, qui non ambitioſe dignitatem hanc affectet, ſe quo de ſpes ſit, quod feliciter tenere posſit: Cui eæ ſint opes, vt vnus hæc ſuſtineat; ea animi magnitudo, vt fortunam hanc ferat, ea prudentia, vt tanti conſilii capax ſit, deinde talis, vt non aliunde accerſitus, ſed a nationis huius corpore delectus videatur. Quo posſet enim argumento dilucidius aliquis oſtendere beneuolentiam erga nos ſuam? Noſtra igitur cura erit, vt quod velle Reuerendisſimas Dominationes veſtras videmus, vt in re ſumma, & quæ publicam Chriſtiani orbis dignitatem pariter ac ſalutem concernit, ſuggerente nobis diuina prouidentia nihil temere, nihil leuiter, nihil præter morem geramus, rationemque & noſtræ famæ & publicæ in nos expectationis habeamus. Nam illud quod optatis, vt victrices aliquando Germanorum Aquilæ cum adiunctis Hiſpanorum ſignis optimo terrarum orbem ſucceſſu peruagentur, vtque ita coniunctis ſint duæ hæ nationes conſiliis pariter ac viribus, & quod vtrique aut acceſſerit aut decreuerit, id vtriusque lucro aut damno æſtimetur, ſicut momenti putamus haud parui, ita ſolatii loco & præſidii ponimus ingentis: Reuerendisſimisque ac illuſtrisſimis Dominationibus veſtris gratias agimus quantum licet maximas, quod ſic erga nos adfectæ ſint, ſicque nobis precentur: non ſegniter interim, cum occaſio emerſerit, aut ſi qua fortuna poſtulauerit, facturi, ne quem poeniteat benignitate cum Germanis certaſſe priorem. Reuerendisſimis vero & Illuſtrisſimis Dominationibus Veſtris in præſentia optamus felicitatem omnem. Quæ bene valeant, & diu ſuperſint. Datum &c.

Sacri Romani Imperii Principes Electores &c.

Reuerendiſſimis ac Illuſtrisſimis Prælatis & Principibus Hiſpaniarum, &c.

LITTERAE GALLIAE LEGATORVM AD ELECTORES.

Reuerendisſimi, Illuſtrisſimi ac Magnificentisſimi Domini Principes, Domini noſtri colendisſimi, dediſisſimis paratisſimisque obſequiis præmiſſis, Illuſtrisſimis Dominationibus veſtris humiliter exponimus, & harum tenore ſignificamus. Etſi præteritis diebus, cum intelligeremus Illuſtrisſimas Excellentias veſtras Francofordiæ pro electione noui Romanorum Regis conuenire, ſcripſimus honorabilibus proconſuli & conſulibus prædicti opidi Francofordenſis, omni ſtudio rogantes, vt nobis, ſicuti, ſereniſſimi, potentisſimi & Chriſtianisſimi Domini, Domini Franciſci Francorum Regis, Mediolani Ducis, & Ianuæ Domini, Ambaſiatoribus, Oratoribus & Nunciis velint dare ſufficientem debitum ſaluum conductum, quo Illuſtrisſimis Dominationibus veſtris posſemus referre ea, quæ a Chriſtianisſimo Rege noſtro in mandatis accepimus, & ſuper eisdem reſponſum debitum accipere quod hactenus a præfatis Proconſule & Conſulibus fuit nobis, & (quantum nobis videtur) ſatis inciuiliter & indebite denegatum: quoniam nunquam meminimus huiusmodi petitiones Oratorum Chriſtianorum Regum & Principum, & maxime Chriſtianiſſimi Regis nomine, fuiſſe ita reiectos. Quare Illuſtriſſimas Dominationes veſtras diligentiſſime rogamus & obteſtamur, quatenus dignentur nobis quam primum clementem in referendis noſtris nomine Chriſtianiſſimi regis præbere audientiam: & vt tute ac ſecure per Ducatus, Principatus, Dominia & terras Illuſtriſſimarum Dominationum veſtrarum ac aliorum Principum, Comitum & Dominorum in perſonis noſtris, ac etiam in familia, rebus, & equis noſtris ire poterimus, & etiam per easdem ſecure redire,

sufficientem saluum conductum per patentes literas Excellentiarum vestrarum nobis impartiri & præbere atque sæpe dictis Proconsuli & Consulibus Franckfordianis iniungere, vt illi etiam saluum conductum eorum nobis præbeant, illisque & omnibus aliis seriosius committere, vt nos & nostros ad hospitia acceptent & assignent, & pro parata solutione nostra omnia necessaria nobis amice & fauorose administrare velint. In hoc facient Illustrissimæ Dominationes vestræ rem Regiæ Celsitudini admodum gratam, omni amicabili studio compensandam; quod & nos omni officio atque diligentia demereri curabimus. Datæ ex Confluentia, decima octaua die mensis Iunii M D XIX.

Christianissimi & Potentissimi Regis Francorum
Ambasiatores & Oratores,

D. Albret Boninuet.
C. Guillart.

Reuerendissimis, Illustrissimis & Excellentissimis Dominis, Dominis Principibus Electoribus sacri Romani Imperii nunc Franckfordiæ congregatis, Dominis nostris colendissimis.

RESPONSIO ELECTORVM AD LITTERAS GALLIAE LEGATORVM.

Magnifici Domini Oratores, salutem & complacendi affectum. Ex litteris vestris, quas istinc ad nos XVIII. præsentis dedistis, cognouimus, Magnificentias vestras haud æquo animo accepisse, easdem tanquam Christianissimi Regis sui Oratoribus & Ambasiatoribus expetitum ab huius vrbis Proconsule & Magistratu saluum conductum nunc vsque fuisse denegatum: rogantes ex animo cum sint vobis ex mandatis eiusdem Regis vestri nonnulla nobis communicanda, vt & nos per ditiones nostras peculiares, tum per aliorum dominia & loca, pro vobis vestrisque familiaribus atque rebus, tam adeundo quam redeundo eiusmodi liberam & expeditum a quouis onere saluum præstemus conductum, idemque a præfatis Proconsule atque Magistratu fieri demandemus. Nobis quidem, Magnifici Oratores, certo persuasum est, vobis hanc, vt dicitis, repulsam esse admodum molestam, vt qui Regiis mandatis magnopere parere cupiatis. At si eædem Magnificentiæ vestræ ad huius temporis arctam nimis legem respexerint, quam sacrosancto Maiorum nostrorum instituto, non solum Magistratus prædictus, sed & nos ipsi, penes quos est potestas Romanorum Regem deligendi, in nos transmissam iureiurando ad aram præstito constringimur vltro citroque conseruare, profecto (vt vestro vtamur verbo) hanc repulsam æquiori posthac feretis animo. Hortamur igitur Excellentias vestras, vt id faciant, bonique consulentes, quod necessitate accidit. Ita eis omnem abdicauit dictus Magistratus sub hoc tempore potestatem dandi copiam cuiuis externo, hanc ingrediendi vrbem, donec Electorio perfuncti munere simus, palam est eos non esse nobis integrum impulsare posse in diuersis nostris nobis obstantibus sacramentis. Nec minus apud se Excellentiæ vestræ pro sua singulari prudentia expendere possunt, etiamsi nos in abnegatum hoc vobis officium inclinaremus, illud longe plus eis periculi afferre, quam pro explendo vtcunque voto suo accidere posse, cum passim receptum sit, nos hoc tempore non habere vllam facultatem etiam nostros proprios subditos astringendi ad eiusmodi saluum conductum. Placuit ergo nobis, potius nunc erga vos optimorum monitorum agere partes, quam quicquam perperam statuere, illiberalique officio vos vestrosque dedere exponereque periculis. Meminimus, quan-

quantum Sereniſſimo Regi veſtro tribuendum ſit, rurſus ad hunc temporis ſtatum reſpicientes, quo nobis Electorum munus peragendum incumbit, admonemur nihil licere nobis iure innouandum quod a legibus, conceptis verbis iuratis Deo immortali, alienum cognoſcitur. Cætera quæque in noſtra manu ſita officioſe atque amice a nobis Magnificentiæ veſtræ expectare debent, quas bene valere cupimus. Ex Francofordia XXV. Iunii M D XIX.

Sacri Romani Imperii vtriusque ſtatus
Principes Electores, &c.

Magnificis Dominis Oratoribus & Legatis Chriſtianiſſimi Regis Francorum, &c.

P 140. ORATIO A LEGATIS FRANCISCI REGIS GALLORVM, PRO FAVORE SVO REGI, VT IMPERATOR DESIGNARETVR, CONCILIANDO, AD PRINCIPES ELECTORES FRANCKFORDIAM MISSA.

Reuerendiſſimi Illuſtriſſimique Domini, ac Potentiſſimi Principes, ſacri Romani Imperii oculatiſſimi, ac ſapientiſſimi electores, poſt ſummiſſam humilemque commendationem ac Salutem, Ioannes Dalbret Drocorum Comes, dominus aureæ vallis, Guilhelmus Goufier, dominus de Bonruet, aurati equites Chriſtianiſſimi Francorum Regis ordinis, & Carolus Guillart, præſes Senatus Pariſienſis, ipſius Chriſtianiſſimi Regis Oratores, ab eodem prouinciam expreſſumque mandatum ſuperioribus diebus acceperunt, commonefaciendarum cum omni reuerentia, ac debita venerarione Reuerendiſſimarum, ac Illuſtriſſimarum dominationum veſtrarum, earundemque ſuppliciter obſecrandarum, atque obteſtandarum, ſuper quibusdam rebus, quæ ad communem Chriſtianæ Reipublicæ vtilitatem, honorem, gloriam, ac libertatem ſacri Romani Imperii videntur imprimis pertinere. Cum itaque exploratum habeant ſibi facultatem ſuppetere non poſſe conueniendi Reuerendisſimas excellentisſimasque dominationes veſtras, & iiſdem in publico ac celebri omnium veſtrum conſeſſu (quemadmodum & ſperauerunt & vehementer optarunt) publica oratione congrediendi. Idcirco rogant, ſupplicant, obteſtantur, vt tam ob reuerentiam, atque honorem ipſius Chriſtianisſimi Regis, quam ſuſcepti muneris, ac demandatæ ſibi prouinciæ executionem ſinere velitis, immo ſi opus fuerit iubere in auſpicatisſimo atque fœlicisſimo veſtro conuentu ita perlegi haſce admonitiunculas breui oratione contentas, vt omnibus audire liceat, ac liquide intelligere quæcunque in ipſis comprehenduntur. Eas nimirum præfati orationes ad Reuerendisſimas excellentisſimas dominationes veſtras mittendas eſſe operæ precium duxerunt, & cum omni humilitate, impenſaque vobis debite reuerentia, legendas offerre. Quas ſi liberali atque ingenuo vultu, pro inſita vobis incredibili, ac prope diuina bonitate atque facultate admittitis, rem plane feceritis & omnium ſententia, iudicioque probandam, & tam grauium tamque excellentium Principum gloriæ & decori imprimis conſentaneam. Reuerendisſimi excellentisſimi Principes ac domini Deus optimus maximus vobis, ac ſecundis rebus veſtris benignisſime fœlicisſimeque fauere dignetur, easdemque ſemper tueri. Ex Confluentia quinta Iunii.

Reuerendisſimarum excellentisſimarumque ac potentisſimarum dominationum veſtrarum obſequentisſimi atque humiles obſeruatores, Chriſtianisſimi Francorum Regis Oratores ac Legati.

Quanto

QVanto maiores nostri consilio, quanta in rebus gerendis prouidentia excelluerint, quantam subsequentium longo tractu sæculorum, vacaturæque posteritatis rationem habuerint, vel hoc vno liquidissime vobis compertum esse reor Reuerendissimi Illustrissimi domini Excellentissimi ac potentissimi Principes, quod sublata omni discordiarum seditionumque occasione, pacatum ac tranquillum, pro viribus suis, Christianæ Reipublicæ statum relinquere curauerunt. Nunquam sane auspicatius, nunquam fortunatius, nunquam melius, fœliciusue consultum, prospectumque fuisse Augustissimæ Imperatoriæ maiestatis Culmini animaduertimus, quam vbi deligendi creandique Romani Regis, ac subinde Imperatoris potestas atque auctoritas, omnium Principum Christianorum consensu, vobis septem viris Principibus credita est. Nunquam enim cædes immensæ, nunquam atrocissimæ strages, orbi vniuerso defuerunt, quamdiu inter procellas militares, turbinesque bellicos, exercitui licuit Imperatorem designare, qui sæpenumero, quem nuper, vt sibi iucundissimum atque gratissimum concordi suffragio delegerat, mox facto impetu irruens, maximo fauore, in acerbissima odia, leuissimis plerunque ex causis repente commutato, trucidare non verebatur. Sic Sergius Galba, sic Otto, sic Aulus Vitellius, sic Alexander, sic plærique alii Rom. Principes atque Imperatores, partim a suis, partim ab aduersariorum militibus truculentissime cæsi, non sine magno totius Imperii dedecore, atque iactura occubueruut. Cum itaque non sit consilium in vulgo, non ratio, non discrimen, non diligentia, sapientissime cautum fuit superioribus sæculis, vt Septemuiratu creato res ad paucos integritate, sapientia, omni denique virtute insignes deuolueretur, qui meritis ac virtutibus iustissimo ac rectissimo prudentiæ suæ examine, accuratissime circumspectissimeque appensis, & pace, & bello, idoneum ex omnibus Principem designarent. Vos inquam septem Principes, qui veluti septem triones in cœlo, reliquas splendore atque ordine stellas antecedunt, ita vos in terris auctoritate, potentia, viribus, consilio, generositate, sapientia, non modo Germaniæ, sed aliarum quoque gentium proceribus, ac Principibus præluceris. Nec in hoc munere designandi Imperatoris vobis propediem obeundo, ex animorum vestrorum candore, ac generositate, vos quicquam admissuros plane intueor, quo maxima de vobis apud omnes populos, ac cæteros orbis terrarum Principes, integritas æstimatioque minuatur. Grandem sane prouinciam, ac prope viribus imparem mihi suscepisse videor, qui in tantum consessum magnis de rebus verba facturus prodii. Cæterum quia veritatis oratio soluta esse debet ac libera, perpauca de huiusmodi rebus eloquar, quæ nec a veritate abhorrere, nec forsitan iniucunda vobis fore perspexero. Non solum Reuerendissimi domini Illustrissimi Excellentissimi Principes, Christianitas, quæ Europæ sinu ambituque clauditur, sed Aphrica & Asia tota, vniuersusque terrarum orbis, ac penitissimæ illius nationes, gentes, populi, in vos conuersi, tanquam in sublimi quadam arce atque specula constitutos, intentis oculis, arrectisque auribus adstant, circumlustrantes ac explorantes, cui tantam rerum molem, cui totius orbis habenas sitis credituri, quem tantæ dignitati, tantisque administrationibus præfecturi. Tantopereque de vestra omnes integritate, virtute, constantia singulari confidunt, vt illum haud dubie vos augurentur Romanum Regem designaturos, qui inter idoneos sit maxime idoneus, quique virtute ac fortuna cæteros omnes antecellat. Quæ sane duo, ad res splendide fortiterque gerendas, non tam commoda, quam necessaria esse videntur. Virtus suis ipsa viribus contenta, ex se quidem sola quamplurimum, fortuna sine virtute imbecilla, parum admodum ac propemodum nihil potest. Altera vero alterius ope sic adiuuatur, vt coniunctæ, arduissima quæque non modo aggredi sed & facile perficere queant. Porro si recti animi, syncerique iudicii perpendiculo rem ipsam demetimur, etiam rationis, non affectionis examine statera que vti volumus, nemo tam socors, tamque a communi (vt aiunt) sensu alienus, qui non plane videat Christianissimum Regem Franciscum, cæteris tam fortuna, quam virtute eximia præstare, nullumque esse penitus, qui tam expedite,

pedite, tam efficaciter, quam ipse posſit, vel nutabundum ac ruinæ proximum Imperium ſuis viribus fulcire, vel ſocordia incuriaque maiorum iam lapſum erigere, vel ipſius maieſtatem ſublimitatemque depreſſam, in priſtinam auctoritatem gloriamque reſtituere. De cuius regis fortuna, viribus, potentia, quid nunc attinet dicere? quum vos ipſi ſatis ſuperque exploratum habeatis, quantas militum copias, quantos exercitus, ſuis ipſe ſumptibus alere conſueuerit, veſtire, amare, ac plærumque ſocios viribus hoſtium laceſſitos, armis, viris, equis, commeatibus iuuare, eiſdemque quam celerrime opitulari. Iam vero virtuti ipſius quæ poteſt facundia, quæ oratio, par inueniri? Quomodo hac obſecro tempeſtate inter Principes orbis terrarum reperias, qui ſit ætate, viribus, ingenio, potentia, opibus, ſtrenuitate, diligentia, cum eo conferendus? Aut in quo tot eximiæ dotes, atque ornamenta Imperatoriæ dignitati excellentiæque conſentanea inueniantur? Nullas profecto res ei deeſſe conſtat, quas ille Oratorum Princeps Tullius optimo cuique Imperatori neceſſarias eſſe profitetur, Scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, fœlicitatem. Quanta enim eſt illius in tolerandis ſudoribus, algoribusque tam diurnis quam nocturnis patientia? Quanta in aggrediendis periculis, quamque intrepida virtus? Huius nimirum fortitudinem, robur, potentiam, ferocientes Heluetii, ab hinc paulo plus triennium apud Inſubres, collatis ex improuiſo ſignis, non tam cognouere, quam admirati ſunt. Qui
p.142. incautum adoriri, & cum exercitu per inſidias opprimere ſtudentes, ab eodem paucis admodum captis ac diffugientibus, magna vi atque incredibili virtute oppreſſi fuere. Nec tamen in ſtragis reliquias (quod perfacile poterat) deſæuire, graſſarique perrexit. Sed ea humanitate atque clementia vſus eſt, vt difficile dictu ſit, vtrum hoſtes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Nec facile diſcernas, belli an pacis artibus melior. Quis eſt enim mortalium vel in compenſandis præmiandiſque militum laboribus, amicorumque obſequiis, munificentior ac largior? Quis in concilianda externorum Principum beneuolentia fœlicior? in eaque retinenda conſtantior, magiſque perſeuerans? Perpauci admodum Principes ſunt, qui cum eo vel iamdudum amicitiam non inierint, vel inire cupidiſſime non expetierint. Neminem plane veſtrum ignorare arbitror, quanto ipſum honore, quanta magnificentia Leo P. M. annis ſuperioribus in Bononiam, alterni colloquii gratia admiſerit, quantis muneribus, obſequiis, gratificationibus, cum eodem tunc Veneti certauerint. Cui ſeſe ſuaque ita deuouerunt, vt nihil ſit tam arduum, tamque difficile, quod non eius cauſa parati ſint aggredi, atque efficere. Qua demum fati benignitate, qua fœlicitate factum fuiſſe putatis, vt Rex Anglus, ſuperiore autumno, ex hoſte pernicioſiſſimo, ſocius officioſiſſimus, ex inimico infeſtiſſimo, ſuauiſſimus amicus, hoc animo, hac lege effectus ſit, vt patriam, opes, liberos, ſalutem denique propriam, regiis obſequiis perpetuo addixerit; Singulis ſingula horum ſuppetere & partim adeſſe videas, in hoc vno affatim cumulateque cuncta coire manifeſtiſſime iudices. Quisnam igitur dubitare poſſet, huiusmodi Principem maxime, ac præter cæteros idoneum ad ſuſcipienda Imperatoriæ dignitatis moderamina, quæ tametſi non poſceret, quin potius reſpueret ac refugeret oblata, ob tam præclaras tamen eius dotes ad ea ſuſcipienda, plæriſque aliis eadem ſibi committi efflagitantibus, a vobis Reuerendiſſimi Excellentiſſimi Principes exhortandus compellandusque veniret, ac demum reluctans, obnitensque ad Imperatorium faſtigium protrahendus. Ad quod efficiendum & quam ocyſſime præſtandum, ſi non ſua ipſius varia vos, multiplexque virtus allicit ac permouet, inuitet ſaltem. Tum vero id faciendum eſſe vobis perſuadent grauisſima diſcrimina, religioni Chriſtianæ impendentia, quibus (niſi mature occurritur) omnia protinus peſſum itura ſunt. Animaduertite quæſo penſiculatius, & ante oculos veſtros paulo accuratius proponite velocisſimam, truculentisſimamque Turcarum rabiem atque inſaniam, qui non contenti Aſiam quam maximam, eandemque & florentisſimam, & opulentisſimam orbis terrarum partem nefariis, atque ſpurcisſimis legibus ſuis iampridem ſubdidiſſe. Nihil hactenus a ſe

actum arbitrantur, nisi Europam (cuius iam superioribus annis bonam partem occuparunt) & totius Christianissimi regna, prouincias, agros, ciuitates, oppida, non modo spoliare ac diuexare, sed etiam ferro ac flammis passim vastare, fœdissimeque depopulari pergant. Et quod est longe omnium miserrimum atque calamitosissimum, Christianam religionem funditus euertere, suinamque ac Belluinam introducere moliuntur. Quis a vera religione? quis a pietate & diuino cultu tam auersus? quis tam clementiæ? quis tam humanitatis expers? cui cum hæc tam atrocia in mentem venerint, non solum non commoueatur animo, sed etiam non toto corpore perhorrescat. Non est opus rei atrocitatem, quam fœdissime in pleraque Christianorum oppida atque vrbes, effrænata Mahumetum licentia, insanaque cupiditas exercet, pluribus explicare, aut oculis vestris subiicere, cum vos ipsi & a summo nonnunquam Pontifice, & a plærisque aliis frequenter super his fueritis commonefacti. Quibus sane periculis quis vel celerius obuiam ire, vel tantos furoris incursus potentius, efficaciusue, quam Rex ipse Francus repellere coercereque potest? Nemo Reuerendissimi amplissimique Principes in mediis fluctibus, atque procellis (nisi mentis inops) iam imminente naufragii periculo, gubernatorem nauigationis ignarum eligendum, & gubernandæ naui præficiendum censet. Nemo quum pleno Marte dimicandum est, & iam instructa acie congrediendum, quempiam scientiæ militaris imperitum (ni modo desipiat) in ducem exercitus optandum, assumendumue arbitratur. Viderunt cæteri quid in quaque re diligenter cogitandum faciendumque sit. Ego (sic me Deus iuuet) nunquam mihi persuadere potui, vt vos magna prudentia, magno consilio, maxima experientia Principes quandoque summam rerum cogitaueritis eius manibus venire tradendam, qui non fortunæ ac naturæ commodis, atque p.145. animi dotibus omnes antecellens, optimi semper Imperatoris munia fœlicissime præstare posit. Nec vobis præterea Reuerendissimi Illustrissimi Principes cæterisque Germaniæ proceribus nouum, atque cuiquam inauditum esse debet, aliquot olim Reges Francos non minore populi Germanici, quam sua ipsorum & fœlicitate, & gloria administrando sacro Imperio præfuisse, qui Germaniam templis, cœnobiis, & tam publicis, quam priuatis ædificiis decorare, variisque ac pretiosis muneribus locupletare studuerunt. Quæ cum vulgo protrita sint, ac prope omnibus peruia, ea consulto præterire volui, ne illorum inculcatione molestiam vobis afferre viderer. Hoc vnum tamen nequaquam prætericrim, Franciscum Regem, si Dei optimi maximi, ac vestro munere Imperii dignitatem adipiscitur, a maiorum suorum præstantia virtuteque minime degeneraturum. Qui non modo illam æmulari, verum etiam (si qua fata sinunt) vincere contendet, dabitque enixissime operam, vt neque in eo (superis adiuuantibus) Augusti fœlicitas, neque Titi humanitas, neque bonitas Neruæ, Traiani probitas atque iustitia, Constantini religio, Theodosii pietas, Caroli cognomento magni rerum fortiter magnificeque gestarum gloria, incredibilisque liberalitas atque magnificentia ab aliquo desideretur. Non vtique ignorat mores, naturamque Germanici populi, qui est libertatis suæ appetentissimus, eiusque tuendæ ac retinendæ studiosissimus atque acerrimus vindex. Tam profecto aberit vt eam minuat, profliget, eripiat, vt vel eandem semper augere ampliorem que reddere conetur. Eo circa non solum Germanicæ libertatis assertor erit ac propagator, verum etiam subditos omneis regia semper benignitate fouebit, & paterna quadam indulgentia ita complectetur, vt omnes aliquando Germani fœlicissimum illum sibi diem iudicent illuxisse, quo non tam humanis suffragiis, quam diuina quadam sorte tantum Imperatorem ac patrem patriæ nacti fuerint. Nec sane quicquam est, quod Germani Francorum amicitiam, coniunctionemque vel respuere debeant, vel auersari, qui & natura, & consuetudine, & disciplina sunt omnium mortalium lenissimi atque mitissimi, qui se quoque Germanis & hospitalissimos semper exhibuerunt, & amicissimos, si quando negotiationis, vel commercii causa peregrinantes ad illos diuerterunt. Quin etiam Germanorum, Francorumque vnam olim fuisse Rempublicam,

blicam, alterosque ab alteris mutuam traxisse originem, & antiquitates vestræ testantur, & nomina quondam vestris vrbibus indita, quæ in hodiernum vsque diem supersunt, manifestisſime indicant. Hinc Franconia antiquisſima florentisſimaque prouincia. Hinc Francofordia de Francorum nomine appellata, celeberrimum totius Germaniæ emporium, oppidumque & nobilisſimum & augustisſimum. Multoque iam & nobilius, & augustius ex tantorum Principum, & procerum gloriosisſimo fœlicisſimoque conuentu, designandi eligendique Romani Regis gratia facto. Proinde Reuerendisſimi amplisſimique domini, Illustrisſimi ac potentisſimi Principes, si humanis rebus, si communi omnium saluti consultum esse vultis, si imminentia Christianæ pietati discrimina penitus amoliri, si honorem vestrum, decus, amplitudinem, famam, gloriam, tueri, conseruare cumulareque expetitis, & in posteritatem transmittere. Si Imperii fines, atque ditionem propagari, si optimo cuique morem gerere, atque gratificari percupitis, quod auspicatum, beatum, bonum, faustum, fœlixque sit & vobis, & vniuersæ Reipubl. Christianæ, Christianisſimum Regem Franciscum, Regem Romanum designate, consalutandumque Imperatorem communi suffragio decernite. Vestra porro laus, neque tenuis, neque obscura erit. Hoc ciuitates, hoc populi, hoc Principes (paucis forsitan exceptis) non loquuntur modo, verum etiam personant Franciscum Regem dignum esse Imperio, & ita dignum, vt nullus eo dignior hac tempestate reperiatur. Nihil vtique ab eo immaturum, nihil properum, nihil asperum formidandum est. Omnia seria, cuncta grauia, & quasi ipsa Respubl. iubeat auguranda sunt. Curabit, enitetur, efficietne vobis desint & fortia facta, & saltem vobis atque Imperatore digna consilia. Bonam partem rerum geret ex consilio & sententia vestra. Nec eum alioqui immutatura est fortunæ amplitudo, nisi vt prodesse tantum possit, ac vult vobis. Ac populo Germanico prospiciet, & veluti præsens ac tutelare quoddam numen, ab omni periculo tueri liberareque conabitur. Sua perficiet opera, viribus, consilio, diligentia, vt nihil vnquam a vobis gestum fuisse auspicatius, gloriosius, fœlicius mox intelligetis, quam eum Regem Romanum designasse. Qui omni cura, studio, industria elaboraturus est, vt tutam omni ex parte, ac tranquillam fortunam cum populis atque ciuitatibus vestris fœlicisſime trahatis. Vt vestram denique, ac vestrorum salutem suo ipsius ac proprii capitis discrimine liberam ab omni assultu perniecieque hostili prospere & fœliciter tueatur. Nonis Iunii. M D XIX.

p. 144

RESPONSIO ELECTORVM LEGATIS GALLICIS DATA.

Literas vestras vna cum mandatis & petitione, quam ad nos referendam hoc tempore dignum duxistis, accepimus, fuitque nobis non gratum modo, verum longe etiam suauisſimum, quod intelleximus, si erga singulos nos, sic erga hanc nationem & Imperium hoc, adfectos esse animos vestros. Iam illud autem quantæ & quam non vulgaris beneuolentiæ loco habendum a nobis est, quod intelligimus optima omnia precari vos eidem Imperio, operamque vestram studium & opes polliceri abunde. Probamusque consilium inibi vestrum, quod nos in electione futuri Romani Regis, dignitatis nostræ & publici religionis huius & Christiani orbis commodi rationem habere cupitis. Quare etiam dabimus operam, ne qua nostra ibi diligentia, ne quod studium desiderari possit primum; deinde vt tale hoc in negotio consilium ineamus, cuius nos haud vllo in posterum tempore pœnitere possit. Quodsi (vt est humanum genus erroribus obnoxium) prudentia nobis deerit, fides tamen & integritas ne defuisse putari possit, adnitemur. Nam quod vos velle videmus, vt Imperatorem eligamus qui fortunæ dotibus pariter & animi virtutibus talis sit, vt eum optime obiturum Imperii munia sperare liceat, sic de nobis opinari vos iubemus, vt

si talis non esset etiam Imperii hoc tempore status, vt moderatore ei opus sit, quanto vix ante, fortissimo, vigilantissimo & per omnia optimo, tamen haud aliter in medium consulturos fuisse, quam Christianos oportuerit, & quam Germanos eosque Principes oportuerit. Quamquam & nostra vos interim gratia, quam in hoc meremini, quam nationis finitimæ, quam Germanici nominis, quam communis Imperii etiam habere vos intellectum est, fraudabimus, debemusque eo nomine vobis & libenter debemus: aliquando relaturi, si animorum votis, fortunæ suffragabitur nutus. Quod vero opem nobis & operam pollicemini vestram, licet haud nouum sit hoc, Gallorum nationem propinquis suis Germanis fauere beneque affici; tamen præcipue hac tempestate magni instar solatii ac cuiusdam etiam præsidii ponimus, vobisque habemus gratiam, vt debemus iterum plurimam: rogantes, vt in ea sententia eoque proposito Christianissimum Regem vestrum Dominum, & amicum nostrum colendissimum, seruare & continere velitis, eique Imperium hoc & fortunas nostras commendetis, vt sicut curam ad hoc suam propensamque voluntatem adiecerit, ita perpetuo & immutabiliter retineat, quam inuicem, si quid nos quoque poterimus, non solum prompte & alacriter præstabimus, sed debere nos etiam vel hoc nomine fatebimur. Bene valete. Datum &c.

Sacri Romani Imperii vtriusque
Status Principes.

ORATORIBVS GALLORVM.

THOMAE, CARDINALIS TITVLI S. SIXTI ET PAPAE LEGATORVM LITTERAE AD ELECTORES.

Reuerendissimi ac Illustrisimi Principes: Leo Decimus Pontifex Maximus nuperrime nobis imposuit, vt significaremus Dominationibus Vestris Reuerendissimis ac Illustrisimis Sanctitatem suam nolle occasionem præbere scandalis aut bellis, sed quietem pacemque omnium cupere ac procurare. Eapropter & spe simul componendi negotium Romanæ Ecclesiæ cum Rege Catholico motus; sperans quoque Catholicum Regem futurum Apostolicæ sedis optimum & filium & defensorem, Dominationes vestras Reuerendissimas ac Illustrissimas certiores reddit: quod si placuerit illis eligere Serenissimum Carolum Catholicum Regem, in Regem Romanorum, non desistant de illius electione propter Romanæ Ecclesiæ iura circa Regni Neapolitani feudum, non obstantibus iis, quæ per nos in hac causa proposita alias sunt. Itaque nos obedientes (vt par est) Sanctissimi Domini nostri præceptis, statim hæc Dominationibus vestris Reuerendissimis ac Illustrissimis significanda duximus. Bene valete. Moguntiæ, die 24. Iunii, hora vespertina M D XIX.

Seruitores

Thomas Cardinalis S. Sixti
Legatus ad Germaniam.
M. Protonotarius.
Caracliolus Nuncius.

Illustrissimis ac Reuerendissimis Principibus Electoribus S. Rom. Imperii congregatis Francofordiæ, &c.

RESPON-

RESPONSIO ELECTORVM AD EASDEM.

Reuerendissimi & Reuerendi in Christo Patres, Domini & amici clarissimi, salutem & obsequendi studium & affectum. Litteras vestras accepimus, quibus scribitis sanctissimum Dominum nostrum, Dominum Leonem Pontificem Maximum vobis impuisse, vt nobis significaretis, sanctitatem suam nolle occasionem præbere scandalis aut bellis, sed pacem quietemque cupere & procurare. Ea propter & spe simul componendi negotium Romanæ Ecclesiæ cum Rege Catholico motus; sperans quoque Catholicum Regem futurum Apostolicæ Sedis optimum & filium & defensorem, sanctitas sua nos certiores reddit: quod si nobis placuerit, Serenissimum Catholicum Regem Carolum eligere in Romanorum Regem, non desistere debemus ab illius Electione propter Romanæ Ecclesiæ iura circa Regni Neapolitani feudum; non obstantibus omnibus iis, quæ per Dilectiones vestras in hac causa alias nobis proposita sint & nos quidem Serenissimi Domini nostri propositum in eo laudamus & gaudemus vehementer, quod sanctitas sua paci & quieti studet, scandalisque & bello viam præcludere desiderat. Nos vicissim omni vigilantia & studio procuramus cupimusque, vt Imperio Romano is præficiatur, qui sanctitati suæ, Ecclesiæ Romanæ & tuti Reipublicæ Christianæ vtilis & fidelis defensor simul & protector futurus sit. Et idcirco hactenus operam impendimus omnem, impendemusque in futurum. Sed quia omnia per Dilectiones vestras nobis antea proposita per breuia Apostolica oculatim ostensa fuerunt, rogamus vt Dilectiones vestræ hac in re, vel per breues litteras, aus alias quouis modo vestris Dilectionibus a sanctissimo Domino nostro transmissa & significata; & si id vobis graue foret, saltem per copias fide dignas quantum huic rei attinet, nos quantocyus certiores reddere non dedignentur. Erit id nobis pergratum omni studio & vigilantia compensandum. Datum Franckfordiæ sub Dominationum nostrarum Sigillis die 25. Iunii, anno M D XIX.

Sacri Romani Imperii Principes
Electores.

N. Cardinali Tituli S. Sixti Legato & M. Carattiolo Nuncio Apostolico.

ORATIO AD REVERENDISSIM. ET ILLVSTRISSIMOS PRINCIPES ELECTORES, EDITA PER GENEROSVM COMITEM HERMANNVM NVENARIVM, IN IPSIS COMITIIS REGIS ROMANORVM, PRO INVICTISSIM. ET CHRISTIANISS. CAROLO ROMANOR. REGE ELECTO.

Si de Imperii Maiestate, de gloria, de honore concertantibus, aliena laudatione vehementer opus esse perspicerem, O Illustriss. atque potentissimi Germaniæ Principes, ac Rom. Imperii Electores, profecto omnem meam industriam, omnes ingenii vires ad hoc iamdudum contulissem, vt accumulatis & congestis vndiquaque laudibus, Carolum inuictissimum Hispaniarum Regem, a me diligenter vobis commendatum sciretis. Non enim adeo omnem prorsus dicendi rationem a nobis alienam esse putamus, vt, si de Carolo Rege dicendum sit, aut defuturas nobis res, aut verba metuere possimus. Quocirca vos obnixe rogo Principes Illustriss. vt adolescentiæ nostræ aliquid concedatis, simulque illud, quidquid est a me commissum apud vos audacius forte quam ista ætas, & conditio mea tulerit, id ipsum meo in pa-

triam summo adfectui, & singulari erga Carolum Regem, illiusque diuinas virtutes amori condonetis. Quis enim non optimo iure succenseat, laudari cernens apud vos summo cum artificio, ac præferri eos, qui nihil vnquam in vos beneficii contulerunt? Illum vero, cuius extant in vos pulcherrima, atque præclarissima studia, passim contortis, obliquisque dictis traduci? Cum hunc potissimum vobis commendari, ac a vobis vnice & coli, & obseruari oportuit. Nam quem hoc tempore in tota Asia, aut Europa regnare creditis, tanto popularium consensu, tanto complausu omnium nationum, tanta cum imperii & dignitate, & amplitudine? Aut quem in toto orbe terrarum Regem esse existimatis, de quo vel materia amplior, vel historia ad immortalem gloriam excitandam copiosior suppetat? quamque nec æmulus extenuare, nec orator sua eloquentia magnificare possit? Nos autem longe diuersum ab his sentimus, qui decorem Principis in laudatione constituunt. Immo maxime indecorum reputamus, si quis exquisitis rhetorum flosculis, se id consequuturum speret, quod non nisi excellentissimis virtutibus, & clarissimis ingeniis, peruium semper patuit. Namque illos maxima laude, veraque gloria excellere ducimus, quos non eloquentia rhetorum, non conflata ab oratoribus præconia commendarunt, verum quos egregia facinora, & eximiæ res gestæ apud mortales extollunt, atque illustrant. Hæc est verissima (vt ille summus orator putat) qua ad superos itur via. Hac prisci illi viri fortissimi certatim contenderunt, atque in tantum profecerunt, vt illis tum sæculis immortales honores, diuinosque cultus meruerint. Est & altera via multum etiam ad imperium acquirendum, & retinendum necessaria, gratia videlicet, ac fauor Populi Romani qui in deligendo Principe, per se sæpe plurimum valuit. Ipsæ enim virtutes, & si solæ satis munitum ad petendum principatum iter ostendant, tamen si gratia fulciantur, vix vnquam repulsam habituras existimo. Hæc quoties ipse mecum memoria repeto, non possum non vehementer admiratione duci, ita, vt perbeatum iudicem Carolum Regem, in quo nihil natura neglexerit, quod ad corporis, ac animi fœlicitatem pertineat. In hoc enim adeo conferta, & cumulata sunt omnia cum corporis, tum animi bona, vt neque priorem agnoscat, neque admittat parem. Quibus de rebus, si ante conspectum vestrum plenum & auctoritatis, & grauitatis, ipse verba facturus essem, pertimescerem sane, ne me in ipso orationis medio cursu, copia rerum obrueret. Atque ita obrueret, vt omnem prorsus recte dicendi modum, confundere necessarium fuerit. Mihi vero animus nunquam fuit Illustriss. Principes, vt Carolum Regem (cuius vobis exploratæ sunt, & compertæ virtutes) apud vos laudare vellem. Neque enim tam sum excors, vt non intelligam hunc locum, & hæc tempora, aliud longe maius, ac dignius quiddam expostulare, id quod a principio & dixi, atque professus sum. Ac etiam nunc libere & ingenue fateor, non licere cuiquam habere comitiorum eiusmodi rationem, vt in laudatione cuiusquam versari patrum voluntates, ac sententiam Senatus ab oratoris deliberatione pendere credat, quasi non magis ad fortia facta, quam egregia, & bona verba spectare oporteat. Vnde postquam vestrum istud amplissimum, ac illustrissimum collegium, septenaria perfectione absolutum, diuina prouidentia, ad futuri Romani Regis habenda comitia, Franckofurdium conuocatum est, vt vniuerso orbi Christiano, suo capite iamdudum orbato, veluti quendam solem terris, adsignare debeat, Principem, profecto non est, vt dubitare quispiam possit, quin vobis abunde omnia superfluant, quæ ad absolutissimam sapientiam, animorum constantiam, æquitatemque requiruntur. Ita, vt nullo monitore, quantumuis etiam ingenii, aut eloquentiæ facultate præstanti, sed sola vestra prudentia freti, eum sitis Regem Romanum vestris suffragiis declaraturi, quem ad id muneris obeundum, sufficere cognoueritis. Nec ego sum vsque adeo perfrictæ frontis, aut proculcati pudoris, vt præscribere vobis, quem vos eligere debeatis, temere præsumam, aut quenquam ita vobis proponere audeam, vt in eo deligendo, non multo plus vestris acerrimis iudiciis, quam meæ opinioni concedendum putem. Tametsi multis sane argumentis, haud obscure probare

bare possum, Carolum Regem, omnibus, qui in hunc vsque diem a vobis imperium petierunt, non modo venire præferendum, verum etiam competitorum a vobis nullam omnino rationem esse habendam. Quicquid enim isti sibi vtcunque vsurpant, hoc ille summa cum æquitate possidet. Et vt paucis multa concludam. Solus hic, omnium ante se regum fœlicitatem ex æquo superare videtur. Non modo quæ ei natura insunt, vel ex industria, & exercitatione prouenerunt, verum etiam hæ quoque res, quæ tantum ex arbitrio fortunæ, vt vulgus putat, seu fatorum, vt philosophi opinantur, dependent, hæc omnia tam peculiaria habet, vt non ei collata, sed cum eo nata fuisse videantur. Cum hoc si optimos quosque conferre libet, comperietis magnam obscuritatem clarissimos alioqui viros, huius splendore obiecto, contracturos. Cedat opibus & diuitiis Crœsus. Cedat prudentia Philippus, Alexander prosperitate, potentia Xerxes, magnanimitate Leonidas, liberalitate Agesilaus, gratia Alcibiades. Ea propter neminem existimo fore, qui huius augustissimi imperii molem, tam facile extollere, collapsum vero, ac iam fœdari cœptum, tam potenter restaurare, in angulos Germaniæ coarctatum, tam longe lateque propagare possit. Quis enim nesciat quantas militum copias, tam pacis, quam belli temporibus paratas semper habere consueuerit? Quantam etiam, & quam numerosam classem, tum in Mediterraneo mari, tum in Occidentali oceano constituerit? quibus non magis sua ac sociorum regna, quam totam ipsam Christianam Rempublicam ab incursu barbarorum & hostium, strenuissime tutatur. Atque hoc solo nomine vel maxime commendandus, quod publicam salutem, suo periculo semper anteponendam duxerit. Qua in re quanta modestia ac temperantia semper vsus sit, ex hoc considerare potestis, quod in tanto sumptu circa curam præsidiorum, & copiarum, nemini incolarum importune molestus est. Neque ita agit. vt illi, qui paganorum, ac villanorum suorum sudoribus, & sanguine, militum rapacitatem, libidinem, ingluuiemque quotannis explent, & heu dictu miserabile, plus ipsi calamitatis, & nocumenti suis subditis inferunt, quam vel infensissimi hostes excogitare, nedum inferre, possent. Sed noster hic, sine suorum iactura, sine priuatorum magno incommodo, e regiis vectigalibus stipendia militibus copiose suppeditat. Satis locupletem sese existimans, si sui penuria, & calamitate non opprimantur, satis fœlicem, si
p.146. suos ab infœlicissima tyrannide defendat. Nolo ego hoc loco recensere egregiam illam corporis habitudinem, ac illa pulcherrima naturæ lineamenta, quæ hunc plane coarguunt vere Germanicum illum splendorem referre. Nolo inquam recensere illa tam vulgata, & ferme protrita, ne vestris auribus, plus iusto molestus fiam, ea inculcans atque in medium proferens, quæ etiam gladiatoribus, & athletis communia sunt. Tamen hoc vnum breuiter admonere operæ pretium esse duxi, hanc scilicet ætatem, & has vires, quæ huic natura largita est, tolerandis sudoribus, algoribus, vigiliis, aliisque incommodis accommodatissimam esse. Partim etiam vt vos commonerem imprudentissimi cuiusdam hominis, nuper Gallica legatione functi, ad Eburonum ciuitatem prouinciamque, qui, siue ex mandato ita dixerit, siue Gallicam leuitatem, impudentiamque coercere non potuerit, In huius nostri Illustrisimi & Inuictisimi Regis contumeliam, nihil aliud cum adferre potuisset homo sceleratus, ausus est satis contumeliose Regulum appellare, statura forte pusillum suggillans, quasi vel id vitium censeri posit, si vere obiiciatur, aut mox pusillus sit, qui non æquauerit corpore cyclopem. Sed facessat temerarius homo cum sua Gallica leuitate, nos sat magnum eum iudicamus, quem maximi quique maiorem sese fateri coguntur, & si idipsum forte inuitisimi faciant. Non debet etiam vos commouere, quod toties per cuniculos oppugnatur Carolus Rex, quasi qui nondum fortunæ vices expertus sit. Illi enim constanter adfirmant, imperium decernendum non fore ei, qui belli discrimina, & euentus iniquisimos, dubiosque lubricæ sortis nondum subierit. Ad quod cum dici permulta & grauiter, & ornate posint, ego paucis agere malo, propterea, quod eiusmodi sit ista causa, vt nequaquam indigeat accurata defensione. Quippe, quando eandem possumus longe fortius retorquere in eum, cuius gratia ista dicuntur.

tur. At nos aliena oppugnare non decreuimus, verum nostra defendere. Idque tam licere cuiuis opinamur, vt nemo ob id læsum se iure queri possit. Belli ergo fortunam qui sæpius experti sunt, eos ad Rempublic. administrandam aptos esse adfirmabimus? Absit hoc illustrissimi Principes. Qui enim tum aptiores censendi forent, quam vulgus istud perditissimorum hominum, quos Germania ad publicam calamitatem heu nimis diu aluit. Nam hoc & calonibus atque lixis, ac etiam prostitutis illis mulieribus, quæ castra sequuntur, prope peculiare est, ita vt assidue a fortuna versentur. Modo victores, modo victi circumambulent. Iam triumphantes, mox in triumphum ducti. Aliquando direptis opibus, exustis ciuitatibus, occisis, aut despoliatis habitatoribus opulentissimi, mox profligatis prioribus fortunis infœlicissimi, ac omnium maxime miserrimi. Hæc idcirco dicere volui, vt sciatis, huius causæ caput, longe nimis imbecillum esse, vt etiam si aduersarius verum diceret, propterea ab imperio secludi is debeat, in quem illud sophisma torquetur. Quis enim vnquam Alexandro magno in rebus gerendis fortunatior? Quis Publio Scipione Africano & fortior, & melior? Quis Octauiano fœlicior, aut potentior? At hi omnes pueri prope ad imperium admissi sunt, ita, vt nullis antea bellis propter ætatem interesse potuerint. Cum imperio enim exercitantur Imperatores, non secus quam nos cum nostris studiis. Quanquam omnino credere non debetis militaris disciplinæ expertem esse eum Regem, cum quo, quicunque sunt in orbe Christiano egregii, ac famosi bellatores, familiarissime conuersantur. His artibus a puero imbutus est, ad eas perdiscendas non tam sponte accessit, quam vi quadam naturæ pertractus fuit. Hæc auita sunt insignia, quæ hæreditaria quadam successione, in hunc propagata fuerunt. Ita, vt audaciam, & robur, ex ipsis maternis vberibus suxisse videatur. Solent huiusmodi confugia quærere Oratores perplexi, dum non habent vel quod aduersario obiiciant, vel quod pro se dicant. Quemadmodum si quis cum sanitatem reprehendere non possit, laudaret febrem quartanam. Ita qui paci inuident, belli gloriam extollunt. Quibus nos respondebimus, duo esse bellorum genera. Quoddam enim sola Imperatorum libidine, ac petulantia quadam ferocientium animorum leuibus ex causis concitari, ac sæpe cum maximo discrimine Reipublicæ in fortunæ arbitrio dubium, & anceps versari. Alterum vero pro Patriæ tuitione, pro liberis, pro fortunis, necessario geri oportere. Idque tale esse, vt siue bene, siue male cedat, ipso nihilominus duci gloriam semper, ac laudem conferat. p.147.
Ad hæc perpaucos comperiri, qui in bellis gerendis, non multo magis suis affectionibus ducantur, & obtemperent, quam publicæ vtilitati consulant. Vtpote qui pro nihilo pendant iustitiam, pietatem, cæterasque virtutes. Verum, contemptis religionibus, ac iure gentium spreto, aliena quidem per maximas iniurias deuastando, contra socios ac vicinos crudelissime grassando; se bellica virtute, ac militari disciplina, cæteris mortalibus præpollere gloriantur. Sed nos omni præconio efferendos; omnique laude prosequendos arbitramur, qui sic regnum instituerunt, vt malint suos fines tueri, quam aliena diripere, pacem fouere, quam excitare bella, optare potius opulentam patriam vt habeant suis terminis coarctatam, quam expilatam ac miseram, etiam si vsque ad Indos protendatur. Quid autem refert, si bella omnino facessant, dummodo patria prudenter, & ordinate gubernetur. Immo omnibus votis exoptare Principem debemus, cuius consilio, & auctoritate, bellica rabies, in pacis lenitatem, & mansuetudinem vertatur. Hoc sancta Ecclesia quotidie piis precibus efflagitat. Hoc Euangelia Christi, quæ fidei nostræ indissolubile fundamentum existunt, toties nobis inculcant. Memineritis sanctum Regem Dauid ad extruendum Deo templum, indignum fuisse reputatum, eo quod vir sanguinum esset, Mosen proinde legis diuinæ promulgatorem, a promissionis patria Deo iubente seclusum, Regem vero nostrum Christum, quem Iehosue nobis designabat, in ciuitatem sanctam venisse pacificum. Quapropter de Christianorum cæde non debet gloriari Christianus Princeps. Inanis est enim gloria, quæ in Reip. perniciem vertitur.

titur. Omnes quippe vnius ciuitatis municipes sumus, præsidem habentes Opt. Maxim. Deum. In hac qui seditiosi deprehenduntur, expedit Reipubl. vt a regimine præcipites deturbentur, ne labefactetur status immaculatæ, & incorruptæ matris Ecclesiæ. Videte Ethnicum illum M. Catonem, quanta grauitate ciuilem discordiam execratus fuerit. Fuisse enim traditur vir ille summæ integritatis, & egregium Rom. probitatis exemplar. Is post illam memorabilem cladem Pop. Rom. in Pharsalia confectam, cum interfectorum ciuium cadauera circumlustrasset, manibus obtexisse oculos fertur, ne Reipublic. calamitatem diutius contueretur. Nemo certe tam est mentis, aut rationis expers, qui non longe præferat sanguinolentis bellorum tumultibus, florentissima tempora pacis, cum in istis omnia & diuina, & humana, optime ac tranquillissime regantur, in illis autem, interrumpantur non modo hominum voluptates, verum etiam Deorum immortalium cultus, religionesque pessum eant, ac turpissime polluantur. Et si diligenter introspicitis, reperietis hic multum relinqui solidæ & non fucatæ laudis, illic vero mendaciis omnia fere obnoxia circumferri. Quis enim iactabundo, ac gloriæ iam spe inflato, de sua vtcunque sese victoria extollenti, credat? Quis non vel pro media parte confictum putet, egregium illud bellicum poema, vbi omnia ad laudem victoris cantantur? quodque (si rem aliunde perconteris) obscurum subito fieri videas, ac tale, vt iam huiusmodi schematis pudere te vehementer possit. Constat ergo belli imperitiam nemini merito imputandam, qui sua dexteritate, atque prudentia, sic disposuit regni statum, vt ei bellum inferre non ausit quispiam, nisi fuerit ille extrema dementia, aut ingenti temeritate correptus. Quod si quis omnino quietis impatiens, ac belli plus iusto adpetens, inuitum ac reluctantem temere armis lacessierit, in hunc demum ac turbatorem publicæ commoditatis, omnes neruos, omnemque potentiam expendat, vt tandem optimi imperatoris officium, non segniter exercuisse, comperiatur. Iam dicendum videtur de his rebus, quæ ad imperii amplitudinem summopere desiderari consueuerunt. Inter quas summo fere loco constitui solet mutuus adfectus, atque beneuolentia, non solum Principis erga Rempublic. verum etiam erga vicinas gentes, sociosque & necessarios. Qua in re si adhuc aliquid est quod a Carolo Rege exigendum, aut etiam extorquendum putetis, idipsum sponte sua lubens ipse vobis præstabit. Nam cum tam sit præclara, ac vere regia indole præditus, vt etiam hostibus suis vltro parcere, nedum charissimis, ac amicissimis bene facere gloriosum esse iudicet, qua occasione induci illum, aut certe permoueri posse existimatis, vt charissi-
p.148 mam patriam suam non prosequatur maxima cum pietate, & summa gratitudine. Neque vestrum esse quenquam credo, qui nesciat qua religione, quibus officiis, qua necessitudine, potentissimi prope omnes Europæ Reges, cum illo pacta firmauerint, Societatem inierint, affinitatemque contraxerint, Angliæ videlicet, Vngariæ, Poloniæ, Daciæ, ac Portugalliæ. Ferox insuper bellicosaque Heluetiorum gens, ac populosa Sueuorum coniuratio, nec non Eburonum præpotens ille, ac inter prudentissimos merito connumerandus Princeps Erhardus, vna cum tota Marcensium familia. Omnes profecto Carolum Regem sanctissime colunt, nec est quisquam sociorum, aut necessariorum, qui non præstitæ fidei reum illum facere ausit. Iusiurandum nullis conditionibus vt violaret impelli vnquam potuit, fidem etiam hostibus constantissime semper seruauit. Culpam autem quam in aliis damnare sæpius poterat, ipse nunquam admisit, honorem suum integrum, & illæsum seruare malens, quam alienam perfidiam, vel vindicando detegere, vel compensando adæquare. Quo vero clarius dilucidiusque ipsius Caroli Regis erga sacrum hoc imperium, fidem perspicere, & diiudicare possitis, considerate quæso, ac animo diligenter perpendite, an aliquando aut palam, aut claneulo aduersus imperii maiestatem machinatus sit, an pecuniis, fauore, potentia, contumaces fouerit, rebelles susceperit, diffidentes rebus suis Imperii hostes ingentibus spebus erexerit. Quam demum ob causam contemnere illum Venetorum amicitiam creditis, nisi quia perpetuos hostes

Rom. Imperii, vestræque nationi infensissimos esse cognouit? Quocirca si penes me horum comitiorum summa staret, fidem meam ac honorem mehercle grauiter acerrimeque læsum putarem, si contra meam conscientiam, contra publicam omnium expectationem, alium quenquam isti præferendum statuerem. Vos ipsi Illustrissimi Principes, iamdudum conspexistis, quam sancte, quam sincere, quam pure ad imperium aspiret. Non ambitione rapitur, neque tumet arrogantia. Non popularis auræ tempestatibus iactatur. Sed id tantum a vobis officiosissime petit, quod sui parentes sanctissime possederunt, quodque, si ipse non peteret, vos illi sponte fueritis oblaturi, cum eis rebus abundare illum cerneretis, quæ vos a rege Romanorum expetenda iudicatis. Prudentissime quidem a maioribus nostris constitutum est, vt ambitus e Republ. tolleretur, ne his qui boni in ciuitate versantur, cum perditis nonnunquam, flagitiosisque in competendo communis, ac par esset conditio. At viris fortibus hac lege nequaquam honoris aditum percludi voluerunt, ita, vt coercendos illos censuerint, qui sua vel dexteritate, vel prudentia, reipub. periculis, necessitatibusque consulere possent. Istis enim qualiber in vrbe præmia debentur virtutis. Ad quam incitare, ac etiam inflammare mortalium animos solet insitus ille (nescio quis) gloriæ igniculus, quem vix etiam sapientissimi restinguere potuerunt. Vnde nec vestræ voluntati Carolus Rex reluctabitur, si vestro candidissimo iudicio huic imperium decernendum duxeritis. Plus nempe vestræ pietati, prudentiæ, liberalitati, quam suæ modestiæ dandum intelliget. Nam si sapientem mutare sententiam quandoque expedit, minimeque indecorum habetur, etiam in his, quæ sub controuersia, & disputatione relinquuntur, quanto magis vbi de Reipubl. dignitate, de salute omnium agitur, ibi pertinacem esse non licebit? Qui enim ad id quod ei gratuito affertur, morosum se præstat, non caret certe turpissimo ingratitudinis, aut simulationis crimine. Quare enim vt candidatus petit, si sponte oblatum, non alacriter amplectitur? Hæc idcirco dixi, ne quis Carolum Regem ex illorum numero esse credat, qui aliud in fronte, aliud in pectore gerunt. Ille sese aperte imperatorium candidatum profitetur, eaque in re vestros calculos, ac vestrum æquissimum iudicium expectat. Quid autem attinet exhortari vos, vt eum vobis imperatorem deligatis, qui a Christianorum ceruicibus, ab aris, ac templis Dei Opt. Max. sine vestro incommodo, truculentissimos ac nefarios hostes depellere tam facile possit, quam lubens velit? Sciunt omnes immanitatem, rabiem, ferocitatemque Turcarum. Obtenta Asia, in Africam moliuntur exercitum, breui quod eis adhuc in Asia deesse videbatur, ferro, ac flamma subegerunt. Syriam videlicet omnem, Arabiam denique totam, vniuersamque Ægyptum. Nolo exaggerare verbis Turcarum potentiam, quandoquidem hanc ipsam rem accurate satis proximo Augustensi Principum conuentu, Legati Roman. pontificis effinxerunt. p.149. Quibus si fidem adhibendam censetis, mea industria nihil addi, nihil excogitari potest, quod his tam ornatis, ac magnificis buccinatoribus respondeat. Sed per Deum immortalem o illustriss. Princ. nolite credere quenquam mortalium timeri hoc tempore a Turcis, nisi Carolum Regem. Nolite opinari præter hunc superesse quenquam, qui huius tam periculosi, & ancipitis belli pondus sustinere queat. Hunc missis epistolis, de pace atque induciis sollicitant. Hunc totius Europæ potentissimum esse palam fatentur. Huius iam vires in Africa magna suorum clade experti sunt. Huius classem in mediterraneo mari obuiam semper habent. Cum hoc sibi rem esse conficiendam vident. Siciliam, Sardiniam, Corsicam, Calabriam, Apuliamque ex Epiro, ac tota proinde Græcia procul despiciunt, suoque furori obiectas esse vehementissime dolent. Peruiis autem Pannoniis, quantum itineris spatium interiacere putatis, si ex Mæsia aut Macedonia in Germaniam Turca expeditionem paret? Verum ibi quoque Croaciam, Austriam, Charinthiamque, velut quendam Germaniæ clypeum obtrudi sibi conspicit. Nemo igitur persuadeat vobis o Princ. illustriss. quenquam mortalium esse, qui maiore desiderio ad hoc bellum teneatur, aut qui idipsum pro

sua

sua gloria, & fidei honore, celerius ad rectum finem perducere possit. Si sunt qui de se magnifica pollicentur, & fidem suam ingentibus promissis onerant, cum nihil adhuc admiratione dignum nauauerint, hi (vt fieri solet) tranquillo flumine nauim ducentes, bonos ac peritos se naucleros putant. Quantoque absunt remotius ab hostium conspectu, tanto audaciores apparere gestiunt. Qui vero manum admonuerit, illum obseruare vos oportet. Hic ille est Carolus Rex, quem iam sæpius honoris caussa nominandum putauimus. Ille inquam, qui ad ista fata, Deorum immortalium nutu, reseruatur. Huic, qui fortunam tacite obiiciunt, ipsi suam fortunam nondum a tergo inspexerunt. Nunquam deerit fortuna, si sapientia vtamur. Multoque præstat, fortunæ non subiacuisse, quam sapientia caruisse. Sapientia vero ad Principem spectat, a quo hæc fere desiderantur, vt regno suo optime præsit, vt seniorum & prudentium consilio Rempubl. administret, vt a regimine pueros, mulierculas, & effœminatos homines excludat, vt in corrigendo, seueritatem iustitiæ, cum humanitate coniungat, vt erga bene meritos munificus, & liberalis existat, vt regni opes non facile profundat, vt patriam immoderatis quæstubus non expilet, vt iura libertatemque patriæ, nulla spe lucri, aut gratia cuiusquam flexus diuendat, imminuiue permittat, vt sese omnibus exemplum continentiæ & integritatis exhibeat. Hæc sunt, quæ bonum imperatorem, strenuumque ducem reddunt, non ea, quæ vulgo magna, & præclara putantur, corporis robor, audacia (quæ & temeritas dicitur) vsus belli, impatientia quietis, tollerantia laborum, & si qua alia sunt, quæ hominibus admiranda videntur. Cum ad alias virtutes comparata, statim euanescant, atque obscura fiant. Restat iam vt de priuilegio Germanicæ nationis in designando imperatore, pauca disseramus. Et licet ista pars apud vos multum ponderis, atque existimationis habere merito debeat, a nobis tamen multis verbis pertractanda non videtur. Quantum enim ad Carolum Regem attinet, omnibus credo abunde satisfactum esse. Interim tamen quid ego de hac re sentiam, & quid vos sentire ac statuere velim, breuiter explicabo. Requiritur eligendus a vobis imperator, qui ex Germanica natione sit oriundus, neque hoc solum, verum etiam qui ipsam linguam, moresque, ac illum magnanimum & generosum spiritum ex incunabulis hauserit. Id ego non solum prudenter, & caute, a vestris maioribus constitutum fuisse, verum etiam a vobis diligenter obseruandum esse pronuntio. Si enim vestri honoris, ac publicæ libertatis memores esse vultis, nunquam admittetis, vt Germanica natio per vos sese dispoliatam suis priuilegiis lamentari merito possit. Ea profecto longo iam vsu apud nos consenuerunt, & in hunc vsque diem inuiolata perdurant. Nam DCCCC. fere exacti sunt anni ex quo Rom. Imperium, maxima gloria nostra occupamus. Ab illo videlicet die, quo, inclinante Græcorum fortuna, ad Francos Germanos rerum summa translata fuit. Non libet hoc loco veterem illam controuersiam mouere, quæ sæpius est ab eruditissimis retractata, quinam prisci illi extiterint p. 150. Franci. Sed hoc vnum dico, longe a veritate alienos esse, qui hos ad Galliam trahere conantur. Quippe cum ante Chlodouei Regis tempora, in Galliis habitasse Francos nullis historiis comprobari posse certum sit, at tum Germaniam illos inhabitasse constat. Et licet Galliis dominarentur, Germaniam tamen aliquando deseruisse, qui affirmat impudentissimus est. Id namque & Francorum annales testantur, & innumera in ipsorum legibus prodita memoriæ vocabula, quæ Germanicam redolent originem. Huiusmodi permulta comperiet, si quis mihi credere noluerit, in lege Salica, & Ripuariorum, deinde in constitutionibus Caroli magni, Ludouici, Chlotarii, ac Caroli iunioris. Testatur præterea frequens, & prope continua illorum apud Germanos conuersatio, consessusque. Belgicam enim a Germania non seiungimus, moti præter alias cum fortissimas, tum efficacissimas rationes, auctoritate præclarissimorum, & amplissimorum virorum, P. Cornelii Taciti, Clau. Ptolomæi, Strabonis, Eutropii ac aliorum, qui etiam Neruios, Eburones, ac Atrabatas Germaniæ adscribunt. Quod si nulla alia prorsus ratio suppeteret, satis (vt o-

pinor.) fuerit, Germanorum in Gallos mutuum, & inextinguibile odium. Cuius inter priscos rerum gestarum scriptores, non semel C. Cæsar, Tacitus atque Suetonius meminerunt. Vnde quum & lingua, & moribus, tum etiam conuersatione a Germanis nihil dissimiles, sed arctissime copulati fuerint, satis probatum puto, hos non modo præiudicium vobis nullum facere, verum etiam magnum splendorem, atque ornamentum nostræ nationi adferre. Quare cessent Galli de istis sese iactitare, tam claris & inuictis Principibus; sola hæc gloria Germanicæ nationi, ac vestris dignitatibus debetur. Nolite ergo vestram libertatem, vestra priuilegia, extranei Regis libidini exponere. Cauete quæso, ne alium Imperatorem pronuncietis, quam e vestra natione, & Germano sanguine propagatum. Quomodo enim vos liberos esse sinent, qui suis subditis insolentissime & superbissime dominantur? Quod si vobis in animum venerit (id quod nos vnice a Deo optimo, maximo postulamus) Carolum Regem, vt sacro Romano Imperio Regem Comitiis Franckofurdiensibus decernere velitis, non dubitamus, quin id toti Christianæ Reipublicæ, bene fœliciterque cessurum sit. Vestris denique dignitatibus, cunctis Germaniæ prouinciis, ciuitatibus, oppidis, gratissimum aliquando fructum sit allaturum. Quandoquidem Regem habituri sitis, quem natura ad id effinxisse videtur, vt mortalibus Imperio dominetur, consilio præsit, mansuetudine ac æquitate adiumento sit. De quo vere prædicari potest, id quod Cyrus Persarum Rex dicere solitus fertur, Imperium ei deberi, qui quibus imperet melior sit. Nam præter eas virtutes, quæ egregium imperatorem efficiunt, omnibus fortunæ dotibus, omnibus naturæ ornamentis, præditus est. Paternam enim originem, trium Imperatorum sanguine decoratam, Maternam vero ex illustrissimis & potentissimis Hispaniarum Regibus deriuatam, suo ingenito fulgore, velut quoddam luculentissimum sydus illustrat. A quibus hæreditario iure superioris, atque inferioris Germaniæ angulos regendos accepit, ita vt intra illos non tam inclusa, quam munitissimo quodam vallo septa Germania videri possit. Qui triplici etiam Hispaniæ, latissimæ, & opulentissimæ Prouinciæ, iustissime dominatur, atque augustissime præest. Qui mediterraneum mare, ex Hispaniis vsque ad Creten Asiæ insulam, suis classibus nauigat. Qui Sardiniam, Corsicam, Siciliam, Neapolim, Calabriam, Apuliam, Mauris Turcisque oppositas, summa virtute tuetur. Qui maximam Africæ partem, iuxta Atlantem montem, a columnis Herculis, & initio Gadium, vsque ad Tripolim, atque Carthaginem tributariam possidet. Qui tanta est fœlicitate, vt huic plus vno die terrarum fortuna contulerit, quam potentissimi aliquando Reges, & expertissimi Duces, bello subiugare longo tempore, ac diuturno labore potuerint. Qui in ea est ætate constitutus, quæ & vires, & animum cum tempore ipso solet augere. Qui gratia tantum apud Germanos valet, quantum ante hunc nemo alius. Hunc itaque si delegeritis Regem Romanorum, vobis, totique Christianæ Reipubl. optime consultum esse sentietis. Imperii fines ampliari, vestros perpetuos hostes profligari, postremo infideles, ac barbaros ad fidei professionem venire supplices conspicietis. Quod ita vobis inspirare dignetur Opt. Max. Deus. Amen. DIXI.

HERMANNI NVENARII COMITIS INCLYTI EPIGRAMMA. IN DEFECTIONEM SOLIS, ET ELECTIONEM CAROLI REGIS ROMANORVM. p. 35.

Delituit, nuper cœli sub vertice Phoebus,
Occuluitque suum Delius ipse iubar.
Emersit subito diuinum Cæsaris astrum,
Cumque nouo rediit Cæsare Phoebus ouans.

Erge

Ergo hoc iam constat, quo pacto regnet vterque,
Phoebus apud superos, Cæsar in orbe regit.

EIVSDEM EPIGRAMMA IN CAESAREM ET ATLANTEM.

Magnus Atlas humeris gestare putatur olympum,
Quamuis Herculea sit releuatus ope.
Magnus item Cæsar terrarum sustinet orbem
Solus, & ex alto pectore cuncta gerit.
Fortior est igitur robusto Cæsar Atlante,
Ille caput socium, renuit iste parem.

EIVSDEM AD CAROLVM REGEM ROMANORVM DISTICHON.

Dent superi sanum te vincere Nestoris annos,
Carole, iam nequeunt hi dare plura tibi.

INVICTISSIMO ATQVE CHRISTIANISSIMO CAROLO ROM. REGI DESIGNATO, HISPANIARVM INSVPER, AC VTRIVSQVE SICILIAE REGI, AVSTRIAE BVRGVNDIAEQVAE PRINCIPI POTENTISSIMO, HERMANNVS DE NVENAR COMES, NOMINE STVDIOSORVM GERMANIAE, SALVTEM ATQVE FELICITATEM PERPETVAM OPTAT.

POstea quàm apud Germanos increbuit augustiss. Rex Carole, te, Dei optimi maximique nutu beneficioque, Christianæ Republicæ principem ac moderatorem designatum esse, incredibile est, quanta fuerit omnium Germanorum lætitia, plausus & exultatio. Et potissimum illorum, qui sub patrocinio aui tui gloriosissimi Maximiliani Augusti bonis studiis operam suam locauerunt. Ii quippe cum pientissimo principe, ac studiorum suorum defensore spoliatos se iamdudum viderent, non iniuria acerbissimo luctu, & ingenti mœrore perculsi torquebantur. Sed hunc subito leniuit fœlicissima fatorum series, neque leniuit tanquam, verumetiam cumulatissimo gaudio commutauit. Fuere tunc inter hos aliquot ornatissimi viri, qui me tacite adhortabantur, vt ad te stylum conuerterem, & hoc, quantulumcunque est, literarum negotium. nomine studiosorum Germaniæ mihi desumerem. Quibus (vt verum fatear) parui haud inuitus, cùm quod officii mei id esse ratus sim, tum etiam quod occulte me stimularet, immo impelleret, nuper inflicta, non mihi tantum, sed etiam doctissimis & honestissimis viris, contumelia, quorum nonnulli fuerunt, qui mihi magna necessitudine deuincti tenebantur, ita vt nòn paruam contumeliæ partem in me redundare cernerem. Quapropter cum hanc omnes in te Carole Cæsar spem, fiduciamque coniecerimus, vt studiorum nostrorum futurum te haud dubio & patronum, & vindicem putemus, rogant te studiosi omnes, atque eruditissimi totius Germaniæ literarum professores obtestantur, vt renascentium iampridem bonarum artium curam habere velis. Ipsa quoque Germania florentissimis, atque pul- 1519 cherrimis ingeniis vndique excultam sese conspiciens, summo desiderio, summoque affectu optat, vt tuo augusto auspicio fœdissimam sophistarum barbariem e suis finibus exterminare velis, quæ iam annos plusquam octingentos, magno cum dedecore, atque iactura omnium artium perdurat. Has nobis reliquias abominabiles barba-

iorum tumultus inuexerunt Gotti, Longobardi, Vuandali, Slaui, Huni, Nordmanni. Hos itidem defæcare, & excutere tuo candore perfacile poteris. Qua in re non opus est vt multum laboris insumas. Iacta sunt fundamenta, nihil restat, nisi vt vel tuo, vel optimatum tuorum patrocinio structura fulciatur. Dignum profecto principe, dignum illustribus viris patrocinium. Magnus enim Rex fuisse Dionysius ille Tyrannus perhibetur, sed non parum ornamenti contulit huic Platonis, & Aristippi familiaritas. Quantum vero laudis Cyro Regi ficta Xenophontis historia comparauit? Quid esset iam Mecœnas, nisi Vergilium fortitus esset præconem? Quid de Alexandro Rege dicam? nescio certe an huic plus profuerit dignitas Aristotelis, quam subiugata Asia, & cæsus Darius potentissimus alioqui Persarum Dominus. Nam inter alias eius laudes quasi amplissimam hanc refert Plutarchus in eo libello, quem περὶ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου τύχης καὶ ἀρετῆς inscripsit, cuius verba subiiciam: τὸν μὲν ἁρμονιακὸν ἀνάξαρχον ἐντιμώτατον τῶν φίλων ἐνόμιζε. πύῤῥωνι δὲ τῷ ἠλείῳ πρῶτον ἐντυχόντι μυρίους χρυσοῦς ἔδωκε, ξενοκράτει δὲ τῷ Πλάτωνος συνήθει πεντηκοντα τάλαντα δωρεὰν ἔπεμψε. ὀνησίκριτον δὲ τὸν Διογένους τοῦ κυνὸς μαθητὴν ὅτι ἄρχοντα τῶν κυβερνητῶν κατέστησεν. Sed non suntnobis longe repetenda exempla, ante oculos obuersatur gloriosissimus auus tuus Maximilianus, quo nemo vnquam fuit in prosequendis doctis hominibus liberalior, munificentiorque. Et fieri nequaquam potest, vt huic tu virtutibus, & egregiis factis cedere velis. Imperium Romanum obtines, idipsum humanitatis artibus tutelare quoddam numen semper fuit. Te igitur alterum Antoninum nobis exhibe, quem inter optimos principes merito consecrauit vetustas, & eidem gloriæ palmam tradidit, ita, vt singulari hoc ἐπιθέτῳ appellaretur φιλόσοφος. Redde itaque sua præmia bene merentibus, foue studiosa ingenia, & breui videbis in Germania renasci Athenas. Coerce quæso imperiosum, & violentum genus quorundam sophistarum, qui ad perniciem literarum nati sunt, Theologistas dico numero non admodum multos. Et vt rem totam intelligas, fraterculos quosdam magnis titulis insanientes, iube suorum cœnobiorum curam gerere, iube domi fratribus suis regendis operam impendere, sacris faciendis inuigilare, populum Christianum diuino verbo & euangelica doctrina reficere, non decoquere rem familiarem, non excitare turbas in ecclesia, non spargere rumores, non seminare linguæ suæ venena in vulgus, non labefactare famam bonorum virorum, non vendicare sibi in alios imperium, qui omnium debent & vita & exemplo esse humilimi. De quibus, & si apud te iure conqueri possem vtpote quos senserim famæ meæ grauissimos hostes, tamen malo hoc tempore communem causam agere, quam me ipsum vindicare. Vnica, crede mihi, pestis est in Germania IACOBVS HOSTRATVS, * quam si restrinxeris ἔσαι πάντα καλῶς, homo præter ingentem suam audaciam insigniter impudens, atque temerarius. Nolo equidem mihi tantum

---

* Hochstratus iste Monachus Dominicanus, & Prior Monasterii Coloniensis, Doctor & Professor Theologiæ atque Inquisitor in terris Electorum Ecclesiasticorum. Homo ineptus erat, acerrimus Lutheranorum insectator, eorumque, qui booas amabant litteras, a quibus plaoe erat alienus, ideoque in epistolis obscurorum virotum facete notatur. Hinc etiam iniquus erat in Hermannum, Comitem Nuenatium, qui ipsum tamen ad paliioodiam coegit, de quo Erasmus Roterodamus lib. XIX ep. XXIX. *Hermannus comes a Noua Aquila, indigne tulerat se notatum ab Iacobo Hochstrato Dominicano, is erat Rabinus, Prior monasterii quad Coloniæ sane quam magnificum est & opulentum. Non potuit homines incompescere, donec illius cognati denunciarint Dominicanis, ne posthac colligerent caseos in vlla ditione vel Comitis vel cognatarum illius. Illi rati minas esse inanes, clam tentarunt solito more venire ad oua & caseos. Factus est in illos impetus terribilis. Hoc damno totum annum mulctati sunt, itaque factum est, vt Iacobus a suis coactus pacis leges acceperit. Habea illius palinodiam. in qua cum recitet verba plena cantumelia quæ scripserat in Comitem. tamen affirmat ac propemodum deierat, se semper de Comite præclare sensisse. Bella palinodia, scurra quam Theologo dignior.*

tantum vt fidem adhibeas. Omnes interroga (si libet) per Germaniam doctos viros. Omnes læsit, omnibus æque infestus est. Quid multa? studiosorum publicus ex professo est hostis, καὶ τῆς μὲν φιλανθρωπίας. Quare te iterum atque iterum rogant, hunc vt tua auctoritate compescas, & vt vel tacere omnino, vel melius loqui præcipias, censorem sui, non aliorum agat, domui suæ consulat, & iuxta Apostolicam doctrinam, non sit verbosus, non detractor, sit sobrius. Quod si ita, vt speramus, effeceris, polliceor tibi, quod omnes, qui in studiis literarum aliquid consecuti sunt, idipsum gratissimo, & iucundissimo animo acceptum tibi referent. Omni denique studio, diligentia, industriaque suas opes in te certatim effundent, sua studia tibi addicent, seipsos tibi perpetuo deuouebunt. Teque cum totius orbis commodo, Nestoriam senectam superare optant, vt hostibus tuis fœlicissime domineris, vt fidei Christianæ vtilissime præsis. Vale, & hanc legationem nostram pro tua clementia boni consulas.

p.153. EXHORTATIO NOBILIVM GERMANIAE PER DOCTISSIMVM INGENIOSISSIMVMQVE VIRVM IACOBVM SOBIVM, INSIGNIIS DOCTORATVS LL. DECORATVM, AD ILLVSTRISS. CAROLVM HISPANIARVM REGEM, AC ROMANVM SEMPER AVGVSTVM DESIGNATVM.

NON miraberis Christianorum Regum florentissime potentissimeque Carole, si nos nostræ anxii cum dignitatis, tum salutis etiam, conamur admonere, quomodo, nostra sponte ac omnium expectationes mortalium in te congestum, nostrum, Romanique populi, atque adeo orbis terrarum, imperium, fœliciter gerere, ac prudenter administrare & velis & possis. Siquidem cum tantam molem imperii ipse, summis plenam curarum solicitudinumque fluctibus, teneris adhuc tuis imposueris humeris. Nec nos etiam sine ingenti omnium nostrum periculo principatum, ac habenas totius Christianæ Reipubl. tibi commisisse iudicaremur, si alius esses, quam te omnes esse sciunt, atque pertinacissime adserunt. Quippe cum totum id, quod tibi vel officio, vel gratia moti, contulerimus, in nostram culpam redundaret. Cum non facili momento, si quod erratum fuerit resarciatur, nec rursus sine orbis commodo, quod bene inde prouenerit, numeretur. Quod ergo faciendum, si ætas suppeteret, nequaquam fuerat, id si modo omiserimus, temeritate potius, quam consilio prouexisse te ad tantum imperii culmen, certe post Dei immortalis opes maximum, iudicaremur. Æquo ergo Carole, vnica Christianorum spes omnium, animo feres, si nos nostrarum solliciti rerum, quid e re vtilitateque nostra; quidque ex tua dignitate fuerit, paucis ceu digito commonstrauerimus, quo tu bene fœliciterque imperitasse nobis, nos recte dicto audientes fuisse, præclarumque tibi Imperatoris fecisse nomen posteritati dicamur. Neque verebimur ob id male audiendum tibi, quando tua ea est ætas, ea præclara indoles, id virtutis specimen, vt cuique bene monenti potius, quam perniciose blandienti aurem præbeas, cum alioqui adolescentia proprio affectuum agitata malo, non facile inter vitia, virtutesque discrimen habeat abiiciendaque eligat sæpe, ac respuat eligenda. Paucis his ante actis diebus, cum Romanum imperium suo gubernatore Maximiliani clarissimo auo tuo, non sine ingenti omnium dolore, ac totius orbis incommodo, orbatum esset, summa excitata animorum sunt studia, aliis alio imperium trahentibus, intenti tamen omnes in septemuiros illos delectos Heroas, quem tandem suis designaturi essent suffragiis, cui summa imperii, ceu dignissimo, excellentissimoque imperatori, concredenda veniret. Mirum quanto desiderio, quam vnanimi popularium voto postulabaris. Te senes auebant te expectabat viridior ætas, te proceres canebant, te prædicabant plebei. Nulla præterea non fuit Respublica quæ non libens, ac gratulabunda tuum videbatur

debatur subitura iugum. Nec minus fuere propensæ voluntates in Carolum, nobilis illius Sueuici exercitus, egregii Germanicæ libertatis vindicis, impotentis tyrannidis pulchri punitoris. Vixdum enim illi alium videbantur passuri Romanum regem, quam te Carolum, trium clarissimorum vna serie Romanorum imperatorum nepotem, fœlicissimum ante se regum omnium, vt cui sine bellis, sine sanguine, sine cladibus, tot incruenta contigerint imperia, tot subditæ sint nationes, tot pareant populi. Quippe qui ad orientem Danubium teneat, in meridie Ionium mare, ac Siculum fretum, cum ipsa Trinacria, ac non exigua Italiæ parte, possideat. Qui in Hispaniis Africaque cum Herculis columnis occidentem custodiat solem. Postremo in Oceano ac mari Germanico septemtriones conspiciat. Nec quietiores etiam Heluetii bello geniti, videbantur, qui vt te regem conspicerent Christiano imperantem circulo, non laboribus, non sanguini, non vitæ denique se parsuros polliciti. Quod ergo bonum, fœlix, faustumque sit, tibi, nobisque omnibus, tete inclyte Carole, desiderate mortalibus, libero Germanorum nate stirpe, designatum Rom. regem. IV. Kal. Iulii, cum votis, ac precationibus in Deum opt. max. plausu, & gaudio erumpentibus lachrymis, concordi cœlestium voluntate, septem virorum suffragio, p. 134.
suscepimus, dantes accipientesque vltro ac citro beneficiorum cumulos. Abs te scilicet, vbi, vt pius patriæ pater, ac princeps nostræ Reip. temonem recte gubernaueris. Contra, vbi nos pro incolumitate, ac salute optimi principis, non sæui domini, opes, sanguinem, spiritus, profuderimus. Memineris ergo obtestamur, te ascitum in principatum, non tyrannidem, quem ita demum rectissime, diutissimeque sustinueris, si plus virium tibi in amore nostrum, quam timore posueris. Amor siquidem perpetuum fert principem, timor vero inuisum e medio tollit. Sint Phalarides tibi, sint Dionysii, sint superbi Tarquinii, sint Nerones, sint Caligulæ, sint nostra etiam tempestate ceruina illa cornua recenti exemplo. Sed quomodo nos id de te timere in animum ducere poterimus? qui auos habueris paternos Augustorum, atque adeo mortalium omnium clementiam longe superantes. Vnde impetrare nihil æque, atque delictorum summam impunitatem facile fuit. Nec tamen vt conniueas volumus, verum clementiæ mixtam seueritatem exposcimus. Sonteis, ne scelera superent, punias, sua cuique cum discrimine des præmia. Non iis, qui quæcunque dixeris, feceris que laudauerint, qui te a peditibus semper secuti fuerint, qui cum admiratione quæ ore, vel leuissima quæque, temere lapsa, exceperint, qui fiscum tuum locupletare, miserorum flentiumque ratione non habita, studuerint, qui iocularia exercuerint, qui maiora expiscaturi, munusculis onerauerint, qui oratoriis phaleris te deum fecerint. Sed qui aliquando errantem serio increpauerint, qui domi potius, forisque salutem tuam quæsierint, qui salubria tibi, tuæque Reipublicæ sapienter libereque admonuerint, qui bono modo diuitias tibi conquisierint, qui in ciues eas auidius contulerint, quam inde emunxerint, qui morum grauitatem disciplinis coniunxerint, qui proprio relicto, tuum patriæque commodum amauerint. Ea vero quam optime fient, quando quæ vere maximo facienda principi, ipse feceris, adulatorem videlicet, principum communem pestem, ab amico discreueris; cognitumque abs te reieceris, vel maxime præeunte ac iter commonstrante grauissimo, doctissimoque Plutarcho, Imperatoris optimi Traiani optimo præceptore. Tuis item præceperis, suis contenti stipendiis, abeant, non eos, qui tuam implorauerint opem, qui ad te non aliter, quam ad sacram anchoram, & parentem communem, & protectorem confugerint, spolient mutilentque, vt satius etiam fuerit, vel omnia perdere, vel patria exulare, vel ad hostes confugere, quam tantis laboribus, tantis impendiis, tantis periculis, saltem principis frustra toties & tam diu poscere congressum, id quod profecto maxime vulgi animum a principe auertit. Adeo Regem, vel malum, comem saltem, plebs æquiore tolerat animo. Ita apud Syracusas arreptàm tyrannidem, constans Populi Romani amicus & socius Hieron in mite legitimumque conuertit imperium, cum ipso habitu, benignitateque a cæteris ciuibus nihilo videretur differre.

Pateat

Pateat ad te aditus, pateat cuique sua tibi adperiendi facultas, da supplicantibus digna responsa principe, aut si id per occupationes nequis, eos ordinato, non qui pecuniam tuorum quærant, sed salutem. Audi obsecramus quid Philippo Macedoni contigerit, ad quem cum anus quædam confugisset, sui negotii audiendi postulans locum, illo non vacare sibi respondente, inquit, ergo nec regnum quidem dignum habet principem, qui tuos non audias. Sed quid hoc? non petimus vt nobis æqueris. Tuam sustine, ac auge potius dignitatem maiestatemque, inter mortales plane diuinam, modo cogitaueris tantum velle prodesse, quantum possis, vt sentiat patria non maiestatis fuco duci te, sed ope iuuari. Id etenim, quod alioqui a cœlesti, immortalique petimus deo incolumitatem videlicet & fœlicitatem, id & a te tanquam DEI vices in terris gerente, exposcimus. Non; vt paupertate nostra tuas opes auctas arbitraueris, non, vt fœlicitate, aut potius opulentia, tuæ detractum potentiæ credideris, verum iudicaueris, potius nos tuarum diuitiarum custodes esse, & quæstores, nostraque omnia in tua, vbi opus fuerit, necessitasque postulauerit, futura potestate. Lycurgus ille Lacon Cyro Persarum Regi, videre cupienti gazam regiam, ciues eius asseruatores ostendit. Crœsus etiam victus, cum interrogasset, quid sibi militum ille in capta vrbe tumultus vellet, Cyro respondente, vrbem eos belli iure diripere, quare, inquit, tua diripiunt? & Rege,
p. 153. & vrbe in tua existente potestate? Hic animum adiicias obtestamur o Carole, o patriæ pater, o fausto nominate Augusti nomine, atque tandem amoueas, obliteres, quibus, tua parens Germania, tua alumna, quæ nato primum vitam, deinde & benigna alimentum præbuit, quæque modo vt se tuearis, vt sibi præsis, ad te confugit potissimum, male diu audiuit, maleque infamis fuit, latrocinia videlicet, & rapinas. Rara enim hucusque tuta itinera, rara peregrinantium protectio, non incolæ, non securi aduenæ. Atque adeo non plebeiorum id solum est facinus, verum solo nobilium nomine. Ii enim cum ignaui fuci sint, soli dediti inertiæ, soli crapulæ, soli sui patrimonii, decoctioni, congerentes alias apiculas & mella, & flores, vnde tandem sustineri Rex possit, prosternunt, spoliant, trucidant. Horrendum reuera facinus, nec cuique bono ferendum principi, per orbem tute peregrinatos, in sola spoliari, necarique Germania. Accessit ad hanc priuatam Germanorum insaniam publica totius Christiani orbis rabies, sua in semet ciuilia conuertentis arma, & quæ bella in hostem Christiani nominis vertisse debuissent, iis communi furia seipsos ad internetionem vsque confecerunt. Numeretur (heu dicendum nephas) princeps quisquam, numeretur natio, numeretur Respublica, numeretur vel pagus, qui non horrido atrocique bello ingentem senserit cladem. Alii ex nobis bonos amisimus principes, alii parentes, alii liberos, alii iocundos assuetosque penates, alii quicquid præterea charum antiquumque habuimus. Et quod (o dolor, o nephas, o dominandi fœda libido) detestandum fuit magis, principem religionis paucos ante annos IVLIVM * nacti, qui cum præter alia parum Apostolico digna commissa viro, Christo auctore pacis assertor esse debuisset, summæ esse sibi gloriæ putauit, si Christianos ipse omnes in mutuam concitasset cladem. Sed quid hæc modo? ipse scis generosissime Carole, quam bene consuluisset nauiculæ turbulentus ille, ac temerarius gubernator, si tranquillo potius quam æstuanti eam commisisset freto. Putauit homo ille, pietatem esse maximam, si Romanam ecclesiam perniciosis diuitiis, profanis ditionibus, per fas, nefas, fracta, discissa, rupta fœdera, gladios, sanguinem, mortem Christianorum, contemerasset potius, quam collocupletasset. Quo nihil impium magis Christianum, vel ethnicum etiam pectus potuisset concipere. Tu vero si nobis, tibique consultum esse volueris, nihil pace credes antiquius, nihil pulchrius, nihil melius. Illa enim te fouit, illa tot tibi incruenta tradidit imperia;

Aa

* Iulium II. Papam intelligit.

ria; illa vnanimi omnium voto paulo ante te Regem moderatoremque orbis constituit. Quibus ergo artibus Imperium id custodire melius, quam pace poteris? Nemo profecto nemo, qui inficias eat, iis artibus optime seruari imperia, quibus parantur, nimirum pace. Mala reuera bestia bellum, efferatum initium, tristem, ac vere tragicum exitum habet, nec victori grata, nec victo, dulce saltem inexpertis. Ea solet mortalium esse cupiditas, vt nunquam expleatur. Habenti adiiciendum semper, maxime in imperiis. Tu vero praeclarissime egeris, si id cogitaueris, quod tritum vsu habet prouerbium, Spartam adeptus eam adorna. In alienis occupandi, inuadendisque ditionibus, ipse tuas, ceu ludo, deponas oportet. Si alea recte, & ad votum ceciderit bene est, iam victor, iam triumphator appellaris. Sin contra, id quod plerumque solet, euenerit, is qui paulo ante nationibus, gentibus, regibus imperasti, alieno cum summa & clade, & ignominia, seruies victori domino. Et vt inconstans bellum fortuna versat, bene saltem ageretur, si non mors quoque cum vita commutanda veniret, ac ita demum, patria suo orba principe in medio hostibus diripienda, deuastandaque relinqueretur. Nec hic exempla quaerenda. Omnes historiae, omnes annales, ipsa etiam nostra aetas innumera suppeditabit. Ex quibus tamen vnici ac eiusdem domestici, auitique memineris. Carolus Burgundionum Dux, auiae tuae Diui Maximiliani coniugis pater, si suis contentus, aliena oppugnare destitisset, laudatissimus profecto princeps, infoelicem non oppetiisset mortem. Inuidebunt tibi aliqui, grauemque credent te sibi imminere. Satius tecum agitur, malumus inuidia vrgeri te, quam commiseratione deplorari. Illa fortunae, haec miseriae comes est. Quod si per illos necessario bellum gerendum tibi, si is hostis propulsandus finibus, tu quam potes minimo tuorum malo minima Christiani sanguinis profusione, quam ocyssime finias, nec caussas ex caussis, nec ex bellis bella cumulaueris.

Porro si bellica gloria feruido, ac iuuenili consederit pectori, si generosum p.156 animum iniuriae stimulauerint, si dilatasse fines pulchrum duxeris, recte egeris, si non in tuorum viscera arma conuerteris, non in tuae Reipublicae principes discordiarum semina conieceris, quo nihil potest esse foedius, ac perniciosius, magisque, a patriae patre alienum. Habes alicunde satis vberem gloriae campum. Vrgent semper infesti Aphri ad occiduum versi solem, vrunt Scythae, insultant Thraces, minatur grauissimus Asiae dominus, truculenti omnes Christiani nominis hostes, quos nisi composita prius inter tuos pace absterrueris, breui in penetralibus tuorum senties regnorum. Et quoniam illo necessario bellum sit traducendum, satius fuerit, illorum vri agros, abduci pecora, diripi praedas, dirui munitiones, incendi ciuitates, quam ea omnia, atque his indigniora multo, in nostris sentire finibus.

Habes duces sagacissimos, promtissimos milites, nec minus bello peritos. Neque nos, vbi signa occinuerint conabimur, quin te alacres sequemur, sanguinem simul cum vita posituri. Nec te hoc loco sollicitet, quis in hos vsus pecuniam belli neruos sit administraturus, non opus fuerit nostris, hoc est, Germanorum, Hispanorum sumptibus id geri bellum, cum tot annis, immo saeculis, immensam pecuniarum molem in eum vsum Romam certatim contulerimus. Cum multarum, opulentissimarumque ditionum imperium, ob id Pontifex maximus paulatim occupauerit, atque possideat, qui alioqui Petri, hoc est, Christi vicarii, ac eius, cui neque argentum, neque aurum fuit vnquam, haeres extiterit. Is tibi rationem subducat Annatarum, indulgentiarum, vectigalium, quae omnia summi Pontifices hoc saltem praetextu, ac in nullum alium vsum, praeterquam hospitalitatem, misericordiaeque opera, Caesaribus conniuentibus, custodientium nomine subleuarunt. Iis ergo acceptis pecuniis, Pontifice ad altaria sua gerente, (quando incruentum penitus Petrum in horto dominus, condito ad vaginam gladio esse voluit, agnoscereque linguę tantum mucronem, quo per spiritum, ac Dei verbum credentium in do-

domino corda feriret) bellum fœliciter fortunateque aggredere, expleturus tandem nepos, quod tantopere desideraùit Auus. Quod si eam distractam apud Pontificem inueneris pecuniam, neque in hos vel conuersam, vel seruatum vsus, quid obstat: cur ipse tuo, hoc est, Romano imperio, tuis ditionibus manus iniicere non possis? atque ad te reducto Italico (vnde potissimum nomen Germanica partum virtute habes, Augustusque appellaris) imperio, expeditionem ingredi? Male siquidem depositum illic concreditur, vnde nihil redditum iri speraueris. Sperabimus enim tum, Christo IESV auctore fœliciter gloriosequе Christiani sanguinis hostes, tuæ subdituros manus ferulæ, aperturosque triumphanti tibi, Triumphatoris Christi sacra sepulchri adyta. Agnituros quoque Iesu Christi, veluti piæ oues, piam pastoris & vocem, & stabulum. Nec hoc male Pontificem habere debet, si nos paulo liberius loquamur, id quod e re Germaniæ fuerit. Quippe cum videamus, indoleamusque tandem ad viuum exugi pecunias nobis, emungi miris artibus substantiam pauperum, nec quidpiam, quod equidem sciamus, interea vel in Christiani nominis hostes expendi, vel ad augenda pietatis opera conuerti, sed heu absurdum dictu, nostrorum opibus, quas multis sæpe sudoribus partas constat, Itali homines in suas voluptates abutuntur, quantoque iam quisque Pontificum pluribus oneratus est necessariis, tanto plus venit expilanda Germania, quasi ea sola ad explendam Italorum famem exposita esse debeat. Et quod omnium maxime indignum putamus, eum nomine quoties in Italiam venimus, pessime audire cogimur, tanquam stolidi ebriique, non absque magna nostra contumelia, sed quam nostra stultitia optime promeretur. Verum hæc omnia immeritis nobis a Pontifice imponi dolemus, cui supra alias nationes semper fuimus fidelissimi, quo factum est, vt feramus vtcunque eo processisse tuorum maiorum humilitatem, vt quoties Imperatorem accipiendæ coronæ gratia Romam accedere contigerit, eum iniecta ad frænum manu, Pontificis mulam * ducere oporteat, quod quidam etiam ausi sunt libris commendare. Feramus etiam vt Imperii coronam Pontificiis pedibus suscipias, ** quanquam id nonnihil indignum videri possit de Imperatore,

* Impp. enim Pontifici equum vel mulam adscendenti frenum & strepam dextram tenebant. Exinde dum Fridericus I. strepam sinistram teneret, eum ideo criminabatur Papa, quod officio suo minus satisfecisset, cum dextram strepam tenere debuisset. Verum, Rex aliquantisper motus, dicebat: *vellem melius instrui, vnde mos iste inoleuerit, ex beneuolentia an ex debito*, prout tradit Helmoldus *Chron Slan. lib. I. c LXXX. & Alb. stad. ad a. 1155.* Vid. etiam Sim. Schardii Tractatus de *perfidia insolentia & tyrannide Pontificum Romanorum erga Impp. Germanicos p. 46.*

** Romani enim Lotharium Imp. in genua coram Papa procumbentem in Palatio Lateranensi pingebant, hac addita inscriptione.

Rex venit ante fores, iurans prius vrbis honores,
post homo fit Papa, sumit, quo dante coronam.

Radeuicus *lib. I. c. X.* Singulare est, quod de Henrici VI. Imp. coronatione narrat Rogerius Houedenus Ann. Angl. p. post. ad a. 1191. p. 689. *deinde introduxit eos* (Cæsarem cum Coniuge) *Dominus Papa in Ecclesiam, & vnxit eum in Imperatorem, & vxorem suam in Imperatricem. Sedebat autem Dominus Papa in Cathedra Pontificali, tenens coronam auream Imperialem inter pedes suos, & Imperator, inclinato capite, recepit coronam, & Imperatrix similiter de pedibus Domini Papa, Dominus autem Papa statim percussit tum pede suo coronam Imperatoris, & deiecit eam in terram, significans, quod ipse potestatem eiiciendi eum ab Imperio habere, si ille demeruerit. Sed Cardinales, statim accipientes coronam, imposuerunt eam capiti Imperatoris.* Idem dicit Henricus Knygthonus *de euent. Angl. lib. II. c. XIII.* Baronius *ad a. 1191.* ex quo habet Lehmann *Chron. Spirensi lib. V. c. LXVI.* Licet nec Otto de S. Blasio qui *c. XXXIII,* nec Arnoldus Lubecensis *lib. IV. c. IV.* nec Albertus Stadensis *ad an. 1192.* nec Godefridus Monachus *ad a. 1191.* aliique qui Henrici coronationem describunt, huius facti faciunt mentionem. Potius in Chronico Reichersbergensi *ad a. 1191.* dicitur, quod honorabiliter Romæ fuerit coronatus. Anglici potius scriptores, ista ætate Papæ deuoti, ob captiuitatem Richardi Regis Henricum exosum habentes, hæc ita effinxisse videntur. Vid. Synt. Hist. Germ. *diss. XVIII. §. IV.*

re, vt fine cuius auctoritate olim nulli creabantur Pontifices, cui etiam, veluti
Pontificis collegæ, alterum commiserit dominus gladium. Cum & sanctus Sa- p.197
muel a Deo electus propheta diuina iussione super caput Dauid Regis, oleum be-
nedictionis, manibus infuderit, non pedibus. Feramus item vt osculeris eius
pedes, qui vicarius est, & imitator illius, qui suorum discipulorum pe-
des & lauerit, & osculatus fuerit, quique illius successor est, qui corruentem ad
pedes suos Cornelium centurionem, tum etiam ethnicum, surgere iusserit, inquiens,
homo sum quemadmodum & tu. Ferenda hæc omnia, maxime, quia speciem
habent pietatis, & debetur hoc Christo, debetur Christi vicario; quanquam ne-
que diuina lege iubetur, neque ecclesiastica sanctione, aut sanctorum patrum com-
muni auctoritate statuitur, sed potius tolerantia quadam tuorum maiorum (qui di-
gnissimorum virorum sanctimoniam vitęque integritatem admirati in tantum se
summiserunt) in consuetudinem irrepsit. Atque eo quoque æquiori animo, quod
hæc corporis & sensualium incommoda censentur. Verum quod infestius nobis,
maleque nobiliorem hominis partem habet, nullo deinceps pacto (si omnium sa-
luti consultum volueris) ferendum. Vt quod ab Italis in nostra grassatum sit sa-
cerdotia, in nostras, nostrorumque sæuitum animas. Parentum siquidem nostro-
rum in Deum Optimum Maximum pietate, quo multæ Christo lucrifierent animæ,
sacerdotia magno per Germaniam constituta numero, ac dotata egregie, vidimus
modo cum irrecuperabili iactura, pessimis, indoctissimisue agasonibus, le-
nonibusque in prædam venire, ita, vt nulla salutis vel minima habetur ratio. So-
lumque id æstimetur quantum redituum habeant, quantumque pendere quotannis
beneficia possint. Quo factum est, vt vnus arripiat omnia, vnus deglubat pessi-
mus per fenestram ingressus latro, diuinus relinquatur cultus, non suo pane inops
pascatur plebecula, exempla introducantur pessima, intereant miserorum animæ.
Quibus demum omnibus nulla alia obuenire ratione poteris, nisi tandem auctore
Leone decimo seuerum diu intermissum indicas concilium, quo vno adhuc ha-
benti Reipublicæ subveniri potest, alioqui deploratæ. Sed illa o Carole pene præ-
terieramus, quæ summam in hac parte tenent, vt legibus scilicet pulcherrimo pa-
cis operi animum adiicias. O si videres quot technæ, quot limæ absolutissimo
iuris corpori perniciose, ac calumniæ tantum causa sint adiectæ, ac improbe indies
sine modo confingantur, adeo, vt cuique satius fuerit causa cadere, quæ habeat
amittere, in nexum corpus tradere, quam lites sequi in quartum traductas hære-
dem, ac tum demum summi iuris summam expectare malitiam. Iustinianus Cæ-
sar, qui in pandectarum libros, veterum cum delectu digessit leges, iam tum suo
tempore nimium cumulatas questus, auctasque in immensam versuum multitudi-
nem, quæ non tam iustitiæ, æquitatisque indicarent iter, quam quæ confusione
inuoluerent, dissimilibus, dissentientibus, contrariisque etiam legibus, ipse ergo,
suis dato negotio, vt quæ essent parum recte, eas tollerent, ac immutarent, quam
optimas excogitarent, quæ bene constitutæ essent relinquerent. In leges conqui-
rerent, quæ & iustæ essent, & Reipublicæ conducibiles, & inter se consentientes,
quæ lites parerent paucissimas, exortas vero ocyssime finirent. Nulli deinde mor-
talium ius esse voluit, commentarios in leges conscribendi, interpretandique eas,
nisi Imperatori, neminem rectius interpretari leges posse, quam illum, vnde pro-
fectæ fuissent iudicans. Si qui vero præter Imperatoris edictum id temere conaren-
tur, ipsos crimini falsi, libros vero ignibus voluit esse obnoxios. Quod si mo-
do, in corpus reducta anima, Iustinianus in vitam rediret, indicta e vestigio cau-
sa, non aliquot tantum versuum millia, verum libros plurimos ineptissimos, fal-
sissimosque cum ipsis auctoribus ignibus concremandos mandaret. Tui ergo mu-
neris erit Inclyte Auguste, plebi tuæ prospicere, sacratissimasque leges, sine qui-
bus iustitia coli, Respublicæ durare, humana societas tueri nullo pacto potest per-
purgare, quæ superflua abiicere, quæ vana ac futilia antiquare, quæ obscura collu-
stra-

ſtrare, quæ recta eligere, controuerſias breui finire, nec ad gratiam, aut odium iudicare, neque ſecum pugnanteis ſententias ferre, atque eos qui in iuſtitiam deliquerint iudices, ſuis ac meritis pœnis afficere. Quæ omnia te nobis, nos tibi addictos reddent ſubditos, firmabuntque ita omnia, vt non ſit periculum, quin
p. 131 breui florentiſſimum, firmiſſimumque habiturus ſis imperium, iuxta armis ac legibus pulchre ornatum, perpetuum tibi, ſanctum nobis, hoſtibus formidabile, gratum vicinis, memorabile poſteris. Quod ita regat & gubernet is, qui id tibi ſine clade ac ſanguine concredidit benedictus in ſæcula Deus. Amen.

Francofurdii interregno electoribus Rom. Imperii in demortui Diui Maximiliani Imperatoris locum, Carolum nepotem ex Philippo filio Hiſpaniarum Regem, Romanum Auguſtum deſignantibus, finito, iubentibus nobilibus. An. M. D. XIX. pridie Calendas Iulii.

LEGATIO AD CÆSAREM CAROLVM V. HISPANIARVM REGEM, A PRINCIPIBVS ELECTORIBVS ROMANVM IMPERIVM EI DEFERENS: QVA FVNCTVS EST ILLVSTRISS. PRINCEPS FEDERICVS COMES PALATINVS IN MOLENDINO REGIO, VLT. NOVEMB. ANNO MD XIX. DICENTE BERNHARDO WVRMSERO IC.

TRadunt Philoſophi ac ſapientes viri, ſacratiſſime Cæſar, Auguſte ſereniſſime, ac inuictiſſime, Hiſpaniarum Rex Catholice, potentiſſime Princeps, ita hominum naturam comparatam eſſe, vt alios imperare, alios parere, & obedire neceſſe ſit. Sed ad hos imperandi dignitas ſpectat, qui ingenii acumine, virtutisque præſtantia, & conſilii magnitudine cæteros antecellunt, qui iuſtitiam complectuntur, & nihil magis quam communem hominum, ac Reip. ſalutem ſequuntur. Qui belli gloria & pacis tranquillitate, ita gubernandi rationem moderantur, vt nihil ſit, quod ab eis non laudabiliter ſplendideque geratur. Tales ſacratiſſimos Romanorum Imperatores progenitores tuos ſereniſſimos ac potentiſſimos Reges anteceſſores ſplendidiſſimi ac glorioſiſſimi tui generis auctores, ac præcipue diuum Maximilianum, ſacratiſſimum Rom. Imperat. Auum tuum clementiſſimum, piæ ac præclariſſimæ memoriæ, qui & Rempub. Chriſtianam optime fulſit, & auxit, procul dubio ſemper fuiſſe cognouimus, ſemper te, quantum in hunc vſque diem noſſe datum eſt, & animaduertimus, atque per omnes ætatis tuę gradus comperimus, & multo maxime poſthac fore ſine dubio confidimus. Nullas denique res tibi deeſſe conſtat, quas ille oratorum Princeps Tullius optimo cuique Imperatori neceſſarias eſſe profitetur, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem fœlicitatemque. Adhæc accedant pulcherrima tuæ naturæ lineamenta, egregia corporis tui præſtantia, ac habitudo. Quapropter ſacratiſſime ac inuictiſſime Cæſar, cum poſt diui Maximiliani ſacratiſſimi Romanorum Imperatorum aui tui, piæ & fœliciſſimæ recordationis, quem DEVS optimus, maximus, a quo cuncta procedunt, ex hac vita ſuperiori anno ſuſtulit, proh dolor, vniuerſæ Reip. Chriſtianæ luctuoſam ac doloroſam mortem, ſub interregno de morte Francofordiæ comitiis debite indictis, de totius mundi, ac Imperii gubernatore deſignando tractaretur, Reuerendiſſimi ac Illuſtriſſimi Principes Septemuiri, ſacri Romani Imperii Electores, omni denique virtute inſignes diuina prouidentia, integritate, ſapientia, D E I optimi maximi nutu, beneficioque, non ſine dextro quodam numine, ac obuia quadam fatorum beniuolentia, meritis ac virtutibus tuis iuſtiſſimo rectiſſimoque prudentiæ ſuæ examine, accuratiſſime circumſpectiſſimeque appenſis, in ſua ampliſſima, Illuſtriſſimaque ſeptemuira perfectione, abſoluto collegio, te Germanum Principem, tanquam inter idoneos pace & bello maxime idoneum, quique virtute ac fortuna cæteros omnes antecellas, te (inquam)

quam) Regem Carolum Maximum, vnanimi atque concordi suffragio votoque, in Romanorum Regem, futurum Imperatorem, totius orbis moderatorem, & huiuscemodi augustissimi Imperii molem subeundam, tolerandamque, merito designarunt, sublimarunt, Electionisque decretum in tuam personam edixerunt. Quod vt tuę sacratissimæ Cæsareæ Maiestati exhibeatur, offeratur, ac insinuetur, Illustriss. Principem Fridericum, Comitem Palatinum Rheni, Bauariæ Ducem, de te & progenitoribus tuis quam optime meritum, magnificum Paulum de Armsdorff, auratæ militię equitem strenuissimum, ac me, celsitudinis tuæ deditissimos obsequentissimosque humiles seruitores destinarunt, ac deputarunt. Ob cuius fastigii assumptionem, ac posteaquam apud Germanos increbuit, Diui Imperii Principes Electores, omnisque Germaniæ nationis status augustissime Cæsar, quando nunc gaudio, quam admirabili ac ingenti affecti sint animorum lætitia, nulla vis ingenii, nullius eloquentiæ copia, nullius ornatissimæ orationis splendor explicare valet. Tuæ igitur sacratissimæ Cæsaris maiestati, Imperii Electores plurimum gratulantur, ineffabilem omnipotentis Dei gratiam comprecantur, vt tibi longa annorum curricula, Nestoream senectam, fœlicitatis incrementum, ac prosperum tribuat vitæ cursum, vt diuino consilio, ac tua prudentia, cum totius orbis commodo, hostibus tuis fœlicissime domineris, Respublica Christiana optime gubernetur, augeatur, ac infidelium immanitas superetur. Quippe sacratissimam Cæsaream tuam Maiestatem, verum ac potentissimum orbis dominatorem, Catholicæ propugnatorem fidei, Regem regum, Christianæ Reipublicæ stabile firmamentum, ac singulare refugium, Reuerendissimi Illustrissimique principes Septemuiri, Sacri Romani Imperii electores, te non modo Carolum magnum, sed & ter maximum, vt optimos ac obsequentissimos Imperii Principes decet, venerantur, tibi debitam ac congruam fidem, obedientiam, humile obsequium, honorem, ac amoris sinceritatem exhibent, pollicentur, & vt sub tua iustissima protectione prorsus ab omni iniuria, ac violentia defendantur, magnopere efflagitant. Se, suaque dominia, principatus, opes, facultates, erga tuam sacratissimam Cæsaream Maiestatem, cum humilitate gratiosissime commendatas esse cupiunt, atque adoptant. Præterea sacratissime ac inuictissime Cæsar, cum iam dicti Principes Imperii Electores, te Germanum Principem, dignum Imperio & merito iudicarunt, tibi tantam molem totius orbis ac Imperii moderamina, habenasque tradiderunt: superest si Christianæ Reipublicæ, si sacri Romani Imperii, si dignitatis tuæ ac communi omnium Germanorum saluti, ac honori consultum esse velis, vt sine mora versus patrium solum Germaniam tuam nobilissimam, quantotius iter arripias, vt ea præsentia tua illustrata, libera ab omni insultu, perniciеque hostili, prospere, fœliciter, gubernetur ac tueatur. Ad quod peragendum, sacratissimam tuam Maiestatem Reuerendissimi ac Illustrissimi Principes, sacri Romani Imperii Electores, omnisque Germaniæ nationis status maximo cum desiderio exhortantur, efflagitantque. Tuæ igitur sacratissimæ Cæsareæ maiestati hoc D. Imperii Electorum decretum cum humilima ac debita nostri commendatione exhibemus, offerimus, atque præsentamus. DIXI.

Sacratissime Cæsar, Reuerendissimi, Illustrissimique Principes Imperii Electores, Illustrissimo Principi Friderico hic præsenti, ac nobis, quædam secreta Imperii maxime importantia, coram sacratissima Cæsarea maiestate tua ad partem referenda commiserunt, quæ suo loco & tempore, eidem congruo & opportuno explicabimus.

RE-

p. 164. RESPONSIVA ORATIO EXCELLENTISSIMI ET MAGNIFICI D. MERCVRINI ALBONEN. DE GATTINARIA, CÆSAREAE ET CATHOLICAE MAIESTATIS SVPREMI CANCELLARII, VTRIVSQVE IVRIS DOCTORIS MILITIS, HABITA POST PRÆSENTATIONEM DECRETI ELECTIONIS PARTE PRINCIPVM ELECTORVM SACRI ROM. IMPERII, DIE S. ANDREÆ, VLTIMA NOVEMBRIS M. D. XIX. IN MOLINO REGIS PROPE BARCHINONAM

SAcratisſima Cæſarea & catholica Maieſtas, ex iis quæ nunc tum verbo propoſita, tum ſcripto oſtenſa fuere, iam imperialis aquilæ effigiem cernit. Quemadmodum enim ipſa Imperialis Aquila biceps figuratur, velut orientem & occidentem ſpectans, ſic oratio hæc, parte Principum Electorum ſtylo elegantisſimo perorata, ipſumque electionis decretum ſcripto æditum, bicipiti tamen quadam principaliori ſententia concepta ac diſtincta videntur. Altera quidem occidentes ſolis tenebras afferente, dum luctuoſum diui Maximiliani Cæſaris obitum recenſet, atque commemorat. Altera vero orientis ſolis radios deſignante, dum ſacri Imperii reſtaurationem per huiuſce electionis decretum enunciat, atque promulgat. Si igitur caput primum amplectentes occidentem ſolem, ipſiusque Maximiliani Cæſaris obitum iterum deflere tentabimus, priuatam ſimul ac publicam iacturam reminiſcentes, conſolidatum quaſi vulnus renouare videbimur. Iſtudque Vergilianum nobis occurret, *Ante diem clauſo componet veſper olympo.* Quis itaque mors ipſa lacrymis, ſuſpiriis, ſeu ſingultibus nequeat reparari, reſtabit bene actæ vitæ ſolatium qua ab huius ſæculi ærumnis, ad perennem vitam aſſumptus cenſeatur, vt ſic non mortuum Maximilianum, ſed perpetuo viuentem, nec per eum occidiſſe ſolem, ſed ſui orbis curriculo in nouam ac veram lucem tranſiuiſſe dicamus. Secundum autem orientis ſolis caput, hunc videlicet vniformem Electorum conſenſum, in perſonam ſuæ Maieſtatis nulla ambitione, ſed diuino quodam nutu collatum. Licet iam per ſuos omnes procuratores, & nuncios acceptatus dicatur, ita tamen Maieſtas ſua ſuſcipiendum, ac complectendum duxit, prout Diuus Cæſar Auguſtus, qui primus ad Imperium, ſenatus, populique Romani conſenſu, aſſumptus fuit. Dum enim per Valerium Meſſalam a ſenatu miſſum is ſalutaretur. *Quod* (inquit) *fœlix, fauſtumque ſit tibi, domuique tuæ Auguſte, conſentiens cum populo Romano, te patrem patriæ conſalutat.* Glorioſam hanc ſalutationem Auguſtus nequaquam inſolenter accepit, ſed illacrymans ob pietatem, & gratiam ſenatus erga ſe, reſpondit. *Compos factus votorum meorum, Patres conſcripti, quid habeo aliud quam Deos immortales precari, vt conſenſum veſtrum in Republica quiete, & ſalute ad vltimum vſque finem perficere liceat.* Sicque profecto Maieſtas ſua ſacratisſima Deo Optimo, Maximo, ipſisque Electoribus ad id diuinitus inſpiratis, pro tanto munere (ne dicam onere) in ſe collato, gratias agens, id ſolum ab altisſimo gratiarum omnium exhibitore expoſcendum cenſet, vt huiusmodi Electorum decretum, ipſumque onus iniunctum ita explere liceat, vt diuino ſatisfiat obſequio, Reipublicæ conſulatur, ſacrum Imperium reſtauretur, Chriſtianæ Religioni incrementum accedat, Apoſtolica ſedes ſtabiliatur, ipſa Petri nauicula diu fluctuans, in ſalutis portum deducatur, perfidorum quoque Chriſtiani nominis hoſtium exterminatio ſequatur. Hincque ipſa Saluatoris ſententia impleatur, vt fiat vnum ouile, & vnus paſtor. Cum autem ipſis ſacri Imperii Electoribus pro re tanta non ſolum meritas gratias agere, ſed & debitas referre laudes iubeamur, lapideo quaſi ac impenetrabili ſigno obiecto, proprio ictu repercutimur. Dum enim has Electorum laudes prædicare conamur, eorumque prudentisſimum conſilium, diligentem præteritarum rerum cognitionem, ac examinationem, çquam præſentium moderationem, nec non perſpicacisſimam futurorum conſiderationem oſtendere

dere cupimus: cogimur profecto has Electorum laudes ad ipsius Electi repercussionem maturare, vtpote ex quo tanquam ex vero lumine, ipsorum quoque laus collustretur. Quid enim maiori dignum præconio Electoribus ipsis tribui posset, quam quod suo prudentissimo consilio, eum in Cæsarem diligendum censuerunt, quo nullus in vniuerso orbe maior appareat. Non maior (inquam) animi & corporis dotibus, non origine ac sanguine, non amicis & fautoribus, non regnis & dominiis, non potentia & diuitiis, non militibus, aliisque gentibus bellicosis ad arma cuiusuis generis capescenda paratis, non equis & armis, bellorumque machinis, sine quibus bella geri nequeunt. Quid præterea laudabilius iis adscribi posset, quam quod ex ipsa præteritarum, præsentium, & futurarum rerum animaduersione, eum Imperatorem futurum decernerent, qui diminutum, ac fere exhaustum Imperium restaurare posset, qui implumem aquilam refoueret, renouaret, ac ad propriam naturam deduceret, qui præteritos antecessorum defectus suppleret, præsentem statum illæsum conseruaret, futuris quoque successoribus oportune consuleret. Quid tandem maiori laude dignum iis retribui posset, quam quod diuino ipso spiritu meruerint informari, & vna voce, vnanimi consensu, vniformique sententia, eum ad Imperii gubernacula assumerent, quem cernerent origine & moribus conformem, Germanum natum, & a Germanis parentibus ortum, ex ipsaque imperatoria stirpe genitum, ætate florentem, corpore præstantem, ac ad quodlibet armorum genus aptissimum, agilem, robustum, fortem, magnanimum, iustum, clementem, ac liberalem, bonis moribus indutum, cæterisque omnibus virtutibus plene refertum, ac ab omni vitiorum labe penitus alienum, in quo vis est magni animi, simulque extare videntur seniles mores iuuenili in corpore siti, vt sic eius ministerio, vtrumque tempus & bellorum & pacis recte posit gubernari, illudque Dauidicum impleri, vt iustitia & pax se inuicem deosculentur. Quanto vero magis huius rei magnitudinem spectamus, tanto magis laudandi vires deficiunt, quasi id opus non humanum, sed diuinum censeatur, quandoquidem Imperium a solo Deo institutum iura omnia testantur, quod & a prophetis enunciatum, & a Saluatore Christo nascente & moriente approbatum, & ab Apostolis prædicatum, & ab ipsis sacris Canonibus sancitum legitur. Faxit itaque Deus Optimus, Maximus, vt huiusmodi Imperium sub Carolo magno diuisum, & plurimum a Christianæ religionis hostibus occupatum, sub Carolo maximo valeat instaurari, ad ipsiusque viui & veri pastoris obedientiam reduci. Sicque electus ipse Cæsar noster fœlicior Augusto, & Traiano melior, qui iam nil aliud concupiscit, nil ardet amplius & appetit quam ipsorum Electorum votis pro viribus satisfacere, iis personaliter pro meritis correspondere, cæteraque Imperii membra visitare & fouere. Ipsas quoque solennitates de more institutas quamprimum perficere & obseruare, quod fauente altissimo proximo vere futurum sperat. Restat nunc, vt ad te Illustrissimum Principem Fridericum Palatinum Rheni Comitem, in Bauaria Ducem, tuosque in hac parte collegas, hic adstantes sermonem conuertam, id duntaxat enunciaturus, nil gratius vestro hoc aduentu Cæsari nostro contingere potuisse, tum inspecta horum qualitate, a quibus hæc legatio est iniuncta, tum etiam perspecta negotii vobis commissi excellentia, tum demum ex illa erga te Illustrissimum Principem intima beneuolentia, familiarique conuersatione, quam sua maiestas ab ineunte ætate, ab ipsisque teneris annis, tecum habuisse dignoscitur, qua te semper benigne complexus est, ob tuam in se fidem & obseruantiam diutius expertam, aliasque virtutes innumeras, qui etiam apud diuæ memoriæ Philippum patrem, & Maximilianum auum optime claruisti. Eo igitur quo antea solebas familiaritatis priuilegio, deinceps cum sua Maiestate vti poteris. Cumque reliqua secretiora Imperii negotia tibi commissa tractare volueris, præbebit maiestas sua aures gratissimas, teque semper ea, qua solet benignitate & clementia acceptum, commendatumque suscipiet. DIXI.

p.161. LITERÆ QVIBVS REX CAROLVS ELECTORIBVS GRATIAS AGIT, QVOD EVM AVGVSTVM DESIGNAVERINT.

CArolus diuina fauente clementia electus Romanorum Rex, futurus Imperator semper Augustus, ac Hispaniarum, vtriusque Siciliæ & Hierusalem & cæt. Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ &c. Comes Flandriæ, Tirolis &c. Dominus in Asia & Africa &c. Reuerendissimo in Christo Patri, Domino Alberto TT. S. Chrysogoni S. Rom. E. presbyte. Cardinali & Archiepiscopo Moguntino, Sacri Romani Imperii Archicancellario per Germaniam, Principi Electori, amico, & Consanguineo nostro charissimo Salut. & omnis boni incrementum. Reuerendissime in Christo Pater, amice & Consanguinee noster, venit ad nos Illustrissimus Fridericus Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Bauariæ, Princeps & Consanguineus noster charissimus & nunciata nobis legatione sua, Decretum Electionis quo Reuerendissima paternitas vestra, reliquique Principes Electores, nos Augusti titulis decorarunt, nobis tradidit, quod cum summum nominis nostri ornamentum, firmissimum regnorum nostrorum præsidium, & æternum quendam dignitatis nostræ splendorem, denique maximum qui regi deferri posset, honorem censeamus decretum, illud summa animi alacritate, gaudio, lætitiaque suscepimus, fuitque nobis in eo præcipue gratum, quod communi omnium consensu vos Cæsarem designaueritis, quod tanta verborum & sententiarum grauitate, nos ad celsissimum Romani Imperii solium euexeritis, vt earum pondere rei magnitudinem prope adæquasse videamini. Nos autem in primis optauimus, vt omnipotenti, cui omnia accepta referenda sunt, meritam pro vestro hoc munere gratiam, iustis honoribus & memori mente persoluere possimus. Deinde eum comprecati sumus, vt hanc imperatoriam potestatem, tam Reip. Christianæ vtilem, quam nobis decoram esse velit. Reuerendissimæ vero P. V. cæterisque principibus electoribus maximas gratias agimus, sed ita vt maiores etiam habeamus, ac nos vobis memoria huius beneficii sempiterna obstrictos fateamur. Hoc autem nobis tam vnanimi assensu vestro obligatis, præcipuo studio, cura, adnitendum putamus, vt sacrum Romanum Imperium ea iustitia, fortitudine & continentia, temperemus, vt æquissima mansuetissimaque imperandi ratione, vestrum in nos collatum beneficium vniuersis gratum, atque probatum faciamus. Ita enim Reuerendissimæ P. V. & reliquis Electoribus maiores gratias relatum iri existimamus quam vnquam agere, habere, aut referre possimus. Cæterum cum inter reliqua ex ipso duce Friderico Reuerendissimam P. V. Collegasque suos, miro aduentus nostri desiderio teneri hocque omnes vno ore contendere intellexerimus, licet omnia alioquin ad iter nostrum necessaria parabamus, vestris tamen iis communibus votis inuitati, ita nostrum adventum maturare statuimus, vt celeritate eius, & itineris nos longitudinem, atque difficultatem exuperasse, & vestram expectationem præoccupasse, nostramque magnitudinem nonnihil neglexisse visum iri arbitremur. Datum ex Molino Regio, die sexto Nouembris. Anno domini M. D. XIX. Regnorum nostrorum Romani, ac Imperii primo, aliorum vero quarto.

IN SIMILI FORMA, MVTATIS MVTANDIS, AD RELIQVOS ELECTORES SCRIPTVRA FVIT.

CHARISSIMO IN CHRISTO FILIO NOSTRO CAROLO ROM. ET HISPANIARVM REGI CATHOLICO, LEO PAPA DECIMVS.

CHarissime in Christo fili noster Salut. & Apostolicam bened. Literas maiestatis tuæ, quibus personam suam in Regem Rom. concordi vnanimique S. R. Imperii Electorum consensu, electam fuisse significabant, in consistorio nostro secreto,

coram venerabilibus fratribus nostris S. R. E. Cardinalibus legi fecimus, quæ talem prudentiam modestiamque præferebant, vt non solum a nobis, verum & omnibus Cardinalibus eadem maiestas tua plurimum laudata, & commendata fuit. Nouit ille, qui scrutator est cordium, & cognitor secretorum, quo animi gaudio, quanta cordis lætitia exultauerimus, gratias agentes gratiarum omnium largitori, qui cum sit magnus, nec magnis, magna gloriosus operatur in minimis, & superbos terræ humilians, vnde timentibus gratiam tribuit & honorem. Habita igitur super iis, cum vniuersis fratribus matura deliberatione, vt pro tam fausta fœlicique electione illius, auctori Deo gratias ageremus. Missam de Spiritu sancto, qui Electorum corda illuminare, ac in tuam Maiestatem dirigere dignatus fuit, in sacello nostro, in p. 163. quo nos & præfati Cardinales interfuimus, per vnum ex eisdem Cardinalibus solenniter celebrari, ac per almam Vrbem nostram ignes, & alia lætitiæ signa fieri iussimus, in eo, cuius vices in terris (licet immerite) gerimus, confidentes quod ipse cui omnia & futura præsentia sunt, eximias virtutes omnes quæ tam in materno, quam in paterno auo tuo fuerunt, in te vno clarissimas fore, præuidens te fidei suæ firmissimum futurum præsidium, vtriusque aui titulis ac honoribus decorare, eorundemque Imperii ac regnorum potentatum, & viribus augere merito voluerit. Sperantesque quod tu Euangelici dicti memor, quanto plura in hoc, & maiora in hoc mundo ab ipsius mundi creatore te adeptum fuisse cognoueris, tanto humiliorem te reddes, cogitabisque vna cum magnis honoribus, magna & laborum onera, ingentemque curarum molem subiisse, non solum pro Ecclesia matre tua cuius & sanctæ Apostolicæ sedis factus es aduocatus, omnisque Christianæ Reipublicæ quiete ac pacificatione conseruanda, & liga inter Maiestatem tuam & alios Reges ac Principes cuius nos caput esse voluistis, inuiolabiliter seruanda. Verum etiam Mahumetica secta penitus eliminanda, quæ omnia sane difficilia, atque ardua efficere, nostrasque & omnium spes de te conceptas, facile implere poteris, si vanis cupiditatibus posthabitis atque contemptis, tuos in dominum cogitatus direxeris eiusque præcepta & mandata præ oculis & animo semper habueris. Ille enim per quem reges regnant, & Principes imperant, principatus tui solium confirmabit, & dabit tibi virtutem & fortitudinem, quibus populos curæ tuæ creditos, tranquille regere & gubernare, inimicis autem resistere, Christianamque fidem sicut prædecessores tui fecerunt, non solum seruare, sed & propagare, & quæ semper nobis pollicitus fuisti, re ipsa præstare atque implere poteris. Tu ergo charissime fili noster, cuncta quæ habes, & possides a domino bonorum omnium largitore, vt par est, recognoscens teipsum præpara, vt tam pro claris continentibusque dignitatibus, & honoribus quibus præter cæteros elucescis, & micantissimi sideris instar coruscas, propriis virtutum meritis parem te reddas, illisque dignus iudiceris. Quod si (vt speramus) feceris, te in summo Maiestatis fastigio positum omnes admirabuntur. Indeque nomini tuo præconia veræ laudis accrescent, & ab altissimo Rege (cui puero Reges venientes de Saba plena deuotionis munera obtulerunt) remunerationis æternæ tibi corona proueniet. Nosque Maiestatis tuæ incrementa non spiritualibus tantum, sed temporalibus etiam fauoribus, & gratiis promouere studebimus, sperantes in domino, quod nostram, & dictæ sedis dilectionem, paternamque beneuolentiam, tu tanquam gratus ac deuotus filius, corde semper atque opere promereri curabis. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die XVI. Augusti. M. D. XIX. Pontificatus nostri anno septimo.

Euangelista.

REVE-

REVERENDI IN CHRISTO PATRIS DOMINI PETRI SVBMONTANI ABBATIS DVNENSIS VNA CVM CLARISSIMIS HEROIBVS DOMINO LODOYCO A FLANDRIA GANDAVORVM PRÆTORE, DOMINO GVIDONE BLASFELDO, ET NICOLAO BOVSINGO, IN HISPANIAM AD CATHOLICVM REGEM LEGATI,

ORATIO PARTIM CONSOLATORIA, PARTIM GRATVLATORIA.

LVDOYCO HERTALDIO AVDOMARENSI SVVS BELLOCASSIVS SALVTEM.

Onstitueram omnem vigiliarum nostrarum supellectilem, publicum iam diu auentem, nomini tuo propediem consecrare. Verum ita voluere fata, vt iis adhuc in scrinio conclusis, aliud prodiret quidpiam nouum. Nouum certe, sed infelix: vt cui iam recens nato, nec vrsino more a parente lambi, nec absolutius a labente efformari per mortem licuit. Eatenus vero felix, quod pro patre optimo tu illi obtigeris tutor optimus. Tutor me hercle, qualem vel pupillus quiuis desideret. Acer scilicet atque pius: qui nec maiori pietate, nec acrimonia tuos ipsius fœtus quam alienos ames & defendas. Caeterum quo notior dilectiorque parens nobis fuerit, eo solet illius esse fœtura iucundior amatiorque. Iucundus tibi olim parens, sed iucundior illius erit fœtura: duplicem nimirum ex ea fructum percepturo, quod videlicet dum illam audies, patrem adhuc loquentem credes. Defensione porro strenuiore non vsque adeo opus erit: quum (vt audio) tam Celtiber quam nostrates vtroque laudarint pollice. Rabulas, Sycophantas, ardeliones, Ludimagistrum illum denique, quem mens intelligit, non facio pili, quibus indifferenter bona displicent & mala. Suffragia subinde nostra de Imperio Hispaniarum Regi designato, postridie lusa, quam nuncius ex Alemannia Barcinonem aduolitabat, precor vt eadem pietate, eadem seueritate tuteris. Nec me absterret, quod tu forsitan nunc mihi, qualiter olim Euripides respondit Alcestidi: Vno scilicet die lusa suffragia, vno die peritura. Ideo & enim lusa, vt si famam nomenque illustre mereantur, id assequantur. Sin autem minus, vt nec dum credat me mutum, qui mutum fecisse gloriatur, quod secum amplius rixari noluerim. Quo cum (ita me Dii ament) in gratiam redisse semper sum arbitratus, donec iterum viderem dentes ex obliquo in me acuisse. Sed abeat, indignus cui Comes Dyonis gry respondeat. Vale. Brugis, Calend. Febr. anno MDXX.

Tsi omnis Gallia Belgica, Rex Catholice, dextera rerum tuarum felicitate [p. 165.] non parum gaudere ac lætari debet, id quoque assidue & in sinu & palam factitat: Flandria tamen tua non satis id esse rata, peculiari quadam & propria gestiens lætitia, a sedibus suis pene commota sua tibi voce gratulatum venire nisa est. Verum enimuero quoniam id illi a natura negatum est, nos ad Celsitudinem tuam publicæ gratulationis Oratores, & sui quo ad eius fieri poterit commendatores, horsum curauit transmittendos, vtpote qui munus hoc alacriter obeuntes totius patriæ vices adimpleremus. Sed quid imbecillus ego aggredior? Quid anteaquam meo me pede mensus sum, imprudens attento? Quid adimplere polliceor, quod dum inceptare molior, in portu impingo? Non fuit certe huius loci authoritas homini in dicendo tam parum exercitato contingenda: quo nihil quam perfectum ingenio, & elaboratum industria afferri oportet: nisi benignitate tua, magis quam ingenio meo fretus, idipsum auderem. Grandes enim materias ingenia parua non sufferunt, & in ipso conatu subinde succumbunt. Grandis imo ingens hæc est materia quam aggredior, vt quæ Tullianum cloquium & torrentem Demosthenis exigit facundiam. Ingenium autem (si quid in me est) perquam exiguum id sane, viresque tenuissimæ. At in magnis sat est voluisse, etiam si assequi nequiueris. Proinde ausa hæc nostra, deficientibus etiam viribus, Maiestas tua non improbabit. Cæterum non incessit mihi vnquam cupido laudum tuarum Panegyricum texere, & eas quasi ab incunabulis ipsisque crepundiis auspicari: non stemmata generosissimæ stirpis tuæ a ramo millesimo deducere, non fortunas luculentissimas, non dotes corporis excellentissimas, neque ipsa denique animi bona, quæ in homine principalia sunt, omnia sigillatim enarrare: verum superficie tenus & supremis duntaxat labris degustare. Porro vereor ne dum in spatiosissimum laudum tuarum pelagus expassis & plenis (vt aiunt) velis excurrerem, pudicas aures tuas multo magis læderem quam oblectarem: modestia enim tua virtutis actione contenta, bene agere mauult quam audire. Sed qui bene agit, bene audiat necesse est. Virtuti siquidem semper fuit Comes gloria, & quo magis spernitur eo magis insequitur. Facile ergo amplitudo tua patietur in eo superari, in quo vinci longe præclarius est, quam vicisse. At ne dum præconiorum tuorum progymnasmatis immoramur, gratulationis obliuisci, & perturbato ordine omnia persequi videamur, laudes dilaturi gratulationem aggredimur. Gratulamur itaque tibi, Rex Catholice, quod per tot vndantes marium fluctus, per tot immanes scopulos, per tot rerum discrimina Neptuno Æoloque secundis in Hispaniam feliciter adnauigaris. Quorum tametsi prosperitatem inuidens Vulcanus interturbauerit, effecisse arbitrandum est, vt ingenii tui periculum faceret. Explorauit equidem animum, non infregit: quum scilicet e Zelandia nauiganti ignem salnitro * sollicitauit. At qui nemo vnquam tam felix, cui non aliquid contigerit in vita mali. Gratulamur & toti Hispaniæ, cunctisque tuæ ditioni subiectis populis: quibus tu videlicet diuina prouidentia Rex datus, vt illos ab hostium quorumcunque incursu securos præstiturus. Gratulamur quoque nobis ipsis, hoc est ipsi Flandriæ, priuatis quibusdam gratulandi causis. Quod scilicet in ea natus, ** naturæ tibi primordia ac-

ce-

* Intelligit fatum illud, quod x. Augusti, ex Selandia in Hispaniam soluens, fuit expertus, dum nauis fortuito casu incenderetur. Describit illud Petrus Martyr *ep. DXCIX, &* *DCIII.* & Fugger *Spiegel der Ehren lib. VI. c. XIX.*

** Gandauum Caroli V. patria. Quare ipsi in foro statua, cum hac inscriptione fuit erecta, *D. Carolo V. Imp. Cæs. Aug. Pio. felici. Turc. Germ. Gall. Ital. Hispan. Sicil. & Ind. Regi, Flandriæ Comiti, P. P, Sac. Imp. Vindici, quietis auspici, D. N. Principi potentiss. victori ac triumphatori perpetuo Magno. Maximo vniuersi Christiani orbis bono, Deo volente, cœlo fauente, huic vrbi sua Flandr. Max. feliciter innato.* Lud. Guicciardini *descr. Belg.* *pag. 340.*

ceperis, primos in ea vagitus emiseris: in ea quoque tenerrime educatus, in virum omnibus numeris absolutum excreueris. Quamobrem si verum est, quod natalis soli dulcedine cuncti allicimur, id de te sperare datur, quod in Vespasiano Cæsare completum videmus, cui Cosana villula, solum suum natalitium, *** adeo in deliciis fuit, vt ne Imperator quidem vnquam desierit frequentare: in qua itidem nihil mutare passus est, ne quid oculorum consuetudini deperiret: sat causæ ratus quare illum locum omnibus aliis anteponeret, quod illic primum vagiisset. At longe charior tua tibi Flandria, quam illi Cosana: quod ex ea omnium terrarum tuarum prima omne tibi aliud regnum quasi ex germine quodam pullularit. Hæc siquidem primum sola, tot sibi nunc Comitatus, aut Ducatus, tot regna hymenæo prosperiore asciuit: vt qui illius Princeps est, omnium fere Principum princeps sit: Cui scilicet sine controuersia ortus paret & Occasus, quem Hierosolymæ pariter nouerunt & Indi. Cuius etiam solum nomen formidant Ethnici, venerantur Christiani. Tanta nominis illic est formido, tanta nominis illic est reuerentia. Sanguinis autem ingenuissimam stirpem non est qui non stupens suspiciat, amet, veneretur: vt qui hinc auo proauoque Cæsaribus, hinc Regibus nobilitatem profecto hereditatem ex Hispanica pariter & Austrica domo susceperis. Vnde si quis altius inquirat, tot Heroes prodiere, quod nec Iasonis Argos, nec equus ille Troianus profudit vnquam. At dum auum illum memoro, vulnus omnium acerbiter refrico. Eo quoque acerbius, quo inflictum est recentius. Verum neminem vnum esse arbitror, cui non sit Cæsaria memoria tam grata, quam vita fuit iucunda. Dolor subinde intus exhulcerans, velim nolim, in vocem erumpit. Quamobrem verissimum illud Tullianum est, Difficillimum tacere cum doleas. Eo quidem difficilius, quo doleas verius. Vere nos lugemus, vere dolemus, vere conquerimur. Maximilianum amisimus, Cæsarem amisimus, Patriæ patrem amisimus. Quo me hercle post Deum Optim. Maxim. nihil amabilius. Equidem nihil Deo similius quam Princeps bonus. Qui item non modo eorum hominum qui nunc sunt gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superauit. Qui ea omnia quæ in summo Imperatore esse oportet, ita possidebat, vt nihil deesset. Cui scilicet rei militaris scientia, cui virtus, cui authoritas, cui felicitas: labor autem in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in prouidendo, tanta in hoc vno fuere, quanta in omnibus reliquis Imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt. Testis est Bohemia, testis Germania, testis Gallia, testis Italia; testis denique futura fuit infidelitas, nisi fatorum præmaturitas obstitisset. O fatorum atrocem properantiam. Excutiendum tamen istud animorum omnium vulnus, quandoquidem hæc conditionis humanæ sors est. Quæ quanto magis omnibus est æqualis, tanto fortiore animo perferenda. Quem quoque ex hac lachrymarum valle ademptum ploramus, pro summa sua pietate in Deorum numerum indubitanter est relatus, leuior subinde mors illius nobis esse debet, quod te, ornatissime Princeps, post se reliquerit, regnorum pariter & virtutum suarum ex æquo heredem: imo regnis regna, virtutibus virtutes adcumulantem. Perspicitur enim multis argumentis cœlestis quædam indoles animi tui: quæ nihil humile, nihil non eximium atque excelsum spectat: vt facile sit videre segetem illam quæ in hac ætate multipliciter pullulascit, maximam virtutum frugem productum ire: quas medius fidius quasi genuinas habere crederis, & quæ nimirum tanto nobiliores videntur, quanto nobilior ille est in quo enitescunt. Quas in te, Rex Catholice, tanto lucidiores, illustriores & augustiores existimamus, quanto inter reliquos Principes magis elucescis. Elucescis autem tantum, quantum inter ignes Luna minores. Tot siquidem virtutibus micas, vt si

*** Non tam solum fuit natalitium, quam quod ibidem educatus. Suetonius *Vespasiano cap. II.*

de via dicere occipiam, omnes cateruatim sese sint ingesturæ, & quasi inuicem certaturæ quænam prima expromatur. Ita quælibet se festinabunda offeret, ita quælibet prima esse volet. Quod sane hæsitantem me & cunctabundum facit. Namque si de prudentia dixero, grauiter feret iustitia se postponi. Si de liberalitate, dolebit frugalitas. Si de clementia, indignabitur seueritas. Denique quamcunque arripuero primam, primum illi locum cæteræ inuidebunt. Ita tamen elaborandum, vt singulis quod suum est aliquatenus tribuisse videamur: ita ordiendum vt quæ prima esse debet, primum prodeat. Prima igitur prodeat prudentia, cæterarum (vt ait Plato) virtutum Dux, quam adeo, Rex prudentissime, amplexaris, vt ipsa peculiaris amica tecum eat, tecum ambulet, tecum vigilet, tecum pernoctet, nunquam abs te transuersum digitum recedat. Hæc regnorum auriga, & cunctarum rerum ductrix prudentissima: cuius lateri tam pertinaciter adhæret Germana sua iustitia, vt alteram ab altera diuellere non possis. Qua sine, Rex Regis nomen amittit, & in Tyranni nomen transgreditur: quæ procul dubio virtutum regina, & ad quam nos esse natos intelligere debemus, qua hortatrice ius sanctissime dicis, omnia in æqua bilance pensitas, lites componis, negotia decidis, & citra cuiuspiam odium aut amorem mortalium desideriis abunde satisfacis. Fortitudinem autem tuam nemo est qui non facile vel ex hoc vno diiudicet, quod sicut in rebus secundioribus nunquam superbus aut insolens visus es, ita in aduersis nunquam animo infractus. Quanto vero tibi temperantia, vt qui in mediis deliciis delicias non amplecteris, inter voluptates abstines: Inter illecebras frugi & castus es, non possum vere fateri. P. 671 Nisi Numam, Curios, Fabricios longe te dicam antecellere? Illi etenim in paupertate collocati voluptates necessario eliminabant. Tu autem Crœso ditior frugaliter viuis, genium coerces, bellum titillantibus voluptatibus indicis. Quadriga itaque illa virtutum principalium vectaris, quam licet paucissimis Deus dederat, dedit tibi: Dedit itidem & alias quamuis minores, ornatum tamen & monstrabilem faciunt possidentem. Clementia enim quæ nullum magis addecet, quam Regem, vt in te summa ita in omnes paratissima, liberalitate autem, qua in Principe nihil amabilius, tanta enitescis, vt alia magis virtute nulla. Reliquas plus mille virtutes quæ in te vno sunt, si omnes sigillatim referre pergam, arenam profecto numerare magisque adulatoris quam oratoris munus implesse fortassis incuser: aut (quod plerunque vsu venire solet) nimia prolixitate auribus fastidium ingenerem. Quare finem dicendi faciam, si prius Flandriam tuam dedissimam devotissimamque tuis semper votis, cunctis animi & cordis viribus suppliciter commendauerim. Quæ parens & nutrix tua pro corporis regnorumque tuorum incolumitate sanguinem & vitam ipsam profundere parata est, eo quidem paratior, quo ad eam tutandam es propensior. Quid opes loquar, vt quæ ad extremum teruncium quicquid habet, volenti libens impendit: nihil siquidem suum, nihil priuatum ducit, quod non & sui Regis sit. Virorum autem, & quidem Martiorum tam spontanea & profusa largitrix, vt ex vnius Flandriæ prouentu copiosissimam itidem & bellicosissimam aciem instruere possis. Sed absit vt his opus sit: vigesimus enim agitur annus, quo in Flandria tua prognatus; Pacem tecum orbi nostro inuexeris, quum omnia paulo ante domestico & externo Marte diu multumq; concussa fuerint. Bonum te nasci fuit, melius autem in longum seruari. Te namque prognato, prognata pax, reiecta arma, resumpta toga, sedatum bellum, Iani Templum occlusum. Vt vere illud Atheniensium verbum *amnestia*, quo in sedandis discordiis vti consueuerunt, vsurpare tunc potuerunt & Flandri. Omnium enim iniuriarum te nato facta fuit obliuio. Te autem seruato, pax est seruata. Quod vt summum in orbe mortalibus omnibus bonum, ita Regibus ad regni augmentum longe præsentissimum. Tibi igitur, Rex Catholice, Flandriam tuam sic commendatum iri supplicamus, vt tam diu illi fœlix ac salutaris esse velis, dum ipsa pia atque officiosa esset volet. Tamdiu autem volet quoad fœlicitatis suæ non pœnitebit. Beneficia porro nec mino-

ra

ra nec pauciora expectat, quam olim a patribus tuis accepit: quin potius multo ampliora & frequentiora, quippe qui cæteros omnes beneficentia antecellas. Quidquid & vicissim obsequii, quicquid amoris, quidquid officii patriæ patrem a patria sua expectare oportet; id omne tibi de ea polliceare confidenter. Reliquum est vt Deum Optimum Maximum precemur, vt felix faustumque sit quidquid agas, quid cogites: vti quoque in sublimi regia tua sedens atque imperans, Nestoris annos procul excedas: quo videlicet Clientuli tui sub patrocinio tuo protecti diutina securitate perfruantur. DIXI.

HENRICVS GOEDEN I. C.

CONSILIO I.

ANno Domini M.D.XIX. Die XXVIII. Iunii Carolus adolescens, nondum vigesimum agens annum, Hispaniarum, Siciliarum & Ierusalem Rex, Archidux Austriæ, & Dux Burgundiæ, nepos Maximiliani Cæsaris ex filio Philippo, fuit electus, vt Dux Austriæ & Germano parente procreatus, in Regem Romanorum concorditer, cuius electionis fere solus fuit author fœlicis memoriæ Fridericus tertius Saxoniæ Dux. Fuit etiam eodem die idem Carolus mox hora nona pomeridiana proclamatus per sequentia verba:

Vacante nuper Sacro Romano Imperio per obitum quondam inuictissimi & Serenissimi Principis, & domini, domini Maximiliani Electi Romanorum Imperatoris, eiusdem sacri Imperii reuerendissimi, Illustrissimique domini Principes Electores, domini mei Clementissimi gratiosissimique eorumdemque nuncii deputati, iuxta tenorem constitutionum Imperialium desuper confectarum, & hactenus obseruatarum, ad Electionem Romani p 168 *Regis, futuris capitis Christianorum procedentes, & in præsentiarum ad honorem & laudem Dei Optimi Max. commodum atque vtilitatem ipsius sacri Romani Imperii, ac vniversæ etiam Christianæ Reipublicæ incrementum, coniunctim & vnanimiter super eiusmodi electione conuenientes & consentientes, Serenissimum potentissimumque Principem & dominum, dominum Carolum Archiducem Austriæ, Regem Hispaniarum & Neapolis, &c. Dominum, dominum nostrum gratiosissimum Romanorum Regem & futurum Imperatorem censuerunt, pronunciarunt & elegerunt, in nomine Dei Omnipotentis, quam electionem vnanimem ac concordem pronuncio, & publico ego Laurentius Truchses de Bomersfelden, Decanus Moguntinus, nomine præfatorum meorum dominorum gratiosissimorum Principum Electorum, præfatum Dominum Carolum in Romanorum Regem, & futurum Imperatorem deinceps obseruandum & honorandum.*

Laurentius Truchses de Bomersfelden, Decanus Moguntinus, nomine Alberti ex Marchionibus Brandenburgensibus, reuerendissimi Moguntinensis Archiepiscopi, ad populum recensuit.

IN MAXIMILIANI CÆSARIS AVG. FATVM, ELEGIA

STEPHANI COMITIS BELLOCASSII.

*HEptiduum * plorant alii corpusque deurunt*
Octauo, nono contumulantque die.
Funebres agitant per mœsta nouendia ludos,
Quos Hercles magno constituebat auo.
Indefleta alii sub aperto corpora cœlo.
*Proiiciunt ** canibus dilanianda feris.*
At quos extinxit Mauros, aut triste duellum,
Iis laus & magno fœnore crescit honos.

Magno

* *Septem diebus domi plorabantur, octauo vrebantur, nono sepeliebantur. Nouem diebus ludi fiebant, quos Hercules Pelopi atauo primus instituit.*

** *Massagetæ morbo pereuntes canibus proiiciunt, quoquomodo interfectos honorant.*

Magno alii liniunt, & odora opobalsama fundunt, p. 169.
Fragrantes fosso cooperiuntque solo.
*Hic conductitium cantillat præfica *** carmen,*
Et resonat tristi nenia mœsta domo.
*Illic ferales suspendit porta cupressos, *****
Hic pullo, hic albo corpus inane tegunt.
Hic ludunt, spargunt flores, faciunt sacra Diti: †
Atque epulum magno pulchriter ære parant. ††
At modo quis luctus, quæ nunc querimonia? quis mos?
Quis ritus? quæ nunc pompa sat esse queat?
Heptiduum plorare parum est: heptennia septem
Vix satis, ad tumulum nullaque pompa satis.
Heheu occurrit, vetat heu edicere mœror.
*Occubuit, plus fari * dolor ipse vetat.*
*Ille (inquam) occubuit tetragoni ** gloria mundi.*
Ille Europeæ Rex dominusque plagæ.
*Nec mœror, nec Musa sinit mihi dicere nomen, ****
Ille (inquam) signo cui Iouis ales erat.
Qui Mariæ coniux, Castellanique Philippi
Progenitor, Carolique Arragonensis auus.
Qui duro Mauorte ferox, qui pacis amator:
Qui studiosus erat, relligiosus erat.
Ad summam, cuius laudi nil æmula lingua
*Demere, nil fautrix adcumulare queat. **
Occubuit tamen, & fatis concessit acerbis.
Nil Mars, Pax, Virtus, Religioque potest.
Omnibus hæc calcanda via est: morti omnia subsunt.
Post mortem Virtus Relligioque valent.

ORATIO AD DEVM PRO CÆSARE.

Hunc altis dignare tuis o Iupiter astris,
Qui tota in terris alite dignus erat.

QVOD AQVILA IN PARADISVM E NOSTRO ORDINE AVOLAVERIT, IUVENTVTEM RENOVATVRA.

Heroicum.

*Surgit ** in eois hortus præruptior oris,*
Undique Neptuno cinctus, longoque furentis
Oceani tractu nostro semotus ab orbe.
Culmine contendens cœlo, qui Deucalionis

Allu-

*** *Præficarum & neniarum usus apud Romanos.*
**** *Cupressus arbor Diti sacra.*
† *Cadauera amiciebant viri atro femina albo*
†† *Tribus rebus Manibus sacrificabant sacrificando Diti, spargendo flores tumulo, ludos & epulum dando.*
* Plus fari *signat edictum, melius quoque quam* fari plus: *ut scilicet per abruptum salias carmen & designetur fletus.*
** Mundus tetragonus *id est quadrangularis, oriens, occidens, borealis, meridionalis.*
*** Maximilianus, *integrum vocabulum hoc carmen ingredi non potest.*
* *Hoc fere de Virgilio Macrobius.*
** *Descriptio Paradisi ex Augustino ad Orosium.*

Alluuio, atque itidem Noeis liber ab vndis.
Vi superum, irati nutu iussuque Tonantis
Protinus a primi morsu interclusus Adami.
Quo nulli fas ire hominum, nullique animantum: At
(Verius oraclo Phœbi est) vix roscida nonam
Quadrigis reuehit coniunx Tithonia lucem:
Cum rumor, cum fama citis circundata pennis:
Longe ex Germanis ad Flandros deuolat oris.
*Huc aquilam tentasse aditum, Vesemisque ** profectam*
Luce duodecima Iani, post aeris ingens
Emensum spatium rapido penetrasse volatu.
Propositi illa tenax, suo quoque fessa senili
Compositis serie pennis subsidit in vmbra,
Fons vbi, vbi leni demurmurat vnda susurro.
*Hic sese vt trino *** volucris Ioue digna remersu*
Abluerat, robur rediit, rediitque iuuenta.
At Paradisiaco sic ales grata magistro,
Atque e diuerso sic gratus Iuppiter illi,
Vt neuter facilem concedat ad ima regressum.
Ergo ales quærenda noua est, quærendus & alter
Qui Romanorum pugnax aquilophorus hostes
Contundat, qui iura colat, patriosque penates
Ille (inquam) quem Ganda tulit, quem Hispania nutrit,
*Carolus **** occiduo magnus dominator in orbe.*
Qui virtutem æquet patris, præcellat auitam.

p.170

CARMEN HEROICVM STEPH. COMITIS BELLOCASSII, DE SVFFRAGIIS CÆSARIS CAROLI AD IMPERIVM.

Libera Cæsarei recinam suffragia sceptri,
Quando apicem imperii nactus post funus auitum
Regum deligitur Princeps, mundique Monarches
Carolus, Hispani pellucens gloria Regni.
At tu o Calliope, doctarum prima sororum,
Propitia aduenias, præbensque in carmina vires,
Mentem Laurigero dones agitarier œstro.
Est locus Arctoi gelido sub sydere cœli,
Clarum mercatu emporium, sedesque vetusta
Teutonicæ gentis, nec adhuc indigna Tonantis
Hospitio: vt quæ magnificis suffulta domorum
Structuris opibus, & claro ciue relucet:
*Et quæ frigiduli alluuio celebratior Istri, **
Nobile nomen habet nostro Francfordia seclo.
Huc (cum defunctus Cæsar crudelibus vmbris
Occubat, & rapto mœret Germania patre)
Longe ex diuersis mundi concurritur oris.
Huc Treuerus, Bauarusque, & Brandenburgius heros
Atque alii: quorum votis, quorumque cadisco

 Impe-

** *Aquila a Vesenis vrbe. XII. Ianuarii versus paradisum.*
*** *Aquila iuuentus renouata post trinam fontis immersionem. Noua aquila quærenda.*
**** *Carolus Hispaniarum Princeps aquilophorus fiat.*
* Francofurdum non Ister alluit, qui & Danubius, sed Mœnus.

Imperialis apex, & Cæsar clauditur alter,
Conueniunt, nouus vt si tandem Aquiloforus orbi.
Quis ita sollicito suspiria pectore ducens
Orphana rugoso loquitur Germania vultu.
Vos, quibus imperii arbitrium est, omnisque potestas
Cæsarei sceptri, testor per sacra potentum
Numina diuorum, ne ne pernicibus Euris
Verba feram: quin vota mei exaudite precantis.
Respice infaustum, & nostræ miserescite sortis.
Menstrosæ quintus Luna iam labitur annus.
Pars extrema hyemis duræ, totumque trimestre
Ver abiit, primamque canis parat vrere messem,
Quod mihi viuendum pupillæ, & Rege carendum est. **
Quo siue torpesco, veluti siue Apolline mundus,
Vt sine fruge seges, veluti sine pectore corpus.
Eia agedum supero Cæsar reuocetur ab orbe,
Aut alius nostris veniat successor in oris,
Non armis, nec pace impar Maxæmiliano,
Qui Romanorum pugnax Aquiloforus hostes
Contundat, qui iura colat, patriosque penates.
Eia Germanis tandem succurrite rebus.
Sic effata, abiit presso inter labra susurro.
Seque suamque iri pessum siue Cæsare sortem.
Interea Mydicum ferueute cupidine Regem
Occupat ambitio; *** *sacrique iniusta libido*
Imperii: at quamuis tandem molimine vano,
Ille tamen diploma frequens, celeresque veredos
Expedit: & multo captat suffragia Sole,
Pollicitis alios & diuite munere tentans.
Cursatur: nec equis, nec auaro parcitur æri,
Notaque perflato resonaut passim oppida cornu.
Et cum tota vno lustretur machina Sole
Orbis tergemini, recipit Germania tantos,
Mirum vt sit totam non cæcutiscere gentem.
Ast incorruptam seruans Alemannica mentem
Integritas, nullo vendit suffragia dono.
Quin recti memorem, atque æqui, patriæque querelæ,
Non vnguem a vero certum est abscedere puncto.
Quare interregni supremum imponere finem
Sex tandem patribus, quos est penes ipsa potestas
Imperii, visum est, & promere vota cadisco,
Quis nouus ad tantas dignetur Cæsar habenas.
Ecce incorrupti templum, sacrasque Deorum
Accedunt aras: non qualiter ipsa vetustas
Augurio confisa leui, aut fallentibus extis,
Nec demum oraclis, vano vel Apollinis ori.
Ast illapsurum diuini in pectore flatus.
Imploraturi numen, dextrumque fauorem.

Libat

** Maximilianus Cæsare vita migrauit in Austria die XII. Ianuarii 1519. Sleidanus lib. I. p. 18. Carolus V. demum mense Iunio electus.
*** Franciscum I. Galliæ Regem intelligit.

Libat deinde Joui corpus Christique cruorem,
Et peragit vero ritu pia sacra sacerdos.
Quis porro expletis mutum conclaue subintrant:
Illic consultant, & longo examine pendunt,
Quis patria Princeps potior, mundique Monarcha,
Quis vel in aduersos pugnet felicius hostes,
Vel quis iura colat, vel Diuos sanctius oret.
Vt tandem ad viua ventum est suffragia vocis,
Omnes fantur idem, fiunt concordia vota.
Consignant Aquilas Carolo: non aptior, aiunt,
Aut genere, aut auo, fortuna, pace vel armis:
Omnia persimilis patri, patrisque parenti.
Scitum equidem est aquilas nunquam genuisse columbam,
Interea plebs omnis auens ruit agmine denso,
Scitatumque venit, data cui suffragia, quis nam
Romanas aquilas pictis gestaret in armis?
Num parere iugo decretum, cuius imago
p. 22. *Et falsus regni titulus concisus in ære.*
Quem spes Romanum nimium cito credula Regem
Effecit, non magnorum suffragia patrum.
An qui Belgarum Princeps, dominatur Iberis.
Tandem secreto penetrali publica prodit
Fama, peregrino prognatum sanguine Regem
Nunquam Romano leuiter succedere sceptro.
Verum Cæsareo Carolum qui nuper ab ortu
Venit, ad Imperii delectum culmen auitum.
Protinus exultant animi, pia cura recedit
Plebis sollicita, facies nitet omnibus vna
Lætitia: ceu cum noctem caligine densam
Roscida purpureo lustrat Pallantias ore.
Carole io, Germania io: nil concauus æther
Præter io resonat, resonando lassa fit Echo.
Mittitur Hispanas leuis inde veredus ad oras,
Ad Pyrenæos vbi regia Barcino montes
Irreflui * *portus Neptuni Rege superbit.*
Huc (medium emensus spacium, callesque viarum
Non vnquam somniue memor, placidæue quietis)
Sub galli cantum decurrit: quando profundo
Lumina adhuc conclusa iacent, & victa sopore.
Grata sed inflato perrumpens somnia cornu
Cancellum aduolitat: bulgam & diplomata tradit.
Mox ille augurians læti esse diplomata nuncii,
Pulsitat audaci digito Regale cubiclum.
Admissus diploma offert, diplomate lecto
Rumor per totam celeber circumuolat vrbem
Integris patrum votis, fatoque Deorum
Romanas aquilas vltro venisse potenti
Flandrorum Carolo. Læta omnis Barcino somnos
Excutit, acceptat ludos, Epinicia cantat,
Æmula Parthorum iactis certamina cannis

* Mare enim in portu Barcinonis non refluit.

Concelebrat, celeri pugnans fugiensque caballo
Ille inscendit equum, conclusoque arctius ore
Factitat Harpocraten, dum vota exoluit Olympo,
Et septemgeminam visu contingit heremum.
Mons vbi ferratus contendit vertice cœlo,
Lucentes altus gaudens circumsilit ignes,
Cum Nymphis choreas nectens, choreasque renectens.
Inde ordo sexusque omnis conclamat ad auras,
Rex viuat, viuat Cæsar, Carolusque triumphet.

AQVILÆ IOVIS NVNCIÆ NVNCIVM.

Deportat cœlo lætans Iouis ales ab alto:
Carolus ima regat, Iuppiter alta reget.

CAROLI CÆSARIS AVGVSTIS. APOPHTHEGMA.

Vis vltra. ast vltra non est quo progrediaris. p. 93
Nil vltra est aquilas Imperiique decus.
Vis vltra, vsque vltra vitam tibi proroget æther,
Virtutemque vltra Carole semper ames.

AD CAROLVM.

Vno conueniunt Aquila & Leo Carole signo,
Quos indiuiduus nascitur inter amor.
Nunc viuunt, regnant pariter, pariterque triumphant
Princeps & Princeps, aeris atque soli.

AD DOMINVM FIENNVM.

Barcino dum planis celebrabat Equiria campis,
Hinc laudis punctum clare Fienne refers.
Nunquam Romano luctatum ita Martis in agro,
Nec post, nec quando Romulus ipse fuit.
Imma si nostrum redeat Gradiuus in orbem,
Herbam Gradiuus porrigat ipse tibi.

AD STEPH. COMITEM BELLOCASS. CARMEN IOANNIS LACTEI LVDIMAGISTRI IN VALLE MONTIS ARENOSI GANDAVI.

Es doctus, lepidus, probus, disertus,
Facetus, generosus, elegansque:
Es vates: es homo omnium horularum.
Quid non? es Stephanus Comes, vel vltra
Notus sidera: vis ne plus honoris?
An non te Stephanus satis coronat,
An non laurea quæso laurearum,
Qui cum nomine lauream tulisti?
Ast te dissimulas, premis tegisque,
Infra deprimis infimosque vates.
Vere more hominum, sed elegantum
Paucorumque facis, Comes mi amice.
Vtut dissimules tamen premasque,
Nequicquam in patula area latebis.

PETRI ÆGYDII
HYPOTHESES
SPECTACVLORVM
CAROLO IMP.
ANTWERPIÆ EXHIBITORVM.

LECTORI SALVTEM!

BURCARD GOTTHELF STRUVE

Etrus Ægidius, siue Gillius, vt verbis Valerii Andreæ vtar, I. C. nascitur Antwerpiæ circa annum a nato CHRISTO M. CCCC LXXXVI patre Nicolao Ægidio, vrbis Quæstore. A teneris annis innutritus liberalium artium studiis, ductorem ac directorem habuit Des. Erasmum, cui familiarissimus vixit, vt &, Thomæ Moro, Conr. Goclenio, aliisque. Erasmus certe eundem in Adagio Ibyci grues, *hospitem ac Pyladem suum appellat; alibi a doctrina & humanitate commendat: & apud Erasmum Thomas Morus lib. II. Epist. XVI.* Hominis, *inquit*, tam docti, faceti, modesti ac vere amici, vt peream, nisi eius vnius conuictum libenter mihi velim bona mearum fortunarum parte redimere. *Idemque Vtopiæ initio:* Pet. Ægidius, *inquit*, Antvverpiæ natus, magna fide, & loco apud suos honesto, dignus honestissimo, quippe iuuenis haud scio doctiorne an moratior; est enim & optimus & literatissimus: adhæc animo in omnes candido, in amicos vero tam propenso pectore, amore, fide, adfectu tam syncero, vt vix vnum aut alterum vsquam inuenias, quem illi sentias omnibus amicitiæ numeris anteferendum. Rara illi modestia, nemini longius abest fucus, nulli simplicitas adest prudentior. Sermone lepidus, innoxie facetus. *Hac Morus candido in amicum candidissimum adfectu. Facile igitur vel hisce nominibus, morumque inprimis probitate, suis se ciuibus ita probauit, vt anno CIↃ IↃX demortuo Adriano Blict, qui primus fuit S. P. Q. Antwerpiensi ab Actis, consentientibus Senatorum omnium suffragiis fuerit suffectus. Affectus porro Erasmiani tum alibi, non vno loco, tum inter colloquia familiaria extat monumentum* Epithalamium *Petri Ægidii, quo Musas IX. inducit, sponso sponsaque Cornelia dulci modulamine accinentes. Moritur Ægidius an. CIↃ IↃ XXXIII III. Idus Nouembris, annos natus plus minus XLVI, quem etiamnum superstitem nobis repræsentant libri, siue ingenii monumenta ab eo relicta.* Threnodia in Funus Maximiliani Cæsaris, *cum Epitaphiis aliquot, & Epigrammatum libello, Antvverpiæ 1519. 4. apud Mich. Hillenium & Tomo II. rerum Germanicarum cum Notis Iac. Spiegelii.* Hypotheses, siue spectacula, Carolo V. Cæsari ab S. P. Q. *Antvverp. edita ibid. 4.* Enchiridion Principis ac Magistratus Christiani siue Præceptiones *quædam ad docendos Principes ac Magistratus, e veterum libris Coloniæ 1541. apud Ceruicomum. In quo opusculo concinnando subsidiarias operas contulit Corn. Scribonius. Primus quoque edidit* Titulos legum ex Cod. Theodosiano, *Louanii, typis Theodorici Martini 1517. fol. Hoc autem scripto solennia spectacula describuntur quæ Antvverpienses post reditum Caroli V. ex Hispania in Belgium an. 1520. exhibuerunt.*

HY-

HYPOTHESES SIVE ARGVMENTA SPECTACVLORVM, QVÆ SERENISS. ET INVICTISSIMO CÆS. CAROLO PIO, FELICI, INCLYTO SEMPER AVG. PRÆTER ALIA MVLTA ET VARIA FIDES ET AMOR CELEBRATISSIMÆ CIVITATIS ANTVERPIENS. ANTISTITES (SVPERIS FAVENTIBVS) SVNT EDITVRI.

CICERO.

FIRMAMENTVM AVTEM STABILITATIS CONSTANTIÆ, QVE EST EIVS, QVAM IN AMICITIA QVÆRIMVS FIDES. NIHIL ENIM STABILE EST, QVOD INFIDVM EST.

PETRVS ÆGIDIVS CANDIDIS LECTORIBVS SALVTEM.

Orati sunt nos aliquot insignes viri, ut non argumenta tantum ostentaculorum, qua Senatus Populusque Antverpiensis Maximo Imperat. Carolo semper August. tam ob fœlicem ex Hispaniis reditum, quam augurium appetentis coronationis (ut vocant) vice triumphi exhibere decreuit, compendiolo congereremus, verum etiam elogia, sententias, epodas, & disticha passim in pegmatum fastigiis, arcubus, hemicyclis, abacis, tympanis, & tabulatorum porticuumque hypopodiis ac basibus, partim grace, partim latine scripta, maiusculis characteribus exarata, minusculis formulis excudenda traderemus: atque id opera precium fore dicebant quod videlicet scioli & morosophi barbaris literis assueti, omnia damnantes qua minime intelligunt occeperant cornicari (nam quidam cucullati iam viderant) Romanum esse Gracum, & quod Gracum esset nonnulli affirmarent esse Chaldaicum, aliqui Arabicum, plerique Ægyptiacum & Turcicum. Quo quid vel ineptius? vel indoctius? Nos vero tam absurda & ebria iudicia (etiam in minutiis istis) non ferentes, maluimus occurrere istorum tenebrosis erroribus aliqua lucernula quam spectatores in tanta mentis caligine versari. Quocirca lectores candidissimi nomina personarum, inscriptiones, disticha & quicquid vobis (superis fortunantibus) edituri sumus, nunc (velut umbram quandam) hilari fronte accipite, bonique interim, dum alia paramus, consulite. Quod si pulchre spectaculis nostris fuerit applausum, totam pompa seriem, alioqui magnificentissimam ordine literis prodemus, additis figuris, allegoriis, historiis, exemplis, & hierogrammatis, ut non temere hac in scenam producta, calumniatores intelligant. Valete fœliciter.

SEQVVN-

SEQVVNTVR ARGVMENTA SPECTACVLORVM. p.175.

Ex eodem.

HYPOTHESIS PRIMI SPECTACVLI.

PRimum pegma variis & picturis & ornatibus erit decoratum, inspicientium oculos mirum in modum oblectans, in cuius proscenio Vrbis Antuerpiensis Genius tanquam ludorum exhibendorum præfectus, & (vt sic dixerim) antesignanus, aduenientes hospites comiter excipiet. Pone quem tres lepidæ & hilares virgunculæ, quas Charites siue Gratias vocant, ab Hesiodo & Homero vatibus vetustissimis celebratæ, diffluentibus sinibus eleganter amictæ, dextris iunctis, se inuicem contemplantes, altera manu aurea mala porrigent. Quarum prima Πασιθέα quæ & Euphrosyne, altera Ἀγλαΐα, postrema Θαλία dicitur. Cæterum cur laxis & nitidis vestibus, cur dextris complexis, hilariter se inuicem respiciant, cur virgines & quidem iuuenculæ, cur aurea mala offerant, profluentius aliquando explicabimus, si modo fauor afflarit, & Charites ipsæ in nos quoque beneficia exerceant, ac gratia (quod dici solet) gratiam pariat. Sub intercolumniis vero Πίστις καὶ Ἔρως, id est, Fides & Amor, tanquam totius triumphi fontes collocabuntur. Quarum nomina iterum atque iterum tabulatis & abacis Latine, Græce & Hebraice erunt inscripta hoc modo : FIDES ET AMOR, ΠΊΣΤΙΣ ΚΑῚ ἜΡΩΣ, אמון : ואהבה vt prorsus declaretur Inuiolabilis Fides & Amor incredibilis, quo perpetuo suos Principes Antuerpia non tam coluit, quam obseruauit, & intelligant vniuersi quicquid est spectaculorum, Fidem & Amorem Antuerpiensem posuisse. Postremo in pegmatis fastigio, hoc quod sequitur elogium Romanis literis graphice. In abaco pictum erit.

DIVO CAROLO IMP. CÆS. OPT. MAX. SEMPER AVG. P. P.
OPTATISS. FOELICIBVS AVIBVS EX HISPANIIS REDVCI S. P. Q.
ANTVERP. GRATVLABVNDI POSVERE.

In arcu pegmatis scriptum erit.

ΠΊΣΤΙΣ ΚΑῚ ἜΡΩΣ ταῦτα πάντα ἐποίησαν.
Id est, *Fides & Amor hæc omnia fecerunt.*

In Hypopodio scriptum erit.

Genius Vrbis Antuerpien. Ad spectatores.

Pasce tuos oculos hospes gratissime. Sunt hæc
Aequis luminibus conspicienda tibi.
Quicquid enim posuit vobis Antuerpia. Sanxit
Incorrupta Fides. Gratia, mirus Amor.

Personarum nomina & Interpretatio. Genius Vrbis.

Πασιθέα id est Pasithea, quæ & Euphrosyne dicitur & interpretatur (Bocatio teste) attrahens.
Ἀγλαΐα Aglaia est splendor, claritudo vel lætitia.
Θαλία Thalia est celebritas ex iuuenibus.
Πίστις Fides.
Ἔρως Amor.

PEG-

PEGMATIS SECVNDI HYPOTHESIS.

SAlutato iam Cæsare, & a Charitatibus Fide & Amore gratanter accepto, mox Iuppiter ille Homericus Μητίετης medius inter Themin & Cratos, stellato solio miro splendore quaquauersum coruscante, sublimis sedebit, cuius iussu aquila, quam fingunt Iouis esse armigeram & gestatricem fulminis, Autocratori sceptrum flammas vndique euomens, in manu dabit. Porro, Θέμις honestatis dea, quam latine fas possumus interpretari, ensem, Κράτος autem quæ latinis potentia est, diadema aureum largietur. Huius spectaculi mythologiam si quis spaciosius velit tractare, nihil erit pulchrius. Equidem, quid aliud significat sceptrum ab aquila Iouis consilio tribui quam imperium & ius, non nisi a Deo dari? Id quod Homero visum est cum scriberet:

Poe. Rex vnus cui sceptra dedit venerandaque iura Iuppiter. Quod sit antiquitas passim principes deorum esse discipulos & filios scribat. Quin a Menandro, Princeps dictus est *imago animata Dei.* Præterea & ethnicos omittamus, nos veritatis filii, nonne Deus noster Opt. Max. post exactos Israeliticos iudices Saulum elegit Regem & postea Dauidem vt nobis declararet, reges, non nisi suo nutu, terris dari. Hinc magnus ille Paulus ad Romanos scribens inquit, Potestatem non nisi a Deo esse. Niti itaque debet summa ope princeps, vt qui simulachrum Dei in terra gerit, qui & constitutus est a Deo, vt illi quam simillimus efficiatur. Iam quod sceptrum sit fulmineum: quid aliud sibi vult quam inuictum & ardentem animum omnia difficilia penetrantem, & quicquid a recto declinet amburentem. Cur vero Themis gladium porrigit? nisi vt princeps nihil agat præter id quod fas est, & iura permittunt. Quod autem Cratos coronam profert, significat coronas id est ciuitates quæ turrium & mœnium figuram habent non potestate esse opprimendas, sed legibus conseruandas, ac ita agnoscant Principis potestatem, vt & humanitatem sentiant & benignitatem.

In arcu huius scriptum erit græce.

Σκῆπτρον βασιλείας παρὰ θεοῦ δεξάμενος, σκέπτου πῶς ἀρέσεις τῷ ταύτην σοι δεδωκότι. Ex Agapeto.

Sceptrum regni cum a Deo susceperis, cogitato quomodo placebis ei, qui illud tibi dedit.

In basi vero hoc vaticinium.

Imperium Carolo tribuit nunc Iuppiter Austro.
Nimirum in terris Iuppiter alter erit.

Personarum nomina & interpretatio.

Iuppiter Μητίετης id est, Metietes consiliator.

Θέμις Themis, id est, fas, siue licitum, & est honestatis dea.

Κράτος Cratos significat imperium vel potentiam.

Αὐτοκράτωρ Autocrator hoc est qui per se potest, ponitur pro Imperatore.

Aduertendum est in vaticiniis esse comprehensum Sereniss. Caroli nomen, hoc modo:

IMPERATOR CAROLVS AVGVSTVS

HYPOTHESIS TERTII SPECTACVLI.

POst hæc erit pegma artificiosa pictura elaboratum, quod & oculos vestros spectatores exhilarescet. Hic enim Autocrator mundi gubernaculi, a Deo præfectus Ἀσέβεια, Asebiam associata sibi fidissima comite, Εὐσέβεια Eusebia, vbiq; terrarum eiectam pedibus protrudet. Quantopere vero deceat principes pietas, nemo est qui non nouit. Hæc autem vt Deo cultum, ita amicis, ciuibus, & patriæ beneuolentiam tribuit, quæ si principi perpetuo adhæreat, vt maxime fœlix sit necesse est. Cæterum addimus Eusebiæ sceptrum quali olim vsi sunt Reges Ægyptii in summo ciconiæ figuram, in imo vero hippopotamium exsculptum habens.

Nam quemadmodum ciconia in Ægyptiorum hieroglyphis pietatem significabat, quod videlicet hæc auis sit maxime pia, de cuius pietate scribit Plinius libro decimo, capite vigesimo. Et Petronius arbiter in fragmentis libri Satyrici hanc pietatis cultricem vocat. Quin & diuus Ambrosius Romanis hanc pietatis nomine fuisse honestatam prodidit. Ita Hippopotamus de quo & Plinius & Dioscorides meminere, animal est truculentum, & impium: quod vbi adoleuerit, periculū facit, an patre fortius sit; quod si viribus præcellat, deuorat patrem, & matrem inire appetit. Prudentes itaq; Ægyptii hoc sceptro demonstrabant Regibus semper pietatem tanquam monumentum quoddam præ oculis habendam esse, vim autem, iracundiam, vindictam, atque id genus animi motus coherendos, supprimendosque.

In arcu huius pegmatis scriptum erit.

Ὑπὲρ πάντα τ̀ βασιλείας τὰ ἔνδοξα, τ̀ εὐσεβείας τὸ σέμμα τὸν βασιλέα κοσμεῖ.

Ex eodem. *Super omnia quæ in regno præclara sunt, pietatis stemma regem exornat.*

In basi hoc vaticinium, primam nominis Caroli literam referens. P. VI.

Cæsar cum Carolo pietas regnabit, & atrox
Impietas pedibus strata iacebit humi.

Personarum nomina & declaratio.

Αὐτοκράτωρ Autocrator iam dictum est.
Εὐσέβεια Eusebia est Pietas.
Ἀσέβεια Asebia est impietas.

QVARTI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

Nihil poterat conuenientius locari post Eusebiam quam virginum omnium perspicacissima & solertissima φρόνησις, id est, Prudentia: hanc geminis faciebus (vt Palladem illam Homericam) effinximus, significare volentes Prudentiam vndique debere esse occultam, vndique circumspicientem, huic progestamine sceptrum dedimus, in cuius summo positus est oculus, quod videlicet Ægyptii in sacerdotalibus notis, Regis imaginem exprimentes, hoc sceptro vitæ rectitudinem prudentiamque cum vigilantia esse coniungendam demonstrare voluerunt. Hæc virgo omnium sagacissima, & a Salomone sapientibusque omnibus tantopere prædicata, sese lateri Autocratoris accommodabit, & cum eo cathedram occupabit. Ἀφροσύνη id est insipientia omnium vitiorum immodestissima ac stultissima e subselliis exturbata corruet.

In huius sima pegmatis scriptum erit græce.

Ex eodem. Ἴσον εἶναι χρὴ πάντοτε τοῦ βασιλέως τὸ φρόνημα.

Aequalem semper esse oportet regis prudentiam.

In basi hoc vaticinium.

Attollet rutilas tandem sapientia cristas:
Aphrosyne e regno præcitata cadet.

Personarum nomina & expositio. Autocrator.

Φρόνησις Phronesis id est, prudentia.
Ἀφροσύνη Aphrosyne, id est, insipientia, stultitia.

QVINTI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

Quandoquidem sine iustitia (vt inquit Cicero) nihil valet prudentia, & diuus ille Ambrosius in Hexameron, Prudentiæ, fortitudini, temperantiæ, malitiam, iracundiam, impatientiam, atque huius generis vitia plerumque esset admixta scribat, solam vero iustitiam cæterarum virtutum concordiam fulcire, non ab re nos facturos arbitrati sumus, si Autocratori Astræam cœlestem plane virginem hoc spectaculo, violentam tyrannidem pedibus calcantem, adiungeremus. Nam quemadmodum Astrea olim ferreo sæculo mortalium sceleribus offensa, in cœlum ad Iouem confugit, (vt credula finxit antiquitas) ita nunc sperandum est sub

ſub noſtro Cæſare Aurea ſæcula reditura, & Aſtræam terris iterum dominaturam. Præferet enim hæc virgo labarum ſcipioni deaurato ad fixum, in quo ſymbolum iuſtitiæ erit depictum, gladius ſcilicet quem ambiet corona, in cuius cuſpide ſtatera lancibus vtrinque dependulis eminebit.

Quid gladius? quid corona? quid librile? indicent, latius In triumphi deſcriptione perſcribemus, nunc tantum obiter nudam rei imaginem adumbramus, Tyrannidem finximus peſſundatam, beluam omnium teterrimam, maximeque principibus deteſtandam, capite ſerpentibus, draconibus, viperis obuincto terribilem, ore hiulco, dentibusque auidiſſimis homines deuorantem, ſanguine pauperum ebriam, ventricoſam, inſatiabilem, vnguibus aduncis armatam, e leone denique, vrſo, lupo, & tigride, formatam, qua de Iſraelitarum ſapientiſſimus Salomon ſcribit hoc modo: Leo rugiens & vrſus eſuriens princeps impius in populum pauperem. Et Bias e Græcorum quoque ſapientibus vnus interrogatus, quænam fera eſſet pernicioſiſſima: ſilueſtrium, inquit, Tyrannus, domeſticarum adulator. Ab hoc enim portento ſumme cauendum principibus: quod facile fiet, ſi Iuſtitiam virtutum omnium & fontem & parentem comitem habuerint, quam Ariſto-
p.178. teles libro topicorum ſecundo tam vtilem ſcribit eſſe ſubditis, quam vbertas temporis, & (vt præclare Cyprianus) Iuſtitia Regis, Pax eſt populorum, immunitas plebis, medela languidorum, gaudium mortalium, aeris temperies, ſerenitas maris, fœcunditas terræ, ſolatium pauperum, hæreditas filiorum, & Regi ſpes futuræ beatitudinis.

In pegmatis hemicyclo ſcriptum græce.

Ἴσως πρός τε φίλους καὶ ἐχθροὺς ποιοῦ τὰς κρίσεις.

Aequa erga amicos & inimicos iudicia facito.

In baſi.

Rurſus humum repetet ſplendens Aſtræa relictam,
Ad Stygias fugiet ſæua Tyrannis aquas.

Perſonarum nomina & declaratio. Autocrator.

Aſtræa, filia fuit Titanis gigantis, vel vt alii volunt Iouis & Themidis, quæ ob æquitatem in cœlum aſſumta eſt, & in Zodiaco locata ea in parte, quæ ab ea virgo eſt appellata, & pro iuſtitia ponitur.

Tyrannis quid ſignificet, ſatis notum eſt.

SEXTI PEGMATIS HYPOTHESIS.

Subſequetur in ſexto pegmate, quod & opere belliſſimum erit, virgo venuſtate & decore præpollens, ſolem & agniculum gerens pro inſignibus, cui nomen Clementia. quæ cum maxime deceat principes, Autocrator hanc ſuo contubernio apprime dignam cenſebit, & a latere ſuo non ſinet diſcedere, nec ſane immerito. Hæc eſt quæ principes viros faciles reddit, amabiles, benignos, hoſpitales, beneficos, fauorabiles, adeo vt Theodoſius Imperator Honorio filio (vt eſt apud Claudianum) præcepe-rit imprimis dicens. Sis pius imprimis, nam cum vincamur ab omni Munere, ſola deos æquat clementia nobis. Nec tibi quod liceat, ſed quod feciſſe decebit, occurrat, mentemque domet reſpectus honeſti, &c. Inferne vero Crudelitas humi alliſa clementiæ pedibus premetur, & ad Tartarum tandem vnde egreſſa eſt remigrabit. Sub corona huius pegmatis erit cernere ſymbolum cordis Amorem erga Cæſarem repræſentantis.

In corona pegmatis ſcriptum erit græce.

Τοὺς φόβους ὦ βασιλεῦ ἐξαιροῦ τῶν πολιτῶν, καὶ μὴ βούλου φοβερὸς εἶναι τοῖς μηδὲν ἀδικοῦσιν. *Ex Iſocrate.*

Metum fac adimas tuis ciuibus, neque formidabilis eſſe velis nihil mali perpetrantibus.

In baſi.

Optima dos regum ſurget Clementia, Cædes
Succumbet, rabies concidet atque furor.

Nomina perſonarum.
Autocrator.
Clementia, vt inquit Seneca, eſt lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis pœnis, hanc Flauius Vopiſcus primam dotem regum vocat.
Crudelitas atrocitas animi in pœnis exigendis.

HYPOTHESIS SEPTIMI SPECTACVLI.

Conuenire nobis viſum eſt, vt ſeptimo loco ἀλήθειαν id eſt, Veritatem Autocratori aſſidentem exhiberemus, cuius effigiem veteres Ægyptiorum reges, e collo pendentem geſtare ſolebant, vt perpetuo obuerſaretur animo, maxime enim refert vt Principes veritatem agnoſcant, & verum a falſo ſimulationeque diſcernant, nam κολακία id eſt, Aſſentatio ita huius imaginem, nunc hoc nunc illo fuco, modo aliis atque aliis ſumptis perſonis mentitur, ita venena melle circumlinit, vt vix (niſi ſis plane lynceus) queat dignoſci, habet autem vt inquit Tullius adulatio principia iucunda, exitus vero amariſſimos. Ab hac peſte tanquam præſentaneo veneno cauendum eſt principibus, habeat igitur aures apertas veritati, aſſentatores & hypocritas tanquam ſcorpiones vitet, nihil enim periculoſius principi, quam ſi aures adulatoribus accommodet. Plus enim (vt ſcribit Hieronymus) nocet lingua adulatoris, quam gladius hoſtis, Colaciam & Hypocriſin pedibus Autocratoris & Alethiæ ſubiecimus. p.179.

Ἀποςρέφου τῶν Κολάκων τοὺς ἀπατηλοὺς λόγους ὥςπερ τῶν Κοράκων ἁρπακτικοὺς τρόπους.
Ex Agapeto. *Auerſare fallaces adulatorum ſermones, vt coruorum rapaces mores.*

In baſi hoc vaticinium.

Lumen Alethia telluri reddet, amarum
Mel, proſtrata vomet ſubdola blandicies,

Perſonarum nomina & interpretatio.
Autocrator.
Ἀλήθεια Alethia id eſt veritas.
Κολακία Colacia id eſt, adulatio, blandicies.

HYPOTHESIS OCTAVI SPECTACVLI.

Multorum enim animos conciliare ſolet Munificentia, quæ Principes maxime amabiles, cum e contrario φιλαργυρία, id eſt auaritia maxime odibiles ſolet redere. Quid enim turpius illi? qui omnibus imperat quam ſi pecuniarum cupiditati ancilletur, quæ vt inquit Salluſtius, eſt quaſi materies omnium malorum, namque auaritia fidem, probitatem, cæteraſque bonas artes euertit. Nos itaque in hoc ludicro Autocrator Munificentiam famulantem in ſuggeſtu ſpectandam propoſuimus, addita illi arca liberalitatis, & fonte ſalutaribus vndis ſcatente. Philargyriam autem ſuperatam, ventre inexplebili turgidam, manibus vncatis hamatiſque metuendam, effinximus.

In huius pegmatis hemicyclo græce ſcriptum erit.

Εἰ τὴν ἐκ πάντων βούλει καρποῦσθαι τιμήν, γίνου τοῖς ἅπασιν εὐεργέτης κοινός.
Ex eodem. *Si honore ex omnibus vis perfrui, praſta te communem omnibus benefactorem.*

In baſi hoc vadicinium.

Virtutum largus fons Munificentia, dignis
Æra dabit, pœnas publica furta luent.

Perſonæ. Autocrator.
Munificentia, ſoror eſt liberalitatis.
Φιλαργυρία Philargyria eſt auaritia.

HYPO-

HYPOTHESIS NONI SPECTACVLI.

PHilologia tandem in scenam prodibit, fœmina reuerenda & maiestatis plena, stipata Mercurio coniuge, eloquentiæ præside, cæterisque castissimis virginibus doctissimisque sororibus, de quarum laudibus nunc dicere supersedemus, quod campus tam late pateat, vt nil sit difficilius quam exitum inuenire, nos vero carptim duntaxat rerum vmbracula attingentes, solum ea nunc dicemus, quæ ad ludorum argumenta videntur spectare. Hanc quoque Philologiam Autocrator regio dignabitur solio, & inter præcipuas matronas venerabitur. Nam hæc est illa quam Plato dixit beatas efficere respublicas, qua Alexander magnus dicebat se malle antecellere quam diuitiis. Ob quam etiam Cæsar dictator, Octauius Augustus, Adrianus, Marcus Antoninus Philosophus, non tam imperii titulis, quam eruditione posteritati sunt commendati. Equidem Barbaries improba quæ hactenus scholas sua tyrannide afflixit & perdidit, victa & superata tandem in nihilum redigetur, tum Apædeusia humi proiecta, linguam exeret virulentam, & secundas intentiones, modos significandi, relationes, quiddidates, ecceitates & indocta sophistarum somnia, atque id genus sordes & rudera euomet. Denique quid sibi velit vexillum Philologiæ, in quo picta est littera Y Pythagoræ, & quod in culmine pegmatis semipedalibus litteris scriptum est ESTO QVOD AVDIS alias explicabitur.

In pegmatis hemicyclo scriptum erit græce.

Οἱ βασιλεῖς σύνετε, παιδεύθητε οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. Ex cantico Dauidicio.

Nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram.

In basi hoc vaticinium.

p. 180 *Suauis amor studii gliscet, gens crassa Sophista*
Pendeat vnde trabem quæret & inueniet.

Personarum nomina & interpretatio.

Autocrator.

φιλολογία Philologia, amatrix sermonis, verborum vel studii, de hac multa apud Martianum Capellam. Cætera nomina artium liberalium clara sunt.

Barbaries quid sit, norunt ὑψιςεόται μαθηταὶ.

Apædeusia id est procacitas linguæ qualem habent πτωχολύγαντες.

HYPOTHESIS DECIMI SPECTACVLI.

OStendetur decimo pegmate Autocrator qui ebrietate, luxu, illecebris, voluptatibus, contemptis, φιλοπονίαν, magnanimam viraginem Palladi perquam similem amplectetur. Quæ sane virgo licet tota armis horreat & vepres potius quam rosas calcet, talis tamen est, vt generosos animos nutrire soleat præmio, honore, immortalitateque dignos. Ad huius spectaculi argumentum pertinet Hercules ille a Prodico Chio & Xenophonte celebratus, cuius etiam meminit Basilius magnus. In libello cui titulus. De legendis antiquorum libris, scribit autem, quod Herculi adolescenti diu multumque ambigenti, vtram viam ingrederetur, duas enim ante se spectabat, vnam voluptatis, Virtutis alteram geminæ matronæ occurrerunt, quarum prior Virtus, posterior Viciositas, hæc autem erat excultissima delicias, luxus, risus, iocos, voluptates, secum trahens, nihil non illecebrarum ostendens, nihil non præmiorum promittens, quo adolescentis animum allectaret. Illa vero horrida tota, laborique assueta, famem, sitim, hymbres, sudores, ærumnas, tam terra quam mari perferendas pollicita est, præmium vero illarum fore immortalem fieri, Hercules vero magno animo despecta voluptate, tandem virtutis viam ingressus est, vnde & in deorum catalogum relatum fuisse fabulata est antiquitas. Verum de his abunde satis. In corona huius pegmatis scriptum erit græce.

Ex Agapeto. Βασιλέα σε κατὰ ἀλήθειαν ὁρίζομαι, ὡς βασιλεύειν καὶ κρατεῖν τῶν ἡδονῶν δυνάμενον.
Imperatorem te reuera asserimus, quippe qui potes & vincere voluptates & regere.

In basi hoc vaticinium.

Aula voluptates vincente labore fugabit,
Et cum prole Venus suppeditata gemet.

Personarum nomina, &c.

Autocrator.
Φιλοπονία Philoponia Amor laboris, vel spontaneus labor.
Ἡδονὴ Hedone est voluptas,

HYPOTHESIS VNDECIMI SPECTACVLI.

IN vndecimo pegmate (vel vt verius dixerim palacio) quo nihil conspicietur magnificentius, nihil pompabilius, id quod etiam vestro iudicio spectatores relinquo, εὐδοξία id est bona gloria, Victoria, honor, & Maiestas, Autocratorem præmiis afficient. Qualibet enim munus dignum tantis heroinis largietur. Interea δυσφημία explosa vndiquaque sub pedibus Autocratoris & Eudoxiæ mortuæ simillima, iacebit. Moneo vos rursus spectatores candidissimi vt oculis minime conniuentibus hoc ostentaculum intueamini, erunt haud dubie multa quæ oculos vestros remorabuntur. Quid vero lauri? Quid palmæ? Quid diadema? Quid sceptrum? Quid nomina personarum? Quid reliqua omnia significent, seruamus alio libello. In corona pegmatis scriptum erit græce.

Ex senariis. Καλῶς ὦ βασιλεῦ ἀκύειν μᾶλλον ἢ πλουτεῖν θέλε. Κενῆς δὲ δόξης οὐδὲν ἀθλιώτερον.
Malis o Rex bene audire quam ditescere, nihil enim miserius inani gloria.

In basi vaticinium.

Victrices lauri, sceptrum, diademata, torques,
Digna tuis meritis symbola Cæsar erunt.

Personæ.

Autocrator.
Εὐδοξία Eudoxia bona gloria.
Victoria hanc Acherontis fuisse filiam scribunt Mythologi: descripta est a Claudiano hoc modo. p. 181.

Ipsa duci sacras Victoria panderet alas
Et palma viridi gaudens, & amicta trophæis
Custos imperii, virgo quæ sola mederis
Vulneribus, nullumque doces sentire laborem, &c.

Henos autem (vt Theodontio placet) filius est victoriæ quia ex victoria quæsita, sequitur honor.

MAIESTAS HONORIS ET REVERENTIÆ EST FILIVS, QVOD EX HONORE IMPENSO, ET REVERENTIA EXHIBITA, ORITVR IN SVSCIPIENTE QVÆDAM MAIESTAS, DE HIS OVIDIVS IN FASTIS.

DOnec Honor placidoque decens reuerentia vultu
Corpora legitimis imposuere thoris,
Hinc sacra maiestas, quæ mundum temperat omnem,
Quaque die partu est edita, magna fuit.

Δυσφημία Dysphemia autem infamia est.

DVODECIMI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

SEd iam (vt ad calcem properemus) quid Eudoxiam poterat aptius quam Athanasia excipere, nam quemadmodum illa gloriosum nomen ex præclare factis tribuit, ita Athanasia, in æternum conseruat, cura enim vt Ecclesiastico xli. scribitur, habenda est de bono nomine, hoc enim magis permanet, quam mille thesauri pretiosi & magni, bonæ vitæ numerus dierum, bonum autem nomen permanebit in æuum. In duo-

duodecimo ſpectaculo quod numerum zodiaci refert, ſedebit Autocrator cœlo ſublimis in alto, cuius latus claudet Athanaſia virgo, ſtellis vndiquaque radiantibus inſpicientium oculos fulgore perſtringens, & Mors terribili aſpectu formidabilis immortalitate nominis victa peſſundabitur. Erit & hoc pegma elaboratiſſimum nec indignum aſpectu. In corona huius ſcriptum erit græce.

Ἔχου ὦ βασιλεῦ τῶν τῆς καλῶν ἀναβάσεως, ὅπως ἂν καὶ τῆς ἄνω βασιλείας ἀπολαύσῃς.

Contende o Rex ad honeſta, vt cæleſti regno perfruaris. In baſi vaticinium hoc.

Geſta tua immortale decus nomenque parabunt,
Carole, concedet Mors quoque victa tibi.

Autocrator. Perſonæ.
Ἀθανασία Athanaſia, id eſt, immortalitas.
Θάνατος Thanatos id eſt, Mors.

HYPOTHESIS VLTIMI SPECTACVLI.

IN poſtremo ſpectaculo Autocrator tot tantisque excultus virtutibus, & ſi dicere liceat, propemodum deificatus, Europam virginem pulcherrimam & a Ioue intactam complectetur, Græciæ vero crucem præferentis, quæ hactenus propemodum extincta & ſepulta fuit, adiutrices manus porriget. Aphrica autem & Aſia matronæ peregrinis & externis veſtibus amictæ, genibus flexis, ſupplicibus manibus, Autocratorem adorabunt. Pax vero media inter vtramque, Bellonam conteret, porro dextrorſum ſtabit egregius belli dux caput Ottomanni in cuſpide lanceæ præfixum habens Leuorſum aut alter qui caput Magmed in ſummitate quoque lanceæ geret.

Ἣν ἔλαχες σπάρταν, κόσμει. In huius pegmatis faſtigio ſcriptum erit.

Spartam nactus es, hanc orna. In corona vero hoc.

Ὥσπερ ὀφθαλμὸς ἐμπέφυκε σώματι, οὕτω βασιλεὺς τῷ κόσμῳ ἐνήρμοσται.

Quemadmodum oculus corpori innatus eſt, ita & Rex mundo adaptatus eſt.

Iam noua lux terris oritur, Pax alma redibit: In baſi hoc vaticinium.
Et poſitis armis aurea ſecla fluent.
CAROLVS Europæ Rector Libyamque Aſiamque
Aſſeret imperio victor vbique ſuo,
Nunc implebuntur prudentum oracula vatum:
Grex vnus terris, Paſtor & vnus erit.

Autocrator, Perſonæ. Europa,
Pax, Aſia,
Bellona, Aphrica,
Græcia, Duces duo.

FINIS ARGVMENTORVM.

ANTE PORTAM VITEAM HOC ERIT IN ABACO SCRIPTVM EPIGRAMMA LATINIS CHARACTERIBVS, IPSAM VETVSTATEM REFERENTIBVS.

COntigit Imperium CAROLO ſine ſanguine auitum,
Arriſit cœptis PAX ſimul alma QVIES,
Rareſcunt lites, rabidi ſiluere tumultus,
Omne nefas procul hinc exulat atque ſcelus.
Lumen Apollo nouum reddit, Fortuna tenorem
Vertit, Et in placidum eſt acta carina ſinum.
Surgit ter magnus felici ſydere CÆSAR
CAROLVS, Europæ gloria magna plagæ,
Æqualem cui nulla quidem tot ſecla tulerunt,
Scilicet hoc magni ſic ſtatuere Dei.
Ad priſcam vt redeat tandem Reſpublica formam,
Reddatur mundo iuſque piumque nouo

SALVE-

SALVETE PLVS MILIES LECTORES OPTIMI.

PRæter ſpectacula ſuperius leuiter attacta, exhibebuntur & alia neutiquam indigna, quæ oculis cernantur benignioribus. Nam tota via, qua tranſitus erit, ab ipſo ingreſſu, ad Cæſareum vſque palatium, ab vtroque latere, columnis, ædificiolis, tabulatis, hoſtium exuuiis, cauliculis, imagunculis, triumphalibus ornamentis, paſſim decoratis clauſa erit, ſub quorum interſticiis inferne tediferi ſtabunt, colore veſtium ſpectabiles, ſingulas ſinguli lampades manibus geſtantes. Sub tabulatis coronamenta & hederarum topiaria, vernam & floſculentam præbebunt laſciuiam. Cæterum, in ſummo præter candelabra, præter ſtaticula, de auratis ſimillima, præter cerata funalia ſtanneis lancibus impoſita, ſequentur ordine effigies primum ad dextram, Iouis, Dardani, Erichnonii, Troi, Ganimedis, Laomedontis, Priami, poſt hos ſeriatim ſequentur Reges Albani, Mox vero Reges Romani, inde conſules galeati omnes, poſtea Imperatores Romani Conſtantinopolitani, Germani, qui partim Laureis, partim corollis, & Diadematibus, vt conuenit inſigniti erunt vſque ad Carolum Cæſarem noſtrum. Ad leuam vero Icones Tungrorum & Brabantorum, Regum & Ducum. Deinde inuictiſſimi & Potentiſſimi Hiſpaniarum Reges, a Tubale ad noſtrum vſque Cæſ. Carolum, ante catalogum Regum dextri lateris ſtabit Aquila, cui ſubditum erit hoc diſtichon.

Auſpiciis quam Roma meis ſuccreuit & aucta eſt.
Hii ſacri vultus, effigiesque docent.

Ante Carolum ducum Tungrorum & Brabantiæ cernetur Leo aureus cui & hoc ſubſixum erit;

Tungrorum ſeries ſequitur procerumque Brabantum,
Quis ducibus toties victor ab hoſte redi.

Iam vero ante ordinem Seren. Regum Hiſpaniæ erit tabernaculum Caſtellæ, Legionis & Granatæ inſignibus ſpectabile, cui inſcriptum erit hoc Lucii Flori, Hiſpania bellatrix prouincia, equis & armis nobilis, ſeminarium hoſtilis exercitus. Hannibalis eruditrix, cuius reges ſequenti catalogo demonſtrantur. Ad hæc ſingula illuſtrium Iconia ſimulachra, ordibus viridantibus, ex hedera, malis, floribus auroque complexis erunt concinniter incluſa, quas bini cœleſtes Cupidines dextra, leua autem tædas ardentes lancibus ſtanneis incluſas ſuſtinebunt. In ſtaticulis nunc hoc abaco inſcriptum erit elogium DIVO CAROLO, modo illud IMP. CAES. OPT. vt intelligatur quicquid poſitum erit Diuo Carolo Aug. fœliciſſimo eſſe & nuncupatum, & ſacratum. Viſentur etiam in ſingulis tabulatis inſignia imperialia, & alia quædam aſpectu non ingrata. Omittimus impræſentiarum, (quippe qui breuitati ſtudeamus) pegmatum ornatus, in quibus ſymbolicæ deorum dearumque imagines, pictæ ſunt, Inſuper & peripetaſmatum, aulæorum, periſtromatum, velorum picturatorum, tapetium, ſtragulorumque magnificentiam, Symphoniacorum & Muſicorum harmonias, choraularum modulationes, tibicinum clangores, atq; id genus voluptates, non aures modo ſed & animos reficientes. Denique quid commemorem cereos? quid tædas? quid funalia ab vtroque latere tranſitus locata? quid radiorum in ſublime proiectus? quid ignium crepitantium volatus? quid flammarum per aerem diſcurſus? quæ omnia longum eſſet ſigillatim recenſere. Habes optime Lector, vtcunque attacta verius quam explicata ſolennis huius pompæ capita & argumenta, quæ partim clementiſſimi Cæſaris noſtri CAROLI dotes Imperio dignas declarant, partim orbis nouam fœlicitatem deſignant, qua CHRISTO OPT. MAX. (conatus ſanctiſſimos principis noſtri bene fortunante) fruiturus eſt, horum partem iam conſpeximus, partem certa ſpes eſt nos aliquando conſpecturos. Supereſt illud votis publicis comprecari, vt CAROLVS orbe pacato, nos CAROLO quam diutisſime fruamur, cuius ſacroſancta maieſtas ſemper eſſe dignabitur huic inclytæ Antuerpiæ noſtræ fauens ac propitia, cum non alia ſit illius obſeruantior. DIXI.

Petrus Aegidius ab actis ciuitatis ſcribebat,
Cornelius Grapheus a Secretis characteres faciebat,
Pictores ducenti & quinquaginta ex ciuibus pingebant,
Fabri lignarii treçenti ex ciuibus extruebant,
Michael Hillenius typis excudebat,
Fides & Amor inſtigabant.

GER-

GERHARDI NOVIO-
MAGI
VITA
PHILIPPI BVR-
GVNDI.

LECTORI SALVTEM!
BVRCARD GOTTHELF STRUVE

Erhardus Geldenbauer, a patria dictus Nouiomagus, litteris humanioribus, Alexandro Hegio & Io. Ostendorpio ducibus, Dauentriæ primum incubuit, post, Louanii ad studia Philosophica se adplicauit, ac talem se gessit, vt dignus esset, alios docendi. Ibidem cum viris eruditis, inter quos Erasmus erat Roterodamus, familiarem contraxit amicitiam. Excelluit potissimum in arte poëtica. Hinc, dum viginti versus in Maximilianum composuisset, illos scilicet, quos huic historiæ videmus subnexos, Maximilianus illum Thenis Brabantiæ oppido a. 1517. laurea poetica ornauit. Inde ordinis Cruciferorum Monachus factus, Antvverpiæ per aliquot tempus vixit, sed in aulam Caroli Austriaci, qui postea factus fuit Imperator, vocatus, ipsi a sacris fuit, lectionibus & historiis. Ipso vero in Hispaniam abeunte, ad Philippum Burgundum, Episcopum Traiectensem se contulit, eidemque a sacris & secretis fuit in lingua latina, atque in cubiculo a lectionibus per annos duodecim, vsque ad mortem Episcopi. Ipse de hoc testatur, dum in hac Historia de Philippo Burgundo dicat; me prælectore, Historicos latinos, quotquot extant, attentissime audierat. Post Philippi mortem, easdem functiones in aula Maximiliani Burgundi obiit, qui vnus erat ex filiis naturalibus Maximiliani I. Anno 1526. VVittebergam mittebatur, vt statum Academiæ, & Ecclesiæ examinaret. Singulare in itinere fatum experiebatur: In latrones enim incidebat, qui caput ipsius securi fere diuidentes ipsum apud Brunsuicum humi stratum spoliauerant, & mortuum credentes in sylua reliquerant. Euasit tamen, VVittebergam venit, ibidemque omnia probe examinans, redux factus, Ecclesiæ statum doctrinæ Prophetarum atque Apostolorum conformem esse iudicabat. Hinc, relicta Religione Pontificia, VVormatiam abiit, vbi matrimonium contraxit, atque erudiendæ iuuentuti vacauit. Inde Argentoratum delatus, varias cum Erasmo habuit controuersias, demum scholæ Annææ apud Augustanos, quæ anno. 1531. fuit erecta, primus Rector constitutus.*

Mar-

---

* Car. Stengelius Rer. August. p. II. c. LXV. n. 36. *Vlricus Langenmantelius Patricius Augustanus Canonicus San. Mauritianus legauerat stipendium quoddam V. pauperibus studiosis legitimis ciuium filiis, qui iam LL. AA. Baccalaurei creati essent, vt SS. Theologiæ studio incumbere possent. At Senatus anno ꟾↄ ꟾↄ XXXI. Scholam ex illo legato ad D. Annæ aperuit, cuius primus Rector fuit Gerhardus Geldenbaurius Noniomagus, qui multa scripsit, qui Gesnerus in Bibliotheca recenset.* Eadem recensens Werlichius Augspurg. Chronic. *p. III. p. 23.* nisi quod male dicat, illum ex Bauariæ oppido Neuburgo fuisse oriundum.

Marpurgum postea accitus, primum historias, dein Theologiam ab anno trigesimo quarto seculi decimi sexti ad quadragesimum secundum vsque docuit, quo anno die X. Ianuarii peste fuit extinctus. *

De hac autem, quam in præsenti exhibemus, Historia, Vossius ** *sic testatur:* Scribit idem in præfatione opusculorum illustratæ Germaniæ Marpurgi editorum, vt in familia Philippi a Burgundia multis annis vixerit. Addit hinc de eodem, voluit ille per me notari, si quid in sua dictione, aut in finitimis regionibus, memoratu dignum actum esset: sed ea conditione, vt singulis mensibus, quæ annotaram, ipsi & a consiliis prælegerem: quod cum facerem, admonebant: si quid perperam, si quid parum considerate scriptum audissent, id mutarem. Philippus ille a Burgundia, quem dixi, filius fuit Philippi Boni, frater Caroli Audacis, ac Dauidi fratri in episcopatu Vltraiectino successit, atque anno obiit CIↃ IↃ.XXIV. Huius episcopi vitam fide optima idem Nouiomagus consignauit: eam vero dicauit Margaritæ Austriacæ, Belgicæ Gubernatrici: cuius Philippus illi erat auunculus magnus. Excudit Egenolphus Argentorati anno CIↃ IↃXXIX. *Iniquior tamen in hanc Historiam est Valerius Andreæ, dum ait:* verum libellus hic, quod monitum lectorem velim, totus hæreticus est. *Scripserat enim hunc librum, postquam VVittebergæ fuisset: hinc luxum & fastum Pontificiorum sæpius notat. Verax igitur est Historicus, ita, vt nec vitia Philippi reticeat. Et licet Antonius Matthæi & Bælius eundem notent, quod fere sub initium scripserat:* quare non tam amabat quam amabatur, lasciuiores enim quædam matronæ in tantum eum, seposita omni verecundia deperibant, vt harum caussa fere in vitæ periculum incidisset, nisi is, qui ei mortem intentaturus putabatur, occisus fuisset: *cum tamen satis constaret, quam fuerit lasciuus. Sed neque hoc in casu fauori quidpiam indulsisse Nouiomagum, crediderim ex eo, quod exeunte hoc libello, ipsum in adolescentularum amoribus notet tanquam ardentiorem. Distinguenda ideo erunt tempora, & cui iuuenis non deditus erat, lasciuiam exercuit in ætate prouectiori. Præter hanc Historiam consarcinauit ille Batauorum Historiam, epistolam de Ciuitatibus infra Coloniam Agrippinam, aliamque de Zelandiæ situ, præter ea, quæ ex vernaculo in latinum transtulit sermonem. In epistola ad Margaretham dedicatoria, promittit septem suæ ætatis libros Historiarum, quos iam ad incudem se reuocare refert, ac sub Margarethæ auspiciis, in publicum ait prodituros. In ipso etiam hoc libello prouocat ad librum primum & septimum. Ansam conscribendis hisce septem Historiarum libris, sine dubio ipsi dederat Philippus Burgundus, prout supra iamdum ex Vossio annotauimus. Hunc autem libellum Antonius Matthæi Veteris aui analectis* *** *inseruit, eidemque notas adiecit prolixiores. Addi quoque meretur Vita Philippi Burgundi, quæ*

 in

* Plenius ipsius vitam exposuerunt Melchior Adami in vitis Theologorum *p. 43.* Vossius *de Historicis latinis lib. III. c. X. p. 654.* Freherus *Theatro Viror. clar. p. 614.* Valerius Andreæ *Bibl. Belg. p. 273.* Bælius *Dictionaire Historique & Critique p. 1320.*

** *lib. III. c. X. p. 614.*

*** *Tom. I. p. 216.*

in Suffridi Petri Appendice ad Io. a Becka Chronicon Vltraiectinum reperitur, eiusdemque vita a Guilielmo Heda, in Historia Vltraiectina descripta, cum Arnoldi Buchelii notis. Vitam Eiusdem peculiari etiam libello scripsit Adrianus Barlandus **. Accessit in fine huius Historia* EMVNDI DINTERI Genealogia Ducum Burgundiæ & Brabantiæ, Flandriæ & Hollandiæ Comitum. *Dinterus a vico Dinter Maeslandici territorii in agro Sylua ducensi sic dictus, Antonio I. Ioanni III. Philippo I. & II. Brabantiæ Ducibus a secretis erat. Post aulica pertasus vita, sacris initiari voluit, a Philippo Bono, Burgundiæ Duca constitutus est Canonicus D. Petri Louaniensis. Inde ad Corsendoncanum, Canonicorum Regularium S. Augustini Cœnobium prope Turnhautum, Brabantiæ municipium, quinquagenario maior sese contulit. Bruxellas reuersus, vita excessit in palatio anno Domini* CIƆCCCCXLVIII. *ad D. Iacobum in Monte frigido sepultus. Inscriptio sepulcri eius in sacello Venerabilis Sacramenti Bruxellis reperitur, atque talis est:*

D. O. M.

HIC IACET MAGISTER EMONDVS DE DYNTER ILLVSTRIVM PR. ET DOMINORVM QVONDAM ANTONII IOHANN ET PHILIPPI ETC. NEC NON PHILLIPPI BVRGVNDIÆ ET BRAB. ETC. DVCVM SECRETARIVS, QVI OBIIT A. D. M CCCC XLVIII. M. FEBR. XVII. CVIVS ANIMA R. I. P.

Breuis est Brabantiæ Ducum Genealogia, quam, vt Valerius Andrea ait: ab Hectore Troiano fabulose deducit, Hunibaldi nugas imitatus: eandem vero ad normam Genealogiæ Christi a Matthæo expositæ, direxit.

VITA

---

* *p. 186.*

** de hac ipse Barlandus in Catalogo Episcoporum Traiectensium p. 107. *Philippus a Burgundia, Diui Maximiliani Imperatoris & Caroli nepotis eius tam Hispaniarum Regis auctoritate adactus potius quam tale quid ambiens, Episcopus & princeps Vltraiectinus honorifice inauguratus est. Nihil ab inito pontificatu antiquius habuit, quam in omnibus fratrem suum Dauidem imitari, pacifice (quantum per factiosos quosdam licuit) praeesse, arces collabascentes restaurare. Huius vitam quia peculiari libello scripsimus, hic non opus est repetere. Præfuit annis sex, mensibus vndecim, diebus quatuordecim. Obiit Dorestati anno 1524. Septima die Aprilis Ætatis anno LIX.*

p.184. VITA ET OBITVS CLARISSIMI PRINCIPIS, PHILLIPPI A BVRGVNDIA, BONI PHILIPPI BVRGVNDIONVM DVCIS FILII. IN QVA NON PAVCIS LOCIS, CHRISTIANI PRINCIPIS EXEMPLA PROPONVNTVR, ET ORIGO BELLI INTER EPISCOPVM VLTRAIECTINVM, ET CAROLVM GELRIORVM PRINCIPEM INSERITVR.

I T E M

GENEALOGIA DVCVM BVRGVNDIÆ, BRABANTIÆ, FLANDRIÆ, HOLLANDIÆ, ETC. AB HECTORE TROIANO, AD CAROLVM QVINTVM IMP. CÆSAREM AVGVSTVM VSQVE DEDVCTA, AVTHORE EMONDO DINTERO, VIRO PRVDENTISSIMO.

CLARISSIMÆ ATQVE CLEMENTISSIMÆ PRINCIPI DOMINÆ MARGARITÆ ARCHIDVCI AVSTRIÆ, DVCI BVRGVNDIÆ, BRABANTIÆ, ETC. GERARDVS NOVIOMAGVS S. P. D.

VVum paternum stemma tuum, clementissima Princeps, quod ab Habspurgis progressum, in Augustum vsque culmen virtus euexit, ab omnibus latine & germanice legatur, non ingratum clementia tua fore putauit, si etiam materna tua origo, qua nullum habet hic orbis illustriorem, diuulgaretur. Nactus enim vetustum Burgundici atque Brabantici stemmatis exemplar, quod prudentissimus vir Emondus Dinterius, proaui tui, boni ducis Philippi, a secretis conscripsit, id in Materna familia tua æternum decus, typographis edendum commisi. Non quod huiuscemodi editione, aut blandiri velim, aut aliquid munusculi emendicare, sed vt adpareat, solam virtutem vere nobilitatis esse propagatricem, a qua vbi posteri degenerare cœperint, diuites, potentes, tyrannos, nominari posse, germane nobiles non posse. Id quod Iuuenalis elegantissima satyra notauit, quod si nonnulli sanctuli nobilium præceptores discipulis prælegere didicissent, non haberemus forte, tot nobiles tam in omneis libidinem, in omnem crudelitatem propensos. Inter Christianos tamen, (vt id quoque addam) nemo non nobilis est, qui innocentia, clementia beneficentia, excellit. Quæ Christianæ nobilitatis dotes in te lucidius emicarent, si ab aula pariter & auribus tuis arcerentur, fucati, cucullati, albati & atrati adulatores, qui nominis tui authoritate, in suum commodum, suam tyrannidem, non sine sanguinis (horrendum dictu) effusione abutuntur. Quos si ego imitari vellem, sic scriberem. En habes, Diua Margarita Augusta maternum genus, quod non magis te illustrat, quam tu illud, quæ es Regis & Augusti filia, regis vxor, regis soror, regis & Augusti amita, & huiuscemodi non pauca. Verum videor mihi nunc simplicius, amantius, & rectius dicere. Habes Clementissima Margarita, maternam originem, quam nisi, vt facis, benignitate, mansuetudine, liberalitate exornaris, perpetuo illa tibi dedecori futura est. Præmisi huic Genealogiæ tuæ, vitam Philippi a Burgundia, magni auunculi tui, quod in ea vt nobilissimæ optimæque Principis Mariæ matris tuæ, honorifica fiat mentio, & nonnulla contineantur, quæ ad improbos huius temporis mores corrigendos, conductura putarim, quæ si Clementiæ tuæ placuisse sensero, septem historiarum nostræ ætatis libri, quos ad incudem reuocaui, sub fœlicissimi nominis tui auspicio, in publicum tandem prodire audebunt, Bene vale.*

* Margaretha hæc est Maximiliani I. Augusti filia, Iohanni Hispaniæ Infanti Ferdinandi Catholici filio nupta, Philippi Austriaci, qui ex matrimonio cum Iohanna Hispanica, defuncta ipsius matre Isabella, Rex Castiliæ factus, soror, Caroli V. Regis Hispaniæ & Augusti amita.

Hilippus a Burgundia natus est Patre Philippo Burgundionum duce, illo qui a mira erga suos charitate, pacis studio, morum facilitate, Boni cognomentum sortitus est. Matre Margarita Postia, fœmina, adeo insigni formæ venustate, & inculpata pudicitia, vt viris admirationi, fœminis exemplo fuerit. Mortuo patre, Carolus belligerator ille, tantarum ditionum hæres, inito principatu, maluit vicinos principes bello lacessere, quam Spartam suam, vt prouerbio dicitur, exornare. Quare Philippus frater, natu minimus, negligentius a Carolo haberi videbatur. Sed diligens vigilantissimæ matris cura, tantæ spei filio, non defuit. Intra paucos vero annos Carolus Dux, quum vincendo, etiam Regibus formidini esset, in bello cæsus occubuit. Post cuius mortem Maria ipsius filia, Maximiliani Austrii vxor facta cum marito apud Belgas, & bonam inferæ Germaniæ partem, regnare cœpit. Interea Philippus Bruxellæ celebri Brabantiæ oppido, sub matris oculis educabatur. Cuius familiæ tanta erat modestia & sanctitas, vt sacrarum virginum domicilium, dici iure potuisset. Aderat puero pædagogus, quinquagenario maior, vir prudens, qui ita eius curam gerebat, vt si pater fuisset, non potuisset aut solicitius aut amantius. Latinas literas (pro illo seculo) satis feliciter didicit, ingenio enim valebat simul & memoria. Selegerat ei mater condiscipulos & coætaneos, non tam generis nobilitate, quam morum innocentia insignes, a quibus neque audiret neque videret, quod teneram ætatem inficere posset. Lusus erant, trochus, pila, sphæræ, quibus & corpuscula exercentur, & animi non facile corrumpuntur. Sic educatus & doctus, in ætatis annum vsque duodecimum, a nobilissima Maria, in aulam accersitur, in qua ita vixit, vt ipsi Mariæ patruus, non secus ac liberi curæ esset, atque amaretur. Cuius ipse vicissim, tota vita adeo gratus admirator fuit, vt si quis fœminam quampiam, a pulchritudine, a comitate, ab industria, a pudicitia, ab amore in coniugem, ab administrandæ rei siue priuatæ, siue publicæ, prudentia, laudasset, statim ille suam præferebat Mariam, idque talibus verbis, eo affectu, vt facile intelligeretur, eum procul ab omni adulationis suspicione abesse. Prima stipendia sub Maximiliano Archiduce fecit, cui tam charus fuit, vt dum is Aquisgraniis in Regem coronaretur, equestris ordinis insignia, ab eo acceperit. Non potuit generosus animus diu latere, nondum enim decimum octauum ætatis annum attigerat, quum Grauelingæ (Flandriæ id oppidum est, militiæ præfectus, multum gloriæ meruit, charus commilitonibus omnibus, vtpote, qui morum facilitate, & summa erga omnes beneuolentia, a Philippi patris (cui etiam facie ac totius corporis lineamentis simillimus erat) moribus, non degeneraret. A Grauelingæ præfectura, Cortracum celebrius oppidum accitus, magna laude & industria rem militarem administrauit. In eo tumultu, quo Flandri Maximiliano Regi offensi, totam principis ditionem in duas partes distraxerant, Philippo a Cliuis (Rauesteinus dicitur) adhæsit. Tribuebat hoc inprimis Principi Philippo, vnico Mariæ suæ filio, cuius causam Flandri vna tum Rauesteino, tueri sese affirmabant, deinde ipsi Rauesteino cui Anna a Burgundia soror, nouerca erat, sed talis, quæ erga priuignum matris affectum æquaret, postremo Flandriæ, cuius prudentissimi magistratus & nobilitas, nullo non honoris genere ipsum semper prosequuti fuerant.

Rebus tandem inter Maximilianum Regem & aduersam partem compositis, optimum Dauidem fratrem suum Vltraiectinum tum Principem & Episcopum adiit,

iit, qui eum vere fraterno affectu excepit, amabat, honorabat, assidueque lateri suo adhærere cupiebat, ac tantæ ditionis successorem relinquere, quod constantissime tum renuit, alioqui facile, etiam applaudentibus tam Vltraiectinis quam Transisulanis, fratri coadiutor (vt dicitur) factus fuisset.

Eo tempore, iuuenili supraque modum amabili forma erat, oculis nigricantibus & nescio quid Cupidinem eiaculantibus, ore roseo, mento prima lanugine herbescente, gracili corpore decoræque proceritatis, moribus vero & conseruatione ita compositus, vt magis Parthenius quam Philippus, adpellari potuisset. Quare non tam amabat quam amabatur, lasciuiores enim quædam matronæ, in tantum eum, seposita omni verecundia, deperibant, vt harum causa fere in vitæ periculum incidisset, nisi is qui ei mortem intentaturus putabatur, occisus fuisset. Ea res & ipsi qui coactus occiderat, & Dauidi fratri non parum mœroris attulit.

Mortuo Dauide, fraternæ hæreditatis parte accepta, ad Burgundicam aulam summa multorum expectatione rediit, adeoque clarus Philippo tum Principi extitit vt eum patris fere loco habuerit, quod vt reipsa quoque ostenderet, clarissimo eum ordini Equitum aurei velleris adscriptum torque donauit, ac toti suæ familiæ præfecit.

p.162.

Philippo postea rege, ex Hispaniis reduce, Anna a Burgundia, Adolphi Ducis Cliuensis (Raueſteinum vulgus nominabat) vxor moritur, Philippo fratre, hærede ex semisse declarato. Auctis itaque opibus, nihil magis in votis habuit, quam ab aulicis turbis procul abesse, sibique viuere. Verum quominus voti compos factus sit, Philippi Regis regius erga eum affectus in causa fuit. Præfectus enim ab eo rebus maritimis, & regiarum classium dux constitutus est, in qua præfectura, ea quæ ad totius Zelandiæ, nautarumque commodum spectabant, non minus, quam suam ipsius domum, curabat. Nihil erat quod ad militiam, remque nauale pertinebat, cuius non esset peritissimus. In hac fortunæ potestatisque licentia, neminem suorum aut exactionibus, aut precibus, quibus contradicere non liceret, grauauit vnquam.

Quum Philippus Rex, aliquot Gelriorum oppidis occupatis, in Hispanias proficisceretur, huius potissimum fideli prudentiæ & solicitudini, deuicta Gelriæ pars credita est, quam tam vigilanter custodiuit, vt non modo nihil, neque aperto Marte, neque per insidias ei ablatum sit, verum etiam, vt hostium non infimi, eius amicitiam, occultis legationibus ambicrint. Mortuo in Hispaniis Philippo Rege, Gelriorum dux, cristas erigere, Hollandos & Brabantos finitimos, Gallorum auxilio fretus deprædari cœpit. Tum a Philippo Vuageninga oppidum, obsidione cinctum est, quod quominus aut vi aut deditione subactum sit, in culpa fuit is, qui tum Burgundicis rebus præerat, cuius iussu obsidio quum iam iam oppidum capiendum esset, soluta est. Quod adeo Philippo displicuit, vt prouinciam vni susceperat integram, successori volens cederet. In Venloæ quoque obsidione, multa, ipso totis viribus renitente, temere frustraque tentata sunt. Post tantos labores, in Zelandia quiescere decreuerat, verum id minime conceditur, legatus enim a Maximiliano Augusto, & Carolo Hispaniarum principe Romam ad Iulium secundum Pontificem Maximum mittitur. In ea legatione, supra quam dici potest honorifice ab omnibus Italiæ Principibus & ciuitatibus exceptus est, præcipue tamen, a principe Mirandulano, Veronensi & Florentinis. Pontifex Iulius, plus ei honoris exhibuit, quam vlli intra centum annos legato exhibitum, memoriæ proditum est. Honorabat in eo Burgundicum nomen, vbique terrarum celebratissimum, mirabatur in vno homine, tantam fere rerum omnium peritiam. Siue enim cum illo pacis, siue belli negotia (quæ etiam Iulio Cano arridebant) tractaret, summam vtrorumque in Philippo scientiam experiebatur, licet hic pacis semper fuerit amantior. Delectabatur ille picturis, habebat hunc eius artis iudicem simul & artificem, pictoriam enim & aurifabrilem, adolescens didicerat. De Archi-

chitectura erat sermo, nouerat hic eius artis, dimensiones, proportiones, symmetrias. De basibus, columnis, epistyliis, coronamentis, atque id genus reliquis, adeo exacte disserebat, vt ex ipso Vitruuio eum singula legere putares. Si de fontibus, atque ductibus, thermis sermo incidisset, nihil harum rerum hunc latere adparebat. Itaque factum est, vt Iulius eum summopere amaret, multaque vltro offerret, quæ alii ambire solent. At ea animi celsitudine erat, vt nihil a Iulio acceperit, præter statuas marmoreas duas, quarum vna Iulii Cæsaris, altera Hælii Hadriani erat. Nihil magis eum Romæ delectabat, quam sacra illa vetustatis monumenta, quæ per clarissimum pictorem Ioannem Gossardum Malbodium, depingenda sibi curauit. Legatione peracta, in Brabantiam rediit. Interrogatus vt placeret Roma, nullum locum magis placere asseuerabat, si illa scelerum fex (quos Curtisanos vocant) procul isthinc ablegaretur. Ciues Romanos, qui veteres nominantur, „graues esse viros dicebat. Sacrificorum, Episcoporum, Cardinalium, Pontificis „Maximi non minus impudentem quam impurum luxum ac fastum, ita execraba„tur, vt affirmaret se non dubitare, quin gentiles & pagani (vt dicimus) castius, innocentiusque vixerint, quam hi, qui nunc christiano orbi, religionis leges præscribunt. Addebat, se vidente, Cardinales quosdam primi nominis, dum sacræ reliquiæ populo, & præcipue Germanis nostris venerandæ ostenderentur, exertis linguis, ac digitis in turpem modum compositis, nostrorum simplicitati insultasse. Nihil apud hoc nominum genus sacrum esse referebat, præter aurum, & quæ vel nominari nefas sit. Curtisanos autem, & inprimis nostrates, qui ibi sacerdotia laboris mercedem accipiunt, si quis se coram nominasset, expuebat. Sciebat enim qua humilitate qua subiectione, sanctissimis illis atque reuerendissimis, grati fuissent. Nihil ei (vt paucis dicam) Romæ placuit, præter cœlum & solum, lapides & ligna, & ciues illos Romanos, quorum meminimus. p. 187.

Hac legatione, inter cætera, hoc assequutum se prædicabat, quod plurimorum Romanorum Pontificum Maximorum diplomata, leges, decreta, indulgentias, vt meras imposturas, vt plus quam perniciosa veneficia, detestaretur. Hinc etiam sacerdotes & monachos, qui a talibus portentis pendent, vt eorundem scelerum reos ac socios, contemnebat.

Sed vt ad gesta ipsius reuertamur, quum Caroli Principis soror, Isabella, Christierno Danorum Regi desponsata esset, ipsi hoc muneris ab Augusto sponsæ auo, & Carolo iniunctum est, vt eam ad sponsum vsque illorum nomine comitaretur ac deduceret. Quo munere magnifice functus, dum in patriam reuertitur, pestilentia naues inuasit, in sua etiam naui, Balduini a Burgundia fratris sui, filia, quam ei nobilissima domina Marina Maurica pepererat, hoc morbi genere correpta obiit. Cuius mortem tulit ægerrime, quum quod virgo erat ea venustate, iis moribus, vt Charitum vnam dicere potuisses tum quod nobilissimo eam marito destinaret. Sed ea est fere rerum omnium conditio, vt optimis quibusque citius priuemur, pessima tenacius adhæreant.

In patriam reuersus, totus exornandæ arci suæ Suytburgo intentus, inter fabros, architectos, sculptores & pictores versabatur, adeo familiariter vt vnus illorum putaretur. Aderant ei & versificatores, qui picturas atque structuras carminibus ornarent, vt vtramque picturam, & loquentem & tacitam, ostentare posset Excellentes in quauis arte artifices, miro fauore prosequebatur, domique suæ liberaliter alebat. Accersierat sibi magnis expensis, pictores & architectos primi nominis, Iacobum Barbarum Venetum, & Ioannem Malbodium, nostræ ætatis Zeusim & Apellem. Bonarum præterea literarum professores mire amabat. Ex horum numero inprimis sibi familiares fecerat D. Erasmum Roterodamum, in optimis studiis orbi notum, & Ioannem Paludanum Louaniensis Academiæ rhetorem. Dum ita domi, relicta aula, semotus procul ab omni ambitione, sibi viuere incipit, Carolus Rex, magnum auunculum honorare volens, onerat maxime, quod vt ali-

aliquanto altius repetam, res ipsa postulat. Fridericus Marchio Badensis, quum viginti duobus ferme annis, Vltraiectini Episcopatus munere, non sine seditione & bello, functus esset, senio pariter & morbis fractus, cupiebat hoc munus in alium quempiam transferre, ea conditione, vt aliquot aureorum millia acciperet numerata, aliquot ad vitam annua. Quumque in Galliis & Anglia, id frustra tentatum esset, tandem ad Carolum venit, Episcopatum certis conditionibus offert. Consultum est aliquandiu ea de re, visa est multis Friderici oblatio, non solum non aspernanda, sed obuiis etiam vlnis acceptanda. Tum quod Gelriis Hollandiam per agrum Vltraiectinum deprædantibus, iter minus peruium fore putabatur, si Episcopus ex Caroli sententia præficeretur, tum quod factiones, quæ sunt inter Hollandos & Vltraiectinos, hoc modo paulatim sopiri tollique possent. Cum Friderico Episcopo, facile conuentum est, de Romano Pontifice, qui huiusmodi in rebus, membranas & plumbum vendit, modo pecunia numeretur, nihil dubitatum. Hoc vnum inquirebatur, quis e Principum numero, in Friderici locum aptior sufficeretur.

Tandem auditis sententiis, relatum est Carolo, nullum adhuc ad hanc prouinciam subeundam Philippo Maris Præfecto, aptiorem reperiri posse, quod aliquandiu apud Dauidem Episcopum egisset, Vltraiectinorumque mores cognitos haberet, & ciuitatibus ac nobilitati notus esset.

Erant qui hoc consilii, non simplici animo, neque ornando Philippo datum, affirmarent, sed potius vt hoc honestiore quodammodo titulo, ablegaretur. Opponebat enim se interdum liberius consiliariorum sententiis, præcipue quando de exigendis pecuniis, ab agricolis, piscatoribus, & istiusmodi paupere plebecula, agebatur. Compertum enim habebat, qua libertate sub Philippo patre, & Carolo fratre Ducibus, egissent, & qua plus quam Gallica seruitute, iam indies magis ac magis premerentur. Placet consilium Carolo. Adprobat Fridericus, accersitur Philippus, res magnificis verbis proponitur. Stupet primo Philippus, deinde aliquantulum secum deliberans, ætatem excusat, addit etiam si anni paterentur, prohiberi tamen se ab hac prouincia, literarum inscitia. Respondetur, Ætati multum adesse authoritatis, nec rebus gubernandis vllam aptiorem, literarum imperitiam, eruditos consiliarios abunde suppleturos. Accedunt ad hæc Caroli tanti Principis iunctæ authoritati preces. Quid ageret Philippus? Consentit. Mox aguntur gratiæ, & Principis & Reipublicæ nomine. Pollicetur præterea Carolus, se se omnes expensas in hoc negotium necessarias, exoluturum, ditionemque Vltraiectinam non secus habiturum ac defensurum, quam Hollandiam, & optimam quamque suæ ditionis partem. Solus Vltraiectinorum adsensus restabat, ad quem obtinendum Maximilianus Comes ab Horne, dominus ita dici cœptum, Gasbecanus, mittitur, qui propter quædam liberius, quamquam vere, in Vltraiectinorum consilio dicta, speciosas verborum ambages, pro responso ad Carolum refert. Rursus ergo eadem de causa, Henricus Comes Nassouius Vltraiectum venit, talia habens in mandatis, qualibus si Vltraiectini, suorum commodorum negligentes, contradicere obstinatius pergerent, experirentur tandem, quid esset oblatum Caroli fauorem aspernari. Magna Vltraiectinorum pars, Fridericum exosum, habebat, & (vt sunt fere omnes nouarum rerum cupidi) successorem ei datum videre cupiebat. Verum in Philippum (nescio quo metu animi) non inclinabant. Transisulani, memoria Dauidis optimi præsulis accensi, Philippum facile videbantur in Principem suscepturi. Tandem communibus sententiis, tam Vltraiectini quam Transisulani, Caroli precibus consentiunt. Mittitur post hæc Romam. P. M. confirmat omnia, numerata tamen prius duodecim millium Ducatorum summa. Tanti constabat Episcopum Vltraiectinum fieri. His peractis, magno Burgundiæ nobilitatis comitatu, Vltraiectum Philippus ingreditur, ac plausibiliter (si externa erga nouum Principem officia spectes) suscipitur. Qua de re, quia in epistola ad

 Palu-

p. 221.

Paludanum rhetorem, quædam indicauimus, & in primo libro Historiarum, nostræ ætatis diligentissime scripsimus, hic nihil amplius addetur. Factus Vltraiectinorum Princeps & Episcopus, cum quibusdam amicis priuatim contulit, de statutis Synodalibus recognoscendis, de feriarum numero minuendo, de prouisorum ac Decanorum (ea sunt odiosa cuiusdam iurisdictionis nomina) tyrannide coercenda, de tot ociosis hominibus ad sacerdotia non admittendis, de validis mendicantibus tollendis, de pauperum cura gerenda, de clamosis illis concionatoribus, præcipue mendicantium ordinum, cohibendis, de bonis & doctis Concionatoribus instituendis, & huiusmodi multis aliis, quæ ad Reipublicæ commodum & verum Christianismum spectare videbantur. Verum quo minus hæc prudentissimi Principis consilia succederent, consiliarii iurisconsulti duo, in causa erant. Hi enim dum vtraque manu aperta ac protensa, suis commodis consulunt, magno fremitu clamitare cœperunt. Hæc consilia non fore e re Principis, multumque culinæ obfutura. Quare conniuente Principe (vt erat mansueto animo) omnia veteri more apud hos venalia erant. Princeps igitur imperiosis illis consiliariis assidue occinentibus, ne his rebus se occuparet, quarum imperitior esset, fineret illos harum subire & molestiam & inuidiam, facile cessit, atque ad reficiendas arces animum intendit.

Inprimis vero veterem Dorestani arcem, nouis artificiis commodiorem fecit, picturis, sculpturis, figulinisque talibus exornauit, quales vix ipsam Italiam habere crediderim. Præterea, propugnaculis, armis, bombardis, eam accuratissime muniuit. Cæterarum vero arcium præfectis vt idem facerent, iussit. Hæc agentem interturbant paulisper equites, qui sub Friderico Episcopo stipendia non soluta conquerebantur, hi enim occupata Oldensala oppido, & arce Laga, in ipsis fere Suollanis portis, vbi tamen Princeps erat, ferro & igni grassabantur. Verum hic tumultus, soluto stipendio breui, licet non sine graui agricolarum damno, sedatus est. Obequitabat post hæc, Philippus in ditione Transisulana, multa in bonum publicum aut corrigens, aut constituens. Si quando, vno in loco aliquandiu morari, rerum necessitas coegisset, diem fere in hunc modum partiebatur. Primam eius partem precibus, e more legendis dabat, in quibus ad ea magis attendebat, quæ ex sacris libris deprompta erant, quam ad fabulosas diuorum historias. p. 189. Ridebat interdum cum has legeremus, ineptissimos earum scriptores fuisse dictitans, qui cum omnia mentirentur, nihil minus tamen sciuissent quam mentiri. Tam apertis enim huiusmodi scripta mendaciis scatent, vt authoribus earum nullam fuisse memoriam (qua tamen mendacem vel in primis valere oportet) etiam lusciosis adpareat. Sacros vtriusque Testamenti libros, non semel atque iterum legerat, & in his tantum promouerat, vt D. Erasmi Roterodami translationem, vulgatæ conferret, & acri iudicio de vtraque pronunciaret. Lectis horariis preculis, consiliis consultationibusque præerat, audiendis litteris, querelis, litibus, sententiis intentus, ea cura ac diligentia, vt nihil literarum nihil se præsente resignaretur, nihil nisi sua manu subscriptum, obsignaretur. Postea prandebatur, inter prandendum quæstiones variæ proponebantur, ex poëtis, ex historicis, ex sacris literis. Historias veterum fere omnes, gallice legerat, memoriæque commendarat. Præterea me prælectore, Historicos latinos quotquot extant, attentissime audierat. Pomeridianis horis, aut in hortis deambulabat, aut opificum officinas, in morem soliciti patrisfamilias, circumibat. Cœna quæstionibus item, dicteriis, interdum etiam liberioribus in conuiuas & ministros scommatis transigebatur. A cœna crebro in multam noctem, aut colloquebamur, aut vicissim legebamus. Turbis & conuiuarum multitudine offendebatur, secessus vero & vnius alteriusue consortium, expetebat. Si quando largiore compotatione sese grauatum sensisset, sequentis diei abstinentia sibi medebatur. Ebriosos, præsertim, qui cereuisia se ingurgitare solent, detestabatur, scortationibus minus infestus. Ipse enim in Venerem propensior, inque adulescentularum amoribus ardentior erat.

Si

Si quis sacrarum virginum, monachorum, sacrificulorum, & eorum qui aut magistri nostri, aut Theologi salutantur, cœlibatum prædicasset, irridebat vehementer, impossibile dicens, homines integro corpore, ætate, in tanto ocio, in tanta rerum omnium copia qui crebro aut vino calerent, aut turgerent cereuisia, posse caste viuere. Quare horum castitatem, impurissimam humanæ naturæ contumeliam interpretabatur. Sacrificulos qui domi concubinas alerent, simulatæ castitatis professoribus multo puriores iudicabat. Hinc male, vt mulierosus, a ptochotyrannis audiebat, & in publicis concionibus oblique notabatur. Quod tamen patienter contemnebat, futurum sperans (vt aiebat) se viuo, vt omnis compulsæ castitatis necessitas, vnanimi Episcoporum ac Presbyterorum consilio tolleretur. Hactenus humanissimi Principis mores, me aliquantulum a proposito abduxere. Cæterum, vt ad alia veniamus miro adfectu suos prosequebatur, nemini aut exactionibus, aut nuper inuentis vectigalibus grauis. Toto tempore quo Vltraiectinis præfuit, ne obulum quidem a quoquam, præter veteres & annuos reditus, in suum commodum exegit. Dum hoc modo suis consulere conatur, Campis oppido, aliquot ciuium aduersus senatum, seditionem concitarunt ac quosdam, leues ob causas, senatu mouerunt. Ad quæ Princeps, ob violentam seditiosorum coniurationem, conniuere cogebatur. Quod vbi illi sensissent (vt sunt huiusmodi homines ad exitium vsque inquieti) nescio quam Camerinam (vt hoc prouerbio vtar) aduersus Suollanos mouerunt. Suollani qui a Campensibus, præcipue nouis senatoribus, contemni nolebant, se non iure, non Principis authoritate, quod maxime oportuit, sed armis defendebant. Hinc ex re leuiuscula, acris & luctuosa concertatio exoritur. Intercessit Principis, intercessit ipsius etiam Cæsaris authoritas, sed frustra. Indies enim hoc incendium latius ac vehementius grassabatur. Potuisset initio hoc malum, Principis clementia, prudentique nobilitatis ac Dauentriensis senatus consilio sopiri. Verum Principis iurisconsulti illi, in vtramque aurem, vt dicitur, dormiebant, nescio quid lucri ex hac patriæ calamitate, sperantes, multis conuentibus de concordia actum frustra. Tandem eo res prolapsæ, vt Suol. ad Gelrium inclinare dicerentur. Ea res Principem magis sollicitum reddebat. Quare accersitis consiliariis, me adstante, dixit. Num cernitis quam late hoc dissidium serpat? quale exitium patriæ minetur? Occurrendum igitur quam primum huic malo, ne neglectæ patriæ salutis accusemur. Tum illi (vt erant facundi adulatores) depone, inquiunt, Clementissime Princeps, hunc metum. Nos tempori hunc tumultum comprimemus. Tu saltem fac bono sis
p.190. animo, genioque totus indulgeas. Vilis est hæc ciuitatum discordia, quanto enim plus pecuniæ in mutuam pernitiem effuderint, tanto minus postea virium habebunt, tuis iussis non obsequendi. Nonne solæ ciuitatum opes faciunt, vt Principum decretis contradicere ausint? His pestiferis persuasionibus negligentiorem Principem fecerunt. Interea Suollani, priuatim & publice, de Principe immerente conquerebantur, vt Campensium fautore, suæque causæ aduersario, & ad defectionem spectabant. Demum clam ad Geltiorum Principem miserunt, qui auxilium implorarent, quod is (vt est ditionis ampliandæ auidissimus) neque necessitudinis, neque beneficii paulo ante, dum fumaret Velauia, præstiti memor, statim misit, sed adeo latenter, vt prius bona nobilitatis Transisulanæ pars caperetur, quam vt Suollanos ad Gelrium defecisse, aut Gelrium Episcopo hostem factum, quis suspicari posset. Iam apertum bellum erat, prædæ, incendia, cædes. Vltraiectini vero, cum adiacente ditionis parte, ab iis sese malis subtraxere. Episcopus tamen apud Cæsarem erat, ac speciosis promissis animabatur. Tandem valedicto Cæsare, comitantibus duobus principibus, Maximiliano videlicet Gasbecano, & Guilielmo Rogendorpio, Campos venit, & ad tuendos suos, quicquid pecuniarum, quicquid aureorum argenteorumque vasorum habebat, lubens obtulit, in Cæsareis nihilominus promissis, multum spei collocans. Hoc bello,

Hasletani, nunquam interituram fidelitatis erga Principem, gloriam, obsidione magnanimiter lata, adepti sunt. Oldensalenses fortiter hostibus restiterunt, damnaque non modica intulerunt. Dauentrienses suis corporibus, nedum opibus Principis iniuriam vlciscebantur. His non immerito Stenuicani adnumerari meruerant, nisi partam gloriam, vino & somno sepulti, vna cum oppido suo perdidissent. Campenses tantorum malorum, & caput & cauda, in omni erga Principem officio frigidi ac negligentes erant. Multa hic volens prætereo, quod bellum hoc, in septimo historiarum nostræ ætatis libro accuratius descripserim. Dum itaque a Cæsare, nihil præter litteras, & exiguam admodum (quantum ad hoc bellum debellandum pertinebat) pecuniarum summam, mitteretur, Cæsare profectionem in Hispanias adornante, Episcopus in Brabantiam venit, Cæsari necessitatem suam exponit. Rursus promissa promissis cumulantur, & præterea nihil, præter Germanorum peditum aliquot vexilla, quæ in obsidione Genemeudæ, a Gelriis, fugata cæsaque sunt. Cæsar in Hispanias iam iam abierat, Episcopus D. Margaritam, & eos quos Cæsar dirioni suæ præfecerat, adit, hortatur, monet, orat, promissis respondeant, neque sinant, Gelrium contra Cæsaream Maiestatem ac Burgundicum nomen toties insolescere. Res de die in diem differtur. Nec deerant qui dicerent Gelrii causam magis, quam Episcopi promoueri. Interea Daventrienses, eum Gelrio fœdus & si minus honestum, pro rebus tamen fere desperatis, necessarium, iniere. Tum demum missi sunt auxiliarii equites ducenti quinquaginta, sed sero. Suollani tandem bello fessi & Gelrii imperium suspectum habentes, occasionem nacti, de ineundis certis pacis conditionibus, consultabant. Dum itaque diuina bonitate, lætior aura nobis aspirare cœpisset, Episcopus in extremam ægritudinem incidit. Medicus inspecto lotio, tactis venis, occultam febrim indicat. Aduocatur alter medicus, is vix dum viso ægro, de salute desperare cœpit. Nondum biduo lecto decubuerat, quin certissimam mortem adesse, medici mussitant. Id siue æger audierit, siue ex vi grassantis circa præcordia morbi intellexerit incertum. Sacellanum vocat, ac se confiteri velle indicat, secedunt qui circumstabant. Confessione peracta, cubiculum ingredior, nihil minus cogitans, quam quod agebatur. Interrogat, sit ne Eucharistiæ sacramentum in arce? Respondeo stupidus, si non adsit, facile adferri posse. *Adferatur*, inquit, *nam illud sumere desidero.* Accurrunt nobiles & consiliariorum aliquot. Ab his offensarum veniam petit, & arcem in futuri Episcopi vsum commendat. Post hæc respirans paululum, *Deus*, inquit, *nouit, quod belli huius causa non fuerim*, moxque addidit, *Testamentum condidi, id ratum habeo: huiusque exequutores præter nominatim descriptos, constituo Florent. Comit Burensem, Ioannem Comitem a Bergis, Antonium Comitem Hochstratanum, & te*, inquit, *Domine a Boularia* is enim omnium nobilium charissimus illi adstabat. Corpus suum (nam & illi hoc etiam cura erat) vna cum corpore Dauidis fratris Vltraiecti sepeliri volebat. Interrogatus a me, num filiis (duos enim nothos reliquit superstites) prouidere vellet, *satis*, inquit, *habebunt, si probi fuerint.* Deinde Eucharistiam, sano quam ægrotanti similior, sumit, mox oleo sancto inungi se petiit, cruceque (vt fit) exosculata, soli Deo sese commendabat. Accedo propius, tracto manus, quas tanquam valedicturus porrigebat. Interrogo an melius haberet, tum his fere verbis respondit: *Bene sum contentus* & sursum respiciens addidit; *Fiat voluntas tua.* Quod ideo eum addidisse crediderim, quod crebro contulerimus & diximus, fœlicem illum, qui vel semel cœlesti patri, ex animo dicere posset. *Fiat voluntas tua.* Ad vltimum, veluti quieti aliquantulum se compositurus, mortuus est. Aperto corpore, solus pulmo, nigricante quodam colore, quasi exustus, repertus est. Cætera intestina nulla sui parte corrupta erant. Hic finis tanti Principis fuit. Obiit autem Dorestati, Anno Millesimo quingentesimo

p. 191.

mo vicesimo quarto, septima die Aprilis, ætatis anno sexagesimo. Sepultus est Vici, in templo Diui Ioannis Baptistæ, ad sinistrum latus fratri sui Dauidis Episcopi.

D. O. M. S.

OPT. PRÆSVLI, CLEMENTISS. PRINCIPI, PHILIPPO A BVRGVNDIA, BONI PHILIPPI BVRGVND. DVCIS FILIO, EPISCOPO VLTRAIECTINO, PATRONO B. M. IOAN. MALBODIVS, ET GERARDVS NOVIOMAGVS. P. C.

Pacis amatoris, *ternis bellique periti*,
Quisquis ades *tumulum hic, mens super astra manet.*
Iniustos *hostes vix dum patientia victrix*
Vicerat, *& morti cedere iussus obit*,
Collapsas *arces reparauit diuite cultu*,
Prœlia *quod gessit, non sua culpa fuit.*
Perfidus *hæc ciuis conflauit, perfidus auxit*
Consul, *dum patria consulit excidium.*
Præfuit Vltraiecti An. VI. Menses XII. Diebus XIV.
Obiit Dorestati. An. M. D. XXIV. VII. Aprilis. Ætatis Anno 59.

IMP. CÆSARI MAXIMILIANO AVGVSTO, P. F. P. P.
GERARDVS NOVIOMAGVS.

Et Iure *& merito Romanæ præsidet arci*
Germanus, *mundi victor & imperii.*
Romulus *vt quondam vicit cum stirpe nepotum*
Præcipuos *populos, præcipuosque Duces:*
Fortis *sic vicit Germanus fortia regna,*
Germanus *præstans corpore, mente, manu.*
Id verum *ostendit clarus Burgundio, victor*
Gallorum, *natus stemmate Teutonico.*
Francus, *Germanus probat hoc. Nortmannia diues*
Hoc *docet in regno Galle animose tuo.*
Longobardus *adest victoris victor, & inquit*
Germanos *patres lætus honoro meos.*
Sed priscam *linguam mutaui tempore longo,*
Et mores *sumpsi Tuscia docte tuos.*
Hispanusque *potens gaudet iactare parentes*
Germanos, *Gotthos, Anglia, Saxonicos.*
En quid *Germanus perfecit cuncta domando,*
Et subdens *sceptris regna superba suis.*
p. 194. Iure ergo *regnas Romana Cæsar in arce,*
Maximiliane pius qui pater es patriæ.

Hos versiculos, Maximilianus Augustus, accuratius lectos, ita adprobauit, vt authorem Poëtica laurea dignum pronunciarit. Actum Thenis Brabantiæ oppido. An. supra Millesimum quingentesimo, decimo septimo.

SEQVENTES VERSICVLI, LOVANII AEDITI SVNT, AVTHORE NOVIOMAGO.

Maximiliane *pater patriæ, fœlicius opto*
Augusto *viuas, Traiani more gubernes.*
Te patrem *patriæ supplex tua turba rogamus,*
Da pacem *patriæ. Pax*
Soluit *carcere clausos,*
Tristia *quæque repellit.*
Ornat *compita & vrbes.*
Aurea *secula reddit.*
Pandit *Olympica regna.*
Da pacem *patriæ, supplex tua turba rogamus.*

ADCLAMATIO IN CAROLVM MAXIM. IMPER. CÆSAREM AVGVST. AVTHORE NOVIOMAGO.

Augusto *viuas felicior, optime Princeps.*
Traiano *melior regnes ter Maxime Cæsar,*
Te metuit *Vesper, te laudent Indica regna,*
Orbis *te Arctous colat, & tibi seruiat auster.*

GENEALOGIA DVCVM BVRGVNDIÆ, BRABANTIÆ, ETC. COMPILATA PER MAGISTRVM EMONDVM DE DYNTER, ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS DOMINI PHILIPPI HVIVS NOMINIS SECVNDI, DVCIS BVRGVNDIÆ, BRABANTIÆ, ETC. NEC NON ET TRIVM ALIORVM DVCVM PRÆDECESSORVM EIVS SECRETARII.

Liber generationis Philippi, Burgundiæ, Lotharingiæ, Brabantiæ & Limburgiæ Ducis, filii Caroli magni, filii Lotharii, filii Priami.

Priamus autem fausta Hectoris proles, a magno Priamo Troianorum Rege Hectoris Patre, nomen & genus trahens, genuit Marcomirum. Marcomirus autem genuit Pharamundum. Pharamundus autem genuit Clodium.

Clodius autem genuit Merouecum, Meroueus autem genuit Hildericum, Hildericus autem genuit Clodoueum, Clodoueus autem genuit Lotharium, Lotharius autem Cilpericum, Cilpericus autem genuit Lotharium Magnum. Lotharius autem genuit Dagobertum & Bilceldem.

ATTENDE STEMMA PER BILCILDEM, NAM PIPINVS CAROLI MAGNI PATER, EXCLVSO STEMMATE VIRILI FRANCORVM, FACTVS EST REX.

Bilcildis, vxor Asberti Principis & Senatoris, genuit Arnoldum. Arnoldus autem ex sancta Oda, genuit Arnulphum, Arnulphus autem genuit ex sancta

cta Dota, Angisum. Angisus autem ex sancta Begga, filia Pippini de Landen, Ducis Lotharingiæ & Brabantiæ, maiorisque domus, filii Carolomanni de Landen, Principis Brabantiæ & Hasbaniæ, genuit Pippinum grossum, alias de Harstal-
p.193. lio. Pippinus autem de Harstallio, genuit ex Alpaide Carolum Martellum. Carolus autem Martellus genuit Pippinum paruum ex Duce & maiore domus factum Regem. Pippinus autem paruus genuit Carolum magnum. Carolus autem magnus genuit Ludouicum pium. Ludouicus autem genuit Carolum Caluum. Carolus autem Caluus genuit Ludouicum Balbum. Ludouicus autem genuit Carolum Simplicem. Carolus autem simplex genuit Ludouicum. Ludouicus autem genuit Lotharium Regem, & Carolum Ducem Lotharingiæ & Brabantiæ. Carolus autem Dux & hæres Franciæ genuit Gerbergam.

ATTENDE STEMMA PER GERBERGAM, NAM HVGO CAPET EXCLVSIS CAROLINIS, INVASIT REGNVM, CVIVS PROGENIES AD HVNC VSQVE DIEM, IN FRANCIA REGNAT.

EX Gerberga autem Lambertus Comes Louaniensis genuit Henricum Comitem & Marchionem Imperii. Henricus autem genuit Lambertum cum barba. Lambertus autem genuit Henricum huius nominis secundum Comitem. Henricus autem secundus genuit Henricum tertium. Henricus autem tertius genuit Godefridum cum barba huius nominis Ducem primum. Godefridus autem primus genuit Godefridum secundum. Godefridus autem secundus genuit Godefridum tertium. Godefridus autem tertius genuit Henricum huius nominis Ducem primum. Henricus autem Dux primus genuit Henricum secundum. Henricus autem secundus genuit Henricum tertium. Henricus autem tertius genuit Ioannem huius nominis Ducem primum. Ioannes autem primus genuit Ioannem secundum. Ioannes autem secundus genuit Ioannem tertium. Ioannes autem tertius genuit Ioannam, quæ rexit Lotharingiam, Brabantiam & Limburgiam & Marchionatum Imperii, per quinquaginta vnum annos. Genuit etiam Ioannes tertius Margaritam.

ATTENDE, STEMMA DEDVCI PER MARGARITAM.

EX Margarita autem, Ludouicus Comes Flandriæ, &c. genuit Margaritam. Ex Margarita autem Philippus quondam Francorum Regis filius, Dux Burgundiæ & Comes Flandriæ, &c. genuit Ioannem, Antonium & Philippum fratres. Facta autem diuisione inter fratres; Ioannes primogenitus qui sortitus est Burgundiam & Flandriam, &c. genuit Philippum secundum de quo infra dicetur. Philippus autem tertio genitus habuit comitatum Niuernensem, &c. Antonius autem secundo genitus, qui adeptus est Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, & Limburgiæ, atque Marchionatum sacri Imperii, genuit Ioannem quartum, & Philippum primum, qui successiue vnus post alium sibi succedentes obierunt, nulla prole relicta. Philippus autem huius nominis Dux secundus, filius Ioannis, filii Philippi, ex Margarita, filia Margaritæ, filiæ Ioannis Ducis tertii, & sororis

ris Ioannæ Duciſſæ, prædictorum, tanquam proximior & legitimus hæres Philippi huius nominis Ducis primi, filii Antonii præſcripti, adeptus eſt Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, & Limburgiæ, ſacrique Imperii Marchionatum ex paterna & auita ſucceſſione, de propagine domus Brabantiæ ſibi debitos. Hic Philippus cognomento Bonus, ex Iſabella filia Regis Portugalliæ genuit Carolum. Carolus ex filia Ducis Borbonii genuit Mariam.

ATTENDE STEMMA PER MARIAM.

MARIA, nupta Maximiliano Archiduci Auſtriæ, &c. qui poſtea Romanorum Imperator fuit, genuit Philippum Regem Caſtellæ, &c. Philippus, ex Ioanna filia Ferdinandi Regis Arragonum, genuit Carolum, qui Maximiliano auo ſucceſſit in imperio.

PE-

PETRI CRINITI
HISTORIA
RVSTICORVM
TVMVLTVVM.

Gg

LECTORI SALVTEM!
BVRCARD GOTTHELF STRUVE

Petrus hic Crinitus, alius a Florentino eiusdem nominis, Electori Palatino erat a secretis, vulgo Haarer dictus, Historiam describit belli Rustici, quod apud Sueuos cœpit, exinde ad Rhenenses, Francos, Hassos & Thuringos fuit perductum. Exponit autem, prout ipse in praefatione loquitur, ea, quae partim suis oculis viderat, partim quae a fide dignis acceperat. Hinc singularia in singulis locis gesta enarrat, ad ea vero saltim facit, quae apud Sueuos, Rhenenses & Francos gesta, ideoque annum saltim 1525. absoluit. Vernaculo primum sermone prodierat hoc scriptum, quod, vti ipse in praemissa testatur praefatione, ipse in latinum transtulit, stylo tamen admodum horrido. Hoc autem ex Bibliotheca Palatina Electorali se desumsisse in Syllabo Auctorum praemisso testatur Freherus. Denuo illud germanico idiomate ex locupletiori quodam Manuscripto prodiit Francofurti 1627. 4. idemque in capita distinctum, quae nostrae editioni adiecimus, & ex eadem quaedam suppleuimus. Contulimus cum eodem Petri Gnodalii Rusticanorum Tumultuum in Germania libros V. qui in Schardii Tomo secundo Rerum Germanicarum reperiuntur, Seckendorffii Historiam Lutheranismi, & Sleidani librum Quartum Commentariorum de statu Religionis sub Carolo V. Subiunctum est Io. Atrociani, Germani Carmen de bello Rustico, quod cum aliis eiusdem elegiis Basileae olim a. 1528. fuerat impressum.

P. 194. RVSTICORVM TVMVLTVVM IN GERMANIÆ DIVERSIS PARTIBVS ANNO M. DXXV. EXORTORVM, ET A MAGISTRATIBVS FOELICITER SEDATORVM, HISTORIA PETRO CRINITO, VULGARITER HARER, SCRIPTORE.

REVERENDISSIMO ET ILLVSTRISS. PRINCIPI AC DOMINO, ALBERTO S. ROM. ECCLESIÆ TIT. S. PETRI AD VINCULA PRESBYTERO CARDINALI, MOGVNTINENSI ET MAGDEBVRGENSI ARCHIEPISCOPO; SACRI ROM. IMPERII PER GERMANIAM ARCHICANCELLARIO, PRINCIPI ELECTORI, PRIMATI GERMANIÆ, MARCHIONI BRANDENBVRGENSI, DVCI CASSVBIORVM, POMERANORVM ET SCLAVORVM, BVRGGRAVIO NVRENBERGENSI, ETC. PRINCIPI OPTIMO ATQVE CLEMENTISSIMO.

Ibrum de seditione rustica a me formatum, Reuerendiss. ac Illustrissime Princeps, & nunc quo posteritati consecretur Latine factum non alienum putaui tuæ Illustriss. Dominationi mittere. In quo cum & nonnihil de turbis in T. Illustriss. Dominationis ditionibus exortis, & studio, cura, labore Principis Palatini, seculorum memoria dignissimi, sedatis contineatur, non ingratum meum obsequium fore speraui. Quod si exactissimam diligentiam T. Illustr. Dominatio requirat, materiæ Barbara & inculta illa vocabula non potuisse mitius mitigari, consideretur velim. Quod vero ad historiæ fidem attinet, nihil me prætermisisse certo scio. Vnde Reuerendissime & Illustriss. Princeps Illustriss. Tua Celsitudo, meæ voluntatis, si bonum hoc meum opusculum iudicabitur, studium, sin non perinde aptum fuerit, obsequium approbet, & serena facie qualecunque hoc est munusculum suscipiat, susceptumque mei studii & officii erga T. Illustriss. dominationem pignus habeat, obnixe deprecor. Ille in quo sumus, viuimus & mouemur, Illustr. T. Celsitudinem, cui quam humiliter commendari cupio, diu felicem custodiat.

E. T. Illustrissim. Celsit.

Humillimus Petrus Harer.

PRÆFATIO.

Vm in omnibus historiis res gestas mortalium tractantibus, nil magis abominandum inueniatur, quam vbi eadem in domo, eadem in ciuitate, eadem in Republ. in eodem denique regno vel Imperio viuentes, inter se ipsos discordes, seditioni & dissensioni studuerint; id quod experientia ipsa, & præcipue Romani totius orbis gubernantis Imperium docent, duobus insignibus facinoribus, altero quidem L. Catilinæ (qui homo fuit animo audaci, subdolo, vario, alieni appetens, sui profusus, immoderata, incredibilia nimis alta semper cupiens) primum occulta seditione, mox erumpente tumultu manifesto, cum sibi adhærentibus Senatui Romano timorem quam maximum incutientis. Altero vero quando idem Imperium, ex antiquo more a Consulibus administratum, per increscentes C. Iulii Cæsaris & Pompeii ambitiones & odia diuisum, labefactatum & extinctum est. Enim vero scelus hoc omnipotenti Deo, maxime displicet & grauissime sæpenumero punitum est, nec vnquam felices successus habuit, aut eo quo cœptum fuit deductum est. Quod vel vnico sed vero & manifesto exemplo sacris ex literis edoceri potest. Vbi Chore tam generis claritate quam eloquentia nobilis vulgus Israeliticum alioqui credulum, verbis phaleratis suam traxerat in sententiam, vt contra mitissimum & a Deo electum virum Mosen, cuius honori iampridem ille inuidebat, conspiraret. Adiunxerat ita sibi duos neutiquam obscuros viros, Dathan videlicet & Abiron, ingentes illis promittens opes & honores, qui toto populo spectante, suæ seditionis pœnas luentes hiatu terræ viui absorpti sunt. Chore vero huius exacerbationis author cum ducentis quinquaginta viris incensum offerentibus, igne cœlesti consumptus est. Porro populus quia contra Mosen & Aaron murmurauerant, non id impune tulit, siquidem XIV. millia hominum, & septingenti, simili pœna perierunt, & nisi Aaron iam domini precibus mitigasset, vniuersos hoc exosum Deo scelus perdidisset. Postquam ergo hoc anno a Jesu nato M D XXV. seditio & crudelissima & periculosissima ignobilis vulgi contra superiores & magistratus in Germania coorta est, operæ precium me facturum puto, si, quæ partim hisce oculis vidi, partim quæ a fide dignis hac de re comperi vel accepi memoriæ posterorum tradidero. Exequar autem illa potissimum quæ circa Rhenum celebratissimum Germaniæ flumen, & Palatinatus tractum gesta sunt. Quibus quidem in regionibus tumultus, meo videre, præ cæteris temere perfideque motus atrox & sæuus fuit. Candidi lectoris erit operam nostram boni consulere, & turbas easdem tum copiosius, tum elegantius mandare literis. Primum tamen a rusticis designata circa Danubium multi nominis fluuium & Lacum Podmicum, & in Algauia finitimisque locis. Tum mox quæ contra hos Nobiles Sueuorum confœderati gesserint paucis attingam. Haut aliter enim, quam pestilens quoddam contagium alios ex aliis hoc malum inuasit.

DE

CAP. I.

p. 196 DE RVSTICA SEDITIONE PRIMVM IN PARTIBVS HEGAVIÆ ORTA.

ANno ergo iam dicto, ineunte vere conuenerunt primum ad res postea gestas tractandas, subditi Comitis a Lupfen in Hegauia, qui suis magistratibus conditiones quasdam contra quædam grauamina, suo arbitrio recipiendas confirmandasque obtulere, & tandem violentis postulationibus exigebant. Hac fama apud finitimos sparsa & io Algauiam vsque prorepente, fortassis non sine culpa quorundam isthic agentium procerum magnatumque, multo plures eadem de re, pluribus ex locis frequenti concursu contra Magistratus, nulla iuris vel integritatis, aut fidei datæ ratione habita cœperunt insurgere. Sic illis tandem in Algauia (vt dicere cœperam) in loco cui Alba nomen est, quod ego ab Alpibus esse inditum, sunt enim illic altissima iuga montium, crediderim, tum prope Vlmam congregatis, eo ventum est, vt eius mali causa, præsertim cum eiusdem temporis occasione, Illustris Princeps Hulderichus Dux Wirtembergensis, amissum Imperium Ducatus recuperare conaretur, nobilissimi Sueuici fœderis heroes, Vlmæ conueniendi diem dixerint, vbi per eorum legatos, quo pacto iis rebus esset consulendum, diligenter consulebatur. Contraxerunt igitur & ipsi geminas non vulgari robore, tam pedestres quam equestres copias, omni commeatu instructas, præfecto his Imperatore generoso & clarissimo barone Georgio Erbtruchses Waltpurgensi. Quas cum aduersus se produci Dux Wirtenbergensis sentiret, ab incepto suo desistere, dimisso exercitu rebus infectis, quanquam vnum aut alterum eius terræ oppidulum inter Rotvvilam & Stutgardiam iam occupauerat, coactus est.

Gnodalius lib. 1. p. 132. *Reusnevi* Hist. Frundsberg. lib. 3. p. 51. *Sleidanus* lib. 4. p. 112 *Seckendorf* lib. 2, sect. 3. §. 3.

CAP. II.

DE COEPTA REPVGNATIONE CONFOEDERATORVM CONTRA SEDITIOSOS.

INterea quæ pacis sunt, & ad publicam pertinent tranquillitatem, per fœderis Sueuici consiliarios cum seditiosis rusticis in ipsorum castris, prope Vlmam positis tractabantur. Nihilominus Georgius exercitus Imperator ferro decernere constituit. Itaque XIV. Kalend. Martii, cum exercitu suo aduersus seditiosos rusticos quatuordecim numero millia, vt dimicaret profectus est. Et cum ipsi castra inter Vlmam & Biberacum in carectis collocassent, hic non procul inde intra dimidium miliare sua posuit. Nam posteaquam pertinaciter perfidiæ suæ furorem rustici sequerentur & confœderatorum milites, qui prædas agebant aliquot confodissent, nonnullos item nobiles, præterea monasteria occuparent, exspoliarent, vastarentque, nihil denique non temere, contumaciter, malaque fraude facerent, facereque conarentur, nulla pacis conciliandæ spes, quam per manuum consertionem superesse visa est. Verum (incertum qua occasione, vel cuius impulsu) eadem nocte rustici ex eo loco abeuntes, copias suas ad monasterium Marchtal promouerunt. Id ipsum, vt cætera, omnino occupantes & vastantes. Hos e vestigio Georgius eum suo exercitu, vt prœlium committeret, secutus est: Isti

Gnodalius c. I. *Sleidanus* p. 113.

vero, fortunam belli minime experiri volentes, disgregato, dispersoque exercitu, huc illuc fugientes, Alpium atque Syluarum præsidio saluti suæ consulebant.

CAP. III.
DE OBSIDIONE DVORVM OPPIDORVM LEYPHEIMII ET GVNTZEBVRGII A SVEVICO EXERCITV.

Gnodalius p.133 *Sleidanus p.113.* PEr idem tempus Sueuici fœderis exercitus Heroum iussu Vlmam versus rediit, & inter vias plerasque villas depredatas incendit, incolarum inuento nemine: Verum cum duo oppida Leypheimium videlicet, & Gunzeburgium cum finitimis pagis ferme ad Augustam vsque Vindelicam, nobilissimam Rhetiæ vrbem facta coniuratione sese addixissent, & se duobus exercitibus simili ad seditionem studio, *p. 197.* altero apud Lacum Podmicum, altero in Algauia congregatis, deuinxissent, placuit Suecorum confœderatis dicta oppida IX. Cal. Martii obsidere.

CAP. IV.
DE RVSTICORVM CÆDE PER CONFOEDERATOS EDITA.

Gnodalius c. l. GEorgio itaque Duce, vt decretum erat, equitatus confœderatorum in rusticos sex millia numero incidit. Hic illico acriter pugnatum est, & aliquot rusticorum millia confossa, aliis partim captis, partim animam in Danubio relinquere coactis, paucissimis fuga elapsis. Sunt eodem die centum triginta equites ex Vlma ad pagum Navve dictum trans Danubium missi, vt si quos a Leypheimensibus in auxilium accersitos offendissent, profligarent. Hi plus minus octingentos rusticos obuios omni armatura bellica instructos habentes ferrum strinxerunt, fugientibus illis circiter ducenti quinquaginta cæsi, CC. capti, reliqui in carecta coacti sunt. Sed equites virgultorum asperitate & insolentia loci repulsi ad exercitum redierunt.

CAP. V.
DE DVORVM OPPIDORVM EXPVGNATIONE.

Gnodalius c. l. SVeuici igitur fœderis vniuersus exercitus equitatu peditatuque instructus Duce Georgio oppidum Leypheimium obsedit, incolæ in deditionem postulati se arbitrio confœderatorum dediderunt. Eodem modo qui in Guntzeburgo & aliis pluribus adiacentibus pagis & vicis erant, veniam petierunt, & in Sueuici fœderis gratiam & pœnam sunt recepti. Verum Duces & auctores huius seditionis ab aliis segregati ad supplicium custodiebantur, quorum plerique in crucem acti, alii decollati, alii aliis suppliciis puniti sunt. Tandem Leypheimium peditibus, Guntzeburgum equitibus diripiendum permittitur.

CAP. VI.
DE STVDIO, VT RES PACIFICE COMPONERENTVR HABITO.

Gnodalius c. l. *Sleidanus p.113.* NIhil interea prætermissum, tum per Cæsarei regiminis, tum aliquarum ciuitatum, nempe Constantiæ, Memmingæ, Isnæ, aliarumque Legatos apud consiliarios Sueuici fœderis, qui eius rei gratia Vlmam concesserant. Huc etiam nonnulli ex copiis, quæ tum apud Lacum Podmicum & in Algauia collectæ erant, selecti quidem, fide publica interposita venerunt. Nihil tamen actum quod Reipublicæ conduceret, nec tempestas illa sedari poterat, sed qualis cœpta erat mansit.

CA-

CAP. VII.
DE BALDRINGENSIS EXERCITVS AVSV.

Goodalius c. 3.

EO tempore rustici in carectis prope Baldringum rursus haud exigua manu congregati sunt. Quibus a duobus exercitibus apud Lacum Podmicum & in Algauia constitutis, admodum magna auxilia missa sunt. Hi interea Comitum atque nobilium castra expugnata expoliauerunt, vastarunt, atque incenderunt. Charitatem fraternam (de qua plurimum præ aliis in Christo Seruatore nostro gloriabantur) omni crudelitate, tyrannide, nequitia declarauere. Circumiacentia quoque monasteria exspoliare, euertere, deuastare, nec aliter agere quam qui nec Deum, nec homines, nec quod ius, fas, honestumque est, reuerentur. Qua re cognita, Georgius cum vniuerso exercitu prædictis iam duobus oppidis in deditionem acceptis, iisque qui auctores seditionis fuerunt, supplicio affectis, ad Lacum Podmicum & Algauiam se contulit, vbi quotidie contra hostem summo studio consultauit.

p. 191.

CAP. VIII.
DE CLADE APVD OPPIDVM VVORTSACVM * EDITA

Goodalius c. 4.

HIs rebus ita transactis V. Non. Martii vergente ad occasum sole, circa horam quintam, seditiosorum rusticorum septem millia prope oppidum VVortsacum quod a Biberaco duobus ferme miliaribus abest, Georgius cæcidit. Et cum ex captiuorum relatione intellexisset adhuc VIII. milia rusticorum prope Weingarten, id monasterii nomen est haud procul a Rauenspurgio distantis, congregata, postridie cum prima luce vniuerso cum exercitu eo se contulit cum hostibus conflicturus. Verum isti quæ complicibus suis acciderunt plane nescii eo ipso mane Weingarten relinquunt, exercitui apud Wortsacum deleto, quem adhuc superesse putabant, auxilium contra Sueuicas copias laturi. Quo per explorationem cognito (quæ strenuo atque circumspecto exercitus Duci semper esse curæ debet) Georgius iam in campis aciem aduersus hostem instruebat. Sed isti fortunam belli non expectantes ad carecta & equitibus Inuia loca confugiebant. Plurimum tamen incommodi fugientibus ex bombardarum tormentis illatum est. Verum iam ingruente nocte, Georgius ab hostium persecutione desistere coactus est. Itaque eo ipso in loco pernoctans castra posuit. Postera die qui Pascha erat, aduersus hostes dimicaturus.

CAP. IX.
QVID ADVERSVS SEDITIOSOS APVD LACVM PODMICVM ET IN ALGAVIA SIT.

Goodalius c. 5.

SEptima decima die mensis Aprilis clarissimus ille atque magnanimus vir Georgius cum vniuerso exercitu aduersus seditiosos, qui tunc apud Lacum Podmicum & in Algauia congregati erant, profectus est. Quo veniente ad Beierfurdum (quod vatum Boiorum nos dicere possumus) ambo exercitus vltra fluuium cui nomen Schussen, in eminenti loco prope montem magna collocati caterua vineas tenebant, sed prius, quam Georgius eodem loco exercitum machinasque bellicas transuexisset hostes summa velocitate per planitiem monasterium Weingarten petierunt, cum quibus equites pugnassent nisi Ducis interdicto fuissent prohibiti. Perspexerat enim vir longe prudentissimus ingentem rusticorum exer-

* Wurtzachi

** Postulata rusticorum late recenset Goodalius lib. I. p. 134.

ercitum nempe circiter sedecim millia, & eis milites haud parum multos re bellica probatissimos commixtos esse. Ad hæc machinæ bellicæ ad destinatum locum tam breui transuehi non poterant; Præterea & grauissimam ignominiam, & periculum, si res infeliciter cecidisset, futurum. Laboratum est interim tamen quoquo modo, quo bellicæ machinæ contra illos adducerentur. Quibus in hostem directis (dictu mirum) quantum detrimenti sit datum. Interea generosus Comes Iohannes a Montfort, & Rauenspurgensium Legati, Scriba & quidam nomine Criglin, item Wolfgangus Gremlich continua cura & diligenti sollicitudine noctes atque dies vt pax fieret instabant Georgio supplicantes, humano & præcipue Christiano sanguini quantum eius fieri posset, parceret, id quod alioqui per se studio habebat, & conditionibus ** illos a Sueuicis confœderatis præscriptis reciperet. Qui exoratus tandem exercitus vtrosque eo adegit, vt Duces & signiferi eorum veniam eis rogarent, & omnia vexilla sua ipsi traderent. Sub hæc altero die conditiones, vt æquum erat, oblatæ receptæque sunt, & exercitus rusticorum distracti.

Cap. X.
VT HOC MALVM LATIVS SERPERE COEPERIT.

Gnodalius c. 1. 133. 134. SAne cum ille mille artifex Sathanas, quem Christus homicidam & mendacem appellat, quique humani generis inimicus, & omnis discordiæ author in rebus iam periculosis, sibi autem mire placentibus, veluti prædam agere sperans haudquaquam quiescit, rem eo deduxit per sibi deditos seruos, vt a fructibus suis cogniti sunt, vt sub sacrosancti Euangelii specie, quod certe solatio oneratis conscientiis est & omnis obedientiæ lucidissimum speculum, quemadmodum & primos parentes nostros decepit, & a Deo optimo maximoque abalienare studuit, aliquæ postulationes ad seditiones porius quam ad pacem pertinentes, & carnis porius quam spiritus libertati conuenientes per vniuersam pœne Germaniam disseminarentur. Quæ meo iudicio ex peruerso Thoma Muntzer in Thuringia primum pullulauere. Semper enim præcipuas huius seditionis & artes & partes, apud turbas longe lateque furentes, suo tempore protulit & fouit. Verum ignobile vulgus, quod sua sponte iugum excutere, & se in libertatem vendicare propensum est, lubentiusque multo sine, quam sub legibus cupit viuere, iam dictas postulationes ardenti cupiditate, & obuiis (vt aiunt) vlnis excipiebat. Pars quidem eisdem deprauatæ suæ sententiæ fomitem nacti, pars aliorum insolentia, leuitateque excitati, de nouo commoti excitabantur. Plerique (mea opinione) auaritia speque prædæ impulsi, quam plurimam animo conceperant. Hac de causa subditis & infima plebe passim contra magistratum seditiose tumultuante, illa cruentissima labes, fas, pium & æquum, omniaque iura corrumpebat. *f. 199.*

Cap. XI.
DE ORIGINE SEDITIONIS OTTO-SYLVANORVM.

Gnodalius p. 113. Sleidanus lib. 4. p. 114. INtra hæc tumultus in oppidulo Ballenberg dicto in sylua Ottonis, sub reuerendissimi Moguntini Archipræsulis ditione exoritur, sed huius factionis Ducem & antesignanum operæ pretium est vt describam. Is quidam in eo quem iam nominaui oppidulo caupo erat, Georgius Metzler vocatus, qui potiorem ætatis partem quotidianis commessationibus, nocturnis perpotationibus, alea, lusibus, & id genus leuitatibus transegerat. Huc ergo seditiosi ex omnibus finitimis locis non aliter atque apum examina conuolabant, & quodam nequitiæ suæ prætextu in prolatas ab aliis postulationes, & verbi Dei defensionem conspirabant, cum nil aliud quam omnia diuina humanaque, hactenus laudabiles consuetudines obseruatas, publi-

publicam pacis tranquillitatem & vnitatem confundere, prorsusque abolere cogitarent. Multi ergo circa Idus Februarias ex Rotenburgensium colonis, (duo millia fuisse feruntur) quibus alii aliique indies accesserunt. Praeterea ingens turba ex Palatini, Moguntini, Herbipolensis, Principum, dominorum Teutonicorum, aliorumque nobilium atque primatum ditione, in sylua Othonicae valle quadam Schupfer dicta paucis diebus conuenerunt. Hi omnes coniunctis copiis Georgium Metzler, cuius paulo ante mentionem fecimus, sibi summum ducem elegerunt. Quanquam autem alias multos eiusmodi Duces iam exercitui praefecissent, hunc tamen summum, vt dixi, esse voluerunt. Erat autem inter eos tam discors concordia, vt ferme quilibet potestatem sibi vendicaret. Specie tandem aliqua magistratuum officiorumque militarium pro viribus constituta, vicina quaeque inuadentes, vndecunque poterant, praedas agebant, excitantes imo cogentes quocunque alios, repugnantes etiam, secum sentire, additis minis, vt quicunque complices esse nollent, aduersus illos, vt publicos hostes, pugnaretur. Sic breui maximas copias coegerunt.

CAP. XII.

DE OCCVPATO OPPIDO ET ARCE MERGETHEIM, ET QVIBVSDAM ALIIS.

PErrexerunt ergo ad oppidum Mergetheim quod dominorum Teutonicorum est, cuius incolas sese eis vt adiungerent postulabant. Verum cum ciues iam pridem aduersus magistratus rebelles essent, nam paucis diebus elapsis, fere quingenti curiam abbatis in Schoenthal, quam illic habet occupauerant, duos dies & noctes totidem in ea conuenientes, circiter quinque plaustra vini exhauserant. Vocati a magistratu, vt huius facti rationem redderent, & quid ea re sibi velle indicarent, responderunt, se poscere librum censuum redituumque, & inde quod illis iniquum videretur velle delere. Itaque haec rusticorum turba in oppidum sine vi intromissa est, irruunt in arcem illico, & quia commeatu copioso & affluenti erat instructa, manserunt illic dies aliquot, indulgentes genio, vinoque madentes, diuiso inter se quicquid lubebat. Nec praetermittebant finitimos quosque (quemadmodum plerosque Comites & nobiles postulauerant) in suas partes pellicere. Deinde arcem supra oppidum Mergetheim, ad Teutonicos dominos pertinentem, quae noua domus dicitur, violenter capiunt, expoliant flammis prorsus funditusque euertunt. Erant inter hos bonos viros eorundem Teutonicorum dominorum domestici quidam & priuata fide obstricti ministri. Hinc monasterium Schoenthal, eleganriores pulchram vallem vocant; occupant, monachos reformant, quicquid frugum, vini, penoris, & pecoris, & supellectilis erat, auferunt, libros precum Ecclesiasticarum, & alios lacerant, fenestras elidunt, charitatem fraternam fratribus istius monasterii plane more Turcico impertientes.

Gnodalius c. 1

p. 100

CAP. XIII.

DE GESTIS EORVNDEM CONTRA COMITEM AB HOENLOE.

PErgunt interim in ditionem Comitis ab Hoenloe, ad oppidum Oringam illud enim Hoenloenses rustici iam, senatu isthic in turres coniecto, tenebant. His coniuncti IX. Cal. Martias, vna vt fama est, ad Neopetram, vulgo Nevvenstein, in proximo sitam proficiscebantur. Ibi generosus Comes Albertus ab Hohenloe vt plurimum familiam suam habebat, qui iam cum fratre suo Georgio relicta tamen vxore abierat. In hac igitur arce, haud difficulter capta, Comitis vxor deprehensa spe gratiae impetrandae ad praecipuorum pedes se prouoluit, sed parum

Gnodalius c. 1.

impetrauit, sic vero res transacta est, vt dicti Comites ambo postera die domi se sisterent, nempe in Nevvenstein, iisque auditis rustici, copias in rus produxerunt, auectis tamen omnibus, vt & in Oringa quoque tormentis tam in arce quam in oppido repertis. Ergo ruri suam Comitibus sententiam, vt sequitur, exponunt, velle omnes ex præsenti agmine, quod tum rerum potiebatur, serioque decernere vt vterque duodecim conditiones illis ex Schœnthal propositas reciperet, suaque fide firmaret. Omnes præterea vel captos vel iuratos suos impunitate & libertate donaret, & fide data absolueret. Vtque hæc suis literis & sigillis confirmarent & corroborarent, ac in centum & vnum annos se obseruaturum promitteret. Hæc a Comitibus ita recepta sunt. Mox rustici exultantes omnia tormentorum iacula emisere. Præterea a Comite vt euectas bombardas omnes vtendas sibi concederet impetrarunt. His itaque gestis discesserunt. Posthæc multi tum nobilibus tum aliis in suas partes vel vltro consociatis vel coactis ad flumen Tuberim redierunt, ibi oppidum Curiam Episcopalem, vulgo *Bischoouesheim*, occupauere. Occupant deinde oppidum Lauda & arcem, incolis in fœdus & fidem suam receptis, arce direpta & incensa. Aliquo denique tempore isthic in Mergetheim castra metati sunt.

CAP. XIV.

DE SEDITIOSIS CIRCA HEILPRONNAM CONGREGATIS.

Gnodalius c. l.

INterim hæc furia latius alas expandit, & magna multitudo in vico quodam Flein dicto, supra Heilpronnam sito IX. Calen. Martias, cum aliorum seditiosorum gesta olfecissent ad MCC. fere reliquis coniuncti concurrunt. Qui simul per vadum quoddam inter Heilpronnam & Suntheimium Neccarum multi nominis flumen transierunt, & Sunthelmenses, id enim pago nomen est ad Teutonicos dominos pertinenti, in suas partes coegerunt. Profecti deinde Grosgartacum, Canonicorum Brussellensium vina illic exhauriunt. Finitimos sibi partim fraude, partim minis deuincientes. Equidem terrore plerosque bonos viros, alias fidem integram magistratui seruaturos, infactionem suam compulerunt. Omnibus enim exitium qui non idem vellent minitabantur. Hinc Bylstein & Othmar pagos duos ita dictos inuadunt. Verum cum illic quod instituerant non satis succederet, Suntheimium repetunt, & in vicis Erlenbaco & Binszvvangen castra ponunt; Non tamen ita diu hoc loco morati, nihil aliud effecerunt, quam quod vicinos in suam impulere sententiam. Tandem oculos Oringam versus intenderunt, Othosyluanis illic se adiungentes.

CAP. XV.

DE RVSTICORVM AD NECCARSOLMVM PROFECTIONE. p. 101.

VTraque iam turba in vnum collecta oppidulum Neccarsolmum, quod a Neccaro alluitur, sub Teutonicorum magistri ditione peruenerunt. Quod haud difficulter obsequentibus incolis captum est. Hic ergo castra sua collocabant, & ingluuiel, nam plurimum commeatus præcipue vini a Teutonicis illis dominis illic relictum erat, indulgebant.

CAP. XVI.

DE RVSTICORVM TYRANNICIS GESTIS IN VVEINSBERG.

Gnodalius p 140. Sleidanus lib. 4. p. 114.

ABerat hinc vno miliari in montibus oppidum fertile, vna cum arce, Weinsperg dictum, recentiores vini montem appellant, sub Ducatu Wirtembergensi, in quo inhabitantes ciues contra fidem datam, ius, fas, & æquum, crudelissimum

ſimum ſceleratisſimumque ſcelus, quale vix aliud vnquam auditum eſt, contra ſuum magiſtratum, mutua cum exercitu, qui tum in Neccarſolmo erat, conſpiratione machinabantur. Nulla adeo ex re iſtuc mali, quam ex mera & pertinaci malitia fluxerat, quippe cum nec coacti eſſent a quoquam, nec obſeſſi. Adhæc habebant ſecum equites ferme LXX. viros virtute & imaginibus illuſtres, quos eo, iì qui DucatumWirtembergenſem adminiſtrabant, in præſidiis arcis,& oppidi locauerant. Inter eos autem hi præcipui numerantur, Generoſus Comes ab Helffenſtein Ludouicus nomine,cui arcis & oppidi præfectura commiſſa erat, nobilis Dietherus a Wyle cum filio, Iohannes Conradus præfectus in Vahinga, Sebaſtianus ab Auue, Georgius Wolff a Noua domo, cum cognato ſuo Friderico, Eberhardus Sturmfeder, IohannesDieterus a Weſterſtetten, Rudolfus ab Altershouen, Burchardus ab Ohingen, Philippus a Berenhauſen, Georgius a frigida valle vulgo Kaltental, & quidam a Hornheim. Ciues ergo cum exercitu qui Neccarſolmo erat, de proditione conſilium capiunt, & exercitum, equitum negotium patefacientes, inſtigant, & ad peragendum impellunt. Agmen ergo Solmenſium facile ad hoc facinus impulſum (vt cui ſponte currenti calcaria ſubiiciebantur) nocte caſtra mouet, & ſumma velocitate vallem vinimontanam petit. Poſtera die quæ Chriſto reſurgenti ſacra erat circa horam nonam bifariam diuiſi, pars in arcem, pars in oppidum ingenti cum clamore & tumultu portis effractis impetum faciunt. Hinc contra nobiliſſimi illi, Comes, armigeri, & equites in ſubſidiis (vt dictum eſt) locati, clam & incauti & inermes a proditoribus opprimuntur, vt qui nil minus quam tam atrocem ciuium fœdifragorum perfidiam ſperauerant. Tum ciuium bellicæ machinæ in altum directæ, irruentium hoſtium de induſtria neminem plane lædebant, ſic primo impetu nemine repugnante, arx & oppidum capta ſunt. Quibus non contenti, veſanam & furioſam, quam diu meditati fuerant, tyrannidem exercere, & omnem animi libidinem iuxta plebiscita ſua in centum & vnum annos decreta, expleuerunt. Illa fuerant, omnes Principes, barones, nobiles, equites, & quicquid calcaribus vteretur, præterea ſacerdotes, monachos aut otioſos, vbi vbi inuenti fuiſſent e medio tollendos eſſe, fortaſſis contrarium ſanguinem, a Sueuicis confœderatis effuſum, id quod poſtea ex quorundam relatione compertum eſt, vindicaturi. Ad hoc igitur viam parantes, vt timorem horroremque nobilius incuterent, iam dictos, Comitem, & nobiles crudeliter, horribiliter, & plus quam inhumane in haſtas egerunt.Fuga ſe Dietherus Weyler vir procerus in eccleſiæ turrim ſubduxerat, quem illic confoſſum, ad ludibrium in cœmiterium proiecerunt. Adeo porro obſtinatæ malitiæ nefarii & ſceleſti latrones erant, vt nec equitum nobiliumque innocentibus pueris parcerent, ſed omnes duobus tantum exceptis, quibus magna fortuna calamitasque iuxta nota eſſe poteſt, miſerabiliter interficerent. Et vt omnino ſuæ facerent ſatis temeritati, & libidinem explerent, Comitis iam dicti vxorem honeſtiſſimam fœminam, omnibus quæ habebat ſpoliantes, in eam & filiolum brachia ſaucium multa crudeliſſime deſignauerunt. Hæc quisquis virtutem amas tecum cogita, & eiusdem tam nefarie oppreſſæ vices dole.

CAP. XVII.

p.202. VT PALATINI MAGISTER EQVITVM SE CONTRA SEDITIOSOS GESSERIT.

INterim Palatini Magiſter equitum Guilielmus ab Habern ex Moſpaco, quo cum equitatu, ad præſidia miſſus erat, iuſſu Palatini ad Comitis Ludouici ab Helfenſtein poſtulationem, de quibusdam cum eo rebus in Weinſperg tractandis iter inſtituit. In itinere vero ex monte quodam haud procul a Weinſperg, ſedi- *Gnodalius c. 1.*

seditiosorum furore quem in oppido & arce exercebant, cognito, cum paululum spectator constitisset, ad suos qui in Mospaco erant rediit. Inter vias autem in rusticos LX. aut plus armis paratos, qui bellico curru ad exercitum se conferre voluerant, incidit. His viam intercludens magister equitum, & pugna commissa, omnes ad internecionem vsque deleuit, multis tamen eo in conflictu equis sauciatis. Qua fama ad alios perlata, multa esse minati atrociter dicuntur, auenam hanc, alludentes ad cognomen magistri equitum, egregie se trituraturos, & si ex arce Palatini petenda foret.

Cap. XVIII.

VT RVSTICI VINI MONTE PROFECTI MONASTERIVM LICHTENSTERN OCCVPAVERINT.

Gnodal. p. 141. VT igitur boni illi viri scilicet, rem suo videre egregie ex sententia gesserant, arce & oppido præsidio firmatis, abierunt ad virgines vestales Claræ stellæ, hoc monasterio nomen est apud Leuuenstein sito. Apud has magni vini copia exhausta, & elisis vasorum quæ epotare non poterant fundis, effusoque humi vino, more suo monasterium vastarunt,& depopulati sunt. Hinc generosos Ludouicum & Fridericum Comites a Leuuenstein fratres adorti sunt,eosque cum suis suo arbitrio tractarunt. Deinde ad eos quos in Neccarsolmo reliquerant, reuersi Teutonicorum dominorum arcem Scheuuernburgum dictam, exigua manu, nemine resistente, omnes enim hinc præ timore aufugerant, aggrediuntur, spoliant, & flammis crepitantibus in cineres redactam per aera spargunt.

Cap. XIX.

VT RVSTICI HEILPRONNAM CIVITATEM IN DEDITIONEM POSTVLAVERINT.

Gnodalius c. 1. HIs gestis exercitus Heilpronnam obsedit, & monasterium Carmelitarum extra muros occupatum deprædatur, & solo æquat. Mox ciuitatem in deditionem postulat. Quæ quidem res Senatui parum placuit. Et repugnaturus erat, nisi sententiam mutare propter vulgi pertinaciam coactus esset. Vulgus enim illic vt vbique tum locorum, seditionis & prædæ auidum, opes ingentes se sperabat acquisiturum. Quin etiam antea Senatui sua sponte aduersatum absque illius permissu in dominorum Teutonicorum illic domum irruerat, ibique vino & epulis oneratum,quanquam Commendator(sic enim vulgo appellant monasterii superiorem) magnam prius beneuolentiam panis & vini elargitione declarasset, Senatus itaque populum cohibere non potens, seditiosorum tandem minis (quia nisi compotes voti fierent, se vineas omnes circumiacentes deuastaturos minitabantur) coactus certum eorum numerum ad recipiendum commeatum, & reliqua necessaria in ciuitatem intromisit. Permissum est etiam prædæ, sic vrgente necessitate, quicquid opum (quæ neutiquam, præsertim apud dominos Teutonicos exiguæ) vel in monasteriis, vel apud Sacrificos, vel ab exteris isthuc repositum erat.

Cap. XX.

VT RVSTICI AD GVNDELSHEIM, ET DEINDE AD FRANCORVM AGMEN PROFECTI SVNT.

Gnodalius c. 1. ERgo cum fidifraga ista rusticorum turba libidinis suæ Heilpronnæ quoque compos esset facta, profectionem potenti manu, contra militaris ordinis Teutonicorum dominorum magistrum adornantes, feriis Paschalibus, vniuer-

p.103. vniuerso cum exercitu Neccarsolmo prius præsidiis firmato, Gundelsheimium, vbi ille cum familia sua in arce admodum egregia habitabat, petierunt. Verum eodem tempore idem Teutonicorum dominorum superior, cum familia sua & pretiosissima quoque supellectile Heydelbergam, seditiosorum non expectans adventum, se contulerat. Oppidulum ergo vna cum arce, ciuium nemine resistente obtinuerunt. Arcem deinde in qua sic satis vini frugumque fuit diripiunt atque demoliuntur. Illic dies aliquot commorantes, finitimos quosque pagos in suam sententiam magno cum concursu pelliciunt, & multum frumenti, quoniam magnam huius habebant copiam, passim vendunt. Post aliquot dies, castra movent, & *Scheflenz*, id valli nomen est, petunt, hinc Bucham versus, quod oppidum est Moguntinæ ditionis, pergunt, monasterium Amerbachum occupant, exspoliant & deuastant: Et cum nouem in diœcesi Moguntina ciuitates ad Mœnum flumen celebre, & syluam Othonicam sitæ, se eis adiunxissent vna cum aliis eiusdem ditionis subditis, Argentinensem episcopum, qui tum Moguntiæ in absentia Reuerendissimi & Illustrissimi Principis & Domini, Domini Alberti Sacræ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, Moguntinensis, & Magdeburgensis Archipræsulis, Halberstatensis administratoris, Sacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellarii, & Principis Electoris primatis, &c. Marchionisque Brandenburgensis, &c. vices gerebat, Aschaffenburgen in arce obsidentes, ad suæ voluntati parendum coegerunt, & vrbem occupauerunt. Ad quod facinus ciues illic omni studio, auxilio fuere. Plerique etiam ex illo confinio, in sacerdotum ædes dispertiti, commessationi & ebrietati vacabant, postea ad aliam turmam, quæ in Franciæ partibus orta tum erat, se conferunt, & arcem Herbipolensem, septem vel octo millia numero prius Wildenburgio, & Lymbacho arcibus incensis, obsederunt. Generosum etiam Comitem a Wertheim Georgium adorti, vt ab illis staret, & bellicas machinas, quæ postmodum in arce Herbipolensi inuentæ sunt, mutuo daret, coegerunt.

CAP. XXI.

DE FRANCORVM AGMINIS PROFECTIONE ET GESTIS.

Circa Calendas Martias, cum seditiosi ex colonia Rotenburgensium & valle Tuberina concurrissent, examen Francorum conualuit. Qui post aliquot dies ex Rottinga, quo se collegerant, tribus vexillis versus *Buchard*, id arci nomen est, profecti sunt, equites ibi circiter centum triginta obsessuri. Qui per speculatores suos certiores facti audacter obuiam ire, rusticorum propositum frangere, cum eis pugnare, multos confodere, alios in fugam vertere, priusquam totum agmen subsequeretur. Quo conspecto se incolumes pedetentim Herbipolim receperunt. Quibus absentibus arx Buchard a Rusticis facile obtenta, & direptis magnis opibus incensa est. Hinc pedem promouentes, castra extra oppidum Nauue posuerunt, depopulatis arcibus Geilsheim, & Reygelsberg, e quibus frumenti supra tricies quinquies centenos, vt vocant, maldros repertos, inter se in singula vexilla centenos quinquagenos diuiserunt, Reygelsberg incensa. Post biduum relicto Nauue oppido, castra extra Ochsenfurdum fixerunt. Vbi quingenta vini plaustra, & immensam frumenti copiam, in Herbipolensium Canonicorum promptuario repererunt, quapropter aliquot dies illic cutem curantes, multos sibi socios adiunxerunt, cum quibus vna versus Iphouen progressi, ibi quoque in promptuario monasterii de Bircklingen multum annonæ & commeatus nacti sunt. Vestes præterea & ornatus sacros, & calices & alia templi κειμήλια inter se distribuerunt. Et cum eis huiusmodi actiones actiones & gesta probe succederent, nihil feriati, altero statim die, vlterius ab Iphouen ad vestalium virginum mo- Gnodalius p. 143.

monasterium Suuarzacum gradum fecerunt. In quo plurima & pretiosissima ecclesiæ ornamenta quæ clinodia vocant, inuenta inter se diuidebant. Tribus hic diebus transactis Gerolsheimium veniunt, vbi promptuaria vino & frugibus refertissima prorsus euacuant, exhauriunt, exhaustaque depopulantur, & destruunt. p. 144. Noctu quoque arcem Stolberg direptam concremarunt. Postero die arcem Bimbach nobilium qui a vulpibus nomen habent, occupant, & opibus quas illic ingentes repererant, ablatis, in cineres redegerunt. Sequenti die Duces agminis consilio habito arcem Nobelsstein obsidendam censuerunt; plurimorum vero suffragiis vincentibus Herbipolim exornata acie tendunt. Sub hæc ciues & municipes in Gerolzhouen in arcem irruerunt, eamque diuisis inter se thesauris tandem incenderunt. Interim dicti rustici retro abeuntes, arces quæ hic distribuuntur omnes; nempe eam quæ apud Groslanckheim cum promptuario, arcem Stephansberck, arcem Sichartshusen, item arcem Michelsfeldt depopulari sunt, re plurima potiti, flammis exusserunt. Præterea virginum vestalium & Carthusianorum monasteria, non procul a Gerolzhouen sita incenderunt. Iam repetentibus Ochsenfurdum obuiam facta est in Mœno episcopi Bambergensis onerata magnis mercibus nauis, quam intercipientes retinuerunt eodem die, quo Herbipoli erant turmatim congregati. Præterea qui in oppido Kizingen vna cum aliis ex marchionatu circiter duo millia Rotenburgensibus accesserunt.

CAP. XXII.

VT RVSTICI CASTRA SVA IN HEIDINGSFELD POSVERINT, ET ARCEM HERBIPOLENSEM OBSEDERINT.

Gnodalius p. 143. *Sleidanus* lib. 2. p. 114.

HI ergo rustici circa Nonas Apriles Ochsenfurdo relicto Herbipolim versus profecti castra extra Heidingsfeld, id oppido nomen est, posuerunt. Eodem die quo hæc agebantur, tria vexilla ab exercitu ad Gybelstadium, Engelstadium & Grunsfeld arces depopulandas & incendendas ordinata, id quod haud grauatim faciebant. Perendie eius diei rustici quiescentes, arcem Herbipoli divæ virginis matris montem dictam in deditionem postulauerunt. Duobus interim diebus cum illis Canonici & nobiles Francorum de pace tractabant, sed cum nihil hic efficeretur, sequenti die qui in arce erant bellicis machinis nouem viros interfecere. Induciæ pacis per tres dies vt seruarentur constitutum, quibus elapsis sub noctem seditiosi arcem obsederunt, bellico apparatu probe instructi. His passim ecclesiæ Herbipolensis subditi ad seditionem mouentur, fit subitus fœdifragorum concursus vbique adeo vt in castris apud Heydingsfeld positis quoties voluissent supra viginti millia armatorum numerare potuerint. Ad hæc ciues vniuersi Herbipolenses ad rusticos deficientes: vna cum illis, quos in ciuitatem intromiserant arcem illic tormentis bellicis circumsessam oppugnauerunt.

CAP. XXIII.

DE SEDITIONE IN BRVRHEIN ORTA.

Gnodalius lib. 2. p. 144.

SImili modo turba rusticorum ferme L. ius, æquum, fidem datam contemnentium, circa Calendas Martias in Malsch, id pago nomen est, in Brurhein diœcesis Nemetum sito congregata est; Et cum reuerendiss. idemque Illustr. Princeps Georgius Nemetum præsul & Comes Palatinus nonnullos ex suis equites ad res explorandas eo misisset, interea etiam quod nil tum temere actum esset, tum eis qui in Malsch erant, tum aliis dicti episcopi circumiacentes pagos habitantibus insinuauit, sibi eorum erga se seditionem indicatam. Quare piis exhortationibus rogat, ne a se deficiant. Quamuis autem hoc se, vt bonos viros decet, facturos pollicerentur, nihilominus tamen dicebant se apud illum qui fortior esset, quique illos

illos defenderet, mansuros, vnde mentis illorum inconstantia quidque mollirentur, probe animaduertebatur. Sequenti enim die ea ipsa turba ad prædam se præparans, alios pagos quoque ad se trahebat, promptuarium in Malsch, quod Spirensium Canonicorum est, inuadunt, vinoque madent, hac spe ducti, nempe se eo in loco nouum regimen excitaturos. Cuius rei gratia plurimos vicos in suam sententiam admonitoriis literis pelliciebant. Exemplar harum est in hunc modum.

Decreuit & iussit rustica communitas, vt vestro populo collecto N. viros cum armis probe instructos, diuina iustitia auxilio futuros, ad nos in Malsch sub noctem iam p 105. *aduenientem mittatis. Id si non feceritis, certi sitis, vos vita bonorumque omnium incertos fore.*

Sic ergo turba illa rusticorum qui numero ferme D. erant, aucta, Plezberg, id monti nomen est, prope Malsch occupauit. Quare Spirensis præsul coactus fetio contra seditiosos agere, præsertim cum alii rustici se auxilium laturos essent polliciti Episcopo, facile hanc tumultuantem turbam a suo malo proposito reuocari posse arbitrabatur Sed o hominum perfidiam dicam an inconstantiam. Equidem Episcopo nonnullos equites vna cum Iohanne a Colle alias a Wachenheim dicto, præfecto in Bruthein eo mittente, Palatini Principis Electoris magistro equitum, cum CC. equitibus, & leuibus machinis quibusdam, dicto præfecto in auxilium veniente, nempe cum rusticis, nisi sententiam mutarent vt bellum in monte gereretur. Sed in ipso iam ingressu rustici equitibus Episcopi iuncti, ad seditiosos, nulla iuris aut æqui, aut fidei datæ ratione habita deficiunt, & illorum fœdus, sedulitatem atque confraternitatem assumunt. Hinc ergo Palatini magister equitum cum præfecto discessit, quod mons vndique vineis circumdatus esset, quo equi nisi cum maximo damno peruenire nequibant. Vnde hoc agmen breui auctum est. Præterea concursus erat admodum velox rusticorum Spirensis ecclesiæ subditorum quique ad Rhenum habitabant. Cogebatur Episcopus ex arce sua Vdenheim dicta ad fratrem Palatinum Principem Electorem Heydelbergam se recipere. Nam vniuersa ditio Bruthein illico seditiosis accedens, arcem Roienburg cum pago, arcem quoque Kisselauue, præterea Brusellam & Vdenheimiunt oppida cum finitimis pagis sibi adiunxerat, quorum plerosque sola postulatione ceperat. Sane non difficile factu erat cum mala mens malus animus omnibus, nec pilo alius alio melior esset. Inter hæc Fridericus Wurm & Iohannes ab Hala ciues Brusellani, cum aliis exercitus Ducibus ad summum magistratum eliguntur.

CAP. XXIV.

VT SEDITIOSI IN BRVRHEIN CVM RVSTICIS MARCHIONATVS BADENSIS EO PROFECTI SVNT.

IAm vero Marchionatus Badensis rustici, etiam antea seditionem excitauerant, paucis enim exactis diebus, vulgus in Durlaco (id oppidi nomen est non admodum a Brusella distantis procul) tumultuans præfectum illic ceperat, & rusticos vicies quinquies centenos numero aut circiter ex nonnullis adiacentibus pagis concurrentes ad se in oppidum intromiserat, monasterium Gozavv occuparat, & eo depopulato deuastauerat. Aduersus quos Illustris Princeps Marchio Badensis Philippus, equitibus aliquibus in seditionis initio vsus est. Verum cum piis admonitionibus locum non relinquerent, quorundam domibus in Barghausen, id vico nomen est, incensis, eos vt ab incepto desisterent coegit. Ita incendium illud tum restinctum, manente tamen interim in illorum omnium animis odio quod semel ceperant, inexstincto. Vnde seditiosi in Bruthein Brusella occupata, cum Marchionatus Badensis rusticis consilium ad suam libidinem perpetrandam capientes, hinc & illinc erecto vexillo iam dictum Marchionatum petere, religionis titulo Gnodalius lib. 2. p. 145.

tulo

tulo ſignatos cogere, pleraque monaſteria occupare, & partim deuaſtare, præſertim ea quæ erant ſub titulo Herrenalb, & Frauuenalb in nigra ſylua ſita. Hic quoque complusculos dies in crapula & ebrietate conſumpſerunt. Iam ne latius hoc malum ſerperet, Princeps Badenſis ſe ad illorum voluntatem componere coactus eſt.

Cap. XXV.
DE HORVM SEDITIOSORVM PROFECTIONE. ITEM CVM EPISCOPO SPIRENSI ICTO FOEDERE.

Gnodalius c. l. VTerque itaque exercitus hinc profectus in Spirenſis Eccleſiæ ditionem pedem promouit; dimidia vero pars ferme xxxv es centeni ruſtici prope vicum Schreck Rheno transiecto monaſterium Herde, & Curtam Mechtersheymium, *p. 146.* quamuis ante nonnullæ ſeditioſorum turbæ, quam Heilſpruckerana turma, qua de infra mentionem faciam congregata eſſet, frumentum & vinum inde abſtuliſſent, inuadunt, & quod ab aliis reliquum factum fuerat, vniuerſum depopulantes demolientesque diripuerunt. Hinc apud Reinsheim, rurſus Rheno defecti ad ſuos conferunt ſodales qui iam Vdenheimium petierant, eo conſilio vt Spiram Nemetum vrbem celebrem obſiderent, & ſacerdotes illic conſtitutos ſuum ad arbitrium reformarent. Id ne ſuccederet, ſatis diligenter proſpectum eſt. Præſul enim adiunctis duobus nobilibus Diethero Camerario Wormat. a Dalburg, & Bernhardo Golern a Rauenſpurg, ſecuritate impetrata, ſubiens hoc onus, ad ruſticos peruenit, & multis conditionibus oblatis, tandem cum ſeditioſorum anteſignanis concordiam iniit. Et quo citius hinc proficiſcerentur, clerus Spirenſis illico cc. maldros panis, xxv. plauſtra vini, & animalia ad centum aureorum Rhenenſium valorem in Rheinhauſen ſe miſſurum polliceri cogebatur. His geſtis ruſtici diſſipati, duces ſuos ad propria redire permiſere. Interim tamen exercitus in Bruhein regimen & anteſignani Bruſellæ congregati, officio ſuo fungebantur, ruſticis nunc diſcedentibus nunc accedentibus, ita vt cum vellent quinque vel ſex millia virorum armatorum in promtu numerare potuerint.

Cap. XXVI.
VT RVSTICI IN BRVRHEIN CONTRA FIDEM PVBLICAM DATAM QVOSDAM DE PRINCIPIS PALATINI DITIONE CEPERINT.

Gnodalius lib. 2. p. 145. INter hæc admodum multa bonorum plauſtra ad mercatores in ſuperioris Germaniæ vrbibus pertinentium, in oppidum Bretheim commeatu Principis Palatini aduecta erant, nec tum alio commode propter ſeditioſorum tumultum vndique debacchantium auehi poterant. Quorum deſiderio non modo ruſtici in Brurhein, verum etiam ſeditioſi quique in circuitu mirifice tenebantur, & vt hæc inter ſe poſſent diuidere toto mentis affectu exardebant. Quamobrem ciues Bretheimenſes ſæpius in deditionem poſtulabant, & forſan voti fuiſſent facti compotes, niſi Princeps tam accurate bonorum quorumdam auxilio fretus illorum dolis obſtitiſſet; nonnunquam minis ſeditioſi inſiſtebant. Præterea ciues diuerſarum erant partium. Cum vero hæ res non minus celeriter quam periculoſe agerentur, adeo vt momentis omnibus hoſtium eſſet metuendus incurſus, cogebatur Princeps Palatinus ne tam graue damnum daretur adhibere curam & in oppido quo iam pridem non paucos equites deſtinarat, maiora præſidia collocare. Miſit ergo nobilem quendam nonnullis adiunctis equitibus, qui D. pedites ab Heydelberga Bretheim duceret. Iam tum vero ſeditioſus exercitus in Bruhein cum Spirenſi præſule fœdus (vt dictum eſt) inierat, & per literas Principi Palatino receperat, comi-

comites, nobiles, ciues cuiuscunque aut ſtatus aut ordinis eſſent, in Palatinatu vt libere iter in Bruhein & eccleſiæ Spirenſis ditione facerent, ſe permiſſurum, & quicquid impedimenti eſſet (viam enim publicam aggeribus præcluſerant, & occupauerant) ablaturum. Proficiſcitur ergo prædictus Dux ſuo cum exercitu Bretheim verſus, hoſtium dolum nequaquam veritus; Quem cum ſuis ad Vndernеuuesheimium, id pago nomen eſt, venientem, ruſtici inde erumpentes multitudine circumdant, & morte pœnas daturus omnes niſi illico fidem dent ſe ad Heydelbergam reuerſuros minitabantur. Sic Principis ordinationi contra icti fœderis contractum obſiſtebant. Quæ res ipſum me hercule non immerito ad inclementiam & vt paulo ſeuerius in illos animaduertere poſſet, commouit. Hoc vero a funeſtis latronibus factum facile crediderim, quod ſperarent vel ſe vel ſuos complices de prænominatis mercatorum bonis partem accepturos.

Cap. XXVII.
DE SEDITIOSIS IN ZABERGAVIA, ET QVID VNA CVM WIRTENBERGENSIBVS EGERINT.

SVb idem tempus nouum tumultuantium agmen in loco quem Zabergavve vocant, oritur Iohanne Wunderer, & Iacobo de Beckingen ducibus, & huius ludi choragis. Qui iam aliquoties aucti, arcem Stockſperg, ſub Teutonicorum dominorum dominio prope Heuchelberg, vino frumentoque ſatis inſtructam occupantes, facile capiunt. Nulla enim domus, quantumuis firma propter ſolam proditionem reſiſtebat, Arce hac depopulata dirutaque, hinc profecti, cum Monachorum curia Derdlingen dicta a ſuis etiam euacuata eſſet, monaſterium admodum celebre Maulpronnum obſident & obtinent. Vbi quia nihil vel vini vel aliorum neceſſariorum deeſſet, complures dies manſerunt vitam plane Epicuream agentes prorſusque de craſtino non curantes. Interea grauibus terribilibusque minis Bretheimenſes vt aut ſibi prædicta mercatorum bona mitterent aut ſe in oppidum intromitterent ſæpius ſollicitabant. Multis vero id genus poſtulationibus conſumptis, nec quod propoſuerant Principis Palatini exactiſſima diligentia Bretheimenſes ne ad hoſtes deficerent imprætermiſſe hortantis interueniente, poſſent aſſequi, monaſterio prædicto iam probe expurgato, depopulato, demolito, Bretheimenſibus tandem infeſti eſſe ceſſauere, & ad ingentem exercitum apud Bodmar Sueuiæ oppidum collectum peruenerunt. Quo cum adiunctis etiam ſeditioſis Nigra ſylua profectis in vnum conglobati, maiorem ferme totius Wirtembergenſis ducatus partem, arces videlicet, oppida, pagos Hohen Aſpergo, Tubinga, vbi tum Wirtembergenſe regimen erat, & Vraco exceptis, occupantes ceperunt. Prætera omnia in prædicto Ducatu præſertim Lorcenſe & Adelbergenſe non parui nominis monaſteria depopulati ſunt, & deuaſtauerunt. Ad hæc arcem Hohenſtaufen, & pleraque alia nobilium caſtella concremarunt, vbique dominandi libidinem exercere conati.

Gnodalius lib. 2. p. 146 *Sleidanus* lib. 4. p. 115.

p. 107.

Cap. XXVIII.
QVO PACTO SEDITIOSI IN BRVRHEIN MERCATORVM BONA A BRETHEIMENSIBVS POSTVLAVERINT.

INterea eorum qui in Brurhein erat exercitus haudquaquam quieuit, cum nec aliæ male feriatæ turbæ in Zabergauuia congregatæ quieſcerent, ſed ſæpe dicta negotiatorum bona a Bretheimenſibus poſtulauit. Vt huic albo literas poſtulatorias quas præfecto & communitati Bretheimenſi miſerant, apponam: operæ pretium eſſe exiſtimo. Exemplar literarum.

Gnodalius c. l.

Chariſſimi fratres & amici, certiores facti ſumus ingentem exercitum vos propter bona e Francofordia adducta fortiter oppugnare conſtituiſſe. Iam cum ſumus vicini quos non immerito in amicitiam debetis accipere, petimus ſi res eo veniret, id nobis vt ſignificetis, nosque hoc vobiscum negotium explicare annuatis. Confidimus enim nos certe tantis ad vos copiis venturos, vt inuicem iuncti velimus poſſimusque prædam propter quam vos oppugnare decreuere inter nos facile retinere. Hac vos fraterna & amica intentione ducti celare noluimus.

Quamuis autem multæ oues morbidæ inter Bretheimenſes eſſent, quæ forſan ſi illis facultas non defuiſſet, ſeditioſos voti feciſſent compotes, tamen Principis, cui nihil ab vlla parte remiſſum, aut curæ aut laboris erat, & bonorum opera eius mandatis fideliter obtemperantium quod optauerant minime aſſequebantur.

CAP. XXIX.
VT SEDITIO IN ALSATIA ORTA SIT

Gnodalius c. 1. TVmultuantium itaque poſitionibus quibus ſceleratiſſimis ſuis cupiditatibus honeſtiſſimum Euangelicæ libertatis titulum prætexebant, longe lateque diſperſis, & magna & periculoſa ſeditioſorum ſeditio, circa ſolennitatem Paſchalem in Alſatiæ partibus orta eſt. Quorum in exercitu cum primum plus quam M. viri eſſent, monaſteria paſſim, quemadmodum & reliqui eius farinæ facere ſolebant, occupabant, demoliebantur, deuaſtabant. Fit & ingens prope pagos Ringendorf, & Paffenhouen concurſus. Inde magis magisque aucti ex omnium adiacentium pagorum multitudine, Neoburgum & S. Walpurgis monaſteria in Hagenenſium ſaltu ſita capiunt, vbi & vitam plane Sardanapalicam ducebant, capta depopulantur, depopulata tandem diripiunt. Eodem modo Chonigsbruck & Biblies virginum veſtalium monaſteria exornabant. Pergentes inde relicto ſaltu, in pagum Surberg, vbi ſacerdotum domibus direptis, circumiacentes pagos in deditionem poſtulatos hortabantur fraternæ communitati, quæ tum in tribus locis diuiſa erat in Neoburgo, in Altorf, in Stechsfeld, ſe adiungerent. Et quo facilius perſuaderent, ſupra p. 208. XX. millia armatorum his tribus locis contineri teſtabantur.

CAP. XXX.
VT OPPIDVM ZABERNIA IN ALSATIA CAPTVM SIT.

Gnodalius c. 1. CVm ergo non monaſteriorum modo & ſacerdotum, verum etiam Principum nobiliumque bona, ædes, arces, furibundi nebulones inuaſiſſent, deprædati eſſent & deuaſtaſſent, vniuerſæ illæ cohortes in vnum exercitum (nam XXX. millia ſeditioſorum erant) redactæ, oppidum Alſatiæ Zaberniam, quo Argentinenſis Epiſcopus reſidere ſolet, obſident, & ad ſimplicem poſtulationem intromiſſi, intra & extra muros caſtra ſua collocant.

CAP. XXXI.
VT A DVCE LOTHARINGIÆ HI RVSTICI SINT CÆSI.

Gnodalius c. 1. INterim Illuſtr. Principis, domini Antonii Calabriæ & Lotharingorum Ducis ſubiectis circa Saram fluuium, & in circuitu eodem modo ad ſeditionem conſurgentibus, & Hermelsheimium, id monaſterio nomen eſt, depopulantibus, idem Princeps quanta maxima celeritate poterat copias equitum peditumque collegit. Multi etiam Germanorum nobiles, qui ſub illa ditione erant Principi auxilio veniebant. Breui quoque prædictis copiis quinque vel ſex millia peditum ex inferiori

riori Germania venientium adiunxit. Ad hæc non contemnendum equitatum, quippe, vt quidam volunt, duo millia equitum fuere, inter quos CC. cataphracti, & nonnulli Galli erant, comparauit, hostibus bellum illaturus. Verum cum Lotharingicæ ditionis seditiosi, relicto Herbersheimio iis qui Alsatiæ Zabernia erant accessissent, oppidum illud a Principe obsessum est. Eo autem cum seditiosis de pace tractante, milites eius ex improuiso fere VI. millia rusticorum fratribus suis in oppido accedere volentium offendunt, sed cum Principis exercitum olfecissent, tecta declinantes, vicum Lupstein dictum petierunt. Quos insecutus Principis exercitus vico incenso omnes interfecit. Postera die Arx & oppidum a Principe capta sunt, & ex ciuibus quorum mire pauci superstites manserunt, & ex seditiosis XX. millia occisa vel supra. Oppidum ab exercitu depopulatum, probeque expurgatum, præterea ingentes opes inuentæ sunt. Quin & pleræque virgines & matronæ insigni pulchritudine a Lotharingis in discessu abducebantur.

CAP. XXXII.
VT AGMEN IN CLEBVRG COIERIT.

RVsticis quos iam a Duce Lotharingiæ fusos esse diximus, adhuc monasterium Neoburgum occupantibus, Ciuis quidam Weissenburgensis homo plane leuis se voluit adiungere, cum vero nulla hic esset authoritate, relictis ipsis Cleburgum, id pago nomen est, aut si mauis Thymopolim appelles licebit, petit, adiunctis sibi CC. leuissimis viris nouam seditionem excitauit. Qui primum in campo, quem vulgo Rennfelt vocant, haud procul a VVeissenburg, aut si plus elegantius nomen arridet, dices Leucopoli, distante, ex adiacentibus pagis, & potissimum ex Principis LudouiciDucis Comitis Valdenriæ ditione conuenerunt, & Thymopolitanus exercitus appellati sunt. Hi primo impetu vicos Riedsels, & Schuneighouen occupantes, paganos illic, vt suæ fraternitati se adiungerent, coegerunt. *Gnodal. p. 117.*

CAP. XXXIII.
VT IAM DICTI SEDITIOSI SE CONTRA PRÆPOSITVM WEISSENBVRGENSEM GESSERINT.

IGitur Thymopolitanus exercitus tandem S. Remigii arcem prope syluam quæ ab incolis Beevvald vocatur obsident, & in deditionem postulant. Hos autem ad casus præuisa erant a præposito VVeissenburgensi, (ad suæ enim ecclesiæ ditionem hæc arx pertinebat) fortiorum virorum præsidia. Quibus vt dignum erat ad repugnandum paratis, seditiosi arcem bellicis machinis aggrediuntur oppugnare. Ad hæc oppidani quidam monasterium VVeissenburg (recentiores etiam Albipolim vocant) adiunctis quibusdam tumultuantibus rusticis, occuparant, deprædati erant, diruerant. Hi satis diligenter seditiosos arcem oppugnantes, etiam suis machinis bellicis iuuerunt. Quamuis autem qui in præsidiis erant multis diebus viriliter hosti resisterent, tamen nihil auxilii sperantes, nec belli molem suismet ipsorum viribus valentes sustinere, ad extremum circa Calend. Maias arcem relinquere coacti sunt. Quibus in deditionem acceptis seditiosi in arcem irrumpunt, depopulatamque incendunt, incensæ tenues fauillas in auras spargunt. Hinc oppidum Selz sub Principis Palatini ditione obsident, & ciuium resistente nemine intromissi, canonicorum illic habitantium ædes occupant & depopulantur. Haud procul aberat Rœdder arx Friderici a Fleckenstein insigni nobilitate viri, qui tum Principis Palatini nomine apud Suecicos confœderatos legatione fungebatur. In hanc arcem relicto oppido excursiones faciunt. Iam capta seditiosis aliud agmen subsidio ibat, quod Tonsile a rotunde detonsis capitibus, si mihi ita diuinare licet, appellatum crediderim. Vtris- *Gnodalius c. 1.* p.209

que vno animo placet arcem captam, qua non contemnendas pretiosissimarum rerum opes inuenerant, vastare. Tum vero quia seditiosis in Alsatiæ Zabernia vt petierant, auxilio se venturos promiserant, impigre inde profectionem eo adornant. Venientibus eis ad Buschuueiler, id pago nomen est, Ducem Lotharingiæ cum confratribus suis manum conseruisse, eosque maiori parte in Alsatiæ Zabernia confossos nuntiatum est. Hoc audito, quantumuis antea cælum terræ (vt aiunt) commiscere conarentur, timore concussi sunt. Tutissimum ergo non progredi, ne simili gratulatione exciperentur, rati, dissipato prorsus exercitu ad propria singuli redierunt.

Cap. XXXIV.
QVID PRÆDICTVM AGMEN TONSILE EGERIT.

Gnodalius c. 3. HOc agmen Tonsile ferme circa Idus Aprileis in VVasgavvia ortum, & in Sturzelbronno, id nomen monasterio est, collectum. Quod vbi deuastarunt, inde profecti generosi Comitis Emmichonis a Leiningen senioris Greuenstein & Lindenbron castella occupant & incendunt. Eodem modo Landeck arcem in VVasgauia sitam capiunt. Pede deinde vlterius promoto, Ramberg nobilium a Dalburg, & Elmstein Alberti a Pag in montanis haud procul a Neapoli, arces inuadunt, capiunt, diripiunt, incendunt. Quicquid autem rerum pretiosarum in arcibus prædictis inuenerunt, depeculati sunt. Tandem Anvveiler & Bergzaberniam oppidis, suam in potestatem redactis, Thymopolitano exercitui, vt diximus, iuncti, audita fratrum suorum strage domum se proripuerunt.

Cap. XXXV.
VT LOTHARINGIÆ DVX ALIVM EXERCITVM SEDITIOSORVM AD VICVM SCHERVVEILER DELEVERIT.

Gnodalius c. 1. REbus itaque in Alsatiæ Zabernia sic confectis, Lotharingiæ Dux in suam prouinciam rediturus primum ad Scheruueiler, id vico nomen est sito in valle quam *Weglerthal* vocant, prouectionem adornauit. Eo autem ad Danbach cum exercitu veniente, nunciatum est, agmen e loco quem *Kestenholz* a castaneis appellant, in montanis adesse. Præterea alium exercitum e Schlettadio exisse, & superiori in vico Schervveiler esse iunctum dicebatur. Erant autem vtroque in exercitu rusticorum XVI. penes milia. In hos missis prius nonnullis speculatoribus Instructum tum equitum tum peditum ordinem princeps deduxit, & eo congressu circiter quinque vel sex millia seditiosorum cecidere. Quia vero in multam noctem dimicatio erat protracta, adeo vt pugnæ initio Lotharingenses vicum Scheruueiler incendere cogerentur, quo ignis splendore hostem commodius possent prosternere, reliqui fuga salutem petere contendebant. Sequenti die Princeps cum copiis suis in Lotharingiam reuersus est.

Cap. XXXVI.
VT HOC DETESTABILE MALVM IN PALATINATVM SERPERE COEPERIT. p. 110.

Gnodalius c. 1. INTEREA quamuis Illustrissimus Princeps Ludouicus Comes Palatinus ad Rhenum Dux Bauariæ, Sacri Roman. Imp. Archidapifer, Princeps Elector nullum non lapidem, vt prouerbio dicitur, mouebat, vt subiectos suos benignitate & innata clemen-

clementia a venturo excidio præseruaret, tamen venenum illud late diffluens vulgo adeo placuit, vt passim arrectis auribus ad tumultum & seditionem progressum sit; Noctu magistratum timore posthabito inuadunt, leges, iura, iudicia antiquitus & sancita & obseruata, vt mutentur instant. Hoc ergo periculosissimo igne, circumquaque flagrante, quorundam rusticorum in Palatinatus tractu coniuratio, velut ex latebris & ex tenebris sensim erupit, sed rem ipsam paulo altius repetamus. Pagus haud procul ab oppido Landoia aberat, Nusdorf, a nucum, vt æstimo, copia dictus; Quo cum in Paschalis solennitatis octaua multitudo circumiacentium, vt tum mos erat, ad sacræ ædis dedicationem celebrandam conuenisset, contigit vt ferme CC. facinorosi se tumultuantem seditionem excitaturos coniurant. Ea ipsa ergo nocte prope monachorum villam Geiluueiler congregati, montem occupant. A quo in circumiacentes pagos transeunt, villanos etiam lecto & somno deditos suscitant, multos in suam sententiam miris variisque persuasionibus, pertrahunt. Aucti sunt ea ipsa nocte, vt aurora procedente fere D. numero essent, decernunt illico vallem, quam Siebeltinger vocant, petere, illicque rusticos agmini suo adiungere. Hæc cum nobili Iacobo a Fleckenstein, qui tum Præturæ in Germersheimio præerat, noctu nunciarentur, impigre cum suis, prædicta enim vallis præturæ subiecta erat, eo veniens rusticis, vt se cum eo ituros, & tumultuantium agmen dissipaturos pollicerentur, persuasit. Seditiosi hoc audito illico dispersi fugerunt. Prætore domum reuertente, res circiter octo dies permansit integra. Spectabat autem prætor eos in officio mansuros, & quandoquidem priusquam discederet, eos admonuisset, ius, fas, æquum considerarent, seruaturos fidem. Sed o mortalium inconstantiam dicam an malitiam? Paucis exactis diebus iisdem in locis passim seditiosorum cohortes congregatæ, *Clingemonster*, id collegiatæ, vt dicunt, ecclesiæ nomen est. Præterea monasterium Herde, ædes Ioannitarum in Heimbach, curtam monachorum in Mechtersheimio occupant, vinum, frumentum, pecora rapiunt, ingluuiei indulgent, & amici ventri viuunt.

CAP. XXXVII.
VT INGENS EXERCITVS CONGREGATVS OPPIDVM NEVVENSTAT CEPERIT.

INTER hæc cum Tonsile illud agmen, vt præmisimus, oppidum Anuueiler inuasisset, seditiosi quique ex Neucastler, Magdenburger, Kirbuueiler pagis & valle Sibeltinger conuenere, sub prætextu quasi Tonsili agmini vellent resistere, eique viam præcludere, congregati in Geiluueiler, vbi breui temporis spatio aliquoties aucti sunt. Hinc probe se exornatos existimantes, mutant animum, mutant sententiam, finitimos quosque qui adhuc quiescebant, in suam sententiam verbis pelliciunt, minis cogunt. Iam vero villa Geiluueiler, & Eussertal monasterio depopulatis, destructis, deuastatis, arces finitimas passim occupant, demoliuntur, incendunt. *Gnodalius lib. 1. p. 148.*

CAP. XXXVIII.
VT EXERCITVS ISTE NEVSTADTVM OCCVPAVERIT.

HINC cum vniuersis copiis VVinzingen pagum petentes, castra in monte oppidum versus posuerunt, mox oppidum ipsum Neuuenstat, aut, vt eleganriores scribunt, Neapolim, in deditionem multis minis postulant. Ad quas pusillanimes ciues fidei datæ obliti, oppidum verbis tantum territi sequenti die dedunt. Huc se illico duces & præcipui exercitus receperunt, & præfectum illic, vt conditiones sibi oblatas assumeret, coegerunt.

p. 211.

CAP. XXXVIIII.
VT EXERCITVS IN GAVVE ORTVM SVVM HABVERIT.

Gnodalius c. 1. TVM quoque eiusdem farinæ ex Comitis a Leiningen ditione circa pagum Bockenheim, primum ferme CCC. rustici congregati sunt. Ad hos nonnulli leuissimi nebulones ex Petrasana, vulgo Pfedersheim venientes finitimos minis & vtcunque poterant, sibi adiunxerunt. Tandem ad vicum Hocheim prope Vangionum VVormatiam perueniunt, vbi eius vici & in Liebenavv virginum vestalium monasteriis depopulatis, Regalis Ecclesiæ sub D. Cyriaci titulo ditionem in Nevvhausen occupant, & libidine sua illic expleta, duos ex canonicis ibidem in fœdus suum pertrahunt, deinde oppidulum Hernsheimium, sub nobilium a Dalburg dominio petunt. Hic satis tempestiue intromissi, ferme XL. viros vt vna proficiscerentur, nonnulli s etiam ligonibus acceptis coegerunt; reliquos qui non vna proficiscebantur, in fœdus suum assumunt. Et hinc abeuntes satis amplum pagum Osthouen sub Moguntini & Palatini Principum ditionibus occupant. Hic quam poterant exercitu instructo æde Canonicorum prius diruta, circumiacentium pagorum rusticos in suam fraternitatem compulerunt. Digressi in Bechteim Comitis a Leiningen vico, castra locant. Quo relicto multi nominis pagum VVesthouen occupant, incolas suo fœderi adiungunt. Fieri potest vt non admodum graui coactione hic opus fuerit. Vt enim semel dicam, non tam lac lacti simile est, quam tum omnium rusticorum vnus idemque animus ad seditionem spectabat.

CAP. XL.
VT PALATINATVS MAGISTER EQVITVM CONTRA SEDITIOSAS COPIAS IN WESTHOVEN SE GESSERIT.

Gnodalius c. 1. MISERAT eodem tempore Princeps Palatinus Guilielmum ab Habern magistrum equitum, virum virtute & nobilitate insignem, cum CCC. equitibus, & D. peditibus in præfecturæ Alzeiæ præsidium, & vt reliquos ne ad seditiosos deficerent, in officio retineret. Inter proficiscendum vero contractas seditiosorum copias audiens, illic in VVesthouen cum suis iter instituit. Cuius aduentus vbi rusticis nunciatus est, tria millia fere e pago erumpentes, aciem occupato vitifero prius monte, instruunt. Quibus cum magister equitum sine suorum ingenti detrimento dimicare, quanquam id ardenter optabat, commode non poterat, bellicas tamen quas secum adduxerat machinas ter in illorum aciem emisit. Rustici vero ne eiusmodi grandine obruerentur, pagum vnde exierant, fuga repetunt. Iam cum nox immineret, nihil plane geri poterat. Fugientium vero LX. confossi perierunt.

CAP. XLI.
VT ILLE EXERCITVS FVGIENS SEDITIOSORUM COPIIS PROPE NEWENSTAT ACCESSERIT.

Gnodalius c. 1. NOCTV seditiosi illi omnes aufugientes, & vt tum solebant, inter eundum aucti seditiosisque prope Neapolin iuncti, oppido VVachenheim occupato ibidem castra locantes, cum adiacentibus seditiosis conspirabant. Nihil plane ab illis prætermissum, quo pagos omnes finitimos sibi adiungerent. Interea Lympurgum monasterium illorum prædæ patuit.

CAP. XLII.
QVOMODO INTER PRINCIPEM PALATINVM ET VTRVMQVE EXERCITVM RES SIT COMPOSITA.

IGNE hoc non vesanæ modo, verum etiam cruentæ seditionis in Palatinatus tractu, vt supra ostendimus, circumquaque plus quam crudeliter flagrante, multis in consilium vocatis, præsertim vt subditi benignitate potius ducerentur, quam cohercerentur seueritate, & vt incommodo, quo Christiani sanguinis multum effundendum erat, mederetur, placuit illustrissimo Principi Palatino, Heroi certe ob clementiam æterna memoria dignissimo, per ciues Neapolitanos, nulla defectionis obstante culpa, cum exercitu, qui tum apud pagum VVinzingen castra posuerat, in colloquio quæ pacis sunt, tractare. Quod per Senatum & Duces exercitus in Gravve concessum est. Colloquio dies, locus, tempus a Ducibus deligitur. Nempe vt Princeps ipse ad diem Mercurii, qui tum proximus erat, exorto iam sole in campo prope vicum Forste, suis cum consiliariis adesset. Adiunctum quoque erat ne vltra XXX. equos secum adduceret. Hoc pacto commeatum pollicentur Principi, id quod & sibi, vt fiat postulant: Et ita factum est. Princeps ad diem præscriptum designato loco & tempore fuit, quo etiam Duces exercitus, cum delecto delectu seditiosæ communitatis conuenerunt. Qui cum Principem excepissent, & ea quæ ad pacem pertinent tractare incepissent, ecce vterque exercitus instructa acie erectisque vexillis aduenit. Multis autem prudenti deliberatione conditionibus oblatis, tandem vterque exercitus in hanc concessit sententiam, quam etiam fide interposita ratam voluit, vt inter cætera singuli dissipatis agminibus ad propria redeant oppida, arces, pagos, vicos, iis quorum essent, restituant, nihil post hac ex illis amplius accepturi. Princeps in subditos non animaduerteret, sed faceret criminum gratiam. Finito hoc colloquio exercitus castra ex quibus excesserant, repetunt. Erant autem numero vltra VIII. millia virorum. Princeps cum ciuibus ordine incedentibus Neapolim redit, vbi non ex integro fides sibi seruabatur. Sequenti die, vtriusque Duces exercitus, Principem adeunt, de loco & conuentu in dicendo tractaturi. Quos conuiuio excepit, & indicta die abire permisit. Ipse rebus sicut confectis Heydelbergam reuersus est. Conventum inde indictum per vniuersam Palatinatus ditionem nunciari præcipit, & ne nobilium, militum, officialium quisquam quicquam contra agat edicit.

Gnodalius lib. 2. p. 149.

p. 2 b.

CAP. XLIII.
VT SACRIFICVLVS QVIDAM, EISENHVDT DICTVS, AGMEN EXCITARIT.

HÆc dum geruntur, sacrificus quidam Antonius Eisenhudt, aut si in nomine mihi licet ludere, σιδηρόψυχος dictus, sacerdotio in oppido Greichauiæ Eppingen dicatus, nouum tumultum, posthabito suo officio, instituit excitare. Se ipsum itaque Ducem faciens, adiunctis aliis sceleratissimis viris, finitimos quosque in suam sententiam & partem, verbis itidem vt scriptis sollicitabat. Plus vero veneni hæc eius scripta quam aliorum omnium quos huc vsque enumeraui continebant. Libet vnum literarum exemplar apponere.

Gnodalius c. 1.

Patientia & humilis perseuerantia seruatoris nostri adsit vobis in omnibus vestris necessitatibus. Chari fratres in Christo. Vos scitis quam dura seruitute fuerimus pressi a nostris superioribus, & eorum officialibus, & a sacerdotibus monachisque. Sed tandem quid & qualiter egerint Deo sit laus in lucem venit. Quare vos omnes quam possum maxime adhortor, vt illico cum omnibus vestris confratribus huc cum curru veniatis, quo Euangelium & iustitia promoueantur. Quod si recusantitis

ritis ego sine dubio meis cum fratribus apud vos ero. Quod certo de me vobis polli- p. 119.
ceri poteritis. Subscribebat autem se hoc titulo. Antonius Eisenhudt, Dux exercitus.

Excitauit ergo eiusmodi incendium adiunctis nonnullis seditiosis, qui nuper ex Wirtembergensium exercitu a Stutgardia discesserant. Iam vero eum pagum Grochseim in Greichgauia sub Comitum ab Eberstein ditione commouisset, ita vt etiam castra sua illic poneret, breui XII. & centena virorum sibi associauit, quos vniuersitatem appellabat. Hic Dux hoc suo exercitu, erecto vexillo, pagum Eppingen satis potenter obsedit, nec graui postulatione, vt intromitteretur, obtinuit. Eodem modo oppidum Heidelsheimium inter Brusellam & Bretheim situm, vicos in circuitu occupat. Capto oppidulo Hilspach, eum quoque qui cellæ vinariæ præerat, cellarium vocant, ceperunt. Eadem cella vinaria, sacerdotum & nobilium domibus depopulatis, inde pergentes, & magis magisque aucti, oppidum Sunzheim haud multo tempore obsident, quippe intromissi oppidanorum resistente nemine, ilico in canonicorum, est enim illic satis ornatum templum, ædes irrumpunt, depopulabundi, quasdam diruunt, alias deuastant, & euertunt. Hic quoque promptuariis plenis inuentis, vino languidi, confecti cibo eructant cædem suis sermonibus. Inter vias autem arcem nobilis Iohannis Hyppolyti a Vermingen Steinsberg dictam incendiis exustam, ruinisque prostratam solo æquant. Quæ in edito monte circumiacentes pagos incensa flammarum fulgoribus illustrabat. Hoc igne tanquam triumphali sibi ipsis gratulabantur.

CAP. XLIV.

VT INTER PRINCIPEM PALATINVM ET EXERCITVM DVCIS EISENHVDT RES SIT COMPOSITA.

Goedalius c. l. RVrsus Princeps Palatinus, ne in maius incendium ista funesta seditionis fax volitaret, præuenturus; plane ingratos monere potius quam castigare mahuit. Insinuauit igitur exercitui, cui Dux Eisenhudt præerat, per literas, se pondus si quo premerentur, vt Principem deceret leuaturum, missurumque viro a consiliis, quibus hæc indicarent, modo in Legationis iure seruarent fidem; Locus & dies ab Antonio, & Thoma Reus, cæterisque hoc ad negotium deputatis designantur, & ne viri a consiliis vltra decem equos secum adducant, cautum volunt. Principis iussu Comes à Nassavve Philippus, & alii a consiliis nusi ad diem & locum designatum venientes magna deliberatione rem tractabant. Tandem quod ad concordiam pertinebat, Princeps ratum pronunciauit. Iussi dissipato exercitu domum singuli remearent. Perstant illi in incepto, nec quod semel male cœperant deserunt. Quamuis autem & Principi & viris suo nomine missis se fidem seruaturos essent polliciti, idque scriptis. Leuissimi tamen nebulones multo aliter egerunt, quippe Legatos truculenter & verbis & factis tractabant. Vnde qui missi erant, totam noctem in vitæ ducentes discrimine, nil nisi iam moriendum esse cogitabant.

CAP. XLV.

VT FOEDIFRAGI PRÆFECTVRÆ LAUTERN A RUSTICIS IN FIDE PERMANENTIBVS CAPTI SVNT.

Goedalius lib. 2. p. 150. INter hæc ardua negotia, nonnullos esse animo adhuc candido & integro prorsusque exosam habentes seditiosorum fraternitatem Principi Palatino nunciatur. Sed hanc rem tum plane insolitam ab initio audiamus; Cum ex oppidi Lautern, Nanstuler, Visclibacher præfecturis ferme M. ad seditiosos defecissent, & copias iunctis nonnullis ex agmine, quod Tonsile appellaui, collegissent, quo

magis

magis magisque augerentur, vi, coactione, scriptis, verbis, finitimos quosque sibi deuincire studuerint, depopulantur pro felici auspicio, Ottenburgium & Vischbachum, monasteria depopulata destruunt, piscinas etiam onerarias, quarum in eo terræ tractu magna copia est, diripiunt. Iamque spem in copias quæ in superioribus partibus tum grassabantur (omnium enim idem velle ac nolle erat) extendentes, nobilium arces occupant, & auctis viribus cum suæ sectæ plerosque fautores in oppido Lautern esse non nescirent, ipsum obsidere conantur. Sed longe aliter atque penes se constituerant euenit. Conspirauerant quippe, vicinos in proximis pagis Cobelnberg, VVeilerbach, Ramstein, Steinvvinden, qui illorum crudeli tyrannidi & tyrannicæ crudelitati, id quod bonorum & integrorum est, consentire noluerant, quod chariorem fidem quam pecunias haberent, aut iri suam sententiam pertracturos, aut igne consumpturos. E contra boni illi ferme CCCC. vel D. numero, cum ex præfecturis nonnihil sperarent auxilii, grege facto fœdifragos inuadunt, perfidiæ summæ eos arguunt, armata manu, vt se Principi Palatino dederent, e castro quod occuparant discederent. Præterea quicquid armorum, quicquid actæ prædæ haberent, deponerent, cogunt. Quæ postea a Principe cui hoc factum, & merito, mire placuit, bonis illis in fide manentibus, etiam actis gratiis liberaliter sunt concessa.

p. 214. CAP. XLVI.

VT SEDITIOSI, QVI DIXERANT SE IN PALATINI FIDE MANSVROS, DIVERSVM EGERINT.

SCripsimus supra seditiosos in VVinzingen & VVachenheim Principi Palatino fide publice data, se domum dissipato exercitu redituros recepisse. Quod Princeps credens futurum Heydelbergam rediens, conuentum indictum expectabat, sed secus ac crediderat contingit. Eo namque digresso, duas arces prope Neapolin Wolfsperg, & Winzingen iam pridem captas depopulati sunt. Quin & elegantem arcem Rupersberg dictam suo more extruunt, multis rebus pretiosis vino, frumento & aliis, quæ tum aderant, auectis. Porro Deydesheimium Spirensis præsulis oppidum occupant, ex arce illic prædam agentes. Inter hæc exercitus in Wachenheim, castra in Nevvhausen collocat. Alii exercitus non dissipati, sed conglobati ciuitatem Landoiam petunt, hoc vt Sacerdotum bonis potiri possent coacturi, verum ciuibus resistentibus breui discesserunt, hoc prius, vt exercitui vinum & frumentum & sacerdotum bonis distribuerentur, impetrato. Hinc digressi Comitum a Leontopetra, seu mauis a Levvenstein, arcem Scharfeneck occupant, depopulantur, concremant. Post in deditionem Neocastellum, & Trifelsum postulant. Vbi intromissi certo numero prædam (quod tamen mirum est) non agebant. Et hinc pede promoto castra in monachorum villa Merleim prope Landoiam ponunt. Hic confratres suos in Alsatiæ Zabernia a Duce Lotharingorum obsessos audientes, obsessis illico venire destinarunt. Inter proficiscendum vero, vt a Duce Lotharingorum ad internecionem vsque deleti sint, facti certiores, ab incepto desistentes, dissipato agmine ad sua rediere. Duces vero exercitus, Bullicam, id pago nomen est, petierunt. Paucorum interim dierum cursu euoluto, cum Princeps Palatinus contractis copiis ad bellum proficisceretur, seditiosi tumultum vix sedatum resuscitant. Qui quamuis ei qui præfecturæ Germersheimii a libellis erat, nihil vltra se acturos, & fidem, vt Principi iurauerant, seruaturos, præterea expectaturos quid die indicta decerneretur, essent polliciti, nihilominus tamen altera vice in Merleim exercitum coegerunt. Quo probe satis aucto, exornatoque iter instituunt, vt rem ferro decernant. Tum quoque qui in Bruthein sub episcopi Spirensis ditione erant, arcem eius Magdenburg vt defenderent occupant. Aduenientibus vero e seditiosorum illorum exercitu copiis arcem demoliri incendique permisere. Gnodalius l. 1.

CAP. XLVII.
QVA RATIONE ASMVS VONDER HAVBEN MONASTERIVM FRANCKENTHAL DIRIPVERIT.

PORro quidam Nobilis Asmus de Hauben dictus, Diermſteini habitans, leuibus ad ſe pellectis hominibus, in ædes Sacerdotis ibi irrumpit, bonaque ipſius diripit. Hocce facinore edito, nullam vel proprii honoris, vel generis & ſanguinis ſui rationem habens, nec Maiorum erga Palatinos obſequia conſiderans, cum agmine in Cœnobium Franckenthal irruptione facta, id capit, diripit, diruit & vaſtat. Conſtitueratque ſecum, niſi conatibus ipſius mature præuentum fuiſſet, vlterius ad eum modum hinc inde debacch *.

CAP. XLVIII.
VT PRINCEPS PALATINVS COPIAS COLLEGERIT.

Gnodalius lib. 3. p. 51.

IAm cum nec ius, nec æquum, nec fas, nec fides a crudelibus ruſticisne dicam an ſceleratis & impiis ſeruaretur, cumque nullius res tuta, nullius domus clauſa, nullius vita ſepta, nullius pudicitia munita, contra illorum cupiditatem & turbulentiam eſſe poſſet, huic crudeliſſimo malo obuiare, & vt hic ſitibundus calor reſtingueretur; ab innata clementia ad iuſtitiæ rigorem Princeps Palatinus diuus Ludouicus ſe vertere coactus eſt. Quia vero in mora periculum, illico cognatos, affines, fideles, ſubiectos non pro ſe ſolum ſed etiam vt labenti & inclinatæ Reipublicæ ſuccurrerent ſollicitabat. Eius rei gratia etiam apud Sueuicam nobilitatem nempe vt quæ ſpem dederat, opem ferret, quandoquidem & ipſe eiusdem confœderationis membrum eſſet, inſtabat. Breui itaque Comitum, nobilium & aliorum ad Palatinatum pertinentium auxilio mille equitum,& trium millium peditum exercitum comparauit. Ibat & ei ſubſidio Archiepiſcopus Treuirenſis, Reuerendiſſimus dominus Richardus ſacri Roman. Imperii per Galliam & regnum Arelatenſe cancellarius, Princeps elector, cum CCC. probe exornatis equitibus, & ter quingentis ex inferiori Germania peditibus. Præterea Princeps Heſſorum Philippus equitatum neutiquam contemnendum hiſce copiis auxilio miſit. Qui quoque ipſe, niſi eodem morbo ſeditionis Haſſia tum laboraſſet, & exornatiori agmine veniſſet.

CAP. XLIX.
QVA RATIONE HASSIÆ LANDGRAVIVS CONTRA RVSTICOS IN TERRIS SVIS EGERIT.

NAm circa Calend. Maias, quo tempore non modo furibundum Martem, verum etiam Litas Deas, & Aten illam Homericam cum Pandora Heſiodica in omnium mortalium perniciem conſpiraſſe facile crediderim, complures pertinacis ingenii ruſtici, ſub abbatis Hirsfeldenſis ditione congregati, oppidum ipſum p. 113. nulla iuris aut fidei datæ habita ratione ceperant. Sed & apud Fuldam ingens agmen ſex millium virorum numero conuenerat; Qui Principis Heſſorum ſubditis in ſuam pertractis ſententiam pleroſque pagos, præſertim oppidum Vachum, tum multa monaſteria depopulantes deuaſtabant: Vnde Princeps Heſſorum cum ſua nobilitate, aduerſus eos non procul ab Hirsfeldo, vbi tum erant, egreſſus, equites ferme XL. eo miſit, ſuum commotum animum illis vt indicarent. Illico autem ciues cum ruſticis quorum vltra quatuor millia erant, in arbitrium Principis,

* Hoc Caput quod in vltima Francofurtenſi editione reperitur, ex Gnodalii *libro II. p. 151.* ſuppliuimus.

cipis, tum se, tum arma, oppidumque dediderunt. Supererant autem adhuc in his partibus tria agmina, quorum primum IV. millia, secundum prope Smalkaldum, V. millia, tertium in Fulda supra VI. millia seditiosorum continebant. Hi plane sic castra posuerant, vt vno die omnes in vnum conuenire potuerint. Vnde Princeps Hirsfeldo oppido recuperato, & præsidiis firmato ad Vastorphum, id pago nomen est, iter habiturus prius oppidulo Hunfeldo, qui ad seditiosos defecerat, in deditionem accepto, cum copiis suis Fuldam obsedit. Rustici quorum numerum paulo ante memoraui, oppido profecti, montem qui a fœminis nomen habet, occupant, & aciem instruunt, contra quos Princeps instructos exercitus sui ordines deduxit, quos vbi seditiosi videre, illico in fugam conuersi sunt, Princeps bellicarum machinarum iacula in Fuldam emisit, ut præterea a peditibus ad murorum partem concursus atque impetus. Inter hæc Fuldenses ad Hessorum Principem veniunt, suppliciter, vt gratiam sentiant orant. Annuit ille & Fulda rusticisque in deditionem acceptis dies illic nonnullos manebat. Seditione hac in Fulda & circum sedata, & in ordinem redacta, cum non exiguus exercitus in Duringia variis locis nobiles partim cepisset, partim prorsus e suis sedibus fugasset. Præterea monasteriis depopulatis oppidum Eschvveg, aliosque pagos in sui studium perduxerat. Ad hæc non parum seditiosorum ex seditiosorum agmine, quod tum Smalkaldum ceperat, sed audita Fuldensi deditione dissipatum Duringicis copiis accesserat. Nec minores copiæ prope Helderungen congregatæ. His & aliis commotus Princeps, ne hæc lues suos vltra inuaderet, in Duringiam iter facere cogebatur. Perueniens ergo ad Smalkaldensem exercitum, copiis suis inter proficiscendum auctis Eysennach petiit.

CAP. L.

VT SAXONVM, BRVNOVICENSIVM, HESSORVM PRINCIPES SE CONTRA SEDITIOSOS GESSERINT.

Saxonum interea Principes, & Brunosvvicensium Dux Henricus, exornato exercitu Franckenhusen oppidum, quorum ingens tumultuantium rusticorum copia erat obsident. Qui inde relicto oppido montem occupantes, tenorem pugnæ vtut poterant, constituebant. Conspectis vero Principum copiis, ad eos literas mittunt, in quibus erat: Se Christum profiteri, quem si Principes agnoscerent quoque, & quod profitebantur, præstarent, nil prorsus aduersus eos facturos. Adhæc inter cætera cum illis sua ipsorum perfidia & tyrannica crudelitas esset obiecta, responsum si Thomam Munzer, huius seditionis auctorem, in Principum potestatem offerrent, reliquos mitius tractandos. Tumultuantibus vero quod iussi erant differentibus, Principes iubent bellicas machinas in montem vectas peditum & equitum copiæ insequerentur. Quarum iaculis emissis, seditiosi monte relicto vt poterant, fuga salutem quærebant, inter fugiendum vero multi ex illis confossi sunt. Principes tamen ab incepto non desistentes, sed obsessum oppidum potenti manu ceperant. Et viris illic inuentis interfectis depopulati sunt. Inde digressi oppidum Mulhausen, in quo Thomas Munzer habitauerat, quodque huius perniciosissimæ seditionis & mater fuerat, & altrix, potenter occupauerunt. Iam huius seditionis ducibus præcipuis, præcipue Munzer, laborum suorum mercedem & fructum a lictore percipientibus, Prouincia tranquilla facta & subiecti in ordinem redacti sunt. Re inde gesta Principes cum suis copiis ad propria redeunt.

Gnodal lib. 3. p. 151. & seqq. *Sleidanus* lib. 5. p. 213. *Seckendorf* Hist. Luther. lib. 2. §. 3. & 4.

CAP. LI.
VT PRINCEPS FRIDERICVS DVX BAVARIÆ CONTRA SEDITIOSOS SE GESSERIT.

Gnodalius lib. 4. p. 160.

EAdem iniqua tempestate Princeps Fridericus Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Bauariæ, Domini Ludouici Principis Electoris frater ob seditiosorum in sua ditione tumultum, domi manere cogebatur. Multi enim tam sui quam aliorum subiecti, in circuitu passim insurgentes, & Episcopium Eistetense occupantes, refractis fidei datæ & reuerentiæ claustris in Principem ipsum & suos illic irrumpebant. Qua re motus Princeps breui circiter D. equites, & pedites multos qui bellicas machinas custodirent, comparauit. Quo exercitu primum Freyenstat, id oppido nomen est in Sultzgauia, petit. Et quia natiua Principibus Palatinis est clementia, peruicacissimos & pertinacissimos, a sua plus quam pertinaciter semel concepta sententia Princeps mitissimus benigne studuit auocare; Vnde montem *Messinger* dictum, quem vna cum arce seditiosi occupabant, petens, fide data & accepta Duces illorum ad se vocat, qui multis pacis conditionibus oblatis, animis vincere obstinauerant, vnde re infecta discessum est. Princeps postero die, montem prædictum suis cum copiis conscendit manum cum fœdifragis conserturus. His vero fortunam belli tentare nolentibus, sed turmatim fugientibus Princeps arcem *Obernmessingen* cepit. Vbi præcipuus Ducum, cum nonnullis peditibus inuentus est. Quos illico capite plecti, & castra concremari iussit: Episcopium Eistetense, seditiosorum antesignanis punitis Episcopo restituit, & ne seditio amplius serperet his rebus effecit.

CAP. LII.
DE CONFOEDERATORVM CIRCA BEBLINGEN VICTORIA.

Gnodalius c. 1

HIs iam circa Rhenum, in Alsatia, Sueuia, Franconia orientali, Hassia, Duringia, & aliis terrarum locis gestis, Georgius Truchses Baro in Walpurg, nobilitatis Sueuicæ exercituum summus Imperator rem omnem circa Algauiam, Alpes, Lacum quem Bodmicum vocant, superni numinis auxilio feliciter composuerat. Iam cum in Ducatu Wirtembergensi & Palatinatu, tum quoque in Episcopi Herbipolitani ditione mire sæuiret tumultuantium seditio, vt nisi is ignis mature extingueretur, extrema non Germaniæ modo verum etiam aliarum nationum esset perniciés metuenda, placuit Sueuicis confœderatis, Imperatori exercitus, relictis superioribus illis partibus per Hegauiam in Ducatum Wirtembergæ adiunctis quas tum secum habebat copiis, transire. Qui circa Non. Maias Tubingam veniens illico Hernbergam, admodum Sueuiæ vetustum oppidum, quo multi seditiosi tum erant, cepit. Deducente eo ex VVyla, id oppido nomen est copias, seditiosi VVirtembergenses quorum supra mentionem fecimus, XVIII. millia numero in Beblingen & Sindelfingen oppidis continuerunt. Qui audientes Sueuorum confœderatorum exercitum aduenire, relictis oppidis in vnum conuenerunt, & plano in loco aciem instruxerunt. Palus autem inter vtrumque exercitum erat. Vnde ad eos Imperator cum suis copiis propter loci iniquitatem accedere nequibat, sed alio transire cogebatur: nempe ad Beblingen oppidum. Quo priusquam veniret, seditiosi agmen quod leue vocant, iugo ex altera parte occupato, & machinis eo deductis equestre vexillum quod iam ascenderat, depellunt. Interea Imperator oppidum Beblingen capit, & præsidiis militaribus, ne seditiosis pateret, firmauit, auectis inde in arcem machinis quibusdam leuibus, quibus commode vti poterat. Quin & alterum iugum ipse occupat, vnde cum Martialibus & leuibus machinis sediosos e monte reiicit. Equitatu deinde & machinis bellicis seditiosos

sos

fos aggressus est, vexillum Principis Palatini primum, Austriacum secundum loco habebat, fauente ergo summo rerum omnium conditore, hoc exercitu ingentes sceleratæ factionis copias illico in fugam conuertit, & quicquid machinarum curruumque erat, præterea nonnulla signa militaria abstulit. Seditiosorum maior pars confossa est reliquis ad syluarum latibula confugientibus; parum cladis Imperatoris p. 217. exercitui illatum est eo conflictu. Hac strage facta in Wirtembergensi Ducatu seditio sedata est.

CAP. LIII.
DE OPPIDI VINOMONTANI DESTRVCTIONE.

ERant autem supra XX. millia seditiosorum, qui in vrbe Herbipolitana, montem D. Virginis matris occuparant, & in Heindinsfeldt castra posuerant. Hi exercitus Sueuorum aduentum audientes, non solum ab incepto desistere, sed etiam omnibus modis resistere & suam tyrannicam crudelitatem ad finem perducere cogitabant. Interea Imperator cum exercitu in Vinimontano oppido cruentam crudelitatem & scelus, dictu miserabile, vltum ibat, captum oppidum, omnibus inde aufugientibus incendit, & prorsus euertit. Eodem modo multos circumiacentes vicos concremat, digna mercede scelestissimis nebulonibus retributa. Gnodalius c. h

CAP. LIV.
VT SVEVICVS EXERCITVS IN GREICHGAVIAM PROFECTVS.

SEditiosorum cladem in Vinomontano factam Franci molestissime ferre, agmen circiter VIII. millia virorum congregare, idque in Neckersolmum mittere, & cum Sueuico exercitu quam primum confligere statuebant; confratres suos omnes in diœcesi Herbipolensi, Moguntinensi, Palatinatu, & aliis locis appellant, hortantur, rogant, cogunt, compellunt armata manu, imo manibus & peditibus omnibus neruis & facultatibus adsint, præsenti ope, quippe in præcinctu constitui, rem egere. Augent exercitum vt maxime poterant. Iam vero oppido Vinomontano penitus euerso Imperator cum suo exercitu, Principe Palatino rogante, in Greichgauiam, quam olim Cheruscos habitasse quidam volunt, profectus, de seditiosorum antesignanis supplicium sumpturus. Hic inuenit insignem latronem, Iacobum de Bechingen dictum, qui exercitum coegerat, & inter scelestissimos Phalarides, qui in arce Vinomontana nobilitatem illam miserabili strage affecerant, nequaquam extremus fuerat. Hunc catena palo affixum, ardentibus prunis appositis, donec deficeret, assari præcepit. Gnodalius lib. 4. p. 161.

CAP. LV. LVI. *
VT PRINCEPS PALATINVS AD BELLVM PROCESSERIT.

PEr idem tempus Palatinus Princeps Elector exercitu probe auxiliis ornato, collecto, & curiæ suæ arce Gettenbuhel dicta, quo tum propter seditiosorum insaniam Princeps Georgius Spirensis præsul, & dominorum Teutonicorum magister Dietherus a Cleen aufugerant, quaque admodum ingens argenti pondus & auri ceu in tutissimum locum repositum erat, vna cum oppido ipso Heidelberga, præsidiis firmissimis, tum nobilium tum Martialium, profecto Duce Schenck Valentino, Barone in Erpach, firmato, cum Principibus, Treuirensi & Herbipolensi, Episcopis, & Othone Heinrico Comite Palatino, vtriusque Bauariæ Gnodalius c. l.

* ex hoc capite bina videmus eademque prolixiora in editione Germanica Francofurtensi.

riæ Duce, inde profectus in Bruhein iter intendit. Equitum inter quos multi Comites, Barones, nobiles erant, duo millia, peditum sex millia fuerunt.

CAP. LXVII.
DE INCENSIONE VICI MALSCH, ET PRIMA NOCTIS FACE.

Gnodalius c. 1. PRæcesserat exercitum cum ortu solis Guilielmus ab Habern, Magister equitum, equestri cum vexillo. Qui inter vias paucis adiunctis equitibus, ad Principem Palatinum cum exercitu sequentem reuersus, pagum Malsch, in quo, vt supra memorauimus, seditio In Bruhein primum orta est, nolle se vt alii in circumiacentibus pagis fecerant, ad Principis arbitrium dedere, sed seditiose vallo fossaque cinctos rusticos resistere conari indicauit. Quo comperto Princeps Palatinus pagum cum exercitu obsidet, & emissis nonnullis machinarum iaculis, cum seditiosi nec dum sententiam mutarent, tandem incursione & incensione omnia diripi & euerti iussit. p. 111. Admodum elegans pagus erat, nempe vitibus circumquaque pulcherrime cingebatur. Quo incenso & euerso Princeps Palatinus cum copiis suis in Rottenburgum, id pagi vel oppidi nomen est, sub ditione Spirensis Episcopi iterum abiit. Exercitus alii aliis locis in circuitu castra locant.

CAP. LVIII.
VT PALATINVS MARESCHALLVS ARCEM KISELAVVE OCCVPAVERIT.

PErinde eius diei mane cum prima luce arcem Kisselavve, quæ vno miliari a Rotenburgo aberat, cum equestri vexillo & quibusdam peditibus magister equitum obsedit. Erant autem illic in præsidio nonnulli fœdifragi ex agmine fœdifragorum in Bruhein locati, arx breui capitur, familia Principis nomine in deditionem accepta. Verum, vt scribere cœperam, quatuor ex fœdifragis plane quid serus vesper vehat nescii, lictorem in arcem iam tum, vt plerosque quos illic detentos habebant, necaret vocauerant. Hos per lictorem quem in aliorum perniciem citauerant, illico capite plecti, & truncata corpora piscinam præcipitari magister equitum iussit, vero non minus quam eleganter vates cecinit:

Nescia mens hominum fati sortisque futuræ.

CAP. LIX.
DE SEDITIONE BRVSELLENSIVM.

Gnodalius c. 1. FEsta die quæ Christo ad cœlos conscendenti sacra erat, Princeps Palatinus cum exercitu a Rotenburgo Brusellam versus iter constituit. Inter vias vitam vici a peditibus, spoliorum, vt hoc genus hominum solet, auidis depopulantur. Iam quod in hoc oppido regimen in Bruhein maiorem partem consiliorum suorum & negotiorum habuerat, & circiter VII. millia virorum eo paucos ante dies miserat, qui tum postero die directo vexillo inde exeuntes, Principes, nobiles, & viros ecclesiasticos, suæ crudelitati parere coegerant, & omnia iudicia, legesque in suam libidinem pertraxerant, non immerito visitabatur. Igitur magister equitum equestri vexillo oppidum Brusellam obsidet, & per vnum ex numero tubicinum incolas rerum omnium cum oppido Principi in deditionem postulat. Mox quidam ex Senatu & communitate consilia pacis petendæ agitantes, se, salutem & fortunas suas omnes vna cum oppido dedunt Principi. Qui cum præsulibus & Duce Othone, Heinrico, adiunctis copiis oppidum ingressus est. Principes in arce, Comites & nobiles cum exercitu in oppido castra ponunt.

CAP. LX.

Cap. LX.

QVID CVM BRVSELLENSIBVS ET ALIIS ACTVM SIT.

EO ipso die quo Brusella capta est, Senatus & communitas in planitiem antè arcem, vt iussi erant, conuenerunt. Eo Princeps Palatinus generosum Schencke Eberhardum Baronem Erpachi, exercitus summum Ducem, Ludouicum a Flekenstein, Curiæ præfectum, Guilielmum ab Habern, magistrum equitum, cum aliis nobilibus mittit. Inter cætera autem Præfectus Curiæ, cui dicendi erat iniuncta Prouincia, dicebat; Principem summe desiderare, quidnam causæ sit vt obliti iuris & æqui, fideique datæ contra magistratum, tam facinorosa factione, & factioso facinore insurrexissent. Iam cum ipsimet non minima causa huius mali essent, velle serio Principem auctores & antesignanos seditionis nempe ad aliorum terrorem puniendos indicarent. Post longam deliberationem LXX. & vltra proferuntur. Quos exercitus Dux in vincula atque tenebras abripi iussit, vbi admodum anguste collocabantur. Hac selectione facta cæteris abeundi data est facultas. Gnodalius c. 1.

Cap. LXI.

QVA RATIONE EISENHVDT SACRIFICVLVS CVM SOCIIS SVIS CAPITE FVERIT PLEXVS.

QVibus abeuntibus sacrificulus Eisenhudt, agminis in Greichgauia Dux, cum aliis tribus ex Eppingen, quos confœderationis Sueuicæ exercitus Imperator capi iusserat, & Principi Palatino, vt fieri solet in rebus bellicis, dono miserat, adducitur. Adducti modica præbita audientia, nomine nobilium confœderatorum decollati sunt. Postero die Princeps Palatinus, de seditiosorum punitione in oppido ipso in Vdenheimio, in Rottenburgo, Kisellavve, Grunavv, & aliis adiacentibus vicis tractauit. Multis in consilium vocatis pro admisso scelere, p. 119. horum oppidorum & pagorum seditiosi XL. millibus aurum, quos Principi darent, damnantur: Et quicquid armorum esset magistratui redderent, his nisi eo volente, potituri nunquam; Præterea ab integro fidem dare iubentur. Ad hæc Brusellenses se portas quas ædificauerant diruturos, & quam sui regiminis tempore prope arcem concluserant aperturos promittebant. Flexo iam in vesperam die miseri illi e turri producuntur sudore & angustia plane pleni. Qui in circulum in arcis atrio constituti, supremam horam expectabant. E quorum numero cum quinque iam capite truncati essent, & sextus similem sortem accepturus genua flecteret, Comites nobiles circumstantes lictori nihil vltra, donec iussus fuerit, agat præcipiunt. Miseri omnes illico flexis poplitibus, manus supplices ad cœlos tendunt, & gemebundis eiulatibus misericordiam implorant. Comites & nobiles Principem adeunt, precibus obnixè rogant, damnatis demat supplicia. Princeps vt est clementissimus, oratores admissos, exoratores dimisit, semiuiui vita donati clementia clementissimi Principis, leges quas alii seruare iurauerant, se seruaturos quoque pollicentur. Præterea clementissimo Principi immortales gratias agunt, qui morte dignorum pœnitentia contentus fuerit. Viuat tua gloria semper clementissime Princeps, tuam virtutem hostes, tuam misericordiam victi perspexerunt. Quod si pulchrum est hostem punire & dignum, quanto pulcrius laudabiliusque est infelicium scire misereri.

Cap. LXII.

VT PRINCIPIS PALATINI ET CONFOEDERATORVM COPIÆ CONIVNCTÆ SINT.

REbus ita confectis Brusella Princeps Palatinus cum exercitu profectus in oppidum Hilschpach in Greichgauia, quæ ad seditiosos defecerat, iter instituit, vbi & ea nocte quieuit. Venerunt autem ad eum Imperator Sueuici exercitus Georgius Truchses; Gnodalius lib. 4. p. 164.

&

& alii Duces, Guilielmus a Furstenberg, Comes, dominus Frovvin a Huten, eques auratus, & Rudolphus ab Ehingen, tractantes quonam locorum copias essent iuncturi. Postero ergo die Neckersolmum versus cum exercitu progreditur. Princeps inter vias autem obuios habuit Sueuorum confœderatorum copias, quæ instructis militariter ordinibus a Ducibus deducebantur. Iucundum sane spectaculum, & Principibus vehementer gratum. Iam vero Principis Palatini exercitu iugum ascendente, Sueuorum copiæ e bombardarum sonitu fumoque vix videri poterant aut audiri. Inter vtriusque autem exercitus Duces, quo ordine incedendum esset conuentum erat. Vterque equitatus vno ordine procedebat. Sueuorum equestre vexillum anteibat, sequebatur quod in Palatini Principis erat exercitu. Sequenti die hoc Sueuicum præibat. Hac vicissim alteratione satis iucunde vtebantur. Quod de signis equestribus dixi, idem de equitatu, de peditibus, de machinis bellicis intelligas velim.

Cap. LXIII.
DE OBSIDIONE NECKERSOLMI.

Gnodalius c. l. VTrisque copiis eo ordine ad Neckersolmum tendentibus, milites gregarii ante oppidum & in circuitu castra posituri, iam ante horam præcesserant. Erant autem supra DCCC. seditiosos, qui magna & firma præsidia, & ad resistendum se prorsus parauerant in oppido, cuius portas quoque probe munierant, constituti. Hoc eos qui extra erant tantisper latuit, donec qui intra, emissis machinarum iaculis equitem quendam interimerent. Fœdifragorum dolo cognito ab oppido paululum discedunt, & Ducibus, vt res se haberent, celerrime nunciant. Vtroque equestri vexillo cum leuibus nonnullis machinis celeriter adductis, reliquæ copiæ cum maioribus machinis impigre sequuntur, quarum iacula in oppidum sæpe emittebantur, e contra & ii qui muris se tenebant, Pedites, cum hinc & inde incursionibus oppidum vexassent, capere tamen eo die nequiuere. Igitur nocte adueniente castra ad Neccari ripam Heilpronnam versus, collocabantur, sic bellicæ machinæ tandem in oppidum recta sunt directæ. Verum cum nox esset intempesta, nil aliud agi poterat, quam quod oppidum ex omni parte cingebatur, ne seditiosorum quisquam aufugeret. *p.116.*

Cap. LXIV.
QVID CVM SOLMENSIBVS ACTVM SIT.

Gnodalius c. l. EXorto sole, machinis ad murum iam propius directis, Solmenses consentientibus iis quos habebant in præsidio quatuor ad Principem Palatinum, & exercitus Duces mittunt, qui veniam petentes obnixe se & oppidum in Principis & Ducum arbitrium dederent. Qui eo cuius rei gratia in castra venerant, expedito regressi hoc cæteris renunciant. Interea quid de illis constitueretur expectabant. Exercitus Duces deliguntur, cum ciuibus & aliis in oppido de pacis conditionibus tractaturi. Qui oppidum multo equitatu petentes hæc inter reliqua obseruanda statuere. Quicquid armorum esset ponerent, eis nunquam nisi magistratu annuente accingendi. Murum diruerent, & turres, id quod sequenti die faciebant. Mulctati sunt pecunia, sed minime illorum flagitiis condigna. Verum ex hoc ordine circiter LX. qui cladi Vinimontanæ interfuerant selegebantur, quos laqueis vincientes ex oppido binos ordine producunt in castra. Quorum Dux vexillifer, & scriba, quem monachum fuisse aiunt, cum aliis duodecim numero, eodem die sub vesperam capite plectebantur. Reliqui varie sunt dispersi. Sub idem tempus in circuitu Heilpronnæ plerique vici igne corrumpebantur.

Cap. LXV.

Cap. LXV.
DE PROFECTIONE IN ORINGAM

Sequenti die exercitus Oringam versus pedem promouit, vbi seditiosorum ingentem esse multitudinem certum erat. Verum cum exercitus vix vno miliari ab Oringa abesset, nunciatur rusticos ante horam inde discessisse. Nihilominus tamen, quo institutum erat pergunt, Oringam capiunt, extra muros in pratis ad ripam castra locant. Rem Imperator committit Guilielmo ab Habern, & Diethero Spedt, quibus etiam DC. equites adiungit, vt rusticos insecuti cum illis dimicarent, vel saltem machinarum bellicarum, quarum neutiquam contemnendum numerum habebant, nonnihil auferrent. *Gnodalius lib. 4. p. 103.*

Cap. LXVI.
QVA RATIONE GVILIELMVS AB HABERN ET DIETHERVS SPEDT RVSTICOS FVERINT INSECVTI.

Qui vt iussi erant longo itinere confecto seditiosos insequuntur. Venientibus illis ad Forchtenbergium, iam primum quos insequebantur cum machinis fluuium Cocher dictum traiecerant. Sed quid detrimenti in curru passi sint nescio, certe equites in spem adducebantur se voti fore compotes. Et quanquam iam dies esset in vesperam inclinata, ab incepto tamen non desistentes, sed ad elluum vsque oppiduli Moguntinæ ditionis Crautten dicti illos insecuti sunt. Verum quod festinosi priores oppidulum occupassent, cogebantur licet inuiti inde discedere. Forchtenbergium igitur repetunt, iamque viris & equis multo labore fatigatis, ad Imperatorem, qui tum in castris apud Oringam erat, nuncium mittunt, indicantes, circiter VI. millia rusticorum cum multis machinis bellicis in pago Crautten, & in circuitu locasse castra, sibi factu optimum videri, si illic mansuri essent contractis copiis eum in locum venirent. Ante lucis autem aduentum prænominati duo Duces, cum equitibus e Forchtenbergio in planitiem venientes, seditiosos adhuc in castris animaduertunt. Interea renunciat Imperator, sibi non esse integrum exercitum, quod non nisi vnus & is per angustus quidem aditus esset, eo ductare. Meckmullium cum suis peterent potius, quo ipse cum exercitu breui quoque adueheretur. Oppidum interim ipsum, qui ad seditiosos defecerant, & in quo multum crudelitatis ac insolentiæ seditiosi patrarant, Episcopo Herbipolensi restituerent. His præceptis, quod iussi erant fecerunt. Eo quoque Imperator cum omnibus copiis vt pollicitus erat, veniebat Principes & Comites in oppido, Copiæ in pratis ponebant castra.

Cap. LXVII. LXVIII.*
QVID IN MECKMVLLIO ET BALLENBERG SIT ACTVM.

p. 111. Quibus in Meckmullio pro actis suis punitis, & in Episcopi Herbipolensis ditionem eodem oppido restituto, sequenti die exercitus ad Ballenberg Moguntinæ ditionis oppidulum pedem protulerunt. Vbi vt poterant, nam admodum exiguus locus ad tantam multitudinem fouendam erat, castra locant. Et hic depopulatione facta, in eos qui suppliciis digni erant animaduersum est. Cerneres illic plerosque vicos ignibus incendi. Cerneres & pedites, vbi poterant finitimis in pagis prædam agere. *Gnodalius c. l.*

Cap. LXIX.
VT EXERCITVS IN KOENIGSHOFEN PROFECTVS SIT.

Hinc exercitus ad Konigshofen, id oppido nomen est, progrediebatur. Dederat autem magister equitum tribus equitib. res suas in Boxspergo curandi facultatem, sed *Gnodalius c. l.*

* Ex hoc capite in editione Germanica bina iterum fuerunt facta.

sed hac lege vt illico redituri, vbi seditiosi,qui oppidulum Crautten occuparant castra posuissent accurate inuestigarent. Qui exploratum praemissi redeunt, rem vti erat, turbulentam nunciant, nempe rusticos Tuberim traiecisse & locasse castra intra & extra oppidum Konigshofen, quin & a se visum eorum exercitum, qui vna nocte & die ad VII. millia virorum auctus erat: Haecquoque ex agricola quem inter vias ceperat, se certo comperisse testabantur. Quae cum a magistro equitum Imperatori dicuntur, eius animus erectus, quod speraret, de hostibus, id quod postea contigit, se gloriose triumphaturum. Bellicum illico canit, ad arma vocat, praelii faciundi tempus adesse monet; multis qui rei bellicae gnari erant in consilium adhibitis, qualiter cum seditiosis agendum esset explorat. Aberant vero vno miliari ab hostibus: Ergo finito consilio decernit DC. equites, quibus dominum Frovvin,& Guilielmum ab Habern praefecit, eosque cum his proficisci iubet, & si possint cum hoste pugnam conserant. Proficiscuntur, sequuntur copiae mirifice exornatae.Inter eundem vero Ducibus duobus placuit, diuisi irent, nempe hac magister equitum illac vero cum CCC. equitibus traiecto Tuberi dominus Frovvin consilio & hostium insidias anteuenire consideraret. Vtrorumque exacta diligentia eo pertinebat, vt copiis hic manentibus ipsi montem qui oppido contiguus occuparent.

Cap. LXX.

STRAGES RVSTICORVM AD KöNIGSHOFEN.

CVm vero vallem Schupfer dictam mire iocundam descenderent, & hostes & illorum castra contemplarentur, sententiam mutauerunt, quippe quod hostes cum agmine & machinis (olfecerant enim ingentes nobilium Sueuorum & Palatini Principis copias) relictis castris, ad montem quo vtrique Duces cum equitatu peruenire cupierant, tenderent. Rustici occupato monte locant castra, positis hinc & inde machinis bellicis, quarum circiter XL. erant, exceptis quas leues vocant. Quo viso Duces consilio inito, consultum rati, trans oppidum cum equitatu progredi. Interea rustici suas machinas in Tuberim direxerant, & damnum dabant equitibus iam deuehendis. Vnde & copiae alio loco transuehi cogebantur. Interim equitum Duces cum suis montem conscendentes,& in loco ab hostium iaculis aliquantisper tuto constituti, aciem instruunt. Eo quoque Imperator venit, & paucis adiunctis hostem cingit; distribuerant autem seditiosi suum agmen tres in partes, & pro loco atque copiis post machinas collocauerant, machinis ipsis in fronte constitutis. Duces interea cum equitatu, & equestribus vexillis propius hostem accedunt. Quo accessu seditiosi relictis machinis ac castris, vt erant ordine instructi fugiunt, & dispersi, hic lucum qui non procul aberat petit, ille per prata & campos fugit. Horum potior pars confossa est; Nam equestria vexilla,&ii qui leuibus machinis praeerant,acrius insecuti agmen prorsus dissipauerunt. Inde equites petentes montem,castra diripiunt. Interea qui in lucem confugerant ab exercitu per vallem ascendente circumdati dextra & sinistra funduntur. Sane horrendum erat spectaculum,tam in luco quam patenti campo fugere,sequi capi, occidi, vulneribus acceptis, neque fugere posse, neque quietem pati. E monte quoque in lucum Duces equitum cum suis se receperant. Verum haec illorum dimicatio haud quaquam citra iacturam fiebat, quod hinc & inde arbores illis essent impedimento. In hoc luco fere CCC. rustici vallo, fossaque sese abdiderant, vt equitum nemo ad eos sine ingenti periculo posset accedere. Consulentibus Ducibus pedites non paucos eo mittunt. Concurritur magno clamore,rustici cladis acceptae memores acriter instare, Martiales haud timidi resistere. Certatur vi magna. Interemptis e seditiosis centum, reliqui quod nox intempesta immineret, a Comite Furstenbergensi Guilielmo capti, & pecunia mulctati sunt. p. 222.

Cap. LXXI.

CAP. LXXI.

QVID POST HANC STRAGEM FACTVM SIT.

SVperis ergo fauentibus omnia aderant, victoria, præda, laus. Vnde Princeps cum Ducibus & copiis omnibus conscenso, monte lituis tubisque ob ademptam victoriam Io pæan, canebant. Descendentes inde in oppidum Konigshofen pedem promouent, vbi Principes cum maiori exercitus parte conquiescebant, reliquo equitatu ad Tuberi ripam amæno in prato consistente, rusticorum castra pedites occupant. Sane in eo conflictu seditiosorum circiter VII. millia desiderata sunt. Qui non castra modo, verum etiam currus & arma in magno numero, præterea machinas XLVII. egregie fabricatas, exercitui diripienda fugientes reliquerant. Habitauerant hoc oppidum ferme CCL. coloni, qui exceptis quindecim hac pugna cæsi sunt. Similiter ex adiacentibus pagis seditiosorum maior pars occubuit, minor domum rediit. Quamuis autem Principibus cordi esset, eos qui in arce Herbipolitana erant, celeriter obsidione liberare, tamen quod viri partim labore fessi, partim saucii cogebantur, postero die se ex labore reficere. Interea vero oppida Mergentheimium, Lauda, Curia Episcopalis, vulgo Bischofsheim dicta, & alia ad Tuberi sita ripam capta sunt, seditiosorum præcipuis capitali supplicio affectis. Sub idem tempus Herbipolensis Episcopus suum magistrum equitum, adiunctis fere centum equitibus, ad montem qui ex D. Virginis matris nomine appellatur, mittit, vt quo pacto posset iis qui in arce erant, signum flammis ignium daret, quo auxilia & liberationem iam adesse certo cognoscerent. Sic enim ad Palatinum fugiens destinaret. Gnodalius lib. 4. p. 165.

CAP. LXXII.

VT EXERCITVS EX OPPIDO KONIGSHOFEN DISCESSERIT.

FEsto die quem Christiana religio Pentecosten vocat, inde profecti cum exercitu Principes, vt inter oppidum quod iam reliquerant, & Herbipolin nocte corpora quieti darent. Vtroque autem equitatu exeunte Sueuici pedites progredi nolunt, non paucis ex Principis Palatini exercitu vt idem facerent persuasis. In causa erat, quod venales illæ animæ, prælii stipendium desiderarent, cum tamen ipso die pugnæ vix in dimicationis fine, vt supra memorauimus, aduenissent. Nihilominus vero Principes & exercitus Duces cum paucis equitibus progrediebantur. Cumque iam circiter quatuor millia passuum a Konigshofen discessissent, Herbipolensis Magister equitum, expedito quod sibi iniunctum erat, negotio, reuersus, Imperatori, partim a seditiosis arcem obsideri, partim illos in vrbe esse, & ex eis ingens peditum agmen machinis & reliqua armatura bellica probe exornatum iis qui nudius tertius in Konigshofen occubuerant subsidio ire, ignari enim tum rerum gestarum erant, vixque duo millia passuum abesse, certo nunciabat. Quo audito Imperator pedites, qui gradum facere detrectarant, in expeditionem vocat, hostem iam adesse propere enunciat, sperabat enim hoc nuncio eos a proposito posse reuocari: sed surdis, vt aiunt, tum canebat. Illorum vero pertinaciam non perinde curans, Principibus & Ducibus hostem adesse indicabat, mox signa canere iubet, quo commodius ad cœtum milites cogerentur. Nemo autem non lubens eius imperio obtemperabat. Hinc ipse paucis equitibus comitantibus, seditiosorum agmen contemplabatur. Consultant autem in medium, prælium ægre committi posse, nisi Guttenberga, id ei syluæ nomen est, a qua vix duobus millibus passuum aberant, præoccupata. Gnodalius c. 1. p. 167.

CAP. LXXIII.

DE RVSTICORVM INTERNECIONE IN FRANCIA, CIRCA ENGELSTADIVM.

IMperatoris itaque iussu vtrumque equestre vexillum gradum fecit, eo cum reliquo equitatu sequente. Mouentur interim equitum alæ cum vexillis, perinde ac ab hoste descenderent, idque tantisper dum inter syluam ipsam & rusticos medii consisterent Gnodalius c. 1.

fiebat. Seditiosi pro loco & copiis prope vicum quendam exercitum instruxerant, hinc & inde XXXVI. machinis bellicis intermixtis. Quare Principis Palatini magister equitum eos qui machinis præerant, cum duce suo, secum quid hostes molirentur exploraturus celeriter incedere iubet. Rustici hoc spectaculo attoniti rati tutius multo hinc fugere, quam in loco consistere, vallo machinisque relictis in fugam se effudere. Hos equestria vexilla in patenti campo vix persequendo oppresserunt. Quicunque autem in vno miliari ad Ochsenfurdum fere comprehensi sunt, interficiebantur. Aiunt illorum satis amplum numerum fuisse.

Ceterum circiter D. in duos non procul distantes pagos, vni Gibelstadium, alteri Sulzfeldum nomen est, euaserant. Qui vna cum pagis concremati sunt, vt illorum pars minima superfuerit.

Cap. LXXIV.

QVA RATIONE RVSTICI QVIDAM IN ARCE QVADAM FVERINT TRVCIDATI.

PAululum ab his locis aberat arx Engelstadium, aut si mauis Angelipolis. Hanc paucis ante diebus elapsis incenderant seditiosi, ita tamen vt in necessitate, præsertim qua tum premebantur, esset receptaculum non contemnendum. Vt enim spem probe inflexam, vt muros & fortes & altos prætereeam, turris illic erat vallo fossaque egregie munita. In hanc exoletorum caterua circiter CCCC. cum armis & machinis se receperant, introitu & porta quam diligentissime obsetuatis, vt me hercule mirum dictu sit, tam breui tempore tantam molem illos congerere potuisse. Sed tu mihi, quod ille ait, consideres, velim; humanæ imbecillitatis efficacissimum duramentum est necessitas, certe eius quanta vis sit, hoc loco demonstratur. Qui intus erant se probe munitos arbitrati eorum qui extra erant insultus non magni faciebant, sed muri pars breui machinis bellicis admotis concussa est, illico Comites & nobiles, tum alii quoque ex equo desilire, turrim oppugnare, illicque sine ordine currere. Qui intra, strenui manu, extremæ horæ memores, acriter instare, repugnare, primum impetum fortiter sustinere. Ex nobilibus vero ferme centum sauciabantur, tenor enim pugnæ in vltimam defatigationem processerat. Nec ab incepto desistebant, quum integri sauciorum loco succederent. Itaque secundo impetum faciunt. Ea autem parte quæ comminuta erat, non pauci ingrediebantur. Qui incendium quod se restinxisse putabant iam primum gliscere videbant. Nam erat mutus adhuc oppositus, vnam tantum habens fenestram & portam, quæ ferme a solo triginta palmis distabat, ex qua tanta cæde vtrimque pugnatum est, vt comites cum aliis iam secunda vice abire cogerentur. Qui quanquam in vitæ fuerant discrimine, nemo tamen ex eis interiit. Iam cum rustici ad deditionem compelli non possent, plus iaculorum e machinis immissum est, quibus murus magis, magisque concutiebatur.

Tertio tandem impetu facto, turri cum summa difficultate potiti sunt rusticis omnibus ad internecionem vsque deletis. Sane ex agmine quo de supra mentionem fecimus CC. ferme in nemus non procul ab arce se proriuerant. Iam cum mox immineret nihil aduersus eos agi poterat, ne tamen aufugerent cingebantur, mox vbi dies cœpit omnes sunt confossi. Sic ex hoc seditiosorum agmine admodum pauci fuga elapsi sunt. Crediderim Hercle dæmonem eo e sacro die Pentecostes, versum ex hymno, quem sacerdotes sequentiam vocant rursum cecinisse; *Hunc diem bellicosum ego feci.*

Cap. LXXV.

CAP. LXXV.

QVA RATIONE VICTORES AD PAGVM MOSS ET HEL-DINGSFELDVM PROCESSERINT.

POrro victoria iam adepta Principes cum equitatu & ducibus alas seditiosorum scalares adeunt, & currus cum machinis sufficienter ornatis inde auehunt. Post contractis copiis vicum Moss, dictum, petunt, vbi incolarum inuenerunt neminem. Castra prope piscinam & in circuitu locant, & cibo curati corpora dederunt quieti. Mane Principes cum copiis omnibus, pedites enim ex Chonigshofen quoque ad exercitum accesserant, inde profecti itinere circiter septem millia passuum confecto ad Heidingsfeldum Herbipolitanæ ditionis oppidum, ad Mœni ripam situm peruenerunt. Hinc Principes suis cum equitibus, extra vero Imperator Suevici exercitus cum copiis Herbipolim versus castra collocarunt. Pedites superioribus in locis castra a rusticis derelicta occupauere.

CAP. LXXVI. LXXVII. LXXVIII. LXXIX.

QVID HERBIPOLI ACTVM SIT.

INter proficiscendum vero antequam castra (vt diximus) ponerentur, Imperator exercitus & Guilielmus a Fürstenberg Comes, Principem Othonem Henricum cum CC. equitibus secum sumentes, proximum montem arcem versus conscenderunt. Mox tubicinum, vt fieri solet, concentus factus est, vt ii qui arci erant præsidio, æque ac qui in vrbe, & ad montis D. Virginis matris radicem erant, copias adesse certissime intelligerent. Quo concentu, vt ii qui in arce erant, vehementer lætati sunt, ita spe nouandarum rerum inflammati meo iudicio ceteri terrebantur; duces exercitus magistrum equitum, & summum Palatini copiarum præfectum in arcem mittunt, iis qui illic præsidio erant locati tum Principum tum exercitus aduentum nunciarent, verum etsi hoc difficile erat efficere, quod seditiosi non procul a monte castra posuissent, quod tamen iniunctum erat diligenter expediuerunt. Ex arce reuersi, quam de tot Principum atque nobilium aduentu ii qui illic præsidio dispositi erant, exhilarati fuerint nunciarunt. Eo igitur in loco duces cum Principe Othone Henrico & reliquo equitatu consistunt, dum qui in arce erant, iacula e machinis quarum & magnitudo & numerus ingens erat in vrbem Herbipolim emitterent. Quo facto Heidingsfeldum petunt, ibique castra vt dicere cœperam, collocauerunt, sane rustici ea nocte relictis suis castris cum quatuor machinis optimis se in vrbem receperunt. Postero die Guilielmus a Fürstenberg Comes, & Principis Palatini magister equitum, suburbium, vt vocant, cis pontem cum turre quam etiam præsidiis firmabant, occupant. Interea centum viri armis optime instructi descendunt ex arce. Quibus prædicti Duces obuiam venientes, vna ad castra perueniunt, intrant, offendunt neminem. Relictæ erant quinque vel sex machinæ cum nonnullis aliis bombardulis destructis, has secum in arcem aduehunt. *

Gnodalius lib. 4. p. 166.

Ceterum in vrbe ciuium & rusticorum vltra sex millia erant. Cognita Principum voluntate, (decretum enim iam erat vrbem cum machinis & copiis omnibus obsidendam) venerunt supplices, ea quæ pacis sunt tractaturi. Res autem hunc in modum est composita, vt se cum vrbe & rebus omnibus in confœderatorum & Principum arbitrium dederent. Quo facto Principes & Præsules cum Imperatore exercitus, & quinquies vicies centenis equitibus pulcherrime exornatis Herbipolim intrant, vt seditiosorum antesignanis supplicio affectis vrbs episcopo restitue-

* Hæc in editione Germanica distinctis capitibus proponuntur.

tueretur. Duæ portæ ab vtroque equestri vexillo occupantur, reliquis equitibus cum Principibus in planitiem progressis. Quinque horas ita consistebant, cautum enim erat vt equis insiderent. Ad mediæ portæ custodiam satellites deputabantur. His itaque diligenter prospectis ciues in foro, qui ex episcopatus & Marchionatus erant ditionibus in planitie ante D. Virginis matris sacellum, reliqui in via quæ ab equestri cursu nomen habet vulgariter *Rennweg* dicta, distribuebantur. Primo igitur confœderatorum & Principum nomine exercitus Imperator ad ciueis orationem habuit. Qui illico sese omnes Principibus ac nobilibus ad pedes proiecerunt. Rursus imperator post longam orationem, qua virtutes ornauit, & illorum effrenatam temeritatem est insectatus, ex ea multitudine nonnullis selectis, quibusdam in omnium præsentia decollatis, reliquos in vincula coniici iubet: Alii episcopo nouum iusiurandum dant. Quo expedito ad planiciem ante sacellum, cui deipara virgo dea tutelaris præest, tendens Imperator, eo quoque modo cum seditiosis egit, eadem pœna qui in via equestri erant afficiuntur, decapitati sunt autem ex trina illa seditiosorum selectione LXVII. numero. Inter quos ciuis quidam duobus millibus aureorum vitam redimere voluit. Sed verba, vt aiunt, ad parietem faciebat. Mox alienigenæ cuiuscunque conditionis erant, tuti ad lares proprios reuerterunt, sed hoc pacto, vt iis quorum sub ditionibus erant, suum ius esset integrum. Rebus ita confectis Principes cancellariam, vt vocant, episcopalem causa requiescendi petebant. Inde conscensis equis in arcem se conferunt, vbi etiam pernoctabant, Ducibus cum exercitu in castra reuersis. Sequenti die res cum ciuibus composita est, nempe vt arma illico ponerent, quæ in arcem vecta certe collem diceres; Præterea muros turresque contra arcem diruerent. Ad hæc confœderatis & Principibus VIII. millia aureorum numerarent. Inter hæc episcopo suum ius, si ita mihi loqui licet, integrum mansit.

Cap. LXXX.
QVID IN CASTRIS AD HEIDINGSFELD FVERIT ACTVM.

PORRO Principes cum ducibus & copiis octo dies in castris prope Heidingsfeldum moram facientes, finitimos quosque pagos & vicos Herbipolitanæ diœcesis, seditiosis decapitatis in pristinum restituebant statum. Quod non citra ingens finitimorum damnum fiebat. Hoc enim genus virorum qui castra sequuntur parta victoria vix cohiberi potest. Atqui & seditiosi priores in depopulationibus fuerant. Inter hæc quoque res Rottenburgensium ad Tuberim, vt confœderatis & Principibus quinque millia aureorum penderent, componebatur; idque vrbis tantum nomine; Nam quod ad ditionis partem pertinebat, id Sueuicis confœderatis illibatum conseruabatur. Tum quoque ex comitatu Wertheimensi, tria millia aureorum exacta sunt. Venit & præsul Argentinensis Alsatiæ Landgrauius, tum Moguntinensis Locumtenens quinquaginta equitibus stipatus in castra. Verum quid hic actum sit, causa breuitatis lubens omitto, quod ad finem huius perturbationis tendat descriptio. Iam episcopo Herbipolensi arce, diœcesi, vrbe restitutis copiæ ad inuicem sunt separatæ. Optassent Sueuorum Duces cum Principe Palatino progredi, idque facile factu fuisset, nisi tam crebro Princeps literis ab Heidelberga missis, sententiam mutare coactus, quippe seditiosorum tumultum magis magisque auctum iri & ni rebus mature consuleret, de ditione actum esse. Scelerum enim artifices omnia diuina humanaque truculentissimo genere cupiditatis inquinabant. Hæc itaque causa discessus. Conuenit autem inter Principem Palatinum & Archiepiscopatus Moguntini Locumtenentem, qui, vt principio narrauimus, a suis in Aschaffenburgo male fuerat exceptus, de restitutione. Conuenit & inter Sueuicos Duces & Principem Casimirum Brandenburgensem Marchionem,

nem, qui tum ad Principes multo equitatu venerat, vt is vna cum Guilielmo ab Henneberg Comite, copias quas fabcrrime exornatas habebant, inde profecturi Sueuicis annumerarent.

CAP. LXXXI.

DE VLTERIORI SVEVICI EXERCITVS PROGRESSV.

IGitur Sueuorum Imperator cum suo exercitu inde digressus oppidum Svveinfordum obsedit, & ciuibus se in Nobilium Sueuórum arbitrium dedentibus, breui cepit. Re inter illos composita, cum ingens agmen sceleratissimorum hominum non ex subiectis Herbipolensis ecclesiæ modo, verum etiam Marchionatu & adiacentibus oppidis & pagis, noctu arces multas nobilium in Bambergensi episcopatu partim depopulatas diruisset, partim vero solo æquasset. Quin etiam Bamberga occupata in Cleri illic diripiendis facultatibus non parum multum insolentiarum egisset, Duces cum copiis eo vbi tunc hæc exoletorum fex triumphabat, pedem protulerunt, diœcesim nemine resistente, facile episcopo restituerunt, iis qui ex Marchionatu & aliis finitimis pagis erant, redactis in ordinem. Inter alia Princeps Brandenburgensis Kizingen, id nomen est oppidi, quo seditiosi cateruatim conuenerant, cepit, LX. illic numero ad supplicium damnatis oculi eruebantur. Sedata iam in finitimis pagis turbulentissima tempestate Sueuici exercitus Imperator contractis copiis ad oppidum Memmingen iter instituit. Seditiosorum enim denuo illic magnus exercitus conuenerat, & oppidum obsederat. Imperator eo veniens non procul ab eorum castris castra ponit. Exploratis inde ferme quatuor millibus seditiosorum qui prope pagum Schrattenbacum conuenerant, cum equitibus nonnullis aduersum hos conflicturus processit. Sed cum nec machinas nec pedites ad se ob imminentem noctem posset perducere, infecto negotio discedere coactus est. Sub noctem vero omnibus militaribus copiis hostes, quorum XII. millia erant eo aggrediente, rursus infecto prœlio, quod vltra fluuium Lubas fecissent gradum, voti compos nequibat fieri. Veruntamen machinis aduersus illos biduo satis prospere vsus est: Multa interim vt hosti sit obuiandum secum volutat. Tandem vtrinque ad arma concursum est. Seditiosorum multi confossi sunt, quibus etiam Sueuorum pedites vexillum abstulerunt. Quare qui supererant, noctu cum machinis nonnullis aufugientes ad arcem Sulzperg, dictam vix quatuor millibus passuum a Campidono distantem peruenerunt. Inter hæc fortissimus & florentissimus Cæsarei exercitus Imperator Georgius a Fronsperg inclinata iam in vesperam die, cum copiis quas e Mediolano eduxerat, Sueuici fœderis nobilissimo & fœlicissimo Imperatori, Georgio Truchses obuiam venit. Vtrique ergo Imperatores hostem insequuntur. Qui impensissimis precibus vt cum Imperatoribus in colloquio verba facere liceret; impetrauit. Res feliciter inchoata felici exitu finita est. Dedunt se seditiosi, armis & vexillis positis, in Sueuorum confœderatorum arbitrium. Digna per Iouem laudibus victoria, quæ non humano sanguine sed clementia stetit potius. Nam ea demum, & apud Deos & homines victoria minimum est habitura inuidiæ quæ clementiæ plurimum habuerit.

Goodalius lib. 4. p. 166.

p. 126.

CAP. LXXXII.

VT PRINCEPS PALATINVS CVM EXERCITV SVO PER MOENVM DESCENDERIT.

SVeuicis copiis ex Heidingsfeldo discedentibus postero die Princeps Palatinus cum exercitu in pagum Remblingen profectus est. Milites in Heussen & Entingen pagis Comitatus Wertheimensis castra collocabant. Sequenti die in oppidum

Goodalius lib. 4. 167. & lib. 5. p. 169.

dum Wertheim, hinc Milteburgum vna cum Moguntiæ ditionis locum tenente, qui inter vias obuiam venerat, Principes ingressi sunt. Equitatus in Berstat, peditatus cum machinis in pagis Hambach pernoctant, conuentione de mulcta Archiepiscopatus Moguntini facta, Oberburgum Principes, equitatus Niderburgum, Moguntinus locum tenens Cleinvvalstadium petunt.

Cap. LXXXIII.
QVID ASCHAFFENBVRGI SIT ACTVM.

Ghodalius c. l. Cvm ad Aschaffenburgum Moguntini Archipræsulis Curiam, vt vocant ventum esset, Principes se in arcem illic receperunt, militibus in adiacentibus pagis castra collocantibus. Sequens dies ciuium & seditiosorum negotiis insumptus est. Certo autem Princeps Palatinus Moguntiam & oppida in Ringauia, quod ad seditiosos desciuerant, obsidenda decreuerat. Verum præmissis Principum literis, ne id fieret, sese dederunt, res seditiosorum composita est, nempe vt inter cetera non suo ipsorum, sed locum tenentis iudicio starent, denuo iuramento præstito. Ad hæc XV. millia aureorum exiguntur. Inde Princeps Palatinus cum omnibus militaribus copiis Diepurgum oppidulum petit. Hinc ad Oppenheim celebris nominis oppidum venit. Equitatus cum Principibus Rhenum transmiserat, peditibus sequenti die sequentibus. Diem illic manere cogebantur, quod Principi Palatino Moguntinus locum tenens Aschaffenburgi pollicitus fuerat se auxilio cum CCC. equitibus ad Oppenheimium venturum.

p. 117.

Cap. LXXXIV.
VT SEDITIOSORUM TRANSRHENANORVM AGMEN ET CASTRA EXPLORATA SINT.

Gnodalius lib. 5. p. 170. Eodem miserandæ calamitatis tempore nil prorsus ab exercitus summo duce Schenck Eberhardo Generoso barone, quod bonum Imperatorem decebat, prætermittebatur, quin nullum non lapidem, vt prouerbio dicitur, mouebat, quo seditiosorum, qui denuo, prope Neapolim conuenerant, propositum exploraretur. Hos vero pagum Dalsheimium concessisse illicque circiter VIII. millia numero castra collocasse nunciatum est. Flagrabant, vt prius, inusitatis cupiditatibus, minabantur se Principem Palatinum cum copiis omnibus, velle non opprimere modo, verum etiam crudelissime vexare, & se non vexaturos tantum, sed inaudito quodam feritatis genere interfecturos, quoscunque sibi aduersos comperissent. Et me hercle huius sceleris atrocitas primum illis prospere successit. Omnia minis, tumultu, præda, cæde passim implent. Conuenerant autem, vt dicere cœperam, ex Thymopolitanorum, Merleinorum, Heillspruckenanorum & Wachenheimensium copiis prope Neapolim collecti. Gradu deinde facto Agersheimium, Lamsheimium, Freinheimium, oppida capiunt. Hinc Principis Palatini arcem in Dyrmstein ad deditionem compellunt. Resistebant, qui illic præsidio locati erant, inter quos & iam præfectus a Zell (id ei pago nomen est) fuit. Resistentibus inquam illis, id quod tum bonos ac fideles subiectos decebat, sediriosi violenter arce positi, præfectum cum quindecim aliis viris miserabiliter occidunt, occisos ex arce proiiciunt. Arcem depopulatam vna cum clarissimi Iurium doctoris, domini Wolffgangi ab Affenstein castello, diripiunt, & solo æquant. Pagum egressi præsulis Wormatiensis ædes incendunt; Et hac fraterna charitate inflammati arcem Nevvenleyningen occupant & depopulantur. Erat illic tum Comitissa a Westerburg, fœmina pudicitia & natalium claritudine insignis, quam vt cibum coqueret, & ingurgitantibus ministraret, coegerunt. O detestabilem, & execrandam atrocitatem dicamne an impietatem! Sed pergam non cum ipsis, sed vt immanissimi

ſimi latrones perrexerint, ſcribere. Omnibus ad votum illis ſuccedentibus VVeſterburgenſem arcem Altleiningen concremarunt. Hinc ad monaſterium Heningen commigrant prædam agentes. Eodem modo pleraſque arces prope montem Donnersberg dictum capiunt. Hunc ego Tonantis montem a Ioue fulgurante dictum, eo tempore quo Romani cum Germanis bella geſſerunt, crediderim, quippe cum & alia eiusmodi vocabula præſertim in hoc terræ tractu adhuc licet corrupte pronuncientur, ſuperſint. Sed de his alias fuſius fortaſſe & commodius. Captis arcibus oppidum Kircheimium ſub ditione Comitum a Naſſavve ſibi vendicant. Deinde Bolando, & Stauffen arcibus incenſis, in locum qui Gavve vocatur, profecti breui comparato exercitu damna dederunt vehementer deteſtanda. Ergo quaſi re feliciter geſta, *Io triumphe*, magno plauſu canebant. Quod ſi ſceleratorum hominum votis ſucceſſus vltra aſpiraſſent, Dii immortales, quo fuiſſet illorum execranda impietas euaſura?

CAP. LXXXV.
VT PRINCEPS PALATINVS SE CONTRA HOS SEDITIOSOS GESSERIT.

IAm cum Principi Palatino, quonam loco ſeditioſi caſtra collocaſſent, eſſet nunciatum; ſuos, quos tanta ſemper clementia gubernarat, ad ſeditionis auctores rurſus deſciuiſſe moleſtiſſime tulit. Vnde feræ gentis ferro duriores animos vt debilitaret, manſuetiſſimum ingenium ſuum, ad tempus depoſita clementia, ſeueriori ſeueritate vti cogebatur. Ducis itaque iuſſu, exercitu probe exornato magiſter equitum ex Oppenheim per arcem cum equeſtri vexillo hoſtem exploraturus profectus eſt, Principe cum omnibus copiis tempeſtiue ſubſequente. Inter vias autem Moguntinus Locumtenens obuiam factus CCC. equites ſuos copiis adiunxit. Iter vero Weſthouen verſus, id pago nomen eſt, inſtituebatur. Interea nunciatum eſt, ſeditioſos noctu ex Dalsheimio profectos ad Gunheimium frequentis nominis vicum, in quo Ioannis ab Oberſtein arx eſt, gradum feciſſe. Huc magiſter equitum illorum ſecutus veſtigia ſe confert. Iam quia per patentem campum acie inſtructa proceſſerant, quot virorum in vno cuneo fuerint, ex ipſis ſemitis erat facile deprehenſu. In ſingulis cuneis quadrageni tres, ad dextram vero in agmine, quod tum leue vocabant, viceni ſeptem inceſſerant. Hinc vero magiſtro equitum cum ſuis ad celebre oppidum Pfedersheim, elegantiores Petram ſanam vocant, tendente, ſeditioſi illum curſu præuertunt. Mox oppido ad deditionem verbis tantum compulſo, quibus auxilia Princeps Palatinus breui, & admodum magna quidem ventura pollicebatur, ad hæc ne ad ſeditioſos deficerent ab ipſo Principe Burggrauius Alzeienſis penes CC. viros ante dies quinque præſidio vt eſſent illuc ordinauerat, intromittuntur.

Gnodalius c. 1.

p. 114.

CAP. LXXXVI.
DE STRAGE IN PFEDERSHEIM FACTA.

IAm cum magiſter equitum, quid hoſteis molirentur probe intelligeret, eoq; e indicato iuſſu Ducis acies eſt inſtructa, & ad oppidum deducta. Conſultatur hic de hoſte aggrediendo. Ab oppido ergo centum paſſus equitum peditumque exercitus conſtituitur, machinæ leuiores prope montem D. Georgii, cui etiam in cacumine fanum eſt dicatum, vehuntur, ex quibus iacula in oppidum miſſa ſunt, iis qui intus erant, nequaquam in vtramuis aurem dormientibus, ſed fortiter quoque repugnantibus. Erant & ipſis ſuæ machinæ. Iam pene horæ ſpatio elapſo conſultum eſſe iudicant, definiretur numerus equitum, qui trans fluuium Phrem in valle oppidum alluentem mittantur. Hos enim quid ſeditioſi acturi eſſent probe

Gnodalius c. 1.

perspecturos, quod hac quam isthac multo id commodius posset fieri arbitrati sunt. Nec frustra hoc negotium susceperant. Igitur magister equitum cum equestri vexillo, assumpto Diethero a Schonburgo, Alzeiæ Burggrauio, qui tum quinque turmarum erat decurio, in agro prope facellum quoddam cis fluuium consistit. Missus erat etiam Iohannes a Schonburgo cum Vbiis equitibus, quos Colonienses vocant, in valle vt consisteret, & quid hostis moliretur diligentissime consideraret. Quos qui in oppido erant, nam vexilla tria, vt probe ab incolis cerni possent, erigebantur, vel CCCC. vel ad summum D. tot numero esse, id quod postea certo cognitum est, arbitrati sunt. Magister equitum interea vices suas VVolffgango Vlricho a Flehingen committens, vno comitatus puero ad Principem Palatinum, quid agendum esset exploraturus accessit. Quo ad exercitum veniente Ducis consilio decretum est, quandoquidem oppidum esset obsidendum, locus quo castra ponerent, deligeretur. Quæ ad fluuium supra oppidum posita sunt. Iam vero cum hosteis in oppido, extra vero copiæ instructa acie essent, nemo tum futurum putabat prœlium, præsertim iam Hespero apparente. In castra ergo quibus vires reficerent, vinum, frumenta aduehuntur. Verum illico portis apertis, hostium subita eruptione tria vexilla ex oppido egrediuntur. Eo autem propter impedimenta machinarum, nec equites nec pedites peruenire poterant. Quidam seditiosos vt Principis machinas tollerent, alii vt equites depellerent egressos arbitrabantur. Inter hæc vltra octo millia hostium ex oppido erumpunt, fortasse quod se facile eas quæ trans fluuium erant copias, prœlio contundere sperarent, Nam adduci non possum vt exercitum qui ad D. Gregorii montem erat, ab ipsis visum credam. His conspectis equites inter se propius iuncti, quid agendum sit a magistro equitum expectant. Qui vt ita iuncti superiora peterent iussit. Ipse vero cum Moguntino equitatu in hostium prospectum processit. Quem ducis iussu Treuirensis & Iuliacensis copiæ sequebantur. Exercitus Principis cum machinis interim in expeditione consistebant. Rustici visis equitum copiis, instructa acie per medias vineas ad locum impeditum, & iniquum, quoque equites nequibant venire, transeuntes, machinas suas in exercitum, quo Princeps ipse erat, direxerunt. Primo iaculo Principis a secretis supremo fere loco constitutus periit. Interim tres machinæ in rusticos recta procedentes diriguntur, quarum emissis iaculis, illico in fugam coniecti oppidum repetunt. Quorum admodum multi ab equitibus, qui in aciei fronte erant, sunt interfecti. Quod si iuxta magistri equitum consilium pedites, qui in leui armatura erant, eadem opera hostes adorti ante portam inuasissent, vel pauci vel nulli illorum euasissent. Fugientes vero omnes interficiebantur, vt eo conflictu ferme quatuor millia seditiosorum sint cæsa. p. 219.

Cap. LXXXVII.
QVID POST PROELIVM AD PFEDERSHEIM IN CASTRIS ACTVM.

NOcte iam prœlium dirimente Principis in castra se recepere. Præsidio circa oppidum disposito, quatuor parteis, quindecies centeni pedites, & mille equites sibi vendicabant, in excubiis constituti. Postero die sole iam exorto machinæ in oppidum diriguntur; nonnullis iaculis emissis: qui intra erant, se cum oppido Principi Palatino dedunt. Quo facto illico machinæ sunt amotæ. Pacem igitur omnium nomine legatis suppliciter petentibus iniungebatur sub vitæ internitionem, quam accuratissime curarent, ne quis præsertim antesignanorum ex oppido aufugere, sed simul omnes quid a Principe decerneretur expectarent. Sequenti itaque die, quæ Christi redemptoris nostri præconi Ioanni Baptistæ solennis erat. Principes cum equitibus planitiem non procul a monte D. Georgii occupant; Eo iussi sunt ex finitimis pagis venire rustici, vt selectione facta de præcipuis sedi-

feditionis ducibus fupplicium fumeretur. Via per quam ingredi debebant trecentis erat munita equitibus, ne hoftium quifquam aufugeret. Tria ergo millia rufticorum iuffu magiftri equitum, & domini Frouuin armis pofitis ex oppido egrediuntur. Demonftrant hi duo viam & quo eundum, & ne fugam meditentur grauiter interdicunt. Quorum fidiffimo & amantiffimo confilio fi obtemperaffent, haud quaquam tanta fuiffet eo die facta fanguinis effufio. Monebant enim aperte, actum effe de omnibus fi effent fugæ præcipites. Quid multis? Egreffis illis porta claufa eft. Iam vero cum iugum primi hinc & inde ftipante milite confcenderent, qui poftremi erant obtento iam aliquoties cliuo in biuio, fugæ ineundæ gratia conuerfi funt. Quos equites infecuti oppreflerunt. Hoc vifo equites qui in cacumine erant, fimili pertinacia illico in confectandis rufticis vtebantur. Res vifu & auditu horrenda. Hic Princeps Palatinus cui hæc pugna mire difplicebat, quippe qui innata clementia pacem potius quam ex humano cruore victoriam peteret, cum exercitus duce, præfecto curiæ, & aliis quam potuit fedulo, equites ne miferam plebem tam mifere mactarent, fuos effe quos confoderent, orat, obfecrat, obteftatur. Hanc laudem etiam apud hofteis tua clementia, clementiffime Princeps Ludouice affequutus es. Hoc eft vere effe Principem, hoc eft vere fubiectis parcere, cum pœna digni fupplicio afficiuntur, ante actæ vitæ culpa minime confiderata; pro illis intercedere, inter excandefcenteis milites, inter vibratos gladios inter equorum & armorum fonantem fragorem, medium accurrere, ex media morte raptos feruare, plus fatis effufum effe humani fanguinis, mitius per imprudentiam peccantes tractandos teftari, & cum imperio ob incenfum furentium furorem non potes, lacrymis in miferorum fortunis mifericordiam adhibebant rogare. Ea autem repentina clade fere D CCC. ruftici cecidere. Ex agmine autem feruato circiter XXX. capitali fupplicio affecti funt, Reliqui quamuis & ipfi rei mortis effent, denuo iuramento præftito ad propria redierunt.

Cap. LXXXVIII.
QVID PORRO CVM RVSTICIS AD PFEDERSHEIM FVERIT ACTVM.

His rebus confectis iam inclinata in vefperam die ad caftra Principes tendebant. Verum cum adhuc circiter mille ruftici in oppido effent, verendum erat ne noctu aufugerent nifi tanta folertia quanta præterita nocte vigilarent, quod tamen & equis & hominibus graue erat. Habito confilio res commiffa eft Magiftro equitum. Qui accepto equeftri vexillo oppidum petit, & rufticis in cœmiterio congregatis D. ex illis in ecclefia, præterea portas omnes, ne debitam pœnam fcelerati effugerent concludi iuffit; ciuibus vt diligentiffime conclufos obferuent præcipit, fe ex eis qui bona fide annumerati effent, aufugerent, impleturum.

Ad hæc quofcunque qui fe vtut poterant occultaffent inuenirent, qua maxima poffent diligentia tenerent. Nequaquam autem hoc crudele tibi videatur, cum huius oppidi communitas plus quam effrenata temeritate geftierit. In caftra reuerfo magiftro equitum iniungitur, vt vna cum Iacobo a Fleckenftein & Ioanne
P. 1172. a Schonburgo craftina die rem inter oppidanos componat. Qui albicante iam, vt ille ait, die oppidum ingreffi cuius rei gratia miffi erant oftendunt, inuenti autem funt adhuc CCC. ruftici; omnibus vero in vnum congregatis fingulorum nomina magiftri equitum iuffu lecta funt. Ex quibus XXIV. capite puniebantur, reliqui omnes incolumes ad fua reuerterunt. Mox res inter ciues componi cœpta eft. Ex his quatuor capitali fupplicio afficiebantur, alii quippe feditionis duces pridie, cum conarentur Principem & vniuerfam nobilitatem ad internecionem vfque delere, in agmine fugientium occubuerunt. Ciues pecunia mulctati, & vt arma, machinas, gladios in arcem Alzeiæ deferrent, & priuilegia, quæ mul-

tis seculis obtinuerant, Principi offerunt, nouum iuramentum præstarent quoque decretum est.

Cap. LXXXIX.
QVID IN CASTRIS ILLIS VLTERIVS ACTVM.

His gestis dies aliquot Principes in castris illic manserunt, in eo autem terræ tractu multum damni a Martialibus dabatur. Interea quoque finitimorum pagorum seditiosi, suorum laborum fructum dignum percipiebant. Huc etiam e Francofordia, Wormatia, Spira ciuitatibus, cum in hac truculentissima temporum conditione tumultuantes in clerum atrociter insurrexissent, Legati ad Principem Palatinum pacis & reconciliationis gratia missi sunt, & voti facti compotes ad sua redierunt. Venit & huc Princeps Ludouicus Comes Valdentiæ cum centum equitibus, quos deinde Palatini copiis adiunxit. Quin etiam duo præcipui seditiosorum duces in castra adducti, vni nomen erat Michael Busch, in quem Princeps Palatinus multa beneficia collocauerat, quorum oblitus fœdifragorum dux fœdifragus effectus est; alter Mervvein dictus, seditiosorum signifer fuerat; Qui interrogatione & confessione peccatorum facta decollati sunt.

Cap. XC.
VT FREINSHEIMIVM ET NEAPOLIS DENVO CAPTA.

Gnodalius lib. 5. p. 73. Hinc oppidulum Freinsheimium cum vniuerso exercitu obsessum in deditionem acceptum est, incolæ partim suppliciis, partim pecunia mulctati sunt. Et vt non arma solum verum etiam priuilegia illico Principi offerrent, sancitum. Postero die Neapolitani deditionem fecerunt. Qua facta Principes ibi diem vnum ac alterum manserunt. Treuerensis, & Principis Ludouici exercitus in Winzingen & Muspaco, id pagis nomen est, pedites in Diedefeldo & Hambaco castra posuerunt. In Neapolitanos ciues, quod insolentiores ceteris fuissent, paulo animaduersum est. Octo enim ex illis capite plectebantur, aliis in vincula coniectis. Qui super erant, iussi sunt armis & prærogatiuis oblatis, tria millia aureorum pendere.

Cap. XCI.
QVID APVD MINFELDVM ACTVM SIT.

Gnodalius c. l. Posthæc Principes cum exercitu Neapoli profecti, in pagum Gedronostein peruenerunt, copiæ in finitimis vicis castra collocauerant. Hic oppidi Landoiæ legati venientes, Principi Palatino vinum, frumentum, armenta contulerunt, & in concordiam consentientes, ad sua reuersi sunt. Sequenti die ad pagum Minfeldum veniunt. Hic Principes castra, pedites vero in Frickenfeldo ponunt. Interea Albipolitanis, qui hac in seditione satis (vt alibi tum vbique locorum fere ferocientes) fuerant insolenteis, nam oppidum Sels, arcem Remigii depopulari & incendi permiserant; præterea castellum Rœderen occuparant; vt cum Principe Palatino conuenirent: de ineunda concordia dies indicta est.

Legati vna cum generoso Domino Ioanne Iacobo Barone Merspurgi Cæsareæ & Catholicæ Maiestatis in inferiori Alsatia præfecto veniunt. Multis vero vocatis in consilium, post longam deliberationem, tandem eo res deducta est, vt ciues Principi Palatino sex millia aureorum darent, & seditiosis octo numero in oppido decollatis, maiores machinas iam dicto præfecto redderent. Verum Albipolitani diem ex die prolatantes hanc inire concordiam differebant. Id cur factum sit, aliorum esto iudicium. Hoc constat Principi Palatino hanc dilationem vehementer displicuisse, quippe quod illa impediretur quo minus Illustriss. Principis p. 115.

cipis

cipis ac Domini Domni Ferdinandi Austriæ Archistrategi, Cæsaris Caroli inuictissimi Imperatoris Augusti, fratris germani votis faceret satis. Miserat enim idem Archidux viros a consiliis a Palatino auxilium postulatum, bellum contra seditiosos gesturus. Equidem hæc acerbitas orbis terrarum perturbatione, omnibus Principibus impendere videbatur.

Cap. XCII.
VT ALBIPOLIS OBSESSA SIT.

IAm cum Albipolitani omnino rebelles esse viderentur, Princeps Palatinus eo coactus est mouere castra. ItaqueDux exercitus & Magister equitum cum omnibus copiis ad oppidum peruenientes ea loca occuparunt, quæ nil minus quam occupari posse ciues arbitrabantur. Principis Palatini equitatus in monte & in vico Suueig, Treuerensis in Rechtenbaco, Principis Ludouici equites in Rodt, vltra viam equestrem, pedites cum machinis in valle prope collapsa ædes, quas incolæ Burgstadel appellant, castra collocauerant. Interim quoque pagi, qui ad seditiosos defecerant, punitis quibusdam ducibus, quorum septem numero erant, restituuntur. Principe igitur Palatino cum equitibus adueniente, sub noctem dux exercitus ingenti labore, machinas propius muros oppidi satis bene muniti admouit. Exorto iam sole, signum per tubicines datur. Quod salutationis genus non omnibus gratum fuisse existimo, quippe quod hanc consonantiam mire dissonans bombardarum fragor sit secutus. Non erat vsquam quieti locus. Qui in oppido erant, impigre in castra æque tristia iacula, ac immissa; fuerant emittebant. *Gnodalius c. I.*

Cap. XCIII. XCIV.
VT CONCORDIA FACTA SIT.

EO die Cæsarei Regiminis generosus Ditherus a Manderschiedt Comes, & Fridericus a Lidbacho.Præterea ex Argentorato,Spira,Wormatia,Hagenoa,Landoia ciuitatib. legati venerant, rem compositurі.PrincepsPalatinus,vt Cæsarei regiminisLegati pro pace ineunda agerent permisit. Interim tamen ab oppidi expugnatione nequaquam cessabatur.Aiunt postero dieDC.iacula in oppidum missa,quorum sonitus etiam vltraRhenum auditus est.Porro duorum legatorum studio & cura Albipolitani eo deducti sunt,vt in vesperam die iam inclinato oppidum Principi dederent,cum iam non possent concordiam a præfectoCæsareo præscriptam impetrare.Ad hæc non parum incommodorum passi erant inter obsidendum. Vt summatim dicam: sic inter eos conuenit, vt Principi Palatino VIII. millia aureorum penderent, eumque cum equitatu in oppidum de seditiosis supplicium sumpturum, intromitterent, & machinas cum equitatu maiores euehi permitterent. Quod ciues se facturos fide data promittebant. Mane cum iam prima luce Princeps cum equitatu oppidum ingressus est, tres capitali supplicio affecti, duobus digiti detruncati, reliqua gratia Principum sunt erepti. Oppidum deinde Cæsareo præfecto restituit, & ne amplius a Cæsaris tum fide tum amicitia ad seditiosos deficeret, Princeps hortatur. Inde in castra reuersus, diem vnum ac alterum propter negotia emergentia illic mansit. *Gnodalius lib. 5. p. 174.*

Cap. XCV.
DE PRINCIPVM DISCESSV.

REbus ita confectis Archiepiscopus Treuerensis cum copiis suis, Principe Palatino comiter salutato, in ditionem suæ ecclesiæ per Wasgauiam iter instituit, Princeps ipse dimissis quibusdam equitibus eo die cum reliquis copiis ad Rheni *Gnodalius c. I.*

Zaberniam peruenit, vbi pernoctabat. Mane hinc profectus Germersheimium, oppidum bene munitum petit, vbi diem propter oppidanorum & male feriatorum quorundam negotia coactus est manere. Deinde prope Germersheimium Rhenum cum equitatu transmisit, peditatu Spiram versus misso. Post fere DCC. cum equitibus pulcherrime exornatis Heydelbergam absque vlla triumphandi pompa, quippe qui mitissimo ingenio eiusmodi victorias necessarias quidem, lugubres tamen, vtpote non Turcico sed Christiano, non externo sed domestico sanguine partas, existimet, ingressus, in arcem suam, qua omnia illæsa ac intacta erant conscendit. Iam ergo omnem victoriam, a rerum omnium conditore esse, id quod tum alia tum hac miserrima temporum calamitate clarius est quam vt probatione indigeat, cogitans, quod Christianum decet Principem Heydelbergæ in Regali Sancti Spiritus ecclesia, summæ & indiuiduæ Trinitati, pro concessa victoria cum pia, gratiarum sacro celebrato, comitante Nobilitate interfuit. Deinde eos qui stipendia portauerant, ad sua liberaliter munificeque dotatos dimisit. Triumphum quidem tibi in præsentia Illustrissime & clementissime Princeps Ludouice, Pater patriæ, Princeps Elector piissime, non decernimus, quod inclyti nominis tui inuicta virtus instar æterni sit Triumphi. p. 231.

IOANNIS ATROCIANI ELEGIA DE BELLO RVSTICO, ANNO MDXX. IN GERMANIA EXORTO.

Qvis furor exagitat Germanas vndique gentes?
Quæ pestis miseros inficit atra viros?
Iustitia terram qualis diuexat Erinnys?
In quam perniciem rustica turba ruit?
Arma peronatus Mauortia clamat arator.
Martia luctificus clamitat arma furor,
Concutit arma ferox, placidus qui rura colebat,
Affectatque orbis feruidus imperium.
Nomen habent vexilla tuum mitissime Iesu,
Et, Verbum domini tempus in omne manet.
Nomen Christe tuum nullus non fundit ab ore.
Omnis Paule tuum personat agricola.
Voce Euangelium ingeminant gens rustica, quamuis
Nemo euangelico viuere more velit.
Non tantum insanus quondam insanibat Orestes,
Nec Penthei genitrix tam furiosa fuit,
Vt nunc agricolæ, diuina lege superbi,
Et quibus est Christus semper in ore suo.
Credimus immites Phlegetbonte exisse sorores
In nostram, faciant quo mala multa, plagam.
Eumenides passim discursant, nulla furore
Non est plena domus, regnat vbique furor.
Inde est quod ferrum in dominos gens rustica stringit,
Et domino seruus denegat officium.
Defensare fera dominum qui morte solebat,
Nunc iugulat dominum seruulus ense suum.
Testatur crudele nephas Vinsperga peremptos
Qua luget claros nobilitate viros
Oppidulum infelix, quod nullum nomen habebat;
Occisis dominis nobile nomen habet.
Seruo quid credas? Seruo quid credere possis?
Omnis seruorum contaminata fides.

Quam

Quam felix Vrbanus erat, quem cura fidelis
Seruabat serui nobilitata uece.
Sensit opem serui finita Scipio pugna.
Laudatur seruus Marce diserte tuus.
Tuasit liber seruili Restio techna.
Concelebrant vernam tempora Gracche tuum.
Viuere qui cupiat, longam & producere uitam,
Agros hic linquat, ruricolasque feros.
Nemo magistratus audit, regesque potentes,
Casareas leges, casareasque minas.
Scriptura quam nullus bonos, quam vilis vbique
Verbum qui domini pradicat ore pio.
Nulla fales monachis, non est vittata sacerdos
Tuta, nihil tutum seruat vbique furor.
Sacri raptantur calices; vestesque sacrata,
Disiectaque iacent sub pede reliquia.
Deuastata iacent etiam tinctoria sacra.
Angelicus panis non habet ille locum.
Diuorum delubra cadunt vastantibus armis.
Infelix plebes nil sinit esse sacrum.
Profer Diuorum effigies, depictaque signa,
Auertent oculos rustica turba suos.
Prostituat si quis Lalagen, vel dulce canentem,
Auertent oculos concio nulla suos.
Aurum ostende rubens, auratam ostende figuram,
Nunquam vilescet nummus imaginibus.
Tempora sunt, magni qua pradixere Propheta,
Et qua non vani concinuere viri.
Discessit virgo, desunt Saturnia regna,
Venerunt duro ferrea secla pede.
Ætate hac prorsum cecidit sanctissima virtus,
Regnat vbique malum, regnat vbique scelus.
Omnia languescunt natiuo exhausta vigore,
Festinatque suum mundus ad interitum.
Limpidiora olim prabebat lumina Titan,
Clarior & Phœbus lumine clarus erat.
Ipse vides pariter pulchram decrescere lunam,
Parcius & noctu luce micare sua.
Cretica flagrantis decrescit stella corona.
Lucis habet Veneris stella serena minus.
p.134 *Sentit paulatim viduari luce Bootes,*
Euaditque istud stellula nulla malum.
Ardebat modo fulgenti carbunculis igne,
Fortius & tenebras irradiare nigras.
Quondam thura dabant molles meliora Sabai,
Iam nec tam prastans India mittit ebur.
Virtutem amittunt frutices, herbaque salubres,
Amittunt vires semina quaque suas.
Falluntur medici, falluntur pharmacopola.
Abrotani vires secula longa premunt.
Censes illasum pomis mansisse saporem?
Censen dulcorem vina tenere suum?

Mitius

Mitius efflabant zephyri melioribus annis.
Ver mage formosum tempora prisca dabant.
Tunc mage mellifluo resonabant carmine sylua.
Psallebant volucres tunc mage dulce melos.
Quamuis cantillet modulos philomela canoros,
Imperfecta tamen debilitata canit.
Mirati veteres longaui cornua cerui,
Nunc vix miramur cornua cerue tua.
Pracipitem leporis lapsum, ceruosque volantes,
Mirata est multum stirps veneranda patrum.
Nos, quia deficere incipiunt cerui, leporesque,
Miramur ceruos parcius & lepores.
Vbera lacte domum vaccas distenta videbis
Gestare (vt quondam) caprigenumque genus?
Tanta mole Ceres curuabit rustica plaustra?
Curuabis vites munere Bacche tuo?
Squamosi nequeunt pisces euadere damnum,
Fluminibus pisces damna tulere suis.
Barbo quippe minor liquidis innascitur vndis:
Flumina iam breuior pascitat alta lupus.
Ister lentescit, lentescunt flumina Rheni.
Diminuit cursum Strymonis vnda suum.
Aurea nunc ramenta Tagus minuisse putatur.
Auri Pactolus fertur habere minus.
Nullus Erythreo inueniet tot gurgite gemmas,
Inuenit veterum quot studiosa manus.
Bethyca pradiues fundebat multa metalla,
Attraxit vires Bethica terra suas.
Nec tam subtiles contexit aranea telas.
Dadalea bombyx nunc minus artis habet.
Nonne vides hominum quam nunc sint corpora parua?
Nunquam tam paruus corpore mundus erat.
Quando adeo morum probitas tacuit, pietasque? p. 135.
Quando adeo fidei, iustitiaque decus?
Quando adeo infelix regina pecunia mundus
Sic tibi seruiuit? sic quoque coluit?
Quando adeo neglecta fuit dilectio fratrum,
Quam toties Christus pracepit omnipotens?
Quando adeo placuit curare cutem interiturum?
Viuimus o vitam Sardanapale tuam.
Quando adeo illicito stimulatus adulter amore
Neglexit leges o bone Christe tuas?
Quando adeo interiit rerum pulcherrimus ordo?
Quando adeo passim vita pudica ruit?
Nunquam stelligero detecta Superbia cælo
Aspernata magis numina magna fuit.
Qui non arma capit, Christi non dicitur esse.
Bella gerunt Christo rustica turba suo.
Qui non bacchatur vulgi de more furentis,
Inter Christicolas non habet ille locum.
Non didicit Christum nisi qui simulachra perurit,
Atque sacerdotum qui spuit in faciem.

Non

Non didicit Christum nisi qui armenta malignus
Irridet, bombos & docet esse lupos.
Non didicit Christum nisi qui temerarius audet
Omnia sanctorum spernere dicta patrum.
Non didicit Christum cui Franciscana lacerna
Ex humero pendet plurima ad vsque pedes.
Non didicit Christum ieiunans tempore certo.
Sultano est peior festa sacrata colens.
Non didicit Christum manibus qui numina passis
Implorat, curuans temnitur atque genu.
Non didicit Christum psallens tibi conditor alme,
Exultansque chorus religione caret.
Non didicit Christum nisi qui Mezentius alter
Contemnit diuos, angelicosque choros.
Non didicit Christum qui te pia virgo salutat,
Angelicumque tibi concinit illud aue.
Non didicit Christum natos qui chrismate sacro
Vngi permittit nomine Christe tuo.
Non didicit Christum nisi qui renouarier optat,
Baptismumque iterat credulitate vacans.
Non didicit Christum nisi qui mendice labora
Dicit mendico paupere pauperior.
Non didicit Christum, talpa quoque cecior ille,
Fertur, opus qui nunc asserit esse bonum.
p. 45. *Non didicit Christum, requiem qui rite precatur*
Æternam, quorum corpora humata iacent.
Non didicit Christum cui libera abunde voluntas
Asseritur, non est scilicet arbitrium.
Non didicit Christum nisi qui te Missa nephandum
Esse nephas rabido publicat ore suo.
Non didicit Christum nudat qui vulnera mentis
Fœda sacerdoti, mortiferumque malum.
Non didicit Christum gaudet qui cœlibe vita:
Vxorem ducat qui velit esse pius.
Non didicit Christum, census decimasque libenter
Persoluens, illum lurida lepra tenet.
Non didicit Christum nudato vertice doctis
Assurgens, quicquam vix pia turba probat.
Non didicit Christum doctas qui mittit Athenas
Filiolos, multum nil didicisse iuuat.
Non didicit Christum cruce signans se veneranda,
Atque manu gestans signa rotunda precis.
Non didicit Christum germanis qui nisi verbis
Vitali infantes amne lauare solet,
Non didicit Christum veteri de more sepulchrum
Constituens, stultus qui monimenta cupit.
Tales progenerat fructus lachrymabile bellum,
Bellorum talis transitus esse solet.
Quis poterit deflere satis seruilia bella?
Flebilibusque elegis omne referre scelus?
Enceladum si quis viuit, sauumque Typhœa,
Magnanimum hunc dicunt rustica turba virum:

Hac atas si blanditur celare perita
Verrucas, scabiem, vulnem magna quoque.
Et si quem penitus viciauit lurida lepra,
Sunt qui contendant purius esse nihil.
Hypsæa si quis fuerit quoque cæcior ipsa,
Attamen exuperat lumina milue tua.
Toxica qui reuomit, fertur dulcissima mella
Sparsisse in populos o Deus alme tuos.
Cerberos legit hac atas miseranda fereatus,
Bellorum fructus colligit omnis homo.
Callyroen vita referens & moribus atris,
Inter Pimpleas rite locanda venit.
Hoc verum, si cuncta probet, quæ rustica plebes
Insanit, sana non erit vllus honor:
Quamuis casta magis non sit Tritonia virgo,
Borbaricis ut sis moribus, esse negant.
p. 237. *Aures occludas cum vulgus iudicat ipsum.*
Iudicium vulgi qui fugit, ille sapit.
Et sapiunt omnes, damnant qui rustica bella.
Qui detestatur rustica bella, sapit.
Olim summa fuit capiti reuerentia docto,
Contemnunt doctos rustica turba viros.
Solus habet nomen docti quem vexat Erinnys,
Et cuius linguam bilis amara regit.
Talem progenerant frugem tristissima bella,
Bellaque sunt tali munere nota modo.
Vrunt innumeros passim gens rustica libros,
Librorum passim copia magna perit.
Sed quantum facinus miseri tot perdere libros,
Soluereque in cineres tot monimenta sacra?
Rustica dic plebes, euorra barbara plebes,
Dic morum pestis, dic fugienda lues,
Impulerit libros trepitanti exurere flamma
Qua causa, infelix, pestiferumque genus?
Qui Phœbus posuis facinus, quique aurea Phœbe
Aspicere hoc vestrum? qui Deus omnipotens?
Nunquam adeo immitis Scyron, fuit atque Procustes,
Et Sciuis & Cotus, Cercyon atque ferus,
Vt qui combussit pretiosa volumina nuper
Seruili bello Martius agricola.
O deflenda dies, nigroque notanda lapillo,
In qua tot noctes flamma perussit edax.
Tantalea dignus pœna vilissimus author,
Dignus quippe rota, caucaseoque malo.
Quod versas ingens authori Sisyphe saxum
Impone, aeternum sit tua pœna grauis.

Nunquam adeo Mauors nostras perterruit vrbes,
Nunquam adeo Reges, belligerosque Duces.
Vulcano pereunt altis in montibus arces.
Viuitur ex rapto, nulla rapina satis.
Flagranti vruntur flamma numero sine villa,
Vrunturque humiles igne feuante casa.
Thestilis inde sua fugitat cum prole, requirens
Nidum pignoribus, filiolisque suis.
Et detestatur multum seruilia bella,
Insanos omnes ruricolasque vocat.
Insuper exclamat, pulsat rutilantia clamor
Sidera, conuellit Thestilis ipsa comas.
Quid clamare iuuat? quid vellere stulta capillos:
Non reparat clamor, nec coma vulsa casam.
Tu potius crines insano euelle marito,
Supplicio hoc dignus stultus maritus erat.
Ille quidem est author, quæ tu perpessa, malorum, p. 238.
Et causa est miseri Thestilis exilii.
Discite amare viri sanctam super omnia pacem,
Immensum pacis discite amare bonum.
Omnia tranquilla florescunt tempore pacis
Nil non mellifluum tempore pacis erit.
Si quis prætulerit paci lachrymabile bellum,
Hunc perdent misere tristia bella virum.
Thestilis hinc erras, paci quod bella maritus
Prætulit, in dominos impia bella gerens.
Quid domini faciunt: conducto milite pugnant,
Et pugnant domini, corpore quinque suo.
Innumeri agricola iugulantur Marte feroci,
Ruricolum passim millia multa cadunt.
Nec tot apud notas prostrata cadauera Cannas,
Nec totidem extinxit Pharsala pugna viros.
Quot nuper cecidere tuis Germania campis,
Campis humano sanguine nunc fluidis.
Tale malum quondam Siculas inuaserat oras,
Id veterum certe quod monimenta docent.
Nam quidam ingenio fallaci & mente dolosa,
Pollicitus seruis vtile consilium.
Conueniunt, suades, nec persuadere valebat.
Displicuit cunctis vtile consilium.
Tunc aliud mendax commentum rhetor adornat,
Consilioque dea, credula turba perit.
Talem etiam nostri agricola audiuere magistrum,
Tali ruricola rhetore bella gerunt.
Atque etiam talis germanica pectora doctor
Seduxit, tali rustica turba iacet.
Ista licet sint magna nimis, maiora timenda
Sunt tamen, immensi Lerna timenda mali.

HV-

HVBERTI THOMÆ LEODII
HISTORIA SEDITIONIS RVSTICANÆ.

LECTORI SALVTEM!

BVRCARD GOTTHELF STRUVE

Ubertus Thomas, a patria Leodius dictus, Ludouico Pacifico, Palatino Electoria Consiliis erat & secretis, atque fratris & successoris, Friderici II. Comes adsiduus. Quam gratus fuerit acceptusque Electoribus Palatinis, arduis etiam negotiis & diuersis legationibus adhibitus, testatur Praefatio Annalibus ipsius Palatinis praemissa. Praeter alia ipsius Ingenii monumenta, inter quae etiam illud de Tungris & Eburonibus reperitur, haec ipsa est Historia, quae, vt ipse testatur, ex Petri Criniti potissimum vigiliis fuit deprompta, eo fine suscepta, vt, dum ista vernaculo sermone conscripta, aliis etiam nationibus de eo constaret. Breuius tamen singula exponuntur, quam a Crinito, & stylo parum eleganti. Freberus eandem ex MSto primus edidit, quam ab auctoris Filio, Iano Iulio, adeptum se fuisse profitetur.

SEDI-

p. 139. SEDITIONIS RVSTICANÆ PER SVEVIAM ET RHENI TRACTVM EXCITATÆ

ET PRINCIPVM VIRTVTE REPRESSÆ ANNO M D XXV. HISTORIOLA IPSO TEMPORE SCRIPTA AB HVBERTO THOMA LEODIO ILLVST. PRINC. LVDOVICI PALATINI ELECTORIS CONSILIARIO ET SECRETARIO.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI ET DOMINO, DOMINO ERHARDO DE MARCKA, SACROSANCTÆ ECCLESIÆ ROMANÆ PRESBYTERO CARDINALI, ARCHIEPISCOPO, VALENTIÆ EPISCOPO LEODIENSI DVCI BVLLIONENSI ET COMITI LOSSENSI, DOMINO ET PRINCIPI MEO CLEMENTISSIMO HVBERTVS LEODIVS SESE HVMILITER COMMENDAT.

*Vanta Germani cæteros mortales belli gloria semper antecellucrint, Reuerendissime Princeps, plenæ sunt Historiarum chartæ; & Mathematici hanc gentem pro horoscopo Martem habere tradunt. Vnde non mirum cuiquam videri debet, si conqueratur cottidie Germania, & maiores suos accuset, quod res olim præclarissime fortissimeque gestas, præsenti tum gloria contenti, posteris tradere neglexerint. Hinc enim factum, vt fortissimi Ducis Arminii, (cui si qua pro patria fortiter pertulit, non intercidissent, neque Græcia suum Alexandrum, neque Hannibalem Africa, neque Scipionem Romanus opponeret) vix nomen ad nos peruenerit. Ariouistum solum e tot bellicosissimis Germaniæ regibus, hoste virtutem eius non intermori passo, nouimus. Nobilissimarum familiarum origines vltra quadringentos abhinc annos vix rescire possumus. Quid homines mortale genus memoro? Nonne florentissima quondam Germaniæ regna, quasi Oceano aliquo absorpta & tanquam e medio sublata, hodie requirimus? Sueui Deorum atque hominum contemptores, vbi tam vasta quondam possederint regna, non parum dubitatur. Cheruscorum & vrbes & oppida ignoramus. Vbi Marcomannorum, vbi Quadorum, Menapiorum, Noricorum celebratissimæ sedes? Nouem cum suis cultoribus fato cessisse dixeris? Neque enim satisfaciunt ii, qui occupata vna aut altera alicuius nominis syllaba, statim illam aut istam gentem esse proclamant. Cum videamus præclaros authores, Liuium, Tacitum, Velleium, sæpius dissentire. Verum quam non sunt maiores nostri culpandi, tam homines nostræ ætatis accusandos censeo. Illi enim quod essent litteris; quibus maxime res mortalium immortales reddi solent, destituti, nec possent singulorum res prospere aut feliciter gestas successoribus conscribere; id inprimis studuerunt, vt saltem belli & scientiam & gloriam posteritati suæ quasi per manus traderent: adhibueruntque omnem operam, vt Germanicum nomen inter cæteras nationes per cottidiana belli decora quasi adoraretur, & nepotes non tam maiorum factis quam propria virtute insolescerent. Sed nec alteram partem, per omnia neglexerunt, quin interdum Duces suos carminibus incompositis decantarint: imitati poetas, virum fortem & Vlysseum, male cordatos Gigantes sæpe prostrauisse concinnentes.
p. 140. Nos vero qui vtrumque cum laude præstare possemus, facile a maioribus nostris vincimur: quippe qui nullam hodie per arma gloriam nisi externorum Ducum auspiciis, vnde nihil ad nos nominis pertinet, quærere didicimus: & tantum abest vt aliena oppugnare contendamus, vt etiam de nostro Imperio ab imbelli interdum gente partes non modicas auelli patiamur, & iam vix tueatur sua littora Rhenus. Præterea si quid aliquando*

dignum memoria obtigerit, quasi nihil ad excitandos posteros pertineat a nobis prudenter gestum, aut ad euitandos similes actus per imprudentiam commissum, litteris mandare supersedemus. Litteris inquam, quibus beneficio Diuum adeo antecellunt Germani, vt omnium calculo in illis arcem teneant. Accusantur Principes, qui bonis studiis aut nulla aut rara stipendia constituant, maluntque in ventum abire sua nomina, quam vel modico ære æternitatem redimere. Non laudo Principes in hac parte tam male gloriæ studiosos: nec hos non possum non reprehendere, qui nisi præmiis allecti animum ad scribendum applicare solent. Exigo enim gratuitam, non conductam operam, in huiusmodi negotiis. Conductum enim scriptorem ex animo conducentis scribere, etiam præter veritatem interdum, & adulari necesse est. Qui vero non locata opera scribunt, liberum habent stilum, nemini parent, nemini blandiuntur, nullius gratiam ambiunt, in nullius laudem propensiores esse coguntur. An putabimus Homerum ausum canere Agamemnona tam molle aduersus Achillem βευσῆδος ἕνεκα κούρης mouisse certamen, si Agamemnon præmium aliquod carminis statuisset? Neque profecto Sallustius Romanæ historiæ Princeps, Iugurtham sceleratissimum dixisset, si Iugurtha illi contexendæ historiæ author fuisset. Vixisset diutius Lucanus nec interruptum opus deploraremus, si blanditus Neroni pecuniaque quam ille libens dedisset, corruptus veritatem reticere quam perfidum Cæsarem appellare maluisset. Sed maluit vir diuinus momentanea illa contemnere quam perfidiæ labe sacrum opus inspergere. Idque præmii nunc habet, vt viuat: viuetque diu per secula vates, viuentque cæteri qui veritatis amore ducti in hanc scribendi arenam descenderint: & dum cæteri ignobiles & putridi iacebunt, inter manus hominum reuoluentur, probabuntur, amabuntur.

Sed dicet forsan aliquis, nihil aut parum gloriæ ad authorem solere redire, qui nota hæc scripserit. Fateor profecto, non satis gratos nos aduersus eos qui bono publico inuigilant: cum non decenti honore eos prosequamur, condignis beneficiis non afficiamus, prorsus nullus hic dum viuitur apud nos remuneratus audiatur. Sed tu quisquis es quem ex aduerso dicere feci pro nihilo pendis, post ducentos quadringentosue annos reuiuiscere, dum cæteri ignoti, ignobiles, putridi tacent? Reuiuiscere enim mihi videtur is cuius scripta post tempus hominum manibus resumuntur, reuoluuntur, admirantur, probantur: laudatur scriptor, adoratur. Patria, oppidum, parentes qui illi vitam, qui penates dederunt, in cœlum laudibus efferuntur. Sed quorsum hæc? Cum præsenti anno MDXXV. (An. 15.25.) a condito ferme orbe non habuerimus tot regibus captis, tot occisis, tot fugatis tot seditionibus memorabiliorum; excitatum velim aliquem ex his, qui cum laude hanc prouinciam sibi desumere possent, ne res credo dignissimas nobiscum obsolescere paterentur: sed adhibito stylo & sibi æternum nomen, & posteris non ingratum opus cuderent. Quod equidem pro virili Petrus Crinitus * Principi Palatino Electori a secretis, amicus meus non vulgaris, patria lingua nuper aggressus, summa fide atque integritate, nec sine oleo perfecit. Verum non plane vulneri meo satisfecit: quippe quod dolerem memorabilia facinora extra Germaniæ limites non egressura, & tantum Teutonibus, quibus res perinde grata esse possit, scriptum conquerere. Cui vt subuenirem, audendum quoque mihi (p. 241.) putaui: & vt cæteris nationibus harum rerum auidissimis vtcunque consulerem, Petri mei vigilias in Latinam linguam interpretandas mihi persuasi. Quod & eo nomine libentius aggressus sum, quoniam hoc labore etiam inculto & agresti plurimum gloriæ, nec minus fauoris clementissimo Principi meo Ludouico Palatino Electori pariturum me non diffidam: & habeant cæteri per orbem Principes, aliquem, per quem se tanquam in speculo intueantur, & ediscant quo animo esse debeant, si maior seditionum procella ingruerit. Discant (inquam) optimum Principem imitari debere medicos, qui vitiosum aliquod membrum prius emplastris, collyriis, & herbis sanare pertentant; deinde si illa non prosint, abscindunt, vt reliqua integra seruentur. Habeant insuper hunc meum Principem tanquam exemplar aliquod principalis virtutis, quem imitentur, ad quem se fingant & delineent. Vt ita & gloriose regnent, & cum maiestate imperent, & subditi placido gaudeant imperio.

* P. Harrer.

* * *

SEDI

SEDITIONIS RVSTICANÆ HISTORIA.

p. 242.
Tatim huius insignis anni principio in Hegoia primum belli tumultum Comitatus Lupfensis incolæ fecerunt, qui se ab Ecclesiæ insignioribus quibusdam plus æquo premi, primum quidem inter paucos & clanculum, deinde palam & cum pluribus conquerebantur. Tandem cum querelis nihil se proficere animaduerterent, ex aliquot pagis armati concurrunt, & quod precibus nequierant, incusso terrore se impetraturos sibi persuadent. Demum vt se numero statim præter opinionem auctos vident, audaciam sumunt, nec iam molliri, verum omne seruitutis iugum excutere constituunt, & ad libertatem ex omnibus locis proclamant. Cuius rei famam, & dulce libertatis nomen vicini Algoli plausibiliter exceperunt, qui & ipsi ad rei nouitatem confluenttes, postremo ad Albim montem & circa oppidum Vlmam copioso exercitu consederunt. Forte fortuna hoc tempore ad Vlmam Confœderati Sueuiæ habebant comitia ob Ducem Wirtembergensem Vlricum; qui conducto apud Heluetios milite auitum regnum, quo nuper pulsus fuerat, armis repetebat. Ii conscripto pro tempore exercitu, dictoque Imperatore Georgio Dapifero a Valtepurga, in Wirtenbergensem mouerunt. Ille interim Stuckgardiam suæ terræ principale oppidum acriter oppugnabat, ad vltimumque discrimen permansisset, ni reuocato domum ab Heluetiis milite noctu abire infecta re coactus fuisset. Reuocandi occasionem dedit accepta apud Papiam clades, in qua Rex Galliæ Franciscus cæso fugatoque exercitu captus est.

Post abitum Ducis, capta ab eo oppida facile recepta sunt, turbatusque Sueuiæ status compositus: Deinde iussus Dapifer Georgius in rusticos ducere militem, nihilque de bello remittere, licet interim de concordia ad eos mitterentur legati: quod frustra ire viderentur ad homines, qui nihil sani intelligerent. Is igitur omnibus copiis circa medium ieiunii e Sueuis mouet eo animo, vt inter Vlmam & Biberacum, vbi rustici esse dicebantur, congrederetur. Paucis igitur diebus cum illo peruenisset, castraque ad medium a rusticis milliare posuisset, renunciatur ei illos ob ingentem numerum animosiores (conuenerant enim iam tum ad quatuordecim millia) & peruicaciores factos, neque quidnam intenderent comprobasse, quippe pabulatores quosdam interceptos ex nobilitate aliquot trucidasse, cœnobia nonnulla deuastasse, nihilque non fecisse quod infestissimus hostis perpetrare solet. Quare omnino ferro decernere constituit in sequentem diem. Verum seu per exploratores certiores facti rustici, seu quia ita conuenerat, noctu castra mouent, & in monasterium Marbhtallum se recipiunt, quod vt pleraque alia, omnibus rebus spoliant, & fœde dilacerant. Subsequebatur magnis itineribus cum copiis Georgius Dapifer. Cumque propemodum assecutus foret, in conspectumque venisset, illi timore perculsi per agros palantes dissipantur, plurimi in montes salutem quæsiuerunt. Hic redduntur Dapifero a confœderatis litteræ, quibus ad Vlmam reuocabatur. Ille statim iussis parens, agmen auertit; in itinere multos pagos incolis vacuos concremauit. Erat autem iter in duo oppida Leiphemum & Gontzbergium: quorum incolæ cum vicinis pagis vsque ad Augustam Vindelicorum in rusticorum partes concesserant. Illo iussus est Dapifer omnem belli molem conuertere, quod dum faceret, incidit in sex rusticorum millia, qui impetum eius non sustinen-

rum duodecim edidere & per Germaniam disparsere pronunciata, maxima pro parte in carnis libertatem excogitata, ab Thoma Munstero Thuringo e Mulhausen, quantum coniecturis possumus assequi. Deprehensus etenim crebros ad seditiosos rusticos habuisse internuncios, vnde illi hæc si cui maxime adscribendum censeo. Fuere autem huiusmodi. *Articuli.*

VT in vulgus prolata sunt, magno plausu ab his recipiebantur, quibus etenim sanctissimæ leges abominationi sunt, & vt in omne erumpant impune facinus, quoque mens praua duxerit liberius efferantur, nullis volunt coerceri institutis, nullum quantumuis leue lubenti animo ferre iugum: quasi naturæ humanæ imbecillitas nullis egeat scilicet frenis, quam tam præcipitem in omne p.144 vicium ruere videmus. Hinc coire vndique cœptum, conuenticulaque vicatim habere, dicere aduenisse tempus libertatis recuperandæ, lætari, exhortari alius alium, quantum lucri & honoris inde prouenturum ad quemlibet ostendere: Velle Deum rerum publicarum quoque infelici plebi administrationem semel concedere. Hiis & aliis passim iactatis, cœpere vbique rustici obedientiæ aures occludere, adeoque malefaciendi inuasit, inualuit, irroborauit amor, & latius indies magis atque magis prorepere væsana regnandi cupido, vt breui nihil non turbulentum superior Germania habuerit.

Grassante tum vbique hoc morbo tum intra Budaricum saltum, quem hodie syluam Ottonicam vocant, Georgius Lanius homo nulli rei magis tota vita addictus quam scortationibus, commessationibus & taxillis, apud Ballenburgam ditionis Moguntinæ oppidulum, suæ sortis primum homines aliquot cogens, & tandem ex vicinis vndique pagis ad rei nouitatem accurrentes ostensis supradictis articulis stimulans, demum conuenit, vt sub specie diuini verbi tuendi omnem potestatis humanæ euerterent prærogatiuam, tollerent vniuersa iuris gentium fœdera, nihilque quod ad pacem & vnitatem reipublicæ facere videretur, inconcussum relinquerent. Conuenerunt autem circa medium ieiunii ad duo ferme millia e diuersis locis. Cumque de deligendo Imperatore colloqui cœptum esset, certabat vnusquisque etiam rei bellicæ inexpertissimus, & sese eo honore præ cæteris dignum contendebat; donec opera quorundam quos sibi beneficiis deuinctos habebat, Georgius Lanius Dux constituitur. Qui confestim ad vicinos pagos nuncios dimittit hortatum, vt quisque militiam profiteretur, nolentes minis compellerent. Quo facto maximum in breui comparauit exercitum, quem ad Mergethemum ducit. Id est oppidum ditionis Teutonicorum dominorum. Huius ciuibus iam tum cum dominis suis non satis conueniebat, quod quingenti ciues paucos ante dies Abbatis Pulchræ Vallis ædes, quas in eo oppido habet, ingressi quinque vini plaustra ebibissent. Qua de re in ius vocati erant, & rogati causam dicere respondebant, se regestum prouentum cœnobii cupere, quo quicquid iniqui offendissent emendarent. Hæc optima Georgio Lanio occasio fuit, vt sine negotio in oppidum admitteretur. Oppido potitus rusticanus miles in arcem irruit: quam omnium rerum refertissimam inueniens, aliquot diebus in edendo & bibendo consumptis quidquid reliqui fuit, inter se partitus est. Deinde nulla fuit mora, Nouas ædes arcem supra Tubarim fluuium, locum quidem satis munitum, tamen accessibilem expugnant, deprædanturque & exurunt: quodque maxime horrendum, magnam partem mali proprii Teutonicorum dominorum famuli fuisse perhibentur. Qui etiam cœnobium nobile Pulchram Vallem fœdissime vastant. Arce Mergetheimensi depopulata recurrunt rustici ad Oringam oppidum, quod iamiam ditionis Comitis Hoenloensis rustici suæ fecerant potestatis, coniecto eius loci in carceres senatu. Deinde ad Nevvenstein, haud procul a prædicto oppido, vbi regiolam suam Comes solet habere promovent, hoc quoque oppidulo, quod abesset Comes, facile potiuntur. Inuentam eius vxorem, & sæpius genua Georgii Lanii amplexam, non satis pro decore tam

Mergentheim. *Schœntal.* *Neuhaus.* *Oeringen.* *Newenstein.*

tam nobilis fœminæ tractandam tradunt. Tandem aduocarunt literis Comitem, & eius fratrem; qui vt res non omnino deperditas saluarent, has accepere a rusticis conditiones. Primo quicquid bellicarum machinarum fuit traditum rusticis, ciues quotquot vinctos haberent soluunt, duodecim illos articulos centum & vnum annum inviolatos servarent. Hæc ad Neolithon acta, e nobilitate plurimos ad sese cum rusticis confœderandum permouerunt, alii vi, cæteri minis compulsi, deinde ad Tubarim redeunt, Bischoffsheim, Laudamque recipiunt, arcem Landenstein deprædatam exusserunt. Hoc rerum statu apud Heilbronnam ad mille ducentos conuenere, qui Cheruscos inuadentes breui ingentem multitudinem congregauerunt, cum qua peruagata magistri Teutonicorum ditione tandem apud Oringam cum Budaricis rusticis se coniunxerunt, deinde Neckaream Sulmam petentes a suæ factionis oppidanis intromissi, ibique reperta summa annonæ copia aliquot dies morati sunt. Ad primum a Sulma lapidem intra montium fauces oppidum erat Weinsperg Wirtenbergicæ ditionis, arce & mœnibus egregie munitum: ad hoc in præsidium oppidi missi erant septuaginta equites nobiles & animis & genere, quorum præfectus Comes Ludouicus de Helffenstein. Verum seditiosi ciues clanculum cum rusticis fœdere inito, vt ad sese omnibus copiis venirent, persuaserunt. Hii nocte a Sulma mouentes circa nonam horam ante meridiem ipso die Paschæ diviso exercitu, altera arcem, altera parte oppidum oppugnare, magno clamore & strepitu occœperunt, portasque refringere. Ciues proditionem dissimulantes, pro mœnibus stare, machinas horrendo sonitu emittere, ita tamen ex composito directas, vt neminem læderent. Quam ob rem audaciores rustici facti, statim oppido & arce potiuntur. Qua victoria non satiati, studentes pessimi & horrendissimi exempli conuentioni quam inierant satisfacere, qua præscriptum fuit, vt intra centum annos equitem nobilem, monachum aut otiosum (vt vocabant) viuere nullum finerent, seu vt amissos sicuti statim socios vlciscerentur, seu vt nobilitati maiorem incuterent terrorem, prædictum Comitem & cæteros equites captos horrenda morte adfecerunt. Vnus forma & viribus præstans, salutem quærens, in turrim cuiusdam ædis sacræ euaserat, quem confossum gladiis in spectaculum ex alta turri per fenestras deiecerunt. Nec sat fuit desæuisse in equites, quin etiam iuuenes & pueros eorum pari supplicio peremerunt: demptis duobus solis, qui fortuna præseruati adhuc hodierno die sacra deæ debent. Comitis vxor intra vlnas puerulum gestans a nebulonum sævitia defendere nequiit quin fœde vulneraretur. Præterea quicquid erat nobili matronæ suppellectilis, inter se partiti sunt. Insanientibus in Weinsperg rusticis, Wilhelmus Auenarius e Mosspachii præsidio per Comitem de Helffenstein ad Weinsperg vocatus, forte cum viginti equis se itineri accinxerat. Cumque in proximum oppido collem pervenisset, iam oppugnari oppidum videt, & capti spectator fuit. Nec opus progressu existimans, retro redire cœpit. Ecce autem obuiam veniunt sexaginta ferme rustici armis & gladiis spectabiles, in quos impetum facit Auenarius. Illi non impigre sese defendunt: Verum prævaluit equitum robur. Ita vt omnes perierint rustici. Qua clade exercitus ad Weinsperg irritatus minatur sese vel intra Palatinam arcem de Auenario pœnas sumpturum.

Durch die Spieß gejagt.

W. vom Habern.

p. 145

Egregio vt existimant & pro decore ad Weinsperg perpetrato facinore arcique & vrbi imposito præsidio ad cœnobium Lichtenstern, promouent, quod peruastatum & quicquid vini ebibere non potuerunt effusum, comitibusque de Levvenstein ad conditiones pacis fœdissimas accipiendas coactis, deserunt; & ad Sulmam rediere. Arcem Schevverburg concremarunt, timore a præsidio relictam. Deinde ad Heilpronnam se accingunt, cœnobium Carmelitarum egregie apud oppidum constructum funditus delent, oppidum ad deditionem sollicitant. Licet autem Senatus ægre hæc scelera aspiciebat, tamen factione ciuium

Heilbron.

in

in partes rusticas declinatorum, coacti sunt certum rusticorum numerum intromittere, qui bona ecclesiarum & nobilium, quotquot in oppido erant, diriperent.

Ab Heilbronna rustici Sulmam redeunt: vnde præsidio relicto ad Gonders-heimium, vbi regiam suam habet Magister Teutonici ordinis, oppido & arce nobilem ad Neccarum positam promouent. Verum is eo tempore cum tota familia aduentum rusticorum expectare non audens se contulerat Heidelbergam ad Palatinum. Aduenientes igitur rustici facile & arce & oppido potiuntur, arcem a fundo diruunt, in qua ad multos dies commeatus inuenere. Commorati aliquot ibi diebus, in Moguntinam ditionem per Budaricos saltus se recipiunt, ibi nouem insignia oppida præter innumeros pagos ad eos deficiunt, cœnobium Amerbachium depopulantur, Moguntini præsulis vicarium Wilhelmum Episcopum Argentinensem in arce Episcopali in Asschaffenburgo, oppugnant, iuuantibus oppidanis qui sibi iam tum sacerdotum ædes diuiserant in eo oppido ad Mœnum: quumque nec auxilii quidquam nec euadendi locum Episcopus aspiceret, coactus fuit conditiones quas dare rustici voluerint accipere. *Gondersheim.* *Amerbach.*

Hiis peractis in Franciam Orientalem ad alterum qui ex Franconibus proruperat exercitum, & iam Herbipolim ad VIII. millia obsidebat, commigrant. In itinere Wildenburg & Limpach arces conflagrarunt: Comitem Georgium de VVertheim conditiones ab se accipere, & machinas dare coegerunt. Prædicta Franconicæ gentis multitudo ortum habuit apud Tubarense Rottenburgum & ad p.146. Rotingam convenerunt, vnde cum signis tribus militaribus Butardum petebant, vt centum triginta equites quos ibi esse compererant, si possent interciperent. Sed certiores hii de consilio facti sese, qua facturi iter erant, in insidias locant, & ex præmissariis rusticis multos adorti interemerunt. Aduentante autem multitudine retrocedunt Herbipolim, Rustici vero Buthardum eo die perueniunt, quod copia omnium rerum refertum deprædantur, & in arcem ignem immittunt. Deinceps apud Herbipolim haud procul ab vrbe castra locant: Geilshemium & Reygelsburgum arces concremant, vbi ad quatuor millia modiorum frumenti & olera ad esum facientia inter sese diuiserunt. Ab hinc ad Ochsenfurt castra ponunt, vbi dies aliquot consumpserunt, quod illic vini magnam vim & frumenti inuenissent. Deinde ad ædes Monachorum apud Bercklingam se proripiunt; vbi sericeas Ecclesiarum magni precii vestes, calices, & varia id genus sacræ ædis ornamenta deprædantur. Inde Schvvartzachum, vastum & diues supra crudelitatem monasterium, deprædantur. Itidem & de Gerolshemo factum. Stolbergum arcem incendunt, item Bimbachium. Consultantibus deinde quonam irent, vicit sententia eorum qui Herbipolim oppugnandam censerent. In itinere Geroltzhofen concremant, deinde ne quid non tuti a tergo relinquerent, sequentes arces repetunt, quas omnes deprædatas igne concremarunt, scilicet magnum Lanheimum, Steffansberg, Sichershusen, Michelfeld. Item cœnobium quoddam mulierum, & alterum Carthusiensium. Deinde ad Ochsenfurdium repedant, vbi nauem variis bonis refertam (erat Episcopi Bambergensis) diripiunt. Superueniunt ad duo millia rusticorum, quibus adsociatis ad oppugnandam arcem Herbipolensem contendunt dimissa suorum parte ad Gibelstat, Ingelstat, & Grussfeldt arces concremandas. Interim arcem Herbipolensem sollicitant: cumque viderent frustra rem per Canonicos protrahi, tandem arcem oppugnare occœperunt: & primo die nouem homines machinis interemerunt. Pendente oppugnatione, ex omnibus tantus confluxit numerus, vt ad viginti hominum millia certo fuisse constet, ad hæc in oppidum sunt admissi, habuerunt e nobilitate, duos Duces, Gotzen de Berlichingen, & Florianum Geyer. *Geilsheim.* *Reigelsburg.* *Ochsenfurt.* *Bercklingen.* *Schwartzach.* *Geroltzhofen.* *Gibelstat.*

Intra festa Paschæ similiter rusticorum tumultus excitatus est in ditione Episcopi Spirensis Georgii Comitis Palatini. Primo quidem non multos, verum sta-

tim nequicquam per Episcopum sedari posse tentatus in magnam excreuit multitudinem. Dimissis in proximos pagos literis huiusmodi, *Constans & ferium Reipubl. Rustica decretum, vt vos quam primum conueniatis, & nobis delectos e vobis centum fratres armatos in defensionem Euangeli & diuinæ iustitiæ mittatis. Si vitam saluam vobis esse vultis.* Ita ingentem congregarunt multitudinem, non defuerat tamen Palatino prouidentia. Misso enim Auenario cum aliquot equitibus, experiri voluit an principiis obstare posset. Verum prope pagum Malsch quendam obsidebant montem, in quo ab equitibus facile tuti erant. Episcopus Spirensis regia deserta ad fratrem Heidelbergam se contulit, nec mora, Rottenburg, Vdenhemium, Kisselauum, Bruxellas, & oppida & arces statim suæ potestatis faciunt. Per idem fere tempus in Marchionatu Badensi ad tria Rusticorum millia rebellarunt, Durlaciumque oppidum ingressi præfectum Vrbis in vincula coniiciunt, cœnobium Gotzavv depopulati sunt. Licet autem compulsi a Marchione primo impetu fuissent arma deponere, nihilominus adhuc æstuabant animis ita vt facile resumserint arma, & se Prurheniis coniunxerint, qui explicatis signis terras Marchionis ingressi multa cœnobia peruastarunt, præsertim Dominorum Dominarumue Albam, in Hercinia Sylua, & Marchionem adegerunt, vt maius euitaret periculum, quas voluerunt conditiones, acceptare. Redeunt pace data Marchioni in Prurhenum, vnde septem signa dimittunt ad obsidendam vrbem Spirensem, ni se intromitterent. Quod equidem Spirensium Præsul Episcopus periculum cernens, impetrauit vt sub publica fide ad se eum venire finerent: vt venit, conditionibus datis acceptisque haud memorabilibus arma deponunt, & ad suos quisque rediit. Panes, vinum, & carnes in aliquot dies Spirensis Clerus dedit, cœnobium tamen prius Herdam & Mechtershemium depopulati sunt. Nihilominus regimen apud Bruxellas constituitur, ad quod si quando opus foret, intra duos dies ad quinque hominum millia cogere posset.

Rotenburg. Vdenheim. Kisselaw. Bruchsel. Gotsaw.

Prurhein.

Hert. Mechtershein.

Remanserant in Bretheimio sub publica Principis mei fide immensæ ciuitatum Imperialium merces, quæ propter motus Rusticos in Sueuia non ausæ sunt vltra progredi, has maxime sollicitabant rustici, cumque nihil vsque tutum foret nec conueniebant inter se satis ciues, Palatinus ad quingentos pedites in præsidium mittebat, qui cum in Prurhenio essent, a fidefragis rusticis nihil tale timentes circumueniuntur, nec fide data iurataque pacis conditione præualuerunt, quin pedites omnes fide præstita coegerint Heidelbergam redire, rati (vt credo) se tandem Bretheimio potituros. Ad octauam Paschæ nouus rursum fuit tumultus in Zabergoia qui aucti rusticis hæc loca incolentibus arcem alteram Magistri ordinis Teutonicorum Stockberg, haud procul a Brackena, in monte Heuchelberg, omni annonæ genere abundantem deprædantur & exurunt, deinde cœnobiolum Derdingam, & tandem ad Maulbronnam perueniunt, vbi aliquot dies commorati sunt donec victualia superfuerunt: Abest autem Maulbronna ab Oppido Brethaim milliari. Quare sæpiuscule non cessabant Bretthemiorum sollicitare deditionem. Cum nequicquam res procederet & iam deficerent alimenta, corripiunt sese ad exercitum, qui ex Rusticis nigræ sylue confluxerat: cum quibus paucis diebus omnes arces & oppida Sueuiæ, (Tubinga, & Vrachio, Absburgoque arce exceptis) in suas manus descendere coegerunt, Monasteria & nobiliorum domus concremarunt, fœdeque desolati sunt.

p. 147.

Zabergow.

Derdingen

Interim libet hic ascribere qua astutia Prurhenii Bretthemium pertentarint, tanta inuaserat eos potiundi merces insania. Id equidem breuius fecero, si epistolam ipsam quam Bretthemium miserunt, inseruero, quæ huiusmodi fuit.

Accepimus fratres & amici charissimi, non incerta fama, ingentem aduenire exercitum, qui propter merces illas qua penes vos sunt, oppidum vestrum oppugnatum veniunt. Cum vero vobis simus vicini, fraternam decet vos nobis ostendere dilectionem. Proinde vos rogamus, si contigerit quid deterius quamprimum nos advocetis:

Latu-

Lætari autem tantis & animis & viribus suppetias vobis sumus, diminutis hostibus ipsi inter nos potius huiusmodi bona diuidamus. Hæc erant, quæ fraterna dilectio vos ignorare nolebat. Valete. Sed neque hæc nobilium ciuium animos frangere potuerunt, quin fidem illæsam & oppidum Principi suo seruarent.

Cum nusquam quiescente Sathana fama rerum cis Rhenum gestarum ab Rusticis Elsatiam peruasisset; & hic rustica gens auram celebratæ libertatis hausit, nec mora, ingens confluit porcorum grex, & ad deprædanda deuastandaque vbique monasteria veluti tempestas quædam corripitur: Altorff, Nevvenburg, Sanctam VValburgim in sylua Hagenoia, & pleraque alia cœnobia depopulantur. Res erat grata & plausibilis, quod in summa omnium rerum volutarentur copia & alienas impune opes degluberent, nec opus erat abscedentibus conuenire ad cretam hospitem, præsentia solum intuebantur, ignari futuri. Vt autem multas nobilium ædes deuastassent, ad triginta millia ante Zabernam Elsatiæ, vbi Regiam suam Episcopus Argentinensis habere solet, castra posuerunt, & in oppidum nulla vi admittuntur.

Elsa. Zabern.

Hoc rerum statu Dux Lotharingiæ Anthonius vt suos iamiam vacillantes subditos, quinimo ad Saram fluuium motos, in fide contineret, a Sicambro Duce dimissa quinque peditum millia conducit: adhæc ad mille quingentos equites præter suæ terræ auxilia cogit, ad Zabernamque properat, in oppido concludit Rusticos & obsidet, deinde Mercurii post Cantate oppido potitur, & ad viginti millia cædit, oppidum milíti datum, fœminæ pulchriores abductæ. Aberant haud procul ab oppido ad sex Rusticorum millia, qui suppetias sociis ferre volebant, iis miles Lotharingus occurrit, & vix cuiquam vitam relictam perhibent.

Alterum his temporibus quoque tumultum excitauit intra Vascouios montes ciuis VVeissenburgensis, nomine Bacchus: qui intra terras illius Ducis Ludouici, quicquid erat Ecclesiastici iuris, deuastarunt, nomenque a vicino loco Cleburgum assumpserunt, primo Diui Pauli cœnobium in VVeissenburg deprædati ad arcem diui haud procul ab oppido Remigli conuolant. Habebat aliquantulum præsidii ab Abbate relictum, qui ad aliquot dies obsidionem pertulit, verum cum nec spes p.141 subsidii erat, & oppidum VVeissenburg machinas admouisset, coacti sunt facere deditionem, arx deprædata igne cœlum abiit, ad sellas dehinc rapiuntur, arcemque Roderam incendunt, vbi alter se coniunxit exercitus Kolbenhauff dictus: quo freto ad Zaberniam ad alterum exercitum contendunt. Vt autem Ducem Lotharingiæ audiunt peruenisse, retro pedem ferunt, & generosi decidunt animi: multi domum rediere,

Cleburg.
Remigsberg.
Rodern.

A pugna Zabernensi Dux Lotharinglæ sanguinolentum adhuc & cæde repentem militem in superiorem Elsatiam duxit, vbi quoque exercitum rusticorum ad decem millia cæcidit. Inde domum rediit, militesque dimisit.

Adhuc intactus manebat hac lue Palatinatus, verum vt domus cuius parietes ardent, interiora diu illæsa conseruare nequit, ita & hic paulatim intrà Palatinæ gentis viscera serpere cœpit, & primo quidem in Sibeldingensi valle tumultus exortus cœnobium Vssersthal deprædatus est, arces Trisels & Neukastel ceperunt, cœnobium Herd, Pleisvveiler, Geilvveiler prædæ fuerunt, quin etiam Helsbruck, arcem nobilem Comitum de Levvenstein, Scharffeneck, item Bechingen, item Magdeburg, episcopi Spirensis, item Berg Zabern, Schlosramberg, Meistersheim, Odesheim, Essingen, Kirvveiler, Iockenhelm, Hagenburg, Grobsberg, Kestenburg, VVingerthen, VVolfsberg, Deitesheim, Fridelsheim, Grunavv, Kuppersberg, Heimberg, deinde VVintzingen.

Eusserstal.
Trifels.
Neukastel.
Herd.
Blesweiler.
Geilweiler.
Helsbruck.

Deinde Neapolitanos ciues minis deterruere, ita vt oppidum illud nobile & munitissimum nulla vi perpessa nebulonibus tradiderint. Cuius rei fama cum ad vicina peruenisset, statim putare actum de Palatinatu, & vndique coitiones fieri cœptæ. Præsertim in Bockenheim, ad trecentos conuenere, qui mox ex Petra sana aucti vicinos cogunt in sua scelera pagos & Hotheimium Liebenausque cœnobium pro-

Neustat.
Hrebbeimium.
Liebenaw.
Nenhausen.

prope Vangiones, deinde Nouas ædes depopulantur, Hernesheim Dalburgiæ ditionis capiunt, vbi & tormenta bellica & homines consecuti sunt, deinde in pago Osthofen ædes canonicorum deprædati tandem ad pagum Bechtheim ad aliquot dies moram facere, a Bechtheim ad VVesthofen. Interea Auenarius cum trecentis equitibus & quingentis peditibus ad ea loca per Palatinum missus, vt ruentes contineret in fide, cæteros ab huiusmodi seditionibus absterreret. Vt autem advertit, in VVesthofen esse rusticos, promouet illuc. Rustici ad ordines conueniunt, & vinetum quoddam capiunt, vbi sine magno equitum incommodo lædi non facile poterant, tormenta in eos diriguntur erant autem iam ad tria millia, superueniens autem nox vetuit quidquam vlterius experiri, conabantur autem elabi nonnulli e quibus ad sexaginta cæsi sunt, nocte intempesta veriti ne ardor Auenarii mane rediret clanculum discedunt, & ad VVachenheim alterum Palatini oppidum se conferunt, vbi intromissi quoque vt inde ad exercitum Neapolitanum se coniungerent in itinere cœnobium Limpurg sunt deprædati.

VVachenheim.

Interea Optimus Palatinus omnia prius adhibens medicamina, quam ad effundendum sanguinem Christianum properat, seu vt etiam vires nondum satis robustas colligeret, petiit colloquium. Illi suo principi negant cum pluribus quam triginta equis se eum auditurum. Paret bonus Princeps, eo enim res deuenerat, & sub publica eorum fide, qui nihil minus quam Fidem seruare vouerant, & ad eos venit. Illi in conspectum explicatis signis totis copiis sese ostentant, tandem post multa vltro citroque dicta conuenit, & recipiunt vterque exercitus se quamprimum ab armis discessurum, arces, oppida & res redderent, ne quid in posterum tale conarentur, octo erant rusticorum millia, confert se ad Neapolim Princeps, vbi ad se rediere Duces rusticorum, quod inter alia conuenerat de Comitiis Heidelbergæ celebrandis, illique diem dicendam censebant, iussit apud se decumbere Princeps, & Pentecosten diem dicunt.

Extinctus videbatur, cum circa dominicam Iubilate sacerdos nebulo apud oppidum Eppingam in Cheruscis (parent illi Palatino) Antonius Eysenhut, adsociatis seditiosis quibusdam & nihili hominibus nuuum excitauit tumultum dimisis venenatissimis plusquam antea literis huiusmodi textus.

Patientiam & humilem Domini nostri Iesu Christi constantiam in omnibus vestris necessitatibus vobis fratres in Christo optamus. Notum vobis est, quod sub Principibus nostris & eorum praefectis, monachis item sacerdotibus perpessi sumus iugum. Tandem Dei gratia reuelata est iam eorum iniquitas, ideo moneo vos serio, vt cum omnibus confratribus vestris comparcatis sine mora ad oppidum Gochtsheim & cum vno curru, vt Euangelium & iustitia progressus habeant. Quod si dicto minus audientes fueritis, certo sciatis me cum fratribus ad vos venturum. Ita paucis diebus ad mille ducentos coaceruauit, indito suo exercitui nomine *hellenhauff*, quem explicatis signis ad Eppingam ducit, vbi sine mora intromissus, item Heidelsheim pari modo, item Süntzen, vbi aliquot dies commorati sunt, quod commeatus apud sacerdotes inuenissent, nec tamen abstinuerunt, quin proximam arcem Steinsberg concremarint, vt quam altum occupat ea arx montem, & omnibus Cheruscis conspicua est, ignis animos rusticis faceret. Huic quoque malo vt mederetur Palatinus, ab Eusenhut impetrat, vt sub publica fide oratores ad se ire sinerent, Oratores fuerunt Comes de Anaxone in VVisbaden, quibus nulla fides seruata. Sed diu illusi diem & noctem extremam esse horam putarunt, tandem conuenit vt exercitus dimitteretur.

p. 149.

Eppingen. Hilspach. Heidelsheim. Suntzheim.

Nassaw.

Dum hæc geruntur, redduntur Principi literæ quibus non parum lætatus est, quod adhuc aliquid virtutis in subditis suis esse acceperit. Ad Cæsaream Lutheram tumultuabant ad mille homines, Otterburgumque & Visbachium vetera cœnobia corruperunt, cumque vicini quidam pagi se his malis innodari non paterentur, minitabantur illi, contra boni viri ad quingentos conuenere, & in perfidos mouent eosque audacter alloquuntur, & nisi se dedant cædes minantur. Illi territi octingen-

Otterburg. Visbbach.

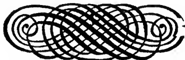
genti se captos tradunt, arma dant, & res restituunt, prædam bonis illis viris & alia pleraque egregii facinoris decora largitus est Princeps. Inscii fœdera seruare Rustici, quod cum Principe Palatino fecerant, non depositis armis duas arces deprædati sunt, Wolffsberg & VVinzingen. Item Ruprechtsberg, Diedesheim, arcem *VVolffsberg.* & oppidum deprædati sunt. Landauum sollicitant, neque tamen profecere. *VVinzingen.*

Apud Dirmsteinium vir nobilis erat Asmus a Vitta, qui sibi pessimos quos- *Ruprechtsberg.* que associans, nouum in Palatinatu excitauit tumultum, cœnobiumque Francken- *Diedesheim.* thal deprædatus est. Aduertens itaque Palatinus nihil fidei, nihil tuti in rusticis, *Dirmstein.* *Franckental.* acrioraque adhibenda medicamina, quoniam hæc mitiora nihil proficiebant, conscripsit e sua nobilitate mille equites peditumque tria millia conduxit, cui quoque ex fœdere Treuir. episcopus cum delecta trecentorum equitum & peditum mille quingentorum manu subsidio venit. Misit etiam equites Landgrauius qui cum exercitu venturus erat, ni & hanc Germaniæ partem hoc imbibisset aconitum, cuius seditionis origo fuit in Hirsfeld ab Abbatis eius loci subditis. Deinde circa Fuldam oppidum alius emersit tumultus, congregatis ad septem millia rusticis, qui *Hirsfeld.* *Fulda.* Hassianos captis aliquot oppidis & cœnobiis deprædatis sollicitabant. quare cum copiis promouendum fuit Landgrauio, & ad Hirsfeld properat, cumque in conspectum venisset, præmisit aliquot equites, qui rusticis dicerent & aperirent sui Principis indignationem. Illi in oppido Hirsfeld non deterriti sese continebant, & staturos pro mœnibus videbantur, verum tandem arma tradidere, & Principi in quascunque velit conditiones ad quatuor mille venere. Adhuc restabant tres rusticorum greges ad quatuor millia prope oppidum Smalkalden, quinque millia, apud Fuldam vero ad septem millia. Mouet igitur ad Fuldam Landgrauius: rustici ex oppido se proripiunt, & spem pugnæ simulant in quos emissi equites statim fugam fecere. Tormenta deinde in oppidum torquentur & oppido scalæ admotæ, territi ciues supplices ad genua Landgrauii cecidere, veniam implorantes, & ciuitatem dedidere, vbi aliquandiu commoratus Landgrauius, interim tota Thuringia tumultuabat, monasteria, arces, oppida a rusticis deprædabantur, nobilitas vndique persequebatur & sedibus pellebatur. Habet Landgrauius in Thuringia oppidum nomine Eschvvege, in quod centum equites in præsidium miserat, quod sollicitabant rustici, timendum erat ne obsiderentur, quare Landgrauius auctis copiis Thuringiam *Eschvvege.*
p.250. contendit, cum autem ad Eysenacum peruenisset, occurrunt illi cum copiis Duces *Eysenach.* Saxoniæ, & Henricus Brunsuicensis Dux: qui coniunctis viribus ad Franckenhausen castra locant, in quo oppido ingens rusticorum multitudo erat, qui statim ex oppido in editum haud procul montem confluxere, eo animo vt monte adiuti confligerent. Verum vt videre Principum copias ad se tendentes, ad principes scripserunt, se Christum profiteri, quod si Christiani essent Principes & se suis cœptis accommodare velint, nolit gens rustica in eos quicquam vi agere. Ad hæc Principes post exprobrata eorum scelera respondent, si Thomam Muntzerum seditionis authorem & eius asseclas ad pœnam darent, reliqui in arbitrium vltionis viui acciperentur, cumque, protraherentur diutius rusticorum responsa, admouent Principes machinas, & copias sub montem deducunt, remque serio aggrediuntur: illi quamprimum fugæ consulunt, fugientes passim cæsi sunt, deinde oppidum corona cingunt, & vi expugnant, quicquid virorum inuentum, trucidatur, oppidum miles diripuit, deinde ad Mulhausen quod oppidum authores in Thuringia seditionis dederat, omnem belli molem conuertunt, oppidum summa vi expugnant, & de seditionis authoribus supplicium sumunt, deinde pacata regione suas reducunt quisque copias.

Dum hæc geruntur, in Noricis Dux Fridericus Palatini frater, etsi a suis mirum in modum diligeretur, non quietiores habuit subditos, propter exortos in episcopatu Eystetensi motus, sollicitamque plebem suam. Ille autem cernens in celeritate plurimum esse momenti, ex tempore quotquot potuit conscripsit equites & pedi-

peditum nonnullas cohortes, quibus confideret, & tormenta campestria ducenda committeret, & in rusticos qui magno numero in eodem Episcopatu congregati referebantur, mouit, castraque ex composito latiora, non procul ab ipsis rusticorum castris vsque oppidum Freystat metatus, in sequentem diem confligere statuit. Sed quia animaduertebat e suis nonnullos conflictum propter paucitatem suorum & ingentes rusticorum copias dissuadentes, tum etiam quia natura mitis & clementissimus Princeps, omnia prius sibi tentanda, quam sanguinem effundere, sibi proposuit. Quare ad Rusticos misit qui dicerent, *se iam eo animo & viribus adesse, vt ex eis viuum nullum euadere sineret, nisi protinus ab armis discederent, & quisque ad sua munia rediret. Quod si facerent, se sua humanitate eis parciturum.* Illi vt hæc audiuerunt, colloquium petunt, & ad ipsum legatos mittunt qui quidem rusticos paratos ad obediendum & ab armis discedendum renunciant, ea tamen conditione, ne quod egissent, cuiquam fraudi foret, neue a suis dominis ad pœnam vocarentur. Respondet Fridericus, *se alterius factum promittere nolle, hoc tamen sancte polliceri, se omnem operam daturum, vt in gratiam recipiantur, & pro illis vt offensa omnis condonaretur, intercessurum.* Ad hæc respondit legatio, Non audere se hæc ad suos referre, quos pertinacissimos esse cognoscerent, & nequaquam arma dimissuros, nisi de postulatis securi redderentur. Ad quæ Fridericus: *Abite igitur & illis renunciate, crastinum diem de hac controuersia iudicaturum,* atque ita discesserunt. Spe igitur frustratus, Fridericus, decertare & de fortuna periclitari constituit. Dehortantibus (vt dixi) plerisque ob paucitatem suorum aduersus tam ingentem multitudinem, quæ ferebantur ad octo millia, quum ipse supra ducentos & quinquaginta equites, & paucos pedites in suo exercitu (si exercitus dici meretur qui vix cohortem explebat) non haberet. Hos iubet secunda noctis vigilia paratos adesse, vt ante diei crepusculum hostes ex improuiso adoriretur. Interim dimittit nonnullos, qui quid agerent rustici, diligenter explorarent, quorum vnus statim a media nocte rediit, qui Fridericum (vt decet bonum Imperatorem seu Ducem) non dormientem, vt cæteri, sed animo voluntatem, quomodo sine suorum sanguine & incommodo hostes adoriretur & profligaret, inuenit, & infit. *Illustrissime Princeps, adsum bonus angelus. Annuncio enim tibi, omnes rusticos desertis castris & impedimentis relictis, dispersos & fugientes abiisse*, incredulus adhuc Princeps & irato animo, *o*, inquit, *proditor mentiris, sed non me decipies, prius de te extremum sumam supplicium.* Ad hæc ille, omnino inquit, vt volueris: modo scias me nihil esse mentitum, qui quæ dixi, hisce meis oculis viderim. Lætus responso Princeps diligentius de omnibus interrogat, quæ postquam verisimilia intelligit, vt superuenientibus aliis eadem renunciantibus hominem collaudat, & Euangelium daturum se spondet, moxque suos omnes excitari iubet, remque omnem detegit, qui iam posito metu audaciores facti persequendos fugientes suadent correptisque armis & inscensis equis ingrediuntur iter, vt vero iuxta arcem Messingen quam occupauerant Rustici, peruenerunt, inueniunt, vt renunciauerant exploratores, Rusticos omnes dispersos, & ad sua quemque rediisse armaque deposuisse. Pergit nihilominus Princeps ad oppida recipienda, quæ a fide Episcopi defecerant, quæ sine mora sese dediderunt, delictorum veniam deprecantes, verum nullam pollicitus Princeps, tantum intercessorem se futurum clementem respondit, omniaque Episcopo restituit, cohortantibus plerisque vt saltem vicina Nouoforo duo oppida Berchingam & Berngriesam retineret. Atque ita repressi & sedati sunt in Norico motus.

Freystat. p. 351. Messingen. Neumarck. Berchingen. Berngriês.

HV-

HVBERTI THOMÆ LEODII
DE GESTIS FRANCISCI A SICKINGEN.

DE FRANCISCIA A SICKINGEN EQ. REBVS GESTIS, SEV POTIVS AVSIS, ET CALAMITOSO OBITV

HISTORIOLA IPSO TEMPORE EXARATA AB HVBERTO THOMA LEODIO ILL. PRINC. LVDOVICI PALATINI ELECTORIS CONSILIARIO ET SECRETARIO.

Eckingensis familia ab arce eius nominis in Cheruscis nomen sortita, non tam ante viginti annos apud suos nobilis quam illam Franciscus a Sickingen, is de quo scripturi sumus, toti pene Europæ celebrem ac formidabilem reddidit. Huic pater Svvickerus fuit: qui prospera in bello, quod aduersus Agrippinenses gessit conniuentibus Principibus, fortuna vsus, acceptas a parentibus opes Francisco filio adeo auctas reliquit, vt is mortuo Suickero patre arcem ignobilem Eberburgum tantis muninionibus circumsepserit, vt ne omnibus quidem Romani Imperii viribus expugnari posse diu vulgatum sit. In rupe satis euexa & vndique prærupta, præter ad eam partem qua Cauro perflatur, consita est. Subiacet oppidulum versus Septemtrionem, qua parte Naua fluuius in Alzentiam, qui a meridie arcem subluit, immergitur, campus circumiacet, & Cerere & Baccho supra modum fertilis: ad meridiem vltra Alzenriam arx altera, vnde Comites Rheni cognomina habent excelso monte dependet, subsunt argenti fodinæ, e quibus non parum emolumenti singulis annis suscipiebat. Arcis postmodum Nanstalli partim pecunia partim minis, in possessionem venit, quæ est in Vascouiæ montibus, fortitudine Eberburgo neutiquam dispar. Accessit postea illi quoque expulsis viris dominis, altus mons, arx item in Vascouia tanta altitudine excellens, vt nubes contingere cacumine crederes. His omnibus fretus Seckingensis, ne patri bellicoso degener filius videretur, Vangionibus quorum caput est Wormatia, bellum intulit, quod in tertium annum vsque produxit. Causas huius belli referre supersedeo, quod & a Francisco & a Vangionibus diuersæ tradantur. Cæterum tantum hoc bello profecit, direpta naue, & captis ex primoribus vrbis aliquot, vt ausus sit magna equitum manu ante vrbem castra ponere, & per dies nonnullos speciem obsidionis facere, vt si posset factiosos ciues (quorum quamplurimos partes suas fouere sciebat) vel ad deditionem, vel saltem ad aliquas conditiones pacis accipiendas compelleret, parumque absuit, quin voti compos fieret. Quum enim videret pauper plebecula vires suas excindi, segetes comburi, conculcarique pede, deditionem certe meditabatur. Instigabat ad id tacite Clerus, cui perpetuum est in hac vrbe cum ciuibus & propemodum innatum odium, & illud quidem adeo acerbum vt cuperet maximo suo malo ciuitatem perditum iri. Sed Comes de Hagis, qui tum Consistorio Imperialis Cameræ præsidebat, & prudens Senatus plebem ad concionem vocant, malaque & pericula proditionis demonstrant; rogant vt præstiti iuramenti memores vrbem Cæsari & Romano Imperio sibique adseruent, neue tradendo vrbem viro imbelli, quam maiores sui vel educto exercitu ab armis Iulii Cæsaris tamdiu tutati sunt, indelibili ignominia sese conspurcarent. His & similibus verbis a seditione animi plebeculares reuocati, se nulla in re defuturos Senatui pollicentur, iuramentoque adfirmant, pro mœnibus sese vitam posituros. Qua re animaduersa Franciscus obsidionem soluit, bellumque crebris vt cœperat incursionibus continuat, & cum (vt opinor) vires ad perseuerandum non satis suppeterent, maximas imperialium ciuitatum merces, quæ per id tempus ad emporium nobile Germaniæ Franckofordiam deuehebantur, in

Sickingen arx.

Eberburg.

Rheingrauen.

VVasgaw.

in prædam cepit. Hac de re permotus Cæsar Maximilianus, Imperium in arma vocat, & maiores quam aduersus nobilem conueniebat vires coaceruat, equites Burgundos, in vrbem Wormatiam præmittit: qui in ditionem Palatini Comitis, eo quod Francisco per omnia fauisse crederetur, prædas agerent. Sed quam pronus in iram Cæsar, tam facile blandis verbis sese statim emolliri patiebatur. Quibus egregie doctus Franciscus non solum a Cæsare rebus nequaquam redditis pacem impetrauit, sed & stipendia insuper addita sunt, vt se a Gallo, a quo regie donatus nuper erat, prorsus abdicaret. Sed & Vangionibus bellum remissum: quibus Cæsar vt facilius condescenderent, quadraginta millia aureorum se daturum pollicetur. Non parum elatus his rebus Franciscus, coacto exercitu Lotharingiam ex improuiso ingreditur, castella aliquot expugnat, regionem longe lateque depopulatur. Re inopinata tertius Dux Antonius incompositam plebem vtcunque potest, cogit, sed fama (vt est plerumque maior vero) diuulgauerat, tantam esse in exercitu Francisci & equitum & peditum multitudinem, vt breui & prius quam vllæ possent Duci aduenire suppetiæ, Lotharingia tota debellata crederetur. Fidem faciebat, quod non sine maximis viribus Franciscum tantum facinus in tam potentem Principem, ad hæc Gallico fretum fœdere nequaquam aggredi ausum quisque secum reputaret, accedebat Duci miseratio quædam erga subditam gentem, cui cernebat vix prius subveniri posse, quam tota in prædam venisset. Quare melius ratus, parua iactura magnum vitare incommodum, cum Francisco paciscitur, vt accepta pecunia expugnatas arces redderet, tricentisque aureis in singulos annos ex ædibus suis suam opem contra quemcunque Duci præstaret. Dici equidem vix posse credo, quantum famæ & honoris hæc expeditio Francisco peperit: nobilitas germana illum ad sydera extollere, dicere dignum Imperio, hortari ad maiora; fortunam summa polliceri, modo pergeret, asserere. Nec frustra. vt enim erat animo maximo, postmodum Mediomatricibus, quorum caput est nobilis ciuitas Metis, bellum exorditur, pagis nonnullis exustis ante vrbem castra ponit. Verum Mediomatrices, exemplo Lotharingi, triginta millibus aureorum, & militis vnius mensis stipendio dato, pacem redemerunt. Nec mora, quin eundem exercitum in prouinciæ præsidem, quem Landgrauium Hassiæ vocamus, educit, erat is ea tempestate iunior, quam vt recte bello rebus suis consulere per sese posset, tumultuosa nobilitas, vt tempus patiebatur, in oppidulum non admodum procul a Francofordia se recipit, in quo veluti aues in cauea a Francisco, ne aliquo modo inde redire possent, vndique oppugnantur: atque adeo acriter, vt nisi omnes sese captos velint, triginta sex aureorum millibus coacti sunt pacem redimere.

Metis

Hactenus Francisci ab Sickingen res prospere feliciterque gestas compendio perstrinximus. In quibus perpetrandis tanto fortunæ beneficio vsus est, vt non modo eos quos bello persecutus est, non male adfectos sibi non reddiderit; verum excepto Landgrauio, sibi postmodum fauentes applaudentesque habuerit, eoque fastigii peruenit, vt ille optime de rebus suis consultum crederet, cui Franciscus bene volebat, Germaniæ Principes beneficiis sibi illum demereri studere, stipendia dare, nihilq; non facere quo illum quisque in sua vota pertraheret. Draconis rupes, Lutzelburgum, Daunum, Frigida rupes, & pleræque aliæ in Vascoula pluribus addictæ dominis arces, illum in communitatem admisere. Quid plura? huic vni fortuna sese tota effundebat; qua si pro modo vti nouisset, vix scio an habuisset Germania de nobilitate, qui cum Francisco nostro aut opibus aut honoribus, sed nec fauore veniret comparandus, nedum præferendus. Sed huiusmodi sunt hominum ingenia vt tum demum nunquam quieta, nunquam tranquilla esse queant, quum id tandem tot votis sumus adepti, quo maxime otium tranquillitas vitaque beata (si qua in hoc seculo esse possit) constituitur, denique opum & gloriæ cupiditas adeo in cordibus humanis dulce venenum est, vt illo degustato nunquam quis deinde exatiari valeat; quin quo plus est epotum, plus semper sititur, vt de aquis inquit Pe-

Drachenfels. Lutzelburg. Daun. Kaltenfels.

lignus

lignus Vates. Quo morbo Seckingensis eques maxime semper laborauit, & licet iam in senectam vergeret, & podagra adeo diuexaretur, vt non iam equo insideret, sed Lectica deueheretur, non tamen potuit cohibere ferocem spiritum vt eo bello abstineret; quod quidem supremum gloriæ, sed extremum, vitæ opumque omnium amissionem liberorumque exilium Francisco peperit, vti latius Diis fauentibus iam prosequar.

Franciscus Seckingensis re prospere vbique gesta fertur Deo opt. max. imprimis, deinde post Deum Illustrissimo Principi Ludouico Comiti Palatino Sacri Rom. Imperii Archidapifero & Principi Electori, acceptum agnoscere quicquid fortunæ prosperitate, nec immerito quidem, optimus enim Princeps quod adsectus a Vangionibus iniuria, & Landgrauio pater eius Philippus bello lacessitus fuerat, facile passus est nobilitatem Palatinam per omnia illi præsto esse, qua sine ni-
1524 hil horum quæ gessit, Franciscus perficere poterat nec famam vt plus terroris diluere curauit, quæ vbique diuulgauerat Franciscum cuncta ex eius sententia & auctoritate gerere. Sed clementissimi Principis beneficium in non satis gratum hominem collatum euentus docuit. Quippe cum nobilitas Landgrauiana non promissis in Darmstat satisfaceret, nec conuentiones ibidem initas fidei immemor perstitæ seruaret, qua propter vt perfidos vbique proclamaret, illi vicissim conuitiis & famosis libellis eum dilacerarent, bello se vindicare arderet. Sed deterrebant partim fœdus quæ cum Sueuis & Palatino feriebat, partim locorum distantia & iniquitas. Multa igitur versans animo non opportuniorem viam reperit; quam per Treuiros, quorumque Præsul vt tutius suas defendere terras posset, eodem Landgrauio & Palatino confœderatus erat. Hunc omnino debellare quacunque data occasione Franciscus statuit, nec id operosum fore multæ causæ dictitabant, sciebat ciuitatem Treuerim summum iamdudum odium in clerum concepisse, ad hæc renascentis Euangelii libertas vniuersam Germaniam adeo in viros Ecclesiasticos concitauerat, vt passim ludibrio haberentur, & acceptissimum Deo sacrificium sese præstitisse credebat, qui summo opprobrio fœdaque ignominia illos adfecisset. Cuius Franciscus vbique se assertorem defensoremque data opera iactitabat. Existimabat etiam confœderatos Principes pro more serius Treuiro auxilia missuros, priusque ad deditionem Treuirim vrbem venturam, quam vllum aduenire posset præsidium: qua dedita facile cætera expugnari posse videbantur, atque inde breuissima in Hessiam via pateret. Tentauit igitur sæpius causis disquisitis Treuirum; sed cum illæ non satis idoneæ aut iustæ viderentur, nec diutius quod conceperat animo differendum putaret, Treuiro in hæc verba bellum indixit. Treuiri.

* * *

EX his satis patere existimo belli Treuir. & originem & causas. Verum haud scio an satis veritati respondeant, quæ de duobus captiuis Franciscus scribit, illi enim adseuerant se vi ad rogandum Franciscum compulsos, vt per se fidem faceret; Quod vero Cæsarem inserit, puto magis ad terrorem factum quam vt verum adfirmem, licet satis credibile sit præter iuramentum non adeo per omnia bene voluisse Treuiro Cæsarem, quod in electione sua in Imperatorem, libentius Treuir suffragium Gallo præstare voluerit quam ipsi Augusto, dum autem in Deum perpetrasse quædam subinculcat, existimo innuere velle, Treuirum parum (vt omnes sacrificuli) fauisse renascenti Euangelio Christi, cuius vt prædixi Franciscus sese protectorem nominabat. Cæterum octauo ferme post indictum bellum die non impiger (vt solet) Franciscus terras Treuiri ingreditur, & primum oppidum S. Wendelini oppugnare contendit. Erant in eo oppido circiter centum equites S. Wendel. ad defensionem vrbis relicti: quos dum viribus suis diffidunt, Franciscus omnes captiuat. Pergit deinde nonnullas arces expugnare, & tandem ad Treueri mcastra posuit. Interim Palatinus & Hessus plus fere solliciti de bello, quam Treuerensis præ-

ful (notatus est enim fatis fegniter fe præparare feu quod nimis pecuniis indulgeret, feu quod existimaret bellicum Francisci apparatum non in fe fed (vt ipse diuulgauerat Seckingenfis) in Gallicum bellum ducendum fubfidium obfeffo iam Treuiri mittunt quam acriter Francifcus impugnabat, parte maxima muri machinis decuffa. Eodem tempore veniunt a Cæfaris regimine ad Francifcum literæ, quibus, mandabatur fub grauisfimis pœnis vt ab armis difcederet, ille fpe ad Treuerim fruftratus quod aduenisse in vrbem præfulem fciebat, timebatque ne fi copiis Palatinis & Hasfianis coniungeretur, viribus ipfe inferior longe foret, nec iam alimenta vlla in caftra aduehererentur, occafione fumpta, nec terga dare videretur, obfidionem foluit, in reditu vt ex animo totam iram effunderet, omnem regionem circa igne concremat, facra quæque & prophana depopulatur, vaftat, depilat, atque ita fpoliis onuftus ad arces fuas rediit. Nec ob id Palatinus & Heffus ab armis difcedunt, fed eductis exercitibus Palatinus Altzeiam contendit: vbi relictis copiis ad Weffalam fuperiorem Treuirum & Heffum conuenit, confultatur ibi de bello, placuitque aliquandiu vt ad oppugnandum Eberburgum vnanimiter irent. Sed fama inexpugnabilis arcis, & inftans hyems, ab hac expeditione deterrebat. Quare mutatis confiliis ad Cronenberg totum pondus belli conuertere ftatuunt. Oppidum eft duobus a Francofurdia milliaribus ad altisfimi montis radices, loco amœnisfimo & fertilisfimo confitum duplicique orbe murorum circumfeptum. Arx in medio fortisfimo atque crasfiffimo muro montem fatis excelfum obtinet, ita vt non ab re nomen inditum videatur, quippe crebræ turres & propugnacula, procul afpicienti imaginem coronæ triplicis, qua confuerunt Romani Imperatores iam infigniri, repræfentat. Hoc oppidum Hartmannus de Cronenberg pro parte posfidebat, vir equidem omnium iudicio bonus & pius, quique negotio reuiuifcentis Euangeliii aduerfus calumniatores nufquam pro virili defuit. Sed dum ipfe diuinorum præceptorum haud fatis memor contra fraternam charitatem Francifco aduerfus Treuirum bella gerenti fuppetias tulit, atque arcis Eberburgi cuftos remanens per omnia belli participem fe fecit, par eft iam qui profperitatis fpem fummam expectabat, aduerfæ fortunæ æquiore animo perferat adflatus. Qui tale nihil metuens, oppidum abfque præfidio valido reliquerat. Quare aduentu Principum territi ciues, defenfionem quidem aliquandiu fimularunt, pro mœnibus ftare, omnis generis machinas dirigere & eiaculari, nihilque omittere quod ad retinendum oppidum videbatur. Nec fegnior Hartmannus, qui fefe in oppidum recludi non conducibile fciebat, Principes per amicos orare, rogare præfertim Palatinum, ne fe qui nunquam aduerfus eum mali quicquam cogitauerit, tam miferę deperdat, noffet ipfe quanto periculo maiores fui in bello Bauarico pro Palatinatu etiam aduerfus Cæfarem propugnaffent, fi quid ipfe deliquiffet, mulctari iure percuperet, non recufaturum quantumuis grauem pœnam, traditurum fefe oppidum & arces Imperio, cuius effet proprietas, quo fecuriores Principes forent. Quod fi fua caufa non moueretur, faltem pueros innocentes infpicerent, viduarum eiulatus exaudirent. Hæc & fimilia Palatinum fatis (vt eft profecto omnium clementisfimus Princeps) flectebant, fed Treuiri recens vulnus nimis adhuc vrebat præfulem, vltima quoque orationis verba magis Heffum exafperarunt quam emollirent, namque vt eft ex tempore ad refpondendum præceps, cum de puerili ætate miferanda mentionem audiffet, *Et quis* inquit, *mei mifertus eft, dum nuper puer effem* (ad Francifcanum aduerfus fe bellum retorquens) *Stat fententia firma, poftquam Hartmannus præter ius & aduerfus Imperii leges amicum noftrum Treuirum damno adfecit, omnino & bona & corpus eius perdere.* Nec mora, machinas muris quanto propius potuit admouere iubent, portas decutere incipiunt. Qua re animaduerfa ciues & qui erant in præfidio, de pace ad Principes fecialem mittunt, quæ tradita arce & oppido rebus omnibus faluis illis data eft, præfidium libere emiffum, in Moguntiacam deinde nobilitatem animaduertere Principes ftatuunt:

Cronenberg.

quæ

quæ maximas Francisco vires in bellum Treuirense subministrauerat, imo hac suadente susceptum plerique adserunt, nec defuere quin aperte dicerent Præsulem tacitum coadiutorem. Certe satis mihi persuadet, non perinde illum ab hac lepra mundum: qui & magistrum suum curiæ (vt vocant) Frouinum ab Hutten, & Marscallum Casparem Lorch, addamus & primarios ecclesiæ suæ Moguntinæ Canonicos Francisco antesignanos (vt ita dicam) habuerit, passusque sit prædam Treverensem Moguntiæ publice venundari & in manubias redigi. Quare Principes ab eo literis expostulant, vt sinat & adiuuet sese de illis pœnam debitam sumere, qui publicam Romani Imperii pacem vetito bello violassent, quam & ipse seruaturum & defensurum præstita fide iurasset, Moguntinus confœderatis Principibus rescripsit.

* * *

QVibus cum nihil proficeret, principum congressum expostulat, & se publica tamen fide ad eos Francofurdiam venturum pollicetur, ratus scilicet plus coram impetraturum quam literis. Qui cum aduenisset, causam nobilium suorum eodem ferme tenore quo literis prius egit. Illi respondent, se præoptasse, ne ad id incommodi nobilitas Moguntina deuenisset, nunc eo adactos esse publicæ rei causa, quam deserere nec vellent nec possent, vt de transgressoribus Legum Imperialium quas ipsi condidissent, debitas pœnas exigant: alioquin & malum impunitum in deterius verteretur, & ipsi periurio obstricti notari possent, ad quæ Moguntinus, *Quandoquidem consanguinei*, inquit, *ita vobis persuasum est, vt nec mei intuitu nec vllis precibus moueri posse videam*, *rogo*, inquit, *saltem aliquid clementiæ meis impertiri velitis, ne se omnino conquerantur meis precibus nihil fuisse adiutos*. Cui Principes, Licet ita dictantibus Legibus, vt primo res redderent Treuiro, belli sumptus resarcirent, ad hæc ab vnoquoque sexaginta millia aureorum exigere possent, ta-
p.136 men vt sui sentiant se omnia cum decore sua de causa facturos lubenter, ab omnibus semel duntaxat sexaginta florenorum millia expostulant. Territus Moguntinus ea summa ad humillimas fere preces deuoluitur, & tandem impetrat, vt statutis terminis Principibus nomine nobilitatis viginti quinque millia aureorum persolueret. Frouinus vero ab Hutten cum interrogaretur, an ipse quoque in hoc pacto comprehendi vellet, respondit se saluo honore non posse in has partes descendere, & vt est elato admodum animo non dignatus est Principes de clementia precari. Quare in reditu suo in patriam Landgrauius aliquot arces expugnat, Comes Palatinus & Treuir se ad sua recipiunt, dispositis in Creutzenach, Sobernheim & Lutera præsidiis equitum, qui per hiemem quantum possint Francisco alimenta subtrahant. Non tamen segnior redditus Seckingensis, arcem munitissimam Lutzelstein Kalendis Nouembris noctu per insidias capere aggreditur. Sed nescio quo spiritu ex colludentibus vigilibus quidam ad socios, *memor sum*, inquit, *arcem (quam tum nominabat) bis Kalendis insidiis receptam, ibo circuitum muros, ne tale quid nobis forte eueniat*. Perseuerant alii in ludo, ille egreditur, audit intra muros strepitum, & subsibilantium sibi scansorum tenue murmur, redit ad socios remque omnem narrat, auscultant & illi, hic verum esse affirmat, ille vento commoueri lapides ait, subdubitantes tandem concludunt vt machinulæ aliquot eiaculentur, ad quarum sonitum territi Franciscani, qui iam munitionem primam tenebant, certo existimantes proditionem, aperta voce exclamant: *Moriendum est vobis nebulones*, illi admouent ea parte, qua iam tumultum audiebant, machinas, & in ascensores detorquent. Exaudid in subiecto oppido villani accurrunt, & causam tumultus interrogant, quos triginta in arcem recipiunt. Quibus adiuti facile Franciscanos a mœnibus deturbant, qui tandem relictis scalis terga vertunt. Hac spe frustratus Seckingensis, non amplius dissimulari posse bellum aduersus Comitem Palatinum ratus: indicendumque si suo honori consultum vellet. Mos est enim

enim nobilitati Germanæ, cum alicui bellum indicere volunt, vt prius licere sibi existiment aliquid surripere, itaque in hæc verba scripsit.

* * *

POstea Comes Palatinus vbique in vicinis Francisco oppidis præsidia collocat; Wilhelmo de Habern audaci & tumultuario equiti Cæsaream Lutheram & præsidium commendat. Ille vt est ad subeundos labores impigerrimus, cottidie ante arcem Nanstallum, vbi Franciscus semper fere erat, excursiones facit. Franciscus vero nunquam sui copiam extra oppidum facere voluit. Imo nec cum posset, in Palatinos vnquam emitti glandes passus est. Verum aliquando emisso tabellario illis blande dici iussit, paucos & illos quidem pauperes nobiles esse in oppidulo, quibus cum si male agatur, existiment viceuersa idem sibi euenturum, causam nobilitatis tueri se, quare reuerterentur Lutheram. Quod si velint, aut vini aut ceruisiæ potum illis libenter de paupertate sua impertirentur. Hoc modo putans se animos eorum emoliturum: nihilominus Auenarius quibus potest eum modis persequitur: & cum resciret in arce Wartenberg Franciscanos hospitari, vnde maxima damna Palatino inferebant, & pecunias a circumiacentibus pagis aut incendia minitabantur, quare assumptis peditibus aliquot ante arcem pergit, & hiis qui in arce erant ad colloquium vocatis, ita infit. *Postquam*, inquit, *ex hac arce Francisco adhærentes Principi meo contra ius & leges bellum intulistis, exigo a vobis vt quam primum hos muros mihi tradatis, si vos saluos esse vultis. Ecce enim veni, non reuersus, nisi deiectis his mœnibus, quibus videtis machinis. Iuro autem Deos, si finitis vel minimum lapillum emittere, ne vos quidem totus mundus redimeret, quin omnes laqueo vitam finire faciam,* His audiris territi qui in arce erant, se emitti liberos rogauerunt: quod equidem recepta arce Auenarius fecit, quam postmodum euectis quibusque melioribus rebus igne concremauit, crebris deinde ante Nanstallum excursionibus Franciscum diuexat, quadam vero die circa occasum solis Ioanni ab Sickingen Francisci filio ab arce Kallenfells redeunti de industria occurrit, erat vtrique par ferme equitum numerus, sed incompositi inordinatique Franciscani veluti in insidias incidentes ab Palatinis excipiuntur, hastis primo concurrunt, deinde districtis gladiis rem gerunt, diu certatum ambigua pugna, nec dubium quin ad Franciscanos victoria declinasset, ni ducis Auenarii industria ab ordine cogendo perhibiti fuissent, quare cum illi viderent non se posse coire, more Parthorum nunc terga vertentes, nunc rursus prœlium redintegrantes, pugnare cœperunt. Sed ardor Ducis Auenarii ita illos consequitur, vt tandem se captiuos p.117. tradere cogerentur, Francisci filius cum fugam meditaretur, transfosso equo concidit, cumque herbam adhuc porrigere nollet, perfoditur illa mala, atque tum victum se captumque tradidit.

Continuatur deinde bellum absque re vlla memorabili, tentauerunt multi Principes, si quo modo discordes reducere ad pacem possent aut saltem inducias impetrarent, cum viderent Principes nec pacem absque dedecore suo, nec inducias sine magno suo incommodo admittere posse, vtrumque excluserunt.

Boxsperg. Interim Ioannes Melchior de Rosenberg qui sub Principe Palatino ad Cronenberg militauerat, quemque Palatinus multis beneficiis ornauerat, summa perfidia vsus ex arce Boxsperg, in quam nonnunquam clementia eiusdem comite famulo intromittebatur, adiutus sacrificulorum quorundam auxilio, custodes nil tale ab eo expectantes excludit, atque mox vt interim arcem & alimenta & militibus induceret Comiti Palatino scripsit. Licet multæ causæ forent, quæ eum ad recipiendam arcem mouere potuissent, tamen non ea ratione factum putaret, qua suæ clementiæ quidquam detrimenti inferretur, verum cum ipse negligentiam custodum offendisset, veritus facillime, si id rescirent Principis hostes, arcem capi posse,

posse, atque ita & sibi & Principi inde maximum periculum imminere videret, exclusis custodibus arcem in suam custodiam recepisset, subdubitare visus est Princeps, donec audiuerit Franciscanos in arcem receptos. Quare illi necesse fuit in oppido mox collocare præsidium, qui illos intra mœnia Boxsperg continerent, & vicinos pagos ab iniuria arcerent. Iam ver appetebat, aptissimumque inuitabat tempus quum tres confœderati Principes non vlterius differendum bellum rati, conducto milite exercitum cogunt, & de industria quasi primam fortunam ad Eberburgi mœnia experirentur, ad Crucenacum cum toto exercitu conueniunt, vnde cum equitatus parte & peditibus aliquot, dum Wilhelmum de Rennenberg, & pincernam Eberhartum de Erbachio ad Naristallum festinare iubent, vt si quo modo possent Franciscum in arce circumcluderent, summaque custodia admirarent ne inde exire posset: se continuo adfuturos cum toto exercitu, vt iussi faciunt, arcem & oppidum milite, & qua exitus patebat fossa valloque cingunt. Præmiserant vero tabellarium cum literis quibus suo nomine Francisco bellum indicebant. Qui iussus expectare, donec rursum conscriberetur, interim accurrit quispiam nuncians Francisco, omnia dumeta completa equitibus, ad quem ille: sunt equites Luterani, volunt videre quid per otium agamus, subinfit qui nunciauerat, *at descendunt, & equos arboribus adligant.* Tum satis perpendens in obsidionem aduenisse, *manebunt*, inquit, *hac nocte nobiscum:* & conuersus ad tabellarium, *adduxisti*, ait, *nobis peregrinos hospites abito & dic principi tuo, audiuisse me ei esse nouas machinas, m bi noua mœnia, experiemur alter alterum.* Principes vt acceperunt Franciscum in arce inclusum, alacres ad obsidionem contendebant. Sed interim Franciscus volens emittere equites nonnullos, quibus superabundabat, ad alteram oppidi partem lacessere leui pugnæ genere cœpit hostes. In quam partem cum omnes confugerent, equites facillime elabuntur, & in sylvis sese abdunt quarum beneficio tuti in oppidulum ad Saram Gemundam peruenerunt. Quæ res Sargemund. non tam propter equites elapsos Principes male habuit, quam quod ex eo erie incerti erant, an Franciscus cum hiis aufugisset, an adhuc in arce foret. Nihilominus muros omni machinarum genere tantoque impetu concutere cœperunt, vt affirmarent plerique longo æuo tam paruo tempore tantum muri deiicere non vidissent. Quæ res quum nunciaretur Francisco, quod præter fidem videbatur antiquum murum XXIIII. pedum perforatum & omnino concussum, voluit ipse videre iussitque se educi quod æger pedibus foret podagraque laboraret, cum egressus esset, ecce in eum locum directa machina tantum pulueris parte muri concussa fecit vt non viderent accedente (vt satis credendum est) terrore vbinam recte statuerent pedes. Franciscus ipse concidit grauissimo in sinistro latere accepto vulnere. Erant in eo loco pali igne, quo durior foret cuspis, adusti; incertum reliquit, an palus an fragmina lapidum eum vulnerauerint. Cæterum cum surgere nequiret, nec ab eis qui secum erant præ pulueris densitate, conspiceretur; cœpit vocare vt eum erigerent, cumque nescire dicerent, vbinam esset, *Auditis me*, inquit, *sequimini vocem*, tandem Sacellanus eius recepto animo palpando cœpit eum requirere,
p. 258. & cum forte iacentem deprehendisset, erecto illo reduxerunt in arcem, cumque medicus tentaret vulnus, inuenit adeo profundum vt epar & iecur vulneratа deprehenderentur: cuius atrocitate deterritus nobilis qui astabat collapsus est, tum chirurgo, *dimitte me*, inquit Franciscus, *& iuues illum*, cum vero renueret, *non patiar*, inquit, *ne contrectes amplius, ni illi subeundum sit.* Vix conspersa aqua illi vires reuocauerat, cum aduertens alium item nobilem pallescere, *educ etiam*, inquit, *prius illum*, & cum tardaret, *audin'* inquam *quid dicam, educ illum.* Hic videre licet profecto, quantus in eo animus, quantaque mentis acrimonia fuerit, non enim abiectior ex ea hora ne suis animum adimeret, sed quam apte, longe erectior & lætior visus est, nec eos qui secum in arce erant, verum & externos animare voluit, scripsit enim quarto obsidionis die vario & ignoto elementorum ge-

nere Balthasari Slors, Wilhelmum Comitem de Zorn adiret, iuberet vt quamprimum ipse ad debellandum Principes, properaret. Facile id fore, quod nullum ordinem seruarent, excubiæ male dispositæ essent: vbi & quo loco falli possent, edocet, habere se in arce familiam interritam, & in quoscunque casus pronam, nec ob hoc deterreri quod muri maxima ex parte deiecti forent, nihil enim adhuc ad expugnationem, se a lapidibus parum læsum, sed nihil nocere. Literas excubitores interceperunt, quas ego tandem post desperatam earum lectionem perlegi, quas equidem dicerem a Francisco de industria ad deterrendos Principes confectas. Sed mirabiles characteres & vix legibiles a quoquam ferme fidem adimunt. Cæterum altero post die cœperunt in arce rustici primum instigante illos nobilitate de deditione submurmurare, deinde milites gregarii palam adfirmare; non posse diutius, ni exoptent omnes præsentem mortem, arcem retineri. Quæ cum Franciscus resciuit, adeo consternatus est mente, vt ex ea hora magis atque magis cœperit ægrotare. Conficiuntur autem sub eius nomine & annulo literæ in hæc verba.

* * *

Wilhelmus de Rennenberg ex iussu Principum colloquium admittit, petierunt imprimis se emitti liberos, & res asportare, de Francisco autem nullum verbum, cumque Principes id nullo modo facere vellent, tandem conuenerunt, vt milites gregarii cum rebus suis dimitterentur: tantum ne intra mensem aduersus Principes quicquam molirentur, nobilitati carceres equitum polliciti.

Sequenti die Principes auidi videre Franciscum, arcem ingrediuntur, decumbebat ille in excauata rupis parte, quem locum vnicum habebat a machinis adhuc imperforatum.

Recepto (vt dictum est) Nanstallo Principes dictum de Rennenberg cum equitatus parte in Vascouiam præmittunt, vt experiretur animos eorum qui arcem Drachenuels obtinebant. Vt ille aduenit, arcemque circumdedit milite, & deditionem expostulat, illi territi accepta ad Nanstallum clade statim in deditionem consenserunt, quæ recepta igne concrematur.

Drachenfels.

Conspectus in arce Drachenuels ignis animos casu Francisci eorum qui
altum montem obtinebant perculsos adeo consternauit, vt
licet ea arx adeo excelsum occupet. * *

FRI.

FRIDERICI NAVSEÆ
DE
TERRÆ MOTV
APVD MOGVNTIAM
RESPONSVM.

BENEVOLO LECTORI
S. D.
BURCARD GOTTHELF STRUVE

Ridericus *Naufea*, *Blancicampianus*, *tefte Serario*,* in omni pene ftudiorum genere, in iure tamen ac Theologia, cuius vtriusque Facultatis Doctor erat: præfertim, tantos progreffus, quantos ipfius tot egregia monftrant opera, fecerat. Concionum fummam in principe apud Moguntinos Ecclefia, cathedram, magna cum Moguntinorum ipforum vtilitate, fuaque ipfius laude, annos tenuit aliquot. ibidemque anno CIↃ IↃ XXXII. homiliarum centurias quatuor edidit, quas & Imperatori Ferdinando, & Alberto Moguntino Archiepifcopo Cardinali confecrauit. Vnde ad idem in Aula Cæfarea fungendum munus ab illo acceffitus, ita fefe omnibus probauit, vt Cæfare ipfo volente ac annitente, poft Ioan. Fabrum, Viennenfis Epifcopus conftitutus fit. In eaque paftorali cura & dignitate contra omnigenos hæreticorum impetus ac fraudes prudenter & conftanter ad mortem vsque perftitit. Ea vero illi annis laboribusque feffo contigit anno Domini CIↃ IↃ L. Magnus eius librorum Catalogus eft, quem Simletiana recenfet Bibliotheca. *VVolffgangus vero Lazius ** fic de eo:* Fridericus, cognomento Naufea, Francus, facræ theologiæ & legum doctor, Ferdinando Romanorum Hungariæ & Bohemiæ regi a facra concione, Fabro in epifcopatu Viennenfi fubftitutus eft. Qui in hanc vsque diem, omnibus numeris officii fui impletis, proptio ex concione plebeculam fuam inftituendo fermone, colloquiis cum aduerfa parte tranfigendo, fœliciter eandem diœcefim adminiftrat.. ***Terræ motum defcribit, qui ad Moguntiam an. 1528. fuit factus, qui tamen Serario non memoratus, vt exinde coniectandum, lenioris eundem fuiffe momenti, prout tiam ipfa defcriptio nullius eft confiderationis.***

FRIDE-

---

* Rer. Mogunt. lib. I. c. XI. p. 176.
** Rer. Vienn. lib. II. c. III. p. 61.

FRIDERICI NAVSEÆ BLANCICAMPIANI DE PRÆCIPVO HVIVS ANNI POST CHRISTVM NATVM M D XXVIII. APVD MOGVNTIAM TERRÆ MOTV RESPONSVM.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO DOMINO LAVRENTIO TRVCSESIO DE BOMERSFELDEN, INCLYTÆ EIVSDEMQVE METROPOLITANÆ ECCLESIÆ MOGVNTINÆ DECANO, FRIDERICVS NAVSEA BLANCICAMPIANVS, SALVTEM.

T olim Mecœnas ille cum Flacco suo Venusino, ita tu Reuerende Pater, cum Nausea tuo Blancicampiano iam tandem agis. Ipse quidem non me solum antiquo iterum ludo quæris includere, cui dudum valedixi, sed & satagis, vt in arenam descensurus in alieno foro vel cum periculo tuo depugnem. Iubes etenim tibi terramotus, quem in hac inclyta nuper vrbe Moguntina XIV. Kal. Februar. Anno quem nunc agimus post Christum natum M D XXVIII. hora post mediam noctem secunda, non sine magno stupore plerique nostrum sensimus, rationem paucis explicem. Equidem etsi non me fugiat, quam sub dubia alea in alieno (quod dici solet) choro pedem ponam; tua tamen animatus authoritate, vtcunque aliis etiam rebus multo occupatissimus; rem discendi potius studio quam ostentandi ingenii causa tentabo. Crisim in vniuersum de terræmotibus ita definiturus, vt facile inde intelligas, quam mihi adscribendum animus tam non sit cupidus quam nec idoneus. Qui nec tantillum sutor supra crepidam, vtpote qui rem ita sobrie attingam, vt sub finem me non finiisse sed cœpisse dicturus sis: interim tamen non sub inuolucro positis qua ad rei summam attinent. Si proinde nonnulla demum desiderabis, ea non ex Nausea Theologastro & leguleio, sed ex Anaximandro, Milesio, Pherecyde, Pythagora, Lucretio, Aristotele, Plinio, Aulo Gellio, & hoc genus Physicis scriptoribus repetes, & hac nostra vel quamlibet exigua, qua vtroque scribendi, genere dabimus, boni consules: quem in Christo valere opto.

VII. die Februarii, Anno salutis

M D XXVIII.

AD EVNDEM LAVRENTIVM TRVCHSES, NAVSEÆ PROPOSITIO. p.160

Nostra Laurenti speciosa toto
Orbe laus, & dulce decus, leuamen
Maximum, tu gloria nostra magnum
Magna per orbem.
Quid petis terram moueat, requiris
Quur tremat tellus, veniat & vnde:
Quidque portendant pariter sub ima
Parte tumultus?
De quibus quid nostra Minerua, sentit,
Et quid accepi studio, quid ipse
Denique expertus didici vel vsu
Arteue dicam.
Huc precor conuerte animum, patrone
Atque Mecænas Reuerende, mecum
Hunc meum sortire nouum benigna
Mente laborem.

INVOCATIO DIVINI NVMINIS.

Scrutator rerum vultu qui conspicis amplo
Quamlibet occultis abdita cuncta locis,
Huc ades, & nostris audacibus annue cœptis,
Propitioque nouos funde fauore modos.
Sit mihi fas abstrusa loqui, & tellure sub alta
Pandere non ficto condita vera stylo.
Vnde Tremor terris, tanti dic vnde tumultus
Ad nostros veniunt nocte dieque lares?

PHYSICOS QVONDAM PLVRIMVM DE CAVSA TERRÆ-MOTVS DISPVTASSE ET VARIASSE.

Non nuper cœpit, dudum sed quæstio terra
De motu Physica magnis ratione magistris
Discutier, nec conuentum, sub iudice mansit
Lis indefinita, sophis agitanda peritis.
Hinc mota quondam terra, incerto statuerunt
Nomine Romani ferias de more celebres:
Ne, si non veris facerent diis sacra prophanis,
Sic falsa populum mox relligione ligarent:

VNDE VENIANT TERRÆMOTVS.

Porro vsus docuit, rei Magister,
Tellurem modo pulsibus moueri p.18.
Aquarum, modo flatibus sub ipsas
Ventorum subeuntium cauernas:

Quis

Quis motis inibi mouetur vna
Illa, & sæpe tremens facit ruinam,
Atque vrbes quatit, hæc simulque sternit
Arces, templa, domos, agrosque latos.
Sic longo Dicearchidos tumultu
Arces adsiduam tenent ruinam.
Sic motu Pelopeia adacta longo
Sensit damna, graui simulque motu.
Sic Campania (teste veritate)
Oppressit miseras dolenter vrbes.

QVID PORTENDANT TERRÆMOTVS.

Quur tellus moueatur ac tremiscat,
Pandimus exiguis, Lector amice, modis:
Restat, nunc referam, quid hinc futuri
Portendat motu hæc sic tremefacta suo.
Tunc rerum variis docemur actis,
Post terræmotum plurima damna sequi.
Sane hic sæpe tumultuosa nobis
Bella instare noua seditione monet,
Quin & tabificam (tacendo plura)
Pestem, & multiplicem non sine clade necem.

HEm vero ad hunc, quem diximus, modum se habere, paucis intelligemus, quæ nobis partim sunt vsu, partim literarum studio non obscure comperta & explorata. Nonne (quæro) post Terræ motus, quos sibi Mardocheus Laherifilius, videre visus est, cunctæ ad pugnam nationes excitatæ traduntur, & dies quoque subsequuta tenebrarum & discriminis, tribulationis & angustiæ, & formido super terram maxima? Nonne & Ozia Rege Iuda in superbiam olim elato, sibique alienum vsurpante officium, terra supra modum tremuit, argumento vltionis contra eundem diuinæ perspicuo, quum & ille tum lepra infectus regnum deponere coactus fuerit, & se in ordinem redigi passus, vt qui ex summo loco diuina fastidisset, idem in sordido & humili ab omnibus fastidiretur. Sunt & quondam infelices Iudæi, non sine memorabili clade experti. Quid præcedentes Terræmotus, quos aliquoties antea obseruarant, portenderint: nimirum, illud supra quam dici queat calamitosum Hierosolymitanæ vrbis excidium. Cuius illi inter alia prodigia & ostenta Terræmotibus sæpenumero admoniti pœnitentiam de peccatis suis, propter quæ hoc ipsum fore significabatur excidium, non egerunt, sed quam aperte reuocati, vel non crediderunt, vel cæci & pertinaces cœli minas contempserunt. Quid obsecro, Terræ motus L. Martio, Sex. Iulio Conss. portendit? Proculdubio bellum illud memorabile, quod ciuile dici cœpit, quo vix aliud funestius terræ Italiæ fuit. Nonne etiamnum varii Terræmotus bellorum perinde Punicorum magnitudinem prænotarunt? Sic quoque terræmotus apud Constantinopolim maximus parum boni portendit, quum sub id tempus pernitiosissima Acephalorum hæresis, Chalcedoneum Concilium acriter impugnantium, & pullularit & subcreuerit. Quantum vero malorum Terræmotus Imperatore Lothario futurum significarit, Galli & Itali quondam vel suo periculo didicerunt. Tum quidem lethales inter Imperatorem Lotharium, & fratres natæ sunt discordiæ; atque bella deinde longe maxima subsequuta: Normannis omnem deuastantibus Aquitaniam, multis incendio consumptis Cœnobiis, & aliquot insuper Galliæ tum oppidis ad internecionem pene per Normannos redactis. Quid autem Imp. Friderico, eius nominis secundo, Terræmotus prænunciarint, dictu perinde iuxta & auditu horrendum est. Tradunt sub

illa quidem tempora Frisiam regionem a marinimis fluctibus totam ferme submergi cœptam, & a Tartaris Scythicam, Georgianam, Armeniamque maiorem solo propemodum æquatas, ab eisdemque Poloniam & Hungariam magno nimirum incommodo adfectas. Addiderim (quod summe dolendum est) Hierosolyma tum a Cardirio magni Saladini filio quintum fuisse funditus euersa, templo duntaxat Domini, ac eiusdem sepulchro precibus Christianorum integro relicto. Et terræ motus quoque Imperatore Friderico eius nominis tertio, non indubie cladem illam Constantinopolitanam memoratissimam arguit, & conflictum subinde inter Christianos & Turcas apud Taurinum oppidum, satis horrendum. Transeo interim, quantam malorum congeriem terræ motus sub Iulio Max. Pontif. & Imperatore Maximiliano vel nostra quidem memoria portenderit: a quo sane tempore (vt verum ingenue fatear) Ecclesia nullo non luxu & abusu ita indies magis pessum innuit ac decreuit, ne nisi cum magno orbis periculo redire postliminio posse videatur. Hinc non est, quod multis ambagibus ambitiosior arguar, quid nobis proxime præcedens in iis finibus terræmotus portendat, quando ex iis, quæ diximus, vel quamlibet paucis, & ex parum æquis huius temporis conditionibus nemo Marte suo non facile coniiciat. Cuius equidem significationem vniuscuiusque iudicio relinquendam censeo: non nescius, Christianam pietatem repudiasse vanam & superstitiosam illam veterum Romanorum, aliarumque gentium circa prodigia omnia & ostenta obseruationem, omnia ad diuinam prouidentiam pie & sapienter referre. Quam ipse sequens satis me tibi & vnicuique pio Lectori facere arbitror, si quicquid hoc est, quod vana vetustas superstitiose seruauit, ad prouidentiam retulerim, piaque voce tester, nihil supra, nihilque infra fieri, quod non numinis aut iussu fiat aut permissu. Deumque illum Opt. Max. pro sua in eloquibili sapientia, qua cuncta recte disponit, etiam per ea, quæ natura fieri videmus, mirabilia perinde supra & præter naturam, nec interim frustra operari, suamque nobis & patientiam & indignationem, non vno tantum modo ob oculos ponere: vtpote ad pœnitentiam nos omnes prouocantem, quos ad vitam non ad mortem ipse condidit. Qui propterea terræmotus, vtique diuinæ suæ desuper in nos iræ signa, futuros per loca rerum præscius prædixit, vt ostenderet se non vna, & semel perditurum genus humanum, sed per partes iudicaturum, & daturum pœnitentiæ locum. Si vero terræmotibus, hocque genus malis incipientibus non corrigemur, in peius proculdubio illa proficient. Quandoquidem ad vsum culpæ conuertimus, quæ ad vsum vitæ accepimus, ita quoque ad vsum nobis vertuntur vltionis, quæ ad vsum prauitatis infleximus. Et hoc est, quod Dominus alibi, quæ ante nouissimum diem futura sunt prænuncians inquit: *Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum, videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri: sed haud dum statim erit finis. Consurget enim gens contra gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentiæ, & fames, & terræmotus per loca. Hæc autem omnia sunt initia dolorum.* Quo vel vnico verbo facile docemur, quid nobis futurum vel proximo præcedens apud nos terræ motus portenderit, si diuinam contra nos iram euidenter animaduertentes, de peccatis nostris pœnitentiam non egerimus.

Deus bene vortat, cui soli laus & gloria

IO.

IO. SERVILII
GELDRO GALLICA
CONIVRATIO.

BENEVOLO LECTORI S. D. BVRCARD GOTTHELF STRUVE

*Joannes Seruilius, teste Valerio Andrea, populari sermone Knapius, Guiertenus siue VVVertenus, ex Comitatu Hornano, Leodiensis diœcesis, floruit Antvverpiæ, familiaris ac cliens Ladislai Vrsuli, Equitis. Hic varia scripsit, inter quæ præcipui sunt libri III. de rebus pace belloque magnifice gestis, & Oratio Gratulatoria Carolo V. ex Hispania in Brabantiam reduci: Maxime vero æstimanda est hæc Geldro-Gallica coniuratio, quæ antea Antvverpiæ apud Antonium Dumeum M. D. XLII. 8. prodierat. Historiam describit Belli, a Francisco I. Gallorum Rege, vna cum Cliuensi Duce Guilielmo, qui iam Geldriam occupauerat, contra Carolum V. a. 1542. in Belgio moti, qui adhuc in altera expeditione Africana hærebat, quæ satis infeliciter cesserat. Et cum in eodem bello Antvverpiam quoque Galli tentarent, quam per coniurationem capere putabant, quæ tamen effectu caruit, quid circa eandem vrbem fuerit gestum, paullo prolixius describit. Agit de eodem bello Sleidanus, * dum ait :* Iulio mense Galliæ rex atrocissimis verbis bellum Cæsari denunciat, & edito libello, suis liberum facit, vt quacunque ratione possint, terra marique prouincias illius deuastent. Paulo ante Longeuallus & Rossemus in Brabantiam inuaserunt, magnumque terrorem inferebant imparatis, & proximum erat, vt Antwerpiam caperent atque Louanium, sed destituti rebus ad tormenta necessariis, non poterant oppugnare, & progressi, quacunque vaderent, omnia populantur, & pecuniam extorquent, & vi patefacta via, filio regis, Aureliano Principi, Carolo, qui Lucemburgicæ regioni bellum tunc faciebat, mense Augusto sese coniungunt. *Instigabat Geldros Gallosque, quod fama esset, Cæsarem aut vndis oppressum, aut in littus delatum itineris in commodo aut animi ægritudine defatigatum, mortem oppetiisse, quod etiam per caduceatorem Antvverpiensibus denuntiabant, sperantes, hoc ipso se illos ad deditionem esse compulsuros. Plures sunt, qui hanc Antvverpiensis vrbis tentatæ historiam nobis exposuerunt Chytræus ** Pontanus *** & Heuterus, **** sed breuiter saltim illi rem enarrant, quibus omnibus præferendus est Seruilius.*

GEL-

* Lib. XIV. p. 408.

** Saxon. lib. XV. p. 308. & lib. XVI. p. 405.

*** Hist. Geldriæ lib. XII.

**** Rer. Austr. lib. XI. c. XVI. XVII.

p.263

GELDRO GALLICA CONIVRATIO

IN TOTIVS BELGICÆ CLARISSIMAM CIVITATEM ANTVERPIAM DVCE MARTINO ROSHEYMIO.

CONSCRIPTA AD PRVDENTISS. VIGILANTISS. COSS. SENATVMQVE ANTVERPIEN. AVTHORE IOHANNE SERVILIO.

ORNATISS. PRVDENTISS. COSS. ANTVERPIÆ LAODISLAO VRSVLO, ET NICOLAO SCHERMERO, TOTIQVE SENATORVM ORDINI AMPLISSIMO, S. D.

CVm hactenus nihil non a nostræ huius ciuitatis hominibus & dicendi facultate, & omnigena eruditione claris (quibus non minus quam iis qui diuitiis atque stemmatum longa serie, fumosisque ceris coruscant, abundat nostra hæc respublica) expectare mihi proposuerim, proximo tamen hoc Geldrogallorum ne an Geldroturcogallorum dicam tumultu, vetus ea opinio ita apud animum meum confirmata est, vt non dubitarim, mox non aliter, quam si pede terram pulsasset Pompeius, aliquot scriptorum Centurias in medium prosilituras: maxime tali oblato argumento, quod vt cognitione perpetuaque nostræ regionis hominum, ita & omnis posteritatis memoria dignissimum merito debeat iudicari. Si enim historia hoc maxime nomine conducit hominum moribus, quod & de honestate amplectenda, & turpitudine fugienda continet exempla: non video quid ad vtrasque has res magis præsentibus his rebus gestis conducere queat: cum quæ in vtramque partem maximum momentum sint habitura & rebus & personis sint locupletatissima. Abundant enim & optimis exemplis, quæ posteris non minus lectione iucunda, quam imitatione honesta sint futura, & peruersissimis, quæ & hoc boni nobis inuehent, quod & turpitudine sua deterrebunt, & versutia huius ætatis, & futurorum temporum homines reddent cautiores, magisque circumspectos. Neque enim simplex est atque vnica huius generis scripti vtilitas, vtpote quod ad res vrbanas actionesque Principum, ad animi mores formandos, ad capessenda consilia, ac rerum ciuilium prudentiam consequendam, denique ad bene prudenterque tam publicis quam priuatis rationibus consulendum, velut aditum quendam patefecit. Siquidem nobis vitam mores factaque aut excellentium populorum aut summorum Principum, aut alioqui quorumuis virorum illustrium, deinde consilia euentusque rerum velut in medio ponit, vnde omnis generis documenta & ad priuatim & publice vitam instituenda, velut ex refertissimo instructissimoque quopiam penu depromi felicissime possunt. Nam & cæteræ artes arctissimis quasi limitibus clauduntur, nec se earum vsus tam late per omnis generis, omnis ætatis, omnis conditionis, omnis sexus homines diffundit. Sola hæc latissime se dispergit, commoditate sua velut ramis cuius vis conditionis homines obumbrans: vt nulla omnino sit aut conditio aut fortuna, quæ non multum huic debere se iure fateatur. Habent Principes viri quod aut imitentur aut fugiant. Habent priuati velut
p.264 *speculum quoddam, quod in quolibet casu, in qualibet fortuna intueantur. Habent diuites quo res partas tueantur. Habent afflicti quo inopiam subleuent atque moderate perferre discant. Mulieribus pudicitiam stabilit Lucretia Romanæ castitas. Virorum Principum virtutem armat L. Sylla, rebus suis ad fugam inclinatis in medios*

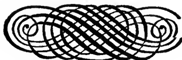
hostes tali voce prorumpens, Hic hic milites Romani mori volo? & Octauii Consulis Cinna Marioque urbem ingredientibus vox, cum ab aruspicibus prohiberetur, se patriam non nisi cum vita relicturum. Non referam Alexandrum illum qui ex rerum gestarum magnitudine magni nomine honestatus fuit, nunquam inferendis prœliis inter postremos visum, primum flumen a cuius ingressu deterrebantur milites, scuto pectori subdito tranantem, primum scalis mœnibus admotis in muros vrbium euadentem. Nec interim priuatis desunt sua exempla, quæ vbi res virum efflagitat, virtutem doceant. En adest M. Sergius ciuis Romana virtute dignus, amissa manu ferream sibi adaptans, qua quatuor prœliis ita decertauit, vt sub eo duo soderentur equi, demum vulneribus prorsus obrutus, Cremonam atque Placentiam obsidione liberarit, & cum interim non mitiore pugna a debilitatis luxatisque membris infestaretur, duos hostiles exercitus in fugam conuertit. Adsunt sexcenti Spartani in castra Xerxis quingentorum milium multitudinem continentia irrumpentes. Pietatem in patriam requirit quis? Ex infinitis pauca referam. Versatur ob oculos Ancharus Mydæ Lydorum Regis filius, qui terræ voraginem ex qua immensa aquarum vis erumpens & campos & ædes tam priuatas quam publicas, tum etiam homines ipsos inundauerat, oraculo admonitus non nisi re preciosissima iniecta in pristinam faciem mutandam, patrem vxoremque complexus, equo insidens in id baratrum se demisit. Decantatior est Curtii Romani ex simili virtute parta gloria, quam vt hic referri debeat. Et Deciorum fama vniuersum orbem simili exemplo impleuit: quorum vterque publicam patriæ perniciem in suum caput torsit, vitaque obstitit ne vinceretur patria, morte fecit vt vinceret. Non dicam Brutos non Genitios Cippos non Scipiones cum aliis multis exemplis claros, tum hoc in patriam amore optime de Republica meritos: cum vix alio virtutis genere referti magis sint historicorum libri, quam huius generis exemplis. Iam qua ratione efficacius suaseris Principi etiam cum vita propriæ dispendio ciuium quærendum esse compendium, quam si Codrum illum Atheniensium Regem obiicias, qui suo interitu ne Athenæ interirent, effecit. Quid multis? Historia hominem velut in theatrum vocat, vbi sedens casibus aliorum sine suo periculo prudentiam, rerumque gerendarum astutiam discat, exempla capiat omnigena, quæ ad vsum suum vtiliter in quolibet negotio traducat. Eadem maximorum hominum de summis rebus consiliis nos interseri quorum & euentus explicat, vt ex retroactis futura discamus scienter prospicere, atque de præsentibus prudenter iudicare. Quantulo enim tempore legendo historiam, quantus belli Dux euasit Lucullus, qui cum Roma ad Mithridaticum bellum (quo non aliud fuerat Romanis formidabilius) profectus esset, militaris rei omnino rudis, inter nauigandum percunctando a peritioribus, legendisque rebus gestis tantus in omni belli genere Imperator euasit, vt & ipsius Mithridatis Regis militaris rei consultissimi confessione atque iudicio omnibus omnium nationis Imperatoribus anteferretur. Sed quid opus est in re ipso sole meridiano lucidiore, demonstratione longiore, eum nemo unquam tam impudens repertus sit, qui genus scripti ausus id vel minima sugillatione insectari, multi vt si vnquam alias de re quapiam multa honorifice dixerint. Cicero cuius hactenus in Latina Republica illibata atque illabefactata fuit authoritas, eam temporum testem, lucem veritatis, vitam memoriæ, nunciam vetustatis, appellauit. Aufer enim historiam ex rebus humanis, in orbem quid aliud quam meram ignorantiam inuexeris, omnem sapientiam atque adeo commune atque vulgare illud omnibus a natura datum iudicium, ex orbe sustuleris? Nam cum apud omnes constet rerum præteritarum diligenti obseruatione velut solidæ atque firmæ cuidam basi inniti sapientiam, nonne hanc collabi necesse est, si historiam quæ præterita proponit, in qua intuentes prudentius de præsentibus & iudicare, & de futuris cognoscere possimus, e medio sustuleris? Sine hac & fabulis, & ementitis rumoribus omnia sunt plena. Nec ad hæc docenda longa opus est verborum demonstratione, domesticis vtgebo exemplis. Quæ dii immortales quam plusquam fabulosa nostri homines de huius vrbis origine, de veteri appellatione, de nominis etymologia de statu

tu veteri, de rebus gestis prodiderunt. In memoriam reuoco tantum, non enim libet iis commemorandis quibus Lucianica narrationes collata propemodum vera videbuntur, immorari diutius. Rursus quam vero consentanea Athenienses de sua origine atque de cateris qua ad eos pertinere videbantur, prodiderunt. Quam plausibilia Romani de sua vrbis initiis proferunt, hic certa omnia, verisimilia omnia. Nullus hic fabulis, quibus excogitandis indocti, cum otio vacant, gaudere solent, locus relinquitur. Atque id quidem cui rei si non historia acceptum ferendum est? Hac enim opiniones firmat, fabulas explodit, tenebras dispellit, hacque vos amplissim. atque august. viri qui quotidie & laude & admiratione digna de signatis venturis temporibus conseruabit, nomina vestra immortalitati consecrabit, merita vestra in Rempublicam nostram posteris aut admiranda aut imitanda proponet. Quis enim non dicam post secula, sed annos aliquot nouerit vbi tunc fortasse erunt maria aliquando terras, vbi tunc terra erant aliquando aquas, vbi tunc ades aliquando fuisse prata. Quis certi aliquid de his proximis Geldrogallorum incursionibus adferet.? Quis quibus artibus iis a vobis obuiam itum est, explicabit? Cuius memoria consecrabuntur qua vos cum summa laude, cum summa omnium admiratione atque incredibili vtilitate, vastissima molis erigitis opera? Prater hanc summam huius scripti vtilitatem, cui explicanda diutius aliquanto quam par est immorati fuimus, offerebat se & excellentissima huius scribendi generis dignitas, cum longissime eius repetitam originem, a quibus & qualibus profecta sit viris (qua non paruum debuerant doctorum animis subdere stimulum) in animum reuocarem. Siquidem primam eius originem longe fuisse antiquissimam quis non statim agnoscat, eum citra cuiusquam controuersiam non tantum cateras disciplinas omnes antiquitate superet, & iisdem prima sua initia atque adeo incrementa prabuisse in confesso sit. Nam cum artes catera ex obseruatione constiterunt primum, qua citra historia adminicula subsistere non potest, constat prima earum initia huic accepta fuisse ferenda. Nec diuturnitate sua tantum caterarum disciplinarum initia antecessisse sed etiam omnium rerum sex dierum curriculo creatarum aquasse. Quid antiquius prima illa rerum generatione? Atqui eam diuina illa veteris instrumenti historia antiquitate sua exequat. Non dicam quos & quantos habituri simus in hoc scripto instituti nostri authores, cum p.216 *in confesso sit id non tantum Græcorum Romanorumque doctissimos sapientissimosque, sed & Hebræorum sanctissimos sibi vendicasse. Qua cum ita sint, Illud satis admirari nequeo, neminem ex multis quos habet hac nostra respubl. longe doctissimos, quique si quis alius huic muneri summa cum laude satisfacere potuissent, prodiisse qui rem & præsentibus & venturis temporibus futuram multo iocundissimam simulet vtilissimam, saltem succincta aliqua narratione perstrinxerit. Non enim Liuii vbertatem aut Cæsaris accuratam diligentiam requirimus, sed ne res cognitione dignissima omnino inertia nostra intereant, postulamus. Itaque cum frustra iam aliquot menses expectassem, viderenque neminem falcem suam in hanc misisse messem, neminem aut prodere aut machinari aliquid intelligerem: cœpi animo certe coacto (vt ingenue fatear) cogitationes huic rei intendere. Malueram enim aliorum scriptis memet oblectare, quam in propriis mihi displicere. Sed cum scirem studium meum amplitudini vestra aliquando non omnino displicuisse, videremque nos eo in loco positos, vt non sine ignominia, atque summa exprobratione talibus oblatis argumentis tacere possimus, malui existimationis nostra aliquam iacturam facere, quam vt vestris studiis deesse, aut huius reipublica honori (cuius dignitati hactenus si non feliciter, certe fideliter atque candide conatus sum omnibus modis consulere) silentio nostro quicquam derogare. Dicturo itaque mihi de rebus præsenti hoc anno, qui est ab humani generis instauratione millesimus quingentesimus quadragesimus secundus, a vobis gestis: ante omnia & vestrum amplissi. atque prudentiss. Senatus, & bonorum omnium studium inuocandum est, quo me difficillimum iter ingressum fauore vestro suffulciatis, vt quot & ingenii vires & exercitatio negarunt, studium vestrum quo nostram in dicendo tenuitatem subleuabitis, concedant: quod si adsit non est cur magnopere mea suppellectilis tenuitas, aut animo me deiiciat, aut*

*insolita harena versari probibeat. Nam quantum nos genii nostri infelicitas deterre-
bit, tantum fauoris vestri expectatio recreabit. Vt enim vel minimi auditorii nutus
aut propitii alicuius affectus significatio e pulpito aut dicturo aut declamaturo, & vi-
res & facultatem in dicendo maiorem suppeditant, insuetaque eloquentia copia dicentis
linguam exornant, inuentionis facilitatem ministrant, ingenii acumen excitant, ita cer-
tissima fauoris vestri expectatio, si non dicendi facultatem, certe quidlibet audendi fa-
cilitatem maiorem atque alacritatem animo nostro suggeret. Quem quidem tanto ma-
iori cum spe atque certitudine exspecto, quod praterquam quod vtriusque vestrum vo-
luptati, commoditati & dignitati, ita & posterorum vtilitati, hoc nostro labore videor
consulisse. Habebit enim & vestra dignitas quod cum voluptate animi summa in se
cognoscat, & optimi quique cuius memoria ipsis futura est iocundissima, posteri quo & in-
struantur atque admoneantur. Hoc enim anno tot carissimis & pacis & belli claruit
Respublica vestra operibus (quod secundum Deum Optimum Maximum V. D. prudentia
summa adscribimus, vt non temere alias & numero plura & admiratione maiora habu-
erit vnquam: tot ab imis fundamentis sunt erecta & priuata adificia, tot sumtuosissi-
me instaurata, vt tota vrbs pene nouam eamque splendidissimam videatur induisse fa-
ciem. Tanta prudentia tumultuosa huic Geldrogallorum itum est a vobis obuiam pro-
ditioni, vt qui hactenus pacis artibus ab omnibus habiti estis clarissimi, iidem & mili-
taris rei consiliis reperti sitis eminentissimi. Sed quo consilio alii hanc laudem negle-
xerint, suaque ipsorum fama non minus quam vestra gloria inuiderint, prorsus iudicare
est difficile. Ego certe non quod plus possim quam quiuis alius, sed quod plus cateris o- p. 167
mnibus volui, primus (quod citra inuidiam dictum vellem) audaci quidem conatu eius
ciuitatis res gestas non passus sum in obscuro esse, quam ob gloria amplitudinem etiam
remotissimi terrarum anguli & suspiciunt & admirantur. Itaque vestram sublimem
dignitatem quam possum obtestor maxime, vt quod vestris auspiciis in publicum pro-
dit, sapientissimo vestro iudicio probetur. Quod si ita vt spero euenerit, voluptati
summa futurus est nobis susceptus labor, simul & ad maiora audenda ingenii nostri ex-
citabitur exiguitas. Christus Optimus Maximus V. D. & rempublicam, prudentia
vestra diu conseruet incolumem, & ad maiorem amplitu-
dinem euehat semper, perpetuamque esse
velit.*

V. D. addictiss. cliens,

IOANNES SERVILIVS.

GEL-

p. 168. # GELDROGALLICA CONIVRATIO

IN TOTIVS BELGICÆ CLARISSIMAM CIVITATEM ANTVERPIAM, MARTINO ROSHEIMYO DVCE: CONSCRIPTA AD PRVDENTISS. VIGILANTISS. COSS. SENATVMQVE ANTVERP. AVTHORE IOHANNE SERVILIO.

Rabantiā Belgicæ illius Galliæ tot encomiis a Cæsare olim celebratæ non minima pars est. Dedisse huic nomen Brabon * quidam dicitur, qui forte fortuna in ea delatus loca, cum tyrannum Scaldis fluminis ripas munitissima arce occupantem, qua a fluminis traiectu vectores nisi soluto dextræ manus vectigali prohibebantur, interfecisset, & regiooem eam nomine suo honestasse, immanissimi hominis tyrannide dicitur leuasse. Vt cumque res sit (nam a memoria nostra longe remotissima adfirmare nisi certissimis alludentibus signis atque coniecturis, animi fuerit plus æquo leuis atque creduli) illud constat, non obscura Antuerpiæ etiamnum ostentari vestigia, quæ rem antiquitate ipsa fabulæ non admodum dissimilem vtcunque munire videntur. Ab ea enim vrbis parte qua flumen spectat, vbi nunc est celeberrimum illud totoque orbe decantatissimum ex omnibus terrarum angulis mercium nauibus adportatarum receptaculum, moles vastissima insuetatæ his seculis formæ, lapide colore ad plumbeum vergente, fluminis ripæ incumbit, portis immanissimis, quarum feræ vltra hominis mediocris staturæ proceritatem attolluntur, olim immanissimi illius tyranni, Arx atque tyrannidis propugnaculum quam vndique olim & ab ea parte flumen, & vrbem spectat, cinxisse mœnia opera vastissima in gyrum ambientia, licet multis in locis partim vetustate collapsa, partim ob viarum commoditatem perrupta, satis liquido demonstrant, Continuus enim murus & vetustate & materia conspicuus eodem lapide quo arx compactus, altitudine admirandus, crebris turribus interseptus a ponte latericio arcuato arci proximo sese orientem versus circumflectit, qui deinde via publica vbi nunc est Gruenebergiorum ædes amplissima, tum & multis priuatis structuris interruptus, in austrum se macellum versus reflectit, hinc ad portam quæ etiam nunc castri dicitur, vbi horrida atque squalida illa tetri carceris vmbra: cuius structuris ad aliquot passus abolitus, in angulo plateæ castri templum cingentis, occidentem versus rursus certissimis vestigiis sese prodit, deinde telonii priuatarumque quarundam ædium structuris dirutus, ad flumen sese explicat ad Pontem illum latericium arcuatum, cuius paulo ante meminimus circulari formæ recurrens. Ab hac parte Cataractis pensilibus mare naualia circum murum ipsum facit, quæ quidem olim ad munimentum Arcis effossa, nunc ad nauium commoditatem portum exhibent. Etiam hac nostra ætate Castri fossa dicitur: ab vtroque latere muro latericio educto ornata. Hæc a primis faucibus sese paulatim in angustum contrahit, ita vt nauibus capiendis ad pontem qui aditum ad Gruenbergensem aulam exhibet tantum sufficiat, ab eo ponte ad castri portam delata innauigabilis macelli quod dorso ei innititur, sordes secum

Exordium a descriptione Brabantiæ.

Brabantiæ etymon.

Arx Antuerpiensis.

Carcer Antuerp.

Arcis fossa.

* Confirmat illud Ludou. Guicciardinus descr. Belgii p. 91. 92. qui etiam dicit: *Ioannes Lemairius, in volumine suo Illustrationum Galliæ, historiam illam de Saluio Brabone testimonio suo confirmans.*

cum in mare deuoluens. Nec facit ad derogandum huius arcis antiquitati, quod quibusdam in locis muri videantur recentiores, cum infimæ partes quibus recentiores structuræ impositæ sunt etiam ipsius Euandri ætatem referre videantur, & qui ab imis fundamentis educti sunt, in locum vetustate collapsorum substitutos & forma & situs satis edocent.

Insignia Vrbis Ant.

Patrocinantur & huic opinioni vrbis insignia, quæ ex initii sui fortuna duas manus continent. Taceo etiam ipsius vrbis appellationem, quæ vel imperitis ad ea quæ adferimus certissimis signis alludere videtur. Nec debet id etymon videri doctis ridiculum, qui norint casus multo ineptiores olim sæpe & vrbibus & regionibus sua dedisse nomina.

Ciuitatibus nomina a casu imposita.

Vnde quæso Capitolium nisi ab equi capite inuento appellatum est? Et Albanum nomen nonne ab Alba scropha eo in loco reperta suam trahit appellationem? Cærete autem Italiæ ciuitati olim nobili a salutationis omine, quum quidam illac iter faciens obuium quendam sua lingua χαῖρε quod Romanis salue dicitur, salutasset, mox ab eius linguæ imperitis, Cære nomen impositum. Et cuius non animo hæret illud Vergilii, * *Mercatique solum facti de nomine Byrsam.* p.349 Nec desunt qui etiam hac nostra ætate Leodium Eburonum caput a legione cui Cotta & Sabinus Cæsaris legati præerant illic cæsa, primo Legiam,** deinde corrupte a Germanis eius soni insuetis *Lugich* vocatum, mox g in d detorto *Ludich* esse nominatum.

Leodium olim Legia vocata

Itaque Brabantiam hanc a Brabone fortissimo viro, qui imperium in iis locis aliquando exercuit, primo *Brabons lant*, deinde quod pronunciatio durior molestiorque videretur, expunctis e medio literis *Brabant* vocatam, vt adfirmare non ausim, ita verisimiliter dicere possum. Vbi enim destituimur Historia ad coniecturas deflectendum est, quæ si non certæ, veritati tamen consonæ esse videantur. Verum hæc vulgaris nostratium hominum opinio vt non temere a nobis adprobatur, ita non nisi allatis certioribus coniecturis refelletur licet sciamus posse non incommode a Gabrantuicis Angliæ gente cuius Ptolomæus meminit, Brabanticos vocari: aut a Bratuspantio Belgicæ ciuitate Cæsaris tempore nobili, expunctis e medio literis tribus Brabantium dictum.

Brabantia olim Galliæ nunc inferioris Germaniæ regio. Brabantiæ confinia.

Hæc ergo olim Belgicæ illius Galliæ nunc inferioris Germaniæ Regio est. A meridie comitatu Namurcensi clauditur, Hinc orientem versus Hasbaniam sinuoso tractu præterlegit, attingens & ab ea parte Lossensem comitatum, & Hornensem quos præteruecta Geldriæ Cismosanæ partem alluit. A qua se latius aliquanto in Septentrionem pandens, Mosæ fluminis ripas & Rauesteynensem ditionem attingit. Mox contenta aliquot passuum milia eiusdem fluminis alueo, Buscumducis occidentem versus sese retorquet vnde sinuoso meatu Hollandiam spectat, deinde & Zelandiæ Insulas. Ab occidente nobilissimi fluminis Schaldis ripis Flandriæ comitatu, atque Hannonia excipitur.

Circuitus. Longitudo. Latitudo. Brabantiæ. Flumina. Brabantiæ. præcipua. Scaldis. Dilia.

Patet in circuitu millia passuum plus minus Septingenta, a meridie in Septentrionem qua laxissima est, centum patet passuum millia. Ab occidente in Orientem, nempe a Scaldi ad Comitatum Lossensem qua arctissima est, triginta, Flumina habet celeberrima Scaldem, olim obscuriorem nunc toto orbe nobilissimo portu decantatissimum.

In hunc deuoluitur Louanium intersecans Dilia: qui tenuibus fontibus enatus multorum riuulorum accessione auctus, iusti fluminis speciem qua laxissimus est, exhibet.

Geeta.

Influit enim in hunc Geeta Thenas ciuitatem interlabens, vnde per Diesthensem Sichenensemque ciuitates delatus, mox Demeræ nomen, vbi Arschotum reliquit, sortitur. Bruxella autem & Viluortum Senam in hunc eundem Diliam transmittunt, & Netham Lyra, Breda Mercam habet, Buscumducis Diesam ex Aada & Dommela enatum. Oritur & in Hasbania Ieccra Tungros attingens, deinde Traiectum rapidissimo cursu delatus, Mosæ sese immiscens.

Zena. Netha. Marca. Diesa. Ieccra. Brabantiæ ciuitates. Antuerpia. Lyra.

Sunt

* *Æn. I. v. 357.*
** Hub. Thomas Leodius de Tungris & Eburonibus apud Schardium *Tom. I. p. 341.*

Sunt in ea ciuitates & numero multæ & fama nobiles, Antuerpia totius orbis opibus horreum refertissimum, de qua latius aliquanto post instituetur sermo. Hinc pari propemodum interuallo distantes Lyra & Machlinia: quarum hæc Meridiem versus, illa aliquantulum ad Orientem flectitur.

Machliniam mox excipiunt a meridie Viluortum, deinde Bruxella, vbi nunc augustissimus ille totius Brabantiæ Senatus atque nobilium consessus, antiqua ob loci commoditatem Principum sedes. Ab hac & Machlinia æquali rursus intercapedine disiungitur Louanium orientem spectans, vrbs & vetustatis & literarum quæ ibi cum summa tractantur laude, nomine, toto orbe notissima. Vlterius ad Orientem progressus occurrunt Thenæ, olim satis florentes, sed Geldrorum Ducis Caroli perfidia nostra memoria fortunis suis spoliatæ. Nec procul hinc ciuitas cui a leonibus nomen datum est, cui a Septentrione imminet Halemon, mox Diesthum, & paululum sese in Occidentem detorquentia Sychenum & Arschotum, & hinc in Septentrionem cui a valle nomen datum est, vulgo Herendalstum. Toto deinde tractu qui Septentrionem respicit, nullæ occurrunt vrbes præter Eynthouiam, Helmondam, atque Grauiam, Brabantiæ contra Geldros arces atque propugnacula. Hinc Buscumducis & opere & manu vrbs munitissima, a Grauia in Occidentem tendens: quam mox Breda nobilissimi Nassauiensis Comitis atque Arengiæ Principis Reinardi regia, excipit. Ab eadem plaga mari innititur Berga, ciuitas portus commoditate ante annos aliquot celeberrima, nunc Antuerpiæ fama aliquanto p.170. obscurior. Diuiditur tota regio in toparchias quatuor, Antuerpiensem cuius imperio subduntur Berga, Breda, Lira & Herendalstum Louaniensem quam Thenæ sequuntur. Bruchsellensem quam Viluortum, & Buscoducensem, cui Eyndhouia, Helmonda totaque Taxandria, Peelandia, & maior Campaniæ pars subiiciuntur.

Machlinia. Viluortum. Bruxella. Louanium. Thenæ. Leuua. Diesthum. Sichenum. Arschotum. Herendalstum. Eynthouia. Helmoda. Grauia. Buscumducis. Toparchiæ quatuor in Brabantia.

Sunt in ea multi, iique clarissimi, vrbes & amplitudine & structuræ magnificentia & populi celebritate referentes, pagi. *Pagi præcipui Brabantiæ.*

Non procul Machlinia Waelheymum olim Italorum, quos Germani Walen vocant (si etymo fides habenda est) sedes, & Duffela Nethia flumine celebris, vt fortuna iampridem ita & calamitate nunc æquales. Bruxellis adiacet Vura ad Sunii illius nemoris amœnissimi introitum, Brabantiæ Ducibus ob venationis commoditatem olim familiarissima, quorum vt animos, ita & corpora nonnullorum condita retinet. In Campania Hoochstratum arce munitissima nobile, & Turnhoutum, nec procul hinc Geela Dympnæ virginis martyrio clara. *Hoochstratum.*

Vtitur tota regio lingua partim corrupta Germanica, qua Germaniam spectat, partim qua Galliam, Italica corrupta, vnde ea pars Itali cobrabantia, vulgo Walsbrabantia ab Italis, quos Germani Walen etiam nunc nominant, est dicta. Horum omnium fortissimi sunt qui ad Mosam pertinent, propterea quod a cultu atque humanitate vrbium longissime absunt, neque ea importantur, quæ ad effœminandos animos spectant, & nec loci iniquitas laborem intermittere (qua re etiam fortissimorum sæpe videmus languescere virtutem) patitur, & quod maximum ad eam rem momentum habere videtur, proximi sunt Geldris, qui trans Mosam incolunt, per quos ne pace quidem facta, animo quieto esse possunt vnquam. Ab his quo longius receditur, eo minus bellicæ virtutis animaduertitur, cuius studium amabili illo pacis quietisque amore permutarunt, tum quod remotiores ab hostibus, quam qui ab iis infestari possint, arbitrentur, tum quod Principis sui Caroli Imperatoris potentia freti, securi hostem despiciant, quanquam ne iis quidem animus ad occurrendum, nec robur ad resistendum hostibus, vbi opus sit, desint. Fuere his grauissimæ sæpe belli contra Geldros causæ, quas non quod aut hostis potentiam metuerent, aut suæ virtuti diffiderent, sed quod natura pacis & amicitiæ studio nati esse videantur, nunquam armis sunt prosecuti. Maluerunt enim cum nullius iniuria suos tueri limites, quam cum multorum fraude alienos inuadere: credentes vel iniquam vel non satis honestam pacem, iusto & honesto bello præferen-

Lingua Brabantorum. Brabantorum fortissimi. Brabanti natura pacis studiosi.

dam esse. Nec debet id aut timori aut ignauiæ dari, quod cum iudicio maturo atque exacto suscipitur. Quæ ab iis suscepta sunt bella, tanto animo, tantis viribus, tanta potentia gesta sunt, vt quemadmodum in suscipiendo cunctantiores, ita in persequendo acerrimi merito ab omnibus nunc habeantur, & ab omnibus semper sint habiti. Quanta celeritate, Carolus Burg. Philippi filius Ruremundam, Venloam, Nouiomagum clarissimas Geldriæ ciuitates atque adeo totam regionem sibi subiecit. Quanta pertinacia Nouesii ciuitatis munitissimæ mœnibus adhæsit, quo animi robore etiam cum Friderico Roman. Imperatore ausus est pedem conferre. Quanta vi Gallorum Regi Ludouico restitit, fugere deinde vel pacem vel inducias per legatos petere compulit. Non dicam Nancium expugnatum, totam Lotharingiam subactam. Non dicam vario marte ab eodem contra Heluetios multorum annorum victoriis elatos, invictos prorsus eo tempore homines, dimicatum. Nec viros tantum habuit virtute artibusque bellicis claros, sed & mulieres aliquot Principes in quibus neque ciuilium neque bellicarum rerum cognitio summa est desiderata: etiam quarumuis aliarum nationibus Principibus viris conferendas. In his Mariam Maximiliani coniugem atque eiusdem filiam Margaretam, quæ cum summa laude imperium multos annos post amissum coniugem tenuit. Habet & nunc Mariam Hungariæ reginam Diui Caroli Imperatoris sororem, summæ & solertiæ & prudentiæ Principem; cuius salutari consilio, plusquam Heroici pectoris præstantia, atque omnis generis rerum cognitione, nihil potuit his regionibus magis salutiferum turbulentissimo hoc rerum statu contingere. Huius regionis imperium cum sæpe alias, tum præsentis huius anni (qui est a generis humani instauratione Millesimus quingentesimus quadragesimus secundus) æstate Franciscus Gallorum Rex homo ad turbanda fœdera pacemque Christianæ reipublicæ communem rumpendam natus, & in Geldria multorum militum delectu habito, & intra regni sui pomœria conscriptis multis legionibus, in Lutzelburgensem agrum a Gallia, & Antuerp. toparchia a Geldria hostiliter irrumpens, quæsiuit. Non enim potuit tot annorum spatium tædium repulsæ quam in ambiendo Romano Imperio tulerat, & fœditatem cladis olim ad Ticinum acceptæ concoquere. Est enim animo si quis alius erecto atque sublimi, vt gloriæ famæque appetentissimus ita ignominiæ impatientissimus. Hæc cum dies noctesque animo obuersarentur, solicitumque animum perpetuo cruciatu torquerent, cœpit omnibus neruis eo contendere, vt si & regiæ suæ maiestati, & regno longe florentissimo inustam turpitudinis notam extinguere prorsus non posset, saltem rerum exinde gerendarum amplitudine obscuraret. Id tanta regni potentia, tanta imperii amplitudine, tot regum atque principum societate suffulto facillimum fore sibi persuaserat. Maxima enim pecuniarum vi, profusissimis largitionibus, maioribus pollicitationibus, Holsatiæ Ducem, & Cliuiæ Principem in fœderis societatem sollicitatos sibi adiunxerat, quorum opera atque auxiliis, & pristinum gloriæ splendorem recuperare, & contractam bello Ticinensi contumeliæ labem obliterare commodissime sperabat. Euocarat & in Galliam noui matrimonii prætextu Cliuensem, cuius authoritatem atque nomen Brabanticæ regioni esse formidolosa, atque ad eam rem quam animo agitabat magnum momentum habitura putabat. Is assumptis aliquot equitum centuriis & inter hos Rosheimium, munerum amplitudine & promissorum magnitudine (quæ apud Iuniorem Principem non admodum rerum vsu exercitatum, vt pote nuper ad regnum admissum, pondus maximum habere videbatur, pellectus) in Galliam proficiscitur: non vt de noui matrimonii conditionibus, sed quod euentus docuit, de belli consiliis agitaretur. Hic aliquot mensibus varia deliberatione transactis, sparsus est in vulgus rumor, Cliuensem inuitum in Gallia a Rege detineri: quod Geldriam cui paulo ante inauguratus erat Cliuensis, sui iuris esse adsereret Gallus, neque remittendum esse ducem in patriam, nisi ducatu repudiato, Obtinuisse deinde a Gallo vt pro ducatu quem emisse, a Carolo Geldriæ duce contendebat

Caroli Burgundi historia.

Heroinæ Brabantorum.

ad Historiam redit.

Brabantia Imperium quærit Gallus.

Belli causa.

Cliuensis in Galliam proficiscitur.

debat Rauensteinum munitissimum oppidum ad Musæ ripas, situm commutatione facta acciperet: ducatum cui inauguratus erat pro dote cognatæ Nauarræ filiæ retinere sibi liceat. In hunc modum circumuentus Cliuensis Rauesteynum Gallo cedit, quod mox gallicum Imperium agnoscit, gallica signa turribus & portis, in rei gestæ argumentum adfigit, ipse pertinacius aliquanto in incœpto persistere, abiectius & de Brabantia, & Imperatore vero Geldriæ hærede & sentire & loqui incipit, nam præter necessitudinem qua iam Gallo iunctus videbatur, & Angliæ regis affinitas multum illi & animum & ferociam auxerat. Decretum itaque est inter Gallum & Cliuensem, quum primum occasio rei bene gerendæ sese obtulisset, hic Brabantiæ caput Antuerpiam, ille Lutselburgum eodem tempore inopinato armis inuaderet. Victoriam certam esse. Non enim posse imparatos duobus exercitibus paratis occurrere, atque vt maxime alteri in vnum collatis viribus resistant, ab altero interim graue detrimentum passuros. Se Lutselburgi ditionem primum inuasurum a Gallia, quo eo detortis totius ditionis equitibus, facilior ad inuadendam Antuerpiam aditus præberetur. Esse in eius vrbis expugnatione totius non Brabantiæ tantum, sed Flandriæ, cæterarumque regionum Cæsari parentium, victoriam positam. Eam viam esse solam qua totius Belgicæ imperium rapere posset. Cæteras ciuitates eius vrbis expugnatione perterritas, quam ob populi frequentiam, opum vim inexhaustam, inexpugnabilem crederent, supplices & pacem petituras, & deditionem oblaturas. Quod si cui difficilior vrbis expugnatio propter amplitudinem ciuiumque celebritatem videretur, is non satis meminisset, paratam paucitatem, imparata multitudine semper potiorem esse & habitam & visam. Magnitudinem, multitudinemque cum in cæteris rebus plerisque, tum in bello sibi semper obstare. Non spectandum quanti, sed quales futuri sint hostes, cum quibus prælium sint inituri. Homines nulli rei minus quam armorum exercitio assuetos, ad primum hostium aduentum ciuitatem deserturos, aut pacis conditiones accepturos. Atque vt maxime mœnibus se credere, ciuitatem tueri, hostem propellere audeant, commissuros se vt non tam contra extraneum hostem e mœnibus, p. 272. quam contra ciues intra mœnia pugnare cogantur. Esse ibi ex variis nationibus collectam hominum colluuiem, quam non dubium sit se eo, quo fortuna videretur, inclinaturam. Expectare id eos vt oriatur tandem aliquis, cuius freti opera effreni cupiditati satisfaciant. Fieri non posse quin in tanta opum affluentia sint multi, quibus aliena fœlicitas sit inuidiosa. Ad hunc modum consilio instituto quæritur tandem perpetrandi eius occasio: quam abitus Cæsaris e Germania in Hispaniam, atque hinc in Argeiram proposita expeditio, atque in ea fortuna aliquanto Cæsari iniquior videtur præbuisse. Ab eo enim tempore copias Cliuensis palam conscribi, delectum haberi instituit non pro Gallo aduersus Brabantiam, sed vt ipse simulabat pro Germanis contra Turcam in Pannoniam ablegandas. Habebatur enim per omnes totius Germaniæ ciuitates ex Cæsaris qui tunc abierat in Hispaniam imperio militum delectus, quo in Pannonia Turcis bello implicitis, facilior ei in Africa ad res bene gerendas aditus daretur. Has per ciuitates, per pagos distribui iussit, expectaturus expeditionis in Argeiram susceptæ exitum: quem & propter alienum a nauigationibus tempus, propter locorum pericula in quibus bellum gesturus erat, & hostium potentiam, infelicissimum & sperabat & expectabat: nihil tentaturus nisi audito tali Cæsaris successu, vt non admodum eius potentia post videretur metuenda. Nec fortuna eius expectationi defuit. Amissa enim bona nauium pars, multi naufragio eiecti a Numidis interfecti.* Nec mitior pugna cum mari barbaro prorsus elemento, quam cum hostibus fuerat. Erant nonnulli qui publice dicerent, Cæsarem aut vndis oppressum, aut in littus delatum

Rauesteinum gallicum imperium agnoscit.

Belli aduersus Brabantas gerendi consilia.

Occasio belli Brabantici.

Fortuna Imperatoris bello Argeirensi. Galli & Geldri Cæsarem mortuum arbitrantur.

* Fatum Caroli, quod in hac altera expeditione Africana expertus, speciatim describit, Nicolaus Villagagnonus, cuius tractatus reperitur in Schardii *Tom. II. p. 365.*

latum itineris incommoditate, aut animi ægritudine defatigatum oppetiisse, quæ fama apud Gallos & Geldros tam fuit certa, quam quæ certissima. Non enim difficulter stultis atque credulis quæ maxime optabant, persuaderi poterant. Hac itaque spe erecti altius tollere animos, Brabantis vulgo conuitiari, negociatoribus per Iuliam iter facientibus illudere & passim per vrbes, per pagos dispositas copias in vnum contrahere cœperunt, quibus per Mosam in Hornensem comitatum traiectis ad Leodienses (quo occultiora essent Antuerpiæ oppugnationis consilia) instituitur legatio, qua liberum sibi in Gallias iter postulabant, non vt cum rege contra Imperatorem bellum gererent, sed vt Nauarræ filiam nuper desponsatam in Cliuiam deducant. Fuit enim is ab initio copiarum contractarum prætexius. Id si cum bona impetretur gratia, sine maleficio aliquo regionem sese transituros promittunt. Sin autem, ferro iter aperturos se minitantur. Diu res Eburonibus quæstioni fuit, vtra amplectenda videretur occasio, plerisque censentibus, pacem etiam quantumuis duris conditionibus quærendam, nec hostem accersendum vbi pace frui liceat. Effectum tandem Seuenbergensis autoritate, cui post Erardum a Marca eius regionis imperium delatum erat, vt transitus communi consilio negarentur. Is enim qua est eloquentia multa in vtramque partem & eloquentissime & prudentissime dixerat: homines feros rapinis & cædibus assuetos, non facile sibi a maleficio temperaturos, nec temeritate propria certissimam perniciem sibi accersendam. Non dubium esse quid eo consilio adfectent Geldri, nempe vt in Gallia auctis copiis Eburones inuadant. Esse enim nescio quam veterem regi de iis querelam: Atque vt nihil tale fiat indignum esse & antiqua Eburonum fortitudine, atque præsenti potentia, hosti iter ad ampliores contrahendas copias permittere, cuius fauorem vt non ambire ita & minas non admodum metuere debeant. Non deberee sibi a Geldris pacis conditiones præscribi, qui olim Romanos ipsos & armis & castris exuerint aliquando. Nec ferendum vt Geldri eam exercitu peruagentur regionem, quæ nec Cæsaris Gallico nomini formidolosissimi castra olim perferre potuerit. Meminerint patrum suorum fortitudinis. Meminerint Sabini & Cottæ fortissimorum virorum Cæsaris legatorum fortunæ. Etiam deos ipsos voluisse eos sui officii commonefacere, quorum consiliis vrbi suæ a legione ibi eorum fortitudine cæsa, nomen Legiæ sit inditum. Frustra etiam nunc & Sabinæ & Auruncuieiæ viarum extare memoriam, si a Geldris imperata cogantur facere. Et montes ipsos virtutem docere qui a Petrosidio Cæsaris aquilifero eorum virtute interfecto nomen Petrosii sint sortiti. Hæc cum summa cum dignitate atque eloquentia perorasset, cómmuni totius gentis decreto delectus per totam regionem habetur, omnes in armis iubentur esse, mittuntur aliquot signa ad Mas-p. 171 cos Bechasios, atque munitissimam Stockheymensem arcem, eius regionis contra Geldros propugnacula, quorum virtute hostis ab aditu prohibeatur, atque si opus sit etiam arceatur. His ita dispositis, Geldrorum legatis respondetur: alium sibi ad Gallias aditum esse quærendum. Non esse Eburonibus consuetudinem armato exercitui viam per fines suos concedere. Orare se vt solita libertate sibi per ipsos frui liceat. Si pertinaciter in proposito persistant, nec animum, nec vires sibi ad resistendum defutura. Dum autem in Abuaritis diutius aliquanto ad rei bene gerendæ occasionem expectandam morarentur, cœpit & Brabantis ea res non admodum dextram mouere suspicionem: maxime iis quos ad Mosam pertinere ante diximus, a quibus crebræ ad ciuitates potentiores legationes instituuntur: non dubia illis esse hostium consilia, prætexere enim eos nouæ nuptæ e Gallia abductionem, proditioni futuræ atque subitæ in Brabantiam irruptioni. Tot calamitatibus, quibus olim ab iis affecti essent, frustra se monitos, quas omnes non legitime bello indicto, sed simili consilio pertulissent, si idem rursus in se prudentes accipiant. Falli posse semel iterum hominem improuidum, sæpius, non nisi eum qui malis suis gaudeat, decipi non posse. Erant & quædam quæ Antuerpiam (quod post res ipsa veris-

Traiiciunt Geldrogalli Mosam. Fallacia Geldrogallorum

Oratio Seuenbergensis.

Via Sabinæ & Auruncuieiæ apud Leodienses.

Negatur Geldrogallis iter per Eburones.

Creduntur hi esse in comitatu Hornensi.

veriſsimum edocuit) ab iis eſſe petendam dicerent. Sparſæ erant enim neſcio quæ ante menſes atque adeo annos aliquot in vulgus voces, & notus erat Geldrorum in eam ciuitatem animus. Habita fuerant & in ea proditorum quorundam de opprimenda vrbe clandeſtina conſilia, quorum nonnulli quæſtionibus admoti, poſt capite impii conſilii pœnas dedere. Conſpectus erat & in mercatu equorum Martinus Rosheymius homo ad quidlibet audendum minime impiger, miles non minus ſtrenuus, quam belli Imperator conſultus, proditionibus ſtruendis a natura fictus atque compoſitus, cuius ductu olim Haga Hollandiæ intuentibus propemodum præcipuis etiam eius inſulæ ciuitatibus erat direpta. Ita dum cæteræ vrbes rem propemodum fabulæ loco reputant, Antuerpia ſola aliquot cohortes tumultuario conſcribit, quæ ruſticis in Pelandia ad arcendum hoſtem congregatis ſubſidio eſſent. *Rosheymius Antuerpiæ Conſpectus.*

Ea re dum vrbs occupata eſt, ruſtici non expectatis auxiliis quam poſſunt maximas vndique ex toparchia Buſcoducenſi ſuæ conditionis copias contrahunt, iiſque etſi equitibus & bombardis deſtituantur, hoſtem adoriri ſtatuunt. In his fuiſſe dicuntur ſclopetariorum millia duo nongenti qui baliſtas chalibeas in prœlium ferebant. Haſtiferorum idem qui ſclopetariorum numerus. Erant & nonnulli bipennibus quas helbardachas vocant inſtructi, vt non ruſticos, ſed exercitatiſsimos milites diceres. Sic enim omnia ad militaris rei rationem erant inſtituta, vt præter ducem nihil in ea multitudine merito potuerit deſiderari. Huic quemadmodum nec animus nec vires, ita nec conſilium deſuit. Mittuntur enim ab ea legati ad Abuaritos, in quorum finibus Geldros conſediſſe iam ab initio dictum eſt, qui iis eandem ſecum fortunam experiri perſuadent. Quod cum minus ex animi ſententia ſucceſſiſſet (eſt enim ea gens neutri parti dedita, ſolita iam aliquot annos inter circumſonantia arma ſemper pace frui) patientia in iram, ira in furorem verſa, agmen agere, rectaque ad hoſtes contendere cœpit. Quæ cum aliquot paſſuum milia proceſſiſſet, videreturque in concepta pertinacia perſtitura, hoſtes ea quæ occuparant eatenus loca relinquere. Moſamque tumultuario traiicere, fugam non diſſimulatam capeſſere, ſeſe multitudinem agreſtium metuere aperte oſtendere cœperunt. Formidoloſa enim ſemper militibus eſſe conſueuit agreſtium ira, qui vt fortaſſe non admodum artificioſe, ita ſtrenue bella adminiſtrare conſueuerunt. Erant præterea non tam amplæ hoſtium in iis locis copiæ, ac ſecunda irruptione in Brabantiam ſunt conſpectæ: non quod maiores non habuerint (erant enim eodem tempore tres alii exercitus per Geldriam locis oportunis diſpoſiti, & ex Holſatia non aſpernandus eo conuenerat & equitum & peditum numerus) ſed quod paucitate ſua Brabantis aut contemptum aut ſecuritatem immittere, callide ſtuduerint. Horum fuga cognita vnde venerat reuerſa multitudo dimittitur, communi decreto ſtatuto, vt ad tinnabuli pulſum (quo contra hoſtes excieri ipſis conſuetudo eſt) armati ad eundem locum conuenirent. Dum hæc aguntur, cohortes ex quas Antuerpiæ conſcriptas eſſe diximus, ad vltimos Brabantiæ fines peruenere, quarum aduentu (incredibile dictu) quantum & alacritatis & animi multitudini agreſti ſit inditum: quibus oportunis locis diſpoſitis iam de hoſte ſecura propemodum eſſe cœpit ea ruſticorum colluuies. Cæteris omnibus ciuitatibus iam omni metu ſolutis ociumque ab armorum reique militaris exercitio agentibus, Antuerpienſis Senatus nihil omittere quod ad terrendum hoſtem procul, atque arcendum ſi propius acceſſiſſet ſpectare videbatur. Iam in forum Bombardas ex armariis ad quemuis tumultum conuehi, & ſi quæ aut ruptæ aut rumpendæ erant ſarciri iuſſerat. Habebantur interdiu ad portas ſingulas duodecim armatorum excubiæ noctu in mœnibus, & turribus contra extraneum hoſtem, in vrbe ad pontes vbi veteris vrbis portæ ſteterunt aliquando, & in curia contra proditores, vigiliæ. Qui interdiu portas ſeruabant ſub quartam ad curiam deferebantur, quibus exquiſite examinatis ſua quibuſque inſtituitur a conſule ſtatio: non quam quique opta- *Agreſtes conſpirant contra Geldroſ. Fugiunt Geldregalli. p.274. Antuerp. Senatus prudentiam ſuam animaduertit. Cuſtodia Antuerp. Excubia diurna.*

optabant, ſed quæ caſu obuenerat. Erat enim ſua cuique ſtatio (nequid proditionis ſtrui poſſet, ſi cuique ſuus locus cognitus fuiſſet) incerta. Noctu excubituri ſub ſeptimam ad eundem locum conueniebant, quibus caſu quoque ſua ſtatio ſtatuebatur. Cuilibet contubernio proponebatur qui maximæ videbatur autoritatis atque in rempublicam fidei decurio. Hic continere in officio ſuos iubebatur. Huic non minus quam Senatui ipſi iubebantur parere ſubditi. Expleto excubiarum vigiliarumque tempore cogebantur redire ad curiam omnes, ſi qui obluctati erant decurionis ſui imperio, horum nomina exhibebantur Senatui, vt de pœna iis inferenda ſtatuatur. Decreta erat & publico edicto cuilibet contubernio ſua aut vini, aut cereuiſiæ menſura, quo ſeuerior diſciplina conſeruaretur, ne potu ſepulti aut indulgentius loca quæ obuenerant, obſeruarent, aut magis rebelles decurionis ſui imperio redderentur. Portarum claues ſub veſperam ad curiam, vbi aut conſul alter, aut magnæ autoritatis aliquis ſimul cum ſagittariis vigilabat, deferebantur.

Excubiæ nocturnæ.

Diruuntur ædiculæ multæ.

Erant mœnibus adiunctæ multæ ædiculæ dum nihil minus quam bellum expectamus, hæ omnes publico decreto dirutæ ſunt, vel quod mœnia iis eſſent impedita, nec tormenta ænea ob loci anguſtiam recipere potuerint, vel quod periculoſum putabatur, homines ignotos quorum quidam ciuitate donati nondum erant, deſidere in iis locis, ex quibus cum hoſtibus facile aut colloquia miſcere, proditiones machinari poſſent.

Leges ab Antuerp. Senatu aduitandam proditionem latæ.

Brabantiæ odium anatiuo Geldriæ inditum.

Ferebantur multæ reipublicæ maxime ſalutares leges, ex intima militaris rei diſciplina enatæ, quibus in ea temporum rerumque ratione a prudentiſſimo Senatu nihil potuit excogitari & ad vitandam diſcordiam & alendam inter ciues beneuolentiam, magis ſaluare atque commodum. Erat ibi varia & ex Iulia, Cliua, atque Geldria hominum improba colluuies, quæ ad euitandam egeſtatem qua in patria premebatur alius alio ſedentariarum artium exercitio inopiam leuabat. Hæc audito belli rumore (incredibile dictu) quantopere cœperit criſtas tollere, etiam palam Brabantis & conuiciari & minitari. Eſt enim ei genti natiuum quoddam & pluſquam nouercale in regionem hanc noſtram odium: quod præterquam quod ei a natura ingignitur, etiam a nutricibus infantes, & adultiores a parentibus velut per manus accipiunt: adeo vt fortiſſimus habeatur, qui in conuiciando atque maledicendo maxime eſt ſtrenuus. Erant multi qui dicerent non defuturos hoſtes intra mœnia, ſi reperiatur hoſtis extraneus. Decretum itaque eſt a Senatu, quem tam aperti conatus fallere non poterant, vt eius nationis quicunque in ius ciuitatis adſumpti eſſent, ſacramento ſe ei & fidos fore obſtrinxerant, iuramentum iteraturi in curiam veniant: non quod quos vnius ſacramenti religione moueri deſperabant, iterato in fide atque officio perſtituros crederent: ſed vt certus talium hominum numerus ſenatui conſtare poſſet, quo rationes ſuas ſi opus eſſet ſecurius in-p. 175. ſtituant. Non enim poterant eos qui ſemel ciuitate donati erant, non niſi in aperto maleficio deprehenſos, citra iniuriam eadem pellere. Et notum erat eorum etiam in reſpublicas optime de ipſis meritas odium; quibus tantiſper fidi eſſe conſueuerint, dum quæſtus vberior, aut rapina alio vocaret. Inuentum eſt itaque huic rei a Senatu (qui eo tempore & grauibus prudentibusque tum longo rerum vſu & literarum cognitione claris conſtabat hominibus) remedium vt ciuitate donati iterato iuramento mane ante ſextam, veſperi poſt eandem horam domo non egrederentur, ſi quis auditus fuiſſet in vrbe tumultus, ſi quod enatum incendium, domi ſe continerent, nec in publicum procederent, nec domi cum ſuis conuiuia agitarent, aut colloquia miſcerent. Inuentos in publico poſt tempus conſtitutum, aut incendio enato proditorum loco habendos. Si qui iuramentum iterarant, ciuitatis iure atque priuilegiis deſtituebantur.

Lex de iuramento iterando.

Perfidia Geldrorum.

Senatus Antuerp. qualis in tumultu Geldrogallico.

Qui vrbe donati nondum erant aut iureiurando ſe in fide eius dum in ea ætatem agant perſtituros adfirmare, aut exire relinquereque compellabantur. Et ne

gra-

grauior ea conditio hominibus suarum regionum studiosissimis videretur, noluit eam iuramenti religionem diutius seruari illabefactatam, quam vrbis mœnibus continerentur. Quæ vbi reliquissent, futuros ab ea liberos atque immunes.

Pertinacia Geldrorum.

Ciuitate excedunt Geldri.

Mirandum auditu repertos fuisse eo tempore plures mille, qui ciuitatem deserere, rationes suas imperfectas relinquere, ad consuetam inopiam atque egestatem redire maluerint, quam in fide ciuitatis, dum in ea agerent, persistere. Adeo difficulter semel concepta pertinacia, auitum illud hominum improborum nocendi studium, saniore consilio mutari potuit. Multi certo tempore heris suis obstricti, quo transacto nonaspernandam pecuniæ summam erant recepturi, maluerunt eius iacturam facere, quam iuramento ad fidem seruandam se obstringere. Deserebant ergo turmatim ciuitatem & in fronte & in oculis minas seruantes, dentibus frendentes, etiam apertis vocibus pectoris sui virus euomentes. Excedere se ciuitate velut exules atque profugos, introituros fortassis non multo post vt ciues. Futurum fortasse vt a quibus nunc pulsi viderentur, eosdem cum summa turpitudine atque ignominia ciuitate pellerent. Mensuros se aliquando pannum Byssinum holosericumque non vlnis: sed hastis: nec pecunias aut lancibus aut numero, sed cassidibus expensuros. Hac pestifera hominum fece vt leuata respublica est, ita hostium vires non mediocriter creuerunt.

Minæ abeuntium Geldrorum

Marchio ciuitatis Guilielmus Veruia.

Bona enim horum pars cum primum Geldriam attigisset, hostibus se adiunxit. Nec interim officio suo deerat Marchio ciuitatis, Guilielmus Veruia, omnes totius vrbis angulos, popinas, lupanaria, maleficorum hominum receptacula atque latebras perscrutans, non satellitibus publicis tantum, sed & sagittariis multis stipatus, cuius cura effectum vt si qui portis accepti essent, nusquam tutas latebras reperire potuerint. Adigebantur præterea edicto omnes tabernarii atque popinarii hospitum apud se diuersantium nomina ad consulem referre ita vt ne vni cuiquam extero in tota ciuitate potuerit esse inscio magistratu locus. His edictis vrbe velut vallo quopiam altissimo contra proditionem, cuius in tanta vrbis amplitudine maxime debebat haberi ratio, munita, ad cætera quæ ad obsidionem tolerandam, ad hostes propellendos, si opus esset, spectare videbantur, conuertitur. Conflabantur immensæ molis tormenta ænea, pulueris bellici immensa paratur copia. Vacant per totam ciuitatem fabrorum cultrariorum officinæ armorum ærugini defricando, acuendis hastarum, bipennium, gladiorum cuspidibus, ciues tractare arma tractare gladios, sclopetis sese exercere, meditari prœlia, poscere absentem hostem, & nihil admittere quod & virtute sua & in patriam pietate indignum debeat iudicari. Ne autem interim legum tractatio studiis bellicis prorsus interrumperetur, communi totius senatus decreto bellicarum rerum cura Cornelio Spaniæ militaris rei non imperito (qui cum summa laude multos annos Ma-

Leges Vrbium Salla.

Apparatus bellicus Antuerpiæ,

Cornelius Spania bellicis curis præficitur.

p.176.gistratu atque adeo consulatu superiori anno cum Ioanne Grombachio equite aurato functus fuerat) defertur, cuius studium & fides multis argumentis ea functione in rempublicam est spectata. Huic quo maior esse authoritas, & ne, qui eius imperatis satisfaciant, desint, XII. ex publico ærario aluntur satellites. Hi Spaniam quoquo versus incedentem densi circumsistere, huius iussa capessere, procurare quæ ad conseruandos in officio & excubitores & vigiles pertinere videbantur. Ipse circumire ciuitatem, explorare portas, instaurare mœnia, aggeres iniquiores æquare, muros recipiendis tormentis accommodare, eosdem locis quibusdam quod aut minitari ruinam, aut tormentorum vim quæ iis erant exoneranda toleraturi non viderentur, diruere, nihil omittere quod ad hostium vim perferendam, ad muniendos oppidanos contra tormentorum ictus, ad hostibus nocendum spectare videretur. Erant multi qui hunc Senatus in hostes apparatum, hanc Consulum diligentiam apertis conuiciis verberarent, dictitantes indignum esse vrbis amplitudine, apparatu eo bellico aliquam metus hostium significationem dare, quorum amicitiam vt non ambire, ita iram non formidare admodum debeant. Nec deerant

Satellites Spaniæ.

diligentia Spaniæ.

Ridet plebs oppugnationem futuram.

rant qui eos sibi hostes fingere ausuri fuerint deierare, quo plebs commodius paulo ante petitæ ab Augustissimo totius Belgicæ Senatu exactioni acquiesceret. Hostem esse nullum, sed aut a meticulosis fingi, aut ab aulæ partium studiosis populo persuaderi. Tantum abesse vt Antuerpiam cuius ne aspectum quidem laturi essent, aut terrerent aut oppugnarent, vt ne primos quidem Brabantiæ fines ausuri sint inuadere. Tantam esse Cæsaris autoritatem non in Geldria tantum, sed in omnibus Europæ atque adeo totius orbis partibus, vt vel solum nomen ad continendos omnes in officio sufficere videretur. Brabantiam quoad in viuis esset Imperator, non temere inuasurum quenquam. Nullas esse aut Cliuensi, aut Dano in has irrumpendi regiones causas. Non esse eos tales qui quo iure quaue iniuria alienos fines sint inuasuri. Cliuensi præterquam quod natura pacis quietisque studiosus esset, hoc a patre iamiam moribundo in mandatis datum, ne aut cum Burgundis aut Brabantis vel iustis causis oblatis bello decertaret, posse eorum amicitiam & ornamento esse & vsui, inimicitiam nil nisi regni euersionem allaturam. Hærere eas patris voces quas non diu ante supremum halitum expirauerit altius filii animo (quarum etiam nunc esset recens memoria) quam vt aut pectore excidere aut memoria exturbari tantulo tempore potuerint. Institutæ erant & ab Hungariæ regina Maria, cuius curæ atque fidei totius Belgicæ administratio a fratre concredita fuerat, & a Senatu Antuerpiensi legationes ad Cliuensem, exploraturæ eius consilia quibus responsum erat. Conscriptam quidem esse bonam copiarum partem intra regni sui fines, nec id se autore, vtpote qui hostem non habeat, factum. Licere cuilibet, etiam Brabantis, in sua ditione delectum habere. Prima consilia fuisse vt aduersus Turcam mitterentur. Si alio spectent ipsarum consilia, id sibi curæ non esse. Illud sibi persuadeant se non alium esse Brabantis quam fuerit semper. Nihil Coss. neque Senatum mouere hæ populi voces, nihil simulata atque subdola Cliuensis responsa, qui scirent consilia sua non vulgi vocibus, non perfidi hostis simulatione, sed exacta ipsius rei æstimatione metienda esse. Nihil stultius credentes quam aut a plebe, aut hoste belli consilia capere. Nec offendi quenquam posse eo belli apparatu qui non inuadendis aliorum finibus, sed suis tutandis: non expugnandis aliorum ciuitatibus, sed suis propugnandis comparatus videretur. Ciuitate itaque ad hunc modum & aduersus proditionem, & apertam vim non tam belli apparatu, quam legibus & consiliis, quæ validissimæ sunt regni atque Reipublicæ bases, munita, Geldri contractis in vnum copiis, quas locis oportunis dispositas fuisse ante demonstratum est, de traiiciendo Mosam cogitare, animoque diu agitata consilia, proditionesque maturare cœperunt. Legatis Brabantorum qui animum consiliumque copiarum exploratum venerant, respondetur. Nullas sibi intercedere cum Brabantis belli causas, iuberent suos securo prorsus esse animo. Id postulare se tantum vt cum bona regionis gratia copiarum parti transire liceat, quo emaciati diutina inedia milites refici possent. Geldriam totam longiore exercitus mora annona prorsus esse exhaustam. Esse se eos qui vt obesse nulli non velint, ita multis rationibus Brabantis prodesse possint. Id officii eos apud minime ingratos posituros. Nec se quicquam tentaturos nisi relato a legatis responso. Dum hæc ad regionis primores deferuntur, Geldri non exspectato responso scaphis atque pontonibus copias transportare non procul a Rauensteinensi ditione, qua parte præsidio Brabantiam munitam minime esse cognouerant. Nam cohortes ex quas Antuerpia ante laborantibus rusticis subsidio miserat, qua parte Abuaritos Brabantia attingit, in primo regionis aditu considebant, quod nossent, solere illac Geldros in Brabantiam plerumque populaturos excurrere, quod traiectio eo loco e Rerumunda esset commodior, siue quod crederent eorum fines inuadendos a quibus ante annos non ita multos ipso Pentecostes die grauissimum vulnus acceperant, & a quibus non multo ante ex Abuaritis pulsos eos esse paulo ante demonstratum est. Flumine traiecto cum omnibus copiis (quæ plus minus

Cliuensi a patre iniunctum dicitur, ne quam Burgundis aut Brabantis bellum suscipiat.

Responsum Cliuensis.

Rosheimii responsum.

Geldrogalli Mosam secundo traiiciunt.

p.177.

duo-

duodecim peditum millia, equitum Molossæorum non plura duobus, pegasarios atræ armaturæ non vltra quingentos tenuisse dicuntur) primum sine maleficio aliquo aliquot passuum milia emensi, spem fecerunt promissi implendi, quod nuper Legatis datum erat. Versabantur enim in terra hostili, non vt hostes, sed vt hospites, nec ferro nec incendio grassantes, nec rapinis aut furtis hostiliter loca depopulantes, sed velut penuria adacti, alienis opibus ciuiliter atque humaniter vtentes. *Geldrogalli amicos se simulant.*

Id duplici consilio factum esse opinor, vel quod cum plerique milites qui sub Turcicæ expeditionis prætextu sacramento sese obligassent, incerti consiliorum proditionisque futuræ atque in Brabantiam irruptionis crederentur imperium deserturi, si constitisset gentem innoxiam, quæ prodesse omnibus, obesse nemini consueuerit, a se bello esse petendam, qui postquam longius aliquanto progressi essent, non sine summo periculo aut redire vnde venerant aut militiam relinquere non posse putabantur, huc facit quod quibusdam militibus quo ipsos duceret interrogantibus respondisse fertur Rosheymius. Nec paludamentum quo amictus erat passurum se comitari, si id putaret consiliorum suorum esse conscium: vel quod Antuerpiensem Senatum, cuius consilia atque prudentiam non minus quam potentiam videbatur metuere, cunctantiorem negligentioremque amicitiæ simulatione redditurum se crederet. Nihil ea res Senatum qui iamdudum hostium consilia animaduerterat mouere, sed tanto magis suspecta hominibus vigilantissimis esse cœpere omnia, quo occultiora. Itaque custodia vrbis maiori quam ante excubitorum numero mandatur, recognoscuntur oppidani atque ad aciem instruendam, ad irruptiones in hostes, ad signa obseruanda atque ad cætera quæ militaris rei ratio requirere videbatur exercentur. Videbat enim in consilio atque virtute sua ciuitatis salutem tantum esse positam, neque aliunde quam a seipsis aut opem aut consilia esse petenda. Exercitus enim in Brabantia nullus, apparatus belli nullus, equites paulo ante recogniti Lutselburgum profecti. Itaque belli cura nuper in solam Spaniam (ne legibus eius molestiæ accessione aliquid remoræ accederet) reiecta, iam & consulibus & toti Senatui communis esse cœpit. Habebantur enim & diurna & nocturna, non de litibus definiendis, sed de bello administrando, de ciuium salute tuenda, consilia: quæ non tam ad hostes e vallo atque muris arcendos, quam intra vrbem coniuratos quosdam compescendos referebantur. Videbant enim Coss. vtrique rei simul occurrendum, sed ratione diuersa: proditioni, consilio atque prudentia: armatæ atque apertæ hostium vi, ciuium virtute. Quibus rebus licet difficulter eodem tempore consuli potuerit, tanta tamen solertia a Coss. atque Senatu iis prospectum est, vt in alterum tantum omnibus & animi & ingenii viribus incubuisse merito videantur. Habuit enim eo tempore (quod minime rarum est) respublica nostra, prudentia rerumque vsu nobilissimum Senatum ab Illustriss. Hungariæ Regina Maria totius Belgicæ præside præsentis anni Maio mense creatum, cuius consilio atque prudentia nihil non & ad proditionis consilia inuestiganda discutiendaque præstari potuit.

Cur Geldrogalli se amicos simularint.

Stratagema Rosheymii.

Belli cura toti senatui communis esse incipit.

Coss. anni XLII.

p. 172.

Consules enim erant eo tempore Ladislaus Ursulus ingenii alacritate, pectoris celsitudine, consiliique dexteritate non minus quam dignitate animi præstans, Et Nicolaus Schermerus ingenii agilitate, consilii eminentia, literarumque felici tractatione non minus summus quam corpore paruus. Senatum explebant Joannes Crombacchius, & Cornelius Spania, equites, ambo militaris rei tractatione, non minus quam consulatus dignitate nobiles: Arnaldus Scutus, Gabriel Triapanus, quorum virtus etiam aliquando in consulatus officio spectata cum summa laude fuit: obtinebat quintam sedem Nicolaus Schermerus consul, cuius paulo ante meminimus. Succedebant iis Guilielmus & Petrus Halmali, vt cognomine pares, ita nobilitate diutinaque magistratus tractatione non multum inæquales, Iohannes Heydanus Iacobi illius Heydani (cuius defuncti memoria reipub. nostræ etiamnum ob diutinam quæsturæ functionem sacrosancta est) filius Michaelis Heydani

L. Vrsulus.

Nicolaus Schermer.

Senatores.

qui nunc ærario publico cum summa laude atque fide præest, frater. Non prætereundi sunt Iacobus Herzius & eiusdem nominis cui a Ligneis pomis cognomen est, non Ioannes Sheusius omnes ingenii atque literis non minus quam dignitatis splendore nobiles. Adiuncti his erant Arianus Vledingus, Valderus Immerselius, Cornelius Berchemius & eiusdem cognominis Heymrichus, simul & Ioannes Rœcocius nobilitate atque virtute clari omnes, qua re factum est, vt nihil quod ad salutem reipublicæ conseruandam, & proditionis consilia discutienda pertineret, potuerit desiderari.

Rosheymius hostem se profitetur. Interea nunciatur Rosheymium penitius in Brabantiam ingressum, non vt ante amicum se simulare, sed ferro atque incendiis hostiliter grassari. Abigi ab hostibus vndique prædas, rusticos inopinantes opprimi. Famam hanc mox confirmat vndique, ex tota Campania agrestium fuga. Videre erat omnibus ciuitatis portis turmatim non ingredientes, sed laboribus curuos irrepentes agrestes, etiamnum vultu metum simulantes, non aut sclopetis, aut ensibus, aut similibus telis, sed armis quibus aut rustiei operis aliquid administrari solebat armatos, opes, vxorem, liberos, curru vehentes. Fœminæ eiulare, manus ad cælum tollere, obtestari deos, Suppliees ciuitatis opem implorare, lamentis atque ploratu omnia miscere, dolere fortunam suam, quæ tot annorum labores vnico momento esset dissipatura. Fingere quæ absentibus se ab hostibus essent designanda.

Villarum incendia, gregis abactiones, agrorum depopulationes. Querebantur se male in eum diem seruatos senes, detestabantur fati iniquitatem, pueri, qui aut non nati sub ea tempora, aut nati non mox extincti fuerint. Satius fuisse malorum expertes mature ex viuis fato eripi, quam tot miseriis exagitatos in ærumnis aut superesse, aut mox fortassis ab hoste trucidari. Mouebat miserrimum hoc spectaculum non paucos, reputantes fortunæ iniquitatem quæ in iis conspiciebatur, mox fortassis sibi quoque esse subeundam. Quosdam affectus impatientia in iram stimulabat, qui censebant ferendum non esse innoxios fortunis suis a prædonibus spoliari. Eundum esse hosti obuiam. Esse eam ciuitatis authoritatem, quæ nomine solo latrones publicos facile esset pulsura: quod si fortuna iniquior honestis conatibus inuidisset, plus gloriæ cæsis ex vulnere, quam vtilitatis viuis ex victoria emanaturum. Maiorem publicæ gloriæ quam priuati periculi habendam rationem. Esse non exercitatissimorum militum, sed exulum, proditorum, parricidarum exercitum, quem non minus sceleris conscientia, quam obuiam missæ legiones essent territuræ. *Iter hostium.* Hostes interim Taxandriam peruagati, ad Royam quæ diuæ Odæ martyrio celebris est, appulerant, qua depopulata Oorschottum, deinde Heluerenbecium petebant. Hinc per Baerlam quæ æquali propemodum & a Breda & Thurnhouto distat spatio profecti, recta ad Hoochstratum contendunt. Est is pagus platearum numero atque splendore, ædium magnificentia non multum ab vrbe distans, arce munitissima nobilis, Montendisii cuius prima propemodum solet esse in aula Burgundica autoritas, regia. In hanc multi mortales fortunas suas velut in portum quendam contulerant, nonnulli eodem quo & arei & opibus in eum locum collatis præsidio essent, confluxerant. Rosheymius credens & dignitatis suæ, & exercitus autoritatis multum interesse, si arx ea expugnetur, statuit eam ex itinere tantum expugnare, aut missis caduceatoribus (Heraldos vocant) deditionem postulare. Id tanto alacrius sibi capessendum esse duxit, quod pulueris bellici cuius inopia laborabant milites, vim maximam, tormentaque ænea quibus ea arx dicebatur instructissima, quæ in Antuerpiæ oppugnatione non mediocri vsui erant futura, ex ea reportaturum se existimaret. Facturam deinde eius arcis expugnationem ad Antuerpiensium consternationem, quos terrore magis atque proditione eminus, quam virtute cominus statuerat oppugnare. Misso itaque caduceatore arcem dedi postulat. Vsurum se victoria magis ad nominis sui atque exercitus autoritatem, quam ad libidinem suam, opumque in ea contentarum direptionem. Præ-

1379. *Arcis Hoochstratanæ deditio.*

Præter victoriam ſpectare ſe nihil. Atque vt diuerſis affectibus præſidii conſtantia expugnaretur, adduntur & blanditiis minæ. Ni deditio fiat, proponit direptione, incendiis atque cædibus mixturum ſe omnia. Effectum eſt hac conditionis atrocitate, quæ apud militaris rei imperitos multum valuit, vt vltro hoſti portæ aperirentur, facerentque ſua voluntate quod neceſſitas erat etiam inuitis ipſis extorſura. Acceptus portis hoſtis præter puluerem bellicum & machinas militares aliquot rapit nihil.

Quanto enim minoris periculi, tanto & mitior victoria fuit. Incredibile dictu, quantum hoſtibus ex ea victoria fiduciæ acceſſerit, reputantibus vt impune per mediam Campaniam eſſent peruagati, reliquiſſent a tergo aliquot Brabantiæ non mediocris potentiæ atque autoritatis ciuitates, quarum nulla aut conatibus ipſorum obſiſtere, aut leui aliquo aſſultu auſa ſit eos ſaltem territare. His dum aliquantisper ob loci commoditatem, atque arcis firmitudinem morantur hoſtes, viderenturque recta Antuerpiam petituri, Renatus Arengiæ Princeps, Comes Naſſauienſis, erecti animi atque ſublimis ſpiritus vir, cuius non pauca ſummæ fidei in hanc regionem noſtram hoc Geldrogallico tumultu apparuerunt facinora, conuocatis equitibus omnibus qui ſuo ſubditi erant imperio, quos audio plus minus quingentos fuiſſe, & cohortibus peditum octo, quæ partim Antuerpiæ primo belli tumultu, partim in Buſcoducenſi toparchia conſcriptæ erant, Brabantiæ periculo (cuius excidium in Antuerpiæ expugnatione ſitum colligebat) motus, magnis itineribus eo contendit, præſidio obſidendæ vrbi futurus. Erat feſtus dies diuo Iacobo ſacer cum Bredam ſuæ ditionis præcipuam ciuitatem relinqueret optimus Princeps, publicam commoditatem propriæ vtilitati præponens, in hoc multorum idque clariſſimorum Imperatorum ſecutus exemplum, quibus publica ſalus priuatarum opum periculo viſa fuit redimenda, quod quidem exemplum quo his moribus rarius eſt, eo plus laudis atque admirationis mereri debet. Atque vtinam non apud plures in eo ſplendoris atque dignitatis faſtigio poſitos, maior priuatæ quam publicæ vtilitatis ratio conſiſteret, profecto melius ſeſe humana negotia tot fortunæ neceſſitudinibus expoſita haberent, nec orbis chriſtianus tam tetris atque horrendis quateretur bellorum procellis. Is itaque relicta patria ſua, relicta arce omnes fortunas ſuas continebat, officii ſui atque fidei, quibus Imperatori Carolo Brabantiæ Duci obſtrictus erat, memor, Antuerpiam concitatiſſimo greſſu viam occupaturus contendit. Hærebat enim eo tempore cum Bredam relinqueret, Hoochſtrati Rosheymius, quod a Bredenſi itinere aliquot paſſuum milibus in Orientem recedit.

Totius Brabantiæ periculum in Antuerp. expugnatione ſitum.

Princeps Breda ſoluit.

Publica commoditas priuatæ præponenda.

Qua re factum eſt vt ſibi inſcio hoſte videretur iter tranſacturus, quod fieri non poterat ſi Hoochſtrato relicto Antuerpiam verſus caſtra promouiſſet hoſtis. Concurrunt enim viæ & quæ Breda & quæ Hoochſtrato Antuerpiam ducunt non procul Brechſcoto, quod plus minus ſex paſſuum milia ab vrbe diſtat. Huc ſi perveniſſet hoſtis, ad vrbem aditus prorſus fuiſſet præcluſus. Id ne fieret, itineris celeritate præueniendum eſſe hoſtem exiſtimauit. Qui per exploratores de principis

p. 130. aduentu certior factus, Hoochſtrato diſcedit, occupaturus viam qua neceſſe erat principi iter facere, eademque propemodum hora qua Princeps Bredam, Hoochſtratum reliquit. Licet autem quod ad celeritatem attineret nihil reliqui faceret Princeps (Nam vnico impetu, nullo dato militibus ad quietem tempore, Brechſchotum quod plus minus octodecim paſſuum millia Breda diſtat, appulit) hoſtis quod minus itineris conficiendum ſibi eſſet, aditum occupat, Principem iam itineris laboriſque moleſtia defatigatum expectaturus. Equitibus præerat Libertus Turchius militari rei iam multos annos aſſuetus, pedites ducebat Princeps aſtureone vectus generoſiſſimo, pectora militum audacia atque ſpiritibus implens. Hoſtes quod aliquot horis Brechſcotum ante Principis aduentum occupaſſent, ſe a labore reficere cæteraque quæ ad excipiendum Principem pertinebant adminiſtrare: & licet numero & apparatu ſuperiores eſſent, inſidias incautis ſtruere cœ-

Principis celeritas.

Hoſtes principi inſidias ſtruunt.

perunt. Vicus hic ad quem hostes consedisse iam dictum est, qua & Bredam & Hoochstratum respicit, aliquot passuum millia in solitudinem planam atque expeditam exit. In hac bonam copiarum partem (quod loci natura ad insidias struendas minus apta videretur, neque occultari copiæ aut montium obiectu, aut vallium hiatu, aut dumetis aut arbustis possent) genubus subsidere iussisse creditur Rosheymius. Vici exitum præcludebant Holsatienses atræ armaturæ Pegasarii. Iussit deinde agmen non admodum numerosum venientibus Brabantis non procul a Brechscoto via recta ostentari, credens id paucitate sua Principem ad insequendum instigaturum. Nec fefellit hostes consilium. Siquidem ad primum huius aspectum Princeps suos ad virtutem hortari: Adesse hic tantum exploratricem copiarum partem quam vel cum minimo negotio modo virtutis suæ meminisse velint delere possint. Gratulari se suæ fortunæ, cui data sit occasio qua quo in Brabantiam sit animo, demonstrare possit. Illud restare tantum, ne cuius gloriæ dii tam expectata occasione oblata fauisse milites inuidisse videantur. Qua fronte passuri sint eos superesse diutius, qui non legitime bello indicto, sed latronum more, contra leges omnes, fœdera omnia, contra vsitatum ab omnibus quantumuis Barbaris bellandi morem, nullis iustis causis moti hostiliter grassentur. Ad futuram fortunam iis quorum causa videretur iustissima. Nec debere mouere quenquam, quod impune ad ipsius Brabantiæ penetralia sint progressi, cum ne hostem quidem vnum toto itinere repererint vsquam. Deditionem arcis Hoochstratanæ non hostium virtuti, sed præsidii agrestis imperitiæ adscribendam. Posse hoc agmen priusquam propius accedat exercitus opprimi facile. Esse paucos, eosque magis prædæ quam pugnæ assuetos, equites conspici nusquam. Dubitandum non esse quin quemadmodum ab equitibus, ita & a machinis bellicis destituantur. Cæteros audita suorum fuga atque cæde, metu perculsos citra aliquem militiæ ordinem tumultuario fugituros, nec vlterius in Brabantiam progressuros.

Oratio Principis.

Si eo animo eant quo Antuerpiæ laboranti opem ferant, committendum non esse vt hic oblata a diis immortalibus occasione, consilii sui prorsus obliuiscantur. Insidias hostium in loco plano atque aperto metuendas non esse. Oculis patere circumquaque omnia. Meminerint mulos cum paucis, milites cum prædonibus, & armatos cum inermibus dimicaturos. Hæc aliaque quæ in tali negotio militum animis suggerere Imperatoris officii est, cum dixisset, equites ad insequendum misit, ipse militari gressu, (ne aut ordines perturbarentur, aut concitatior incessus milites post ad pugnam ineptiores redderet) subsequitur. Erat non procul ab eo loco quo agmen hoc conspiciebatur, arbustum non admodum densum, in hoc se hostes ad primum equitum aspectum, non dissimulanter, sed aperta fuga proripuerunt, simul vt tuti ab equitibus essent, quos norant lanceis in tali loco vti non posse, & eohortes peditum in insidiarum locum perducerent. Ad huius aditum cum equites peruenissent, vidissentque se sua spe deiectos, hostem e manibus elapsum, conatus suos prorsus esse irritos, ab insequendo desistere. Quod cum animaduertisset princeps, eum cohortibus quas ducebat ad pellendos hostes latebris contendit. Iam signa canere, militum voces quibus se mutuo ad virtutem acuere soliti sunt, audiri, fremitu atque indignatione omnia compleri cœperant: cum subito vndique & a tergo & a lateribus erecta plus minus triginta duo signa, quæ eatenus occultata fuisse ante demonstratum est, conspiciuntur. Quæ cum prouolassent, rectaque ad insequentem fugientes principem contenderent, fugientia signa pedem referre, infestisque signis sequenti obuiam tendere cœperunt. Concurrebant & a fronte hostium equites, rectaque in principis * ferebantur: qui nouitate rei atque inexpectato aduentu perculsi, non dubia fugæ indicia præferebant. Videbant enim & numero se premi, & vndique (ni se celeriter in latus apertum deiiciant) p. 181.

Fugam simulant hostes.

In apertum proferunt se hostes.

Fugiunt Principis equites.

* Subintelligendum *equites*.

ficiant) circumueniendos. Itaque & si durum videbatur nomen fugæ turpitudine maculare, maluere tamen & famæ & nominis iacturam fugiendo facere, quam fortiter occumbendo patriam in periculum deuocare: arbitrantes maiorem publicæ vtilitatis quam gloriæ priuatæ habendam rationem esse, male honori studeri qui multorum excidio videretur constitutus. Rebus ita constitutis Princeps qui inter pedites versabatur, diu in incerto habuit quid consilii caperet. Nam neque manere sine periculo, neque sine ignominia potuit. In altera parte erat gloriæ studium, quod in iuuene principe tali patre nato fuisse feruentissimum, dubium non est, maxima præmia in spe victoriæ, iræ pudorisque vehementissimi adfectus: in altera maiores hostium copiæ, equitum fuga, pugnæ periculum. Hæc illo voluente, vicit tandem gloriæ studium obiectas difficultates, iræ pudorisque stimuli pugnæ pericula expugnauere. Transcurrit ergo equo concitatissimo ad equites, qui iam aliquot stadia fugiendo emensi erant, grauiter castigat, qui vix conspecto hoste maluerint turpiter & se & milites & patriam hosti prodere, quam fortiter pugnando & sibi laudem, Imperatori, militibus & patriæ salutem conciliare.

Principis varia consilia.

Oratio Principis reuocantis suos in prælium.

Hortatur vt si non sui & patriæ amore, saltem sacramenti religione permoti, in prælium redeant. Parum valuere optimi Imperatoris increpationes atque hortatus apud eos qui salutem potius in equorum celeritate quam in dextræ promptitudine posuerant. Redit ergo ad pedites, in orbem coire iubet omnes, quo aciei genere in tali euentu vtilius fingi aliud haud facile potuit. Ipse inter primos versari, compellare nominatim centuriones, administrare quæ ad congressum spectabant, acuere virtutem dictis. Meminerint pietatis quæ patriæ, fidei quæ duci sibi debebatur, sacramenti quo & diis & ipsi & patriæ essent obstricti. Iam acierum frontes propemodum coierant. Canunt itaque vtrimque signa, attollitur cœlo clamor virorum clangorque tubarum, tristissima tarantaræ vox horribili sono aures omnium percellit, audiuntur sclopetorum vtrimque tonitrua: fuitque is aliquantisper negotii status, vt nec paucitas multitudini cessura, nec multitudo paucitatem superatura videretur. Vt enim ab hostibus numero superabantur Brabanti, ita hostes animis & alacritate a Brabantis vincebantur. Erat quod Imperatorem attinebat vtriusque exercitus conditio propemodum æqualis, sed ratione diuersa: vincebat Rosheymius multorum annorum bellico exercitio Principem. Vincebatur contra a Principe audacia, atque animi in rebus dubiis præsentia. Insidiis struendis, proditionibus machinandis ille natus, hic ingenue citraque fraudem conserendis cum hoste manibus a natura fictus videbatur. Hinc factum dum nec paucos cedere virtus, nec multos ab incepto desistere pateretur copiarum numerus, vt paribus animis, pari successu, aliquantisper dimicaretur, nec fugæ aut victoriæ indicia ab alterutris præberentur. Hinc Princeps vrget, illinc instat Rosheymius. Mouet hos causæ quam sustinebant honestas, illos numeri amplitudo. Iactare hi Rosheymium diutina belli tractatione nobilem: illi Principem fortissimi patris filium fortissimum. Indignabantur hi a paucis multos, illi a prædonibus superari paucos.

Pugna aliquantisper dubia.

Vt autem quæ ad vicinos hostes sustinendos pertinebant a Principe prouisa erant diligenter omnia, ita quæ ad eos quos exitum vici seruasse demonstratum
p. 281. est, pegasarios atræ armaturæ milites reiiciendos spectabant, in tanta militum paucitate, in equitum suorum fuga prouideri non poterant. Hi concitatissimo cursu a fronte in Brabantos irruere, sclopetis trisulcis glandium maximam vim conicere cœperunt. Hinc factum vt ordines armorum nouitate impetuque irruentium perculsi, confunderentur. Neque enim erant equites qui equitum irruptioni opponerentur, nec in hos totius exercitus impetus dirigi ab vndique pressis potuit. Fuga igitur primum a paucis, deinde vt fit sequente multitudine paucitatem, ab omnibus copiis orsa est. Princeps quod videret se dissipatos ordines in vnum redigere, nec aduersus hostes vndique irrumpentes subsistere non posse, quem fortuna

Ordines Brabantorum perturbantur.

 dedit

Captorum numerus.

dedit exitum secutus, cum paucis elabitur. Nam cæteri priusquam quid ageretur cognoscere possent, vndique ab hostibus sunt circumuenti, qui deditione facta abiectis armis se hosti commiserunt, de horum numero alii alia adferunt, conueniunt omnes duorum milium nnmerum supergressos non esse. Erat hora a meridie circiter sexta cum generosissimus Princeps fortunæ pressus iniquitate viam suam summa difficultate ex hostium manibus extorsit, magis prosperæ fortunæ magisque propitiæ occasioni conseruauit.

Status Antuerpiæ ad Principis introitum.

Interim Antuerpiæ varia de Principis fortuna ferebantur. Aiebant quidam Hoochstratanæ arcis obsidionem ipsius virtute esse solutam, interfectam bonam hostium partem. Mox hunc cum toto exercitu ab hostibus cæsum, hostes ea victoria elatos recta ad vrbem contendere: quæ fama quo minus optata, ita propior vero fuit. Vrbs itaque tota non in luctum muliebrem, sed in virilem audaciam vlciscendique, non priuatam, sed publicam totius regionis iniuriam, cupiditatem soluitur. Iam regiones omnes diligentissime attributam sibi stationem seruabant, hostis aduentum atque obsidionem expectaturæ. Erant enim antea Senatu singula ita ad quemuis casum prouisa vt non admodum hostis videretur metuendus.

Princeps vrbem ingreditur.

Rebus ita constitutis superuenit Princeps non fugienti, sed triumphanti similis. Iactitabat dextram cœlo miram quandam animi alacritatem præ se ferens. Confirmabat ciuium rumoris atrocitate de cæde sua perterritos animos, atque in melioris fortunæ spem erigebat. Libertus Turchius nescio quo casu itinere ab hostibus dicebatur retractus, nam cum Principe vrbem inuectus non est, sed horis aliquot post rediit. Sparsus erat huius singularis cuiusdam facinoris rumor in vulgus, quam quod verum sit autores eius viderint. Erant multi quibus ea res non parum displicere videbatur. Sed in hominem multis annis Brabantorum castris assuetum non cadebat suspicio sinistra.

Hostes Dammum appellunt.

Vix Principe vrbem ingresso, iam certissimis signis hostes aduenisse in pagum cui ab aggere qui olim mari obiectus in eo loco fuit Dammi nomen impositum, constabat. Distat hic non multis stadiis ab vrbe qua Septemtrionem respicit, Xythi coctura nobilis, ebriosorum, furum atque latronum, cæterorumque hominum malis artibus quæstum facientium receptaculum. Eo hostes itinere defatigati, quod crederent potus copiam ibi se reperturos, applicuerant. Audiebantur e mœnibus (nam prospectum & nox & obiectæ arbores quibus omnia totius ciuitatis suburbia obsepta erant, ademerant) in ædes vi erumpentes, ostia, fenestras & qua facillimus aditus in ædes videbantur, & calcibus & vectibus a cardinibus euellentes.

Cætera omnia omnibus agris & campis profundissime silebant. Nulla vsquam vox, nullus strepitus, nullus equorum hinnitus audiebatur: non rauca taratantaræ vox, non classicorum, non lituorum, non cornuum sonitus terribilis, & auditus paulo ante dum longius abessent, tympani sonitus conquieuerat. Nec minus in vrbe silentio pressa erant omnia. Oppidani cum summo silentio stationes designatas seruabant. Mulieres præ foribus quæque suis, lychno superiori limini adfixo contra incendia, quæ a proditoribus metuebantur, incredibili taciturnitate excubabant: vt intelligas quanto periculum natura atque consuetudine sit violentius. Nusquam tota vrbe aut nolæ æreæ quarum pulsu ad laudes Deo offerendas certis noctis horis euocantur, quos religiosos vocant, audiri, nec horas æqualibus interuallis loqui, quod eo rerum statu prudentissime statutum, ne certo tempore con- p. 185.
iurati proditoresque, aut conuenire in eundem locum aut quicquam tentandi consilium capere possent, deinde ne euocatricis nolæ qua ad consilia sua per vrbem euulganda vtebatur Senatus, pulsus, aliarum voce obnubilaretur. Erant præterea profunda illa noctis silentia tanto terrori hostibus, vt ad cuiuslibet folii strepitum expauescerent, neque aut arma deponere vllo noctis tempore, aut libere expatiari extra ordines auderent: adeo vt tota nocte exploratores circum ipsa vrbis mœnia consilia oppidanorum inuestigaturi reptarint, metuentes, aut de insidiis, aut de eruptione haberi tota vrbe consilia. Nec minus momenti ad hostium aduentum

ad

ad suffossiones animaduertendas id silentium erat habiturum, ita ut ne paucorum quidem aduentus latere potuerit. Reptabat ad mœnia quæ sunt inter Cipdorpicam & Rubram portas ex vagis illis & prædonibus hostibus quidam: animaduersus est a mœnium propugnatoribus ciuibus, rogatus quid hominis esset, cuius rei gratia ita furtim expaciaretur, compendio ad vtrunque respondit, nihil ipsorum aut quis esset, aut cur venisset, interesse. Quo responso cum quo animo esset, satis indicasse videretur, ad loquentis vocem (nam audiri tantum in tenebris poterat) quidam a mœnibus destinatis eo aliquot sclopetis, hominem qua humeris collum innititur glande feriunt. Nec destitit miser licet victus, maledicere. Sed cum minis atque imprecationibus & animam efflauit. Auditæ sunt eius iam corpore cum anima luctante voces, forti homine indignissimæ. Ad futuros mox commilitones suos (quos fratres vocabat) a quibus idem percussoribus suis esset subeundum, quod iam ipse passus videretur. Circumibat tota nocte Marchio ciuitatis Guilielmus Veruia, homo patriæ ciuiumque suorum amantissimus, omnes totius vrbis custodias, oppidanos ad secuturos obsidionis expectatæ labores perferendos animans, nominatim plerosque compellans. Vt enim omnibus omnis conditionis hominibus innotuerat, ita & plerosque (quæ est hominis popularitas) nouerat. Meminerint patriæ, libertatis, vxoris & liberorum. Meminerint optimo Imperatore Carolo fidei datæ. Meminerint huius in ipsos indulgentiæ, atque plusquam paterni amoris. Turpissimum esse & se libertate, & fortunis omnibus ignauia propria spoliare: plusquam Scythicum amantissimam coniugem, parentes indulgentissimos, liberos dulcissimos, hosti barbaro atque immani obiicere. Qua fronte passuri sunt, non a magnæ aut potentiæ aut alioqui autoritatis eximio Principe sed a sicario abiectissimo, prædone ignobili se vinci. Non tantum indignum ea vrbis potentia, ea ciuium multitudine a sceleratissimis latronibus vinci, sed & obsideri. Esse exercitum talem a quo vt vinci turpissimum sit ita eundem vincere honestissimum. Facturos se non tantum Brabantiæ rem vtilissimam, qui ea pestiferorum hominum fece eam leuassent quorum optimus aut proditor aut latro esset, sed & diis ipsis, quibus impietas odio esset, gratissimam. Eadem fuit & Coss. L. Vrsuli & Nicolai Schermeri in procurandis iis quæ in eo rerum statu necessaria esse videbantur, diligentia, quibus a diis immortalibus nihil præsenti fortunæ dari potuit vtilius. Erat enim vtriusque tanta rerum omnis generis cognitio, vt nihil addi posse videretur. Vrsulum decorabat multarum rerum vsus, frequens diutinaque negociorum ciuilium tractatio, quæ cum tanta laude multos annos obierat, vt & ab Imperatore Carolo V. consulatus illi esset prorogatus, concessus & equitis aurati titulus, in rei prudenter consultoque gestæ argumentum: homo proditionum tumultuumque consiliis inuestigandis discutiendisque natus. Sustinuerat hic humeris suis Rempublicam Antuerpiensem Flandrico tumultu ad rebellionem, non imperii odio, sed maximæ nationis exemplo spectantem. Schermerus præterquam quod aliquot annos in Reipublicæ administratione versatus erat, varia antiquitatis lectione instruebatur: qua re factum est, vt nun minus in quolibet casu recta consulere quam strenua designare potuerit. Hunc non ambitio, sed virtutis admiratio, eruditionis splendor (quod iis præsentium temporum status in quibus tumultibus atque bellis intricata sunt omnia opus esse videretur) Illustrissimæ Hungariæ reginæ totiusque illius Augustissimi Senatus calculis ad consulatus honorem promouerant. Quo enim minus dignitatem ob literarum amorem sequebatur, eo magis ob virtutis admirationem eam consequebatur. Hi velut ciuitatis clauum tenebant. Ad hoc quicquid ex reipublicæ vsu esse putabatur vndique ab mœnium præsidibus deferebatur. Ad hos in quolibet euentu refugium dubitantibus erat. Ab his rerum gerendarum consilia ad quamlibet fortunam capiebantur. Confluebant vndique ad hos non aliter quam olim ad Delphicum illud toto orbe nobilissimum oraculum homines, in rebus dubiis consilia, in adflictis solatia quæsituri.

Studium Marchionis.

Oratio Marchionis

Nicolaus Schermerus.

p. 184.

Coss. ciuitatis clauum tenebant.

Execu-

Godenardus Stercius. Ioan. Vueruia. Michael Heydanus. Guilielmus Molitor. Heymricus Laurentius. Cornelius Graphaeus. Petrus VVesfebecius. Guilielmus Ritius Cornelius Dycius.

Excubabant cum his aliquot alii qui consilio maxime pollere videbantur clarissimi viri, Prætor vrbanus (*Amptmannum* vocant) Godenardus Stercius, ad id officii Imperatoris Caroli fauore (in cuius aula cum summa laude aliquot annos versatus fuerat) euectus. Et Ioannes Vueruia vrbis præfectus, Schultetum vulgo nominant. Cum his ciuitatis quæstores, Michael Heydanus auitæ nobilitatis atque virtutis exemplar, cuius cum alias sæpe tum hoc tumultu multa eaque clarissima in rempublicam nostram extiterunt merita: Guilielmus cui a clauæ insignibus quibus ædes eius notantur claua cognomen vulgo inditum, homo ad ciuitatem structuris ornandam muniendamque ingenio adpositissimo. Heymricus Laurentius vir & probitate, & pietate, consilioque minime sinistro conspicuus. Eadem erat & iis qui a secretis vrbis erant statio commissa, maxime iis qui consilio suo ciuitati laboranti alicui vsui esse videbantur. In his erat Cornelius Graphæus in Europa exceptis paucis, celeberrimi nominis, in Belgica maximi ingenii poeta, olim officio ignominiose per atros quosdam amotus, nunc cum dignitate summa per bonos Vrsulo & Dilpho Coss. eidem restitutus. Et Petrus Wesfebecius vir exactissimi iudicii, consilii summi, promptissimæ facundiæ, ingenii festiuissimi atque ad omnia versatilis literatorumque cultor summus, cuius opera non parum argumenti nobis ad scribendum suppeditatum esse libenter agnoscimus. Non prætereundus Guilielmus Ritius, non Cornelius Dycius, ambo corporis firmitudine non minus quam animi præstantia valentes. Cæteri omnes aut patres aut patricii ordinis homines, qui aut dignitatis aut authoritatis nomine commendabantur, aut vallorum propugnatoribus aut sagittariorum collegiis, quæ ad forum stationes obtinebant, erant præpositi. Est in ciuitate Sclopetariorum iuratorum collegium multis iisque fortibus viris constans. Est & aliud gladiatorum. Sunt & duo collegia iurata eorum qui arcubus chalybeis vtuntur. Horum antiquissimi olim Brabantiæ Duci satellites erant, hunc si quo illi in proximas ciuitates iter esset, magnifice & dignitatis & periculi vitandi nomine deducebant: quem deinde eius ciuitatis ad quam appulerat Dux collegium exceptum, vlterius quo contenderet, sequebatur. Secundum nostra memoria institutum, & numero & præstantia non multum antiquiori impar. Eorum quoque qui arcubus ligneis (manuarios vocant) vtuntur, itidem duo erant collegia. Omnibus his iussus est præesse Franciscus Dilphus, imperatoriæ prorsus dignitatis homo, qui consulatum ante annos non multos & cum Vrsulo, & Spania summa cum laude obtinuerat. Omnia hæc collegia stationes suas ad forum maximum habebant, subsidio laborantibus mœnium propugnatoribus, futura.

Opificum collegia ad forum in tumultu concurrere solent.

Opificum erant & multa collegia, qui ad curias certas in quolibet tumultu confluere solebant, mittendi deinde quo aut periculum, aut rei bene gerendæ occasio vocarent. Quod autem huiuscemodi institutum non admodum præsenti negotio conuenire iudicaret Senatus, decretum est, vt regionatim excubiæ in mœnibus haberentur, attribuerentur cuique regioni ex magistratu qui maximæ viderentur authoritatis, atque in Rempublicam fidei.

Regiones Vrbis xij.

Diuiditur autem tota vrbs in regiones, siue vicos, siue insulas vocare malis, duodecim. Prima, forum maximum atque hinc circumiacentes plateas, maxime qua & Occidentem & Meridiem spectat vsque ad Groeneburgicam portam complectitur. Hæc quod vt ordine prima, ita & numero maxima esset, vallum quod est inter Groeneburgicam portam & eam quæ a virginum sacratarum cœnobio extra eam non longe tunc posito nomen habet, seruabat: qua parte maximum videbatur imminere periculum ciuitati, quod non procul ab eo loco munitissimum esset Carthusiensium monasterium, quod contra ciuitatem a natura & collibus, dumis & arboribus ita obseptum erat, vt facillimus illinc in subiectam ciuitatem pateret prospectus, commodissimumque locum bombardis hostium in vrbem dirigendis præbere videretur. Erat deinde superiore anno eiusdem portæ vestibulum, dum nihil minus quam bellum expectamus ad nescio quem vsum dirutum, ita vt negato minimo porta accessum ad vrbem hosti- p. 285.

hostibus datura putaretur. Hanc commoditatem quod hostes neglecturi non viderentur, factum est vt primæ regioni quæ & dignitate & numero ciuium cæteras vincebat, hic locus attribueretur. Præerant huic Adrianus & Petrus Vledingi fratres, vt quos eatenus necessitudo copularat, periculum non disiungeret. *Adrianus. Petrus Vledingi.*

Secundæ regioni attributum est id interuallum quod est inter portam a virginibus sacris dictam, & eam cui Diuus Georgius præsidet. Sequebatur hæc Arnaldi Scuti hominis diutina magistratus functione, & senectutis reuerentia venerandi & Ioannis Happardi, qui ante annos non multos quæsturam obtinuerat, Senatum sua præsentia sæpius honestarat, imperium. *Ar. Scutus. Ioannes Happardus.*

Hunc locum excipiebat regio tertia cuius fidei concreditum erat vallum vsque ad coriariorum turrim quæ æquali propemodum interuallo, & a Diui Georgii & Cipdorpica portis distat.

Hanc in officio continebat Gabriel Triapanus vir prudentia summa, quam & multarum rerum vsus & senectus illi addidit, suscipiendus. *Gabriel Triapanus.*

Officii collegam habuit Aluarum Almarassium mira & oris & corporis dignitate reuerendum. *Aluarus Almarassius.*

Sequebatur deinde quarta regio quæ id loci quod inter turrim hanc & Cipdorpicam portam erat præsidio tenebat. Quæ ad hanc in officio continendam pertinebant, administrabantur a Ioanne Crombachio cuius fides animique magnitudo dum in Pannonia sub Cæsaris Caroli V. signis contra Turcam militaret multis exemplis enituere, vbi talem se gessit vt equitaturæ aureæ ornamenta virtute sua mereretur. Consulatum cum Cornelio Spangia superiore anno non minus fœliciter quam fideliter administrarit. Præfecturæ huius collegam habuit Iacobum, cui a ligneis malis cognomen inditum est, nuper ad rempublicam admissum vt corpore paruum; ita animo, ingenio & literis maximum. Excubabat cum hac regione natio Hispanica multis clarissimis fortissimisque viris tum & militibus non paucis quos proprio ære stipendiabantur, suffulta. Regioni quæ ad forum boarium conueniebat, adsignata erant mœnia quæ Cipdorpicam portam a Rubea separabant. Huius administratio Cornelio Berchemio & Cornelio Happardo, vt nomine, ita & nobilitate æqualibus, erat attributa. Ex horum mœnium opposito aliquot stadiis vltra templum Diuo Willebordo tunc sacrum in loco decliuiori inter Damnium, & Burgerhoutum stationes suas hostes habebant, quod is locus natura contra Bombardarum ictus videbatur munitus, nec ob angustias pauci a multis circumueniri possent. Est enim via non multos passus lata, & aggeribus obiectis, & campi accliuitate qua vrbem spectat ita formata, vt tutas prorsus latebras delitescentibus præbeat: qua Merxheimium spectat, pratis aqua intectis vndique cincta, vt nec aut a tergo, aut a fronte irruptiones vllo modo putarint sibi expectandas. Is locus a figulis, qui aliquando ob materiam fingendis testaceis vasis aptam eum inhabitasse creduntur, ollæ angulus vulgo dictus Ollæ. Desidebat hic obseruatrix copiarum pars. Cæteri non procul partim ad Breschotum partim Merxheimio in loco aperto atque expedito vbi eius pagi senatus scelerum pœnas a sceleratis exigit, consederant, qui via recta ad mœnia hæc quæ Berchemius atque Happardus seruabant, respiciebant. Itaque propter hostium viciniam & commoditates quam plurimas quæ hostem ab ea parte expectandum minitabantur, iussæ sunt negotiatorum nationes quatuor ea mœnia seruare. Collem qui a Cipdorpica primus occurrit, seruabant, Angli. Secundum Itali. Inde qui rubeæ portæ vicinus est Lusitani. His succedebant Germani. Spectata sunt eo tempore summa omnium negotiatorum in hanc rem publicam fides atque officia, maxime Italorum qui propriis pecuniis trecentos milites stipendiabantur. Obtinuit hac in re primas Saluiatorum qui eo tempore Lirensem aulam habebant, integritas atque fauor, qui licet ante paucos menses vrbis incolæ esse cœperint, tantam tamen reipublicæ præstiterunt fidem, vt maiorem non potuerint, etiamsi multis annis in eius gremio coaluissent acqui- *Ioan. Crombachius. Iacobus Houtappel. Hostium statio.*

euissentque. Aluit & aliquot institor Lusitaniæ Regis & Germanicæ nationis Foccardi, & Welseri: deinde Erasmus Schetus vt nomine & diuitiis celeberrimus, ita virtute maxime conspicuus negotiator; Casparis Scheti Homericæ Iliados dedicatione non minus quam ingenio literisque magni, pater. P. 236.

Erant cuilibet Nationi sui Duces, Centuriones, Decuriones, erant & sua signa, & tympana, glifcebat inter eos studium & æmulatio inuicem apparatu bellico superandi, qua re factum est vt omnes ita fuerint instructæ, vt nihil quod ad fidem & studium in rempublicam ostendenda pertineret vsquam potuerit desiderari. Rubeam portam excipit ea quæ a luto nomen habet. Mœnia quæ inter eas sunt præsidio seruabant Guilielmus Halmalus, summæ solertiæ atque maximæ in senatu authoritatis vir, qui vt Amptmanni officium multos annos cum multorum bono ita cum paucorum offensa administrauit. Adiungebatur huic eiusdem nominis Ranstius militaris rei longo vsu callentissimus, & animi magnitudine & corporis heroici dignitate longe eminentissimus.

Guilielmus. Halmalus.

Guilielmus. Ranstius.

Proxima mœnia quæ Pisternensem portam attingunt, habebant Heymrichum Berchemium antiquæ nobilitatis hominem, & Ioannem Roecoccium optimorum parentum filium optimum.

Heymricus Berchemius. Ioan. Roecoccius.

Totus deinde is tractus, qui ab ea porta ad Scaldem pertinet, vbi pons est Hartmanni Hacii dictus, Ioanni Heydano attributus est, cui præter vitæ integritatem, quæ non parum fauoris illi apud bonos quosque conciliarat, & patris optimi memoria quæ apud bonos quosque est sacrosancta, multum apud plebem illi fauoris atque gratiæ adposuit. Fungebatur cum hoc eodem officio Cornelius Vossius Senatoriæ dignitatis homo, & corporis & animi magnitudine præstans. Excipiebant hos Ioannes Nederuentius corpore ea animi pietate digno, & Guilhelmus Immersselius. Horum ditio ponte iam dicto & foro piscario continebatur.

Ioannes Heydanus.

Cornelius Vossius. Ioannes Nederuentius. Guilielmus Immersselius.

Ab hoc loco vsque ad portum qui a Cereuisia nomen habet, præerant Petrus Halmalus, diutina magistratus tractatione non minus quam splendore domus nobilis, & Gelasius Asselerus ad virtutis admirationem superioribus annis ad reipublicæ munia protractus. Regio vndecima obtinebat loca proxima vsque ad portum diui Ioannis. Habuit hæc præfectos Valderum Immersselium, corpore quidem exiguum, sed pectoris celsitudine atque animi præstantia magnum. Et Ioannem Eyndensem non minus consilio quam ætate maturum. Restabat tantum id spacii quod est inter hunc portum & portam Croneburgicam. Commissum erat id Ioanni Delpho senectute & prudentia eminenti viro, & Cornelio Lyrano Marchionis Nicolai Lyrani optime de republica nostra meriti, filio. Erant & cuique regioni, præter præsides hos, centuriones, pro numero ciuium aut plures aut pauciores, quorum quisque decem decuriones suo regebat imperio. Decuriones suo præerant contubernio: qua disciplina nihil magis potuit reipublicæ salutare excogitari. Præsides centuriones obseruabant. Centurionibus curæ erat de decurionibus, Decuriones nouem eos qui suo suberant imperio in officio continebant: ita factum est vt ne pauci quidem oppidani clam consulibus abesse loco sibi designato potuerint vsquam. Hæc vrbis disciplina fuit ad hostium accessum, neque remissa fuit antequam libera ab hostium metu esset. Ad hunc modum constituta ciuitas diem cupida expectat, quo certi quid de hostium consilio e speculis exploratoribusque cognoscere queat. Et iam Titoni croceum liquerat cubile Aurora, vehebantque roseum diem aurato curru solis equi, cum hostes quos post templum Diuo Villibordo sacrum consedisse iam ab initio dictum est, subiectos campos occupant. Volitabant per omnes eius tractus semitas prædabundi, non quidem turmatim, sed palantium more, ne bombardarum ictibus feriri possent. Eiaculabantur enim oppidani tantam continuo sphærarum bellicarum vim, vt ictus vitare nullo modo potuerint gregatim incedentes. In campis templi cuius paulo ante meminimus proximis, molendina erant non pauciora quindecim, quod is locus

cus

cus ob altitudinem libertatemque ventorum iis statuendis idoneus videretur. Hæc ascensu non aliter quam multorum dierum inedia emaciati certatim superant, convertunt horum alas ad ventum, expandunt vela. Confluunt vndique ad templum, hoc rapinas impias atque prophanas in fano depositur, quasi non satis sit furto atque sacrilegio se contaminare, ni & deorum contemptus accederet. Hæc cum e mœnibus prospectarent oppidani, viderentque templum in quod Deo vota oblaturi pii conuenire solent, furum atque latronum factum esse receptaculum, impietateque iam prophanorum hominum contaminari, nec ei parcendum esse duxerunt: maxime quod ex eo non parum incommodi ab hostibus vrbi inferri poterat. Erat enim muro satis firmo vndique munitum, deinde turrim habebat & firmitudine & altitudine admirandam quam ad cognoscenda sua consilia ad prohibendos e mœnibus propugnatores, sphærarum iactu maximo vsui hostibus futuram animaduertebant. Excussus itaque est bombarda globus ferreus aliquot librarum pondere, tanta vi ut & murus qui templum ambibat perrumperetur, dissiparentur templi valuæ, rumperetur deinde pila lapidea, cui operis structura innitebatur, videreturque templum totum corruiturum. Sunt qui dicant aliquot hostes qui turmatim eum locum insederant, eiusdem globi impetu extinctos, quod fugientium e templo pauor satis edocuit. Iam certa videbatur Coss. atque Senatui vrbis oppugnatio expectanda, ei rei vt prospiceretur, iussæ sunt omnes totius ciuitatis matronæ (nam viri mœnia seruabant) aut ancillas, aut seruos sportis ligonibusque instructos, ad muros ablegare, quorum opera muri terra altius egesta contra tormentorum vim munirentur. Spectata fuit horum tanta alacritas, vt vallum quibusdam in locis ad murorum altitudinem consurgeret, quibusdam fornices totos paucis horis æquaret. Conuehebantur vndique vasa ingentia quibus merces asportandæ includi solebant, conuehebantur tota plaustra sarcinis lana oppletis onerata quæ omnia humo iniecta adeo condensabantur, vt machinis bellicis non excipiendis tantum, sed & repellendis idonea putarentur. Incredibile dictu paucarum horarum spacio, iuuentutis studio mœnia eam induisse firmitudinem per tantum vrbis circuitum quæ toto eo tempore quo obsessa est ab hostibus ciuitas, sufficere ad sphærarum iactus excipiendos sit visa. Nec muri tantum terra ingesta exæquabantur, sed & vallum ipsum inferiori instruitur ambitu, qui muris disiectis tutas oppidanis stationes præberet. Recipiebant eo tempore mœnia a portis tantum propugnatorum accessum, cæteris partibus omnibus aut præcipitiis erant inaccessa, aut hortis amœnissimis impedita, quæ res cum non parum incommoditatis ad sustinendos hostium impetus ad opem laborantibus ferendam esset habitura, præcipitia eodem iuuentutis feruore in molliorem accessum expanduntur, disiiciuntur hortorum impedimenta, & quæ ad paucorum voluptatem olim comparata erant, ad communem referebantur defensionem. Locis plus minus quadraginta ad viæ compendium perrumpuntur privata ædificia, per quæ gradibus ex ligneis perticis factis, in mœnia ad quemuis casum ascenderetur. Comportabant vndique in mœnia ex viarum stratis exemptas silices mulieres, quin & vasis detractorum vinculorum stupa atque pice materia ad excipiendum ignem aptissima obuolutorum, tanta certatim vis comportatur, vt totæ turres excipiendis iis longe impares sint repertæ. Infigebantur itaque terræ altissimi pali qui ad summum culmen vltra aliquot cubitos iis circumuinciebantur, eratque mulieribus tantus animorum feruor vt ne in viris quidem maior ad repellendum hostes debuerit desiderari. Dum autem hæc geruntur mittitur per Cipdorpicam portam hostium caduceator quod cæteræ fere omnes terra aggesta inuiæ essent. Proponit missum se & Holsatiæ Ducis & Galliæ Regis nomine, vt deditionem offerat: non dubitare se quin oppidani eo sint animo qui pacem quam bellum malint. Spectent præsens periculum quod non periculo, sed commoditate vitare liceat. Iudicent satiusne sit ciuilitate sibi prodesse quam pertinacia fortunarum omnium & capitis discrimen

Hostium caduceator. Oratio caduceatoris.

accerſere. Coniunctas eſſe duorum potentiſſimorum regum & Daniæ & Galliæ vires, quorum vtriusque tanta vbique eſſet potentiæ exiſtimatio; vt non ciuitates tantum, ſed & regiones ſolo nomine eſſet territura. Copiarum Ducem eſſe Martinum Rosheymium, non minus longo militiæ vſu, diutinaque armorum tractatione quam victoriarum numero longe nobiliſſimum. Imperatorem aut vndis in Argeirenſi expeditione oppreſſum, aut in littus delatum animi ægritudine ſupremum clauſiſſe diem. Atque vt maxime inter viuos agat, non poſſe ab eo aliquid præſidii exſpectari, vtpote qui a Gallia numeroſiſſimo exercitu oppugnetur, longiusque abſit quam qui paucorum dierum itinere laborantibus ſubſidio venire poſſit. Conſulant fortunis ſuis, conſulant & ſuæ & ſuorum ſaluti, efficiantque ne maiorem fidei Imperatori datæ, quam propriæ incolumitatis rationem habuiſſe videantur. p.118.

Reſponſum caduceatori datum.

Reſponſum eſt ex communi totius Senatus decreto atque plebis ſententia: Videri ſibi mirum tantæ vrbis autoritatem adeo ipſis contemptui eſſe, vt non aut Rege aliquo, aut alioqui magnæ potentiæ homine Imperatore: ſed latrone ſceleratiſſimo Duce, eam tentare aggrediantur. Eſſe ſe eo animo qui fidem Imperatori optimo datam nulla quantumuis graui imminente neceſſitate, prodere velint. Fruſtra ad terrorem, Galliæ Regis & Holſatiæ Ducis authoritatem proponi apud eos, qui præter Imperatorem agnoſcant neminem. Rosheymii latronis nomen quod ad terrorem productum erat, maximo ſibi ſolatio eſſe. Non dubitare ſe quin eius latrociniis finem, ſi quid tentet, dii immortales ſint impoſituri. Imperatorem mortuum citius euigilaturum quam aut Holſatio aut Gallo conueniat. Externis auxiliis nihil ſibi opus eſſe, quibus non tantum copiæ ſint ad defendendam vrbem, ſed & ad acie in campo dimicandum. Non videre ſe quomodo & ſibi & fortunis ſuis & liberorum ſaluti ſint conſulturi, ſi optimi Imperatoris abiecto imperio, aut tyrannos aut latrones admittant. Experiantur tantum quid aut Holſatii aut Galli authoritas, aut Rosheymii victoriæ poſſint. Nulla interim vrbis pars quæ hoſtem ſpectabat aut quæ eum contingere glandibus bellicis credebat, vel minimum tempus ab eiaculatione intermittebat. Tonabat vndique cœlum, videbantur disrumpi vndiquaque nubes, fulmina irata cœlo deiici, remugiebat citra intermiſſionem ſonitus reuerberatione aër, concutiebantur velut terræmotu aliquo vicina omnia. Exterritus ſe intra alueum condebat Scaldis.

Senatus prouidentia.

Senatus interim vt reipublicæ rationes quam firmiſſime ſtabiliret, euocarat e Flandria quæ Scaldi adiacet M. & CC. milites, qui vrbi præſidio & ciuibus refocillationi in excubando eſſent. Erant agreſtes corporibus prorſus giganteis, ſed inermes. Apparuit eo tempore mira Senatus huius noſtri prouidentia, qui inermem eam multitudinem, armis ad id repoſitis ita inſtruxit, vt præter nomen militum nihil requiri poſſe videretur. Deerant haſtæ. Allata ſunt mox harum aliquot plauſtra in forum, proiectæ in medium cuique quæ ſibi habiliſſima videbatur arripere licuit. Data ſunt ſclopeta ex publico iis qui vti nouerant. Nec hi tantum ſed tenuiores ciues armis idoneis reipublicæ ſumptu inſtructi ſunt. Nocte ea quæ Mercurii diem ſequitur multa & priuata & publica fana & prophana ædificia in ſuburbio incenſa ſunt, vt & hoſtium inſidiæ flammæ luminibus proderentur, & obſidendæ vrbis præcluderetur oportunitas. Fuit id duriſſimum Senatui ſuorum opes flammis cremare, ſed quid non extorquere potuit extrema totius ciuitatis atque adeo ciuium omnium vitæ neceſſitas. Inter Diui Georgii portam & Cipdorpicam, collegium erat virginum ſacrarum (Nonnas vocant) non multis paſſibus ab vrbis mœnibus e regione cataractæ penſilis cui firmiſſima arx ante annos non multos erecta innititur, quæ eo conſilio conſtructa erat, vt ſi id collegium ab hoſtibus occuparetur aliquando, ex hac in eos ardentes globi coniicerentur, quibus ab acceſſu prohibere poſſent. Totum hoc incendio aboletur. Cadunt aræ diuis ſacræ, cadunt & horum imagines, nec diui tonantis effigiei impiæ flammæ pepercerunt. Sortitur & collegium id virginum ſacrarum quod erat ex oppoſito portæ quæ ab iis nomen etiamnum

num retinet, eundem euentum: prospectabant hæc e mœnibus oppidani quorum nonnulli dolorem in lachrymis, plerique in Iram atque vltionem hostium effundebant. Efflagitabant etiam conuitiis portas aperiri. Ferendum non esse tantam ciuitatem non a militum: sed prædonum, proditorum atque sacrilegorum exercitu obsideri, non regibus, sed proditoribus Ducibus. Posse vel sextam oppidanorum partem ei furori obuiam ire. Coss. atque Senatus (qua erant prudentia) reputantes quantum momenti in eius vrbis fideli atque diligenti custodia positum esset, quæ opibus & authoritate totius Europæ esset nobilissima atque in cuius expugnatione non Brabantiæ Flandriæque solum, sed omnium regionum Cæsari parentium victoria posita esset: maluerint continendo ciues suos intra mœnia, ciuitatis saluti prospicere, quam emittendo portis eos & hosti obiicere, & publicam salutem in periculum vocare. Norant enim satius esse cum ignominia ciuitatem tueri quam cum gloria eandem pessundare. Eruptiones non nisi rebus desperatis in extrema necessitate hominum esse non fortium, sed temerariorum: qui non consilio, sed furore dimicant, Stultum esse dubiam martis aleam subire, vbi pace frui liceat: maxime aduersus eos hostes, qui vt cum multa gloria vincere, ita propemodum cum dedecore vinci potuerint. Non debere fures, prædones, atque sacrilegos bonorum ciuium manu cum gloria occidi, sed aut in rota aut cruce a carnifice cum ignominia strangulari. Discussis tandem tenebris solis orientis radiis, emittebantur crebro portis, maxime iis quæ hostem spectabant, ciues aliquot, vt quid hostes in animo habeant, cognosci queat. Videbantur enim e mœnibus totum eum campum qui a Willibordo nomen habet peruagari, nunc dumis arboribusque quibus is locus munitissimus erat se tegere, rursus ex latebris in apertum se dimittere, quæ res aut suffossiones aut vallorum erectiones videbatur minitari quæ propter arbores obiectas non e mœnibus, sed per exploratores emissos cognosci poterant. Toto hoc die eadem fuit oppidanorum disciplina, quæ ad hostium aduentum fuerat. Seruabant regionum præsides accurate loca sibi designata. In officio persistebant iaculatorum iuratorum quos ad forum consedisse dictum est collegia. Periclitantis vrbis clauum tenebant Marchio, Consules atque Prætor cum iis quorum ante meminimus. Emittuntur vndiquaque ex mœnibus turribus atque portis in hostem globi, curatur ne quid in vrbe a proditoribus inferri discriminis posset. Examinantur omnes totius vrbis tabernæ popinariæ, œnopolia atque diuersoria publica, nihilque prætermittitur quod ad compescendos intra mœnia proditores, ad arcendos e mœnibus hostes spectare videretur. Ab eo tempore animus oppidanis crescere, hostibus alacritas diminui cœpit. Siquidem vt viderunt proditionis consilia discussa, coniectos eius authores In vincula, nusquam tota vrbe enasci incendium, & vrbi in horas recentia aduenire auxilia, tantam bellicarum machinarum vim in muris & turribus & portis dispositam, nec die nec nocte ab eiaculatione globorum ictibus tempus vllum intermitti, prodire se nusquam posse quin globorum ictibus mox feriantur, ad saniora obsidionis soluendæ consilia animum adiicere cœperunt, quæ vt occultiora essent secundo die ab Iacobi festo, non procul a porta rubra aliquot signa præcedente terribili taratantaræ cantu, cui concitatiores tympanorum bombi admiscebantur, velut mox vrbem assulturi erexerunt. Contorta est eo tanta bellicarum sphærarum e mœnibus multitudo, vt præ fumo clarissimo die sol conspici multis in locis nequiuerit. Qui ad Chroenenburgicam portam stationes habebant oppidani, audito hoc assultus futuri apparatu, ad Senatum referunt de incendendo Carthusiensium collegio quod extra eam portam situm esse ante demonstratum est, quod maximam oportunitatem oppugnandæ eminus vrbis, ob situm, munitionesque firmissimas habere videretur. Proponunt iniquum esse ob paucorum ambitionem, totius ciuitatis fortunas periclitari, non debere id collegium ab ea fortuna immune esse quam iam tot splendidissima ciuitatis suburbia, denique duo virginum sacrarum cœnobia essent sortita. Si

Oppidani efflagitant portas aperiri.

Eruptiones quando locum habeant.

p. 289.

Animus oppidanis crescit: Excidunt hostes spe oppugnandæ.

Oppugnatio simulata.

præmonſtratenſi cœnobio quod Michaelitarum vocant, intra vrbis mœnia ſito, tantum loci ademptum ſit, quantum ad ciuitatem ea parte defendendam ſufficeret: iniuſtum eſſe hoc ab ea fortuna prorſus liberum ſeruari, quod non tantum ad oppugnandam vrbem, ſed & intercludendam eandem cæterarum ciuitatum auxiliis atque commeatu locum maxime haberet oportunum. Cæteros commodius fortunam ſuam perpeſſuros, ſi eandem eum multis aliis haberent communem. Id ni fiat minitantur ſe mœnia eo in loco deſerturos. Non enim poſſe ſe ciuitatem eam defendere, cuius ſaluti paucorum detrimentum præponatur. Iniectæ ſunt ergo & in hoc faces, non paucorum odio, ſed commodandi communi ciuitatis ſaluti ſtudio. His ſtudiis eo die transacto, ſuperuenit nox quæ cum oportuna videretur hoſtium tormentis bellicis vrbi admouendis, quæ luce ob globorum qui ex vrbe emittebantur multitudinem nullo modo admoueri poterant, cauetur ne tota nocte vllæ eiiciantur bombardis ſphæræ, ne earum ſono hoſtium cœpta vllo modo obnubilarentur. Taciti iubentur omnes ſtationes ſuas obſeruare, auremque ſubinde ad hoſtes admouere, quo ſtrepitus equorum bombardas aduehentium exaudiri commodius poſſet. Silent in vrbe omnia. Nusqam aut bombardarum tonitrua, aut tympanorum bombi aut alioqui paucorum ſtrepitus audiebatur: quod ſilentium eo fuit hoſtibus admirabilius, quo ante tumultuoſiora fuerant omnia. Aliis deinde affectibus ex aliis vt fit mentem tentantibus, quum & ſuam paucitatem & ciuitatis amplitudinem apud animum ſuum reputarent viderentque in proditione qua maxime freti audaciam tentandæ vrbis conceperant nihil ſubſidii eſſe, & ſceleribus iam animos ipſorum conſcientiæ flagello exagitantibus, & fugam cædemque & quæ his atrociora erant minitantibus, dum machinas admouendas expectamus, hoſtes de amouendis iis cogitant, tum eos acceſſuros propius putamus, illi de diſcedendo conſilia capiunt. Erat noctis hora quantum nobis ex ſyderum motu videbatur (nam horologia toto eo tempore quo vrbem acceſſerant hoſtes profus muta fuerant) circiter prima, cum ſubito flagellorum quibus equi ad laborem incitabantur verbera ex mœnibus audiri, excitari pedum equorum laborantium plauſus non procul Dammo, quod non multos paſſus ab vrbe diſtabat) nam in tanto ſilentio ne minimus quidem modus latere potuit) oppidani qui inter Cipdorpicam & Rubram portas excubabant (hi enim hoſtibus maxime vicini erant) hæc e mœnibus audientes, cum non multas ante horas de oppugnatione futura rumor per totam ciuitatem ſparſus eſſet, ad ſuſtinendos hoſtium impetus ſeſe accingere, monereque eos qui bombardis præerant, vt eo vbi is tumultus audiebatur, globos dirigerent. Cæteris mœnibus omnibus ad quæ is ſtrepitus non peruenerat altiſſimum erat ſilentium. Exonerata fuit igitur in eum locum, in quo is ſtrepitus audiri videbatur bombarda, quæ & ob noctis ciuitatisque ſilentium tanto fragore pertonuit, vt cœlum ipſum ruere videre videretur Hoc ſonitu excitati cæteri omnes machinarum præfecti, quod non fruſtra exoneratam hanc putarent ab ea parte qua hoſtes caſtra habebant, immiſſo igne non inuentos, ſed in regionem eam quam hoſtes tenebant, tormenta direxerunt, ita factum, vt vnico momento plura CCC. in hoſtes ſint exonerata. Vagabatur eo tempore per totam ciuitatem fama, hoſtes mœnia ea occupaſſe quæ ſunt inter Piſternenſem portam & eam quæ a luto nomen habet, cuius famæ non dubium eſt quin proditores authores fuerint. Itaque nola maxima cuius ſignum in rebus dubiis obſeruabatur, triſti atque lugubri ſonitu totam ciuitatem perſonabat. Regionum earum præſides quas ad Scaldem excubaſſe dictum eſt, agmina ſibi concredita verſus ea loca agere, quæ ab hoſte occupata dicebantur. Audiebantur ciuium mutuo ſe adhortantium voces. Iaculatorum iuratorum collegia acie inſtructa forum ſeruabant eo properatura quo vrbis periculum vocaſſet, ita de hoſtibus profligandis cogitamus, qui iamdudum ſolo vrbis aſpectu moti fugam meditabantur. Promouerant enim machinas bellicas non ad vrbem, vt e mœnibus fieri putabant oppidani,

Hoſtes fugam cogitant.

Nocte vltima creduntur hoſtes ad vrbem accedere.

Fama ſparſa de expugnatione vrbis.

dani, sed ad fugam capessendam. Videbant eam enim Coss. atque Senatus prudentiam, quæ proditioni structæ facile consilio obuiam esse itura, & eam oppidanorum alacritatem atque vigilantiam, quæ tantulis copiis expugnari non posse videbatur. Itaque sub auroram hostes (quod noctis insidias metuerent) castra movere, non dissimulanter fugam arripere cœperunt, relinquentes vrbem inexpugnatam, ad quam expugnandam tot annis omnes impias proditionum cogitationes atque consilia adhibuerant: Non potuit eos florentissimum Galliæ regnum, non Holsatiæ atque Cliuiæ Ducum authoritas, contra vrbis amplitudinem fulcire. Qui vrbem oppugnaturi venerant, solo nomine, sola authoritate, solo eius aspectu in fugam coniiciuntur: multorum annorum proditiones extemporaneis Coss. atque Senatus nostri consiliis expugnantur. Incenditur post fugam ab hostibus circumforaneis Merxheymium. Incenditur Dammum. Incenduntur ædes multæ extra portam rubram & Cipdorpicam. Omnes ex molæ quas in campo, qui Willebordi templum cingebant, erectas fuisse demonstratum est, incenduntur. Erant negociatoribus Antuerpiensibus plerisque splendidissima circum vrbem prædia, hæc omnia maxime quæ Septentrionem & Orientem spectabant, incendio abolita sunt. Profecti deinde per locum qui a figulis nomen habet per Burgerhoutum, omnia incendiis atque rapinis miscuerunt. Hinc Ranstum, deinde Lyram prætcrlegunt: a cuius oppugnatione multitudine globorum ignitorum deterriti Dusselam petunt, qua non sine maximo detrimento depopulata Louanium contendunt, certam eius expugnationem credentes, a quo & telorum missu reiecti, Gallicobrabantiam præ-
p. 191 dabundi peruagantur. Hinc non paucis acceptis vndiquaque vulneribus, Galliam nunciaturi Gallo suas victorias ingrediuntur. Ad hunc modum clarissima Antuerpiæ ciuitas, primum Deorum immortalium ope, deinde Coss. atque Senatus consilio, ciuium concordi alacritate atque virtute, & contra clandestina proditionum consilia, & apertam hostium vim Caroli quinti, Imperatoris imperio seruata est incolumis.

GELDROGALLORVM GRASSATIO IN LOVANIENSES, PER MARTINVM A ROSHEIMIO AB EXIMIÆ SPEI ADVLESCENTVLO FLANDRO POSTERITATI PRODITA 1542.

Iam modo compleras dignas carbone Calendas
Mensis ab Augusto Cæsare nomen habens,
Sordida colluuies nebulonum Principe Gallo
Cum fremeret contra nobile Louanium.
Hæc igitur paucis narranti prima sororum
Cultori fer opem Calliopeia tuo.
In Mare condiderat sese Phœbeius orbis,
Alternas Luna iam subeunte vices:
Idcirco vigiles somnum petiere diurni,
Nocturnique recens turba subiuit onus,
Nox ruit inuoluens densa caligine cœlum,
Lucifero nec adhuc cura laboris erat:
Sed tamen indicium vicinis fecit ab aruis
Flamma, quod a muris non procul hostis erat.
Sueta dies festos ornare, tonantia Martem
Aera dabant tristes terribilesque sonos:
Protinus attoniti currunt iuuenesque senesque.
Nunc ferus hostis adest quilibet ore sonat.
Claudipedes, valgi, vari, nullumque retardat
Aut podagra, aut febris, vel paralysis iners,

Quod-

Quodque magis mirum est raptis properare laternis
Vidisses Clarium Pieridesque Deas.
Scilicet in tali casu miserata suorum
Cultorum Altricem numina docta puto.
I nunc, & moueat risus insignis Homerus,
Qui fieri Diuûm prælia scribit ope.
Interea æquoreis rutilum caput extulit vndis
Cynthius, ignipedes iamque reduxit equos:
Ecce cateruatim nitidis micat hostis in armis,
Cernis vt in summo monte nitere niues.
Corruscant vexilla, tuba taratantara fundunt, p.191.
Pulsibus horrificis tympana cuncta replent.
Sed tamen impauido cleri cum plebe steterunt
Pectore, nec sæuis succubuere minis,
Pars bombardarum satagit prouoluere moles,
Pars tueres armis coustabilire suis.
Hàc salices, illàc duras crepitantia quercus
Plaustra vehunt, alii stramina, saxa, picem.
Suffodiunt alii valido terra aggere portas,
Certatim exequitur munera quisque sua.
Fœmina qua potuit quoque sedulitate iuuabat,
Pars recreat dulci membra liquore virûm,
Hæ portant cineres, aliæ longo ordine terram,
Saxaque: robustas fecerat ipse Timor.
Vt sis debilior nano (mihi crede) coactus
Acer & in pugnas ingeniosus eris.
Iamque aderat rogitans, ciuesne apprehendere bellum,
Gallorumne velint sub ditione tegi.
Consilium proceres ineunt, hostilibus armis
Sese posse negant viribus esse pares.
Denique constituunt hostis tentare superbi
Si fieri pretio lenior ira queat.
Castra petit custos inimica Blehemius vrbis,
Vtque aderat, soluit talibus ora sonis:
O Dux, cui medios valide penetrare Brabantos
Fors dedit, heu nobis fors inimica nimis.
Si qua fides vsquam, si qua est reuerentia iusti,
Ne precor infestes Louaniense solum.
Non etenim vestros populatum venimus agros,
Non indicta suis sunt quoque bella modis.
Si tamen in miseram placeat dominarier vrbem,
Immeritos vrbis cur mala fata premunt?
Apta magis libros quam durum euoluere ferrum,
Est ibi doctorum, nobiliumque cohors.
Quos amor huc studii longinquis traxit ab oris.
Parce vel innocuo, non meritoque gregi.
Forsitan & vestros inter proceresque Ducesque
Est, qui non doleat se hunc coluisse locum.
Si faciles estis, pietas tua præbeat aures,
Et fiat precibus mollior ira meis.
Dic pacis leges, nullam patiere repulsam,
Hoc adiuro tibi Cæsarianus eques.

Dixe-

Dixerat. Ast toruo distorquens lumina vultu,
Molles tolle preces, nil (ait hostis) agis.
p. 193. *Tradite vel rapiam vobis hostiliter vrbem,*
Et tunc consilium res dabit ipsa mihi.
Ille metu trepidus, pactum vix impetrat hora,
Vt referat tutus ciuibus acta suis.
Sic tandem accelerat rapidos ad mœnia gressus,
Vix tamen in primis faucibus vrbis erat:
Vndique paulatim subrepsit perfidus hostis,
Explorans si qua parte nocere queat.
Non secus atque lupus recubans in vertice montis
Respicit errantes insidiosus oues.
Quam nihil ingenuum, quam nil sine fraude, doloque,
Galle vel infanda proditione facis.
Hostis vt hostis adest, si fidis pace sequestra,
Cur struis occulta callidus arte dolos?
At scelus hoc, oculis contemplans omnia iustis,
Non potuit tacitus prateriisse Deus.
Sed pius acciuit belli studiique magistram
Pallada, & ex imo pectoris orsus, ait:
Chara mihi ante alios diuos Tritonia, quantis
Sit subiecta malis vrbs tua nota vides.
Ergo ne tot gemmas, tot lucida sydera mundi,
Tot spes egregias auferat vna dies?
Per Styga non patiar: tu diua tuere Brabantos,
Latronumque tua funde sub vrbe manus.
Illa minax, alta diuorum sede relicta.
Contulit audaces ad loca iussa pedes.
Vtque aderat, iuuenum stimulis ardentibus iras
Suscitat, vna omnes protinus ore fremunt,
Proh scelus, an patimur vinci sine puluere muros?
An nihil omnino dextera nostra valet?
Anne vltro iugulum stricto prabebimus ensi?
Siccine nos vita pœnituisse, potest?
Ne desint animi, studiis bellisque Minerua
Rite praeest: eius nos quoque turba sumus.
Si tamen immorimur, mortem defensa iuuabunt
Mœnia: laus paucis vincere maior erit.
Nec mora, fit clamor, redduntque tonitrua saua
Bombarda, credas intonuisse Iouem.
Heu quis tunc luctus fuerat, planctusque per vrbem?
Euicta facies hac tibi Troia fuit.
Aufugere Duces, locupletes deinde sequuti
Sunt, vel in abiectis delituere casis.
Vt taceam, varias quas assumsere figuras,
Qua decorent libros Naso iocose tuos.
p. 194. *Quam ferus heu dominus Timor est: vel muris in antrum*
Prorepes, modo dum vsserit ille tibi.
Virgo pudicitia, soboli matrona timebat,
Orando superos sollicitauit anus.
Et simul implerunt vlulatibus aëra magnis.
Mortis vbique pauor, magnus vbique dolor.

Interea cleri promptis cum ciuibus acres
Defendunt ducibus mœnia nuda suis.
Nec cessare prius morti dare corpora, quam nox
Illabens nitidum vinceret atra diem.
Ast iras hostis voluens furibundus inanes,
Subiecit pauitans anxia terga fugæ.
Nec redit: vt scopulos si quando euasit acutos
Cautus ab infaustis nauta veretur aquis.
Vos tamen o ciues diuino numine tuti
Ferte Diis memori suauia thura manu:
Seu, quod odorifero thure est acceptius omni,
Viuite, vt iratus non queat esse Deus.

Aliud in eosdem.

Hinc hinc Galle procul, procul aut bombarda repellet.
Heus fugito, sedes hic Iouis ales habet.
Perfidus ille nihil Gelrus, nil Cymber iniquus
Profuerit: cristas erigere ergo caue.
Quos duce Borbonio sensisti lenius vngues,
Ni fugis acres experiere magis.
Semiputata tibi Latio calcaria quondam:
Ergo fuge, aut totus diripiere miser.

FRAN-

FRANCISCI I.
ACTA.

LECTORI BENEVOLO
S. D.
BURCARD GOTTHELF STRUVE

Ontinentur hoc fasciculo varia, cum Germaniæ Ordinibus a Francisco I. & per litteras, & per legatos in diuersis etiam Comitiis ab an. 1535. ad 1544. acta. Prodierunt ista primum hoc titulo. *Exemplaria litterarum, quibus & Christianissimus Galliarum Rex Franciscus ab aduersariorum maledictis defenditur; & controuersiarum causa, ex quibus bella hodie inter ipsum & Carolum quintum Imperatorem emerserunt, explicantur: vnde ab vtro potius stet ius æquumque, lector prudens perfacile deprehendet. Quarum catalogum sequens pagina indicabit. Parisiis ex officina Roberti Stephani 1537. cum priuilegio Regis 4.* Verum, cum scripta in hac editione non secundum temporis ordinem disposita, Freherus eundem in sua hac editione obseruauit. Primum inter hæc est epistola Kl. Februarii 1535. ad ordines Imperii scripta, qua partim excusare se conatur Franciscus I. de iis, de quibus fuerat inculpatus, quod Turcarum scilicet legatos admiserit, & Germanos fuerit persecutus, partim etiam opem suam offert ad discordiam de religione componendam. Faciunt huc verba Sleidani, * *cum autem hoc ipso tempore Turcici legati essent in Galliis, eoque nomine rex in odium atque suspicionem vocari sese per Germaniam audiret, illa quoque supplicia, quæ diximus, multos offenderent, Calendis Februarii dat litteras ad Imperii Principes omneis, & ordines, ac illud de Turca primum excusat, & tacito nomine, quosdam ait annis iam aliquot, ad Turcam subinde misisse legatos, & ab illo inuicem accepisse, non consultis iis, quorum interesset scire, quid agerent: illos nimirum non recusasse stipendium atque vectigal annuum dependere Turcæ, quo peruenirent ad eum, quem animo iampridem conceperant, dominatum: sibi vero, si quiescere velit a bello, maximas a Turca proponi conditiones, verum eas adhuc quidem se repudiare semper, & velle, vt cæteri quoque reges atque Principes in ea pace deprehendantur: id autem quo minus fiat, in causa esse illorum ambitionem, de qua Turcarum Imperator compertum habeat, neque ferre possit ipsorum sic augescere potentiam, quæ post ipsi futura sit inuidiosa: quod si autem certus esse queat, suos intra fines quemque manere, nec aliena cum iniuria suam ditionem amplificare velle, non dubium esse, quin ille remotis armis a nostris finibus, in diuersos & longinquiores populos impetum sit facturus omnem: in votis igitur esse positum, vt tam potentem hostem sine cæde & sanguine remoueamus: & sibi quidem optimum hoc videri consilium, vt pacis & induciarum ineantur cum eo rationes, hoc præsertim tempore, quando multis & peruersis in religionem inuectis opinionibus, respublica valde sit dilacerata: quod si Clementi VII. Deus vsuram lucis magis diuturnam dedisset, dissidium hoc omne religionis potuisse componi: multum enim sibi cum illo super ea re sermonem fuisse, nec aliud quicquam tunc obstitisse, quo minus concilium indiceretur, quam quod Cæsari promiserat, in Italia illud habere: cum ipse contra sentiret, & quandoquidem pacata non esset Italia, Cæsar etiam atque ille copias ibi haberent, neque dum sublata esset armorum causa, vt in Germania concilium cogeretur, contenderet, nam neque sibi propter belli suspicionem, neque Germanis omnibus propter diuersam religionis professionem, tutum esse in Italiam armatum accedere: veruntamen,*

* *Lib. IX. p. 250.*

men, quod Clemente Pontifice fieri non potuit, vt id Paulo III. ductore bene succedat, optare se plurimum. In huius deinde commendationem atque laudem ingressus, ait nullum in ipsius creatione vitium, nullam interuenisse largitionem, nec esse cur ea metuat ille, quæ nonnullis metum adferre solent, quo minus legitimæ sese cognitioni sistant: & quanquam fuerit non difficile, suæ gentis aliquem eo promouere dignitatis, tamen suasisse Cardinalibus, qui suam tunc sequebantur authoritatem, vt hunc diligerent: & cum deinde creatus esset, rogasse per literas atque legatos, vt loco tuto & idoneo, concilium primo statim tempore conscriberet: vt itaque bono sint animo, neque de conciliatione religionis animum despondeant, hortatur: nec enim vlli se labori suo parciturum esse: declarent ipsi modo, quid se velint apud pontificem perficere. Post, alterum criminationis caput diluit & vel contra suum institutum atque naturam seuerum se fuisse dicit in homines quosdam audaces atque facinorosos, qui sub religionis prætextu, reipublicæ moliebantur excidium: itaque ne longius hæc contagio serperet grauiter in illos vindicasse more maiorum: iam vero, si quis in eo numero fuisset deprehensus homo Germanus, eodem loco se habiturum fuisse illum, quo cæteros: etenim si qui suæ ditionis atque gentis in ipsorum finibus aliquod simile perpetrassent, non se recusare, quo minus in ipsos acerrime vindicetur: sed neminem esse repertum Germanicæ nationis, affinem huic impiæ societati, quod sibi periucundum acciderit: itaque suum regnum atque domicilium ipsum patere Germanis, non minus quam Gallis: huius autem obtrectationis authores id agere solum, vt Galliam a Germania diuellant, astuto nimium & insidioso consilio, vt per dissidium illud, & in his offensionibus, ad optatum ipsi finem perueniant, & vtrisque dominentur. Quantam autem ad persecutionem Euangelicorum facem Franciscus prætulerit, idem testatur Sleidanus: * *interea per Galliam nouus oritur motus in eos, qui de Lutheranismo erant quoquo modo suspecti, cuius quidem rei hæc erat occasio. Lutetiæ Parisiorum, & aliis quibusdam in locis & in ipso regis palatio, fere eodem tempore, noctu, chartæ quædam fuerunt affixæ, in quibus de religione deque Missa cumprimis, multa erant perscripta: mox inquiri cœptum est ac inuestigari, & per indicium nonnulli, quidam vero per suspicionem comprehensi, habita quæstione, viui cremantur, horribili sane spectaculo. Nam ad machinam alligati, & in altum sublati, deinde in ignem e sublimi demissi, & rursus adducti, carnifice demum abscindente funem, in subiectam flammam corruebant: iis etiam, qui paulo videbantur eruditiores, antequam producerentur, lingua resecta fuit, ne vel supplicii causam, vel suæ doctrinæ summam ad populum explicarent. Erat autem huius perquam idoneus administer, Ioannes Morinus, proprætor. etenim, vt sagacissime nouerat eos odorari & peruestigare de quibus erat aliquid suspicionis, ita etiam, cum deprehendisset, in irrogandis pœnis atque suppliciis omnem prope sensum humanitatis exuebat.* Hanc ipsam epistolam in vernaculum sermonem translatam Operi suo de causis Belli Germanici inseruit Fridericus Hortlederus, ** adiectis quibusdam notis politicis. Mentionem huius scripti quoque facit Seckendorfius, *** dicens, scriptum illud magis ad deuinciendos sibi Protestantium Principum animos quorum aliquos in expeditione Wurtenbergica iuuanda sibi conciliauerat, quam aliorum compositum fuisse, quanquam inscriptum fuerit omnibus.

In altera Epistola ad eosdem Imperii Ordines studium suum, quod circa Concilii indictionem habeat, profitetur.

Tertium scriptum ad Imperii Ordines Eslingæ congregatos est directum, quo saltim declarat, se Guilielmum Bellaium Consiliarium suum & Cubicularium in-

timum

* *Lib. IX. p. 246.*

** *Tom. I. lib. I. c. XVIII.*

*** *Hist. Lutheran. lib. III. s. XIII. §. XXXVIII.*

timum esse missurum, qui cum Imperii Ordinibus de ratione restituendæ Concordiæ Ecclesiasticæ conferat, licet de Eslingensi conuentu nec Sleidanus, nec Seckendorfius quidquam tradant, vt exinde coniecter, consilia primum fuisse, de conuentu Eslingæ habendo, qui tamen postea Smalcaldiam fuerit translatus.

Subsequitur igitur quarto loco Guilielmi Bellaii Langæi in Conuentu Ordinum Protestantium mense Decembri 1535. habita Oratio, cuius summam Sleidanus hoc modo tradit:

Galliæ Rex, qui iam plane constituerat in Italia belligerari, legatum misit Guilielmum Bellaium Langæum ad hunc Smalcaldiæ conuentum. Is XIX die Decembris orationem habuit, & primo de suppliciis regem excusat. illum animaduertisse quidem in suæ ditionis quosdam: sed hoc ad ipsorum iniuriam nullam pertinere, eametsi maleuoli dicant, quum illos e medio sustulit, ipsorum quoque causam veluti præiudicio quodam condemnasse: rogat autem ne tam ineptis calumniis moueantur, & rem omnem diligenter secum expendant: etenim in Germania multos ab ipsorum doctrina prorsus abhorrere, quosdam non omnino subscribere, sed & ipsos qui sint eiusdem doctrinæ, non semper idem sensisse: quod nunc autem idem profiteantur, pergratum esse regi: non se dubitare, tantam ipsorum esse modestiam & humanitatem, vt nemini velint præscribere, neque hoc sibi sumant aut arrogent, vt ad suam religionem etiam inuitos adigant: regem solere de ipsis amanter & perhumaniter loqui, & ab ipsis agnoscere quædam esse sanctissime declarata, sed moderatius quædam fieri voluisse: videre quidem illum & longinquitate temporis, & hominum indiligentia, & superstitione, ceremonias in ecclesiam obrepsisse quasdam inutiles & superfluas, verum vt omnes idcirco promiscue tollantur absque decreto publico, minus ei placere: ceremonias enim esse velut adiutrices atque pedissequas religionis & singulis fuisse temporibus, & eos qui violassent, grauiter & seuere semper esse vindicatum: & cum rusticorum seditionem ipsi totis viribus oppresserint, cum anabaptistas coherceant, cum sine causa nihil facere videri velint, cur non idem de rege amico statuant? cur non cogitent, graues omnino fuisse causas & summam necessitatem, quam ob rem in suos animaduerterit, etiamsi forte quidam minus fuerint nocentes? cuiusmodi enim sint illorum flagitia non esse huius loci commemorare, quædam enim plerumque fieri, quæ, ne cum facta quidem sunt, sciri ab omnibus expediat, cur ita facta sint, & pro temporis conditione remitti, nonnunquam etiam augeri pœnam: ipsi quidem regi, cui tam late pateat Imperium, non ad præsens modo tempus, sed ad futurum etiam respiciendum, & prouidendum fuisse, ne sua lenitate, plurimorum improbitati fenestram patefaceret: cumque natura sit & educatione mansuetus & perhumanus, necessitate coactum, vicisse naturam & aliam ad tempus induisse personam: & sicut differentes de quaq; re libenser audiat, sic etiam illis offendi, qui temere quid moliuntur, nec ad eos referunt, quorum est definiendi potestas: illos vero, de quibus pœnam sumpsit, non idem quod ipsi, verum longe sensisse diuersa: Iam, quod ad ipsorum attinet doctrinam, regem existimare, quicquid eius rei fecerint, communi factum esse consilio: cuiusmodi vero sint ipsorum dogmata in medio relinquere: nam in rebus tam arduis nolle sibi iudicis personam præ cæteris arrogare & vtrobique esse aliquid quod & probari possit & improbari: nimirum sic esse comparatum, si penes eundem sit & asseuerandi & iudicandi potestas, vt falli quis & errare possit. Beneuolentiam deinde captat, & illos refellit, qui Germanis dicebant esse cauendum ab exteris legationibus: ad ipsorum hoc pertinere detrimentum atque seruitutem demonstrat; etenim nullius populi tantas esse vires, vt diu stare possit atque florere, nisi finitimorum sit amicitia munitus & societate: sed perantiquam esse Galliæ Regum & Imperii Principum coniunctionem & vtriusque gentis eandem esse stirpem & originem, & propter situm atque propinquitatem, non vsui tantum atque præsidio, sed & ornamento inuicem esse posse: Regem igitur, quum Germanis inter se minus conuenire audit, dolere plurimum, & quantum quidem

* *Lib. IX. p. 256.*

dem ipse possit, conciliationi studere: non semel etiam esse veritum, ne dissidium hoc religionis, luctuosum aliquem haberet exitum, & quia conuenisse iam ipsos, tuendæ sua dignitatis causa, nec etiam eos quis sint diuersæ religionis ab ipsorum acceperit excludi contubernio, spem habere illum permagnam, fore, vt ea res ad opinionum atque doctrinæ conciliationem aditum faciat: his itaque de rebus admonitum, voluisse per legationem, quid sui sit consilii demonstrare: nimirum, quia temporum hic sit status, vt commune liberumque concilium adhuc quidem cogi non possit, optimum regi videri, si Germani conueniant interim omnes & collatis sententiis rationem ineant concordiæ, quæ facile farciri possit, modo nihil obstinate fiat, & errore deprehenso non pigeat mutare sententiam, & cedere meliora docenti: siquidem hoc fiat, regem ipsis in eo futurum esse socium & adiutorem: nam & Paulum tertium Pontificem interpellatum a Rege super eo, fateri, non sic esse traditionibus humanis insistendum, vt non pro conditione temporis, & publica quietis causa, mutari possint, & si recte atque ordine omnia fiant, profiteri, multa se temporibus, multa communi concordia permissurum esse: quod si ipsis etiam placeat, vt delecti aliquot Galliæ Viri docti & periti rerum sacrarum intersint huic actioni, vel, si quos ipsi de suis in Galliam mittere velint ea de causa, longe hoc illi fore gratissimum, & ipsorum hoc arbitrio totum permittere: quod superest hortari, vt pacem inter se colant, seseque muniant coniunctis animis, id enim ad externam quoque pacem pertinere, & regem quidem ipsorum hostibus vnquam nec ope neque consilio adfuturum esse, modo, quod adhuc fecerunt, in eadem erga illum voluntate permaneant. Quid vero legatus in conuentu isto cum Protestantibus egerit, & quid in Colloquio, quod cum eo de causis Religionis die XX. Decembris, summo mane habitum, actum fuit, ex relatione Spalatini refert Seckendorfius,* qui etiam litteras Francisci inseruit Diuione die XIX. Nou. ad Electorem, d. XX. Nouembris ad Ordines scriptas, quibus testatur, se Legato suo omnem fidem velle haberi. Dum autem Bellaius mense Iunio 1536. altera vice ad Imperii Ordines mitteretur, nouas litteras de fide ipsi habenda accipiebat, quas hic quinto & sexto loco videmus exhibitas. Mittebatur iste binas ob causas in Germaniam. Prima quidem erat, vt Protestantes a Cæsare alienaret, atque in Franciscum faceret propensiores, siue vt ipse ait, vt calumnias contra Franciscum sparsas, de fœdere cum Turcis, propulsaret. Altera, vt Gallorum iura in Ducatum Mediolanensem Ordinibus proponeret, quam causam ab iisdem volebat diiudicari. Hæ igitur literæ septimo loco inseruntur. Agit de iisdem ipse Guilielmus Bellaius in Commentariis suis, ** dicens: *dum rei veritas paulatim glisceit, Langæus, quoniam videbat sibi tamen nondum tuto in omnibus locis versandi facultatem futuram, qua adeunda sibi indicabat, vt sui Principis & liberorum mandatum curaret, & Ordinum Imperii conuentum haberi postularet, vbi causa illorum firmamenta & potissima rationes, in quibus cum Cæsare contendebant, explicarentur: fiduciarias, quas a Rege literas habuerat, vna cum aliis, quas ipse suo nomine priuatim scribat, quibusque quid in mandatis accepisset, fusius declarabat, ad Ducem Bauariæ Ludouicum, Comitem Palatinum, Electorem mittit: Eum rogat, vt quoniam inter seculares Electores Principem locum obtinebat, & Galliæ proximus erat, ipsa Regis & liberorum postulata collegis significanda curaret.* Eandem epistolam Commentariis suis inseruit Bellaius, sed verbis aliquantisper mutatis. Subsequitur octauo loco Francisci I. Epistola ad Imperii Electores data Decembri mense 1536. qua conuentum ad disceptandam de Mediolano controuersiam, & se aduersus maleuolorum calumnias purgandum, indici postulat. Nona Epistola ad Albertum Moguntinum Electorem est directa, qua conqueritur, Tabellarium suum, a Ioachimo II. Brandeburgico Electore in vincula fuisse coniectum. Decima est Epistola ad Ordines Imperii, qua de oblatis sibi per Solimannum pacis conditionibus agit; atque Status iterum a Cæsare alienos reddere conatur. Idem tentat Franciscus epistola sua

* *Hist. Luther. lib. III. f. XIII. §. XXXVIII. add. I.*

** *Lib. VI. p. 202.*

la sua ad Ordines, quæ vndecimum locum occupat, qua potissimum istos dehortatur, ne sumptus quosdam Imp. ad Bellum contra Turcas suppeditent, cum Solimannus professus fuerit, nihil se, nisi prouocatus, Germaniæ nociturum, atque denuo caussæ Mediolanensis decisionem vrget. Duodecima est epistola ad confœderatos Smalcaldicos responsoria, qua de amicitia sua erga eosdem testatur. Subsequitur decimo tertio epistola ad Ordines Imperii pro Francisco apologetica, qua auctor omnem bellorum culpam in Carolum reiicere conatur, quod ipse Turcas concitauerit, sub prætextu belli Turcici Massiliam per insidias capere tentauerit, oblatas pacis conditiones, easdemque æquissimas reiecerit, Turcis bellum, sola motus dominandi cupidine, intulerit, Delphinum tanto famæ suæ dispendio veneno enecari voluerit. Postquam igitur Carolum satis increpasset, tandem Franciscum Regem excusat, quod pacem cum Turcis ab iisdem oblatam colat, ne temere eundem hostem in se prouocaret, quin potius antea omnia ad bellum contra Turcas Carolo obtulerit auxilia. In caussa Mediolanensi ait, Franciscum semper prouocasse ad æquam iuris disceptationem coram Imperii Senatu. Demum conqueritur, literas suas ad Imperii Ordines scriptas, sæpius fuisse interceptas, tabellarios vel male habitos vel enecatos. Decima quarta est Apologetica cuiusdam famæ regiæ studiosi epistola, qua Franciscum de singulis, quæ ipsi fuerant inculpata, defendere conatur. Primum quod Ducatum Mediolanensem sibi velit vindicare, in quem ius ipsi sit integrum, neque renuntiationem quidpiam valere, quæ liberis ipsius minime posit præiudicare. Deinde, quod bellorum cum Cæsare gestorum ipse potissimum sit auctor, quod ex bello Roberti Marcani, Nauarreno, Sabaudico, Mediolanensi declarat, in quibus singulis non nisi prouocatus, arma contra Cæsarem tulerit: imo, in caussa Mediolanensi ipsum semper ad Imperii Senatum prouocasse. Cæsarem gloriari victoria Africana, cum tamen Franciscus Tunetanum Regem imposuisset. Præterea profitetur, Franciscum Vdalrico Würtenbergic. pecuniam suppeditasse pro Comitatu Montisbeligardensi, nec sua interfuisse, percunctari, quo eandem vellet impendere. Burgundiam autem ipsum optimo iure possidere. Demum increpat Carolum, quod pro liberatione Francisci captiui immanius pretium petierit, quam quo antea Francorum Reges se ab hostibus Saracenis redemerint. Decimum quintum locum occupat Francisci responsio ad Orationem Caroli V. Romæ a. 1536. coram Cardinalibus & Papa habitam, qua dictum Regem variorum criminum inculpauerat, cuius contenta Guilielmus Bellaius * refert, eandemq; vernaculo sermone exhibet Hortlederus ** Hæc sunt ista scripta, quæ in priori editione Parisina reperiuntur. Subsequitur nunc Oratio a Marquardo Frehero adiecta, Legatorum Gallicorum ad Imperii Ordines, Spiræ congregatos, eo quod ipsi aditu fuerint prohibiti. Audiamus de eo Sleidanum *** dicentem: *Gallia Rex, qui facile poterat scire, Cæsarem de se grauem habiturum querimoniam ad Principes, legationem decernit amplissimam, Ioannem Bellaium Cardinalem, Franciscum Oliuerium Alenconium, Africanum Malleium, pratorem Diuionensem: Hi quum Ianuario mense venissent Nanceium, oppidum Lotharingia, subsistunt, & cautionem Cæsaris expectant, fæcialem enim rex præmiserat Spiram, eius rei causa, cum literis ad Cæsarem, & priuatim etiam ad Principes Electores, quibus literis petebat, suis legatis publica fide caueri. Cum autem fere sub exitum Februarii, fæcialis eo venisset, indutus veste solenni, sicut fieri consueuit, sistitur a Granuellano, cui & literas reddit sui regis ad Cæsarem scriptas, cum aliter non posset, & sui causam aduentus explicat, & Legatis, qui non ita procul absint, iure gentium caueri petit. Iussus manere domi, & diligenter obseruatus, ne quis ad ipsum colloquendi causa veniret, quarto post die dimittitur, asperrimis verbis. Imprudenter ipsum fecisse, & magnum adiisse capitis periculum, qui sit ausus eo venire: nam regem, qui sit hostis Germania, non habere quod agat intra fines Imperii, neque ius gentium illi communicandum esse: redeat ergo domum, & hæc regi suo renuntiet: non esse vero, quod post hac aut ipse*

* *Comment. lib. V. p. 186.*
** *Tom. I. lib. I. c. XXI.*
*** *Lib. XV. p. 438.*

ipse vel quiuis alius accedat: & nunc quidem ipsi condonari factum atque remitti, clementia quadam Cæsaris, magis, quam pro ipsius merito, sed caueat inposterum: alioqui non laturum impune: nam fecisse contra leges fæciales; nec in Cæsaris domicilium ei licuisse venire, nisi de illius permissu: quod ad literas attinet, quas habere se dicat, ita regem esse de republica Christiana & inprimis de Germania meritum, vt in hoc rerum statu Cæsar neque velit neq; debeat eas recipere, ne per illius vsitatum scribendi genus atq; promissa, vel ipse vel etiam alii decipiantur. Hoc responsum gallice perscriptum ei datur. Sic ergo remittitur cum literis regis ad Cæsarem scriptis atq; principes, & additi fuerunt equites nonnulli, qui Nanceium vsque perducerent. huius autem rei nihil fuit communicatum principibus, ac plerisq; videbatur hoc ab Imperii consuetudine esse alienum. Ea re cognita, legati magnis erant in angustiis, valde soliciti, quomodo sine periculo domum redirent: collato autem consilio cum Lotharingiæ Principe Antonio, nocte clanculum discedunt, inque Galliam propinquam revertuntur. Idem narrat Franciscus Belcarius * *Præconem militarem siue Heraldum (vt nostro verbo vtar) Spiram misit Franciscus vt tesseram liberi aditus legatis suis impetraret: Cæsarem enim de se apud Imperii ordines questurum prouidebat: legati autem (hi erant Ioannes Bellaius, Cardinalis, Franciscus Oliuarius qui postea Cancellarius fuit. Africanus Malleius prætor Diuionensis) iam Nanceium appulerant. Herardus solenni veste indutus Regis litteras ad Cæsarem atque ad Imperii ordines scriptas Granuellano offert; iussus redire domum, ne quis cum illo quicquam communicaret adhibita custodia: qua triduo post grauiter increpitus dimittitur: in magnum capitis periculum incurrisse, cum Rege enim Germaniæ hoste ius Gentium in Germania haud esse communicandum: Cæsarem litteras eius neque velle, neque recipere debere, ne propter vana eius promissa nonnulli circumscribantur. Itaque cum litteris remissus est, re cum principibus Imperii non communicata: quod a Germanorum conventuum more alienum fuit. Redeunti comites dati, qui Nanceium vsque deducerent quo responso accepto Regii legati in Galliam reuerterunt.* Ipsa vero Orationis contenta breuiter exhibet Sleidanus, ** dicens: *Quemadmodum regis Galliæ Fecialis infectare dimissus fuerit Spira diximus ante: cum ergo Domum rediissent Legati, quam habituri fuerant in consessu omnium orationem eam typis excusam emittunt. Initio captant beneuolentiam, & vtriusq; gentis eandem originem esse, neque quicquam Germaniæ accidere posse dicunt, quod non ad Galliam quoque pertineat: deinde criminationes aduersariorum, quasi Rex altero iam bello rempublicam perturbet, & fœdus cum Turca fecerit diluunt, vsi præfatione quadam, deliniendi Cæsaris causa & prius quidem bellum excitatum esse docent, quod a Sabaudiæ Duce rex hæreditatem maternam consequi non posset: hoc vero posterius, propter trucidatos contra Ius gentium, regis legatos: cum Turca nullum esse Regi fœdus, nullam societatem nisi commerciorum, & quietis publicæ caussa, cuiusmodi sit Venetis, Polonis, & aliis nonnullis: quanquam si fœdus vllum esset, non posse in crimen vocari. propterea quod idem aliquando fecerint & Abrahamus & David, & Salomon, & Phineas & liberi Tobiæ & Mechabæi duces, post etiam Honorius, Constantinus, Theodosius Iunior, Iustinianus II. Palæologus, Leo, Fridericus primus & secundus, Cæsares, vsi diuersæ religionis gentium auxiliis: & Fridericum quidem II. Saracenorum humeris in Italiam, vnde Pontifices ipsum eiecerunt, esse reportatum; scire ipsos, quantas copias & auxilia non semel in bellum Turcicum Rex promiserit: eius quoque rei pontificem esse & Senatum Cardinalium, testes locupletissimos: in Vngariam vero Turcam irruisse, cum esset ibi natum dissidium de principatu, magis deinde fuisse lacessitum bello Aphricano, post captam Tunetem: quod in mare Ligusticum Turcica classis nuper venerit, non esse tribuendum Regi: nec ad rem facere, quod in ea classe fuerit regius minister Polinus: etenim Barbarossæ fuisse consilium, vt Andream Auriam inuestigaret, & opprimeret, cum id non posset, arcem obsedisse Nicenam, idq; sua sponte: regem videlicet inducias habere cum Turca, quod alias etiam ipsis nunciarit, honestas & nemini perniciosas: id autem ei non posse dari crimini, quum eas maximi sæpe viri non adeo nuper expetiuerint etiam; afflictum esse reipublicæ statum, idq; Regi vehementer dolere: patem autem hac vna ratione posse recuperari, si quidem ea quæ sunt Regis, optimo iure Cæsar ei restituat: hoc si possint efficere futurum, vt ad vim omnem externam a Germania depellendam, Rex nulli suo vel labori vel sumptui vel periculo parcat.* Cum singulis hisce scriptis contulimus Sleidanum, Martini & Guilielmi Bellaii Francisci item Belcarii Commentarios rerum Gallicarum, Petri Martyris Epistolas, Ponti Heuteri Austriam, Dauidis Chytræi Saxoniam, Francisci Guicciardini & P. Iouii Historiam, Collectionem Tractatuum Pacis, & Varillasii Historiam Francisci I. e quibus etiam haut pauca, quæ ad illustrationem faciunt, textui subiecimus.

* Comment. rer. Gall. lib. XXIII. p. 753.

** Lib. XV. p. 445.

FRANCISCI REGIS GALLIARVM, p. 195.

ACTITATA PER LEGATOS ET LITERAS CVM IMPERII PRINCIPIBVS VNIVERSIS, ATQVE ETIAM FOEDERATIS SMALCALDICIS, IN COMITIIS PRÆCIPVE DIVERSIS IN LOCIS CELEBRATIS.

E VETERI EDITIONE PARISIANA, DILIGENTER EMENDATA, MELIORI ORDINE DIGESTA.

I.

CHRISTIANISSIMI REGIS AD IMPERII ORDINES EPISTOLA, MENSE FEBRVARIO DATA, ANNO M D XXXIV. CALVMNIARVM IN EVM DISSEMINATARVM REFVTATORIA.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, ETC. REVERENDISS. ILLVSTRISS. INCLYTIS, GENEROSISS. SPLENDIDISS. AMPLISSIMIS, SPECTABILIBVS ET PRVDENTIBVS SACRI ROMANI IMPERII ELECTORIBVS, PRINCIPIBVS, COMITIBVS, EQVITIBVS, CIVITATIBVS, CIVIVMQVE MAGISTRIS AC CÆTERIS ORDINIBVS, AMICIS, FOEDERATIS ET SOCIIS CHARISSIMIS

S.

Ellem, Amplissimi ordines, eam haberent omnes illuſtri & excelſo loco nati, veritatis honeſtique rationem, vt quum aliquem neque vere neque per ſe ipſi honeſte accuſare poſſunt, indignum ſua exiſtimatione ducerent clam ſummiſsis calumniatoribus, falſos & commentitios rumores diſsipare: profecto non inuenirentur, qui iam licenter apud vos in circulis omnibus & conuiuiis (vt nunc fieri audio) meo nomine abuterentur ad inuidiam. Qui ſi tamen rationis eſſent atque ſenſus vllius participes, plane intelligerent, longe aliam & maiore artificio fuiſſe in me inſtruendam accuſationem, & quæ ſimilitudinem veri ſaltem aliquam præ ſe ferret, ſi nos modo iactis inde diſcordiarum ſeminibus committere, ſi communis inter nos originis, ſi tot ac tantorum inuicem collatorum & acceptorum beneficiorum memoriam poſſe ſperent aliquando conuellere. Solimanni Turcarum Regis & Chriſtianæ religionis hoſtis Legatos, apud Chriſtianiſsimum Galliarum Regem honorifice ac liberaliter aiunt excipi. Germanos ad eundem Regem aditu prohiberi: per huius aulam, per vicos & fora, per compita omnia, volitare homines cultu ac veſtitu Turcico: Germanico incedere, flagitii loco eſſe: Germanis omnibus, nullo diſcrimine impingi violatæ religionis crimen, vt huius obtentu capi, vapulare, cædi, & ad omne ſupplicium rapi poſsint: plena eſſe in Galliis eiusdem gentis hominum ergaſtula, quibus ſpei nihil iam ſit reliquum, niſi vt publico Germaniæ conſilio comparetur ad eos vinculis eximendos numeroſus idemque inſtructiſsimus exercitus. Quænam iſta (malum eſt hominum amentia & ſtupiditas? Si quum nihil habent quod in me poſſunt vere iacere, neque aperte meam famam atque dignitatem apud vos oppugnare audent, ob idque eam ſubuertere per cuniculos & fraudem moliuntur, cur non fingunt aliquid ad eam rem vel aptius vel ſolidius? Cur in iſtis hærent male concinnatis & frigidis calumniis? Adeone vos vecordes arbitrantur ac ſtupidos, vt temere hu-

re huiusmodi rumorum & concionum ventis agitemini? vt considerare nesciatis, quid in quem, a quo vobis proponatur? vt a suppositiriis vera, a translatitiis propria, tanto rerum vsu prudentia præditi secernere nequeatis? Procul dubio amici, socii, ac fœderati veteres, si quid eorum criminum, quorum intentatione ab istis p.196. ego vapulo, non est omnino commentitium, id isti calumniarum artifices ab iisdem ipsis, a queis mihi subornati sunt, in me transtulerunt. cui sane non criminationi (eam enim ne texere quidem possunt) sed conuitio potius atque petulantiæ, non tam ad respondendum adducor, vt ne famam negligere videar, quæ ab istis apud vos, hoc est, ab impudentissimis & leuissimis hominibus, apud grauissimos & prudentissimos viros detrimentum accipere nequeat: quam ne hanc in eorum authores aliquando recasuram inuidiam, diutius velle videar alere silentio ac taciturnitate mea. Quos nimirum pro ea quæ cum illis mihi intercedit affinitate, proque eius Imperii maiestate quod gerunt, honoris tantum atque amicitiæ gratia nominari a me posse velim: Id quod ego quum videam a me perfici nulla ratione posse, quod hæc inprimis ad eos pertineat oratio; sic enitar tamen more ac modo respondere, vt si dicenda quædam mihi erunt (vti erunt profecto) quæ sint eorum aures offensura, perfacile intellecturi sitis incidisse me in ea potius, quam ex industria descendisse. Atque hoc primum magnopere velim ex iis quærere, quum ad Turcarum Regem iidem ipsi abhinc annos aliquot iterum atque iterum Legatos miserint, & ab eo vicissim acceperint, cum litteris & mandatis fortasse minus honorificis, idque inconsultis & inscientibus iis, quos maxime consuli oportebat, quorum scire quidnam rerum illi molirentur intererat: cur id mihi de re omnium maxime ad vniuersorum decus, & singulorum quietem (vti statim audietis) pertinente non liceat? Egone sic ad eorum sim factus arbitrium, vt mittere ad neminem, a nemine accipere Legationem audeam, nisi impetrata prius ab iis venia? vt Legatos quos omnia omnium gentium iura, vel ab hoste venientes esse sacrosanctos volunt, ego pro illorum arbitrio debeam violare? Hostis autem appellatione Solimannum vt censeam (seposita interim religionis causa) vestræ quietis, amplissimi ordines, vna ratio, meumque in vos præcipuum studium effecit, dum eidem scilicet in vos armato, mei capitis & fortunarum periculo bellum indixi: dum accito in societatem eius belli Serenissimo Britanniæ Rege, quo cum omnia soleo habere communia, ego me in illum, si vnquam in vos bellum moliatur, ducem fore & antesignanum recepi: dum equitum cataphractorum tria millia, peditum quinquaginta, atque ex eorum numero, ad triginta Germanorum millia, per literas ad vos, ad Cæsarem, ad Pontificem, ad vniuersos, quarum exemplaria etiam ad Solimannum ipsum perlata sint, auctoraturum me sum professus. Et interim tamen criminabantur isti, quasi contulisset, atque adeo communicasset ille mecum sua consilia; imo quasi ego illum essem, vt in Germaniam armis inuaderet, adhortatus. Hoc est scilicet, Solimannum in vos excitare, quod illi me ipse atque meas opes omnes opponam, quod in illum vos armare, quod alere meo sumptu non recusem? At is (inquiunt) Legationem ad me misit hoc tempore. Misit sane, At qui si nos omnes sano vti consilio voluerimus, ab Opt. Max. Deo primum, deinde mea simul industria, simul in religionem eximia pietate, factum esse intelligetis, vti ex communi piorum omnium vsu ac dignitate, quam chariorem semper habui meis omnibus commodis & rationibus, eandem ad me Legationem miserit. Etenim quam ii pacem ab eo tam indignis ambirent legibus, vt eius fieri vectigales non erubescerent, quo scilicet expeditionum eius securi, minore vsurparent negotio affectatam in Christianos omnes tyrannidem: ego eam mihi ab Solimanno vltro oblatam pacem, minime quidem reiiciendis conditionibus: tamen constanter ac diu acceptorum me pernegaui, nisi pios cæteros eriperem mecum omnes ab eiusdem hostis iniuria. Neque vero aliam ille ob causam in mora est, quo minus eam ab se pacem impetrari quamprimum

mum finat, quam quod istos intelligit, monarchiam in nos obscure, ac veluti certa propemodum spe complecti: quibus si res (dum nobiscum ille pacem colet) ex animi sententia successerint, inuidiosa illi futura sit eorum potentia. Quod si bello inter nos censuerimus omnino abstinendum, & quæ iuste quisque potest, ea retinere tantummodo volueris; nihil ille magis cupiat, quam vt sibi liceat, omnis item belli a nobis securo, extra nostros fines adornare alios, aut persequi armorum apparatus. Itaque in manu habemus nostra positum, vtrum sine cæde & sanguine potentissimum hostem longissime a nobis continere, an vt priuatam vnius aut alterius alamus ambitionem, (cuius neque finem vllum prouidere, neque fidam potentiam diutius sperare possumus) rempublicam nostram incertissimis bellorum euentis, & ancipiti vel post victoriam fortunæ malimus exponere. Quid cæteris esse optimum factu videatur, in medium ipsi afferant. Ego quidem si quis vllam honestæ pacis, vel induciarum duntaxat cum eo conditionem esse repudiandam censuerit, illum officii sui parum esse memorem (ne quid grauius dicam) existimo: hoc præsertim difficillimo tempore, quo afflicta bellis ciuilibus, atque perversis non paucis in religionem inuectis opinionibus saucia respublica, nihil magis spectare videatur quam vel tantillum in secura pace laxamenti: dum seipsa reficiat & recreet, dum coacto vniuersorum Concilio, statuamus in his pugnantium inter se dogmatum fluctibus, quid dignitas Ecclesiæ, quid temporum ratio, quid suæ cuiusque in præsens salutis, & in futurum quietis cura postulet. Atque vtinam Numinis benignitate, superstitem annos aliquot adhuc habere nobis licuisset Clementem VII. Pont. Max. vidissetis profecto, idque perbreui, nos iterum omnes in vnum velut corpus coalescere. Intellexistis enim prope omnes, certe multi, ex Legato ad vos nostro, quid iam essemus ego & ille inter nos ea de re commentati, ac prope iam pacti: atque ne tunc indiceretur Concilium, vnum hoc nobis impedimento fuisse, quod is Cæsari, eum se conuentum in Italia habiturum, receperat. Contra ego contendebam efficacissimis (vt mihi videbar) rationibus, quum haberent ipse ac Cæsar in Italia nulli non formidolosos exercitus, illos magis vt in decreta sua nos cogerent, quam adducerent, eo nos quoddammodo velle pertrahere, pro certo haberi oportere. Addebam (id quod erat) tot initis a Cæsare fœderibus, quo videlicet me accessu Italiæ procul summoueret, armatum citra rerum nouandarum suspicionem, inermem citra periculum, committere illis me locis non posse: atque adeo non sublatis in ea belli atque dissensionum causis, debere potius ad vestræ Germaniæ limites, quæ vix ilii Christianorum iniuriæ suspecta sit, hoc tempore indici Concilium: cuius sane indictionem, sicut Christianæ reipublicæ necessariam, modo loco libero, neque conuenturis infido, ita diuerso in loco, ne aliud oriatur ex alio dissidium, metus & periculi plenam esse iudicabam. Sed quod Clemente Pontifice perficere non licuit, faxit Deus Opt. Max. Paulo tertio Pontifice vt liceat. Is quantum intellexi ex omnibus iis quicunque bene cognitum hominem habent, semper ab omni dissensione inter pios abhorruit. In quo quidem Pontifice creando sic fuere libera suffragia, sic est ab omni ambitu & largitione, sic ab omni vi temperatum, censuram nullius Synodi vt timere posit, quæ fortasse conscientia quosdam superiores Pontifices hoc infœlici seculo reuocare ab indictione Concilii potuit. Et hæc sane constans de illius eximia virtute opinio quodque nullarum esse partium diceretur, sic apud me valuit, vt quum penes eos Cardinales, qui meam hactenus secuti sunt authoritatem, creandi quem vellent, potestas esse, & eorum comitiorum cardo in eorum verti calculis videretur; ego tamen non vt meæ gentis aut factionis hominem (quod facile quidem factu erat, & nonnulli adhuc summa ope ac studio perfecere) verum vt hunc ipsum deligerent, omnis mihi adhibita est cura & diligentia. Quodque profiteri palam ausim, vt qui eius rei testes locupletissimos habeam omnes omnium partium Cardinales, vnum hoc in designationis eius gratiam impetrare volui, vti primo quoque tempore p. 197.

pore

pore piorum omnium Concilium indiceret, opportuno omnibus atque tuto loco, vtque vnius Dei (quod fecisse semper dicitur) spectaret in primis decus & cultum, sarciendæque & restituendæ inter omnes concordiæ rationes. Habetis de Legatione Turcica. In qua vobis exponenda, quum ego tam apposite in hanc inciderim Christianorum concilii & publicæ tranquillitatis mentionem, magnopere vos etiam atque etiam rogo cum vt vestros quisque Concionatores moneatis, vt quam de mitigandis iis quæ circa religionem inolleuerunt controuersiis, cogitationem & curam susceperunt, eandem ne abiiciant: tum vt me certiorem faciatis super hac indicendi Concilii ratione, quid perfici a me, quid apud hunc Pontificem curari maxime cupiatis. Ego quicquid gratia apud eum valeo, & quantum ipse per me possum, id omne ad hanc rem vnam perficiendam collaturus sum & consumpturus. Iam de vestratium cæde aut captiuitate (quod isti alterum caput conflandæ mihi inuidiæ constituunt) res omnis quomodo gesta, vnde collecti rumores, & ab ipsis calumniæ ansa quæsita sit & arrepta, intelligite. Superiore Autumno sub Legati mei a vobis
p.298. reditum, quum is ab iisdem vestris Concionatoribus quosdam velut isagogicos libellos de sedandis iis controuersiis attulisset, & cur non spe imbuerer optima initio, nihil esset: ecce nobis dissensionum & mendacii parens, veritatis & quietis hostis, quosdam excitauit furiosos magis quam amentes, qui omnium expetendarum rerum subuersionem haud dubie molirentur ac tentarent: quorum ego paradoxa malo iisdem sepeliri tenebris, vnde subito emerserant, quam apud vos amplissimi ordines, hoc est, in orbis terrarum luce memorari. Tantum hoc dico, si qui vnquam inter vos eorum similes, aut longo etiam ab iis interuallo superati extiterunt, abominati (vt debuistis) illos atque execrati estis omnes. Quæ nimirum contagiosa pestis, atque ad deterrimam spectans seditionem, ne latius in Gallia serperet, omni solicitudine, industria, opera restiti. In conscios omnes quicunque fuere deprehensi, vti more maiorum ac legibus animaduerteretur effeci, nulli hominum generi parcens aut nationi. Quod si aliquis inter hos fuisset Germanici sanguinis homo deprehensus, certe in eum (pace hoc esse dictum vestra velim) eadem oportuisset me lege vti, qua nisi vicissim ego vt in meos vtamini concedam, si (quod nolim) vllum huiusce genus piaculi apud vos aliquando admiserint, indignus sim & amicitia vestra & Christianissimi principis cognomento. Sed quod mihi per iucundum accidit nemo vestri generis homo (vtinam neque nostri) inter deprehensos inuentus est, ad quem vel vlla suspicio, nedum affinitas huius culpæ pertineret. Igitur nisi (quod improbe isti videntur velle) hæretici omnes pro Germanis habeantur, nemo vestratium in Gallia cæsus est, nemo ad vllum supplicium raptus, nemo (quod sciam) habetur in vinculis. Patet aula, patent fora, patent omnia denique loca Germanis in Gallia omnibus. Germanici nominis aliquot Principes, multi equites, scholastici complures, mercatores, & opifices quam plurimi inter nos tuti agunt: quibus (vt absoluam) in Gallia liberum est, quicquid Gallis, quicquid ipsis meis liberis est liberum. Ego vero, amici, socii ac fœderati veteres, satis credo vos dudum illustribus argumentis perspexisse, quam insidiosa sit, & quo tendat hæc in me perquam impudens & commentitia criminatio: qua me deferri qui volunt, procul dubio infensiores mihi non sunt quam ipsis vobis, quam ipsi toti Germaniæ. Quandiu autem hæc duratura est, Gallogermanorum & Germanogallorum inter nos (ita enim loqui placet) germanitas, infirmiores futuros sese perspiciunt, quam vt simul vtrosque possint opprimere. Sunt igitur in hoc toti, vt collidi nos mutuo faciant, vtricunque parti male cesserit suam fore occasionem rati, quo inualidioribus vtrisque effectis, in alterutros maiore compendio bellum capessant, & minore negotio conficiant. Sed hæc inter nos amicitia (quod ponere soleo inter DEI Optimi Maximi in vtramque gentem, Gallicam dico & Germanicam, immortalia & maxima beneficia) hæc inquam amicitia, quam isti adeo subuertere contituntur, longe firmioribus innititur radicibus, quam vt machi-

 chi-

chinis huiusmodi conuellere eam possint, aut vos in amicum & socium Regem concitare, cuius nulla in vos nisi ficta commemorari possit iniuria: imo vero qui maiorum suorum exemplo, ornamento semper esse vobis studuerit, atque vsui: quemque nemo sit mortalium, infirmum experturus vel hostem vel amicum.

Reuerendissimi, Illustrissimi, inclyti, generosi, splendidi, amplissimi, spectabiles & prudentes, amici, fœderati ac socii, Deum Optimum Maximum deprecor, opes ac dignitates vestras vt tueatur, atque etiam augeat. Datum Lutetiæ Parisiorum, Cal. Feb. Anno Dom. M. D. XXXV.

II. p. 199.

AD IMPERII ORDINES DE INDICENDI COMMVNIS CHRISTIANORVM OMNIVM CONCILII RATIONE, CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, ETC. REVERENDISSIMIS, ILLVSTRISSIMIS, INCLYTIS, GENEROSIS, SPLENDIDIS, AMPLISSIMIS, SPECTABILIBVS, ET PRVDENTIBVS SACRI ROMANI IMPERII ELECTORIBVS, PRINCIPIBVS, EQVITIBVS, CIVITATIBVS, CIVIVMQVE MAGISTRIS, AC CÆTERIS VNIVERSIS ET SINGVLIS ORDINIBVS, AMICIS, FOEDERATIS, ET SOCIIS CHARISSIMIS,

S.

SVperioribus ad vos literis, quum ad quasdam responderem passim apud vestrates in me disseminatas calumnias: obiter vobis, Amplissimi ordines, meum super indicendo communi Christianorum Concilio, sensum, animum, & expectationem significaui: id quod fortasse tum fecissem accuratius ac diligentius, si vel leuem coniecturam habuissem, fore vnquam vt (quod postea & literis multorum & sermone omnium ad me perlatum est) ista quorundam obtrectatione sugillarer, me scilicet ad eam rem vltro sese accingenti Pontifici moram vnum attulisse, atque etiam (si Christo placet) tam sanctæ, piæque voluntati eius me intercessorem obtulisse. Vt nunc autem se res habent, hoc est, quum iam dubitari apud omnes desiisse debeat, quo ego sim in eandem rem animo, atque testes habeam locupletissimos, & grauissimos omnes omnium partium Cardinales, nihil me ab ipso Pontifice contendisse obnixius atque efflagitasse, quam vt primo quoque tempore omnes conueniremus: nihil sane hoc tempore optare potui accommodatius, vel ad eorum, quibus solo vitæ meæ cursu offensis, quæuis semper visa est satis iusta, mei criminandi causa, vobis prodendam audaciam & imposturam, vel ad meam apud vos ipsos sartam tectam ab eorundem iniuria conseruandam dignitatem, quam vt rumores de me fererent huiusmodi, & sermones, quos res ipsa confestim esse falsos quum arguat, nullam istis in posterum non modo credulitatis & fidei, sed ne existimationis quidem partem relictura sit: id quod illis contigisse spero, atque plane confido. Sub id enim tempus, quo ii ad me rumores sunt perlati, suspensum quidem & expectantem, quid Pontifex statueret, & quem ipse locum indicendo Concilio capiendum designaret, commodum aduenisse nunciatur ab eodem ad me missus Rodulphus Pius Fauentiæ Episcopus, singulari vir ingenio, iudicio, atque doctrina, communicaturus videlicet mecum his ipsis de rebus, ad quas eundem ego Pontificem suapte incensum natura, meis quotidianis precibus & flagitationibus inflammaram. Quum igitur res per se satis ipsa loquatur, nihil post hac futurum video, cur istorum ego animos, qui me tam grauiter suis maleuolentissimis obtrectationibus premere voluerunt, vel leuiter debeam, quamuis lacessitus, repun-

repungere. Animi vero mei magnitudinem, & in religionem ſtudium vt inflectam, nulla vnquam cuiusquam faciet iniuria, quin communi conſilio (quoad eius fieri poterit) affectæ reipublicæ Chriſtianæ & afflictæ remedium, atque opem præſentem vna vobiſcum afferamus. Facturos porro nos operæ pretium exiſtimo, ſi (quod veſtro fieri velim arbitratu) aut vos ad me, aut ego ad vos virum mittam, rem totam edoctum, vti facilius inter nos omnium cogitationum noſtrarum rationes explicemus. Multa certe vobis & quod ad rem, & quod ad conuentus ipſius locum ac tempus attinet, non æquo modo animo, ſed libentes etiam dabimus, quo certatim ad noſtras inuicem voluntates (quantum nobis per Deum ipſum licebit) aggregemur. Pium vero interim apud me retinendum cenſui, dum certum nobis quid actum, quid conſtitutum a vobis fuerit, quid curari per me, quid perfici, cupiatis, referatur. Dabitur autem ſemper omnis omnino a me opera, vt nec vniverſa respublica vere Chriſtiani a me animum, nec vos amici, deſideretis.

p. 300. Reuerendisſimi, Illuſtrisſimi, inclyti, generoſi, ſplendidi, amplisſimi, ſpectabiles, & prudentes, amici, ſocii & fœderati chariſsimi, Deum Optimum Maximum deprecor, dignitates & amplitudines veſtras vt tueatur, atque etiam augeat. Ex Laiano ſaltu, die XXV. Febr. M. D. XXXV.

III.

CHRISTIANISS. REGIS LITERÆ, DE RATIONE CONSTITVENDÆ INTER CHRISTIANOS OMNES ECCLESIASTICÆ CONCORDIÆ, AD IMPERII ORDINES ESLINGÆ CONVENTVM HABENTES.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX ETC. VNIVERSIS ET SINGVLIS INCLYTÆ GERMANIÆ ORDINIBVS, CONVENTVM ESLINGÆ NVNC HABENTIBVS AMICIS, SOCIIS, ET FOEDERATIS CHARISSIMIS.

QVantopere ſemper hactenus elaborauerimus, vt pro iis opinionibus quæ in Chriſtiana Eccleſia controuerſæ factæ ſunt, vnum in ſenſum ac decretum ad omnipotentis Dei cultum & gloriam reducendis celebrando vniuerſorum concilio indiceretur locus ac tempus: nemini veſtrum non ſatis eſſe compertum exiſtimo. Sed quum horum conditione temporum viderem multorum promptam ad hoc voluntatem retardari, dum de loco ac tempore idoneo non plane conſtat, decreueram (& nunc totus in eo ſum) Guilielmum Bellaium conſiliarium & cubicularium noſtrum intimum iſtuc ad vos mittere, certas quasdam rationes executurum, a me pridem ſuper hoc omnium inter mortales pulcherrimo ſanctisſimoque inſtituto, iam initas, ac per eum vobis aut pleriſque veſtrum meo antea quidem iuſſu propoſitas, vt pro ea ſcilicet quæ Francicæ meæ genti vetus cum veſtra intercedit communis originis & ſubinde renouatorum fœderum memoria, conuentum inter nos piorum & doctorum vtriusque gentis hominum ageremus, quæ veluti conſultatio quædam eſſet rerum ad religionem pertinentium, cuius interuentu ſcilicet ac diuinæ bonitatis auſpicio, iam nunc etiam hoc nobis tempus fruſtra pereat, dum Eccleſiæ iuſta Synodus rite cogitur, ab omni recedentes controuerſarum inter nos opinionum contentione, ad amicam veniamus earundem opinionum pacificationem & concordiam. Quod ipſum vtique ſi quibus expectamus a vobis conditionibus, & veſtra iam mitigata dogmata nos ſperare iubent, aliquando tandem conſtiterit; nihil dubie ſperamus quod inter nos ea in re conſtitutum fuerit, id cum a Sanctisſimo Paulo tertio Pontifice, tum a futura illa iuſta Synodo, laudatum omni-

omnino atque approbatum iri. Sed quum istius apud Eslingam vestri conuentus sero admodum ad me fama perlata sit, verendum mihi vt sit ne Legatus ad vos noster tempestiuus eo non perueniat: committere tamen nolui, quin his saltem meis literis, & per hunc expeditum cursorem, testatum hoc vobis facerem, simul omni ratione confirmarem, nullum esse nos vnquam vel laborem detrectaturos, vel sumptum recusaturos, quo eandem vna omnes assequamur rectæ religionis atque vitæ rationem: simul nulla vos alia in re de nobis mereri posse melius, quam in eo quod hanc in rem præstiteritis officio ac studio, prout fusius ex eodem nostro Legato intelligetis, cui nos hunc cursorem breui sequuturo nostram omnem super eo instituto mentem, animum, sensum & cogitationem aperuimus, & cui vos tantundem habere fidei volumus iis omnibus in rebus, quas meo nomine vobis expositurus, quantum nobis præsentibus & rem vna tractantibus haberetis. Quod reliquum est, amici, socii ac fœderati charissimi, Deum Optimum Maximum deprecamur, vt fortunas, dignitates, ornamentaque vestra omnia tueatur semper, atque etiam augeat. Ex Gynuilla Campaniæ Gallicæ oppido, die decimo Septemb. M. D. XXXV.

IV.

LEGATI REGII ORATIO AD EOS IMPERII ORDINES HABITA, QVI CONVENTVM SMALCALDIÆ HABVERVNT MENSE DECEMBRI. ANNO M. D. XXXV.

Legationis meæ testimonium, Illustrisimi & excellentissimi Principes, vosque cæterorum ordinum amplissimi & præstantissimi viri habetis ex his quas affero a Christianissimo Galliarum Rege ad vos literis. Causas quæ omnino duæ sunt, si me (quod spero, & vos aliis conuentibus adhuc fecistis) attente ac beneuole audieritis, fideliter ex eius verbis ac breuiter expositurus sum: & earum quidem vna in eiusdem apud vos purgatione, altera in gratulatione versabitur, & commendatione sanctissimi vestri instituti, conuentusque huius quem ad constituendum vnanimem inter vos, tam de religione, quam de tuenda vestra dignitate consensionem esse a vobis indictum intelligit. Priore dum probari vobis cupit sua omnia instituta & consilia, quanta & quam sancta sit apud eum vestra omnium existimatio, declarabit. Posteriore intelligetis, si eam quam erga se adhuc habuistis, voluntatem retinetis, eandem & se, quam erga Germanos omnes semper habuit, retinere velle, vt quam veluti per manus a maioribus suis sibi traditam acceperit: quorum ipsorum ductu ac virtute, Germaniam hanc vestram, domicilium atque sedem Imperii constitutam esse, vos ex Annalibus vestris recordamini. Atque ad rem vt veniamus, Superiore hyeme, illustrissimi & amplissimi viri, Christianissimus Rex cum in Germania plenissimi calumniæ rumores de se, verbo, scriptura dissiparentur, quibusdam authoribus, qui quoniam aliquem per se aditum ad aures vestras habere posse diffiderent, ideo credulitatem ambiebant ex euentitæ legationis titulo, respondere coactus est, diuisis passim & euulgatis literis, ne silentium eius iniqui rerum æstimatores conscientiæ assignarent. Et eæ quidem literæ quum ad ipsum dimanassent cuius isti abutebantur nomine) Augustissimum Cæsarem: nihil ille antiquius habuit quam vt illustrissimo & excellentissimo Principi, Palatino Comiti Friderico, vtriusque Bauariæ Duci, tum ex Hispania in Germaniam per Gallias properanti hoc mandaret, vti Regi suis verbis fidem faceret, atque prolixe confirmaret, nihil horum aut volente, aut laudante, aut sciente se vnquam in illum esse factum. Quod Cæsaris de seipso & in istos luculentum adeo testimonium, quum abunde coarguat licentiosam, & impudentem eorum audaciam & petulantiam, plane sperat & confidit Rex Christianissimus, recentiores eorundem obtrecta-

ctationes, quas denuo isti ad splendorem eius maculandum, ad vocandum eum in inuidiam adornarunt, fidem auribus vestris non fecisse. Quæ vt valeant quidem apud imperitiorum aures, tamen ab ingeniis prudentum, hoc est vestri similium, refutandæ omnino sunt atque repudiandæ. Duo sunt autem quæ in eum isti constituunt, inuidiæ capita: alterum a religione, alterum a Legatorum ad vos missione deriuatur. Atque horum duorum prius illud, quo miscere cælum terræ conati sunt, hoc vno videtur niti, quod in suorum quosdam Rex animaduertendo, quos isti sentire vobiscum aiunt, inuidiosum de vobis præiudicium ferre, atque in eis causam vestram reprehensione tacita condemnare quodammodo videatur. His ego eos quidem commoueri pro sua intemperantia & stultitia nihil miror: vestram prudentiam eousque despexisse, vt vos secum sperauerint permouere posse, hoc de miror. nam vt doctrinæ vestræ Rex non faueat, non ignoratis hoc illi esse cum plerisque aliis & Principibus & nationibus commune. Sunt profecto & in hac vestra Germania multi, qui a iudicio vestro partim magnopere abhorrent, partim non omnino iisdem verbis ei subscribunt: atque inter vos ipsos qui eandem profitemini doctrinam, non fuit semper idem omnium sensus. Quod autem iam in vnum coiistis, hoc ipse Rex vobis, hoc boni & pii omnes gratulantur. Non estis porro vos eiusmodi, neque præ vobis hoc vnquam tulistis, vt omnibus velitis præscribere, aut hoc vobis arrogare, vt volentes nolentes ad eam quam velitis omnes religionem adigatis. Et sane de vobis solet ipse amanter & perhumaniter loqui: agnoscit quædam a vobis esse sanctissime declarata, sed moderatius quædam fieri p.302. voluisset. Videt plane atque perspicit, interuallo temporum & humana imbecillitate, fortassis & præfectorum Ecclesiæ iniuria, vel superstitiosa præposteraque pietate (grauius enim loqui non placet) irrepsisse in Ecclesiam inutiles quasdam, & antiquatione, vel moderatione dignas ceremonias. Si quis tamen omnes ideo ceremonias auertendas putet, si quis iis omnibus pro vniuscuiusque siue voluntate, siue opinione & clamore multitudinis imperitæ, sine vllo publico vel decreto, vel consilio, interdictum nobis iri velit, abhorrere illum putat a maiorum concessis, si dicere non libet institutis. Est & fuit semper (quod nobiscum & vos agnoscitis) ceremoniarum traditio Christianæ comes & administra religionis: quando enim ceremoniæ in Ecclesia non fuere? quando reprehensæ? quando non permissæ? quando denique fuit, vt quod licet, temere damnantes, imo quæ si retenta non iuuant quidem, at non obsunt tamen, arbitratu suo conuellentes, atque ob id in pacata republica tumultuantes, supplicio digni non haberentur? aut non comprimenda duceretur temeritas concitatæ multitudinis, & occurrendum perditorum audaciæ? Si vos autem ea prudentia, humanitate, clementia præditi, fortiter pro eo ac debuistis, rusticorum sceleri atque tumultui restitistis, si vindicandam Anabaptistarum insaniam iudicastis, si de vobis cogitari vultis, vt sine causa nihil facere velle videamini; cur non æquum est idem & vos de amico Rege cogitare? aut cur eum, quoties aliquid sine vlla vobis cognita & aperta causa aliter egerit atque vultis, ideo sine causa id fecisse cogitabitis? Proculdubio nescitis, vt est nobis in prouerbio, qua parte illi calceus pedem premat. Cogitare debebatis potius ab iis esse tentatum aliquid, quare fuerit eorum consiliis, antequam latius malum serperet, occurrendum, & debilitanda illorum audacia. Egerit fortassis cum bonorum aliquo dolore, & propter multorum delicta peruenerit etiam aliquando ad minus nocentum pericula supplicium: verum, vt id fieret, non causa solum, sed & necessitas esse potuit, quæ quanta fuerit, aut quæ singulorum flagitiorum capita, nihil est hic dicere necessarium. Quædam enim plerunque fiunt, quæ ne cum facta quidem fuerunt sciri ab omnibus expedit, quare facta ita sint: neque vobis ignotum est, quædam vno tempore vel dissimulanda, vel admodum leui castigatione reprimenda esse quæ alio eadem tempore nullo satis seuero supplicio cohiberi possunt. Et prudenti Regi in tam late patente regno non quod agitur tantummodo viden-

dum est, verum & prouidendum quid postea futurum sit: & quod agitur, quo sit tandem, & quo consequentiæ periculo erupturum. Hæc si vobiscum expendentes bene cognitum huius Regis ingenium habeatis, agnoscetis hunc eundem ipsum artes quidem lenitatis & misericordiæ ab ipsa fuisse natura edoctum: verum horum iniquitatem temporum seueritatis ei personam imposuisse, quam vt sustineret ad tempus, necessitate naturam vinci oportuit. De hoc enim sic habete, Si quis ei cum ratione quicquam profert, attente hic illum audit: iis succenset, qui temere quicquam moliuntur, & ad eos non referunt, ad quos differendi atque definiendi authoritas iure pertinet. Quare ad supplicium eo scienter qui sunt rapti, non (quod isti aiunt) sentiebant ii vobiscum, sed a vestra plane aberrabant sententia. Nam quæ ipsi statuistis aut fecistis, existimare vult Rex Christianissimus ea vos omnia communi consilio fecisse atque statuisse: recte autem an secus feceritis: aut statueritis, nihil hic a se vult videri præiudicatum: sed ne quid sentiat quidem ipse, in medium esse prolatum. Nam si magna esse res omnino videri debet, de rebus tam magnis dicere, multo omnium maximum esse censet de iis statuere: temerarium vero, se iudicem præ aliis constituere. Habet vtraque pars aliquid, & quod probari & quod reprobari possit. Verum iidem si iudicent qui & differunt etiam vt pii sint atque eruditi, euenire posse putat, vt si minus consilio, tamen casu lapsi falsum aliquando iudicent, & quod non eadem ratione statuitur, eodem esse iure debere non existimat. Sed ego fortasse nimis multum re minime dubia loquor, quasi vos aliquid in hac causa de se temere credidisse, aut imminutum de se vestrum iudicium suspicetur. Igitur venio ad aliud inuidiæ caput. Cauendum esse vobis denuntiant sagaces isti patriæ consiliarii, ab externis Regum & Principum legationibus, qui aliud in speciem agere simulent, aliud interim obscure moliantur: & cum Legationem Gallicam non duxerint esse nominatim excludendam, quod hoc sibi inuidiosum fore arbitrati sunt, ita designarunt tamen homines ad suspicionem vitandam ingeniosi, vt quod verbo non exprimunt, indicare digito videantur. Vos autem ego hic appello, qui- p. 303. cunque adestis illustrissimi, & amplissimi omnium ordinum viri. Quænam vnquam ad vos vniuersim, ad singulos priuatim, ab hoc Rege Legatio de re vlla profecta est, quæ non esset cum publica totius Germaniæ, sacrosanctique Imperii Romani vtilitate, dignitate, ornamentis coniunctissima? Scio equidem de qua ipsi queri maximopere legatione soleant. Sed cum eius reprehensio tam sit refutatu facilis, vt Cæsaris ipsius debilitetur, aut frangatur potius testimonio, qui literis suis vt ea fierent, quæ legatione illa quærebantur, interfuisse publicæ Germanorum pacis & otii testatus est. Quidnam igitur isti moliantur, aut quo hæc animo dicant & faciant, vos pro vestra prudentia perspicere atque intelligere iam potestis. Ego fortasse, nisi iustis de causis statuissem hic mihi breuiter esse dicendum, ostenderem ad abalienandos a vobis sociorum Principum & populorum animos pertinere: docere eos in re fortasse iudicio suo parua, meo autem magna patientiam vestram tentare voluisse: vt si hoc exemplum a vobis non esse refutatum intelligant, progrediantur audacius ad cætera vestræ libertatis conuellenda præsidia. Conuincerem ex hoc nihil aliud quæri, quam vt vobis nullum relinquatur ab exteris posthac societatibus præsidium contra improborum hominum audaciam, & maligna consilia: vtque ab amicis nudi & inopes, nullaque fœderum societate muniti, opportuniores eorum sitis iniuriæ. Deprehenderem istorum deploratam, amentiam dicam, an impudentiam pari cum stupiditate coniunctam? qui vos adeo esse putent rudes & ignaros rerum, adeo expertes ingenii & consilii, vt tutores vobis veluti pueris, vel vt mentis impotibus curatores dari oporteat: quasi discernere ipsi nequeatis, si a quoquam ad vos decernuntur Legationes, accommodatæ ne sint vobis atque vtiles: aut tam oblitos esse vos libertatis vestræ (cuius propugnatæ nomine longe cæteris nationibus antecellitis) vt hoc pro nihilo habeatis, quod in Germania isti regnum constituant, libertatem vestram tollant. Etenim plane seruitus

vitus est, ab alterius nutu pendere, nec licere quem velis admittere, aut quem nolis repudiare. Sed hæc vobis ostendere, quæ sunt vobis perspicua, inutile, cum fit & superuacaneum, hoc ego tantum breuiter hic attingam, nullius tantas opes atque vires esse, vt sine multorum amicitiis diutius stare posit: Legationibus vero & mutuis officiis retineri veteres amicitias, nouas allici, placari turbatas. Adhæc vicinitatis & originis coniunctione, & alterius alteri vtili auxilio, amicitiæ quum alligentur; vos nec habere hodie potestis, nec antehac vllum habuistis, in quem ista magis quam in Regem Galliarum conueniant. Nam quis vnquam Germanici nominis dignitatem Gallis Regibus industrius, quis alacrius, quis felicius honestauit, amplificauit? Contra cuius vnquam nationis miles quam Germanicæ, paratior aut promptior fuit in discrimen se offerre pro Gallorum Regum statu, tranquillitate, pace, otio? Quæ gens altera alteri vel sedium situ vicinior, vel generis, siue Gallum & Germanum, siue Francum & Alemannum spectes, origine coniunctior? cuius alterius calamitas ab alterius magis calamitate pendet? quæ inuicem altera alteri nationes, maiori vel in pace ornamento, vel in bellis subsidio esse possunt? Itaque cum intelligat Rex Christianissimus in concordia vestra & virium vestrarum conseruatione, suarum ipsius magnum firmamentum esse repositum, atque ideo vtilitatibus vestris patere vicissim ipse velit; proculdubio quoties inter vos minus conuenire audit, nihil ducere prius solet (id quod eius plerisque ad vos literis, & Legatorum eius sermonibus, & re ipsa, vti ego existimo, didicistis) quam vt suam ad vos vna reconciliandos interponat authoritatem, curam, operam, diligentiam, studium. Atque adeo cum iamdiu intelligeret, circa religionem vos dissidere, ac piorum interim affligi conscientias, ancipiti contentione distractas, dum dubitant quid fas, quid nefas, quid liceat, aut expediat: maximopere semper est veritus, ne dissimilitudo ista rituum & distractæ sententiæ disiunctionem etiam animorum, ea vero disiunctio dissensionem inter vos pareret, quæ vt tacitis initio contineretur discordiis, tamen erumperet tandem in domesticum aliquod bellum, in quo vincere quam vinci paulo minus esse duceret parti victrici luctuosum. Sed (quæ altera est Legationis meæ causa) posteaquam Regi Christianissimo de hoc conuentu renuntiatum est, in eo vos statuisse inuicem vestrum studium ad communem retinendam dignitatem profiteri, neque si quis in religione sit disiunctus, coniungi nihilominus amicitia velit, in animum vt repellatis induxisse: tum vero ma-
p.304. gnam in spem ingressus est, & quemadmodum confidit verissimam, optimum hoc iaci fundamentum ad dissensionum vias omnes intercludendas, & constituendam inter vos concordiam, muniendaque præsidia quietis & pacis vestræ: quinimo futurum, vt quos opinionum etiam & doctrinarum concordiam reuocet & coniungat. Quocirca per literas a quibusdam admonitus (qui aliqua sunt in hoc conuentu dignatione) viris, ad hanc vestram animorum inductionem ex ipsius authoritate nonnihil accessionis fore, si Legationem ad vos eam in causam decerneret, ostenderetque non abhorrere a societatis eius vestræ (cuius nunc satagitis) coniunctione: neque illorum ipse desiderio non satisfacere voluit, neque committere, vt hoc vobis non gratularetur sanctissimum institutum & consilium. Quod ipsum quidem vt cæteri amplectantur inter se & Christiani omnes, quemadmodum esse votis omnibus optandum existimat, ita quum videat infœlicia hæc tempora moram afferre quo minus in præsentia id perfici posse speret, diffidentibus inter se Christianis Principibus & populis: dum qui locus indicendo communi piorum omnium Concilio, hoc maxime si alio vnquam tempore necessario, vnis & alteris arrideat, aliis ad hunc peruenire tutis, subsistere securis; & (quod esse præcipuum videtur ad res rite constituendas fundamentum) sententiam libere dicere non liceat: eam ob rem e totius Germaniæ commodo fore ducit, atque ad perficiendi facilitatem pertinere, conuentum vt Germani omnes inter vos interim ipsi habeatis, in quo in vnam omnes studeatis conuenire sententiam: id quod facile quidem

factu erit, si quæ quisque proposuerit, quum a diuersæ partis rationibus esse falsa conuincantur, aut aliquanto minus rectæ cæterorum opinioni accommodata, sequatur is alterius sententiam, & mutet consilium: neque a sua quisque dignitate vel constantia esse alienum putet, aliquid alteri condonare, potius quam obstinatione etiam rectæ sententiæ dissensionem hanc alere. Ad hoc, illustrissimi Principes & amplissimi viri, sanctissimum & pulcherrimum opus si (quemadmodum Rex Christianissimus intelligit) accingimini; id quod maximopere ad publicam Germaniæ pacem retinendam, atque adeo vestræ nationis conseruandam amplitudinem pertinere putat, ipsum vos ad eam rem socium fidelissimum, adiutorem fortissimum experiemini. Ipse etiam Paulus tertius summus Pontifex sæpe ab eo per nuntios ea de re interpellatus, inficiando non est, non eandem semper ab iisdem humanarum traditionum esse retinendam rationem, sed quamcunque temporum inclinatio & publicæ quietis vsus postulare videbitur. Ipse idem, modo rite omnia atque ordine fiant, multa se professus est temporibus, multa communi concordiæ permissurum. De se autem Rex Christianissimus vobis & Germanico nomini spondet, quicquid vobis æquum est polliceri, id se omni cura, studio, opera gnauiter esse præstaturum. Quod si vobis ex vsu fore videbitur ad decidendas controuersias vt suffragia quoque nostratium accedant, siue vobis selectos ex vestratibus doctos aliquot & pios viros mittere placuerit, siue ad vos vt ex suis mittat malueritis, habituros eum vos paratum & alacrem, & qui vobis pene sit in hoc omnium sanctissimo instituto præcursurus. Interim vos adhortari atque admonere non desistit, quam inter vos societatem inibitis, eam vt colatis omnes sanctissime, meminerítisque munimenta hæc mutuæ inter vos defensionis, vincula esse pacis externæ, quod qui singulos quidem aggredi, idem etiam facessere vniuersis negotium fortasse non audeat. Et ne incertis significationibus testatam vobis Rex faciat suam adiuuandi huius consilii voluntatem, hoc vobis ego eius verbis palam ac dilucide „polliceor, atque omni ratione confirmo, nulli eum vestræ societatis, aut vestrum „vllius priuatim hosti, ope, auxilio, fauore, consilio esse affuturum: modo vt fe„cistis adhuc, parem a vobis in se respectare vestri animi voluntatem iubeatis. Quam inuicem vobis inter vos vltro delatam amicitiæ confirmationem, sicut sibi ipsi, ita & serenissimo Britanniæ Regi Henrico, qui cum habere omnia solet bello & pace communia, iisdem legibus vt impetrarem, mandauerat. Sed quum eius adsint Oratores, ego æquum esse vt hac illis cedam prouincia, existimo. Carolum vero Geldriæ Ducem, Regis item mei necessarium, fœderatum, & socium, si a vobis eadem vt amplectamini amicitia impetrauero, rem omnium ipsi Regi gratissimam feceritis: ac pariter vtrumque semper ab omnibus inimicorum vestrorum consiliis alienissimum, amicorum amicissimum habetis.

p. 304.

V.

LITERÆ CHRISTIANISS. GALLIARVM REGIS AD ORDINES SACRI ROMANI IMPERII.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, REVERENDISSIMIS, ILLVSTRISSIMIS, AMPLISSIMIS, INCLYTIS, MAGNIFICIS ET SPECTABILIBVS SACRI ROMANI IMPERII ORDINIBVS, AMICIS ET FOEDERATIS CHARISSIMIS

S. P. D.

Mittimus istuc ad vos ex nobilibus cubiculariis nostris Guilielmum Bellaium nostrum Bailliuum Ambianensem, vobis nostro nomine certa quædam expositurum. Ei fidem si adhibeatis, rem nobis feceritis gratissimam.

Re-

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, &c. Altiſſimus vos conſeruet. Datum Lugduni die XXX. menſis Maii. Anno M. D. XXXVI. Sign. Francois. & paulo inferius a ſecretario, *Bayard.* In ſuperſcriptione autem, *Reuerendiſſimis, Illuſtriſſimis, &c. Sacri Romani Imperii ordinibus, conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſſimis.*

VI.

AD EOSDEM LITERÆ SERENISSIMORVM EIVSDEM REGIS LIBERORVM.

FRANCISCVS DEI GRATIA, CHRISTIANISSIMI GALLIARVM REGIS PRIMOGENITVS, DELPHINVS VIENNENSIS AC BRITANNIÆ DVX, ETC. HENRICVS AVRELIANORVM, ET CAROLVS ENGOLISMORVM DVCES, ETC. EIVSDEM CHRISTIANISSIMI REGIS ETIAM FILII: REVERENDISSIMIS, ILLVSTRISSIMIS, GENEROSIS, MAGNIFICIS ET SPECTABILIBVS SACRI ROMANI IMPERII ORDINIBVS, CONSANGVINEIS, AMICIS, ET FOEDERATIS CHARISSIMIS S.

GVuilielmo Bellaio Langii Domino, Chriſtianiſſimi Regis patris ac Domini noſtri ſemper obſeruandi conſiliario & intimo cubiculario, ad vos de arduis ac magnis rebus nunc Legato, quædam etiam ad vos mandata communiter dedimus, ſuper hæreditariis quibusdam noſtris rationibus: quarum nomine quum eiusdem Sacri Romani Imperii beneficii & clientes ſimus, viſum eſt nobis, apud veſtros ipſos ampliſſimos ordines conqueri non debere de iniuſta violenta noſtrarum rerum occupatione. Cuius indignitatem vobis coram expoſituro, eandem a vobis fidem adhiberi velimus, quam nobis ipſis, ſi præſentes vobiſcum vna loqueremur, haberetis.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, &c. Deus Optimus Maximus ſacroſanctum iſtud veſtrum Imperium tueatur ſemper atque etiam augeat. Datum Lugduni Calendis Iunii M. D. XXXVI. Sign. *Francois, Henry, Charles:* & paulo inferius a ſecretario, *Clauſſe.* & in ſuperſcriptione, *Reuerendiſſimis, Illuſtriſſimis, &c. Sacri Romani Imperii ordinibus, conſanguineis, amicis & fœderatis chariſſimis.*

VII.

p.306. LITERÆ A LEGATO CHRISTIANISSIMI REGIS, ET SERENISSIMORVM EIVS LIBERORVM, AD PRINCIPES ELECTORES, ET ALIOS SACRI ROMANI IMPERII PRINCIPES, DATÆ MENSE IVLIO, M. D. XXXVI.

REuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, & excelſo loco nati Principes, &c. Quo tempore venturus in Germaniam a Chriſtianiſſimo Rege dimittebar, is & Sereniſſimi eius liberi, quum & literis & ſermone multorum accepiſſent, atque ita perſuaſi eſſent, ampliſſimos Sacri Romani Imperii ordinis conuentum inter ſe hoc tempore habituros, literas & mandata communiter ad eum conuentum mihi dederant, vt ſenatum ſibi dari flagitarem, quo vos libere ac tuto, citraque omne offenſionis vllius periculum, tam de ſuis ad Inſubres atque alias hæreditates rationibus abs ſe vim atque iniuriam abſtractas, per Legatos earum actionum peritos edocerent, quam apud hoc ſacroſanctum Imperium, in quo dignitatis ſuæ ſplendorem obtinere ſemper cupiunt, ſui facti rationem probarent, & ſingula in ſe intentata maledicta potius quam crimina diluerent. Verum poſtquam in Germaniam perueni, ſimul didici, neque in præſens haberi, neque propediem iri Concilium:

simul mihi minime tutum fore, vestràs singulatim adire atque appellare Amplitudines: quin a plerisque summa dignatione viris amice ac serio sum admonitus, mihi extrema omnia intentari, si vspiam in Germania publice apparerem. Commotus sum ex eo sane non mediocriter, neque meo tantum & Regiæ causæ periculo (quanquam & eo quoque) sed ipsius etiam rei nouitate, simul & indignitate, quod non magis Regem meum violari, quam vos ipsos, quam sacrosanctam huius Imperii & Germanicæ nationis authoritatem intelligebam, quibus olim cum diuina clementia eam animi & roboris excellentiam impertierit, vt non sua tantum, verum aliena quoque ab omni iniuria vindicare, propugnare, tueri, in animum inducerent suum: quis non dignum omni commiseratione iudicauerit, huc iam vestram recidisse libertatem, vt hoc vobis ferentibus atque conniuentibus, admittere quisquam, aut repudiare vos pro suo arbitrio, Regum & Principum legationes iubeat? quibus velit, aditum ad vos patere, aut intercludi edicat? & iis edicat nominatim, qui authores generis eosdem habent, quos habetis Imperii, siue Francos esse, siue Francogermanos malueritis: quique hoc ipso vobis conciliato, & veluti postliminio ad Latinos e Græcia reducto Imperio supra quæ in Germania & Italia, & vbiuis gentium vobis multo suo sudore ac sanguine pepererunt ornamenta eius Imperii, & præsidia libertatis vestræ, iis etiam quas peramplas suorum antiquo patrimonio proprias ad vtramque Rheni Ripam obtinebant prouincias, liberaliter auxerunt nomen, atque fines Germaniæ, honestarunt hoc Imperium: tum res suas ita vobiscum semper amice constitutas habuerunt, vsu, ratione, concordia, vt ne in grauissimis quidem & pertinacibus bellorum, inter Reges suos & Cæsares vestros incendiis (quod non ita pridem experti estis) vestra cum illis societas, & mutua inter vos communicatio dissoluta vnquam aut dissipata fuerit? Ab iis (inquam) ius gentium in hoc imperio, vt sociorum Legati sint apud vos sacrosancti, quorum nomen eiusmodi esse debet, vt etiam inter hostium arma versetur incolume, desiderabitur? Sed hanc, Principes amplissimi & alias tam indignas quam insolitas sibi factas iniurias permittit Rex æquissimo Dei omnipotentis arbitrio. Ego vero, qui me videbam ab illo, & serenissimis eius liberis nullam magis ob aliam causam in Germaniam esse missum, quam vt vobis quibus vt ius designandi Cæsaris; ita permissa sunt beneficiorum & clientelarum Imperii iudicia, controversas illorum causas explicarem, & eorum patrimonii occupatores ex iure manu consertum vocarem, de quo patrimonio iudicium detrectasse deferuntur, & quo proculdubio eo carent ægrius, quod illius causa inter huius Imperii amplissimos ordines haberi enumerarique possunt, atque adeo gloriosum sibi esse ducunt. Ego inquam, ne omnino mea illis legatio frustra esset, quod me coram facere summo sine periculo non posse admonitus eram, per literas id exequi constitui, atque ad Illustrissimum Principem Ludouicum Comitem Palatinum, quod is Galliæ finitimus quum esset, in Galliam ab eius ditione receptus, minus habere videbatur periculi; quas a Rege meo & liberis eius habebam literas, adiecta illis mandatorum summa, per nuntium diligenter misi, enixe orans, vt cum suis collegis, & cæteris item Imperii ordinibus, ad quos eius rei iudicaret notionem pertinere, communicare de causa vellet, deque iustis illorum postulatis statuere. At is mihi per literas significauit, se ad serenissimum Regem Ferdinandum omnia missurum esse, per quem ad Cæsarem de iis referretur; qui se quemadmodum ea in causa debeat gerere, probe norit. Sed quid ego sapientissimi Principes, a Cæsare aut Ferdinando sperem, nisi vt mandata cum literis supprimant? Alter enim eorum Principum ornatus est spoliis, auctus patrimonio. Vterque dum id agunt, id cogitant, in eo laborant, vt Regem apud omnes traducant: studiosissime (vt videtis ne quid ipse de inuidia deoneret, quod in eos traiiciat, itinerum obsessione curant: & hunc interim criminantur nunc Insubres sine iure repetere, per iniuriam prius occupasse, nec subire vllius vnquam iudicium voluisse: quum nihil horum sit tamen, contra p. 367

tra

tra vero sint omnia. Nam in possessionem Insubrium, Ludouicum Regem & hunc generum & propinquum eius, ex hæreditario, auito, & proauito (vt sic loquar) iure, Maximilianus Cæsar requæsita & deliberata misit, in fidemque & clientelam Imperii more maiorum ac de procerum consilio accepit. Tum Rex meus, huius Imperii ordines, totius controuersiæ disceptatores non modo nunquam recusauit, sed vltro etiam ac sæpe depoposcit: tantum abest vt vel in hac, vel in Sabaudiensi causa (quæ aliter etiam vobis atque habet exposita est) conflictari iudicio detrectauerit. His ego igitur tot ac tantis difficultatibus affectus, vt offensionem negligentiæ vitare tamen atque effugere possim, & pro eo officio, quod Christianissimo Regi meo, & serenissimis eius liberis debeo, illorum mandatis si non plene, saltem aliqua ex parte satisfaciam, & aliquid certi atque testati referre ad illos possim, ecquod in æquitate vestra paratum habeant perfugium. Ecce, Principes æquissimi, communiter ad vos vniuersos has literas per proprium hunc tabellarium scribo, & priuatus singulos nominatim appello, vestram omnium & singulorum fidem imploro. Respicite regni nostri, atque Regum eius, cum hoc sacrosancto Imperio antiquissimam fœderis sanctitatem, & cum vestræ Germaniæ Principibus renouatæ toties cognationis, neque vnquam intermissæ amicitiæ necessitudinem. Cogitate qui sitis, quo loco, quod sit antiquæ vestræ veræque Germanicæ libertatis officium. Expendite quid vos dare huic Imperio, quid authorum eius memoriæ reddere, quid præstare reipublicæ Christianæ debeatis. Ne sinite eo concuti ac debilitari præcipua eius capita, quorum ex amplitudine præsidia periculis, & adiumenta honoribus quærere ac sperare potest: quorum maiores præ cæteris semper, res, corpora, viuique omnem suæ potestatis, in commoda eius & incrementa consumpserunt. Hoc enim vnum omnium maximopere vos oro & obsecro. Hæc est Regiorum ad vos mandatorum summa, vt omnia deponatis, si qua ex falsis auditionibus iam omnino concepistis præiudicia: vt a quo stant iura omnia, ad eum transire opinionem iustitiæ patiamini: vt in memoriam redeatis iuris eius hæreditarii, iam inde a proauis atque atauis certi ac testati, tamque luculento Maximiliani Cæsaris testimonio ac iudicio comprobati: vt consideretis cum animis vestris vosmetipsi, Maximilianum ab huius socero pro ea (quam vocant) inuestitura, supra centena quinquagena nummum aureorum millia extorsisse: neque ita multo post coacto exercitu, (atque iisdem fortasse diuisis in eum vsum pecuniis) eundem ipsum exegisse. Meum Regem ab eodem Maximiliano Mediolani Ducem agnitum, quum iam multos annos receptum ab occupatore Principatum possedisset, a Carolo Cæsare etiam indicta causa deturbatum: cum hoc tamen iure & maiores vestri, & vos semper vsi fueritis, vt Imperii vestri beneficium ab altero in alterum transferendi ius & facultas in lege, non in vllius consistat voluntate atque audacia. Cuius legis, cum vestrum sit, æquissimi Principes, proprium ac peculiare iudicium, constituite iam apud vos, quid sit vobis ad hæc serenissimorum Principum æquissima postulata respondendum: qui vos orant, vt se quoque (sicut cæteros sacri huius Imperii Principes) dignos existimetis, quorum causam intelligere non aspernemini. Mihi proculdubio, si vos esse, qui estis, recordamini, hoc est, Imperii Romani liberos ordines, & supremos eodem in imperio controuersiarum iudices; serio videtur a vobis vrgendus Cæsar, vt senatum illis dari, vt parere iudicato malit, quam vt in illa permaneat, quam nescio an satis digne iactat opinione, vt conferre se vires suas omnes, & in Regem meum experiri malit, quam in Turcam ipsum, in Christiani sanguinis & nominis hostem hæreditarium: seque profiteatur dimoueri nulla re ab hac sententia posse, quin omnia potius, atque suas ipsius omnes prouincias, quas a tergo relinqueret, expositurum prædæ Turcicæ, quam a bello caput auersurum, semel in eum Regem cœpto, cuius a maioribus ea profecto accesserunt familiæ Austriacæ opum & facultatum incrementa, quibus maxime in hoc, quo nunc eam videtis, eluctata est culmen atque fastigium.

p.303.

gium. Quod si maluerit in hac perseuerare voluntate, & in nostros fines semel (vt aperte minitatur & iam fortasse aggressus est) impressionem fecerit; nihil sane Rex Christianissimus, aut liberi eius omissuri sunt, atque Deo propitio iam ad omnia egregie instructi sunt, quæ ad eum intrepide excipiendum spectant, & curari debent a patriæ suæ atque ciuium suorum amantibus ac vigilantibus patronis. Sed antequam tanta excitetur in republica tempestas, ex qua ipsi, quicquid Christo audiens est, ad exitium & vastitatem vocari non ignorant, iam inde ab initio vt inire- tur via, qua sanguini parceretur, aut aliquid saltem adhiberetur temperamenti, hæc me apud vos commemorare voluerant: vt intelligatis, si ad arma cum Cæsare veniant, non suam eos voluntatem, sed tuendi se, atque iniuriæ propulsandæ necessitatem adduxisse. Quod quum præsenti mihi perficere non licuerit (multa enim frustra & apud multos sum expertus) ad extremum literarum subsidio esse vtendum duxi, Amplitudines vestras interim obsecrans, vt quid super hac æquissima Regis mei ac liberorum eius petitione statueritis, mihi per hunc nuntium rescribere ne grauemini.

Reuerendissimi, Illustrissimi, &c. Deus Opt. Max. easdem amplitudines & dignitates vestras tueatur & fortunet, atque in hoc graui & vrgente negotio, vereque ad vniuersos pertinente, tam ea vobis inspiret consilia, quæ vestri officii ratio postulat, quam quæ Christianæ rei exigit necessitas.

VIII.

CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA AD ELECTORES IMPERII, DATA MENSE DECEMBRI ANNO DOMINI M. D. XXXVI. QVA CONVENTVM AD DISCEPTANDAM DE MEDIOLANO CONTROVERSIAM, ET SE ADVERSVS MALEVOLORVM CALVMNIAS PVRGANDVM, INDICI POSTVLAT.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX ETC. REVERENDISSIMIS ATQVE ILLVSTRISSIMIS PRINCIPIBVS SACRI ROMANI IMPERII ELECTORIBVS, CONSANGVINEIS, AMICIS, ET FOEDERATIS CHARISSIMIS S.

Satis superque amplissimi Principes, amici veteres, fœderati, & consanguinei charissimi, intellexisse vos existimo, quibus, quoties, & quam inuidiosis criminibus, ex quo primum in fortunas meas hostiliter inuasit Cæsar, accersitus oppugnatusque fuerim. Quanta vero idipsum iniuria, vt iniquorum meorum refutatis calumniis aliquando vobis constet: atque vt controuersas meas & liberorum meorum causas vobis explicem, quarum est propria notio iudicii vestri: quemadmodum ego mea quidem interesse duco, ita vestri fortassis officii fuerit, senatum iis de rebus mihi dare: cum pro ea quæ vobiscum intercedit mihi antiqua, & quantum in me fuit, sancta semper amicitia: tum vt incommodis occurratis indies eo ex bello gliscentibus, quod earum occasione rerum subinde renouatum esse conspicitis. p. 109. Id quod ego sub initia renascentis huius belli, quum a vobis diligenter efflagitauerim (dolenter hoc, non contumeliose in vllum dicam) minorem mihi habuisse videmini, ac par erat, postulationis meæ rationem: vt qui nondum mihi tanto iam interuallo significaueritis, quid ab æquitate vestra ego ac liberi mei sperare debeamus perfugii atque præsidii. Eam ob rem vt ne temere forte, neque tam ex animo quam perfunctorie postulasse id a vobis videamur, idem in præsentia ego etiam atque etiam eo quidem accuratius efflagito, quod subinde atrocioribus affectus iniuriis atque indignitatibus, extare apud vos cupio (quicunque postea

ea

ea casus consequetur) & petitionum mearum & conscientiæ testimonium aliquod sempiternum. Enimvero non ignoratis, quemadmodum Cæsar, vbi me satis in inuidiam rapuisse sibi visus est, longa illa & intemperanti oratione, qua publice Romæ apud summum Pontificem, & consessum Patrum, eorum in me culpam deriuare conatus est, quæ contra me ipse multa egerat: tum ad eam se accingens prædam, quam opinione ac spe velut explorata deuorabat: improuiso, atque adeo cum de firmanda inter nos pace, conciliandaque sanctiore amicitia; cum Legatis meis transigere simulabat, instructissimis terra marique exercitibus, quadripartito * me inuaserit: eo etiam animo & consilio, nunquam vt bello facturus finem esset, donec me, cæteris interim posthabitis cum priuatis tum publicis commodorum atque incommodorum cogitationibus, imperio ac fortunis omnibus (vt publice iactitabat) exuisset. Neque vero defuere, qui vt expeditius illi foret, hoc re ipsa præstare, quod ipse iam ante Neapoli scriptum, meditatum, cogitatum attulerat, Romæ non iracunde minus quam insolenter effutierat, facinus ausi sunt, omnium post homines natos deterrimum & crudelissimum, quod iam dimanasse ad aures vestras puto. Ego vero tractare nequeo sine refricatione doloris, ex patrio sensu, & acerba recordatione miserabilis & indignissimæ necis, natu maximi filii mei, cum quo quanta conciderit huius florentissimi regni expectatio, non patitur mœror vt referam. Et sane id testificari possunt externi & domestici, quicunque egregiam adolescentis indolem recordantes, temperare ipsi lachrymis non possunt. Huius ego nefandissimi sceleris, amplissimi Principes, nolim cuiusquam, nedum tanti Principis famam perstringere crimine, quod suspicionibus tantum & coniectura posit coargui. Verum ipse tam exsecrandi facinoris administer, cuius ex nominis recordatione totus horreo, Sebastianus Comes a Montecucullano,** priuatim & publice, etiam in ipso supplicii atque mortis articulo professus est, authores sibi fuisse patrandi huius atrocissimi sceleris, Antonium Læuam, & Ferdinandum Gonzagam, Principes in exercitu Cæsariano viros, seque primum a Ferdinando multis oneratum promissis, quo tollendos viros aliquot primarios susciperet, ad Cæsarem esse introductum: a Cæsare multa interrogatum, de mea eibi atque potus ratione, ad Antonium vt quæ ille imperaret exsequeretur, esse missum. Antonium, vt me primum, & ex meis item aliquot veneno tolleret, hoc mandasse. Si

* Intelligit bellum in Italia, Picardia, Campania & maritimum contra Franciscum I. gestum. Tres exercitus priores memorat Bellaius *lib VI. p. 218*

** Breuiter hæc narrat Sleidanus lib X. p. 292. ad an. 1536. *Sub huius initium belli vitam finiit Galliæ regis filius natu maximus, Franciscus, octodecim annorum adolescens. Veneno periisse fama fuit. & Italus quidam Sebastianus Montecucullanus in suspitionem vocatus, habita quæstione, diuersis equis Lugduni fuit distractus, & rex datis postea literis ad Germaniæ Principes, inter alia grauem ea de re querimoniam habuit, in Antonium Leuam & Ferdinandum Gonzagam, Cæsaris administros, omnem inuidiam facti conferens.* Franc. Belcarius vero Comment. rer. Gallic. lib. XXI. p. 277. *eodem tempore Valentiam Delphinatium muniens Rex Franciscus Francisci Delphini maximi natu filii mortem, quem secum Rhodano secundo nauigantem Turnone ægrotum reliquerat, Guisanam arcem ignaue deditam Montejanem ac Boesium captos intellexit. Delphini mors ve duarum posteriorum calamitatum Rex obliuisceretur, effecit: in hoc vno animum defixit, hunc grauissime lugens, præsertim quod veneno sublatus ferebatur, quarto enim valetudinis die expirauit, paternam in liberos charitatem declarauit. In parteis dissectus est Sebastianus Montecuculus veneni propinati reus: at Antonium Leuam, ac Ferdinandum Gonzagam quasi huius facinoris authores nominauit: an quod itares haberet, an quod tormentis finem imponi cuperet, incertum. Delphinum nonnulli ex parua pila ludo multo sudore madentem aqua frigida intemperantius hausta, alii ex nimia venere cum Lestrangia aulica matrona mortem sibi conciuisse existimarunt.* Prolixius hanc Delphini mortem exponit Guil. Bellaius lib. VII. p. 268. Belcario fere adsentitur Varillas *Hist. de François I. Tom. II. lib. VIII, p. 327.*

se. Si hæc amici veteres, fœderati, & consanguinei charissimi, tam atrox accepta iniuria digna vobis non videtur quæ hominem possit a vitæ suo statu deducere, quænam tandem esse digna possit, non video. Tametsi ego quidem tantis affectus indignitatibus, maledictis & contumeliis lacessitus, petulantibus libellis (indignissimo Regibus exemplo) traductus, clientum meorum ad defectionem sollicitatione oppugnatus, crudelissimo bello absque denuntiatione vexatus, talis filii crudeli & miserabili morte afflictus, cum me ad vlciscendas has iniurias efferret animi quidam dolor necessarius, occasionem afferrent Cæsariani exercitus, vbicunque posuerunt vestigia, mutilati, & affecti: tamen vt sanguini Christiano parcerem, & quod authorem huius victoriæ Deum dominum exercituum agnoscerem, quo nimirum vlciscente Cæsar ab audacissimo cœpto abstractus esset, potius quam humanarum virium auxilio: venienti ad me Legato Pontificis, de pace cum hoste denuo coagmentanda, lubens parui: etiam meas liberorumque meorum res interuersas eiusdem hostis beneficio accipere non recusaui. Contra hostis ne Fortuna quidem fractus minuit insolentiam, & Legati ad se Pontificii orationem, vt antea fecerat, instructissimis & promittentibus sibi victoriam exercitibus sic affectis & profligatis, contumaciter & superbe repudiauit, seque in Italiam recepit ardens & cumulatus ira, inueteratoque odio nostri nihil quicquam nisi de pernicie nostra cogitans. Atque adeo sese de integro reparaturum vires minitatur, & eam vlturum in me de qua conqueritur iniuriam, quæ a me profecto nulla (quod sciam) in eum est profecta: nisi hoc ascribere iniuriæ voluerit, quod me supra quam voluerit aut sperauerit, eius obsistente conatibus, vel numine potius eius vlciscente contumaciam, effectum esse intelligit, vt inuectus in me iracundius, quam fortius exsequutus videatur. Quorsum hæc tandem omnis, dicetis, spectat oratio? nempe vt quam obstinato cum hoste bellum habeam, intelligatis: & cum iam is mecum agat, non quam late regnaturus, sed regnaturus ne sim, eius etiam administri an victurus; mirum vt ne vobis videatur, si me posthac mea cautio adigat (vti adiget, si ab æquitate vestra nihil impetrauero) mihi ac rebus meis vt capiam vndecunque dabitur consilium: id quod mihi antea quidem licuit semper, & nunc necesse est etiam, loquatur licet in me hostis quicquid sibi libuerit. Ego vero semper habiturus sum (quod habui adhuc) præ oculis, tum vt ne vllo scelere me astringam, tum vt cuiuscunque armis vtar, si erit necesse vti, siue ad propulsandam iniuriam, siue ad res meas & liberorum meorum repetendas; tamen iis quibus sine nostra reprehensione non possint, ea arma ne noceant.

Reuerendissimi & Illustrissimi Principes, amici veteres, fœderati & consanguinei charissimi. Deus Optimus Maximus sacrosanctum hoc vestrum Imperium vobis ac reipublicæ Christianæ tueatur, atque etiam augeat: & ea vobis inspiret consilia, quæ postulare videbitur horum temporum occasio & necessitas.

EXPO-

IX.

EXPOSTVLATORIA CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA, DE VIOLATO TABELLARIO, AD AMPLISSIMVM CARDINALEM MOGVNTINVM: QVA CONVENTVS ITEM AD DISCEPTANDAM MEDIOLANI CONTROVERSIAM POSTVLATVR: TVM ALIA QVÆDAM EXPLICANTVR, AD RETINENDÆ PVBLICÆ CONCORDIÆ RATIONEM FACIENTIA.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, ETC. REVERENDISSIMO ET ILLVSTRISSIMO PRINCIPI ALBERTO, EADEM GRATIA ECCLESIÆ MOGVNTINÆ ARCHIEPISCOPO, SACRI ROMAN. IMPER. ELECTORI, ATQVE IN GERMANIA CANCELLARIO SVMMO, SACROSANCTÆQVE ROMANÆ ECCLESIÆ CARDINALI DIGNISSIMO, ETC. CONSANGVINEO, AMICO, ET FOEDERATO CHARISSIMO,

S.

QVum proximam ad Septemuirale istud amplissimum vestrum collegium a me scriptam epistolam tabellario ad te dabam, per te virum eo ipso in Collegio Principem cum collegis tuis communicandam; tum equidem ostendebam vehementer me demirari, neque id certe immerito, nihil iam tanto interuallo responsum a vobis fuisse ad priores Guilielmi Bellaii Legati ad vos nostri literas: quibus videlicet vbi aditus eo perueniendi sibi comperisset ipse omnes esse interclusos, postulata nostra detulisset, de priuatis illa quidem nostris rationibus, sed tamen ad officium proprie iudiciumque vestrum, & publicorum auersionem incommodorum (vt quæ maxime) pertinentibus. Interea vero dum me responsionis expectatio vestræ suspensum ac sollicitum habet, ecce tibi non admirationis nouæ tantummodo, sed expostulationis quoque oblata causa est, & ea profecto non minima. p. 311. Etenim quum iam tabellarium dimisissem, tum mihi e Germania prior ille tabellarius, cui literas suas Bellaius ad vos perferendas crediderat, præsto fuit: a quo ego quum itineris sui rationem acciperem, varie profecto & pro eo ac debui affectus sum. Initio enim quum ex eo audiebam, fuisse a plerisque vestrum humaniter & acceptum & dimissum, rescripsisse item nonnullos ad Legati mei literas: quosdam promisisse paratas literas se ad reditum eius habituros; mirifice (vt par erat) ea in me beneuolentiæ significatione recreabar. Verum vbi, quam pro redditis literis ab Illustrissimo Ioachimo Brandenburgensi Marchione, tui fratris filio accepisset iniuriam, intellexi; tum vero hac contumelia grauissime non commoveri non potui: eiusmodi enim ea fuit, nullam vt rem in hoc genere post hominum memoriam, insigniorem non modo ad vos vnquam delatam sed ne a quoquam quidem auditam esse arbitremur. Nam quid veteres illas commemorem Regum & populorum expostulatas grauius inter se, ac vindicatas acerbius iniurias? Ego enim adhuc nullam audire memini, quæ tam sine vllo exemplo quidem ea sit, magis tamen ad exemplum pertineat. Berlinum tabellarius cum literis Legati mei, & mandatis ad Marchionem venerat: tabellarius ille inquam Principis, nec id tantum, sed (vt mihi hoc meo iure dicere liceat) Christianissimi Galliarum Regis nuntius, credo & amicitiæ nostræ, & veteris societatis authoritatem aliquid valere alioqui debuisse. Sed vide, quam pro nihilo ea mihi omnia fuerint, quo minus ab eo quidem (a quo minime debui) indignissime contemnerer ac violarer. Venit ad Marchionem cum literis ac mandatis nuntius meus. Marchionem, vt fit, honorifice salutauit: reddit etiam quas ad eum habebat literas. Accipitur sane,

quod ad speciem & simulationem attinet, non omnino inhumaniter: diuertit, nec id iniussu Marchionis, in cauponam: vnde commodius posset, quandocunque liberet, accersiri. Nec erat quicquam quare secus suspicari posset is, quem consuetudo inter nos, ac fides mutua, & libertas ad vtrosque vltro citroque commeandi, securum præstabat: ita vt nihil omnino doli, nihil insidiarum vel periculi subesse videretur. Atque non multo post reuocatus ad arcis ipsius ingressum, humaniter in vaporarium est deductus, ibidemque cum aulicis aliquot iussus discumbere. Quo post paulo ingressi viri quinque primarii, ex quibus duos tantum se nosse dicit, alterum Marchionis magistrum equitum (Marescallum vocant) alteri Eustathio Schlebello nomen esse: cæteros, quinam essent, ignorare. Eus inquit meus nuntius, vbi ex se de suo primum, deque Legati mei toto itinere, atque vbinam ille tum ageret, & quo stipatorum numero iter faceret, quæsiissent: deinde ad incutiendum terrorem & trepidationem, minaciter esse percontatos. Quonam ipse in loco, & quibuscum cædem eam fecisset, cuius reus ageretur: postremo nunquid ex eorum esset incendiariorum numero, qui tum Germaniam nocturnis incendiis deuastarent & perderent. Cum negaret, vllius se homicidii aut incendii sibi conscium esse: se nuntium nostrum affirmaret: eius mandati administrum, a quo cum nihil discessisset, nihil in quenquam hominum scienter fecisse, quod ab vllo reprehendi posse arbitraretur. Tum ii nihilo hac responsione facti æquiores, dum nuntium nostrum, vt latronis satellitem excutiunt, in earum exemplaria literarum inciderunt, quas Legatus meus communiter ad vos dederat, & formis vt excuderentur ea tantum gratia curauerat, vt quam ego ad æquas me demisissem conditiones, vniuersi per Germaniam intelligerent. Ea quidem exemplaria & aliquot præterea literas Legati mei, nondum iis ad quos mittebantur redditas, tum vnius atque alterius vestrum ad Legatum eundem meum epistolas, tabellario nostro per summam contumeliam abstulerunt: subinde sciscitantes, Annon satis sciret, quam inter me & Cæsarem belle conueniret? annon edicto publico Gallos omnes, & quicunque Gallicæ ditionis essent, regionis illius aditu prohiberi? quæ tanta illi fuisset confidentia, vnde iste contemptus esset, vt non impetratis publicæ fidei literis eo per se venire ausus esset, vbi libellos dissiparet huiusmodi, quo vno facto incendiarius vere dici possit atque debeat? vtpote qui Cæsari, ac rebus eius plus inde incommodi atque periculi attulerit, quam si pagos duodecim igne immisso aliquando consumpsisset. Quum iterum ille mandata patroni excusaret, cum nihil offensionis a se prudente fuisse ostenderet, cum testaretur antiquissimam Imperii vestri cum hoc Regno meo societatem, quæ publicæ fidei literarum loco esse sibi debuisset; quo etiam nomine & abs te Marchionis patruo, & a cæteris quos ante adiisset Principibus, & acceptus & dimissus fuisset humaniter: illi miserum hominem diuina humanaque iura atque auxilia implorantem, onustum grauibus catenis, quas tum collo, tum sinistro brachio inuolutas miserabili aspectu gestabat, spreta Dei religione, ac humana societate, gentiumque omnium iure violato, in custodiam crudelissime & inhumanissime coniecerunt. Habes hactenus quam honesta & iusta causa nuntium meum fœderatus & amicus in vinculis habuerit. Iam venio ad reliqua. Ibi cum ille totos dies quinque, grauiora morte supplicia exspectasset, rursus iidem ad eum ingressi, diligentius exquirunt, quidnam rerum toto itinere fecisset, dixisset, audiuisset, minati etiam, se de eo quæstionem habituros, nisi vltro confiteatur omnia. Addunt illum a patrono suo iis periculis fuisse de industria expositum, & Principes illos, qui se dixerant rescripturos, hoc ideo promisisse, quod scirent eum nunquam ad se reuersurum. Quibus ille minis tam præsens certumque sibi supplicium capitis significari ac promitti intelligebat, vt ne nunc quidem dubitet, eas pœnas se daturum fuisse, nisi diuino potius beneficio quam humano subductus fuisset consilio. Quo in loco mira Marchionis in me iniquitas, & improbior quædam maleuolentia & iniuria extitit.

Nam

Nam cum miser ille forte fortuna elapsus esset e vinculis, ac tum fuga, tum latebris, sibi salutem quæsiisset: Marchio edicto suo, florenos quingentos præmium ei proposuit, qui ad se fugitiuum illum retraxisset incendiarium (ita enim tabellarium ille designabat meum) quem Rex Galliarum ad vastandam igne Germaniam summisisset, quique magicis artibus & præstigiis e carcere aufugisset. Dignumne per Deum immortalem edictum, quod in Regem Galliarum, a Germano Principe, hoc est, a fœderato in fœderatum non temere tantum, sed (ne quid durius dicam) tam maligne emitteretur? Quid enim, patiensne, an dissolutus hoc in edicto videar, si æquo animo dispendium hoc famæ, hanc atrocem iniuriam, a Marchione illatam paterer? præsertim cum non modo nulla esset a me prouocatus iniuria, sed non obscura etiam mea in eum voluntate, officiis etiam meis, vel in hoc ornatus, quod ego ad eum quoque inter cæteros causam meam vltro detulissem. Ad quam tantam contumeliam & hoc quoque accedere voluit, quod miser ille hoc edicto rusticorum obiectus est furori, qui cum iacturam (vt audio) magnam ab incendio fecerant, tum etiam præmio inuitabantur ad illius perniciem. Cuius si innocentia nihil commouebat Marchionem, nihil miserrimi hominis & peregrini apud exteros solitudo, nihil afflicti & plane perditi calamitas; an etiam illum nihil nostri nominis, nihil Imperii vestri maiestas, nihil nostræ societatis & amicitiæ reuerentia, nihil humanæ communitatis leges, nihil religionis ac pietatis obseruantia debuit commouere? Dimanarant ad me quidem antea clientum aliquot meorum aliæ querimoniæ, qui se dicerent aliena quædam a commodis suis in Germania esse passos: audiebam apud vos agi, & traduci honorem meum & opinionem in circulis & conuiuiis: neque ignorabam quoties in Germaniam Legatos mittebam, siue ad refutandas aduersariorum in me calumnias, siue ad alia quæcunque procuranda negotia, eos passim intercludi, obseruari, obsideri. Postremo & hoc etiam intelligebam, de quo ego sic vobiscum expostulandum esse duco, vt quam ab æquitate vestra sit, & a nostra coniunctione alienum, vosmetipsos cogitare, proque societatis inter nos & fœderis ratione statuere, maximopere cupiam & flagitem. Intelligebam (inquam) nihilo mitius hodie cum vestratibus agi, qui mihi ad retinenda vel obtinenda mea nomen darent, quam si vobis, Imperio vestro, templis, delubris, calamitatem omnem & solitudinem attulissent. Hæc tametsi omnia vt indigna erant, ita mihi videbantur, quod Rex amicus, quod socius, quod in legitimo atque hæreditario regno more maiorum constitutus, quod alieni nunquam appetens, quod maiorum meorum in omnes officiis, meis etiam in plurimos, mihi viderer esse meo iure commendabilis: tamen ea (quoad eius fieri poterat) sic ferebam moderate, nulla vt mihi oblata sit interim de vobis bene merendi occasio, in qua non experti siris, sicuti & in posterum (nisi vobis aliter videbitur) experiemini, summam meam in commoda eiusdem Imperii vestri communia diligentiam, in singulos ordines benignitatem, in

p. 314 omnes homines beneuolentiam & fidem. Nam nec ego meopte ingenio tam libenter de amicis bene mereri desino, quam grauate nuntium illis remitto: nec eas omnes iniurias arbitrabar, aut a vobis, aut ab vllo in quem statuendi ius esset vobis, sed a maleuolis meis atque aduersariis tantummodo proficisci: qui quum ipsi nihil intentatum vellent relinquere, quo antiquam illam inter nos consuetudinem dirimant, sibi vero persuaderent futurum, vt si nostris hominibus iniuriose in Germania habitis, ego Germanis paria in hoc regno meo rependerem, tum inter nos tandem committeremur: hac vtique persuasione moti, & spe imbuti, curauissent clientes & Legatos meos male in Germania excipi & haberi. Tum quæcunque ad me inuidia obruendum maledicta iudicabant accommodatissima, quum ex conscientia suorum in me factorum & consiliorum sceleratissime deprompsissent; neque vellent aut purgandi mei, aut quod deonerarem de inuidia, in eos traiiciendi a quibus staret inuidia, locum mihi ac facultatem vllam superesse: tum vero illos

illos ad vim arbitrabar animos intendere, atque in eo laborare, vt quos nullis poterant artibus disiungere, acerbitate certe suppliciorum ab eadem euerterent coniunctione, atque mutua inter nos beneuolentia. Ad postremam hanc iniuriam tantum abest vt eodem quo priores gradu ponam, vt ne dissimulare quidem eam possim: nempe qua sim ab eo affectus, a quo minime debui: & in eo Imperio, quod a maioribus meis acceperit præcipua pacis ornamenta, & libertatis suæ in periculis præsidia tutissima: liceat enim hoc mihi sine inuidia dicere: in eo (inquam) Imperio, qui cum amice semper vixerim, quod quo sponte offenderem, ne nimirum quidem vnquam in me fuit: in eo meum nuntium, & ab eo Principe, quocum ego Rex socius & amicus de summa reipublicæ Christianæ velut cum arbitro agerem (coniuncta est enim eiusdem reipublicæ periculis qua de nunc agitur controuersia) insidiose capi, contumeliose haberi, vinciri, custodiri, veste, zona, pecuniis, armis, equo, sarcinis, meis ad Principes Imperii, & Principum ad me litteris spoliari, & quo mihi grauior conflaretur inuidia, pro summisso incendiario, atque a me subornato, capitali supplicio destinari: ad hunc retrahendum, trucidandum, efferatum vulgus, & persuasione iniuriæ, & præmio proposito concitari. Ego sane, dum ille miser etiam tum iniuriæ illius ac violentiæ immanitatem, pallore, macie, trepidatione præ se ferens, catenarumque adhuc impressa ostendens vestigia, flens apud me miserabiliter casum suum deploraret: cum hoc ipso commotus sum vehementer, tum edicto illo insolenti esse me insigniter violatum, grauissime doleo. Tuam vero, amplissime Princeps, hic appello conscientiam & memoriam, ecquid aliud Legati mei ad vos literæ, ecquid mandata continebant, præter meam de iniuriis, deque itinerum infessione querimoniam, cum postulatione iuris coniunctam? idque præsertim apud eos, a quibus vt non postulassem, expectare tamen debueram. Marchionem porro audiris, nunc quoque se hac vna ratione defendentem, quod dispersa circum Germaniæ ciuitates earum literarum exemplaria, plus Cæsari attulerint incommodi, quam si opulentissimi pagi duodecim incendio illi periissent. Quodnam vero eiusmodi esse potest incommodum, nisi quod iis literis aduersus maleuolorum & obtrectatorum nostrorum calumnias, aliquando est defensa veritas? Sed hæc ratio non video quid habeat in quo possit consistere, nisi forte vnus hic fuit ab Imperio ad vos translato Cæsar, cui non modo iura Imperii omnia tradidisse Germania videatur, sed a cuius etiam præscripto nihil audearis recedere: cuius vel iniuriis omnibus patrocinari vos oporteat: qui cuiusuis existimationi notam inurat, si quem de possessione vi eiiciat, si clam, si dolo malo in alienæ rei possessionem obrepat, eam vos confestim esse eius propriam atque legitimam iubearis: quicunque autem re aut verbo eidem restiterit, vel ad vos prouocarit, quorum esse debet earum rerum peculiaris ac propria cognitio, hunc vos in hostium publicorum, hunc incendiariorum in numero habere cogamini. Neque enim adduci possum, vt voluntate vos potius adductos, quam impotenti eius tyrannide adactos, hæc videre ac pati posse putem. Veruntamen si acceptam a maioribus vestris libertatis, æquitatis, ac religionis gloriam retinere vultis, cur alios potius, quam vos ipsos respicitis? Cur non aliorum securi, vestri memores estis in æqui bonique iudicio? aut si patimini æquo animo, diuina humanaque iura impune violari, cur non libenter etiam de antiqua illa laudis possessione deceditis? An cum apud vos toties, nunquam tamen nisi iuste querar, nunquam animos vestros, nunquam æquas aures habeam? a plerisque repudier? Senatum petens violer? cum hoste interim bellum habeam, qui omnes cum omnibus reconciliationes gratiarum in meam vnius ambiat perniciem? Cur igitur mihi non liceat iam tot annos, & has, & alias multas indignitates passo, contumeliis omnibus onerato, amicitiis, clientelis, contra fœderum leges nudato, bello crudelissimo absque denuntiatione vexato, legatorum offensione, per eum etiam a quo ius expectari oportuit, violato, rarissima indole p. 310.

indole filii, crudelissima & indignissima necati morte afflicto, veneno ipse quoque vt tollerer, appetito, a vobis denique neglecto, deserto, derelicto: cur non liceat (inquam) mihi ac rebus meis aliunde capere, vndecunque dabitur consilium modo tamen vt quam ego mihi ac rebus meis adhibebo cautionem, ita eam adhibeam, vt si maledicta quidem non potero, certe crimen effugiam. Sed redeo ad postremam hanc, qua de nunc agitur, iniuriam: de qua prius quam ego apud istud amplissimum vestrum Septemuirale collegium publice conqueror, mihi visus sum facturus operæ pretium, si apud tuam familiariter Amplitudinem expostulauero. Etenim cum tu primas isto in Collegio feras, sis in Germania istius Imperii Cancellariorum summus, ingenii grauitate polleas, iis dotibus fueris, in ordinem patrum Ecclesiæ cooptatus, iis nominibus abhorrere omnium maxime debeas (vti mea quidem sententia facis) ab iis omnibus quæcunque vi ac iniuria tentari, agive a quocunque contigerit: maxime vero eidem Marchioni cum sis patruus, a quo violari ius gentium & quantum in eo fuit, disturbari vitæ societatem, moleste (vti par est,) sis laturus; non dubito quin omnem sis operam, omnem curam atque solicitudinem adhibiturus, vt ille in salutaribus tuis monitis acquiescens, memoriam huius offensionis, cum animi æquioris atque resipiscendi significatione, tum insigni aliquo deleat officio. Quod si pro ea, qua valere apud eum debes authoritate perfeceris, proculdubio pro eius personæ quam sustines officio, pro mutua inter nos fide ac necessitudine, pro maiorum opinione nostrorum, pro Christiana pietate, pro communi omnium & in præsens & in futurum otio, pace, tranquillitate laudabiliter ac sancte feceris Summa igitur meæ apud te postulationis hæc erit, vt de Marchionis facto ita statuas, meam vt dignitatem possim apud omnes integram obtinere: deinde vt communicato cum amplissimis istis & prudentissimis tuis collegis consilio, illam seueritatem moderemini (nolo enim grauius quicquam dicere) qua in Germania passim (vt dicebam) animaduerti audio in vestrates omnes, quicunque mihi meruere milites: postremo vt iisdem istis de rebus, deque eo quod sperari vultis mihi ac liberis meis esse relictum in æquitate vestra perfugio, dilucide mihi & significantibus verbis aliquando rescribatis. Ego sane nihil rerum omnium inter homines magis ex animo cupio, quam publice ac priuatim sic inter nos conuenire, nonnihil vt potius ad amicitiam nostram coniunctionemque pristinam accedat, quam vel tantillum de ea decedat.

Reuerendissime, Illustrissime Princeps, consanguinee, amice, atque fœderate charissime, Deus Optimus Maximus Amplitudinem tuam tueatur semper, atque etiam augeat.

p. 315.

X.

AD VNIVERSOS IMPERII ROMANI ORDINES, CHRISTIANISSIMI REGIS DE INDICENDO CONVENTV, DEQVE SIBI OBLATIS PER SOLIMANNVM TVRCARVM REGEM PACIS CONDITIONIBVS, EPISTOLA.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, ETC. REVERENDISSIMIS, ILLVSTRISSIMIS, INCLYTIS ET SPECTABILIBVS SACRI ROMANI IMPER. ORDINIBVS, CONSANGVINEIS, AMICIS. FEODERATIS CHARISSIMIS S.

QVum per hosce dies crebris amicorum ad me literis, mihi significatum fuerit, Cæsarem Carolum certos homines misisse, qui a vobis auxilia peterent, tum ad nostros aduersus sacrum vestrum Imperium conatus (vt dicebat) reprimendos, tum vt Solimano Turcarum regi occurreret, quem aiebat etiam inuitatu atque hor-

tatu

tatu nostro exercitum in vos comparare: visum est mihi pro antiqua illa inter nos iam inde a prima gentis vtriusque origine contracta coniunctione amicitia, non temere ferendum esse, vt inter vos inauspicata hæc de mea erga vos omnes voluntate opinio, taciturnitate mea diutius senesceret: quin potius vestram duxi omnium & singulorum æquitatem & prudentiam etiam atque etiam implorandam, vt ne continuo fictis huiusmodi & commentitiis accusationibus aures vestræ pateant: quas accusationes non modo me refutaturum, sed traiecturum etiam in eum ipsum accusatorem spero & confido: modo vt nos nihil grauemini, senatum iis de rebus mihi dare, quemadmodum ego id a vobis, & ante hac sæpe ac diligenter petii, & nunc denuo etiam atque etiam efflagito: tum vero officii vestri & quam sustinetis personæ ratio mihi videtur, vt concedatis, exigere. Atque vt ad primum accusationis eius caput veniam, prætermissis iis omnibus quæ contra me Cæsar nulla fœderum habita ratione multa egit, & quæ tametsi quidem tuendæ nostræ integritatis ratio vt exponam, hoc loco postulat, quia tamen non flagitat, præterire malo. Ego, amplissimi ordines, qui nam ii sint mei conatus, quos apud vos Cæsar tantopere vt a commodis Imperii vestri alienos criminatur, quos publico Germaniæ consilio vindicandos quiritatur, non video. Enimuero si posteaquam omnes frustra sum aggressus retinendæ atque stabiliendæ pacis inter nos & concordiæ rationes, ea tandem armis recuperare tentauero, quæ mihi per vim atque iniuriam ablata Cæsar retinet; vel si sanguinem vlcisci meum aliquando in animum induxero, quem vos quibus artibus quamque crudeliter & scelerate isti appetierint, audiuistis: ego vero neque non recordari, neque recordari sine lacrymis vnquam possum: vel si bellum in Cæsarem hoc tempore suscepero, quo is scilicet (postquam ab eius me insidiis liberauit Deus Optimus Maximus causæ meæ complexus æquitatem & innocentiam) iactitare publice non erubescit, se nullius gentis aut hominis auxilium aut fauorem aspernaturum, dum eam vlciscatur, quam in se queritur a me profectam esse iniuriam: an me ideo Amplissimi ordines continuo perduellionis reum esse, continuo vestri Imperii hostem iudicabitis? Tametsi ego quidem huius de me quærimoniæ nullam agnosco omnino causam, nisi forte quod obuiam illi cum exercitu in me irruenti, supplex & reuinctis a tergo manibus, non prodierim, neque me ad eius pedes illico abiecerim: quemadmodum ipse sibi persuadebat fore: certe apud summum Pontificem, apud Cardinalium Ecclesiæ Romanæ sacrorum ordinem, apud omnes omnium Principum, ciuitatum, populorum Legatos, ita se facturum dictitauerat, si se habere militem existimaret, adeo & rudem & inexercitatum, atque me iudicio quidem suo habere prædicabat. Verum ad rem vt p. 316.
redeam, Ego, Amplissimi ordines, etiam vt vindicaturus sim aliquando tam atroces eas, neque homini vel dissoluto ferendas iniurias, tantum abest tamen vt aduersus vestrum istud Imperium moliri ac tentare quicquam velim, vt e contrario nihil minus cupiam eius causa laborum suscipere, quam maiores olim mei susceperunt, quamque ego me suscepturum antehac sæpe obtuli. Iam quod Cæsar addidisse fertur, Solimanum se hortatu atque impulsu meo, ad inferendum Christianis atrox bellum accingere: equidem de illius apparatu non ita pridem ex multorum ad me literis intellexi, in quibus erat etiam, adornare Solimanum eos exercitus quanta maxima vnquam fecisset cura, celeritate, diligentia, idque (vti vulgo ferebantur) ad vlciscendum id quod in Africa proxime damnum acceperat. Cur id autem existimabitur meo fecisse vel hortatu, vel consilio, si quum olim a Cæsare vocarer in eiusmodi suspicionem criminis, æque atque nunc etiam vocor, exitus adhuc fidem fecit me fuisse purum plane atque innocentem? Aduersus autem hunc tanti hostis apparatum, vt se potius compararet Cæsar, quam vt bellum in me, (quod nunc omni conatu facit) de integro instauraret, æquum proculdubio vel hac vna ratione foret, quod cum illi causam dedit arma in nos conuertendi, dum pro Rege Afro bellum intulit, tum vero id longe audacius & maiore spe aggredi-
endi

endi, occasionem vnus affert, misera inter nos virium nostrarum accisione, ex hoc tumultu intestino: quem non minus obstinate nunc tuetur, quam eiusdem prius voluntarius author fuit. Sed veretur, opinor, atque refugit leuitatis & inconstantiæ sibi notam inurere, si contra quam se publice testatum meminit, non omnia susque deque ferat tum priuata sua, tum publica rei Christianæ incommoda, potius quam vt caput sit vnquam a suscepto semel in me bello auersurus. Quin & plerique mihi nuntiant, etiam quidam a Constantinopoli recens (ego vero temere vobis affirmare non ausim) eundem ipsum vestrum Cæsarem hoc nunc vnum agere, hoc cogitare, in hoc laborare, vt quibus ego Solimani eiusdem viribus & opibus, antehac mihi ne cogitanti quidem oblatis, vti nolui, non modo ad inferendam, sed ne ad arcendam quidem iniuriam; illis ipse (inquam) Cæsar viribus vltro & ambitiose expetitis, ad me vnum exercendum, diuexandum, conficiendum abutatur. Sane vero vtcunque se res habet, mire instat Solimanus, atque inter hos apparatus mihi iam aperte denuntiat, nullum se amplius dubitationi locum reliquum esse velle, quin aperte significem, pacatone me, an hoste, in re præsertim nihil ad me præcipue, nihil ad Christianorum commune pertinente vti, sibi sperandum sit. Cogitate porro vosmetipsi cum animis vestris, amplissimi ordines, consanguinei, amici, socii atque fœderati veteres, quorsum tandem hæc mihi proponatur optionis, hoc maxime tempore necessitas: quo ego scilicet in extrema sim positus fortunarum omnium ac vitæ, salutisque nostræ dimicatione. Cogitate (inquam) ac redite quæso in memoriam eorum omnium, quæ tum iis ipsis ad vos literis, tum aliis non vnis, ad eos Principes, ad quos designandi Cæsaris cura pertinet, commemoranda duxi. Recordamini, me iam statim ab initio, cum res adhuc in apparatu magis quam in administratione belli versaretur, Legatum ad eos misisse cum mandatis amplissimis petitum atque oblatum Cæsari, iuris nostri ex moribus & exemplis disceptationem. Qui cum ipsi hortati me ad id, atque in primis vrgere debuerint, tamen postulata mea non repudiarunt modo, sed Legatos etiam & nuncios meos violari passi sunt: neque id tantummodo, sed accurrere suos clientes, & certatim ei nomina dare, qui me indicta causa, contraque ius & fas omne opprimendum, exigendumque regno susceperat: neque id tantum etiam, sed in eos quoque animaduertere, quicunque mihi ad propulsandam iniuriam atque perniciem, adducti coniunctionis nostræ memoria meruissent: atque ita animaduerti, quasi Imperio illi vestro, aris, focis, templis, periculum, vastitatem, solitudinem attulissent. Quæ cum ita omnia se habeant, quæso vos, si vt implacabili, si vt contumacissimo omnium hosti, facilius possim obsistere: si vt de altero sim securus, æque formidabili quidem ipso, sed neque adeo vel iniquo vel implacabili: si vt ne cum illo hic se coniungat (a quo illo intelligo non iam fortunas meas, vt

p.397. antea, sed vitam hanc atque animam peti) cum hoc ego pacem fecero: addite si placet, nulla interim eorum habita ratione, qui nullam ipsi periculorum & incommodorum meorum habuerunt: quæso vos (inquam) ecquænam mihi assignari eo nomine culpa, vel conflari iuste inuidia poterit? Vel si poterit, annon illam iustus dolor excusabit atque diluet? mihi vero dilectissimi consanguinei, amici socii, atque fœderati veteres, cogitata diu ratione constitutum est, pertentare malle omnia, quam vt nostram antiquam illam coniunctionem non omnino retineam: aut si minus retinere possim, testatissimus certe non relinquam, omnem a vobis eius rei culpam, a me partem illius nullam extitisse. Vos itaque re integra commonefaciendos esse duxi, quidnam ego in præsenti rerum mearum acerba ea quidem & anxia, sed inculpata difficultate, mihi capiendum esse consilii existimem, Cuius sane consilii, atque adeo cautiones, & vos quoque, nisi per vos steterit, participes fore velim & confido. Etenim ego ita omnino constitui, si quo Solimanus apparatu contendere dicitur, eo contendat: neque animum suum Cæsar ad clementiorem inclinauerit sententiam: cæteri vero Christianæ reipublicæ ordines incom-

modorum meorum interim spectatores, quidam etiam impulsores, authores, fabricatores esse perseuerauerint; quasi salus illius in mea vnius consistat pernicie, cuius in salute consistere potius bonam partem & salutis & ornamentorum illius existimo: ego (inquam) omnino ita constitui, cum eo me depacturum, si quas aliquando potui, etiamnum impetrare possim pacis aut induciarum conditiones. Vestrum porro erit de iis omnibus (si quidem ita placet, & videtur) mihi per literas respondere, atque voluntatem significare vestram, gratumne vobis futurum sit, si quanto vos huic incendio propinquiores video, propter loca quædam in limitibus vestris ab illo iam capta, tentem ego apud illum, vt ipsi quoque ad me iisdem pacis ac induciarum conditionibus adiungamini. Atque vtinam cæteri omnes Christiani nominis ordines eo essent affectu, ea voluntate, ea denique propensione; & animorum inclinatione ad pacem, vt vnusquisque rationi obediendum sibi duceret: atque alter alteri vt ne nocere vellet, quo nos simul omnes, quicunque Christo eidem Domino militamus, communi animorum consensione viam inueniremus, qua ille ab inuasione nostri deflecteret: atque in alienas a fide nostra gentes tantummodo, vires suas & instructissimorum exercituum robur converteret.

Reuerendissimi, Illustrissimi, generosi ac spectabiles, consanguinei, amici & fœderati charissimi, Deum immortalem enixe precor, vestrum vt Imperium vobis & reipublicæ Christianæ perpetuo conseruet ac tueatur. Lutetiæ, die XXII. Ianuarii M D XXXVI. ad calculum Gallicum.

XI.

p. 318.

CHRISTIANISSIMI GALLIARVM REGIS AD PRINCIPES ET ALIOS IMPERII ORDINES EPISTOLA, QVA SENATVM DE MEDIOLANENSI CONTROVERSIA SIBI DARI POSTVLAT, ET ALIA QVÆDAM SVPER SOLIMANI EXPEDITIONE SIGNIFICAT.

FRANCISCVS DEI BENEFICIO FRANCORVM REX, ETC. VNIVERSIS ET SINGVLIS SACRI ROMANI IMPERII ORDINIBVS, FOEDERATIS, SOCIIS, ET AMICIS CHARISSIMIS S.

Qvanquam ego, Amplissimi ordines, ex superioribus non paucis meis ad vos literis, (quæ vt ad vos vniuersos & singulos aliquando peruenirent, quoquo modo potui, operam dedi) constare omnibus arbitror, nihil prorsus intentatum nos reliquisse, vnde imminentibus ex renouato inter me ac Cæsarem bello, reipublicæ incommodis occurri posse sperauerim: quia tamen ex amicorum ad me literis conuentum a vobis Wormaciæ Vangionum propediem esse habendum intellexi; conquiescendum adhuc mihi non putaui, quin eadem quoque ipsa repeterem, quæ prioribus illis Epistolis non postulaueram modo, sed enixe etiam flagitaueram: nempe vt pro eo quem geritis magistratu, pro eo quod in commune Christianorum nomini, quod maiorum nostrorum inter nos communium memoriæ, quod mutuis vicissim inter nos acceptis & collatis beneficiis, debere videmini officio, conuentum tandem indiceretis, ad quem mihi Legatos actionum mearum omnium peritos libere ac tuto securosque offensionis omnis mittere liceat: qui tam aduersariorum meorum refellere possint maledicta (si quod forte superest eiusmodi, cui virorum illustrium famam esse subiiciendam arbitremini) quam etiam nostræ liberorumque nostrorum causæ rationes ad eas res con-

confirmare, quibus rebus sub Imperii quidem vestri clientela positis, ad nos vero pertinentibus, nullo nostro merito sumus, nullo neque more neque exemplo spoliati: qui tamen quemadmodum earum rerum causa inter eiusdem Imperii vestri clientes enumerari, dicique non inglorium nobis esse ducimus: ita nos vobis neque incommodo neque dedecori futuros arbitramur. Et Legatos quidem nostros, Amplissimi ordines, quanquam accipere a me legationem vlla de re, Imperiis atque edictis prohibeamini: iam nunc tamen vestra nixus æquitate dimitterem, nisi serius de indicto conuentu vestro accepissem: quem fortassis, & (vt ego existimo) eo animo, deque industria Cæsar improuisum & inexpectatum indici voluit, ne indictionis ad me perueniente fama, causæ mihi per legatos eo in conuentu exponendæ explicandæque (vt qui in tenebris ipse versari, quam in luce mavit) occasio daretur & facultas. Duo porro percrebuisse iam video, & in ore atque sermone omnium esse, de quibus referendum Cæsar esse ducit, ac de quibus a nonnullis consultus istius vestri ordinis non infima authoritate viris quidnam ipsis ducerem esse respondendum: quoniam ad me quoque, atque ad eam quam apud vos petitionem institui, pertinere puto visum est nostri esse officii, nostram vt vobis iis de rebus sententiam aperirem. Conqueritur apud vos Cæsar de impensarum immanitate, quas gerendo, vno eodemque tempore tot disiunctissimis in locis bello, sustinere cogitur: accedere ad id nouum a Solimano Turcarum Rege in Christianos omnes præcipueque in Germanos bellum: imparemque ferendo ei oneri se testatur. Proinde cupit vt interim Imperii vestri senatoribus salaria, vt militi aduersus Solimani apparatum stipendia, vestro ære persoluantur. Horum primum, Imperii vestri senatum videlicet profitetur (vt est reuera) dirimendis clientum inter se controuersiis, iuri omnibus dicundo, tuendæ proborum innocentiæ, cohibendæ, improborum audaciæ, præ cæteris rebus omnibus accommodatissimum: atque ob
p. 319. id multis ante seculis a priscis illis Imperatoribus sanctissime institutum. Alterum, vt Solimani occurratur conatibus, Christianis inquit in vniuersum omnibus, priuatim vero Imperio vestro, vt si vnquam alias, hoc tempore maxime necessarium. In vtroque, vt video, idem spectatur Cæsari scopus, idem finis: nimirum vt ad nummos vestros celeriter perueniat. Ad vtrumque ita respondebo, viam vobis vt aperiam, qua impensis vt quam minime grauemini, atque honoribus interim vestris & dignitatibus fruamini sine periculo. Tametsi ego quidem non ignoro ad Cæsarem debere hoc potius pertinere, vt quem existimem eo fuisse priscis illis Imperatoribus suffectum, vt qua illi olim, eadem nunc ipse solertia, cura, vigilantia, ius vnicuique reddat, Imperiumque vestrum non tueatur modo, sed augeat etiam. Quo magis mirari subit, Ampliss. ordines, audere Cæsarem ad vos scribere, sibi ad ius reddendum, ad tuendum Imperium, hoc est, ad officium proprie suum, pecunias deesse: quæ abunde tamen illi ad inferendam iniuriam, ad interuertendas Imperii opes suppeditant. Nam hoc bello, quod causatur, sicut iniusto illo quidem, ita voluntario (vt excusationem hanc prætexere nequeat) vtrumque per eum agi confirmare liquido possum. Sed quum mearum quoque partium esse ducam, & Imperio prodesse, cuius me clientem agnosco Insubrium principatus ergo, & auertere omnia quæ inimica esse videantur vestro nomini, atque dignitati: ego ad posterius hoc ita profiteor, quoniam aliquo suspicionis odore a quibusdam est deprehensum, qui eius me rei admonitum voluerunt, hanc a Cæsare denegationem salariorum aliqua in causa esse, quo minus ego quum sæpenumero conuentum indici, senatum mihi dari, exemplis ac moribus me deduci petierim, & eo tempore quo Cæsar nobis in spem veræ pacis obtinendæ ingressis, de integro eam subuertit, & quo iam, volente Deo, incitatos impetus eius retardaueram, adhuc tamen id impetrare potuerim, quod negari mihi certe sine summo Cæsaris, sine famæ atque nominis vestri aliquo detrimento non potest: profiteor (inquam) me potius quam vt hæc vestro decori denegatæ vel dilatæ iustitiæ nota insideat, vel de

vestro salarium dare iudicibus cogamini, id me quamdiu nostra causa Senatus habebitur, deque nostra controuersia disceptabitur, suppeditare de meo velle: tantum vt disceptatore Imperii populique Romani senatu (qui vspiamne sit, haud satis scio) non Caroli Cæsaris redemptorum iudicium concilio decidatur. Tametsi ego quidem (vt plane loquar) nihilo leuioribus ad me defendendum, quam Cæsari ad me offendendum impensis opus esse mihi censeo. Sed cum videam eo rem adductam esse (bonam in partem accipi hoc a vobis velim, quemadmodum dico animo amicissimo) non grauabor, vt exemplum hoc in me Cæsar instituat, si qui posthac (vestris Cæsaribus ærarium publicum ad opprimendos eos exhaurientibus, quos tueri magis deceat) ius ab Imperii Senatu postulaturi sint, salaria iudicibus vt præbeant. Iam vt ad alterum petitionis Cæsareæ caput veniam: Ego, Amplissimi ordines, quum viderem Cæsarem (qui occupasse adeo possessionem Fortunæ sibi videatur) ardentem odio atque in me plus quam hostili animo, publice testari ausum, sua omnia prædæ Turcicæ permissurum potius, quam vt bello in me abstineret (quod ipsum sane aliud nihil erat, quam Solimanum ad paratam & indefensam prædam inuitare (quum viderem Cæsaris orationi reliqua conuenire, id pugnare illum scilicet, id agere, vt me (quantum esse in eo potuit) fortunis omnibus euerteret: ad apparatus Turcici famam, ad vtriusque Siciliæ trepidationem, ad populorum suorum diuina humanaque auxilia implorantium obtestationem obsecrationem nihil vel parum commoueri: postremo cum viderem ita me a Solimano vrgeri, vt differre non possem, quin vel illi pacatum me fore promitterem, vel hostem ex professo experirer, quo pacato vti poteram, & quo vti erat necesse: adactus sum ea necessitate, quum iam vel minima dilatio temporis plena esse periculi mei videretur, cum altero placabiliore scilicet hoste Solimano depacisci inducias, vt aduersus impotentem, implacabilem hostem Cæsarem facilius me tuerer ac defenderem. Verum istas inducias tamen ea ratione sum depactus, vt quoad eius fieri potuit, non vni mihi tantummodo, quasi vestra cæterorum Christianorum pericula pro nihilo mihi habenda esse ducerem, sed Christianis in vniversum omnibus consulere prouidereque studuerim. Cuius rei vos ego testes appellare possum, si quidem ad vniuersos meæ literæ peruenerunt, quemadmodum eas proximo Ianuario mense ad amplissimum Cardinalem Moguntinum, vt cum cæteris communicaret, dedi: ad quem eas peruenisse certo scio. Vtcunque est, etsi responsi nihil a vobis tulerim, Legatus tamen meus hanc ipsius Solimani vocem excepit, *Nihil se, nisi prouocatus fuerit, Germaniæ nociturum.* Ac tum fortasse factu facile fuerat, vt vos mecum ad easdem pacis aut induciarum conditiones adiungeremini, idque vt mihi relinqueretur integrum, quantum per obstinationem hostis importunissimi licuit, curaui atque prouidi. Porro autem vestrum erit ea de re (dum est integrum) statuere, meque, si vobis ita videbitur, consilii vestri atque voluntatis admonere. Vos me sane ad eam rem (vt quam maxime omnium velim) interprete fidelissimo, sponsoreque officiosissimo vtemini: vt qui persistere cupiam in illa ipsa eadem erga vos animi beneuolentia, vobis meo iudicio non incognita. Vicissim vero & hoc a vobis, Amplissimi ordines, quæ non semel antehac feci, diligenter etiam atque etiam postulo, & veluti meo quodam iure debitum efflagito, vt qui e vestratibus milites ad me tuendum, ad constituendum aut recuperandum fortunarum mearum statum, stipendia mihi fecerint: eo apud vos esse velitis loco, quo ii esse debent, qui mutuæ originis, societatis, necessitudinis, amicitiæ memores, depellere vt decuit a cognatis, a sociis, a necessariis, ab amicis iniuriam voluerunt. Tum pueri huius, per quem vobis hæ reddentur literæ, tutum itum & reditum, non a vestra ipsorum quidem (a quibus ea timere nolo, quæ ne Barbaris quidem in mentem, vt committant, venire debeat) sed ab eorum præsteris iniuria, quibus nihil esse sanctum experior, & fortasse non nemo vestrum intelligit.

Reue-

Reuerendissimi, Illustrissimi, inclyti, generosi, splendidi, amplissimi, spectabiles, & prudentes amici, socii, fœderatique charissimi, Deum Optimum Maximum veneror, vt quod isto conuentu statueritis, decreueritis; fœlix, faustumque sit vobis, cunctæ Germaniæ, Imperio vestro, & Christianis in vniuersum omnibus. Medone, Parisiorum agro, Pridie Cal. M. D. XXXVII.

XII.

FRANCISCVS DEI GRATIA, FRANCORVM REX, ETC. ILLVSTRISSIMIS ET EXCELLENTISSIMIS PRINCIPIBVS IOAN. FRIDERICO EADEM GRATIA SACRI ROMAN. IMP. ARCHIMARESCHALLO, ET PRINCIPI ELECTORI, LANDGRAVIO THVRINGIÆ, MARCHIONI MISNIÆ, ETC. ET PHILIPPO HASSIÆ, CATTORVMQVE COMITI, ETC. CONSANGVINEIS, AMICIS, ET FOEDERATIS CHARISSIMIS,

S.

Redditæ sunt mihi litteræ, vestro fœderatorumque vestrorum nomine quibuscum Schmalcaldiæ tum conuentum habebatis, tertio Nonas Martias ad me datæ. Quarum tria potissimum esse capita animaduerto. Primum quidem excusatis quod superioribus eodem in loco conuentibus habitis, Orator noster nonquam expectabam responsionem tulerit: causam etiam affertis quare ne nunc quidem decerni a vobis Legati ad nos potuerint. Deinde postulatis vt hæreditariam illam beneuolentiam ac fidem, qua Germanos omnes semper sumus persecuti, perpetuo tueamur ac retineamus: neque vos & qui vobiscum eandem in societatem coierunt, a nobis destitutos velimus, quin singulari eorum atque vestræ in Ecclesiæ concordiam & Christianæ reipublicæ otium animo, voluntatique suffragemur. Postremo, quid consilii de Synodo ceperitis, significatis copiose, ostenditisque scire velle, quæ sit ea de re mens nostra. Quod ad primum attinet, multo gratissimum fuit intelligere, quicquid superiore conuentu omissum est, id neque a culpa vestra, neque abalienato a nobis animo profectum fuisse. Quamobrem qui rerum summæ apud vos præsunt, si (quemadmodum constitutum vobis esse video) Legatos ad
p. 312. me sunt missuri, hos ego humanitatis genere omni sic accipere cogito, vt si literæ meæ illis (quemadmodum scribitis) suaues sunt visæ, conspectus noster nihilo minus iisdem iucundus sit futurus. Ad caput alterum sic habetote: Scire vos opinor, viri amplissimi, gentem quidem Germanicam, ex qua velut stirpe genus meum duci non solum libenter profiteor, sed magno etiam in honore pono, tanta necessitudine semper cum Francica coniunctam fuisse, vt maiores nostri vtramque fere pro vna eademque gente habendam censuerunt. Quod si qui adhuc sunt, qui non ita existiment, vehementer meo quidem iudicio falluntur, manifesteque originem nostram ignotam sibi esse præ se ferunt. Itaque mirum videri minime debet, si quæ inter cæteras nationes pacta sunt atque inita fœdera, literarum monimentis & quam validissimis fieri potuit cautionibus nitantur: qua vero inter nos necessitudine vincimur, ea demum vna sit, quæ cum ex sese ipsa consistit, tum in populi vtriusque pectoribus impressa longa temporum serie egisse radices altius, inseuisseque hanc non iam consuetudinem, sed potius naturam videtur, & ita inseuisse, vt quantumuis corruptis vetustate ac situ (si forte aliquando contingat) mutuæ beneuolentiæ velut tabulis, ipsa tamen amicitiæ inueteratæ vis non idcirco labefactetur, ac ne in dubium quidem vocetur: nec illa præteriti temporis ab omni prope æternitate memoria nobis a maioribus nostris per manus tradita, satis ad legem & authoritatem non futura sit. Deum enim hominesque testor, quantum ad me attinet, viri amplissimi, me hac in re non modo ad maiorum meorum ingenium accedere voluisse, verum etiam, vt præcederem, elaborasse. Quod mea-

quidem sententia ita est vniuerso orbi testatum & cognitum vt nihil hostes meos, eosdemque vestros (quales, estis experti) amicos, peius his proximis annis habuerit, quam quod senserint, viri sagaces, nullum aliud propugnaculum aduersum suos ad immodestum illud immodicumque totius orbis Imperium conatus, firmius nostra amicitia opponi posse. Quare nihil est cur miremini, si omnes omnium temporum calumniatores comminiscendis disseminatisque calumniis, mendaciis, confictisque in me criminibus arte & diligentia superarunt: quam solam inierunt labefactandæ amicitiæ nostræ rationem. At Dei benignitate, vestra vero prudentia, nostra item erga vos fide, de qua præmiis nullis, nulla aureorum montium pollicitatione deturbari vnquam potuimus, repulsi fractique sunt. Qua ex re iudicium ego quidem facio, magisque in dies aduerto, quam isti male operam suam ponant, communes (cur enim non ita eos appellem?) aduersarii nostri, cum insidias eorum vel pueris (quod dicitur) infantibus detectas, ac manifestas esse constet. Nihilominus tamen quoniam literis multorum ad me perfertur, eos eandem vsquequaque cautionem (vt in prouerbio est) occinere, nec proximo conuentu vllo esse pudore cohibitos, quominus odii sui virus omne in me iamdiu conceptum, in tanta tamque celebri virorum amplissimorum corona euomerent, statui mihi faciendum, vt certa quædam atrociorum criminum capita, quibus nomen meum absentis deferunt, & nos vulgo traducunt, diluenda, & causam meam agendam curarem, nimirum vt re cognita, veritatis ipsius luce, mendaciorum istorum tenebræ discuterentur. Non quo istos tamen, qui ea in me maledicta effuderunt, tanti faciam, vt illis responderi a me oportere iudicem: cum neque illi, si id sua sponte faciunt, sint eiusmodi, quibuscum mihi rem vllam esse velim: & si authorem suum ea de re laudant, ille non nesciat, quid sibi, quum quid de me secus dicere ausus est, respondere solitus sim. Quid ergo? an hoc a me agitur, vt vobis innocentiam meam probem? Nequaquam. Neque enim mihi cognitu facile quidem videtur, vtris maiorem iniuriam facerem; vobis ne, si de vestra erga nos amicitia, quæ a recta bonaque opinione separari nequeat, dubitem; an nobis, si apud vos, hoc est, viros integerrimos, ne alia existimatione simus, vereamur. Quorsum igitur hæc spectat defensio? Eo sane, vt qui genere ipso rerum potestis omnem ex omnium animis, & iuris nostri, & aduersarii iniuriæ dubitationem tollere, nunc sit vobis in promptu singulas partes, quibus alter absoluatur, alter condemnetur, explicare. Quod omnino facturos vos pro vestra erga me beneuolentia mihi ipse promitto ac recipio. porro autem hoc vos pro certo habetote, cum Apologiam quandam recognoscerem, quam ad refellenda istorum in me crimina & conuitia curaui ad vos perferendam, in ea me nihil deprehendisse, quod vel transuersum (vt aiunt) digitum a rei gestæ veritate discedat, quodque pro vero ab vniverso orbe recipi non debeat: & vt ita vobis persuadeatis, velim. Quod ad tertium attinet totius epistolæ vestræ caput, breue est quod responsurus sum: atque eo breuius, quod ad ea, quæ scribitis, nihil addi aut debere, aut posse videatur. Reliquum est, vt calculum meum ponam. Hoc igitur suffragium meum breuiter obsecro accipite. Eum me semper sensum in hac re habuisse, vt quemadmodum temporibus nostris perutile, vel potius necessarium arbitrarer, publicum Christianorum conuentum loco haberi libero, minimeque ad alterius partium iniuriam opportuno, eumque rite ac diuini illius Spiritus instinctu & nomine, more maiorum agitari, in quo ageretur de publica & vtilitate & Ecclesiæ totius conciliatione & consensu; si quid horum deesset, nullo modo coitionem eiusmodi probarem: & vt quod res est dicam, & antehac quidem, & nunc maxime in ea sum opinione, vt non aliter recte atque ordine concilium haberi posse mihi persuadeam, & ita persuadeam, vt contrariæ sententiæ authoribus aures nunquam sim in posterum patefacturus. De Scotorum Rege, cuius & mentionem facitis, curabo diligenter, vt quod velle ostenditis, literæ cum illo vestræ communicentur. Neque est quod dubi-

p. 322.

dubitetis, quin ille authoritatem meam sit sequuturus, pro suo in me studio & obseruantia, quam eandem filii pietatem in patrem interpretari possum, præsertim cum ipse mihi conscius sim, eum a me inuicem non secus, quam liberos amari & obseruari.

Illustrissimi & excellentissimi Principes, consanguinei amici, fœderati, charissimi, Deus Opt. Max. ornamenta vestra tueatur atque augeat. Farræ, X. Calendas Iun. M. D. XXXVII.

XIII.

APOLOGETICA EPISTOLA ET SENTENTIA CHRISTIANISSIMI REGIS AD AMPLISSIMOS SACRI ROMANI IMPERII ORDINES SCRIPTA.

QVod Christianissimi Galliarum Regis apud vos vel opinionem, vel gratiam, vel authoritatem maledictis eleuare obtrectatores studuerunt, iampridem, viri Principes, amplissimi ordines, inclyti conuentus conciliaque Germani nominis, animaduersum est, id eos quidem morbo quodam animi, ac linguæ petulantia magis quam iudicio egisse: at dedisse tamen operam, quacunque id ratione tentare potuerunt, vt temporum nostrorum omnem inuidiam in nomen Gallicum, atque in Gallorum Regem ipsum transferrent: denique vt vos nominis nostri, ac generis totius Francici authores, vel veris parentes, a nobis abalienarent, qui vestri & esse & dici contendimus. ac tametsi eorum iniquitas se in nonnullorum e vestris aures nimis familiariter inseruit, speraui nihilo secius, Ampliss. viri, pro vestra æquitate & sapientia, me facile apud vos veritati locum esse inuenturum, apud quos sese ipsa non tueri modo atque per se consistere, sed refellere etiam calumniam & explodere possit. Eam autem veritatem, dum breuiter expono, me sane beneuolis & attentis vobis vsurum esse confido, spero quidem certe, tantum enim abest, vt omnes istorum omnium calumnias pertimescendas putem, vt etiam non dubitem quin nobis tam sit causæ æquitas profutura apud vos, quam istis sua impudentia vobis hanc controuersiam disceptantibus, obfutura. Eoque id futurum magis credo, quod anno superiore itineribus per hostium insolentiam quoquo versum obsessis, tabellariis, qui ad vos hinc mittebantur, partim interceptis, partim interfectis, eorum etiam edicto (quo res indignior sit) quorum iniquum Imperium dissimulare cogebamini, cum interim nos ea ipsa causa nostri apud vos purgandi locum nonnisi augustissimum haberemus, vestra tamen æquitate factum est, vt vna velut Apologia, quæ ad vos & authore incerto, & itineris ratione incomperta peruenisset, tantum valuisse existimetur, vt conflatæ in nos inuidiæ pars non minima in calumniæ retorqueretur autores: vos etiam vt & Francorum genti, hoc est generi vestro, & ipsi etiam Regi gentili atque consanguineo, veritate comperta, esse cœperitis æquiores. Hæc vero quum ita cesserint, quid nunc tandem sperare non possim? quippe non modo repressa, verum etiam Dei primum immortalis
p.323. benignitate, deinde Regis Christianissimi incomparabili & virtute & fœlicitate, labefactata hostium nostrorum, vestrorum etiam aduersariorum (ne quid grauius dicam) insolentiæ & arrogantiæ pristinæ causa, adituque nobis ad vos summo vestro beneficio, nec minori animorum vestrorum magnitudine patefacto. Est certe, nisi me longe fallit opinio, cur mihi de vestra humanitate & beneuolentia quippiam non mediocre promittam, vt qui neque mea sponte, neque item temere cuiuslibet hominis insistens vestigiis, sed Regis optimi, integerrimi, vobis amicissimi, ac propinquissimi autoritate fretus, vobis eadem illa confirmanda, atque iis etiam gratiora exponenda quædam susceperim; quæ ante ex aliis, qui nec commendatione pari apud vos, nec gratia valerent, non sine magna tamen animi attentione

ac vo-

ac voluptate accepistis. Quanquam ne id quidem quæ nunc agimus, tale est, vt in eo instructam valde, aut exactam, numerisue omnibus absolutam defensionem ordiar: quin potius id a nobis agitur, vt si qui forte adhuc sunt, qui superioris illius Apologeticæ epistolæ vel authoritatem, vel fidem in dubium vocent, quod ea istuc exierit, nec scriptoris nomine, vtpote incerti, nec cuiusquam subscriptione commendata: nunc tandem Regis confirmationem secuti, quam ipsius ex literis videre est, satis ea de re factum sibi esse intelligant. Nec enim ex ea ipsa Apologia (quisquis hominum tam egregia in patriam ac principem voluntate fuit, qui negotii huius rationem totam vobis exponens, innocentium causam suscepit suapte ipse sponte) est quod demere vel velim vel debeam. nam pauca sunt fortasse, quæ pro rei ipsius magnitudine addenda censeam. Eam itaque in partem hoc nostrum quicquid esse videbitur, accipiatis velim, vt quod vobis hoc legendum traditur, illius eiusdem esse partem Apologiæ existimetis: tametsi non eodem esse filo attexta videbitur. Minime vero offensum iudicium vestrum velim, sicubi res aliqua in priore illa defensione leuius perstricta, eadem in hac velut appendice vel repetetur, ad refricandam memoriam, vel copiosius aliquanto de Regis Christianiss. sententia & voluntate pertractabitur. Habetote igitur, Ampliss. viri, ex hac nostra, vt rudi fortasse & impolita sic minime fucata atque subdola defensione, mentis atque animi Regis, eiusque consiliorum summæ, imaginem & simulacrum, iconice (vt ita dicam) & ad viuum expressum: quæ prudentiæ vestræ pio specimine erit voluntatis probæ atque plane regiæ, vt significantissime loquar. Id autem a me eam in partem dictum est, vt ex eius Principis ingenio facile iudicare possitis, conficta fuisse illa crimina, scelerata aduersariorum impudentique vaniloquentia. Qui dum ipsi quidem neque pares ferre queunt, neque armis tamen de virtute contendere audent, ad conuicia se & calumnias, sua opinione firmissimum improbitatis præsidium & propugnaculum, conferunt: vnde atrocissima probra in nos, in Regem, in nomen vniuersum Francicum, velut infecta & recocta tela importunissimi homines, animo plus quam fas est hostili, iaculantur. Enimuero ex multis, & (si Deo placet) apposite ad speciem confictis criminibus, tria esse video præcipue animaduertenda, quæ maximam nobis inuidiam apud imperitos excitare queant, & quæ inter nos quidem, qui iam olim, atque a conditis propemodum nominibus & vestræ & nostræ gentis, sanguine, moribus, fœderibus, sumus quam coniunctissimi, vel grauissima odia, vel funestissimas simultates serere, atque alere possint. certe quidem eiusmodi sunt, iis vt isti se concordiam facile nostram diremptturos, ac publicam causam iugulaturos confidant. Iam primum Carolum Cæsarem a Rege, bello indicto, interpellatum ac reuocatum ab expeditione Turcica tumultuose vociferantur. Deinde ab eodem Rege incitatum euocatumque in Christianos Regem Turcarum scelerato commento (vt interdum est maleuolentia cum amentia coniuncta) proferre non veriti sunt. Tertium illud de bello Sabaudiensi vel crimen vel maledictum huiusmodi est, atque iis argumentis instructum, pariterque (vt iam dicta) sic ieiune ac frigide tractatum, indignum vt mihi videatur, in quo refellendo contendendum mihi sit vehementius.

Horum igitur criminum primum est illud, & serie temporis vetustissimum, quo clamitant Carolum Cæsarem a bello Turcico regiis armis reuocatum. Hæc qualia molestissimi homines arma fuisse intelligant, cum nulla norim: quodnam illud sit bellum Turcicum, denique vnde sit Cæsar reuocatus, cum diu mecum reputauerim: nulla possum suspicione assequi. Non me latet, Solimanum iam ante quinquennium magno tumultu, magnaque consternatione omnium, ac perturbatione in vtramque Pannoniam inuasisse: Cæsarem maximas aduersus illum & florentissimas copias coegisse, vt quidem fama fuit. Verum vt hæc omnia vera esse non inuitus credidi, quin maiora veris iactata esse, & sermone celebrata memini, ita explicare non queo quid in causa fuerit, cur trepide (vt isti volunt) se e P 114.

Ger-

Germania recipientem hostem, plane etiam profligatum, fugientique similem Cæsar non sit persequutus, cur occasionem illam tantæ gloriæ, tantique ad rempublicam Christianorum momenti neglexerit: cur denique victoriam iam partam de manibus amiserit. An vt nos sæpius cum terribilissimo hoste de salute, de vita, de libertate, de fortunis omnibus dimicaremus? Num etiam tum sese interpellatum esse ac retractum a Rege dicere ipse audebit? cum id omnibus satis innotuerit, adornanti expeditionem illam Cæsari Regem ipsum obtulisse peditum millia quinquaginta, maiorem multo partem (ne quid incommodæ suspicionis esset) e Germania delectam, equitum Gallorum millia sex, adhæc tormentorum vim ingentem, nec vero tantum hasce copias suas opesque in expeditionis illius & periculi societatem ei detulisse, sed proficiscentem etiam ad bellum, simul ipso in bello res gerentem, susceptis publice pro ipsius salute atque exercitus votis, & more nostro supplicationibus indictis, insuper prosequutum esse faustis ominibus, vt assolet, absentisque rebus perinde atque suis ipsius fauisse: postremo redeunti Cæsari preciosissimam illam, atque (vt ferebatur) laboriosissimam victoriam gratulatum misisse. Iis si officiis Rex Cæsarem ab expeditione reuocauit, faciendum illi quid fuit, vt retineret? Illa profecto si hominem interpellauere, si a persequendo Regis liberalitate atque eius generis beneficiis retractus est, quibus nos maxime incitari solemus: causæ nihil est, cur vel hunc credere possum Solimano hostem fuisse; vel si fuit, necesse est iis assentiar, qui Cæsarem negant tam obstinato implacabilique esse in suos hostes animo, quam homines plerique conqueruntur: qui si (vt reliqua persequar) tanto studio tenebatur, quanto isti prædicant, Turcicarum rerum funditus euertendarum, ac non potius sic suis cupiditatibus velificabatur, vt sub obtentu pietatis ac religionis sacra æque ac profana raperet & auerteret, & vero (vt plane loquar) vt hoc præclarum Imperatorii muneris tyrocinium ad miseræ atque exanguis & spoliatæ Europæ iniquam possessionem verteret, si tanta (inquam) animi contentione in hostem Christianæ pietatis ferebatur, neque, hac simulatione religionis tot nationum, tot populorum dominationi imminebat; si nostræ denique libertati, ac fortunis omnium non inhiabat auidissime; quid accidit cur auxilia nostra tantopere necessaria, ad id bellum & vltro & hilariter delata, Imperator repudiaret? atque is Imperator qui minime tardi aut negligentis speciem præ se ferat. Sed operæ pretium est audire, quid ad conditionem eam sibi oblatam responderit. Ait ad id bellum quod susceperat, iam non ope, sed opibus, non equitibus, sed argentariis; non vi tormentorum, sed copia nummorum; non denique sibi prompto, expedito, numeroso milite; sed prompta, sed expedita, sed confestim numeranda pecunia opus esse. Et hæc cum ita perspicua sint omnibus & cognita, vt negari ne ab illo quidem ipso possint, vel si omnium impudentissimus esse sustinuerit: tamen cum a singulari bonitate & liberalitate eximia proficiscerentur; videte quæso, viri amplissimi, hoc Regis tam liberale officium, tam opportunum, tam appositum, quam maligne, quam peruerse, quam sinistrorsum Cæsar ipse interpretatus fuerit. Deus immortalis, non veritus est dicere, Italiam liberalitatis subdolæ, & officii specie repetere nos tentauisse, & ostentatione delectus Germanici ipsius Germaniæ vires imminuere & exhaurire: atque ea ratione illam inermem & nudam, nec alienis tantum, sed domesticis etiam præsidiis spoliatam, infensissimis hostibus obiicere conculcandam. Qua in re si quæ in Regem maledicta edita voluit, nunquam vera esse censuit (id quod facile ideo mihi persuadeo, quo & Regis vniuersa anteacta vita, & recentia eius in Cæsarem ipsum officia longissime ab istiusmodi flagitii suspicione absunt) si non, inquam pro veris habuerit, quali ingenio quali sit integritate & sanctitate Cæsar, qui innocentiæ nostræ hæc crimina affinxerit, apud vos ipsi cogitatote. Sin vera ea fuisse putauit, quam ex Regis ingenio coniecturam facere non potuit, eam de suo hac in calumnia fecisse, p.381 quæso vt arbitremini. Verum illa fuit, scilicet belli Turcici species, magnifice ad-

vmbrata, in quo isti cum sibi ob hostem (vt loqui solent) deletum mirifice placent: tum vero de nobis ipsis, quos quo iure, quaue iniuria semper hostium numero habuere, multo magis (vt quidem est eorum sensus) triumphant, quam de hoste atrocissimo Christiani nominis. Nisi vero cum bellum Turcicum iactant, & Cæsarem reuocatum inde, ac vi extractum quiritantur, non illud in Germania gestum, tanquam momenti exigui verum posterius alterum insigne Africanum, cuius beatos illos & plausibiles triumphos a Diuo (si Deo placet) Carolo agi vidimus, significant. nullum enim video tertium esse, nec præterea vllum. Tametsi quod ad triumphum illum attinet, non dico quam sit nugaturium. Sed enim nullum iudicio meo Carolus in omni vita aut gessit, aut gesturus est bellum, quod verius Turcicum nominari aut debeat, aut possit, quam quo bello gentem illam alio tum intentam ad bellum Christianis inferendum prouocauit. Vtinamque ea falsa sint, quæ tamen sunt verissima, quæ quotidie cum ex Genuensibus & Venetis, tum ex aliarum omnium nationum hominibus audiuimus, qui in Africa aut mercaturam faciunt, aut alia ob negotia illuc commeant, imo vero quæ ex procuratoribus Ipsius Cæsaris accepimus. Nemo est enim eorum quin affirmet Solimanum, cum ex Persica expeditione rediret, publice apud omnes dicto eius audientes populos per literas, (quarum exemplum legimus,) questum esse, quod cum Tunetani ciues Regis sui tyrannidem ac violentiam pertæsi, Ænobarbum Turcicæ classis præfectum ad se asserendos asciuissent, seque eius commisissent fidei; illum postea securum & nihil minus quam vim a Carolo Hispaniarum Rege (sic enim eum appellant) metuentem, repentino bello oppressum de Tunetis possessione Carolus deturbasset, id tum demum, quum ipse Solimanus in longinquam expeditionem profectus esset, ausus facere, contra fidem ab oratoribus datam nihil eum interim rerum nouaturum. Proinde admonere, Solimanum, rogare, hortari singulos & vniuersos, sibi in vlciscendo hoste, vti ne deessent Siquidem certum ei omnino esse, vires suas omneis & copias quam primum in eum, a quo esset violatus, conuertere. Quare fabricandis nauibus, rei nauticæ instruendæ, sociis naualibus vndecunque cogendis animum intenderent: ipsum quod sui esset officii, in reliquis curaturum. Hæc si vera sunt, vt sunt verissima, equidem non video cur non recte (atque vtinam non tam vere) calumniatores homines bellum hoc posterius, bellum Turcicum nominare possint: quo quidem bello Cæsar Turcarum gentem in Christianam rempubl. prouocarit, incitarit, elicuerit. quippe cum illa gens dubio procul nihil motura in Occidentem fuerit, nisi prius lacessita vt video persuasum omnibus: impetus suos omneis, in res Persicas conuersura. Et eorum quidem consilii vel hoc inter cætera fidem faciet, quod Solimanus cum a nonnullis, quos non imprudens rerum taceo, quorumque maxime interearat mare hoc nostrum minime nobis fieri infestum, rogaretur, vt ab his nostris finibus abstineret, animum potius ad Orientis opes, quam ad Europæ vires adiiceret; respondit ille, *se non inuitum, vt quiesceret facturum, duntaxat quod posset integra sua existimatione facere: pateretur modo Carolus Ænobarbum suæ classis præfectum Tunetem, vnde depulsus, repetere: cæteris de controuersiis facile transactum iri.* Deus Opt. Max. faceret, vt latam conditionem rationibus Christiani nominis accommodatissimam acciperemus, nec tam improbe atque impie vel gloriæ nostræ vel cupiditati seruiremus, vel denique obstinato animo vsque adeo obsequeremur: melius profecto & commodius rebus Occidentis consuluissemus, ac de Christiana religione salutarius statuissemus. Nam per Deum immortalem, quid causæ fuit, cur non eadem de Tunete, id est Mahumetanorum latebra magna cum nostra laude & compendio faceremus, quæ paulo ante de Methone arce ac præsidio Christianorum illustrissimo ipsis Christianis, qui nos inuocarent, proditis maximo quidem cum nostro dispendio, sed maiore multo dedecore & ignominia feceramus? Hocne illud est tandem quod isti perhibent, de quiete & salute Reipublicæ semper se cogitare?

gitare; semper esse sollicitos? sua opera, studio, diligentia, virtute, fide illa omnia sustineri & seruari? præ illis priuatarum se rerum omnium & vtilitatum suarum rationem nullam habere? Anetiam id est Herculem alterum orbis liberatorem esse? alterum esse Cæsarem Romani assertorem Imperii? Hoc est religionis Christianæ propu-
p.416 gnatorem se vnicum velle videri, atque eo nomine apud omnes inclarescere? Quod si Rex, quem isti tam pii homines neglectæ religionis, quid dixi neglectæ? imo vero proditæ & afflictæ insimulant, hac occasione oblata aut alia eiusmodi, illud nescio quod propugnaculum aut castellum ad fauces Tunetis positum Solimano non restitueret; si non tyranno omnium quos terra sustinet, impurissimo (de Rege oppidi illius loquor) amicitiam renunciaret: si non ab inhonesto fœdere, si non a consensu Christianæ pietati perniciosissimo recederet: nisi iniurias omnes, si quas ab hoste accepisset, Reipublicæ quieti benigne remitteret: nisi Africanum omne imperium & inanes illos Europæ, Asiæ, Africæ titulos otio Christianorum condonaret: nisi denique omnia faceret, vt iam ingruentum nostris ceruicibus tempestatem auerteret: quid tum, obsecro vos, quid (inquam) non essent rigidi isti censores proloquuturi? Nonne cupidum, nonne insolentem, nonne impotentem animi, nonne iam moribus præsentibus intolerandum parum illis esset eum dicere? Sceleſtum medius fidius, nefarium, sacrilegum, impium, humanitatis, pietatis, religionis euersorem, aris focisque infestum Regem esse clamitarent: idque non iniuria. Neque enim vllum opprobrii, vllum contumeliæ tam inuidiosum genus est, quo non dignissimum eum homines merito iudicarent. Verum in hoc bello quidnam est tandem, in quo Regis benignitatem, humanitatem, æquitatem possit Cæsar desiderare? quid quamobrem Regem sugillare iure possit? Cœpit ipse hoc triennio classem parare in nostri litoris vicinitate, omnium quas nostra vidit ætas, atque audiuit, tum robore copiarum numeroque, tum omni apparatus genere longe instructissimam. Excipiebantur eius interim voces minarum plenissimæ, quæ ad Regem solum non dubie pertinebant. deprehensi & conuicti viri nefarii aliquot, qui tantam Cæsaris classem in Massiliensem portum accipiendam, quique Andreæ Auriæ (quem vos & de fide & de nomine satis nostis) Massiliam ipsam vrbem omnium nobis maritimarum opportunissimam, tradendam susceperant, & redemerant. Detectæ iam erant insidiæ, patefacta erat scelestæ expeditionis adumbratio. nec dubium erat quin verbo quidem ad Punicæ oræ oppugnationem tanta classis, re autem vera ad Christianæ expugnationem occupationemque vrbis iam dictæ parata esse videretur. Tam insigni iniuria Rex lacessitus, nec sic quidem ab vetere instituto suo discedendum putauit. Satis tum habuit ab insidiis cauere, reique euentum opperiri: nec in causa tamen fuisse facile affirmauerim sceleratam hanc perditorum hominum coniurationem, cur tandiu Cæsar suam profectionem distulerit: nec ei moram attulisse eam spem, quod de capienda per proditionem Massilia aliquid aut cogitauisset ipse, aut sperauisset. Nam id licet verisimillimum multis visum sit, quia tamen nihil vobis ex vano haustum tradere institui, neque quenquam nisi comperta re fraudis ac perfidiæ incusare, vestro sapientissimorum virorum iudicio rem totam arbitrandam relinquo. Id demum asseuerare iure possum, simul vt detecta est proditio atque oppressa, Cæsarem qui diu nullam ob causam manifestam cunctatus Barcinone in anchoris steterat, illico cum ingenti illo apparatu soluisse. Qui iam in altum prouectus id Regiis oratoribus, quod eos persæpe antea sciscitantes celauerat, consilium expeditionis suæ tandem aperuit, & hactenus tamen aperuit, vt Regi amico, Regi sororis viro, id demum significari vellet, sese in expeditionem quandam Christianæ reipublicæ gratia proficisci, suisque verbis per ipsos Oratores rogari, vt absenti sibi Regis fides atque amicitia perinde vt præsenti constaret, nec quicquam rerum interim in Italia moliretur. Hoc posterius tametsi durum, (nam superiora cum a Rege sponte semper exhibita essent, nihil attinebat postulare) verum hoc tametsi durum, & præter æquum videbatur additum, pro ingenio Regis tamen & perpetua voluntate in rempubl. ab eo non est recusa-

tum. *In Italia vt nihil nouaretur*, postulabat Cæsar. id contra ius æquumque iniungi sibi probe Rex intelligebat, indignarique eam ob rem iure poterat, idque eo etiam magis, quod præter hæreditarias in agro Insubrium possessiones, quas repetere debebat, recentem Francisci Sfortiæ iniuriam Mediolanensium tyranni, nullam moram admittere, nullam cunctationem perferre intelligebat hominum opinione. quippe pro contumeliæ acceptæ magnitudine e Regis tanti dignitate non erat, Tyrannum illum sinere diuturnum fructum violati iuris gentium carpere. Et nihilo secius tamen Rex placidissimus, cum vellet reipublicæ potius quam vel dolori proprio vel dignitati morem gestum pedem domo non extulit, quamdiu in Africa Cæsar belligerauit. Hæc si ad examen æquitatis vestræ perpendentur, viri amplissimi, nec futilia esse videbuntur, nec Cæsaris ostentationibus similia. Cæsar enim maluit alienæ tyrannidi in Africano negotio, quam suo officio, quam otio Christiani nominis & securitati consulere. Rex vero (vt cæteras causas, quæ & plurimæ erant & iustissimæ, prætercam) dolorem proprium, vindictæ occasionem cum æquitate coniunctam, publicæ tranquillitati, Christianorum quieti atque vtilitati postposuit. Neque vos latet tamen Sfortiam hac patientia Regis, hac animi æquitate indignum fuisse: qui in Legato Regis violando omnem barbarorum feritatem superauerat. Nam primum Regis Christianissimi Legatum comiter admissum, deinde crebro & familiarissime acceptum, ad extremum contra ius gentium trucidauerat. Tyrannus videlicet nulla virtute nec corporis nec animi præditus; ne inglorius moreretur, innotescere facinore immanitatis concupiuit. Et vero Diomedis illius Thracis & Busiridis Ægyptii, qui necandis hospitibus suorum nominum memoriam ab obliuione vindicauerunt, æquare gloriam contendit. etsi hoc illis præstitit in eodem genere crudelitatis, quod illi in aduenas & viatores, hic in ciuem & popularem: illi in quoslibet & ignotos homines nulliusque nominis, hic in virum nobilem, & legatione Regia functum, specimen dare ingenii barbarici voluit. Quod inauditum scelus & in primis nefarium, Rex & indignatione contumeliæ, & iustissima doloris causa percitus, vltum ire properabat: a quo etiam, cum diu hac de re satisfieri sibi postulasset, frustra habitus contemptusque erat. Neque ea tamen omnia Regium animum a communis vtilitatis atq; humanitatis studio abduxere, vt publicæ commoditati vel iuris sui vel iniuriæ persequutione præferret. Id quod tamen sine vlla cuiusquam offensione aut reprehensione facere poterat. Erant enim tum Regi ad manum omnia, quæ ad vindictam nefarii facinoris viam munirent ac rationem expedirent, tempus, res, occasio, copiæ, bonorum omnium, populi totius in optima causa consensus. quæ quamuis & viderentur, & essent maxima, non tamen tantum apud eum valuere, vt reipublicæ ratio ac vitæ consitetudo non multo plus potuerit. Vos itaque, vos appello, Amplissimi viri, vestrumque istud collegium, cuius, cuius (inquam) dignitate & gloria Imperio Romano sua constat adhuc prisca & Augusta maiestas; vos quæso atque obtestor, vt in re vestra contra veritatem atque æquitatem, calumniæ & vanitatis patroni & defensores esse ne sustineatis: præsertim cum apud Cæsarem ipsum ne dignitatis quidem istius illustrissimi collegii ius obtinere potueritis. Quanquam quid dico dignitatis? qui & saluti & incolumitati vestræ, affectatæ sibi quoquo modo tyrannidis, etsi iniquissimæ, tamen tutelam propugnationemque anteponere non dubitarit. Verum quoniam omnia sibi ignosci postulat & permitti, aliis contra nihil de summo iure remittere consueuit; hoc etiam in illus gratiam, vt æquum est, fateamur, in contentione humanitatis & beneficentiæ nimis inique Carolum Cæsarem cum Francisco Rege componi, Sit enim sane huius Regis Christianissimi, non istius Imperatoris Romani, de Christiano nomine bene & sentire & mereri. Itaque hactenus de illo & de illius in remp. voluntate dictum sit. Hoc certe quod sequitur, Regii plane fuit animi & moris, quod aliquanto post Africanum bellum confectum mortuo Sfortia, ne tum quidem Regem de sententia casus appositissimus & tan-

tanquam cælitus oblatus deduxit. Siquidem ea mors Sfortiæ omnem aditum in vacuam possessionem veluti caducam remigrandi Regi aperuerat, absente præsertim, hoc est e Sicilia nondum egresso Cæsare: vbi tum etiam & incommoda valetudine & rerum inopia omnium ex Africa reuersus, premebatur. Neque vero erat tum in re improuisa & repentina, vnde auxilium facile mitteretur Antonio Leuæ, qui tum forte Mediolanum cum Imperio quidem, verum sine exercitu obtinebat. Contra Regi præsto erant populorum studia, si iis vti in animum induxisset, pleræque arces præfectorum voluntate, permulta oppida Insubrium munitissima patebant: iam vero Rex ipse ad radices Alpium versabatur, cum ab rebus cæteris omnibus, tum vero maxime ab exercitu paratissimus: cum tot tamen tantarumque rerum copia atque oportunitas in idem tempus illud incurrisset, nihilo ille secius temperandum sibi esse duxit, adhucque expectandum, ecquid Dux ille Sabaudiæ pateretur ad æquitatem se adduci, apud quem iam decennium erat, cum assidue per internuntios Rex ageret, vti ablata per vim & retenta, moribus sibi restituerentur. Quæ cum ita essent, ecquis crederet Regem viribus, opibus, studiis, causa denique ipsa superiorem, adde etiam (si ita videtur) & animo & rerum vsu, nihilo (vt leuissime dicam) Cæsare inferiorem, ne ad hanc quidem occasionem loco se fuisse moturum? Nemo opinor. Atqui ne significationem quidem vllam huiusmodi dedit. Et quanquam toties ante expertus in se Cæsaris animum, & vero certior factus, Cæsarem Regiæ suæ primoribus iureiurando illo ad ostentationem Imperii exquisito affirmasse, potius extrema se exempla passurum, quam vt in Italia Regi vel tantulum retinere, in quo vestigium figere posset, per se liceat: attamen iterum atque iterum & sæpius tentandum esse iudicauit, si quo pacto hominis ingenium molliri posset & mitigari: & si minus illum æquitatis & officii respectus, at hominum certe existimatio, & temporum communium ratio eo adducere posset, vt aliquando non inuitus faceret, vt Mediolani possessione sibi cederet. id autem erat, vt alienum, quod per summam iniuriam occuparat, iusto domino redderet, non armis quæ (si in armis ius poneret) promptissima erant, sed iure, sed legibus repetenti: hoc est, vt Christianorum quieti prouideret, cuius rei causa velle se omnia præ se ferebat, tum quidem certe: nam nunc, ne simulat quidem. Neque vero fuit vlla tam iniqua conditio, quam non pro æqua, si modo ratio sui aliqua haberetur, Rex fuerit amplexurus. Acta autem res inter vtrumque per Oratores fuit, ita vt fieri aliquid posse speraretur. Quidnam igitur ille? Diem de die ex industria ducere, Regem pacis cupidissimum, studii eiusdem simulatione frustrari, dum sacramento quoscunque potest, adigit, exercitus comparat, dum pecuniam ad stipendia militum vndecunque cogit, dum locis opportunis munit oppida, dum quacunque potest ratione, quorumuis hominum animos sibi conciliat, alios etiam per fraudem ab Rege alienat. denique dum populos Regi audientes solicitat ad defectionem, & Regis vero familiares qua spe, quibus præmiis, quibus pollicitationibus potest, calcata iusti, æqui, honestique reuerentia, corrumpit. ac ne pluribus, dum omnia omnium ingenia, qui vnquam arte, diligentia, industria, labore ad ambitionem valuere, non æquat modo, verum etiam vincit. Vbi autem hæc ex animi sententia omnia successere, tum impetu sane incredibili, viribusque post hominum memoriam formidolosissimis Regem vndique a fronte, a tergo, a lateribus adoritur: Galliam ipsam, quid Galliam dixi? imo Europam potius atque Asiam & Africam spe quadam infinita & libidine dominandi inexplebili deuorat, ne id quidem obscure ferens, se non ante quieturum, quam Regem, nec tantummodo Regem, sed Regem Christianissimum, Regem fœderatum & socium, Regem cognatum, prætereaque Regem sibi ex sororis suæ matrimonio ante alios affinem factum, de Rege priuatum, de locupletissimo egentissimum omnium, & si natura pateretur, de propinquissimo alienissimum reddidisset. Proh Deum Immortalem! quo tandem ista animi impotentia eruptura est, nisi prouidentia cæle-

ftis frænos impofuerit? Mithridatem olim Regem Ponti, cum a Populo Romano iuftisfimis armis premeretur, quod maximis contumeliis ciues Romanos in Asia fociosque affeciffet, antiquorum monimentis traditum eft poft grauisfimas clades acceptas, Fortunæ fuæ mifericordia non vicinos modo Reges ac neceffarios fibi populos commouiffe, verum etiam nationes illas, quæ fupra Euxinum pontum incolunt, immanes & barbaras, & ab omni propemodum humanitatis fenfu remotas, Regii nominis fanctitate atque reuerentia fibi ad auxilium extremique cafus focietatem adiunxiffe: vt cum illo quidem, quocum nulla alia caufa aut necesfitudine iungebantur, tamen pericula fua omnia ac fortunas communicari voluerint. Tute vero populi (vt vis) Chriftiani Imperator, non tantum Chriftianum, fed Chriftianum Regem, Regem etiam Chriftianisfimum, & quo nunc affinitatis iure vtimur, Regem fratrem tuum poft illas tot tantasque a te illatas iniurias, homo barbaris inhumanior, nullo nec dicto nec facto laceffitus, bello atrociffimo atque fceleratiffimo incautum opprimere conatus es: & quem amare, quem tueri, quem defendere, fi quis alius violaffet, debueras, omni dignitate fpoliare, omnibus fortunis euertere, fpiritum eius haurire & fanguinem exorbere voluifti. O ingenium truculentum! o mores ab humanitate Chriftiana abhorrentes, iftique Maieftati tuæ minime confentaneos! Atqui illa eft vis violati numinis, illæ funt animi confcelerati tenebræ ad lucem illuftrem caligantis, vt qui fe in grauisfimum aliquod & nefarium induunt flagitium, iis confilii acies & mentis ipfius oculi in illa vefana concitatione animi, velut tenebris intus offufis, iam fui impotentes fint. Illas, illas inquam voces ab omni humanitatis more, & focietate communis vitæ diffonas & difcrepantes, non prius emifit ille in publicum, quam apud fefe ftatuiffet, ita fe diftrictum Regem & irretitum tenere, vt nullus iam recipiendi fui locus ei fupereffet. Id enim fibi nec prouidentisfime nec intelligentisfime perfuaferat. Nam Romam quidem cum paulo ante veniffet, vbi ad eam perniciem accommodatisfimos hominum fenfus inuenerat, illiusque fuæ fententiæ non fautores modo, verum etiam authores nequaquam afpernandos, illo tamen in Pontificio fenatu, illo principe orbis terrarum confenfu, negare non aufus erat, fua nihil intereffe, quod Rex Duci Sabaudiæ bellum faceret: nec fe ea re bello ab Rege lacesfitum, nec fœdera ideo violata videri. Equidem etfi (vt plerique audiftis) nihil Regem tum prohibere poterat, quin exercitum, fi vellet, in quosuis promoueret Italiæ angulos: id tamen vt faceret tantum abfuit, vt etiam copias Vercellis oppido illius agri munitisfimo, & momenti fine dubio ad obtinendum Mediolani dominatum maximi, fed tum imparato retraheret, dum de omni controuerfia, Cæfare ipfo rogante, & Pontifice Paulo vrgente tranfigeretur, idque fummi illius ordines, vel potius Imperatoris ipfius (vt poftea cognitum eft) arbitratu. Et vero tum quidem eam fpem nobis Cæfar iniecerat, vt pax conuenire poffe videretur, quo facilius, dum pacis confilia fimulabat, occulta belli ftudia disfimularet: quod totum fallendi genus fic ab ifto eft adminiftratum, vt certas etiam ipfas conditiones tota de re proponeret, quæ fi reciperentur, de Mediolani poffesfione fe confeftim deceffurum oftendebat. Quas conditiones pofteaquam Cardinalis Lotharingus, vfus ad ipfum incredibili celeritate itineris, & ad eam rem miffus ab Rege Legatus, accepiffet pro poteftate, & comprobaffet; Carolus, qui illa omnia ad fallendum compofuiffet, qui videret noftras copias occafionem rei gerendæ non minimam amififfe, fuas procedere cœpiffe, qui etiam (fi Deo placet) a Marchione Salusfiorum homine perfidisfimo, quem pollicitationibus aureorum (vt dicitur) montium corruperat, milites omnes deditos ac vinctos, & prouinciam ad quam fciebat eum pro Rege mittendum, breui recepturum fperabat. Qui igitur hæc omnia in finum fibi ceffurâ certa iam & geftiente fpe confidebat, & præfertim qui de fuperiori rerum fucceffu in pofterum conie&turam non dubiam faceret, fententiam fe mutaffe perfricta neque fatis augufta fronte (ne quid amplius dicam) refpondit. nec

nec id tamen (bone Deus) quum diceret, erubuisse fertur. Negauit se ad easdem, quas ipse paulo ante tulisset, conditiones descensurum, quin imo nec ad alias quidem nobis iniquiores, quas Cardinalis pacificator missus, pacis publicæ pro Regis more cupidus, alias atque alias in medium afferebat: nihilque iam nisi arma, cladem, excidium, extremam vniuersæ Galliæ perniciem loquebatur. diceres eum iurisiurandi ac societatis & fœderis fidem non officio & honestate, sed commodo atque vtilitate metiri. Atque ea fuit ad illa tempora, viri Principes, pacis toties frustra desideratæ a nobis, frustra toties tentatæ, & Cæsaris conditionum tyrannicarum summa. Nec vero quæ secuta sunt, aut æquiora, aut commodiora nobis a Cæsare fuerunt: piget enim referre quæ toto illo tempore, deinde castris ad Aquas Sextias Romanorum quondam in prouincia positis fecerit, quum ad eum etiam tum de pace referretur. Quo tempore cum Annas Mommorentius præfectus Aulæ regiæ, quem castris ad Auenionem positis Rex sibi legauerat, summam sibi rerum creditam ac mandatam vt prius in pace sapientissime, ita tum illic in bello fortissime administraret, nihil ipse quidem prætermisit quod ad pacem salua Regis ac gentis dignitate spectaret. Hic per Deum immortalem, quæ dubiis adhuc vtrinque rebus, quæ iam perditis Cæsaris, * dicta, facta fuere? quale hoc tandem est, quod iam fugam circumspectans per Pontificis Pauli internuntios, Regi iam plane victori ea ipse imperaret, quæ vel victo haudquaquam esset imperaturus, nisi videri vellet & crudelis & impudens. Sed hæc & his similia permulta prudens prætereo, simul ne in eundem maledicentiæ scopulum, ad quem aduersarii naufragium iamdiu fecerunt, ipse quoque impingam: simul vero ne non secutus mei Regis exemplum videar qui nihil vnquam tam alienum nobilis aut egregii hominis instituto duxit, quam hostem maledictis non modo lacessere, verum etiam propulsare. Cum quo vtinam ipso Rege hostes, quam facile maledicendi & insania transuersi
P. 330. rapiuntur, tam essent parati vel de pacis studio, & placabilitate, vel de belli gerendi ratione, & magnitudine animi contendere: aut in has miserias in quibus hodie versamur, non essemus coniecti: aut in his diutius opes non contereremus. Nam alterum, ad arma ne iretur, facile impedisset: alterum, postquam eo ventum est, pacem, vel alterutrius fortasse interitu nobis, hoc est, Christianæ reipublicæ reddidisset. Proh Dei hominumque & vestram in primis fidem! tantamne esse hominum iniquitatem, tantam rei indignitatem, tam præposteram istorum voluntatem, vt qui se publicæ quietis & salutis vindices, nos contra, vtriusque hostes, vtriusque turbatores appellant: tamen quocunque in rerum statu positos videas, neque rem pace componere, neque dirimere bello velint? hoc enim posterius plane expeditio illa ipsorum Massiliensis docuit, nonnihil hæc etiam Belgica, in qua Rex hoc tempore ius suum armis repetere, & se suaque aduersus infestissimos hostes munire coactus est; cum in neutra hactenus progredi in aciem, & de summa rerum prœlio decernere ausi sunt, *facta toties a nobis pugnandi potestate. Nam superius illud omnibus abunde probatum esse confido, consilia istorum videlicet semper a concordiæ studio ac pacis mentione aliena fuisse. Nam quod arrogantiæ genus, quod superbiæ, quod autem exemplum crudelitatis contumeliæ florentibus eorum rebus non sumus experti, & perpessi? quos non dolos & vafricias dubiis adhuc rebus eius, quam non obstinationem animi iam afflictis sensimus? Qui quam-

* Illustrat hunc locum Sleidanus lib. X. p. 291. *collectis iam viribus, & per mediam Italiam facto itinere, valido cum exercitu Cæsar in prouinciam Galliam inuadit. Rex ad Auenionem castra posuit, inter Rhodanum & Druentium flumina, & deuastatis agris, qua parte Cæsarem esse descensurum videbat, cum pugnandi potestatem non faceret in summas illum difficultates coniecit nam inopia rerum omnium Cæsar abductus, & multis hominum millibus ex inedia & contagione desideratis, Antonio quoque Leua sublato, cum reliquas copias dimisisset, Genuam redit.*

quamdiu illum fortuna in sinu veluti Iunonium puerum & partum matris suæ (vt ait ille) aureum gestauit, vix nos congressu aut colloquio dignatus est: tantum absuit vt nos nostra repetentes æquis auribus audiret. Age postea quam de rerum successu & communi belli Marte dubitari cœptum est, quanto ille æquior factus est aut humanior? Qui etiam amisso ad Aquas Sestias, & pene deleto exercitu, in eadem animi acerbitate amarulentiaque permanserit. quum essent tamen qui sperarent, hac offensione belli, hominis animum ad æquitatem aliquam perduci posse: idque sibi haud dubie aliisque polliceri & spondere auderent, non mediocris illi quidem neque iudicii neque authoritatis viri, quos ea de re Pontifex Paulus, Christiano nomini prospiciens, miserat: atque hoc illi ita futurum iudicabant, ea ratione maxime adducti, quod Regis Christianissimi maximus natu filius, in quo prius controuersiæ pars non minima resedisse certas ob causas putabatur, esset de medio sublatus. Hoc vnum modo verebantur, ne Rex præsente fortuna elatus eas recusaret conditiones (si iterum offerrentur) quas rebus adhuc dubiis Cæsar Regi latas, ab eoque acceptas, ipse qui tulisset & præscripsisset, improbarat ac fecerat irritas: haud facile dixerim, minorene fide, an maiore animi impotentia. Verum easdem illas si vicissim a Rege quoque ferrentur, Cæsar ipse pro rerum euentu magni beneficii loco arrepturus putabatur, & amplexurus cupidissime. De Regis animo qualis tum (vt dixi) in pacis conditiones futurus esset, in tanto rerum successu erat non paulo magis incertum. Videte nunc igitur obsecro, viri Principes, & apud vos ipsos perpendite, quam præter multorum vestramque fortasse opinionem accidit, quantoque natura magis quam fortuna in vtramuis partem humanus inclinatur animus. Mutata erat in vtroque, neque hoc paruo momento Fortunæ, id est rerum apud multos omnium moderatricis ratio: idem ingenii habitus, idem animus, eadem vtriusque voluntas remanserant, vt neque Franciscum ab humanitate secundæ res, nec Carolum aduersæ ab immanitate deterrerent. Nam ille quidem conditiones quas aduersante Fortuna, tamen vt iniquas sibi, nec dignitati suæ conuenientes, suo iure posset ab sese amoliri, easdem obsecundante rerum cursu, velut æquas ac dignas amplitudine sua, publicæ concordiæ amore & Christianæ pacis studio amplexus est. Hic contra, populi Rom. Imperator nominis Christiani vindex (vt quidem videri cupit) & Cæsar & Augustus, quod in medio victoriarum plausu, pacis causa, vt quidem ipse dictitabat; verum vt res erat, simulandi ac decipiendi consilio obtulerat; idem ipse sublimi illo statu grauissime inclinato, cum nullus vltra fraudi locus relictus esset, ob publicæ quietis tædium sequi noluit. Itaque Rex superiores illas de pace leges, quas iure poterat repudiare recepit: Cæsar, quas a se latas, sine iniuria ac scelere immutare ne verbo quidem poterat, abrogauit. Qua in re nec existimationi suæ consuluit, nec fidei, nec humanitatis, nec denique reipublicæ rationem habuisse dici potest: nec vero in Pontificis maximi authoritate esse sustinuit: postremo nec religionis metu, nec vllius aut diuini aut humani iuris reuerentia flectere animi duritiem potuit. Is vero cum nec humanam in hac re societatem violari vereatur, cum nec diuina apud eum iura interdictaque sancta sint, cum omnia incredibili cupiditate misceat, & honesti, & boni, & æqui rationem conculcet: nos denique cum tot iam annos nimis æquo animo iniurias illius nec sine contumelia passi simus, nihil otii ciuilis causa antea non tulerimus, nihil porro ferre indignitatis recusemus: ille se publicæ pacis authorem, se Patrem patriæ, se conseruatorem publicæ dignitatis: nos iuris omnis violatores, nos hostes publicos, nos turbatores otii communis esse clamitat: nunc etiam (o summam indignitatem!) cum Rex in sententia pacis, ipse Cæsar in belli pertinacia conspicue permaneat, cogitate apud vos ipsos quæso, Illustrissimi Principes, & secum quisque expendite, quid sit nobis, quid nomini Christiano, quid vniuerso orbi nostro de huius contumacia, quid de animi effrenata libidine sperandum: tum Francisci facilitatem ex diuersa parte in rempublicam cui priuatas

p. 31.

omnes iniurias ac regni sui publicam contumeliam non inuitus faceret vt condonaret, si per aduersarium liceret, istius peruicaciæ opponite, sicque amborum ingenia, instituta, consilia comparate. Non habeo, fateor, insignes illos Africanos titulos, quos vobis pro Rege amicissimo & officiosissimo scribens in præsentia venditem. Quibus nugis, si isti non ambitionis fructum magis quam Dei immortalis gloriam in victoria illa, seu Turcica seu Africana, quæsiissent, si non hoc nomine satis a se Christiano nomini factum esse putarent, quod Solimano Turcæ rerum gestarum gloria & magnitudine atque numero victoriarum minime cesserint, nimirum non eo nobis res summa rediisset, vt tam male, tam incommode Christi Dei immortalis religio audiat apud exteras nationes ac gentes. Id quod etiam ipsum eo magis indignum est, quod a Getis & Sarmatis Romani homines (ne dicam Christiani) in religionis ac pietatis disputatione hodie reprehendimur: quippe qui hoc nobis clare exprobrant, bellum illud non Christianæ pietatis propagandæ gratia, sed imperandi studio ac libidine, aut aliena potius diripiendi suscepisse: id quod exitu fortasse non obscurissimum fuit. Multo certe plures numerantur ex iis qui Cæsarem in Africam sunt sequuti, qui a Christo ad Mahumetem desciuerint, quam qui ad Christum transierint ab ipso Mahumete. Porro autem vel apud Afros ipsos, in quos ea tum belli procella incubuit, is sermo peruagatus est, Cæsarem Christianorum omnium (vt gloriatur) Ducem, pro rerum suarum amplificatione expeditionem sumpsisse, religionis suæ illustrandæ curam aut nullam aut minimam certe habuisse. Quæ dum inter se homines barbari quidem illi, sed rerum tamen non omnino imperiti æstimatores proloquuntur; qua tandem nos infamia apud ipsos, qua istos apud omnes inuidia flagrare iudicatis? vt minime mirum sit, in contemptum venisse religionem nostram, quæ a nobis ipsis sperni publice & pene irrideri videatur. Quæ cum diligentius omnia & attentius mecum reputo, nihil profecto in ista gloria inesse video, quare præclaros istos triumphos Cæsari inuidendos esse censeam: aut cur egregiæ Regis nostri in rempublicam voluntati, & propenso. ad publicum compendium animo anteponendos putem. Quam voluntatem tametsi non tam ex tota ratione mea, quam ex ipsius vita & institutis intelligere potuistis: tamen quando nos eo rapuit aduersariorum iniuria, qui ob ea quæ audistis, nomini nunc eius atrocius & inhumanius obtrectant, ad ea, quæ iam a me exposita sunt, pauca etiam nunc addere, ad istorum calumniam refellendam & conuincendam, pro eiusdem innocentia cogimur.

Et priore quidem illa accusatione, viri amplissimi, quo nomine Regem de interpellato Cæsaris in Turcas bello apud vos in inuidiam vocent, intellexistis: quam ad accusationem, non dubito quin a nobis satis pro conscientia vestra & prudentia animi sit responsum. In qua tamen, quod facile subscriptores inuenerint homines sui simillimos, eo maiore animi fiducia, vel confidentia potius, alteram illam eamque longe vehementiorem sunt aggressi: quod membrum totius causæ secundum est. Non enim satis habuerunt impudenter & proterue falsoque p.331. obiecisse, Cæsarem a bello Turcico Regiis armis esse retractum, nisi (vt sunt audacia proiecta) ad id hoc etiam, vt priori crimini affine & satis consentaneum, adderent, Turcarum Regem a Christianissimo Rege in Christianos ipsos accersitum de industria & euocatum. Equidem vt credam, tam flagitiosi mendacii caput esse authoremque Cæsarem, ægre adduci possum: vt ne illud quidem mihi fidem faciat, quod plerique tamen vt testatum, vt compertum, vt confessum affirmant, hominem Cæsarem & Augustum tam atroci ac præcipiti ira fuisse percitum, vt Regem patrem filio charissimo orbare tanto famæ suæ dispendio voluerit. Id enim non solum a viri in Republica Principis sensu, verum ab hominis eiusmodi, cuiusmodi Cæsarem esse cupimus, ingenio est abhorrentissimum. Tametsi (verum vt fatear) permagna res non caret suspicione. siquidem constat, & eos qui venenum filio curauere, dum idem telum patri quoque intentarent, & eorum plerosque qui in

eum tam inhumaniter hodie inuehuntur, tantaque linguæ procacitate, tanta maledicendi libidine efferuntur, Cæsari fuisse pridem & etiamnum esse omnium qui viuunt, gratissimos atque iucundissimos: ex iisque qui nihil non possunt apud Cæsarem, nullos adhuc maiore beneuolentia quam istos, nullos amplioribus præmiis, dignitatibus, honoribus Cæsarem esse & ante & postea prosequutum. Quorum factum si ipse Cæsar (vt par erat, & ego quidem peruelim) fuisset detestatus; procuIdubio neque tanti ac tam nefarii flagitii, neque eorum quæ partim iam commemorauimus criminum, atque artificiorum authores eo apud eum loco, eo numero esse debuerunt. Quorum vel flagitiorum vel certe artificiorum si Cæsar ipse (vt multi existimant) vel author est vel fabricator; tam astute, tam veteratorie negotium tractat, hominem vt manifesti facinoris conuincere aut tenere non possis. Quid tum enim facturum Regem non fuisse putatis, quo non descensurum, si vel authorem flagitii, vel huius se maledicentiæ Cæsar non modo præscriptorem esset professus, verum etiam si vel subscriptorem? Sed ita se res habet, vt eiusmodi calumniæ, quod nec testibus, nec argumentis, nec bonorum hominum opinione confirmari possint, ab huiusmodi criminationum artificibus, velut per cuniculos in hominum mentes insinuentur ac serpant, neque ex his sit quisquam, qui se earum authorem esse fateatur. Neque tamen cum sint eiusmodi, vt & patrono careant & assertore iusto, non fautores quoslibet interdum inueniunt, auresque pronas ad maledicta exaudienda. Quo fit vt sensim quasi per manus hominum tradita commenta maleuolorum, pro veris & exploratis cedant. Atque illa quidem etsi minime sunt tanti (quod ad fidem attinet) vt graues homines & experientes magnopere mouere debeant; Rex tamen pro suo in vos affectu, officii sui esse duxit, interesseque existimationis suæ, ea quanquam nulla, aut contemnenda authoritate nixa, tamen non contemnere: sed pro eo quanti vestram de se opinionem facit, diluere: & quod vos quoque pro se aliis respondere possitis, tractare atque absoluere. Et prioris quidem totius tragœdiæ argumentum, & supradicti commenti causam a Cæsare profectam esse, vobis (si prudentiam vestram & intelligentiam bene noui) Apologetica illa epistola pro Rege scripta, criminum refutatrix, fidem fecit: satis vero ex iis literis, si modo eas omnes accepistis, quas proximo mense Ianuario ad vestros istos ordines Rex dedit, perspectum esse vobis existimo, qui eius sit animus ad res Turcicas capessendas, quanta in Christianam rempublicam fide constet. Neque enim si sibi suisque liberis & Galliarum populis consultum cupit, continuo reipublicæ Christianæ (a qua nomen clarum atque illustre sortitus est) incommodare contendit: quod Deus omen euertat. Neque ideo se aut impium aut nefarium videri debere putat, quod salua Christianæ reipublicæ non modo quiete, verum etiam (quod ad eum attinet) dignitate rebus suis prospicit: quid suis dixi? imo vero dum Christianæ pietatis, salutis & religionis incolumitati consulit. Cum autem apud vos purgatum sese voluit, tum vero animi sui sententiam testandam esse duxit. Turcarum igitur Regem neque se excitasse testatur, neque cum eo ab aduersariis excitato statuisse rerum suarum summam coniungere: cæterum præterita fortuna, & præsenti adhuc rerum statu admoneri, ne hostem temere sibi illum (quo sibi pacato opus sit) ad superiora incommoda, ad superiores clades, velut additamentum intestinorum hostium asciscceret, in seseque prouocaret. Sed illarum literarum tamen exemplar simul cum hac Apologia idcirco ad vos perferendum modo curauimus, quod incertum nobis esset, an illæ vobis redditæ fuissent, an (vt sæpe de cæteris contigit) in itinere interceptæ. Nec dubito quin quo iudicio & prudentia polletis, qua rerum peritia & vsu omnia perspicitis, ipsius Regis consilia minime improbetis. Nam qui in rerum vestrarum consiliis agitandis prudentia & circumspicientia vti soletis, circumspecto Regi prudentiaque prædito non conuenire iudicabitis, hostem talem tantumque, quantus Solimanus est, vltro in sese irritare, vt Principis non modo minime sibi amici, verum

rum etiam hostis infestissimi atque acerbissimi Imperium constituat, vel tyrannidem potius stabiliat: præsertim cum nec adhuc vsquam Rex in sua apud amicos & socios satis iustum modum æquitatis interpretandæ inuenerit, nec vllam apud hostes immensæ cupiditatis, arrogantiæ, crudelitatis moderationem, ex iis quæ antecesserunt, se in posterum inuenturum sperare debeat. Solimanum vero quid fuit quamobrem in caput suum & fortunas conuerteret? Habet ille (vt perhibetur) nauales apparatus ingentes, classemque, vt si qua vnquam, in Græco mari instructissimam & numerosissimam, quam classem in nostram oram se appulsurum non obscure fert. Nos autem dum a Cæsare grauissimo bello & periculosissimo destinemur, quid nauium tantæ classi opponamus, certe in promptu non habemus. Quin & littus nostrum, quod hosti plus minus milia passuum ad quadringenta est expositum, cum per sese sit portuosissimum, eoque magis iniuriæ obnoxium, tum vna excepta Massilia, nulla in parte tractus totius satis ad tantos impetus excipiendos munitum est. Hæc quum sit rerum nostrarum conditio, nunquam vobis dissimulandum esse iudicauimus, pacem ab hoste in primis omnium formidabili oblatam minime repudiasse: quam si vltro tum appetiissemus, tamen consilium nostrum præsentium temporum ratio deberet comprobare. Sed pacem hanc tamen (ne forte hostium nostrorum importuna obtrectatio vobis obrepat) nec ab vtilitate communi, nec ab honestate nostra remotam reperietis, & vero summopere temporibus nostris necessariam. Quanquam ne Cæsareæ quidem ambitionis pœnas luere, si id in rem futurum Christianæ religionis videretur, recusandum esse putaremus. Verum ita suum animum antehac dictis factisque suis Cæsar, omnibus qui modo aliquid vident patefecit, vt amicitiam cum quouis mortalium fortasse, inimicitias certe nobiscum immortales sibi esse constituerit: vt nihil ipsius ratione, cum æquitate pugnantius, nihil quieti publicæ & saluti infensius existimemus; in eiusque sententiam ire, id vero arbitremur esse perniciem publicam ac bellum ciuile perpetuum indicere. Enimuero si præclari illi Cæsaris conatus, si bella ab eo suscepta eo spectabant, vt Orientis populi eius armis ad religionis nostræ partes adiungerentur; quin igitur subacta iam Africæ parte, in Asiam ipse (quod palam iactabat futurum) transibat: atque id fieri quum deberet multorum iudicio ac opinione? Nonne id & conducibilius in vniuersum fuisset, & nomini Augusto splendidius, quam cupiditate detecta atque animi impotentia, repente nullam ob causam satis dignam aut luculentam, Christianas copias in Christianissimam gentem vertere? Quod quid aliud fuit accurate rem expendentibus, quam collectam superioribus annis ex Fortuna gloriam paucis mensibus effundere? Quid vero si ne nos quidem, quos nunc in inuidiam rapit, quum eum illud facturum alii sperarent, voluntati hominum & postulationi defuimus? Equidem memini Romæ hac de re consilium haberi, in quo consilio quum multas ob causas, tum vero maxime ob vicinitatem loci (nam erat tum Cæsar ad Neapolim) multis magnisque de rebus tractatum est. In eo consilio præfuit summus Pontifex, affuit amplissimus Cardinalium ordo, Legati Ferdinandi Regis, Legati Lusitanorum, Florentinorum, Genuensium, Lucensium, Iudæorum denique qui magno numero trans inauditos quosdam & incognitos Arabiæ (vt fertur) vlterioris montes incolunt: quin & Venetorum ipsorum Legati, certatim ad eam expeditionem suscipiendam nomina dedere. Nemo erat omnium quin vires, opes, facultates, vitam etiam ipsam & sanguinem, in tam pium bellum se profundere velle diceret, præ se ferret. Tum rogatus sententiam Cardinalis nomine Bellaius, quem maxime conscium Regis consiliorum esse constabat, ecquid pro Rege Christianis-
„simo polliceretur, respondit, Regem ad ea quæ iam diximus, in Pannoniæ tu- p.334.
„multu oblata esse, additurum etiam triremes quinquaginta, & nauium quæ ex
„Oceano maximæ & instructissimæ adducerentur, numerum ingentem: ac ne ipsum
„quidem Regem, si ita videretur, ab expeditione absfuturum, æquum proinde es-

se, vt ratio eius haberetur. Id quod postea re intellecta ipse Rex protinus confirmauit, seque ea lubenter præstaturum esse, quæ pro se Cardinalis ille recepisset, promisit. Hic enim vero peruelim, vt hoc mihi lepidi isti criminatores, vnum explicent, quæ causa fuerit, cur ad egregiam tot populorum, tot Regum, tot ciuitatum voluntatem, aut potius pro republica singularem animorum deuotionem, Cæsar id quod se tantopere deposcere ostendebat & dictitabat, (præsertim quum illi factu facile esset, & vltro etiam obuium) non exequeretur. Quid a nobis amplius, quid ab vniuerso orbe vel sperare vel desiderare potuit? Quod si hanc animi nostri egregiam promptitudinem in capitis crimen ad iudicium isti adducunt, si omnia ad arbitrium suum collata, a nobis causam fuisse existimant, quare inuisi omnibus & offensi esse debeamus, quasi ab expeditione Turcica Cæsarem reuocarimus, quasi Solimanum in finium Christianorum depopulationem ac vastationem vocauerimus: iam ego quid potissimum in causa sequar, quid fugiam, quid defendam, & quid refellam, quo me vertam, ignorare fateor: cum isti rationem omnem officii & culpæ, omnem æqui & iniqui naturam peruerterint, vt quid apud eos bonum sit, quid malum, quid rectum sit, quid prauum, quæue iis rebus vocabula apta sint, iam intelligere non possim: nisi hoc forte agunt, vt nos pro rebus iustis, pro officiis præstitis, pro ingentibus meritis causam dicere cogamur. Quid ita? nempe quid ad rem Cæsaris faciat, hoc in iudicio iustitiam accusari & probitatem, iniuriam & nequitiam defendi. Hic locus est quiritandi (vt videtur) & Dei hominumque implorandi, & vestram maxime, viri integerrimi, æquitatis & iustitiæ studiosissimi, fidem in tam inaudita insolentia. Sed quoniam id e moribus gentis nostræ atque dignitate Regis minime visum iri intelligo, non eo me vehementiæ istorum indignitas impellet: non committam, vt istorum improbitate percitus, non similis esse mei, nostrorumque non meminisse videar. Quanquam in hac controuersia disceptanda non satis constitutum habeam, quid potissimum, quid primum, quid secundum ac deinceps defendam: nec vero, quid in primis accusent: imo vero, quid omnino accusent, quid querantur, quid in nobis desiderent, quid a nobis abesse velint, ignorem: cum ipsi in suis criminibus nihil constitutum habeant & definitum, nisi quod summam accusationis suæ eo referunt, vt maledictis, iisque falso excogitatis Regem Franciæ ac gentis ipsius nomen cooperire obruereque possint. Qui cum nostra benefacta in malefacta obtrectandi iniquitate vertant, etiam sua ipsi maleficia pro egregiis in vniuersum religionis nomen vobis venditant, tanta est confidentia institutæ calumniæ. Verumetiam si insolentiæ suæ finem nullum faciunt, ego pro nostra consuetudine tamen, ne vestra facilitate atque æquitate in causam nostram abuti videar, finem hic secundæ faciam refutationis. In quo probasse nobis videmur, non modo nos hac modestia, hac animi perpetua liberalitate gentem Turcarum in rempublicam non concitasse, verumetiam sua arrogantia istos & cupiditate rem Christianam communibus hostibus & domi & foris prodidisse & perdidisse.

Quod tertium ex diuisione fuit, idque postremum, quæso viri Amplissimi, paucis ex me intelligere attente ac beneuole, ne grauemini. Hoc vero ab eadem mente profectum, qua supradicta, congruentis quoque cum illius est vaniloquentiæ. Quippe Regem eundem tot aliunde calumniis oneratum, apud vos in inuidiam adducere hoc quoque nomine conantur, quod in Mediolanensem, quod in Sabaudiensem agrum, vestro, hoc est, Principum Senatus Imperiique Romani iniussu inuaserit, eaque re sic Imperii vestri ius atque authoritatem læsisse vociferantur, cum ii populi in vestra sint fide, ac vestri (vt isti dicunt) beneficiarii: vt Rex vel hoc ipso maiestatis reus apud vos agi peragique & possit & debeat. Quo in accusationis genere mirari satis non possum istorum hominum incredibilem stupiditatem summa cum impudentia coniunctam. Qui enim Regem maiestatis postulant, illi quo maxime crimine apud omnes laborant, eiusdem eum qui ab hoc

hoc quam longiſſime abeſt, inſimulant: nec interim, credo, ſentiunt a vobis viris perſpicaciſſimis ea non poſſe non animaduerti, ſicque proinde in hoc crimine ſe iactant, ſic exultant, quaſi veſtrum ſit aliquis, qui neſciat neminem poſt Caroli Magni tempora fuiſſe (qui primus Imperium Rom. inuexit in Germaniam) qui hunc Cæſarem non dicam ſuperare, ſed æquare quidem potuerit in dignitate Imperii ornamentis omnibus ſpolianda, euertenda fortunis omnibus, ne dicam interuertenda; iis qui Imperii adminiſtrationi & maieſtati atque grauitati moderandæ præfecti ſunt, in ordinem redigendis, ærarii opibus & facultatibus exhauriendis, atque dilapidandis. Cui enim non dico Auſtria ipſa, (cuius vos poſſeſſione atque clientela maiores eius defraudarunt) ſed facta eius recentia non inſident animo, vel potius verſantur ante oculos? quæ ſi ego non ſingula quidem illa (nam infinitum eſſet ea commemorare) ſed ſi ex tam multis ea ſaltem vulnera commemorabo, quæ in Italia, Florentina, & Piſæ: in Germania, Vltraiectum & Wirtenberga ab eo acceperunt: & ſi vos ea (vt facitis) recordamini, diſſimulate nunc ſi poteſtis, populo Florentino, atque Piſano, libertatem a Carolo Magno Imperatore veſtro & ciue datam, allorum deinceps Imperatorum beneficio omnium conſeruatam, his proximis annis nulla veſtri habita ratione, vtrique populo per vim Cæſarem ademiſſe, * & mox Tyranno contra iuſiurandum, contra Imperatoris fidem & officium mancipaſſe, deinde pretio accepto eidem in numerum dotis attribuiſſe. nam res Vltraiectenſis, quando ea quidem palam eſt, & oculis veſtris expoſita, eo leuius attingenda mihi eſt: neminem enim veſtrum latere puto, qua arte Vltraiectenſi Epiſcopo patrimonium omne ſubduxerit, ** non quidem vt inopi & mendicæ plebi, vel certe iis qui præ egeſtate literarum ſtudia tueri nequeunt, erogaret: ſed vt totum hoc in priuatum ſinum auerſum ſibi ſumeret, aut potius conſumeret. In cauſa ſane Wirtenbergenſi, *** mirum ni quod egit, ſatis animaduertiſtis, opinor enim quale fuerit, vos vidiſſe: atque a vobis eſt hoc pro rei natura & authoris ipſius ingenio perſpectum. Et tamen id facinus nec prohibuiſſe vos, nec admiſſum vindicaſſe, certum eſt: ſi quidem ea vera ſunt, quæ multorum ſermone, rumoribus etiam ad nos & fama perlata ſunt. An vobis hoc parum viſum eſt, dignitatis Imperii, & vtilitatis publicæ cupidiſſimis, tantam prouinciam ac tam nobilem de Imperii clientela oblique eſſe iſtorum artificio exemptam? cuius Imperii beneficium eo iure erat, vt aut ſi quid forte eſſet a cliente contra fidem beneficiariam, admiſſum aut ſi ad eum caſum res aduenifſet, vt in familia clientelari mas nullus ſuperſtes eſſet, ager ille fieret publicus populi Romani. At id ius omne ita eſt interuerſum a Cæſare, vt totum in gentilitatem Auſtrianam iisdem conditionibus tranſcriptum ſit, pacto an peccato dicam neſcio: certe quidem

 dem

* Facit huc P. Iouius Hiſt. lib. XXVII. p. 190. *adiectum eſt, vt poſtquam Florentini aduerſum Cæſarem, confiſi incerta Gallorum victoria arma tuliſſent, maieſtatis rei facti, libertate, & antiquis ſuperiorum Cæſarum conceſſis immunitatibus ſeuere priuarentur, obiterque ciuitati principem Alexandrum adoleſcentem imponeret, cui ipſe Cæſar ad confirmanda fœdera, augendamque Alexandri dignitatem, Margaritam filiam ſe cœlibe ſuſceptam in matrimonium deſponderet.*

** Explicat hæc loccus Wilhelmi Hedæ in Hiſt. Vltraiect. p. 318. qui, poſtquam dixiſſet, Fridericum Epiſcopum egiſſe cum Gallis, de commutando ſuo Epiſcopatu cum Metenſi, addit: *verum Maximilianus per amicos reſciuit conatus Epiſcopi, & quod in Gallis tractabatur, vnde ira accenſus, terruit Epiſcopum a ceptis deſiſtere, nec decere ipſum ſanguinis ſui cum extero Principe in præiudicium Romani Imperii ſimilia concipere, nec contentus, quo huic periculo obuiaret, induxit partim ſuaſionibus, partim minis vt Epiſcopatus ad eius & Caroli nepotis nominationem ſub annuo cenſu renuntiaret.*

*** Quid in cauſa Wirtenbergenſi actum, latius exponit Hortleder *de cauſis B. Germanici Tom I lib III.* Quid Franciſcus in hac cauſa egerit, exponit Mart. Bellaius *Comment. lib. IV. p. 139.* Fr. Belcarius *lib. XX. p. 642. ſeqq.*

dem contra ius, contra æquum & bonum, contra morem maiorum. Id quod eo est & indignius, & multo etiam minus tolerabile: quod ea fraus in captionem Imperii conflata, in accessionem Ducatus Austriæ futura sit. Quæ Austria cum ante Maximilianum Cæsarem in fide Imperii Romani eodem, quo Wirtenbergensis ager, iure esset, ab illo ipso Maximiliano fide liberata, clientelæ immunitatem summa fraude & flagitio Imperatoris vestri consequuta est. Quæ tum iura Imperii vestri, non ab exteris nationibus, non ab hostibus tentata, sed ab Imperatoribus vestris, nimia omnino (quod pace vestra dixerim) ac plane dissoluta conniventia, erepta sunt Imperio. Quo in scelere existimo vos, Amplissimi viri, minime esse hallucinatos: sed ea temporum ratio superiorum extitit, vt facilis fortasse fuerit eius improbatio, sed difficilis intercessio. Nam illud insigne in Comiti Carpensi iniuria facta) quod nunc, vt arbitror, magnitudine iam dictorum obscuratum vos effugit) non modo aut Imperii vestri maiestatem violasse, aut Christianæ religionis authoritatem, societatem, pietatem contempsisse, verum humanitatem etiam omnem (quod in Cæsare fuit) deleuisse videtur. Erat vir ille, vt nostis, non modo gentis imaginibus, opibus, vitæ innocentia, & morum probitate, ac doctrina singulari, tota prope Italia clarissimus: verumetiam ætatis iam grauitate, & quod sartum & tectum ab omni violentia præstare eum debuerat, valetudinis perpetua infirmitate, membrorum omnium debilitate, minime ad iniuriam opportunus, indignusque omnino, qui vllo inhumanitatis genere afficeretur. Verum, vt credo, cum hæc omnia Cæsarem minus inhibere potuerint, vt manus a grauissimo & sanctissimo viro, propter tot causas abstineret; non vulgaris aliqua p. 316.
ratio eum induxit, vt vim nobilissimo illi homini nihilominus inferret. Obsecro vos igitur, viri Principes, rem vt totam cognoscere velitis. Fuerat ille inter clientes Imperii Romani in primis nominatus, cum apud Romanum Pontificem Regis Christianissimi legatione fungeretur. Apud quem Pontificem, per Deum immortalem, cui populo, cui nationi, cui Regi, cui denique Christiano homini, legatum habere, aut cui denique homini & nunc, & antea non sit, non fuerit, non olim futurum sit oratori esse liberum? At in hoc viro tamen, exempla maiorum & instituta, Carolo minime sequi visum est. Siquidem quasi violato hoc vno nomine iure publico, authoritate Imperii Romani ludibrio habita, grauissime ille tulit, vel simulauit potius, quod cum in fide populi Romani esset Carporum Comes, iniussu Imperatoris pro Christianissimo Rege legationem suscipere ausus esset. Eo de homine quid futurum esset, huiusmodi de crimine quid ipse statuturus, non magnopere quiuis anxius esse debebat (vt quidem ipse reor) qui & Cæsarem novisset, & culpæ genus intelligeret: crederes obiurgatione contentum hominem fore, & verborum castigatione, si non qualibet, certe seueriuscula. At id aliter homini visum est. Neque enim satis habuit, aut Imperatore dignum esse censuit, admonere hominem durius, & grauius reprehendere, comminari etiam insolentius vt desisteret, ac nequid tale moliretur in posterum. Hoc ille quidem parum ad iniuriam iuris communis, parum ad libertatis contumeliam esse iudicauit: tametsi id omnes merito iniquissimi, & arrogantissimi Imperii esse existimarent: videlicet id ab isto reprehendi, quod non tantum moribus omnium & Institutis receptum & vsitatum esse probaretur, verum laudandum etiam esse summopere inter omnes constaret. Existimo vos, viri Amplissimi, nihil grauius in huiusmodi culpa, seu crimine ad speciem exaggerato expectare, quam vt rem ab omnibus receptam atque probatam, Cæsar quamlibet infensus, suis decretis & condemnarit & abrogarit. Hoc vero quanto grauius est, quanto ad iniquitatis memoriam insignius, quod vir in Italia Princeps, vir summa nobilitate, summa authoritate, summa dignitate præditus, vir cuius vel humanam quamuis culpam valetudinis (vt modo dicebam) imbecillitas debilitas, membrorum omnium, ætas ante annos affecta, & ea ipsa tamen canitie matura venerabilis, deprecari debuisset: vir (inquam) ille, qui

qui & ingenii & morum ornamentis, qui vitæ per virtutem actæ patrocinio meritæ quoque pœnæ eximendus erat: qui ob senectutem iam confectam & emeritam sacrosanctus huiusmodi legum sanctionibus esse debebat, (proh sancte Iesu) e lare suo familiari, ex auitis sedibus, e patriis possessionibus fortunisque omnibus in Regis inuidiam eiicitur, exigitur, deturbatur: * quo innocentior & indignior tam fera crudelitate, eo non meo tantum, sed aliorum multorum iudicio miserior: tumque ex omnibus fortunis, imo vero ex ipsa luce communi & spiritu eiicitur, quum nullo exemplo, nulla probabili ratione, indicta causa damnatus est. Quo autem iniuria esset cumulatior, noxa caput (quemadmodum apud iurisperitos dicitur) sequuta est: caput nunc, ipsum Cæsarem voco, qui Carpensem Principatum publicatum Imperio Romano adiudicauit, vt litem suam faceret, quam homini insonti speciose intentandam curarat. Iam non ego quidem miseri illius Comitis fortunas, nec pristinam gentilemque dignitatem per summam indignitatem ereptam, nec acceptam illam miserabilem calamitatem deploro, neque gentis nostræ, neque Christianissimi Regis propinquissimi odium conqueror: verum hac tota de re iuris gentium calcati insignem contumeliam, Imperio Romano maculam inustam, & labem Christianæ pietatis necessario dolore concitatus profero. Nam totum illud, quod sequitur, multo impudentius & tertius, licet ad omnes quidem homines in vniuersum, verum quadam in parte tamen præcipue ad vos pertinere arbitramur. Siquidem ager ille cum factus esset publicus, vis illa quidem tanquam vestri Imperii acerbitas quædam & iniuria, tametsi nemini vnquam toleranda esse visa est, tamen quod esset nomine vestro adumbrata, quod Imperii Romani authoritate subnixa, leuior ea causa tolerabiliorque videbatur. At vero cum est a Cæsare quasi auctionante, non obscuro bonorum & grauium omnium gemitu, si non publice, at domi tamen, proscriptus & addictus licenti potentatus; dici non potest, nec cogitari quidem, quanto altius omnium in visceribus sensus ac dolor indignitatis illius insederit: cum eo ventum esse videretur, vt nihil tam suum cuiusquam, tam mancipio quæsitum esset, quod non precarium esse cœpisset, ad quod libidini Cæsaris & rapinis aditus esset aliquis patefactus, intra cuius parietes diuinarum omnium rerum & humanarum, domestico quidem illo & familiari scelere, nundinæ essent institutæ. Verum id quod ad vos præcipue attinet, viri Principes, vos mihi locupletissimi testes estis, an pecuniam illam ex miseri illius hominis visceribus & cruore redactam, postea expensam reipublicæ tulerit, aut acceptam, vobis ipsique Imperio retulerit. Id quod si ipse faciendum duxisset, facinoris grauitatem aliquantum eleuaret: quasi non sibi iniquus & crudelis, sed Imperio & maiestati Augustæ esse meditaretur. Sinite igitur vos hac de re interrogari, ecquid vobis ille visus sit ex calamitosissimi senis manubiis reipublicæ commoda aut reditus Imperii auxisse. Sed enim molestus esse nolo: non exprimam vocem inuitis, & verecundantibus ipse pro vobis respondebo. Non retulisse illum: nec si retulisset, si innocentiam vestram bene noui, hanc tam ignominiosam, tam funestam & quasi miseri & innocentis sanguine redundantem pecuniam punctum temporis apud vos residere pateremini: sed tanquam ad vos inauditæ illius & incredibilis inhumanitatis labes & contagio quædam delata esset, aspernaremini. Quod igitur non vestra ille authoritate, sed sua ipsius

p.387.

* Intelligit Albertum Pium Carpensem Comitem, qui eo quod Gallos fauisset, Comitatu suo fuit priuatus, idemque Alfonso, Ferrariæ Duci addictus, de quo Iouius vita Alfonsi p.386. *alio quoque ingenti Cæsaris beneficio Alfonsus cumulate est auctus: nam Carpum oppidum de quo diuturna lite cum Alberto Pio contenderat, ei cessit legitimaque possessionis iure peramplis Cæsaris codicillis est consecutus, quoniam Albertus Gallicis addictus partibus, propterea que maiestatis reus factus de iure totius feudi decidisset.*

ipsius audacia partum esse cognouerat, id nec vobiscum communicandum esse duxit sed sibi vni assignandum. Quanquam quis hoc vnquam non dicam Christianus, sed Romanus Imperator ausus est? si quis vnquam de publico auertere conatus est, id ille nec per se, nec palam, nec in manifesto facinore, sed per magistratus cupiditatis suæ administros, sed occulte, sed specie aliqua vel honestatis vel necessitatis obtenta tentauit. At vero hic nummarius populi Romani Imperator ducenta illa aureorum ducatorum millia, vel plus etiam aliquanto, quæ ex miseri illius Comitis capite redegerat, sub publici nominis velamento, sibimet ipse quasi suo iure vendicauit. Quare hac in parte saltem huius causæ, in eoque crimine disceptando, non securitatem tantum iudicum, sed inimicorum etiam & accusatorum acerbitatem & vehementiam suscipere debetis. Neque enim quo animo esse huius criminis iudices debeatis, dubitare possum, cum ad vos potissimum Imperii Rom. sanctitas & publici iuris tutela dignitasque pertineat: quos etiam apud alium iudicem acriores, quam ego sim, actores & accusatores esse oporteret. Hoc loco fortasse reclamabunt aduersarii nostri, vehementioresque assurgent: enimvero nos nec lege, nec moribus agere, qui accusationem pro Apologia scribamus, institutamque defensionem obiectorum nobis criminum inchoatam derelinquentes, in recriminationem sensim delapsi simus. Et nos quidem, quoniam æquum esse existimamus, non aduersariorum exemplis huiusmodi causam nostram tueri, quanquam summorum patronorum exemplis receptum sit & legitimum, vna cum defensione referre aduersariis criminum quæstionem, tamen innocentiæ argumentis & signis exponendis & explicandis libentius indulserim, vt nihil tale a nobis ne cogitatum quidem esse doceamus, nec in Mediolanensi causa Regem Christianissimum quicquam, quod vos offendere debeat, esse agressum facere. Neque enim in eum agrum (quod isti pro solita maledicendi & mentiendi consuetudine affingunt) inuasit, vt constat: nec si inuasisset, quicquam vos cum illo eo nomine expostulare potuissetis. Iure enim hæreditario ipsi obuenisse illius agri dominium, altera illa Apologia mihi quidem abunde probauisse videtur. Atqui per vim & iniuriam rapta, vi & armis repetere iure tum gentium, tum ciuili Romanorum, tum Pontificum licet. Hæc autem iura tam nota sunt, tam cuilibet vel imperito audita & comperta, vt nulla re magis quam communi omnium persuasione, & sensu possint confirmari. Quod porro ad Ius Imperii attinet, siue clientela, siue beneficium Populi Romani appellandum est, quod isti inuestituram suo vocabulo appellant, vtinam autem quale id est cunque, aut quodcunque vocari debet, non tanti pridem nobis Maximiliano Imperatore constitisset: aut si id factum oportuit, vtinam (inquam) dum ius nostrum toties, & pacem publicam ab Imperatoribus vestris immani pretio redimimus, eius pecuniæ portio aut in reipublicæ, aut in vestra cessisset commoda: si tamen hoc vestra amplitudine vestraque virtute non indignum existimatis. P. 38.
Non enim vniuersum illud nobis, quo iure quaue iniuria ablatum pretium confestim, in nostri capitis & regni huius nostri perniciem vertisset. Verum enimvero huiusmodi rerum nobis quidem pœnitendarum, illis autem pudendarum commemoratio in querimoniarum formulam aptius concipi potest, quam in verba vota facientium. Quare voce iam optantis non vtar: neque enim in præteritum aut illis aut nobis ius est, vt ea induci Senatusconsulta, & facta infecta fieri possint. Cur autem nunc de bello Sabaudiensi nobis molesti essent homines isti sapientissimi, prorsus nihil fuit. Neque hac de re mihi magnopere apud vos laborandum esse existimo. Quid enim tam ridiculum est, quam quoties bellum cum aliquo de finium vel hæreditatis controuersia necessario ab aliquo suscipitur, hoc statuere? *Qui Senatus iniussu digitum vnum commouerit, vt illius nomen vel absentis ita recipiatur, vt apud vos capitalis rei, apud vos perduellionis reus sit, aut hostis aut vobis iudicetur.* Id cum neque moribus vsquam receptum est, nec maiores vestri tam iniquam legem, tam duram, tam contumeliosam

ſam ſanxerunt: tum profecto exiſtimo vos, ſi res integra ad vos delata fuiſſet (quæ veſtra eſt æquitas) ſecundum Regem omnino ſententiam fuiſſe laturos. Itaque Rex ereptam progenitoribus ſuis per vim maternam hæreditatem, vi quoque, quando aliter non poterat cenſuit repetendam: cui ſi facultas fuiſſet controuerſiæ iudicio dirimendæ, iamdiu cum Duce auunculo, iudicio expertus eſſet. Longe enim illi fuiſſet optabilius recuperatoribus ab eo datis, cui dandi ius fuiſſet, re iudicio concertata ad pacatam hæreditatem integramque peruenire, citra cædem & ſanguinem, quam belli laboribus, ſumptibus & iacturis vexatum ad eandem illam direptam & exhauſtam, atque omni belli clade deformatam Marte non incruento irrumpere. Age nunc, viri Principes, iudices illi feramus, quoſcunque æquitas veſtra prudentiaque cenſuerit, ni per eum factum ſit, quominus res nobis repetere iudicio non licuerit: neminem vt iniquum nobis, reiiciemus, qui æqui boni conſultus magis, quam iuris iſtius Imperatorii ſit, id eſt iuris, quod Cæſar ſibi dixit: quod ne vero vos nobis eum iudicem eſſe debere cenſebitis, qui Mediolanum nobis per ſummam iniuriam abſtulit, & maiore etiam nunc iniquitate retinet: nec vllum a nobis reditum in Italiam in hæreditatem noſtram non modo poſtulari, ſed ne ſperari quidem permittit. Nam quid eo eſſet iniquius? Verum quid faceremus? ad vos, cum id maximopere cuperemus, Legatos mittere non poteramus. Quid quod ne tabellarium quidem? cum itinera nobis obſtructa, cum omnes ad vos aditus nobis interclusos comperiſſemus, vos certe mihi teſtes optimi eſtis, viri Ampliſſimi, hoc toto triennio Regem tentare non deſtitiſſe, ſi quo modo tandem ſuæ ad vos iuſtiſſimæ querimoniæ perferrentur, ſi quo poſſet modo fieri, vt de omnibus controverſiis, quæ ſibi cum Cæſare intercederent, diſceptationem ſuſciperetis. Quod ille non modo ne fieret obſtitit, ſed ne ad vos querelarum noſtrarum, ſuarum iniuriarum nuntius perferretur, omni ope atque opera vt prohiberet, enixus eſt: veſtram nimirum æquitatem ſapientiamque veritus: id quod ſatis, vt ſpero, comperiſtis. Neque hic libet labores commemorare, pericula recenſere, quæ quidam ex noſtris hominibus, quæ Oratores ea de re ad vos miſſi adiere. Vetera illa, quorum ſine dolore & acerbo quodam contumeliæ nobis illatæ ſenſu meminiſſe non poſſum, prætermittam. Hoc vnum tantum etſi maxime dolet, tamen operæ pretium eſſe pretium exponere, quod paucos abhinc menſes accidit. Id fere eſt eiusmodi: Cum literas ad ſingulos ordinis veſtri Rex dediſſet, quibus literis Senatum ſibi media in Germania dari flagitabat, apud quem ageret, partim de controuerſiis priuatis ſuis, partim de ſumma reipublicæ nominis Chriſtiani (nam rerum ſuarum controuerſiam, non minus quam vniuerſitatis, per vos diſceptari concupierat, veſtræ tum ſapientiæ tum æquitati confiſus) videte nunc etiam atque etiam, obſecro, quam ſemper, quum æquiſſima poſtularemus, iniquis aduerſariis noſtris vſi ſimus: qui noſtras tali ac tanta de re, tam neceſſaria, tam iuſta, literas ferebant, eorum partim aut Cæſaris aut Ferdinandi edicto finibus veſtris prohibiti ſunt & excluſi: partim (vt non vaniſſimis cognitum eſt teſtimoniis) crudeliter necati. Sed hoc ab iſtis ex more ſuo perfectum: quod etſi non grauiſſime ferre, in re publi-
p 319 cæ vtilitati tam idonea non poſſumus, hoc nobis tamen multo grauius fuit, & inſolentius viſum eſt, quod ex ordine veſtro, vnde nihil tale futurum neque in nos, neque in rempublicam Chriſtianam timueramus, inuentus ſit, qui nuntium Regis Chriſtianiſſimi, qui literas ei de re ad communem reipublicæ Chriſtianæ vtilitatem pertinente reddiderat, mox in carcerem teterrimum, * vinculis grauiſſimis oneratum, inhumaniſſime coniiceret, prius tamen capitis denuntiato ſupplicio, Sed & cuſtodia illa, (vt dicitur) loci ipſius horrore & illuuie atque ſitu, crudeliſſimi cu-

* Conqueſtus de eo iam in epiſtola ad Albertum Moguntinum ſupra n. IX.

iusdam Tyranni carnificinæ accommodata videbatur. Quam inhumanitatem, non dubitamus istum vestrum in Cæsaris gratiam suscepisse. Itaque ab illo misero, qui in carcere erat, nihil leuius morte expectabatur: omnia in se tormentorum genera exquiri intelligebat. Sed eo ipso die, qui ad supplicium illi erat constitutus, nec misericordia cuiusquam, nec vlla humana ope aut consilio sed singulari potius DEI immortalis beneficio seruatus esse iudicatur. Deum ipsum immortalem testor, viri Amplissimi, libenter me pro instituto nostro facturum fuisse, vt nomen eius silentio prætermitterem, qui flagitium hoc commisit. Verum & officio meo & fide quam huic causæ præstare plane debeo, ne hoc prætermittam, inhibitus sum, & multo vero magis causa vestra: nempe vt vos exemplum hoc detestati, diligentius posthac, ne quid fiat simile, prouideatis. Brandeburgensis Marchio nulla a nobis re lacessitus, ne verbo quidem vllo, eadem qua vos nobiscum, necessitudine coniunctus: ille inquam Marchio (quando nomen eius proditum oportuit) quantum in se fuit, Regium nuntium omni genere tormentorum excruciatum necauit, nullam etiam ob causam, quam quod ad eum de republica Rex, & Rex Christianissimus, de re etiam priuata scribere per eum ausus esset. Ille quod honoris maximi causa factum erat, quod necessitudini summæ datum & beneuolentiæ, pro iniuria & maleuolentia habendum esse censuit. Quo facto, non modo antiquissima fœdera inter maiores vestros Franciæ Regum progenitores, & Reges ipsos Francos icta, tot annos sanctissime seruata violauit: verumetiam ius ipsum gentium, quod idem naturæ ius est, in tabellario Regio in vincula coniiciendo, & omnes humanitatis leges infregit: eo quoque etiam crudelior & inhumanior barbaris omnibus, quod postquam miser ille forte diuinitus oblata e vinculis ereptus est, non plus apud eum Fortunæ illius diuinæ benignitas quam humanitatis eius ratio authoritatis habuit. Sed præmia multiplicia proposuit, qui latitantem, & fame ac frigore (vt coniicere est) exanimatum hominem ad se retraheret: eamque in conquirendo diligentiam adhibuit, vt nisi prouidentia rerum huiusmodi arbitra, hominem calamitosum furori eius subduxisset, exemplo ille quopiam abominando sublaturus eum fuerit. Affuit misero mire numen diuinum, fugitansque & pauore exsanguis, non mortem, quam optabat, sed Tyranni Principis iram fugiens in latrones incidit, vel seruatrices potius latronum manus inuenit. Sed enim facinus detestandum abunde est quoquo modo indicasse: quare digressiunculam parum festiuam abrumpam, vt eo quod agebatur, redeam: ne scilicet in re Mediolanensi vel Sabaudiensi disceptanda cuiusquam, modo non iniqui, iudicis arbitrium refugisse Regem Christianissimum puteris, cum ne ad vos res integra deferretur, si deferenda fuisset, & temporum & hostium iniquitate factum esse videatis. Nam quos tandem iudices aut arbitros Rex inuenire tum posset, quibus æquis vteretur, aduersario Cæsare, ob res paulo secundiores terram cœlumque territante? Cæterum quod in direptione oppidi Montis Iuelli inita inter nos fœdera violata esse obiiciunt, quod res nonnullæ mercatorum vestrorum a militibus direptæ sunt: id vero totum est eiusmodi, vt ab homine quopiam vaniloquo & sycophanta confictum esse videatur, aut mendacio permixtum: & vero quod exacte quæsitum non fraudi nobis apud vos, sed laudi futurum sit. Quem enim ea in re expostulandi locum Rex videri potest reliquisse, cum quicquid fuit vel mercatoribus illis, vel negotiatoribus in direptione ereptum, id sicubi compareret, integrum, Rex vt restitueretur curauerit: quicquid deperierat, vel fuerat corruptum, vt cuiusque de suo æstimatio ad nummum persolueretur: denique vt quicquid esset detrimenti acceptum, quanti cuiusque interesset, tantum ille auferret, vt meo quidem iudicio nec consuetudini suæ, nec animo suo in vos, nec fidei suæ, nec constantiæ, nec grauitati potuerit cumulatius satisfacere.

Ab-

p. 34. Absoluta sunt tandem aliquando illa tria, viri Principes, quæ ab initio suscеperamus refutanda, ex quibus vobis (vt opinor) constitit, nihil fuisse aut opera, aut mandato Regis factum, quominus Cæsar in rebus aduersus Turcas gerendis operam nauaret bonam, strenuam, & vtilem reipublicæ Christianæ, religioni ac pietate a Seruatore nostro nomen, authoritatem originemque habenti. Contra vero, Regem ipsum religionis ipsius causa omnia cupientem, sic animo comparatum fuisse, eam egregiæ voluntatis significationem non obscuram dedisse, sic palam testificatum esse, vt si per Cæsarem licuisset, omne studium, omnem curam, omneis copias,in causam communem optima fide collaturos fuerit. Tantum abest, vt sciens ac prudens Rex Christianissimus tam præpostere de semetipso, de penatibus Franciæ clarissimis, de liberis, de hæredibus tanti regni, de nepotibus, de nomine denique Francorum pietatis retinentium in primis atque reuerentium mereri instituerit. Tantum vero Rex ab ea voluntate alienus fuit, vt vlla in re Imperii Romani maiestatem atque authoritatem vestram violare contenderit; vt etiam omni obseruantiæ, officii, fidei, diligentiæ genere, & semper coluerit, & in posterum, quoad per vos licuerit, colere constituerit. Vos itaque per libertatem communem, per fidem & amicitiam atque necessitudinem tum Christiani nominis, tum generis ac sanguinis nostri obtestor, vos per Christi religionem, per pietatem obsecro, viri Amplissimi, ne Regis hic tantummodo nomen, aut Francorum opinionem tentari existimetis, sed rem etiam agi vestram arbitremini, existimationis hic vestræ, æquitatis, honestatis, vtilitatis iudicium fieri. Hoc denique nunc sollicite expectari, publicane consilii vestri authoritate, importunissimi homines iniquitatum suarum atque iniuriarum authoritatem constituant & sanciant, atque innocentiæ præsidia vobis conniuentibus intercludant; an potius istic more a maioribus vestris prodito, non nobis tantum, sed reliquis Christianis nationibus, sed consensûi & concordiæ bonorum & fidei, denique & æquitatis cultoribus, spes aliqua iuris sui obtinendi reliqua sit. Hac etiam in causa existimetis inpotentiam istorum & insolentiam per fortunarum nostrarum strages ad libertatis vestræ ruinam, gradum sibi facere, aditum & viam munire constituisse. Ac multa quidem recensere possem, si necesse putarem, quæ nobis iure communi omnibus vobiscum intercedunt, quibus tanquam retinaculis charitatis, vniuersum nomen Christianum complecti æquabili nexu soletis. Est autem nostrum id iam non commune, sed peculiare & singulare, quod & de vobis, & de communi gentium Christianarum meritos nos esse bona vestra venia (nisi fallor) vel gloriari vel prædicare possumus. Et quidem quod stemma regium ad maiorum vestrorum originem suam refert, & generis propinquitate aliaque necessitudine arcte coniunctum, id vero ad vos priuatim viri Principes, atinet. Quod vero & maiores Regis & Rex ipse, ex quo diuina benignitate regno auctus est, libentissime fecit, atque cupidissime, quandocunque res communis poscere visa est, & tempora eius ita tulerunt, vt bene ac prolixe de nomine Christiano mereretur, id iam communem causam habet & latissime patentem. Et Christianissimi quidem Regis ea semper fuit æquitas, eaque moderatio animi, vt neminem vnquam cum posset, atque incitaretur a nonnullis, per occasionem vllam iniuria affecerit. Certe ipsum Carolum in ipsius regni auspiciis cum facile deturbare de vtriusque Siciliæ regnis potuerit, noluit: quin & illum rebus eius male pacatis protexit, ornauit, auxit, filii loco habuit: a quo postea rerum potito, & prosperis rebus elato contemptus, nullum damnum, nullam contumeliam acceptam ab eo, non humanius fortasse quam par erat, & negligentius tulit: videlicet Rex æquus & bonus, in dignitatis atque amplitudinis vestræ gratiam, necessitudinisque reuerentiam sibi vobiscum intercedentis; & alioqui rei Christianæ affectus suos dedens, quod parum sibi cessurum honori videbat, honestissimum nihilominus ac velut decorum esse duxit. Idem Rex, quo Solimanus Christianorum hostis a nostris ceruicibus communi omnium consen-

ſenſu depelleretur, apud eos, qui poſſent in rempublicam plurimum, aſſiduè inſtitit, opes ſuas omnes, vitam etiam non ſemel in tam piam ac ſalutarem expeditionem obtulit: nunquam non dignitatem veſtram ac Romani Imperii nomen coluit, fœdera tot ſæculorum a maioribus noſtris accepta, quæ illi vobiſcum intercedunt, ſanctiſſime ſeruauit: ſingulorum etiam Germanorum ita coluit amicitiam, vt nullum honoris, nullum obſeruantiæ genus, in quenquam eorum quos ornare potuit prætermiſerit, quod poſſet a Rege omnium humaniſſimo proficiſci. P. 341.
Hoc poſtremo perfecit, vt non tantum maiorum ſuorum apud vos authoritate & gloria, ſed ſua potius virtute & beneficiis niteretur, vt ſe & vobis & optimis quibuſque auito illo & Regis Chriſtianiſſimi nomine quam digniſſimum probaret. Agite dum conferte eorum facta cum noſtris, iam inuenietis omnia iis contraria. Iſtorum enim proprium eſt (ne plura dicam) quod hæc omnia pro nihilo ſemper habuerint, contempſerint, calcauerint. Hoc igitur a vobis, viri Principes, impetrandum habemus & exorandum, vt ſi ii erga vos fuiſſe videmur, qui fuimus, & quales eſſe debuimus: ſi nos iam olim quaſi coloni veſtri, nunquam ab ingenio veſtro; ſi nunquam a virtute atque indole auorum communium degenerauimus, ſi ſemper in officio fuimus, neque vnquam ab honeſto declinauimus: ſin contra illi alieni a vobis, ſi barbari, nihil veſtri ſimiles, nihil quicquam dignum vobis præ ſe ferunt: hunc Regem vobis conſanguineum & ſocium, vobiſcum idem ſentientem, pro ſuis officiis & meritis, proque veſtro more generoſo amplectimini, veſtris inquam ſtudiis ac fauore proſequimini: antiquam inter nos amicitiam, quemadmodum ille, ita vos quoque viciſſim religioſiſſime colitote: neue vt exteris indulgeatis, neceſſariis & propinquis duros & acerbos vos exhibetote: neue nos vobiſcum arctiſſimo ſanguinis pignore, & originis eiuſdem vinculo coniunctos, alienis hominibus, proditote: quod omen Deus auertat. Quos ſi nullam aliam ob cauſam, certe auitæ, atque (vt ſic dicam) proauitæ, vlterioriſque memoriæ gratia tueri ac protegere debetis, atque iſtius amplitudinis & authoritatis ſcuto ſartos ac tectos ab omni noxa præſtare. De nobis autem hoc vobis ipſi perſuadete, ita nos animo comparatos eſſe, vt ſi quando etiam (id quod nominari nolim) incommoda aliqua ſuſpicio, aut obtrectatorum noſtrorum factio, in perniciemque noſtram coitio, aures nobis veſtras obſtruxerit, aut beneuolam iſtam mentem a nobis auerterit, nunquam tamen immemores futuri ſimus, vt antiquæ & auitæ, ita viciſſitudine officioſa obſequioſaque confirmatæ neceſſitudinis atque amicitiæ.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, inclyti, magnifici, ſpectabiles, & prudentes, ſacroſancti Roman. Imperii ordines, Deum Optimum Maximum deprecor, opes ac dignitates veſtras perpetuo vobis vt fortunet. Ex caſtris ad Contæum Belgicæ vicum. Die VII. Maii M. D. XXXVII.

XIV.

APOLOGETICA CVIVSDAM FAMÆ REGIÆ STVDIOSI EPISTOLA, QVA DE REBVS INTER REGEM ET CÆSAREM CONTROVERSIS AD INTERROGATIONEM AMICI RESPONDETVR. P. 342.

Tametſi mihi, amice optime, tuis ad me literis, quibus de imminente aut cœpto iam potius inter Regem meum ac Cæſarem bello, quæ ſint veſtrorum hominum iudicia, ſignificas, ſicut varie ita vehementer affecto, viſus es cauſæ Regiæ paulo atque vellem iniquior, tui tamen te ſimilem ſemper in omnibus præbuiſti, hoc eſt, ſincerum ſemper & plane candidum. Et ſane quod Cæſari tuo propenſius faueas, non admodum quidem ego commouebar, vt qui probe ſcirem, fere

vſu eſ-

vsu esse ac natura comparatum, vt quorum quis sub Imperio ac ditione vitam degat, iisdem ipse vt plurimum faueat, & eorum causas enixius amplexetur. Sed quod esse tibi quodammodo persuasum intellexi, omnem omnino culpam abesse a Cæsare, contra, Regem meum eorum criminum affinem esse, quæ obiici illi ad me scribis; hoc vero tam me commouit initio, quam postea recreauit, quod tu de iis omnibus, quemadmodum a principio gesta & contracta sint, percontandum esse me duxeris. Ex eo enim cœpi coniicere, si qua in animo tuo insederit de Regia voluntate minus æqua persuasio: eam tamen haud perinde valuisse, neque velut radices altius egisse, quam vt veritate patefacta euelli atque eradicari posse sperem. Alioque enim si quoniam Carolus dixerit, continuo Franciscum sine vlla dubitatione nocentem esse iudicares, frustra earum rerum explicationem, atque vt se habeant quæsieris. Quum igitur omnia eius non facta tantummodo, verum etiam consilia, tibi tuique similibus probari cupiam, quorum ope apud omnes constaturum illi spero innocentiæ suæ fructum, nihil libentius hoc tempore facturus sum, quam vt tibi morem in hoc geram, atque ad ea capita sigillatim responde-am, ex quibus præcipuam illi conflatam esse scribis inuidiam. Etsi enim nulla mihi huiusmodi prouincia existimationis Regiæ a falsa criminatione defendendæ a quoquam est mortalium demandata, atque ob id non sum perinde instructus ex libellis, chirographis, & literis Regiis, vt hæc rata & firma esse possint: tamen ipse per me satis abundeque paratus esse mihi videor, & hoc Regi meo me debere intelligo, pro eo quanti eum facere scio, bona esse apud vestrates existimatione. In hac itaque parte desiderio tuo satisfaciam, nec officio deero meo: quin confido etiam ita me rem tractaturum, vt nisi longe me fallit opinio, demonstraturus sim, quæcunque tu in eum intendi scribis, omnia illa quidem vel omnino commentitia, atque morbo quodam animi potius quam iudicio sceleratissime conficta esse, vel non ita certe criminosa.

Iam primum quod ex me scire cupis, ex tam variis nec inter se consentientibus quæ misisti ad me, quasi contestationis cuiusdam Cæsareæ exemplaribus, qua in Regem Cæsar ipse apud summum Pontificem & Senatum Cardinalium inuectus est, quod eorum accedere proxime ad veram eius orationem existimem: ego proculdubio, quoniam eo tempore Romæ non fui, nihil tibi quod pro certo habeam, respondere possum: neque vllum eius exemplar adhuc legere memini, in quo veritati nihil quicquam vel detractum, vel additum affirmare ausim: adeo mihi valde multi videntur in iis omnibus pro suo quisque & ingenio & libidine quædam immutare, quædam amplificare, quædam imminuere voluisse. Inueniuntur enim hoc præsertim infœlici seculo, homines (vt aiebat ille) inimici otii, famæ naufragi, qui quoniam nullæ in tranquilla & sana republica eius administrandæ partes eorum esse possunt, ægri semper aliquid esse velint, & tempestatem aliquam excitari, vt sit cuius ad curationem adhibiti sibi nomen parent, vel in reipublicæ procellis & turbulentis rebus portum ipsi aliquem ex priuatis suis malis inueniant. p.343. Id quod accidisse in hac causa (meo quidem iudicio) tempus declarabit. Etenim permulta legi passim nomine Cæsaris euulgata, quæ vt credam in mentem illi vnquam venisse vt tam falso scilicet atque impudenter in quemquam affingeret mortalium nedum in Regem & affinem suum, nulla prorsus adduci ratione possum. Verum, vt ne ad tuam hanc petitionem prorsus nihil respondeam, hoc habeto: legisse me quidem aliquando literas, quas ad Regem Christianissimum duo eius Oratores alter apud summum agens Pontificem, alter apud ipsum Imperatorem, ea de re communiter scripserunt: quæ literæ, si Germanicum exemplar quod misisti typis excusum fideliter mihi expositum est ab interprete, non admodum mihi videntur ab eodem exemplari discedere. Regis autem defensio, quæ vulgo habetur, & typis excusa est, quantum ego memoria possum repetere, mihi videtur fideliter esse versa. Eius vero (vt ne posthac dubitare posis) vbi primum in Gal-

liam me recepero, descriptum exemplar ex ipso (vt sic dicam) autographo tibi me curaturum recipio. Sed iam ad crimina ipsa veniamus, ex quibus in primis esse Regi meo conflatam inuidiam amice atque ingenue admones: & quod est omnium primum, clamitant Ludouicum Regem Francisci socerum fidem Maximiliano Cæsari fefellisse, quod Carolo eius nepoti Claudiam filiarum suarum natu maximam non dederit in matrimonium; quam vt illi scilicet desponderet, Mediolani principatum a Maximiliano impetrauerat, beneficio Populi Romani (quod vestrates vocabulo nouo inuestituram vocant) sibi tradi. Proinde iusta indignatione motum fuisse Maximilianum, vt pro eodem principatu aduersus Ludouicum arma caperet. Ego, amice optime, mirari satis nequeo istorum impudentissimam procacitatem, & maleuolentiam pari cum amentia & stupiditate coniunctam, qui cum hunc Regem velint etiam repetito iam inde a maioribus eius criminandi principio, in inuidiam trahere, non ferendo illo quidem atque vsitato longe minus exemplo, haud quaquam animaduerterint, quam sit promptum atque omnibus expositum intelligere, in eo non modo ipsa re, sed etiam temporibus illos errasse. Etenim ignorare non debuerunt, hodie quoque multa superesse hominum milia, qui pro testimonio possunt dicere, natu maximam Ludouici filiam non modo eo tempore, quo in Ludouici principatum Maximilianus arma intulit, verum vno etiam atque altero post anno nemini collocatam, atque adeo apud patrem adhuc fuisse: ipsum vero Maximilianum Cæsarem iam antea despondisse Carolo Mariam, Britannorum Regis Henrici septimi filiam. Præterea & hoc aliunde in promptu est coarguere mendacium, nempe ex illius ipsius Imperialis beneficii diplomate: quo nimirum & is Ludouicus, & quicunque superstites ei forent liberi, nulla prorsus conditionis adiecta mentione in clientelam accepti sunt Imperii Populique Romani: tum huic ipsi Francisco Valesiorum & Engolismorum id temporis principi, Galliarum nunc Regi, succedendi ius ad eundem principatum eodem siue clientelæ siue beneficii nomine assertum est, atque testimonio luculentissimo confirmatum, ad quod ipse proculdubio Ludouico sine liberis maribus vita functo, ex publicis tabulis & consignato Populi Romani beneficio vocatus est. Dum ex hoc igitur Ludouicum isti perfidiæ insimulant, nihil mihi aliud videntur agere, quam quod redire nobis in memoriam faciunt, Maximilianum Cæsarem parum sancte (ne quid dicam acerbius) Ludouico fidem seruasse: cuius ope cum amplissimas in Italia recepisset ciuitates, proque illo suo quod dicebam imperialis beneficii diplomate magnam vim pecuniarum, certe supra centena quinquagena nummum aureorum millia, paulo ante a Ludouico accepisset: eadem mox pecunia vsus est ad cogendum exercitum, quo principatum eundem inuaderet, cuius nomine Ludouicum in fidem re causaque intellecta, deque Principum Sacri Romani Imperii consilio acceperat. Iisdem porro ex tabulis nullo negotio refelli possunt, qui (vt scribis) Regem meum aiunt sola ditionem amplificandi cupiditate adductum, nullo alioqui vel iure vel præiudicio, ad hunc ducatum aspirasse, atque Maximiliano Sfortia per vim atque iniuriam spoliato, & antea quidem occupasse, & nunc etiam magno publicæ quietis incommodo repetere. Enimuero ingenue ac liquido Maximilianus iis tabulis agnoscit & fatetur, neque gratiosas eas fuisse, neque perperam alioqui ablatas, sed ad Regem meum hunc principatum vsque ab auis & proauis hæreditario iure pertinere. Atque, vt rem altius repetam, Io. Galeatio Mediolani duci liberi mares duo tantum * (si forte nescis) fuere, Iohannes p. 344
& Philippus, cognomento Mariæ: quorum vterque sine legitimis liberis vita functus

---

* Eadem fere ratione narrat Sleidanus *lib. X. p. 284.* Videri quoque potest Iouii argumentum deuolutæ hæreditatis Mediolan. ad Aurelianorum Principum domum in Grævii *Thesauro Antiquit. Ital. Tom. III. p. 331.* & Ios. Ripamontii *Hist. Mediolan. lib. VIII. p. 686. ed. Grav.*

ctus est. Soror eis inter cæteras fuit Valentina: ea nupsit Ludouico Aurelianorum Duci Caroli V. Galliarum Regis filio, & Caroli VI. fratri: ea lege matrimonio adiecta, vt si Ioannis Galeatii liberorum marium series interiret, ex Ludouici autem & Valentinæ nuptiis superessent mares, illis ipsi in principatum Mediolani succederent. Eam legem (quæ si adiecta non fuisset, conciliatum alioqui non fuisset matrimonium) comprobauit summus Pontifex, ad quem erant fasces Imperii, qui tum ad interregnum redierant, translatitio iure deuoluti. Ex eo matrimonio tres nati sunt filii, Carolus Dux Aurelianorum, ex quo is Ludouicus cuius nuper meminimus, qui ad regnum Galliarum hæreditarium mortuo absque liberis Carolo eius nominis octauo est vocatus: Philippus Comes Virtutensium, cui liberi non fuere, & Iohannes Engolismorum Comes, ex quo natus Carolus huiusce Francisci Regis pater. Vides igitur Franciscum Regem huius principatus hæreditatem creuisse antiquo auito atque proauito (vt sic loquar) iure. Mortuo enim Philippo Maria, quamuis Franciscus Sfortia qui Philippi notham filiam in matrimonio habebat, ipsum ducatum occupauerit, nunquam tamen nec ipse nec eius liberi in fidem sunt Imperii Rom. eo nomine recepti; donec tandem Maximilianus Cæsar, adductus nescio quorum importunis suasionibus, Ludouicum Sfortiam, verum absque causæ disceptatione, principatus huius causa in clientelam accepit Romani Imperii. Quem eundem principatum aliquanto post re intellecta & deliberata, deque Septemuiralis collegii consilio, reiecto Sfortia in Ludouicum ipsum Galliarum Regem, eo, quod nunc dicebam, diplomate transtulit: huic autem Ludouico absque liberis maribus decedenti, Franciscus iure sanguinis vt Regni Galliarum, ita Mediolani principatus hæres fuit: atque a Maximiliano Cæsare (id quod minime tamen illi fuerat necessarium) in fidem & clientelam Imperii populique Rom. principatus eiusdem nomine acceptus est: ex quo per vim atque iniuriam, indicta causa, præter morem maiorum & feudorum imperialium iura (vt nunc loquuntur Romanarum legum interpretes) a Carolo Cæsare deiectus est. Sed hic nobis obiicitur, Regem nostrum qui se ac liberos suos captiuitate liberare vellet, si quid iuris in hoc principatu habuerit, id Cæsari ex pacto & tabulis concessisse. Ego vero, amice optime, nihil hic pertinere ad rem existimo, de iis rebus disputare, de quibus ille aduersario potestatem opinionemque facturus sit, eligat vtrum velit, validam fuisse renuntiationem necne. Minus autem de hoc disputare, quo iure, qua humanitate Cæsar supra summam pecuniæ maiorem, quam qua olim se Galliarum Reges a Saracenis hostibus redemerint, supra traditam illi sine dote sororem, supra durissimas alias conditiones hactenus apud Christianos inauditas, hanc a Rege meo extorserit auiti principatus cessionem, superstitibus præsertim filiis, ad quos ille non ex patris tantum, sed ex paterni proaui & materni aui causa pertineret. Hoc contendo, & me probaturum omnibus confido, nedum vestris hominibus, qui æquitatem apud se valere, vulgatissimaque clientelarum iura sinunt, Regem hac cessione huic liberorum suorum causæ nullum præiudicium afferre potuisse: quibus quod ex auito illo atque successionis iure quæsitum est, nulla auferri ab illis ratione potest. Quare vehementer miror hanc cessionem Regi meo ab hominibus vestris obiici, apud quos alioqui hæc clientelarum iura sancta esse soleant, eaque diligentia & religione seruari, vt pro impiis habeantur, quicunque non omnia impendere parati sint potius, quam in alias transferri patiantur familias, etiam si quid præter ea iura vel cessione (vt fit quandoque) vel venditione, vel alio quouis pacto, admissum extiterit. Familiarum enim & non personarum beneficia & iura sunt, atque ipsis adeo familiis addicta: vt si non ipse tantummodo Rex meus, sed ipsi etiam eius liberi, paternis (quæ vocatis) nedum his auitis beneficiis eo viuo cederent, inualida nec efficax eorum cessio ex iuris istius vsu, ac more vestro futura sit. Quo proculdubio magis miror, vestrum Cæsarem qui se adeo studiosum pacis & publicæ concordiæ haberi velit, innocentes

hos

hos Principes spoliando, vt eorum spoliis spuriæ mulieris hæredem augeret atque ornaret; florentissimamque regionem ereptam veris & honestissimis dominis, accersito atque turpissimo inquinaret possessore, futuram tamen hanc certam ac solidam pacem sibi persuadere voluisse. Nam vt in eis ex proprio incommodo nullus dolor insideat, tamen illa superest cogitatio, in abiecti hominis prælatione se despectos, dignitatemque suam esse contemptam: habet autem (vt ille ait) habuitque semper contumelia quendam velut aculeum, quem diutius pati, cum generosi homines, tum præterea excelso & illustri loco nati, difficillime possunt. Addis, male apud vestrates audire meum Regem, quod cum fessa pace Christiana frueretur respublica ipse vnus & hoc, & priore bello, prouocando ad arma Cæsarem, summam reipublicæ tempestatem excitarit, eo maxime tempore quo alioqui Cæsar (vt inquiunt) expeditionem erat suscepturus propagandæ Christi religionis causa. Ego vero dico, & priore bello, & eo quod accendi hoc tempore videmus, non minore in præsens reipublicæ incommodo, quam in futurum periculo, semper Cæsarem fuisse prouocatorem: contra, Regem semper illata tantummodo bella propulsasse, id quod æquis & iniquis omnibus perfacile probaturum esse me confido. Atque vt de priore bello prius dicam, quod causatur Cæsar bellum in se a Roberto Marchiano * natum, conflatum, susceptum Regis impulsu & opera fuisse: ostendam nihil horum esse, contraque habere omnia. Etenim ita res habuit: simultatem & litem primum, deinde bellum fuisse ortum, inter hunc Robertum & Emerianum regulum, idque de eius castelli controuersia cui nomen est Hyergiæ. Contigit vero vt Marchianus qui Francisco regno esset finitimus, cuius etiam liberi & maximas haberent opes in Gallia, & honores gererent quam amplissimos, ei bello gerendo & sustinendo, sibi militem ex Gallia eduxerit: sed hoc proculdubio & insciente & tum grauiter ægrotante Rege fecit: qui postquam e morbo recreatus id resciuit, nihil prius habuit, quam Cæsaris ad se Legatum vocaret, seque non modo apud eum diligentissime purgaret, verum aduersus Marchianum quoque profiteretur, sese, vbi rogaretur, auxilio Cæsari affuturum. Nec cunctatus (id quod omnibus, qui rem modo inuestigare voluerint, satis constat) misso confestim, idque dispositis equis, nuntio, Gallicum militem edicto grauissimo reuocauit: cum iam Viritonum oppidum, quod tum Marchianus oppugnabat, prope vt dederetur, aut vi caperetur, esset. Quo milite reuocato, Marchianus non tantum obsidionem soluere, sed saluti suæ consulere adactus est: neque multo post oppida non pauca, & ex suis arces haud ignobiles, vi aut deditione captas amisit. Tum Carolus Cæsar, qui fortasse suspicatus est, vel volente vel impulsore Rege, bellum hoc Emeriano sibi merenti homini a Marchiano Regi merente illatum, ad se quoque pertinere; vel ab Emeriano ita persuasus, qui se imparem Marchiano sentiens, alliciendum in partes suas Cæsarem esse duxerit: copiosum interim exercitum magna vi, celeritate, diligentia comparauit. Siue igitur de Francisco iamdiu male cogitabat, & occasionem affectabat suscipiendi adversus eum belli; siue quod exercitum omni adeo apparatu instructum dimittere, neque vllo edito insigni operæpretio dissoluere, atque impensas tantas sibi frustra esse ac perire, nec decorum nec vtile arbitratus est; progrediendum longius, & tentandam esse belli aleam iudicauit. Vtcunque certe cogitauerit, eius milites non contenti Marchiani mulctatione, in Galliam irruperunt: & antequam Rex sibi de bello cogitandum arbitraretur, Mosonem oppidum ad deditionem compulerunt, Macerias oppidum obsederunt. Rex qui publicæ pacis studio serius omnino quam hostilis apparatus fama postularet, aliquando tamen exercitum & ipse comparare cœperat. Macerias subitario immisso milite eo vsque tutatus est, dum ad eas obsidione liberandas tempus supplendo exercitui suffecerit: eo suppleto, fate-

* Integram Historiam narrat Chytræus *Saxonia lib. I. p. 323.* & Mart. Bellaius *lib. I. p. 19.*

fatemur cum obsidione soluta, & in agros Cæsareæ ditionis incursiones fecisse & traiecto amne Schalde, vi aliquot oppida cepisse: Cæsaremque ipsum, vt se periculo subduceret, compulisse. Sed hoc nemo ita vnquam interpretabitur, vt Cæsarem a Rege prouocatum audeat affirmare: quia non sua voluntate, sed adductus aliena vi & iniuria, tuendi sua necessitate compulsus, arma ceperit. Atque ideo qui hunc authorem belli faciunt, hac omissa criminatione, ad aliam confugiunt nihilominus frigidam & inualidam, sed quam tamen probari facilius imperitis rerum existimant. Adhuc enim non in causa sed in persuasione, spes eorum omnis fuit: ac dum summo artificio accusationes confingunt quam possunt suis rationi-
p. 345 bus accommodatissimas, dum quæ comminiscuntur, quibus volunt, affingunt crimina, atque dum magnitudine horum, animos occupant multitudinis; nullum interim omittunt insidiarum genus, quo aditus omnes ad vos perueniendi intercludant, ne quem apud vos semel accusauerint, is purgare se vobis, & in illos retorquere falsæ accusationis possit inuidiam.

Itaque obiiciunt Regem meum aduersus Cæsarem suppetias Henrico tulisse, quem Albreti * dominum Cæsar contumeliose vocat, non dignatus eum appellatione Regia. Cuius rei historiam quæso (si forte nescis) intellige. Maximilianus Cæsar cum diu nimis ac frustra tentasset Iulium secundum Pontificem Maximum, vt Concilium publicum Christianorum indiceret, adducere, ipse tandem vel nolente Pontifice indicendum duxit. Sequuti sunt illius sententiam Ludouicus Galliarum, & Iohannes Nauarræ Reges, aliquot item alii Reges & Principes, Episcopi & Cardinales non pauci. Iulius eos omnes anathematis illius Apostolici fulmine percussos, Schismaticos & Hæreticos, esse pronuntiauit. Reges & Principes regnis & principatibus, sacerdotes sacerdotiis, quo iure, quaue iniuria esse indignos iudicauit: Regna, principatus, sacerdotia, primi cuiusque occupantis fore iussit. Occasionem hanc arripiens Ferdinandus Hispaniarum Rex, Caroli Cæsaris auus maternus, Rege Nauarræ tum absente, qui Ludouici partes sequebatur, ex improuiso regnum eius sibi finitimum, inuasit, occupauit, præsidio firmauit, & moriens Carolo nepoti per manus tradidit. Hoc iure (si summa iniuria iuris nomine censenda est) Carolus Cæsar Nauarræ regnum obtinet. Quod si fuisse iure occupatum, & nunc retinere iure contendit, prius necesse est fateatur, Maximilianum Cæsarem auum suum paternum, cuius ad causam Rex Nauarræ tantummodo se adiunxerit, multo magis Hæreticum & Schismaticum fuisse. Is igitur Nauarræ Rex cum eo tempore, quo Ludouici (vt diximus) in partibus erat, regno suo deiectus fuisset; Ludouicum ad se in regni recuperatione adiuuandum, ex fœdere obstrictum habuit. Defuncto vtroque, cum Franciscus in Galliarum, & Henricus

* Aliam caussam adducit Thuanus lib. I. p. m. 5. dicens: *Ferdinandus coniunctis cum genero viribus in Aquitaniam, in qua sibi ius Anglus vindicabat, impetum facere decreuit: & quia ad eam expeditionem opus habebat iter per Nauarra regnum cum exercitu facere, missis Oratoribus a Ioanne Labretano rege petierat, vt sibi libere per eius regnum transire liceret. quod cum ab illo propter amicitiam, qua ipsi cum Gallo intercedebat, non impetraret, inde occasionem arripuit inuadendi Nauarra regni, cui iam pridem homo alieni cupidus inhiabat: quod ei facile fuit copiis generi freto, & imparato a rebus omnibus Nauarro, qui frustra auxilia a Ludouico præstolatus, exortis Acramontanorum & Bellomontanorum factionibus, tandem regno cedere, & cis Pyrenæum recepere se Benearnum coactus est.* Sic etiam Io. Mariana *Rer. Hispan. lib. XXX. c. VIII.* caussam fuisse dicit, quod cum Gallis faceret Rex Nauarræ. Eandem hanc occupationem Regni Nauarreni narrat Fugger *im Spiegel der Ehren des Hauses Oesterreich lib. VI. c. XVI. pag. 1293.* Facit huc etiam Io. Lopetz *de obtentione atque retentione Nauarra* & Ælius Antonius Nebrissensis *de bello Nauarreno*, qui eandem occupationem regni defendit. Quid in ipsa hac expeditione gestum, exponit Petrus Martyr *ep. CCCCXCV. CCCCXCVIII. DV. DVIII. DX.* Pontus Heuterus *Rer. Austr. lib. VII. c. IV.*

aliquanto post in Nauarræ successissent regna, & easdem fœderis conditiones inter sese pepigissent: contigit vt Ferdinando ipso quoque e vita sublato Hispani Carolum eius nepotem vt principem quidem, & futurum Regem agnoscerent; Interim autem viua nec consentiente matre Ferdinandi filia, Regem salutare detrectarent. Carolus igitur Franciscus præpotentis, ac vicini regis authoritatem magno sibi vsui fore intelligens, quo ab Hispanis statim admitteretur in regnum, cum eodem fœdus atque amicitiam inire voluit: a quo nimirum ea fide receptus est, vt interim tamen Franciscus admonendum esse illum duxerit, prioris eius fœderis, quo Na„varræ Regi obstrictus esset. Pepigit Carolus, se ante constitutum certum diem „cum Henrico transacturum: alioqui fore Francisco liberum, suppetias Henrico „ferre, saluis nihilominus noui fœderis legibus, inuiolataque amicitia. Quo tempore pridem exacto, & Carolo sæpe ac frustra interpellato, neque cum Henrico decidente, appellatus ex fœdere Franciscus, non potuit petitas ac tot nominibus debitas Henrico suppetias denegare: in quo si criminari quisquam eum potest, Henricus potius quod serius, quam Carolus quod tulerit, suo iure criminari potest. Liquido igitur constare iam omnibus arbitror, qui Franciscum quidem ante quam armis a Cæsare peteretur, Henrico qui Cæsari bellum inferret, opem tulisse nouerant: sed id officio integro inuiolatoque fœdere potuisse ignorabant, Franciscum hac auxiliorum præstatione, neque Cæsarem prouocasse, neque prioris illius belli authorem dici aut haberi vlla ratione posse.

Iam ad bellum quod nunc geritur, aut imminet, veniamus, per quod Cæsar ab expeditione Turcica interpellatum & reuocatum se fuisse quiritatur. De Allobrogum inuasione ** querimonia profertur: inuasionis ratio non expenditur: iurene an iniuria inuaserit, hoc non quæritur: & quod in nullius aut modici pretii fundis, primum & maxime quæritur, quo iure quis possideat, quo iure quis eiectus sit: id vester Imperator in tam amplo patrimonio, in tot agris, vrbibus, populis, quæri non putat oportere. Cumque sine controuersia, omni & Romano, & gentium omnium, & naturæ iure, omnibus liceat, licueritque semper, occupata per iniuriam, & per legatos frustra repetita, iustis armis repetere; hoc vult idem vester Imperator vni Francisco Regi non licere. Sed operæpretium est rem p. 347. altius paulo repetere, vt intelligas Regem meum sicut in cæteris, ita in hac etiam causa, finibus suis, atque auitis, dominandi cupiditatem sibi circumscribendam censuisse. Philippo Amædei Sabaudiæ Ducis filio nupsit Margarita Borboniorum Ducis filia, sub ea conditione, vt si forte accideret Amædeum, susceptis aliis maribus liberis Philippo superstitem esse, ex eoque matrimonio Philippus libe-" ros sustulisset, ii Philippi patris loco, Amædeo auo ad eas opes succederent, ad" quas Philippus si vixisset, ætatis prærogatiua successurus erat, ipsius ordine præ-" rogatiuæ seruato, cui nascendi conditioni atque ordini præcipuus honor habe-" tur. Nati sunt ex eo matrimonio Philibertus & Ludouica: Philiberto, cui nu-" psferat Margarita Maximiliani Cæsaris filia, nulli fuere liberi. Ludouica Carolo nupsit Engolismorum Comiti, ex qua hunc Franciscum Galliarum nunc regem suscepit. Ea igitur nascendi prærogatiua succedit Franciscus, cum in omnia Margaritæ

** De bello hoc Sabaudico Sleidanus *lib. X. p. 284.* Chytræus *Saxonia lib. XIV. pag. 372.* Pontus Heuterus *Hist. Austr. lib. XI. c. IV.* Thuanus *lib. I. p. 19.* Iouius *lib. XXXV. sub initium.* Scilicet prætextus belli hic. Defunctus erat Philibertus II. Dux Sabaudiæ sine hæredibus, relicta sorore Ludouica, quæ Francisci I. mater erat, & fratribus, quorum Senior Carolus III. ipsi succedebat. Ludouica igitur soror hæreditatem allodialem petebat. Sed, verum consilium exponit Sleidanus *lib. X. p. 290.* *Franciscus conductis vndique copiis transcendit Alpes, & Sabaudia Ducem, Imperii Principem aggressus est, eo videlicet consilio, vt illa patefacta via, vt subiugata prouincia, longius progrederetur*, de quo etiam Guichenon *Tom. I. p. 627.*

garitæ maternæ auiæ bona, tum vt Ludouicæ matris, Philibertique auunculi, & ex eorum causa, Philippi materni aui hæres, ad omnia quæcunque censentur eo iure, vt cadere in fœminas, atque inter hæredes diuidi possint: & hac conditione Amædei materni proaui hæreditatem creuit, & ciuili, & naturæ & pactionis præterea sponsalitiæ iure. Adhæc Nicia & Villa Franca Narbonensis Galliæ oppida, Taurinorum item, siue (vt nunc vulgus vocat) Pedemontanæ Galliæ principatus, tanto iam tempore, vt ab hominum memoria initium eius rei sit propter vetustatem remotum, veterum Prouinciæ comitum in fide semper fuere. Hic etiam idem principatus mancipii lege, ita vt eximi aut mitti nequeat, addictus eiusdem Prouinciæ principatui. Quæ omnia Sabaudiæ Duces vi, fraude, clientum ad defectionem solicitatione, certe per iniuriam occuparunt, dum Comites Prouinciæ aliis essent bellis impliciti & vehementer occupati. In quorum ius cum Franciscus partim ab intestato, partim ex institutione successerit, atque aliunde iniuriam a Sabaudis acceperit, qui nonnullas arces & vicos ex Salassiorum Marchionatu, qui Delphinatus Viennensis est in clientela, multos annos vsurparunt, insigni iuris Delphinatium imminutione, atque iactura minime vulgari; nec ipse tam multis ac tam magnis iniuriis affectus, quicquam sua repetendo proficeret; tum demum omnibus antea frustra tentatis, necessario bellum intulit. Sed hoc bellum ad Cæsarem (nisi ad se ipse pertinere putet, quicunque in Francisci bona inuadant, eos vt in possessione tueatur iniusta) non video quo modo pertineat: præsertim cum initio huiusce belli Franciscus edictis grauissimis interdixerit: ne quid miles suus" vel attingeret, quod in Cæsaris quouis modo esset, re, iure, aut possessione. Nam" quod Sabaudo ait Cæsar Samarobrinensi fœdere *** cautum ac prospectum esse, abvnde Rex sua defensione ostendit, eo fœdere non caueri, vt quæ Sabaudus aliena possideret, præsertim vero illa de quibus nulla omnino mentio ascripta est in fœdere, nunquam ea restituere debeat, nec ipse ab eo spoliatus ablata per iniuriam repetere. Sed hanc tamen occasionem arripiens belli Francisco faciendi, Cæsar exercitum coegit, in præsidia regia inuasit, clientes eius & beneficiarios (vt vocant) ad defectionem solicitauit. Hoc si eum non conuincat belli authorem esse, non video cuinam tandem belli cuiusuis causa possit ferri accepta. Sed quid, Amice optime, cogitare hic putas cordatos & rerum æquos expensores, quum audiunt Cæsarem ea principe authoritate, flagitium vt fit apud eum mentiri, prætexere ipsum sibi ius legitimæ defensionis Sabaudi, aduersus affinem Regem: quibus constat vt cognatos suos, Ludouicum & Christiernum, hunc Danorum, illum Pannoniarum Reges, vt vnicum fratrem Ferdinandum, vt auitam ditionem, ipsamque adeo Romani sedem Imperii Germaniam, a Turcica defenderit iniuria? Nemo proculdubio, qui modo rem voluerit ad examen veritatis perpendere, non iam intelliget Imperatorem hunc vestrum, adeo sibi ex innocentia sua placentem; bellum hoc aduersus Regem meum, non modo qualicunque sibi oblata occasione suscepisse, sed etiam vltro appetiuisse: siue perditum iri (vt publice iactitauit) Regem cupiat, siue id commodum sibi fore putauerit initium ad alia quæ molitur, ac de quibus malo quosuis potius apud se cogitare, quam ex me referente accipere. At inquiunt Cæsariani, eo Regem animo & consilio in Allobroges mouisse, vt hoc adumbrato, maiora consequentis belli momenta tegeret, commodiorem

*** Intelligit Cameracense an. 1529. conclusum. Ludouicus Guicciardinus enim *Descr. Belgii p. 447.* Cameracum eandem vrbem esse adfirmat, quam Cæsar in Commentariis Samarobrinam nuncupat. Idem contendit Hubertus Thomas Leodius *de Tungris & Eburonibus apud Schardium Tomo, I. p. 343.* Ioachimus Camerarius vero in Narratione Rerum præcipuarum *ad. a. 1557.* S. Quintini fanum pro Samarobrina explicat. Et licet Christ. Cellarius *not. Orbis antiqui lib. II. c. III. p. 269.* velit Samarobrinam, seu Samarobriuam esse Ambianum, hoc tamen iam ante prolixius refellit Thomas *c. l.*

que ad inuadendos Insubres expeditionem inde susciperet. Hoc vero diuinare 341 est, & ex vana & futili coniectura, vbi deest argumentum & causa, suspicionem quamuis pro verisimili crimine intendere. Nihil enim de Insubrium ditione miles Franeicus attigit, neque aliud quicquam in hac causa, quod offendere Cæsarem debuerit, aggressus est facere. Esto vero & hoc demus aduersariis, voluisse Regem Allobrogum & Taurinorum agros ad se iure pertinentes occupare, atque Insubrium finibus Imperium suum coniungere: idque potissimum eo tempore, quo sperare suo iure potuit, vt cum tyrannus & prædo Sfortia e prouincia occupata, e vitaque simul excessisset; pacato & volente Imperatore vestro (qui se toties id facturum fuisse confirmarat, nisi iam obstrictam ante Sfortiæ fidem habuisset) Mediolanum facile reciperet: si non sibi qui cessisset, at liberis certe suis, qui nec renunciarunt vnquam suo iuri; neque non ad sua recuperanda sancta iuuari a parente potuerunt. Quid in eo contra eundem ipsum Imperatorem vestrum, quid in fœdera peccatum est? Nihil sane. Sed maleuolis quibusdam, qui nolint in Italia aut Regem, aut eius liberos quicquam habere, vbi pedem in suo ponere possint, maluit ipse vester Imperator, eum & fidei & famæ suæ detrimento morem gerere, quam toties datam fidem principibus adolescentibus liberare. Nam hanc illorum voluntatem aliquando excusauit Cæsar, quo minus Regi aut liberis eius Mediolanum redderet. Vtcunque autem res habet, certe Mediolani fines miles noster ne attigit quidem, æquis tantum legationibus, non armis (quæ promptissima ipsi erant) cum Carolo Franciscus egit, vt liberis suis, si non sibi, pecunia saltem numerata impetraret id, quod omnium concessu, quicunque sunt prudentes iuris, pertinere ad illos intelligeret. Et quæ obsecro causa fuit, vt non sperare debuerit a Cæsare tam (vt videri vult is) æquo, a Cæsare cognato, a Cæsare sibi religione fidei obligato, hoc facile impetrare, quod antea prædo Sfortia impetrasset? quem persæpe tamen conquestus Cæsar esset, in se fuisse proditorem & perfidum. Nulla igitur, vir amice, causa iusta quidem data est Cæsari a Rege meo, vt tam atrox ei bellum inferret, nulla dum ipse lacessitus iniuria. Sabaudi namque causam nulla constante satis ratione suam facit, qui antea sororum viros, vnicum fratrem, auorum incunabula, Germanicum Imperium haudquaquam hisce conatibus vindicare vnquam in animum induxerit. Mihi vero crede, alio spectant (vt vobis est in prouerbio) alio tendunt remiges. At inquiunt decuisse, Regem omnem cauere occasionem interpellandi & auertendi Cæsaris, cum a publico Christianorum conuentu, tum a religione aduersus eiusdem hostes propaganda: quam in curam (vt illi aiunt) mente & animo totus incumberet. Hic ego (vt plane loquar) satis assequi coniectura nequeo, tametsi diligenter & accurate omnia perpendi, quid in causa esse potuerit, quare occasionem illam tantæ gloriæ, tantique ad religionem momenti negligeret, tamque facile a tam sancto proposito, ad alienarum rerum tam iniquam inuasionem deflecteret, atque omnes adeo vires suas ab impio in Christianum, ab hoste in cognatum conuerteret, a quo fateatur necesse nullam se accepisse iniuriam: nisi hoc iniuriam esse voluerit, quod liberis suis ius auitum, & per Maximilianum Cæsarem luculenter adeo confirmatum, reddi postulauerit, idque legationibus tantum, nulla penitus vi. Ergo apud æquos istos vestros homines, ii perturbant Christianorum pacem, ii bella excitant, ii procellam reipublicæ inuehunt, qui legitimâ via sua repetunt? Contra qui aliena occupant, & quæcunque quacunque vi, vel iniuria semel occupauerint, de iis nolint partem vnquam aliquam amittere, quinetiam occupata repetentibus continuo bellum inferunt; ii conciliatores publicæ quietis, ii publicæ salutis habebuntur vindices. Finge vero „Regis ipsius filios ita Cæsarem appellare, Patrem nostrum, Carole Cæsar, patri„monio quod secundum eum nobis eius liberis debebatur, nihil de te male meri„tis, id quod omnibus adeo in promptu est, vt negare ne tu quidem possis, eie„cisti: & eo patrimonio, quod iam olim per maiores nostros, multo suo ac suorum

rum sudore, atque sanguine, a Longobardis potentissimis hostibus assertum, Im-“
perioque Romano liberaliter donatum, multis subinde seculis, ad proauos no-“
stros eiusdem Imperii beneficio redierat, hoc inquam patrimonio patrem no-“
strum vt cederet compulisti, & a nobis, eorum posteris, qui hoc florentissimum“
Imperium, cuius adeo creuisti viribus & opibus, postliminio in Europam redu-“
xerunt, per indignitatem summam & iniquitatem ablatum, ad nepotem calonis“
p.349. & spuriæ **** transtulisti: eo mortuo, per vim adhuc retines. Id quoniam abs“
te iure fieri non fatemur, quoniam indignitatem & iniuriam ponere gratificationis“
loco recusamus: quoniam apud patrem vt nos pie iuuet, insistimus: quoniam“
is spem fortasse nobis aliquam præbet: maternam hæreditatem quoniam frustra“
tentatis omnibus, tandem armis adeundam censuit: ideo nos, ideo illum accu-“
sas, quasique nobis ipse ad recuperanda nostra parare gradum, & munire viam“
studuerit (id quod si fieret, tamen crimine ac reprehensione carere debeat) vio-“
latæ pacis & fidei apud rerum imperitos reum agis, fanaticis spiritibus animum“
ad nefanda hæc audendum, quæ nostra videt ac patitur ætas addidisse, Turcarum“
Regi ad inuadendos pios viam parasse ac strauisse, atque adeo illum in nos euocas-“
se vociferaris. Vsquequo demum & quos tandem ad fines istud crimen, istam“
querimoniam disturbatæ pacis extensurus es, aut quibus es certis limitibus circum-“
scripturus? An non, etiam si nos hoc auitum regnum, hoc natale nostrum solum“
ac solium inuasurus obsistamus, eo vsque proferes querimoniam? & hanc nobis“

**** Intelligit Franciscum Sfortiam III. qui Francisci Sfortiæ I nepos erat. Cur autem ipsum a calone ortum dicat, ex Iouii vita Magni Sfortiæ, qui pater erat Francisci Sfortiæ I. cap. II. patet. vbi natales istius Mutii Attenduli describit, dicens: *non defuere, qui dicerent, sed in gratiam Bracciana factionis, vt Sfortianis demum principibus nouitas generis obiectaretur: Sfortiam paterno in agro ita operis præfuisse, vt & sua manu faciundo operi vomeres, & ligones strenue tractaret, quod vel ob id inuidiose confictum videtur, quoniam tredecim annorum puer in Boldrini castra concesserit, neque inde redierit, nisi equestris ordinis miles. Sed iucundo prorsus mendacio fabula fidem fecit perennis fama, qua manauit ad posteros. Ferunt enim, quum agrum foderet, duro labore fatigatum, ab ea indignitate operis suspexisse in cælum & de tota vita fortuna vota suscepisse, ea forte precatum Deos, vt vota bene verterent, emisisseque protinus ligonem in prealtam quercum, vt credi par est, antiquitus Marti consecratam, eo animi decreto, vt si decideret, eum æquissime ad perpetuum laborem esset resumpturus: at si ramis hæsisset castra continuo sequeretur. Verum Marti ligonem Fortuna appendit, vt fatis viam aperiret. Gloriabatur hac fabula Franciscus pronepos, quod vel ob id familia nomen nequaquam antiqua nobilitatis, sed spectata virtutis auspicia niteretur: adeo, vt quum mihi humaniter arcem ab excellenti munitione structuraque toto orbe longe clarissimam, armamentariis patefactis ostendi iussisset, conuersus læto ore & hanc inquit: P. Ioui, quam miraris, & hoc Imperium quo potimur, ab illo ligone habemus, quum feliti nostra sorte in arborem a proauo contortus, fataligne ramusculo suspensus minime decidisset. Vnde & illud Pontani in defunctos intemperanter genuinum dentem exerentis, quum dixit: Dux ab aratro Sfortia. Quasi non in summa gloria sit, aut certe dispudeat C. Marii exemplo ex aratore Imperatorem euasisse.* Prout autem hæc fabula a Sfortiarum hostibus prolata, ab ipso Iouio refutatur, sic etiam Iosephus Ripamontius, accuratus alias Historiæ Mediolanensis Scriptor lib. V. p. 611. contrarium plane testatur, dum ait: *erat Franciscus Sfortia Sfortia Attenduli filius, cui Attendulo, sua virtus, & fortia facta apud Reges gratiam, opesque, & inde partem Imperii, propriosque exercitus & ipsum Sfortia nomen innenere. Antea, Iacobus, siue Mutiolus fuerat: parentesque eius, Ioannes & Elisio intra Cotoniola fines honesti, præsagium accepisse ferebantur, fore, vt deposito, quod ipsi imposuerant nomine, proles ea nomen assumeret aliud quod fieret familia cognomentum & late noscitaretur* Hoc autem certum, Franciscum Sfortiam I. auum Francisci III. ex Luzia Trezania, Mutii Attenduli concubina, quam tamen vxoris loco habuit fuisse prognatum, prout ex Iouio discimus, vita Magni Sfortiæ *Cap. LXIII.* Franciscus Sfortias I. vero Blancam, Philippi Galeatii, Mediolanensis Ducis, spuriam habuisse in matrimonio, ex quo prognatus Franciscus II. Imhof *Hist. Hispaniæ atque Italiæ Geneal. p. 220. sqq.*

legem prostitues,tibi vt quantum accipere libuerit cedamus,alioqui pacis, alioqui" reip. alioqui religionis proditores, Turcarum, hæreticorum, impiorum, nefario-" rum,& fanaticorum omnium fautores, euocatores, authores habeamur. Ad hanc," amice optimo,liberorum regiorum expostulationem,quid obsecro respondere Cæsar possit, quod apud æquum vllum iudicem valere, aut grauissimæ expostulationis huius aciem possit vllo pacto retundere? An non, siqui erunt (vti certe erunt) æqui rerum æstimatores, perpensuri sunt diligentius quidnam olim Francorum reges Christianæ præstiterint reipublicæ vt Romani Imperii dignitas ad Germanos primum per Carolum Magnum gentilem eum quidem vestrum,sed tamen & Francum & Francorum Regem inuecta, ac per eum & posteros eius aucta atque exornata fuerit, vtque per ipsos eosdem Reges nostros Imperio vestro accesserint tam multa, quæ prius ad eos vel publice Regio, vel priuatim hæreditario iure pertinerent: plane vt multo sit futurum longius, quæ ab illis, quam quæ aliunde, Imperio accreuerint numerando percensere. Contra vero Austrianos istos ab Imperio, non ab Austrianis Imperium creuisse facile perspicient. An non hoc quoque putas existimaturos, Austrianam familiam ea hodie de Francorum ditione possidere,quibus maxime in hoc eluctata est & peruenit quo nunc eam videmus fastigium? Profecto, vir amice,recte hæc expendentes tanta ista iniquitas,ne dicam crudelitas, in Regios adolescentes, hac generis nobilitate, hoc ætatis flore plausibili,hac innocentia erga omnes,tamque decentibus hanc dignitatem moribus, magnopere debet commouere: quodque præter hanc adeo violentam hæreditaris eorum auersionem, ipsi quoniam de auxilio patrem appellent, pater quoniam eis pie faueat, tam indigne traducantur accersanturque inuidiosissimo violatæ pacis ac proditæ fidei,crimine, impii præterea nefariique fauoris in Turcas idque ab eo qui præter affinitatis & cognationis iura, tam multa debeat nostræ Galliæ. Nam vnde Austrianis opulentus ille, ac Regius comitatus Flandriæ? vnde Sequanorum, vnde Atrebatum, vnde Hannoniæ, vnde Hollandiæ, & alii plerique principatus? Vides igitur quam sit facile non tantum accusari aliquem, sed apud rerum imperitos reum etiam peragi, dum delatori sufficit accusasse: atque modis omnibus (vt dicebam) prouidetur, ne apud quos reus constituitur, ad illos defensio eius perueniat. Sed veritas ipsa tamen cum diu calumniæ tenebris mersa delituit, emergit tandem aliunde in lucem, atque erumpit: & quo maiore artificio ne in lucem prodiret depressa fuerat,eo cum se prodit,sicuti maiorem parit ei, qui sit calumniam passus, gloriam, ita grauiorem affert calumniatoribus inuidiam. Id quod ego in hac causa vsu venturum confido, spero quidem certe. Age vero, concedat Rex accusatoribus suis, se suorum liberorum ad eorum fortunas & iam armis vendicandas flagitationibus, non modo non defuturum, sed nec etiam, nisi restitutis iis, finem bello se facturum. Vter tandem pacem turbat? vter impetui Turcico viam sternit? An qui res frustra moribus repetitas, iusto bello recuperare contendit? an potius qui negligit pacem reipublicæ aliena restituendo redimere, imo vero sua repetenti bellum infert: nec si Turca in nos inuaderet, a sententia sit discessurus sua? Nam hic vester Imperator eo ipse animo bellum intulit, & hoc ipsum ausus est apud summum Pontificem publice contestari, non ab initio quidem belli, dum in promptu Regi erat, in Italiam arma importare, & cum ipse ad eludendum Regem consilia pacis simulabat: verum postquam reuocato Regio exercitu, ita se illum tenere implicitum iudicauit, nullum vt aufugiendi locum esse reliquum arbitraretur: hoc tum (inquam) ipsum ausus est contestari; si vel omni collecto suorum exercituum robore, Turca bellum Christianis inferret, nihil esse de bello Gallico se remissurum: „hoc est, Christo audientes prouincias sese proditurum potius, quam vt eum Re- „gem non perderet, eam familiam non deleret, cuius fide ac virtute terribilior „est, fuitque semper impiis nationibus Christiana respublica & iustitia longe commendacior. O dignissimam vocem eo, qui se pro pace inter Christianos compo-

nen-

menda deuouere velle, qui pro pace redimenda sua se permissurum alia gloriatur. At vero nihil opus est neque ad componendam, neque ad redimendam pacem, vt vel mactandum se ipse præbeat, vel de suo quicquam amittat: tantum aliena quæ per summam iniuriam detinet, iustis dominis restituat. Quod si Mediolani principatum, in quo præcipua videtur harum causa simultatum consistere, ad Franciscum Regem, aut liberos eius pertinere non existimat; cur non subit ea de re cum ipsis iudicium commune clientum Imperii? Cur eos iudices reiicit, ad quos ea proprie cognitio pertinet? Nam ad Regem meum & liberos eius quod attinet, hoc ego confirmare tibi possum, eos non modo confessum illum Principum Imperii disceptatorem & recuperatorem non esse recusaturos, verum hoc etiam vltro & vehementer quidem deposcere. Qua de causa & hoc mense Iulio, sub nascentis huius belli exordia, legationem qua petebant conventum indici, sibi Senatum dari, deque Mediolani causa disceptari, ad principes illos decreuerant. Sed eorum Legatus a grauissimis & authoritate summa viris est monitus, sibi extrema intentari, si vspiam locorum apprehendi eum in Germania contingeret. Huc igitur vestra, o Germani, recidit libertas? Hoc pati potestis? Hoc imperii est vestri ferre, vt Legati tanti Regis, cuius maiores de Christiana tota republica deque vestro Imperio tam egregie sunt meriti ius gentium apud vos, quo sacrosanctum sit legationis munus, requirant? & siqui sunt qui sanctum esse illud velint, vix audeant tamen Legatos ad se Regios admittere, & cum illis de re vlla communicare? Ac ne me putes, Amice optime, hæc falso comminisci, is Legatus cum per intentatas sibi ab hoste insidias, peruenire non potuisset ad Septemuiros illos, Cæsareæ maiestatis non constituendæ modo arbitros, sed tuendæ quoque authores, literarum in subsidio, quantum in se fuit, supplere conatus est: quarum exemplar ab eo qui has tibi redditurus est accipies: quæ cum tuto vt perferrentur ad eorum vnum curauisset, qui ad collegas suos referret, eadem de re vt Senatus Regi ac liberis eius daretur, & ii semel vel ab infestatione Mediolanensis agri, iure ac moribus summouerentur, vel ab omni vindicarentur iniuria: ita se res iam apud vos habebant, vt is princeps ausus non fuerit cum collegis suis communicare: tantum se ad Ferdinandum de re tota refere velle dixit, fratrem scilicet ipsius Cæsaris, a quo nihil illi quidem possunt in posterum ex præteriti temporis comparatione, nisi vim atque iniuriam expectare. Sed iam ad Cæsarem redeo. Hic si quantum videri, tantum ex animo velit, quieti & paci prodesse & consulere in publicum; cur non a suspicione se remouet, aliud se priuatum ac proprium sub obtentu pacis publicæ spectare interim atque moliri? Cur non satis illi est, eius pacis ad alios fructum, ad se gratiam peruenire? aut cur eiusdem pacis, cum iis saltem, quibus eam tanti vult vendere, non aliquod emolumentum communicat? Cur illius de qua statim ago, Christianissimi Regis diuturnæ, atque sine vllo in hunc diem exemplo memorabilis patientiæ, non aliquam habet rationem? Sed quid patientiæ dico? Imo vero tam liberalis officii, aut potius beneficii. Nam quo ego alio nomine hoc appellem, nescio; quod cum pulcherrimam haberet Rex occasionem, simul suas & liberorum opes vindicandi a tam Indigno atque iniusto occupatore Sfortia, simul pro summa indignitate & iniuria ex Legato suo immaniter cæso, * illum eundem vlciscendi; quum præsertim ab optima ducatus eius primariorum hominum parte vltro inuocaretur, & exercitus in promptu illi esset, qui tum in Germania conscriptus, reque feliciter & facile confecta, cuius causa conscriptus fuerat, vltro ante quam dimitteretur, nomen illi deferebat, atque vt in id bellum authoraretur flagitabat: quum (inquam) ita Rex esset ab exercitu, ab re nu-

* Meruillius erat, quem a. 1533. ad Ducem legatum miserat Franciscus, cuius necem describit Mart. Bellaius *Comment. lib. III, p. 134.*

re nummaria, ab sociis, ab rebus omnibus, quæ ad bellum celeriter conficiendum pertinent, paratissimus & instructissimus; tamen rogatus a Cæsare, tum expeditionem in Africam adornante, *ne quid moueret interim, aut nouaret in Italia*, morem gerere non recusauit, atque omnium indignissimæ iniuriæ vltionem & dolorem dissimulauit ac distulit, tantum ne moram conatibus Cæsaris vllam afferre velle videretur. Quanquam ego (vt ingenue ac vere loquar) neque illa ex Africana victoria, in qua mirifice adeo sibi Cæsar placet, amplificatam aut illustratam esse religionem, neque latius quam antea prædicari Christum video; tantum abest, tam plausibiles triumphos inde agere debeamus. Nam quid nostra interrerat, a Turcane an ab Afro Machometana prædicetur in Africa superstitio? At expulsum e sedibus suis Tunetis Regem Cæsar in regnum magnifice restituit: Sit illud sane magnificum & imperatorium. at hoc magis magnificum & Imperatorium fuerat, pluris non fecisse, Regem vt impium periculo atque sanguine piorum vtilium Christianæ reipublicæ militum imminutioneque Christianarum virium in regnum restitueritt, restitutioneque illius Solimanum in nos a Persicis rebus, nostro omnium communi periculo, suæ vnius ambitionis causa reuocaret, quam vt (quod etiam homines harum rerum insolentes facile intelligere possunt) Christianum Nauarræ Regem, regno suo per iniuriam eiectum, propterea quod ex studio corrigendæ quasique reformandæ Ecclesiæ, cum Francorum Rege Ludouico, & Maximiliano Cæsaris auo, ad cogendum Concilium consensisset, quo Ecclesiæ tentaretur necessaria illa (vt dixi) reformatio; aut Christianissimum Galliarum Regem, & liberos eius, amplissimis patrimoniis fortunisque per vim spoliatos, in sua (quod poterat citra cædem & sanguinem, & virium Christianæ reipublicæ damnum & detrimentum) restituere. Sed coniunctas habere fortasse mauult rationes cum Machometanis Afris, quam Regibus Christianis: cum interea tamen Franciscum Regem, non minus falso quam inuidiose, quasi communia habeat cum Turcarum Rege consilia, criminetur. At hoc ego, quum ipse verbo tantum arguat, nihil proferat, nihil literis, aut testimoniis probet, sed inani & nugatoria quadam maleuolentia, criminis insimulet, verbo duntaxat refellendum duco: tum quod accusatoris sit crimen probare: tum quod neminem esse tam profligato vel potius perdito deploratoque iudicio existimem, qui præsertim in tanti re momenti, putet satis esse vt quis reus peragatur, temere accusari, vel qui conuitiationi isti fidem habeat, modo tamen meminerit, Regem eundem per literas & nuntios quinquaginta militum millia vt minimum per id temporis obtulisse, quo Viennam Turca cum exercitu obsideret, atque (vt dicebam nuper) ad Africanam expeditionem profecto Cæsare, tanta in occasione atque gerendæ rei opportunitate, pedem domo non extulisse. Etenim si spem Franciscus in Turcarum viribus posuisset, tum certe pro recuperandis suis rebus, bellum potius suscepisset, cum illi victore exercitu longe lateque dominabantur, quam vt in hoc distulisset tempus incommodum, quo Rex eorum Solimanus, præter quas in Africa & Germania clades accepit, toties in Perside fusus ac fugatus fertur, iam vt Cæsariani dictitent, non de inuadendis alienis, sed de tutandis suis finibus, necessario capiendum illi esse consilium. Et vero poterat tum quidem Rex, minore impendio ac periculo suo arma capessere, vt non duobus in locis disiunctissimis maximeque diuersis, a potentissimis hostibus bellum vno eodemque tempore gereretur; tum ancipiti contentione distractus Cæsar, ad difficillimam de Imperio toto ac salute dimicationem vocaretur. At Legatos Franciscus a Turca (inquiunt) accepit, atque suos ad eum vicissim ipse misit. Ego vero facile patior, id accusatorem obiicere, quod ego defensor possim sine periculo confiteri, & quod accusatus nunquam neque criminosum, neque dissimulandum esse vobis iudicauit. Acceperunt item & miserunt ipsi etiam Cæsar & Ferdinandus, vt mirum sit quod licere sibi putant, cur in alio reprehendi velint. Neque vero illi Legatos acceperunt tantummodo,

verum-

veruметiam munitissimas in Peloponneso vrbes, quæ vt Christum Seruatorem liberius profiteri possent, sese vltro Cæsari dediderant, ipsi iidem Solimano Turcarum
p. 372. Regi, vt aliquam ab eo bonam inirent gratiam, tradiderunt, aut potius prodiderunt. Quæ quidem postea tam immaniter a Solimano sunt habitæ, vt nemo satis vnquam earum deplorare possit & commiserari calamitatem. In quibus tamen ipsis vrbibus, poterant Christiani ad Græciam seruitute liberandam, appositissimam gerendo bello arcem constituere. Sed redeo ad Turcicam legationem. Dico igitur sæpe Solimanum cum Francis pacem, vt a quibus omnium maxime gens Turcica sibi semper timuerit, vehementius expetiuisse. Dico eundem Solimanum vt Christianissimum Regem aliquo sibi demereretur beneficio, atque pacem eo facilius impetraret, suppetias ei & captiuo, & mox datis obsidibus filiis liberato, etiam atque etiam obtulisse; ita vt neminem vnquam Rex infestiorem sibi habuisse videatur Cæsare, consanguineo suo, & cognato. Illud vero contenderim tam esse Regi gloriosum, quod in tantis rerum difficultatibus tam sæpe constitutus, alienorum a religione auxilia non admisit, quam est alteri cuidam (cuius ego nomini parco) ignominiosum, studiose ambiuisse, nec vt se in clientelam ille acciperet impetrasse, quin potius ab illo magnifice despectum fuisse atque reiectum. Quod si eo loco, quo Rex meus, Cæsar vester esset: atque is a quo tam indigne ac tot afficeretur iniuriis, tantopere istam illi coniunctionis Turcicæ mentionem exprobrando inculcaret: ipse interim & præteritis incommodis, & præsenti periculo, & publica tam potentis aduersarii professione premeretur: a cæteris vero Christianis principibus se videret derelictum, ac veluti prædæ expositum: vel nescio, vel non dico, an ad superiores calamitates, ad alia præsentia pericula, tantum sibi hostem vellet, quantus est hic Solimanus, asciscere: quo pacato tamen vti promptum sibi esset atque expositum, idque maxime cum Abrahamus, Dauid, Salomon, Machabæi, & alii permulti sancti & religiosi duces, ab hoc fœderum genere non abhorruerint, non dico (inquam) an a Turcarum Rege tam liberaliter oblatas suppetias esset repudiaturus, qui non ignoret, iure Pontificio licere Christiano principi, sua per iniuriam ablata & occupata, si viribus suis nequeat, impiorum auxilio recuperare, vbi piorum illi auxilia denegentur. Vides itaque, Amice optime, quam hoc loco Regem meum traduxerint eleganter, cui cum id criminosum esse velint, quod illi tamen licuerit; id ipsum etiam quod affingunt, nemo falsum esse nesciat, qui res duntaxat istas mediocriter vnquam inuestigauerit. Verum hæc omitto, cum sit omnibus longe certissimum, nullam in orbe terrarum esse Regiam, ab hac suspicione tam alienam atque puram: vt quæ plures ab hostibus nostræ religionis triumphos numerat quam Reges: quorum regum & maiorum suorum vestigiis institisse semper hunc Franciscum Regem, etiam ipsos mea sententia, qui tam atrociter eum deferunt, si iurati dicerent, agnituros non dubito. Sed quoniam intelligunt, questum esse apud suos Solimanum, quod quum Ænobarbo suæ classis præfecto a Tunetanis euocato, ii in clientelam se illius dedissent, hunc postea insperato bello a Cæsare oppressum qui aduersus eum non pro religione bellum susceperit, quod solenne fuit priscis Imperatoribus: non pro tuenda vel amplificanda ditione, quorum altera semper omnibus, altera plerisque magno & excelso animo viris iusta belli gerendi occasio visa est: sed pro impio Rege, de se nihil merito, & fide fortasse Punica beneficium agnituro, proque sola vel gloriæ cupiditate, vel studio contentionis, quam videntur inter se de monarchia suscepisse, difficillimo tempore arma sumpserit: artificiose hoc dissеminant, & quantum in se est, ante rei euentum, in aures imperitorum insinuant, vt si postea (quod est credibile futurum, & ipsi ad rationes suas & concilianda Cæsari publica Christianorum auxilia accommodatissimum esse putant) his duobus summis Christianorum principibus inter se pertinaciter conflictantibus, occasionem esse suam ratus Solimanus Rex (vt est magnanimus, gloriæ cupidus, in vindictam ardens, nec dum adeo

adeo fractis viribus, vt nos fortassis eum esse comminiscimur) in Cæsaris ditionem impetum violenter faciat: hoc tum ipsi habeant iactum fundamentum, atque apud ignaros veri, & iam ante falsis auditionibus occupatos, verisimilitudinis ad incredulitatem argumentum: quo tum Regem traducentes, quasi ab eo sit Solimanus auxilii gratia in Christianos euocatus, ceterorum in eum Christianorum arma concitent. Neque alio consilio existimandi sunt persuasisse Cæsari, vt ea vteretur apud summum Pontificem publica testatione, cum auditu crudelissima, tum indignissima Christiani Cæsaris probitate ac virtute. At clamitant Cæsariani, visa fuisse in Africa tormenta * Francorum Regum insignibus insculpta, signaque militaria iisdem insignibus non pauca in Ænobarbi fuisse potestate. Hoc ego sicut verumne sit, plane nescio: ita magnopere refutandum esse non arbitror. Nam triremes plus minus quindecim Andræas & Antonius Auriæ, vexillis, armis, tormentis, & remigibus Regiis instructissimas, a Rege ad Cæsarem deficientes ** abduxere: quarum ego aliquas cum omnibus suis impedimentis in Ænobarbi venisse potestatem intellexi. Quod si vt mihi renuntiatum est, ita contigit, neque tam in Regiis triremibus suo Cæsari seruandis, Auriæ diligentes fuerunt, quam in iisdem ab Rege ad Cæsarem furtim abducendis flagitiosi; non mirum est fuisse hoc tempore visa in Africa & vexilla & tormenta Gallica. quæ nonnunquam alias tamen, & olim, & hoc Rege, iisdem in locis fuisse visa constat: verum ad religionis nostræ illustrationem & amplificationem, & maiore siue fructu siue gloria, quam hoc tempore Cæsar intulerit. p.331.

Sed pene iam præterieram imprudens id, quod isti tam pertinaciter (vt scribis) inclamant, sese Regem ita in laqueos adductum & implicitum tenere, vt elabi nulla ratione possit, quin sit illi confitendum, se in Samarobrinense fœdus offendisse, atque Imperatori vestro iustam in se arma capiendi occasionem præbuisse, qui scilicet Huldarico Wirtembergæ Duci bellum aduersus Cæsarem suscepturo pecuniis suis affuerit. Aureis enim nummis Gallicis (quod negare nemo possit) eo in bello persolutum esse militi stipendium. Ego vero ne hoc loco Camarinam (vt aiunt) mouere cogar, ac Cæsaris male de Imperio meriti consilia detegere, maxime vellem contentos eos fuisse ipsa Regis mei super ea re defensione. Neque enim dissimulandum vobis esse duxit, pecunias ab se fuisse numeratas, sed pro montis Pellicardi Comitatu quem ex Huldarico Rex emerat. *** At quos in vsus venditori placuerit pecuniam ab emptore numeratam vertere, hoc vero non putauit sua vt percontaretur, interesse: quemadmodum neque venditoris, quo animo emptor, aut quem ad finem emerit.

Sed quoniam isti tam cupiunt esse diligentes, introspicere vt velint Regis mei non facta tantummodo, sed cogitationes etiam & consilia; ego sic vicissim illos rogare velim. Inter Galliarum Reges & hoc sacrosanctum Imperium, intercedit vetus defensionis mutuæ societas. Multo post initum est nouum fœdus inter hunc Galliæ Regem & Cæsarem, sed quo nec genere sit ipso, nec partibus, vlla ratione, antiquo illo fœderi derogatum, neque vt derogaretur, flagitare vester Impera-

* Testatur Io. Etropius *in Diario expeditionis Tunetanæ apud Schardinm Tomo II. pag. 325.* quod non solum Galli Turcas de Cæsaris aduentu certiores reddiderint, sed etiam *p. 331.* dicit, quod varia tormenta liliis insignita in arce Guletana fuerint reperta, addens: *non arbitror, neque alitis volatu, neque sinistro cantu occinis, neque tripudiis solistimis opus esse vt augureris, & diuines vnde tormenta illa eiusmodi notis & elogiis notata, allata, aut cuius iussu & impensis illinc fuerint fusa.*

** Causas huius defectionis enarrat Ant. Varillas *Hist. de François I. lib. VI. p. 158. seqq.*

*** Sleidanus lib. IX. p. 237. *Landgrauius Galliam petit, & agrum Mompelitartum regi pro certa pecunia summa, nomine Vlrichi Principis, oppignorat, ea lege, nisi intra tertium annum ille luat, vt tum sit regni Galliæ hæreditarius: præter eam pecuniam rex quoque mutuo se daturum promisit alteram summam, facta spe, non repetitum iri.*

perator debuit; eo ipso appellatione imperatoria se indignum prabiturus. Imperator idem vester, Huldarico Imperii cliente, ab ea paterna hæreditate deiecto, quæ tum propria & peculiari exceptione sic addicta, & iam inde ab initio affecta erat illius gentilibus, vt iis superstitibus nequeat in aliam transire familiam: "tum eidem isti vestro Imperio ita est clientelæ iure obnoxia, vt extincta ea familia, ad Imperii ærarium, cuius beneficium est, redire debeat, neque pacto vllo mitti abalienariue possit: vester (inquam) Imperator, Huldarico deturbato, eandem hæreditatem illius gentilibus (quod facere iuratus debuerat) non tradidit, quin potius, spreta iterum iurisiurandi religione vsurpauit ac retinuit. imo vero ne non satis grauiter contempsisse iusiurandum videretur, Imperii iure interuerso, vel euerso potius, vsurpatam ab eodem exemit, ac veluti emancipauit Imperio: vt iam nihil minus, cum tantus sit imminutor Imperii, quam Augustus dici mereatur. Huldaricus igitur lauto illo atque amplo patrimonio suo spoliatus, Regem appellat suo & vestri Imperii iure, vri ex fœderis antiqui formula non modo sibi, quod non mediocrem quidem ad impellendum causam, sed Imperio vestro, quod maiorem multo vim habeat, opem ferre velit: neque patiatur opulentam prouinciam ærarii vestri propriam, ab eo per iniuriam abalienari & distrahi. Finge nunc Cæsarem contra, ex nouo fœdere (per quod tamen illud vetus induci non potuit) obtestari Regem, vt ne aduersum se defendendam Imperii Romani authoritatem suscipiat: alioqui præter fœdus facturum eum pronuntiare. Cedo hoc loco quemvis arbitrum. vincam equidem (vt ille ait) quocunque iudice, etiam curioso illo inuestigatore, Imperione an Imperatori morem gerere, antiquum publicum, an priuatum recens fœdus Rex debeat respicere. Vbi ad hoc ille mihi responderit, tum de facto Regis mei constituam, quid me oporteat respondere. Verum ego ipsum vestrum Imperatorem hoc me onere liberaturum spero, imo etiam existimo ipsius in Regem criminationi & conuitiis fuisse hoc accusationis caput ab aliquo malitiose additum, eoque de industria consilio & studio, vt huic ansam daret in Cæsa-
p.354. rem aliquid dicendi: quod, vt facile credam, eo adducor magis, quod tam ipse Cæsar quam etiam Ferdinandus suis aliquando literis, quarum ad me quoque exemplaria peruenerunt, sicut vere, ingenue testati sunt, fuisse omnino e re Germaniæ, sua vt restitueretur Huldarico Wirtemberga. Quod si agnouerunt & ipsi, non est quare fraudi hoc esse Regi velint, si ad eius restitutionem Germaniæ quietis ac pacis causa consenserit.

Subdis, & hoc nomine male audire Regem, quod Ducatum Burgundiæ, qui Cæsaris esse (vt inquiunt) hæreditario iure debeat, tanto iam tempore, ac tam iniuste detineat. Sed hoc loco vt perspicias quam frigida nitantur isti, neque subsistente ratione, rem explicabo tibi fortasse non intellectam. Eudoni Duci Burgundiæ filia fuit vnica (si bene memini) Adella. Quæ cum Galliarum Regis filio nupsisset, is Ducatum Burgundiæ, velut vxorium ac dotalem Eudone mortuo statim occupauit, & aliquot annos nullo intercedente pacatum tenuit, donec alter quidam extitit, eques ille quidem & nobilis, sed peregrinus, neque admodum opibus aut viribus pollens, qui in ius eum vocarit, disceptatoremque patrem eius Regem petierit: apud quem contendens cum dixisset, ad Burgundiæ Ducatum fœminas non admitti, se vero ab antiquis eius gentis Ducibus, idque haudquaquam intermissa masculorum serie progenitum: permissa est causa parium Franciæ iudicio, qui sunt in regno nostro principes duodecim, proxima secundum Regem ac velut pari (vnde & nomen traxerunt) in summarum disceptatione rerum authoritate præditi. quibus cum causam ille probasset suam, re diligenter quæsita, hi expulso Regis filio, secundum illum equitem pronuntiarunt, & Ducatum illi, accedente Regis ipsius authoritate, more maiorum vtendum fruendum tradiderunt: quo Ducatu & ipse, & qui ab eo mares nati fuerunt, nullo ipsis postea controuersiam faciente, potiti sunt. Possem & alia in rem præsentem afferre huius-

 modi

modi exempla: sed hoc vnum existimo satis esse, vt quod ab omni sit corruptorum iudiciorum suspicione tutum: verisimile cum sit, iudices illos facilius a ciue suo prædiuite, Regis filio, quam a peregrino tenui, atque ab amicis inopi corrumpi gratia, pecuniis, metu potuisse. Hoc ego inquam vno exemplo satis constare arbitror, non potuisse Cæsarem eius Ducatus hæreditatem assequi, cuius pater Philippus, filius fuerit Mariæ Caroli filiæ: ad quam peruenire Ducatus superiore illo iure minime potuerit. Vnde autem is Ducatus ad Philippum alterum, in hac familia primum Burgundiæ Ducem, & Caroli, quo de agitur, abauum, peruenerit: & quanto Rex Carolus quintus eius frater studio, labore, familiaris & publicæ rei dispendio, quamque profusa & immodica liberalitate eas nuptias illi conciliarit, aut redemerit potius, ex quibus hodie Cæsar amplas illas & opulentas habet in Gallia Belgica & inferiore Germania prouincias, longum esset, neque hic necessarium dicere. Ego vero perquam lubens prætermitto, ne hanc velut ansam arripuisse de industria videar, declamandi hoc loco aduersus posterorum illius Philippi Ducis in benemeriti Caroli Regis posteros, ingrati animi conscientiam. Nam cum isti hoc etiam Regi meo crimen obiiciant male agnitæ Cæsaris, primum in se, qui captiuus esset, deinde in liberos suos obsides, humanitatis & liberalitatis summæ: malo crimen istud diluere, quam vel recriminatione, vel (vt loquuntur hodie) culpæ compensatione, quodammodo crimen agnoscere. In quo ego, vt ignoscas, velim, siquid mihi vel iam exciderit, vel nunc dicturus sim, quod fortasse ab Imperatore vestro dictum nolis. In hac enim contentione, in quam tuæ me literæ adduxerunt: si quidem excusatum Regem meum volo (vti velle debeo) versari hoc in genere non possum absque accusatoris contumelia: verum adeo id modeste adhuc feci, & faciam, quantum rei pariter atrocitas, vt intelligas me nolentem esse pertractum in hoc argumenti genus, non studio atque affectatione descendisse. Tractauit (inquiunt) Cæsar Regem captum liberaliter atque humaniter. Ego vero si hoc vocaris humaniter hominem tractare, quod confecto bello, atque armis longissimo iam interuallo positis, non occiderit, quodque magno suo ex redemptione commodo dimittere, quam inedia pædoreque conficiendo **** simul redemptionis pretium amittere, simul famæ periculum subire maluerit (quorum vtrumque nullis vnquam Barbarorum tyrannis in mentem vt committerent venit) non diffitebor sane humaniter fuisse tractatum Regem a Cæsare. Sed cum memoria ipse repeto, Cæsarem supra redemptionis pretium immanius (vt dicebam nuper) quam quo antea Francorum Reges se ab hostibus Saracenis redemerint, amplissimis Regem patrimoniis spoliasse, ornamentis regni quamplurimis mulctauisse, atque alias adiecisse conditiones partim quæ ignominiosæ sint, partim quas ipse Rex præstare nec si debeat possit, nec si possit debeat, quasque nemo simul ac intellexit, non iniquas, vt reuera sunt, iudicauit: ego humaniter eum fuisse tractatum nego. Mitto, quod nec dimissurus erat, quamuis iniquis iis conditionibus, nisi medici quibus ægroti Regis cura a Cæsare ipso commissa erat, diligenter eum admonuissent, vix futurum vt Rex (etiam si ad tempus recreari videretur a morbo) plene tamen conualesceret, aut diuturnioris vitæ foret. Itaque summopere Carolum hortabantur omnes, qui consultum illius commodis volebant, vt acceptis obsidibus duobus liberis natu maximis, Regem ipsum dimitteret: qui si forte in vinculis moreretur, tum aliquod inde subiturus esset Cæsar famæ suæ periculum, tum omnis illi spes expectatæ prædæ peritura. Contra vero si liberatum Regem datis obsidibus liberis, e viuis excedere contingeret, tum alterum eius loco Regem: atque si etiam is moreretur, alterum item demortui loco substitutum

p. 335.

**** Guicciardinus *lib. XVI. f. 590.* Varillas *Hist. de François I. lib. V. p.m. 78.* Sic etiam Guicciardinus *lib. XVII. ab initio* dicit, quod Carolus coram legato Pontificis & Venetorum fuerit questus de Cæsaris inhumanitate, quam captiuus fieret expertus.

tutum habiturus Cæsar videretur. Quibus demum hortationibus motus ac persuasus est (vt tum ego ex Cæsarianis intellexi, qui hoc palam dictionibus valetudinarium vnum permutaret, qui & ipse si conualesceret, nihilominus pro filiorum, quam pro sua ipsius liberatione ac salute, pro paterno animo humanique ingenii sensu solicitus semper foret. Habes igitur qua vsus sit Cæsar in captiuum Regem humanitate atque liberalitate. Cui si consilii illius in mentem venisset, quod Samnitum Imperatori senem patrem dedisse Liuius tradit, intellexisset inter clementiam & crudelitatem quæri medium non debere. Iam erga Regis liberos vt se gesserit, intellige. Optimates viros & matronas aliquot nobiles, qui formandæ ac dirigendæ illorum ætati traditi erant, atque ipsum etiam eorum pædagogum a quo literis instituebantur, procul ab illis amandauit, ceteros omnes minoris authoritatis ministros, & in iis plerosque non ignobiles, quibuscum in Hispaniam accepta fide publica venerant, a famulatu illorum per vim atque iniuriam abstractos, contraque ius gentium ferreis compedibus & catenis vinctos in triremium suarum dedidit remigia: audio etiam minimum abfuisse, quin & pumilionem abstraherent, quem vnicum apud illos Gallum hominem reliquerunt: cum (vti fertur) quod vix cubitalem excederet altitudinem, remo trahendo imparem fore arbitrantes. Eos cum in triremibus durissima quæcunque & indignissima diu passos, saltem pretio pro dominorum suorum liberatione persoluto, vna liberari decuisset: idque vt fieret, cautum fuisset ex fœderis formula: tamen rogatus Cæsar, & per nobilem virum eius rei causa illuc a Rege missum appellatus, non dimisit: neque aliud causatus interim esse dicitur, quam triremes suas, si tum eos dimisisset, ab remigum penuria adduci posse in periculum: quasi vero non honestius fuisset mercenarios conducere, quam hanc ipsis tam insignem iniuriam facere. Verum ex triremes, quibus miseri illi, non vt Regiorum liberorum ministros decuit, sed vt noxæ deditītii, transtris alligati vehebantur, a piratis Mauris captæ sunt, & illi ipsi ex Christianorum vinculis, in Maurorum inciderunt manus: apud quos fœde quidam perierunt quidam adhuc miserabiliorem morte vitam trahunt, procul a parentum, ab vxorum, a liberorum suorum complexibus. quibus fœlicius cecidit, ii Tunete oppido a Cæsare capto, sese in Galliam semiuiui, atque stipem emendicantes receperunt: ne quadrante quidem a Cæsare (cuius per iniuriam tam indigna passi erant) quo se domum reciperent, subleuati. Hæc est illa, quam adeo magnifice Cæsariani iactant, Cæsaris humanitas: nisi hoc addere forte velint, atque humanitatis loco ponere, quod serenissimam nostram Reginam sororum eius natu maximam, quæ nec bello capta, nec alioqui obses erat, multos annos vi tenuerunt, ne se ad Regem virum suum optatissimum reciperet.

Respondi meo iudicio ad omnia literarum tuarum capita: sed hæc velim tibi tantum, non vniuersis esse scripta existimes: quod hæc mihi a Rege meo demandata non sit prouincia: per quem ego quidem plenius edocere atque instrui tota de re potuissem. Quicquid tamen, Amice optime, his literis tibi exposui, ita mihi Deum esse propitium velim, quemadmodum bona fide, vt se habent omnia, exposui: in quo ego te fidem mihi habiturum haud dubito, vt quem adhuc nulla in re vanum esse deprehenderis.

XV.

EXEMPLVM RESPONSIONIS CHRISTIANISS. GALLIARVM REGIS, AD ORATIONEM, QVA CÆSAR IN EVM ROMÆ INVECTVS EST, LATINITATE DONATVM, IN GRATIAM EORVM QVI GALLICE NON NOVERVNT.

P. 526

Maxime vellem, Beatissime Pater, amplissimi Cardinales, & diuersarum gentium clarissimi Legati, tum præsenti mihi adesse contigisset, quum istic Carolus

rolus Cæſar, quæ illi ſint rationes & cauſæ mecum, longa oratione vobis expoſuit. Commodius enim ad ſingula capita reſpondiſſem, neque ſuſpenſa, vt nunc, alterius tantum actione percepta, iudicia veſtra tenerentur. Sed quoniam id mihi per abſentiam non licuit, exiſtimaui mihi eſſe ſcripto ſatisfaciendum, ad ea duntaxat, in quibus honos meus agitur, & veritas inuoluitur ac tegitur: quo vos ipſa re vobis ante oculos propoſita, facilius in quo totum contineatur negotium, intelligatis. Quanquam idipſum quoque, quam mihi ſit futurum difficile, non ambigo: quod nec Cæſar Legatis apud ſe meis, illius ſuæ orationis exemplum tradere, nec Legatus eius, quæ de ſcripto recitauit, eorum deſcribendorum copiam facere voluerit. Itaque ad ea tantum reſpondebo, quæ vel ipſe memoriæ vtcunque commendaui, vel meorum ad me literis ſunt perſcripta. Sed me in his difficultatibus tuæ (Beatiſſime Pater) æquitatis rectiſſimique iudicii perſuaſio, & quam de illo veſtro ampliſſimo conſeſſu opinionem concepi, plane recreant ac reficiunt: magna vt me ſpes teneat fore, vt nudæ veritatis cauſa, etſi propter has difficultates iniquo in primis loco conſtituta, tamen aditum ad omnium & ſingulorum animos omnium affectuum vacuos inueniat. Ac ne diutius expectatione vos teneam, ſane Cæſar dum quæ a ſe faciunt, amplificare oratione, contra quæ a nobis aut ſubterfugere reticendo, aut obſcurare dicendo voluit; mihi eius quam texendam ſuſcepit hiſtoriæ dimidiam tantum partem attigiſſe viſus eſt; atque ex tota cauſa id, quod ſibi commodum eſſe iudicauit, elegiſſe. Ac primo quidem, dum ab eo exorditur loco, quod cum ego primum ad regni hæreditatem ſum vocatus, illuſtriſſimum virum Anaxonenſem ***** Comitem ad me miſerit, retinendæ confirmandæque inter nos amicitiæ gratia: ſimul meminiſſe debuit, ſe a nobis reiectum eo tempore fuiſſe, quo potiſſimum hæc amicitiæ inter nos conciliatio, magno ei futura erat (vti certe fuit) præſidio, vt ſcilicet) quod maxime omnium rerum cupiebat) e manibus ſe ſubduceret Margaritæ amitæ ſuæ, & ab aui ſui Maximiliani (qui tum eius tutelam inuiti & ingratis adminiſtrabat) poteſtate atque Imperio ereptum aſſereret. Atque dum adiicit (id quod ego etiam tum ex literis mei apud eum Oratoris intellexeram) ſe acceptis de victoria mea, deque Inſubrium receptione nuntiis, non minorem cepiſſe animo voluptatem, atque ex alia quacunque re fuiſſet accepturus: cur me ſperare non debuit, ſi par illi ſucceſſus contigiſſet, æque in ſe beneuolo futurum animo? qui quam illi eius rei memoria obſtrictum eſſe me ſentirem, nunquam præ me diſſimulanter tuli. Magis autem miror ſubiecisſe illum, ſe quum ab auo ſuo Maximiliano vrgeretur, vt dum ego Inſubrico bello implicitus eram, aliunde mihi bellum inferret, morem ei tamen in gratiam meam non geſſiſſe: quaſi vero neſciat, obligatum ſe iuriſiurandi atque exiſtimationis periculo, ne id aggrederentur, fuiſſe: vt taceam quod eodem ipſo illo tempore, ego egregiam illi, & ex animo nauabam operam: neque mihi prius eſſe conquieſcendum putaui; quam ille Hiſpanias omnes (quæ non adeo lubentes illum Regem accipiebant) dicto ſibi audientes habuerit. Nec cuiuſquam ego præterquam ipſius vnius ſtare velim teſtimonio, quid tum ego, quid Legatus a me ita iuſſus, ex ipſius commodo vtilitateque ſuſceperit atque perfecerit: fauorque meus & coniunctionis noſtræ authoritas, quantum ipſius rebus opis atque incrementi attulerit. Addit ſubinde pacti ſibi cum altera filiarum mearum matrimonii mentionem. Ego vero perſancte me aſſeuero, cum ad me de obitu earum allatum eſt, non maiorem ex patrio ſenſu dolorem cepiſſe, quam quod ereptam mihi hanc videbam arctioris cum illo amicitiæ conciliationem. At cum ſubdit, eo tempore quo ego & ille ad Imperii dignitatem vna vterque aſpiraremus, ſubortam p. 157.

***** Intelligit Henricum Naſſouiæ Comitem, quem vna cum Michaele Croiiaco ad Franciſcum miſit ad fœdus concludendum Fugger *Spec. Hon. lib. VI. c. XVII. p. 1315.*

ortam primum inter nos fuisse quandam veluti zelotypiam & simultates subinde natas: quanquam ego tamen eius apud me Legato sæpenumero professus eram, me perinde hanc bonorum petitionem existimare, atque si easdem vterque nuptias ambiremus: me adeo (vtcunque res casura esset) in eadem velle cum ipso amicitia integra inuiolataque permanere. Ego proculdubio iis me verbis apud eius Oratorem vsum esse non negabo: neque tum certe orationi meæ voluntas non consentiebat. Quod vero queritur, vbi Cæsar fuit renuntiatus, me obsides ab se flagitasse, non contentum ad amicitiæ nostræ firmamentum superioribus fœderum vinculis: adhæc nouam sibi matrimonii mentionem cum Renata meæ vxoris sorores iniecisse. Agnosco equidem omnes a me initas esse rationes, vt hæc nobis amicitia sancta esse posset atque sempiterna. Atque adeo, si cum filiarum mearum natu maiore mihi fato erepta, altera tam tenera ætate esset, vt nuptiarum expectatio diuturnior esset futura: ego nihil mihi humanarum rerum peius agendum esse iudicaui, quam de renouanda (nam ea res noua * non erat) cum Renatà matrimonii mentione: perspicuum eo ipso facere Carolo volui, me quacunque fieri posset ratione, retinendæ eius amicitiæ studiosissimum fuisse. Nec alio spectauit, quam hic ipse obiectat, obsidum efflagitatio. Etenim quod annua centena solatorum nummûm aureorum millia, ** quæ mihi Neapolitani regni ergo ex fœdere pactus erat, diu soluere differebat: ego ne concidente fide ob dilatam multorum annorum pensionem, amicitiæ quicquam decederet, obsides aut potius prædes esse mihi flagitandos duxi. Quos vtique petiturus non eram, si ad constitutam diem mihi Carolus nomen dissoluisset. Cuius procrastinatio tametsi paulo mihi diuturnior visa est, non adeo tamen ex ea commotus sum, vt (quod ipse quiritatur ego vel in Germania quenquam aduersus eum per Legatum meum solicitauerim, vel Robertum Marchianum vlla ratione in eum concitauerim. Mandaueram equidem Legato meo, vt sacri Romani Imperii ordines, quibuscum me tum peruetus amicitia, tum principatus Mediolani ratio, sociarat, per occasionem mihi salutaret, meque ostenderet non ignarum esse, quænam mea esse deberet & cum illis societas, & erga illud ipsum sacrosanctum Romanum Imperium obseruantia. Et Legatus quidem ille meus in comitatu etiamnum agens meo, sanctissime deierat, se præterea nihil quicquam in Germania molitum esse. Quod si secus fecisse conuincatur, proculdubio nec volente, nec sciente me, nec impune laturus id fecerit. In Robertum autem ego Caroli Oratori etiam auxilium, si rogarer, ex fœdere me laturum obtuli: & militem quem Robertus in regno meo insciente me conscripserat, statim vbi ad aures meas permanauit, grauissimis edictis reuocaui: nec id sine magno Roberti incommodo, qui præter spem ab eo milite nudatus, haud ignobiles arces non ita multo post vi ac deditione captas amisit. Nauarrorum autem Regi Henrico, quod tulerim suppetias, mihi hoc criminosum esse minime potest. Etenim iis fœderibus quæ Carolo mecum intercedebant, accurate hoc exceptum erat; nisi certo præ-"
finito

* Tractatus enim de ineundo cum Renata, Ludouici XII. altera filia, matrimonio, iam conclusi Nouioduni die XXIV. Martii 1514. & continentur in Recueil des Traittes' de Paix *Tom. II. p. 47.* Sed noui Tractatus d. XVI. Augusti 1516. fuerunt signati, quibus, relicta Renata, matrimonium cum Ludouica, Francisci I. & Claudii filia, tum temporis vnica, seu natu maiore, fuit conclusum, vti Tractatus Pacis repetiuntur in Recueil des Traittes' de Paix *Tom. II. p. 69.*

** Ita enim dicto fœdere Nouiodunensi pactum, vt Carolus Neapolitanum regnum dotis loco, ob matrimonium cum Ludouica possideret, ita tamen, vt vsque ad matrimonii consummationem, centum millia aureorum nummum, quotannis Gallo penderet, Recueil des Traittes' de Paix *Tom. III. pag. 72.* Idem indicat Iouius *Hist. lib. XVIII. p. 902.* pactum, vt centum millia aureorum nummum quotannis Gallo penderet, vt eo tributi nomine aliquod Gallis Neapolitano regno ius esse videretur.

finito tempore, cum Henrico illi conueniret, ego quas alio ex fœdere Henrico debebam suppetias, rogatus ferre possem: idque etiam fide in Carolum integra, & inuiolatis quæ inter nos icta essent fœderibus. *** Itaque suppetias Henrico tuli, sed Carolo præmonito: atque ita tuli, magis vt mihi verendum sit, ne Henrici conquestio, quod serius, quam Caroli accusatio, quod tulerim, improbitatis sit maculam allatura. Quibus ex rebus, Beatissime Pater, vosque amplissimi Cardinales, & clarissimi Legati, satis (mea quidem sententia) intelligitis, nullius nos culpæ ex hoc priore bello affines dici aut haberi posse. De fœdere autem Madriliensi **** (quod vocant) apud Mantuam Carpetanorum icto, iam toties ac tam abunde a nobis dictum est, vt hic quicquam repetere superuacaneum esse mihi videatur. p. 378. Tantum hoc constanter affirmabo, virum bello captum (id quod apud omnes constat) si postea quam de redemptione pepigit, adhibita custodia obseruatur, liberandæ fidei, cum habita ei non fuerit, reum non esse: ego vero non modo toto itinere, ex quo id fœdus ictum fuit, sed etiam ad Fontem rapidum, quo primum ex loco sum dimissus, etiam maiore quam dum essem Mantuæ, præsidio ac diligentia obseruabar, adeo vt obstrictam illis fidem habuisse, qui diligentiæ suæ potius quam fidei meæ confidebant, nullo iure condemnari possim: imo libera fide atque sine vlla obligatione me ad meos receperim. Quare quod addit Cæsar, fuisse sibi antequam ego dimitterer iudicatum, ex me plerosque audiuisse, non seruatum iri eius pacis & fœderis conditiones: equidem id me dixisse non dissimulabo. Videbam enim eiusmodi esse conditiones, quas seruare, neque si poteram debuissem, neque vt vellem, potuissem. At fœderis Italici societas, ***** a qua sibi Cæsar, vt liberos mihi meos restitueret, denuntiatum fuisse, inquit, eo contracta fuerat, vt per eam ipse ad æquiores adduceretur conditiones, & pro redemptione mea contentus pecunia esse vellet. ******

Madriliense fœdus.

Lautrecanam vero expeditionem, sicut omni asseueratione confirmo, ad liberandum captiuitate Pontificem initio susceptam fuisse, ad quod maiorum meorum exempla me inuitabant: ita fateor me liberato eo, & Cæsare ita pertinaciter omnes recusante conditiones, omnis vt spes pacis iam sublata esset: opportunitatem hanc ex adornati iam exercitus occasione amplexum fuisse. In quo bello si (quod obiectat Cæsar) occubuit Lautrecus Dux strenuus, imo (quod dissimulare nequeam) bona pars exercitus fœde periit; tamen negare non poterit, quin si Deo Optimo Maximo visum fuisset, ita meum exercitum a pestilenti clade, sicut

*** Intelligit sine dubio pactum Parisiense d. vltimo Martii 1514. conclusum, quod reperitur in Recoeil *Tom II. p. 53.*

**** Intelligit Fœdus Madritense in arce Madritense die XIV. Ianuarii 1526. pacta Francisci liberatione, conclusum, dum ipsum Madritum dicatur Mantua Carpetanorum. Sic etiam Hist. Captiu. Francisci. *lib. III. §. II. absoluta igitur pacis pactio Mantuæ Carpetanorum decimo quarto Ianuarii anno millesimo quingentesimo vigesimo sexto inter Carolum V. & Francisc. Valesium Franciæ Regem perpetua quidem gratia concordia, sed ipsa male adeo fida, vt potius causa quemadmodum vlteriora testabuntur, cædium & deuastationis.* Vid. etiam Franc. Belcarius *lib. XVIII. p. 569.* Guicciardinus *lib. XVI. pag. 586.* eam vocat Madrilii, arcem & Martinus Bellaius *lib. III. p. 85.*

***** Intelligit fœdus Clementinum inter Clementem & quosdam Italiæ Status atque Franciscum I. contra Carolum V. die XXII. Maii 1526. initum, quod reperitur in Recueil des Traittes' de Paix *Tom. II. p. 124.*

****** De hac Sleidanus lib. VI. p. 158. *Galliæ rex, vbi de capta Roma cognouit, inito fœdere cum Angliæ rege, validum mittit in Italiam exercitum, Lautrecho Aquitano duce, vt pontificem liberaret. Is cum in Insubriam venisset, adiutus a Venetis, Alexandriam, deinde Papiam partim compositione, partim vi capit, & furente milite propter captum ibi regem, post ingentem oppidanorum stragem diripit.* Latius vero hanc expeditionem descripserunt Guicciardinus *lib. XIX. p. 694. 695.* Mart. Bellaius *lib. III. p. 101.* Varillas *lib. VI. p. 135. sqq.*

ſicut ab hoſtium vi adhuc fecerat, defendere: alio atque inclinauerit, rem omnino inclinaturam fuiſſe. Porro Samarobrinenſis conuentus indictus cum fuiſſet, ******* ad ea mitiganda quæ in Madrilienſi pactione iniqua nimis, neque tolerabilia videbantur, non modo non remiſſum aliquantum & relaxatum eſt, ſed iniquis conditionibus iniquiores etiam ſunt adiectæ: quas ego tamen accipere ſum coactus, quod me tæderet indignæ ac diuturnæ liberorum captiuitatis, quorum calamitas ex dulciſſima commendatione naturæ, mea mihi calamitas eſſe videbatur. *Samarobrinenſis conuentus.*

Quæ cum ita ſint, nunquam vel in maximis rei gerendæ opportunitatibus, vt a pactione diſcederem, aut in eam quicquam offenderem, adductus ſum: imo vero quo tempore Turcarum exercitus bellum in Auſtriam circumtulit (ad cuius me rei mentionem Cæſar reuocat) ego Balanſono, qui ab eo miſſus catafractos equites, & pecuniarium a me flagitabat ſubſidium, quanquam de pecuniis quidem non aſſenſi, quod nummularius non ſim, a quo pecunias flagitare Cæſar debeat: cui tum ſatis eſſe oportuit, quod vicies centena millia nummûm aureorum a me recens accepiſſet: tamen obtuli liberaliter, quod maiores mei (quibus nihil vnquam eſt præſcriptum, vbi de ipſorum aduerſus hoſtem religionis ageretur officio) præſtare ſunt ſoliti, id me perlubenter eſſe Chriſtianæ reipublicæ præſtaturum: vt copias ſcilicet meas omnes (etſi multæ mihi tum proponebantur a bello quieſcendi occaſiones) tamen ipſe præſens, vel ad tuendam Italiam, cui tum etiam Turca imminebat, vel alio quocunque rei poſtularet neceſſitas, educerem: ita tamen vt Cæſari nihilominus Principem ea in expeditione locum non grauarer ex officio cedere: ac ne ſuſpectæ cuiquam eſſent vires meæ, potiorem exercitus mei numerum ex milite Germanico conſcribere. Quo vocatus ſi fuiſſem, eo proculdubio deſcenſurus eram apparatu, bonam vt partem eo ex bello accepturus fuerim vel gloriæ vel periculi. Iam quod attinet ad Bononienſe fœdus, atque cædem Marauilliæ, mei apud Franciſcum Sfortiam Legati; non video quare horum mentionem Cæſar hoc loco facere voluerit. Nam Bononienſe quidem fœdus, quem ad finem ictum fuerit, plane omnes recordamini. At Marauilliæ cædes, etiam vt ille quicquam aliter molitus ſit, atque illum decuerit, (id quod minime mihi perſuadeo, certe nullum a me huiusmodi habuiſſe mandatum ſcio) tam indigna tamen fuit, tam ſceleris & nefandi flagitii plena, vt antea nunquam exiſtimauerim Sfortiæ factum iſtud a Cæſare probatum iri: qui quo amplius habet atque latius patens Imperium, eo plurium Legatorum opera, atque apud plures vt indigeat neceſſe eſt: *Balanſonus.* *Marauillia.*

p. 359 quanquam (vt verum ingenue fatear) vbi me intellexi de tam immani ſcelere apud ipſum Cæſarem, affinem & fœderatum meum, Sfortiæ vero dominum, a quo tam atrocem acceperam iniuriam, fruſtra querimoniam detuliſſe, commotus ſum ſane: neque diſſimulabo, nihil quicquam vnquam mihi accidiſſe tam improuiſum ac inopinatum, quam hoc turpiſſimum Sfortiæ facinus, laudatorem Cæſarem habuiſſe. Quod ſubinde Cæſar obiectare auſus eſt, a me præter Samarobrinenſe fœdus, quædam aduerſus ſe in Germania eſſe conſtituta atque inita conſilia; maximeque bellum Wirtenbergicum meo ære fuiſſe geſtum: profiteor hoc ego iterum, atque agnoſco, me in Germaniam ſæpenumero Legatos miſiſſe: nam & ego & maiores mei, coniunctas ſemper habere voluimus cum Germanis Principibus & ciuitatibus rationes: noſtra etiam memoria viſum eſt, quamuis inter ſe nonnunquam Cæſares & Galliarum Reges bello contenderent, Germanicæ tamen & Gallicæ nationum amicitiam & ſocietatem non ideo fuiſſe diſſolutam. Tum a me pecunias eſſe Wirtembergæ Duci numeratas, nunquam ire inficias volui: ex quo a Duce Montis Pellicardi oppidum emeram, quod is tamen anno vertente (vt inter nos conuenerat) refuſa pecunia redemit atque recepit, me non perlubente profecto, qui oppidum illud quam pecuniam mihi maluiſſem. In quos autem vſus ille pecuni- *Montbeliard.*

******* Vide ſupra p. 411.

cuniam esset conuersurus, nunquam ad me pertinere vt sciscitarer, arbitratus sum. At hoc magis miror, non fuisse hoc loco a Cæsare prætermissum, (de quo ego quam honeste queri possit, non video) aliquot videlicet eius ex ditione bello a meis captos homines, diutius fuisse in triremibus asseruatos: simul enim meminisse illum oportuit, quam indigne meos triremium suarum addixisset remigiis, præter æquum & honestum, ac per summam iniuriam à liberorum meorum obsidum famulatu comitatuque vi abstractos simul suos quum fateatur ipse Cæsar statim meis a se missis per me quoque fuisse liberatos, ignorare non potuit, a se ipso moram fuisse, quominus ipse suos quoque maturius ex me reciperet. Quod adiicit, quosdam in se Principes Italiæ viros, a me fuisse per Dinteuillanum * sollicitatos: ego id mihi certe non facile persuaserim: etenim neque vllum a me Dinteuillanus mandatum ea de re acceperat, neque vllum mihi cum Cæsare bellum id temporis intercedebat. Quod si mihi aliquot insignes ex Italica nobilitate viri mereant, haud video quemadmodum Cæsar initorum in se consiliorum aut violatorum fœderum insimulare me hoc obtentu possit. Qui si voluerit, dum tam creber est in commemoranda libertate Italiæ per se restituta, hoc interim Italicæ nobilitati iugum imponere, vt ab eo cum recesserint, nulli hominum dare nomen audeant; hoc certe fuerit libertatem eorum simulatione propugnationis expugnare, ac re ipsa seruitutem ementito nomine libertatis imponere. Atque vt iam ad Mediolani Principatum veniamus, sæpe mihi Cæsar per legatos ad me suos significaucrat, nisi fidem ipse Francisco Sfortiæ iam obstrictam habuisset, eum se Principatum mihi omnino traditurum fuisse. Itaque mortuo Francisco, sublataque ea excusationis causa, quum venisse tempus viderem, deesse mihi ea in occasione nolui, misi qui eum principatum mihi a Cæsare repeterent: significauit ille sese vni ex filiis æquiore animo traditurum. Aureliorum Ducem nominaui, in quem vt ego potius quam in aliorum quemuis hunc transferri principatum cuperem multæ me & magnæ rationes inuitabant: quas quoniam ego non ad regni mei pacificationem tantummodo, sed ad totius etiam Christianæ reipublicæ pacem, otium & quietem pertinere maxime arbitrabar, Cæsari commemorandas & explicandas curaui, etiam atque etiam rogans & obsecrans, vt quæ sua esset ea de re mens & cogitatio, mihi aperte atque ingenue indicare vellet: quemadmodum & ego mea omnia consilia candidissime, citraque omnem dissimulationem eius Oratori exposueram. Tandem post multas vltro citroque nuntiorum & literarum missitationes, Orator eius acceptis (vt aiebat) ea de re mandatis, mihi asseuerauit, postularis esse meis assensum: tantum vt principatus eius vsufructu cederem, quem deberi mihi contendebam. Nolui hanc vnam vsusfructus controuersiam retinendæ inter nos amicitiæ moram vllam afferre. Cessi, renuntiaui, Cæsarem de animo ac sensu meo certiorem feci: plane vt iam nihil videam, quod pacem inter nos atque amicitiam impedire possit, modo quæ Legatus eius est pollicitus, ea duntaxat præstare Cæsar, & caueri sibi æquis tantum & honestis conditionibus velit: quemadmodum ipse quidem eo tempore, quo hæc inter nos tractabantur, se facturum affirmabat: quippe qui fateretur, si alias proponeret conditiones, satis signi se daturum, nolle omnino vt inter nos conueniat. Igitur dici non potest, per me stare, quo minus pax inter nos fiat, quum in easdem ipsas conditiones, quæ mihi sunt ab eius Legato propositæ, descenderim: a quibus ipse si discesserit, omnis in eum neglectæ pacis culpa, nulla in me residebit. Ego enim retinendæ pacis tam sum & fui studiosus, vt etiam superiori tempore, quo nec mihi Cæsar nec liberis meis Mediolani principatum restituit, nihil aduersus eum molitus sim, imo quo tempore Turcicus exercitus in Austriam mouit, non modo a bello quieui, sed copias etiam meas (vt nunc dicebam) obtuli. Et cum Cæsar expe-

Mediolani Ducatus.

p.360

* Hunc Guil. Bellaius *lib. V. p. 173*, Velium vocat.

expeditionem adornaret in Africam, ego, vt ipse voluit, cum omnibus pacem colui; & quod facere tum poteram, minore quam nunc obtinente Italiam Cæsare, impendio meo, & periculo, a repetendis & recuperandis meis abstinui: qua in re tuam in primis conscientiam, Paule Pontifex Maxime, implorare mihi libet. In cæteris vero omnibus, quæ ad Christianæ reipublicæ quietem & commoda pertinent, nulli concedere velim Christianorum Principum, vt ea maiore quam ego, prosequatur affectu ac studio: cuius mei instituti esse possunt indicia solida satis & expressa, Gallorum meorum mores ac disciplina. Quamobrem Beatissime Pater, vosque amplissimi Cardinales, & clarissimi Legati, ea omnibus nota patientia, qua mihi factas iniurias hucusque tuli, hæreditaria mea, & meorum filiorum bona tot iam annos me ferente per alios occupata; interdictum, nequid mei quod in re aut possessione Cæsaris esset, attingerent; copiarum mearum a Vercellis de medio quasi iam desponsæ ac destinatæ victoriæ cursu reuocatio, & statiuis in castris nequid tumultus excitaretur collocatio; constituendæ pacis amplissima & libera facultas Cardinali Lotharingio permissa; vsusfructus de quo memini cessio, satis declarant, pacene an bello recuperare nostra maluerim. Neque vero sanctitati tuæ mirum hoc loco videri debet, si quod sentio liberius profiteor. Nam si occupator alieni quiritari audet interim ac dolere; ego quid facere debeam, qui tam ampla patrimonia videam mihi ac liberis meis per iniuriam auferri, & nostra cum ignominia retineri? Quod vero ad Sabaudiæ Ducem pertinet, non video qua ille se tueri aut defendere ratione possit, apud quem toties expostulatum sit, a quo toties flagitatum, vt decidere iudicio mecum vellet, de iis rebus, & quas a maioribus suis nullo iure occupatas, meo damno possidebat, & quas hæreditario iure pertinere ad fœlicis memoriæ matrem meam ambigere non poterat. Quæ ipsa quidem mater mea dum viueret, sæpe ad eum certos viros repetitum sua quum miserit cum mandatis (vt sororem decebat) humanissimis: ego quoque ab ipsius morte viros meæ causæ peritissimos, quique vel disceptatoribus iis, qui sunt illi a consilio, eandem in iudicium deducerent legauerim, neque quicquam in legationibus tamdiu profecerimus; necessario mihi veniendum ad arma fuit. Qua in re vero nihil a me peccatum est in ea fœdera, quæ cum Cæsare mihi intercedunt: quibus etsi prohibeor, vt ne cum vllo Italiæ Principe aduersus illum consilia communicem: non video qua ratione bellum istud Allobrogicum ad se spectare Cæsar arbitretur, vel ad eam causam vllo modo pertinere: quum interim exercitus meus (vti nunc dicebam) nihil earum rerum prorsus attigerit, quas intellectum sit ab eo quo iure quaue iniuria possideri: atque vt ne id faceret, diligenter omnibus a me fuerit interdictum. Neque enim si fœdere Samarobrinensi Sabaudiæ Ducis mentio inter Cæsaris fœderatos iniecta est, continuo tamen earum rerum quas is ad me pertinentes occuparet, ius in eum esse translatum intelligo: quum nec eo in fœdere nomen eius, vt nobiscum transigentis, ascriptum sit: nec vox de rebus meis quæ ab illo tenebantur, vlla eo in conuentu emissa. Itaque fœderis eius tabulæ, me cessisse iure meo, nulla coarguere ratione possunt. Atqui ego & antea speraui semper, & nunc etiam spero fore, vt Carolus pro necessitudine affinitateque nostra, meam potius iure ac legibus nitentem, quam iniquam Sabaudiensis causam, sibi esse suscipiendam ducat. Quanquam hoc ego tamen video (id quod satis mirari non possum) cæterorum factum, qui & ipsi armis in Sabaudiensis bona inuaserint, a Cæsare non reprehendi: duntaxat reprehendi meum, qui cum illo sim maximis vinculis & propinquitatis & necessitudinis coniunctus: neque vendicare quicquam in quo perspicuum ius, & clarius ipsa luce non habeam, voluerim: neque nisi rite repetitis rebus arma ceperim. Atque adeo, Beatissime Pater, paratus sum Sanctitati tuæ, si hoc ita libuerit, rationes omnes meas ex tabulis authenticis comprobare: vt quæcunque dixerim, nihil omnino discrepare a vero intelligas. Quod si ille animum induxerit,

Gallorum mores.

Sabaudiensis Controuersia.

p. 364.

duxerit, mea reddere: vicissim ego, si quid mei præterea occuparunt, non gravabor illi restituere. Iam quod Cæsar inquit, si de pacis inter nos retinendæ conditionibus conuenire non posit, e re atque commodo fore Christianæ reipublicæ, nostras vt controuersias singulari certamine dirimamus: *** ego quum hactenus (si quis vitæ meæ splendori notam vllam allinere tentauerit) abunde mihi satisfecisse videar: & quum hæc duelli a Cæsare commemoratio, voluntatis tantum declaratio, non etiam prouocatio esse videatur, aut decoris atque honestatis nostræ oppugnatio; ego (inquam) breuiores esse nostros enses, quam vt tanto interuallo disiuncti congrediamur, existimo. Quod si nos propius occasio aliqua stiterit (id quod mihi credibile est futurum, si res ad arma redierit) atque si tum Cæsar eandem retineat, quam nunc se habere ostendit, decertandi mecum voluntatem: meque tum ipse ad certamen prouocare velit: non recuso, quin si existimationis meæ defensioni defuero, probi me atque graues viri inter profligatæ famæ homines repudient. id quod mihi tamen acerbius multo futurum esset, quam cum illo singulariter armis decertare, formidolosius. Quod subinde declarauit, neque a se quicquam accusandi, aut sugillandi mei causa dictum, neque dicta sua velle a quoquam ita accipi, quasi spe pacis omni sublata, iam classicum veluti cecinerit: ego vero non minimam ex ea re voluptatem me cepisse profiteor. Hæc sunt porro Beatissime Pater, amplissimi Cardinales, & clarissimi Legati, quæ apud vos commemorare volui, non accusatorie id quidem, aut lædendi cuiuspiam animo, sed pugnandi mei causa: vt omnes intelligant quam ego in publicæ pacis studia & commoda reipublicæ propensa sim voluntate: perspiciantque omnes ad arma cum Cæsare deueniendi culpam, sicut a me adhuc absuisse, ita semper absuturam: id quod omnes sine vlla dubitatione iudicaturos spero, & confido, quicunque secum accurate reputauerint: ad quas ego me continendæ pacis studio demiserim conditiones.

XVI.

ORATIO DE SENTENTIA CHRISTIANISSIMI REGIS, SCRIPTA AD SERENISSIMOS, REVERENDISSIMOS, ILLVSTRISSIMOS, EXCELLENTISSIMOS, MAGNIFICOS, SPECTABILES VIROS, VNIVERSOSQVE SACRI IMPERII ORDINES SPIRÆ CONVENTVM AGENTES, ANNO MDXLIII. p.3C2,

IOHANNES CARDINALIS BELLAIVS EPISCOP. PARISIENSIS, FRANCISCVS OLIVARIVS IN SENATV PARISIENSI PRÆSIDENS, ET AFRICANVS MALLEIVS BALLIVVS DIVIONENSIS, LEGATI REGIS CHRISTIANISSIMI, SERENISSIMIS, REVERENDISSIMIS, ILLVSTRISSIMIS EXCELLENTISSIMIS, MAGNIFICIS, SPECTABILIBVS VIRIS, VNIVERSISQVE SACRI IMPERII ORDINIBVS SPIRÆ CONVENTVM AGENTIBVS S.

Vtinam, Amplissimi ordines, non tam valuisset quorundam in isto Germaniæ longe frequentissimo conuentu authoritas, vt quæ a Rege & nomine & reipsa Christianissimo ad vos mandata de summa Republica habebamus, ea perferre inaudita vt quadam, & more inter homines maxime barbaros, nedum Christianos, nunquam antea

*** De Francisci prouocatione ad duellum plenius egi in *Synt. Hist. Germ. diss. XXXII. §. XXXI.*

antea recepto prohibiti essemus. Nisi enim vestram aliquorum humanitatem illorum acerbitas, vestram modestiam eorum impotentia superauisset: eratis profecto ea de iis malis, quæ hoc tempore vniuersum terrarum orbem complectuntur, paruo temporis momento de vobis audituri, quæ neque pronunciata a nobis esse, neque a vobis suo tempore intellecta, erit aliquando (nisi nos Dei bonitas respexerit) non vobis modo ipsis, quibus natura non eandem concessit ætatis & animorum æternitatem, non vestris liberis ac nepotibus, sed nostris quoque, sed omni Christianorum posteritati maxime dolendum. Nos certe quos cum Reipublica charitas, tum Regis obseruantia, communis huius vitæ rationem habere prohibuerat, effeceratque, vt omni posthabito periculo per infestos hostium gladios, atque insidias ad vestros vsque fines, ipsumque prope conspectum perrumperemus, vestra freti æquitate videlicet, vestraque veteri illa cum germanitate, tum libertate: quid nunc ab amicis & fœderatis exclusi, quid nostra omni de vobis spe deiecti moliamur, quid capiamus consilii, non satis perspicimus: præsertim quum & insperato nos id malum perculerit (quis enim hoc aut sperare vnquam potuit, aut vlla ratione prouidere?) & explorandæ in tam acerbo nuntio Regiæ voluntatis facultatem hinc temporis angustia nobis ademerit, inde hostium iniuria per summum nefas eripuerit, qui & vias circunquaque omneis obsident, & nos ipsos his mœnibus quibus continemur, pedem efferre non sinunt. Quid, quod ipse caduceator & sanctus & pacificus, qui Regis nomine literas cum Cæsari tum vobis ipsis redditum iuerat, quibus literis aditus nobis ad vestrum conspectum quæreretur, ab iis qui vestræ libertatis sese studiosos prædicant, sic est acceptus, quasi patriam vestram non recreatum, sed inflammatum venisset? Quasi vero non satis esset, tot itineris pericula vestra inprimis causa, hoc est vestræ quietis, vestræque salutis curandæ gratia, eum adiisse, nisi post blandas supplicesque appellationes, vix tandem cum incredibili minarum acerbita-
p.363.*te, cum crebra carnificis ac supplicii ostentatione, denique cum atrocissimo responso, tremens ac prope ex animis dimitteretur. Ne tamen hac rerum difficultate animum despondisse videremur, causamque vel priuatam Regis ipsius, quæ nobis apud vos credita fuerat, prodidisse; vel vestram etiam, quam præcipue tractaturi eramus, deseruisse: nobis omnia animo lustrantibus illud tandem venit in mentem, quod viros olim sapientissimos fecisse legimus, quum e ciuitate, de qua erant optime meriti, eiicerentur: vt quæ suis ciuibus de Republica propter inimicorum impotentiam coram exponere prohiberentur, ea ad ipsos quoquo modo peruenire curarent. Ita quæ vobis coram expositori eramus, eo consilio vt inde ad ampliora quædam (si res ita tulisset) aditus patefieret: ea dedimus operam vt verbis iisdem, quibus concepta a nobis fuerant, ad vos, si fieri vllo modo posset, perferrentur. Tametsi non nesciremus, vel rerum ipsarum argumenta, vel res ac sententias ipsas nouis quibusdam & paulo breuioribus commentariis facilius nos complecti potuisse. Verum ab ea nos cogitatione illud auertit, quod ne hac quidem parte voluimus aduersariorum patere insidiis: quo verbo quid significemus, diuinare perfacile potestis, qui istorum morum & ingenia iam estis pridem maximis vestris incommodis experti. Nudam igitur ipsam orationem atque simplicem, qualem de Regis Christianissimi mente desumptam adferebamus, visum est ad vos mittere: eamtumque in ea mittenda interponere temporis, quantum sibi ad eam describendam librarius minime piger depoposcisset. Sic enim denique aduersariis omnem calumniandi viam præclusisse videbimur: qui si iactauerint, confictam eam derepente fuisse, & ad nostras rationes accommodatam; facile eum summis nostri temporis angustiis, tum grauissimis amplissimorum virorum testimoniis refelli poterunt. Ad huius autem sensum orationis (si quidem oratio appellanda est, simplex & minime fucata rerum expositio) si illam ingeniorum aciem qua in plerisque vestrum summa elucescit, acriter intenderitis, facile & earum calamitatum, quæ Rempublicam hodie vexant imago sese vobis subiecerit; & Regis Christianissimi ad eas depellendas egregia quædam & prope diuina voluntas apparuerit. Quam ipsam quandoquidem vt ex animi ipsius sententia vobis coram exponamus, nulla possumus ratione impetrare: officii nostri*

stri esse duximus, cum in ipsum Regem, tum in vniuersam Rempublicam testatum hic vobis quocunque licuit modo relinquere, nihil eum quod vel ad vestram salutem pertineret, vel ad communem Christiani nominis quietem, prætermittere voluisse. Deum Optimum Maximum quæsumus, Amplissimi ordines, vt vestris animis ea consilia, eas cogitationes inspiret, sic vniuersæ Reipublicæ salutares, vt ea incolumi & honestissima (quod hoc rerum statu minime nobis sperandum est) quam diutissime frui vtrique possimus. Nantii, III. Non. Martii. M D XLIII.

XVI. P. 364.

LEGATORVM CHRISTIANISS. REGIS ORATIO SCRIPTA AD SERENISSIMOS, REVERENDISSIMOS, ILLVSTRISSIMOS, EXCELLENTISSIMOS, MAGNIFICOS, SPECTABILES VIROS, VNIVERSOSQVE SACRI IMPERII ORDINES SPIRÆ CONVENTVM AGENTES.

PEr incommode nobis accidit, Serenissimi, Reuerendissimi, Illustrissimi, Magnifici, Spectabiles viri, quod quum a Francorum Rege missi essemus, de rebus maximis, & vobis Reique publicæ Christianæ pernecessariis apud vos verba facturi; acerbissimos de eius & erga Rempublicam & erga vos ipsos fide rumores de quibus adhuc in itinere positi inaudieramus, postquam huc frequentes conuenistis, plus apud quosdam valere intelleximus, quam a 'huc opinione percepissemus. Quod vulnus in eius causæ, quam tractaturi sumus, viscera receptum, dici non potest, quantam attulerit nostris animis perturbationem. Nam quum permultæ res sunt, quæ omnem Legatorum gratiam facile conuellant, hæc vere est potissima, quum pro eo dicendum est, qui de sua existimatione grauiter apud auditores laboret. Quare ab ipso statim exordio venia a vobis petenda est, Viri humanissimi, quod de nostra oratione, hoc est de iis rebus, ad quarum narrationem nos de Regis Christianiss. voluntate comparaueramus, partem aliquam resecantes, ea substituere cogamur, quæ propria sunt criminum excusationi: illam autem quæ superfit, sed propius Reipublicæ rationes attingat, in ipsum orationis calcem reseruemus. Vtrumque enim nobis imponere videtur, hinc amici vobis ante omnia reconciliandi ratio, inde vestrarum occupationum, quibus tales Legatos non inseruire turpe sit, magnitudo. Neque vero id a vobis quoque est, Viri optimi, mediocriter petendum, vt quoniam nos, ita vt diximus, a nostro & meditato orationis cursu subito depulsi, diuerso argumento ad aliud quoddam, & prope extemporaneum dicendi genus necessario delapsi sumus; vos si quid minus aut cultum ingenio, aut industria elaboratum huc attulerimus, eo libentius ignoscatis, quod vt summa quadam dicendi facultate prædiri essemus, qui intra mediocritatis laudem consistimus, tamen in eas temporis angustias sumus coniecti, quæ vel optimo cuique oratori sint pertimescendæ. Id si a vobis pro vestra humanitate, germanoque isto animorum candore impetrauerimus, tum illud nos assequutum iri apud vos ipsos, quamuis aliorum præiudiciis occupatos, confidimus, vt ex nostra oratione, & omnem de Rege amico, consanguineo, vetustissimi fœderis iure vobis coniuncto, suspicionis offensionem facile deponatis, quod est hominibus Christianis dignissimum, & cum ad vestri otii rationem, tum ad religionis constitutionem viam munire possitis, quod hoc tempore adprime vobis est necessarium. In his autem explicandis rebus, iisque refellendis criminibus, quæ nos in Regis gratiam oportet refellere, quæcunque hic dixerimus, in eam partem quæso accipiatis, vt non lædendi causa (neque enim quenquam nostra sponte læsuri sumus) verum tuendæ eorum innocentiæ, qui a culpa longissime absunt, ea nos in-

in medium attulisse existimetis, vtique quoties nobis tritum illud aduersariorum nomen in ore versabitur, ne illos (si quid forte erit acerbius) peti iudicetis, quos authoritas cum vestra, tum sua ipsorum ab omni contumelia vendicat: sed eos potius appellari, qui sinistræ cuiusque de Rege suspicionis authores illis fuere & huius, quam vobiscum execramur, Reipublicæ perturbationis. Qua in re si vobis paulum modo attentis beneuolisque vtemur, nemini obscurum esse poterit, vnde ægritudo illa quæ totum Reipublicæ Christianæ corpus occupauit, originem duxerit, incrementum acceperit, vires acquisierit: tum autem longe facilior vobis apparebit curatio, quorum est in primis egregia voluntas, & summa in ea re potentia. Bellum igitur (vt inde ordiamur) post hominum memoriam maximum, atque in omnis orbis partes quam latissime propagatum videmus. De eius initio non ambigitur: recens est enim de origine, de causa, de authore, de tota deni-
p.365.que eius ratione varie inter multos: pro cuiusque vel sensu, vel animi affectu disputatur. Ita fit, vt tradendis eius belli authoribus, eoque reprehendendis, variæ sint pro studiis partium sententiæ. De cæteris orbis partibus non deerit nobis suus ad dicendum locus: de Germania vere hoc dicere possumus, & omni asseueratione affirmamus, quod illa hodie pene omnis fluctuet, quod foris, hoc est, in suis finibus, bello; quod intus dissensionibus vexetur, nemini esse quam Rege Christianissimo acerbius. Quur enim non illi doleat, lacerari in ipsius pene oculis atque conspectu, regionem orbis terrarum nobilissimam, vnde ipse genus, vnde originem traxerit: quam primum priuatus, post ad Regni fastigium euectus, plus mortalibus reliquis coluerit: pro cuius dignitate ipsius maiores tantum periculorum adierint, tot bella gesserint, toties depugnauerint: pro cuius libertate nunquam suis opibus, nunquam suo sanguini pepercerint? neque hæc de prouincia tantum Germania, ac Germanica in vniuersum natione dicimus, qua euersa natio Gallica salua esse non possit: de ipso Imperio, de ipso (inquam) vestro hoc Imperio, hoc est de vestra dignitate, deque vestra libertate dicimus, Viri maximi, atque inuictissimi, qui ipsi regendo Imperio, vna cum his Augustissimis Cæsaribus hic præsidetis. Nam Carolus magnus item Gallorum parens, & idem vester, omnium confessione afflictum illud, propeque collapsum vnus erexit: vnus de nefariorum hominum faucibus eripuit: vnus e Græcia, vbi exulabat abiecta eius dignitas, non minus fortiter huc quam fœliciter inuexit. Nunc igitur partam tot suorum laboribus & periculis dignitatem vobis extorqueri, illa vestræ maiestatis iacta a suis maioribus fundamenta conuelli, Rex maiorum suorum summus admirator, institutorum quæ ab iis profecta sint, tenacissimus obseruator voluerit? Cur ita tandem? Qua per Deum immortalem aut vestra iniuria commotus, aut sua vtilitate adductus, de vestra pernicie cogitare debuit? Quis vnquam vel in media barbaria natus, vel inter gentes efferatissimas educatus, non ad amicorum miserias ingemuit. aut si tam fuit ferreus, vt ingemiscere nequiret, tamen eorum calamitatem, gratis & nullo suo commodo appetiuit? Quid si ostenderimus, vestram perniciem non solum Regi profuturam non esse; sed multo ei plus quam cæteris Christiani nominis Regibus obfuturam? Omittimus illa communia, tempestatis vim quæ in finitimorum agros incumbat, ex quadam velut contagione tibi pertimescendam: tunc rem tuam agi, quum ignis vicino parieti sit immissus, atque eiusmodi quam plurima, dicam ea quæ proprie ad nos ipsos, hoc est ad gentem Francicam, ad ipsumque Francorum caput pertinent. An nos hoc nescire putatis, nullam procellam post homines natos in Germaniam ingruisse, quæ non confestim ad nos perueniret? Fuere patrum memoria, qui Galliam debellarent, vincerent, opprimerent; abstinere tamen a Germania cogerentur. qui Germaniam vicerit, qui non idem Galliam quoque subegerit, nemo adhuc inuentus est. Quid ita? nostrum hic non est dicere, ne vel vestræ laudi nimium assentari, vel detrahere maiorum nostrorum virtuti videamur. Attamen neminem latet, mi-

nime-

nimeque omnium Christianissimum Regem, qui tum in rebus gerendis annos plus triginta exercitatus, tum omnis vetustatis est peritissimus; quantum sibi periculi, quantum liberis, quantum patriæ (quæ ei vita ipsa est charior) impendeat, tentata semel Germaniæ libertate, ne dicam euersa. Intellexit iam pridem (vt est historiæ Germanicæ, non minus quam Gallicæ studiosissimus) maiores suos, quum vtrique prouinciæ imperitarent, diligenter cauisse, suum vt ius Galliæ, Germaniæ sua libertas constaret: neque ab re in gentis vtriusque finibus, & ad ipsius Rheni ripas, viros aliquando collocasse vtrique genti sacrosanctos, qui & Imperii maiestate & sacrorum religione patriam in officio vtrinque continerent, essentque Galliæ iuxta ac Germaniæ præsidio ac saluti. Quid si nunc Franciscus quæcunque finibus suis propugnacula, quascunque arces Pipini, Ludouici, Caroli, illa orbis miracula posuere, volens ipse ac sciens rescindat, dissipet, conuellat, num eum insanire dicatis? Sed non insaniet, non dissipiet, non hoc molietur, quomodo vestra libertate oppugnanda suam ipse euertat, sibique ac suis ruinæ periculum struat. Equidem non existimamus quenquam esse (eorum duntaxat, qui Christiano nomine censentur) tam profligatum, tam ab omni honestate relictum, vt vestram illam libertatem labefactatam velit, iusque & nomen augustissimi huius Imperii, quod vos sustineris, imminutum, sed si forte est quispiam, is proculdubio Franciscus non est: nullius enim (nobis credite) vel quieti vel etiam saluti minus id conducit. Dicat aliquis, non satis esse, turbare non debuisse, Regem Francorum ostendere; non turbasse, doceri oportere: propterea quod inuenti aliquando sunt, qui in se ipsi sæuirent, nedum manus ab amicis & necessariis abstinerent, Quæ si vox, Viri amplissimi, loci tantundem apud vos habitura sit, quantum apud rerum imperitiores sibi vendicasse dicitur; conditio certe nobis durior imponitur, quam vt vel vestra æquitas hoc ferre queat, vel vsu ac moribus adhuc, ne inter priuatos quidem, ac litigantes in foro fuerit receptum. Semper a maioribus obseruatum audiuimus, quoties accidit in ius aliquem vocari, vt summo iure cum eo agatur: qui reum egerit, qui vel capitis, vel famæ arcesserit, necessitatem illi probandi impositam: huic inficiandi potestatem datam. Nos (vt penitus in causam ingrediamur) hoc nomine ab aduersariis apud vos insimulamur, nec insimulamur modo, sed aperte, sed vehementer, sed atrociter impetimur: quod quieta quum esset, velutique in portu aut statione Respublica Christiana, eam in vastum bellorum ac seditionum pelagus coniecerimus, quodque gentem Turcicam Christiano infestam nomini, in eandem Rempublicam immiserimus. Si nihil eiusmodi nos non modo fecisse, sed ne cogitasse quidem dixerimus: si Regi propinquo, ac fœderato vestro id vnquam in mentem venisse negauerimus: si nos ad ea quoties obiicientur, refellenda obtulerimus: quid est quod præterea vel nostri accusatores a nobis exigere, vel vos de Regis nomine atque existimatione grauius statuere possitis? Sed non erimus vobis tam importune in tergiuersando molesti, neque in tantis occupationibus, quantas res vestræ recipiunt, sic astute causam tractabimus, quasi videamur, diem dicendo eximere voluisse. Quare & causæ ipsius bonitate, & vestra freti æquitate, non dubitabimus de nostro omni iure illo, quod defensoris est proprium, decedere, quo vobis rei pernoscendæ cupidis, veritas ipsa nuda atque aperta statim appareat. Quæcunque enim Christianissimo Regi obiecta apud vos esse, memoria nobis suppeditarit, ea quantum per modestiam licebit, in præsentia refellemus: de cæteris, quæ cæco quodam rumore circumferuntur, non ita valde laboramus. Si qui tamen sunt, qui se authores profiteri velint, prodeant: detur nobis Senatus iterum, regnet in hoc sanctissimo orbis terrarum concilio illa, quæ regnare debet, æquitas, rectum illud animorum iudicium locum sibi vendicet: nisi tenebras, si quæ artibus nescio quibus vestris forte mentibus obductæ sint, depulerimus; nisi calumniæ præsidia de veritatis arce deturbauerimus, facile patiemur eo apud vos loco haberi, quo istos spero habebitis, si aut certamen

tamen istud detrectauerint, aut ex æquo nobiscum contendere recusauerint. Primum igitur dicimus, hoc maledictum, quod ab aduersariis crebro iactatur; Regem Christianissimum bellum in Republica bis excitasse, minime in eum conuenire. Neque enim si arma initio lacessitus, pro patriæ salute suscepit: si eadem illa de manibus abiecta, aliquanto post repetere coactus est, continuo earum tempestatum, quæ Rempublicam exercent, author appellandus est: nec veremur quo minus re per vos intellecta, ipsum hoc crimine facile sitis liberaturi. Ignoscendum vero hic nobis maxime est, Viri humanissimi, si in iis rebus commemorandis, quas nisi præuaricatores simus, præterire non possumus, leuiter eos viros quos & veneramur ipsi, & quorum nomen vobis iure est sacrosanctum, perstrinxerimus. Vtinam, Cæsar, vel huius initio belli, quod adhuc viget, tua illa in Sabaudiæ Ducem indulgentia, in armis aduersum Regem affinem tuum capiendis non fuisset: vel illis postea Pauli Pont. Maximi opera intermissis, ipsum Regem ad ea reuerti tuorum scelerata audacia non compulisset: maneret hodie, maneret illa toties inter vos data acceptaque fides, illa iurisiurandi religio, illa coniunctio animorum: nec esset tanto bonorum omnium mœrore, tanto Reipublic. malo labefactata. Nam aliud profecto, nisi contumeliæ acerbitas, labefactare illam non poterat, quæ tam firma esset, quæ talem se & tam illustrem omnium oculis iam iterum exhibuisset, quæ eos plausus, eas acclamationes, eam hominibus Reipublic. cupidis alacritatem attulisset. Quis est enim, cui si proponatur tuus ille, Cæsar, in Narbonensem Galliam pacificus adpulsus, non
p.367 omnibus gaudiis exultet? Contra, si ostendatur calamitas, ex ista inter vos suborta immutatione, in orbem terrarum inuecta, non ad eam ingemiscat, non perturbetur? Quod ad nos attinet, quoties subit animos temporis illius recordatio, quo tempore visus est Rex maximus e continente ad tuam classem stadia quatuor in scapha * adnauigare, tu confestim e triremi in scapham desilire, in eius munitissimum oppidum inermis, incomitatus ingredi, fraterne illico, nedum amice inter vos conuenire, vnam de officiorum mutua gratia esse contentionem; & huius miserias temporis cum illius fœlicitate comparamus: non possumus non valde commoueri. Quis enim non libenter intueatur, duos orbis terrarum potentissimos Principes, vno Dei clementissimi (vt erat credibile) adflatu repente inimicitiarum oblitos, de optimo Reipub. statu, de eius perpetua quiete, tam familiariter, quam tunc fecistis, inter se colloqui, mala præterita abominari, optime in posterum ominari? Quum hinc soror tua, fœmina sanctissima, viri pene aduoluta genibus, lachrymis effusis, quas illi lætitiæ magnitudo expresserat, nunc fratri suam fidem, nunc marito suum candorem, vtrique suam pietatem gratularetur; inde Francisci soror, vt sanctitate morum tuæ sorori comparanda, ita præstantia ingenii cæteris facile anteponenda, sic te obseruaret, vt controuersiæ quæ de Regno Nauarræ summa est, oblita videretur? Quum te Regis liberi, paternæ in Rempub. fidei perpetui obsides, nunc tanquam orbis terrarum principem colerent, nunc velut parentem alterum venerarentur? Quum denique quicunque aderamus, arctissime inter nos complexi, istam nostrorum principum amicitiam, illas Bellonæ ac Martis (vt tunc rebamur) exequias, votis omnibus prosequeremur? Neque vero fuit inexpectatus quidem ille amicitiæ radius, cuius nobis conspectum exortæ repente nebulæ adimerent, neque parua sui diu potiundi spe nos impleuerat, quod biennium totum sese maius indies ac præclarius orbi ostenderit,

* Intelligitur Colloquium inter Cæsarem & Franciscum I. a. 1538. post inducias Nicæenses ad Aquas Mortuas, Galliæ Narbonensis oppidum celebratum, de quo Martinus Bellaius Comment. lib. VIII. p. 334. *Franciscus a Cæsare nuntium accipit, cupere se amplius cum eo colloqui, si ad Fossas Marianas proficisci non recusaret, se libenter eo venturum. Paret Rex, & Cæsar cum eo in continente prandium sumit cum maxima beneuolentia & amicitia significatione: postea Rex Cæsaris triremem ingreditur, ibi de rebus maximis inter se colloquuntur.* De eodem colloquio Sleidanus *lib XII. p. 331.* Chytræus *lib. XV. p. 385.* Belcarius *lib. XXII. p. 699.* Iouius *lib. XXXVII. p. 202.* Heurerus *lib. XI. c. X.*

derit, quam initio exhibuisset. Vestrum enim neminem latere arbitror, posteaquam vtrimque discessum est, vt nullum prætermiserint tempus amice inter se salutandi, placide appellandi, omnibus officiis, omni humanitate sese inuicem prosequendi (mirum id forsitan vobis videbitur, quod vere dicam nec hyperbolice) consilia etiam pleraque omnia inter se persamiliariter communicandi. Nam vt illa attingam verius quam commemorem, quæ sunt recentibus adhuc vestigiis in hominum memoria impressa: quæ maior vnquam visa est vel inter fratres, vel inter parentes ac liberos, voluntatum paritas, quam toto illo per Galliam Cæsaris itinere inter istos fuerit? De Rege persancte confirmare hoc omni vobis asseueratione possumus eum de rebus ad se duntaxat pertinentibus nihil Cæsarem celauisse: de plerisque etiam eius consilium sequutum esse. Misit Marchionem * Vasti ea tempestate Venetias Cæsar, qui de rebus grauissimis ageret: iussus est Ennabaldus in subalpinis gentibus Prorex eo quoque vna proficisci, quæ Vasto e Repub. Christiana esse viderentur, iis assentiri: siue ea nominatim agerentur, quæ res Orientis respicerent, seu ea quæ intra nostros ipsorum cardines verterentur: & sic iussus est, vt ad Vasti sententiam, hoc est, ad Cæsaris arbitrium, omnia referrentur.

Fuere alibi alia vel dicta, vel agitata, vel facta, quæ sic ad ipsum (vt ita dicam) nutum Cæsaris, Rex sui hospitis cultor benignissimus, accommodauit, quasi non iam Franciscus regni Francici habenas regere, sed illas Carolus pro iudicio suo flectere ac reflectere videri posset. Omitto gratulationes, supplicationes, pompas, ferias, summum illud Regis studium, ac diligentiam, nequid quomodocunque forte accideret, quod amici animum vel angere posset, vel leui aliqua offensione adficere. Neque illud sane mediocri fuit omnium voluptate acceptum, quod spectaculorum quippiam quum artificis errore male successisset, diceretur que Cæsari aliquid perturbationis incommodæ attulisse; suborta est insignis quædam ac memorabilis inter duos principes contentio, quum Rex ad rei nuntium commotus, miserum artificem ad supplicium rapi iuberet. Cæsar contra niteretur: iretur interim vltro citroque, & apud alterum dolor amoris ac officii plenus locum sibi vendicaret: apud alterum vigeret misericordiæ coniuncta humanitas: atque eo veniret in controuersiam, quod ingresso Galliam Cæsare vsque a finibus Hispaniarum non venerat, vt in reo liberando, de summa Galliæ potestate inter istos contenderetur. At enim fuit illa perbella quædam inter vtrumque foris amicitiæ simulatio, intus inimicitiæ latebant. Non ita est, Viri ampliss. itaque mihi contingat Deo vti propitio, vti ego de altero persuasum habeo, de altero etiam penitus cognitum, candorem illum, qui in amborum vultu, in sermone, in ore se ostendebat, fuisse in ipsorum animis, atque intimis sensibus penitus defixum. Quid ergo est? Dicam plane, neque me, quominus id faciam, eius personæ, quam vna cum his clarissimis viris collegis meis sustineo, ratio deterrebit. Equidem existimo, Viri sapientiss. Deum Opt. Max. tantorum scelerum, quibus vrgemur, perpetuæque nostræ in se impietatis pertæsum, facile passum esse homines & rerum nouarum cupidos, & seditionis amantes; id facinoris audere, quod facinus istorum principum alterum ad vltionem accenderet alterum ad iram: nos miseri de publicæ quietis & sempiterni otii arce, quam ante obtinebamus, illorum odiis deturbaremur. Tua illa, Cæsar, a multis deprædicata, nobis facile aliquando perspecta virtus, animique moderatio: ille Regis Christianiss. candor nemini non satis cognitus, illa integritas, nos aliter de vobis apud nos statuere minime patiuntur. Sed vt aliquando ad rem redeamus, summatimque (diserte tamen, vt sumus polliciti) respondeamus iniquorum vel calumniis, vel cæteris maledictis: De huius belli primis initiis, cuius (ita vt dixi) nomine apud vos, Viri maximi, in inuidiam rapimur, nihil est quod ad ea adiiciamus; quæ vobis quandoque in Ratisponensi conuentu, post hic Spiræ a Regiis oratoribus demonstrata sunt. Hos enim

p. 368

* De hoc Sleidanus *lib. XII. p. 348.*

enim vobis commemoraſſe audio, vt Rex Chriſtianiſſ. poſtquam crebro ad Sabaudiæ Ducem, ius ſuum hoc eſt hæreditatem quæ ad ſe pertineret, repetitum miſiſſet: quum totum decennium nullum tempus, nullam rationem prætermiſiſſet ipſius interpellandi, nec quicquam tamen impetraſſet: poſtquam ab eodem duce etiam ſe vltro laceſſitum, ſuorum equitum turmam, nondum etiam renuntiata amicitia, per inſidias circumuentam, conciſam vidiſſet, inſignia ſceptri Gallici iis locis, quæ maiores ne attingere quidem audebant, paſſim per vim & contumeliam detracta audiuiſſet, ad extremum ſibi ad arma confugiendum duxerit: quæ ſic tamen tractarit, ſic ſe in illis geſſerit, vt neminem, vno excepto Duce, læſerit: nemini, ne Cæſari quidem ipſi nocuerit: cuius duces, inque iis Antonius Læuianus, qui Mediolanum cum imperio obtinebat, haud obſcure Sabaudo non fauerent modo, verum hominem ſatis alioqui in æquo bono denegando peruicacem, tamen peruicaciorem ſuis promiſſis, ſuis opibus, ope, authoritate milite redderent. Audiſtis etiam, quanta tum fuerit nihilominus eiuſdem Regis animi moderatio, vt ab agro omni Mediolanenſi, qui ſuus & eſſet, & ſibi pateret maxime, tanquam a re ſacra ſeſe abſtinuerit: vt de reconciliatione (ſi qua modo interceſſerat illi cum Cæſare offenſio) cum per ſuos oratores, tum per virum clariſſimum Cardinalem Lotharingum, quin & per Pontificem ipſum Max. toto illo tempore ſerio ac ſedulo egerit. Meminiſtis autem, vt derepente quadripartito terra marique, præſertim duobus poſt hominum memoriam maximam exercitibus ſic petitus ſit, propius vt nihil fuerit, quam vt opprimeretur, antequam ſpatii ſatis ad ſe colligendum, ad vires comparandas, ad munienda oppida, ad conſcribendos exercitus haberet. Quare ea, quæ vobis tam nota opinor, quam quæ ſunt notiſſima (partim enim vidiſtis ipſi, partim, vt diximus, ex aliis audiſtis) in præſentia non repetemus: præſertim quum ne ii quidem, qui acerrime cauſam aduerſariorum tuentur, eius belli cum Cæſare initia Regi adſcribant: ſatiſque habeant hoc tempore, ei obiicere altero capite ſuæ accuſationis, quod extinctas eius incendii faces exſuſcitauerit, pactas cum Cæſare & ſanctas inducias violauerit. Qua in controuerſia, ſi vſitatum quoddam certaminis genus ſubirem, æquiore certe animo cauſam hanc omnem in diſcrimen deducerem. Nunc vero quum is, pro quo nunc depugnare cogimur, velit eà lege certari, vt inimicorum petulantiam alia re nulla frangamus, quam modeſtia, ab omni paulum modo atrociore dicto abſtineamus, quam hunc ſecurim inieciſſe putatis defenſioni apud vos ſuæ? Quid enim hac re aliud fecit, quam nobis ſui defenſoribus arma de manibus excuſſit? Nam niſi id fecisſet, id eſt, niſi nos in hoſtem tela omni impetu vel vibrare, vel regerere noluiſſet, niſi in ipſius arcem calumniæ penitus inuadere prohibuiſſet, Deus immortalis, quæ nobis eſſet dicendi copia ex aduerſariorum maledictis ſubminiſtrata? qui eſſent orationis aculei, quos in iſtos defigeremus, ſuppeditati? Verum quia gerendus ei mos fuit, complura ad calumniæ confutationem prope neceſſaria compreſſimus, ſed ita compreſſimus, vt mucronem vagina reconditum in quo ſtringendo, ſi Rex iuſſerit, aut ſi aduerſariorum nos importunitas coegerit, nullam moram ſumus interpoſituri. Interim ea in primis proferemus quæ quia ſunt omnibus notiſſima, minime accidet iis viris, qui ſunt apud vos in honore, de improuiſo commoueri. Hoc enim iſto accuſationis capite tantum defendemus, quicunque ii ſunt, quorum (vt ſupra diximus) ſceleris atrocitate, & magnitudine contumeliæ Rex ad arma reuerti coactus eſt, iis potius violatarum induciarum culpam aſſignari oportere, quam in hunc reiiciendam. Quid faceret Rex nobiliſsimus, quum viros dignitate conſpicuos, ſuos legatos, illuſtri apud ſe loco, dum iter in pacato faciunt, crudeliter contra ius gentium interfectos audiuiſſet? non excandeſceret? non vlciſceretur? non pœnas ſceleris repoſceret, quacunque ratione repetere ſe poſſe arbitraretur? an potius periculum honoris, atque exiſtimationis non adiret modo, ſed eius perpetuam iacturam faceret? Ecquæ tandem fuit vnquam natio in terris, quæ non ſuos legatos, non dicam interfectos nefarie, ſed violatos, ſed pulſatos perinde vlta ſit, atque

que parentum aut liberorum solemus iniurias? Verum hac in re non deesse dicuntur, qui eam religiosius tractandam fuisse existiment, putentque omnem hanc iniuriam condonari Christianæ Reipublicæ oportuisse. Quasi vero si Res ipsa publica loqueretur, iuberet Regem ea inter cæteros dignitate, ea apud omnes mortales opinione, tale in se recipere ad posteritatis memoriam ignauiæ exemplum, quale si e vestra nobilitate priuatus quispiam recipiat, non pateat illi posthac, ne ad infimos quidem militiæ ordines aditus: quasi (inquam) vellet eadem Resp. nostra ista patientia, & tacito quodam consensu, hunc morem in nomen Christianum introduci; vt per cuius fines iter exteri legati facere inueniantur, ab eiusdem milite ad hanc rem comparato, palam, in luce hominum, impune trucidentur: iis autem interfectis, ad miserarum coniugum eiulatus, ad infantium liberorum (quales erant istorum) vagitus, ad illas innoxii sanguinis lacrymabiles voces eius Regis aures occludantur, cuius ignominiæ hoc fuerit sanguine litatum. An vos hoc, viri nobilissimi, Rempubl. voluisse, an ipsum Reipub. caput CHRISTVM hanc hominibus legem sanxisse putetis? Triennium ante hanc cædem Franciscus Sfortia Mediolani tyrannus, in regione eadem eodem prope exemplo, Marauillium Regis eiusdem apud se Legatum, qui frequens illi & assiduus interdiu esset, de media nocte in suo lectulo comprehensum occidi, eius cadauer postridie proiici in forum in Regis contumeliam iusserat. Nemo Christianorum Regum, nullus Princeps, nullus aliqua dignatione vir inuentus erat, qui quum ad sese hoc exemplum (quando res ita ferret) pertinere facile intelligeret, inauditum hoc & incredibile facinus acerrime vindicandum non arbitraretur, quippe Regem Christianiss. ad arma non hortaretur; vno excepto Cæsare, cuius in fide Franciscus Sfortia esset, cuique sororis suæ filiam* paulo ante in matrimonium dederat. Cœpit igitur Cæsar a Rege ea re grauiter commoto, omni ratione, precibus omnibus, omnibus pollicitationibus contendere, (causam Reip. suis precibus prætexens) vt sceleris vltionem in suum ex Africa reditum, quo se comparabat, differret: & ita contendit vt impetraret. Quid enim tum illo pietatis nomine, tum altero necessitudinis, Cæsar a Rege, & amico, & Christiano non impetrasset? vel quid potius semper ab ipsis & ætatis & amicitiæ incunabulis non impetrauit? Interim Tyrannus moritur & moritur summo nostro dolore, quibus vlciscendæ iniuriæ ratio omnis adempta esset: magno autem Cæsaris commodo, qui illo superstite in Mediolani possessionem nondum penitus se immiserat. Quis non hoc facile iudicet, Viri prudentissimi, si tam acriter perfecta esset vltio, quam fuerat diligenter suscepta (iam enim moturus erat Rex, iam progressurus, quum istis precum & amicitiæ compedibus retentus est) quis non (inquam) iudicet, hanc posteriorum Legatorum cædem, de qua nunc tantopere laboratur, superiori successurum non fuisse? Illa enim profecto posteriori huic veluti gradum fecit, ad hancque moliendam impuris hominibus animos, atque audaciam suministrauit, neque ad eam solum, sed ad alias porro cædes ex aliis serendas, veluti sementem ac materiam præbuit, maiorem item indies præbitura, nisi hanc vlcisci velle Rex apud se statuisset. Sed expostulare primum debuit, sed admonere, sed tentare potius omnia, quam ad arma decurrere. Ille vero non admonuit? non expostulauit? Testis est hæc ipsa Germania, in qua agentem id temporis Cæsarem Franciscus aliquando tum suis promissis, tum loci genio ac religione adductum existimauit, animum adiecturum fuisse ad facti animaduersionem. Et credo adiecisset, vel sua sponte, vel vestris impulsus consiliis, nisi abeuntem de sinu vestro Italia excepisset, prouincia & multiplici ingeniorum varietate abundans, & in qua plurimum poterant ii, qui existimabantur ab eo scelere, cuius quærebatur vltio, non esse alieni. Vbi Italiam Cæsar attigit, num Franciscum cessasse putetis? num cœpta postulatione destitisse? At perstitit, appellauit, vrsit: neque vnquam obtestari, rogare, hortari desiit,

p. 170.

* Intelligit Christinam Christiani II. Daniæ Regis filiam ex Isabella, Caroli V. sorore.

desiit, nunc per communes amicos, nunc per legatos, & homines certos, qui apud ipsum tanquam obsignatis tabulis agerent, futuros rerum motus, ingruere bella, nisi satisfactum esset, demonstrarent: qui Paulum Pont. Max. appellarent, quo ius hac in re suum apud præsentem Cæsarem tueretur: quum prius author (vt diximus) reconciliandæ gratiæ, & pacificendarum induciarum fuisset. Quid, quod simul ac ipsos Lucam conuenisse audiuit, diserte iisdem denunciauit, nisi breui de interfectis legatis, & violato iure gentium sibi satisfactum esset, aut in culpæ authores animaduersum, sese pacta irrita, violatas inducias ex eo tempore habiturum? Hoc erat amico insidiari? hoc velle virum maximum, suum necessarium nec opinantem aggredi? Cogitate quæso apud animos vestros, Viri amplissimi, atque ante oculos vobis hoc proponite, si ea mens fuisset Francorum regi, si ea voluntas, Cæsarem incautum, implicatum, irretitum, opprimere (quod isti eum voluisse faciunt) quando vnquam facilius potuerit quam tum, quum traiecit in Africam, eo fortunarum suarum discrimine, vt aliquando in Gallia, in Italia, in hac ipsa Germania apud plerosque omnes, vel pro profligato, vel pro naufrago (vt certe erat naufragium passus) vel etiam pro extincto haberetur? Quum Neapoli, Mediolani, Genuæ supplicationes ad omnes aras pro eius salute (si forte esset superstes) decernerentur. Quum pro mœnibus vrbium, pro stationibus, pro propugnaculis, qui vim hostium quæcunque se ostendisset, arcerent, vix vlli inuenirentur: a plerisque etiam Rex ad ea inuitaretur? Erat illi proculdubio si honoris, si fidei obliuisci vellet, minus aliquanto futurum negotii, vel in suo repetendo, vel in iniuriis tunc persequendis, quam postea illo præterito tempore, quod induciis constitutum diximus, fuerit: tantumque intelligebat, in re altera sibi fore impendii, quantum haud dubie compendii in altera fuisset. Igitur (vt vno tandem verbo absoluam) quamdiu abesse Cæsar dictus est Reip. causa, vel quamdiu aliquid fuit spei purgandæ absque perturbatione rerum ignominiæ, quieuit Rex, nec quicquam interea vel mouit, vel a suis moueri est passus: tametsi in hostem imparatum, impeditum, fortasse etiam exhaustum, ipse a viris, ab armis, a machinis, a pecunia, quantum antea nunquam fuerat, paratus & instructus esset. Quæ si ita sunt (vt certe sunt, & ita esse planum vobis fecimus) non video quid iam aduersariorum criminibus relinquatur loci: nisi quod de (Turcis vt superius attingimus) ad diripiendam Rempub. per nos inuitatis tantopere vociferantur. Quo in crimine refutando, si vobis vtemur tam benignis, quam adhuc vsi videmur, profecto vobis hoc recipimus, Viri optimi, nos cum nostræ rationes innocentiæ facile esse explicaturos, tum nihil vel alienum, vel confictum vel astutum, vel denique ex vano haustum huc esse adlaturos. In hac præcipue causa, quam sumus, quam breuissime fieri poterit, tractaturi, duo nobis obiici videmus: Venisse cum Solimano in fœdus, & belli societatem: Tum eum ipsum ad nos euocasse, & in Vngaros, Germanosque concitauisse. Quod ad fœdus attinet, licet hic nobis, si volumus, communi quodam omnium gentium iure recepto vsque a parente illo Christiani seminarii Abrahamo, paruo nos negotio tueri: neque nobis defue-
p. 171. rit aut Dauidis authoritas, aut Salomonis, nec Phineæ, nec Tobiæ liberorum, nec denique ducum Maccabeorum exempla: quorum nemo, nec a prophanorum hominum commercio in priuatis rebus, nec in publicis a rei bellicæ societate abhorruit, ne si quidem cum suæ religionis hominibus bellum gerendum esset: Taceo prudens Christianorum quorundam exempla: ne mihi statim obtrudatur, non istorum esse hominum, qui neque falli potuerint, neque voluerint fallere. Sed tamen licebit hic nobis opinor, ea quæ sunt aduersariorum veluti propria, & vere domestica, bona eorundem venia in medium adferre. Non Federicus secundus Imperator, Sarracenorum humeris in Italiam, vnde illum Pontificum authoritas eiecerat, reportatus est? Non Luceriam eius gentis ingentem coloniam deduxit, cuius ope ac potentia tum gentes finitimas compesceret, tum eos, qui res nouas molirentur, per vim in Romani Imperii fide atque officio contineret? Sed non longe abierimus:

mus: non eorum sententia, qui iuris Pontificii (quod vobis credo est sacrosanctum) peritissimi sunt, licere iis quibus aliunde auxilium defuerit, ad impiorum opem, pro rerum sibi ablatarum vendicatione, confugere? Neque vero hæc dicimus, quo vobis hac in re vel opus sit veterum, recentiumue hominum patrocinio: vel quo nos eorum exempla sequutos esse, in ope ab impiis imploranda fateamur. Quinimo vt intelligatis, quam plane, quamque præcise inficiemur: negamus Francisco Francorum Regi cum Solymano fœdus vllum intercedere, intercessisse, præter vulgare illud commerciorum, & quietis publicæ ergo: quale Venetis, Polonis, & aliis quibusdam Christiani nominis gentibus esse omnes scimus, vel quale a quibusdam maximis & preclarissimis hoc tempore viris appetitum, nec impetratum esse audimus. Neque satis perspicimus, quid in eo aut a vobis, aut ab vllo mortalium improbari debeat, si fœdus sanciuimus eorum exemplo, quos probatis maxime: si in eo sanciendo nemini nocuimus, sed contra, vel aduersariorum confessione, certe ipsorum rogatu, nonnullis profuimus: si nihil clam, sed palam, sed in luce hominum: si nihil precario fecimus, quod ad id ineundum simus non semel inuitati, fortassis etiam (vt mox dicemus) coacti: si viris in Repub. principibus, neque reclamantibus, quum præmonerentur, neque inuitis, sed omnibus approbantibus, plerisque etiam suadentibus. Et fieri quidem possit, vt non ad omnes, qui hic adestis, omnia hac in re Francorum Regis consilia peruenerint: (estis enim prohibiti) sed quicunque ex hoc ordine estis, quibus eorum cognitionem aduersariorum impotentia adimere non potuit; vel quos, adempta adhuc facultate, cognoscendi tenet cupiditas: facite pro vestra benignitate, vt rerum præteritarum apud vos paulisper versetur recordatio. Inde vtrique consequemur, vos, vt cognoscere possitis quid inter maledictum & certum crimen intersit: nos, vt nostri apud vos tam solicite purgandi vitemus necessitatem, neque enim ad rem mediocriter pertinet, intelligere vos, nihil in causa hac omni Turcica Regem Christianiss. molitum esse vnquam, nihil gessisse, nihil tractasse, cuius antequam quicquam vel gereret, vel moliretur, vel tractaret, aut frequenter huisce amplissimos sacri Imperii ordines non admoneret, aut sententiam communiter omnibus suam, singulatim autem iis, ad quos aditus suis legatis patuerit, non diligentissime atque amicissime aperiret. Extant credo per vniuersam Germaniam (vt multum suppressa sint) non vnarum ad ipsos Imperii ordines exempla literarum, quarum in quibusdam demonstrabat, vt Solymanus fœdus, vt amicitiam, vt opem sibi vltro detulisset, quum essent qui eandem magnis oblatis conditionibus ambirent, eiusque vellent esse in clientela: vt idem postea Solymanus eadem illa, sed ampliore argumento iterum ac sæpius repetiisset: vt se demum dubitationi locum relinquere nolle pronuntiasset; *Franco vel pacato iam sibi vtendum esse, vel aperto hoste, nihil esse tertium.* Hanc sibi imponi respondendi necessitatem, Rex aliorum minime securus, quum vobis significasset, iisdem videre licet exemplaribus vt vos statim interrogarit, *Velletis, cuperetis communes secum inducias honestas, vestri otii & retinendæ dignitatis gratia, cum hoste, qui vobis immineret, pacisci?* Quæ quum ad vos serio, neque semel tantum scripsisset, dicimus aliis subinde literis vobis eum ostendisse: vti ad eiusmodi demum inducias cogeretur, nisi oram suam omnem maritinam, quæ latissime in Narbonensi Gallia pateret, hine vicino minime pacato expositam esse vellet, illinc hosti supra modum nautico apparatu instructo. Dicimus præterea Regem, quæcunque prioribus literis vobiscum de communicandis induciis egerat, eandem his postremis iterum detulisse: vobisque Ordines ampliss. tam crebro quam hic recitauimus admonitis, tum denique de induciis cum Solymano transegisse. An hoc per Deum immortalem, fuit Solymanum in vos concitare? an cum gente Turcarum de Christiani nominis pernicie pacisci? Vestram hic conscientiam appello, ordinis istius Amplissimi principes, atque delectissimi consiliarii, si quicquam in hoc facto est, quod Regi Christianissimo sinistræ vllius suspicionis notam inurat, qui & ea egerit, quæ sibi erant necessario agenda, si consultum vellet suorum saluti: & rationem vestri

vestri habuerit, qualem eum habere oportuit, qui fœderatorum quieti vellet consulere. Tum hoc magnopere a vobis postulo, vt redearis in memoriam eorum, quæ iis malis in quibus hodie (quod ad rem Turcicam attinet) versamur, causam atque originem dedere. Scitis vt illa nunquam satis deploranda de regno Vngariæ controuersia, principio Solymanum in Vngariam ipsam, mox in Germaniam quoque immiserit. In hac sedanda controuersia vtinam tantum, Viri optimi, Regis Christianissimi gratia apud partium alteram valuisset, quantum apud se valituram esse altera præ se ferebat. Nam si sunt qui adhuc dubitent, quantum in ea pacificanda curarum, quantum laboris impenderit: si neque literis, neque chirographis, quæ permulta sunt, fides habeatur: ac certe Legatis vltro citroque frequenter missis, quorum nunc etiam nonnulli sunt superstites: at viris quibusdam in Repub. principibus, quin & Regibus quoque aliquibus credi oportet. Et Rex quidē Christianiss. tametsi non tantum se interdum, ac volebat, proficere videret: non tamen facile vnquam despondit animum, nec destitit initiis illis, quandiu postea valuit ipsius apud Ioannem Regem authoritas, commonefacere, precari, hortari, denique omnia facere, quo eius animum ad Solymanum (vt videbatur) respicientem inde auerteret: & auertit non semel, tandiuque in officio retinuit, tum sua, tum Pontificis Clementis, tum illustri Regis Britanniæ opera, qui in id quoque incumbebant maxime, quoad necessitas (cui dicebat ille ne Deos quidem immortales repugnare posse) Regem miserum ac calamitosum ad extrema omnia descendere coegit. Itaque descendit, vt vidistis, Solymanumque Rege Christianiss. partim inscio partim reclamante, ad ferendam sibi opem asciuit. Quæ postea sunt consequuta viuo Ioanne, postea etiam mortuo, vendicante sibi regnum per tutores pupillo infante, tam libenter omittimus, quam cætera quoque (si liceret) prætermitteremus. Hoc quidem certe quod sequitur, quia de eo mendacii sumus insimulati, præterire silentio sine scelere non possumus: Quod Solymanus & Vngariam rursum inuasit, & vexauit Germaniam, ipsum esse solitum vni Tunetanæ expeditionis iniuriæ acceptum referre, affirmantem contra promissorum religionem, suos hostes id bellum suscepisse. Verum earum rerum sit penes authorem fides: constat certe, Solymanum id dispersis quam latissime per orbem terrarum literis testatum reliquisse: quumque Regii apud ipsum oratores, pro suo in Rempub. officio, hominem ab instituto reuocare omni studio contenderent, vna illis expeditio Tunetana semper obiecta est, cuius ignominiam diceret se salua existimatione ferre non posse: quæ tantum in suam contumeliam, nec in nostræ religionis propagationem excogitata susceptaque esset. Neque vero hæc in eam partem accipi velimus, vt nos existimetis vel bellum illud Africanum, aut si aliud quoduis Christianæ dignitatis causa susceptum sit, improbare. Nam si ea mente fuisset Franciscus vt improbaret, illud idem adornanti, opemque aduersus Solymanum imploranti Cæsari peditum quinquaginta millia (quorum pars maxima esset e vestratibus) equitum millia sex, cum vi tormentorum ingenti, ad eiusce belli societatem non detulisset, vti & eo tempore liberaliter detulit, & insequente anno per nosmetipsos Romæ in Pontificio illo Senatu iterum, & sæpius confirmauit. Nec mirum videri debuit, si is faceret iis rerum motibus, qui sæpe antea, tum per seipsum, tum accepto in partem eius muneris Rege Anglo, qui libens ad id ferebatur, idem se facturum, non ita valde necessario tempore recepisset. Non igitur adhuc Franciscus Solymanum in Germaniam pellexit:
p. 373. non in vestra reique publicæ viscera ejus accitu hostis grassatus est. De reliquo tempore nunc est dicendum. Ad hanc rem autem diligenter quæso animos vestros, Viri sapientiss. attendite, vt eam vere, perspicue, exacteque cognoscere possitis. Præter Pannonicas expeditiones reliquas, vnam Solymanus superiore æstate suscepit: aliarum culpæ sat ostendimus nequaquam nos esse affines: quare suprema in nos transferatur potius, causæ nihil esse dicimus. Nam quod ajunt missum Rinconum

num * in Orientem, qui apud Othomanum hanc contenderet: non confecit tamen. At enim si in itinere non esset interfectus, confecisset, quis hoc diuinare possit? Quid si hoc dixero, & vere dixero, & vobis hic profiteor esse verissimum, habuisse in mandatis, vt prohiberet, vt omni & Regis, & priuata sua gratia contenderet, quo a Germania, ab Vngaria, a cunctis Reip. Christianæ finibus se abstineret, aliorsum impetum omnem belli, si tanta armorum flagrabat cupiditate, conuerteret? Redarguant aduersarii si mentiar, quod sane sit illis facillimum. Nec enim homicidas illos arbitror, quum de trucidatis Legatis nuntium adferrent, in mandatis, quæ Legatis a Rege discedentibus scripta signataque data essent, reddendis, negligentes fuisse. Et profecto quoscunque indices de miserorum nece adhuc habuimus (habuimus autem multos) eosdem de interceptis ipsorum mandatis, ac literis habuimus. Neque si non habuissemus, esset tamen credibile, quum vestem, quum torques, quum annulos, quum ipsam animam eripuissent; cui rei præcipue insidiabantur, quam maxime petebant, mandata, literas, commentarios, ei rei sponte sua (quum nemo esset qui intercederet) homines verecundos scilicet pepercisse. Quo magis istorum admiror improbitatem dicam, an perfidiam? qui cum hæc ita esse sciant, quum apud se habeant, tamen non proferunt, non fatentur; patiuntur autem istos interim Principes de Rege affine, & consanguineo suo male existimare, vosipsos, aut vestrum aliquos in eodem forsitan errore versari. Obiiciat nobis hic aliquis Paulinum Regis ministrum, qui Rincono in ista Legatione successerit, apud Ænobarbum præfectum classis Turcicæ fuisset conspectum: permagnam inde suspicionem colligi, quod venerit Ænobarbus, id Regis opus fuisse. De Paulino mox dicemus. De classe, unum est quod vestris animis omnem facile suspicionem deterget. Scitis opinor, quantus noster terrestris exercitus anno superiore agrum Ruscinonensem, ad maris Hispanici oram ingressus sit, vtique ibi Parpinianum obsederit. Quod re infecta domum redierit, omnes existimant in causa fuisse vires Cæsaris maritimas, quibus nostra classis erat inferior. Si de Ænobarbo Rex cogitauerat, si accersere voluerat, quando potius accersere debuit, quam illo tam necessario tempore, quo per eum maris imperium hosti adimere potuit? at constat, tunc non fecisse. Dicat aliquis, accersisse sane, sed vt eo anno veniret, efficere non potuisse. Quid tam sit ridiculum? Nam si annum insequentem expectabatur, quod sciri oportebat, non Regem putatis in eundem quoque annum illos Ruscinonenses conatus dilaturum fuisse? Sed non distulit, sed classem Turcicam non expectauit, neque posteaquam anno insequente ea venire dicta est, insignem vllum apparatum terrestrem, cum illo marino (quum facile posset) coniunxit. Relinquitur ergo vt non accersierit, vt quidem non accersisse, & nos his asseueramus, & quo exaudire omnes facilius possitis, clarissima voce profitemur. Nunc de Paulino est respondendum. Fatemur successisse Rincono, fuisse in classe Ænobarbi: ipsum per mare nostrum nauigantem ab usque Thracio Bosphoro prosequutum esse. quid multa? etiam hoc addemus (si placet) cum ipso nonnullis de rebus nonnulla consilia, sed ea optima ac salutaria communicasse. Nec enim Rincono interfecto noluit Franciscus suum morem retinere, qui ab omnibus probaretur, in quo vel vestros Cæsares imitaretur, de Legato apud Othomanum habendo. Misit igitur Paulinum: nec ita repente misit, dum init apud se rationem, quomodo sitim istam inexhaustam, & redundantes suorum Legatorum sanguine gladios, aliqua ludificatione frustretur: quæ mora vtinam non eam attulisset iacturam Reip.

* Sleidanus *lib. XVI. p. 390. Gallia rex, hoc durante conuentu, Cæsarem Fregosium Genuatem Antonium Rinconem Hispanum, exulem, mittit ad Turcarum Imperatorem: hi cum Paduam nauigarent, ituri Venetias, capti sunt & trucidati sub calendas Iulii mensis.* Heuterus *lib. XI. c. XV.* Iouius *lib. XL. p. 337.* Belcarius *lib. XXII. p. 717.* Guil. Bellaius *lib. IX. p. 339.* Thuanus *lib. I. p. 21.* Sleidanus *lib. XV. p. 431.*

Reipublicæ dum interim nemo apud Solymanum est, qui vel ipsam Rempublicam, P.374. (quod Rinconum facturum fuisse diximus) sapienter tuendam suscipiat, vel animum mitiget hominis, de interfectis, qui ad se mitterentur Legatis accensi. Hic Paulinus igitur, postquam aliquando sensit parum illic sibi esse negotii, bellum hic terra marique aperte geri, commerciis quæ in Ægypto & Syria nobis essent, per Cæsarem, qui mare Ligusticum, Sardoum, Siculum obtineret, facile interdictum esse: Ænobarbum naualem apparatum in prouincias Cæsaris moliri; pro magno habuit, posse huic se comitem adiungere. Itaque adiunxit, ab eoque usque dum appulit Massiliam, ne vestigium quidem discessit. Hoc puto minime a viris bonis reprehendendum: illud vero etiam commendandum, quod quacunque nauigauit Ænobarbus, factum est Paulini diligentia, ac fide (qui ad istius apparatus famam id erat curare jussus) vt quæcunque littora, quascunque oras ille attingeret, dempto tantum hostico, manus ab omnibus abstineret. Quod vero in Niceæ obsidione, * quæ post paulo consecuta est, isti tantopere de nobis triumphant, audite quæso ut se res habuerit, nihil enim affingam: nec recens modo est, verum & præsens quoque eorum, quæ dicturi sumus, memoria. Ænobarbus vbi primum mare Ligusticum ingressus est, nihil habuit antiquius, quam vt Andream Auriam Cæsarianæ classi præfectum, qui secum de rei naualis gloria certare vellet, opprimeret. Igitur hominem omnibus tanquam vestigiis persequitur: vbi videt consequi non posse, ait constare sibi rationem quomodo Niceam occupet, arcem (quod nemo nescit) ad Imperium maris Ligustici maxime accommodatam. Id Griniano viro prudentissimo, qui pro Rege nostræ prouinciæ præerat, demonstrat: rogat vt quamdiu in arcis obsidione distineretur (quam si occupet, si habere velit) loca mediterranea interim tuta sibi præstet ab omni hostium iniuria: aut si malit Grinianus munus obsidionis in se recipere, pollicetur ipse vicissim sese, qui classe valeret, omne maris periculum præstaturum, neque impediturum quominus capta a nostris Nicea Rex Christianissimus potiatur. Quid obsecro vos, Grinianus faciat, homo tum pius, tum minime ad insidias apertus? patiatur munitissimum maris Ligustici propugnaculum, quod vetus sit patrimonium Regis, indubitatumque, vbi sit portus mille nauium capax, quo possit, quoties necessitas ingruat, Othomanus nominis Christiani hostis, naues, viros, arma, commeatum in supplementum abusque toto Ægæo mari, & Æolico mittere, venire in Ænobarbi potestatem? Nonne in hac Niceæ obsidione, quæ a nobis eo nomine suscepta est, vt culpa aliqua fuerit (quæ tamen nulla fuit) satius erat nos & obsidionis tædia, & pericula oppugnationis subire, cum nonnulla spe eius expugnandæ, quam spem eandem, qualiscunque ea esset, Ænobarbo relinquere? Atenim neutrum faceremus: arceremus hominem ora nostra maritima, igni, aqua, tellure interdiceremus. Licebatne eum arcere, qui pacatus & minime hostis, ipso induciarum tempore veniret? & ita veniret instructus, vt prohibendi non esset facultas, quum in apparatu nauali pares illi esse non possemus? Fuisset hoc extremæ amentiæ, quum il-

* Sleidanus *lib. XV. p. 431. Pauli ante hoc tempus, Galliæ rex in Veromanduos cum exercitu profectus, oppidulum Landresium Cæsari adimit, & opere, præsidioque munit. His ipsis quoque diebus, Barbarossa Turcicus legatus, ductore Polino Gallo, magna cum classe Tullonum applicuit, quod est prouinciæ Galliæ oppidum atque portus inter Massiliam atque Niceam. Eius de aduentu rex vbi cognouit, Angianum Vendomensem cum copiis & triremibus illi mittit auxilio. Postea simul ambo Niceam versus contendunt & cum oppidum atque portum Augusti mensis die vigesimo cepissent, arcem obsident* Iouius *lib. XLIV. p. 532.* Heuterus *lib. XI. c. XX.*

illo in mari inferiores aliquanto sint nostræ opes, vel vnius Cæsaris opibus, Othomanum insuper nobis ad rationem inimicitiarum adiungere. Quare negamus in hac obsidione quicquam esse a nobis commissum in Christianam Rempublicam: in nos quidem ipsos a nobis peccatum esse, facile fatemur. Nisi enim Reipublicæ in auertendo ab oppugnatione Ænobarbo tam studiose prospexissemus, iactura a nobis tanta facta non esset, quantam virorum, armorum, commeatuum fecimus. Neque est aliud quod ea in re nobis præterea obiici queat, nisi tritum illud, & iam toties decantatum. Quod arma cum prophana gente aduersum Christianos (hostes quidem illos, sed tamen Christianos) communicauerimus. Verum id quam innocenter, quam moderate, quam religiose, superius vobis exposuimus. Quanto amicorum beneficio, testis est Italia prope omnis, quæ prætereuntem Ænobarbi classem tantum de littore salutauit. Quanto etiam inimicorum, Genuenses in fidem quodammodo Cæsaris recepti, tamen ipsi quoque fatentur. At licebit hic, credo, per vestram modestiam nobis in causæ defensione, optime quidem, sed forsitan apud vos propter inimicorum calumniam dubiæ, id vsurpare, quod vel in maxime aperta causa nemini vnquam vitio datum est, vt vel clauum clauo truderet, vel suum factum de aduersarii facto iudicibus probaret. Obsecro igitur vos, Viri perspicacissimi, vter magis reprehendendus est, isne, qui quum iustissima arma ceperit, in eis armis exercendis milite barbaro, non in rem militis, verum in suam ipsius vsus sit: an is qui generi hominum eidem, barbarorum scilicet, in causa armorum longe dissimillima ipsorum commodo militauerit? vter magis culpæ obnoxius, isne qui in suo repetendo suorum, hoc est Christianorum sanguini pepercerit, alienorum periculis sua pericula texerit: an is qui alienissimarum gentium gladiis Christianorum vitam, pro homine maxime & a religione & a fide alieno, obiecerit? Si qui hæc fecit, non reprehenditur, imo si omni laude a suis fautoribus cumulatur; vos æquissimi causarum, ac rerum æstimatores, saltem hoc dabitis alteri, vt de suo facto illo minime reprehendatur? Verum hæc nolite existimare, Amplissimi ordines, nos perstringendi Cæsaris gratia (quem honoris causa nominamus) in medium proferre. Neque enim si proferenda non essent, si supprimenda ea ipse duceret, Africanam illam expeditionem, quam pro Rege Tunetano eum suscepisse vidistis, inter res a se præclare gestas locum sibi vendicare fineret: ne in reditu, aut Vrbem terrarum dominam ouans ingressus esset, aut ab Vrbis eiusdem principe omni exquisitissimo apparatu excipi voluisset. Quod ad Regem Christianissimum attinet, equidem non dubito quin sit facile passurus, factum illud Cæsaris vel in cœlum (si ita placet) extolli: modo sibi ab ipso interim concedatur, suum vicissim minime, vti ab imperitis fit, vituperari. Nam quid tandem, Viri nobilissimi, Rex ista rerum perturbatione faciat: Bellum ab ipso necessarium geritur cum principibus totius Europæ longe potentissimis, & iis principibus, qui non dissimulent, quinimo (quod vos scitis) palam profiteantur, nunquam se conquieturos, etiam ut Germaniæ omni pereundum sit, donec funditus hominem euerterint: vt interim taceam consensum illum Regulorum, ciuitatum, conuentuum, qui quia vnius auctoritatem sequantur, in eandem Regis perniciem ex illius decreto coniurauerunt. Hæc cum ita sint, videte quæso quam iniuste, quam nullo aut veterum, aut recentium exemplo nobiscum agatur. Regnum illud Francorum florentissimum, nobilissimum, firmamentum (quandiu a finitimis vexatum non est) Reipublicæ Christianæ, vobis, Proceres Germani, vetusta necessitudine, & propria quadam (vt sic dicam) germanitate coniunctum, hoc tempore, hoc (inquam) tempore, a fronte, a tergo, a lateribus, ab hostibus infestissimis petitur, obsidetur, vallatur: nobis ad ferendos tantos, & tam incredibiles impetus non satis est militum domesticorum, propterea quod plebem Gallicam maiores nostri agriculturæ magis assuescere, quam rei militari voluerunt. Itaque pedite extero nobis opus est, vt multis ante seculis opus fuit, quoties bel-

bellum maximum gerendum fuit. Hoc Cæsar qui sat cognitum haberet, proposuit edicta (vt leuissime dicam) seuerissima, *Nequis Germanus miles Franco militet: qui militauerit, capite luat:* cum vxore quidem, ac liberis mitius aliquanto agatur: Italis autem, quod fere his nitamur duabus nationibus, pœna prope consimilis infligitur: quicunque aut in Galliam, aut in quascunque Regis ditiones patent militi aditus, omnes magnis diurnis nocturnisque præsidiis circumsepsit: quicunque in itinere deprehensi adhuc sunt, trucidari omnes iussit, neminem ad Regem penetrare, quoad potuit, siuit. Ediuerso gentem, quam vt prophanam atque impiam decennium fere est exsecratus, nunc posteaquam sese in nos incitari passa est, ad militem euocandum, ad Germaniam in vestro conspectu omni iuuentutis robore spoliandam, summis præmiis inuitat. Neque interim licere nobis vult, omni Europæ ope atque auxilio exutis, aliunde, neque ex Africa, neue ex Asia militem euocare: si euocauerimus, sceleratos, impios, intestabiles pronunciat. Deus immortalis, quæ lex grauior feratur, quæ atrocior pœna statuatur, quam quæ in nos statuitur, aduersus eum, qui victus, qui profligatus, qui bello captus vitam precario agere cogatur? Si & noua ista plusquam imperatoria aduersum nos edicta locum habeant, & omni externa ope nihilo secius excludamur, quid nobis denique fiat? quid miseris & infelicibus Francis, cognatis vestris superfit, nisi vt ferreis manicis vincti, compedibus adamantinis obstricti, iugulum irato hosti hauriendum, ceruicem victori (quod ipse iam præ se fert) implacabili feriendam præbeant? Maiores vestri, Viri præ-
p.176. stantissimi, illi, sæpe pro iniuria arcenda, nonnunquam & pro vlciscenda, non dubitauerunt gentes, non modo prophanas & a religione abhorrentes, sed exleges, sed impias, sed efferatas, in homines & Christianos, & aliquando morum sanctitate claros, magnis ad se pollicitationibus, quum tamen aliorum ope non excluderentur, allicere. Sic Federicus Ænobarbus homines impios, eosdem alter Federicus, cuius supra mentionem fecimus, sibi in auxilium assumpsere: idem ante hos fecerant Honorius, Constantinus Constantis parens, Theodosius iunior, Iustinianus secundus, Palæologus, Leo, omnes Imperatores, & pii, & a bonis omnibus optimi habiti. Possem adducere Hispaniarum Regem Maurogatum, & earundem Iulianum facile principem, alios item viros pios, qui aliis locis vel regnarunt, vel imperitarunt: sed eorum malo vobis exempla proposuisse, quorum existimatio istius sit ordinis existimationi coniuncta. Ne Carolus quidem ille ob res in Republica gestas, Magni cognomentum adeptus, vestri huiusce Imperii idem author, & propagator, hoc exemplo interdum abstinuisse traditur. Nos, vt maledictum, quod in nos hoc nomine confertur, aduersariis concedamus, minus tamen vestris Imperatoribus fecimus. Inducias cum Solymano, honestas tamen, & nemini perniciosas, a viris maximis ambitas, bona vestra venia, qui sæpe a nobis sententias (vt ita dicam) rogati non improbaueritis, pacti sumus. Eidem aduersum hostem communem nostrum bellum gerenti copiolas nostras quasdam; & triremes paucas ad menses aliquod, tum in nostri patrimonii vendicationem, tum vt hac via Reipublicæ caueretur, adiunximus. Si vobis, Viri præclarissimi, ea re digni videmur, quos communi vestra amicitia, antiquo vestro fœdere arceatis: quorum Principem Regem Christianissimum ex hoc ordine, cui iure adnumerandus est (nam Dux Mediolani est, pro eiusque repetitione fidem vestram sæpe implorauit, sæpe Senatum, quo omnis controuersia a vobis ipsis decideretur, sibi dari petiuit) si inquam æquum videbitur, vt quemadmodum ab aduersariis de Mediolani possessione, ita a vobis de ordinis istius dignitate eo nomine Rex Francorum deturbetur: multum proculdubio maiorum vestrorum, quos con-

commemorauimus dignitati, multum illorum memoriæ, quæ sancta vobis esse debet, detrahetis: magnam denique apud omnes mortales perfidiæ notam illorum nomini inuretis. Quo scelere ne eos obstringatis, neue illa labe perfundatis, qua vos quoque pro ea persona, quam in huius amplitudine Imperii sustinetis, si id fiat aspergamini, vestræ grauitatis est, Viri prudentissimi, vestræque sapientiæ prouidere: neque id tantum prouidere (quod est tamen maximum, vobisque & huius maiestati loci pernecessarium) verum id quoque, ad quod nostræ orationis vos hortabamur exordio, vt memineritis quo in statu Respublica Christiana sit, vt ægrotet, vt angatur, vt iaceat, vt medicinam aut a vobis hoc tempore, aut aliunde nullam expectet. Quod præterea sumus polliciti, vt vi omni ac ratione morbi explicata, nonnulla proponeremus quæ & ad vestras istas cogitationes pertinerent, & ad medendi rationem non vulgare quidpiam adferrent: ea videlicet Regis Christianissimi verbis vobis proponimus: vt si in retinenda Germaniæ Imperiique istius dignitate partes ipsius esse aliquas iudicabitis: si in sananda Republica in tollendis de medio contentionibus ipsum posse aliquid putabitis (vt quidem certe videri debet posse plurimum) cogiteris ipsi, quid super iis rebus ab aliis fieri oporteat potissimum, quid ipse præstare queat, quid efficere suo omni officio, honore, existimatione, quam imminutam, aut ab amico neglectam esse nolitis. Faciet enim vt intelligatis, ipsum & vestrum de rebus omnibus maximis, mediocribus, minimis, iudicium plurimi fecisse; & quominus quieta, florentique Republica frui possitis, per se minime stetisse. Aut si parum existimatis generatim hæc proponi vobis, nisi speciatim aliquid expromamus, quod magis vestræ expectationi respondeat: initur, Sanctissimi ordines, apud vos ratio quo modo funesta bellorum seminaria illa quæ toties referre piget, de medio tollantur, hoc est patiatur, qua est animi in vos propensione Cæsar, aut vos a se hoc impetrare, aut ipsam Rempublicam vt quarum rerum in possessione versatur, ad Christianissimum Regem pertinentium, vti quæ optimo iure, sed vnde casibus (vt sæpe audistis) deturbatus est, sibi illis vti frui per Cæsarem liceat, easdemque ipso tradente obtineat, vt sane ipsorum vtrunque suum obtinere, neutro impediente, æquum est. Hoc si fueritis assequuti, eadem opera effeceritis vt Rex communicatis inuicem (quod aiunt) Fortunæ euentibus, vires suas, opes, facultates, vitam denique ipsam ad Germaniæ quietem, ad vim omnem externam, quæ ei inferatur, arcendam, repellendamque, libenter vobiscum & bona fide coniungat. Quo beneficio scio an maius aliud aut Germanica natio a populo omni sibi necessitudine coniuncto expectet, aut vobis, Amplissimi ordines, quicquam proponi a quoquam queat, in quo aut dignitas vestra magis acquiescat, aut vestra libertas. Quid est enim quod in posterum ab omni gentium exterarum tumultu coniunctis semel Galliæ atque Germaniæ viribus pertimescatis? aut quæ est natio quam Sol aspiciat, quæ vobis vim adferre cogitet, si intellexerit, eiusdem in castris esse, iisdem sub signis militare, eidem parere imperio, hinc Germanici peditatus robur incomparabile, hinc florentissimas equitatus nostri & Franciæ nobilitatis copias? Vel quid est quod de vobis cogitaturus sit quantumcunque formidabilis hostis, si tantum auditu perceperit, Francos atque Germanos, quæ gens aliquando eadem fuerit, nunc repetita memoria prioris ætatis, iterum in vnam veluti stirpem coaluisse, copias, opes, facultates, vires communis salutis causa in vnum contulisse? Quum autem

tem maiores noſtri (Germanos dico, ac Francos) non ita multis ſeculis Thraciam, Macedoniam, Cappadociam, Græciam omnem, omnem Aſiam, Syriam, Armeniam vtramque, ipſam Ægyptum (quæ prouinciæ partim ab infidis ſociis tenebantur, partim ab infeſtiſſimis Chriſtiani nominis hoſtibus occupabantur) anni prope unius, & alterius ſpatio, vel debellarint, vel ad ſuam authoritatem adiunxerint: Perſarum, Medorum, Parthorum tyrannos toties fuderint, quoties illi in aciem prodire auſi ſint: plus ſexcenta millia hoſtium, & ſempiternorum, & in bellis exercitatiſſimorum plerumque parua manu, prœliis ſemper maximis cæciderint, eundem victoriæ terminum, quem ſui progreſſus ac voluntatis fecerint: nos eorum ſoboles, ſi cauſam, ſi arma, ſi pericula, illorum exemplo inter nos communicauerimus, ſi vni Imperatori CHRISTO vnanimes, alacres vna militauerimus, erit credo verendum, ne minus fœlices ſimus in aris ac focis noſtris tuendis (quod vos tantum cogitare audimus) quam illi in aliorum inuadendis fuerint: Niſi ſiqui forte ſunt, qui vel noſtris exercitibus imperatores deſiderent, vel in imperatoribus fortunam. Sed ſiqui adhuc ſunt, qui de ea re dubitent, ii profecto neque ſatis intelligunt qualem Imperatorem Germania habeat, qualem Regem Gallia, quam ſapientes, quam fortes, quam & fœlices, & rei bellicæ peritos: quorum ducum apud ipſos conſilia valeant, qui flos iuuentutis, quæ liberorum propago illis ſuccreſcat: quorum liberorum in aliquibus paternarum laudum, gloriæque æmulatio haud obſcura iam appareat: in aliis, quibus nondum ætas id conceſſit, tamen indoles quædam eluceſcat clariſſimæ virtutis. Sed eorum bonorum, quæ commemorauimus, quietis iſtius, quam propoſuimus, tantæ ac tam indubitatæ ſpei fructus ad vos vt perueniat, in vobiſipſis ſitum eſt, Ampliſſimi viri atque ſapientiſſimi. Neque enim ſi ita vt debetis, in negotium hoc incubueritis, exiſtimo Cæſarem (de cuius egregia in Rempublicam voluntate dubitare nos vetat congruens factis pleriſque, aſſidua eius & quotidiana oratio) non inquam exiſtimo Cæſarem illa, quæ ſi tantis compararentur rebus, pro nihilo habeantur, quum iuſte, quum religioſe, quum hoc loco petieritis, non libertati veſtræ, non Germaniæ quieti, non Chriſtiani nominis ſaluti eſſe condonaturum. Acceſſimus proxime ad veſtram de nobis ſpem, Viri optimi, niſi forte etiam eam ſuperauimus, quum vltro Regis Chriſtianiſſimi verbis (ſic enim in mandatis habebamus) ea vobis detulimus, quæ forſitan eratis verecundius ab illo poſtulaturi. Nihilominus, quoniam ad aliquid de morum quoque conſtitutione, & concordia religionis audiendum ipſo vos orationis exordio erexiſſe videmur: pauca hic quædam ea de re ſubiiciemus. Scitis vt Rex Chriſtianiſſimus tum pietate animi quadam, tum ſua in vos adductus beneuolentia, nullum adhuc tempus intermiſerit veſtri rogandi, obſecrandi, monendi, quo tandem aliquid ſiue inter vos ipſos, ſiue communi ſuo veſtroque conſenſu conſtitueretur: vtque apud quoſdam ex hoc ordine Illuſtres viros,
1571. non vno in conuentu, nec modo eodem, nunc per literas, interdum per oratores ſua omni ratione id inſinuauerit: denique vt illud idem ab cunctis Imperii ordinibus, Eslingæ, Wormaciæ, Haganoæ, atque hoc ipſo in loco perſæpe, non contenderit modo, verum efflagitauerit, ſuaque ad vnum id omnia detulerit. Nunc quum eadem tempeſtate, iiſdem ſeditionum procellis, illis fluctibus ſchiſmatum agitetur Reſpublica Chriſtiana, quibus tum agitabatur: proſpicite animis veſtris, Viri prudentiſſimi, num vel Regis eiuſdem opera, vel induſtria eorum, qui ipſius fidem atque authoritatem ſequuntur, vobis opportuna videatur, aut neceſſaria. Quacun-

cunque enim Rex pius, & amicus, vel in vniuersum omnibus, vel singulatim aliquibus adhuc alibi super ea re detulit, quæ videntur esse maxima, eadem ipsa, animi affectu eodem, iisdem verbis deferenda hic Vobis putauit. Pro quo singulari in vos suo amore, inque maiestatem ordinis istius vetere sua obseruantia, si vicissim eo ipsum loco habueritis, quo amicum fidum, vicinum pacificum, charum fœderatum, ac consanguineum haberi oportet, maximam existimabit sibi vos gratiam retulisse.

PAV-

PAVLI RICCII

ORATIO AD PRINCIPES ET STATVS GERMANIÆ IN SPIRENSI CONVENTV

MDXLIV.

BENEVOLO LECTORI
S. D.
BURCARD GOTTHELF STRUVE

On infrequens olim in Comitiis erat, vt priuati etiam solennes instituerent Orationes de rebus diuersis, quibus Principes vel ad certa bella suscipienda, vel ad alia necessaria hortari conabantur, vt ideo Riccius in Comitiis Spirensibus anni cIↄ DXLIV moribus illorum temporum satisfaciens, idem seruauerit institutum. Erat autem hic Riccius ex Iudaeo conuersus, qui Papiae philosophiam non sine nominis fama docuit. Maximiliano igitur fuit commendatus, ab eodemque in Medicorum suorum numerum adlectus, cui fidem & industriam suam constanter probauit. Inde Medicus factus Cardinalis Gurcensis. Vitam ipsius breuiter saltim descripsit Melchior Adami, qui, licet in scriptis ipsius recensendis sit prolixior, nihil tamen de hac narrat oratione: nec Sleidanus nec Seckendorfius in Historia Comitiorum Spirensium eiusdem faciunt mentionem. Vitae autem morumque proponit emendationem serio faciendam, hinc bellum in Turcas suscipiendum.*

AD

* *In vitis Medicorum p. 4.*

p. 319. AD PRINCIPES, MAGISTRATVS, POPVLOSQVE GERMANIÆ, IN SPIRENSI CONVENTV ANNO M D XLIV. HABITO, PAVLI RICII ORATIO.

DE VITÆ, MORVMQVE EMENDATIONE SERIO FACIENDA, ET BELLO IN TVRCAS SVSCIPIENDO.

Venientem *gladium Speculator cum viderit, & populo non annunciauerit, sanguinem illorum qui peribunt, de manu Speculatoris requiram.*

Magna quidem & inconsulta existimari poterit hæc mea hodierna fiducia atque præsumptio, qua ea quæ longo ante hac temporis tractu nulla quidem potuit Romanorum Pontificum sanctitas, nulla præpotentum Imperatorum authoritas, non Regum, non Principum ampla potestas, neque eruditissimorum Oratorum solertia, & consummata dicendi facultas; nunc imbecillis ego, expers eruditione & eloquentia homo, hac rudi & inculta oratiuncula, adeo intrepide audere, aggredi & tentare videor. Verum hac nostra tempestate ad tantum discriminis, ad tantum (proh dolor) calamitatis, & turbulentiæ deuentum est, vt nulla iam Pontificum, Imperatorum, Regum, & Principum authoritate præeunte, nulla suadente Oratorum facundia, res ipsa vsque adeo admoneat, vrgeat atque impellat, vt nisi summus ille cœlorum Pontifex orbis Imperator, & omnium sæculorum Rex & conditor Deus, qui pro communi mortalium salute, nec vnigeniti quidem filii sui sanguini pepercit, nisi (inquam) celeri clementia & misericordia teterrimam gregis sui sortem inspexerit, mox nihil aliud quam fidei & religionis casus & ruina, horrendumque Romani Imperii excidium, vastitas & desolatio expectandum erit. Ecce Speculator religiosissimus Princeps & Rex Ferdinandus venientem properantemque immanissimi & furentis tyranni gladium vobis sacri Imperii proceribus, vobis consultissimis magistratibus, vobis Germaniæ populis omnibus annunciat: ne æternus ille iudex, vltor, vindexque iustus innocentium Christianorum sanguinem, qui aliorum tarditate & socordia effundi contingeret, de innocentissima eius manu requirat. Horret quippe animus, mens stupet, & corpus trepidat & contremiscit mecum cogitando, ne dum viua orationis voce exprimendo miserum & formidabile excidium, dirumque naufragium, quod Christianorum dissidio & torpore protinus imminere video. En fides iam confunditur, labitur religio, corrumpuntur mores, nullus nec Principum, nec populorum mutuus amor, nullus respectus honesti, viget dominandi libido, viget habendi cupiditas, vigent solicitudo & studia ventris fraudes, rapinæ, incendia, arma. Sæuit interea, sæuit suritque truculentissimus ille Turcarum tyrannus vniuersi turbator, & perditor orbis, ac sitientissimus Christiani sanguinis insidiator & hostis: qui igne & ferro cuncta deuastat, regna subuertit, fidem obruit, eius denique furore & rabie iam vniuersa fere Istri Danubiique ora, & tota pene Illyrica tellus innocentium, heu Christianorum, iuuenum senumque, matrum & infantum sanguine, & cruore madent, optimatum coniuges prostituunt, virgines contaminant, capti-

uant, vendunt, cruciant, & sordidæ seruitutis iugo subiiciunt. Quod si immanissimi huius tyranni sæuitiam & rabiem in Christianam pietatem a primordio quis reputet, cogitetque miserum & importabile iugum, quod spurcissimum istud Barbarorum genus ceruicibus Christianorum imposuit: neminem tam inhumanum, tam rigidum Christiani nominis hominem existimo, qui non in gemitum, in mœrorem, & lachrimarum fontem prorumpat. Si enim magni & pii Constantini tempora inspicias, eiusque memoranda gesta attendas, per plane quidem intelliges, quod sacra veritatis fides, & religio, per vniuersam tunc Asiæ, Africæ, & Europæ plagam veluti limpidissimus Solis radius effulserit: nulla erat gens, nulla cogniti orbis natio, quæ Christianorum non pareret Imperio, quæ non militaret sub vexillo crucis, & genu flecteret in sublimi & inscrutabili nomine Iesu. Pax alta, & secura erat quies, omni Christiani nominis genti, gens sancta, gens electa & populus acquisitionis, donec tentator malorum Sathanas, horrendum illud Arabiæ monstrum, aspidem & Draconem Mahumetum excitauerit, qui Diabolico instinctu ementita fide, ficta sanctitate, Christianis animis insidiari cœpit, & vepribus, acerrimeqne pungentibus spinis, semitam & iter Christi viatoribus intercipere conatus est, & angustam æternæ salutis portam obstruendo, lata via omnium turpitudinum & scelerum plena incedere compulit, ac sub exitialis & perniciosæ libertatis specie, totius ferme Asiæ & Africæ rudem quidem & barbaram gentem ad sui interitum & perditionem allexit. Solet enim stolidum & ignobile vulgus, alioquin ad ventrem & pecudum vitam pronum, longe facilius ad illorum trahi obsequium, qui concupiscentiæ & libidinis frena relaxant, quam illorum obtemperare monitis, qui ad religionem, ad morum vitæque mundiciem intendunt. Quemadmodum & nos ærumnoso hoc sæculo, cum non parum Germanorum dedecoris, & animarum & corporum iactura longe lateque experimur. Quippe puerorum instar, qui promptius lætiusque obediunt cuiquam inerti & petulanti homini, qui xeniola, poma, & crepitacula donat, effrenamque euagandi & cursitandi licentiam, ad eorum miseriam & ruinam concedit, quam vt probo & erudito pareant pædagogo, qui virgæ & ferulæ minis, puerilem inquietudinem & insaniam coercere, eamque ad virtutem capessendam, ad vitæ incolumitatem, & gloriæ incrementum instituere nititur.

REDEAMVS VNDE DIGRESSA EST ORATIO.

His igitur impii Mahumeti fallaciis, his fraudibus & præstigiis pedetentim hoc malum irrepsit, & tantum virium sibi vndique desumpsit eundo, vt iam ortum & occasum & Solis occupet vtrumque cubile: nulla fere sit cœli plaga, nulla sublunaris machinæ regio, quæ funesta hac lue infecta, & fœdo Mahumetorum ritu contaminata non appareat. Quocunque vertimus oculos, quocunque cogitatione percurrimus, vbique de Mahumetana colluuie hostes, persecutores & fidei coinquinatores nos circumdant. Sicque in angustum coartati sumus, vt ex tanto spaciosissimi olim Christiani orbis ambitu, nec vnus quidem Europæ supersit angulus, in quo ab hostium incursionibus & Christiani nominis desolatoribus, tuto degere nobis liceat. Si vero singulas per seriem cædes, & clades ab initio Christianæ calamitatis recensere velim, & ea omnia quæ nostra ignauia & ignominia ad hunc vsque diem amisimus, enumerare dixerim, transiret vtique dies, præteriret & nox, nec finem nostra haberet oratio. Transeat ergo omnis Asia, omnis Africa, taceamus veterem ignominiam: recentiora quoque Constantinopolis, olim Christiani orbis oculi, Trapezuntii, Euboeæ, & Illyris horrenda excidia prætereamus. Lamentemur & defleamus ea quæ paulo ante acta vidimus, & præsentibus annis nostros ante oculos versantur.

Vidi-

Vidimus (nondum sex circumuoluuntur anni) Rhodiorum insignem Europæ Insulam, * & Tyrrheni æquoris, totiusque Italiæ, interiorisque Hispaniæ & Galliæ littoris præsidium & columen ingenti Christianorum turpitudine & clade expugnatam, captam, & in miseram barbarorum seruitutem redactam. Paulo post Belgradum, quam Græcanicam Albam vocant, vnicum regni Pannonum, & Germanorum Imperii antemurale, & propugnaculum, nostro dissidio atque socordia cruenta expugnatione superatam, perditam, & in Turcarum coloniam subactam vidimus. Sileo tot interea per Illyrim, Carniolam, & per Pannoniam incursiones, incendia, capturas, cædes, & tot millium animarum exterminia, miserabile horrendumque auditu. Vidimus nouissime inclyti, & toto terrarum orbe celebrandi Vngariæ regni, vniuersæ Christianæ militiæ scutum & munimentum, lugubrem & lacrimabilem ruinam, & desolationem, qua immanis ille Christiani nominis hostis, tanta atrocitate, tanto furore, & rabie debacchatus est in Christianorum sanguinem, ut id absque acerrimo cordis cruciatu, absque mœrore, & gemitu, nec per me quidem narrari, nec a vobis audiri posse existimo. Vbi præpotentem innocentissimumque Ludouicum Regem, pie & strenue pro Christi cruce militantem, in primo floridæ iuuentutis limine, teterrimo conflictu & pugna prostratum sublatumque, ** & vno temporis momento (o perfida, o impia & crudelia fata) vno inquam temporis momento, & vita & regno priuatum exutumque vidimus. Numeroso & structissimo eius exercitu profligato, & ad internecionem quasi fuso & deleto. Et quot ibi orthodoxi piique antistites, quot strenui & nobili stemmate trucidati sunt Duces; quorum alius hasta transfixus, & per castra delatus, alius palo traiectus, alius iugulatus, alius medio sectus, alius patibulo affixus, alius aquarum gurgite absorptus, alius flagro consumptus, alius viuus defossus, aliisque horrendis, & inauditis nouæ mortis suppliciis affectus. Nondum tamen impius ille tot occisorum sanguine satiatus, mox impetit furitque passim per campos, per rura, oppida, vrbes, vbique incendia, vulnera, tormenta, cædes. Nulla perfidus ille promissa, nulla concordiæ fœdera seruat, & contra naturæ leges, contra humanæ pietatis iura infantes, infantes de maternis vberibus & vlnis iugulat in cunis transfodit, vel ad parietem fracta ceruice conquassat, matrem strangulat, senem parentem de tecto præcipitat iuuenem medio secat, vel diris horrendisque tormentis discruciat, & si quos carcere aut vinculis tenet, vel concatenatos per rapidos torrentes transducit, aut illaqueato collo per impetuosa flumina traiicit, non ad humanum aut honestatis vsum, sed ad supplicia, vel sordidam aut omni morte amariorem seruitutem reseruat. Talia adeo truculenta, sic impia & nefanda facinora, nunquid auris humana, nedum Christiana, aut mortalis sensus, absque mœrore & suspiriis absque gemitu & eiulatu audire vel cogitare posset? Nulla siquidem gens tam fera, tam rigida, nulla sic inculta & Barbara natio, quin pro patriæ salute, pro gentis suæ securitate & pace, opes, corpora, vires, animumque profundat. Quinimmo & stolida ac vilissima animantium, grues, formicæ, apes, & id genus, pro vita & incolumitate gregis sui tuenda, perpetuis durisque laboribus insudant, & sua cuiusque munia sedulo prosequuntur & curant, confligunt, pugnant, & pulchram (ut Maro loquitur) petunt per vulnera mortem. At prudens & diuinum animal, sanctum Christianorum genus, tot prophetarum oraculis prænunciatum, Christi cruce conditum, Apostolorum prædicatione solidatum, Martyrum sanguine roboratum, Sanctorum legibus, & doctrinis excultum, diuorum Imperatorum, Regum & Principum religione, armisque tutatum, modo ad sui desolationem, ad miserabile sui excidium, & cladem (proh pudor) ita socors, ita somnolentum, stupidum & insensatum iaceat! Nam & adamas omni metallo, & saxo durior, solo hirci sangui-

* Videri possunt Iacobi Fontani *de bello Rhodio libri tres* & Melchioris Soiteri *descriptio belli Pannonici* in Schardii Tomo secundo.

** Vid. Stephani Broderithi *narratio de prælio ad Mobatium.*

sanguine emollitur, & eliquescit: at Christianæ pietatis hominum, sic aspera sic rigida sint præcordia, tam dura sint pectora, ut tanta, & nunquam satis deploranda innocentium Christianorum cæde, sanguine & cruore atteri, mollescere, aut vlla in parte flecti nequeant. O miseram, o miseram, miseramque sponsam talibus commissam paranymphis, qui eius aduersus calumniatores tutelam, non modo negligunt, & floccipendunt, sed eam insuper nonnulli fucato suo dogmate; fallacibus pravisque doctrinis prophanare, & effrena (quam Christianam vocant) libertate & libidine dissipare & subuertere, nullo vnquam temporis momento desistunt. Vbi ubinam prisca illa Germanorum gloria, & omnibus seculis formidabilis fortitudo, & spectata virtus, qua Germanas durissimas bello gentes: nec a Romanis quidem, orbis terrarum dominis, licet non semel crudeli animo petitas, nusquam tamen victas & subactas legimus? Vbi vbinam prior illa Germanorum victus modestia, & ipsa pacis & concordiæ altrix, dissidii & simultatum expultrix, frugalitatis & parsimoniæ virtus? Qua Germani præ cæteris mortalibus (si præstanda est Historiæ fides) auri & argenti maximarum pestium fuere spretores, qua & omnem vestimentorum spernebant cultum, & amictuum protinus abiiciebant blandimentum, qua & vlni contemnebant, ac ignorabant, vsum, nec aliunde id importari permittentes, quod eius intemperie, & luxu mentem hebetari, & ad labores homines mollescere & effeminari arbitrabantur. Vbi vbi denique prior ille Germanorum fidei fervor, & pertinax religionis custodia & obseruantia cuius merito eximium Imperii decus, quod primo ab Assyriis, Persis, Macedonibus ad Romanos pervenit, vltimo loco ad Germanos commigravit, vti ad eos qui præ cæteris nationibus digni habiti sint, quibus Christi vexillum, eiusque reipublicæ custodia & gubernacula committantur. Nunquid tanta, & omni ævo memorabilis extincta est Germanorum gloria, tantus roboris & fortitudinis splendor euanuit, vt nulla sit reliqua resipiscendi facultas, nulla expectatio pristini decoris, laudisque recuperandi? Longe & procul auertant id Superi. Quinimmo si vlla vnquam futura est spes labentem Christianorum orbem restaurandi, si vlla datur fiducia orthodoxam pietatem in pristinam eius speciem suumque vigorem restituendi, hanc vel maxime quidem in Germanorum præsidio, virtute, & ope sitam existimo. Cum innata sint Germanorum prosapiæ fidei, religionis, & militaris disciplinæ semina. Quæ tametsi modo non coaluerint, obstantibus dissidio, pompæ libidine, & intemperie victus, quæ præclaram hanc sementem obnubilant, suffocant, & corrumpunt, facile tamen in pristinum vigorem florem que resurget, si hæc tria omnium quidem malorum radix & fomentum abstuleris.

Dissidium namque, livor, & simultas quantum incommodi, quantum damni, & ruinæ humanæ societati afferat, concordia vero & amor quantum incolumitatis, & vitæ dulcedinis pariat, operæ precium minime fore existimo id longa verborum & orationis serie ostendere, cum id palam, clariusque res ipsa demonstret, naturæ quoque, & rerum ordo, immo & ipsa iumentorum conditio doceat, & sacra authoritas multis quidem modis admoneat. Concordiam enim & vnanimitatem tanti facit diuina authoritas, vt eam religionis etiam obseruantiæ, & altaris sacrificio anteponendam statuit. *Si offers*, inquit, *munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo.* E diuerso discordiam, & odia vsque adeo abhorret diuina sollicitudo, vt & ipsum nephandum idolorum cultum dissensionis ac dissidii crimini postponendum docuerit. *Particeps*, inquit, *idolorum Effraim dimitte eum, diuisum est cor eorum, nunc interibunt.* Omne enim regnum (inquit veritas) *in se diuisum desolabitur, & omnis ciuitas, vel domus diuisa contra se non stabit.* Docuit idipsum claro experimento prudens vir Sertorius. Duos enim equos in medium produxit, vnum solidum robore & floridum annis, alterum vero languidum, tabe & annis confectum, exinde languidi & squalidi equi caudam iuueni & viribus potenti homini euellendam tradidit: Floridi autem & robusti equi caudam, imbecilli & seni homuncioni erun-

candam commisit. Tum vir iuuenis suo robori innixus, & tabidi equi imbecillitate inspecta, caudam vno & perpetuo tractu totam insimul extirpare incaute ac temere, & frustra denique præsumpsit. Senex vero homuncio, perspicacius rem considerans, ipsius florida & robusti equi caudam in exiles portiunculas diuisit & sparsit, quas minutatim & tractuum frequentia extraxit, ita vt breui temporis spacio vniuersam robusti equi caudam tabidus ille senex nulla molestia, nulloque labore funditus euulsit. Quo sapiens vir ille admonuit, quodcunque exiguum & tenue robur, si concors, si iunctum fuerit, non facile etiam a solidiori ampliorique potentia vinci aut superari posse: e diuerso quo valida & perampla potestas, si disiuncta & sparsa fuerit, a quauis exili & imbecilli manu opprimi, subiugari, & extingui poterit. Docet idipsum sagax iumentorum instinctus, quod strenuus ille Dux Dacum Cotio in Principum illius gentis consessu prudenti quidem facto ostendit. Duos enim ferocissimos canes congredi, & in invicem sævire permisit, quos vbi acriori certamine, & rabie ferocire cognouerit, lupum clam superimmitti iussit, quem canes cum vidissent, evestigio, omni eorum lite dirempta, concordi fœdere in lupum profligandum conuersi sunt. Si igitur bruta stolidaque iumenta priuatum certamen & odium, vt in communem hostem insurgant, deponere non dubitant: tu qui rationis compos es, homo, qui Christianæ pietatis cultor, qui rerum publicarum moderator, quid debeas, quid ad te spectet, tuipse cogita & considera. Docet idipsum naturæ & rerum
p. 383 ordo, quod vniuersa quæ natura ipsa effingit atque producit, sola concordia gignit, ac genita conseruat, quod quamuis in omnibus & singulis, quæ naturæ opere constant, plane appareat, evidentius tamen hoc in nostra humana compagine videre & experiri licet. Vbi si concordiam, & mutuam membrorum opem abstuleris, mox in tabem & corruptionem tota corporis tui moles redigatur necesse erit. Nosti haud dubio sapientis apologum, quem & nunc sedulo rogo attendas. Pedes & manus conquesti de viscerum tranquillitate, & ocio ventris, suosque perpetuos motus & agitationes lamentantes, ineunt demum consilium, quo decernunt nil exinde operis & ministerii sui impartire visceribus & ventri. Venter autem & viscera inanita, a pedibus manibusque solitum sibi subministrari petunt alimentum, illi stolida pertinacia negant, longa tandem inedia, & defectu restaurantis, iam innatus calor hebetatur, & vis naturæ labitur, ipsi quoque manus & pedes titubantes, & iam naturæ casum persentientes annixe sollicitant, & omnem operam dare, opemque præstare festinant: at sero nimium, iam prostrata est eorum mouendi & agitandi virtus, deest & ventri cibum concoquendi facultas. Evenit denique ex pertinaci illo membrorum dissidio, vt paulo post squalcant omnes corporis artus, extinguatur calor, spiritus evolet, & vniuersa demum compago in putridum cadaver conuersa sit. Apologus, nostri temporis calamitatem perplane, si aduertis, designat: vbi pedes & manus ruris scilicet coloni, opifices, & plebei, aduersus reipub. viscera & moderatores, nefanda temeritate insolescunt. Rudes enim agricolæ, & plebei, Principum & magistratuum munia & gubernacula ambiunt, macellarii & pistores sacerdotii ministeria & opera sibi præsumunt. Sutores & cerdones se legum & sacrorum Canonum interpretes iactitant. Mulierculæ (o insania, o furor) mulierculæ de mysteriis, & reconditis fidei Sacramentis philosophari, & censere non dubitant. Cave, cave inquam, iterum dico cave, & cœli auertant omen, & tu, nisi maturius ociusque resipiscas, & animum a contentione, & livore temperes, ac vnum quodque reipub. tuæ membrum id muneris exerceat, quod diuina sanctio, & naturæ ordo cuique distribuit, mox parem experiaris exitum, quem & præfata dissidentium membrorum compago misere persensit.

Luxus vero perniciosissima reipublicæ labes quantum iam vniuersam Germanorum gentem occupet, & quam procul hæc ipsa a maiorum suorum frugalitate & modestia degeneret, nemo est qui non iudicat. Rarus siquidem homo ille, cum quantumlumcunque nobilitatis iactitet, vel alicuius opulentiæ ciuem, mercatorem vel opificem agat, qui indumentorum cultu lanea dignetur veste, nisi exotico & peregrino

Britanniæ aut Hiberniæ vellere contexta: qui non ignominiosum putat ovinis vulpinisque tegi pellibus, aut qui vulgaris lanificii pileo,& sago sit contentus: nisi bino & trino ex oloserico, & purpura martrina aut sebelina (ut vocant) pelle subducto, splendeat indumento, & nisi pileo (quod byretum appellant) ex Lugduno Galliæ adventitio luxuriet, coccineo margine circumsepto, & aureis exculto fibulis, cum sinuosis ex purpura vittis, idque scissurarum varietate, flatibus, imbribus æstuantibusque solis radiis sit peruium. Diploide quoque & caligis cum fuluo, aut vermiculari substrato serico, quod per fissuras,& rimulas sexcentum transfulgeat: nec non & bysina camisia, aureo, & acupicto circumdata collo limbo, similique fastu & pompa lasciviat. Taceo inexplebilem mensæ, & obsoniorum libidinem, qua non tribus, non quatuor esculentis, non vna vel bina vini, aliorumque potuum varietate sunt contenti: neque satis reputant, bis terque in die ad mensam recumbere, nisi & somnifero noctis poculo Pizinum, Falernum, Ribolium, Creticum, & id genus meri ingurgitent, quibus omnem sane prouentum, quæstus, fortunasque omnes absumis, corporis simul & animi vim, roburque prosternis. Fies viribus imbecillior, in re pauperior, ad religionis opera segnior, ad consilium obtusior, ad bellicum apparatum impotentior. O scelestam & flagitiosam pompam, o crudelem & impium luxum inanem, qui illustrium domos dissipas, optimatum cognationes disperdis, destruis regna, & omne sublime Imperium subuertis, & nemo est qui te caueat, qui reiiciat vel contemnat. Si digitum tuum virulenta lues corrumpit, si manum si pedem venenata vlcera inquinant, non dubitas digitum manum pedemque ferro & igne totum absumere, vt residuum corpusculi tui custodias, & serues incolume. At pro vniuersæ Christianæ reipubl. in- p.384. columitate & tutela, quam ob exorbitantem luxum tuum, & effrenam pompæ libidinem, in vltimo iam exterminii & vastitatis discrimine constitutum, & vides & palpitas, nec vnum tamen (o dedecus, o pudor) nec vnum nocturnum poculum, non vnum obsoniolum, neque minimam blandidulam vestem, & amictus pompulam, fastumque abscindendum vel temperandum ducis.

Quod si nulla te pietas, nulla religio, aut primorum tuorum gloria, & virtutis splendor moueat, vnicum hoc pientissimi Ferdinandi Regis exemplum te inflectere, allicere & trahere debet. Procul sit omne lenocinium, & palpans adulatio, ex re ipsa loquor, quæ omnem hanc laudem longe quidem superat & præcellit, nouit ille, qui est reconditorum scrutator & cognitor Deus. Is enim religiosissimus Rex Ferdinandus, tanto stemmate, & alto sanguine natus, in tam sublimi sceptrorum, & regnorum specula constitutus, iuuentutis in eo florentibus annis, calcato tamen iuuenilis spiritus ardore, reiectis voluptatibus, spretisque omnium delitiarum illecebris, nulla (vbi de religione, & publico commodo agitur) nulla aduersa, nulla incommoda, nec æstus, nec frigora, non ventos, imbres, aut grandines horret, nullis vigiliis, nulla inedia, nec quibuscunque anxiis laboribus frangitur, & modo tanquam solers & vigil Christiani gregis Speculator, ac strenuus antesignanus crucis, aduersus trucem & furibundum Christiani orbis exterminatorem in aciem ad pugnamque descendere,& pro commisso sibi grege copias, opes, vires, animumque obiicere non formidat.

Exaudiri autem mihi video susurrantis, & secum murmurantis vocem dicentem: Et quid mirum, quod Rex Ferdinandus arma moueat, copias colligat, vires conatusque omnes in hostem intendat? cum eius iam interest & ad eum præ cæteris Germaniæ potentatibus spectat, impii tyranni furorem impetumque compescere, qui eius Pannoniæ, Croatiæ, & Dalmatiæ regni iam viscera penetrat, incendit, vastat, & quæque regni illius præsidia & propugnacula occupat, cæteri vero Germaniæ Principes, magistratus, & populi, adhuc procul sunt ab hoste, nondum illorum pulsat fores, nullius confinia, nullius adhuc limina tangit. Hæc tecum cogitas, hæc murmuras, hæc dicis? O improuidam, o vanam nec homine dignam vocem. Si enim non prius resistendum, non pius bellum parandum dixeris, quam cum vibrantem iam hostis gladium, & mucronem in te stringi videris, flammarum & incendii voraginem

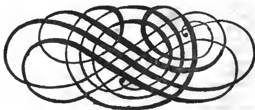
pal-

palpitando senseris, quod obsecro inter hominem & iumentum, quod inter prouidam & rationalem creaturam, & inter belluam discrimen facies? quandoquidem nullum est adeo torpidum stupidumque belluarum genus, cum videt, cum sentiat hominem, aut feram inuadentem, quin mox insurgat, dente ferociat, cornu & calce petat, vel vnguibus feriat persequentem. Aut quis adeo incircumspectus, & expers consilii homo, qui non iudicet, qui palam non videat, si adhuc semel horrendum illud monstrum in Vngariam irrumpat (quod faciet, nisi tua religio, prudentia & arma resistent, cum regni illius iam claues, arces & præsidia occupet) quin statim in Austriacas prouincias irruet, & cuncta ferro & igne solita truculentia & rabie vastabit. Et quid tunc quæso obstabit, quis iter claudet, & aditus obstruet, quin e vestigio, veluti perfracto magni fluminis aggere, impetus illius nulla tunc mole, nullis obicibus contineri poteft. Sic impius ille Tyrannus mox per Bauariæ, Sueuiæ, Rheni, & Saxonum plagas impetat, ferociat, ruinis & cædibus omnia compleat: adeo (auertant id Superi) vt Rhenus & Albis, quemadmodum Danubius & Ister, innocentium Christianorum inficiantur cædibus, sanguine & cruore rubeant. Sed esto, & admisso (quod tamen nemo prudens dixerit) vt sæuus ille tyrannus, cum Vngariam subegerit, Austriam euerterit, pedem ibi sistat, & in te gladii sui furorem non conuertat, nunquid tibi videretur humanum, nedum pium & Christianum, populi tui ruinam & cladem dimissis conniuere palpebris, & veluti ignauus & stupidus homo aliorum calamitatem, complicatis in sinum manibus spectare & intueri? Si in foribus ciuis tui tecta rapi incendio, eiusque ædes, suppellectilem, coniugem, infantes crudeli vorari flamma videas, nonne impius & sceleftus reputaberis homo, si mox non clamites, vicinos excites, aduoces, & tu ipse præcipiti pede aduoles, manu & dorso, viribusque omnibus opem feras? Sic euangelica veritas ouem vel bouem qui in foueam ceciderit, eripiendum enunciat: si & Mosis ore præcipit vt asinum sub opprimente onere iacentem erigas & subleues: fidelem hominem, & vastam Christiani nominis multitudinem, pro qua Christus seruator sputa, flagella, crucem, vulnera, plagas, amarulentæ denique mortis supplicia non abhorruit, tu qui Christi seruum spondes, qui auditorem & factorem verbi polliceris, de profunda hac angustiarum fouea & voragine eripere, & de truculenta manu trucidatoris, sanguinem tuum sitientis protegere & eruere abhorrebis? Absit nefanda hæc crudelitas, horrendaque impietas, ab innata Germanorum sodalitate & dulcedine, qui non aliunde vocati sunt Germani, nisi ex eo quod se mutua benignitate, & amore quasi fraterno sanguine iuncti amplectuntur, & fouent. Cuius olim beniuolentiæ & fraternæ concordiæ merito nulla fuit vnquam orbis terrarum natio, nulla quantumcumque dura & atrox bello gens, quæ tanta virtute & gloria Tyrannorum impetum & violentiam coercuit, suamque genuinam libertatem tutari sunt, quemadmodum Germani. Quis enim populorum, quæ gens vel natio Magni Alexandri Macedonis, orbis domitoris vim repressit, eiusque impetum compescuit, ne Danubii ripas excederet, nisi Germani? Darius Hidaspis filius, & Cyrus præpotentes Asiæ reges, Danubium traiicientes ausi non sunt attingere Germanos. Octauii Augusti legiones apud Cariscos ad internecionem deleuerunt Germani. Tiberium quoque Vindelicos armorum impetu aggressum, in fugam, & extra suos limites coëgerunt Germani. A Vespasiano summo postea Imperatore duabus & triginta pugnis commissis superari, & vinci non potuerunt Germani. Longobardorum diuturnam tyrannidem, quæ nulla Regum neque Principum potentia, & nullo robore retundi & cohiberi potuit, superarunt & extinxerunt Germani. Tanta denique & tam acris erat Germanorum belli, & pugnandi virtus, vt natum sit inter finitimos adagium; *Male qui pugnare velit, cum Germanis pugnet.* Si prioribus ergo seculis Germani, dum adhuc sub mundi seruiebant elementis, & muta Gentium colebant simulachra, nec dum regale sceptrum, nec dum imperii fastigium adepti, virili semper audacia, & inconcusso animo & robore aduersus regum imperia, ferocissimarumque gentium irruptiones & impetus, suam libertatem & gen-

p. 385.

gentis suæ tranquillitatem pacemque tutati sunt, modo summa religione, summa veritatis fide instructi, diuinis legibus moribusque instituti Imperatoria maiestate decorati, militari disciplina & armis præcunctis gentibus muniti: quanto condecentius, quanto oportunius, atque gloriosius pugnandum sit vobis aduersus atrocissimi & furibundi Tyranni gladium, aduersus seruilem & spurcissimam omnium mortalium colluuiem, quæ non modo agros domosque vastando, suppellectilem diripiendam quærit, sed vitam vestram, filiorum, matrum, & infantum sanguinem & ossa petit, sacratissimæ fidei, & religionis exterminium affectat, principatus vestros vestrumque imperium non vt possideat, sed vt perdat, deleat & extinguat, requirit, quod non semel ex impio & polluto huius Tyranni ore auditum est. Non prius velle reuocare manum, ferrum & ignem a Christiano populo, nec satiari se posse Christianorum sanguine, donec illorum tollat & exterminet imperium eiusque memoriam & nomen funditus deleat & extinguat.

Agite igitur, exurgite vos sacri Imperii proceres, vos consulentissimi magistratus, & populi omnes agite, & arma, tela, ensesque arripite, & rumpite moras antequam cadant de montibus vmbræ, & repentinæ indelebilesque ærumnarum vos tenebræ comprehendant. Iam ad arborem posita est securis, iam pestifera illa lues vestra ad vsque limina serpsit, paululum moræ si feceritis, actum erit de fide, de religione, imperio & principatibus vestris. Agite itaque & exsurgite dum tempus est, dum parum adhuc diei eluceſsit, & pientissimum Crucis antesignanum Rege..i comitamini Ferdinandum, qui pro religione, pro Christiano populo, pro vestroque imperio, sceptra, regna, copias, fortunas, viresque opponere non formidabit. Agite denique pro illius fide, qui pro vobis in Cruce pependit, agite pro religione, propter quam sancti dira subierunt mortis tormenta. Agite pro imperio, principatibus & magistratibus vestris: quæ Othones, Henrici, Federici, ceterique maiores vestri, religione, armis, suoque sanguine adepti, & tutati sunt. Agite pro vestro, pro filiorum, pro coniugum, & innocentium paruulorum sanguine & cruore, quem petiit, quem sitit immanis ille & furibundus Dei & naturæ hostis. P.386. Age denique, & diffidium liuoremque depone, depone fastum & pompæ libidinem, depone luxum & intemperiem victus, vt illa tibi innata virtutum semina coalescant, & in pristinum gloriæ, & in splendoris tui germen floremque resurgant, erisque viribus incolumior, in re opulentior, religionis cultu vigilantior, ad consilium perspicacior, ad bellicum apparatum munitior, in cunctis denique rebus tuis gerendis, actibus & successibus tuis eris felicior, & in omne æuum beatior.

IOA-

IOACHIMI CAMERARII
HISTORIA
BELLI SMALCALDICI.

Tom. III. Mmm

LECTORI BENEVOLO
S. D.
BURCARD GOTTHELF STRUVE

Nsignis vir erat Ioachimus Camerarius, cuius vitam & elogia præter Melchiorem Adami, plures alii scripserunt. Sufficit nobis elogium Thuani hic adduxisse, dum ait : * Camerarius loco nobili, sed in modicis opibus natus, ad hæc specie ingenua prædicus nobilitatem generis, quantum per conditionem & ætatem licuit, nobilibus exercitiis retinuit, equitandi peritia insignis, de qua ad Xenophontis librum, quem de re equestri scripsit, a se Latine versum ac notationibus explicatum, peculiarem commentarium subiecit. De cetero cum vitam otio litterario consecrasset, post perceptam vtriusque linguæ exactam notitiam, quam & variis scriptis illustrauit, non solum ad bonos auctores in vtraque lingua interpretandos tam poetas quam oratores & historicos, sed etiam in solidioribus philosophiæ mathematicarum artium, & postremo theologiæ studiis multa commentatus est, ad quæ omnia, quod pauci ante illum fecerunt, politioris litteraturæ ornamenta semper attulit, variis in omni doctrinæ genere lucubrationibus aut dum vixit, editis aut post mortem a tanto patre dignis filiis publicatis, quæ sparsim & diuersis temporibus ac locis per particulas edita, cum eiusmodi sint, vt iis ad rem litterariam plurimum emolumenti sit redundaturum, simul omnia aliquando edi reipublicæ maxime interest. Constans ac perpetuus Philippi Melanchthonis amicus fuit, eius studiorum, voluntatum, ac consiliorum particeps, & cum ipse Lipsiæ larem fixisset, & ille Vitembergæ profiteretur, per literas amicitiā eam toto XXX annorū tempore coluerunt, & Melanchthonis quidem literas ipse Camerarius post mortem eius studiose collectas ac digestas publicauit, suis non insertis, quarum partem filii post patris obitum, tum alias ad diuersos duobus voluminibus distinctas ad utilitatem publicam ediderunt. Tandem vir optimus & de rep. tot exantlatis laboribus bene meritus ex hac vita migrauit XV Kal. Maias. *Reperitur hæc Historia in Catalogo Scriptorum eiusdem, quam breuiter quidem, ast accurate descripsit Camerarius, ita, vt Protestantium errores minime reticeat. Græco sermone eandem scripsit, vt, prout ipse testatur, Græcorum etiam gens de gestis istis edoceatur. Simon Stenius vero, Lomacensis, qui Heidelbergæ Græcas litteras docuit, & sub initium seculi superioris vixit, hanc historiam in latinum transtulit sermonem, atque supplementum adiecit, in quo prœlium ad Muhlbergam, vna cum Io. Friderici Electoris captiuitate describit. Hanc ipse Stenius Frebero transmisit, prout ex ea, quæ statim subsequitur epistola patet.*

* *lib. LIX. p. 66.*

BELLI SMALCALDICI
ANNO M. D. XLVI.
INTER CAROLVM V. CÆS. ET PROTESTANTIVM DVCES GESTI,
COMMENTARIVS
GRÆCO SERMONE ELEGANTER SCRIPTVS

A

CL. V. IOACHIMO CAMERARIO
PABEPERGENSI.

CVM

VERSIONE LATINA ET SVPPLEMENTO
SIMONIS STENII LOMACENSIS.

V. N.

MARQVARDO FREHERO
CONSILIARIO PALATINO.
SIMON STENIVS.

S. D.

Remitto ad te, Vir nobilissime, Camerarii ξυγγραφὴν Latine a me redditam. Quia autem nonnulla deesse videbantur, visum est & illa supplere, & quidem breuiter, vsque ad captiuitatem Saxonis: quæ recte (vt puto) hanc conscriptionem finit, vt Iliada mors Hectoris. Nam quæ secuta, ex vita Mauritii peti poterunt, vel multo magis ex aliis luculentis historicis Vale & me ama. Sign. XVIII. Iulii. M. DC. VI.

DE BELLO SMALCALDICO.

P 189.

Ἐπειδὴ καθέστηκε τηλικοῦτος τὸ μέγεθος πόλεμος, αἰφνιδίως μὲν ἐξαφθεὶς, σφοδρότατος δὲ τῇ ὁρμῇ ἀεὶ τὰ ἐχόμενα εἰς τὸ πρόσω νεμόμενος, ἔδοξέ μοι ξυγγράφειν τὰ ἐγνωρισμένα ἡμῖν, δυοῖν μάλιστα ἕνεκα, τοῦ μὲν ὅτι ἑώρων ἀρχόμενα ἤδη ἐκβαίνειν πρὸς τὸ τέλος τὰ πολλὰ, ὑπὸ τῶν πάλαι προειρημένα ἔκ τε τινῶν ἀστρολογικῶν ἐπινοιῶν καὶ ἀδήλων χρησμῶν τε καὶ ἐνθουσιασμῶν, καὶ δὴ κατὰ τὰ παρὰ τοῖς πρεσβυτέροις ὥσπερ πατροπαράδοτα μαντεύματα ᾀδόμενά τε καὶ φατιζόμενα. ἑτέρου δ' ὡς προετράπην ἐπὶ τὴν ξυγγραφὴν τοῦδ' ἦν, ὅτι ἐτεκμηράμην πάνυ πολλοὺς ἔσεσθαι τοὺς ἱστορησομένους τὰ νεωστὶ γεγονότα, καὶ ὡς τὸ εἰκὸς ἕκαστον ἐκθήσεσθαι τὰ πεπραγμένα κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν τε καὶ ἀρέσκον, ἐπισκοτοῦντος ἀεί τι τῇ ἀληθείᾳ τοῦ πάθους, καθάπερ τις ἤτοι φιλίας ἢ μίσους ἔχοι πρὸς ἑκατέρους τοὺς διεστηκότας. οὐ γὰρ χειρῶν μόνον καὶ παρασκευῆς καὶ ἔργων κίνησις μεγίστη ἥδε, ἀλλὰ καὶ φρενῶν καὶ γνώμης καὶ σπουδῆς ἐπίστασις ὀξεῖά τις ἐγένετο παρὰ πᾶσιν, ὡς εἰπεῖν, ἀνθρώποις. ἡγησάμην δὲ πρὸς τοὺς μεθ' ὑμᾶς ποτε γενησομένους, οἵτισιν εἴη ἐπιμελὲς ἴσως ἐπιγνῶναι τὰ συμβεβηκότα ἀδεκάστως τῇ μνήμῃ παραδοθέντα, καὶ οὐ διαστραφέντα τῇ τοῦ διηγησαμένου οἷον προσνεύσει τινὶ ἐπὶ θάτερον τῶν συῤῥαγέντων μέρος, διὰ ταῦτα ᾠόμην δεῖν ἀδιάφθορόν

Quandoquidem bellum ingens repente instar incendii exarsit, & vicina quæque deinceps continua vehementia impetus sui corripuit & absumsit: visum est ea conscribere, quæ de eo mihi innotuerunt, duas potissimum ob causas: primum enim videbam paulatim euenire, & ad exitum perduci ea, quæ magno numero iampridem prædicta fuere, tum ex astrologicis quibusdam considerationibus, tum ex oraculis obscuris & enthusiasmis, secundum diuinationes a grandioribus natu decantatas & celebratas, quod a patribus se has accepisse dicerent: deinde ad conscriptionem etiam hoc me incitauit, quod coniiciebam multos fore, qui historiam de iis, quæ modo facta fuit, deuulgaturi essent, & vnumquemque de rebus gestis expositurum ea, quæ suæ opinioni arriderent, cum semper obstruere luminibus veritatis affectus soleat, quatenus nimirum quisque vel amore vel odio tangitur partium dissidentium. Non enim tantum manuum & apparatus, & facinorum motus hic extitit maximus, sed animorum etiam, sententiarumque & studiorum apud omnes (vt ita loquar) mortales vehementia. Putaui autem posterorum etiam respectu (si forte aliquibus curæ erit cognoscere ea quæ acciderunt, caste & integre memoriæ tradita, nec narrantis inclinatione quadam in alteram digladiantium inter se partem detorta.) Putaui igitur hac de cau-

p.390 causa incorruptam narrationem & historiam quandam sinceram contexendam esse de iis, quæ quasi in propatulo & in oculis omnium gesta forent. Optarim autem hanc elaboratam fuisse ab vno aliquo ex iis, qui & scirent omnia, & primas quasi rerum causas attendendo essent assecuti, qui veluti consiliarius fuerit & ad deliberationes adhibitus ab iis qui vniuersis negociis præfuerunt. Hic enim vt oculatus testis accurate possit commemorare, quæ passim factitata fuere: & plenius atque eruditius exponere, cum in ciuili prudentia & experientia, spectatior sit, quam nos. Quia autem incertum erat, num talis aliquis scriptor inueniri posset, nos rem aggressi sumus, plurimorum sane & maximorum, (qualia omnino sunt, quæ causam & initium belli præbuerunt) ignari, & in elocutione minus fortasse exercitati, quam debebat esse is, qui ad huiusmodi conscribenda accedat, facultate orationis prorsus destitutus. Verum enim vero non potuimus non rationem habere veritatis manifesto in periculo versantis, propter sermones tum in circulis & conuiuiis vsurpari solitos, tum multorum literis disseminatos. Cæterum libero, &, (vt ita dicam) aperto ore narrationem exponemus sine omni fortassis ornatu, & in qua aliquid desiderari possit, non tamen falsam aut gratificantem cuiuscumque sane vel auribus vel voluntati: imo sine omni dissimulatione ea etiam indicare conabimur, quæ forte in mentem venerint de cognitis & deprehensis. Ac visum est vti lingua Græca, vt etiam, si fieri possit, hæc gens de his omnibus veritatem edoceantur. Est autem patria mihi vrbs nomen sortita a monte pauonis in finibus Franconiæ, vbi alueos suos miscent Moganus & Rhegnessus. Ita enim in quibusdam de Carolo Magno confectis monumentis scriptum legitur. Nomen autem nostrum * Græcorum lingua versum erit Anastasius.

Multis igitur in Germania motis disputationibus, tum de doctrina ecclesiastica, tum de institutis ac ritibus, quæ in hac continentur, cum errorum impietas defenderetur manifesta, vt constabat omnibus, atque in multis deprehen-

* Ioachimus.

τινα λόγον καὶ ἀκραιφνῆ ἱστορίαν τῶν φανερῶς γοῦν καὶ ἅπασι πρὸ ὀμμάτων γεγενημένων πραγμάτων ἀποδείξασθαι, καὶ βουλοίμην ἂν ἐξεργάσασθαι ταύτην τινὰ οὐ μόνον τὸν εἰδότα ἅπαντα καὶ παρηκολουθηκότα ταῖς ἄνωθεν αἰτίαις, ὡς σύμβουλον ἀπ' ἀρχῆς τυγχάνοντα, καὶ σύνεδρον τῶν προεστηκότων τοῖς ὅλοις, καὶ ἀκριβῶς τὰ ἑκάστῳ τι ἀποτελεσθέντα, ὡς αὐτόπτην γενόμενον διελθεῖν δυνάμενον, ἀλλὰ καὶ φύσει μᾶλλον ὑμῶν πολιτικὸν νοῦν ἔχοντα, καὶ ἐμπειρίας ἐπὶ πλεῖον ἥκοντα, καὶ ἐκφράζειν ἐπὶ τὸ σαφέστερόν τι καὶ λογιώτερον ἐπιστάμενον. ἀδήλου δὲ ὄντος εἴ τις τοιοῦτος ξυγγραφεὺς εὑρεθείη ποτ', ἡμεῖς δὲ τὸ λοιπὸν ἐπεβαλόμεθα τῷ ἐγχειρήματι τῶν τε πλείστων καὶ μεγίστων οἷα εἰσὶ πάντως τὰ αἰτιώδη ἀρχικὰ ἀγνοοῦντες, καὶ τὰ περὶ τὴν λέξιν ἧττον ἠσκηκότες ἢ ἐχρῆν τὸν ξυγγράψαι ταῦτα προῃρημένον, τῆς δὲ τοῦ λόγου δυνάμεως παντάπασιν ἄμοιρος ὤν. ἀλλ' οὐ γὰρ οἷοί τε ἐγενόμεθα περιόψεσθαι τῆς ἀληθείας προφανῶς ἤδη κινδυνευούσης ἔκ τε τῶν ἀγοραίων τούτων καὶ συμποσιακῶν καὶ τῆς διὰ γραμμάτων ἐνδείξεως, διαθρυλλουμένων, τὸ λεγόμενον, τοῦ τε στόματος ἀνοιγομένην πύλας, καὶ ἐνδεῆ μὲν ἴσως πάνυ δὲ ἀκαλλώπιστον ἐκτιθῶμεν τὴν διήγησιν, οὐδαμῶς δὲ ψευδῆ ἢ κεχαρισμένην οὑτινοσοῦν οὔτ' ἀκοῇ, οὔτε βουλήσει, καὶ μηδὲν ἀποστειλάμενοι δηλῶσαι πειρώμεθα, ἅτινα καὶ ἐπὶ τῶν καταληφθέντων ἐνθυμηθῆναι ἡμᾶς ξυμβῇ. ἔδοξε δὲ χρῆσθαι ἑλληνικῇ γλώττῃ, ἵνα καὶ πῶς οἱ Ἕλληνες διδαχθεῖεν περὶ τούτων τὴν ἀλήθειαν. ἔστι δ' ἐμοί πατρὶς μὲν ἡ καλουμένη ταώνιος ὄρος πόλις μεθορία τοῖς Φραγκοῖς ἔνθα χεῖδον ὅτε Μογάνος καὶ Ῥέγνησσος συῤῥέοντες μίσγονται ἀλλήλοις, οὕτω γὰρ ἔν τισιν ἐπὶ Καρόλῳ τῷ μεγάλῳ ὑπομνήμασι ποιηθεῖσιν ἀναγέγραπται, ὄνομα δὲ εἰς τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν μεθερμηνεύεται Ἀναστάσιος. Bamberg.

Πολλῶν τοίνυν συζητήσεων ἐν τῇ Γερμανίᾳ γεγενημένων περί τε τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδαχῆς, καὶ τῶν ταύτῃ ἐμπεριεχομένων ἐπιτηδευμάτων τε καὶ θεσμῶν, ἀναμφισβητήτως ἤδη χειροδεικτῶν, ἐν πολλοῖς κατεφω-

ράφη καὶ ὑπό τινων τρανῶς κατεδείχθη, σφαλμάτων καὶ ἀσεβημάτων ὑπερασπιζομένων καὶ τῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν κράτος κατειληφότων τά τε χρήματα καρπουμένων καὶ τῷ ἀξιώματι ἐπαιρομένων δ' ἀναγκαῖον ἀποστῆναι ἐθελόντων οἷς κατηγορούμενοί τε καὶ ἐλεγχόμενοι ὑπό τινων τῇ τε ἀληθείᾳ προσεχόντων καὶ τὴν εὐσέβειαν κατορθοῦν ἐσπουδακότων κακῶς ἤκουον. τότε δὴ σύμπνοιά τις καὶ κοινωνία ἐποιήθη ὑπό τινων ἐν τῇ Γερμανίᾳ δυναστῶν τε καὶ πόλεων ἀντιλεγόντων καὶ μὴ προσδεχομένων τὴν περὶ τῆς προτοῦ ἀνεξετάστου καὶ πολλαχῇ διεφθορυίας, ὡς ἔφασκον, διδαχῆς ἐντολήν τε καὶ παραγγελίαν, ὥστε μηδὲν νεωτερίσαντας ἄνευ προκρίματος τηρῆσαί τε καὶ προσδέξασθαι πάντα τά τε ἐπιπολάζοντα τῶν τε δογμάτων καὶ ἐθῶν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς οἰκονομίαις. Διαμαρτυρία τέ τις νομίμως παρενετέθη, ἣ μὲν τῆς ὀρθοδόξου καὶ καθολικῆς πίστεως καὶ ἀληθείας ἀντιλαβέσθαι, καὶ ἐθέλειν ποιεῖν ἅπαντα ὅσα ἑκάστοις προσήκει, ὑπακούειν τε οἷς χρὴ καθ' αὐτοὺς ἅπαντας, ἐκτὸς τοῦ κατὰ τῆς ἀτρεκοῦς τε καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας κυρωθέντος ἐντάλματος. ἐξ οὗ δὴ τοῦτο τὸ ξυνεστηκὸς ἐκλήθη τὸ τῶν διαμαρτυρισάντων μέρος. καὶ ἐν τοῖς συλλόγοις τῶν ἐκκλήτων οἳ συγκαλοῦνται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὰ παραπίπτοντα περὶ τῶν κοινῶν ὁμήγυρις καλεῖται τῆς ἀρχῆς. ἐνταῦθα ἄρα οἱ διαμαρτυρήσαντες ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀπεσχίσθησαν χρηματισάντων δῆτα ὑπηκόων, ὥσπερ ποιοῦντες τὰ δέοντα ἡσυχῇ καὶ οὐδεμιᾶς ταραχῆς αἴτιος ὄντες. τῆς καὶ διαφορᾶς αὐξανομένης Κάρολος Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ σεβαστὸς τότε ἐν Ἰταλίᾳ παρεπιδήμησεν ἄλλων τε ἕνεκα, καὶ δὴ πολέμου τοῦ πρὸς τὸν Γαλατῶν βασιλέα ἀεί πως ἀναβλαστάνοντος, καὶ ὡς οἶμαι, τὴν στεφάνωσιν κατά τινα ἀρχιερατικὸν νόμον, ὑπὸ Κλήμεντος τότε ἐπὶ τῇ Ῥώμῃ προεδρεύοντος, οὐ παρέργως κομισόμενος, καὶ παραστησόμενος τὴν τῶν Φλωρεντίνων πόλιν ἐναντιουμένων τῷ Κλήμεντι, ἀξιόλογα χρήματα, ὡς ἐφάσκετο παρ' αὐτοῦ λαβών, τὴν τῶν Φλωρεντίνων δουλείαν ὥσπερ ὠνησαμένου. τότε γοῦν προαγορευθέντος συλλόγου ἀρχικοῦ ἐπὶ τὴν Οὐινδελικῶν καλουμένην Σεβαστήν, διαθεὶς κατὰ νοῦν ὁ Αὐτοκράτωρ Κάρολος ἐν Ἰταλίᾳ πράγματα καὶ αὖθις διὰ Ἄλπεων πορ-

Sleidanus lib. 6. p. 173. Seckendorff lib. 2. §. 14. Io. Ioachim Mullers Historie Evangelischer Stande Protestation.

Sleidan lib. 6. p. 81. Georg Coelestin Hist. Comit. Aug. Hortleder. lib. 1. c. 9. Seckendorff. lib. 2. §. 20. & sqq.

sum & a nonnullis liquido demonstratum; cumque illi, qui in Ecclesiis dominabantur, & earundem reditibus fruebantur maxima dignitate praediti, ne tantillum quidem ab iis, quorum accusabantur & conuincebantur opera quorundam veritatis studio religionis correctionem serio quaerentium, decedere vellent, ob id male audirent; tunc conspiratio quaedam & societas in Germania inita inter quosdam Principes & ciuitates admittere recusantes mandatum & edictum de doctrina, neque examinata antehac, & multipliciter corrupta, cum praeciperetur sine praeiudicio & nouitatis studio seruanda & amplectenda esse omnia dogmata & ritus tum in ecclesiasticis dispensationibus vsitatos. Protestabantur autem illegitime, se orthodoxam & catholicam fidem ac veritatem amplecti, & velle vnumquemque praestare quod deceat, etiam obedientiam iis quibus debeatur, excepto mandato aduersus veram & Euangelicam doctrinam promulgato. Vnde factum est, vt hoc foedere coniuncti, *Protestantes* appellarentur. Atque in comitiis ii qui euocantur ab Imperatore ad publicas deliberationes, Ordines vocantur Imperii. Tum igitur Protestantes a reliquis se seiunxerunt, nihilominus professi, se dicto audientes esse, quippe qui nullarum turbarum autores, quiete facerent, quae sui muneris essent. Porro crescente dissidio, Carolus Imperator Caesar Augustus eo tempore in Italia commorabatur, tum aliis de causis, tum quod bellum aduersus Gallorum regem non sine tumultu subinde fruticaretur. Forte etiam (vt puto) secundum quandam Pontificiam legem, a Clemente tunc Romae praesidente se coronari obiter volebat, a quo (vt perhibebatur) magnam vim acceperat pecuniae, vt Florentinorum vrbem Clementi aduersantem Pontificiae seruituti subiiceret. Eo igitur tempore Comitiis Imperii Augustae Vindelicorum edictis, Imperator Carolus rebus Italicis ex animi sententia compositis, per Alpes profe-

p. 392. profectus Auguſtam petiit; cuius præſentiam per neſcio quot menſes expectauerant, qui acceriti fuerant; tum Electores Eccleſiaſtici, tum alii Principes & proceres ac ciuitatum legati. Aderant ibidem & Gallici legati, & Britannici, itemque ex Dalmatia & Pannonia miſſi. Campegius autem a Clemente electus, Carolum ſecutus, vna cum ipſo eques vrbem ingreſſus eſt xv. die Iunii. Porro omnia plena erant bonæ ſpei de rebus vniuerſis, & incredibilis animorum erga Carolum alacritas. Sed nihil vtiliter actum: imo ſemina tum iacta multorum & magnorum malorum, & maior quam antehac vbique ferme confuſio & perturbatio extitit. De controuerſiis autem Eccleſiaſticis Proteſtantes confeſſionem quandam, (vt aiebant) ſuæ veræ fidei & concinentis cum ſcriptura ſacra & doctrina Prophetarum & Apoſtolorum, ac qui his ſucceſſerunt Sanctorum Patrum exhibuerunt: a quo tempore ii, qui huic adhæreſcebant, etiam *Confeſſioniſtæ* appellati. Eſt autem illa confeſſio talis, vt maxime digna videatur, quæ legatur ab omnibus, qui veritatem amant, & mendacium oderunt, tum propter accuratam & ſimplicem, tum propter ſinceram ac piam expoſitionem. Sed ipſa hoc oſtendat, vt dici ſolet. Cæterum cum nihil tunc concluderetur, & proteſtantium factio indies validior fieret, accedentibus ad hanc ſubinde aliis, biennio poſt Comitia iterum Ratisbonæ edicta. Cumque iam per Vngariam Turci progreſſi denuo Viennam aggreſſuri viderentur, res inter partes diſſidentes, ita cum Imp. compoſitæ, vt induciæ & pax eſſet inter ipſos vsque ad Synodum vel conuentum alterum, in quo de controuerſiis diſceptetur. Atque ita ſocietate de communi conſilio inita, apparatus belli ſumma omnium voluntate decretus, Turcorum impreſſionem auertit. Poſt hæc claſſis aduerſus Tunetem miſſa, & anno poſt bellum Gallorum rex aperte mouit, & Carolus contra Maſſiliam copiis ductis, re infecta diſceſſit, vt ita aliquot annis per Germaniam quisque in ſuo principatu ſine

πορευόμενος εἰς Σεβαστὴν προσδοκώντων μῆνας ἐκ οἶδ' ὅσυς ἐκεῖ τὴν παρουσίαν αὐτῦ πάντων τῶν προσκεκλημένων, τῶν μὲν ἐκ τῶν ἑπ]ὰ τῦ ἀρχιαιρεσιαστικῦ ἀξιώματος πλείστων, τῶν ἄλλων δὲ ἀρχόντων τε καὶ δυναστῶν καὶ ἐκ τῶν πόλεων πεμφθέντων ἁπάντων. παρῆσαν δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς οἵτε παρὰ τῦ τῶν Γαλατῶν βασιλέως, καὶ τῦ τῶν Βρε]ανῶν, ὑπό τε Δαλματῶν καὶ Παννονίων ἀπεσταλμένοι. ὁ καὶ Καμπήγιος ὑπὸ τῦ Κλήμεντος κατειλεγμένος εἵπετο τῷ Καρόλῳ, καὶ ἅμ' αὐτῷ εἰσήλασεν ἵππῳ εἰς τὴν πόλιν τῇ τῦ ἰουνίυ τ. ε. ῃ. ἦν δὲ ἅπαντα μεστὰ ἀγαθῆς τινὸς ἐλπίδος περὶ τῶν ὅλων, καὶ προτυμία εἰς τὸν Κάρολον ἀμύθητος. ὐδὲν δὲ ἐπράχθη τῶν χρησίμων, ἀλλὰ καὶ πολλῶν τε καὶ μεγάλων κακῶν οἱονεὶ σπορὰ τοτε κατεβλήθη, καὶ ἀκρισία τε καὶ ταραχὴ μείζων ἢ πρὸ τῦ ἀπολυταχῦ σχεδὸν ἐγένετο. περὶ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διαφορῶν οἱ διαμαρτυρήσαντες ὁμολόγησίν τινα τῆς αὐτῶν ἀληθῦς, ὡς ἔλεγον, πίστεως καὶ συμφώνυ ταῖς τε ἁγίαις γραφαῖς τῶν τε προφητῶν καὶ ἀποστόλων διδαχῆς, καὶ τῶν ἐν ὁσίοις πατέρων μετ' ἐκείνυς προενεγκάντες ἐξέθηκαν, ἀφ' ὗ χρόνυ καὶ ἐξομολογῆται οἱ ταύτῃ ἐμμείναντες ἐπεκαλοῦντο. ἔστι δὲ ἐκείνη διά τε τὸ ἀκριβὲς καὶ ἁπλῦν καὶ ἀκέραιον καὶ εὐσεβὲς οἷα καὶ ἀξιωθῆναι ἐν τοῖς ὅτι μάλιστα τῦ ἀναγινώσκεσθαι ὑπὸ πάντων οἷς φίλη ἡ ἀλήθεια καὶ ἐχθρὸν τὸ ψεῦδος. δειξάτω δὲ τῦτο αὐτὴ, κατὰ τὸ λεγόμενον. ἀλλ' ὐδενὸς περαινομένυ τό τε καὶ τῦ τῶν διαμαρτυρησάντων στίφυς ἰσχυροτέρυ καθ' ἡμέραν γενομένυ προστιθεμένων ἀεί τινων ἐκείνοις, μετὰ δύο ἔτη ὕστερον συλλόγυ αὖθις ἐν τῷ ῥηγινοπυργίῳ γενομένυ τῶν Τυρκῶν ἤδη διὰ Παννονίας παρελθόντων, καὶ σπευδόντων τὸ δεύτερον ἐπὶ τὴν Βίενναν σύμφασιν ἐποίησαι, τὰ διεστηκότα μέρη σὺν τῷ αὐτοκράτορι περὶ ἐκεχειρίας καὶ εἰρήνης ἀχθησομένης μεταξὺ αὐτῶν ἄχρις συνόδυ ἢ συλλόγυ ἑτέρυ ἐν ᾧ τὰ ἀμφίλογα διαγνωσθῇ. καὶ ὕτω συμμαχίας γενομένης καὶ κοινοβυλίας καὶ παρασκευῆς ὁμοθύμυ τῶν Τυρκῶν προσβολὴ ἀπεκρύσθη. μετὰ ταῦτα ἐστάλη ὁ ἐπὶ τὸν Τύνητα στόλος, καὶ ἔτει ὕστερον πόλεμος ἐξηνέχθη λαμπρῶς ἤδη τῦ τῶν γαλατῶν βασιλέως καὶ ἐπὶ τὴν Μασσυλίαν στρατευσάμενος ὁ Κάρολος ἄπρακτος ἀπῆλθεν. ὥστε ἐνιαυτοῖς μέν τισιν ἐν Γερμανίᾳ ἀδεῶς ἐν αὐτεξυσίᾳ διάγειν ἅπαντας. τὴν δὲ διαφορὰν ὐχ ἧττον ἐπιτείνεσθαι, καὶ αἱ δια-

Sleidanus lib. 7. p. 182. *Cæleſtinus* Tom. I. f. 72. *Seckendorf.* lib. 2. f. 24.

Confeſſio Auguſtana.

Confeſſioniſtæ.

Sleidanus lib. 18. p. 182. *Seckendorf.* lib. 3. f. 4. §. 9. *Turcica irruptio.*

διαμαρτυρήσαντες φοβούμενοι μὴ παρὰ γνώμην βιασθέντες πάθοιέν τι ἀηδέστερον, οὐκ ἀδήλων οὐσῶν τῶν καθ' αὐτῶν μηχανῶν, συνελθόντες ἐποίησαν ἐπιμαχίαν τε καὶ συμμαχίαν προστατούντων τοῦ τε Σαξονικοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀρχαιρεσιαστῶν, καὶ τοῦ τῆς Ἑσσίας ἄρχοντος, οἳ καὶ ἡγεμόνες καὶ πολέμαρχοι ἀπεδείχθησαν. ἐγένετο δὲ ἡ σύστασις κατὰ πάντων ὁμοίως τῶν αὐτοῖς ἐπιβουλευόντων ἀορίστως. ὃ καὶ μάλιστα δοκεῖ δῆξαι τὴν τοῦ Καρόλου φρένα ὑπονοήσαντα καθ' αὑτοῦ μάλιστα τὴν συμμαχίαν γεγενῆσθαι. ἐκεῖνοι δ' ὅμως τὸν τοῦ Γαλατῶν βασιλέως ἐχθρωδῶς τότε διακειμένου πρὸς τὸν Κάρολον καὶ σύμμαχος ἐκείνοις γενέσθαι καὶ αὐτὸς ἐθέλων, τοῦτο μὲν παντάπασιν ἀνήνοντο, κατὰ σφᾶς αὐτοὺς δὲ ταῖς συνθήκαις ἐμμένοντες διετέλουν. ἐπράχθη δὲ τὰ περὶ τῆς συμμαχίας δεκαετοὺς ἐν πολίχνῃ πρότερον ἀδόξῳ κειμένῃ ἐπὶ τοῖς μεθορίοις τῶν Φραγκῶν τε καὶ Δυριγγῶν, ἥνπερ διὰ τὰ συχνὰ τοῦ σιδήρου ἐργαστήρια χαριεντισάμενοί τινες Χαλκίδα ὠνόμασαν, ἄλλως δὲ ὄνομα ἐχούσαν σκολιὸν καὶ ἀνεκφώνητον τῇ τῶν Ἑλλήνων γλώσσῃ. οὐχ ἁπάντων δὲ ταύταις ἐμπεριληφθέντων, οὔτε γὰρ ὁ μαρκίων, οὔτε ἡ Νωρικὴ καλουμένη πόλις ἐκείνων ἦν, ἐξενίκησεν ὡς τήνδε μερίδα Χαλκιδονικὴν λέγεσθαι ξυμμαχίαν. μετὰ ταῦτα καὶ τὸ Βελγικὸν στασιάζειν ἦρξε· καὶ διὰ τὴν Ἀκυτανίαν τε καὶ Κελτικὴν σπουδῶν οὐσῶν ὁ Κάρολος ὅτι τάχιστα διερχόμενος καὶ εἰς ὑπερβολὴν ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς βασιλέως τῶν Γαλατῶν, εἶχε γὰρ οὗτος τὴν τοῦ Καρόλου ἀδελφήν, φιλοφρονούμενος τὰ ἐκεῖ παραλαβὼν ἐξ ἐνδόσεως καὶ ζημιώσας βαρέως τοὺς δοκοῦντας αἰτίους τῆς ἐπισυστάσεως γεγενῆσθαι οὕτω δὴ πρὸς τὰς καταλλαγὰς τῶν περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ διαφερομένων αὖθις ἀπέκλινε. ἐγένοντο δὲ ἐκκλήσεις τῶν ἐλλογιμωτέρων εἶναι δοκούντων ἐπί τε τὸ Ἀγενοΐον καὶ τοὺς Βαγγίονας, καὶ τὸ Ῥηγινοπύργιον, καὶ πολλῶν μὲν λεχθέντων τε καὶ ἐπισημανθέντων, ὀλίγων δὲ πάνυ ἀξιολόγων μέντοι καὶ περισπουδάστων ὁμολογηθέντων τε καὶ ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἐκτεθειμένων καὶ ὑπ' ἀμφοτέρων δοκιμασθέντων, ἐν οἷς ἦν τό, ὅτι μόνῃ τῇ πίστει δικαιοῦνται οἱ μετανοοῦντες τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ κεφάλαιον ὂν τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, παραδοξότερος ἐξερμηνεῦσθαι·

Sleidanus lib. 8. p. 210. Hortleder Tom. I. lib. 8. Seckendorf lib. 3. §. 1. & sqq.

Smalckalden.

Smalcaldicum fœdus.

Sleidanus lib. 13 p. 367. Seckendorf lib. 3. §. 79. n. 6.

Iustificationis articulus.

metu degeret, dissensionibus nihilominus interim crescentibus. Ac Protestantes veriti, ne ex aliorum violentia plagam aliquam insanabilem acciperent, cum machinationes aduersus ipsos obscuræ non essent, societatem & fœdus coiërunt, autoribus duce Saxoniæ vno ex Septemuiris, & Hassiæ Principe, qui etiam belli duces declarati. Fœderis autem ratio hæc fuit, vt iniretur indefinite aduersus omnes, similiter ipsis insidiantes: quod putabatur pupugisse mentem Caroli, suspicantis contra se maxime societatem hanc initam, in quam tamen regem Galliæ, hostem tum Caroli, recipere prorsus recusarunt, cum hanc ipsam ambiisset. Atq; ita soli ipsi in pactis perstitere. De societate autem illa ad decennium duratura actum in oppidulo non admodum prius celebri attingente fines Franconiæ & Duringiæ, quod oppidulum propter frequentes ferri officinas quidam eruditi Chalcidem appellarunt, cum nomen alias habeat adeo tortuosum, vt Græca lingua exprimi nequeat. Verum enim vero cum non omnes pactis illis comprehenderentur (neque enim Marchio, neque vrbs Norica iis continebatur) ita factum, vt societas illa fœdus diceretur Chalcidicum. Post hæc seditione in Belgio exorta, Carolus propter Aquitanicum ac Celticum fœdus Gallia maxima celeritate emensus, & ab affine Rege, (habebat enim in matrimonio sororem Caroli) summa humanitate exceptus, cum in Belgio sponte obsequium præstaretur, grauiter multatis iis, qui viderentur esse autores seditiosæ coitionis, ita tandem ad componendas controuersias Ecclesiasticas denuo animum appulit. Atque euocati, qui putarentur esse celebriores & doctiores, tum Hagenoam, tum Wormatiam, tum Ratisbonam. Ibi cum multa dicta essent & notata, pauca interim non contemnenda, tamen & studio digna, confessione omnium & liquidius exposita, & ab vtraque parte approbata fuere, in quibus erat hoc, *Sola fide homines resipiscentes iustificari.* Quod cũ caput esset Euangelicæ doctrinæ, videbatur absurdiore interpretione depraua-

1539

p. 394 δόξῃ καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς οὐχ ὑγιῶς καταλαμβάνεσθαι καὶ γίνεσθαι ὥσπερ τινὰ λόγον ἀργόν. ἐπειδὴ οὖν τοῦτο τὸ κεφάλαιον ῥήμασί τε καὶ νοήμασι διακριβωθὲν καὶ γραφῇ περιληφθὲν οὕτως ἐξεπονήθη, μετὰ ταῦτα ὁ ἐπὶ τὴν Λιβύην στόλος, καὶ ἡ ἐκεῖ ἀτυχία συνέβη, καὶ ὁ ἐν τοῖς Μεσσαπίοις πόλεμος τῶν Γαλατῶν ἐποτρυνόντων καὶ συμπρατόντων τὸν Κάρολον κατέλαβε τὴν καλουμένην Γελδρίας χώραν αὑτῷ τε προσήκειν φάσκοντα καὶ οὐκ ἐθέλοντα ἐᾶσαι κατέχειν αὐτὴν τὸν Ἰουλιακέα. ἐκ τούτου καὶ παραδόντα αὐτὸν ἑαυτὸν λαβὼν τὸν Ἰουλιακέα καὶ συρραγέντα πρὸς τοὺς Γαλάτας διαπολεμήσας πόλεμον, οὕτω δὴ πρὸς τὰ ἐν τῇ Γερμανίᾳ κάμνοντα καὶ διὰ τὴν ἑτερογνωμοσύνην τῶν παρ' ἀμφοτέροις προεστηκότων νοσοῦντα ἀπένευσε πάλιν. οὐκ ἦν δὲ αὐτῷ μὴ προσποιουμένῳ ἠρεμεῖν, ἐπικειμένων ἀδιαλείπτως τῶν περὶ βίας ἀδίκου, καὶ ἐξελάσεως, καὶ ὕβρεως ἐπικαλουμένων, καὶ ἀξιούντων βοηθῆσαι αὐτοῖς παρὰ τοὺς νόμους προπηλακιζομένοις τὸν αὐτοκράτορα ὥσπερ κοινὸν νομοφύλακα τινὰ καὶ πατέρα τῆς πατρίδος. ἡ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λεγομένων ἐφόρμησις ἀκατάσχετός τις ἐγίγνετο. καὶ ἐπεσκέπτετο ὁ Κάρολος ταῖς κατηγορίαις τε καὶ κραυγαῖς τῶν ἐκβεβλῆσθαι τῶν ἰδίων ἢ ἀφαιρεθῆναί τι βιαίως διατεινομένων, ἐν οἷς πρωτεῖα ἔφερον ὅτι τοῦ κατὰ τὸ ἐν τοῖς Δυριγγοῖς Νεοπύργειον ἐπισκοπείου ἀντιποιούμενος, καὶ τὸ τῶν Σεβαστηνῶν ἱερατικὸν τέλος ὑφ' οὗ ἐπειδὴ ἂν ἀπέθανεν ὁ πρότερος ἐπίσκοπος ὁ Σταδιανός, γενόμενος εἷς τῶν πάνυ ἐπιεικῶν, ὁ δὲ νῦν ἐκκεχειροτόνητο παροξυνθείς τε πρότερον ὑπὸ τινῶν καὶ καρδινάλις ἀνηγορευθείς, σφοδρότατα ὑπολαμβάνεται ὁ Κάρολος ἐκπικρανθῆναι. οὐχ ἡσύχαζον δὲ καὶ οἱ φυγάδες Σαξονικοί, καὶ οἱ τοῦ πρὸ ὀλίγου αἰχμαλωτισθέντος Βρουνοσβιγέως συγγενεῖς τε καὶ φίλοι ἀλλὰ ἤθελον ἐν τῇ τῶν Γερμανῶν ἀρχῇ κατὰ τοὺς νόμους τά τε βίᾳ περιληφθέντα ἀποδοθῆναι καὶ διαφθαρέντα ἀποκατασταθῆναι καὶ οὕτως καταδικάζεσθαι τοὺς ἀλλήλους ἐγκαλοῦντάς τι. ἐδόκουν δὲ οἱ Χαλκιδικοὶ σύμμαχοι μάλιστα ἐσφάλθαι ἐν τούτῳ, ὅτι ἄγαν προπετῶς καὶ καταφρονητικῶς ἰδίαις ἀγλαΐῃσι κατὰ τὸν ποιητὴν πεποιθότες, ἅπαντα διαχειρίσαντες διετέλουν, ἀμελοῦντες παντάπασι τῆς τῶν ἄλλων εὐνοίας, καὶ μήτε ἔργοις μήτε λόγοις ἀγαθοῖς τὴν προθυμίαν

prauatum, non sano sensu, a vulgo accipi, & fieri sermonem quasi fatuum. Hoc igitur caput tum & verbis & sensu accurate elaboratum, & scripto comprehensum est. Post hoc secuta infelix illa in Africam expeditio maritima, & excepit Carolum bellum in Messapiis, incitantibus & adiuuantibus Gallis: cum Geldriam ad se pertinere Carolus diceret, negaretque se permissurum, vt Iuliacensis dominus eius esset. Quo paulo post in deditionem accepto, & bello Gallico finito, ita ad res Germaniæ male se habentes, & propter præsidium vtriusque partis dissidentes animos, valde laborantes iterum se conuertit. Non licebat autem illi, nulla simulatione vtenti, quiescere, cum sine intermissione instarent ii, qui de vi iniusta, & expulsione ac contumelia conquerebantur, quique probris & ignominia contra leges affecti auxilium implorabant Imperatoris, quem scirent communem esse legum custodem, & patrem patriæ. Imprimis autem intolerabilis propemodum erat Ecclesiasticorum importuna compellatio, quorum accusationibus & vociferationibus Carolus tantum non obtundebatur, cum suis se bonis per vim euersos & spoliatos dicerent. Inter hos primas ferebat tum is, qui Episcopatum Neoburgensem in Duringia sibi vendicabat, tum Canonicorum collegium Augustanum: a quo Carolus iam pridem ab aliis irritatus putatur vehementissime esse exasperatus, mortuo iam priore Episcopo Stadiano viro admodum moderato, cui successerat iam alius Cardinalis titulo insignitus. Non etiam quiescebant exules Saxonici, & cognati atque amici ducis Brunonisuicensis paulo ante capti. Hi volebant in Germanorum imperio secundum leges reddi per vim erepta, & corrupta restitui in integrum, ac tum demum concedi disputationes, si qui alii aliis litem intendere vellent. Ac socii fœderis Chalcidici existimabantur admodum in eo errasse, quod valde petulanter & insolenter, suo, (secundum Poetam) robore freti, omnia perpetuo administrassent, nulla prorsus ratione habita aliorum beneuolentiæ; cum putarent neque factis neq; verbis bonis aliorum

Iulius Pflug. Episc. Naumburg.

Otho Truchses Cardin.

rum voluntates alliciendas esse, aut opem adiungendam, neq; quicquam vel honoris vel beneficii conferendum, præterquam in eos, qui vna socii essent, & quicquid forte offerretur ad ipsos traherent. His enim plurima liberaliter largiri, plurimum honoris tribuere, quod hi consueuissent iucunde conuersari cum Principibus, & promte inseruire in iis, quæ ipsis grata esse intelligerent. Atq; multi ex his, amici erant (vt dici solet) inter pocula; pauci vero conducibiles: Reliquorum atque adeo etiam sociorum nulla haberi ratio, imo suauius erat ipsis quosuis, quorum opera vti poterant, molestia afficere, & cogere, quam partibus suis adiungere eos, a quibus & verbis commendati & reipsa adiuti essent. Vnde accidit vt multi alieno essent erga ipsos animo, & non pauci sibi nonnihil metuerent ab illorum potentia. In hoc igitur non parum illi videbantur aberrasse ab vtili, & offendisse ad fortunam. Nonnulli tamen supra modum ferme occupati tum in litibus, & criminum defensionibus, conscribi etiam libelli & orationes, ad quas regerebantur maledicta, vt fit (quemadmodum dici solet) inter ancillulas panem vendere solitos, multaq; huiusmodi & deformia admitti. Tandem vero cum inter ipsos socios suspiciones sinistræ nascerentur, atq; ea fierent, de quibus paulo post dicetur, fœdus illud dissolutum est, elapso iam decennio. Sed de hoc in sequentibus.

Redeo nunc ad Caroli cogitationes de Germanorum dissensionibus, & ad hominum ambitiosorum & auarorum studia & artes, quibus incitarunt Imperatorem, vt in hostium numero haberet, & pœna afficeret violatores legum & diuinarum & humanarum. Atque hoc ipsum fieri volebant mature omni conatu, ne occasione temporis inter lites elaberetur, cum ad eos verborum disceptatione opus non sit, qui facto lædant. Venit autem Carolus post bellum Gallicum, pace ex animi sententia facta, Wormatiam, quo accesserunt & alii Ecclesiastici ordinis præcipui, & Cardinalis Farnesius, nepos Pauli III. Romani Pontificis. Ab his ferebatur magna vis pecuniæ promissa Carolo, si contumaces illos & legum contemptores armis & vi belli domitos deleret. Sed Carolus (vt puto) intelligens magis

Colloquium VVormatiæ. Sleidanus lib. 16. p. 482. Seckendorf lib. 3. p. 82.

προθυμίαν θεραπεύειν ἡγούμενοι, μήτε συνέργους p. 396
τινὰς πρὸς τὰ πράγματα ποιητέον εἶναι, ἤ τινι τιμὴν ἢ χάριν ἀναλωτέας, πλὴν τῶν συμμετόχων, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀεὶ ἔτι ἀπόστων εἴ τι τυγχάνοι που πρὸς γιγνόμενον, τούτοις γὰρ καὶ πλεῖστα ἐχαρίζοντο καὶ ὑπερτίμως, ἔλαχον μεγάλης, ἀνθ᾽ ὧν πρὸς χάριν ὑπουργεῖν τε καὶ συνεῖναι τοῖς ἄρχουσιν εἰώθησαν. ἦσαν δὲ πολλοὶ μὲν παρὰ κύλιξί φασι φίλοι, παῦροι δ᾽ ὠφελήσιμοι. τῶν δ᾽ ἄλλων καὶ αὐτῶν ἤδη που συμμάχων, οὐδεὶς λόγος, λυπεῖν τι μᾶλλον καὶ ἀναγκάζειν ἅπαντα τὸν ὑπηρετήσοντα, ἢ προσαγάγεσθαι τοὺς τι δράσαντας καὶ εἰπόντας ἴδιον αὐτοῖς. συνέβη γοῦν καὶ ἀλλοτρίως ἔχειν πρὸς αὐτοὺς πολλοὺς καὶ οὐκ ὀλίγους ὑποδεδιέναι τὴν ἐκείνων δύναμιν. καὶ ταύτῃ μὲν οὗτοι ἁμαρτεῖν τοῦ χρησίμου, καὶ προσπταῖσαι τῇ τύχῃ ἐδόκουν. ἦσκουν δέ τινες εἰς ὑπερβολὴν τὸ δικανικὸν καὶ νομικῶς ἀπελογοῦντο περὶ τῶν ἐγκλημάτων καὶ ἐγράφοντο βιβλία καὶ λόγοι καὶ ἀντιλοιδορίαι ὥσπερ παρ᾽ ἀρτοπώλισιν, ὥς φασιν, ἐγίγνοντο. τέλος δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ συμμαχικῷ ὑπονοιῶν παρὰ φυομένων καὶ γιγνομένων τῶν ἐν τοῖς μετ᾽ ὀλίγον ῥηθησομένων, διελύθη ταχέως τὸ σύστημα ἤδη καὶ τοῦ τῶν δέκα ἐτῶν χρόνου ἐξεληλυθότος. ἀλλὰ περὶ τούτου ὕστερον λεχθήσεται. ἄνειμι δὲ ἐπὶ τὴν τοῦ Καρόλου περὶ τὰ διάφορα τῶν Γερμανῶν διάνοιαν, καὶ τὰς τῶν φιλοτίμων τε καὶ φιλοκτεάνων σπουδάς τε καὶ τέχνας τὰς ἐπισπέρχειν αὐτὸν ὥστε ἐν ἐχθρῶν ἀριθμῷ θέμενος τιμωρεῖν τοὺς παραβαίνοντας, ὡς ἔλεγον κατηγορούντες τε καὶ σχετλιάζοντες πάντα νόμιμα πρός τε θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. ἠξίουν τε γενέσθαι τοῦτο ἐν τάχει καὶ παντὶ σθένει καὶ μὴ παρεῖναι τὸν καιρὸν ἐγκαλεῖν δοκοῦντα δικαίοις καὶ λόγοις διακρίνεσθαι τοὺς ἔργῳ βλάπτοντας. ἦλθε δὲ Κάρολος μετὰ τὸν γαλατικὸν πόλεμον τῆς εἰρήνης κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην πεποιημένης εἰς τοὺς Βαγγιόνας, καὶ παρεγένοντο οἵ τε ἄλλοι τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος πρῶτοι, καὶ Καρδινάλις Φαρνήσιος υἱωνὸς ὢν παύλου τοῦ γ. πάπα ῥωμαίων, καὶ ἐφάσκετο ἀργυρίου μέγα χρῆμα ἐπαγγείλασθαι τῷ Καρόλῳ δοθήσεσθαι ὑπ᾽ αὐτῶν εἰ τοὺς αὐθάδεις ἐκείνους καὶ ἀνόμους ἐπιτρίψειεν ὅπλοις καὶ δυνάμει πολεμικῇ. Κάρολος δὲ ὡς οἶμαι, ἐννοῶν,

[illegible] ὅτι μᾶλλον τὴν αὐτῶν δυναστείαν καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἀξίωμα καταστῆσαι ζητοῦσιν, ἢ τὴν ἀλήθειαν καὶ κατόρθωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, οὐκ ἐδικαίου αὐτοῖς αὐτὸν διάκονον τῆς οὐ πάνυ ὁσίας ἐκδικήσεως. οὕτω γοῦν αὖθις αὖ πρὸς συζήτησιν ἐξεκλήθησαν ἑκατέρωθεν ἔκ τε τῶν ὑπηκόων εἶναί τι καὶ προσαγορεύεσθαι βουλομένων, ἔκ τε τῶν διαμαρτυρησάντων εἰς τὸ Ῥηγινόπυργον ἄνδρες παιδεύσεώς τε καὶ ἀρετῆς ἔπαινον κτησάμενοι παρὰ πᾶσιν. ὁ δὲ Μελάγχθων πάσαις προτέραις συζητήσεσι παραγενόμενος τότε οἴκοι κατελείφθη. ἔτος ἦν ὅτε συνῆλθον ἐρχόμενον τότε ἕκτον καὶ τεσσαρακοστὸν μετὰ τὸ πεντακοσιοστὸν καὶ χιλιοστὸν τῆς ἐν σαρκὶ καὶ σωτηρίου ἐκ παρθένου γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ δὲ σεβαστοῦ ξυλλόγου ἑκκαιδέκατον. οἱ δὲ τῶν διαμαρτυρησάντων φάσκοντες οὐδ' ἐξ ἴσου γίνεσθαι τὴν συζήτησιν οὔτε ἀκίνδυνον εἶναι τὴν αὐτῶν ἐκεῖ ἀναστροφήν. οὕτω δὴ ἀνακληθέντες, χωρὶς τῆς τοῦ Καρόλου συγχωρήσεως ἀπῆλθον ἐπ' οἶκον, ἀτελῆ καὶ ἀνήνυτα καταλιπόντες ἅπαντα. αὐτοὶ δὲ ἀπολογίαν ξυγγράψαντες εὐπροσώπους αἰτίας τῆς ἀποχωρήσεως κατέλεγον. καὶ ἦν ἀληθὲς ὅτι οἱ τῶν ἐναντίων συζητηταὶ τὰ πρότερόν ποτε καὶ συμφωνηθέντα καὶ διασαφηθέντα καὶ γραφῇ δηλωθέντα, πάντα ἀνατρέπειν καὶ ἀνασκευάζειν ἐτόλμησαν, καὶ ἄνωθεν ἀρχόμενοι ἠθέλησαν διαπορεῖν περὶ τῆς σεβαστικῆς ἐξομολογήσεως κεφαλαίων ἐξ ἀρχῆς ἁπαξαπάντων. τοῦτο δὲ εὐθὺς ὕποπτον τοῖς τῶν διαμαρτυρησάντων ἦν, καὶ ἀφόρητον ὑπελαμβάνετο, εἰ ἐξουσίαν ἔχοιεν οἱ ἐναντίοι καὶ τὰ ὁμολογηθέντα καὶ διηκριβωθέντα πρότερον, δόξαν που αὐτοῖς, περιῶσαι καὶ μεταβαλεῖν. οὐ γὰρ διοικουμένου τοῦτον τὸν τρόπον τοῦ πράγματος ἐλπίδα τις ἂν ἔχοι, ἤτοι τελευτήν ποτε τῶν ἀμφισβητήσεων ἢ διαλλαγὰς ῥᾳδίως περὶ τῶν ἄλλων εὑρίσκεσθαι, ὅπου καὶ ἀπαιτεῖν ἐξαῦθις δευτέρας τινὰς ψήφους καὶ εὐθύνας καὶ τὰ μηκέτι ἀμφίβολα ὑπὸ δίκην ἀγαγεῖν οὐκ αἰσχύνοιντο. ὁ δὲ Κάρολος ὅμως τὴν ἀκέλευστόν τε καὶ ἀσυγχώρητον ὑποστροφὴν ἐκείνων χαλεπῶς τε καὶ ὀργῇ φέρων, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐν τέλει τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς, ἐντελλόμενος παρεῖναι αὐτοπροσώπους ἅπαντας, καὶ τοὺς διαμαρτυρήσαντας διαβαλλόμενος καὶ ἔτι ἀπίστως ἐκεῖνοι ἀπορρήξαντες τὴν συζήτησιν καταιτιώμενός τε αὐθάδειαν καὶ δῆλος ὢν τῷ

gis ab ipſis quæri corroborationem ſuæ potentiæ, & opulentiæ, dignitatis, quam veritatem & correctionem Eccleſiaſticæ diſpenſationis, non æquum tum iudicabat, præbere ſe ipſis miniſtrum non admodum ſanctæ vltionis. Ita igitur denuo ad diſputandum Ratisbonam vtrinque euocati, tum ex iis, qui volebant eſſe & dici obedientes, tum ex Proteſtantibus viri doctrinæ & virtutis laude clari apud omnes. At Melanchthon, qui omnibus ſuperioribus diſputationibus affuerat, tum domi relictus eſt. Annus erat, quo tunc conuenerunt, ſextus & quadrageſimus, poſt milleſimum & quingenteſimum a ſalutari Ieſu Chriſti natiuitate in carne ex Virgine, ab Auguſtanis Comitiis decimus ſextus. Cæterum Proteſtantium Theologi, cum dicerent, iniq; inſtitutam eſſe diſputationem neque commorationem in iſtis locis periculo vacare, ita reuocati illi ſine Caroli venia domum abierunt, rebus omnibus relictis imperfectis conſcriptaq; Apologia ſpecioſas ſui diſceſſus cauſas enumerarunt. Ac verum ſane erat, aduerſæ partis diſputatores auſos fuiſſe omnia euertere & refellere, quæ antea communi conſenſu explanata & ſcripturæ teſtimoniis perſpicue confirmata fuerant: quin etiam exorſi quaſi ab initio, de omnibus Auguſtanæ confeſſionis capitibus dubitationes mouere voluerunt. Hoc ſtatim Proteſtantium Theologis ſuſpectum eſſe, & videri intolerabile, ſi liceat illis confeſſione omnium approbata & accurate examinata pro ſuo arbitrio, & refutare & mutare. Non enim re ad hunc modum adminiſtrata quenquam ſperare poſſe, vel finem aliquando harum diſputationum inuentum iri, vel compoſitiones faciles de aliis; cum non pudeat ipſos de integro nouas requirere ſententias, noua iudicia, & quæ amplius ambigua non ſunt ad diſceptandum reducere. Carolus tamen, quod ſine ſuo iuſſu & conceſſu abiiſſent, grauiter & iniquo animo tulit, & mandata dedit ad Imperii Principes, vt ipſi coram comparerent omnes, criminatusque eſt Proteſtantes, & propter abruptas collocutiones ipſorum contumaciam incuſauit. Atque apparebat, ob

Sleidanus lib. 13. p. 378. Seckendorf lib. 3. § 23.

hoc factum valde ipsum indignari quod adsui contemptum referebat existimabatque puniendos tandem esse eos, qui semper aliqua in re aduersarentur, & tardius dicto sibi audientes essent. Accepta igitur ab Ecclesiastico ordine pecunia, quam promiserant, & conducto in Italia per Pontificem Romanum milite, collectisque Hispanicis vndique copiis, cum Ordinibus, qui tum Ratisbonæ præsentes erant, de capitibus pro more propositis deliberare, exercitumque simul conscribere, & proceres quosdam alieniore animo a Saxone & Hesso propter priuatas causas & controuersias de territoriis (quales sæpe inter vicinos principes & ciuitates exoriri solent, ex auaritia, & insolenti ferocia) sibi conciliare & cum eis agere, vt equites & pedites conducerent, quibus vti posset cum opus esset. Atque harum copiarum opera inprimis, quod magnus numerus peditum esset, eorundemque Germanorum, victoria potitus est, gente hac tum voluntate tum viribus distracta. Simul igitur Imperator proceres inescatos ad se attrahere, simul ciuitatibus per literas significare, constituisse se nonnullorum audaciam & contumaciam despectricem vlcisci, recusantium facere ea quæ leges iubent. Etsi autem abstinebat a nominibus, satis tamen ostendebat, apparatum futurum contra fœderis Chalcidici socios, & præcipue contra belli duces, monebatque vt desertis illis nec verbo nec facto quemquam ex iis iuuarent. Quia autem nouerat, ex Protestantium numero esse tum illos Principes, tum etiam ciuitatum proceres: fide illis data constanter affirmauit, se armis non vsurum aduersus doctrinam, vel ea, quæ ipsi in Ecclesiarum administratione innouassent. His palam auditis, omnia tumultus plena erant, & belli duces, persuasi se habere Imperatorem beneuolum, & si quid forte prius factum esset, illud omne abolitum, iniquissime tulerunt improuiso & repente sibi bellum ab Imperatore illatum iri. Cum autem totum negocium suspectum haberent, maxime tamen ipsos exterruit promissio facta a Carolo Ecclesiastico ordini, se scilicet non amplius passurum, vt rius receptæ religi-

Saxonis & Hessi adversarii.

γεγονότι μεγάλως ἀγανακτήσας καταφρο- νηθῆναί τε δόξας, καὶ ἡγησάμενος τοὺς ἀεί τι ἐναντιουμένους καὶ βραδύτερον ὑπακούοντας κολάσαι δεῖν. ταῦτα γοῦν ἐπαγγελθέντα παρὰ τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος χρήματα λαβών, καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ διὰ τοῦ ῥωμαίου ἀρχιερέως μισθωσάμενος ἱππικόν, καὶ τὰς ἰβηρικὰς δυνάμεις πάντοθεν συλλέξας, τὰ μὲν ἔπραττε συμβουλευόμενος κατὰ τῶν παρόντων τελῶν ἐν τῷ ῥηγινοπυργίῳ, καὶ τὰ κεφάλαια προτείνας, ὡς εἴωθεν ἀεὶ περὶ γενέσθαι, στρατείαν δὲ ξυνήγειρε ἅμα καὶ δυνάστας τινὰς ἀλλοτριώτερον ἔχοντας πρός τε τὸν Σαξονικὸν καὶ Ἡσσιακόν, δι' αἰτίας καὶ πλησιοχώρους διαφορὰς οἷαι πολλάκις ἔκ τε πλεονεξίας καὶ φρονήματος τοῖς γειτνιῶσι δυνάσταις τε καὶ πόλεσιν ἐμφύονται, ᾠκειοῦτό τε αὐτῷ καὶ ἔπειθε ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς παρασκευάζειν ὥστε ἔχειν ἑτοίμους εἰ δέοι χρῆσθαι, δι' οὓς ζῆλον τῷ πεζῷ παμπληθεῖ ὄντι καὶ αὐτῷ γερμανικῷ μάλιστα τῆς νίκης ἐπήβολος ἐγένετο, τοῦ ἔθνους βουλήσει τε καὶ δυνάμει διαχωρισθέντος. καὶ τοῦθ' ἅμα ἐποίησε τοὺς δυνάστας δελεασθέντας ἐπισπασάμενος, ἅμα δὲ ταῖς πόλεσιν ἐπιστείλας ὅτι ἐν νῷ ἔχει ἐπεξιέναι τὸ θράσος τε καὶ αὐθάδες καὶ ὑπεροπτικόν τινων, οὐδὲν ποιεῖν τῶν νομίμων ἐθελόντων, ὀνομάτων μὲν ἀπεχόμενος, ἐμφανίζων δὲ οὐχ ἧττον ὅτι ἡ παρασκευὴ γένοιτο κατὰ τοῦ χαλκιδικοῦ συστήματος, καὶ ἐν πρώτοις τῶν πολεμάρχων. παρῄνει τε αὐτοὺς τῆς πρὸς ἐκείνους κοινωνίας ἀποστάντας οὔτ' ἐπὶ φάσιν, οὔτ' ἔργῳ αὐτοὺς ὠφελεῖν. ἐπεὶ δὲ ἤδη τῶν διαμαρτυρησάντων εἶναι τούς τε δυνάστας ἐκείνους καὶ τούτους τοὺς ἐν πόλεσιν, πίστεις τε ἔδωκεν καὶ βεβαιότατα ἐποιήσατο αὐτοῖς, ὅτι κατὰ τῆς διδαχῆς, ἢ τῶν ὑπ' αὐτοῦ νεωτερισθέντων ἐν τῇ τῶν ἐκκλησιῶν διοικήσει τοῖς ὅπλοις οὐκ ἂν χρῆσθαι βούλοιτο. τούτων ἐκπύστων γενομένων πάντα ἦν θορύβου μεστά, δὲ οἱ πολέμαρχοι πειθόμενοι εὔνουν ἔχειν τὸν αὐτοκράτορα αὐτοῖς, καὶ εἴ τι γένοιτο πρότερον διαλυθῆναι ἅπαν, ἀφνω ἐποίουν ἔτι ἀπροόπτως καὶ αἰφνιδίως πόλεμον ἐκεῖνος ἐπάγειν αὐτοῖς ἔμελλε. ὑφορωμένους δὲ ὅλην τὴν πρᾶξιν, ἐφόβει μάλιστα αὐτοὺς ἡ τοῦ Καρόλου, ὡς ἐλέγετο, τοῖς τοῦ ἱερατικοῦ τέλους γενομένη ὑπόσχεσις, τοῦ μη-

onis

p.591 κέτι περιϊδεῖν μετατιθέμενα τὰ τῆς νενομισμένης θρησκείας ἔθη, καὶ ὅτι πρόθυμος ἦ τοῖς πιεζομένοις αὐτὸν ἐπιβοηθεῖν, καὶ ἀμύνειν τοῖς κακῶς πράττουσι, καὶ ἦν ἀληθὲς ὅτι γράμματα ἐπεπόμφει ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς πρός τε ἄλλοις τινὰς καὶ δὴ πρός τε σαρμάτας καὶ τὸ τῶν ἑλβετίων κοινὸν, ἐν οἷς διαῤῥήδην ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ Κάρολος πόλεμον ἤδη πρὸς τοὺς ἀποστάτας ἐξενηνεγμένος εἴη, καὶ προηγορεύετο δεήσεις τε καὶ εὐχὰς ποιεῖσθαι ὑπὲρ νίκης. τὸ γὰρ θρυλλόμενον ὅτι καὶ ἀπεστάλκει τινὰς φάρμακα ἐμβαλοῦντας τοῖς φρέασι καὶ πυρπολήσοντας τὰς κώμας καὶ πόλεις τῶν διαμαρτυρησάντων καίπερ παραδοθὲν ὡς καταληπτὸν, οὐκ ἂν πιστεύσαιμι ἔγωγε, οὔτε πιστεύσας ἐπιχειρήσαιμι ἂν διϊσχυρίζεσθαι ὅτι ἔχει οὕτως, διά τε τὸ ἀπίθανον καὶ σκαιόν. τοῦτο οὖν παραλειπέσθω ἡμῖν. τὸ δὲ κατάγνωσις τῆς τῶν διαμαρτυρησάντων διδαχῆς καὶ ἔχθος τοῦ παπᾶ ἐδόκει τότε παρειληφέναι συνεργὸν, ἢ μᾶλλον πρόμαχον τὸν Κάρολον ἐκ τοιούτων τεκμηρίων. ἦν δὲ τοῦτο τοῖς τε ὁμολογηθεῖσιν καὶ ὑπὸ τοῦ Καρόλου ἐνδειχθεῖσιν παντάπασιν ἀπᾷδον, περὶ ὧν ἀναγκαῖον μικρὸν παρεκβάντα διαλέγεσθαι τι, ἵνα οἱ ἐντυχόντες καὶ περὶ τούτου τὴν ἀλήθειαν καταμανθάνωσι. τῶν διαμαρτυρησάντων διὰ τὴν ἐναντιουμένην συνείδησιν, οὐ φασκόντων οἷοί τε εἶναι μὴ οὐχὶ πρεσβυτέραν ἄγοντες τήν τε τιμὴν τοῦ θεοῦ, καὶ τῇ ἁγίᾳ γραφῇ ὡς θεοπνεύστῳ οὔσῃ ὑπακούοντες μᾶλλον ἢ ταῖς τῶν ἀνθρώπων παραδόσεσι, τὰ φανερωθέντα ψεύδη καὶ πρὸς δήλους ἀπάτας ἀποδοκιμάζειν, καὶ μὴ δύνασθαι προσίεσθαι ἤ τινα παρὰ ταύτην διδαχὴν ἢ τῶν ἐθῶν χρῆσιν, ἔδοξε δὴ ξυνελθοῦσι τοῖς τέλεσιν εἰς τὴν τῶν νεμετῶν πόλιν καλουμένην σπεῖραν προεδρεύοντος τότε Φερδινάνδου βασιλέως περὶ τούτων δεῖν σύνοδον οἰκουμενικὴν χρόνῳ ποτὲ γενέσθαι, μεταξὺ δὲ τούτου ἑκάστοις ὅπως αὐτοὶ ἐλπίσαιεν τῷ τε θεῷ καὶ τῷ αὐτοκράτορι λόγον ἀπαιτήσαντι ποιῆσαι τὸ ἱκανὸν, οὕτως ἐν εὐσεβείᾳ τε καὶ ὑποταγῇ διαβιῶναι καὶ προσδόξαι γενέσθαι τὴν σύνοδον ἐντὲ τῇ γερμανίᾳ καὶ ἄδολον καὶ ἀκολάκευτον καὶ οἵαν ἂν κατὰ τὴν τῶν χριστιανῶν ἐλευθερίαν εἰκὸς, οὐ καταδεσποζούσης ἰσχύος τι ἢ δυνάμεως ἀμέτρου τῶν ἀσθενεστέρων. ἤρεσε τῇ ταῦτα οὕτως καὶ συγκατεψη-

onis mutarentur, prompteque opitulaturum oppressis & afflictis vim propulsando. Sane certo constabat, litteras fuisse missas a Pontifice Romano tum ad alios, tum ad Polonos & Heluetiorum commune, *Sleidanus lib. 17 p. 415 Hortleder Tom. 2.* quibus diserte affirmabat; Carolum iam bellum indixisse desertoribus vel apostatis, præcipiebatque vt preces & vota fierent pro victoria. *lib. 3. c. 12. Hortleder Tom. 2. lib. 3. c. 27 Sleidanus lib. 18. p. 335.* Nam quod vulgo ferebatur, missos fuisse ab eodem, qui puteos veneno inficerent, & vicos & oppida incenderent, & quasi res deprehensa esset, asserebatur; equidem non crediderim, aut si crediderim, neutiquam tamen pro certo coner affirmare: quod & minus probabile videatur, & ab omni humanitate alienum. Hoc igitur a nobis omittatur. Cæterum condemnatio doctrinæ Protestantium, & odium Papæ videbatur tum assumsisse quasi adiutorem vel potius propugnatorem Carolum, ex huiusmodi coniectura. Hoc autem ab iis, quæ Carolus ipse promiserat & ostenderat, plane discrepabat, de quibus per digressiunculam quandam necesse est aliquid differere, vt si qui nostra lecturi sint, de hoc toto negotio veritatem discant. Cum Protestantes conscientiæ refragantis respectu dicerent, se non posse non improbare mendacia palam detecta & fraudes manifestas, quod antiquius ducerent & Deo suum honorem tribuere, & obedire Scripturæ potius sacræ vi diuinitus inspiratæ, quam traditionibus humanis, & adderent, hanc caussam esse, cur nollent quicquam præter hanc doctrinam & rituum in hac monstratum vsum admittere: hæc cum dicerent, visum est iis ordinibus, qui in vrbe *Comitia Spiræ. Sleidanus lib. 15 p. 416. Seckendorf. lib. 3. §. 13.* Nemetum Spira appellata conuenerant, præside tum Ferdinando Rege, oportere tandem aliquando de his Synodum conuocari œcumenicam. Interim quo pacto quisque speret, & Deo se & Imperatori rationem reposcenti satisfacturum esse, ita in pietate & subiectione vnicuique viuendum esse, & expectandum fore, vt Synodus in Germania celebretur sine vlla fraude & adulatione, & qualem par sit celebrari secundum Christianorum libertatem, ita vt infirmiores nullius potentioris dominatu immoderato opprimantur. Placuere hæc, atque ita decreta, vna cum

aliis de quibus tum deliberatio instituta, & pro more rata habita. Non enim Protestantes minus, sed magis sperabant, se ex sacris literis omnibus liquido demonstraturos, quod Romana factio, & huius coniurata omnibus in locis sacerdotum natio, defecerit a Christi Ecclesia, & violauerit pietatis canones. Se autem recessisse aiebant ab iis, qui nomine, non re, Ecclesiastici essent; simulque lacessebant omnes, qui vellent cum ipsis de veritate colloqui. Motum autem hoc negotium ab initio ex improbis, & ad quæstum paratis nundinationibus, cum nonnulli audaces, vel potius impudentes homines nomine Papæ abuterentur ad decipiendum simplices & religiosos Germanos, ex quorum superstitione mercedem sponte oblatam illi tanquam fructum aliquem colligerent. Ac sane quod fiebat, apud homines grauiores, & inuidiosum erat & indecorum: apud homines politos & eruditos, ridiculum; qui etiam quotidie magna cum libertate salsis iocis hoc ipsum exagitabant: eoque magis, quo magis ea, quæ in occulto callide excogitata fuerant, in lucem producerentur. Atque reuera audacia ipsa erat quidem horribilis & admirabilis. Sed cum illud quod prætendebatur, paulatim dilaberetur: nempe potestas Papæ tum in cœlo, tum apud inferos, nuda illa deinceps partim neglecta fuit, partim non sine irrisione flocci habita. Venales enim proponebantur defunctorum animæ, quas licebat redimere certo soluto pretio, & peccatis suis quisque qualibuscumque hanc veniam impetrare poterat, numerata pecunia quantam institor petebat. Ac nummi collecti ab illis negociatoribus insumebantur in varias voluptates, cum de Germanorum stolidorum opibus animo illi quieto delicatissime viuerent. Vocabatur autem hæc mercatura, *Venia peccatorum*. Et (si verum dicendum est) res non erat dissimilis iis, quæ fiebant olim ab Isidis aut Syriæ Deæ ministris, qui similiter hominibus stolidis Deæ huius beneficia venditabant. Atque hoc probrum detectum etiam alia simul quasi vlcera sacerdota-

φήσθη τοῖς ἄλλοις περὶ ὧν τοτε ἡ σκέψις καὶ p. 391.
ἐκυρώθη ὡς ἔθος. οὐ γὰρ ἧττον ἤλπιζον οἱ
διαμαρτυρήσαντες πολὺ, μᾶλλον δὲ διδάσκειν
τε ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν καὶ πᾶσι κατασῆσειν φανερὸν, ὅτι τὸ κατὰ τὴν ῥώμην καὶ τούτῳ ἐνώμοτον πανταχῆ ἱερατικὸν, ἀποςατικόν τε εἴη τῆς τοῦ χριςοῦ ἐκκλησίας, καὶ παραβατικὸν τῶν τῆς εὐσεβείας κανόνων. αὐτοί τε ἀπὸ τῶν ὀνόματι μὲν ἐκκλησιαςικῶν ἔργῳ δ' οὐδαμῶς, ἀναχωρῆσαι ἔφασκον, καὶ προὐκαλοῦντο ἀεὶ περὶ τῆς ἀληθείας τοὺς βουλομένους συζητῆσαι. παρεκινήθη δὲ ἀρχῆθεν τὸ πρᾶγμα ἐκ πάνυ φαύλων καὶ ἐσχεδιασμένων τινῶν πρὸς χρηματισμὸν ἐργασιῶν, καταχρώντων τολμηρῶν ἢ μᾶλλον ἀναισχύντων τινῶν τῇ τοῦ λεγομένου πάπα ὀνόματι πρὸς τὸ ἁπλοῦν καὶ εὐλαβὲς τῶν γερμανῶν καὶ τῆς δυσιδαιμονίας αὐτῶν μισθὸν τῶν ἑκουσίων εἰς φορῶν ἐκκαρπούντων ἦν δὲ γενόμενον παρὰ τοῖς μὲν σεμνοτέροις ἐπίφθονόν τε καὶ ἀπρεπὲς, παρὰ δὲ χαριέσσι παγγέλοιον, οἱ καὶ ἔσκωπτον εἰς τοῦτο καθημέραν παῤῥησιαςικώτερον, ὅσω τὰ ἐν παραβύςῳ τεχνασθέντα ἀεὶ μᾶλλον ἐπὶ τὸ φῶς προσήγοντο. καὶ ἦν ἐτεὸν τόλμη δεινὴ μὲν αὐτὴ, τοῦ δὲ προσχήματος κατὰ μικρὸν ἀποῤῥέοντος τῆς ἔν τε οὐρανῷ καὶ παρὰ τοῖς κάτω τοῦ πάπα αὐτεξουσιότητος, γυμνὴ τὸ λοιπὸν τὸ μὲν παρώφθη, τὸ δὲ καὶ σὺν χλευασμῷ ἐξουθενώθη. ἀγορὰ γὰρ προὐτίθετο ἀποιχημένων ψυχῶν, ἃς ἐξῆν νόμισμα ῥητὸν δόντα λυτρῶσαι. καὶ παραπτώματα ἴδια ὁποῖα ἂν συγγνώμης ἐτύγχανον εἰ τακτόν τις ἀργύριον καταβάλοι. τὰ δὲ γενόμενα χρήματα ἀνηλοῦντο ὑπὸ τῶν ἐργατῶν εἰς παντοίας ἡδονάς· οἱ τὰ τῶν ἀνοήτων γερμανῶν ἐν πολλῇ ῥαθυμίᾳ κατευωχοῦντο. συγγνώμην δὲ ἁμαρτημάτων τοῦτο ἐκαλοῦντο. καὶ εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν ἔξεστιν οὐκ ἀνόμοιον ἦν τὸ γιγνόμενον τοῖς ὑπὸ τῆς ἴσιδος πότε ἢ συρίας θεᾶς θεραπόντων τῶν παρὰ ταύτης τοῖς ἄφροσι τῶν ἀνθρώπων τὰς θείας πωλούντων εὐεργεσίας. ἔμελλε δ' ἄρα τοῦτο τοὔνειδος ἀνακαλυπτόμενον καὶ ἄλλ' ἅμα ὥσπερ ἕλκη τοῦ ἱερατικοῦ σώματος συνεμφαίνειν. οὐ μὴν ἀλλὰ μεταξὺ τούτων δεινή τις ἐν τῷ βίῳ ἀταξία καὶ

συγ-

p.400 σύγχυσις ἐπεπόλασε. τῆς γὰρ ψευδοῦς καὶ ἀπατηλῆς διδασκαλίας καὶ δοξῶν ματαίων ἐλεγχομένης καὶ καταδήλου γενομένης τοῖς πολλοῖς, ἄσχετός τις ὁρμὴ κατέλαβε τοὺς πλείστους ὥστε λέγειν τι καὶ πράττειν κατὰ τῶν πρότερον ἁμαρτηθῆναι δοκούντων, καὶ ὥσπερ ὁ παρ᾽ ὁμήρῳ στατὸς ἵππος ἀκοστήσας παρὰ φάτνῃ δεσμὸν ἀπορρήξας θείει πεδίοιο κροαίνων· οὕτω δή τοτε ἅπαντες σχεδὸν ἀγαλλόμενοι καὶ χαίροντες ἐξεφέροντο ἀπορρήψαντες οἱονεὶ ἄχθος τι τῆς ἱεροδουλείας, καὶ τοὺς χαλινοὺς τῆς ἐν τῷ ἅπασιν ἀδιακρίτως πιστεύειν εὐηθείας οἷς ἐκ παλαιοῦ συνείχοντο διαρρήξαντες. τὸ δὲ καλούμενον ἱερατικὸν οὐχ ὅτι μᾶλλον τότε αὐτὸ ἐπί τὸ βέλτιόν τε καὶ σωφρονέστερον ἐσχημάτιζεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ὥσπερ ἀδείας τυχὼν ἐξώκειλεν εἰς παντοίας ἀμορφίας τοῦ βίου, ὥστε αἰτιματίζεσθαι σφόδρα καὶ διαβόλως ἔχειν παρὰ πᾶσι σχεδὸν, παρέσχον δὲ καὶ αὐτοὺς πάνυ εὐχερεῖς πρὸς κατάλυσιν τῆς σκληροτέρας καὶ ἐπιπόνου μᾶλλον ἀγωγῆς, καὶ τὸ ἀμελεῖν ῥητῶν τινῶν ταλαιπωριῶν, καὶ τῆς τροφῆς ἡδυπαθείᾳ καὶ τῶν ἐσθήτων ποικιλίᾳ ἐνδιαθρύπτεσθαι. ὅσοι δὲ τηρεῖν τὰ παραδοθέντα ἐβουλήθησαν, ἐκεῖνοι ὥσπερ εἰς οὐρανὸν διὰ ταύτην ἐπιμονὴν ἀλλόμενοι τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὑπερεαίρων. τὸν δὲ νοῦν ἀληθείας ἐπιγνώσει κοσμεῖν, καὶ τὰς πράξεις πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον ἐφαρμόζειν, οὐδεὶς ἂν τῶν προὔργου τι εἶναι ὑπελάμβανεν. μόνον δὲ ἦντε τοῖς ἱεροῖς τῷ θρησκεύειν καθυποκρινόμενοι κατὰ τινὰς θεσμοὺς οὐ παλαιοὺς, ἀλλὰ χθὲς καὶ πρώην εἴποι τις ἂν τεθέντας ὁπότε τὸ τῆς ῥώμης ἐπισκοπεῖον ἐξεκεκορύφωτο ἤδη, καὶ ὑπέρτατον κράτος κατειλήφει, καὶ ἐπικολουθηκότες τρόποις τισὶ καὶ σχήμασιν, οὓς παρά τε τῶν πρότερον μαθεῖν, καὶ νυνὶ σεμνύνονται, καὶ ὧν ἔχουσιν ἀναγραφὰς πρὸ χρόνου βραχέως κατασκευασθείσας οἷς ἕπονται μὲν, ἀλλ᾽ εἰρήσεται γὰρ τὸ γιγνόμενον, ὥσπερ τυφλὸς τυφλῷ ὁδηγῷ οὐδ᾽ ἐξετάζοντές τι εἰς τὸ ἀκριβέστερον, οὔτ᾽ ἐνθυμούμενοι, εἴτι, κάλλιον ἂν καὶ ὠφελιμωτέ-

lis corporis ostensurum erat. Interim tamen mirifica quædam perturbatio & confusio in vita frequentari cœpit. Cum enim doctrinæ falsitas & fraudes opinionumq; vanitas ita vulgo innotuisset, vt manifesto quasi teneretur: maior pars vehementer impetu abrepta est & ad dicendum & ad agendum aliquid aduersus ea, quæ antea perperam admissa videbantur, & quemadmodum apud Homerum *Abruptis vinclis satur ad præsepe caballus, Egressus campis gestit saltare per æquor:* Sic tunc omnes ferme exultare & gaudio efferri, abiecto quasi onere S. seruitutis, & frenis stolidæ simplicitatis in credendo quibuslibet sine vlteriore inquisitione ruptis, quibus olim constringebantur. At sacerdotalis ordo non modo non ad meliorem & modestiorem vitam maiori studio se conformare, sed etiam ipse impunitatem nactus, in varia vitæ probra se coniicere, vt præter infamiam qua flagrabat, omnium etiam criminationibus esset expositus, præberetque se valde facilem ad tollendam illam duriorem & molestiorem viuendi rationem, & negligendum certas quasdam corporis afflictationes, vt ita in victus suauitate, & vestium varietate, iucunde luxuriari possent. Quicunque autem traditionum obseruantes esse volebant, illi tamquam in cœlum ex hac tolerantia euolaturi, reliquos homines præ se contemnebant. At mentem veritatis cognitione exornare, & actiones ad rectam rationem accommodare, nemo existimabat esse operæ pretium. Tantum erant occupati in sacris tractandis, & cultu peragendo, secundum quasdam ceremonias neutiquam priscas, sed admodum recentes & tum introductas, cum Episcopatus Romanus ad altissimum dignitatis fastigium euectus est, & summum in omnes alios dominatum occupauit: cum interim imitarentur mores & habitum, quos etiamnum gloriantur didicisse a maioribus, quorumque descriptiones habent ante breue tempus elucubratas. Quæ omnia illi sequuntur quidem, sed (dicatur enim id quod res est) vt cæcus cæcum ducem, non inquirentes aliquid accuratius, neque cogitantes, num possit aliquid inueniri pulchrius & vtilius,

quam

quam id, quod obseruatum damnum importet, & simul Deo inuisum reperiatur, hominibusque intelligentibus stultitia, elegantioribus & doctioribus lusus videatur. Cæterum corroborati & confirmati opibus & coniuratorum numero, territoriique ampli possessione tuti degunt, (vt putant) neminem curantes. Conspicatus vero aliquis magnificentiam Germanorum in iis quæ donarunt ordini sacerdotali, extructionesque cœnobiorum, & templorum ædificationes, merito dicere posset, illa quidem omnia esse monumenta pietatis veterum, in præsentia vero (etsi forte memoratum molestius est) impietatis officinas. Auxerunt autem illa magno studio, & accepto vno talento tantum lucrati sunt, vt vnum illud decem alia acquisiuerit. Tandem potestati suæ subiecerunt ipsos Reges & Principes, & quicquid in terris aliquem dominatum obtinuit. Nam qui Sacerdotalem ordinem reprehendebant, & eundem corruptelarum in doctrina conuincebant, non arduum putabant esse demonstrare, ipsos quidem sese efferre splendido Ecclesiæ nomine, sed longissime ab eo esse remotos, si quis vel scripturæ sacræ, vel propriarum traditionum & constitutionum adducat ipsis Canones, ad hos considerando examinet, tum dogmata & actiones, tum studia ipsorum & totam vitam. Est igitur confusio horribilis, neque vlla spes reliqua, fore vt gloria Dei illustretur ab aliis, qui præ aliis omnibus suam gloriam & eminentiam quærunt. Quemadmodum autem veteres Sapientes aiebant, in perniciem vitæ honeste degendæ iustitiam ab vtilitate nescio a quibus alteram ab altera disiunctam fuisse, sic si quis dicat, diuitiarum opulentia principatusque potentia sacerdotali ordini concessa, Ecclesiæ administrationem plane euersam fuisse, a vero (puto) non aberrauerit. Vt iam Ecclesia instar nauigii, exposita fluctibus & submersionis periculo, vix vndarum alluuiem & ventorum flatus sustineat. Sustinebit tamen, vbi, quocunque sane tempore, apparebit Seruator, qui tempestatem increpet. Ac tum iterum

ρως γένοιτο τὸ οἰκειοτηρούμενον ἂν βλαβὴν φέροι, 401
καὶ τῷ Θεῷ ἅμα ἐχθρὸν εὑρεθείη ἄν, τοῖς τε νουνεχέσι τῶν ἀνθρώπων ἄνοια, τοῖς δὲ χαριεστέροις παιδιὰ δοκεῖν. κρατυνόμενοι δὲ καὶ βεβαιούμενοι τῇ τε τοῦ πλούτου δυνάμει καὶ τῶν ἐνόρκων πλήθει καὶ χωρῶν τε καὶ γῆς πολλῆς κτήσει, ἐν ἀσφαλεῖ διάγουσιν, ὡς οἴονται, οὐδενὸς φροντίζοντες. εἴποι δ᾽ ἄν τις τῶν γερμανῶν μεγαλοπρέπειαν κατιδὼν καὶ τὰ παρ᾽ ἐκείνοις τῷ ἱερατικῷ τέλει δεδωρημένα, καὶ τὰς τῶν κοινοβίων κτήσεις, καὶ τῶν εὐκτηρίων οἰκοδομήσεις, ὅτι ἐστὶ μὲν ἐκεῖνα ἅπαντα μνημεῖα τῆς εὐσεβείας τῆς πάλαι, τῆς δ᾽ ἐν τῷ παρόντι, εἰ καὶ ἐπαχθέστερον ἴσως εἰπεῖν, ἀσεβείας ἐργαστήρια. ηὔξησαν δὲ πάνυ σπουδαίως αὐτὰ καὶ λαβόντες ὥσπερ ἓν τάλαντον οὐκ ἐν μακρῷ τοσοῦτον ἐκέρδησαν, ὥστε τὸ ἓν ἐκεῖνο ἄλλα δέκα προσεργάσασθαι. ἀμέλει καὶ ὑποχειρίους εἶχον ἤδη κατεξουσιασθέντας καὶ βασιλέας καὶ ἄρχοντας, καὶ πᾶν τὸ ἐπιχθόνιον κράτος. οἱ γὰρ μεμφόμενοι τῷ ἱερατικῷ καὶ ἐλεγχόμενοι τὴν τῆς διδαχῆς διαφθορὰν, οὐδὲν ἡγοῦντο ἔργον εἶναι, τὸ δεῖξαι ὅτι αὐτοὶ μὲν κομποῦνται τῷ τῆς τοῦ χριστοῦ ἐκκλησίας ἐν δόξῳ ὀνόματι, εἰσὶν δὲ τῶν ὡς πορρωτάτω ἐκτός· εἴτις ἤτοι τὰς τῶν ἁγίων γραφῶν ἢ ἰδίων παραδόσεων καὶ διατάξεων αὐτοῖς προσάγοι κανόνας· καὶ πρὸς τούτους διασκέψαιτο πρῶτον μὲν τὰ δόγματα καὶ τὰς πράξεις, ἔπειτα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ ὅλον τὸν βίον. ἔστι δ᾽ οὖν ἡ σύγχυσις δεινὴ, καὶ οὐκ ἄν τις ἐλπίζοι τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἐκλάμψεσθαι παρὰ τῶν ἐν τοῖς πρώτιστα τήν τε δόξαν καὶ ἐξοχὴν ἰδίαν ζητούσιν. ὃν δὲ τρόπον οἱ πάλαι σοφοὶ ἐπ᾽ ὀλέθρῳ τῆς καλῆς ἀγωγῆς ὑπ᾽ οὐκ οἶδ᾽ ὧντινων τὸ δίκαιον καὶ τὸ συμφέρον ἀπ᾽ ἀλλήλων διακεχωρίσθαι ἔλεγον, οὕτω εἰπών τις ὡς οἶμαι, οὐκ ἂν ἁμαρτοῖ· ὅτι πλοῦτος περιουσία τῆς ἀρχῆς τε καὶ δυνάμεως περιποιηθεῖσα τῷ ἱερατικῷ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν ἀνέτρεψεν, ὥστε τὴν τοῦ χριστοῦ ἐκκλησίαν ὥσπερ πλοῖον κατὰ τὸ θρυλλούμενον βαπτιζόμενόν τε καὶ κλυδωνιζόμενον μόλις ἔτι ἀντέχειν πρός τε τῶν κυμάτων ἐπίκλυσιν, καὶ τῶν ἀνέμων πνοάς. ἀνθέξει δ᾽ ὅμως ἐπιφανέντος ὅτε δή ποτε αὐτοῦ

con-

p. 400. τοῦ σωτῆρος καὶ ἐπιτιμῶντος χειμῶνι, ἢ ὁ φθήσεται αὖθις αὖ γαλήνη ἀνίσχοντος ἡλίου, καὶ διασκεδάζοντος τὴν τοῦ τύφου τε καὶ τοῦ κενοῦ προστησαμένου ἀξιώματος νεφελώδη φαντασίαν. οἱ μὲν οὖν νῦν ἔχοντες προφάσει τῶν ἱερῶν διοικήσεως πολλὰ καὶ ἀγλαὰ κτήματα, ἔστι δ' ἐν αὐτοῖς οὐδὲν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἱερὸν, ὤφελον μὲν βουλευσάμενοι ὁδόν τινα ἐξιχνεῦσαι ἧπερ αὐτοί τε οὐκ ἀφαιρεθήσονται τῶν ὑπαρχόντων, καὶ τῆς ὑποκρίσεως ἀπελαθείσης οὐκ ἂν ὅπερ οὐκ εἰσὶν ἔτι οὐδὲ προσαγορεύοιντο. τὴν δὲ τοῦ θεοῦ τιμὴν, καὶ τὸ τοῦ εὐαγγελίου κήρυγμα καὶ τῆς ἀληθείας διδάγματα περί τι πλείστου αὐτοὺς ποιεῖσθαι δέον, καὶ τὸ πᾶν κράτος ἐπιδοῦναι τούτοις. εἰ δὲ διαμαχοῦντες τούτοις δὲ χάριν ἂν εἶχον, ὡς ἐγὼ πείθομαι, θεῷ εἰ φυλάξαντες ἐκεῖνοι ἅπερ καὶ ἔχουσιν, οὐκ εἰρήνῃ μόνον πόλεμον πρὸς τὴν ἀλήθειαν βούλοιντο. καὶ δώη θεὸς καρδίαν θεοφιλῆ πᾶσιν, ὥστε καθ' αὑτὸν ἕκαστον καταθεῖναι σπουδάζειν τὰ πρὸς τὸν θεόν τε καὶ τοὺς πέλας. καὶ ὁ μὲν Κάρολος ὡς τὸ πρῶτον ὑπέσχη, τὴν συναχθῆναι ἐσπούδαζεν. ἐμπόδιον δὲ ἀεί τι ἐνέπιπτεν ἤτοι παρὰ τοῦ τῆς ῥώμης ἀρχιερέως, ἢ παρὰ τῶν διαμαρτυρησάντων. ἠρίζετο δὲ καὶ περὶ προεδρείας τε καὶ ἐπιψηφίσεως, ὑφ' ὧν γίνεσθαι χρεὼν, καὶ πρότερον ὅτι περὶ τῆς παραγγελίας, ἃς διὰ τὰ πρωτεῖα τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ἅπαντος ἰδίᾳ εἶναι ὁ τῆς ῥώμης ἀρχιερεὺς ἔλεγεν. οἱ δὲ τῶν διαμαρτυρησάντων ταύτην ἤδη σαφῶς εἶναι πρόκρισιν ἔφασκον, καὶ ὅτι ἀφόρητον τοὺς αὐτοὺς δικαστάς τε καὶ ἀμφισβητητὰς γίνεσθαι. δεῖν γὰρ οὐχ ἧττον τὸ ἱερατικὸν σύστημα ὑπόδικον παρασταθῆναι καὶ εὐθύνας δοῦναι τῶν δασκομένων τε καὶ ἐπιτηδευομένων ὑπ' αὐτῶν, ἢ σφᾶς αὐτούς. δίκας τε γίνεσθαι ἴσας τε καὶ ὁμοίως ἀμφοτέρων, δικαζόντων μὲν τῶν οὐδὲ πέρα τῶν μερῶν καὶ μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ πιστῶν τε καὶ φίλων, ἐξεταζομένων δὲ τῶν δογμάτων ἄνευ ἐριθείας τε καὶ ζήλου κακόφρονος. τούτων δὲ ἀμφοῖν γιγνομένων κατὰ τῶν τῆς ἁγίας γραφῆς καὶ ταύτῃ κατηκολουθηκότων ἐν τῇ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὁμονοίᾳ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τε καὶ διδασκάλων. ἠρνοῦντο δὲ οἱ ἄλλοι ὡς ἦσαν μὲν παρὰ

conspicietur tranquillitas exoriente sole, & dissipante speciosas nubeculas superbiæ & insolentiæ, & quæ ad omnia ferme prætenditur, dignitatis. Cæterum qui colore quodam sacrarum administrationum, multas & splendidas possessiones tenent, cum *in ipsis nihil* (secundum prouerbium) *sacri sit*, ii re deliberata debebant inuestigare aliquam viam, qua fieri possit vt iis, quæ habent, non priuentur, vtque depulsa sanctitatis simulatione, id quod non iuntamplius, non etiam appellentur. Quod si Dei honorem, & Euangelii præconium, ac veritatis doctrinam, quemadmodum par erat, plurimi facerent, ac illi omnem dominatum concederent, profecto ii, qui cum ipsis digladiantur (vt mihi persuadeo) Deo gratias agerent, si illi retentis iis, quæ habent, quiescere tantum velint, nec veritati bellum inferre. Deus det omnibus cor Dei amans, vt vnusquisque suo loco studeat recte collocare ea, quæ & Deo & hominibus debentur. Ac Carolus quidem, vt initio promiserat, studiose id agebat, vt Synodus conuocaretur: sed semper aliquod impedimentum incidebat, vel Pontificis Romani culpa, vel Protestantium. Litigabatur etiam de Præside, & de suffragiis, a quibus illa fieri deberent, cum paulo ante quæsitum foret, penes quem ius esset indicendi Synodum, potestatem huius rei, vt sibi propriam Pontifice Romano vendicante Protestantibus contra contendentibus, hoc ipsum manifestum esse præiudicium, neque ferendum vt iidem & iudices sint & rei. Non enim minus oportere iudicio subiici sacerdotalem ordinem, & rationes reddere tum doctrinæ, tum studiorum, quam ipsos; ita vt de vtrisque sententiæ ferantur æquales & similes, a neutra tamen parte, sed ab iis qui solam veritatem fideliter adamarent: vtque dogmata examinarentur absque contentione & malitiosa æmulatione. Amboque hæc vt fiant secundum doctrinam sacrarum literarum, & has secutorum in Catholico Ecclesiæ consensu orthodoxorum Episcoporum & doctorum. Non nega-

 bat

batautem & altera pars, multa apud se esse, quæ correctionis indigeant, non tamen oportere sibi in controuersiarum disceptatione æquari eos, qui vel inuidia vel odio perciti ipsos adorturi essent, ac nomina quorundam aduersariorum commemorabant, appellantes simul eos *pestes* & *nibili homines*, & *planos*; volebantq; non ab his, sed ab iis, qui capita essent Ecclesiæ, perfectam controuersiarum diiudicationem petendam. De his cum aliquandiu disceptaretur, tandem Synodus a Paulo III. indicta fuit Tridenti, ac dicebatur hoc ipsum factum fuisse Carolo assentiente, qui vellet hanc esse Synodum promissam, quod Tridentum vrbs Ferdinandum Regem dominum agnosceret, quodque Imperat. quasi inspectore omnia futura essent, quæ fieri debeant. Protestantes contra neque tutum sibi illuc aditum fore, neque commorationem ibidem periculo vacaturam aiebant, quod sine omni dubitatione Tridentum extra Germaniæ fines situm esset: negabantque se suffragari posse iis qui dicerent, hanc esse illam decretam Synodum liberam, quam nemo suspectam habere debeat. Ac videbatur vtraque pars perperam egisse, Carolus quidem partim occultando omnia, neque explanando, quid sentiret de iis, quæ Synodus constituisset, & permittendo Synodum progredi in dogmatibus sanciendis, cum interim inauditos condemnaret illa Protestantes: partim diplomatis quibusdam editis controuersa dogmata disceptando iubendoque vt nonnulla etiam extremæ absurditatis conuicta & crederentur tamen & obseruarentur. Protestantes autem auersando prorsus omnia, quæ a Synodo fierent, & vocationi pertinaciter obnitendo, quæ fortassis nulla futura erat, aut si fieret, æquum certe foret ipsos rationem reddere suæ doctrinæ, neque lucem defugere, & quæcunque huiusmodi dici solent. Oportebat igitur tandem initium existere eorum, quæ quo fine modo & tempore ad exitum perducenda sint, Deus solus nouit. Synodus igitur semel conuocata non desinebat insectari aduersariorum dogmata, pro argumentis vtens suis propriis axiomatibus. Et Carolus putaba-

Sleidanus lib. 14. p. 407.

περὶ σφῶν οὐκ ὀλίγα κατορθώσεως δεόμενα, οὐ χρῆναι δὲ κατ' αὐτῶν τοὺς ἤτοι φθόνῳ ἢ ἔχθρᾳ προσενεχθησομένους τῇ διαγνώσει παρέχεσθαι, καὶ ὀνόματα λέγοντές τινων τῶν ἐναντίων λοιμούς τε καὶ οὐτιδανοὺς καὶ πλάνους ἀποκαλοῦντες, οὐ τούτων, ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κορυφαίων, τὴν διάκρισιν τελείαν τε καὶ τὴν δίκην παρ' αὐτῶν οὐκ ἐφέσιμον εἶναι ἠξίουν. τούτων οὖν ἀμφιδηρήτων ἐπὶ χρόνον τινὰ ὄντων. τέλος δὴ σύνοδος ὑπὸ Παύλου τοῦ τρίτου προσηγορεύθη ἐπὶ τὸ Τρίδεντον, καὶ ἔλεγον τοῦτο σὺν τῇ τοῦ Καρόλου γνώμῃ πραχθῆναι, καὶ ὅτι ὁ Κάρολος βούλοιτο ταύτην εἶναι τὴν ὑπεσχημένην σύνοδον, τούτου γὰρ Τριδέντου πόλεως τόν τε Φερδίνανδον βασιλέα κύριον εἶναι, καὶ αὐτοῦ ἐφορωμένου πάντα γενήσεσθαι τὰ δέοντα. οἱ δὲ διαμαρτυρήσαντες οὔτε ἀσφαλῆ τὴν ἐκεῖσε πάροδον, οὔτε ἀκίνδυνον ἐνταυθὰ διατριβὴν ἔσεσθαι ἀντέλεγον, καὶ ἐκτὸς τῶν τῆς Γερμανίας ὅρων ἀνενδοιάστως εἶναι τὸ Τρίδεντον, καὶ οὐδαμῶς ἤθελον συγκατατεθῆναι τοῖς φάσκουσιν εἶναι τὴν ψηφισθεῖσαν ἐλευθέραν τε καὶ ἀνύποπτον σύνοδον. καὶ ἐδόκουν οὐκ ὀρθῶς ποιῆσαι ἀμφότεροι, ὅτε Κάρολος τὸ μὲν ποίαν γνώμην ἔχοι περὶ τῶν ἃ ἂν ἡ σύνοδος διατάξῃ μὴ διασαφῶν, ἀλλὰ κρύπτων ἅπαντα καὶ ἐάσας ἐν τῷ δογματίζειν τὴν σύνοδον προϊέναι καταδικάζουσαν ὥσπερ ἐρήμην τῶν διαμαρτυρησάντων. τὸ δὲ διπλώμασί τισι τὰ ἀμφιβαλλόμενα δόγματα διακρίνας καὶ κελεύσας ἔνια τῶν ἐλεγχομένων ὡς πάνυ ἄτοπα, πιστεύεσθαι ὅμως καὶ τηρεῖσθαι. οἱ δὲ διαμαρτυρήσαντες ἀποστρεφόμενοι παντάπασι τὰ τῆς συνόδου καὶ φιλονεικοῦντες πρὸς τὴν κλῆσιν οὐδ' ὅλως γενησομένην ἴσως, καὶ ἂν γένοιτο, δέον αὐτοὺς λόγον παρέχειν τῆς διδαχῆς, καὶ μὴ φεύγειν τὸ φῶς, καὶ ὅσα τοιουτότροπα εἰρῆσθαι φιλεῖ. ἐχρῆν δ' ἄρα ἀρχὴν ποτὲ ἀνατεῖλαι τῶν ὁπωσοῦν καὶ ποίποτε δὴ πληρωθησομένων. μόνος γὰρ τοῦτο οἶδεν ὁ θεός. ἡ γὰρ σύνοδος συγκροτεῖσα ἅπαξ οὐκ ἀνῆκεν ἐπερχομένη τὰ τῶν ἐναντίων, ἀντὶ ἐλέγχων τοῖς αὐθαιρέτοις ἀξιώμασι χρωμένη, καὶ ὁ Κάρολος de-

p. 403

ρίαν ὑπελαμβάνετο τὰ δεδογμένα βούλεσθαι κυρῶσαι καὶ ὅπλοις ἂν δέῃ. τοῖς οὖν ἀμφ' αὐτοὺς λόγοις ἐκπληττόμενοί τε καὶ παροξυνόμενοι, καὶ πρόθυμοι δὴ καὶ αὐτοὶ ὄντες μετεώρῳ τε τῇ δυνάμει κινδυνεύειν, καὶ διαχειρίζεσθαι τὰ πράγματα εἰσάπαξ, καὶ μὴ ἀεὶ ταῖς τε δαπάναις κατατρύχεσθαι, καὶ φόβῳ τῆς ἁλώσεως συνέχεσθαι, οὕτω δὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ξύμμαχοι στράτευμα ὅτι τάχιστα συνάγειν, καὶ ἅπαντα δρᾷν ἤρξαντο, ὥστε ἀμύνεσθαι εἴ τις βιάζοιτο, καὶ μὴ προσδοκᾶν αὐτοῦ καθεζομένους τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον, ἀλλὰ προαπαντῆσαι αὐτοῖς καὶ φθάσαι τοὺς μέλλοντας κακὸν ἐργάζεσθαι ἔσπευδον. ὃ καὶ ἐποίησαν, καὶ παρ' ἐλπίδα στρατὸν ξυναγείραντες πολὺν, διὰ τῆς Φραγκίας ἐπὶ τὸν λύκον καὶ δανούβιον ὅτι τάχιστα ἐπορεύθησαν. ἐκ ὧν μὲν ὑστερήσωσιν ἐν τούτῳ ἡττᾶσθαι ἡγησάμενοι, ὧν δὲ ταχυνῶσι δυνηθῶσι κρείττους ῥᾳδίως ἔσεσθαι ἐλπίσαντες. τὸ δὲ τῶν πόλεων ὑπηρέτημα προθυμότατον ἦν, καὶ χρήματα παραδόξως πλεῖστα ἐπεδόθη, καὶ πάντα ὡς ἐπ' ἐσχάτῳ κινδύνῳ παρασκευαζόντων αὐτοὺς τῶν ξυμμάχων οὕτω διεπράχθη. ἀλλὰ καὶ πάνυ ἀφροντίστως τε καὶ ἀπρονοήτως μεταχειρίζεσθαι πάντα εὐθὺς ἐδόκουν τοῖς τὰ γινόμενα καταμανθάνουσι, καὶ ἀδεκάστως κρίνουσιν αὐτά. οὔτε γὰρ ἐνθυμηθέντες ἡλίκον μέγεθος πολέμου ἄραιντο, οὔτε ἐφ' οἵους ἀνθρώπους στρατεύσοιντο, ὡς δεινοὺς μὲν νοῆσαι, ὀξέως δὲ πράττειν. οὔτε τὴν ὑπερμεγέθη τοῦ Καρόλου δύναμιν λογιζόμενοι οὐκοῦν βέλτιόν τε καὶ προμηθέστερον παρεσκευάζοντο, ἀλλ' οὐκ οἶδ' αἷς τισιν ἐλπίσι βουκολούμενοι, ἢ ποίαις ἐπαγγελίαις μετέωροι, ἢ ποίοις ἐπηρμένοι λογισμοῖς ὡς οὐκ ἤδη πάνθ' ὑφ' αὐτῶν ποιήσειν πεπεισμένοις ἐῴκεσαν. καὶ εἴ τις ἄρα ἀποτρέπειν βούλοιτο καὶ οἴοιτο ἄμεινον εἶναι ὑφειμένους τοῦ φρονήματος τῆς αὐτόθεν εἰρήνης στοχάζεσθαι μᾶλλον, ἢ μάχης ἐπιθυμεῖν, καὶ μὴ πιστεύειν τῇ τῆς προφάσεως εὐπρεπείᾳ οὔσης βραχείας, καὶ ὅτι τὸ ἔσχατον ἐκβὰν ἄδηλον, καὶ ὅτι οὐ χρὴ ἕνα ἀναρρίπτεσθαι περὶ τῶν ὅλων, οὐδὲν ἐκεῖνοι προσίεσαν τούτων, καὶ ἤτοι καταγγέλλουσιν ἢ καὶ πικρότερον διέκρινον, καὶ εὐθὺς ἦσαν οἱ μὴ πάντα ἐπαινοῦντες τὰ λεγόμενά τε καὶ πραττόμενα,

decreta velle etiam armis rata facere. Vnde factum est, vt Protestantes consiliariorum suorum sermonibus territi, ad bellum incitarentur: cum & ipsi prompti & alacres essent ad periculi aleam subeundam & ad negotium illud semel armis & copiis transigendum, ne semper & sumptibus exhaurirentur, & exitii metu angerentur. Ita igitur & illi exercitum maxima celeritate colligere, & omnia agere, vt vim illatam defenderent, neque ociose domi sedentes expectarent impressionem hostium, sed potius occurrendo ipsis studerent anteuertere eos qui nocituri viderentur, id quod ab ipsis etiam factum. Nam numeroso exercitu conscripto per Franconiam ad Lycum & Danubium celerrime profecti sunt, quod putabant in eo se inferiores futuros, quod tarditatis culpa omissum esset; vt contra sperabant superiores fore, quo quidque velocius expeditum esset. Iam vero ciuitatum alacritas in suppeditandis belli sumptibus admirabilis erat, & omnia ita agebantur a sociis, vt sese ad extremum periculum pararent. Cæterum statim omnia negligenter & improuide administrare videbantur iis, qui quæ facta sunt, norunt, & de iis incorrupti iudicant. Neq; enim cogitare illi de magnitudine belli, qd. suscepissent, neque quales ii essent, cum quibus pugnandum foret, quam solertes in excogitando, quam industrii in agendo; multo minus perpendere Caroli potentiam, quot & quantas gentes illa complecteretur. Apparatus igitur minus laudabilis, minusque consultus videri. Ac nescio qua illi spe freti, quibus promissionibus sublati, quibus cogitationibus elati, similes videbantur iis, quibus persuasum esset, paulo post omnia ipsorum potestati subiectum iri. Si quis igitur vellet illos dehortari, ac putaret satius esse humiliter se demittentes pacem spectare potius quam pugnam expetere: non esse fiduciam ponendam in eo quod speciose quidem, sed breui temporis interuallo prætendi possit, & vltimum euentum incertum esse, nec vno momento aleam de summa reipublicæ iaciendam esse. Horum nihil illi admittere, eosque qui proferrent, vel deridere vel asperioribus verbis abigere: statimque qui non omnia laudarent, quæ dicerentur & agerentur, aut formido-lo-

Sleidanus lib. 17. p. 524. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. c. 34.

losis aut infidi, aut dogmatum proditores vocari. Postremo qui non tam apud hos ea, quæ ipsis placebant, præclarissime se habere affirmaret omnia, quam apud dissentientes non commendaret ea, quæ ipsi vellent, extemplo male audire, & in odio esse, vt plane libertati orationis ingenuæ nullus locus reliquus foret. Quia autem per multos annos satis felix Germaniæ status fuerat, mirifica hinc inter proceres superbia enata, & diuitiarum cupiditas atque ostentatio, cum pecuniæ tantus numerus esset, quantus nunquam antehac, & argenti aurique magnus vsus. Ac non facile aliquis enarrauerit, & nouitatem vestium, & sumptus in illis conficiendis. His omnibus causam præbuere cum frequentiores peregrinationes ad exteros, apud quos vel vt mercatores, vel vt milites versabantur, maxime apud Gallos, Italos, & Hispanos; tum etiam leuitas, & in profundo ocio negligentia excolendæ mentis. Insolentes enim bellorum, magis consueuerunt vsque ad hoc tempus Germani armis adoriri alios, quam inuadentes repellere. Ac in mercaturis exercendis satis felices complures annos ita vixerunt, vt inter ipsos nullum bellum vel prælium existeret, nisi interdum paruum aliquod: statim tamen post vnum conflictum res inter ipsos compositæ. Sane in rusticorum coniuratione nonnihil multati, celeriter sese recollegerunt, opulentiores & procaciores ferme omnes redditi, quam ante fuerant. Inprimis autem ipsis nocuit ambitio, & pecuniæ studium, quo quasi œstro perciti & patriam aduersari, & hanc vt vilem & humilem dispicere, & consuetam viuendi rationem vt illiberalem negligere, & curriculo quasi ferri ad externam militiam festinareque ad Regum aulas, & ad vulgaria in illis ministeria. Vnde qui non Gallissaret, vel Italianissaret tum habitu tum sermone, ille inutilis & nihili haberi, & stolidus, qui simplicitatem patrii moris constanter retineret: immo eo quisque liberior & sapientior videri; quo magis peregrinos imitando exprimeret. Accedebat summa licentia in sentiendo

ἢ ψοφοδεεῖς ἢ ἄπιστοι ἢ καὶ τῶν δογμάτων προδόται. ἀμέλει ὁ μὴ παρὰ τοῖς τότε αὐτοῖς ἤρεσκοι κάλλιστα ἔχειν διισχυριζόμενος ἅπαντα, παρά τε τοῖς τἀναντία φρονοῦσι, μὴ ὅσα οὗτοι ἐβούλοντο ἐπιλέγων, εὐθέως τε ἤκουε κακῶς καὶ ἐμισεῖτο, ὥστε παῤῥησίᾳ τῇ ἐλευθεριότητι χώραν οὐδαμῶς ἀπολείπεσθαι. ἐν δὲ ἐν πολλῷ χρόνῳ εὖ φερομένης τῆς Γερμανίας τῶν παρὰ τοῖς ἄρχουσι πρώτων δεινή τις ὑπερηφάνεια καὶ τοῦ πλούτου ἐπιθυμία τε καὶ ἐπίδειξις, τό τε τοῦ νομίσματος πλῆθος ὡς οὔπω πρότερον προσεγένετο, καὶ ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ πολλὴ χρῆσις. τὸ δὲ τῶν ἐσθημάτων πολυτελές τε ἅμα καὶ ἀλλόκοτον οὐ ῥᾳδίως ἄν τις ἐξηγήσαιτο. τούτων δ' αἴτιον ἁπάντων αἱ συνεχέστεραι ἀποδημίαι καὶ μίξεις πρὸς τοὺς ἔξω, κατά τε ἐμπορίας καὶ ἐκστρατείαν, μάλιστα παρά τε Γαλάταις τε καὶ Ἰταλιώταις καὶ Ἴβηρσι. τό τε κοῦφον καὶ ἐν βαθείᾳ ἡσυχίᾳ ἄφρον τε τῆς γνώμης. ἀήθεις τε γὰρ πολέμων ἢ μᾶλλον εἰωθότες μέχρι τοῦδε οἱ γερμανοὶ ἐπιέναι μεθ' ὅπλων τοῖς ἄλλοις ἢ ἀμύνεσθαι τοὺς ἐφορμῶντας, ἢ ἐν τοῖς ἐμπορεύμασιν οὐχ ἥκιστα εὐτυχοῦντες, καὶ πλείστοις ὅσοις ἔτεσιν ἄμαχοι μεταξὺ σφῶν αὐτῶν διατελέσαντες, εἰ μὴ ὅτι μικρόν τι ἐνίοτε ἔξω τινὸς προσπεσόντες, καὶ εὐθὺς αὖ διακριθέντες ξυνεπλάκησαν αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ τῇ τῶν ἀγροίκων συνωμοσίᾳ ὀλίγον ζημιωθέντες ταχέως ἀνεκτήσαντο αὐτοὺς καὶ εὐπορώτεροι καὶ ἰταμώτεροι σχεδὸν ἅπαντες ἢ πρὸ τῆς συμφορᾶς ἐγένοντο. ἔβλαψε δ' αὐτοὺς ἐν τοῖς πρώτοις ἡ φιλοδοξία τε καὶ φιλοκτημοσύνη, ὑφ' ἧς οἷον οἰστρούμενοι ἀποστρεφόμενοι τὴν πατρίδα, καὶ ταύτης ὡς μικρᾶς καὶ ταπεινῆς καταφρονήσαντες καὶ τὴν εἰθισμένην ἀγωγὴν ὡς ἀνελευθερώτερον περιορῶντες, δρόμῳ ἐφέροντο ἐπὶ τὰς ξενιτείας καὶ μισθοφορὰς, καὶ εἰς τὰς τῶν βασιλέων αὐλὰς καὶ τὰ ἐγκύκλια αὐτόθι ὑπηρετήματα ἔσπευδον, καὶ ὁ μὴ γαλατίζων ἢ ἰταλιανίζων τῷ τε σχήματι καὶ τῇ φωνῇ, ἄχρηστός τε καὶ οὐτιδανὸς ἐνομίζετο. τό τε τῇ τῶν πατρίων ἀφελείᾳ ἐμμένειν, τὸ μάλιστα εἰς ἀλλόφυλόν τι παραβαίνειν ἐλευθεριότητος καὶ σοφίας ἔργον ὑπείληπτο. καὶ ἣν τῆς τε γνώ-

μης

p.406 μης καὶ τοῦ βίου ἀντεξούσιον καὶ καταλελειμμένον ταῖς βουλήσεσι τῶν λέγειν τε καὶ ποιεῖν ἐθελόντων ὥσπερ ἂν ἐπί τε τὸ στόμα καὶ τὸν νοῦν ἔλθοι. ἐκ τούτου καὶ φιλοχρηματία δεινὴ τὴν γερμανίαν κατέκλυσεν, καὶ οὔτε γένος, οὔτε εὐφυΐα, οὔτε τὸ λόγιον τῇ ἀφθόνῳ τῶν χρημάτων κτήσει προὐτιμᾶτο. ἐπεὶ δὲ πάντες σχεδὸν ἐκρατοῦντο ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος ἡδονῶν, ἐπράττετο οὐκέτι πολλὰ τῶν καλῶν ἔργων σπουδαίως. κατὶ δοιδέ τις καὶ ἐν τούτοις ὅτι ὄφελος οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν μὴ παρασχόντος τοῦ θεοῦ εὖ χρῆσθαι αὐτοῖς, ὅπου οἱ γερμανοὶ οὕτως ἐτρυχώθησαν οὐ μόνον μηδένων ὕστεροι ὄντες τῇ τε ὀρθῇ παιδείᾳ, καὶ τοῖς ἀρίστοις ἐπιτηδεύμασι καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας καὶ πάσης ἀληθείας ζήλῳ, ἀλλὰ οἱ μόνοι ἐξ ἁπάντων ὡς ἔπος εἰπεῖν θνητῶν ἀνθρώπων δικαιοσύνην τε ἤσκουν, καὶ ἀρετῆς ἀντελαμβάνοντο καὶ φιλανθρωπίαν ἐπετήδευον, καὶ τὸ καλόν τε καὶ αἰσχρὸν τὸ μὲν ὅτι ἐπαινετὸν τὸ δὲ ψεκτὸν εἶναι πεπεισμένοι ἦσαν. εἰ δέ τις καὶ τὴν περὶ τοὺς λόγους καὶ τὴν φιλοσοφίαν σπουδὴν οἴοιτο θαύματος εἶναι ἀξίαν, οὗτος οὐκ ἂν εὕροι τοὺς γερμανοὺς ἤτοι ἀμελήσαντας ταύτης, ἢ ὑστερήσαντας κατὰ ταύτην καὶ τῶν πάνυ ὀνομαστῶν τε καὶ περιφανῶν εἶναι φασκόντων. τὰ δὲ πάντα τὸ ῥᾴθυμον τῆς γνώμης καὶ μαλακὸν τῆς διαίτης καὶ ἀνειμένον τοῦ βίου διέφθαρε καὶ εἰς τοῦτο κατέστησε τὸ ἔθνος ἄτης τε καὶ ὀνείδους, ὥστε οὐδ' ἡ θάλασσα καθαίρειν ἂν ἱκανὴ εἴη, καίπερ οἷά τε ἐκείνη κλύζειν, κατὰ τὸν εὐριπίδην, πάντα τἀνθρώπων κακά. ἐκπεπτώκασι δὲ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, ὅπερ καὶ πρότερον μάλιστα ὀλέθρου αἴτιον τοῖς καὶ πολυανθρώποις τῶν ἐθνῶν ἐγένετο, καὶ μετέπειτα γενήσεται, τὸ τὴν ἐναντίαν σφίσιν αὐτοῖς δόξαν ἔχειν περί τε τῶν θείων κἀνθρωπίνων. ὥσπερ γὰρ ὡς ἔφη τις τῶν παλαιοτέρων τὸ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν δόξαν περὶ θεοῦ τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθεσι μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν καλλίστην ἐν ἤθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἐπιτελεῖ, οὕτως τὸ ἀλλόγνωμον τότε ὁμόφυλον διΐστησι, καὶ τὸ διάφορον ἐν τάχει ἐκ πολεμοῦται, ἡ δὲ διχοστασία τρώγει γένος, ἥτε καὶ εὖπερ οἴκους ἑστῶτας ἔστησατο, κατὰ τὸν κυρηναῖον ποιη-

& viuendo, & relictus quiuis suæ voluntati, poterat & dicere & facere quæcumque in buccam & mentem venissent. Hinc incredibilis auaritia tempestatis instar Germaniam fluctibus quasi obruit, cum neque generis splendor, neque ingenii excellentia, neque eruditionis copia maiore in honore esset quam opulentia. Postea vero quam omnes ferme corporis voluptatibus sese emanciparant, honestæ actiones non ita studiose frequentari solitæ fuere. Atque in his etiam aliquis perspexerit, bona nihil prodesse, nisi etiam verum horum vsum Deus præbeat, etiam Germanis ita attritis, qui non tantum nulla gente inferiores fuerunt tum recta institutione, tum studiis optimis, tum pietatis & omnis veritatis zelo, sed etiam soli ex omnibus (vt ita loquar) mortalibus & iustitiam colere, & virtutem amplecti, & humanitati studere; honestumque laude, turpe vituperatione dignum esse statuebant. Quod si quis optimarum artium & philosophiæ studium admiratione dignum putet, is non inueniat Germanos vel neglexisse hoc, vel inferiores in eo fuisse aliis, qui etiam valde celebres & illustres perhiberentur. Hæc omnia & opinionum leuitas, & victus ratio mollior, & vitæ dissolutio corrupit, & in id malum & probrum gentem coniecit, vt ne mare quidem illam expurgare queat, & si secundum Euripidem *potest illud abluere omnia hominum peccata.* Prolapsi autem sunt ad hoc ipsum, quod & antea præcipue exitii causa exitii potentibus & populosis gentibus, & deinceps existet, nempe contrarias habere opiniones tum de diuinis, tum de humanis rebus. Quemadmodum enim (vt quidam ex veteribus dixit) vna & eadem opinio de Deo, & mutuus in vita & consuetudinibus consensus, pulcherrimum in moribus hominum concentum absoluit: sic diuersitas sententiarum etiam eandem gentem disiungit. Ac dissidentes facile hostes fiunt; discordia autem & seditio genus absumit, quæ etiam familias præclare stantes euertit, secundum Cyrenæum poë-

tam. Sed de eo, quod deinceps vel profuturum sit huic genti, vel non sit, fiat id quod Deo visum fuerit. Video enim magnarum mutationum causas omnino ex hoc pendere, cum neque cupiditas hominum etiam maxime detrimentosa illa aliquid efficere possit, antequam tempus veniat, neque prouidentia, qua plurima recte expediuntur, fatum auertere. Quæ autem Germaniæ euentura sunt, ea mihi consideranti videntur in vniuersum comprehensura aliquid Fortunæ per vniuersum terrarum orbem: qui aliter opinatur, ille bona nostra cum venia sentiat quod volet.

Mortleder Tom. 2. lib. 3. c. 31.

Porro fœderis socii, vt instituerant, celeriter progredi, & nullo impedimento sine vlla cunctatione & mora contra Carolum ad Danubium tum copias cogentem iter maturare. Carolus etsi imparatior erat, tamen collectis iis, quos maxime opportunos habere potuit, statuit aduentanti hosti occurrere. Narrabant autem qui viderant a sociis fœderis collectum fuisse exercitum & robore, & numero peditum equitumque, ac machinis bellicis, & omni apparatu pulcerrimum aspectu, maximeque admirabilem, qualis vix longissimo temporis spatio cogi potuisset, nedum intra paucos, præter omnium opinionem, dies, quibus conuenit & instructus processit omnibus iis, quæ ad bellum requiruntur. Idcirco etsi nouerant omnes, quod hostem haberent potentissimum & solertissimum Carolum, multorum tamen animis hæc occurrebat cogitatio, magis metuenda esse propria sociorum peccata, quam aduersariorum in re militari peritiam. Cæterum Augustani & Vlmenses cum pedites haberent, partim conabantur dissipare conuentus eorum, qui Carolo militare volebant, partim angustias Alpium, quæ claustra vocant, deiectis aduersariis occuparunt. Sed paulo post inde iterum eiecti fuere. Sperauerant scilicet se hoc aditu potitos facile posse impedire, quo minus Italorum copiæ,

τήν. ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ εὖ ἢ ἑτέρως ξυνενεγκεῖν p. 408. τι ἐσύστερον τῷ ἔθνει τούτῳ γένοιτο ἂν ἅπερ θεῷ φίλον. ὁρῶ γὰρ τῶν μεγάλων μεταβολῶν αἰτίας πάντως ἐκ τούτου ἀνηρτῆσθαι, οὔτε τῆς ἐπιθυμίας ἀνθρώπων πρὶν ἢ καιρὸν ἥκειν καίπερ ἐπιβλαβοῖ μάλιστα οὔσης προὐξεργαζομένης, οὔτε τῆς προνοίας ᾗ τὰ πλεῖστα κατορθοῦται, ἀπερύκειν τὸ χρέων δυναμένης. τὰ δὲ περὶ γερμανῶν ξυμβήσεσθαι μέλλοντα, ἐμοὶ μὲν σκοποῦντι ξυλλήψεσθαι δοκοῦσι καθόλου τι τῆς τύχης ἐφ' ἅπασαν τὴν καθ' ἡμᾶς οἰκουμένην. ὅτινι δὲ δοξάσαι ἑτέρως μᾶλλον τε ὕπεισιν, ἐκεῖνος ἀνανέγκλητον ὑφ' ἡμῶν καὶ τὴν αὐτοῦ γνώμην ἐχέτω. οἱ μὲν οὖν ξύμμαχοι προΐεσαν, ὡς ἐνενοήκεισαν κατὰ τάχος καὶ οὐδενὸς ἐμποδὼν ἱσταμένου, καὶ αὐτοὶ μελλήσει τε καὶ διατριβῇ μηδεμιᾷ χρώμενοι ἐπὶ τὸν Κάρολον παρὰ δανουβίῳ τότε τὴν δύναμιν ἀθροίσαντα κατήπειγον τὴν πορείαν. ὁ δὲ κάρολος καίπερ ἀπαρασκευότερος ὢν τυγχάνων, ὅμως συνῆγεν οὕσπερ οἷός τε ἦν τῶν μάλιστα ἐπικαίρων καὶ ὁμόσε χωρεῖν τοῖς ἐπερχομένοις διενοεῖτο. ἐφάσκετο δὲ παρὰ τῶν ἰδόντων ὅτι ξυνελέγη πρὸς τῶν ξυμμάχων στράτευμα τῇ τε ῥώμῃ καὶ τῷ πλήθει τῶν ἱππικῶν καὶ πεζῶν δυνάμεων καὶ ταῖς μηχαναῖς καὶ πάσῃ παρασκευῇ οἷον καὶ ὁρᾶν κάλλιστον καὶ θαυμασιώτατον, καὶ παρὰ δόξαν ἁπάντων συναθροισθῆναι, κἂν μήκει ὁσωδήποτε τοῦ χρόνου μὴ ὅτι γε ἐν ὀλίγαις ἡμέραις αἷς ξυνῆλθέ τε καὶ προῆλθεν ἀπηρτισμένον τῇ πάσῃ χρείᾳ τοῦ πολέμου. ὥστε εἰ καὶ ᾔδεσαν ἅπαντες ὅτι ἐν τοῖς μάλιστα δυνατόν τε καὶ δεινὸν πολέμιον ἔχοιεν τὸν κάρολον ὅμως ἐπιέναι πολλοῖς μᾶλλον πεφοβῆσθαι τὰς οἰκείας αὐτῶν ἁμαρτίας ἤπερ τῶν ἐναντίων τὴν στρατηγίαν. οἱ δὲ σεβαστηνοὶ καὶ οὐλμαεῖς πεζοὺς ἔχοντες τὸ μὲν σκεδάσαι τὰς τῶν καρολείων ξυνόδους ἐσπούδαζον, τὸ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλπεων καλουμένων στενὰ, ἃ κλεῖθρα ὀνομάζονται, παρωσάμενοι τοὺς ἀντιπάλους κατέλαβον. καὶ ἐντεῦθεν μετ' οὐ πολὺ ἐξεβλήθησαν αὖθις. ἤλπισαν δὲ τὴν εἴσοδον ταύτῃ κατέχοντες ἐμποδὼν στήσεσθαι τῇ τῶν Ιταλῶν

408. λιωτῶν ἐπιστρατεία ἐπιδόξῳ ἔσῃ. ἀλλ' οὐδὲν ἤνυον ἂν κατεζόμενοι ἐπὶ μιᾶς τῶν κλείθρων πύλης, ἐπεὶ πολλαὶ εἰσὶν ἄλλοθι ὁδοὶ καὶ μία πολυτριβὴς ἡ διὰ Βενετῶν, ᾗ καὶ τὸ ἐξ Ἰταλίας στρατιωτικὸν παρεγένετο μάλιστα. προάγειν ἤδη ἐκ τῆς ῥηγινοπυργίου ἤρχετο τὸν στρατὸν ὁ Κάρολος, καὶ τὸν ποταμὸν ἐν δεξιᾷ ἔχων, ἐπὶ τὸ τῆς Βαιοαρίας ἐγγολοστάδιον ἀνῄει, τοῦ ξυμμαχικοῦ ἐπὶ τῇ ἑτέρᾳ ὄχθῃ ἀντιπαράγοντος. ἦν δέ τοῦ ξυμμαχικοῦ πᾶσα προθυμία ὥστε ἐν χειρῶν νόμῳ διακινδυνεύειν. ὁ δὲ Κάρολος οἷα δὴ πλείστοις πολέμοις ἐγγεγυμνασμένος, τοὐναντίον ἔγνωκεν οὐδαμῶς συμβαλεῖν ἄλλως τε καὶ σοβαροῖς ἔτι καὶ εὐθυμοῦσι καὶ φρονηματιζομένοις, ἀλλὰ τῇ ἐμπειρίᾳ χρησάμενος τοὺς πολεμίους καταθραύειν τῷ τε τοῦ χρόνου μήκει ἐπιτριβομένους, καὶ τῆς δαπάνης πλήθει βαρυνομένους, καὶ δὴ καὶ τῇ ἐν τῷ μεταστρατοπεδεύειν δυσχερείᾳ τε καὶ τελευταίᾳ ἀπαγορεύσει ἀδημονοῦντας ὄντας γερμανοὺς ἀνικήτους μὲν τέως ἐν ταῖς σταδίην μάχαις καὶ προσβολαῖς, ἀήθεις δὲ τοῦ διακαρτερεῖν ἐν τοῖς πόνοις, καὶ τὴν φρόνησιν τοῖς ἔργοις προσῆσαι. ἀμέλει καὶ λέγεται τοιοῦτό τι, ὡς θεασάμενος ἐκ περιωπῆς τὰς ἀκεραίους καὶ ἅμα πάσας τοῦ ξυμμαχικοῦ δυνάμεις, ἔροιτο τινα τῶν περὶ αὐτὸν, εἰ ἅπαντες γερμανοὶ οὗτοι; φάντος δ' ἐκείνου, ἄρουν εἴποι, ὅτι τάχιστα καὶ χρημάτων καὶ φρονήσεως σπάνει συσχεθήσονται. καὶ τοῦτο μὲν οὕτω ἀποφθέγξασθαι αὐτὸν ἐλέγετο. καταστρατηγήσας δ' οὖν αὐτοὺς ποικίλως, καὶ τὰ καθ' αὐτὸν ἅπαν ταχῇ ἀσφαλισάμενος οὕτω ἐκαραδόκει τὸν τοῦ πολέμου καιρόν, τὸ δὲ ξυμμαχικὸν ἐπὶ τούτῳ τε ἐλυπεῖτο καὶ χαλεπῶς φέρον τὰς περιολκάς τε καὶ ἀνοχὰς καὶ στροφὰς τοῦ καρόλου ἐπὶ λοιδορίας καὶ βωμολοχίας καὶ χλευασμοὺς τὸ λοιπὸν ἐτρέποντο, καὶ προκλήσεις ξυνεγράφοντο ἀλαζονικαί τε καὶ θυμῷ ἄφρονι κεχαρισμέναι. προὐτεθήκει δὲ Κάρολος κατὰ τοῦ ξυμμαχικοῦ αὐτοκρατορικῆς καταδίκης βιβλίον δεινόν τε καὶ βλάσφημον, προδότας καὶ στασιαστὰς καὶ ἐπιόρκους ἀποκαλῶν αὐτούς. ἐκεῖνοι

copiæ, quæ aduentare dicebantur, ea ingrederentur. Sed nihil effectum a commorantibus ad vnam claustrorum portam, cum multæ sint aliis in locis viæ, & vna maxime trita per Venetorum ditionem, qua etiam maxima pars Italorum militum accessit. Carolus interim Ratisbona exercitum eduxerat, & fluuium ad dextram habens, Ingolstadium Bauariæ oppidum petebat, cum ex altera ripa confœderatorum copiæ conspicerentur, quarum ingens alacritas erat ad confligendum cum hoste. Sed Carolus vt dux multis bellis exercitatus, contra statuerat nequaquam congredi cum milite adhuc feroce, & quasi gestiente, magnosque spiritus gerente; sed vt periti solent hostem frangere, tum temporis diuturnitate attritum, tum sumptuum multitudine grauatum, tum vero etiam difficultate & extrema desperatione, ex crebra castrorum mutatione ad animi angustiam redactum. Quippe Germanum in statariis pugnis & conflictibus hactenus inuictum, sed parum assuetum laboribus tolerandis, & prudenter rebus gerendis. Postremo etiam tale quid narratur: Conspicatur Carolus ex specula quadam vniuersas & adhue integras confœderatorum copias, quæsiuit ex vno eorum qui astabant, Num omnes hi Germani essent? cumque responderetur, esse: *Ergo*, inquit, *celeriter hi & pecuniæ & consilii inopia conflictabuntur.* Atque hoc quidem Carolum dixisse perhibent. Variis igitur belli artibus cum hostes eluderet, resque suas ita vbique instituerer, vt in tuto essent, belli opportunitatem præsto labatur. Id quod confœderatos magna molestia afficiebat, ægre ferentes se a Carolo huc illuc distrahi, pugnam detrectante & tergiuersante. Idcirco conuerti illi ad conuicia, nec abstinere a iocis & Carolum irridere, arrogantesque conscribere prouocationes, indulgendo stoliditati animi. Aduersus hos Carolus proposuit libellum condemnationis imperatoriæ, atrocium criminationum plenum, quo insimulabantur proditionis, seditionis, periurii. Illi quæ acceperant,

Sleidanus lib. 7. p. 52; *Hortleder* Tom. 3. lib. 13. c. 6.

Sleidanus lib. 17. p. 531. Hortleder Tom. 2. lib. 3. c. 24.

rant, eadem mensura atque etiam meliore reddere, & periurii notam Carolo inurere, duoque capita ex formula iurisiurandi Electoribus dati ipsis verbis recitare, in qua ille iuratus promiserat, se nunquam externum militem quocunque sane colore in Germaniam ducturum, neque vlli ex principibus Germaniæ vim allaturum quacumque de causa: sed si quid sit, quod incusare & reprehendere possit, de eo in legitimo Imperii conuentu iudicium aliis permissurum, quorum vtrumque violasse illum & peierasse demonstrabant. Et nihil erat, quod non præter modum fieret in illo scribendi & respondendi artificio, indigno iis, qui arma haberent in manibus, vt non absurde increpaturus ipsos potuerit vsurpare Homericum illud;

----nec vos decet esse
Hac ætate pares pueris modo farier ausis.

Reuera enim (vt alibi Homerus ait) Carolus sane minus, Confœderati autem liberrime & ad satietatem vsque, vt pueri, stantes in media acie probra proferebant, quibus ipsosmet maxime inquinabant, cum belli finis in manibus sit, verborum in consiliis: illi vero manus habere ociosas, linguam valde occupatam. Idcirco etiam iidem gerere res infeliciter, & propter superbiam multati minus misericordiæ consequi. Vt enim vera essent, quæ obiiciebantur, non tamen melius erat ita inconsiderate & stolide magnis verborum ampullis quasi e plaustro illo conuicere in eum, qui, si nihil aliud, Imperator certe erat, & ab illis ipsis electus, qui quando tyrannidem non vt barbarus habet (secundum Euripidis Thesea) si iuste egerit, etiam vt par est, mercedem debitam accipiet, & omnino eum sortietur exitum, qui actionibus conueniat. Nemo enim (vt oraculum vetus pronunciat) hominum iniquorum pœnam non persoluit, quæ etiam nobis diuinitus inflicta, qui impie ipsum offendimus, ingrati inuenti, tot tantisque bonis ab eo aucti. Fatum autem auerti non potest. Et certum est, malorum consiliorum inter mortales non tantum esse malas compensationes, sed

δὲ αὐτῷ τῷ μέτρῳ καὶ λῷον ἀπεδίδοσαν ἐπιφω-βοῶντες τὴν ἐπιορκίαν τοῦ Καρόλου, καὶ δύο κεφάλαια ἐκ τῆς ὁρκομοσίας ἀρχιαιρεσιαστικῆς αὐτοῖς ῥήμασιν ἀπεμνημόνευον, οἷς ὁρκωθεὶς ἀπώμοσε, μή ποτε τὴν ἔξω δύναμιν τε καὶ στρατείαν τῇ γερμανίᾳ ἐφ' οἵᾳ οὖν προφάσει ἐπάξειν, μήτε βίαν ἐποίσειν τῶν ἐν τῇ γερμανίᾳ δυναστῶν οὐδενὶ δι' ἧς τινος οὖν αἰτίας. ἀλλ' εἴ τι αἰτιῷτο, καὶ μέμφοιτο δίκας δοῦναί τε καὶ λαβεῖν ἐπὶ τῷ ἐννόμῳ τῆς ἀρχῆς συλλόγῳ, ὧνπερ ἀμφότερον προφανῶς παραβεβηκέναι αὐτὸν ἐπεδείκνυον καὶ ἦν οὐδὲν ὅ, τι μὴ παντάπασι πέραν μέτρου γενόμενον ἐν ταύτῃ τῇ τοῦ γράφειν τε καὶ ἀντιγράφειν τεχνολογίᾳ, ἀναξίᾳ οὔσῃ τοῖς ὅπλα ἔχουσι μετὰ χερσὶν, ὥστε οὐ παραμέλως ἐπιτιμῴη τις ἂν τούτοις τὸ Ὁμηρικόν.

οὐδέ τε σφῶϊ χρὴ,
νηπιάας ὀχέειν, ἐπεὶ οὐκέτι τηλίκοι ἐστέ.

τῷ ὄντι γὰρ, ὡς ἄλλοθί που φησὶν Ὅμηρος, ὁ μὲν Κάρολος ἧττον, τὸ δὲ ξυμμαχικὸν ἀνέδην τε καὶ κατακόρως, νηπύτιοι ὡς ἑστῶτες ἐν μέσῃ ὑσμίνῃ δηϊοτῆτος, ὀνείδη ἐμυθοῦντο, καὶ αὐτοὶ αὑτοὺς ἐρύπαινον ἐς τὰ μάλιστα. τοῦ μὲν πολέμου ὄντος τέλους ἐν χερσί. ἐπέων δ' ἐνὶ βουλῇ. οἱ δὲ ἀργοὺς μὲν χεῖρας γλῶτταν δ' εἶχον ἐργάτιν, τοιγάρτοι καὶ δυσεπράγησαν, καὶ διὰ τὴν ὑπερηφανείαν ἧττον ἠλεήθησαν ζημιωθέντες. μὴ οὐ γὰρ ἦν καὶ ἀληθῆ ἦσαν τὰ ὀνειδιζόμενα μὴ βέλτιον ἄρα ἦν οὕτως ἀσκέπτως τε καὶ ἀνοήτως καὶ μεγαλορρημόνως ὥσπερ ἐξ ἁμάξης ἐπιφέρειν, τῷ εἰ μήτι ἄλλο, αὐτοκράτορι γοῦν ὑπὸ σφῶν αὐτῶν αἱρεθέντι. ὃς ἐπειδὴ οὐ τυραννίδ' ὥσπερ βαρβάρων ἔχει κατὰ τὸν τοῦ εὐριπίδου Θήσεα, ἀλλ' ἢν δίκαια δρῷ δίκαια πείσεσθ' ἂν εἰκὸς αὐτὸν, ἕξει πάντως καὶ τέλος ταῖς πράξεσι προσῆκον. οὐδεὶς γὰρ ὡς ἀποφαίνει ὁ παλαιὸς χρησμὸς ἀνθρώπων ἀδίκων τίσιν οὐκ ἀπέτισσε. ἡμῖν δ' ἄρα ἐκ θεοῦ ἡ δὲ δικαίωσις ἐπίπεμπτος ἐγένετο τοσαῦτα ἠσεβηκόσιν εἰς αὐτὸν καὶ οὕτως ἀχαριστήσασι τοσούτοις καὶ τηλικούτοις ἀγαθοῖς αὐξηθέντες. οὐκ ἔστι δὲ μοίρας τοῦ χρεὼν τ' ἀπαλλαγή καὶ οὐχ εἵμαρτο μόνον κακῶν βουλευμάτων, κακὰς ἀμοιβὰς γίγνεσθαι

βροτοῖς

p.410 βεροτοῖς, ἀλλὰ καὶ δεινὰ πάσχειν δεινὰ τοὺς εἰργασμένους. καὶ ταύτη οὖν ταῦτα πεφιλοσοφήσθω ἡμῖν, ὡς ἐν ξυγγραφῆς λόγῳ ἴσως ἀπειροκαλώτερον. ὡς δ' ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων περιστάσει ὡς οἶμαι διά τι τοῖς εὐτυχοῦσι περὶ τῶν παρόντων λογισμὸν καὶ τῶν μελλόντων προμηθείαν ἐμποιῆσαι. ἐπειδὴ δὲ περὶ τὸ Ἰγγελεσταδίου παρενέβαλον ἀμφοτέρωθεν αἱ δυνάμεις μετά τινας προγεγενημένας ἐκδρομάς, τῶν πλείστων γνῶμαι συνέτρεχον, τῷ Καρόλῳ ἐμπεριφθέντι πάντοθεν ἀνάζευξιν οὐδεμίαν ἔσεσθαι. καὶ οἱ τῇ δὲ τὴν ἐλπίδα τῆς τε παραυτίκα κατορθώσεως καὶ τῶν μετέπειτα δέ τι καὶ χρησίμως γενησομένων οὐκ ἂν πλείστου ἠλλάξαντο. καὶ ἐγράφοντο γράμματα ἐθρυλοῦντο πολλὰ μωρὰ καὶ κομπώδη. ἦν δὲ ἀληθὲς ὅτι προτερήματα ἔτι ἔχον τινα οἱ ξυμμαχικοὶ καὶ φοβηθέντων τῶν Καρολείων καὶ τοῦ στρατοπέδου ἅπαντος κεκινημένου, καὶ ἐρήμων τῶν σκηνῶν ληφθέντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Καρόλου χαζομένου εἰς τοὔπισθεν βάδην, τῶν ἄλλων σχεδὸν δρόμῳ ἀναχωρούντων, εἰ τῇ τύχῃ κατὰ πόδας ἠθέλησαν ἕπεσθαι. εἰ ἡγοῦνται ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τέλος ἐπιθεῖναι τῷ πολέμῳ ἐδύνησαν, ἀλλ', οὐ γὰρ τῇ δὲ ῥοπῇ ἔμελλε τὸ μόρσιμον, ἐπειδὰν ἐν τῷ ἐπιχειρεῖν ἔχρην τοὺς ξυμμάχους καὶ πεζομαχεῖν καὶ τειχομαχεῖν. ὄντος ἀντιπροσώπου τοῦ Ἰγγελεσταδίου, ὀχυρώματος ἰσχυροτάτου, ὄκνος τις ἔλαβε καὶ δεῖμα τὸ ξυμμαχικὸν ἐπακολουθεῖν τῇ τῆς νίκης ἐπιθυμίᾳ, ἄλλως τε καὶ πεποιθότας τῇ αὐτῶν πολλαπλασίᾳ δυνάμει πολύ, ᾗον περιγενήσεσθαι τοῦ Καρόλου, ἢ ἐκεῖνον καταπροέσθαι τι, ὅ τε παράλογον εὐπραγίας ἐν τῷ παραχρῆμα ἀθροισθῆναι τοσοῦτο στράτευμα ὑποποιήσης ἰσχὺν τὸ καὶ εἰς τὰ ὕστερα ἐλπίδος. ἐφθησαν μέντοι μετὰ ταῦτα βόθροι καὶ χώματα τὸ βάθος καὶ ὕψος οἷα ποῦ οὐ ῥᾳδίως ἁλωτ' ἂν γενέσθαι. οὕτω γοῦν παρεῖθη, τότε ὁ καιρὸς καὶ ἐκ τούτου, τὰ μὲν τοῦ Καρόλου ἐπὶ τὸ μεῖζον αὔξεσθαι, τὰ δὲ τοῦ ξυμμαχικοῦ ἠρέμα ἀπομαραίνεσθαί τε καὶ ἀναποδίζεσθαι ἤρξαντο. ἔπειτα γοῦν τῶν Βελγικῶν τοῦ Καρόλου στρατηγῶν τις Βυρενεῖος τοὔνομα ἑπτακισχιλίας ἵππους καὶ πεζῶν τρεῖς μυριάδας ξυναγαγών, διαβαλλόμενος τὸν Ῥῆνον εὐθὺ πρὸς τὸν Κάρολον

atrocia etiam perpeti eum, qui perpetrauerit. Sed philosophatum satis est, ac fortasse ineptius in hoc genere scriptionis. Possint tamen (credo) hæc in tali rerum statu fortunatos monere, vt de præsentibus accuratius cogitent, & de futuris prudentius consulant. Cæterum vbi prope Ingolstadium vtriusque partis copiæ conuenere, post excursiones aliquas plurimorum sententiæ eo inclinabant, vt putarent Carolum circumuentum vndique exercitum reducere non posse. Atque hi spem conceptam de rebus & in præsentia statim, & paulo post præclare & vtiliter gerendis magno non permutassent. Iamque scribi literæ, & multa dici stolida & inanis iactantiæ plena. Sane verum erat, potuisse tum confœderatorum res esse superiores, Carolinis metu perculsis, adeo vt castris motis tentoria deserta relinquerentur, & ipse Carolus pedetentim retrocederet, reliqui curriculo: si saltem e vestigio fortunam voluissent sequi. Sunt qui putant, illo die potuisse eos finem bello imponere. Sed (neque enim futurum erat, vt fatum huc propenderet) quando confœderatos, si sequi vellent, oportebat & pedestri pugna dimicare, & mœnia oppugnare: cum ex aduerso esset Ingolstadium munitio validissima: cunctatio quædam & metus inuasit confœderatos, quo minus victoriæ cupiditatem persequerentur, præsertim cum freti suis copiis numero longe superioribus, multo facilius se victores fore putarent, quam illum progressurum. Ac felicitas illa, quam præter spem experti erant, in repentina tanti exercitus collectione, spem futurorum confirmabat. Verum enimuero posthac conspectæ fuere fossæ & aggeres, tanta profunditate & altitudine, vt facile expugnari potuisse non viderentur. Ita igitur tum occasio illa omissa. Atque ex eo tempore Caroli res magis magisque augeri: Confœderatorum contra sensim flaccescere, & retro ferri. Atque ex Belgio dux quidam Caroli nomine Burenius, septem millia equitum, & triginta millia peditum collecta, transgressus Rhenum, ad Carolū magna celeritate ad-

Sleidanus lib 18. p. 536. Hortleder Tom. 2. lib. 3. c. 3.

Sleidanus lib. 18. in.

adducebat. Atque his insidiabantur quidem prope Francofurtum copiæ confœderatorum, cum & vrbs illa horum partes iuuaret, & Oldeburgius militem coëgisset. Sed quia pares hostibus non erant, ideo Belgæ prætererierunt, confœderatis e vestigio illos sequentibus. Multorum autem sermonibus affirmabatur, nonnullos, qui Hessiaco fide data in se Rheni custodiam receperant, & transitum & traiectum hostibus parasse. Sed de his neque facile, neque tutum est aliquid certi pronunciare, cum homines in promittendo valde cauti esse soleant, & si quid peccatum est, ne videatur, speciose ad alias causas referant. Hoc igitur in medio relinquatur, & vnusquisque, vt volet, de eo coniiciat. Confœderatis autem vbi innotuit Belgarum aduentus, quem præpropere significabant tum ii, qui cum ipsis sentiebant, tum alii etiam nonnulli, quibus obscurum erat, quonam Caroli felicitas euasura esset, cuius potentia tum, quam nemo negare poterat, terribilis videbatur, nisi confœderatis prospere aliquid cederet. Atque hi rebus suis prospicere, & nescio quo consilio Belgicis iis transitum præbere, vt ita omnes integre ad Carolum congregarentur. Quo pacto autem præbuerint, dicere non possum.

Sleidanus lib. 19. p. 545.

Transierunt tamen e ciuitate Rubra appellata, recta ad montem Noricum, ibidemque commorati, nullo deinceps impediente ad Carolum accesserunt. Porro intelligentiores tum de vltimo euentu statim ratiocinando concludere, ac videre Fortunæ flatum confœderatis esse aduersum; alii ex rudi & imperito vulgo execrationibus & vanis sermonibus conabantur corrigere id quod factum erat, atque ita debellare qui iam superiores erant. Confœderati autem, cum iam aduenissent, & ii, qui Belgas secuti fuerant, etsi equitatu aduersariis pares non erant, prælio tamen decertare statuerunt. Cumque ad hoc & occasio inuitaret, & tribuni incitarent, Carolus tamen ne sic quidem voluisse perhibetur acie cum hoste congredi, vel

ἔπειτα οὖν δὲ πορευόμενος. ἐνήδρευον δὲ καὶ περὶ τὸ Φραγκόπορον δυνάμεις τῆς ξυμμαχικῆς, τῆς τε πόλεως συμπραττούσης, καὶ τοῦ Ὀλδεμπυργίου ξυναγείραντος. ἀλλ᾽ οὐ γὰρ ἀντίπαλοι τοῖς πολεμίοις ἦσαν, παρῆλθον ἐκεῖ οἱ Βέλγαι, τότε οἱ τοῦ ξυμμαχικοῦ ἐνταῦθα ἐπὶ πόδα ἠκολούθουν. διεφημίζετό τε ὅτι τινὲς ὑποσχόντες τὴν τοῦ Ῥήνου φυλακὴν καὶ πιστὰ προσδεχόμενοι τῷ Ἡσσιακῷ πᾶν τοὐναντίον τό τε τὴν τε δίοδον καὶ τὸν διάπλουν τοῖς πολεμίοις παρασκευάσασθαι. ἀλλὰ περὶ τούτων οὐκ ἔστι πρόχειρον οὐδὲ ἀσφαλὲς ἀποφῆναί τι, τῶν τε ὑποσχέσεων πάνυ εὐλαβῶς γιγνομένων, καὶ τῶν σφαλέντων πρὸς τὸ μὴ δοκεῖν ταῖς εἰς ἄλλους ἀεὶ τῶν αἰτιῶν ἐπιφοραῖς καλλωπιζομένων. τοῦτο οὖν ἐν μέσῳ κείσθω, καὶ εἰκαζέτω περὶ αὐτοῦ ἕκαστος ὡς βούλεται. ἐπειδὴ δὲ γνώση ἐγένετο τοῖς ξυμμάχοις ἡ τῶν Βέλγων ἔφοδος, πάνυ γὰρ προθύμως ἐσημαίνετο ὑπό τε τῶν ξυμφρονούντων καὶ ἄλλων τινῶν οἷς ἡ τοῦ Καρόλου εὐτυχία ποῖ χωρήσειεν ἂν ἄδηλον ἐδόκει, καὶ φοβερὸν ἦν τό τε ἀναντίρρητον τό τε κράτος ἦν μὴ προχωρήσῃ τι τοῖς ξυμμάχοις, σκεψάμενοι ἐκεῖνοι μετὰ σφῶν αὐτῶν καὶ οὐκ οἶδ᾽ ὅπως βουλευσάμενοι, παρῆκαν τὰς δυνάμεις ὥστε ξυναλισθῆναι μετὰ τοῖς περὶ τὸν Καρόλον πάσας ἀπεριςκόπτους. καὶ πῶς μὲν παρῆκαν, οὐκ ἂν ἔχοιμι εἰπεῖν. παρῆλθον δ᾽ οὖν ἀπὸ τῆς ἐρυθρᾶς καλουμένης πόλεως εὐθὺ τὸ νορικὸν ὄρος, καὶ αὐλισάμενοι πρὸς αὐτὸ ἐβάδισαν ἀκολύτως τὸ λοιπὸν ἕως τοῦ Καρόλου. τότε οὖν οἱ συνετώτεροι εὐθὺς ξυνελογίζοντο τὸ ἔσχατον ἐκβὰν, καὶ τὴν τοῦ ξυμμαχικοῦ ἀντιπνέουσαν τύχην καθεώρων. οἱ δὲ ἄλλοι ἅ τε δὴ ὄχλος ἀγνώμων, κατάραις τε καὶ ματαιολογίαις ἐπειρᾶτο ἐπανορθώσασθαι δῆθεν τὸ γεγονὸς, καὶ καταβαλέσθαι τοὺς κρείττους ἤδη ὄντας. οἱ δὲ ξύμμαχοι προσγενόμενοι ἤδη καὶ τῶν τοῖς Βέλγαις ἐπακολουθησάντων καίπερ τῇ ἵππῳ οὐκ ἐξισούμενοι τοῖς ἐναντίοις, ὅμως ἐπεθύμουν τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης. καὶ ἐκκαλοῦντος πρὸς ταύτην τοῦ καιροῦ καὶ ὑποτρεπόντων τῶν στρατηγῶν οὐδ᾽ οὕτως ἐλέγετο ὁ Κάρολος συμβαλεῖν παντὶ τῷ στρατῷ ἐθελῆσαι, ἤτοι φειδοῖ τῶν

παρ

p. 41. παρ᾽ ἀμφοτέροις στρατιωτῶν πολλῶν τε καὶ ἀγαθῶν, ἢ συνέσει τῆς τε αὐτοῦ δυνάμεως, καὶ τῆς τῶν ἐναντίων χρόνου ἐγγινομένου ἀδυναμίας. ἀμέλει καὶ εἰπεῖν λέγεται, ὅτι αὐτὸς μὲν εἴη πολεμιστὴς ἐπὶ ὅλον ἐνιαυτόν, ἐκεῖνοι δὲ ἐφ᾽ ἡμέραν μίαν. οὕτω γοῦν ἐμάχοντο ἐπὶ πολλοὺς μῆνας, ὥστε ἀδιαλείπτως γίγνεσθαι ἀκροβολισμοὺς διεξῆς τε καὶ ὑπαγωγὰς καὶ καταδρομάς, ἐν αἷς οὐ πολύ τι ἥττους ἦσαν οἱ ξυμμαχικοί, ἀλλὰ καὶ ὑπέρτεροι μᾶλλον. τῶν γοῦν Ἰταλιωτῶν οὐ πάνυ πολλοὶ ἀπὸ πλείστων ἴσων ἀφίκοντο ἀνακομισθέντες ζωοὶ ἐς τὴν πατρίδα. ἐπέσκηψε γὰρ καὶ νόσημα δεινὸν πρῶτον εἰς τὸ τοῦ Καίσαρος στρατόπεδον, μετέπειτα καὶ ἐφοίτησε καὶ τὸ τῶν ξυμμαχικῶν. καὶ τὸ τῆς ὥρας ἤδη ἦν ἐπὶ φθινοπώρου φθοροποιὸν τῶν σωμάτων· καὶ οἱ τοῦ ξυμμαχικοῦ ἀθρόως μᾶλλον ὥσπερ τῆς τοῦ κακοῦ ὕλης ἔνδοθεν συλληφθείσης ἐν τῷ παρεπομένῳ χειμῶνι ἀπέθνησκον πάνυ τε χαλεπῶς καὶ ἐλεεινῶς, ἄνδρες ῥώμῃ τε σώματος καὶ περιουσίᾳ ψυχῆς ἄριστοι. ἀλλὰ τότε, ἐν τῷ Καίσαρος στρατοπέδῳ λοιμὸς ἐγένετο μέγας καὶ ἰσχυρός, ὥστε καὶ τῶν δημοσιευόντων ἰατρῶν τινας προσιόντας τοῖς ἀσθενοῦσιν ὡς θεραπεύσοντας φθαρῆναι. τῶν δὲ ὁμοσκήνων κοινῇ, ξυνδιαιτωμένων δὲ πολὺ μᾶλλον. μόνον γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου πίνειν τινὰ ἐχρῆν τῷ νοσοῦντι καὶ εὐθὺς συνέβη ἐπίληπτον ὑπὸ τῆς νόσου γενέσθαι καὶ αὐτόν. ἐπικαλεῖται δὲ ἐκείνη ἰβηρική, ἐπειδὴ τὸ τοῦ Καίσαρος στρατιωτικὸν τὸ πρῶτον κατέλαβε, καὶ ἦν φλὸξ δεινή τις ἔνδον σὺν κεφαλαλγίαις τε καὶ τῆς φάρυγγος ἔγκαυσις δίψα τε ἄπαυστος καὶ βὴξ τὸ στῆθος διέσειε, καὶ πνεῦμα ὄζον τι ὑπόγλυκυ φθῶδες. ἐπεγίνοντο τοῖς μὴ ἀκριβῆ θεραπευομένοις φρενίτιδες, οἳ καὶ ἀπέθνησκον σχεδὸν ἅπαντες. τοῖς δ᾽ ἄλλοις καὶ εἰς δυσεντερίας καὶ περιωδυνίας τῶν κώλων ἐτελεύτα, ὧν καὶ ῥᾶσαι τινὰς ξυνέβη· πάντως δὲ οἱ φθειρόμενοι πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν πλείους ἦσαν. ὁ δὲ Κάρολος οὐ μόνον ὅπλοις νικῆσαι τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ καὶ τεχνάζεσθαί τι πρὸς τὴν ἐκείνων καταστροφὴν ἐσπούδαζεν. ἐνθυμούμενος δ᾽ εἰ πόλεμον ἐπὶ τὰς χώρας αὐτῶν ἐφήσει, ὅτι διαναγκάσει τάς τε γνώμας καὶ ἀμ-

quod parceret militibus ex vtraque parte & numero & virtute præſtantibus vel quod conſcius ſibi eſſet ſuæ potentiæ, & aduerſariorum imbecillitatis, ſi bellum duceretur. Quin etiam dixiſſe fertur, *ſe eſſe bellatorem per integrum annum, illos per vnum diem.* Ita igitur per aliquot menſes pugnatum eſt, vt ſine intermiſſione fierent velitationes, vtque & inſequerentur, & ſe reciperent, aut etiam incurſiones facerent, in quibus omnibus non multum inferiores erant confœderati, imo etiam potius ſuperiores. Atque Italorum ſatis pauci admodum, de magno numero, qui venerat, ad ſua viui redierunt. Grauis enim lues primum Caroli caſtra inuaſit, transgreſſa deinde etiam in Confœderatorum. Et tempus Autumni erat alias corporibus noxium. Atque ex Confœderatis, materia mali quaſi intus concepta, ſequente hyeme complures moriebantur ægre & miſerabiliter, viri & corporis robore, & animi præſentia præſtantiſſimi. Inque caſtris Caroli tum peſtis graſſari ingens, quæ celeriter homines interimeret: adeo vt etiam ex medicis nonnulli, qui ad infectos curationis cauſa accederent, extinguerentur. Ex contubernalibus vero & conuictoribus multo plures. Nam ſi cui tantum ex eodem poculo bibendum erat, e quo ægrotus biberat, ſtatim morbo corripiebatur. Appellabatur autem lues Hiſpanica, eo quod primum Cæſaris exercitum afflixiſſet. Sentiebatur intus grauis æſtus, cum capitis doloribus, & inflammatione faucium, & ſiti, quæ ſedari non poſſet. Accedebat tuſſis pectus concutiens, & halitus redolens ſubdulce aliquid & tabificum. Sequebatur in iis, qui non diligenter curabantur, phrenitides, qui ferme omnes moriebantur; aliis malum hoc deſinebat in dyſenterias & colicos dolores, ex quibus nonnulli conualuere. Omnino tamen maior numerus eorum erat, qui interibant. Porro Carolus non tantum armis aduerſarios vincere, verum etiam callide aliquid excogitare ſtudebat, quod eſſet illis funditus euertendis. Secum igitur animo reputans, fore, vt ſi bellum in illorum territoria transferat, & ſententiæ diſtra-

Sleidanus lib. 18. p. 550.

Sleidanus lib. 18. p. 547. Hortleder Tom. 2. lib. 3. c. 39. & sqq. Thuanus lib. 2. Sagittarius Hist. Io. Friderici §. 17.

distraherentur, & hebetarentur præsentes actiones. Missis igitur literis ad Misnensium ducem Mauritium filium Henrici, qui patruelis fuisset Ioannis patris eius, qui tum erat Saxonicus elector, mandauit ei, vt Imperator, vt occuparet Saxonici ditionem, simulque ostendit, si ipse tergiuersetur, alios eam sibi subiecturos, ipsumque ita omnibus priuatum iri. Cum enim nescio qua de causa sub initium belli Confœderati dicerent se vim illatam repellere, nihilominus tamen iuriiurando, quo omnes Principes qui Imperatoriam dignitatem obtinet obstricti sunt, Cæsari & Regi renunciarant, quod fieri necesse non erat (vt videtur) si verum erat ipsos defendere vim, non inferre. Misnensium igitur dux, simul veritus ne mulctaretur, si dicto audiens non fuisset, simul ratus graue esse, non parere petitioni Cæsaris, cum sciret regem Ferdinandum cum alias habere copias paratas, tum equites Pannonicos, *Hussaros* appellatos, quos etiam in superiora regionis loca impressionem fecisse cognouerat: Confœderatorum autem exercitum dilabi, & omnibus ex locis cognatum ita circumdari audierat, vt prorsus nequeat cum suis copiis redire. His omnibus persuasus, rem tunc aggressus est, literis tamen ante ad Confœderatos missis, quibus ostendebat, sibi territorium cognati occupandum esse, nisi velit prorsus eodem spoliari: promittebatque si quæ inter Carolum & cognatum compositio fiat, se iudicio de occupatis concessurum esse ditionis proceribus. Hæc autem Saxoni videri fraudulenta & dolosa, indignissime ferenti, quod auderet ille adeo infidum se exhibere erga cognatum. Nonnihil igitur minari, & confœderatis autor esse, vt responderent ipsi, se non passuros, si quid noui aduersus cognatum moliretur. Ita igitur cum clades insuper accepta esset, in locis superioribus, vbi non minus duo millia ab Hussaris miserabiliter & turpiter concisa fuerant, Mauritius rem aggressus est, & adortus eos, qui proximi erant, cum significasset iis, qui cognato parebant, eos dein-

Sleidanus lib. 18. p. 553. Hortleder Tom. 2. lib. 3. c. 4.

καὶ ἀμβλυνεῖ τὰς παρούσας πράξεις, οὕτω δὴ [illegible] ἀπέστελλε τῷ τῆς μυσίας ἡγεμόνι ὄντι τῷ ὀνορίχου ἀνεψιοῦ γεγονότος τοῦ ἰωάννου τοῦ σαξωνικοῦ ἀρχαιρεσιαστοῦ τῶν ἑπτὰ πατέρος, καὶ παρήγγελλεν ἐντολὴν δοὺς ὡς αὐτοκράτωρ καταλαβεῖν τὰ τοῦ σαξονικοῦ καὶ ἐπαρχίας ἣν αὐτὸς ὀκνήσῃ, ἄλλους ἐκεῖνα ποιήσειν ὑφ' ἑαυτοὺς καὶ στερήσεσθαι αὐτὸν ἁπάντων. ἐπεὶ γὰρ οὐκ εἶδα διά τι, πολεμεῖν ἀρξάμενοι οἱ ξύμμαχοι, καὶ φάσκοντες ἀμύνεσθαι ἐπιφερομένην βίαν, ὅμως τοὺς τοῖς ὅρκους τῷ καίσαρί τε καὶ βασιλεῖ ἀπεκήρυξαν οἱ ἐπώμοτοι γίγνονται οἱ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς αὐτοκρατορικῆς ἄρχοντι, οὐκ ἐὸν δέον, ὡς ἔοικεν, εἴπερ ἀμύνεσθαι τὴν βίαν καὶ οὐκ ἐπιφέρειν αὐτοὺς ἀληθὲς ἦν. ὁ γοῦν τῶν μυσῶν ἡγεμὼν ἅμα τε δεδοικὼς μὴ ζημιωθῇ ἀνηκουστήσας ἅμα τε τῇ καίσαρος ἀξιώσει ἀπειθῆσαι δεινὸν ἡγησάμενος καὶ εἰδὼς τὸν βασιλέα ἔχειν ἄλλην τε δύναμιν ἡτοιμασμένην, καὶ δὴ καὶ ἱππέας παννονικοὺς τοὺς ὀνομαζομένους οὐσσάρους, οὓς καὶ ἤδη εἰς τοὺς ἄνω τῆς χώρας τόπους ἐσβεβληκέναι ἐγνώκει, καὶ ὅτι τὸ τῶν ξυμμάχων στράτευμα διαλύεσθαι καὶ πάντοτε κυκλοῦσθαι τὸν συγγενῆ καὶ ἀμήχανον εἶναι αὐτῷ τὴν μετὰ δυνάμεως ἀναστροφὴν πυθόμενος, ἐπέστησε τό τε δὴ ἐπέβαλε τῷ ἐγχειρήματι, γράψας δ' ὅμως πρότερον πρὸς τὸ συμμαχικὸν καὶ ἐνδείξας, ὅτι καταληπτέον εἴη τὰ τοῦ συγγενοῦς ἦν μὴ βούλοιτο παντάπασι στερήσεσθαι. καὶ ὑπισχνεῖτο ἄντι ξυμβῆ μεταξὺ τοῦ τε καίσαρος καὶ τοῦ συγγενοῦς, τῆς περὶ τῶν καταληφθέντων τοῖς ἐν τῇ χώρᾳ πρώτοις διαδικασίας παραχωρῆσαι. ταῦτα δὲ τοῖς ἀμφὶ τὸν σάξονα ἀπάτη καὶ δόλος ἐφάνη, καὶ δεινὰ ἐποίουν εἰ τολμήσειεν ἐκεῖνος οὕτως περὶ τὸν συγγενῆ ἄπιστον αὐτὸν παρασχεῖν καὶ ἀπείλουν δέ τι [illegible], καὶ τὸ ξυμμαχικὸν ἔπειθον ἀποκρίνεσθαι αὐτῷ εἴ τι κατὰ τοῦ συγγενοῦς νεωτερίσειε ὡς αὐτῶν οὐ περιοψομένων. οὕτω δὴ καὶ γινομένου εἰσέτι τοῦ τραύματος περὶ τοὺς ἄνω τόπους ὅπου οὐ πολὺ μείους τῶν δισχιλίων ὑπὸ τῶν Οὐσσάρων οἰκτρῶς τε καὶ αἰσχρῶς κατεκόπησαν, ὁ τῶν μυσῶν ἡγεμὼν μεταχειρισάμενος τὸ πρᾶγμα ἐπέθετο τοῖς πέλας καὶ ἤρξατο προσαγορεύειν τοῖς ὑπηκόοις τοῦ συγγενοῦς

νεῦς ὅτι μετὰ τοῦτο ὑπ' αὐτῷ ἔσονται. τόδε δ' ἀπεδέχετο ἄλλῃ ἄλλος. καὶ ἦσαν λόγοι παντοῖοι μάλιστα τῶν μὲν εἰδότων οὐδέτι ἀκριβὲς, ὑπὸ νοεῖν δὲ καὶ δοξάζειν περὶ ἁπάντων εἰωθότων καὶ δύσφημα πολλὰ καὶ ὑβρικὰ, καὶ συκοφαντικὰ διεδίδοντο, διαβαλλομένων ὡς ἔτυχε παρ' ἀμφοῖν ἀεί τινων τοὺς ἑτέρους. τῷ δὲ Σαξονικῷ καὶ ξυμβουλεῦσαι ἔφασάν τινας, μὴ παντελῶς ἀπαλλοτριοῦν τὸν ξυγγενῆ μηδὲ τοῦτο τὸ ἔμφυλον κακὸν παρὰ τὰ πρότερα ἐγεῖραι, ἀλλὰ δουλεύσαντα τῷ καιρῷ φιλοφρονέστερον ἀποκρίνασθαι αὐτῷ, εἶναί τε νεανίαν ἐκεῖνον, καὶ ἐλπίζεσθαι ἴσως ὑπό τινων ὥστε καὶ μειζόνων ἐπιθυμῆσαι, καὶ προφάσεως μόνον δεῖσθαι διὰ τὰς ἔχθρας διαμενούσας ἔτι περί τε τῶν γειτονικῶν ἐγκλημάτων καὶ ἄλλων ἕνεκα ὧν εἰ δέοι αὐτός. εἰκάσαι δὲ ὅτι ἀκίνδυνος εἰς ἅπαν ἡ καθύφεσις, τὴν γὰρ νίκην ἔσεσθαι ἢ αὐτῶν, καὶ τότε ῥᾳδίως ἀποληψεσθαι τὰ παραχωρηθέντα, ἢ τοῦ Καίσαρος εἶναι ἄρα βέλτιον ἔχειν καὶ τἀκείνου τὸν συγγενῆ ἢ ἕνα τῶν ἔξω, ἢ συνθεμένους εἰρήνην ποιήσεσθαι, καὶ οὕτως δὴ πρόχειρον γενήσεσθαι τὴν ἀνάκτησιν. ἀλλὰ τούτοις ὑπ' ἄλλων τινῶν τῶν μηδὲν ἐνδοῦναι τῷ ψευδοξυγγενεῖ καὶ ἀμνήμονι τῶν τε εὐεργεσιῶν ὧν αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ πρότερον ἐκ τοῦ ξυμμαχικοῦ ἀπέλαυον νομιζόντων χρῆναι, ἀντειλεχθῆναί τε πολλὰ ἐφάσκετο, καὶ οὐδεὶς προσεχώρει τῇ γνώμῃ. καὶ ἐγράφοντο γράμματα ἀπειλῶν τε καὶ τῶν πρὶν εὖ πεποιημένων ὑπομνήσεως καὶ σχεδὸν ὀνειδήσεως μεστά. καὶ ᾤοντό τινες τὸν σαξονικὸν ἄρχοντα οὔτε ἔχοντα τοὺς χρηστὰ λέγοντας, καὶ κακῶν ἀνθρώπων ὁμιλίας μᾶλλον ἐπιδιδόντα ἑαυτὸν, οὐθ' ὑπ' ὀργῆς οἷόν τε νοῆσαί τε καὶ φρονῆσαι εὖ, τότε παρ' ἀμφότερα ἐσφάλθαι. ἐκ δὴ τούτου ἐλέγοντό τε καὶ ἐπράττοντο κόσμῳ παρὰ τῷ ξυμμαχικῷ οὐ πάνυ πολλά. οὐ γὰρ ἔτι πάνυ ὁμοθυμαδὸν ἐστρατεύοντο, καὶ ὑπόπτως εἶχον πρὸς ἀλλήλους, καὶ βαρυνόμεναι ταῖς δαπάναις αἱ πόλεις γλισχρότερον ἐπῆρχον ταῖς εἰσφοραῖς καὶ ἐν αὐταῖς τι ἐκακίζετο πρός τε τὸ τοῦ πολέμου μῆκος, καὶ τῶν στρατηγούντων πολυτέλειαν. εἰς γὰρ τοὺς πο-

cepe fub ipfo fore. Id quod alii aliter accipiebant. Et varii erant fermones, maxime eorum, qui ignari omnium, neque accurate de negotiis edocti, confueuerunt tamen & fufpicari & opinari de omnibus. Diuulgabantur autem tum multa maledicta contumeliis & calumniis referta, cum nonnulli alios apud vtrosque forte criminarentur. Saxonico autem quofdam hoc confilium dediffe aiebant, vti ne prorfus a fe abalienaret cognatum, neque hoc inteftinum malum præter fuperiora excitaret, fed tempori inferuiret, ac amantius refponderet ipfi, effe eum adhuc iuuenem, & fortaffe ab aliquibus inflari ad cupiditatem maiorum, & colore tantum aliquo indigere, propter fimultates adhuc refidentes, tum de controuerfiis in vicinia exortis, tum de aliis, quæ ipfi nota effent. Putare autem fe in omnem partem periculo carere illam fubmiffionem: victoriam enim aut penes ipfos futuram, & tunc facile poffe recuperari, quibus ceffiffet, aut penes Cæfarem, & tum fimiliter melius effe, ipfius ditionem a cognato obtineri, quam ab aliquo externo. Quod fi res componantur, & pax fiat, recuperationem fore in procliui. Sed contra hæc multa dicta fuiffe ferebatur ab iis, qui nihil concedi volebant pfeudocognato illi, & immemori beneficiorum, quæ ipfe & pater eius a confœderatis accepiffet. Itaque nemo ad fuperiorum fententiam acceffit. Ac literæ tum fcribi minaces, quibus commemorabantur, & propemodum exprobrabantur beneficia fuperiori tempore collata. Et putabant nonnulli, Saxonicum principem malorum hominum colloquiis & congreffibus plus æquo vtentem, cum non haberet, qui boni aliquid dicerent, neque ipfe præ iracundia quod optimum effet, intelligeret, vtrobique grauiter deliquiffe. Ex eo tempore pauca & dicebantur & agebantur ordine apud confœderatos. Non enim amplius concordibus animis bellum gerebatur, & nonnihil inuidiæ & fufpicionis inter ipfos focios nafci, ac Ciuitates grauatæ fumtibus reftrictiores effe in contribuenda pecunia, & minus commode loqui, tum de belli diuturnitate, tum de nimiis Ducum fumtibus, quod maior pars pecuniæ impenderetur in eos, qui pluribus ftipendiis alerentur, atque ita ce-

lerrime quæ collata eſſent, abſumerentur. Minus igitur deinceps promptæ erant, cum neque belli finem, neque ſuæ denudationis viderent. In copia autem Ducum, & conſiliorum inconſtantia animaduerti, & quæ decreta eſſent, enunciari. Carolus autem Imperator, & promus belli ſolus, & omnia & vtilius & maiori cum contentione, adminiſtrare, & opperiendo occaſionem hoſtium errata obſeruare. Ac pecuniam partim ipſe ſecum adduxerat, partim a ſacerdotali ordine accipiebat, & cum aliquando compoſitionis mentio fieret, tale aliquid dixiſſe fertur, *Eam nunquam futuram, dum Sacerdotalis ordo & Ciuitates opibus affluant.* Confœderatorum igitur magni ſpiritus langueſcere, & pacis illi cupidi eſſe. Ac omnia ad diſſolutionem ſocietatis illius decennalis ſpectare, cum caſu quodam illud ipſum tempus elapſum eſſet. Belli tamen Duces volebant videri, ſe adhuc ſpem habere de victoria, ſi recte res adminiſtrarentur, & ex vtriſque caſtris mittebantur ad omnia loca epiſtolæ, quibus ſua errata quisque legeret, aliorum exaggeraret, nonnulla etiam affingeret. Et ex Cæſaris caſtris miſſæ continebant diſceſſionem & fugam, & inopiam pecuniæ, & mutuam inter ipſos ſocios ſimultatem. Confœderatorum vero literæ & res ſuas validas & firmas eſſe nunciare, & tragice inſectari aduerſariorum maxime Italorum & Hiſpanorum crudelitatem & impuritatem, quæque ab illis nefarie perpetrata eſſent, belluarum more, ſine vlla commiſeratione tum in paſtores Eccleſiarum, tum in fœminas, cædesque & rapinas & concubitus nefandos, & libidinum turpitudinem intolerabilem, ſtupraque virginum, & raptus liberûm deplorare, & atrocius exaggerare, notisque ſignificare. Atque maior pars horum ficta nequaquam erat. Putabantur autem tanto grauiora & aſperiora, quanto minus horum locorum homines ea experti fuerant, & magis fando apud alios flagitioſe admiſſa cognouerant, quam ipſi ſuis oculis viderant. Fiebant igitur vota

λυμοιρίτας ὧν ἀριθμὸς μέγας πλεῖστος ὅσον τοῦ p.486. μισθοῦ διεδίδοτο, καὶ τὰ ξυνεισφερόμενα οὕτω τάχιστα ὑπηναλώθη, καὶ ὄκνος τὸ ἔπειτα τῶν τοῦ πολέμου τέλος οὔτε τῆς αὐτῶν ἀποψιλώσεως καθορώντων. πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἡγεμονευόντων καὶ ἀκαταστασία ἦν ἐν τῷ βουλεύεσθαι, καὶ τῶν δοξάντων ἐξαγγελίαι. Κάρολος δὲ ἦν γὰρ αὐτοκράτωρ τε καὶ ταμίας αὐτὸς μόνος ἅπαντα καὶ χρηστοτέρως καὶ πρακτικωτέρως καὶ συντονοτέρως μετεχειρίζετο καὶ ἐκαιροφυλάκει ἐπιτηρῶν τὰ τῶν πολεμίων σφάλματα. τῶν δὲ χρημάτων τὰ μὲν αὐτὸς ἔχων ἦλθε, τὰ δὲ ἐφοίτα παρὰ τοῦ ἱερατικοῦ. ὅθε καὶ τοιοῦτο λέγεται ἀποφθέγξεσθαι προτεινομένης συμβάσεώς ποτε· ὅτι αὐτὴ οὐκ ἂν γένοιτο τοῦ ἱερατικοῦ καὶ τῶν πόλεων εὐπορούντων χρήμασι. καὶ παρήκμαζεν ἤδη τὸ φρόνημα καὶ τῆς εἰρήνης ἱμείροντο πάντα τε ὡς πρὸ διάλυσιν τῆς δεκαετοῦς ξυμμαχίας ἤδη καὶ τοῦ χρόνου σχεδὸν ἵκοντας ἐς τέλος οὕτως συνεκύρησε. οἱ δὲ πολέμαρχοι ὅμως ἤθελον φανῆναι ἐλπίδα ἔτι ἔχειν ὡς περιγενησομένων αὐτοῖς τῶν πραγμάτων ἣν ἀντιλάβωνται, καὶ ἐξ ἀμφοῖν τοῖν στρατοπέδοιν περιεπέμποντο ἐπιστολαὶ τὰ πλάσματα ἴδια οἷαι τ' ἐπικρύψαι, τὰ δ' ἄλλα ἐπὶ τὸ μεῖζον ἆραι, καὶ τὰ πρὸς αὐτὸν λογοποιῆσαι. αἱ μὲν ἐκ τοῦ καίσαρος στρατεύματος περιέχουσαι ὑποχώρησιν καὶ φυγὴν καὶ ἀχρηματίαν καὶ πρὸς ἀλλήλους δυσκολίαν τοῦ ξυμμαχικοῦ. αἱ δὲ ἀπὸ τοῦ ξυμμαχικοῦ καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς εὖ ἔτι καὶ ῥωμαλέως ἔχοντα ἀπήγγελλον, καὶ ἐναντίων μάλιστα δὴ τῶν Ἰταλιωτῶν τε καὶ Ἰβήρων τὴν ὠμότητα καὶ μιαρίαν διετραγῴδουν, τάτε τολμώμενα ἀνοίτως τε καὶ θηριωδῶς εἰς τε τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένας. καὶ παρανομούμενα εἰς τὸ γυναικεῖον φῦλον. σφαγάς τε καὶ ἁρπαγὰς καὶ μίξεις ἀνοσίους καὶ αἰσχρουργίας ἀφορήτους, καὶ διακορεύσεις τῶν παρθένων καὶ ἀπαγωγὰς τῶν τέκνων θρηνοῦντες καὶ ἐπὶ τὸ μεῖζον δεινοῦντες ἅπαντα ἐσήμαινον τοῖς γνωρίμοις. καὶ τὰ μὲν πλείω τούτων ἐπέπλαστα μὲν οὐδαμῶς, ἐνομίζοντο δὲ τόσῳ βαρύτερα καὶ χαλεπώτερα, ὅσῳπερ ἀπείρως μᾶλλον εἶχον ἢ τῇ δε ἄνθρωποι αὐτῶν, καὶ ἀκοῇ μᾶλλον παρ' ἑτέροις ἀνομηθέντα ἢ παρὰ σφῶν αὐτῶν ὄψει ἐπέγνωσαν. ἐποιοῦντο οὖν

εὐχαὶ

p.416. εὐχαὶ καὶ δεήσεις πρὸς τὸν θεὸν τοῦ φυλάσσειν τὴν γερμανίαν καὶ ἀπείργει οὕτω βάρβαρον καὶ ἐπιμανῆ ἐμπαροίνησιν τῶν οὔτε θεὸν φοβουμένων, οὔτ' ἀνθρώπους αἰδουμένων ἐχθρῶν, μήτε ἐᾶσαι ἐπί τε κεφαλὰς καὶ οἴκους αὐτῶν ἐμβάλλειν τε καὶ ἐπιδραμεῖν τοὺς οὐδὲν ἠπιώτερον ἤπερ Τούρκας ἢ Σαρρακηνοὺς προσοίσειν αὐτοῖς μέλλοντας. καὶ ταῦτα μὲν οὔτε πρὸς ἀποστροφὴν τῶν κακῶν ἐν δέει ὄντες ᾔτουν παρὰ τοῦ θεοῦ. ὁ δὲ οὐκ ἄρα εἰσήκουεν, ὅτι χρόνου δῆτα περίοδος παρῆν ὥστε τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν μισθὸν λαβεῖν τινὰ τῆς ἄγαν, ἀλλ' ἐπάνειμι γὰρ πρὸς τὰ προκείμενα. ὁ μὲν τῆς μυσίας ἡγεμὼν οὐδενὸς παρὰ τοῦ ξυγγενοῦς περὶ τῆς χώρας καταλήψεως προσχωροῦντο, ἔχων τε τοὺς ὀυσσάρους καὶ πεζὸν εἰς τετρακισχιλίους καὶ ἵππον ἀριθμῷ τε οὐ μεμπτὴν, καὶ κάλλει ὑπερέχουσαν, προσῆγε τε αὐτῷ τοὺς τοῦ ξυγγενοῦς ὑπηκόους, καὶ τὰς πόλεις ἐπερχόμενος καθίστατο τὰ ἐν αὐτοῖς καὶ ὁρκομώτει τοὺς ἀεὶ προσγενομένους, ὡς νῦν ἔθος ἐπικρατεῖ, οὐκ ἀγαθὸν ὂν δίδαγμα τῆς τῶν ὅρκων εὐμαροῦς μεταθέσεως. ἀπήντει δ' αὐτῷ οὐδαμόθεν οὐδὲν ἀποκωλυτικὸν τῆς διαπείρας, πλὴν τῆς παρ' ἄλβιδι ἐχυρᾷ πάνυ πόλει ἔνθα καὶ μνημεῖα τῶν σαξονικῶν ἀρχιαιρεσιαστῶν καὶ σχολαστήριον ἔκτισο, ὅπερ ἐν οὐ μακρῷ χρόνῳ μεγάλως ηὐξήθη, καὶ ἣν αὐτοὶ κοσμῆσαί τε καὶ χώμασι καὶ προμαχεῶσι κρατῦναι ἐφιλοτιμήθησαν. ἐνταῦθα γὰρ καὶ στρατιωτικὸν πολὺ ἐνῆν καὶ μηχαναὶ πλήθει πλεῖσται καὶ μεγέθει μέγισται, καὶ τἄλλα ἀναγκαῖα εἰς πολιορκίαν, προπαρασκευασθέντα μέν τινα τότε δὲ παρακομισθέντα τὰ πλείω ἐξαπίνης ἀπὸ τῶν περιοικίδων πόλεων καὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν. ἐκεῖνοι γοῦν καὶ τά τε προάστεια κατέκαυσαν καὶ οὐδὲν εἰρηνικὸν ἀπεκρίναντο τοῖς κελεύσασι παραδοῦναι τὴν πόλιν, καὶ διενενόηντο ἀπαμύνειν τοὺς προσβαλοῦντας. εἴσπραξαν δ' ὅμως δεχήμερον γενέσθαι ἐκεχειρίαν ἐν ᾗ περὶ τοῦ ὅτι καὶ χρὴ δρᾶσαι διαβουλεύσαιντο. ἐν ταύτῃ προσπεσόντες ὀλίγοι τινες οὐδὲν διὰ τὰ ξυμβάντα φυλαττομένους τέσσαρας τῶν μυσιακῶν ἐν πολιχνίῳ γείτονι διανυκτερεύοντες συνέλαβον καὶ ἀπήγαγον τοῦτο ἀκούσας ὁ τῆς μυσίας ἡγεμὼν καὶ σφόδρα ὀργισθεὶς

& preces ad Deum, vt custodiret Germaniam, & arceret tam barbaram & furiosam petulantiam hostium, neque Deum metuentium, neque homines verentium: neu fineret in capita & familias ipsorum irruere cum impetu eos, qui non mitius quam Turci & Saraceni ipsos tractaturi essent. Atque hæc pro auertendis malis a Deo petebant timore perculsi. Is autem non exaudiebat, quod adesset iam tempus illud, quo merces accipienda erat nimiæ impietatis. Sed redeo ad propositum. Misnensium dux, cum nemo a cognato accederet de occupatione ditionis, & haberet secum Hussaros, & peditum quatuor millia equitatumque nec numero contemnendum, & pulcritudine eximium, eos qui cognato parebant, sibi dicto audientes esse voluit. Cumque obiret oppida, & res in illis constitueret, iureiurando sibi ciues obligauit, vt nunc moris est, non admodum laudabilis, quod hinc discant homines facile mutare iusiurandum. Atque nihil vspiam occurrit, quod conatum eius impediret, præter vrbem ad Albin admodum munitam, vbi sunt monumenta Electorum Saxonicorum & Academia fundata, quæ paruo temporis spatio valde creuit. Quam vrbem excolere & aggeribus ac propugnaculis firmare magno studio laborarunt. In ea validum erat præsidium, & tormentorum maximorum numerus ingens, & alia ad obsidionem necessaria, ex quibus nonnulla iam ante præparata fuerant, tunc vero plurima ex vicinis oppidis importata, & ex agris. Præsidiarii igitur, & suburbia incenderunt, & nihil pacificum responderunt iis, a quibus iubebantur tradere vrbem, quod statuissent oppugnaturos propulsare. Petierunt tamen decem dierum inducias, vt interim deliberare possent quid faciendum esset. Durantibus his, pauci quidam eruptione facta quatuor Misnenses nihil periculi propter inducias metuentes, & in oppidulo vicino pernoctantes comprehensos abduxerunt. Hac re audita Misnensium dux valde iratus, in vicinos vrbi pa-

bi pagos Hussaros immisit, potestate prædandi illis concessa. Ad quam rem valde apti sunt equites illi omnes absque graui armatura, qua vis hostilis defenditur, præter scuta quæ obiiciunt. Illi igitur ad Albim omnia vastantes & deprædantes, præsidio quod in vrbe erat, insidiabantur. Cæterum Misnensium dux Salinis Saxonicis relictis, & nonnullis in veteri Republica constitutis, aliam territorii administrationem in manibus habebat. Transeunti autem illi absque vllo metu per ditionem, & occupanti tum oppida tum præsidia, excepta Gotha, loco valde munito, nuncius affertur de reditu cognati, & fœderatorum exercitus dissipatione. Saxonicus enim Elector grauissime conquestus de cognati violenta aggressione, & (vt ipsi vocabant) contumelia & proditione, ratusque sine vltione ipsius vitam sibi acerbam futuram, cum iam vniuersæ copiæ abducerentur, non quidem sine periculo, sine iactura tamen, cum suis, quotquot ex exercitu ad se allicere potuit, recta domum contendit. Similiter & alii, quo cuilibet commodum erat. Animum autem attendebat iis qui inimicissima oratione cognatum criminabantur, fidemque habebat affirmantibus, iam pridem illum initis cum Carolo pactis ambiisse Electoralem dignitatem. Irritatus ille igitur discessum maturabat media hyeme, & frigore magno: quod milites, cum maior pars nuda esset, admodum afflixit. Misnensium autem dux a socero suo Hessiæ principe admonitus reconciliationem non aspernabatur, de aduentu cognati parum solicitus, quod speraret illum retentum iri a tergo opera Cæsaris, aliorum a fronte, vt redire omnino non posset. At Carolus vbi fœderati discesserant, conuersus ad perfectam ipsorum disiunctionem, de rationibus pecuniæ colligendæ cogitauit, literisque ad Francos datis iussit illos Saxonicorum transitum impedire, fuga his exprobrata, & multis conuiciis in eosdem effusis. Misit etiam Marchionem auxiliares equites

ἐπέπεμψε τοὺς Οὐσσάρους ταῖς ἀμφὶ τὴν πόλιν 1547
κώμαις ἐπιτρέψας λῃΐζεσθαι αὐτοῖς. πρὸς τοῦτο δὲ μάλα τ' ἐπιτήδειοι εἰσὶ καὶ πρόθυμοι ἐκεῖνοι, ἱππεῖς τε ὄντες καὶ ὅπλοις ἀμυντικοῖς οὐ βεβαρυμμένοι πλὴν ἀσπίδων ἃς προβάλλονται. αὐτοὶ γοῦν περὶ τὸν ἄλβιν ἅπαντα κατατρέχοντες καὶ λαφυραγωγοῦντες ἐνήδρευον τοὺς φρουροῦντας ἐν τῷ ὀχυρώματι. ὁ δὲ τῆς μυσίας ἡγεμὼν καὶ τὴν τῶν ἁλῶν πόλιν μεταλλάξας ἐαθ' ἃ τῆς πρότερον πολιτείας κατασησάμενος, τὴν ἄλλην τῆς γῆς διοίκησιν διὰ χειρὸς εἶχε, καὶ ἤδη διερχομένῳ ἀδεῶς τὴν χώραν καὶ παραλαβόντι τάς τε πόλεις καὶ φρούρια ἅπαντα ἐκτὸς τοῦ Γοτθείας πάνυ ἰσχυροῦ ὄντος, ἀγγέλλεται ἡ τοῦ ξυγγενοῦς ἀνάζευξις καὶ τοῦ ξυμμαχικοῦ στρατεύματος διάλυσις. ὁ γὰρ σαξονικὸς ἀρχαιρεσιαστὴς πρὸς ἐκείνην τὴν τοῦ συγγενοῦς ἐπανάστασιν καὶ ὡς ὠνόμαζον αὐτοὶ, ὕβριν καὶ προδοσίαν, δεινοπαθῶν καὶ ἀβίωτον ἡγησάμενος εἰ μὴ ἀμύνοιτο αὐτὸν, ὅσον δὴ μέρος οἰκειῶσαι αὐτῷ τοῦ στρατιωτικοῦ ἐδύνατο, καὶ ἀποστροφῆς ἤδη καὶ ἀπαγωγῆς γεγενημένης στρατειῶς ἁπάσης ἀκινδύνου μὲν οὐκ, ἀζημίου δὲ σὺν τοῖς ἰδίοις ἀπῄει τὴν εὐθὺ ἐπ' οἴκου, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ὅποι ἑκάστῳ ξυνέφερεν. προσεῖχε δὲ τὸν νοῦν τοῖς ἀεὶ διαβαλλομένοις ἐχθίστῳ λόγῳ τὸν ξυγγενῆ, καὶ ἐπίστευε τοῖς φάσκουσιν ὅτι ἐκ παλαιοῦ ἐκεῖνος τὸ ἀρχιαιρεσιαστικὸν μνηστεύσας ἀξίωμα συνθήκας πεποιημένος εἴη πρὸς τὸν Κάρολον, παροξυνθεὶς γοῦν ἐκεῖνος ταχεῖαν τὴν ἀναχώρησιν ἐποιεῖτο, τοῦ χειμῶνος μεσοῦντος καὶ ψύχους ὄντος μεγάλου. ὅπερ καὶ τοὺς στρατιώτας γυμνοὺς ὄντας τοὺς πλείστους μάλιστα ἔβλαψεν. ὁ δὲ τῆς μυσίας ἡγεμὼν προκαλούμενος τοῦ τῆς ἑσσίας ἄρχοντος πενθεροῦ ὄντος περὶ διαλλαγῶν προσίεσθαι λόγους ἤθελε. τῆς δ' ἐφόδου τοῦ ξυγγενοῦς ἄφροντις ἦν, ἐλπίζων τόν τε καίσαρα κατὰ νῶτον, ἄλλους τέ τινας ἐναντίους γενομένους συνέξειν αὐτὸν, καὶ μὴ ἐπιτρέψειν τὸν κάθοδον. ὁ δὲ Κάρολος ἀποχωρήσαντος τοῦ ξυμμαχικοῦ πρός τε διάλυσιν αὐτοῦ παντελῆ ἐτέτραπτο, καὶ ἀργυρολογεῖν διενοεῖτο, τοῖς δὲ φραγκοῖς γράμματα ἔπεμπε κελεύσας πάσῃ δυνάμει ἐμποδὼν ἵστασθαι τῇ διόδῳ τῶν σαξονικῶν, ὀνειδίσας τε τὴν φυγὴν, καὶ λοιδορίας πολλὰς καταχέας αὐτῶν. ἀπέστειλέ τε καὶ τὸν μαρχίωνα

ἄγοντα

P418 ἄγοντα ἱππεῖς πρὸς βοήθειαν. καὶ τῶν περὶ αὐτόν τινας ἐντειλάμενος ἀπέχεσθαι μὲν μάχης, μόνον δὲ φυλάξαι τὰς τῶν πολεμίων ἐφόδους ἕως ἂν παραγένηται αὐτός, παρέσεσθαι δὲ ἐν καιρῷ. καὶ ὁ μαρχίων εὐθὺς ἔν τε τῇ Φραγκίᾳ τοῦ τε ἀρχαιρεσιαστοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἄλλων τινῶν συστρατευσαμένων χώρας ὑφ' αὑτοῦ ἐποιήσατο καὶ τὰ αὑτοῦ καταληφθέντα ἐν τῇ ὀρεινῇ ἀνεκτήσατο, καὶ οὕτως ἧκε πρὸς τοὺς μυσοὺς ἤδη τῶν σαξονικῶν σχεδὸν κατεχόντων ἅπαντα τὰ τῶν μυσῶν. ἀμεληθείσης γὰρ τῆς ἐκείνων ἐφόδου ἐπιπεσόντες αὐτοὶ αἰφνιδίως αἱροῦσι τε πόλεις τε καὶ κώμας καὶ ἱππεῖς ἅμα καὶ πεζοὺς τῶν ἐναντίων ἁλίσκουσι φθάσαντες τὰς ἐκ τῶν φρουρίων ἐξόδους αὐτῶν. θόρυβος δὲ ἦν πανταχοῦ καὶ ἀναζεύξεις ὀξεῖαι καὶ ξυνδρομαὶ φυγαί τε καὶ ἀπελάσεις καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀνακομιδαὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τετειχισμένους τόπους. καὶ οὐ πάνυ ἦσαν οἱ σαξονικοὶ στρατιῶται ἀνεκτοί, μᾶλλον δὲ οὐδενὸς ἀπελείποντο τῶν ὠμοτάτων ἐν τῷ ἄγειν τε καὶ φέρειν ὁμοίως τὰ τῶν προσκεχωρηκότων καὶ τῶν ἄλλων. καὶ ὁ μὲν στρατὸς ἀθρόος ἤγετο ἐπὶ τὴν τῶν ἁλῶν πόλιν ἐν ᾗ καὶ ἱερεὺς τότε ἦν, ὃν τῆς καὶ ἀρχῆς ἔπαυσε, καὶ ἀνδριάντα τινα ὕπαιθρον ἐν τῇ ἀγορᾷ πρόσθεν ὑπωρόφιον ὄντα καθίδρυσεν ἐπώνυμον ῥουλάνδου συγγενοῦς Καρόλου τοῦ μεγάλου· ἀδελφῆς γὰρ αὐτοῦ ἦν υἱὸς ὁ ῥούλανδος. τὸ δ' ὄνομα μεταφρασθὲν εἴη ἂν ἠρεμιόγαιως. εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλοθι ὅμοιοι ἐν πόλεσι τῆς σαξονίας ἱδρυθεῖσαι ἐξ αἰτίας ταύτης. ὁ Κάρολος πολλάκις καταστρεψάμενος τοὺς σάξονας οὐδὲν ἤνυε, ἀποστάντων αὖθις ἀεὶ ἐκείνων. τέλος ἔτει σχεδὸν τριακοστῷ ἐκπολεμώσας οὕτω κατέσχεν εἰς τὰς δουλωθείσας τῶν πόλεων ἀρχείας καὶ εἴτε ἁρμοστὰς καλουμένους πυργοφύλακας ἔστειλε καὶ ἐκέλευσε τῆς ὑπακοῆς σημεῖον τὸν τοῦ ῥουλάνδου ἀνδριάντα ἀναστῆσαι ἐνδεικνύμενος ἅμα ὅτι ἐλευθερίας τῆς προτέρας διὰ τὴν τῶν ἀμφὶ αὐτὸν ὧν πρῶτος ἦν ὁ ἀδελφιδοῦς ἐστερήθησαν, καὶ ὅτι ὑπακούσαντας τὸ λοιπὸν ἡ γῆ ἠρεμήσει. ἀλλὰ τούτων χρόνῳ ὕστερον μετεβλήθη τε καὶ ἐκαινοποιήθη πλεῖστα, περὶ ὧν καὶ τοῖς τῶν τόπων ἄρχουσι διαφοραὶ πολλαὶ ἐγένοντο. τότε δ' οὖν οἱ σαξονικοὶ περὶ ταῦτα ἐν τῇ τῶν ἁλῶν πόλει διέτριβον καὶ ἠσχολοῦντο. οὐκ εἰδο-

ducentem & ex ſuis aliquos, cum his mandatis, vt a prælio abſtinerent, & tantiſper hoſtium impetum cauerent, dum ipſe accederet. Affuturum ſe autem tempori. Et Marchio ſtatim tum in Franconia, tum Electoris fratris & aliorum, qui vna militauerunt, ditionem ſubegit, & ſua in montanis occupata recuperauit, atque ita ad Miſniam acceſſit, iam Saxonicis ferme omnia obtinentibus, quæ in Miſnia erant: Cum enim impreſſionem illorum neglexiſſent, improuiſo & oppida & vicos capiunt, peditesque & equites antequam ex præſidiis adduci poſſent. Erant autem vbique tumultus reditusque celeres, & conuerſationes, exilia & eiectiones, & bonorum exportationes ex agris in loca munita. Ac milites Saxonici non admodum commode ferri poterant, imo nihil ſibi reliquum faciebant ad crudelitatem, in abducendis aſportandisque & amicorum & aliorum facultatibus. Copiæ autem omnes ductæ ad Salinas Saxonicas, in qua vrbe erat tum Epiſcopus, cui imperium ademptum, & ſtatua quædam ſub dio in foro, quæ antea ſub tecto fuerat collocata, cognomento Rulandi, cognati Caroli Magni, ſororis enim ipſius filius fuerat. Nomen autem Græce redditum fuerat, ἠρεμιόγαιος, *terra quies*. Sunt ſimiles aliæ in vrbibus Saxonicis poſitæ hac ex cauſa. Carolus ſæpe Saxonibus ſubiugatis, cum nihil efficeret, quod illi ſemper iterum deficerent, tandem triceſimo anno bello iis domitis Saxoniam obtinuit, inque vrbes ſeruitute oppreſſas miſit magiſtratus & Harmoſtas, arcium cuſtodes, præcepitque erigi obedientiæ ſignum Rulandi ſtatuam, ſimul oſtendens, eos libertate priſtina, virtute ſuorum ex quibus primus erat ſororis filius, priuatos eſſe: futurumque, vt, ſi deinceps obedientiam præſtiterint, terra quieta ſit. Sed horum plurima ſequenti tempore & mutata & immutata fuere, de quibus etiam multæ inter locorum dominos controuerſiæ exortæ. Tunc igitur Saxonici in Salinis commorantes circa hæc occupati-

ti erant. Nolebant autem vulgo innoteſcere confœderatorum exercitus diſſipationem, rumoreſque ſpargebant, iuſiurandum adhuc eſſe integrum, & prope diem de renouanda belli ſocietate deliberationes inſtitutum iri. Sed hæc erant fabulæ. Confœderatis enim ſemel diſſolutis, quilibet ſuæ ſalutis rationem habuit, de aliis parum ſollicitus. Cæſar autem ſtatim a Danubio & Neoburgo Sueuiæ imminuit. Cumque ſupplices fierent, & a Principibus & Ciuitatibus pecuniam exegit, præſidiiſque firmauit ciuitates quæ defecerant (ſic enim loquebantur) & in caſtella quædam cuſtodibus miſſis militem recreauit, ægrotos curando, & quod deerat, ſupplendo, pluresque Hiſpanos aduocando. Ac Imperator in his erat erga ſupplices, etiam quos admittebat, admodum aſper & triſtis. Reliqui in varias partes animum diſtrahebant, metuentes & ſupplicantes, & deprecationes quærentes quo placabiliorem Cæſarem haberent. Et hoc lucro fuit multis: neque enim ſine pecunia hæc impetrari poterant, ſed illis ſolis, qui haberent quod darent, facilis erat ad ſecuritatem via; gratis autem, neque confidere licebat, neque boni aliquid accipere. Atque hoc quidem ita accidit vt fierent, tunc & ab Imperatore & eius conſiliariis. Saxonici autem in Salinis erectioni ſtatuæ, & aliis ineptiis vacabant. Multa autem impure, flagitioſe & inhumane admiſit colluuies operarum (quos ad ſal coquendum adhibent) adiuncta ſibi deterrima exercitus parte, tum in templis & monaſteriis quibuſdam, tum aduerſus eos, qui non idem ſentirent. Id quod Saxonicis apud omnes magnam maculam inuſſit: ſed Miſnenſium dux (vt dixi) omnis metus, & curæ expers de agnati aggreſſione, morabatur tum Lipſiæ, & aduentu eius cognito, qui appropinquare dicebatur, probe gnarus de Lipſia primum certamen fore, omnes milites in id oppidum collegit, & incenſis ſuburbanis cum multis & pulchris ædificiis, in quibus erat Xenodochium admiratione dignum, & molæ & amœna prædia, relictiſque ibidem omnibus peditibus, cum equitatu ipſe & frater eius diſceſſerunt ad ſuperiora loca, Muldam transgreſſi,

λουν δὲ δῆλον εἶναι ὅτι διελύθη τὸ ξυμμαχικόν. p. 419.
ἀλλὰ λέγοντες τι διεδίδουν διαμένειν ἔτι τοὺς ὅρκους καὶ ὅσον οὐκ ἤδη περὶ τῆς ξυμμαχίας ἀνανεώσεως διαβουλίας ἔσεσθαι. τοῦτο δ' ἦν λόγος ἄλλως. ἅπαξ γὰρ διαχωρήσαντος τοῦ ξυμμαχικοῦ περιεσκόπουν τὸ λοιπὸν ἕκαστοι τὴν ἰδίαν σωτηρίαν τῶν ἄλλων πέρι λογιζόμενοι οὐδέν. καὶ ὁ καῖσαρ εὐθὺς ἀπὸ δανουβίου καὶ τοῦ νεοπυργίου τῇ σουεβίᾳ ἐπέκειτο, καὶ γινομένων ἱκετῶν τούς τε δυνάστας, καὶ τὰς πόλεις χρήματά τι εἰσέπραττε καὶ φρουρὰς ἔφαινε ἐπὶ τὰς ἀφεστηκυίας, οὕτω γὰρ ἐκάλουν, τῶν πόλεων, καὶ ὀχυρώματά τινα φυλακαῖς ἐβεβαίου, καὶ τὰς δυνάμεις ἀναλαμβάνων ἀεί τι ἀκεσάμενος τὸ νοσοῦν, καὶ τὸ λειπόμενον ἀναπληρώσας καὶ τῶν ἰβήρων πλείους προσκαλεσάμενος. καὶ ὁ μὲν καῖσαρ ἐν τούτοις ἦν πάνυ χαλεπῶς τε καὶ λυπηρῶς προσφερόμενος τοῖς ἱκέταις οὕς περ καὶ προσίετο. οἱ δὲ ἄλλοι ἐν παντοίῳ ἦσαν φοβούμενοί τε καὶ ἀντιβολοῦντες καὶ ἐντεύξεις ζητοῦντες πρὸς τὸ μαλακώτερον ἀπαντᾶν τὰ παρὰ τοῦ καίσαρος. καὶ τοῦτο ἐπικερδὲς ἐγένετο τοῖς πολλοῖς, οὐδὲν γὰρ ἄνευ χρημάτων ἐποιεῖτο. ἀλλὰ τοῖς δοῦναι ἔχουσι μόνοις εὐμαρὴς ἦν ἡ πρὸς ἀσφάλειαν ὁδός, προῖκα δὲ θαρσῆσαι ἢ εὖ παθεῖν οὐκ ἦν. καὶ ταῦτα μὲν οὕτω ξυνέβαινε τότε ἐργάζεσθαι αὐτόν τε τὸν καίσαρα, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν. οἱ δὲ σαξονικοὶ ἐν τῇ τῶν ἁλῶν πόλει περὶ τὸν ἀνδριάντα καὶ ἄλλας τινὰς φλυαρίας διέτριβον. πολλὰ δὲ ἀσελγῶς τε καὶ ἀπανθρωπεύσατο ἡ πλῆθυς τῶν ἁλουργῶν τὸ τοῦ στρατιωτικοῦ μάλιστα κακοστικὸν προσεταιρισάμενοι, περὶ τά τε ἱερὰ καὶ μοναστήρια τινὰ καὶ τοὺς οὐ τὰ αὐτῶν φρονοῦντας. ὃ καὶ τοῖς σαξονικοῖς παρὰ πᾶσιν κηλῖδα προσετρίψατο μεγάλην. ἀλλ' ὅ τε μισνῶν ἡγεμὼν ἀδεῶς τε καὶ ἀφρόντις, ὡς ἔφην, τῆς τοῦ ξυγγενοῦς ἐφόδου ὤν, ἐτύγχανε τότε τῇ λιψίᾳ παρεπιδημῶν, καὶ γνοὺς τὴν ἐκείνου προσέλευσιν καὶ ὅτι οὐχ ἑκὰς εἴη ἤδη, καὶ εἰδὼς ὅτι περὶ λιψίας ὁ πρῶτος ἀγὼν ἔσοιτο, τὸ στρατιωτικὸν ἅπαν ἐπὶ τὴν δὲ τὴν πόλιν ξυνήγειρε. καὶ τότε τὰ προάστεια ξὺν πολλοῖς καὶ καλοῖς οἰκοδομήμασιν ἐν οἷς καὶ ἀξιάγαστον ἔργον ἦν ξενοδοχεῖον καὶ μύλαι ὀνησιτήρια, ἐμπρήσας, καὶ καταλιπὼν αὐτοῦ τὸ πεζὸν ἅπαν ξὺν τῇ ἵππῳ αὐτός τε καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐς τὰ ἄνω ἀπῄεσαν εἰς τὰς γειτνιώ-

ous

p. 430. στας κώμας πῦρ ἐνιέντες, καὶ τὸν ποταμὸν μύλδαν περαιωθεὶς τάς τε ἐπ' αὐτῷ καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ ἄλβεως γεφύρας πέμψας ἐκέλευσε καθελεῖν. οὐ γὰρ ἀξιόμαχον εἶχε πλῆθος ὥς τε ξυμβαλεῖν ἐκ χειρὸς, καὶ ἀπηγόρευτο αὐτῷ ἐκ τοῦ καίσαρος ἡ πεῖρα. οἱ δὲ φρουρήσοντες ἐν τῇ λιψίᾳ κατὰ τάχος παρεσκευάζοντο ὡς πρὸς πολιορκίαν καὶ τειχομαχίας ὡς οὐδέπω ἐσομένας. τήν τε πόλιν ἔνδοθεν διετάφρευσεν καὶ πάντα πρὸς ἄμυναν ὡς ἐδύναντο ἄριστα διέθεντο. φρούραρχος δὲ ἦν βαλβίκιός τις τὸ γένος, οὐδὲ τῶν πάνυ στρατηγῶν τότε ἧττον γεγενημένος ἀρετῇ τε καὶ καρτερίᾳ καὶ γνώμῃ. ἤδη τὸ πρότερον ἔτος ἐτελεύτα, καὶ ἤρχετο νέον, τῇ μετὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς ιη. μάλιστα ἡμέρᾳ, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἁλῶν πόλεως τὸ σαξονικὸν στράτευμα ὡρμήθη. καὶ ἐκ τοῦ παρ' ἄλβιδι ὀχυρώματος προσεκομίζοντο μηχαναὶ καὶ τἄλλα πρὸς πολιορκίαν ἀναγκαῖα. ἐπερχόμενός τε ὁ στρατὸς τινὰς ἡμικαύστους τῶν κωμῶν εὗρε, καὶ τὸ πῦρ ἐφ' ὅσοις αὐτοὶ ἔσβεσαν. οὕτω γοῦν ἡ λιψία ἐπολιορκήθη ἀπὸ μερῶν τεσσάρων. ἤλπισε δὲ ὁ σαξονικὸς ἀπαρασκευάστους, ὡς ἐλέχθη, φανείσης τῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ δεῖ τῆς κατὰ κράτος ἁλώσεως, ἐνδώσειν τε αὐτοὺς, καὶ μὴ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἀντιστῆναι, ἐπεὶ δὲ λόγους ποιησάμενος περὶ τούτων μηδὲν ἤνυσεν, ἐκ τούτου δὴ πάσῃ βίᾳ καὶ μηχανῇ ἐπέθηκαν τῇ πόλει. σφάλμα δὲ ἐδόκει γενέσθαι καὶ τοῦτο τῶν μικροτάτων, ὅτι ὁ σαξονικὸς οὐ τὴν εὐθεῖαν κατὰ τάχος ἐπὶ λιψίαν ἦγε τὴν στρατιάν, οὗ γενομένου πολλοὶ οἴονται ὅτι ἀκεραίαν ἂν τὴν λιψίαν οὐδέπω τοῦ μισθοφορικοῦ παρόντος καταλαβεῖν ἂν ἐδύνατο. ἀλλὰ τότε οὐδενὸς ἀπαντήσαντος περὶ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐνδόσεως τοῖς μηχαναῖς ἀφθόνως οὕτω ἐχρήσατο ὥστε ἐν ταῖς τέσσαρσι καὶ δέκα ἡμέραις αἷς ἐπολιόρκησεν, ἐμβαλεῖν τοῖς τειχίσμασιν ὑπὲρ μυρίας τῶν σιδηρῶν σφαιρῶν οἷαι ἐκ τῶν χαλκῶν αὐλῶν τούτων βίᾳ πυρὸς ἐξωθούμεναι καὶ πᾶν τοὐναντίον ξὺν σμαραγῷ δεινῷ στορνῦσί τε καὶ ῥήξαντες ῥύμῃ φέρονται. αἱ δὲ πλεῖσται τῶν σφαιρῶν ταλαντιαῖαι, τινὲς δὲ καὶ διτάλαντοι. εἰσεβλήθησαν καὶ σφαῖραι εἰς τὴν πόλιν θείῳ καὶ πίσσῃ συμπαγεῖσαι καὶ ἐμπυρωθεῖσαι ἐν τῷ ἀέρι. μηχάνημα δὲ ἔστι τοῦτο τῶν θαυμασίων τε καὶ δεινῶν μάλιστα. κατεφλέχθη δὲ ὑπὸ τα-

missis qui iuberent pontes destrui, quos Mulda & Sala haberent. Non enim tantum copiarum apud se habebat, vt ante confligere auderet, & quo minus id tentaret, etiam Cæsaris mandato prohibebatur. Præsidiarii autem in oppido Lipsia ita se præpararunt, vt quasi propediem & obsidio & oppugnatio futura esset, cum inter vrbem fossas facerent, & omnia ad defensionem quam optime poterant, disponerent: Præsidio autem præfectus erat Balbicius quidam genere non inferior quouis ex summis tum ducibus virtute, tolerantia, solertia.

Iam prior annus effluxerat, & erat initium noui, die post brumam 18. Et Saxonicus exercitus Salinis egressus processerat. Ex vrbe autem ad Albim munita aduehi tormenta, & alia ad obsidionem necessaria. Milites vbi aduenere, pagos quosdam semiustos inuenere, & alicubi ignem ipsi vel incendium restrinxere. Ita igitur Lipsia obsessa quatuor ex partibus. Sperauit autem Saxonicus eos imparatos (vt ferebatur) si conspicati fuissent copias hostium, metu ne per vim vrbs caperetur, deditionem facturos, neque arma contra laturos. Postquam autem post colloquium nihil profectum, mox omni vi & arte vrbem aggressi sunt. Putabatur autem non minimum fuisse peccatum, in eo, quod Saxonicus non recta confestim exercitum ad oppidum Lipsiam duxisset: quod si factum esset multi existimant potuisse eum vrbem integram capere, nondum intro recepto præsidio. Cum autem nemo ex vrbe veniret, qui de deditione ageret, ita prolixe & liberaliter tormentis vsus est, vt intra XIIII. dies, quibus eam obsedit, mœnia peterentur decem millibus globorum ferreorum, quales ex æneis fistulis vi ignis expulsi, omne quod obstat horribili cum sonitu prosternunt & rumpunt impetu eo delati. Horum globorum plurimi erant talenti pondere, nonnulli etiam duorum. Iniecti etiam fuere globi sulphure & pice compacti, & incensi in aëre, quod machinarum genus maxime admirabile & terribile est. Sed plu-

MDXLVII.

Sleidanus lib. 19. p. 384. *Hortleder* Tom. 2 lib. 3. c. 86. *Thuanus* lib. 4. p. 103.

plurimis horum immissis, vna tantum domus conflagrauit muro vicina. Sonus igitur & reuera fragor tormentorum longius ab oppido trecentis stadiis exauditus est adeo clare, vt singuli ictus numerari possent. Absumpta autem frustra in obsidione illa & pecuniæ magna vis, & tormentorum: & milites, inprimis pedites, aceruatim in plaustris exportabantur ægrotantes, inter quos non pauci moriebantur. Mortuorum vero neque ratio, neque numerus erat. Cum igitur tormentorum ictibus nihil efficeretur, famam Saxonici sparserunt, qua opinari volebant eos, qui in vrbe erant, paulo post futurum, vt ad murum pugnent, qui concussus & perforatus globis ferreis ad XXX. cubita & plura conciderat, & quasi impleturi essent, comportarunt manipulos. Atque hoc facto, statim noctu moris castris discesserunt, breui quadam ex oppido excursiuncula facta, illis abeuntibus, & direptione si quid inuentum fuisset. Obseruata autem & signa quædam huius expeditionis. Nam repente incendium ante oppidum præcedente æstate exarserat, tumultumque excitauerat; & cum nemo armatus adesset, paucis diebus ante vrbis obsidionem auditus ad mœnia extra vrbem sonus, quasi præteriret hominum maximus numerus, strepitusque hastarum quasi collisarum. Etiam prædictio quædam antiqua in ore erat vulgus; *In fatis esse, vt Lipsia intra biennium solo æquaretur.* Sed hæc progrediantur quo Deo visum fuerit. Post hæc legationes mitti a vicinis Principibus, & multi conati bellum sopire. Sed nihil effectum ab vllo. Et Saxonici iam ferme omnia Misniæ loca tenebant, & Marchio Rochlicii (oppidum hoc est vicinum Muldæ) captus est, negligentia eorum, quibus custodia mandata erat. Ac tunc Cæsar validum ducens exercitum Noribergam adiit, ibique paucis diebus commoratus, etiam corpore satis infirmo & ægroto, tamen contra Saxonem profectus est in Lectica vectus.

Sleidanus lib. 19. p. 369. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. p. 65. 66. *Thuanus* lib. 4. p. 104. *Ludouicus ab Auila de B. Germ.* lib. 2.

τῶν πλείστων ὅσων μία μόνον τις περὶ p. 414. τὸ τεῖχος οἰκία. ἦχος γοῦν καὶ τῷ ὄντι δοῦπος τῶν μηχανῶν εἰς ἠκούσθη ἀπωτέρω τῶν τριακοσίων σταδίων, οὕτω τρανῶς ὥστε καὶ ἀριθμεῖσθαι τὰς καθ' ἑκάστου βολάς. καθηναλώθη δὲ ἐν τῇ πολιορκίᾳ μάτην χρήματά τε πλεῖστα καὶ τὰ μηχανικά, καὶ τὸ δὲ στρατιωτικὸν οὐχ ἥκιστα τὸ πεζόν, σωρηδὸν γὰρ ἐφ' ἁμαξῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐκκομίζοντο οἱ ἀσθενήσαντες, θνήσκοντες ἤδη οὐκ ὀλίγοι. τῶν δὲ τεθνεώτων οὔτε λόγος οὔτε ἀριθμὸς ἐγένετο. οὐδὲν δ' ὅμως ταῖς τῶν μηχανῶν ἐπιβολαῖς περαινομένου, φήμην διεδίδουν οἱ σαξονικοί καὶ δόξαν ἐνεποίουν τοῖς ἐν τῇ πόλει ὡς αὐτίκα μάλα μαχούμενοι πρὸς τὸ τεῖχος, ὃ σεισθέν τε καὶ διατρηθὲν ὑπὸ τῶν σιδηρῶν σφαιρῶν καταπεπτώκει ἐπὶ πήχεις πλείους ἢ τριάκοντα, καὶ τὰς τάφρους ὡς πληρώσοντες ὕλης φακέλλους συνεφόρουν. τοῦτο δὲ δράσαντες εὐθὺς τῆς νυκτὸς ἀναζεύξαντες ἀπῆσαν, γενομένης τινὸς βραχείας ἐκδρομῆς οἰχομένων αὐτῶν ἐκ τῆς πόλεως καὶ διαρπαγῆς εἴ τι ηὕρεθη. παρετηρήθησαν δὲ καὶ σημεῖά τινα τῆς ἐπιστρατείας ταύτης. τὸ μὲν ὅτι ἐξαπίνης φλὸξ πρὸ τῆς πόλεως ἐν τῷ προηγουμένῳ θέρει ἐξήφθη καὶ θόρυβον ἐποίησε, τὸ δὲ ὅτι οὐδενὸς ὁπλίτου παρόντος πρὸ ἡμερῶν ὀλίγων πρὶν πολιορκηθῆναι τὴν πόλιν ἔκτοσθε πρὸς τοῖς τείχεσι ἦχος ἠκούσθη, ὥσπερ παραπορευομένων πλείστων ὅσων καὶ ψόφος τῶν δοράτων ὥσπερ συναρασσομένων. πρόρρησις δέ τις ὡς παλαιὰ τότε ἔλεγχος ἦν ἐν τῇ πόλει ὡς χρεὼν κατασκαφῆναι Λιψίαν ἐντὸς ἐτοῖν δυοῖν. ἀλλὰ ταῦτα προβαίη ᾗπερ φίλον τῷ θεῷ. μετὰ δὲ ταῦτα πρεσβεῖαι ἐπέμποντο ὑπὸ τῶν πλησίον δυναστῶν καὶ παύειν τὸν πόλεμον πολλοὶ ἐπειρῶντο. ἐπέτυχε δὲ οὐδεὶς οὐδενός. καὶ οἱ σαξονικοὶ ἤδη σχεδὸν πάντα τὰ τῶν μυσῶν κατεῖχον, καὶ ὁ μαρχίων ἐν τῷ καλουμένῳ ῥοχελικίῳ πολιχνίῳ παρὰ τῷ μύλδᾳ ἡλώκει ἀμεληθέντων τῶν προφυλακῶν, τότε ἄρα καίσαρ στρατὸν ἄγων ἰσχυρὸν παρεγένετο εἰς τὸν νωρικὸν πυργόν, καὶ ὀλίγαις ἡμέραις ἐκεῖ καταμείνας ἀσθενής τε τὸ σῶμα καὶ νοσερὸς ὅμως πρὸς τοὺς σαξονικοὺς ἐστράτευσεν, ὀχούμενος ἐπὶ φορείῳ.

Δ

p.422. Ἀφίκετο δὲ πρῶτον εἰς τὴν ἔγραν πόλιν τῆς βασιλείας βοημικῆς ἐσχατηνοῦσαν, ὅπου αὐτὸν Φερδίνανδος ἀδελφὸς καὶ μαυρίκιος τῆς μυσίας ἡγεμὼν καὶ αὔγουστος τούτου ἀδελφὸς ἀνέμενον ἱππεῖς ἔχοντες καταφράκτους καὶ κούφους ἐς τρισχιλίους καὶ πεζῶν σπεῖρας εἴκοσι. ἐκεῖθεν οὖν μετὰ πάσης δυνάμεως ἤλασαν ἐπὶ τὴν μυσίαν, εἰδότες ἐν τῇδε τῇ χώρᾳ διατρίβοντας τοὺς ἀμφὶ τὸν σαξονικὸν, οἱ θεοῦ ἤδη βλάπτοντος ἐν τοσαύτῃ ἀδείᾳ καὶ ῥαθυμίᾳ διῆγον ὥστε οὐδενὶ πιστεῦσαι ἀπαγγέλλοντι τὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπέλασιν, μᾶλλον δὲ καταγελᾶσαι ἤν τις διϊσχυρίζοιτο καὶ αὐτόπτης γεγονὼς τοῦ πλήθους τῶν πολεμίων. μέμνημαι ἐγὼ κομιδῆ παῖς ὢν τότε τὸν στρατὸν ἅπαντα τοῦ σαξονικοῦ αὐλισάμενον μὲν καὶ νυκτερεύσαντα ἐν τῇ πατρίδι μου τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῆς μάχης, τὸν δὲ αὐτοκράτορα στρατοπεδεύσαντα οὐ πορρωτέρω τριάκοντα σταδίων. τηνικαῦτα μέν τοι μόγις πεπεισμένους οἶδα τοὺς σαξονικοὺς ὥστε τοῦτο πιστεῦσαι, καὶ ἀποχωρῆσαι εἰς τὴν μυσῶν πόλιν, ἣν μετ' ὀλίγον καταλιπόντες καὶ τὴν γέφυραν ἐμπρήσαντες παρὰ τῷ πολιχνίῳ μυλοβέρῳ ὀνομαζομένῳ ἐστρατοπέδευσαν. ὁ δὲ Κάρολος φοβηθεὶς μήπως ὁ σαξονικὸς εἰς τὸ λευκόριον ἀπελαύνῃ τόπον ὀχυρώτατον καὶ φρουρὰν ἰσχυροτάτην ἔχοντα, μίαν μόνον ἡμέραν ἀναπαύων τὴν στρατιὰν τῇ τετάρτῃ ἐπὶ εἰκάδι τοῦ ἀπρίλ. ὑπὸ τὴν ἕως πρὸς ποταμὸν ἄλβιν μετ' ἐπείξεως ὥδευε. ἐπὶ δὲ ταῖς πέραν ὄχθαις κατὰ πολλοὺς τόπους παρατεταγμένοι ἦσαν ὑπὸ τοῦ σαξονικοῦ σὺν ταῖς μηχαναῖς τῇ τε γεφυρώσει τοῦ ποταμοῦ ἐμποδιοῦντες καὶ τοῦ πόρου τοὺς πολεμίους ἀπείρξαντες εἴ τινα εὕροιεν, καὶ δὴ καὶ φυλάξαντες τὴν γέφυραν, ἣν αὐτοὶ ἐκ σκαφιδίων καὶ μονοξύλων πεποιηκότες ἔτυχον. οὐ μὴν ἀλλ' οὗτοι ἰδόντες τὸν αὐτοκράτορα μετ' ὅλης δυνάμεως παρόντα, καὶ ἴβηρας ὡσεὶ χιλίους ἢ πλείους εἰς τὸν ποταμὸν μεγάλῃ ὁρμῇ ἀχριβλαχιόνων εἰς βάντας σιδηρᾶς σφαίρας εἰς αὐτοὺς ἐξ αὐλῶν μικροτέρων συχνάκις ἐφιέναι εἰς τὰ σκαφίδια πῦρ ἐμβαλόντες ὥστε κατακαυθῆναι βάδην ἀπὸ τῶν ὄχθων ἀπεχώρησαν. καὶ ἐνταῦθα δὴ τῶν ἰβήρων τινὲς γυμνοὶ τὰ ξίφη ἐνδακόντες καὶ πλάγια ἐν στόμασι φέροντες εἰς τὸν ποταμὸν σφᾶς αὐτοὺς ἀπέρριψαν, καὶ εἰς τὴν πέραν ὅθην ἐκνηξάμενοι τὰ πλοῖα

SUPPLEMENTUM a Simone Steinio additum.

Egra.

Venit autem primum Egram extremam regni Bohemiæ vrbem, vbi ipsum Ferdinandus frater & Mauricius Misniæ dux, & Augustus huius frater expectabant, equites habentes cataphractos, & leuis armaturæ ter mille, & peditum viginti cohortes. Inde igitur cum omnibus copiis in Misniam contenderunt, quod scirent in ea regione Saxonicos commorari, qui (Deo iam illis sanam mentem eripiente) adeo securi erant & negligentes, vt nulli fidem haberent renuncianti aduentum Imperatoris, imo potius deriderent, si quis constanter affirmaret se suis oculis multitudinem hostium vidisse. Memini ego admodum puer tum temporis vniuersas Saxonici copias pernoctare in patria mea, * & Imperatorem non longius triginta stadiis abesse. Tunc tamen noui vix Saxonicis persuaderi potuisse, vt hoc crederent, & Misenam oppidum peterent; quo paulo post relicto, & ponte incenso, non procul a Mulbergo oppido castra posuerunt. Carolus autem veritus ne forte Wittebergam Saxonicus se conferret, quæ & munita egregie esset, & validissimo præsidio firmata, vnius tantum diei quiete exercitui suo concessa, XXIV. Aprilis mane ad Albim propere iter dirigit. Cæterum in vlterioribus ripis passim a Saxonico collocati erant cum tormentis qui & impedirent ne fluuius ponte iungeretur, & a vado hostes arcerent, si quos reperirent, & vero etiam vt pontem, quam ipsi e scaphis & lintribus fecerant, defenderent. Verum enimuero hi conspicati Imperatorem cum omnibus copiis adesse, & Hispanos mille ferme aut plures fluuium magno impetu ingressos, ferreos globos in ipsos frequenter immittere, igne in scaphas iniecto, vt comburerentur, paulatim a ripis recesserunt. Atque ibi sane Hispanorum nonnulli nudi gladios mordicus apprehensos, & transuersos ore ferentes in fluuium sese coniecerunt, cumque in aduersam ripam enatassent, nauigia a Saxonicis de

* Lomacb.

Sleidanus lib. 19. p. 577. Hortle. er Tom. 1. lib. 2. c. 68. 65. Thuanus lib. 4. p. 1.0. Sagittarius Hist. Io. Friderici d. a. 19.

reliqua pontis parte abrupta & secundo flumine delata attinuerunt,& audaci facinore etiam vndique petiti abduxerunt. Ex his igitur nauigiis,& aliis,quæ plaustris aduecta fuerant,pons effectus, vt & pedites & impedimenta transire possent. Interim Saxonicus audiebat Euangelii explicationem, & præmissis impedimentis Wittebergam, quo primum proficisci voluerat, petiturus erat. Imperator vero celeriter rem exsequi volens, inuento vado primum transire fluuium Hussaros iussit, & leuem equitatum: post ipse secutus, cum grauis armaturæ militibus. Ratus autem non commodum fore, si expectandus esset peditum & impedimentorum transitus, equitatu assumto Saxonicum festinanter insecutus est, eumque assecutus statim initium prælii fecit, quo acriter commisso vsque ad vesperam tandem Saxonici numero hostium victi sunt, & ipse Dux cum fortiter se defendisset, in aduersum os vulneratus mala sinistra, viuus captus est cum Ernesto Brunonisuicensi; annulo & torque traditis equiti cuidam (vt perhibent) ex Misnia nobili. Fuisse autem Saxonicum virum fortem & strenuum in acie, etiam ipse Ferdinandus testatus est, cum negaret futurum fuisse, *vt illo saltem die vinceretur, si omnes se pares in pugna Duci præstitissent.* Et multi tunc putarunt, si omnes suas copias secum Saxonicus habuisset, fortassis æquo Marte discessum fuisse. Iam vero cum in multis aliis oppidis præsidiarii milites relicti fuerant, tum Wittebergæ plurimi & validissimi ex militibus veteranis,& tribunus Tomisernus * non contemnendam exercitus partem ducens aberat. Quapropter Carolus dextre celeritate vsus, ante hoc vno prælio bellum feliciter ad exitum perduxit, quam copiæ Saxonicæ vniuersæ conuenirent. Vt autem Homeri Iliadi finem imposuit mors Hectoris, sic etiam hanc nostram historiam Saxonici captiuitas terminabit.

Camerarii vita Melanchthon. p. 161.

πλοῖα ὑπὸ τῶν σαξονικῶν τοῦ λοιποῦ τῆς γεφύρας μέρους ἀποῤῥαγέντα, καὶ καταῤῥοῦν ἀπενεχθέντα κατεῖχον, καὶ παραβόλως πάντοθεν βαλλόμενοι ἀπήγαγον. ἐκ τούτων οὖν πλοίων καὶ ἄλλων ἐφ' ἁμαξῶν προσαχθέντων τὸν ποταμὸν γεφυρώσαντες διαβιβάζειν ἤμελλον τό τε πεζὸν καὶ τὰ σκευοφόρα. ἐν τοσούτῳ δὲ ὁ σαξονικὸς ἀκούων ἐτύγχανε τῆς τοῦ εὐαγγελίου ἐξηγήσεως, καὶ προπέμψας τὰ σκευοφόρα ἐπὶ λευκορίου, ἵνα ὑπὲρ τὸ πρῶτον ὡρμήθη, ἐστέλλετο. ἀλλ' αὐτοκράτωρ ταχυεργίας ἐχόμενος πόρον εὑρὼν, πρῶτον μὲν διαβαίνειν τὸν ποταμὸν τοὺς Οὐσσάρους καὶ τῶν ἱππέων τοὺς κούφους ἐκέλευε, μετέπειτα δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ὁπλιτῶν διέβη. νομίσας δὲ ὅτι οὐ προὔργου ἔσται ἀναμένειν τοῦ πεζοῦ διάβασιν καὶ τῆς ἀποσκευῆς, μετὰ τῆς ἵππου ἐπὶ τὸν σαξονικὸν σπουδῇ ἤλαυνε, καὶ ἐπιτυχὼν αὐτοῦ εὐθὺς τῆς μάχης ἤρξατο, ἧς καρτερᾶς γενομένης μέχρι τῆς ἑσπέρας τέλος πλειόνων ἡττήθησαν οἱ σαξονικοὶ καὶ αὐτὸς ἡγεμὼν εὐρώστως τοὺς ἀντιπάλους ἀμυνόμενος κατὰ πρόσωπον τρωθεὶς ἐν παρειᾷ ἀριστερᾷ ζῶν ἑάλω ξὺν Ἐρνέστῳ τῷ Βρουνονισφικαίῳ παραδοὺς τὸ δακτύλιον καὶ στρεπτὸν περιτραχήλιον, ὁ λόγος ἐστὶν, ἱππεῖ τινὶ εὐγενεῖ ἐκ τῆς μυσίας. ἀνδρείῳ δὲ καὶ ἀγαθῷ ἀνδρὶ ἐν τῇ παρατάξει γενομένῳ τῷ σαξονικῷ καὶ Φερδίνανδος αὐτὸς ἐπεμαρτύρησεν εἰπὼν ὅτι, εἰ πάντες ἠγωνισμένοι ἦσαν ὁμοίως τῷ ἡγεμόνι, οὐκ ἂν αὐτὸς ἐνικήθη ἐν ἐκείνῃ γε τῇ ἡμέρᾳ. καὶ πολλοὶ ὑπέλαβον τότε, εἰ πᾶσαν στρατιὰν συναθροισθεῖσαν εἶχεν ὁ σαξονικὸς, ἀγχώμαλον ἴσως μάχην ἂν γενέσθαι. ἤδη δὲ ἔν τε πολλαῖς ἄλλαις πόλεσι φρούρια καταλέλειπτο, καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ λευκορίῳ τὰ πλεῖστα καὶ κράτιστα ἐκ τῶν γεγυμνασμένων. καὶ ὁ χιλίαρχος τομίσερνος οὐκ εὐκαταφρόνητον τῆς στρατιᾶς μέρος ἄγων ἀπῆν. τοιγάρτοι ὁ Κάρολος τῇ ὀξύτητι δεξιῶς χρησάμενος ἔφθη ἑνὶ τῷδε τῷ ἔργῳ τὸν πόλεμον κατωρθωκὼς πρὶν στρατιὰν πᾶσαν τοῦ σαξονικοῦ συνελθεῖν. ὥσπερ δὲ τῇ ὁμήρου ἰλιάδι τέλος ἐπέθηκεν ὁ τοῦ ἕκτορος θάνατος, οὕτω καὶ τήνδε ἡμῶν ξυγγραφὴν εἰς πέρας ἄξει ἡ τοῦ σαξονικοῦ αἰχμαλωσία.

MAR-

* Thumbshirn.

MARTINI CRVSII
DE
PARENTVM SVORVM PERICVLIS, TEMPORE BELLI SMALCALDICI.

LECTORI BENEVOLO
S. D.
BVRCARD GOTTHELF STRUVE.

Nſignis Tubingenſium Doctor erat Martinus Cruſius, Græca, Latinaque linguæ apud eosdem Profeſſor, ex variis ingenii monumentis notiſſimus. * *Patrem habuit cognominem, qui cum bello Smalcaldico vna cum matre plura fuiſſet perpeſſus, fata parentum ſingulari hoc libello deſcripſit. De his etiam alibi ſic loquitur:* ** hoc periculoſo & triſti rerum ſtatu, etiam parentibus meis pericula, fugæ, & damna, non pauca & parua acciderunt: Lucenhauſæ, & in viis Vlmam atque Geislingam verſus. Vt, quod in pago Scharnſtetta, veſpertino crepuſculo die Ianu. 19. Feria 6. Hiſpanis irruentibus, in oſſuario cœmiterii latuerunt decem horas, in ſummo frigore, duobus feretris, ſui tegendorum cauſa ſuperinductis. Vbi, quamquam ferro ſcrutantibus oſſa militibus, reperti non ſunt. Poſtridie in via, antequam venirent Vlmam, quinquies inuaſi & ſpoliati fuerunt. *Hinc etiam patris mortem deſcribit.* *** Die Mart. 7. Martinus Craus pater: prædicato, fideliter Schlychtenſibus Chriſto & eorum iuuentute in Catechiſmo inſtituta: placide poſt aliquot dierum infirmitatem obdormiuit in Chriſto: eum per eos dies nihil fere, niſi de Chriſti eccleſia, locutus fuiſſet: in ea docendam vrgendamque eam fidem erga illum, & charitatem erga proximum. Sepultus eſt ibi ante templi veſtibulum. *Eadem hæc fata exprimit etiam Melchior Adami:* Eccleſiaſtico igitur miniſterio dicatus ille *(pater ſcilicet)* quater decies locum mutare coactus, damna fecit grauiſſima, & periculis expoſitus fuit variis. Bello enim Germanico flagrante, Cæſarianus miles, quamuis ei & cibus & potus affatim apponeretur, tamen vt pecuniam extorqueret, laqueum ipſi fuit minatus. Mox alii irruptione facta ſuperuenere: propter quos ipſe in columbario ſeſe occultauit: vxor vero alio fugiens, bis in via eſt ſpoliata. Accidit paulo poſt, vt apud Georgium Hernitum paſtorem Scharenſtetenſem menſa ad cœnam apparata, Cæſarianorum manus irrumperet. Ibi aliis alias latebras petentibus, Cruſius cum coniuge in oſſuarium duobus feretris ſibi obductis, ſe abſcondit: & quamuis, qui fuit militaris furor tum in cœmiterio tum in ipſa ὀστοθήκῃ diligenter omnia, laterna adhibita, oſſibusque ferro turbatis, excuterentur: reperti tamen ipſi, Deo ita eos protegente, non ſunt. Latitarunt in loco illo fœdo, decem noctis horas, idque frigore intenſiſſimo: hoſte interea omnia diripiente, pecora mactante, carnesque coquente, & miſeras mulierculas inhoneſte tractante. Illis dilapſis pater Vlmam per viarum ambages tendens: incidit in viginti Hiſpanos, a quibus tunica exutus, & cingulo, pera, gladio, ac pugione ſpoliatus eſt. Mater vero ibidem tum vitæ diſcrimen adiit, quando quidam Cæſarianorum, pecuniæ extorquendæ cauſa, collo eius cingulum inſerit, gulam eliſurus, ni Deus ἀπὸ μηχανῆς adfuiſſet. Canis enim domeſticus heræ audiens quiritatus, de lectulo, in quo accubabat, deſiliens, hoſti crus admordet: quo gladium ſtringente mater laxamentum nacta euaſit, domo tota mire dehoneſtata, librisque conſciſſis vndiquaque conſtratis. Idem Cruſii pater, dum militum vim Vlmæ declinat, interim Sphingem amplecti nolens, ab Vlmenſibus dimiſſus, & a Marchione Alberto eccleſiæ Wartenfelſiæ præfectus eſt. Inde Curiam euocatus in Xenodochio ibi docuit:* vbi iterum periculo non caruit & ob terræ motum & militem Marchionicum contra Carolum quintum. Anno quinquageſimo ſecundo Eccleſiaſtes Botteoſteini deſignatur, Alberto illo Pabepergenſia occupante. Epiſcopo autem poſt intra menſtruum ſpacium omnia recuperante, expulſus, apud fratrem Sulzbachii, & apud Ioan. Starckgrauium Ambergæ, ſuis ſumptibus ſe ſuſtentauit: donec munus docendi in pago, cui Schlichta nomen, duobus Amberga milliaribus diſtante, ei commiſſum eſt: vbi primus euangelium docuit, & anno quinquageſimo tertio, die ſeptimo Martii diem ſupremum clauſit. *Hæc igitur parentum fata in hoc libello plenius a Cruſio deſcribuntur. Adiecit autem hunc libellum iterata editioni Heliodori, de quo Adami:* auxit compendium Aethiopicum Heliodori, quod anno quinquageſimo primo conſcripſerat, addita hiſtoria de periculis patris & bello Proteſtantium. *Dedicauit eundem Philippo Werthero, cuius ſtudiis olim fuerat præfectus.* *** MAR-

* Vitam ipſius deſcripſit Melch. Adami *vitis Philoſoph. p. 223.* Thuanus etiam *Hiſt. lib. LXXIII p. 494.* de ipſius ſtudiis in linguam Græcam teſtatur. ** *Ann. Sueu. lib. XI. p. III. c. XXI. p. 663.* *** *Ann. Sueu. lib. XI. p. III. p. 691.* * *p. 224.* ** *p. 229.* *** Adami *p. 225.*

p 414 **MARTINI CRVSII**

DE

PARENTVM SVORVM PERICVLIS,

QVÆ

TEMPORE SMALCALDICI BELLI EXPERTI SVNT CIRCA ANNVM

M. D. X L V I.

NARRATIO SCRIPTA ANNO M. D. L I.

---

p 415 *NOBILITATE GENERIS, PIETATE, SAPIENTIA, PRÆCLARO,*

VIRO,

D. PHILIPPO WERTERO,

ILLVSTRISSIMO SAXONIÆ ELECTORI A CONSILIIS,

S. PER CHRISTVM.

Ogitatio cogitationem mouet: sicut Aristoteles ἀνάμνησιν ἀφ᾽ ὁμοίου, ἢ ἐναντίου, ἢ τοῦ συνεγγὺς, γίνεσθαι *ait: recordationem aliqua re simili, aut contraria, aut vicina, excitari. Cur hoc dicam? causa hæc est.*

Venerunt superiore anno ex Argentoratensi Academia (post Præceptorem Sturmium, nunc etiam ibi excellente viro, Melchiore Iunio, Rectore) in hanc nostram, tres illustres adolescentes, Tybingenses Comites. Horum non solum quarumuis laudabilium rerum amorem & studium (sicuti mihi Ioan. Ludouicus Hauuenreuter, in illa Academia Professor: & Blasius noster Fabricius, laudauerant) coram cognoui: sed etiam clementiæ erga me maioris beneuolentiam expertus sum. Volens itaque vicissim ego aliquam grati animi significationem dare, inscripsi eis Epitomen Æthiopicæ Heliodori historiæ, quam triginta quatuor abhinc annis (quando in eadem Argentina Schola viuebam) amore Græcæ linguæ in eum Autorem confeceram. In quo scripto, & recognoscendo, & expoliendo, eum haud negligenter proximis mensibus versarer: venit mihi rerum quoque illarum in mentem: quas οἱ μακαρῖται *Parentes mei, ante triginta sex annos, magni illius & periculosi inter Imp. Carolum V. & nostræ religionis Principes illustris memoriæ, belli tempore passi erant: quas res ego aliquot annis post, vtriusque linguæ in re vera & ebaræ exercendæ causa, in libellum conieceram.* Ἐκ τοῦ συνεγγὺς *autem e vicino, in mentem rerum illarum venit: quod non longo tempore post Æthiopicum Compendium in eadem vrbe, in eademque domo, etiam hanc de Parentibus narrationem contexueram: nec non vt priorem: ita & hunc libellum (alterum post alterum) ad patrem miseram. Etiam* ἀφ᾽ ὁμοίου, καὶ ἐναντίου, *in mentem venit: ob similitudines aliquas rerum aut alicubi contrarietates, quæ in vtraque Historia sunt: quæ tamen a me, cum de meis scribam, non explicabuntur, sed prudentiæ diligentiæque Lectoris (si modo res lectu & collatu non indigna videbitur) committuntur.*

Hunc iam libellum (quanquam non de magnis scriptum, & illustribus personis: sed piis dumtaxat, & quarum etiam nunc recordatio mihi grata est) vir nobilis, pie, sapiensque, D. Philippe Wertere, ad tuam excellentiam mittendum, propter aliquas excusabiles causas, aequitate tua fretus, duxi. Primum quod Argentorati eum quoque scripseram: quando me tecum, & cum beato fratre tuo D. Antonio, vester praestantissima eruditione prudentiaque frater, D. Wolfgangus (nunc ipse etiam ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῆς ἀμείνονος λήξεως ἐφικόμενος) me, inquam, indignum, domi Iacobi Froschesseri, vxorisque eius Annae (τῶν φιλοξένων καὶ μακαρειτῶν) in Monasteriensi vico viuere, & D. Sturmii Ciceronianas Aristotelicasque praelectiones vobiscum audire, volebat. p. 416. *Deinde, quod, cum illo tempore apud vos parentum pericula & calamitates, interdum in sermonibus nostris suauissimis inicerem: vos prope pari mecum dolore afficiebamini: eaque dicebatis & faciebatis, quae pietas & charitas vera suggerebat. Postremo, quod proximo Ianuario (vt alias saepe) ad me cum Reuer. Ilfeldensi Abbate D. Neandro scribens, Medicus Nordhusae praestans Ioannes Thalius (qui nunc & ipse cum Christo beatam vitam degit) se apud praestantiam tuam recens fuisse significauit. Ibi te honestissimam mei mentionem fecisse: mihique suauissimis verbis Germanicis, emphasin habentibus (quae αὐτολεξεὶ in epistola posuit) salutem dixisse; id quod mihi tam iucundum fuit, quam quod iucundissimum.*

His igitur de causis, & quod inuicem excellentiam tuam diligo & colo, accipe benigna mente & vultu, quali semper erga me fuisti, hoc, quamuis leuidense munusculum: in quo, qualecunque etiam est, non dubito: quin, sicut amantissimorum fratrum tuorum recordatio tibi dulcis est, me, si piorum meorum ἀνάμνησις mihi quoque suauis sit: facile ab aequitate & humanitate tua veniam consecuturum. Delectationem enim, rerum dudum honeste praeteritarum recordatio affert, praesertim iam senioribus. Domino IESV praestantiam tuam & huic me commendo. Tybingae ex Museo meo, die S. Catharinae, anno M. D. XXCIII.

EXCELLENTIS VIRTVTIS T.

studiosis.

MARTINVS CRVSIVS
V. L. in Academia Tybyng. Doctor.

MAPTI-

p. 427 ΜΑΡΤΙΝΟΥ τοῦ ΚΡΟΥΣΙΟΥ

διήγησις περὶ ὧν οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατὰ τὸν Σμαλκαλδικὸν πόλεμον ἐπειράθησαν, ,αφνα. συγγραφεῖσα.

Ἐν ἀργεντίνῃ γενόμενος ποσά τιν᾽ ἔτη καὶ παιδείας ἕνεκα συνδιατρίψας ἄλλοις τε πολλοῖς ἀνδράσι σοφοῖς καὶ μάλιστα ἰωάννῃ τῷ στουρμίῳ, ῥήτορι δεινῷ τε, κἀμοὶ διδασκάλῳ ἀγαπητῷ· ἀναγκαίως εἶχον, πρῶτον μὲν, εἰς οὔλμαν ἰέναι· εἶτα δὲ, τοὺς ἐμοὺς γονεῖς διὰ πολλοῦ ἐπισκέψεσθαι. πρὸς οὓς ἐπειδὴ (τὰ ἐν οὔλμῃ παρὰ τῷ αἰδεσίμῳ μου καθηγητῇ γρηγορίῳ λεονάρδῳ καλῶς ἀπαλλαγείς) ἀφίχθην· καὶ δὴ φιλοφρόνως ὑποδεχθεὶς, ἱκανὰς ἡμερῶν κατέμεινα· ἤκουσα τότε αὐτῶν διηγουμένων, ὅσα κατὰ τὸν ἄνω γερμανικὸν, οὔπω τελεσθέντα πόλεμον, ἐν λυτζεούσῃ πεπόνθεσαν· ἡ δ᾽ ἐστὶ κώμη τῶν οὐλμαίων, μεταξὺ τῆς αὐτῶν πόλεως, καὶ γεισλίγγης, πολίσματος καὶ αὐτοῦ ἐκείνων ὄντος· ἐν ᾗ κώμῃ τὰ τοῦ χριστοῦ διδάσκων ἔτυχεν ὁ πατήρ. ἅπερ ἀκούσας, οὐχ οὕτως ἥσθην αὐτοῖς παρελθοῦσιν, ὡς ἐλυπήθην φοβεροῖς γενομένοις. καὶ ταῦτα διὰ τοῦτο μᾶλλον· ὅτι κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐν ἀργεντίνῃ μετὰ πολλῆς ἡσυχίας ἐγὼ παιδείᾳ συζῶν· καὶ τὰ περὶ τοὺς γονεῖς ἀγνοῶν τοῖς αὐτῶν κακοῖς οὐκ εἶχον παρεῖναι. ταῦτα μὲν οὖν, ὡς καὶ ἀληθῶς αὐτοὶ διεξῆλθον· καὶ ὁ πατὴρ ἔδωκέ μοι τούτων τὰ κεφάλαια γεγραμμένα, διηγήσομαι· οὐ μόνον, ὅτι τοῖς ἐμοῖς προσήκουσι ταῦτα γενέσθαι ξυνέβη. ἀλλὰ καὶ ὅπως ᾖ λογίζεσθαι· πόσα καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐν πάσῃ τοῦ πολέμου κακὰ καὶ φόβοι ἥψαντο· οὐ μὴν, ἀλλὰ παραλείψω ἐκεῖνά γε· ὅσα ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου συνέπεσεν αὐτοῖς καθ᾽ ἡμέραν τῶν στρατιωτῶν πολλὰ ἐν τῇ

Tom. III.

MARTINI CRVSII

Narratio de periculis, quæ ipsius parentes tempore Smalcaldici belli experti sunt, ab ipso CIƆIƆLI conscripta.

Cvm Argentorati bonis literis operam dedissem ad annos aliquot: præceptoribusque, cum aliis multis hominibus doctissimis, tum in primis Ioanne Sturmio; viro literatissimo disertissimoq; vsus essem: meæ rationes sic tulerunt: vt primum Vlmam ire necesse haberem: deinde ad parentes meos amantissimos proficiscerer: quos longo interuallo inuisere aliquando cupiebam. Ad quos cum (re Vlmæ apud Præceptorem Greg. Leonhardum bene meritum bene gesta) peruenissem, diesque complures me amantissime cum eis oblectassem: cognoui ex ipsis ea, quæ superiore Germanico, necdum finito bello, pericula & calamitates experti fuerant Lucenhusæ, qui est pagus in ditione Vlmensium, inter eorum vrbem, & oppidum Geislingam: quod item sub potestate Vlmensium est: in quo pago pater doctrinam seruatoris nostri Christi explicarat. Quarum rerum cognitio, non tam mihi iucunda fuit, quod præterierant: quam consideratio tristis, quod formidabiles fuerant: cum præsertim me id temporis, quo acciderant, Argentinæ in studio vmbratili, literarum abditum, socium ærumnarũ & comitem calamitatum, non habuissent. Eas hoc tempore res, vt & parentes vere mihi exposuerunt: & pater in libello non indiligenter consignauit, commemorabo: non solum quia ad meos, quos grato animo colere debeo, ea mala peruenerunt: sed etiam quod spero coniici posse ex eorum miseriis: quantæ etiam ad alios homines calamitatum procellæ redundarint. Sed in hac expositione prætermittam: quid in principio huius belli acerbitatis viderint, propter quotidianas transeuntium militum

Argentina.

Vlma.

Gregor Leonhardus.

Geislinga.

Οἰκοπαθὴς ὅρπος καὶ ἀκίνδυνος φιλολογία.

1546. circ. S. Viti diem Carolus V & Protestantes.

tum nostrorum iniurias: quos nostri Principes, contra Carolum Caesarem collegebant. Illud solum tempus persequar: quod insecutum fuit ab illorum discessu, & domum reditione: cum nulla res amplius aduersariis ad libere vagandum, quo vellent, obstaret.

Narratio.

Ad Ingolstad castra Dis leux ante Galli, metus a Caesarianis & Vlma trepidatio.

Cum itaque Dux Elector Saxoniae, & Landtgrauius Cattorum, a bello & castris ad Ingolstadium factis, discessissent: rumores in omni Vlmensi agro, & voces sunt exauditae miserabiles. Caesarem cum vniuersis copiis ad vrbem obsidendam venturum. Hic tum Vlmenses militem suum & Heluetios, quorum aliquot cohortes aderant, instruere, arma expedire, tormenta ad moenia subuehere & disponere, ad obsidionem sustinendamse totus comparare, coeperunt. Nec quisquam, qui extra vrbem erat, non commoueri praesentis forma tumultus, & metu rerum futurarum. Itaque multi Geislingam, multi Vlmam fuga petebant. Alii res suas tergo ferebant: alii carris & plaustris de medio remouebant. Incredibilis enim metus omnium mentes occuparat. Quem metum augebat etiam incursio repentina eorum, quos ante se Caesar miserat, Hispanorum, aliorumque leuis armaturae militum. Ii ea die pene ad vrbem vsque adequitantes, clamore hostili & impetu furibundo, miseros homines fugientes feriebant, spoliabant, neque ab vllo iniuriae & maleficii genere temperabant. Pagi exusti complures, aut in totum, aut magna ex parte. Caesar tamen ipse eo tempore non venit Ulmam. Eo die pater meus cum nonnulla pecunia, aliisque melioribus rebus, matrem Vlmam miserat: quae cognosceret, quid ipsi tali tempore agendum esset. Eo cum non sine periculis venisset: trepidationemque & vociferationes ciuium campanarumque sonitum audisset, animaduertit, non nequicquam eos tumultus esse. Itaque continuo egressa, vitam suam in discrimen, pro salute patris iniecit: vt quam celerrime Lucenhusam aduolaret, patremque moneret sibi prospiceret, ne in manus hostium imprudens incideret. Qua in re, vt alias semper, ad festinationem, quamuis via vi militum infesta esset, sibi nihil reliquum fecit. Eodem

Geislingam & Vlmam fuga.

Hispanica incursiones & grassationes.

Vlmam mater.

παρόδῳ ἀδικούντων· οὓς ἡμῶν οἱ ἄρχοντες ἐπὶ τὸν αὐτοκράτορα συνέλεγον. ἐκείνων μόνον ἕξομαι τῶν καιρῶν, τῶν μετὰ τὸ τοὺς ἡμῶν στρατηγοῦντας οἴκαδ᾽ ἀπελθεῖν· ὅτι οὐδὲν ἦν τὸ κωλύον τοὺς ἐναντίους, ὅποι ἂν βούλοιντο, βαδίζειν.

Τοῦ τοίνυν ἐκλέκτορος σαξονίας, καὶ τοῦ τῶν κάττων ἄρχοντος, σὺν τῷ στρατῷ τῆς τῶν ἰγγολσταδιέων πόλεως ἀπεληλυθότων· φήμη τις ἄρα κατὰ πᾶσαν τὴν τῶν οὐλμαίων εἰς τὰ διεσπάρη· ὡς ἄρα ὁ αὐτοκράτωρ ἅπασαν τὴν δύναμιν ἔχων ἐπὶ τὴν πόλιν ἥξει. διὰ τοῦτο τοὺς ἑαυτῶν στρατιώτας, καί τινας ἑλβετίων σπείρας, οἳ ἐν τῇ πόλει ἐπετρέπισαν· τὰ ὅπλα συνήγαγον· τὰς μηχανὰς τοῖς τείχεσι προσπελάσαντες διέταξαν· καὶ δὴ παντελῶς, ὡς τὴν πολιορκίαν δεξόμενοι, παρεσκευάσθησαν· οὐδέ γε εἷς ἔξω τῆς πόλεως ἦν ὅστις οὐχὶ ταῦθ᾽ ὁρῶν ἐφοβεῖτο. ὥστε πολλοί, οἱ μὲν εἰς γεϊσλιγγαν, οἱ δ᾽ εἰς οὔλμαν, κατέφευγον. καὶ οἱ μὲν τὰ αὐτοῖς ὑπάρχοντα ἐπὶ νώτων, οἱ δ᾽ ἁμαξῶν ἄγοντες, ἐκποδὼν ἐποίουν. θαυμαστὸς γὰρ ἅπαντας κατειλήφει φόβος. ἄλλως τε καὶ τῶν ἱσπανῶν, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ πρὸ ἑαυτοῦ πέμπων ἔτυχεν, ψιλῶν ὄντων, ἐξαίφνης ἐμβαλλόντων. οὗτοι γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ μικροῦ καὶ ἄχρι τῆς πόλεως ἐφιππεύειν ἐδέησαν· ἔκραξάν καταπληκτικῶς ἤ μαινομένοις ἐοικότες, τοὺς φεύγοντας ἐδίωξαν, ἔτυπτον, ἐλήλαζον, μηδεμίας ἀδικίας ἀπεχόμενοι. κῶμαι ἐμπρησθεῖσαι, αἱ μὲν ὅλως, αἱ δὲ κατὰ μέρος, ἀνηλώθησαν, οὐ μὴν ὁ αὐτοκράτωρ τότε εἰς οὔλμαν ἦλθε· κατ᾽ αὐτὴν δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὁ πατήρ τὴν μητέρα μου, ἔχουσαν χρήματα, εἰς τὴν πόλιν ἔτυχε πέμπων, σκεψομένην, κἀκεῖ ἀκουσομένην, τί χρεὼν ποιεῖν ἐν τοιούτοις καιροῖς. ἥ τις ἐπειδὴ εἰσῆλθε· καὶ τὴν ταραχὴν τῶν πολιτῶν ἤκουσε· ἔγνω ὅτι ταῦτ᾽ οὐχὶ παίζοντας ἀνθρώπων ὄντα. εὐθέως οὖν ἐξελθοῦσα, ἔσπευδεν, οὐκ ἀκινδύνως τῆς ὁδοῦ ὑπὸ στρατιωτῶν ὑπαρχούσης, τάχιστ᾽ εἰς λουτζενοῦσαν ἐπανελθεῖν, καὶ τὸν πατέρα προτρέπειν, φυλάττεσθαι· μήπως εἰς τοὺς πολεμίους ἐμπίπτων λάθῃ. τηνικαῦτα τὰ ἔξω τῆς πόλεως οἱ οὐλμαῖοι ἐνεπίμπρασαν, τὰ ἱερά, τὰ
tempore Vlmenses pro vrbe exurebant

τῶν

p.417. τῶν κήπων δωμάτια, τοὺς μύλωνας, τὰ κναφεῖα, τὰ νοσοκομεῖα καὶ τεκνοτροφεῖα. καὶ δενδροκοπ- κοῦντες δὲ, πᾶν τὸ περὶ τὸ τεῖχος πεδίον ὡμάλυνον. ἐν ᾧ δ' οὔπω οἴκαδε ἐπανήκεν ἡ μήτηρ· πολύ τι πλῆθος ἀνθρώπων διὰ λουζενούσης εἰ γείσλιγγαν, ἥ τις ἀπέχει οὔλμης τρία μίλια, καταφευξομένων παρήμειβε, τούτων οἱ μὲν μεγάλα ἐβάσταζον φορτία· οἱ δὲ τὰ τέκνα ἐχειραγώγουν· οἱ δ' ἐν κοιτίσι βαβάζοντα ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς ἔφερον. καὶ οἱ μὲν ἐν ὅπλοις ἦσαν διασκευασάμενοι· οἱ δ' ἐφ' ἵππων ἐθορυβοῦντο· οἱ δ' ἄρτους, ἤ τι ἄλλο, τοῖς δόρουσι διαπερονήσαντες ἔφερον. πάντα δὲ τὰ κατὰ τὴν ὁδὸν, μετὰ κραυγῆς καὶ ὀλολυγμοῦ. ταῦθ' ὡς ἑώρα γινόμενα οὕτως ὁ πατήρ· καὶ αὐτὸς δὴ ἤρξατο δεδιέναι· καὶ μέρος τι τῶν ὄντων εἰς τὸν ναὸν ἀποκρύπτειν. ὀλίγῳ δ' ὕστερον ἡ μήτηρ περὶ ὥραν τρίτην. καὶ τῷ πατρὶ παρῄνησε φεύγειν, εἴπερ ὑπὲρ σωτηρίας φροντίζοι, εἰς γείσλιγγαν. πείθεται, καὶ εἰς αὐτὴν ὡς ἦλθε· πᾶν ἤδη τὸ πόλισμα πλῆρες ἀνθρώπων ἦν. ὥστε πρὸς στέφανον ἄνδρα δίκαιον, καὶ διάκονον ὄντα τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας, κατηγάγετο. παρ' ᾧ αὐτός τε, καί τινες ἄλλοι εὐσεβεῖς, τὰ ἑαυτῶν δαπανῶντες, ἓξ ἑβδομάδας ἔμειναν, μετὰ πάσης διαφυλαχθέντες φιλοφροσύνης. ἦλθε δὲ καὶ ἡ μήτηρ ἐσθ' ὅτε ἐκεῖσε. παρὰ δὲ τὴν ἀπουσίαν ποτὲ αὐτῆς, οἱ τῶν Οὐλμαίων στρατιῶται, ἐπανελθόντες ἀπὸ ἐπισιτισμοῦ, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς ὁρμησάμενοι, καὶ πᾶν τὸ εὑρισκόμενον λαβόντες, ὤχοντ' ἀπιόντες. καταστρεψασῶν δὲ τῶν ἓξ ἐκείνων ἑβδομάδων, ὡς ἤδη πάντες ἐκ τοῦ φόβου ἀναφέρειν, καὶ τῶν κινδύνων ἀπαλλαγῆναι ἐδόκουν. ὁ πατὴρ εἰς λουτζενοῦσαν ἐπανῆλθεν. οὐ μὴν ἐπὶ πολὺ ἀσφαλείας οὔσης, πάλιν εἰς γείσλιγγαν ἧκε, μένων ἐκεῖ σχεδὸν ἡμέρας ὀκτώ. μετὰ ταῦτα, ὡς ἀνάπαυσις πλείων εἶναί τις ἐδόκει· οἴκαδ' ἐπανῆλθε, καὶ μεχρί του πολλὰ μεριμνῶν ἔμεινε. κατὰ τόνδε τὸν χρόνον ἄνδρες δύο βουλευταὶ, πεμφθέντες ὑπὸ τῶν Οὐλμαίων, εἰς κώμην νέλλιγγαν καλουμένην ἦλθον. αὐτὸ δὴ τοῦτο κἀν ἄλλοις ἐγένετο τόποις, τοῖς ὑπ' ἐκείνους οὖσιν. οὗτοι καὶ τοὺς ἐκ τῶν γειτνιωσῶν κωμῶν γεωργούς τε καὶ πρεσβυτέρους συγκεκλήκεσαν. ἦλθε μετὰ τούτων καὶ ὁ πατὴρ, ὧν ἕβδομος αὐ-

ea, quæ nocitura sibi putabant: ædes sacras, ædiculas in hortis, molas, domos ad pannum lineum extructas candidum faciendum, ædificium infantium vulgo repertorum, ceteraque suburbana: arbores excidebant: omneque circa vrbem solum conplanabant. *Suburbanorum exustio.* Interea, dum mater mea adhuc domum non reuenerat: magnus hominum numerus Lucenhusæ transiens, *Hominum fuga.* Geislingam ire contendebat; quod oppidum tribus milliariis Vlma abest. Eorum partim magnas ferebant sarcinas, partim liberos manibus ducebant; nonnulli in cunis capite gestabant: quidam armis se induerant, pars in equis: panem, aut quid aliud bipennibus aut hastis appensum portabant. Eorum quæstibus & clamoribus omnia terrore complebantur. Dum hæc ita fiebant: etiam pater commoueri, partemque rerum suarum in templum conferre, & in adyto abdere cœpit. *Matris reditus Vlma.* Paulo post mater circiter horam diei 3. redit; patremque modis omnibus, si vitam conseruare velit, Geislingam confugere, hortatur & orat. Eo cum ille venisset: oppidum iam completum erat hominibus, qui eo fugerant. *I. Cessio patris Geislingam Steph. Gœpel, Villacensis Cantubus.* Itaque domum optimi viri Stephani, qui sacrarum rerum ibi minister erat, venit. *Sociorum prædationes.* Apud quem ipse, aliique pii homines concionatores suo sumptu ad sex hebdomadas tecti humanissime, & conseruati sunt. Eodem etiam quandoque mater venit. Ea quodam die absente, milites Vlmensium, reuertentes a frumentatione & pabulatione, domum patris Lucenhusæ irruperunt: atque quicquid potuerunt, asportarunt. Hæc ab amicis, & religionis libertatisque propugnatoribus fiebant. Post illas 6. hebdomadas cum homines paulatim a metu respirare, & se defunctos periculis esse, arbitrarentur: pater se Lucenhusam recepit. *II. Cessio eodem.* Verum ibi non diu consistendi facultate data, rursus Geislingam rediit: ibique dies prope octo mansit. Post id tempus, cum res paulo pacatiores esse viderentur: domum iterum se retulit: aliquandiuque cum solicitudine ibi hæsit. Eo tempore duo Senatores ab Vlmensibus missi (quod idem aliis etiam locis fiebat) in pagum Nellingam venerunt. *1547. die Sabbati post Epiphania Nellinga conuentus.* Eodem plebē quoque ex aliis in circuitu vicis, atque vna eorum vicorum concionatores, conduxerant. Horum tum numero septem cum pa-

tre aderant. Cum hi, quos dixi, duo Senatores, vna cum populo in templum conuenissent: literæ nomine Senatus recitatæ sunt: quarum hæc erat sententia. Vlmenses deditionem fecisse: & apud Cæsarem in gratia positos esse. Multos quidem eos, magnosque sumptus in hoc bello fecisse; sed tamen caput totius rei, pro quo tanta contentione elaborassent, obtinuisse. Deprecatoribus enim legatis ad Cæsarem missis, impetrasse: vt ne ipsorum religionem, & sacrosanctum Christi Euangelium, tolleret, aut impugnaret. Quare causam non esse: cur quicquam posthac metuant: vnumquemque si sapiat, domi manere debere: & sua, quæ exportarit, ad se reuocare. Illud quidem fore certo, vt Cæsariani transeant: nihil tamen ea re cuiquam ereptum, aut vllam iniuriam allatum iri. Nihil debere quenquam, præsertim cibariorum & lectorum, domo efferre: ne Cæsar, vbi adueniat, cogitet, sibi parum haberi fidei. Adhæc, cum tantum detrimentum Respub. hoc bello ceperit: tantamque rerum suarum diminutionem fecerit; æsque grande alienum conflatum sit: futurum, vt certum tributum sit imponendum. Quod tamen non rei frumentariæ futurum sit: aut rerum, quibus nemo carere possit: sed vini tantummodo & zythi, quibus rebus minus opus sit. Debere igitur vnumquemque in ea re se paratum, & minime recusantem, præbere: atque hoc eo magis, quod de religione & euangelio retinendo promissio esset facta. Inprimis autem concionatores admonebantur; vt plebi hæc persuaderent: efficerentque omni ratione, vt ne grauate facerent. His auditis domum suam reuertebantur: læti quisque bello tam facile & commode finem esse factum: atque, quod sperarent bene de religione, tributi impositione illa, non valde grauabantur. Credebant enim hæc, vti dicta fuerant, ita certo futura. Verum non diu post euenit: vt quidam Cæsariani milites, qui agmen præcedebant, Germani Lucenhusam venirent. Horum numero 15. vna cum suis mulieribus ad patrem diuerterunt. Inter eos duo erant nobiles. His, quidquid potuit, quam optime paratum copiose apposuit; ita vt merito se iniuria abstinuissent: si hoc in militum ingeniis esse

Inanis spes tranquillitatis.

Mehr Vngelds.

Acquiescitur.

Die Martis post Dominicam primam Epiphania milites Lucenhusa.

Rerum petulantia.

τός. πάντων δ' εἰς τὸ ἱερὸν συνελθόντων ἀνέγνωσαι γράμματα τῶν ἐξ οὔλμης τοιάδε. αὐτὺς τὴν πόλιν τῷ αὐτοκράτορι παραδόντας, τυχεῖν συγγνώμης. καὶ πολλὰ μὲν εἰς τὸν πόλεμον ἀναλῶσαι· ἐκνικῆσαι δ' ὅμως τὸ κεφάλαιον, ὑπὲρ οὗ τηλικαύτην ἂν εἶεν πεποιημένοι τὴν σπουδήν. πρεσβευσαμένους γὰρ ἐπὶ τὸν αὐτοκράτορα, διαπράξασθαι περὶ τῦ τὴν ὑπάρχουσαν ἀληθῆ τῦ χριστοῦ θρησκείαν μὴ παραιρεθῆναι. οὐδεμίαν οὖν τῦ φοβεῖσθαι λοιπὴν αἰτίαν εἶναι· δεῖν ἕνα ἕκαστον κατὰ χώραν μένειν· καὶ τὰ ὑπεκεκομισθέντα ἀνακαλεῖσθαι. τὺς περὶ τὸν αὐτοκράτορα, μέλλειν μὲν διελεύσεσθαι, μηδένα δ' ἀδικήσειν· δεῖν δὴ μηδένα ποιεῖσθαι μηδὲν ἐκποδών. ἵνα μὴ ἐλθὼν ὁ αὐτοκράτωρ, ὑποπτεύσῃ μὴ πιστεύεσθαι. ἔτι δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ πολλὰ ζημιωθείη, καὶ εἰς στενὸν κομιδῇ καταστάίη, ἡ πόλις, πολλὰ χρήματα ὀφείλουσα· εἰσέον μὲν φόρον τινὰ ἔσεσθαι, μικρὸν δὲ τῦτον· οὐ γὰρ δὴ τῆς σιτώνης, ἧς πᾶσι δεῖ· ἀλλὰ τῦ οἴνου καὶ ζύθου, ἃ ἧττον ἀναγκαῖα. προσήκειν τοίνυν, καθ' ἕνα ἕκαστον πρόθυμον ἑαυτὸν παρέχειν, καὶ μὴ δυσκόλως φέρειν· ἐπειδήπερ ἡ ὑπόσχεσις, ἡ περὶ τῦ εὐαγγελίου, γένοιτο τηλικαύτη. μάλιστα δὲ παρεκάλουν τὺς ἐκκλησιαστὰς, ταῦτα τὺς ὄχλους πείθειν. καὶ μὴ βαρέως ὑπακούοντας παρέχειν· τύτων ῥηθέντων, διελύθη ὁ σύλλογος· καὶ ἐγήθουν ἕκαστοι τῷ τὸν πόλεμον ὕτω καταλυθῆναι ῥᾳδίως· καὶ διὰ τὰς περὶ τῆς θρησκείας ἐλπίδας, ὐχὶ μάλα τῷ φόρῳ ἤχθοντο νομίζοντες, ταῦτα πάντα, ὡς εἴρητο, βεβαίως ἕξειν. ὐ πολὺ δὲ συνέβαινεν ὕστερον, πλῆθος στρατιωτῶν γερμανῶν, τῆς τῦ αὐτοκράτορος δυνάμεως προηγούμενον, εἰς λουτζενῦσαν ἐλθεῖν. ἐκ τύτων τινες, ἀριθμῷ πεντεκαίδεκα, σὺν ταῖς ἑαυτῶν γυναιξὶ, τὴν τῦ πατρὸς οἰκίαν κατελάμβανον· καὶ ἦσαν ἐν αὐτοῖς δύο τῶν εὐγενῶν. αὐτοῖς οὖν ὁ πατὴρ, ὅσα ἐδυνήθη, πάντα καλῶς παρεσκευασμένα παρέθηκεν, ὅπως μηδὲν ἀδικοῖεν. οἱ δὲ τῷ οἶ-

Οὖσιτ' ἔτα τεταγμένα πόλεμος

P. 430.

posset.

p.431. νῳ ἀκράτως χρησάμενοι, καὶ βαρυνθέντες. κακόν τι ἐκεῖνον ποιεῖν ἐπιχείρουν· καὶ ὅπως εὐλογώτερον τόδε δόξαιεν δρᾶν· περὶ τῆς θρησκείας αὐτῷ διαφέρεσθαι ἤρξαντο. πρὸς μὲν δὴ ταῦθ' ὅγ' αὐτοῖς ἀπεκρίθη· καὶ τὸ τῶν οὐλμαίων ὄνομα προὐβάλλετο. λέγων, ὅτι, παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἔτυχόν τε τῆς εἰρήνης. καὶ διεπράξαντο περὶ τῆς ἀληθινῆς ἡμῶν θρησκείας. ἐκεῖνοι δὲ ταῦτα πυθόμενοι, ἀπεκρίνοντο. ὅτι οὐδεμίαν ἡμεῖς γ' εἰρήνην οἴδαμεν. οἵ τ' οὐλμαῖοι τῷ αὐτοκράτορι προσεχώρησαν. ἐφ' ᾧ χρήσασθαι αὐτὸν ἐκείνοις, ὅ, τι ἂν βούληται πρὸς τούτοις δὲ, καὶ τὰ μέγιστα τοὺς οὐλμαίους ἐβλασφήμουν· ἀπίστους καλοῦντες, καὶ ἐξουσίαν σφεῖς διαρπάζειν ἐκείνους ἔχειν φάσκοντες. ταῦτα εἰπόντες, καὶ τὸν πατέρα ἀφέντες, πρὸς τὸ πλέον οἴνου ἐμφορεῖσθαι ἐτρέποντο. περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον, ὡς καθευδήσοντες κατέκειντο. πάλιν αὐτῶν ἔνιοι βιάζεσθαι ἐνεχείρουν· εἴπως χρήματα ἐξέλκειν δύναιντο, πλέον δ' ἐν αὐτοῖς, εἷς τις ἀπὸ τῆς ποδαμικῆς λίμνης· ὃς ἐν φανερῷ πρότερον εἶπεν, οὐκ ἀπελεύσεσθαι ἐκ τούτου τοῦ οἴκου, πρὶν μ. χρυσοῦς ἐκφέρειν. οὗτος τότε τὸν πατέρα περόνῃ ὀξείᾳ, δι' ὧν καὶ ἡ φύσις ἀπέκρυψεν, ἐπειρᾶτο κατακεντεῖν. ἐπειδὴ δ' ὅμως τοὺς ἄλλους ἀπὸ μέθης κραιπαλῶντας οὐκ εἶχε συνεργοὺς· καὶ ἡ μήτηρ ἐνετύγχανε· τούτου τοὐπιχειρήματος εἴργετο. τῇ δ' ὑστεραίᾳ, αὐτῶν ἀνισταμένων· τὰ πρὸς τροφὴν ἀφειδῶς παρετίθετο· καθάπερ καὶ τῇ προτεραίᾳ, καὶ ὡς αὐτοὶ προσέταξαν· ἦν δ' εἷς τῶν ἀνακειμένων καὶ ὁ πατήρ· καὶ σχεδὸν ἤδη τέλος τῆς εὐωχίας· ἐνταῦθα ὁ βδελυρὸς ἐκεῖνος, περὶ οὗ εἰπὼν ἔφθην, πρὸς τὴν τράπεζαν ἵστατο, βλοσυρὸν βλέπων· καὶ μεγάλην ἐν τῇ χειρὶ περόνην ἔχων, ὁρᾷς, ἔφη, ταύτην; καὶ ἅμα λέγων ἐπιχειρεῖν ἐβιάζετο. ὁ δὲ πατὴρ τῶν εὐγενῶν τῶν συνανακειμένων ἐδεήθη· μὴ περιιδεῖν τοσοῦτον ἀσέβημα γινόμενον περὶ τὸν πᾶσαν αὐτοῖς φιλανθρωπίαν ἐνδειξάμενον· ἀλλὰ κωλῦσαι τοὐπιχείρημα τοῦ τολμηροῦ ἐκείνου. καὶ ἡ μήτηρ δὲ δακρύουσα παρεκάλεσεν ἐπισχεῖν αὐτοὺς τῆς βίας τὸν μιαρόν. ἔστι δ' ἄρα, ὅτε δύναταί τι ὅμως καὶ ἡ δέησις· καὶ τοὺς τραχεῖς τῶν ἀνθρώπων πόθ' ἡ μετὰ ταπεινοφροσύνης λιπάρησις δυσωπεῖ· καὶ προκόπτει πολὺ ὁ ἐλεεῖσθαι ἀξιῶν· γινομένου τοὐναντίον, τὸν ἀποτόμως ἀνθιστάμενον, πολλά-

possent. Nam vbi largius in vinum se ingurgitarant: patri manus adferre conati sunt; quod ne tamen sine causa facere viderentur; multa in religione cum eo disputare cœperunt. Ad quæ cum eis respondisset: & nomen Vlmensium obiecisset: quomodo hi de vera nostra religione cum Cæsare decidissent: pacemque ab eo redemissent; referebatur ab eis, se nullam scire pacem; Vlmenses ita in deditionem venisse; vt de eis ad arbitrium suum Cæsar statueret. Præterea maximis conuitiis in Vlmenses inuehebantur: perfidos nominabant; ipsorum diripiendorum a Cæsare sibi potestatem factam clamitabant. His ita dictis, patre relicto, ad helluandum magis se conuertebant. Media fere nocte, cum se ad dormiendum abiecissent: quidam iterum vim facere tentaverunt: si forte pecuniam extorquere possent. Sed inter hos præcipue vnus, qui palam antea dictitarat: se non prius hac domo excessurum: quam quadraginta aureos abstulisset. Is patrem adoriri, & subula configere conabatur. Sed quia ceteri vino impediti, iuuare non volebant, materque interueniebat, conata perficere non potuit. Mane cum luxisset illique surrexissent; cibus atque potio iterum prolixe, quemadmodum pridie vesperi factum erat, ipsique iusserant, apponebatur. Pater simul accubuerat: propemodumque iam conuiuii finis erat. Hic ille miles, de quo antea dixi, ad mensam stetit, fœdis & minitantibus oculis: magnamque tenens subulam: Videsne, inquit, hanc? simulque impetum facere voluit. Ibi pater a nobilibus, qui vna assidebant, petiit, ne hoc tantum scelus admitti paterentur; se, quam potuerit omnem beneuolentiam & officia eis præstitisse: debere eos impedire hominis nefarium conatum. Mater etiam suppliciter locuta, flens, obsecrauit: vti patrem ab audaci latrone prohiberent. Est tamen aliquando precibus in feritate morum locus: & homines crudeles, quandoque mouentur oratione supplici; proficitque is, qui misericordiam captat: cum ei, qui aduersetur, sæpenumero sit pereundum. Sed ani-

Einer mit eim Pfriem. *homo sanguinarius.*

φονῶν τὴν ὄψιν.

Ein Thumbherr. Vir melior. animos flectit Deus solus: & eorum, quos diligit, salutem expedit. Nam tum alter e nobilibus illis, qui Canonicus fuerat, manus continere sicarium iussit. Quoniam tamen, inquit, bene de nobis meritus est: iniuria ne ei inferatur. Cum ille vim facere fortiter perseueraret: iracundiaque totus exalbuisset: quin, inquit ille nobilis, abstineas manus? minatusque illi grauiter, patri dicit: mane in hoc loco nobiscum; quod si exieris, periculum tibi non præstabo. Ibi ille sceleratus, cum a conatu depulsus esset: poculo vini pleno prehenso, propino ergo tibi, inquit ad patrem. Ipse recusare: tamen, quia alii imperabant, inuito respondere. Deinde cum ille exiuisset; tum nobilis ille de quo dixi, aiebat, hunc militem, aliosque permultos, quod stipendium eis non daretur, solere isto modo rapinis & cædibus viuere. Addebat etiam, in hoc bello eundem istum, perforatis quorundam presbyterorum, & forte etiam aliorum hominum, genibus, plumboque infuso feruenti; sic ab eis per maximos cruciatus pecunias expressisse. E qua re videri facile potest: vt nullum animal homine, qui disciplina & legibus regitur, præstantius & excellentius sit: sic nullum aliud æque ferox & crudele esse: cum velut carceribus emissus, ad vim aditum, & ad flagitium licentiam fuerit nactus. Ea autem licentia est in bellis: quæ quantumuis pie suscipi possint, scelere nunquam carent: eorumque animos etiam, qui alioqui forte mites essent, audaciores reddunt; omnemque humanitatem compendii causa exuere cogunt. Quo maiora sunt scelera eorum, qui natura ad maleficium propendent, & ad iniustitiam ingenium inclinatum possident. His rebus ita gestis: hi, de quibus scripsi, milites discesserunt Vlmam versus. E vestigio ad meridiem alius militum Germanorum grex bene magnus, qui eodem iter habebant, adnenit. Pater tum in lectulo paululum ad quiescendum se dederat. Accesserunt quidam ex illis ad ædes: vehementerque pulsarunt; quo strepitu ipse excitatus, paulum prospiciebat per fenestram; sed respon-

Ληστρικὴ προποσία. (margin)

Crudelitas latronis. (margin)

Licentia bellorum. (margin)

Die Mercurii post Dominicam primam Epiphania, alii milites. (margin)

κις ἀποθανεῖν. τὸ μέν τοι νοῦν τῶν ἀνθρώπων p. 432. μόνος ὁ θεὸς κυβερνᾷ. καὶ τούτους εἰς ἔλεον στρέψας, εὐτρεπίζει τὴν τῶν ἠγαπημένων σωτηρίαν. τότε γὰρ δὴ ἅτερος τῶν εὖ γεγονότων ἐκείνων, γενομένός ποτε τῶν ἐν ἐκκλησίᾳ κανονικῶν, κατέχειν ἐκέλευσε τὰς χεῖρας τὸν μιαιφόνον. ἐπειδὴ μέν τοι, φησὶν, ἡμᾶς ἐφιλοξένησε. μὴ ἀδικείσθω. ἐκείνου δ' ἡσυχίαν ἄγειν οὐκ ἐθέλοντος. ἀλλ' ὑπ' ὀργῆς ὠχριῶντος. κελεύωσοι. φησὶν ὁ εὐγενὴς, κρατεῖν τῶν χειρῶν. οὐκ ἀκούεις; καὶ ἀπειλήσας, λέγει πρὸς τὸν πατέρα. μένε μεθ' ἡμῶν ἐνταῦθα. ἢν δ' ἐξέλθῃς, οὐδὲν πρὸς ἐμὲ τὸ μετὰ ταῦτά σοι συμβησόμενον. δὴ τότ' ἐκεῖνος, ὡς ἔγνω μάτην ἐπιχειρῶν. ποτήριον οἴνου λαβὼν, προπίνω δή σοι τουτὶ, φησὶ πρὸς τὸν ἀδικούμενον. ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα παρῃτεῖτο. εἶτα δὲ, τῶν ἄλλων κελευόντων, ἄκων μὲν, ὑπέμεινε δέ. μετὰ ταῦτ' ἐκείνου ἐξελθόντος, ἔφη ὁ εὐγενής. ὡς ἄρα οὗτός τε, ἄλλοι τε πάμπολλοι τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὸ μὴ λαμβάνειν μισθὸν, εἰώθασι ποιεῖσθαι τὸν βίον τουτονὶ τὸν τρόπον ἀπὸ ἁρπαγῆς καὶ φόνων. καὶ μὴν κἀκεῖνο προσετίθη ὅτι κατὰ τουτονὶ τὸν πόλεμον ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος, πρεσβυτέρων τινῶν, καὶ ἄλλων ἴσως, τὰ γόνατα τρυπήσας, καὶ μόλυβδον βράζοντα ἐγχέας, οὑτωσὶ διὰ μεγίστων ἀλγηδόνων ἠργυρολόγησεν. ἐξ οὗ ῥᾳδίως ἄν τις ὁρῴη. ὥσπερ οὐδὲν ζῶον ἀνθρώπου βέλτιον ἐστὶ, παιδείᾳ γε καὶ νόμοις πειθομένου. οὕτως οὐδὲν τοῦ αὐτοῦ καθεστηκέναι ὠμότερον. ὅταν χωρισθεὶς τῶν καλῶν, ἐξουσίαν αὐτοκράτορα καὶ ἀκώλυτον πρὸς τὴν μοχθηρίαν λάβῃ. αὕτη δ' ἡ ἐξουσία παρὰ τοὺς πολέμους ἐστίν. οἳ καίπερ πολλάκις δικαίας ἔχοντες προφάσεις, οὐπώποτε κακουργημάτων ἀμοιροῦσιν· ἀλλὰ καὶ τοὺς φύσει μὴ τοιούτους ἔντας, εἰς πᾶσαν περιτρέπουσι τόλμαν τοῦ ἰδίᾳ λυσιτελοῦντος ἕνεκα. ὅσῳ πλείονα ὠμότητα χρὴ νομίσαι τούτων. οἵ τινες εἰς ταύτην κέκτηνται καταπρηνῆ τὸν τρόπον, τούτων δ' οὖν οὕτω γενομένων. οὗτοι μὲν εὐθὺ οὔλμης τείνοντες ἀπῆλθον. εὐθέως δ' ἄλλό τι στρατιωτῶν στῖφος, καὶ αὐτῶν ἐκεῖσε πορευομένων, περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐφίστηκε. τηνικαῦτα δ' ὁ πατὴρ, ἐπὶ σκίμποδος μικρὸν ἐπισπασόμενος ἡσυχίας ἔκειτο. προσῆλθόν τινες ἐκείνων, τῇ οἰκίᾳ. καὶ τὰς θύρας δεινῶς ἔκοψαν. ἐξεγερθεὶς δὴ ἐκεῖνος, παρέβλεπε διὰ τῆς θυρίδος. οὐ μὴν ἀποκρίνεσθαι, μήτε

γε δὴ

p. 431 γε δὴ εἰσδέχεσθαι, ἤθελε. πλείονες ἐκεῖνοι τοῦ κόπτειν ἐνέκειντο. τοῦ πάνυ θορύβου ἡ μήτηρ αἰσθομένη, τότε που τῆς κώμης γεγονυῖα, προστρέχεται δρόμῳ. ἐκεῖνοι βιαζόμενοι εἰσπηδῶσιν. ἐν ᾧ μόλις ἐκφεύγων ὁ πατὴρ, διὰ τῶν βαθμῶν εἰς τὰ ἀνώτερα τῆς οἰκίας ἀναβαίνει. ἦν τι ἐν τοῖς ὄπισθεν αὐτῆς χαρτοφυλακίον. καὶ ἐπάνω τούτου περιστεροτροφεῖον· τὰ δ' ἐν μέσῳ τόπῳ, κενά. ἔνθα ὁ πατὴρ εἰς τὸ περιστεροφεῖον εἰσελθὼν, δι' ὀπῆς ἐπὶ τὰ τοῦ χαρτοφυλακίου σανιδώματα κατέβη· καὶ τὴν ὀπὴν ἤδη ὑπὲρ κεφαλῆς οὖσαν σανίδι ἐκάλυψεν. ἐνταῦθα μὲν αὐτὸς ἐκρύβη, τὰ μὲν ἐπὶ νῶτον, τὰ δ' ἐπὶ στέρνα, τὰ δ' ἐπὶ πλευρὰ κυλισθεὶς, ἐν μεγάλῳ φόβῳ καὶ ἀγωνίᾳ. ἐκεῖνοι δ' εἰσβιασάμενοι, ποῦ ἐστιν ὁ κύριος; ἠρώτων. τῆς δὲ μητρὸς οὐκ εἰπούσης ἔνδον αὐτὸν εἶναι. ἐκεῖνοι, ψεύδη. ἔφασαν. ἑωράκαμεν αὐτὸν διὰ θυρίδος. καὶ νὴ ἀλήθειαν γενέσθαι οὐκ ἀδύνατο, αὐτοὺς διὰ ὑάλου θεωρεῖν ἐκεῖνον. ἐζήτουν τὸν αὐτὸν πανταχοῦ διατρέχοντες. οὐ δὲ τότε γε οὐδ' ἡ μήτηρ ἐγνώκει, ποῦ λανθάνει ἐκεῖνος. αὐτίκα πολλάκις ἐφώνουν· κύριε, ποῦ εἶ; προέρχου, οὐδέν τε κακὸν ποιήσομεν. τελευταῖον δ' εἷς αὐτῶν ἀνέβη εἰς τὸ περιστεροτροφεῖον· εὗρέ τε τὸν χιτῶνα τοῦ πατρός. ἐν γὰρ τῇ ἐξαπιναίᾳ ταραχῇ ἐκδυσάμενος αὐτὸν, ὅτε ἐπὶ τὸ χαρτοφυλάκιον ἑαυτὸν καθίει, ἐνταῦθα αὐτοῦ ἀπερρίφει. τω. ἐνταῦθα ὁ στρατιώτης τῇ μητρὶ, ἰδοὺ, φησιν, ὁ χιτὼν αὐτοῦ. ποῦ τοίνυν αὐτὸς ὢν τυγχάνει; ἐκείνη δὲ οὐδεμίας ἀπολειπομένη θηλείας, ἥτις ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἀνδρῶν, ἐμπεσόντος ἀπροσδοκήτου κακοῦ, δεινοτέρα ἐξευρίσκειν τι πέφυκε· φησὶ τῷ στρατιώτῃ· ὅτι ἐγὼ τῆς προγενομένης νυκτὸς, παρόντων καὶ τότε στρατιωτῶν, ἐνταῦθα κατέβαλλον ἵνα μή τις ἀφελόμενος οἴχοιτο. ὁ μὲν οὖν οὐδὲν ἔτι ποιεῖν ἔχων, καὶ τὸν ἐζητημένον οὐχ εὑρίσκων, κατέβη πάλιν· θαυμασία αὕτη καὶ θεία εὐεργεσία. τίς ἂν ἀρνήσαιτο; ὅτι ἐκεῖνος οὐχ ἑώρακε τὸ θύριον, τὸ πρὸς τῇ κλίμακι ἀνεῳγμένον, δι' οὗ πρὸς τὸν πατέρα κατάβασις ἦν. ἀλλὰ περιέφραξε τοὺς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς ὁ θεός. ἐξ οὗ δῆλον, ᾧ τινι πάρεστιν αὐτὸς, ἱκανὸς πρὸς πᾶν κακὸν εἶναι πεφυλαγμένον καθὰ καὶ τοὺς σοδομίτας ἡ ἐξαπίνης τύφλωσις, τῆς τοῦ λὼτ, καὶ τῶν ἐπιξενωθέντων ἀγγέλων οἰκίας ἀπήλασεν. ὡς δ' οὔπω ζητοῦντες ἐπαύοντο· ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἀνίχνευτον κατελεί-

dere, aut intromittere nolebat. Illi acrius instare. Tum sonitu commota mater, quæ alicubi in pago fuerat, adcurrit. Illi vi introrumpunt. Interim pater vix effugiens, per scalas ascendit in superiora domus. Erat in posteriore parte ædium tablinum, supra id imminebat columbarium: ita tamen, vt in medio locus aliquis esset vacuus. Ibi pater columbarium ingressus, per foramen descendit supra tabulata tablini: asserculoque id foramen, quod iam supra caput erat, contexit. Ibi ergo se abdidit, modo tergo, modo pectori, modo lateribus incumbens, magno metu & solicitudine. Illi ingressi de hero interrogarunt. Quibus cum mater diceret, eum domi non esse: illi, mentiris, inquiunt: vidimus eum per fenestram. Et sane fieri potuit: vt trans vitrum eum viderent. Ibi tota domo discurrebant quærentes. Nec dum etiam mater norat, vbi nam ille se occultasset. Sæpe illi clamare: Heus here, vbi es? progredere, non nocebimus. Tandem vnus ex eis ascendit in columbarium, reperitque patris tunicam. Hanc ille in illa subita trepidatione exuerat; in eoque loco reliquerat: cum supra tablinum descenderet. Ibi ille miles ad matrem, en, inquit, hic tunica eius. Vbi ergo ipse est? Tum mater (vt est fœminarum ingenium in casibus repentinis ad excogitandum aliquid, quam virorum: plærunque promptius & solertius) respondit militi; se præterita nocte, cum etiam milites adfuissent, eo loci eam coniecisse, ne quis auferret. Ille responso contentus, iterum descendit: nec reperit patrem latitantem. Mirabile profecto Dei beneficium: illum non vidisse ostiolum, quod patebat, & per quod ad patrem descensus erat, prope scalas. Sed præstrinxit illius aciem oculorum Deus: vt manifestum sit, cui ille adest, eum satis custoditum esse aduersus omne malum, quamuis propinquum, vt etiam Sodomitas repentina cæcitas a domo Lothi, & hospitum Angelorum, quos ille receperat, prohibuit. Cum illi quærendi finem nondum facerent: sed omnia loca percursa-

Ein Stüblein vnd Taubenschlag.

Ibi occultatio.

Periculum inueniendi.

Fœminarum prompta ingenia.

Τύφλωσις. Genes. 19.

rent: mater identidem animos eorum promulcens: videtis ipsi, inquit, filii mei, eum nusquam adesse. Cur hunc laborem inanem capitis? Introite in hypocaustum, dabo equidem vobis, quicquid ad curationem corporum pertinet. Hæc eo consilio dicebat: vt cognosceret illis remotis,

Vxoris fidelitas. vbi nam pater lateret: vtique eum aliqua ratione clam emitteret. Tanta eius in illum iis temporibus constitit fidelitas. Ac profectò sæpius de patris salute actum fuerat; nisi huius fidelissimo studio, & virtute incredibili, pericula depulsa fuissent. Illi eius oratione persuasi, inuestigatione destiterunt: atque in hypocaustum ingressi, quæ ad famem sitimque sedandam

Fronte capillata. requiruntur, omnia affatim inuenerunt. Breui mater in culinam egressa: pater, cum solam animaduerteret, vnguibus parietem fricans, se esse superius significauit. Erat enim tablino culina continens. Qua re animaduersa, cum militum animis in res alias intentis, tempus opportunũ ipsa cepisset, ad patrem celeriter ascendit; eumque maximopere adhortata est: vt quam maxima posset celeritate decurreret: & per ianuam posteriorem, hortumque domui adiunctum, fuga sibi salutem peteret. Illos enim maxima ei & extrema supplicia minari. Ibi ille paret: atque summa contentione decurrit. Mater

Σὺν δὲ δοῦ ἐγχομένφ. pauore exanimatum, nec sat rationis habentem, secuta, tunicam & hastam post

Στρατιώτης ἀποσκευαζόμενος. eum portauit: atque in hortum deduxit. Quo cum venisset, miles quidam in fossa post horreum sedebat caligis impeditus. Is eos conspicatus, atque expallescens, mane, inclamauit, bone vir; quorsum te proripis? Non faciemus tibi iniuriam. Huic conuersus pater, breui, inquit, reuertar:

III. Cessio in Scharestetum, fam pagum. adeundus mihi quidam est ægrotus, & consolatio adhibenda. Ita cum horto exiuisset: multi equites apparebant in via, quæ via proxima horto, & humilibus duntaxat vepribus, ab horto discreta erat. Illi clamare, mane vir optime, quo

Scharestetum. contendis? Ipse nihil contra, sed secundum hortum ad alias partes declinare: loca flexuosa & viam concauam, atque anfractus petere. Inde syluam subiens, breui Scharestetum, qui vicus dimidio milliario Lucenhusa distat, perterritus, tutus tamen,

πιν· ἡ μήτηρ ἀεὶ βουκολοῦσα, καὶ πρὸς ἄλλ' ap. 434.
ἀπάγουσα, ὁρᾶτε αὐτοί, φησί, φίλα τέκνα, ὅτι οὐδαμοῦ ἐκεῖνός ἐστι. τί μάτην ἑαυτοὺς κόπτετε; εἰσέλθετε εἰς τὸ ὑπόκαυστον· ἕτοιμος ἔγωγε δοῦναι πᾶν ἀφθόνως σιτίον τε καὶ ποτόν· ταῦτα δ' ἔλεγε, βουλομένη ἐκείνων ἐκποδὼν γινομένων μαθεῖν ποῦ ὁ πατὴρ ἐκρύπτετο. ὅπως αὐτὸν ὑπεκπέμψῃ· τοσαύτη περὶ αὐτὸν ἔχουσα πίστιν ἐφάνη· ἐπεὶ διά γε αὐτὸν πολλάκις ἂν ἀπόλωλεν· εἰ μὴ ταύτης ἡ ἐξαίρετος ἀρετὴ καὶ σπουδὴ πᾶν ἐποίησε παρελθεῖν τὸ κακόν· οἱ μὲν οὖν αὐτῇ πεισθέντες, ἀφίστανται τοῦ ἐπιζητεῖν· καὶ εἰς τὸ ὑπόκαυστον ἐλθόντες, παντὸς ἐπιτηδείου εὐπόρουν. οὐ πολὺ δὲ διαλιποῦσα, ἐξῆλθεν εἰς τὸ μαγειρεῖον· ὁ δὲ πατὴρ μόνην καταινοήσας, τοῖς ὄνυξι τὸν τοῖχον, τῷ μαγειρείῳ συνεχῆ ὄντα, ξέων, ψόφον ἐποίει· ἡ δὲ τοῦτον συνεῖσα, τῶν στρατιωτῶν περὶ ἄλλα ἀσχοληθέντων, καιρὸν εὔκαιρον λαβοῦσα, πρὸς τὸν πατέρα ὀξέως ἀναβαίνει· καὶ ἐκ παντὸς τρόπου προσλιπαροῦσα παραινεῖ, ὡς ἂν δύνηται τάχιστα καταστρέχειν· καὶ διὰ τῆς ὄπισθεν θύρας, κήπου τε πρὸς τῇ οἰκίᾳ ὄντος, φυγῇ σωτηρίαν ζητεῖν. ἐκείνους γὰρ μανίας καὶ θυμοῦ μεστούς, τὰ ἔσχατα αὐτῷ ἀπειλεῖν. ἐνταῦθα δὴ πείθεται· καὶ ὡς τάχει τοίχους καταβαίνει· ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ ἐκπεπληγμένῳ συμπαρομαρτεῖ, τὸν χιτῶνα καὶ τὸ δόρυ φέρουσα· καὶ αὐτὸν εἰς κῆπον ἐκπέμπουσα· εἰς ὃν ἐλθόντος εἷς τῶν στρατιωτῶν ὄπισθε τῆς ἀποθήκης ἕνεκα τοῦ τὰ ἐνοχλοῦντα ἀποσκευάζεσθαι καθήμενος, ὡς ἔβλεπεν· ἀχριάσας μεγάλῃ φωνῇ κράζει. μένε ὦ οὗτος ποῖ, οὐδέν σε ἀδικήσομεν· πρὸς ὃν ὁ πατὴρ ἐπιστραφείς, οὐκ εἰς μακράν, φησί, πάλιν ἔρχομαι. νῦν μέν γε ἰατέον μοι πρός τινα νοσοῦντα, παρακλήσεως ἕνεκα· εἶτα τοῦ κήπου ἐξελθόντος ἱππέων τάγμα κατὰ τὴν ὁδὸν ἐφαίνετο· ᾗ τις ἔγγιστα τοῦ κήπου, ταπειναῖς μόνον ἀκάνθαις διαζεύγνυται. ἐκεῖνοι μὲν ἐκραύγαζον μεῖνον ὦ τάν. ποῖ σπεύδεις; αὐτὸς δὲ σιγήσας, ἄλλην ὁδόν, κοίλην οὖσαν καὶ καμπύλην. παραμείβων τὸν κῆπον, ἐτρέπετο· ἔπειτα διὰ ὕλης, εἰς Χαρεστῆτον, κώμην ἀπέχουσαν ἥμισυ μιλίου τῆς Λευτζινούσης, περίφοβος μέν, ἀσφαλὴς δὲ

ἦλθεν·

ριν. ἦλθεν, ἔνθα παρὰ τῷ παρόχῳ εἴτουν ἐκκλησιαστῇ κατέλυε, τρεῖς αὐτοῦ μένων ἡμέρας. ἐν αἷς δὶς τὴν Λουτζενοῦσαν πέμψας, τῇ μητρὶ παρεκελεύετο πάντων μὲν τῶν ἄλλων ἀμελεῖν, μόνης δὲ καλῆς σωτηρίας ἀντέχεσθαι. καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖ διὰ τοὺς πολεμίους πάντα ἐπικίνδυνα εἴη, ὅτι τάχιστα εἰς τὸ Σχαρεστῆτον παραγίνεσθαι. τῇ τρίτῃ δ' ἡμέρᾳ, ἱσπανῶν ἱππέων ἴλη κατὰ τοὺς περὶ τὴν κώμην ἀγρούς ἑωρᾶτο. οἱ μὲν δὴ γεωργοὶ συνδραμόντες ἐκωδώνιζον, πειρώμενοι κωλύειν αὐτοὺς τῆς εἰσβολῆς. ἄλλοι δέ τινες εἰς τὸν τοῦ ναοῦ, τοῦ πρὸς τοῖς ἀγροῖς ὄντος, πύργον ἀνέβαινον, καὶ μετὰ τούτων ὁ πατήρ, σκοπησόμενοι, τί ποιεῖν ἐκεῖνοι μέλλουσιν. ὁρῶν δ' αὐτοὺς ὁ πατὴρ δεῦρο κἀκεῖσε τοῖς ἵπποις ἐλαυνόντας, ἀγαθῇ τινι τύχῃ, μᾶλλον δὲ θεόθεν, καθορᾷ κάτω οὖσαν ὀστοθήκην ἢ κρύπτην· καὶ γνώμην ἐποιεῖτο, εἰ ἄρα μὴ κωλύεσθαι δυνάμενοι, ἐν αὐτῇ κρύπτεσθαι. τῇ δ' αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἑσπέρας οὔσης, ἦλθεν ἡ μήτηρ, ἐκλιποῦσα τὸν οἶκον διὰ τὸ τῶν πολεμίων πλῆθος. καὶ τὴν θύραν τοῦ ἐκκλησιαστοῦ ἔκρουσε, ῥυπαρά, θορυβηθεῖσα, καὶ οἱονεὶ παρακεκινηκυῖα. ἐν γὰρ τῇ ὁδῷ περιπεσοῦσα ἱσπανοῖς, ὅσα ἐξέφερεν οἴκοθεν ἀφῄρητο· ὡς δ' αὐτὴν εἰς τὴν ἐγγὺς ὕλην ἕλκειν ἐπειρῶντο· τὰ μὲν ὡς μέγιστον ὀδυρομένη κέκραγε. τὰ δὲ πρόσωπον πηλῷ μεμιασμένον, καὶ αὐχμηρὸν ὑπάρχον ἔδειξε. καὶ δὲ καὶ τὰς ἐπὶ τῇ κεφαλῇ ὀθόνας λύθρῳ κεχρισμένας προὔφαινε. ταύτῃ δὲ τῇ ἐπινοίᾳ οὐ τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρότερον καὶ ὕστερον πάντοτε τῆς ἀπ' ἐκείνων ὕβρεως ἑαυτὴν ἐξεποίησε. ταύτῃ τῇ ἑσπέρᾳ, λέκτρα εἰς τὰ ἀνώγεα τοῦ ναοῦ ὁ πάροχος ἐκομίσατο· ὅπου καθευδήσειν αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ ᾤοντο. ταῖς γυναιξὶ καὶ οἰκέταις τὸν οἶκον καταλείποντες. ἤδη δὲ νυκτὸς οὔσης καὶ τῶν λύχνων ἀνημμένων, μελλόντων αὐτῶν δειπνήσειν· ἐξαίφνης ἅμα σάλπιγγι τὸ ἱσπανικὸν ἐμβάλλει. μέγιστος μὲν ἅπαντας καταλαμβάνει φόβος. ὁ δὲ πάροχος, τοῦτο ἐκεῖνο ἐστί, φησίν, ἀπολώλαμεν· ὥστε σύμπαντες τὸν οἶκον λιπόντες, ἄλλος ἄλλον ὑποδύεται τόπον· οἱ δὲ γονεῖς, τὸ μὲν πρῶτον, ἅτε τῶν τόπων ἄπειροι, ἀλλήλων χωρίζονται· εὐθέως δ' ὅμως δαιμονίως ἐν τῷ κοιμητηρίῳ πάλιν ἑαυτοὺς ἀνευρίσκουσι· καὶ εἰς τὴν κρύπτην, περὶ ἧς εἶπον, ἄμφω εἰσδύου-

peruenit: Ibi ad Parochum diuertit, triduumque cum eo mansit. Quo spatio tamen bis Lucenhusam misit: qui matrem admonerent: omnibus vt rebus posthabitis, tantum honestæ saluti consuleret: & quoniam illic infesta omnia essent hostibus, quam maturrime ad ipsum properaret Scharestetum. Tertio die post, aliquot Hispani: in campo circa Scharestetum visi. Hic agricolæ concurrere, campanas pulsare, ab ingressu vici eos repellere contenderunt. Alii in turrim templi, quod in campum spectabat, ascenderunt: & cum his pater, ad speculandum, quid in animo illis esset facere. Cum eos in agris oberrantes equis cerneret: casu, vel potius diuinitus, Ossuarium seu cryptam, quæ infra erat, despexit. Consilium cepit, si illi prohiberi non possent: ac vi incursionem facerent; se in eam latendi causa ingressurum. Eodem die sub vesperum venit mater, profugiens domo, propter vim & multitudinem Hispanorum: pulsabatque ianuam parochi: squalida, exanimata, ac similis mente captæ. Nam in via inciderat in Hispanos: a quibus ea, quæ domo extulerat, erepta fuere. Qui cum in syluam pertrahere illam conarentur: clamores, quantos maximos potuit, questusque sustulit: faciem luto & sordibus perlitam monstrans: & caput vitta cruenta tectum, taboque infecta, ostentans. Quibus rebus non tum solum, sed aliis etiam temporibus, ab illorum sese iniuria liberauit. Ea vespera Parochus in superiora templi lectulos portandos curauit: vbi ipse ac pater pernoctarent: mulieribus & familiæ domo relicta. Noctu luminibus accensis, cum ante cœnare vellent: repentino tuba exaudita, Hispanorum mox irruptio subsecuta est. Maximus omnibus timor iniectus: parochus, nunc, inquit, de nobis actum est. Ergo omnes sese domo eiicere: diuersas fuga partes singuli petere. Parentes, vt locorum ignari, primum diuulsi, mox tamen diuino quodam beneficio in cœmiterio conuenientes: ambo sese in cryptam, quam demonstraui coniecce.

Ibi pastor Ecclesiæ Georgius Hernisus vir humanissimus.

Die Veneris equitum Hispanorum eo accessus.

Beinhaus, *Ossuarium*, Kruffe.

Σωφροσύνης προφυλακτικά.

Hora nocturna sexta.

In ossuarium irreptio. iecerunt: in partem eius intimam se abdiderunt: duoque feretra, quæ supra mortuorum ossa erant, obduxerunt. Erat iam hora sexta. Nihil adeo homini tali tempore recusandum: vnde salutem honeste petere potest: nec aspernandum id, quod in periculis auxilio potest esse, quamuis alias iniucundum: nec nouit homo, vnde aut quomodo sæpe contingat ei *Beneficium.* salus: cum res contemptæ aut abominabiles alioqui, vim quandoque ad conseruationem habeant maximam. Ita (si licet huc aduocare homines ex sacris literis maximos.) *1. Sam. 21.* Dauid non dubitauit cum apud Regem Achin extremo discrimine staret, prope a satellitio eius proditus, nec capite in parietes arietare, qua in re magnus dolor erat; nec barbam saliua defluente turpificare, quod sane fœdum: nec simulare dementiam, a qua re nemo facile illi antea commodi aliquid casurum credidisset. Eodem modo (ne longior sim) centum Prophetæ in speluncas se abdi ab *1. Regum 18.* Abdia, Procuratore Regis impii Achaabi & conseruari, æquis animis tulerunt. Nam se vitamque suam in discrimen inijcere; cum ea re nihil proficiatur: cumque antea miserabilis mors subeunda sit, quam confessio Christi fieri magnanima possit: atque cum mutus de medio tollaris: nec ea gratia hostes adsint, vt de Religione inquirant: est quidem illud non seruire gloriæ Dei, meo quidem animo: sed ipsum necem sibi adferre. *Irruptio hostium in pagum.* Tunc igitur, vt dixi, ad eum modo Hispani irruperant. Pars clamabat sancta Maria, Landtgrauius, Landtgrauius: alii his respondebant, non Landtgrauius, sed Cæsar, Cæsar. Mox fores perfringere, summa vi domos irrumpere; coniicere prædam in plaustra: tum domum parochi aggredi cœperunt. Ibi pater tunicam interiorem qua pectus circumuestiebat, hastamque reliquerat. His rebus atque aliis ablatis in cœmiterium aduolarunt: valuas templi effregerunt, adytumque: omnia, quæ inuenerunt, exportarunt. Alii hominem mortuum in cœmiterium inferebant: omnes partes perscrutabantur: tecta disturbabant, si quis forte sub eis lateret. Quidam

σιν. εἴς τι τὸν μάλιστα ἔνδον τῆς ὀστοδόχης μυχὸν ἑαυτοὺς συνωθοῦσι· καὶ φέρετρα δύω, κείμενα ἐπὶ τῶν ὀστέων, περιβάλλονται. ὥρα δ' ἦν τότε ἕκτη· οὐδὲν δὴ τῷ τοιούτῳ προσήκει ἀναίνεσθαι ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς ἄνθρωπον· ἀφ' οὗ καλῶς ἐστι τυχεῖν σωτηρίας· οὐδὲ καταφρονεῖν τοῦ ἐκ κινδύνου ῥύεσθαι δυναμένου, καίπερ οὐχ ἡδέος ὄντος. οὐδ' ἔγνωκεν ἄνθρωπος, πόθεν ἢ πῶς τεύξεται τῆς τῶν δεινῶν πολλάκις ἀπαλλαγῆς· ἄλλως τε, καὶ φαύλων ποτὲ καὶ εὐτελῶν ὀργάνων, οἵων τι διασώζεσθαι ὄντως. οὕτως. (ἐξείη δέ μοι μέγιστα μικροτέροις συγκρίνειν.) ὁ ἁγιώτατος δαβὶδ οὐκ ὤκνησεν, ὡς παρ' οὐδὲν ἦλθεν ἀπολέσθαι παρὰ τῷ βασιλεῖ ἀχιδὶ, σχεδὸν ὑπὸ τῶν αὐτοῦ δορυφόρων κινδύνου ἐγκαταληφθεὶς, οὐδὲ τὴν κεφαλὴν εἰς τὸν τοῖχον κρούειν, καίπερ ἀλγηδόνος τοῦ πράγματος προσούσης· οὐδὲ τὸν πώγωνα σιάλῳ καὶ ἀφρῷ μιαίνειν. ὃ δὴ αἴσχιστον. οὐδὲ πλάζεσθαι παράνοιαν, ὅθεν οὐδ' ἂν εἷς ὠφεληθῆναι παρ' αὐτοῦ ᾠήθη. τὸν δ' αὐτὸν τρόπον (ἵνα μὴ πέρα τοῦ καλῶς ἔχοντος μηκύνω) οἱ ἑκατὸν προφῆται, εἰς τὰ σπήλαια ἐμβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀβδία, τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἀσεβοῦς βασιλέως ἀχαὰβ, οὐ βαρέως ἔφερον. τὸ γὰρ αὐτὸν εἰς προῦπτον κίνδυνον ἐμβάλλειν, οὐδὲν τοῦ δὲ ὠφελοῦντος· ἀναγκαζόμενον πρότερον οἰκτρῶς ἀποθανεῖν, ἢ γενναίως ὁμολογῆσαι· τῶν ἐχθρῶν οὐ διὰ τοῦτο παρόντων· ὅπως τὰ περὶ τῆς θρησκείας ἐξετάσωσιν· ἀλλ' ὅπως παντὶ τρόπῳ κατακαίωσιν· ἐστὶ μὲν τόδε γ' οὐχὶ σπουδάζειν ὑπὲρ θεοῦ δόξης· μᾶλλον δ' ἑαυτὸν τοῦ ζῆν παραλύειν, περὶ αὑτὸν ἐγχειρητὴς γινόμενον. τότε μὲν οὖν, καθάπερ εἶπον, τόνδε τὸν τρόπον οἱ ἱσπανοὶ ἐφίσταντο. τούτων οἱ μὲν κατὰ τὴν ἐμβολὴν, ἐβόων, ἁγία μαρία, λανδγράυιος. οἱ δὲ ἀντεβόων, οὐ λανδγράυιος, ἀλλὰ καῖσαρ καῖσαρ. μετὰ βραχὺ τὰς θύρας συνέτριβον. εἰς τοὺς οἴκους βίᾳ εἰσεπήδων· τὴν λείαν ἐπὶ τὰς ἁμάξας ἔβαλλον. τελευταῖον δὲ καὶ τῇ οἰκίᾳ τοῦ παρόχου ἐπιχειροῦσιν. ἔνθα ὁ πατὴρ τὸν χιτωνίσκον ἑαυτοῦ, καὶ τὸ δόρυ, καταλελοίπει. ταῦτα καὶ τἆλλα πάντα ἀφελόμενοι, εἰς τὸ κοιμητήριον ἦλθον· καὶ τὰς τοῦ ναοῦ θύρας συγκλάσαντες, καὶ τὸ ἄδυτον, ὅσα εὗρον, πάνθ' ἱεροσύλουν. καὶ ἄλλοι μὲν νεκρόν τινα εἰς τὸ κοιμητήριον εἰσέφερον· ἄλλοι δὲ οὐδὲν ἀνερεύνητον ἀφίεσαν. ἀλλὰ καὶ τὰ στέγη ἐκμολεύοντες ἐπόρθουν, εἴ τις ἴσως ὑπ' αὐτοῖς κρύπτοιτο. ἦσαν δὲ

καί τι-

p.437. καί τινες τῇ κρύπτῃ προσιόντες ἐν ταῖς δασὶ φαίνοντες πολλάκις εἴσω, καὶ ξίφεσιν ἐρευνῶντες. καὶ αὐτοὶ μὲν ἐναργῶς ὑπὸ τῶν ἔνδον ἑωρῶντο· οὐ μέντοι γ᾽ αὐτοὺς ἑώρων. τὸ δ᾽ ἄλλο πλῆθος πᾶσαν τὴν κώμην κύκλῳ περιέλαυνεν ἵπποις· καὶ φυλακὰς περί που πέντε τόποις ἐγκαθίστη. μετὰ δ᾽ ὥρας δύω, νομιζόμενοι ποτ᾽ ἂν ἀπελθεῖν ἅμα τῇ λείᾳ· τὰ βοσκήματα κόπτειν, καὶ ἕψειν, ἐπεβάλλοντο. τῇ δὲ νυκτὶ μέσῃ, γυναικῶν κλαυθμὸς ὑβριζομένων. οὐ πολλῷ δ᾽ ὕστερον ἦλθέ τις εἰς τὴν κρύπτην παρεισδύων. ὃν οἱ μὲν ἐμοὶ νομίζοντες ἱσπανὸν εἶναι, ἐσίγων, καὶ μάλα ἐφοβοῦντο. ὁ δὲ μέσης ἴσως ὥρας ἀπελθούσης ἐκρυπτέτι ψοφοῦν ὑπὸ τὰ τῶν τεθνεώτων ὀστᾶ. καὶ πάλιν ἐξῆλθε. προσελθοῦσα δ᾽ ἡ μήτηρ, εὑρίσκει τηλεβόλον, ὑπὸ τοῦ παρόχου τοῖς ὀστοῖς ἐγκρυβέντα. ἤχθοντο τοίνυν οἱ γονεῖς, ἀλλήλους οὐκ ἀνεγνωσκότες· καὶ τῶν κινδύνων ἀπαλλαγῆναι ἐκτενῶς ηὔχοντο τῷ θεῷ. ὥρας δὲ μιᾶς παρῳχηκυίας· σιγῆς πανταχόθεν οὔσης, προῆλθεν ἡ μήτηρ σκοπήσουσα, εἴ που ἔξεσιν ἐξελθεῖν ἔρχεται τοίνυν εἴς τινα οἶκον, ὅπου γεωργούς τινας μὲν εὑρήσειν ᾤετο, φόβῳ καταφυγόντας ἐκεῖσε· ἦσαν δ᾽ ἱσπανοί. οἵτινες, ὡς αὐτὴν εἶδον, ὡς τάχους εἶχον, ἐπεδίωκον, βράζοντες γερμανίδι φωνῇ· δεῦρο γυνή, δεῦρο γυνή· αὐτὴ δὲ πολλῷ τάχιον φεύγουσα, οἰνῶνός τινος ἀνεῳγμένου ὑπεράλλεται· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ κοιμητήριον, οὐ μὴν τὴν εὐθεῖαν, ἀλλὰ διὰ καμπηλοτήτων καὶ μαιάνδρων, μὴ ἅμα ἑαυτῇ καὶ τὸν πατέρα ἀπολέσειεν, εἰς τὴν κρύπτην ἔφυγε. καὶ λέγει μὲν αὐτῷ, πόσῳ περιέπεσε κινδύνῳ· καὶ ὅτι μηδεμία σωτηρίας ἐλπὶς εἰσέτι. ἐλυπεῖτο δ᾽ αὐτὸς ἄρα τῷ πράγματι· καὶ πρὸς τούτῳ καὶ τοσοῦτον ἦν ῥῖγος, ὥ τε μόλις δύνασθαι φέρειν. καὶ δὴ φανερὸν γέγονεν, ὅσον ἡ ἀνάγκη ἰσχύει. τῷ γὰρ ῥάκει, τῷ ἐπὶ τοῖς φερέτροις· ἠναγκάζετο τὸν πόδα καλύπτειν ὅπως τῷ ψύχει πως ἀνθίσταιτο. πρὸς δὲ τούτοις, καὶ ἀμφότεροι ὕπνῳ ἐμάχουν διηνεκές. καὶ δὴ τέλος ὁ πατὴρ ὑπό τε τοῦ ψύχους, καὶ τῆς λύπης (δυοῖν ἐπακτικωτάτοιν τοῦ καθεύδειν) εἰς ὕπνον κατισποπάσθη. μετὰ δὲ μίαν σχεδὸν ὥραν ἐξεγερθέντος. καὶ τῆς μητρὸς περὶ τετάρτην ὥραν εἶναι λεγούσης· προσευχόμενοι χριστῷ, σωτηρίαν δοῦναι καὶ ἀπαλλα-

etiam ad cryptam accedebant: sæpenumeroque facibus introrsus porrectis, gladio scrutantes, explorabant. Atque hi à parentibus perspicue videbantur: ipsi tamen illos non videbant. *Discursatio & speculatio.* Reliqui vicum omnem equis circuibant: excubitoresque locis quinque disponebant. Post horas duas, cum putarentur tandem cum præda abituri: pecora cædere, atque coquere cœperunt. Nocte media eiulatus mulierum puellarumque auditus. Non multo post venit quidam, qui ipse quoque cryptam subibat. Eum mei putabant Hispanum esse: ideoque silebant; & ne inuenirentur, non mediocriter pertimescebant. Idem post horam dimidiam aliquid inter ossa mortuorum, idque sonans, occultabat, atque exibat. Mater accedit, & reperit bombardam abſconditam a parocho. *Sclopus inter ossa.* Dolebant ergo ambo, ipsos inter sese non agnitos esse: Deumque enixe, se vt ex eo discrimine seruaret, precabantur. Post vnam horam, cum silentium in vico esset: mater a crypta progressa, de exitu dispiciebat. Venit in quandam domum: vbi sperabat se aliquos agricolas, qui metu eo concurrissent, inuenturam. Ibi Hispani, qui intus erant, eam viderunt: velocissimeque insequentes, Germanice inclamabant, fœmina pro me, pro me. Illa ex insidiis istis multo velocius fugere; cellam quandam vinariam apertam, saltu superare: seque in cœmiterium, sed non recta, verum per ambages & flexiones, ne patrem quoque proderet, recipere. *Trans cellam saltus.* Cum iterum in cryptam ad patrem venisset: indicauit, quantum periculum adisset: nec esse adhuc vllam spem euadendi. Tristis ea sane re ille erat: nec satis commode a frigore maximo se defendere poterat. *Ianuarii frigus.* Atque ibi perspici potuit, quanta vis necessitatis esset. Nam pedes eo panno, quo feretra integebantur, contra frigus hybernum velare cogebatur. Huc accedebat, quod perpetuum vtrique cum somno certamen erat: ac tandem pater, tum frigore, tum tristitia (quæ res ad inducendum somnum, multum momenti habent) dormire cœpit. *Somnus in frigore.* Cum post vnam circiter horam experrectus esset: materque diceret, prope horam esse quartam: habita precatione ad Christum Opt. Max. in viam se de- *Hora matutina quarta.*

se dederunt. Metuebant enim, ne, si dum luceret expectarent, ab hostibus deprehenderentur. Itaque silentio per vicum euntes: cum plaustra spoliis onusta astarent: secundum ea in tenebris, nemine vidente, elapsi sunt. Atque qua via proxima per hortos trans sæpes erat, in agros deuenerunt. Vbi, cum lapides & truncos obiectos non curarent, fiebat: vt non raro in fossas præcipitarentur. Consilium inibant, Vlmam ire: sed non recta: ne iterum in Hispanorum manus, qui circumcirca omnibus vicis consederant, inciderent. Dextrorsus dumos & syluas petierunt: in quibus amplius duo milliaria, incerti viarum & locorum, errauerunt. Distabat autem vrbs ab eo, vnde exierant, vico, ad duo milliaria. Qua se cumque conuertebant: aut Germanos audiebant, aut Hispanos milites, & sonitus tympanorum. Primum itaque variis difficultatibus & metu Bermelingam, post Ascam, peruenerunt: qui sunt duo magni pagi. In iis locis aqua & pane vires reficiebant. Inde Wippingam transgressi: in idipsum, quod vitare voluerant, discrimen inciderunt. Hispani enim circiter viginti numero, magna vi & terrore adequitabant. Hic cum pater manus ad eos tendere, & orare inciperet: vnus eorum venabulo ipsius caput percutere nitebatur, id tamen mater præoccupans impediit. Primum ei ademerunt gladium: deinde pulchrum pileum nigrum: pro quo ei quidam sordidum suum cinerei coloris imposuit. Post etiam peram, cingulum, pugionem. Alii tunicam a pectore discindebant: pars thoracem ex ceruina pelle manibus tractantes, pecuniam quærebant, in quo aurei aliquot insuti, tamen inueni non sunt. Vnus eorum hasta peram partibus omnibus transfixit: in qua pecunia nonnulla reperta atque ablata, obolos tamen & nummos minutos reliquit. Ita variis modis abeis huc illuc raptabatur. Tum pater Latine cum eis loqui, atque precari cœpit: Id ei profuit. Vnus enim ex illis exclamans, Latine scit, inquit: clericus est. Cumque quis, vnde, quo tenderet, quæsiuissent, ipseque respondisset: potestatem abeundi fecerunt. Ibi rogabat, vt cingulum ad tu-

Exusso e Scharnsteto. *Die Sabbati.* *Bermelinga. Asch.* *VVippinga.* *Spoliatio ab Hispanis.* *Pera confixio.*

γὴν τῶν φόβων, ἀπιέναι ὥρμησαν. δεδίεσαν γὰρ, μὴ τὴν ἡμέραν ἀναμένοντες, ὑπὸ τῶν ἐναντίων ξυλληφθεῖεν. τοιγάρτοι μετ᾽ ἡσυχίας διὰ τῆς κώμης, μηδενὸς ἐν τῷ σκότῳ ἀκωλύοντος, τὰς ἁμάξας σκύλων γεμούσας παραλλάξαντες, καὶ τοὺς τῶν ἔγγιστα κήπων φραγμοὺς ὑπερβάντες, εἰς τοὺς ἀγροὺς ἀφίκοντο. καὶ συνέβη πολλάκις αὐτοῖς, φροντίδα τῶν ἐμποδῶν οὐ ποιουμένοις, ἀλλὰ σωτηρίας λόγον ἔχουσι μόνης, εἰς τέλματα καὶ βόθρους ἐμπίπτειν. εἶχον οὖν οὕτω γνώμης, ὥστε βούλεσθαι μὲν εἰς οὔλμαν ἰέναι· οὐ μέντοι γε κατὰ τὸ εὐθύ. μὴ πάλιν εἰς ἱσπανούς, τοὺς τὰς κύκλῳ κώμας ἁπάσας κατέχοντας, ἑαυτοὺς ἐμβάλλοιεν φέροντες. ὥστε τὴν ἐν δεξιᾷ τραπόμενοι, τὰ ἀκανθώδη καὶ ὑλώδη ὑπεξῆλθον· ἔνθα πλέον ἢ δύω μίλια, διὰ τὴν ἀπειρίαν τῆς χώρας, ἐπλανήθησαν. ἀπεῖχε δ᾽ ἡ πόλις, ἧς ἐξῆλθον κώμης, περὶ δύο μίλια. ὅποι δὲ ποτ᾽ ἐτρέποντο στρατιωτῶν, ἢ γερμανῶν ἢ ἱσπάνων, θόρυβον, καὶ τυμπάνων κτύπον ἤκουον. πρῶτον μὲν οὖν πολλὰ κακοπαθοῦντες, εἰς βερμέλιγγαν, εἶτα δ᾽ εἰς ἄσκαν ἤρχοντο, κώμας δύω μεγάλας· ὅπου ἄρτῳ καὶ ὕδατι ἀνελάμβανον ἑαυτούς· ἔπειτα δ᾽ εἰς βουίππιγγαν πορευόμενοι, οἷς ἔφυγον κακοῖς, αὐτοῖς περιέπεσον. ἱσπανοὶ γὰρ ὅσον εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν, μάλα καταπληκτικῶς προσίππευον. τοῦ δὴ πατρὸς δεῖσθαι μέλλοντος αὐτῶν, εἷς ἠπείλησε μὲν προβολίῳ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν παράξαι· τοῦτο δ᾽ ἡ μήτηρ ὑποτρέχουσα ἀπεκρούσατο. πρῶτον μὲν οὖν αὐτοῦ τὸ ξίφος ἀφῄρουν, εἶτα δὲ καλὸν μέλανα πῖλον. ἀνθ᾽ οὗ τις αὐτῷ τὸν ἴδιον, σποδοειδῆ καὶ ῥιπαρὸν ὄντα, ἐπέθηκεν. εἶτα δὲ καὶ τὴν πήραν, καὶ τὴν ζώνην, καὶ τὸ ἐγχειρίδιον. ἄλλοι δὲ τὸν χιτῶνα τῶν στέρνων ῥηγνύντες ἀφείλκυσαν. τινὲς δὲ τὸν θώρακα, πεποιημένον ἐξ ἐλαφείου δέρματος, μετὰ χεῖρας στρέφοντες, χρήματα ἐνερραμμένα ἐζήτουν. ἦσαν δ᾽ ἐν αὐτῷ μὲν νομίσματά τινα χρυσᾶ· οὐ μέντοι γ᾽ εὑρέθησαν. εἷς δέ τις τὴν πήραν πανταχόθεν διαπείρων, ἀργυριόντε εὑρίσκων· τὰ μὲν ἄλλα ἀφείλετο· τοὺς δ᾽ ὀβολοὺς κατέλιπεν. οὑτωσὶ ποικίλως ὑπ᾽ αὐτῶν δεῦρο κἀκεῖσε ἑλκυσθεὶς, ἤρξατο τέλος αὐτοῖς διαλέγεσθαι λατινιστὶ, καὶ δεῖσθαι· καὶ τοῦτο σωτηρίαν ἤνεγκεν αὐτῷ. αὐτῶν γάρ τις βοῶν λατινιστὶ, φησὶν οἶδε· κληρικός ἐστιν. ὡς οὖν ἠρώτησαν, τίς, πόθεν, ποῖ πορεύοιτο, κἀκεῖνος ἀπεκρίνατο. ἀπελθεῖν εἴασαν. ἐδεῖτο δ᾽ αὐτῶν ἀποδοῦναι τὴν ζώνην, ὡς

p.439. δὴ αὐτῆς τῷ σώματι τὸν χιτῶνα προσέλλειν. ἀπέδοσαν αὐτὴν, καὶ τὴν πήραν πρός. κἀκεῖνος δὲ, ὃς τὸν πῖλον ἀφείλετο, τοῦτον ἀποδοὺς, τόν ἴδιον ἀπέλαβεν. ὡς δ' αὐτοὺς τρόπον τινὰ πραϋνθέντας ἡ μήτηρ ἑώρα. παρεκάλει, τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνδρὸς αἰδουμένους, καὶ τῶν ὅπλων θάτερον ἀποδοῦναι. ἦσαν γάρ τινες αὐτῶν, τῆς γερμανίδος γλώττης οὐκ ἀλλότριοι ὄντες. ἠρώτων μὲν οὖν τὸν πατέρα ὁπότερον βούλοιτο, τὸ ξίφος, ἢ τὸ ἐγχειρίδιον; τοῦ δ' ἐπ' αὐτοῖς ποιοῦντο, τὸ, ὁπότερον βούλονται, δοῦναι· τὸ ἐγχειρίδιόν τις εἰς χεῖρας λαβών. καὶ ἐπιπολὺ θεωρῶν, διότι τινὶ ἀργυρίῳ κεκόσμητο. τελευτῶν ἀπέρριψε, καὶ λαβεῖν ἐκέλευσεν. ἔλαβε, καὶ σὺν τῇ μητρὶ ἀπῆλθεν. ἐκεῖθεν δ' ὡς ὄρους τινὸς, οὗ ἔνερθε ποταμὸς ἔρρεε, κατέβαινον· ἄλλη τις ἱσπανικὴ ἴλη ἐφαίνετο προσελαύνουσα. οὓς οἱ μὲν θεασάμενοι, ταχέως τὸν ποταμὸν διέβησαν· οἱ δ' οὐ βραδίον ὑπερπηδήσαντες, ἐπέδραμον. πλὴν, ὅτε πρότερον αὐτοὺς σκολευθέντας ἑώρων· καὶ τὴν πήραν ὁ πατὴρ δεινῶς κεχηνυῖαν αὐτοῖς προὔφαινεν, ἀπηλλάττοντο. τὸ δ' αὐτὸ συνέβαινεν αὐτοῖς ὄρος ὑψηλὸν ἄλλο, τῷ προτέρῳ ἀντικείμενον, ἀναβαίνουσι, καὶ μήπω μέσον ὑπερβαλοῦσι. καὶ γὰρ ἄλλοι τινὲς ἱσπανοὶ δρόμῳ ἱππικῷ παραγενόμενοι. καὶ ταὐτὰ τοῖς προτέροις ἰδόντες, ὡς ἤροντο, εἰ φορβὴ ἔστιν ἄνω. πολλὴν ἔλεγον εἶναι, καὶ οὕτως ἀφείθησαν. ἐπειδὴ δὲ τὴν κορυφὴν ὑπερέβησαν· ἦλθον εἴς τινα κώμην. ἣν ἱσπανοὶ μὲν εἶχον. οὐδὲν δ' ὅμως αὐτοὺς εἰργάζοντο κακόν. ἐνταῦθα τοῦ πατρὸς ὕδωρ παρά τινι οἴκῳ αἰτοῦντος· ἀπεκρίνετο ἡ τοῦτον οἰκοῦσα γυνὴ, ἔχειν ἀγαθὸν οἶνον. ὁ μὲν πατὴρ ἔλεγεν, οὐκ ἔχειν χρήματα. καὶ τὴν ταλαιπωρίαν προΐσχετο. ἡ δὲ μετὰ σιγῆς ἀπελθοῦσα, οἴνου προσήνεγκεν ἓν σχεδὸν μέτρον. καὶ βαθὺ ποτήριον ὑάλινον. ἐπειδή, φησι, τὸν οἶνον ἀποβλητέον ἐστὶ τοῦτον· σοὶ πολλῷ, ἢ τοῖς ἱσπανοῖς. ἐθέλω δοῦναι. εὐχαριστήσαι δὴ οἱ γονεῖς· καὶ τὸ τέταρτον ἑνὸς μιλίου προελθόντες, εἰς ἄλλην κώμην ἦλθον, ὅπου τοῦ πατρὸς πλέον, ἢ πρότερον, διψῶντος καὶ πρός τινι οἴκῳ πίνοντος ὕδωρ· ὀπίσω τις ἱσπανὸς ἐλθὼν ἐν τάχει, τὸν πῖλον αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς ἀφήρπασεν. ὁ μὲν δὴ στραφεὶς, ἐδεῖτο πάλιν δοῦναι· ὁ δὲ τὴν λόγχην ἐπέτεινε τοῖς στέρνοις· οὐδέ γε ὄφελος οὐδὲν ἦν τῆς ἐντεύξεως

nicam adſtringendam redderent. Id reddi- *Clementia hostilis.*
derunt, atque etiam peram. Etiam is qui pileum abſtulerat, eo reddito, recepit ſuum. Quorum animos cum ad humanitatem aliquam a ſæuitia traductos mater videret: orabat, quoniam viderent hominem eſſe id ætatis, redderent etiam ex armis alterutrum. Nam quidam inter eos quoque Germanice norant. Itaque Latine patrem interrogabant: vtrum peteret, gladiumne an pugionem. Cum diceret, redderent, v- *Ἐγχειρίδιον, ἐπισωζόμενον.*
trum vellent: quidam accepit pugionem: & manibus diu tractans, quod aliquid argenti pro ornamento haberet: tandem proiecit, ac recipere iuſſit. Recepit, atque cum matre abiuit. Inde de monte quodam, infra quem fluuius erat, cum deſcenderent; mox alia Hiſpanorum turma ex- *Alii Hiſpani.*
titit. Quos conſpicati, celeriter fluuium tranſierunt. Illi haud ſegnius tranſilientes, equos concitato curſu adegerunt. Verum cum eos iamdudum ſpoliatos viderent: paterque eis peram bene hiantem oſtenderet, abſceſſerunt. Idem accidit, cum montem alium, qui contra priorem erat, excelſum aſcenderent, ac vixdum medium ſuperaſſent. Nam alii Hiſpani, cum ad *Alii.*
eos incitaſſent equos: eademque, quæ ſuperiores, vidiſſent, quæſiuiſſentque, num pabulum eſſet ſupra: reſponderunt, magnam eius rei copiam eſſe, atque ita dimiſſi ſunt. Cum iugum ſuperaſſent, venerunt in quendam vicum, quem tametſi *Pagus.*
Hiſpani tenerent: tamen ſine maleficio eos dimiſerunt. Hic pater ante quandam domum cum peteret aquam: mulier reſpondit, ſibi eſſe bonum vinum. Pater ſuas miſerias, & ſe nullam nummorum facultatem habere demonſtrabat. Illa tacita abiens, vini attulit vnam forte menſuram, poculumque e vitro altum. Quoniam, inquit, *Liberalitas coacta.*
vini huius iactura facienda eſt: multo tibi, quam Hiſpanis dare malo. Gratiis actis, pater diſceſſit, atque cum matre, confecta quarta milliarii parte, alium in vicum peruenit. Vbi cum vehementius, *Alius pagus.*
quam antea ſitiret: & ante quandam domum ex hydria biberet: Hiſpanus *Pilei ablatio.*
quidam aduolans derepente, pileum de capite eius detraxit. Pater conuerſus, illum, vt redderet, orare: ille contra ha-

ſtam infeſtam pectori intentare. Nec agricolarum etiam, qui pro patre ora-

τῶν

Calceorum detractio.

Germanorum militum iniquitas.

bant, deprecatio proficiebat. Horum vnus postea narrabat; Hispanos etiam suo patri, ætate confecto, recentes calceos pedibus detraxisse. Inhumaniter hæc quidem omnia Hispani: sed non putamus, multo atrociora alienis in terris a Germano milite factitata sæpe esse? Compertum certe hoc bello est; in multis locis, multa crudelius & intolerabilius facta esse a Germanis, non solum iis, qui cum Cæsare fuerunt; sed etiam illis, qui in nostro exercitu erant: quam ab vllis aut Italis aut Hispanis. Atqui his magis hoc ignosci potest, quibus sæpe calamitates Germanus intulit. Quis vero nostris iniuriam apud nos fecit? Subiiciam vnum tantum atque alterum exemplum; ex quo nostrorum hominum mores in locis exteris cognoscantur.

1527. Crudelia facta Romæ.

Audiui ex hominibus fide dignis: cum Roma superioribus annis capta esset; quosdam milites in monasterio quodam illius vrbis conuenisse. Ibi reliquos ebrios in cella vinaria factos, dolia petulanter contudisse: vnum, comprehenso quodam indidem monacho: pecunias monasterii vt monstraret, vim adhibuisse magnam. Cum ille sustineret: hunc posteriores partes corporis illius, ferro traiecisse: idque ferrum identidem in vulnere versasse. Hoc dolore miserum illum, ad necem excarnificatum, indicium totius gazæ fecisse.

Mediolani.

Audiui etiam ex optimo viro: Mediolani, vbi ipse quoque dum miles fuerat: quendam Germanum in domum fœminæ cuiusdam nobilis inuasisse: cui filiæ duæ puellæ virgines eximia pulchritudine fuerint. His eum ad libidinem suam abuti voluisse. Has tanta virtute intuenda pudicitia fuisse: vt, cum ille nefarius gladio eas cogere conaretur: cumque ipsis vociferantibus succurreret nemo; in ferrum vltro incurrerent. Ea causa illum ira percitum: cum eis potiri non posset: ipsæque iam manibus, aliisque partibus corporis, conuulneratæ essent: vtramque trucidasse. Multum a nostris peccatum est: sed ea peccata homines etiam innocentes luere postea coguntur.

Aspiciant oculis superi mortalia iustis.

Hæc est mirabilis Dei gubernatio in hac vita: vt, nisi sacræ nos docerent literæ: piis iuxta ac improbis graues cala-

τῶν γεωργῶν ὑπὲρ τοῦ πατρός. τούτων τις ἔπειτα p.440 διηγεῖτο· ὡς καὶ ἱσπανοὶ, τῶν ποδῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καινὰ ὑποδήματα ἀφείλκυσαν. πικρῶς μὲν ταῦτα πάντα οἱ ἱσπανοί. ἀλλ᾽ οὐκ οἰόμεθα πολλῷ δεινότερα τοὺς γερμανοὺς ἐν ἀλλοδαπῇ γῇ πολλάκις ἐξεργάσασθαι, καίτοι παμπόλλοις ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ συνέβη μακρῷ χαλεποτέροις χρῆσθαι τοῖς γερμανοῖς, οὐ μόνον τοῖς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεθ᾽ ἡμῶν οὖσιν· ἢ τοῖς τισινοῦν ἰταλοῖς, ἢ ἱσπανοῖς. καὶ μὴν τούτοις μὲν συγγνώμη τις, πολλάκις ὑπὸ γερμανῶν παθοῦσι κακῶς. τί δ᾽ οἱ ἡμέτεροι προηδικήθησαν ὑφ᾽ ἡμῶν; γνοίη δ᾽ ἄν τις ἐξ ἑνὸς καὶ ἑτέρου παραδείγματος. πῶς ἔχουσιν ἤθους ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας οἱ ἡμέτεροι. ἀκήκοα γὰρ ἀνδρῶν οὐχ οἵων τε ψεύδεσθαι, τῆς πρεσβυτέρας ῥώμης ἐν τοῖς ἄνωθεν ἐνιαυτοῖς ἁλισκομένης· γερμανῶν στρατιωτῶν τινὰς ἔν τινι μοναστηρίῳ συνελθεῖν. ἔνθα τοὺς μὲν ἄλλους ἐν οἰνῶνι μεθυσθέντας, συντρῖψαι δι᾽ ἀσέλγειαν τοὺς πίθους· ἕνα δὲ, ὡς ἔλαβέ τινα τοῦ μοναστηρίου μοναχὸν, προσθεῖναι μὲν αὐτῷ, ὅπως δείξειε τοὺς θησαυροὺς, βίαν μεγάλην, τοῦ δὲ καρτεροῦντος, αὐτὸν τὰ ὀπίσθια τοῦ σώματος μαχαίρᾳ διαπείραντα, ταύτην τε συνεχῶς ἐν τῷ τραύματι στρέψαντα, δεῦρο κἀκεῖσε παρακινήσαντα, ἀναγκάσαι τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον, τὰ ἔσχατα παθόντα, πᾶν ὅ, τι εἰδείη δεῖξαι. ἐπυθόμην μὴν δὲ φιλαλήθου ἀνδρός· ἐν μεδιολάνοις, ἔνθα αὐτὸς ἐγένετο τότε στρατιώτης, γερμανόν τινα παρεισιέναι γυναικός τινος εὖ γεγονυίας οἰκίαν· θυγατέρας ἐχούσης δύο παρθένους, ὥρᾳ καὶ κάλλει διαφερούσας. τὸν μὲν αὐταῖς πρὸς αἰσχρότητα καταχρήσασθαι θελῆσαι. τὰς δὲ τοσαύτην ὑπὲρ τοῦ καθαρᾶς μένειν ἀρετὴν παρασχέσθαι. ὥστε τοῦ μιαροῦ ἐκείνου τὸ ξίφος σπασαμένου· καὶ τὰ ἔσχατα, εἰ μὴ παρέχοιεν ἑαυτὰς ἀπειλοῦντος· ἀφ᾽ ἑαυτῶν ἑτοίμως ἀπαντᾷν τῷ ξίφει, καὶ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς σωφροσύνης ἐθέλειν. διὰ τοῦτο ὑπ᾽ ὀργῆς καὶ θυμοῦ αὐτὸν ἐκμεμηνότα, ὡς ἤθελο αὐτῶν ἐγκρατὴς καθιστάναι οὐ δυνατὸς ὤν, κατατρωθεισῶν ἤδη τάς τε χεῖρας, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, ἑκατέραν φονεῦσαι. πολλὰ μὲν δὴ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἡμαρτηται. ταῦτα δ᾽ ἔπειτα πολλάκις οἱ μηδὲν ἀδικοῦντες ἐκτίνειν ἀναγκάζονται, οὕτω γὰρ θαυμαστῶς τἀνθρώπεια διοικεῖ ὁ θεὸς ἐν αἰῶνι τούτῳ· ὥστε, εἰ μὴ ἐδίδασκον αἱ ἅγιαι γραφαὶ, τοὺς εὐσεβεῖς καὶ τοὺς ἀνοσίους ὁμοίως κακὰ μυ-

p.441. καὶ μεγάλα, καὶ πολλάκις ἐκείνους τούτων μείζονα καὶ δεινότερα παθεῖν εἰκότως ἂν δυσχεραίνοιμεν· καὶ μηδεμίαν τοῦ θεοῦ κατὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα προνοίαν εἶναι, ἀλλὰ πάντα ἀπὸ αὐτομάτου φέρεσθαι νομίζοιμεν. ἔσται μέντοι, ὅτε αἰωνίου χαρᾶς ἀπολαύσουσιν οἱ χρηστοί· κἂν ἤδη μάλα κόπτωνται ταλαιπωρούμενοι συνεχῶς. ὃ δὴ αὐτό, ὅτι καὶ τοσαῦτα ἀδικοῦνται, μεγάλην ἀπόδειξιν ἔχει· ἐπειδὴ πανταχοῦ ἀγαθὰ ἐπαγγέλλονται αὐτοῖς ἑκασταχοῦ αἱ θεῖαι γραφαί. ζωὴν ἄλλην εἶναι λοιπήν, ἐν ᾗ τοὺς καρποὺς τῶν ὑποσχέσεων τούτων κομιοῦνται. ἀλλὰ γὰρ ἐπανέρχομαι, ὅθεν ἐξῆλθον. ἀπιοῦσι δὴ τοῖς μὲν γονεῦσιν, ἐξ ἧς εἶπον κώμης, ἀπαντᾷ τις ἱσπανὸς ἐφ' ἵππου, ἀναβαίνων, ἐξ ἀριστερᾶς. ὁ μὲν ἤρετο τὸν πατέρα, εἰ τὴν λατινίδα ἐπίσταιτο διάλεκτον· τοῦ δὲ φάσκοντος· ἐκεῖνος, τί ἔπαθεν, ἀνηρώτα. ἑώρα γὰρ αὐτόν, τὴν μὲν κεφαλὴν γυμνόν, ταῖς δὲ χερσὶ τὰ ὑποδήματα βαστάζοντα· διότι τηκόμενος ὁ πηλὸς μέσης ἡμέρας, αὐτὰ τῶν ποδῶν ἀπέσπα. ἀπεκρίθη ὁ πατήρ, ἀποσεσυλῆσθαι. πάλιν ἐρομένου, ποῦ; ἔλεγε, τὰ μὲν ἐν ταύτῃ τῇ κώμῃ· τὰ δὲ καὶ ἄλλαχόθι. ἀκολουθεῖτε τοίνυν ἐμοί, ἔφη, πάλιν εἰς τὴν κώμην. ἐπανελθόντων οὖν, ἐκεῖνος οὐδὲν ἄλλως ἀξίωμα περικείμενος, ὅσον γε κατὰ τὸ πρόσωπον, ὅμως διὰ τιμῆς ὑπὸ τῶν ἱσπανῶν εἴχετο. ὁ μὲν ἐπυνθάνετο περὶ τοῦ συλητοῦ· οἱ δὲ τοῦ ὄρους ἔφασαν αὐτὸν καταβῆναι. παρεκάλει γοῦν τοὺς γονέας αὐτοῦ εἰς τὴν παρεμβολὴν ἕπεσθαι, ὡς τὸ συληθὲν ἀποδώσων τι. αὐτοὶ δὲ φοβούμενοι, κἂν οὕτως ὑπόσχηται φιλίως· μὴ ὅμως ὑπὸ ἄλλων ἀναιρεθῶσι. χάριν αὐτῷ τῆς προθυμίας εἰδότες, ἀπῆλθον. εἶτα μετὰ πολλῆς δυσχερείας ὑπὲρ τὴν σιέβλιγγαν πρὸς ποταμὸν ἧκον. ἡ μὲν ἐστι κώμη, τέταρτον μιλίου οὔλμης ἀπέχουσα. ὁ δὲ ποταμός, διότι τὸ χρῶμα γλαυκός ἐστιν, ὅθεν τε πρῶτα προρρέει, τοῖς γερμανοῖς βλαῦβα προσαγορεύεται. προρρέει δ' ἐν βλαυβυρίῳ τείχει, ὑπὸ πέτραις τραχείαις μάλα καὶ ἀποτόμοις ᾠκισμένῳ, ἐν τῇ τοῦ βιρτεμβεργίου δουκός, ἀφεστηκότι δύο μιλίοις οὔλμης. ἔνθα ὅλη πορρωτάτω φάραγξ περικαλλής, λειμῶσί τε καὶ πλήθει κωμῶν, ἐκτείνεται· δι' ἧς οὔλμανδε ῥεῖ ἡ βλαῦβα. ἐπειδὴ οὖν παρὰ τοῦδε τοῦ ποταμοῦ, καθὼς εἶπον, ἐγένοντο· ἀπηντῶν ἱσπανοί τινες ἐπέκεινα, ἱππαζόμενοι, λα-

mitates, sæpe etiam illis, quam his, grauiores, subeundas esse: iure indignaremur: atque res humanas nulla prouidentia Dei regi: sed in iis fortunam cæcam pro libidine putaremus ludere. Erit tamen tempus, quando boni sempiterna fruentur lætitia, quamuis nunc vexentur: quod ipsum, quod affliguntur in hac vita: maxime argumento est: cum in scriptura vbique eis amplissimi honores & præmia promittantur: aliam vitam restare: in qua hi muneribus afficientur: & in qua promissa Deus ipsis præstabit. Sed ad meos redeo. Qui cum ex eo pago, de quo dixi, abissent: obuiam fit eis Hispanus quidam equo vehens, & sinistrorsus ascendens. Is patrem interrogabat, num Latine sciret. *Bonus Hispanus.* Qui cum se scire respondisset: ille rursum, quid ipsi accidisset, requirebat. Videbat enim eum esse nudo capite, & manu calceos portare: quod lutum meridie liquescens eos pedibus auelleret. Respondit pater, se dispoliatum esse. Iterum quærenti, quo in loco, respondit, partim in pago isto, partim alibi. Iussit ille parentes in pagum se rursum sequi. Quo cum rediissent: ille, tametsi nulla autoritate ad speciem præditus esset: tamen honorabatur ab Hispanis. Quos cum de ereptore interrogasset: dixerunt illi, eum de monte descendisse. Voluit ergo parentes vna secum descendere in castra: se amissum eis restituturum. Illi, quod metuerent, etiamsi benigne Hispanus promitteret; ne tamen ab aliis non dimitterentur viui: gratias ei egerunt pro eo studio; atque longius progressi, post multa incommoda supra Sœflingã ad fluuium venerunt: qui est pagus, quarta milliarii parte Vlma distans. *Sœfling.* Fluuius autem, quod cærulæi est coloris ibi, vbi nascitur, Blaua dicitur. *Blau. Blaubeura.* Oritur in oppido Blaubeura; quod infra asperrima saxa situm in ditione Ducis Wirtembergensis, duobus abest Vlma milliariis: ex quo oppido longissime porrigitur vallis amœna: per quam Blaua Vlmam labitur. Ad eum fluuium, cum, vt dixi, venissent: occurrerunt vltra fluuium quidam equites Hispani. *Hispani equites.* Ii Latine

cum de altitudine fluuii quærerent: pater, respondit, admodum esse altum. Ita, quamuis libenter transmisissent: & forte iis qui citra erant, nocuissent; tamen discesserunt. Cum Sœflingam intrassent: inuenerunt eum pagum præoccupatum ab Hispanis: nec non viam, quæ Vlmam ducebat: aliis ingredientibus, aliis exeuntibus. Ibi bonus quidam vir eos illa nocte secum retinere; suaque cum ipsis communicare voluit. Sed ipsi Deo confisi, in vrbem ire pergebant. Cumque vesperi portam nouam, quæ nominatur, subirent: ciues in armis astabant: & inter hos vnus Senator, quibus custodia portæ commissa a Senatu fuerat. Nondum enim eo tempore Cæsar Vlmam venerat; eaque re portæ adhuc Vlmensium custodia tenebantur. Tum vnus ex illis armatis: qui nomine Nicolaus Tendelius, artificio figulus, voluntate patri amicus erat: accedens, es ne, inquit, ille meus Martinus, annon? Viderat enim nec pileo tectum, nec calceis indutum; caligis etiam contritis deformatum, atq; miserabilem. Cum se esse respondisset: circumsistentibus omnibus reliquis, atque audire auentibus, rem omnem narrauit. Tum Tendelius iussit ambos domum suam ire: se eodem quoque breui venturum. Nam quod diei vesper erat: alios ad portam successuros. Ipsi vero primum domum Agnetis Fricinæ honestæ viduæ, iuerunt: cuius viro, quoad vixerat, familiarissime semper fuerant vsi. Apud quam cum paululum se confirmassent: postea ad Ioannem Esselingerum figulum: cum quo eis non tantum notitia, sed etiam consuetudo & vsus perpetuus erat, migrarunt. Is atque vxor eius, optima fœmina, quæ post paulo vna cum multis millibus hominum pestilentia sublata est, eos quam humanissime rebus omnibus tractauerunt. Nam tum vicem eorum, calamitatesque ex animo dolebant: tum aquam ad abluendos pedes (qui patri quidem frigore ita corrupti erant, vt longo post tempore vix in integrum restituerentur) dabant: tum cibum potumque suppeditabant: tum etiam cum reliqui lecti ab Hispanis tenerentur; eum, in quo ipsi cubare solebant,

Vlmenses portæ. Eo aduentus illo die Sabbati.

Nicol. Tendeli vicus Bauaria, συγγενὴς, μοναστηρίου ἐκπηδήσας καὶ ἐννόμῳ γάμῳ προσχωρήσας.

Nicolai Friccii Texteris vidua.

Ioa. Esselinger figulus. Hic & Tendelius habebant duas sorores.

Hospitalitas erga miseros.

τινὶ τὰ διερωτῶντος, εἰ βαθὺς ὁ ποταμός; ἀπεκρίνοντο οἱ περὶ τὸν πατέρα, ἄγαν βαθὺν εἶναι οὕτως. εἰ καὶ ἀδεῶς ἂν ἐπεραιώθησαν, κακόν τι δώσοντες ἴσως αὐτοῖς, ὅμως ἀπήλαυνον. ὡς δ' εἰς σοίφλιγγαν ἦλθον, προκατειλημμένην εὕρισκον τὴν τε κώμην ὑπὸ ἱσπανῶν, καὶ τὴν ὁδὸν, τὴν εἰς οὔλμαν φέρουσαν· τῶν μὲν εἰς πορευομένων, τῶν δὲ πάλιν ἐξερχομένων. ἔνθα ἀγαθὸς μέν τις ἀνὴρ ἤθελεν αὐτοὺς ὑποδέχεσθαι τὴν νύκτα· καὶ ποιεῖν ὅ, τι καὶ δεῖ· αἰτ' ἂν ἀγαθόν. οἱ δὲ τῷ θεῷ θαρροῦντες, εὐθὺ τῆς πόλεως ἔσπευδον. ἤδη δ' ἑσπέρας οὔσης, καὶ αὐτῶν ὑπὸ τὰς νέας καλουμένας πύλας γινομένων. πολῖται παρῆσαν τὸ ἐν ὅπλοις. καὶ ἅμ' αὐτοῖς εἷς τῆς συγκλήτου, τὴν φυλακὴν αὐτῆς ἐμπιστευθέντες. διὰ γὰρ τὸ μήπω τὸν αὐτοκράτορα ἐλθεῖν, οἱ οὐλμαῖοι τὰς πύλας ἔτι ἐφύλαττον. ὧν τις τῶν ἐνόπλων, νικόλεως τενδέλιος ὄνομα, κεραμεὺς ὢν, καὶ τοῦ μου πατρὸς φίλος, προσελθὼν, ἆρα σὺ, φησὶν, εἶ ὁ ἐμὸς μαρτῖνος, ἢ οὔ; ἐθεᾶτο γὰρ αὐτὸν ἄνευ πίλου ὄντα, καὶ χωρὶς ὑποδημάτων τῷ πηλῷ ἐμβάντα, καὶ πάμπαν ἐλεεινὸν ὑπάρχοντα. εἰπὼν δ' αὐτὸς, ὅτι ἐκεῖνός εἰμι, ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων, καὶ ἀκούειν ἑτοίμως ἐχόντων, τὰ περὶ αὐτὸν διηγεῖτο. τότε ὁ τενδέλιος ἐκέλευσεν αὐτοὺς εἰς τὴν αὐτοῦ οἰκίαν ἀπιέναι· ὡς καὶ αὐτοῦ μετὰ μικρὸν ἐλευσομένου. διότι γὰρ εἴη σχεδὸν νὺξ, ἄλλους τὴν φυλακὴν τῶν πυλῶν διαδέχεσθαι μέλλειν. αὐτοὶ δὲ, πρῶτον μὲν παρὰ ἀγνητι φρικίνῃ, χήρᾳ ἀμωμήτῳ, ἐξενίζοντο· ἧς ἀνδρὸς, ἕως ἔζη, φιλίᾳ μεγίστῃ παρὰ πάντα κεχρημένοι χρόνον ἦσαν, ὅπου μικρὸν αὖθις ἑαυτῶν γενόμενοι εἶτα παρὰ ἰωάννῃ ἐσλιγγήρῳ κεραμεῖ, ἐπιτηδείῳ καὶ φίλῳ μάλιστα ἐκ παντὸς χρόνου γενομένῳ κατήγοντο. οὗτος δὲ, καὶ ἡ αὐτοῦ γυνὴ ἣ οὐ πολλῷ ὕστερον ἐπιβεβίωκε χρόνον, λοιμῷ πολλῶν χιλιάδων διαφθειρομένων, αὐτοῖς ἅπασιν προσφερόμενοι τὴν φιλανθρωπίαν διετέλεσαι. ἅμα μὲν γὰρ ἐπὶ τῷ συμβάντι αὐτοῖς τῇ ψυχῇ συνήλγουν· ἅμα δ' ὕδωρ, πρὸς τὸ τοὺς πόδας λύσασθαι ἐδίδοσαν· οἳ τῷ πατρὶ ὑπὸ τοῦ ῥίγους διεφθάρκεσαν καὶ οὕτως ἦσαν διατεθειμένοι, ὥστε πολλοῦ χρόνου μόλις ἀναλαβεῖν ἔχειν. ἅμα δὲ τροφὴν ἐπορίζοντο ἱκανήν· ἅμα δὲ τῆς ἰδίας κλίνης, ἐπειδὴ τὰς ἄλλας προκατειλήφεσαν ἱσπανοὶ αὐτοῖς παρεχώρουν. ὥστε, ὅσῳ σπανιώτεροι κατὰ κινδύνους ἀληθινοὶ φίλοι εὑρίσκονται·

σίσῳ

P.441 πόσῳ δικαιότεροι τυγχάνουσιν ὄντες ἐπαινεῖσθαι, οἱ ἐν πονηροῖς καιροῖς γενόμενοι πιστοί. ὡς καὶ τὸν χρυσὸν, ὅτι μᾶλλον ὀλίγος, τῶν ἄλλων προτιμῶμεν μετάλλων. οὕτω δὴ μετὰ πάσης φιλοφροσύνης ξενισθέντες· ἡμέρας πολλὰς, ὅπως τὴν ὑγίειαν ἀνακτήσαιντο, αὐτοῖς παρέμενον. συνέβη δὲ τότε τῇ ἑξῆς, τοῦ τε πατρὸς, καί τινων ἄλλων, οἶνον παρὰ ἰωάννῃ βολκεσταινίῳ ἐκκλησιαστῇ σὺν ἀγάπῃ καὶ συμπαθείᾳ πινόντων· ἐλθεῖν ἐκεῖσε καὶ γεώργιον, τὸν τοῦ σχαρεστήτου πάροχον. οὗ πέρι μέμνημαι καὶ πρότερον. ἥδοντο μὲν πάντες ἕνεκα τούτου. αὐτὸς δὲ διηγεῖτο τοὺς ἑαυτοῦ κινδύνους, καὶ τὴν σωτηρίαν. ἔφη γὰρ, ἐν τῇ ἑαυτοῦ κώμῃ πρὸς ἰσπανῶν ἁλῶναι, ἀλλ' ὅμως οὐ γνωρισθῆναι· καὶ δὴ τοῦ ἑαυτοῦ τρίβωνος μέλανος ἀποστερηθεὶς, καὶ πληγὰς ἱκανὰς λαβὼν, εἶτα ἀφεθῆναι. διὰ τοῦτο ἐν αὐτῇ νυκτὶ ἐκείνῃ παραγενέσθαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ κηδεστὴν, ὑποδηματοποιὸν ὄντα ἐν νελλίγγῃ καὶ διότι καὶ αὐτόθι γερμανικαὶ στρατιαὶ διατρίβοιεν. καί τινες αὐτῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κηδεστοῦ ἕωθεν ἅμα αὐτοῖς, τὴν λόγχην εἰκὸς βαστάζων, εἰς τὴν πόλιν ἐλθεῖν. καὶ ταῦτα μὲν, ὅσα. ἐκεῖνο δὲ θαυμάζειν τῶν μου γονέων ἄξιον. ἐπειδὴ τοσαυτάκις παρὰ ἰσπανῶν ἀπεσυλήθησαν· ὅμως οὐκ ἀφαιρεθῆναι τὸν πατέρα οὔτε τὸν χιτῶνα, οὐκ ὄντα φαῦλον· καὶ τὸν ἐλάφειον θώρακα, εἰς ὃν χρυσίδιόν τι ἐρράφθαι ἔφην· οὐδὲ τὴν μητέρα ἀποβαλεῖν, ἢ τὸν χιτῶνα, οὐ καταφρόνητον ὄντα. ἢ τὸν τοῦ πατρὸς δακτύλιον, ᾧ πρὸς τὸ ἐπισφραγίζειν χρῆται· καί τινα χρήματα ἃ δύω πρὸς τοῦ πατρὸς ἐν τῇ κρύπτῃ λαβοῦσα, ὑποκόλπια ἔφερεν. ἢ καὶ τελευταῖον τὸ ἐγχειρίδιον, ἔχον τι ἀργύρεον· ὃ ὑπὸ τοῖς ἱματίοις ἦν κεκρυφυῖα. οὐδὲ δὴ ἐφικτόν ἐστι λόγῳ ὅσων πεπείρανται συμφορῶν· οὐ μόνον μετὰ τὸ τοὺς ἄρχοντας ἡμῶν ἀναζευγνύειν, ἀλλὰ καὶ πρότερον, εὐθὺς τοῦ πολέμου συνισταμένου. οὐ μὴν ἀλλὰ δεινότερα τῇ μητρὶ συμβῆναι νομίζω. τοῦ γὰρ πατρὸς οὐκ ἐπιδημοῦντος, πολλάκις δεινῶς, ὑπὸ γερμανῶν καὶ ἰσπανῶν, προὐπηλακίζετο καὶ ἐτύπτετο. τὰ μὲν χρήματα. τὰ δὲ τροφὴν, τὰ δὲ οἶνον δοῦναι προσταττόντων. καὶ ταῦτα, πρότερον οὐδενὸς ὑπὸ τῶν φθασάντων λοιποῦ γενομένου. καὶ τοι κἀκείνου ἄξιον μεμνῆσθαι. ἐξ οὗ ἐναργέστατα φανερὸς ἐστὶν ὁ θεὸς σώζων, οὓς φιλεῖ. πολλάκις διὰ τινῶν; ἃ πάνυ εὐκαταφρόνητα, κατά γε τὸν ἀνθρώπινον

solebant, eis concedebant: vt, quo pauciores veri inueniuntur, in periculis & ærumnis amici: hoc maiorem laudem debeant ii ferre, qui tali tépore sese officiosos præstiterunt: vt etiam aurum, quo minor eius copia est, eo cæteris metallis magis antefertur. Quorum hominũ prolixa benignitate parentes adducti: dies postea complures ibi curandæ valetudinis causa manserunt. Postridie autem tunc a meridie, cum pater aliique nonnulli, apud Ecclesiasten Io. Wolckestenium, (quem mortuum, honoris causa nomino) colloquio & vino se reficerent; venit eodem Georgius parochus Scharestetensis: de quo multa antea scripsi. Eius aduentus exoptatus admodum omnibus erat. Is exponebat, quibus in periculis fuisset: & quemadmodum se ab his vindicasset. Se in vico suo captum ab Hispanis fuisse: sed non cognitum ab illis pallio suo nigro spoliatum: postremo bene pulsatum, tamen dimissum fuisse. Itaque eadem nocte se ad affinem quendam suum sutorem venisse Nellingam, quoniamque ibidem quoque Germanorum stationes fuissent: ac eorum nonnulli, indomo affinis: mane cum eis portantem vnius hastam, Vlmam peruenisse. Illud in meis parentibus mirandum, cum toties ab Hispanis fuerint spoliati: retinere potuisse tamen patrem tunicam, quæ non mala fuerat: & thoracem ceruinum, in quo supra dixi aliquot aureos insutos fuisse: nec matrem amisisse aut tunicam, quæ sane bona, aut annulum patris ex argento, quo annulo in literis obsignandis vtitur: & nonnihil pecuniæ: quas res in crypta a patre acceptas in sinu occultarat: aut pugionem aliquid habentem argenti; quem sub vestibus gestarat. Nec satis dici potest: quid acerbitatis & miseriarum, non solum post discessum nostrorum principum: sed etiam ante, bello recens exorto, perpetiendum eis fuerit. Grauiora tamen matri accidisse existimo: quod absente patre maximis sæpe conuitiis & verberibus a Germanis Hispanisque militibus afficeretur: cum nunc pecuniam flagitarent; nunc cibum, nunc vinum: idque cum ab iis, qui antea adfuerant, reliqui factum nihil esset. Illud, inprimis memorabile: in quo apparet: quam Deus conseruet sæpe suos rebus iis: a quibus auxilium humana ratio non spe-

Die Dominic. Ioan. VVolckestein.

Georg. pastor Scharestet.

In infortunio fortuna.

Matris afflictionis.

speraret: vt tum accidit. Nam quodam tempore, cum Hispanus aliquis cingulum collo eius iniecisset: arcteq; comprimens magna voce pecuniam postularet: ipsaq; iamiam vocem missura, & omnia monstratura esset: canis, qui in lectulo recubabat, desiliens: crus Hispani mordicus apprehendit: nec prius destitit: quam ille dolore commotus, gladium in canem stringeret: qui primum sub lectulum, post se foras eiecit incolumis; mater etiam tantum spatii nacta, vt prosilire posset, salutem sibi peperit. Eum canem illius fidelitatis ergo etiam nunc parentes alunt. Alio etiam tempore, item patre absente; cum metu venturorum militum supellectilem, quã poterat, alio conferendam in plaustrum coniiceret; aliquot bombardarum sonitus exauditi, & in propinquo animaduersi sunt: Postea compertum est, hoc factum esse a malis quibusdam incolis, & hos ictus petisse matrem: vt ea de medio sublata, illi res eas in suum commodum conuerterent. Denique sæpe coacta fuit profugere domo propter hominum iniurias: qui interea pecus, vestem & alia, quæ inueniebant, eripiebant. Domus vniuersa fœdata, libris conscissis constrata, cæterisq; rebus exinanita. Sed redeo ad Esslingerum. Ab eo parentes, quod locus ipsis propter Hispanos amplius non esset: ad Wolckesteinium se contulerunt: atque quamuis nec illius domus ab Hispan. vacua esset, ad decem hebdomadas cum eo, suo sumptu vixerunt. In sequenti tempore, cum Cæsar in Saxoniam Vlma profectus esset: se Lucenhusam receperunt: domoque purgata, ad tempus ibi constiterunt, quanquam non sine timore: præsertim postea quam capto duce Electore Saxoniæ, Augustam Vindelicorum cum exercitu victore Cæsar rediit: passimq; copiæ vltro citroq; profectæ fuerunt: quo tempore etiam non raro cedere cogebantur. Post id tempus cœpta est, astuta quædam, tetraque bellua procreari, & in lucem edi: quæ cum alias gentes, tum inprimis Sueuorum, misere depascit: ac nisi aliquando huic aliquis Hercules inuentus erit: qui claua nodosa eam conficiat: plurima adhuc damna dabit. Interim Cæsar

Canis fidelitas.

Non Vicinus a vicino tutus.

Bibliotheca lacerata.

λεηλάτων εἶ- ςεται ἴσθ᾽ ἂν σωζομένων.

VVolckesteim.

φιλόξενος.

Bacchanalibus.

Ioan. Frid Saxo. Augusta.

1548. in Iulio, Interim.

λογισμὸν, ὄντα τυγχάνει· ὡς καὶ ποτὲ συνέβη. p.444 καὶ γὰρ ποτε ἱσπανοῦ τινὸς τῷ τραχήλῳ αὐτῆς ζώνην ἐπιβαλόντος, καὶ μεγάλῃ φωνῇ χρήματα αἰτοῦντος· αὐτῆς δὲ ἤδη ἀγχομένης, καὶ φωνὴν ἀφιέναι μελλούσης· ὁ οἰκιακὸς κύων τοῦ κλινιδίου ἀποπηδᾷ· καὶ σκέλος τοῦ ἱσπανοῦ δάκνει· οὐδὲ πρότερον ὀδὰξ ἐγκείμενος καὶ ἐμφὺς, παύεται· πρὶν ἐκεῖνον ὑπὸ τῆς ἀλγηδόνος ἐπὶ ξιφελκίαν προαχθῆναι. ἐπεὶ δὲ ἐκείνου ἀσχοληθέντος, ἥτε μήτηρ, καὶ ὁ κύων, ἐκπηδῶντες, τυγχάνουσι σωτηρίας. ἧς ἕνεκα πίστεως ἔτι καὶ νῦν οἱ γονεῖς τὸν κύνα τρέφουσιν. ἔτι δὲ καὶ ἄλλον καιρὸν, τοῦ πατρὸς ἔτι ἀπόντος, αὐτῆς ἕνεκα τῶν ἐπελευσομένων στρατιωτῶν ἐφ᾽ ἅμαξαν ἐκ τῆς οἰκίας σκευαγωγούσης. ἦχοί τινες τηλεβόλων ἐν τοῖς ἔγγιστα τόποις ἠκούσθησαν, εἶτα φανερὸν ἐγένετο, πεποιηκέναι τοῦτο πονηρούς τινας τῶν ἐνοικούντων τὴν κώμην. βουληθέντας, αὐτὴν δολοφονήσαντας, τὰ ὑπάρχοντα σφετερίζεσθαι. πολλάκις δὲ, πολλάκις εἰς ἀνάγκην ἐνέπεσεν, ἐκφυγεῖν τῆς οἰκίας (τηλικαύτη γέγονε βία ἀνθρώπων) ἐν τοσούτῳ τὰ βοσκήματα, τὴν ἐσθῆτα, ἄλλα τὰ εὑρισκόμενα, ἀποστερούντων. ἡ δὲ οἰκία πανταχόθεν μεμιασμένη· βιβλία χαμαὶ ἐσκεδασμένα, καὶ διερρηγμένα· τὰ λοιπὰ ἀφῃρημένα ἀλλὰ γὰρ πρὸς τὸν ἐσλιγγῆρον ἐπανέρχομαι. παρ᾽ ᾧ τοῦ ἐκωλυθέντες ἐπιπλεῖον οἱ γονεῖς οἱ ἱσπανοὺς μαίνειν· πρὸς τὸν βουολκεστάϊνιον ἦλθον· καὶ παρέμειναν αὐτῷ ὡσεὶ ἑβδομάδας δέκα ἀπὸ ἰδίων ἀναλωμάτων. καίπερ οὐδὲ τῆς αὐτοῦ οἰκίας κενῆς ἱσπανῶν οὔσης. ἐν δὲ τῷ μετὰ ταῦτα, τοῦ αὐτοκράτορος ἐξ οὔλμης ἐπὶ σαξονίαν ὁρμησαμένου· πάλιν οἴκαδε ὑπέστρεψαν· καὶ τὴν οἰκίαν καθαίροντες, μέχρι τινὸς κάτω οὐκ ἄνευ φόβων, ἔμειναν. καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ τοῦ στρατοῦ εἰς αὐγούσταν ἐπανῆλθεν ὁ αὐτοκράτωρ· ἄγων τὸν τῆς σαξονίας ἐκλέκτορα, μετὰ τὴν μάχην αἰχμάλωτον γενόμενον, ἐν ᾧ καιρῷ, στρατιωτῶν, τῶν μὲν ἀπερχομένων, τῶν δὲ προσιόντων· οὐκ ὀλιγάκις ὑποχωρεῖν ποι ἀναγκαίως εἶχον. μετὰ ταῦτα, πανοῦργόν τι καὶ φοβερὸν ἀπεκυήθη θηρίον. ὃ νῦν μὲν πολλὰ κακὰ ποιεῖ πλείονα δ᾽ ἔτι ὕστερον δώσει· ἢν μὴ θεόθεν τῆς λυσσώδους ὁρμῆς ἐν βραχεῖ ἀποκρουσθῇ. μεταξὺ μὲν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς οὔλμαν ἐπανήκει. τῇ δὲ ἐφεξῆς ἡμέρᾳ, πέντε τῶν οὐλ-

Vlmam reuertit. Proximo die quam reuerterat, concionatores Vlmensium 5.

μαίων

p.445. μαίων ἐκκλησιαστῶν ἁλίσκονται· διότι τῷ θηρίῳ ἠναντιοῦντο. εἰσὶ δ' οὗτοι· μαρτῖνος φρέχθος, κορυφαῖος αὐτῶν· μαρτῖνος ῥαβῆρος, βοναβεντοῦρας σταλτζῆρος, γέρων. ἰάκωβος σπιέσσιον καὶ γεώργιος φιέσσιος. ἅμα δ' ἡλίσκετο τούτοις φρέχθου ἀδελφὸς ὑποδημάτων ποιητής. διότι προσδραμὼν, συλληφθέντα τὸν ἀδελφὸν παραμυθήσατο. ἀπήχθησαν σύμπαντες εἰς κίρχαν τοῦ βυιρτεμπεργίου δουκός· ὅπου μιᾷ συνδεθέντες ἁλύσει, μετὰ πολλὰ λυπηρὰ, τελευτῶντες ἐπὶ δόσει χρημάτων ἀπελύθησαν μὲν, οὐ μέντοι γ' ὧν ἀεὶ πεφρονήκεσαν ἀπέστησαν. τούτων μὲν οἱ ἄλλοι διεσκορπίσθησαν ἄλλοσε. ὁ δὲ φρέχθος ἐν τυβίγγῃ κατὰ τόνδε τὸν χρόνον διατρίβει. ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ προεστὼς τῶν νέων· οἳ παρὰ δουκὸς χριστοφόρου πρὸς θείους τρέφονται λόγους. οὓς πιστότατος ὁ ἀνὴρ αὐτοῖς διασαφηνίζει. ὃς πάντα μὲν τὴν πρὸ τοῦ χρόνον εὔνοιαν τοῖς γονεῦσί μου κἀμοὶ διετέλεσεν ἔχων κατὰ δὲ τοὺς ἄνω μῆνας, ὅτε δι' ἐκείνης τῆς πόλεως ἐβάδιζον, πᾶσαν φιλανθρωπίαν ἐνεδείξατό μοι, καὶ βουλῇ μ' ἀγαθῇ ὠφέλησε. τότε δ' οὖν, ὡς ὁ πατὴρ ἐκείνους ἐπυνθάνετο συλληφθῆναι, ἐν λουτζεούσῃ διάγων βραχύ τι μετὰ ἰωάννου μάκκου, ἐν λαυνεσύνῃ παρόχου γεγονότος, εἰς αἰδεναῖμον. πόλισμα τοῦ βυιρτεμπεργίου, ὑπεξῆλθεν· ἐν τῷ καιρῷ ὑπὸ ἱππέων οἴκοι ξυλληπτῆρος ἐζητήθη. μετὰ δ' ἡμέρας ὀκτὼ, αἷς ἐν τῷ εἰρημένῳ πολίσματι παρὰ ἐκκλησιαστῇ ἰωάννῃ βυιρτζεβουγήρῳ γεγόνει, αὐτός τε καὶ ἄλλοι πρεσβύτεροί τινες, εἰς λουτζενοῦσαν ἐπανῆλθεν. ἔνθα μίαν νύκτα διατρίψας, τῇ ἐπιούσῃ εὐθέως εἰς οὔλμαν ἀφίκετο διὰ τὸ τοὺς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐκλέκτωρα ἀπιόντας, προπέμψαντας στρατιώτας, τὸ πλεῖστον μέρος ἐπανιέναι. κἀκεῖ διέμεινεν ἡμέρας ἑπτά. οὐ πολὺ μετὰ ταῦτα, πάντες οἱ κατὰ τὴν τῶν οὐλμαίων χώραν ἐκκλησιασταὶ, εἰς τὴν πόλιν ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου. ὡς δὲ συνήχθησαν. αὐτοῖς προσήχθη τὸ θηρίον ἐκεῖνο. καὶ προυτέθη, ὅπως οὐ μόνον οὐκ ἀποστραφεῖεν αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ θρέψαιεν, καὶ κτενίσαιεν, καὶ κοσμήσαιεν, καὶ παντὶ τρόπῳ αὐτοῦ ὑπερμαχέσαιντο. μηδ' ὁτιοῦν εἰς αὐτὸ ἀκόντιον ἀφεῖεν. παραιτουμένοις δὲ καὶ ἀντιβαίνουσι, ἐπὶ τρὶς αὕτη ἐδόθη ἡ αἵρεσις. καὶ μάλιστα δὲ τὸν πατέρα ἐκβιάσασθαι σπουδὴν ἐποιοῦν-

capti sunt: quod illius bestiæ fuerant aduersarii. Hi fuerunt Mart. Frechthus, S. Theol. Licent. princeps Vlmensium concionator, reliqui, Mart. Rauberus, Bonauent. Steltzerus, senex, Iac. Spiessus, & Georg. Fiessius. Captus est vna cum his, frater Frechti sutor: propterea quod accurrens, captum fratrem consolatus erat. Abducti sunt omnes in ditionem ducis Wirtemb. & in oppido Kircha, in vnam coniecti catenam. Ibi in squalore & mœrore longo versati, tandem se pecunia redemerunt: nec tamen sententia pristina destiterunt. Eorum alii loca alia, vitæque genus aliud secuti sunt. Frechthus hoc tempore Tybingæ viuit: in Academia ab illustrissimo principe Christoph. præfectus iuuenibus qui principis liberalitate ad studium diuinarum literarum aluntur: quas pro eruditione sua, magna cum laude explicat. Qui cum omni tempore optime de parentibus meis & me est meritus; tum proxime superioribus mensibus, cum illac transirem, humanissime me est complexus, consilioque iuuit. Tum autem cum pater hos, de quibus dixi, captos audiret: qui eo tempore Lucenhusæ erat: paulisper se cum Io. Macco, qui Ecclesiæ Lausenensi præfuerat, in ditionem Wirtembergensem in oppidum Heidenheim contulit. Quo interea tempore ab equitibus domi quæsitus est. Post 8. dies, quibus Heidenheimi apud Ioannem Wiremburgerum, verbi Dei ministrum, fuerat: quo etiam alii presbyteri confugerant, Lucenhusam reuertit. Ibi vnam tantum noctem commoratus: Postero die confestim Vlmam iuit: propterea quod ii, qui Cæsarem abeuntem, Electoremque curru asportatum, prosecuti fuerant, magna ex parte redirent. Ibi mansit septem dies. Non multo post omnes Vlmensis agri concionatores in vrbem a Senatu accersiti. Iis, cum conuenissent, adducta est illa, quam dixi, bestia. Propositum est, vt non tantum non eam auersarentur: sed etiam Deum & sanctos omnes iurarent, se eam alituros, pexuros, ornaturos, defensuros, nec vllo modo telum vllum in eam coniecturos. Tergiuersantibus & renuentibus, tertio ea conditio lata. Ac præcipue patri institerunt, quod is esset vnus

Concionatores capti.

Kirchatectia.

Mart. Frechthus, Tybingæ. Stipendium illustre.

W. Cesso Heidenheimum.
Ioan. Maccus.

Io. Wirtzburger, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ εὐπαίδευτος.
V. Cesso, Vlmam.

Interimens absque eis.
χριστοῦ δ' ἀεὶ κή τι τέτυκτο, τῷ καὶ οὔ τι πολὺν χρόνον ὕστερον ἔμπεδον ἦεν.

ex iis; qui reliquorum doctrinam & mores, attenderent. Ita vt per Deum eos obtestaretur pater; ne tale vinculum conscientiæ suæ inicerent. Sed ex iis concionatoribus eo tempore fortiter reliqui sustinuerunt illum impetum: nouem tamen fuerunt expugnati. Itaque iis, qui repugnabant & perstabant, numero circiter

Tertia feria post Martini.

quadraginta, abeundi potestas data est: ipsisque pro viatico viceniquini aurei donati. Qui in exilium proficiscentes, alii alia loca, pro eo ac poterant, petebant. Cæteris, qui bestiam colebant, ternæ, aut quinæ, aut senæ Ecclesiæ commissæ. Parentes

Noriberga. Heroltzberg.

cum rebus suis Norinbergam, & Heroltzbergam, aut alio, ad affines & amicos se contulerunt: & ita ad tempus vagando

Culmbach.

sibi vitam propagarunt. Tandem Culmbachium in regionem Marchionis Alberti peruenerunt: atque post paulum,

M. Othonis Corber. Wartenfels.

commendatione Othonis Korberi, doctissimi viri, & aulici illic concionatoris, Wartenfelsium translati sunt: qui est pagus & arx amœna, in potestate nobilis &

Waldenfels.

clari viri Wolffgangi Adolfi a Waldenfels: situs supra Culmbachium ad vnum & dimidium milliaria; in quo loco pater hoc tempore Ecclesiæ præest. Quos meos parentes anno hoc 1551. mense Maio inuisi: gratiaque Dei incolumes inueni. Postea Mense Iunio Argentoratum redii ad

Werteri.

Dominos meos Werteros, Philippum & Antonium, nobilitate & studio litterarum claros iuuenes; cum quibus iam quadriennium magna commoditate & otio in litteris vixi: &, si Deo optimo maximo placitum erit, diutius cum eis manebo: operamque ipsis pro parte mea nauabo.

το. διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι τῆς τῶν ἄλλων διδαχῆς καὶ 146 βίου ἔφορον. ὥστε τελευταῖον πρὸς Θεοῦ δεηθῆναι αὐτῶν, καὶ μαρτύρασθαι· μὴ ἐπιβαλεῖν τῇ αὐτοῦ συνειδήσει τοιοῦτον βρόχον. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες, ἀήττητοι διέμειναν. ἐννέα δὲ ἐξεπολιορκήθησαν. συνεχωρήθη δὲ, τοῖς μὲν ἐναντιωθεῖσιν, ἑκάστοις εἴκοσι καὶ πέντε φλωρήνας ἐφόδιον λαβοῦσι δωρεὰν, ὅποι βούλοιντ' ἂν ἀπιέναι. οἵτινες ὡς φυγάδες, ἄλλοι ἄλλοσε, ὡς ἕκαστος εἶχε δυνάμεως, ἐτρέποντο. οἱ δὲ λοιποὶ οἱ τὸ θηρίον προσκυνοῦντες κατὰ τρεῖς, ἢ τέτταρας, ἢ καὶ πλείονας ἐκκλησίας ἐνεχειρίσθησαν. οἱ δέ μου γονεῖς, ἔχοντες τὰ ἑαυτῶν, τὰ μὲν εἰς νωριμπεργίαν, τὰ δ' εἰς ἐρολτζβέργιον, τὰ δ' ἄλλοσε, πρὸς κηδεστὰς καὶ ἄλλους φίλους, παραγενόμενοι, οὕτωσὶ μέχρι του πλανηθέντες διεγένοντο. τὰ δὲ τελευταῖα, εἰς κυλμβάχιον τοῦ μαρχίωνος ἀλβέρτου ἐλθόντες, μικρῷ ὕστερον συμπράξαντος ὄθωνος κορβήρου, ἀνδρὸς ἐπὶ θείοις λόγοις εὐδοκίμου, καὶ αὐλείου ἐκκλησιαστοῦ ἐκεῖ ὄντος, εἰς βαρτεφέλσιον μετῳκίσθησαν. αὕτη δ' ἐστὶ κώμη καὶ ἀκρόπολις καλὴ, ὑπὸ μὲν κυρίῳ, τῷ εὐγενεῖ τε καὶ ὀνομαστῷ βουλφγάγγῳ ἀδόλφῳ βουαλλδεφελσῆθεν. ὁδὸν δ' ἀπέχουσα κυλμβαχίου, μίλιον ἓν καὶ ἥμισυ. ἐν ταύτῃ νῦν ὁ πατὴρ τὴν ἐκκλησίαν διοικεῖ. τοὺς μὲν δὴ γονεῖς μου ἔτει τῷδε, τῷ α φ ν α. μηνὶ μαΐῳ ἐλθὼν ἔτι σὺν Θεῷ εὗρον. εἶτα δ' ἐν ἰουνίῳ εἰς ἀργεντίνην ὑπέστρεψα πρὸς φίλιππον καὶ ἀντώνιον βερτήρους, νέους εὐγενείᾳ τε καὶ περὶ παιδείαν φιλοτιμίᾳ προέχοντας πολλῶν τῆς αὐτῆς τάξεως. οἷς ἤδη διὰ τετραετίας ἐπὶ πολλῇ καὶ καλῇ σχολῇ συνέζησα· καὶ ἐπιπλεῖον δὲ, ἢν τῷ Θεῷ δόξῃ, τὰ εἰς ἐμὴν δύναμιν ἥκοντα αὐτοῖς ὑπηρετήσω.

SIMO-

SIMONIS STENII

VITA
MAVRITII, SAXONIAE ELECTORIS.

LECTORI BENEVOLO

S. D.

BURCARD GOTTHELF STRUVE.

*Agnus inter Germaniæ Principes erat Mauritius, qui primus in Albertinam prosapiam Electoralem intulit dignitatem. Hinc, non immerito laudes ipsius & elogia plures enarrant. Vt enim taceamus Sleidanum, Chytræum, Thuanum, Hortlederum, Pontum Heuterum, Ioachimum Camerarium in Vita Melanchthonis, Seckendorfium, aliosque, qui in ipsius occupati fuerunt gestis, separatim quoque Eiusdem Historiam vel alii scripserunt integram; vel gesta quædam singularia illustrarunt. Inter illos Seckendorfio memoratur * Historia Mauritii MSta, quam Georgius Arnoldus, Chemnicensis, Iureconsultus egregius, & Cancellarius quondam Citiœensis anno 1588 defunctus, conscripsit, cuius Germanicam versionem anno 1670. David Schirmerus, cuius curæ olim Bibliotheca Electoralis fuerat commissa, adornauit. In Tomo secundo Orationum Lugubrium a Simone Schardio editarum, continentur Orationes in obitum Mauritii, in æde Paulina Lipsiensi, anniuersaria Memoriæ ergo habitæ, vtpote Ioachimi Camerarii, Ernesti Poccii, Ernesti Vogelini, Sebastiani Rosleri, Iacobi Strasburgii, Michaelis Barthii, Gregorii Bersmanni, Io. Schirmeri, Balthasaris Gutleri, & demum vltima, decimo post Mauritii mortem anno recitata, qua potissimum Monumentum ipsius sepulcrale describitur. Integrum hoc in Conditorio suo Saxonico capite Tertio prolixe exposuit David Schirmerus. Aliud vero ipsi nos exhibuimus in fascieulo Tertio Actorum Litterariorum Tomi secundi. Illustrantur quoque Mauritii Actæ ex Historia arcana trium Saxoniæ Electorum, quam ex MSto primum protractam atque Tomo secundo Obseruationum Germanicarum Halensium videmus insertam, cuius Auctor reputatur vel Guilielmus Reiffensteinius, Quæstor Stolbergensis, vel Matthæus Ratzenberger, Medicus Electoralis Saxonicus. Ad gesta Mauritii specialia alii faciunt Scriptores. Talis est Nicolaus Mameranus, qui Inuestituram Regalium atque Dignitatis Electoralis singulari scripto exposuit. Historiam Belli Magdeburgensis a Mauritio Electore gesti, enarrauit Sebastianus Besselmeyer. Thomæ Wintzeri habemus Historiam infelicis pugnæ inter Mauritium, Saxoniæ Electorem, & Albertum, Brandenburgicum Marchionem, vna cum Mauritii funeris ac sepulturæ descriptione. Hæc singula in Schardii Tomo secundo reperiuntur. Accesserunt Georgii Fabricii, aliorumque in eum Epigrammata, vna cum Ioachimi Camerarii in funere ipsius Lipsiæ habita Oratione. Inter Wittebergensium Orationes ** extat Ioannis Maioris Ioachimi Oratio de Mauritio, ligato sermone conscripta. Nec minus æstimandæ sunt Io. Friderici Brandtii Misnensium Equitis illustris Vindiciæ Mauritianæ, *** quas in hac Academia, Præside Oswaldo Hilligero, adseruit, quibus ipsum Mauritium ab iniuriis Io. Bodini, Eiusdemque expeditionem aduersus Cæsarem susceptam strenue defendit. Idem institutum est Cornelii Crullii in Vindiciis Mauritianis, siue de Iustitia belli Saxonici Mauritiani, dum discursum istum autoris Autonomiæ & Iuriscons ultorum Dillingensium calumniis opposuisset. **** Post hosce memoratos, Eiusdem Belli Historiam æque ac Iustitiam singulari schediasmate exposuit Io. Christophorus Bartensteinius. ***** Hæc ipsa autem Historia a Stenio descripta, licet notiora saltim contineat Mauritianæ Historiæ monumenta, fide tamen digna est, & accurata.*

VITA

---

* *Hist. Luther. lib. I. §. VI. add. I.*

** *Tomo V. p. 697.*

*** *Ienæ 1617. 4.*

**** prodiit *Lipsiæ 1631. 4.*

***** *Argentorati 1710. 4.*

VITA
FORTISSIMI ET LAVDATISSIMI DVCIS
MAVRICII
SAXONIÆ QVONDAM ELECTORIS,

Græce conscripta ac in Latinum sermonem conuersa
A
SIMONE STENIO, Lomacensi.

---

p. 446 *ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO*

D. FRIDERICO IV.
COMITI PALATINO, DVCI BAVARIÆ, ELECTORI,

DOMINO SVO CLEMENTISSIMO
FAVSTVM NOVI ANNI AVSPICIVM
PRECATVR
SIMON STENIVS.

Vtuens ego in pericula, quæ Germaniæ imminent cum ab Othomanica potentia, tum a Pontificia, sæpe recordor Mauricii Saxoniæ quondam Electoris, cuius virtute vtramque a ceruicibus nostris depulsam esse qui negat, & inuidum se is & ingratum fateatur necesse est. Quibus vitiis haud scio an laboret Flaciana factio, quæ vt viuentem probris insectata fuit, sic mortuo etiam nunc obtrectat, eodem animi morbo, & eadem criminandi libidine, qua vsa est & vtitur in vita & manibus exagitandis laudatissimi Electoris Christiani, cui Mauricius patruus fuit. Ceterum turpe credo sit illos diligentiores esse in optimis principibus deformandis, quam nos in iisdem ornandis. Atque hæc causa me impulit, vt rerum a Mauritio gestarum breuem synopsin complecterer ex Panegyricis doctissimorum & disertissimorum virorum narrationibus decerptam. Quam strenulæ loco, illustriss. Elector, ad tuam Celsitudinem mittendam esse duxi ea gratia, quod viderem, tempora hæc Mauricianis non esse dissimilia, & difficultates easdem propemodum in pari rerum Germanicarum perturbatione, & maiorum confusionum metu, initio gubernationis tuæ offerri. Ex quibus omnibus vt feliciter te, quemadmodum superiori anno, sic & hoc, quem modo auspicamur, & sequentibus, expediat omnipotens & misericors Deus, & ego precor & mecum omnes boni. Dab. Calend. Ian. Ann. 1593.

VITA MAVRICII SAXONIÆ QVONDAM ELECTORIS, &c. p.448

Græce ac Latine conſcripta.

NE noſtra quidem ætas (vt verbis Græci cuiuſdam vtar) expers eſſe debuit virorum memorabilium. Dico autem hoc tum ad alios reſpiciens, tum ad Mauricium ducem quondam & Electorem Saxoniæ. Ac de aliis quidem literis proditæ narrationes extant & fortaſſe extabunt aliorum. De Mauricio vero etſi multorum eruditionis & ſapientiæ laude celebrium & verſus & orationes legimus: non tamen omnino indecorum exiſtimo, a nobis etiam aliquid commemorari, duabus de cauſis: quarum prior eſt, vt memoria ipſius ad poſteros propagetur, quantum in me eſt, qui inſtitutionis & diſciplinæ ratione pulcerrimo beneficio ab ipſo affectus ſum (quippe primis pueritiæ annis in illuſtrem & celebrem Miſenæ ludum pietati & Muſis a Mauricio conſecratum, ipſo adhuc viuente receptus) altera vt ex iuuenibus generoſiſſimi quique & nobiliſſimi fortitudinis & bellicæ gloriæ decus ſpectantes, non tantum priſca & externa exempla habeant, quæ æmulentur, verum etiam noſtræ ætatis domeſtica tanquam normam & regulam ſibi proponant, ad quam ſeſe ipſi conforment. Ac primum quidem de maioribus nobiliſſimis & ſuæ ætatis celeberrimis, ſuperuacaneum fuerit multum verborum facere, atque ea colligere, quæ plerisque nota ſunt qui vel ex-

Ἔμελλεν ἄρα μηδὲ ὁ καθ' ἡμᾶς βίος, ὥστε χρήσασθαι ἐμὲ τοῖς ἕλληνός τινος ῥήμασιν, ἄμοιρος ἔσεσθαι ἀνδρῶν λόγου μνήμης ἀξίων. λέγω δὲ εἴς τε τοὺς ἄλλους ἀναφέρων, καὶ μάλιστα εἰς μαυρίκιον ἄρχοντα τῶν ἐπτά ποτε καὶ ἡγεμόνα τῶν σαξόνων γενόμενον. περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων γέγραπταί τε καὶ δεδήλωται τοῖς ἄλλοις. περὶ δὲ μαυρικίου, εἰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπὶ παιδείᾳ καὶ σοφίᾳ διαβοήτων ποιήματά τε καὶ λόγους κατέλιπον, οὐ μὴν πάνυ ἀπρεπὲς ἡγησάμην καὶ ἐμὲ διελθεῖν τι, ἀμφοῖν ἕνεκα. ὡς ἐκεῖνός τε διὰ μνήμης εἴη τοῖς ἐπιγινομένοις, τό γε κατ' ἐμὲ, εἰς τὰ κάλλιστα ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντα ὅσον εἰς παιδείας ἀφορμὴν (καὶ γὰρ κομιδῇ παῖς ὢν εἰς τὸ περιφανὲς καὶ ἀοίδιμον τῆς μισένης διδασκαλεῖον, τῇ τε εὐσεβείᾳ καὶ ταῖς μούσαις ὑπὸ τοῦ μαυρικίου καθιερωθὲν, ζῶντος ἔτι αὐτοῦ ἀνελήφθην) καὶ οἱ γενναιότατοι καὶ εὐγενέστατοι τῶν νέων καὶ πρὸς ἀνδρείαν καὶ στρατηγίαν ὁρῶντες ἔχοιεν μὴ τὰ ἀρχαῖα μόνα καὶ ξένα τῶν παραδειγμάτων ζηλοῦν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἡμετέρου βίου οἰκεῖα οἱονεὶ κανόνα προτίθεσθαι, πρὸς ὃν σφᾶς αὐτοὺς ῥυθμίσαιεν ἄν. καὶ πρῶτον μὲν περὶ τῶν προγόνων εὐγενεστάτων καὶ ὀνομαστοτάτων τῶν καθ' ἑαυτοὺς γεγονότων περίεργον ἂν εἴη μακρολογεῖν συνείροντα ἐκεῖνα, ἃ πολλοὶ προεπίστανται τῶν καὶ ἄκρῳ φασὶ δακτύλῳ τῆς γερμανικῆς ἱστορίας ἐπιγευσαμένων.

φασιμένων. τί γὰρ προπάππου ἐνδοξότερος τοῦ Φρειδερίκου τοῦ δευτέρου; τίς ἀρετῇ τὸν πάππον ὑπερέβαλεν τὸν Ἀλβέρτον, ὃς Ἰννοκέντιος τῶν Ῥωμαίων ἀρχιερεὺς διὰ τὸ μεγαλουργὲς ὀνομάζειν εἴωθεν δεξιὰν τῆς τῶν Ῥωμαίων πολιτείας. καὶ Φρειδερῖκον τὸν ξιφοφόρον, ὃν υἱὸν κατέλιπεν ὁ Ἔρνεστος τοῦ Ἀλβέρτου ἀδελφὸς, ἄρχοντα φρονιμώτατον γενόμενον ἀποθανόντος τοῦ μεγίστου Αἰμιλιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, εἰπεῖν φασιν, ὅτι οὐδένα ἄλλον διάδοχον ἐκεῖνος ὀνομάσειεν ἂν ὅτι μὴ θεῖον πρὸς πατρὸς τὸν Ἄλβερτον, εἰ ζωὸς περιῆν. ὁ δὲ πατὴρ τοῦ Μαυρικίου ὁ Ἔρρῖκος, εἰ καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ ἐκ νεότητος καὶ ἐς γῆρας ἀργαλέους πολέμους, εἰς δικαιοσύνην μέν τοι καὶ φιλαλήθειαν, καὶ φιλανθρωπίαν καὶ δὴ καὶ ἀνδρείαν τοσοῦτος ἐγένετο, ὅσοι περ ἐκεῖνοι, τούτου τοῦ Ἐρρίκου Αἰκαθαρίνης θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἐνετῶν τοῦ λεγομένου τε καὶ ὄντος μεγάλου ἔκγονος ὢν ὁ Μαυρίκιος, οὔτε τοῦ πάππου, οὔτε τῶν ἄλλων προγόνων καταδεέστερον ἑαυτὸν παρέχεν ὡς ἐν τοῖς ἐφεξῆς γνωρίσομεν, ὑπογράψαντες πρότερον τὴν μορφὴν αὐτοῦ, καί τοι μὴ πάνυ γραφικοί τινες ὄντες. τὸ δὴ σῶμα εὐμήκης τε ἦν καὶ καλὸς, ἔχων ὡς ἀληθῶς κατὰ τὴν τραγῳδίαν εἶδος ἄξιον τυραννίδος, ὡς καὶ νῦν ἐπὶ τῶν ἀνδριάντων φαίνεται. τὴν χρόαν ἐρυθρὸς, ἡ κόμη ξανθὴ, καὶ ἀνδρὶ γενομένῳ ὑπόπυῤῥος, ὀφθαλμοὶ πολὺ τὸ γοργὸν καὶ ἔνθεον διεμφαίνοντες ἐς τοσοῦτον, ὥστε καὶ ὑπαναφύεσθαί τι ἐκ τοῦ εἴδους φοβερὸν, ὥσπερ Ἀλεξάνδρῳ τῷ μεγάλῳ κατὰ τὸν Αἰλιανόν. καὶ τοιόσδε μὲν τὴν μορφὴν Μαυρίκιος. τῆς δὲ ψυχῆς οὐ κατὰ λόγων δύναμιν καὶ μάλιστά γε τῶν ἐμῶν ἐμφανίσαι τὴν εἰκόνα. τὸ γὰρ ἥμερον ἐν τῷ στεῤῥῷ, καὶ φιλάνθρωπον, καὶ φιλόστοργον καὶ τὸ ἀνέκπληκτον παρὰ τὰ δεινὰ τῇ συνέσει καὶ ὀξύτητι στρατηγικῇ συγκεκραμένον, καὶ δὴ καὶ τὸ ἐπιεικὲς καὶ ἀφελὲς καὶ τὸ πιστὸν κἂν τις συναγάγῃ εἰς τὸ αὐτὸ ἅπαντα, οὐχ ὅμως διατυπώσειεν ἂν τῷ λόγῳ καλλίστην τινὰ ψυχῆς κρᾶσιν ἐκ παντοίων ἀρετῶν συγκειμένην. περὶ ὧν διαλεχθεῖεν ἂν ἐπίδειξιν ποιοῦντες, ἀλλ' οὐχ οἱ τοὺς βίους γράφοντες, οἷς που ἱκανόν ἐστι τὰ πλεῖστα ἐπιτέμνειν καὶ τῶν ῥητόρων παισὶ παραχωρεῖν τοῦ πάν-

tremis (vt dici solet) digitis Germanicas historias attigerunt. Quid enim proauo Friderico II. clarius? quis virtute superauit auum Albertum, quem Innocentius Romanus Pontifex propter rerum gestarum magnitudinem *dextram imperii manum* appellare solitus est. Et Fridericum Electorem, quem filium reliquit Ernestus Alberti frater, prudentissimum principem, mortuo Maximiliano Imperatore, dixisse perhibent, *se nullum alium successorem nominaturum fuisse, quam patruum Albertum, si tum superstes esset.* Pater autem Mauricii Henricus, etsi Deus non dedit ei ab adolescentia vsque ad senectutem τολυπεύειν, vt Homerus loquitur, ἀργαλέους πολέμους i. e. *tractare difficilia bella:* quod tamen ad iustitiam attinet & pietatem & amorem veritatis ac studium humanitatis, par illis fuit, etiam si fortitudinem spectes. Huius autem Henrici & Catharinæ filiæ ducis Henetorum & re & nomine Magni, Mauricius filius cum esset, neque auo se neque aliis maioribus inferiorem præstitit, vt deinceps ostendemus, vbi prius formam eius depinxerimus; etsi huius artificii non admodum periti. Corpore fuit procero & pulcro, forma fere digna imperio secundum tragœdiam, vt etiam nunc in statuis apparet. Colore rubro, coma flaua, quæ adultiori subruffa. Oculorum obtutus acer & viuidus adeo, vt etiam aspicientibus terribilis esset, quemadmodum de Alexandro Magno Ælianus scribit. Hæc de forma corporis: sed animi effingere imaginem nulla oratio poterit, & minime omnium mea. Mansuetudinem enim & constantiam, humanitatem, & ardentium amoris in suos affectionem, animum omnis pauoris inter pericula expertem, cui prudentia & solertia militaris comes esset, moderationem præterea & simplicitatem fidemque hæc omnia si quis in vnum colligat, non tamen expresserit pulcerrimum animi temperamentum. De quibus disserere poterunt ii, qui eloquentiam ostendant, non ii qui vitam scribunt, quibus satis est multa breuiter complecti, & elaborationem singulorum Rhetoribus relin-

Genus & parentes. Mich. Boemi vita Alberti.

Corporis habitus.

Mores.

relinquere. Vnde & nobis in præsentia visum est ea, quæ de Mauricio tradita litteris sunt, paucis comprehendere, initio narrationis sumto ab eo tempore quo viginti annos natus in administratione Reipublicæ parenti mortuo successit, cum antea vixisset in illustrissimis aulis patrui Georgii, & Alberti Episcopi Moguntini Electoris, & tandem Ioannis Friderici Electoris, agnati. Successit autem Mauricius patri in gubernatione tum, cum res admodum turbulentæ essent & inquietæ, propter seditiones, quibus committebantur inter se (vt etiam hac nostra ætate) religionis christianæ & salutaris doctrinæ fidei causa non solum Ecclesiarum præsides, sed etiam ipsi Principes atque adeo fæx plebis. In tanta igitur rerum omnium perturbatione Mauricius ad principatum euectus nihil antiquius habuit, quam puritatem fidei conseruare suis, ratus se non tam thesaurorum & regionis fertilissimæ, multitudineque hominum & pulcritudine vrbium ante alias admiratione dignæ hæredem factum esse, quam veritatis & pietatis paternæ, in certa persuasione ad salutem patriæ plus momenti habere diuini cultus exornationem, quam gestationem purpuræ, vel regii etiam diadematis. Paulo ante obitum Henrici patris duxit illustrissimi Chattorum principis Philippi filiam, ex qua suscepit filiolum Albertum, & filiam Annam. Albertus infans adhuc decessit: cuius mortem parens mollius quam virum fortem deceret, ferre visus est iis, qui putant neminem animosum & bellatorem merito haberi posse, qui non ingenio sit aspero, immiti atque adeo sæuo. Sed non Mauricius talis, nec priscus ille Agesilaus, nec alii heroes, qui ardentissimo amore suos complexi fuere. Si quid tamen vel nomine acerbitatis vel austeritatis notari potuit in moribus Mauricii, militariter potius quam ciuiliter educati, illud ipsum certo scio subito euanescet, si comparetur cum mansuetudine ipsius & humanitate ac eruditorum amore. Natura enim bellicosus ille cum propter occupationes tantam operam, quantam

Gubernatio.

Studiorum amor.

τα καθ' ἕκαστον ἐξεργάζεσθαι. τοιγαροῦν καὶ ἡμῖν τῷ παρόντι ἔδοξε διὰ βραχέων συμβιβάσαι τὰ ἱστορηθέντα περὶ τοῦ μαυρικίου, ἀρχὴν λαβόντας τῆς διηγήσεως ἀφ' οὗ ἔτη γεγονὼς εἴκοσι τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος παρέλαβε, ζήσας πρότερον ἐν αὐλαῖς ἐπιφανεστάταις τοῦ τε πατραδέλφου γεωργίου, καὶ τοῦ ἀλβέρτου ἐπισκόπου μογουντίνου ἑνὸς τῶν ἑπτὰ, καὶ τὸ τελευταῖον τοῦ ἰωάννου φριδερίκου τοῦ ξιφοφόρου, ἀγχιστέως ὄντος. διεδέξατο δὲ τόδε ὁ μαυρίκιος τὴν ἀρχὴν ὁπότε τὰ πράγματα πολὺν σάλον καὶ κίνησιν εἶχε διὰ τὸ ἐκστασιάζεσθαι καὶ συγκρούεσθαι πανταχοῦ πρὸς ἀλλήλους τότε, ὥσπερ καὶ νῦν, ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς εὐσεβείας καὶ σωτηρίου διδαχῆς τῆς πίστεως, οὐ μόνον τοὺς προεστῶτας ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συλλόγοις, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντας λαῶν καὶ ἰδιώτας ἠχυδαίους. ἐν τοσούτῳ οὖν ταράχῳ ὁ μαυρίκιος τὴν ἀρχὴν διαδεξάμενος τὸ εἰλικρινὲς τῆς πίστεως τοῖς ὑπηκόοις παραφυλάττειν περὶ πλείστου ἐποιήσατο, ἡγήμενος οὐ μόνον θησαυρῶν καὶ χώρας παμφόρου, πλήθει τε ἀνθρώπων καὶ κάλλει τῶν πόλεων ἐν ταῖς μάλιστα θαυμάζεσθαι ἀξίας, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῆς ἀληθείας καὶ εὐσεβείας πατρῴας κληρόνομος γενέσθαι, καὶ μεῖζον νομίσας πρὸς σωτηρίαν πατρίδος τὸ σεμνύνειν τὰ θεῖα ἢ ὀφεστρίδα φορεῖν καὶ διάδημα βασιλικόν. ὀλίγῳ πρότερον ἢ τελευτῆσαι τὸν πατέρα ἑρρῖκον ἔγημε θυγατέρα τοῦ περιφανεστάτου φιλίππου ἄρχοντος τῶν καττῶν, ἐξ ἧς ἐγένοντο αὐτῷ υἱὸς ἄλβερτος καὶ θυγάτηρ ἄννα. ὁ ἄλβερτος βρέφος ἔτι ὢν ἀπέθανεν. οὗ τεθνηκότος ἐμπαθέστερον ἢ γενναιότερον ἐνεγκεῖν τὴν συμφορὰν ἔδοξε τοῖς οἰομένοις ὅτι οὐδεὶς ἀνδρώδης καὶ πολεμικὸς νομίζοιτ' ἂν δικαίως, ὁ μὴ ἄγριος ὢν καὶ πικρὸς τὸ ἦθος καί που καὶ ὠμός. ἀλλ' οὐ μαυρίκιος τοιοῦτος, οὔτε ὁ πάλαι ἀγησίλαος, οὔτ' ἄλλοι ἥρωες φιλοστοργότατοι γενόμενοι. καὶ δή που τὸ στρυφνὸν περὶ τὸ ἦθος καὶ τὸ αὐστηρὸν, εἴτι γέγονεν ἐν τῷ μαυρικίῳ, στρατιωτικῆς μᾶλλον ἢ πολιτικῆς παιδείας μεταλαβόντι, παραβαλλόμενον αὐτὸ τῷ ἡμέρῳ καὶ φιλανθρώπῳ, καὶ οὖν καὶ τῷ φιλομούσῳ, εὖ οἶδ' ὅτι ἐν ἀκαρεῖ ἀφανισθήσεται. φιλοπόλεμος μὲν γὰρ ὢν τῇ φύσει, καὶ ὑπ' ἀσχολιῶν, ἐφ'

ὅσον

p. 474. ...σον ἦν πρόθυμος, ἀσκῆσαι τὴν φιλοσοφίαν καὶ μαθεῖν οὐκ ἐξικόμενος, τὴν παιδείαν ὅμως ἐτίμησέν τε οὕτω καὶ ἐθαύμασεν, ὥστε τὰς ἀκαδημίας οὐ μόνον ἐν τῇ πρότερον καταστάσει διασῶσαι, ἀλλὰ καὶ μεγαλοπρεπῶς αὐξῆσαι, λαμπρῶς, καὶ δαψιλῶς ἐπιχορηγήσαντα τὰ δέοντα, καὶ τρισὶ διδασκαλείοις ἡγεμονικοῖς ἐπιστήσαντα ἐλλογίμους ἄνδρας, τῆς τε χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν μαθημάτων διδασκάλους. ἀλλὰ περὶ τούτων ἅλις. τῷ δευτέρῳ τῆς ἡγεμονίας ἔτει συνέβη διαφερομένους πρὸς ἀλλήλων τόν τε μαυρίκιον καὶ τὸν ἰωάννην φριδερῖκον ἐς τοσοῦτο φιλονεικίας προελθεῖν, ὥστε ἑκάτερον ὁπλίσαι δύναμιν ἐκ τῶν ἀρχομένων, καὶ εἰς τὸ αἷμα ἴσως ἐτελεύτησεν ἂν αὐτοῖς ἡ διαφορὰ, εἰ μὴ διέλυσεν αὐτὴν ὁ περιφανέστατος ἡγεμὼν τῶν κάττων ὁ φίλιππος πενθερὸς τοῦ μαυρικίου. τὴν αἰτίαν, ἀφ' ἧς πρῶτον διαστήτην ἐρίσαντο κατὰ τὸν ὅμηρον ὁ πολὺς λέως φασὶ γεγενῆσθαι ἀμφισβήτησίν τινα περὶ πολίσματος βουρκίνης. οἱ δὲ χαρίεντες τὴν μοῖραν καὶ τὴν ἄτην· ἣν καὶ ἀγαμέμνων παρ' ὁμήρῳ αἰτιᾶται, αὐτὸν φάσκων οὐκ αἴτιον εἶναι. μετὰ ταῦτα καταβὰς μαυρίκιος εἰς παννονίαν τὴν κάτω μετὰ στρατεύματος δαπάναις αὐτοῦ ἰδίαις τρεφομένου παρὰ μικρὸν ἦλθεν ἀποθανεῖν ἢ γοῦν ἁλῶναι ὑπὸ τῶν τουρκῶν. ἄφνω γὰρ πολεμίων εἰσβαλλόντων ὅπλα αὐτός ἁρπάσας ἐκθύμως καὶ ἐνθουσιῶντι ὅμοιος πολὺ πρὸ ἄλλων κατὰ τοὺς γενναίους τῶν σκυλάκων ἐπὶ τοὺς λεηλατοῦντας ὥρμησεν, τοὺς δορυφόρους καὶ ἄλλους ἐκβοηθήσοντας οὐκ ἀναμείνας. ἐπιφερόμενον δὲ αὐτὸν μεθ' ὁρμῆς σφοδροτέρας θρασύτερον καὶ παραβολώτερον ὑποστῆσαν τὸ ἄγημα τῶν ἱππέων κατέβαλεν. καὶ τάχα που ἀποῤῥυεὶς ἐκ τοῦ ἵππου εἰς γῆν ἀνῃρέθη ἂν, εἰ μὴ τῶν δορυφόρων τις ἀνὴρ οὐ τῶν ἀφανῶν ὅσα εἰς τὸ γένος σεβαστιανὸς ὁ ῥίβισσος προσδραμὼν ὑπὲρ τοῦ μαυρικίου διεκινδύνευσε πρὸς πολλοὺς μόνος, ἐγνωκὼς ἀποθανεῖν μᾶλλον ἢ στρατηγὸν ἀπολιπεῖν κείμενον. ἐν τοσούτῳ δὲ πολλῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου προσελασάντων τροπὴ τῶν τουρκῶν ἐγεγόνει. καὶ ὁ δορυφόρος ἀνελπίστως μὲν τὸν μαυρίκιον περιεποίησεν, αὐτὸς δὲ ἐκ τῶν τραυμάτων κακῶς ἔχων εἰς

vellet, studiis sapientiæ dare non potuisset, nihilominus tamen doctrinæ eruditionem eo & honore & admiratione prosecutus est, vt Academias non tantum in priori statu conseruarit, sed etiam magnifice amplificarit, splendide & copiose suppeditando ea, quæ necessaria essent, & tribus ducalibus ludis * viros celebres præficiendo, qui Christianam fidem & Latinas ac Græcas literas adolescentes docerent. Sed de his satis. altero principatus anno accidit, vt dissidium existeret inter Mauricium & Ioannem Fridericum, quod eo contentionis progressum est, vt vterque copias ex suæ ditioni subiectis armarit. Ac fortasse sanguine lis illa finita fuisset, nisi composita foret ab illustrissimo Chattorum duce Philippo Mauricii socero. Caussam dissensionis vulgus perhibebat fuisse controuersiam quandam de oppido Wurcina. Homines politi & elegantes conferebant in fatum & in Aten, quam apud Homerum Agamemnon incusat, cum se culpa omni vacare dicit. Post hæc Mauricius cum exercitu, quem suis sumptibus alebat, in Pannoniam inferiorem (Vngariam vulgo appellamus) profectus parum abfuit; quin vel interficeretur vel saltem caperetur a Turcis. Ad repentinam enim hostium impressionem armis ipse arreptis alacriter & quasi diuino instinctu percitus, more catulorum generosorum, longe ante alios in prædam agentes irruit, stipatores & cæteros, qui auxilium ferrent, non præstolatus. Audacius autem & incautius cum vehementiore impetu inuectum equitum turma excepit deiecitque. Ac forte delapsus ille ex equo in terram occisus fuisset, nisi ex stipatoribus quidam genere non obscuro natus Sebastianus Ribissus accurrisset, vitæque suæ periculo pro Mauricio pugnasset, solus aduersus multos, certus mori potius quam ducem deserere iacentem. Interim multis ex castris aduolantibus, Turcæ in fugam vertuntur. Ac satelles quidem præter spem Mauricium præsenti discrimini eripuit, ipse tamen multis vulne-

Chytræus lib. 15. pag. 398. Sleidanus lib. 14. pag. 402. Mullers Ann. Sax. ad ann. 1542.

Ate.

Vngarica expeditio.

Seb. Ribisius. Sleidanus lib. 15. pag. 416. *Muller. Ann. Sax.* ad ann. 1542. *Seckendorf* lib. 3. §. 95.

* Misceni, Merseburgi, Portæ, Sleidanus *lib. XV. p. 427.* Seckendorf *lib. III. §. CX.*

vulneribus acceptis viuus adhuc in castra delatus pulcerrimo fine vitam clausit, cum heroice pro principe suo decertasset. De hoc periculo audiens aliquando Mauricius a nonnullis falso confingi admirabilia quædam facinora militaria, quæ manu edidisset, auersatus assentationis impudentiam, nihil aliud subiunxisse dicitur quam hoc: *Ego vero tum temporis vbi eram?* Cum enim animo esset masculo, multo minus adulatores ferre poterat, quam equus sternax sessorem.

Auxiliator Caroli Cæs. Sleidanus libr. 15. pag. 435.

Ex Pannonia reuersus, auxilia adduxit Carolo Imperatori bellum tum gerenti cum Gallorum rege Francisco, & obsideriti Landresium. Paulo post ipse & frater Augustus denuo suppetias laturi Carolo cum lectissimo equitatu venerunt in Galliam, & ad Victorini hostes egregie fuderunt fugaruntque. Tempore obsidionis Landresianæ, cum in oppugnantes tormenta ænea vi ignis globos ferreos horribili cum sonitu & impetu incredibili eiacularentur, cum multorum pernicie, conspectus est Imperator Mauricium temere ictibus se offerentem subducere & præcipere, vt recederet, cum subridens hoc, vt aiunt, adderet: *Non omnes illam artem tenere, qua vtens aliquis ita discurrere possit, vt vitatis ictibus plane non vulneretur.*

Saxonicus motus. Sleidanus lib. 16. p. 473. *Chytræus* lib. 16 p. 410. *Seckendorf* lib. 3. s. 124. num. 4. *Hortleder* Tom. I. lib. 4.

Post hæc reuersus ex Gallia in Germaniam, motum & bellum in Saxonia periculosum præsentia sua celeriter ea ipsa hora, qua congressuræ erant acies sedauit, cum duci Henrico persuasisset, vt se dederet Philippo Cattorum principi, Ioanni Friderico, quibus imparatis subito ille bellum intulerat. Hoc tumultu sublato Imperator iratus Philippo duci & Ioanni Friderico Electori, tum propter alias causas, tum quod captiuum in custodia tenerent Henricum Brunonisuicensem, bellum in Germania gerendum esse statuit: irritatus credo etiam ab iis, qui religionis mutationem iniquo animo ferrent. Cum igitur vtrinque bellum & susceptum & indictum esset, Mauricius cum fratre Augusto partes Caroli sequi voluit, vel tutissimum hoc esse ratus,

Caroli bellum in Germania.

τὴν παρεμβολὴν ζῶν ἔτι ἀπηνέχθη, καὶ ἡρωϊκῶς ὑπὲρ τοῦ ἄρχοντος ἀγωνισάμενος καλλίστην τοῦ βίου καταστροφὴν ἐποιήσατο. περὶ τούτου τοῦ κινδύνου ἀκούων ποτὲ ὁ μαυρίκιος ἐπιψευδομένων τινῶν αὐτῷ ἀριστείας τινὰς, καὶ ἀναπλαττόντας ἔργα χειρὸς θαυμαστὰ, ἀποστρεφόμενος τὸ ἀναιδὲς τῆς κολακείας, οὐδὲν εἰπεῖν ἄλλο λέγεται ἢ τοῦτο. ποῦ γὰρ ἐγὼ ἤμην τὸν χρόνον ἐκεῖνον; ἀνδρώδης γὰρ τὴν γνώμην ὢν τοῖς κόλαξιν ἑαυτὸν ἐπιπάσιμον οὐκ ἀνῆκεν. ἀνελθὼν ἐκ τῆς παννονίας βοήθειαν προσῆγε τῷ καρόλῳ αὐτοκράτορι πολεμοῦντι τότε τῷ βασιλεῖ τῶν γαλατῶν τῷ φραγκίσκῳ καὶ πολιορκοῦντι τὸ λανδρήσιον. καὶ μετ᾽ ὀλίγον αὐτὸς καὶ ἀδελφὸς αὔγουστος ἐξ ὑπαρχῆς βοηθήσοντες τῷ καρόλῳ ἧκουσιν ἱππεῖς εἰς γαλατίαν ἄγοντες ἐπιλέκτους καὶ πρὸς τὸ νικήτου τοὺς πολεμίους τρέπουσι λαμπρῶς αὐτῶν κρατήσαντες. πολιορκοῦντας δὲ τοῦ καρόλου τὸ λανδρήσιον ὡς τοῖς προσβάλλουσιν ἀπήντων σφαῖραι σιδηραῖ ἐξ αὐλῶν χαλκῶν ὑπὸ πυρὸς ἐξακοντιζόμεναι φοβερῷ ἤχῳ καὶ ὁρμῇ τινι ἀνεκφράστῳ ἅμα φθόρῳ πολλῶν, ὤφθη ὁ αὐτοκράτωρ τὸν μαυρίκιον ἐπικινδύνως ταῖς βολαῖς ἀντιῶντα ὑπάγων, καὶ ἀναχωρῶν ὀπίσω κελεύων, τοιόνδε εἰπὼν, ὥς φασι μετὰ μειδιάματος· ὅτι οὐ πάντες τήνδε τέχνην εἰδότες τυγχάνουσιν, ᾗ περ χρησάμενός τις δύναιτ᾽ ἂν οὕτω διαθέοντα ἐκφυγεῖν τὰς βολὰς, ὥστε μὴ τιτρώσκεσθαι. ἐπὶ τούτοις ἐκ τῆς γαλατίας ἐπανελθὼν εἰς τὴν γερμανίαν κίνησιν ἐπισφαλῆ ἐν τῇ σαξονίᾳ καὶ πόλεμον παρὼν ὀξέως τῇ αὐτῇ ὥρᾳ ᾗ ἔμελλον εἰς χεῖρας ἥξειν, κατέπαυσε, τὸν ἐρρῖκον ἡγεμόνα πείσας ἐγχειρίσαι ἑαυτὸν τῷ φιλίππῳ τῶν κάττων ἄρχοντι καὶ ἰωάννῃ τῷ φριδερίκῳ, οἷς ἄφνω ἀπαρασκεύοις ἐναντία ὅπλα ἐκεῖνος ἤρατο. τούτου τοῦ θορύβου λήξαντος ὁ αὐτοκράτωρ μηνιῶν τῷ τε φιλίππῳ ἡγεμόνι καὶ τῷ ἰωάννῃ φριδερίκῳ ξιφοφόρῳ διά τε ἄλλας αἰτίας, καὶ διὰ τὸ αἰχμάλωτον γενέσθαι τὸν ἐρρῖκον καὶ ἐν φυλακῇ κατασχεθῆναι πόλεμον εἰς γερμανίαν ἐξήνεγκεν ἐρεθισθεὶς οἶμαι καὶ ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θρησκείας μεταβολῇ δυσχεραινόντων. ὡς οὖν ὁ πόλεμος ἑκατέρωθεν ἀνῆπτο καὶ κεκήρυκτο ἤδη σαφῶς ὁ μαυρίκιος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐγούστου τῷ καρόλῳ συμμαχεῖν ἠβουλήθη, ἤτοι ἀσφαλέστατον ἡγησάμενος, p. 473. ἢ δικαιό-

p. 454. τ̃ δικαιότατον προσθέσθαι τῷ αὐτοκράτορι, ἄλλως τε ὑποσχομένῳ ὅτι οὐδὲν τῶν ἐκκλησιαστικῶν μετακινήσει μετὰ τὴν μάχην ἐν τῇ μισνίᾳ γενομένην ὁ κάττων ἡγεμὼν ὁ φίλιππος ὑπὸ μαυρικίου καὶ βρανδεβουργικοῦ ἄρχοντος τῶν ἐπιτα ἐγγυησαμένων τὴν ἐπιείκειαν τοῦ καρόλου πεισθεὶς ἐπιτρέψαι τῷ αὐτοκράτορι τὰ καθ' ἑαυτὸν εἰς ἀλοπήγιον σαξονικὸν ἱκέτης ἦλθεν, καὶ εὐθὺς, ἀποτρεψάντων δῆθεν καὶ διαφθειράντων τινῶν τὴν χρηστότητα τοῦ αὐτοκράτορος, παρ' ἐλπίδα τῶν ἐγγυητῶν, οὐδὲ ὑπονοησάντων τοιοῦτόν τι γενέσθαι ἂν καὶ τῶν ἄλλων ἀπήχθη, ἰσχυρᾶς φυλακῆς ἐπισταθείσης. καὶ τόδε τὸ πρᾶγμα οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς οὐδ' ὡς ἔτυχε τοῦ μαυρικίου καθίκετο, καὶ καθεῖα πως καὶ καίριος ἡ πληγὴ ἐγένετο τὴν μέσην, εἰ οἷόν τε εἰπεῖν διακόπτουσα τὴν ψυχὴν καὶ εἴ τις λέγοι ὅτι ἐπὶ τοῖς οὕτω πραχθεῖσιν ἀπηντηκέν τισιν ἡ μετάνοια οὐκ ἂν οἶμαι δόξειεν ἂν ἀπεικότα λέγειν. ἐπεὶ δὲ τῷ καρόλῳ τέλος ἦν τοῦ πολέμου πάντων ἀρχόντων καὶ δυναστῶν εἰς αὔγουσταν τῶν οὐινδελικῶν συλλεγέντων ὁ αὐτοκράτωρ ζημίαν ἐπιθεὶς τῷ ἰωάννῃ φριδερίκῳ ἀριστεύσαντι μὲν ἐν τῇ μάχῃ καὶ τρωθέντι, αἰχμαλώτῳ δ' ὅμως ληφθέντι τάς τε πόλεις μεισνιακὰς αὐτὸν ἀφείλετο καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ξιφοφορίας λεγομένης, τὸν μαυρίκιον τῇ τε χώρᾳ τῇ τιμῇ δωρησάμενος, καὶ οἱονεὶ χαριστήρια αὐτῷ ἀποδοὺς τῆς συμμαχίας. μετὰ ταῦτα τὸ μεταξυκὸν λεγόμενον σύγγραμμα παμπλείστων ἐν τῇ γερμανίᾳ ταραχῶν ἐγένετο πρόφασις καὶ πολλοὶ τῶν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἔχθραίνειν κατασχηματιζομένων διέβαλλον τὸν μαυρίκιον ὡς οὐκ ἀκέραιον καὶ ἄθραυστον διασεσωκότα τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν. ὅτι δὲ ἀδίκως ἐπὶ τούτῳ διεβάλλετο αὐτός τε καὶ οἱ περὶ μελάγχθονα, δῆλον ἐξ ὧν ἀξιόπιστοι ξυγγραφεῖς καταλελοίπασι. καὶ πάνυ τις θαυμάσειεν ἂν ἐκείνων εἰ ἠγνόησαν. ὅτι οὐ λήσουσι ψευδόμενοι ἐν τοῖς εἰδόσι τοὺς λόγους ποιούμενοι. τοῦ αὐτοῦ δὲ χρόνου κατηγορίαις τινῶν διισχυριζομένων ὅτι μόνον οἱ περὶ μελάγχθονα ἐναντιούμενοι κοινοῖς δόγμασι, καὶ τοὺς ἄλλους ἀποτρέπουσι τῆς συγκαταθέσεως, αὐτοκράτωρ κάρολος οὕτως ἐξεκάνθη καὶ παρωξύνθη κατὰ φιλίππου ὥστε ἐσχάτοις αὐτὸν περιπεσεῖν κινδύνοις. καὶ ἀπολώλει ἂν ἴσως, εἰ μὴ διεσώθη πρὸς μαυρικίου, οὗπερ ἐπαίνους ἀναριθμήτους οὐ μετρίως ηὔξησε καὶ αὕτη ἡ κηδεμονία μεγαλόφρονος ἡγεμόνος

vel iustissimum coniungere se cum Imperatore, præsertim pollicito, quod in Ecclesiasticis nihil mutaturus esset. Post prælium in Misnia infeliciter commissum, Chattorum dux Philippus Mauricio & Brandenburgico Electore autoribus, qui se moderationis Caroli sponsores offerebant, supplex in Salinas Saxonicas venit, seque Imperatori dedidit: cuius bonitatem cum nonnulli immutatam corrupissent, factum est, vt ille præter sponsorum spem, ne suspicantibus quidem etiam aliis tale aliquid futurum, abduceretur valida adiuncta custodia. Quæ res non leuiter Mauricii animum perculit, immo plaga illa lethalis & alta medium quodammodo dissecuit, si ita loqui licet. Ac si quis dicat, pœnituisse nonnullos postea eorum, quæ facta essent, a vero credo non aberrauerit. Finito bello, Carolus conuocatis omnibus Principibus & proceribus in vrbem Vindelicorum Augustam, Ioannem Fridericum in prælio, in quo fortiter se etiam accepto vulnere defenderat captum parte territorii Misnici mulctat & Electoria dignitate, Mauriciumque & regione & honore donat, gratiam ita referre volens pro belli societate. Posthæc Syngramma Metaxicum vel *Interim* appellatum complurium in Germania turbarum occasio extitit. Multique qui simulabant se religionis causa odia suscipere, Mauricium criminabantur quasi doctrinam Apostolicam sinceram & integram non conseruasset. Iniquam autem fuisse calumniam illam, qua tum ipse, tum Philippus Melanchthon petebatur, constat ex iis monumentis, quæ fide digni' autores reliquerunt. Quis autem non miretur ignorasse illos, quod mendacia sua occulta habere non possent, verba facientes ad eos, quibus omnia nota essent? Eodem tempore accusationibus nonnullorum affirmantium solum Melanchthonem aduersando communibus decretis etiam alios ab assensu auertere, Imperator Carolus ita inflammatus incitatus est aduersus Philippum; vt in extremo ille versaretur periculo. Et periisset fortasse, nisi eum Mauricius seruasset: cuius laudes innumerabiles non mediocriter auxit, & hæc solicitudo magnanimo Prin-

Sleidanus lib. 19. p. 581. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. c. 54.

Mauricius fit Elector.

Sleidanus lib. 20. p. 614. *Chytraeus* lib. 17. p. 437. *Nic. Mameranus* de inuestitura regalium Mauritii.

Philippus Melanchthon.

Camerarii Vita Melanchthonis §. 78.

Magdeburg, captum. Sleidanus lib. 23. p. 723. *Thuanus* lib. 8. p. 258. *Seb. Besselmeieri* Historia Belli Magdeburg. *Chytraeus* lib. 17. p. 443. *Hortleder* Tom. 2. lib. 4. *Ioach. Camerarii* enarr. rer. præcip. ad a. 1552. *Thuanus* lib. 8. p. 237.

Principe digna. His gestis Mauricius Imperatoris mandatu Magdeburgum in Saxonia obſidet, eaque poſt decem & tres menſes potitur, ciuibus dedentibus ſe Principi tolerabiles conditiones offerenti, etiam cum extrema fame conflictantibus. Tempore obſidionis illius Mauricius colluuiem militum quæ in diœceſi Verdenſi confluxerat, repente adeo terruit, vt auicularum inſtar diſſiparentur: Atque ita admirabili celeritate occaſionem remouit periculoſi tumultus. His expeditis Mauricius rebusque omnibus Magdeburgicis pro ſuo arbitratu diſpoſitis, non oblitus eſt eorum, quæ ſocero Philippo promiſerat, cum ſpopondiſſet (vt ſupra dictum) *fore, vt & ſalutem & veniam ab Imperatore impetraret.* Non ignarus autem tres potiſſimum cauſas eſſe ob quas homines promiſſis non ſtent: aut enim ſtatim fallendi animo dicere aliquid, aut poſtea dictorum ipſos pœnitere, aut in voluntate præſtandi deſtitui perficiendi facultate: quorum primo iudicauit indicari voluntatis improbitatem, altero iudicii infirmitatem, tertio virium inopiam: Idcirco volens Mauricius oſtendere & Principem probum ſe eſſe & conſtantem & efficacem magna celeritate, contra Carolum mouit, ſocios expeditionis habens Philippi ducis natu maximum filium, & Albertum Marchionem omniaque poſt ſoceri liberationem ducens. Imperator tunc corpore æger Oenipontem ſeceſſerat: Hunc expeditionis celeritate perculſum, grauiterque animo commotum, quidam ex proceribus Hiſpanis, qui tum aderant, conſolans bono animo eſſe iuſſit, quod locorum aſperitas & naturale Alpium munimentum hoſtem arcerent, & milites inſuper tranſitum cuſtodirent, caſtellumque firmiſſimum Ereburgum præſidio teneretur. His auditis Imperator quæſiuit, num etiam fieri poſſet, vt aliquis circumeundo montes per ſemitas quamuis anguſtas & præcipites ad eius loci verticem aſcenderet, in quo caſtellum, iuga claudens, ſitum eſſet? Hæc cum Carolus quæreret, reſpondit ille, cuius modo mentionem feci tribunus puto Hiſpanorum: poſſe circuiri montes illos, ſed hoſtes propter ingenii ruditatem ad

Sleidanus lib. 24. ineunte *Thuanus* lib. 8. p. 239. *Hosterus Austria* lib. 13. *Hortleder* Tom. 2. lib. 5.

Carolus Caſ. Oenipontes.

Ereburg. Sleidanus lib. 24. p. 767. *Thuanus*, lib. 10. princ.

ἀξία. ἐπὶ τούτοις ὁ μαυρίκιος προστάξαντος τοῦ αὐτοκράτορος παρθενόπολιν ἐν τῇ σαξονίᾳ ἐπολιόρκησεν ἐγκρατὴς αὐτῆς μετὰ μῆνας δέκα καὶ τρεῖς γενόμενος παραδόντων ἑαυτοὺς πολιτῶν τῷ στρατηγῷ σπονδὰς οὐκ ἀφορήτους προτείναντι καίπερ εἰς ἔσχατόν πως λιμοῦ ἀφικομένοις. μεταξὺ πολιορκίας τῆς δὲ πλῆθος στρατιωτῶν ἐν τῇ διοικήσει οὐερδαίᾳ συλλεγὲν αἰφνιδίως ὁ μαυρίκιος καταπληξάμενος, ὥσπερ ὀρνίθων σπερμολόγων συνδρομὴν διεσκέδασεν θαυμαστῇ ταχυεργίᾳ ἀποσκευασάμενος ἀφορμὴν ἐπισφαλοῦς θορύβου. ταῦτ᾽ οὖν πράξας ὁ μαυρίκιος, καὶ ἐν τῇ παρθενοπόλει διαθεὶς ἅπαντα ἐφ᾽ ἑαυτοῦ καθ᾽ ὃν ἐβούλετο τρόπον, οὐκ ἐπελάθετο ὧν τῷ πενθερῷ φιλίππῳ ὑπέσχετο ἐγγυησάμενος αὐτῷ, ὡς ἔφθημεν εἰρηκότες, καὶ σωτηρίαν καὶ συγγνώμην παρ᾽ αὐτοκράτορος, οὐκοῦν εὖ εἰδὼς τρεῖς αἰτίας οὔσας δι᾽ ἃς ἄνθρωποι παραβαίνουσι τὰς ὑποσχέσεις καὶ ψεύδονται, ἢ γὰρ εὐθὺς ἐξαπατῶντά τινα φάναι, ἢ φήσαντα ὕστερον μετανοεῖν, ἢ βουλόμενον ἐξασθενεῖν. τούτων τὸ μὲν πρῶτον φαύλης εἶναι προαιρέσεως ἡγήσατο, τὸ δὲ δεύτερον ἀσθενοῦς κρίσεως, τὸ δὲ τρίτον ἐνδεοῦς δυνάμεως. τοιγάρτοι βουληθεὶς ἀεὶ τότε φιλάγαθον φυλάττειν, καὶ τὸ βέβαιον, καὶ τὸ τελεσιουργὸν κατὰ τάχος ἐπὶ κάρολον ἠπείγετο συμμάχους ἔχων τοῦ φιλίππου ἡγεμόνος υἱὸν πρεσβύτατον, καὶ ἄλβερτον τὸν μαρχίωνα πάντα ἐν ὑστέρῳ τῆς τοῦ πενθεροῦ ἐλευθερώσεως τιθέμενος. ὁ αὐτοκράτωρ τότε εἰς πόλιν οἴνου γέφυραν ὀνομαζομένην νοσηλευόμενος ὑποκεχωρήκει. καὶ ἐκπλαγέντα αὐτὸν τὴν τῆς ὁρμῆς ὀξύτητα καὶ βαρυθυμοῦντα παρηγορῶν τις τῶν περὶ αὐτὸν ἡγεμόνων ἰβηρικῶν θαρρεῖν ἐκέλευσε τὴν δυσχωρίαν προβαλλόμενον, καὶ αὐτοφυὲς τῶν τόπων ἔρυσμα ἄλλως τε τὴν πάροδον στρατιωτῶν φυλαττόντων, καὶ ὀχυρωτάτου χωρίου ἐρεπύργου φρουρῷ κατεχομένου. τούτων, ἀκούσας ὁ αὐτοκράτωρ ἠρώτα εἰ οἷόν τε περιελθόντα τινὰ τὰ ὄρη διά τινων ἀτραπῶν, κἂν στεναὶ καὶ παρακρημνοι εἶεν ἀναβαίνειν ἐπὶ τὰς κορυφὰς ὄρους ἐν ᾧ χωρίον ἔκειτο, τὰς ἄκρας περικλεῖον; ταῦτα τοῦ καρόλου ἐρωτήσαντος ἀπεκρίνατο ἐκεῖνος, οὗ μνείαν ἐποιησάμην. χιλίαρχος οἶμαι τῶν ἰβήρων, δυνατὴν μὲν εἶναι περιήλησιν ἐκείνην καὶ κύκλωσιν ἀλλὰ τοὺς πολεμίους διὰ μὲν τὴν ἀφυΐαν τοιούτοις

στρα-

στρατηγήμασι νοῦν οὐκ ἐπέχειν, πολὺ δ' ἧττον ἐπιχειρῆσαι ἂν τηλικούτῳ ἔργῳ ἀήθεις ὄντας τῶν πόνων. τούτων λεχθέντων ὁ κάρολος καὶ τὸν στρατηγὸν εἰδὼς καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν, εἴ τις, ἔφη, τρίβος ἐστὶν ἄγουσα τοὺς στρατιώτας πρὸς τὸ χωρίον ἐπομοσαίμην ἂν ἦ μὴν ὅσον αὐτίκα καταληφθῆναι ἂν αὐτό. οὔπω πᾶν εἴρητο ἔπος καθ' ὅμηρον, καὶ κατηγγέλθη μαυρίκιος ἐπελαύνων καθυπέρτερος γενόμενος τῆς ἄκρας καὶ φρούριον ἑλών, ἐφ' ᾧ δὴ θόρυβός τε πολύς ἦν καὶ φόβος ἁπάντων. καὶ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἄμαχός τις τέως ὢν καὶ ἀνανταγώνιστος διὸλου ταραχθεὶς ἄλλοσέ ποι σὺν ἀδελφῷ φερδινάνδῳ ἀπ' οἴνου γεφύρας ὑπεχώρησεν: οὕτω δὲ βαθέως καθίκετο τοῦ καρόλου τὰ γενόμενα, ὥστε οὔποτ' ἐδυνήθη ἐπιλαθέσθαι αὐτῶν, καὶ ἔννοιαν αὐτῷ φασιν ἐπελθεῖν πολλάκις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκείνην τοῦ τὴν ἀρχὴν ἀφιέναι. ὅπερ καὶ τέλος ἐποίησεν εἰς τὴν ἰβηρίαν ἐπανελθών. μετὰ τὴν τοῦ φρουρίου ἅλωσιν μαυρίκιος τοῖς στρατιώταις ἐπὶ τῷ δὲ τῷ κατορθώματι, κατ' ἔθος, μισθὸν διπλάσιον σὺν θορύβῳ ἀπαιτοῦσιν, μάλα θρασέως ἐπελθὼν ὀλίγου διεφθάρη, εἰ μὴ τὴν ταχίστην διέφυγεν. τὴν πόλιν οὖν οὐδενὸς ἀμυνομένου καταληφθεῖσαν ὁ μαυρίκιος ἐπέτρεψε τῷ στρατῷ διαρπάσαι οὕτως ἄγοντι καὶ φέροντι τὰ τῶν ἰβήρων, ὥστε ἐκ προστάγματος οὐδὲν τῶν πολιτῶν καὶ φερδινάνδου χρημάτων ἰδιοποιεῖν ἀφαιρέσει καὶ βίᾳ οἷα δή ποτ' ὄν. ταῦτα κατορθώσας ἀνεζεύγνυ εἰς πασσαβίαν πόλιν καὶ ἐνταυθοῖ προτεινάμενος τῷ αὐτοκράτορι εὐγνώμονας διαλύσεις, ταῖς μὲν ἐκκλησίαις εἰρήνην, τῷ δὲ πενθερῷ καὶ ἀγχιστεῖ ἐλευθερίαν, τῷ δὲ ὄθωνι ἐρρίκῳ παλατινῷ ἀξίωμα, τῇ δὲ γερμανίᾳ δόξαν, τόλμῃ καὶ εὐτυχίᾳ παραδόξῳ χρησάμενος ἀγεκτήσατο, τοῦ καρόλου δῆθεν τὰς προκλήσεις αὐτοῦ ἀσμένως δεξαμένου. ἑτοίμην δὲ ἔχων δυνάμιν ἐπείσθη πρὸς τοῦ φερδινάνδου ἀπάσῃ τῇ στρατιᾷ ἀπιέναι εἰς παννονίαν τὴν κάτω ἐπὶ τῶν τυρκῶν ἔθνος ἀρειομανὲς τὴν τῶν χριστιανῶν γῆν σοβαρῶς κατατρέχον καὶ λεηλατοῦν, οὓς παραγενόμενος εὐθὺς ἀνέστελλεν, καὶ οὕτως ἐν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ φοβερὸς ἐγέ-

ciusmodi stratagemata animum non aduertere: multo minus facturos, vt tantam rem aggrederentur laborum insolentes. Ad hoc Carolus, qui & Ducem probe nosset & copias ipsius: *Si qua*, inquit, *semita est ad castellum milites ducens, iuratus affirmo iamiam illud captum iri.* Vix finierat sermonem, cum Mauricius aduentare nunciatur, superatis iugis & castello expugnato: vnde tantus tumultus & trepidatio extitit, vt Imperator ipse hactenus per totam vitam inuictus, Œniponte relicto alio se conferret territus, vna cum fratre Ferdinando. Tam alte autem in pectus Caroli descenderunt ea, quæ facta erant, vt nunquam potuerit eorum obliuisci. Et cogitationem ipsi non raro perhibent iniectam, post secessionem illam, abdicandi se imperio. Id quod tandem fecit in Hispaniam reuersus. Post expugnationem Castelli, Mauricius eum ad milites ob rem bene gestam duplex pro more stipendium & quidem non sine tumultu efflagitantes, audacius accessisset, parum absfuit, quin interficeretur: fuga igitur sibi consulere coactus. Oppidum Oenipontem nullo defendente occupatum milini diripiendum concessit, hoc edicto addito, *vt Hispanorum res agerent, ferrentque, Ciuium & Ferdinandi bonis abstinerent vim & manus.* His ex sententia animi gestis, Passauiam regressus est cum copiis, ibique propositis Imperatori honestis conditionibus, pacem Ecclesiis socero & agnato libertatem, Othoni Henrico Palatino dignitatem, Germaniæ gloriam, audacia & felicitate admirabili vsus, recuperauit, Carolo scilicet conditiones latas non aspernante. Paratas autem copias cum haberet, autore & suasore Ferdinando cum vniuerso exercitu in Pannoniam inferiorem aduersus bellicosam Turcarum gentem, populationibus & prædis agendis agros Christianorum vastantem profectus est: aduentuque suo confestim excursiones illas repressit. Atque sic vno & eodem tempore inuictis

Imperium abdicat.

Patauina transactio. *Sleidanus* lib. 24. pag. 284. *Chytraus* lib. 17. pag. 458. *Hortleder* Tom. 2. lib. 5. c. 14. *Sleidanus* lib. 24. p. 786. *Chytraus* lib. 17. p. 460.

Asiæ & Europæ Dynastis terribilis extitit. Cæterum Turcarum gentem etiam antehac virtutem & nomen Mauricii exhorruisse scimus: ac quidam ex illis captiuus Mauricium conspicatus, non viro militari & duris agitato in armis (vt verbis Poetæ vtar) similem, sed lepidum & venustum & iuuenili pulcritudine, quemadmodum Eumenem Plutarchus describit, decorum ita membris admirabili proportione & æquabili commensu figuratis, ita toto corpore apte distincto & articulato, vt arte exquisita & perfecta fictus esse videretur: hoc igitur conspicatus Barbarus, valde miratus est hominem tam venustum & humanum aspectu Turcis ita formidabilem esse, cum Barbarorum scilicet more fortitudinis laudem in truci & horrido vultu poneret. Sed non ita Homerus, a quo Achilles & pulcerrimus simul & fortissimus introducitur. Reuerso ex Pannonia Mauricio accidit, vt malis nonnullorum artibus (quemadmodum multis videbatur) colliderentur inter se & ipse & Marchio Albertus, quem a vastatione & direptione Germaniæ oppidorum auertere volens Mauricius, magna celeritate & studio copiis conscriptis in Saxonia cum hoste confligit: ac victoria quidem potitur, sed ipse bellici tormenti ictu, quem in latere dextero ad ilia acceperat, cum globus arma penetrasset, tertio post prælium die obiit, aduersariis viribus ita fractis, vt omnes occinerent illud, quod vulgo tritum est:

Albertus Brandenburg. Sleidanus lib. 25. pag. 796. *Thuanus* lib. 12 pr & pag. 357. *Chytræus* lib. 18 pag. 466.

Obitus. Sleidanus lib. 25. pag. 802. *Thuanus* lib. 12 pag 357. *Hortleder* Tom. 2. lib. 6. cap. 7. 8.

Victus flet, contra victorem fata tulere.

In conflictu illo tum alii illustres viri pugnantes oppetierunt, tum etiam Carolus & Philippus Duces Brunonisuicenses Henrici filii, & Fridericus Luneburgensis. Corpus Mauricii per Saxoniam in oppidum Misniæ Fribergum cum pompa splendidissima delatum: vbi videre est monumentum ingens sepulto impositum, fumtibus Illustrissimi fratris & successoris Augusti scite factum ex

Schirmeri conditorium Saxonicum cap. 3.

νετο δυνασαῖς τῆς τε ἀσίας, καὶ τῆς εὐρώπης ἀνικήτοις. καί τοι τὸ τῶν ἔθνος καὶ πρὸ τοῦ τὴν ἀρετὴν μαυρικίου καὶ ὄνομα καταπλαγὲν οἴδαμεν, ὧν τις αἰχμάλωτος γενόμενος καὶ θεασάμενος τὸν μαυρίκιον οὐ πολεμικῷ καὶ τετριμμένῳ δι' ὅπλων ἐοικότα, ἀλλὰ γλαφυρὸν καὶ νεοπρεπῆ καὶ πᾶν τὸ σῶμα, κατὰ τὸν εὐμένην παρὰ πλουτάρχῳ, διηρθρωμένον ὡς ὑπὸ τέχνης ἀκριβῶς τοῖς μέλεσι θαυμαστὴν συμμετρίαν ἔχουσι. ταῦτα ἰδὼν ὁ βάρβαρος πάνυ ἐθαύμαζεν εἰ τουρκαῖς φοβερός ἐστιν ἄνθρωπος οὕτω τὸ εἶδος ἡδὺς καὶ τὴν ὄψιν φιλάνθρωπος βαρβαρικῶς δηλαδὴ ἐν τῷ φρικώδει τῆς προσόψεως τὸ ἀνδρεῖον τιθέμενος. ἀλλ' οὐ πρὸς ὁμήρου τὸ τοιοῦτον, ὃς τὸν ἀχιλλέα κάλλιστον ἅμα καὶ ἀνδρειότατον εἰσῆγεν ἐπανελθόντος δὲ τοῦ μαυρικίου ἐκ τῆς παννονίας συνέβη ἐς ἀλλήλους κακοτεχνίαις ἐνίων ὡς πολλοῖς ἐδόκει, συντριβῆναι αὐτόν τε καὶ ἄλβερτον τὸν μαρχίωνα, ὃν πορθοῦντα καὶ διαρπάζοντα τὰς πόλεις ἐν γερμανίᾳ παῦσαι βουλόμενος ὁ μαυρίκιος σπουδῆς οὐδὲν ἀπολειπὼν ὀξυτάτης, σὺν στρατῷ ἠθροισμένῳ ἐν τῇ σαξονίᾳ τῷ ἀλβέρτῳ ὑπήντησε καὶ συμβαλὼν αὐτῷ τῆς νίκης μὲν ἐγκρατὴς ἐγένετο, αὐτὸς δὲ καιρίαν πληγὴν ἐκ σφαίρας σιδηρᾶς διὰ παντὸς ὅπλου χωρησάσης ἐς τὴν πλευρὰν δεξιὰν κατὰ λαγόνας λαβὼν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν μάχην ἀπέθανεν, τὸν ἀνταγωνιστὴν οὕτω τεταπεινωμένον καταλιπὼν ὥστ' ἐπᾴδειν πάντας τοῦτο τὸ θρυλλούμενον.

κλάιει νικηθεὶς, ὁ δὲ νικήσας ἀπόλωλεν.

ἐν δὲ συμπλοκῇ καὶ ἄλλοι περιφανεῖς ἄνδρες μαχόμενοι ἔπεσον καὶ δὴ καὶ ὁ κάρολος καὶ ὁ φίλιππος ἡγεμόνες βρουνονισφικαῖοι τοῦ ἐρρίκου παῖδες, καὶ ὁ φριδερῖκος λουνεπουργιαῖος. ὁ νέκυς ὁ τοῦ μαυρικίου μετὰ πομπῆς σεμνοτάτης διὰ σαξονίας ἐπὶ τὸ ἄστυ μισνίας φρίβεργον ἠνέχθη ὅπου ἰδεῖν ἐστι μνῆμα παμμέγεθες τῷ ταφέντι ἐπικείμενον δαπάναις τοῦ περιφανεστάτου ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου αὐγούστου ἐς κάλλος

ἐξησκη-

p. 450

p. 458. ἐξησκημένων λίθου τοῦ καλλίστου, οἷον μνῆμα οὐκ οἶδ᾽ εἴ τι ἕτερον ἡ γερμανία ἔχει. τὸν θάνατον αὐτοῦ τάτε ἄλλα τέρατα καὶ σημεῖα, ὡς πολλοῖς ἔδοξε, προυσήμαινε, καὶ οὖν καὶ τάδε. αἷμα ἐπὶ φύλλα τῶν δένδρων καὶ ἐπ᾽ ἄλλην ὕλην ἐν μεσονίᾳ κατέσταζεν, καὶ γόοι νυκτερινοὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐξηκούσθησαν, καὶ φοβεροὶ ἦχοι ἐν τῷ ἀέρι, καὶ βοαὶ ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων μεσονυκτίου ὄντος, ἐν τῷ αὐτῷ πεδίῳ ἐν ᾧ ἀλλήλοις ἐπῆσαν. ἐπὶ τούτοις ἐν τοῖς ἀγροῖς ὤφθησαν θηριώδεις μάχαι μολοσσῶν ἀλλήλοις συμπλακέντων ἐς τοσοῦτον αὐξανόμεναι, ὥστε μήτε βοαῖς μήτε πληγαῖς τῶν ποιμένων διακριθῆναι δύνασθαι. καὶ τὰ μέγιστα, ὅτι μὲν πρῶτον τὸ σκήνωμα τοῦ ἄρχοντος ἀνέμου θύελλα ἄφνω ἐπιγενομένη διέσπασε τῶν λοιπῶν οὐδὲν πεπονθότων. ἔπειτα δὲ καὶ τῇ ἀκροπόλει περλιναίᾳ ὀλίγαις ἔμπροσθεν ἡμέραις τῆς μάχης ἐκείνης, οὐδενὸς κινήσαντος, κεφαλὴ κατέπεσεν ἐκ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ μαυρικίου, οὗ εἴ τις ἡλικίαν καὶ φρόνημα, καὶ ἔργα θεωρεῖν ἐθέλοι, εἰκότως ἂν παραβάλλειν αὐτὸν δύναιτ᾽ ἂν ἡγεμόσιν εὐτυχεστάτοις καὶ μεγίστοις. καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τοῦ μαυρικίου. οὗπερ ἐν ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς οὐχ ἥκιστα ἐπαινέσαιμι ἂν τὸ εὐδιάλλακτον τοῖς προσκρούσασι κατ᾽ αὐτοῦ. εἴ ποτε γὰρ εἰς ὀργὴν προήχθη, καὶ εἶχεν αἰσθητικῶς ἑαυτοῦ πέρα τοῦ καλῶς ἔχοντος, τραχυτέρου γενομένου, οὐ πρότερον ἡσύχαζεν πρὶν καὶ τῷ βλέμματι φαιδρῷ καὶ λόγῳ μειλιχίῳ ὑποφαίνειν τὴν εὐμένειαν. ἐκ τούτων ἃ διὰ βραχέων ἐδιηγησάμην πρόδηλον οἶμαι πᾶσι ὅτι οὐχ ἁπλῶς, ὡς πολλοὶ καὶ τῶν σοφῶν ὑπολαμβάνουσι, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἀπόλωλεν, ἀλλ᾽ ἰδεῖν καὶ πρότερον ἦν καὶ νῦν ἐστιν ἐν πολλοῖς ἀρχαίας ἀρετῆς λείψανα. εἰ δέ τι πεπλημμέληται ἴσως αὐτῷ μειρακίῳ ὄντι, συγγνώμην ἀπονεμητέον τῷ τε τοῦ τρόπου ἀφελείᾳ καὶ τῷ νεαρῷ τῆς ἡλικίας, καὶ ψεκτέον τὸ ἀπάνθρωπον τῶν πολλὰ καὶ βλάσφημα εἰς αὐτὸν ἀπορριπτόντων. θαυμαστὸν δ᾽ οὐδὲν εἰ τὸ αὐτὸ ἔπαθεν τοῖς πάλαι ἡγεμόσιν, οὓς ὑπερεῦγε ὁ θεμιστοκλῆς εἴκαζε ταῖς δρυσὶ, λέγων ὅτι ἐκείνας ὑπερέχονται οἱ ἄνθρωποι καὶ δέονται αὐτῶν ὅταν ὕῃ στέγειν ἐκ τῶν κλάδων ποθοῦντας,

pulcerrimo lapide: cuius monumenti simile haud scio an aliud Germania habeat. Mortem eius cum alia prodigia & signa multorum opinione portendere visa, tum etiam hæc. Sanguineæ guttæ in arborum & herbarum foliis conspectæ, eiulatus nocturni exauditi in oppidis, horribiles item in aere fremitus, & hominum equorumque illo campo in quo congressi fuere, clamores. Præterea visæ immanes in agris molossorum mutuis in se morsibus sæuientium pugnæ, quæ adeo augerentur, vt neque clamoribus pastorum nec verberibus dirimi potuerint. Maxima vero hæc, quod primum tentorium Principis venti procella subito exorta, reliquis omnibus saluis manentibus, dilacerarit. Deinde quod in arce Perlini de statua Mauricii, paucis diebus ante prælium illud, nulla vi adhibita, delapsum caput est: cuius Mauricii si & ætatem & animum & facta spectes, ducibus summis & fortunatissimis non indigne eum comparaueris. Cuius in virtutibus aliis non minimum laudauerim, placabilitatem aduersus eos a quibus esset offensus. Si enim forte acciderat, vt commoueretur, ac sentiret ipse se præter decorum asperiorem extitisse, non ante quieuit quam & vultus hilaritate & blanda compellatione ostenderet animum reconciliatum. Ex his, quæ breuiter commemorauimus, manifestum, credo, omnibus, non simpliciter (vt multi etiam ex sapientibus opinantur) omnia bona in terris periisse: sed cum antea videre licuit, tum etiam nostro tempore licet in compluribus antiquæ virtutis reliquias. Quod si quid forte adolescentulus deliquit, venia danda & morum simplicitati, & ætati iuuenili: & vituperanda eorum inhumanitas, qui contumeliose ipsum insectantur. Neque tamen mirum idem ei accidisse, quod priscis ducibus, quos admodum belle Themistocles, quercuum similes esse dicebat, quas pluuiis cadentibus subirent homines ramis illarum se tegi expetentes: cum sereno

Prodigia prænuncia. Sleidanus lib. 25. pag. 812. Thuanus c. 1.

ſereno tempore easdem prætereuntes vellicarent ramis defractis. Mortuus Mauricius eſt v. Id. Quintilis cum vixiſſet annos xxxii. De quo olim ſcripſimus Epigramma tale:

ὅταν δ' ὥσπερ εὐδίας παρίωσι τίλλουσιν αὐτὰς κλ p.439
περικλῶσιν. ἀπέθανεν ὁ μαυρίκιος πρώτῃ ἐπὶ δεκάδι μεταγειτνιῶνος ἔτη βιοὺς τριάκοντα δύο. εἰς ὃν γέγραπται ἡμῖν ποτε ἐπίγραμμα οὕτως ἔχον·

Αἰνεαδῶν τις ἀγὸς Φιλοποίμενα ἔσχατον εἶπεν
Ἑλλήνων, ἀρετὴν ἀνδρὸς ἀγασσόμενος.
Μαυρίκιον δὲ ἐγὼν εὐφημῶν ἔσχατον οὐκ ἄν,
Φαίην δ' ἡμετέροις πρῶτον ἐν ἡγεμόσιν.

Æneadum quidam ex Gracis Philopœmena, dixit
Poſtremum, admirans fortia facta viri.
Mauricium ſed ego haud poſtremum dixero noſtris
E ducibus: fauſto hic omine primus erit.

IOA-

IOACHIMI CAMERARII
ADNOTATIO RERVM PRÆCIPVARVM
AB ANNO MDL AD MDLXI.

p. 460

ANNOTATIO RERVM PRÆCIPVARVM QVÆ ACCIDERVNT AB ANNO CHRISTI MDL VSQVE AD MDLXI.

V. Cl. IOACHIMI CAMERARII Pabepergensis.

(Ex aduersariis eius manu exaratis summa fide & diligentia exscripsit M. F.)

ANNO MDL

PACIFICATIONE ad Brunsuigam certis conditionibus perfecta, vti quæ Dux illo bello occupasset, ea restitueret ciuitati, similiter & ciuitas vt redderet ea quæ ad Ducis ditionem pertinerent, & controuersiæ legitimis cognitionibus deciderentur, tum milites dimissi fuerunt, quos Dux ad vrbem habuerat, cohortes circiter X & equites CC, quibus præerat Dux Megalopurgensis. Hoc agmen contulit se in agrum Magdeburgensem, & prædis ac direptionibus illum vastare cœpit. Confugerunt igitur rustici ad oppidanos, & opem illorum implorauerunt. Itaque eductis copiis prope militem, quæ magna ex parte rusticis constarent, præsente tum Alberto Comite Mansfeldensi, cum intelligeret hic vir peritus rei militaris, difficilem futurum conflictum, & euentum dubium esse pertimescendum, ægre obtinuit vt tum copiæ in vrbem reducerentur. Cum illi vagi milites direptionum finem non facerent, & ne ab incendiis quidem abstinerent; rursum ex oppido ad insequendos eos copiæ eductæ fuerunt, magnopere dissuadente Comite Alberto. Has fuisse aiunt ad M VIII. peditum & equites CC. In peditatu narrant fuisse cohortem vnam ciuium, & nonnihil mercenariorum militum. Equites quidem diximus numero pares equitibus hostium, verum eos qui non ante equestribus in præliis fortunam belli experti, sed de fortuito oblatis & seruiriis in equos impositi essent. Profecti ex vrbe fuerunt X Calend. Octobr. quo die ad fastos D. Mauricii nomen adscriptum legitur. Habuerunt munitionem carrucariam more veteri Germanico, & bombardas præliares grandiusculas ad XV. Cum ad vagos illos milites ventum fuisset, qui in quodam pago tum pernoctauerant, excitati illi strepitu hostium intrepide arma ceperunt. Dux in equum insiluit semiermis, & militem subito alloqui, hortari & monere, ostendere in sola virtute spem salutis positam. Fama autem sparsa fuerat & de suppliciis sumendis a captis, & de cædibus eorum qui in fuga deprehensi fuissent aut restitissent, mandata a Magdeburgensibus præfecto copiarum & paganis data esse. Sane quædam præscripta fuisse postea cognitum fuit, quasi euentum in suis manibus haberent. Milites illi vagi longo tempore noti inter se, & periti rei bellicæ, celeriter instrui & suo quisque loco

Sleidanus lib. 22. sub initium *Chytraus Saxon.* lib. 16. p. 435. *Sebast. Besselmairi* Historia Belli Magdeburg. sub initium. *Thuanus* lib. 6. pag. 195.

nem institutam, & suam ditionem securam reddere posset. Hæc brumali tempore gerebantur.

Interea qui ad vrbem relicti fuerant, præfecto rerum summo Duce Georgio, audacius & negligentius rem administrare. Itaque primum equitum aliquot turmæ in pago quodam a militibus Magdeburgensium oppressi, cæsi capique fuere. Et biduo interposito, confidenter simul & insidiose rursum exierunt milites Magdepurgici: in quos animosus iuuenis Dux Georgius dum temere fertur, & primos facile reiicit ac propulsat, vltro etiam cedentibus & huc elicientibus his, vt Ducem p.461 in insidias præcipitarent, ita accidit, vt equo Dux semel atque iterum deturbatus, in potestatem hostium saucius perueniret, & in vrbem captus deduceretur. Memorabili fortunæ conuersione, & Attiliano quodam exemplo, si parua cum magnis conferenda sunt. Duci Georgio in vrbe periculum a mulierum, quarum superiore prælio viri occubuissent, sæuitia impendisse aiunt. Hic dies fuit XIII. Calend. Ianuarii. Dux Mauricius cum neque sibi ab illis Bremensibus copiis metuendum crederet, & detrimentum acceptum cognouisset, suos ad vrbem reduxit, & repente omnes vbique in sua ditione expedire arma, & paratos præstolari imperium militiæ, & nobilitatem de præfecturis & obnoxiis bellicæ seruituti fundis statim ad se accurrere iussit, in oppidum principum Anhaltinorum Zerbestum. Ab ordinibus autem Imperii Romani decretum fuit, vt ante pecunia collata in huius belli sumtus conferretur LX. M. in mensem. De cæteris Cæsar prolixe promisit. Interea libellis edendis non cessatum: sed mutuis conuiciis ac maledictis vtrinque strenue dimicatum fuit. Quæ læuitas nostris temporibus & infamiæ dedecus addidit, & ignauiæ damna inflixit nationi Teutonicæ.

Cum autem accusarentur violentiæ & iniuriarum & crudelitatis, vel immanitatis potius, Magdeburgenses a collegio Sacerdotum, penes quod tum Episcopo mortuo more maiorum summa rerum esse debebat; permanserunt illi in hac defensione, vt dicerent se propter assertionem veritatis Euangelicæ oppugnari, neque vllam conditionem accipere posse ab iis qui illam odissent. Etsi autem a Mauricianis ostendebatur, causam Religionis, si Augustanam veterem confessionem probarent, diuersam non esse: tamen illi in eo perseuerabant, se solos sinceram Euangelii doctrinam retinuisse, neque Mauricianos satis fortes & constantes in hac parte fuisse; quod vel Cæsaris, vel præsentium temporum, vel vllius rei considerarione & respectu moueri se passi fuissent, vt quacunque ratione concedendo aliquid quieti consulerent.

Cum nobilitas euocata Zerbestam conuenisset, & iam princeps Mauricius exercitus contra copias Bremenses ducere instituisset, plerique illorum se ad sequendum teneri negauerunt. Pauci tamen ad imperatum faciendum præsto se esse professi, laudem obedientiæ consecuti sunt. Alii literis quidem se & factum suum defendere conati fuere, sed Principem placare non potuerunt. Qui cum equitibus ferme bis mille, & peditibus numero imparibus hostili exercitui, ad Bremenses copias accessit, & illas in oppido Verdensi deprehensos grauiter pressit; cum etiam ipse nonnihil difficultatis experiretur, præsertim commeatu deficiente. Interea & Cæsaris Caroli literis Bremensibus copiis certorum dierum tempus indicatum fuit, quo ni dissiparentur, pro Imperii hostibus & sceleratis latronibus haberentur, quæ est infamia militaris summa. Hac comminatione illi territi, & quod equitatum non haberent, & commeatus interclusi essent, primum concurrere & tumultuari: mox per Duces conditiones tulerunt & acceperunt, & laceratis vexillis in quædam capita iureiurando adacti, ita discesserunt, cum quidem ad duo M. Mauricius suis stipendiis conduxisset. Cæteri palantes & dispersi, receptus hic illic quæsiuerunt. Hæc gesta sunt Anni LI.

M D LII.

POsthæc oppugnatio Magdeburgi non quidem multo acrior, sed minus timenda fuit. Velitationes quidem factæ, maxima vi erumpentibus obsessis, & oppugnantes varie affligentibus, & machinis lædentibus plurimos, dum hyeme desinente & frigore finito, cum oppugnatio vehementior apparari cœpta, accersitis vndique fossoribus, vt vrbs vallo cingeretur. Tum obsessi incremento fluuii Albis, qui præter vrbis mœnia fertur, occasionem nacti, nauigiis quibusdam instructis & munitis excursionem fecerunt, & diripuerunt in vicinia oppidula quædam & pagos, sine discrimine ditionis prædas agentes vbi reperissent. Inter hæc tamen rursum tentata fuit pacificatio, interponente se Iohanne Marchione Electoris Ioachimi fratre. Et Marchio Ioachimus ad Mauricium venit Dessauiam, oppidum Anhaltini principis Ioachimi, Idibus Martii. Principis Mauritii animus a pace non abhorruit: Collegium Sacerdotum durius fuit. Sed ciuitas omnes pacis conditiones repudiauit. In Albi multi libelli & literæ comprehensæ fuerunt. Inter p.463
has Alberti Comitis querentis de inopia sua, & significantis filiis suis, *Res esse in vrbe non plane expertes periculi;* & cuiusdam Galli nomine, qui cum iam ad externam vim sustinendam vrbem satis pacatam esse crederet, in illam se ante biennium contulerat, & ad populum in templis concionandi munus adeptus fuerat. Is etiam notis conscriptas literas ad amicos in Saxonicis ciuitatibus mittere studuerat, ad commouendos hominum animos. Sed querela omnium fuit, se turpiter a Bremensibus copiis destitutos esse. Constat etiam βλακικὰ quædam inuenta ductoribus tum demonstrata, vt de hastis globos eiacularentur, & alios docuisse quomodo allici ad oppugnationem hostes, & magno numero trucidari possent: quæ tamen vt ab imperitis excogitata, spreta & derisa fuerunt. Tantus autem ardor fuit, vt sanguinem suum plerique non dubitarent impendere exitio aduersariorum.

Artes βλακικαὶ.

18. Martii.

Cum autem circumuallationis opus vrgeretur XV. Calend. April. & Princeps ad tractationes de pace Dessauiam profectus, nondum in castra rediisset, fossores quidem ad opus faciendum strenue adigi, sed præsidio militum negligentius defendi. Iusserat enim Princeps semper vexilla quatuor in armis ad eruptiones repentinas præsto esse, tum vero vix vnum, & illud quidem numero militum admodum diminutum affuit. Subito igitur eruptione magna multitudine hominum facta, copiæ Magdeburgenses vna parte fodientes rusticos aggressi, misere conciderunt supplices & orantes veniam. Milites ceperunt ad centum qui mox dimissi fuerunt pecunia numerata, de qua initio oppugnationis conuenerat: *vt capti milites, quisquis esset, pro sua liberatione non amplius penderent stipendio menstruo.* His gestis rursum pacis spes debilitata ac fracta fuit: Ac deinceps munitionibus perfectis & aucto equitatu, adductis circiter quadringentis Francicis ab Alberto Casimiri F. Marchione, obsidione indies grauius premi ciuitas, & defensio reddi magis dubia: cum vrgeri se diutius cernerent, quam initio omnino fieri posse putauerant. Iam enim tempus anni vnius conuerti incipiebat, quo obsidio durauerat. Etsi non intermissæ eruptiones, neque non tentata omnia fuerunt, quibus hostes affligerentur. Ac constat, cum præsentissimis animis omnes difficultates esse toleratas, tum plurima fortissime gesta, cum vrbs tantis operibus esset munita, vt vi aperta inexpugnabilis haberetur. Sed tandem penuria cœptum laborari, omnium pene rerum quæ ad victum necessariæ sunt, & præsidiarius miles pene infestior imminere ciuibus quam externus. Post varios igitur & multiplices tam audaciæ quam calliditatis conatus, interponentibus se quibusdam, rursum de compositione actum fuit. Sed res eo deducta iam erat, ut nisi tradita vrbe pax fieri non posset: nam hac conditione fieri bellum Cæsar permittebat. Itaque omnia aliquan-

quantisper hærere, & impediri tractationes, quod Ciuitas, si deditio fieret, de salute & incolumitate spem haberet nullam. Persuasum tamen illi tandem fuit, *deditionem tuto fieri posse*, cum hoc affirmaretur ab iis quorum ciuitas opera ante adiuta fuerat, & quibus fidei habebat plurimum. Ita factum fuit vt se fortunasque suas Mauricio traderent.

Post annuam igitur obsidionem paucis diebus, id est VI. Id. Nouembr. Dux Mauricius cum copiis equestribus & pedestribus processit instructa acie ad vrbem. Huic obuiam venere ex vrbe præsidiariæ cohortes cum vexillis tribus, plerique sclopetarii & equites CCC. Vexilla gestarunt inuoluta, & sonitus tympanorum repressus fuit. Hi abducti fuerunt, sequentes fidem Ducis Georgii, qui hactenus in vrbe custoditus fuerat. Cumque deberentur eis stipendia mensium V. Sponsorem solutionis acceperunt Ducem Georgium: pecunia autem post quatriduum persoluta fuit, & copiæ Zerbestum, quod oppidum distat Magdeburgo XX. millibus passuum, deductæ, vbi illis dictum fuit vt dissiparentur. Egressis ex vrbe præsidiis introductæ copiæ Mauricianæ fuerunt cum V. vexillis. Postero die vrbem ingressus est Dux Mauricius cum V. vexillis, relictis ante vrbem X. vexillis, quæ manus *Inferæ plagæ Miles* nominabatur, & ea erat quæ primam stragem ediderat. In ponte deprecatio facta a Senatu gestu supplice, & oblatæ claues portarum. Dux illas acceptas tradidit Lazaro Suendio, præsenti loco Cæsareæ Maiestatis, & mox benigne acceptos productosque in forum iurare in capita quædam, quæ tum pronunciata fuerunt, iussit. Iureiurando dicto, primum in nomen Romani Imperii & Maiestatis Cæsareæ, deinde Ducis Mauricii orarunt Ducem, vt se tueri & defendere vellet. Dux respondit: *Si ita se vt bonos deceret, gessissent, plus esse ipsos clementiæ experturos quam mererentur. Quodque ad se attineret, non defuturam Ciuitati protectionem suam, donec decreto Senatus Imperii aliud constitueretur.* Post hæc rursum eductæ fuere omnes copiæ, præter primum introductas: cum V. vexillis & aliquot equites. Negant multo plures milites quam ducentos LX. præsidiarios toto tempore obsidionis desideratos esse: cum obsidentium in velitationibus, & fortuitis ictibus, & morbis triplo plures interierint. Fuere & copiæ satis magnæ in vrbe, & ductores exercitati: ideo non magno cum negotio & periculo nullo defensa est. Scitum est quod narrant, vna in vrbis parte opportuna, veteris adhuc turris reliquum fuisse fastigium ita altum, vt ab hostibus facile conspiceretur. Eo noctu faces & lumina illata, & circum illa loca tanquam operarum, quæ aliquid extruerent, strepitus editi; atque ita in suspicionem adducti hostes fuere, quasi munitionis aliquid illa vrbis parte eximiæ construeretur. Itaque eo machinas & tormenta omnia dirigere & mox vim globorum eiaculari, atque ita frustra consumere præparatam copiam tam pulueris quam globorum tormentorum, & aliis locis vrbis parcere. Quanquam autem præsidio illo vrbs defensa fuit, tamen eam experti sunt ciues importunitatem & sæuitiam huius, vt postea non deessent, qui parum referre dicerent, *hoc ne modo vrbs retineretur, an admitteret hostes*. Pessimo exemplo in posterum, quod metu similium euentuum vrbes recepturæ potius quoslibet, quam defensionis externæ fortunam periclitaturi esse videantur.

Deditio Magdeburgi.
8. Nouemb.
Sleidanus libr. 24. pag. 723. *Sebast. Besselmaieri* Historia Magdeburgensis. *Hortleder* Tom. 2. lib. 4. c. 17. 18. 19. *Chytraus* lib 17. p. 441. *Thuanus* lib. 8. pag 237. *Stenii* vita Mauritii.

p. 464

Præsidiorum incommodum.

Eiusdem anni superiori mense educta fuerant Hispanica præsidia ex agro Wittenbergensi, quæ illam ditionem totis annis sex contumeliose vastauerant. Sed Mauricius iis rebus, quas narrauimus, confectis, cum iuberetur dimittere militem, prætexuit inopiam pecuniæ: qua quidem quin laboraret, fieri non potuit. Sed Cæsariani aliquid geri occultius suspicati, Cæsari significarunt, melius esse retineri militem sacramento addictum Cæsari. Cæsari autem placuit dissipari, & pecuniam iussit quibus posset nominibus confici, seque promisit solutionem præstiturum esse. Interea in Duringia crudeliter & flagitiose copiarum pars grassari,

pars in ditione Ducis Mauricii diuisa incolas premere. Marchio autem Albertus clandestinis itineribus in Galliam discessit.

Landgrauii captiuitas. *Sleidanus* libr. 19. pag 583. *Chytræus* libr. 16. pag. 421. *Thuanus* lib. 4. pag. 122. *Hortleder* Tom. 2. lib. 3. cap. 75. 76. 84.

Egerat Dux Mauricius cum Cæsare toto quinquennio subiectissime de soceri sui liberatione, quem quidem constabat calliditate quorundam irretitum in eam custodiam delatum fuisse. Sed mirifice res vel protracta, vel etiam elusa ad illum vsque diem fuerat. Cum autem impetratum fuisset a rege Cymbrico & multis illustrissimis Principibus, vt deprecatione sua apud Cæsarem, clementiæ illius responsum certum de Principis captiui liberatione elicerent: postulante Cæsare, vt Dux Mauricius ipse ad se veniret, placuit Duci ostendere literis Cæsari, id se esse facturum cum primum recte posset. Eam occasionem Cæsar arripuit, & ne tum quidem cum tam multi & tales deprecatores peterent, responsum de Principis captiui liberatione dedit, sed totam rem ad Ducis Mauricii aduentum reiecit. Dux Mauricius iter ingressus, fertur quorundam magnorum & potentium literis monitus fuisse, vt eo in itinere caute & circumspecte versaretur. Et in illum articulum Marchionis Alberti reditus ex Gallia forte incidit. Itaque Dux Mauricius ad Cæsarem, quo proficisci instituerat, non perrexit: & mox violenta consilia agitare cœpit ad liberandum socerum; cum a rege Galliæ auxilia haberet promissa. Fuerunt his conatibus implicati & alii Principes. Marchio autem Albertus videri noluit suam operam conductitiam esse. Etsi autem illa negotia sic gesta administrataque sunt, vt Germaniæ conturbandæ, & præsentem statum Imperii euertendi causas dedisse videantur: tamen memorabile est quod in illis animaduertitur: id accidisse tum quoque, quod ante multa sæcula fieri solere oraculo prædictum fuisse accepimus: *Eisdem aliquem artibus plerumque circumueniri quibus ante alterum ipse ceperit.* (Vsque adeo autem dissimulata consilia belli istius fuere, vt Dux Mauricius suos etiam ad Synodum Tridentinam tum indictam miserit: quæ vti instituta erat temere, sic facile est dissoluta: nam ad nuntium belli omnes sunt dilapsi. De huius Synodi consilio & actionibus nunc differere non est propositum: & (vt verum fatear) quid narrem non reperio, nisi omnia & incepta & gesta me cognouisse præpostere atque peruerse, vt de talibus initiis atque conatibus finis & euentus felix sperari non potuerit.) Cum enim mirifica calliditate publica gubernatio ad illum vsque diem vsa fuisset, & omnia obscuris atque tectis machinationibus confecisset: similiter tum aduersarii potentiæ & inclementiæ Cæsarianæ, occultando & dissimulando, etiam fingendo quædam, non parum rem Cæsarianam labefecerunt. Cum autem occupata arce in Alpibus Tirolensibus, propemodum omnibus viribus humanis inexpugnabili, Cæsar coactus Oenipontem relinquere, & se in Carinthiam recipere, institutæque fuissent Passauii ad Danubium tractationes de pace: interea miserabiliter Germania ferro igneque lacerata, & direptionibus vexata fuit, inprimis territorium Vlmense & Norimbergense.

Sleidanus libr. 24. ineunte.

Tridentina Synodus. p. 461

Ernberger clauss. *Inspruck.* *Stenii vita Mauritii.*

Norimberga Francofurtum. *Sleidanus* libr. 24. pag. 769. 780. 784. *Thuanus* lib. 10 pag. 312.

Norimberga etiam a Marchione Alberto oppugnata. Sed pecunia numerata, & traditis machinis aliquot bellicis, ea res composita, & ad Francofurtum omnes copiæ abductæ fuerunt. Præuiderat ea ciuitas periculum, & præsidia magna comparauerat: itaque oppugnatio fuit difficilior. Ibi Georgius Dux Megalopurgensis fortuito ictu machinæ bellicæ occubuit. Et mox de pace inter Cæsarem & Ducem Mauricium conuenit. Itaque ille suas copias Francofurto, non paucis (a quibus & relictus fuit) inuitis abduxit. Marchioni Alberto eum latæ, & a Duce Mauricio acceptæ conditiones non placerent, obsidionem quidem vrgere visum non fuit, sed propius Galliam potius contendendum. Populabundus igitur per Moguntinam ditionem, & Treueros ad Mediomatrices (quam aliqui Metiam ac instauratore Mario Metio C. Iulii Cæsaris præfecto nominarunt, nobis etiam *Metas* esse has non abhorrere videtur a vero) peruenit. Eam vrbem Galli occupatam præsidio firmarant, & magnis operibus muniue-

Metæ.

muniuerant. Et iam Cæsar ingenti exercitu comparato ad illam oppugnandam aduentabat.

Albertus Marchio; qui eo animo in illa loca venisse crederetur, vt suas copias, quas habebat bellicosas inprimis, cum Gallicis coniungeret, non diu commoratus ibi, a Cæsare deprecatus aduersationis pœnam, illique reconciliatus fuit conditionibus optimis: inter quas erat, vt transacta Wurcepurgensi & Bambergensi Principibus inuiolata iure pacti conuenti seruarentur; cum prius & illa omnia Cæsar rescidisset, & seuerissime mandasset, vt occupata a Marchione reciperentur, & omnibus actionibus obligationem & fidem detraxisset. Captiuse autem illa perscripta nouis motibus occasionem dederunt, & alterum bellum excitarunt, non minus neque leuius priore. (Extorserat Marchio Episcopis duobus Babepergensi & Wurcepurgensi, vt pacisceerentur ille besse propemodum regionis & territorii sui, hic valde magna pecunia. Norica autem Ciuitas ea de quibus conuenerat, quamuis indigne vexata, & multipliciter non seruatis iis, quæ in conditionibus erant, afflicta, persoluit & tradidit Marchioni sine detrimento. Cæsar qui imploratus neque Episcopis subuenisset, re integra, neque ad opem ferendam vllis se pararet, ægre tulisse fertur & magnopere improbasse Noricas actiones. De Episcopis autem ferebant solitum dicere Atrebatensem: *Quo tempore Cæsar pecuniam postulasset, eo negasse illos se habere pecuniam: Marchione autem eos oppugnante, reperisse pecuniam.* Itaque intellectum fuit, quadam malitia desertos illos, & deinde cætera sic gesta fuisse, vt cum adiuuari edictis saltem Cæsarianis possent & deberent, indignis modis læsi, talia illa proponerentur & scriberentur, vt ambiguitate etiam hosti prodessent. Nescio autem cur culpandi sint, qui vel interitum vel extremas calamitates auertunt paciscendo, & se redimunt quanto licet, neque omnia in discrimen adducunt, cum tamen interea fidem non violent. Ac venit
p 466 mihi in mentem defensionis Anaxilai Bissantii, qui humanissimo iudicio absolutus fuit Spartæ reus proditionis, cum docuisset vitam ciuium suorum ita esse conseruatam, quod Clearchus ciues affligeret, non tueretur. Quæ autem tum gesta sunt, ea explanare non libet, obstante pudore quorundam, & dedecoris atque infamiæ metu nostrorum ad externos.

Sleidanus libr. 24. pag 78. *Hortleder* Tom. 2. lib 6. c. 2. *Thuanus* lib 11. p. 342. *Chytreus* libr. 16. pag. 462.

Marchionem non fuisse a Gallo receptum ferebatur, vetantibus admitti hominem inquietum & turbulentum proceribus regni, præsertim Præsulibus. Cæsar hyeme Mediomatricum vrbem obsidendo peracta, cum machinis bellicis munitiones disiecisset, non tamen ausus fuit oppugnationem violentam tentare, ita strenue præsidia Gallica recentibus operibus munitiones intra dissipatas excitarunt. Itaque tandem frigoris vi, & morborum lue pene extincto exercitu Cæsariano, obsidio soluta fuit. Et Cæsar in Belgium rediit, vbi grauiter cœpit ægrotare. Horribile est quæ fœditas stragis illius, & quæ calamitatis magnitudo fuisse perhibeatur. Etiam auaritiæ scelus frumentis suppressis auxit publicam cladem, quæ postea corrupta magno aceruo reperta esse traduntur. Sed ita acre malum fuit famis, egestatis, frigoris, morbi, vt spe cibi & potus quiduis auderetur. Passim etiam iacuere tam homines quam iumenta insepulta. Etiam in tabernaculis multa cadauera congelata, super quibus alii considere non vererentur: quos plurimos, cum aliquid escæ aut potus nacti fuissent, mox similis fati finis excepit.

Metis obsidio soluta.

Sleidanus libr. 24 pag. 90 *Chytraus* libr. 17. pag 462. *Historia oppugnationis Vrbis Metensis in Schardii* Tomo 2. p 542. *Thuanus* l. 11. p. 348. *Sleidanus* l. 22. p. 296. *Hortleder* Tom. 2 lib. 61. *Thuanus* libr. 12. pag. 183.

Marchio Albertus & ipse ad suos reuersus, postulauit fieri promissa secundum Cæsarianam reconciliationem. Cum autem Cæsar ante mandasset, vt Germaniæ ordines vbique locorum se coniungerent, & pacem publicam decretam tuerentur: accidit vt Franciæ regionis seu tribus Ordines, obtemperantes Cæsarianis iussis, hoc nomine se coniungerent. Itaque Marchioni aduersari imprimis Princeps Bambergensis, cui bene dimidium * suæ ditionis penitus eriperetur, & cogi ad illum tuendum cæteri. Ibi Palatinus Rheni, & alii Principes, periculum

* *bes* διμοιρον.

 fecerunt

fecerunt voluntatem vtriusque partis, si quoquo modo res componi posset. Sed ea fuerunt postulata Marchionis, quæ iniqua viderentur vniuersis: & refragatio & contumacia aduersariorum importuna. Itaque tum bellum exortum. Marchio celeritate vsus equitem contraxit, & cum Wircepurgo cognouisset adduci copias (vexilla sex erant cum non magno equitatu, cui Nassauiensis Iohannes præfuit) in itinere illas aggressus fudit, cum vtrinque ad D. cæsi interiissent, multis vulneratis: III. Id. April. 1553. cæteri abiicere arma iussi, & in deditionem accepti sunt. Marchio benigne compellauit victos, & saucios curari iussit, & more Germanorum adegit iuratos ad promissionem, *contra Cæsarem & se non laturos arma mensibus VI.* volentibus etiam suis auspiciis stipendia facere, bene pollicitus fuit.

Hochstad. Postea Marchio Hohestadium tentauit: sed præsidium ibi collocatam vim oppugnationis hostibus detrimento affectis, fortiter repulit.

Interea Pabeperga quidquid peditatus & equitatus fuit abductum, eum ingenti terrore omnium, quem fuga multorum, præsertim ordinis sacerdotalis secuta. Ciues munitionum aliquid, quod paulo ante, eum defendi posse vrbs speraretur, institutum fuerat, statim diruerunt, & deditionem se facturos præ se tulerunt. Forchheim. Præsul Vorchemium se contulit, relicto præsidio in arce veteri quæ vrbi imminet. Marchio tormenta maiora aduecturus, Landespergium in Francos, arcem ante aliquot annos occupatam, cum ditionem Suarcepergensem inuaderet, XVI. Kalend. Maii. & authoritate Cæsaris sibi vendicaret, concessurum se esse famam disperserat: sed occupationem Pabepergæ animo agitabat, vt euentus declarauit.

Cæsar illo tempore in Belgico, & cum valetudine, & aliis rebus aduersis conflictari. Res in Italia esse turbulentæ. Papa Cæsarianas copias, quæ compararentur ad Senarum recuperationem, metuere. Miserat autem Cæsar Ducem Albanum in Italiam mortuo prorege Neapolitano. Gallorum rex etiam non quiescere, & insectari Cæsarem litteris ad Principes Germaniæ scriptis; quibus hortaretur, vt partam suo beneficio libertatem retinerent, neue debilitatum Cæsarem vires recolligere paterentur, qui hoc semper egisset, vt oppressa Germania regnum suum stabiliret. Neque tantum homines suspicabantur, sed plane etiam p.467 loquebantur, Marchionem a Cæsare ad turbandas res subornatum & instructum esse; quod vel ita vires Germanorum mutuis certaminibus frangi, vel sine suo sumtu copiis contractis, quoties vellet, sua authoritate compositis rebus potiri posse arbitraretur.

Cum ita hæc gererentur, Rex Ferdinandus & tres Principes Electores, cum aliis quibusdam Principibus & ciuitatibus tractationem habere instituerunt de fœdere ad pacem publicam tuendam; ad hanc Ægranum oppidum delectum. Egra. Cæsar etiam Memmingæ conuentum haberi eiusdem rei caussa iusserat.

Hohestedii expugnationis spes cum frustrata fuisset Marchionem, statim tumultuose inde copias, non paucis amisis, retro inde abducere se simulans, subito Bamberg. capitur. impetum omnem Pabepergam conuertit: quam defensoribus vacuam facile cepit, non modo resistente nemine, sed qui remanserant, iis etiam se humiliter dedentibus in potestatem Marchionis. Festinare autem Marchio existimabatur, vt coniungeret se cum copiis, quas adducere deberet Christophorus Comes Oldepurgi vexillorum circiter viginti, & equitum M. quos tum Hessiam transiuisse ferebatur, falso quidem, vt postea cognitum fuit.

Etsi autem multi mirabantur, illac duci exercitum permissum Oldeburgio fuisse, tamen adhuc opinio erat Ducem Mauricium Marchioni amicum non esse. *(Sed de Oldepurgensi etiam exercitu famam falso sparsam postea compertum fuit.)* Wircepurgensis autem Princeps equitum nonnihil & peditatum satis magnum collegerat. Itaque Marchio occupata vrbe statim postulauit, vt arx traderetur. Hoc facere recusantibus iis quorum fidei illa credita a Præsule fuerat, moræ paululum fuit interiectum. Marchio postulata sua ad Præsulem misit, & conditiones

illi

illi tulit, vt fœdere inito se abdicaret, vt sibi oppida ante bellum traderet, vt controuersias omnes iudiciarias aboleret; quas nisi acciperet, se exacturum de ciuitate C. M. aureorum. Qui arcem tenebant, cum primum fortiter respondissent, post triduum illam omnibus rebus ad bellum & defensionem instructissimam Marchioni tradiderunt. Recordati fuerunt homines sermones senum, prædicantes patriæ tales euentus. Quodam etiam tempore cum ciues munire vrbem vellent, Sacerdotum collegium id fieri vetuit, quod iam tum subditis malignius considerent. Tum memorabant seniores, auditas esse optimatum liberas orationes, qui etiam affirmarent, *futurum esse aliquando, vt munitam esse vrbem optarent*. Est in summo templo sepulcrum marmoreum Clementis Pontificis, in cuius latere expressa quatuor Virtutum simulacra visuntur, & inter hæc Iustitiæ cum libra; quæ cum esset efficta inæqualiter lancibus appensis, vt effingi libræ solent, de hoc veteres constat audiui priorum vaticinia retulisse: *Si quando illud iugum directum fuisset, & exaquata lances, tum imminere ingentem calamitatem ditioni Pabenbergensi, & Ecclesiastica potestati.* Id de libra de magnis viris ita se habere animaduersum esse iis temporibus, quibus tumultus plebei grassati in Germania fuerunt, & ita illos interpretari prodigium ausim, quasi iam accepta clades significata, & res Pabenpergensis fato illo infelicitatis defuncta esset. Sed maiora scilicet mala impendisse apparet, quæ vtinam hoc etiam loco instant. Nam & quendam non bene mentis compotem, paulo ante hunc casum, cum ipse morti esset vicinus, optasse narrant, *templum Pabepergense nunquam fuisse extructum.* Cum causam voti sciscitarentur astantes, respondisse fertur, *Quia iterum illud conflagratio maneret.* Id Teutonicis verbis ambigue quodammodo pronunciatur, vt & conflagratio simpliciter, & secunda conflagratio significetur. (alii narrant auditum esse ex illo, *grauiter afflictam iri ciuitatem Bambergam, sed abiturum malum sine cædibus & incendio.*) Conflagrauit autem illud post primam extructionem annis circiter CL. & instauratum fuit ab Othone præsule viro religioso ac pio. *Prodigium.*

Interea Cæsar conuentum se habiturum Francofurti perscribere, & Ordines vniuersos Imperii illuc euocare, polliceri se cogniturum de omnibus, & operam daturum, vt remotis causis dissidiorum pax in Imperio constituatur; & edicere, *Ne quis alteri vim faceret, aut arma intentaret.* Edicto huic parere Marchioni facile esse credebatur, qui interea iis quibus potitus esset, alere copias posset: cum aliis & erepta sua, & magnis impensis exercitus retinendi essent. Itaque sermones haberi libere, & omnia vndique reddi suspecta, & crescere diffidentia. Marchio arcem Pabepergi captam statim inflammauit; vbi & commeatus, & argenteorum vasorum nonnihil repertum; nam Episcopus defensum iri arcem sperauerat. Et non dissimulauit, se ita esse animatum, vt si in suas conditiones res componi non posset, ipse non solus periisse, sed aduersariis etiam author exitii fuisse videretur. p.461

Tractatio Ægrana lente processit, Memmingensis plane euanuit. Ac putabatur Rex Ferdinandus negotiis Turcicis occupari, expectabatur tamen Princeps Plauensis, qui a Rege cum mandatis adueniret. Affirmabatur autem Turcicam classem instructissimam Constantinopoli soluisse & Siciliam petere. Ferebatur etiam Pontificem Romanum, & Regem Angliæ, pacificationem tentare inter Cæsarem & Galliæ Regem; quam multi perfectum iri arbitrabantur; & hoc eius rei causa Cardinalis in Germaniam venisse, & ad Cæsarem contendere ferebatur.

Capta Pabeperga, Hochestadium tradi sibi Marchio iussit. Cum præsidium peterent tutam decessionem, & Marchio Wurcepurgenses exciperet, noctu confertim oppido egressi, Vorchemium vel inde euocati, vel vltro omnes se contulerunt.

Cum

Silesii equites. Cum Marchio Albertus Pabepergam occupasset, & plerasque Canonicorum ædes ac domunculas alias Sacerdotum diripiendas tradidisset equitibus, ciues autem exactionibus compilaret: cognoscit Norimbergensibus adduci equites Silesios, quorum illi opera ad excursiones vsuri essent. Itaque vna parte missis aliquot turmis suorum, altera cum reliquis copiis ipse profectus, equites Silesios qui intra oppidulum quoddam Norimberga distans M. Pass. XXIIII. se receperant, eo adegit, vt se cum suis omnibus traderent. Hoc successu magis ille metui, & confirmari eorum animi qui cum eo se coniunxerant, & aduersarii reddi timidiores, & de illa ipsa oppressione equitum varii sermones haberi: cum alius aliud accusaret, reprehenderet, notaret, quemadmodum fieri consueuit rebus non satis exploratis, & non similiter affectis animis. Mihi quidem consilium nunquam fuit vt historiam scriberem, sed quæ accidisse cognouissem, ea initio placuit notare. Quod si ea esset facultas nostra, quæ in eo debet esse, qui ita litteris mandaturus sit res in bello aut pace publice gestas, vt expositio digna sit prudentum & doctorum lectione; *Temporum iniquitas.* tamen opus hoc aggredi non liberet, quod non sperare auderem mihi eam cognitionem rerum posse contingere quam copia narrationis desideraret. Primum enim ea calliditate, & versutia, & ita tecte, calculum, occulte cum consulta tum acta omnia esse & nunc fieri constat, vt ea quæ forte euulgentur, dubia & incerta esse omnia necesse sit. Cum enim de industria, tum interdum fortuito plerumque falsissima fama dispersa fuit, quam sequentes turpiter errarent. Iam proferuntur de secretis illis deliberationibus omnia propemodum ita insidiose & astute, vt rumores nunquam fere cum actionibus consentiant. Etiam hæc negocia ita & ipsa mirabiliter inuolui & conturbari vidimus, vt credibile sit, ne eos quidem qui autores sunt & administratores; liquido sæpenumero aliquid cognitum aut firmiter constitutum habere. Ex eo est factum, vt nemo quisquam alteri fidem, & vnusquisque alterum suspectum haberet, formidaret, odisset, cum interim simularet sæpe summum studium & beneuolentiam animi singularem.

Alberti sæuitia. Sed redeamus ad rem. Dissipatis illis equitum auxiliis, in territorio Norimbergensi atrociter grassatus fuit Marchio, & ferro ac igni sæuiit crudeliter: & si quibus pepercit, iis tantam imperauit pecuniam, quam si persoluerent, omnibus eos fortunis euerti necesse esset; ipse tamen vades solutionis abduxit. Constat Bamberga arreptos in Saxoniam vsque ciues honestos, annis graues, quosdam etiam effœtos ætate & viribus defectos, e quibus nonnulli in itinere mortui fuerunt. Arcem quandam cepit, traditam illam quidem a præsidio, cuius dominus erat vnus ex nobilitate autoritatis præcipuæ in ditione Pabepergensis. Homo vehemens & iracundus, eam statim inflammari iussit, & præsidiarios suspendi laqueis de proximis arboribus, matremfamilias & mulieres captiuas abduxit. Cum p.469 autem ex illis locis discessisset, Norimbergenses comparato equitatu mediocri, similiter oppida Marchionica aliquot diripuerunt, & munitiones & arces quasdam excusserunt. Cumque eduxissent etiam pedites ex vrbe, Marchio summa celeritate cum suis copiis accurrit, & recipere illos se intra vrbem coegit, profectus spacio horarum XXI. amplius mil. pass. LX.

Interea Episcopi mittere suos, qui pecuniam conficerent, quibuscunque modis possent, & exercitus conducerent: facta autem spes illis fuerat succursionis, & a Duce Saxonum Mauricio, & Brunsuicensi Henrico. Cum autem Brunsuicensi in sua ditione nonnihil difficultatum obiiceretur, tardius suppetiæ laborantibus latæ fuerunt vt spacii satis haberet Marchio ad vastandam Franconiam. *Eisenach.* Conuenerunt tamen tandem magnæ copiæ, equitum inprimis, ad Isenacum, cum quidem Marchici excursiunculis quibusdam pedites vlterius progressos disiecissent.

Interea

Interea Francofurti de compositione deliberatum, vbi iam Electores tres Episcopi, & Palatinus Rheni conuenerant. Sed res cum negligenter, tum etiam ita acta, vt variæ tam suspiciones quam sermones quoque hominum orirentur: cum aliqui minori curæ esse tantas res conuentu, quam deberent, quererentur, aliqui tractationes pacis aut repressionem violentiæ callide impediri, a quibus minime oporteret, coniecturis quibusdam colligerent. Sed rebus omnibus incertis & suspensis, ille conuentus dissolutus fuit.

Cum autem in Brunsuicensi ditione turbarum non minus esset, eduxit copias equestres & pedestres haud contemnendas Philippus Magnus Henrici F. Dux Brunsuicensis, vt se cum aliis stipendiariis Franconicorum Principum, quorum ductor erat Herdeccius, coniungeret. Quo facto valido exercitu profecti fuerunt, vt opem auxiliumque ferrent Principibus Franconicis, quos Marchio Albertus grauiter & hostiliter vrgens affligebat. Qui cum animaduerteret se parem aduersariis non esse, capto derepente nouo consilio, peditatus præcipuam partem in oppido imperii Romani ad Mænum, quod vi occupatum tenebat, reliquit: ipse cum equitibus circiter MD. celeritate summa & maximis itineribus per Duringicam siluam recta in Saxoniam contendit. Cum autem transeundum esset Ducis Saxonum Mauritii & fratris illius Augusti territorium, neque ea de re certiores Principes reddidit, neque vbique ab iniuriis & vi temperatum fuit; Erphordensium quidem pagos multos diripuit, cum illi ingentem pecuniæ summam, quam postularat, persoluere recusassent. *Sleidanus lib. 25. ineunte. Suinfurt. Erford.*

Auditum etiam postea fuit, ad Iohannem Fridericum venisse Marchionem Albertum, & secreto cum eo locutum, atque obtulisse illi operam suam & exercitum quem haberet, ad recuperanda erepta a Cæsare, & occupata a Duce Mauritio. Sed Iohannes Fridericus Princeps pius & sapiens, fortunæ etiam experientia tum redditus doctior, vel indignum se negocium neque satis honestum ratus, vel audaciam conatus improbans respondit; *se statuisse, omnia se in posterum æterno Deo permissurum, neque vnquam iterum bellum suscepturum, neque gerentem adiuturum esse.*

In Saxonia habuit statim socium & adiutorem consiliorum atque actionum suarum Ericum Ducem, cum quo nupta esset soror Ducis Mauricii: & omni studio copias vndique colligere, & ciuitatem Brunsuicensem ad communitatem belli adducere conatus fuit. In quam receptus ille quidem non putabatur, consecutus ea, quæ sperauerat; etsi & honorifice habitus, & armis instructus fuisse perhibebatur. Cum postea tamen compertum fuerit, & allectum eum ab hac ciuitate, & omni ope adiutum fuisse: quod metu & odio Ducis Henrici, quem sibi sciret esse infensissimum, factum fuisse credebatur.

Quæ cum adhuc gererentur, cumque mirifici & contumeliosi atque minaces sermones spargerentur in vulgus, de Duce Saxonum Mauricio, contraque ditionem Misnicam, Dux Mauricius faciendum neutiquam ratus, vt eas res ita procedere videret atque pateretur, cum suo quoque & suorum periculo; etiam misericordia motus communis patriæ, quam tam crudeliter nefaria vi diripi, vastari, euerti cerneret; monuit Marchionem literis, vt tandem violentiæ intolerabilis modum statueret, aut plane declararet de illo bello voluntatem suam. Ad has
p.470 literas ita respondit Marchio, vt quid sibi vellet ac quæreret, cognosci non posset, neque ea explicaret, de quibus ad eum scripserat Dux Mauricius. Rex etiam Ferdinandus multis signis perspexit, illius belli pericula ad se quoque & suum regnum pertinere. Ideo tandem ambobus exercitum contra Marchionem educere placuit. Ac magnis equestribus copiis & mediocri peditatu contracto, Dux Mauricius in expeditionem profectus, & denunciatio belli necessarii perscripta literis, solenni militiæ more, Marchioni in castra transmissa fuit. Quibus lectis nonnihil illum quidem perturbatum fuisse ferunt, sed rem tamen dictis morda- *Diffidatio. Sleidanus libr. 25. pag. 796.*

cibus elusit, & puerum nobilem qui literas illas attulerat, donatum aureis paucis cum superbo responso dimisit: *Se illo loco expectaturum eos, quibuscunque placuisset rei secum negotiique aliquid habere.* Sed admouente castra propius Duce Mauricio, & acie instructa se ad conserendum manus paratum esse demonstrante, Marchio quod sustinere sese vim illius posse non confideret, cessit aliquo vsque retro, ita vt videretur opportunitatem petere eorum locorum, per quæ cum equitatu expedito recipere sese in Misnicas Duringicasque & inde in Franconicas regiones posset. Quo animaduerso Dux Mauricius equitum aliquot turmas, qui præoccuparent angustias quasdam locorum, qua exeundum esset Marchioni abituro, ablegauit. Ille itaque cernens propositum se suum persequi non posse, aliis modis tergiuersando bellum trahere instituit, & se cum exercitu ad vrbem Brunsuigam recipere. *VII. Id. Iul.* Sed cum die nona mensis Quintilis iam a meridie declinante velitationes quædam fieri cœptæ fuissent, ita tum subito vtrinque aliquibus succurrentibus suis, & animi exacerbati & copiæ auctæ fuerunt, vt res ad iustum conflictum contra deliberata perueniret, & collatis signis decertaretur horis circiter V. Quo in prælio principis Mauricii & turmarum aulicarum præcipua virtus fuit, quæ & grauissime afflictæ sunt, multis inclitæ & nobilis conditionis equitibus interfectis, & ipso Duce ictu bombardæ manuariæ vulnerato, delata pila ad ilia supra coxam sinistri femoris: qui in castris postera die placido & religioso ac sancto fine vitam suam in terris clausit.

Mauricii obitus. Sleidanus lib. 25. p. 802. Strenius vita Mauritii. Brunsuicensium etiam equitum impressio vehemens fuisse narratur. Carolus quidem Victor Henrici F. Dux Brunsuicensis tum cecidit, & frater Philippus vna, circum patrem Henricum fortissime hostes adorti. Marchionem qui secuti fuerant, partim cæsi, partim capti. Ex ductoribus quidem euasisse perpaucos, qui non vel in prælio occubuerint, vel in hostium potestatem venerint, satis constat. Mauriciani vexilla pedestri a XL. & X. equestria retulerunt. Ipse Marchio Albertus fuga elapsus, recollectis aliquot turmis qui conflictui non interfuerant, Hanobram primum Erici Ducis vrbem petiit, & inde in arcem munitam Neostadium sese recepit. *Hanouer. Neustad.* Inde literas misit superbe & contumeliose scriptas ad Ducem Henricum Brunsuicensem, quibus & calamitatem ipsi propriam exprobraret, & læte atque insolenter ferret interitum Principum. Sed nihil tum rescriptum illi fuit.

Magna & atrox hæc clades fuit, quæ non paruam partem roboris equestris absumsit: vt autores conflatoresque huius belli Germaniæ acerrimi hostes fuisse videantur Neque nostra memoria Germanici exercitus inter sese acrius depugnarunt, aut mutuis cædibus immanius sæuierunt, aut magis deplorandam stragem ediderunt. Etsi in Mauriciano exercitu pedites pene nulli, equites autem in comparatione perpauci desiderati fuere, victoribus tamen flebilis hic successus audacia aduersariorum contigit. Tanta fuit rabies acerbitatis & alienatorum animorum, & peruicacia in persequendis inceptis. Hoc tamen constat, nisi magnitudo animi & virtus Ducis Mauricii grassanti violentiæ sese opposuisset, futurum breue fuisset, vt totius Germaniæ reliquæ adhuc vires conficerentur, & spes omnis salutis in posterum eriperetur. Quas tamen adhuc esse quantulascumque magnanima Ducis Mauricii virtus declarauit: vt iam nisi ipsa sibi Germania turpiter deesse velit bona spes concipi possit, quantumuis accisam rem vel instaurari, vel saltem sustentari posse. Id quod votis omnes patriæ amantes piarum precum petere, & quicunque possint, consiliis dictisque & factis adiuuare debent. Etsi Duce sublato e medio etiam præsidium miseræ Germaniæ ereptum videtur, vt hanc iam fata interius tangere, & mutatio summa rerum omnium impendere videatur. P. 471

Ante

Ante hoc prælium conftat diu & multum obfcœnos vlulatus canum in oppidis auditos, & lacerationes fœdas deprehenfas effe. Conftat & in agro Misniaco non vno in loco fanguinem pluiffe, guttis & fuper linteis & arborum foliis & ædificiorum materia dilapfis & vifis. De ftatua Mauriciana Berlinii pofita caput ante aliquot menfes dilapfum: & in arce Wittenbergenfi columnæ noctu ardere vifæ. Quo loco prælium commiffum fuit, eo cum aliis temporibus tum præcedente diem conflictus nocte, horribiles fremitus tanquam equeftrium & pedeftrium copiarum manus conferentium auditi: & priore die tabernaculum Ducis, in quo cibum capere folebat, vento euerfum & fciffum, vna cum altero culinæ, nullo alio afflicto aut læfo. *Stenius Vita Mauritii pag. 53.*

Profligato exercitu Marchionis, ex literæ deprehenfæ fuerunt, de quibus cognofceretur iniquiffima voluntas perfidiæ multorum & cognatione coniunctorum cum Principe Mauricio, & qui fingularem amicitiæ neceffitudinem in familiaritatis præcipuæ vfu fimulauerant. In quibus & muliebria fcripta reperta: quæ omnia eam turpitudinem & tantum dedecus complectuntur, vt poffe obliuione fempiterna illa obrui optem. Quid miferiæ quidem & tam publicæ quam priuatæ calamitatis allatura fint, de fimilibus veterum hiftoriarum expofitionibus facile colligi atque conftitui poteft. Nunquam enim prodita communis falus fine priuata pernicie reperitur: & perpetuo vera eft vel oraculi vel Hefiodi verfus fententia, *Ipfum fibi vnumquemque malum ftruere, qui ftruat alteri.* Sed cupiditatis & odii & audaciæ Infinita eft improbitas, & cæcus femper impetus, & tanta amentia, vt præfens peftis fæpe non confideretur, neque quid cogitatum & actum fit prius intelligatur, quam fentitur damnum: id quod fero fit plerumque & rebus perditis, vt nihil poftea autoribus tam aliorum quam fui interitus & afflictionis relinquatur, quam immenfa perturbatio in pænitendo, fempiternaque vel mortuos infamia & dedecus turpitudinis maximæ confequatur.

Marchio Albertus poft cladem illam prælii, cum ad fuos literas eas mifit, quibus eleuaret vel potius eluderet verbis acceptum detrimentum, tum bellum ciuitati Erphordienfi atque Moluſenfi indixit. Quod eo confilio factum putabatur, vt terrore aggreffionis & his minis pecuniæ ab illis aliquid exculperet, qua magnopere carere exiftimabatur. *Erford. Mulhuſen.*

Nota, prædictum fuiffe bellum Cæfarianum in Germania, cuius initium duceretur ab eo tempore quo confœderati in expeditionem profecti fuere, qui eft annus Chrifti M D XLVII. hoc igitur duraturum effe prædictum fuit annis VIII. & grauiter afflictum iri Germaniæ præcipua loca, & opulentas vrbes, aliquarum etiam ftatum mutatum iri. Sed Noribergam extra mænia grauiffimas clades perpeffuram effe, ftatu tamen illius faluo & conferuata forma reipublicæ. Poft tempus autem octo annorum Cæfarem in Germania non magis potentem fore.

Nota, fuiffe confilium expectare hoftium aggreffionem; id fi profecuti fuiffent, potuiffent hoftes in illas difficultates adduci, cum quibus Mauritiani conflictati fuere. Sed Princeps Mauricius animaduerfa exultatione, & confpecta impreffione hoftium tanquam equus generofus ad tubæ fonitum (vt ait Maro) *ftare loco nefcit*, ita oblitus deliberationum & confulationum omnium in hoftes agmen ftatim duxit. Præfertim cum periculum effet, ne hoftes locorum opportunitate prærepta elaberentur, & vrbem Brunfuigam, quo tendere illos apparebat, apprehenderent: quo fi perueniffent, Mauricianis magna rei gerendæ erepta fuiffet opportunitas. Hoc nunciauit Henrico Brunfuicenfi Philippus filius, qui primum admiratus non id fieri de quo conueniffet, deinde *Pergamus*, inquit, *& nos in hoftes.* Erat via plana anguftior inter duas vtrinque falebras paluftres: Cumque peterentur hoftes, forte fortuna euenit, vt Dux Henricus cum filiis illo deferretur ac pergeret, cæteri qui fequi eos & ftipare deberent, in paludibus hæferunt, ita diftractis ordinibus &

& ictibus temere delatis, Mauriciani non tam ab hostibus quam a se ipsis afflicti fuerunt.

Paing.

Quoniam autem prælium commissum ad Painium ab aliis aliter narratum esse scimus, studui de iis qui interfuere negocio, rem certo cognoscere, quæ itaque gesta fuit. Princeps Mauricius pridie eius diei quo pugnatum est, literis allatis a Cæsare humaniter & cum significatione singularis beneuolentiæ scriptis statuit finem cœptis imponere, & postero die propius hostes castra mouere. Mane igitur statim ipse sua arma induit, & aliis hortator fuit vt & ipsi induerent, quod diceret, *sibi in animo esse, eo die prælium commissum iri*, id quod tum alius nemo fuit opinatus. Sed productis copiis, nunciatur statim aduentare exercitum hostium. Ibi Dux Mauricius ordines mox instruere, animo alacri & confidente. Sed hostes freti robore exercitus & equitum virtute, ita audacter inuecti fuere, vt cum ab Occasu pergentes & ventum, qui tum procellosus obortus, puluerem densum excitabat, & Solem a tergo haberent, magno incommodo Mauriciani afficerentur, neque a se hoc vlla ratione vlloue conatu possent auertere. Pedites Mauriciani initio conflictus non adfuere. Itaque equites impressione in hostium peditatum facta, illum fuderunt, multis trucidatis, pluribus captis. Inter hæc aliquot equestres turmæ Mauricianorum terga vertere hostibus visæ: quam coniecturam de vexillorum motu illi fecerant. Per eos igitur transuersos a quibus peditatus dissipabatur, hostium equites cum tribus quatuorue vexillis perruperunt, vt profligatis iis quos fugere suspicabantur, se in alios conuerterent. Hoc animaduerso is qui vltimo loco curabat, quamuis hostium tria quatuorue vexilla cerneret, tamen cum vno illis obuiam prouectus fuit, & suos inclamans maximo animo adortus hostes cecidit & strauit. Hoc momento rerum victoria confirmata fuit. Sed per Mauricianos illis (vt diximus) perrumpentibus alia etiam turma hoc conspicata hostium se conuertit. In hanc Dux Mauricius inuectus, cum densi ordines propter celeres mutationes prælii, & loci difficultatem seruari non possent, a tergo vulneratus est. Sed simul vniuersus exercitus hostium aut fusus cæsusque, aut in fugam datus fuerat.

Anglica. Sleidanus l.25. p.801. *Thuanus* lib.13. pt. *Chytræus* libr. 18. pag. 468. Tomo 11.

Hoc anno & in Anglia noui motus extiterunt, morte Eduardi nati annos tum XVI. cum non abesset suspicio veneno illum lento necatum esse. Sed res eum habuit exitum, vt Regina renunciaretur Maria consobrina Cæsaris Caroli; & de illis qui illam remouere a gubernatione conati fuerant, quorum princeps Dudleus Northumbrius, supplicium sumeretur.

P.V. narratio historica vicissitudinis rerum, quæ in magnæ Britanniæ regno anno 1553. acciderunt *in Sebardi Burnetus hist. reform. Angl.* Tom. 2. Part. 2. pag. 147.

Georgius Pr. Anhaltinus. Ioachimi Camerarii vita Georgii.

Hoc etiam anno obiit diem suum Georgius Princeps Anhaltinus, sapientia, virtute, fide, religione præstans. Qui & veritati cælesti consentaneos ritus cum instituit, tum conseruauit, iis etiam in locis vbi antea non vera ratione res administrata fuerat. Quod autem esset ingenio miti & natura clemente, quamuis animus & constantia & fortitudine non deficeretur, a quibusdam turbulentis contumeliis exagitatus fuit, cum illorum dedecore qui sanctissimi Principis famam arroserunt, & Principis ad bonos laude sempiterna.

Sleidanus libr. 25. pag. 803.

Dania.

Victoria ad Painium cruenta parta, Marchio Albertus qui fuga elapsus in ditionem Ducis Erici peruenerat, inde Brunsuigam se recepit. Et rursum equitatu peditatuque contracto, Henrico Duci infestus imminere. Casu autem fratris indicato Duci Augusto, qui in Chersoneso Cymbrica tum aberat, ille paucis post diebus vna cum coniuge in Misniam venit, cum quidem in itinere (vt ferebatur) structas sibi insidias vitasset. Is bello se immiscere inconsultum ratus, ab externa tantum vi vt tutus esset, aliquantulum copiarum earum quas Dux Mauricius coegerat, retinuit: cæteras persolutis stipendiis dimisit. Cum Marchione vtrum reconciliatus esset, an non esset in vulgus ignorabatur. Sed neuter aduersus alterum

rum hostiliter se gessit: & postea cognitum de transactione fuit, quæ neque necessaria, & nimis a Duce successore fratris properata fuisse multis videbatur. Cum Duce autem Iohanne Friderico tractationes habebantur. Sed Marchio Albertus qui rescivisset in exercitu Ducis Henrici sediriones fieri, quod stipendia non solverentur, propius accessit cum suis ad hostium castra, cum multo quidem ille paucioribus, sed & inprimis audacibus, & spe occasionem se aliquam rei bene gerendæ nancisci posse. Verum de improuiso rebus admodum turbulentis accidit, vt illa nocte pecunia afferretur & stipendia exoluerentur, ignorantibus aduersariis. Qui minus sibi prospicientes ita denuo fusi fugatique sunt, interfectis præcipuis ductoribus. Cecidit hoc prælio Clusius Bernerus (hic dissuaserat conflictum) iuratus Brunsuicensis hostis, rei equestris peritissimus, & quo nemo vtiliorem operam præstitit in contrahendis equitibus Marchioni. Hic prouectus in hostium ordines, cum se euadere non posse cerneret, petiit a proximo aduersario, *vt se captum suum esse pateretur;* oblaturus annulum pignus fidei, priusquam ille traderetur, ab altero confossus fuit, traiectus præcordia hastæ cuspide: nam armis munitus non fuerat. Hoc enim factum fuisse narrabatur, quod superiore prælio & ipse captus fidem seruasse negaretur.

Sleidanus libr. 24. pag. 808. *Chytraus* libr. 18. pag. 465. *Hortleder* Tomo 2. lib. 6. cap. 11. 12. 13.

p. 473

Cl. Bernerus.

Interea exercitus Fœderis, cum quo princeps Plauensis esset, vastare non fine magnis suis detrimentis montanam regionem Marchionicam: & receptis quibusdam oppidulis Pabepergensis dirionis, quæ Marchionici occuparant, tandem oppido Curiæ per deditionem & pactionem, vt præsidio discedere armato liceret, fuerunt potiti. Cumque alterum oppidum, in quo & ipso præsidium erat, aggredi vellent, nunciatur aduentare Marchionem cum exercitu, ad nuncium autem incertum tanta trepidatio orta fuit, vt copiæ omnes congregarentur Pabepergæ: quæ res illam ciuitatem maximis damnis affecit, exercitu & ciues compilante, & vicinos pagos spoliante, vt multi occupationem Marchionicam clementiorem fuisse plane loquerentur. Marchionici autem Curiam & alia oppida facile receperunt, Marchionica etiam præsidia ad Mœnum cum aucta tum confirmata, Wurcepurgensem grauiter affligere, & omnia vbique plena esse formidinis & trepidationis. Nobilitate etiam cum sua pernicie diffidente, & conuentus tum agente.

Sleidanus lib. 25. pag. 809. *Thuanus* lib. 12. pag. 359.

Hona.

Quo tempore rebus in Saxonia compositis, cum & Duces Henricus atque Ericus inter se, & Henricus cum ciuitate Brunsuicensi reconciliatus fuisset, ita adducere Henricus suum exercitum in Franconiam cœpit, stipendiis quidem Fœderis. Et proficiscens per ditionem Copurgensem, minaces literas misit ad Ducem Iohannem Fridericum cum quo tamen & ipso postea de certis capitibus conuenit, vt neuter erga alterum hostili deinceps animo esse deberet. Milites Brunsuicenses rapinis tamen postea in illa vicinia aliquantulum grassati fuerunt. Aduentu Marchionis Alberti peditatus & equitatus rursum confirmari: & quædam copiæ accedere ad hostes propius, a quibus occupatum fuit nemine defendente oppidum vnum ditionis Pabepergensis. Eo statim illa manus quam Pabepergæ congregatam fuisse narrauimus, expedita accurrit, & deprehensos tam equites quam pedites extra oppidum partim profligauit atque dissipauit, partim in oppidum repulit. Eo receperunt se vexilla nouem, equitibus plerisque fuga dilapsis. Quibus ad hunc modum gestis Brunsuicensis superuenit, & tormentis admotis hostiliter adoriri oppidum. Ibi præsidium territum suppliciter precari, vt in deditionem acciperentur. Itaque postero die omnes in potestatem Ducis Henrici venerunt. Tunc duobus in vincula coniectis, alii tribuni & centuriones in libera custodia habiti, miles gregarius inermis more militari iure iurando dato, dimissus fuit.

Sleidanus lib. 25. pag. 809.

Coburg.

Marchio Albertus cum ad illum locum, vbi res gesta fuerat, appropinquaret, ex equitibus fugientibus cognitis iis quæ acciderant, in montanam regionem

iter conuertit; atque ibi collectis equitibus circiter ducentis magna celeritate in Franconiam contendit, nocte dieque pergens, & oppressit illo itinere quosdam in sibi ereptis locis, & illorum nonnulla, sed & alia inflammauit. In Franconia autem & arces nobilium quasdam occupauit, & rursum augere equitatum conatus fuit, confluentibus ad eum vndique aliquibus. Quod eo tempore & Albertus Rosepurgius hostis esset Palatini principis & illis in locis expeditiones equestres plurimæ fierent. Aduentu copiarum quas in montana ductas esse retulimus, terror magnus omnibus incussus fuit. Paiereutum statim qui traderent oppidum, obuiam venerunt. Sed Dux Henricus ad Plassepurgam tendere, impediente quidem iter ipsius inopia commeatus: cum pagis circumquaque plerisque omnibus incensis ab ipsis Marchionicis (vt ferebatur) ob hanc etiam ipsam causam maxime stramentorum & pabuli penuria laboraretur, Plauensis Paiereuto occupato, cum nemo oppidum iam defenderet, neque præsidium in illo esset, vt creditum fuerat, recepit Curiam vacuam defensoribus & ipsam. Marchionici autem in Franconia totum fere tractum Ræ̃nanum (ita regio vocatur quæ versus siluam Duringicam extenditur) tenebant, & vastantes & occupantes atque deprædantes omnia. Dux autem Brunsuicensis missis aliquot turmis equitum in Franconiam, & relicto peditatu ad Blasseburgum, cui subiectum oppidum incensum illud quidem a præsidio ita flagrans in potestatem iam Brunosuicensis peruenerat, restincta nonnulla ex parte flamma fuisse perhibebatur ab occupantibus, scilicet vt obsidio arcis esset ipsis commodior. Cumque resciuisset Dux in Saxonia rursum exercitum conflari, & hoc conari atque Marchionem Albertum, vt a suis fautoribus immitterentur populatores ditioni Brunosuicensis, ita Dux cum equitibus circiter CC. per Duringiam ad suos redit.

Ab. de Rasenberg. Bayreut. Plassebürg.

p. 474

Interea nihilominus & Blassepurgi obsidio vrgebatur, & in Franconia copiæ continebantur, quo tempore tandem sententia Imperatorii iudicii lata *hostem Marchionem esse* pronunciauit, recipi adiuuarique vetuit. Ipsum tamen ferebant in Franconia Iudæos passim de illius regionis oppidis, in castra munita ad Mœnum oppido ibi occupato (vt supra indicauimus) captos complures perduxisse, & magnam summam pecuniæ his indixisse. Fama etiam erat quod a familia Fuggeriana mutuum pecuniæ grandis petiisset, quo denegato bellum illis esse denuntiatum. Nemo tamen certo affirmare poterat, ipse ne quoque apud eas copias versaretur, cum alio sese contulisset. Suspiciones autem diuulgabantur aliorum, esse eum ad Cæsarem profectum; aliorum, petiisse Saxoniam, vt nouum equitatum colligeret. Tunc & Palatini nomine equitatus narrabatur contrahi, & fuit hiems peracris.

Albertus bannitus. *Sleidanus* l. 25. p 813. *Thuanus* lib. 12. pag. 161. *Hortleder* Tomo 2. lib. 6. c. 16. 17. 18.

M D LIV.

POstea a Cæsare mandatum fuit iis qui oppidum occuparant ad Mœnum, vt inde recederent, & viciniis Principibus ne vacuam occuparent. Marchionici responderunt, nisi dimissis ab aduersariis copiis se decedere non posse. Rotepurgi autem ad Tuberin de pace tractatum fuit, missis illo a certis principibus legatis. Etiam conuentus Imperii, constitutis qui vice Cæsaris illum haberent, inprimis Rege Ferdinando, procedere debebat. Cæsar quidem filio suo desponsa consobrina sua Maria Britanniæ regina, aduenturus ad conuentum non putabatur, quod negocium haberet vicinius & maius.

Sleidanus l. 25. p. 819. *Hortleder* Tom. 2. lib. 6. c. 45.

Huic Reginæ cum populares, propterea quod Hispanorum dominationem perpeti nollent, cœpissent repugnare, ipsa superior fuit, & postea atrociter sæuiit in contrariam partem, restituta imprimis Papæ Romani veneratione, & obseruatione religionis eius quæ Eduardo regnante mutata fuerat sublatis erroribus falsitatis. Nulli tum generi, conditioni, ætati, sexui pepercit crudelitas arripientium

R. Maria Britannica. *Sleidanus* l. 25. pag. 814. *Chytraus* lib. 18. pag. 472.

pro

pro feditiofis omnes quacunque de re diffentientes. De D. Iohanna de Suffolcide fupplicium capitis fumtum: quæ heroica quadam conftantia fanctiffimo fine vitam fuam claufit: Cantuarienfis Epifcopus Crammerus, & alii multi fapientes, docti & religiofi viri in carcerem coniecti: Epifcopo Vintonienfe Stephano Gardinicio omnia adminiftrante, quæ ad reftituendum ftatum Ecclefiafticæ potentiæ pertinerent: quem vt omnes qui norant, callidum & ingeniofum effe fatebantur, ita malitiæ & fuperbiæ vitio præ cæteris laborare aiebant. De Maria autem ferebatur, incredibili illam cupiditate gubernationis ardere & concipere iam animo, quod maritum habituram fe effe fperaret filium Cæfaris Caroli, totius orbis imperium. Prudentiores autem præuidentes multiplices occafiones mutationum, longe alios euentus expectabant, quam Cæfarianos fibi polliceri apparebat.

Thuanus l. 13. p. 396. *Burnetus* Hiftor. reform. Angl. Tom. 2. P. 2. pag. 175.

Agebatur annus Chrifti MDLIV. Marchio Albertus in occupatum ad Mœnum oppidum, cum alii aliter de ipfius confiliis & itineribus loquerentur, ad fuos venit & cum illis valde hilariter Germanica confuetudine aliquantisper verfatus fuit, etiam de ftipendiis nonnihil perfoluit. Poftea cum pollicitis magnificis discedens, in Saxoniam fe recepit, ac contulit primum ad confanguineos Marchionis. In Salinis etiam apud Epifcopum fuo more conuiuando delicias fecit. Quod autem publicata effet Cæfarei iudicii profcriptio, ne hoc noceret, proferebat literas ab ipfo Cæfare fcriptas, quibus & compellabatur Marchio, vt is qui non modo communiter, fed fingularem in modum tanquam princeps Imperii Cæfari effet adiunctus; & profcriptionem editam effe fciente Cæfare negabatur. Cohortationes tamen additæ erant, vt Marchio permitteret fidei Cæfaris decifionem controuerfiarum omnium, cum promiffis, præftiturum Cæfarem vt ea permiffio Marchioni detrimento non effet. Marchiones confanguinei confiderantes, & quantum calamitatis iam concitatum, & quid in pofterum miferiæ metuendum effet, ftatuerunt pacificationem vrgere: profectique funt Roteburgum Marchio Iohannes frater Ioachimi Principis electoris, & Iohannes Georgius filius. Ac ferebatur Marchio Albertus promififfe, illorum arbitrio fe ftare velle, præftareque quidquid recepiffent. Sed poftea litteræ narrabantur interceptæ, mirifice & veteratorie fcriptæ, vt omnes omnia callide geri fufpicarentur. Illi tamen Principes, qui compofitionem in manus acceperant, ftudere eam perficere, & mittere legatos ea de re ad Cæfarem.

Salina Sax.

Interea & Norimbergæ Herendegeni duo, qui inferuientes Marchioni opera fua capti fuerant, corrupto cuftode elapfi minari omnibus Norinbergenfibus mutilationes corporum, & vitæ interemtionem, & bonorum direptiones. Sed hi non multum damni dederunt, atque paulo poft ambo interierunt. Et fœderis copiæ arce in Franconia Hohelandes purgo per deditionem potiti fuere, præfidiariis militibus cum enfibus dimiffis, ductoribus captis & abductis: machinarum magna copia ibi reperta, & multæ merces illic deprædationibus conuectæ.

Herdegen.

Hohenlandsberg Sleidanus lib. 25. p. 509. *Hortleder* Tomo 2. lib. 6. c. 24.

Marchio autem Albertus in Saxonia nouum militem contrahere, & accerfere Franconicos equites, qui adducente Helifeo Grumbachio (quem Heffelum vocabant) aduenere circiter CCCC. In Saxonicis autem regionibus collecti fuerant ad DC. Hi coniuncti traiecto flumine Albi, verfus Marchiam & Lufatiam tendere. Dux Henricus re cognita ftatim mittere qui illos perfequerentur. Ipfe in fua ditione de neceffariis rebus ad bellum confilium rationemque inire: retineri etiam aduerfa valetudine, cum quidem Marchionicos ad ripam vsque Albidos fuiffet fecutus. Ac fuit vbique magna trepidatio, præfertim in Lufatia & Silefia. Narrabatur etiam fpe feditionis Bohemicæ propius illas copias fuiffe adductas a Marchione Alberto, apud quem exules quidem effent gentis illius.

In

quibus mandaretur, *Ne illam vrbem, quæ ad corpus Romani imperii pertineret, vllus occupare tenereue auderet.* Sed eductis ex vrbe copiis Marchionicis, cum reliqui ciues numero perpauci portas clausissent, hostes Marchionis vrbem quæ illi hospitium præbuisset, vt hostilem adorti ceperunt, & direptam inflammarunt: non considerantes ad illam necessitatem impressione hostili ciuitatem eam adactam fuisse, neque perpendentes quod tam longo tempore miseriæ pati ac videre fuisset coacta. Magister incendiarius ita tam atrox facinus conatus est defendere, vt diceret ac scriberet, aliter ab vrbe abduci militem auidum prædæ non potuisse, & insequendi tum hostem celeritate opus fuisse. Hoc modo vrbs antiqua euersa & deleta miserabiliter, non minima infamia istius calamitosi belli autoribus & gestoribus adiuncta cum multorum etiam externorum detrimento, conflagrauit prid. Id. Iunii Anno 1554. *Francofurti clades.* *d. 2. Iunii.*

Marchio Albertus exercitum ad vrbem trans fluuium traduxerat, & aduersum illum processit in ditionem Papebergensem tendens; famaque erat sparsa hoc eum agere & conari, vt reliquis vastatis ac spoliatis transiret ad Gallum. Existimabatur in exercitu habere equites mille, peditum vexilla XX. Sed cum non longe a nemore quod Stagerium vocant, abesset, ostenderunt se cohortes aliquod equitum, ad quas ille instructa acie cum suis recta perrexit. Sed cum propius accessisset, cognouit longe se copiis aduersariorum superari. Itaque statim equitatum abduxit, qui dilapsus huc illuc, cum ipse Mœnum transiisset, facile euasit. Sed pedites omnes, non paucis interfectis, vna cum machinis & impedimentis in potestatem hostium venerunt. *Staiger-Wald.*

His gestis post paucos dies arx Blasseburgum Regi Romanorum tradita fuit, cum defensores iampridem penuria necessariorum ad victum laborare cœpissent. Puteus profundissimus est in arce: hunc placuisse aiebant iniecto aggere & materia corrumpi, vt occupatoribus hoc nomine minus vtilis esset arcis possessio. Et milites quidem rem aggressos esse, sed non perfecisse. *Blasseburg.* *Sleidanus l. 25. pag. 813. Hortleder Tomo 2. lib. 6. c. 25.*

Eodem tempore etiam Cæsaris Caroli declaratio & assertio proscriptionis publicata fuit, hostis Marchio sine omni ambiguitate appellatus, & adiuncta mandata ad ordines Imperii, *Ne quis illum reciperet, & vt vicini persequerentur:* At ille elapsus vt diximus (nihilosecius nouos delectus habere, & locum vbi conueniretur assignare. Brunsuicensis autem Dux suis copiis imminere illi vndique, & conturbare consilia & impedire conatus. A quibus etiam ferebatur Comiti Alberto, non desinenti dissidiorum causas serere, nonnihil damni fuisse inflictum, cum propius adductæ in Magdeburgensis Præsulis territorio illæ versarentur. Ac erant qui Salinis etiam ab his periculum esse suspicarentur. Ferebatur autem Marchio apud gentiles Principes delitescere, & occultis machinationibus instaurare bellum. Interea Cæsaris nomine Lassarus Suendius hoc agebat, vt copias quas Brunsuicensis coegerat, Cæsar in sua potestate haberet: a quo iam apparatu ingente exercitus complures contracti, aduersus Regem Galliæ duci, & res violenter geri. *Hall.*

p. 477 In Franconia autem fœdere coniuncti, qui rebus asperis & duris coniunctionis fidem mutuam præstitissent, irasci vicinis, quibus similiter vt ipsis pacis publicæ conseruatio & defensio vicinorum fuisset mandata, quod a communitate belli se separauissent. Mortuo enim Præsule Eystetensi Mauricio, successor ipsius Eberhardus gente Hurnheimensis, bellum cui ille se immiscuisset, pro sua parte prosequi noluit. Magister autem Ordinis Teutonicæ militiæ aliis modis elabi, & negotiorum difficilium atque periculosorum societatem fugere. Vrbs autem Rotenberga ad Tuberim, quod aliquando Marchionem Albertum patronum more & iure adoptasset, credebatur illius rebus fauere, & ferebatur commeatus interceptus, quem ad illum deportari iussissent. Ab his igitur Franconici confœderati multas *Rotenburg an der Tauber.*

desertiones sane graues exigere, & nisi illæ persoluerentur, vastationem agrorum minari. Ac Rotenburgenses quidem numerasse pecuniam non paruam aiebant. Eystatensi autem a Duce Bauariæ Alberto pendere aliquid, interdictum fuisse. Prudentes quidem inter eos qui vincere iam videbantur, hoc successu non nimium lætari, quod animaduerterent ex his euentis maiorem dissipationem Reipublicæ existere necesse esse, & aliter fieri non posse, quin omnibus modis lacerata illa aut seditionum perpetuis motibus iactaretur & mutuis iniuriis ac viribus conficeretur, aut in vnius tandem potestatem deferretur. Cum autem tanta esset & animorum acerbitas & voluntatum alienatio, neque quisquam rebus laborantibus subuenire posset, & illa iactata libertatis assertio iam dudum in seruitutem & exitiosam oppressionem deferretur; optandum interdum videbatur, vt non inclementissimum dominum Germania tandem sortiretur, cui adhuc incolumi vtrumque aliqua parte pareret, & a quo salus ipsius conseruaretur. Sed redeamus ad rem. Victores in fœdere tandem iis a quibus destituti viderentur, multatis & coniunctione renouata, iis qui Marchioni Alberto inseruiissent diem dixerunt, ad quem Vorchemii apparerent, & se purgarent. Etsi autem sine querela hoc negotium geri non potuit, tamen clementiam vsurpatam esse constabat, quod & ipsum erant, qui reprehenderent: præsertim cum Blassepurgum non destrueretur, vicinis quoque optantibus remoueri metum arcis illius. Ea res differebatur, quod arx quam familia Marchionum ad illius domus principatum ante alias pertinere affirmaret, nisi re deliberata accurate, non videretur esse demolienda. Albertum Marchionem non quiescere, satis constabat, ipse quidem latebat, & modo in Germania conspectus esse, modo ad Regem Galliæ transiisse ferebatur. Sed factio illius aperte ei fauere: alii quidam occulte fouere parteis ipsius odio & inuidia aduersariorum, qui non aliter quam per contumeliam *Sacrificuli* & *Mercatores* appellabantur, quasi non ordines Imperii & ipsi, aut ita mutilari Teutonici nominis veluti corpus parua res & contemnenda esset.

Forcheim.

Pfaffen-Kauffleut.

A Fœdere tum aliquid copiarum dimissum fuit. Sed & Cæsari placuerat, & pericula ipsis adhuc impendentia monebant, vt præsidiarium exercitum retinerent. Nam sollicitari indies resciscebant equites & pedites diuersis in regionibus, & iam adeo quosdam aliquid recentium copiarum conflare. Equorum numero Talbiccius quidam Bestualos & Hessos excitans, a Philippo Lantgrauio repressus fuit. Cum autem exhausti essent fœdere coniuncti immodicis sumtibus diuturni belli, authoritate & nomine Cæsaris postulatum fuit, vt Teutonici Imperii tribus illa præsidia collata pecunia alerent. Eam ob rem in Saxonia Guterbocci & ad Rhenum in Vangionibus conuentus haberi.

Guterbock *VVorms.* *Sleidanus* libr. 25. pag. 819.

Interea Rex Galliæ infestus imminere Belgico. Quapropter Carolus Cæsar exercitum contra illum educere coactus, Namurcam ad Mosam castra posuit. Ceperant autem Galli oppidula quædam & munitiones in illa vicinia. Sed cum Philippus Caroli filius princeps Hispaniarum in Angliam classe viris & pecunia iustructa delatus heredem (vt tum habebatur) regni Mariam duxisset vxorem, & Hispani militis maximam partem Carolo transmisisset, Galli retro cessere omnibus ferro & igne qua iter facerent, vastatis. Eos Cæsar Valentinam vsque insecutus, si occasio se offerret, prælium commissurus esse credebatur. Detrimenta ab vtrisque accepta esse constabat. Sed paulo gloriosius ambo de suis rebus locuti fuere. Carolus in finibus territorii sui & Galli veteres quasdam munitiones instaurauit, & equestres copias Germanicas retinuit, cæteris partim dimissis, partim in Angliam transmissis.

Sleidanus libr. 25. pag. 826.

Iulii die 19. 25.

Valentiennis.

Multa prodigia rursum hoc anno nunciata sunt. Conflictus in aere visi, & strepitus auditi in Norico multis locis. In Silesia cælum ardere nauigii specie & arcus cælestis conspectus inuersus. Teterrimum autem id, quod constabat sanguine pluisse copioso in vicinia Sueuiæ. In Italia etiam res a Cæsarianis feliciter p. 478

Prodigia.

gestæ

gestæ fuerunt, funditus deletis copiis iis quas Petrus Stroza ad liberandos obsidione Senenses contraxerat. Fertur re nunciata Pontificem, cum forte apud illum diuersarum partium Cardinales essent, aliquantisper conticuisse: mox composito ad seueritatem vultu dixisse; *se dolere cum dolentibus & lætari cum lætantibus: aliis enim gratulari victoriæ successum, aliorum infortunis cladem deplorare.* Qua simulatione & ioco non tempestiuo admodum neque vrbano vsus esse putabatur. Sed Turcica classis eodem tempore populata fuit oram Appuliæ, & in Pannoniam excursionibus sæuitum. *Italica.*

Marchio Albertus, qui iam nusquam tuto consistere auderet, quamuis & consanguineos multos in Imperio haberet, & plurimorum fauore subleuari videretur, quod nemini confideret, ita vagabundus in loca vicina Galliæ peruenit; Lotharingiam iam vocant: olim fuisse *Tulingi* putantur. Interea actum a Fœdere fuit de contributione ad pacem publicam tuendam; quod cum proscriptus esset Marchio Albertus defensionem iam communem & impensas pares fieri ab ordinibus existimarent. De hoc cum a conuenribus regionum, in quas Imperii corpus diuisum est, deliberationes susceptæ essent, placuit Francofurti ad Mœnum principum legatos congregari, & ea de re aliquid statuere. Id cum factum fuisset Saxonicæ regionis conuentu refragante, decreta tamen contributio fuit obligatione dura confœderatorum sed necessitas - - - Misit ad conuentum Francofurtensem Marchio Albertus puerum cum litteris variis atque multiplicibus, ita audacter & confidenter atque etiam minaciter scriptis, vt vires quidem & potentiam illius fractam esse, animi ferociam & robur remanere pristinum appareret. In iis & significatio diffidentiæ manifesta inerat, & quærelæ violatæ fidei & promissorum: tum conuicia & contumeliæ tam in mortuos quam viuos, atque etiam minæ admiscebantur. Nunquam autem aduersarios aliter quam cognomentis probri & conuicii appellabat. Id prudentibus & bonis tum maxime miserabile & indignum visum fuit, Principem in Imperio non postremi loci talia scribere, & ea referre quæ & turpiter facta quædam, & quorum culpa ante oculos esset. Tum ea legi, narrari, cognosci aliis applaudentibus, aliis ridentibus, aliis contemnentibus: cum tamen vniuersum nomen Germanicum & Imperii maiestas, & dignitas publici status vehementer infamaretur. Ipse Marchio præ se ferre etiam atque profiteri, in omnium vicinarum nationum linguas translata illa se esse diuulgaturum. Rex Galliæ & ipse litteras illo misit, quibus a se amoliretur suspicionem subleuati a se Marchionis, aut contra vllos in Imperio instructi: se tamen misericordia moueri narrabat afflicti indignum in modum contra pactiones & pollicita, quibus ille fidem habuisset. Quibus manifeste criminabatur illas actiones reconciliati primum ad Metas Marchionis cum Carolo. *Sleidanus lib. 25. pag. 816.* *Lotharingia.* *Circuli.*

Fuit & Blasseburgum tandem suffossum & disiectum, comperta re quod arx illa ab antiquo familiæ Marchionicæ non fuisset, sed quodam tempore & certo casu acquisita. Atque eodem tempore literis Cæsaris accersiti fuere ad solemnem conuentum Imperii omnes Ordines, & præcipui imprimis, iussique Augustam quamprimum se conferre, quo Rex Ferdinandus iam proficisci dicebatur. Hic annus Christi fuit M D LIV. & tempus Autumni. Ante quod difficultates non modicæ oblatæ fuere sociis in dimittendis copiis, quarum opera in bello Marchionico fuerant vsi: Nam & multa superbe hæc loqui, & facere insolenter & iam etiam ad vim & iniurias concurrere. Atque putabatur Dux Henricus commodi priuari procuratione non parum tunc oneris & detrimenti his imposuisse atque - - - Sed tandem solutis maxima ex parte stipendiis, & dimisso exercitu impendiis & maximis incommodis sociorum, in Germania latrocinia passim exerceri, inque præstandis itineribus tutis minus esse diligentes plerique Principes. Et Marchionem Albertum Rhenum denuo transiisse pro certo ferebatur, si quid conflare noui *Sleidanus l. 25. pag. 830. 836.*

exercitus, aut saltem si conciliare peruincireque aliquos ex ductoribus sibi suisque rebus posset: in quo ipso non etiam nihil perfectum esse credebatur. In reliquis autem debitis dissoluendis vehementer laboratum fuit a sociis & intolerabilia P.479 onera tributorum imposita subditis, omnibus adhuc etiam rebus incertis, cum in Germania Marchio Albertus fuisse crederetur, & in Gallia paulo post conspectus esse perhiberetur. Conuentus autem non procedebat, ad quem Francofurtenses deliberationes de pace publica reiectæ essent. Et in Franconia passim sæuire pestilentia, & penuria esse victus, & omnia plena difficultatis maximæ: cum iam Annus.

M D LV.

Anglica. Sleidanus libr. 25. pag. 828.

INciperetur & inter Cæsarem ac Regem Galliæ tractari de pace dubium non esset. In Anglia autem filius Caroli Philippus rerum iam potiri, at accersito Cardinale Polo, regnum cum Romano Pontifice reconciliatum, & rursum iuri ditionique illius subiectum fuit & cætera studiose ad restituendum vbique pristinum statum acta.

Sleidanus pag. 831. Naumburg.

Augustæ quædam capita de quibus tractaretur, fuerunt proposita. Principes eo pauci accessere. Etiam Naopurgi in Thuringia conuentum fuit de fœderibus hereditariis familiæ Saxonicæ, Marchicæ & Hassicæ. Sed eodem venerunt & alii Principes. Ferebantur autem cum alia falso quidem omnia tum quiddam strui aduersus Ducem Brunsuicensem Henricum. Ea est enim audacia hominum, vt quidquid suspicantur, vel metuentes vel sperantes, id loqui etiam non dubitent.

Antuerpen.

Etiam Antuerpiæ fuit tumultuatum, & introductæ a Lazaro copiæ sedarunt turbas, deque aliquibus supplicium sumtum, & magnæ pecuniæ exactæ fuere. Ex conuentu Naopurgum litteræ missæ sunt accuratæ ad Cæsarem & Regem, cum significatione quod ad dissipationem maiorem prohibendam in scriptum Confessionis Augustanæ consensum esset. Omnibus autem in rebus opera subiectissime offerebatur Cæsari & Regi.

Sleidanus pag. 838.

Interea Rex Gallorum omnia moliri, quibus Cæsari noceretur, & in regione Pedomontii occupare quædam loca quæ a Cæsarianis præsidiis tenerentur: & capto Como Mediolanensibus metum incutere. Et tum vrbem munitam esse constat, quod ante factum non esset. De pace aut induciis nihil potuit perfici inter Cæsarem & Gallum.

Sleidan. p. 840. Thuanus libr. 15. p. 458.

Cum Augustanus Conuentus lentus haberetur, & consultaretur tum de pace in Germania constituenda, nuntiata fuit Iulii III. mors & post hanc Sebastiani Moguntini Episcopi. Venerat autem Augustam legatus Cardinalis Moronus, qui statim nuntio de morte Iulii accepto, Romam properauit reuerti. Eodem excurrit & Cardinalis Augustanus, testatus solenniter se nullam tractationem de Religione contrariam iis, quæ iuratus esset Papæ & Cæsari, approbare approbaturumue esse.

Chasteau Thierry.

Marchio autem Albertus, qui ad Castellum Diterichi visus esset, Parisios ferebatur perrexisse, & cum Rege collocutus, inprimis iussus esse nullum ordinem Imperii oppugnare, sed vni Cæsari hostem se fore perpetuo promittere. Atque in Italiam cum copiis eum missum iri plerique suspicabantur, quod minus confideret Rex Alberto, si in Germania exercitum ductare pateretur. Repudiaret autem insolenter & superbe omnes conditiones pacis Marchio omnibus temporibus: vt appareret eum in pace & quiete viuere non posse; cuius maxima vel vnica potius esset voluptas, tam se quam alios affligere belligerando.

Alberti animus & mores.

Cumque Ducem se esse & haberi cuperet, neque exercitus vnde aleretur pecunia suppeteret, semper quærenda erat belli alicuius occasio; quam animo auidissimo arripere solebat, simul etiam indulgens odiis erga aliquos, aut gratificans beneuolentiæ cupiditati. Erat autem Albertus is, qui spem spe inuolueret, & successu quidem efferretur, detri-

detrimenta autem farcire nouis femper conatibus ftuderet. Itaque & vincendo pergebat, & victus non fciebat quiefcere, fed vnus hic erat ardor animi, nocere aliis & turbare, nil curans fi ipfe quoque damnum faceret & exagitaretur. Nemo enim hoc vnquam vel minus interrito animo bella geffiffe (ideoque & militibus carus erat) vel minus confulto quidquam egiffe facile reperietur. Erant autem eo tempore in Anglia res non turbulentæ illæ quidem, fed nondum prorfus certæ; quod quia Regina grauida effe diceretur, Cæfaris filio non placeret imponi coronam Regni, donec coniux peperiffet.

His temporibus fama fparfa Ducem Henricum fe pro electore Saxonico gerere, & titulos illos vfurpare, venit ipfe ad Auguftum Dorgauiam, & illi hoc nomine fatisfecit excufatione fua: cum quidem non effet ignotum Augufto, quod Dux Henricus religionis nouæ crimen intenderet Augufto, & huius quafi caput eum appellando inuidiam conflare conaretur. Sed familiariter Dorgauiæ collocutos inter fe hos effe conftabat, & hilariter ibi peractum ab Henrico diem vnum. *Torgau.*

p. 480 In Saxonia apparatus fuere rurfum maximi, cum Cæfariani Duces equitem & peditem contraherent; Atque fama diuulgabatur, contra Regem Gallorum illo exercitu Cæfarem effe vfurum. De cuius tamen valetudine ita loquebantur, vt neque corpore illum neque animo fatis firmum effe plerique affirmarent. Auguftæ autem & mors Papæ, & Moguntini deceffio, inchoata negotia repreffit, cum quidem in diffenfione Ordinum illa fatis impedita & difficilia viderentur: præfertim Rege Ferdinando tum id agente, vt ea de quibus aliquando cum Mauritio Electore ad Danubium tractatum effet atque conueniffet, refcinderentur, tum referente de aliis nonnullis fufpiciofe, præfertim iis quæ ad cultum religionis pertinerent. De quibus quafi præiudicia facta in regno Bohemico, eiectione de multis locis facerdotum coniugum, non parum terrebant aliorum principum animos: & videbatur fane prudentibus illa res alieno tempore fufcepta atque gefta: Et Maximilianum Ferdinandi F. fignificaffe ferebatur, fibi illa non probari. Itaque ea vndique confufio atque implicatio confultationum & deliberationum fe oftendebat, vt non appareret non modo profperi euentus fpes, fed ne ratio quidem exitus vlla, vtque metuerent prudentiores, ne erumperent illa diffidia & ex alienationes, quibus Imperii Germanici & ftatus Reipublicæ quafi nauis adhuc procellarum & fluctuum fæuiffimos impetus fuftinens, tandem difiecta & fracta interiret. De cuius calamitatis tempore vetera memorabantur vaticinia, cum quafi corpus Imperii deftitutum veluti capite, diffluere atque vacillare cerneretur. Eaque cum minarentur externorum vim & dominationem, qui animum negotiis intenderent, ii magnopere perturbabantur formidine irruptionum Turcicarum, quorum maxima potentia tam vicina & irritari & allici videretur: tantum abeffe intelligebatur, vt ad refiftendum graffationi illi confilia inirentur. *Bohemica.* *Turca formidabilis.*

Sed actiones Auguftanas magis collufiones effe contra communem vtilitatem, & de priuata potentia, vel etiam elufiones confiliorum & rationum de pace & tranquillitate publica, quam fideles atque finceras tractationes de falute & incolumitate patriæ tuenda, & inftauranda dignitate atque exiftimatione antiqua, declararunt, ea ipfa quæ relata, propofita geftaque fuerunt; omnia refpectu eius quod quifque fibi promitteret commodi, moderante aut commouente odio erga alios aut cupiditate vindictæ incitante, aut impellente dolore, aut agitante inuidia atque malitia. Quo autem fcilicet impedimentum inferretur progreffioni ad aliquem in confenfu euentum profperum, Georgius Fridericus Marchionis Georgii optimi principis F. confœderatos Francicos acerba oratione coram Rege primum, deinde palam coram Ordinibus Imperii accufauit, quafi ab illis vim & iniuriam perpeffus effet. *Auguftana actiones. Sleidanus pag. 448.* *V. Id April.*

Hoc anno & Coloniæ Agrippinæ, propter libertatem concionum quarundam, res turbulentæ & commota ciuitas fuit. Sed & repentinus & temerarius tumultus magis muliebri ſexu quàm virili concitato, & ſedata omnia ſtatim fuere.

Marchio Albertus cum audiiſſet aliquos Auguſtæ conueniſſe, illuc ſtatim litteras miſit ſatis minaciter ſcriptas, quibus expoſtulauit cum Ordinibus Imperii de neglecta reſponſione ad litteras ſuas miſſas Francofurtum. Cum autem aliæ tractationes non procederent, illa negotia de bello Marchionico in manus ſumta & tentata compoſitio fuit. Cum quidem fœdus ad accuſationem Marchionicam grauiter & copioſe reſpondiſſet, & falſo in ſe pleraque conferri demonſtraſſet, denique cognitionem & deciſionem vniuerſam permiſiſſet ordinibus Imperii, venerunt tum quidam fide publica Auguſtam, quorum opera præcipua in bello Marchio Albertus vſus fuerat: Atque id agebatur, vt ira Marchionis Alberti pecunia placaretur. Quod prudentes (quamuis omnes fere Alberto propter indolem virtutis bene cuperent, & illam aliis rebus elucere optarent) exempli tamen cauſa quorſum euaſurum eſſet verebantur, ſi mercedes ſeditionibus & vaſtationi patriæ tribuerentur, quibus in poſterum periculum eſſet, ne cuiusuis audacia & improbitas euocaretur, & hæc via demonſtraretur ſceleri atque furori turbulentorum & inquietorum, quorum indies numerus augeretur. Sed præponebatur omnibus honeſtis conſiliis & veris cupiditas pacis & tranquillitatis in præſentia, tametſi prudentiores firmi nihil aut certi ſibi pollicerentur. Erant autem res difficiles vbique. Nam & Cæſar cum Gallo duriſſimo bello conflictabatur, & quia illud trahebatur, detrimenta accipiebantur vtrinque maiora, terra ſimul atque mari. Magis tamen p.481

Fortuna Cæſaris.

comperiebatur victoria quaſi fauere Cæſari, & fama Gallicæ coniunctionis cum Turcis erat inuidioſa. Receptis autem Senis magnopere exiſtimatio Gallici nominis in Italia fuit diminuta. Non tamen parum odii exactionum aſperitate & inclementia aliis in partibus, gubernationi Cæſarianæ contrahebatur. Et in Britannia ſtatus is non erat, cui poſſet aliquis confidere: præſertim falſo rumoribus ſparſis de Reginæ partu, quam ne grauidam quidem fuiſſe vnquam perhiberetur. De Cæſare autem ea ferebantur, vt neque nulla, neque præclara ſpes de actionibus illius in poſterum conciperetur. Sed ita res erat, vt ſapientes neque felices ſucceſſus de longiore vita Cæſaris promittere Reipublicæ auderent, & ad cogitationem mortis illius vehementiſſime animo perturbarentur: quod omnes calamitates quaſi impetu facto deinceps erupturas eſſe metuerent, vel potius præuiderent. In Germania autem tanta erat animorum alienatio, tanta occultatio callidorum conſiliorum, & ea cupiditatum indulgentia, & neglectus rerum communium, ſtudium priuatarum, ut nemo in illa quæ & agi & moueri cerneret intuens, non imminentis exitii ruinam horribilem pertimeſcere cogeretur.

Sleidanus pag. 840. Thuanus lib. 15. p. 461.

In mortui autem Iulii locum ſurrogatus fuit Marcellus ſecundus, qui pontificatu functus dies XXI. deceſſit & ipſe, cum medicamento vſus fuiſſet, de quo plurimorum ſpes bona fuerat, qui & doctum virum & amantem veritatis eſſe arbitrabantur. Huic ſucceſſit Theatinus Cardinalis familia Caraffa patria Neapolitanus, appellatus Paulus IV. ætate ſenex, magis ſuperſtitionum quam religionis ſtudioſus: a quo familiam inprimis magni fieri ferebatur quorundam qui Ieſuitæ vocari vellent, quaſi Chriſtianum nomen parum eſſet inſigne. Atque hæc ſecta eos habuit, qui in Germania turbas graues commouerunt, & patefactos errores defendendo aut pingendo impediuerunt correctionem, & vaſtarunt multis in locis Eccleſias. Hic Auguſtam miſit Epiſcopum Veronenſem, primum ad regem Ferdinandum, & vt cognoſceret quid ibi gereretur. Qui poſtea tendens ad Regem Poloniæ, literas ex itinere ad certos principes miſit, quibus vehementer queſtus de conſiliis & actionibus conuentus Auguſtani, quod ea ad euertendam pontificiam

Paulus IV. Pp. Ieſuitæ.

potentiam

potentiam atque dignitatem susceptа essent. Sed Augustæ nihil (vt diximus) constituebatur, & iam dimitti qui conuenerant, & indici alter dies nouo conuentui, qui haberetur proximo anno Ratisbonæ. Incurrebat autem in dicta facetorum Calendarum dies, vt iocantes *ad Calendas Græcas conuentum habitum iri* dicerent: quod sæpenumero dies conuentuum Calendæ præfinitæ essent, & nihil fere vnquam deliberatum, quo miseriæ & laborantibus rebus patriæ subueniretur. *Cal. Martii.*

Hoc anno nupsit Iohanni Friderico Iohannis Friderici F. Saxonum Duci vidua Mauriciana, Philippi Lantgrafii F. quæ illo in matrimonio non diu superstes vixit. Et multa portenta atque prodigia nuntiata fuerunt: atque erupisse in lacu ad Vinariam cruentas aquas constabat. Etiam stillæ cruentæ in foliis arborum, & super recente materia visæ, & pluisse sanguinem in Bauaria nuntiabatur: & partus monstrosi hominum & pecudum editi. Inter quos cognitum in Duringia ignem ardentem cum sonitu expulisse fœtum muliebrem ex vtero matris, fœtu ita adusto vt exanimum obstetrix acciperet, & ipsa quoque flamma erumpente læderetur. Qua re testata plerique omnes singularem in modum fuerunt perturbati, cum nihil simile audisse aut legisse recordarentur, atque ideo euentus mirificos & prius incognitos consecuturos esse ominarentur. *Sleidanus pag. 842.* *Prodigia.*

Marchionem Albertum in Gallia ad Regem venisse, non ignorabatur: etiam quid ab hoc illi penderetur, narrari. Nonnulli quoque ab eo profecti ita se dimissos esse aiebant, vt quos diutius alere ob tenuitatem stipendii non posset. Sed nihilominus paulo post tamen dictum, in Germania eum versari, & manifeste apud cognatos Marchicos diuerti. In Saxonia autem tum non tam bellum apparabatur, quam comparabantur copiæ, & concursabant ductores & loca vbi milites conuenirent, designabantur. Denique quasi in corpore parum sano, turgida res erat. Hominum autem sermones erant liberrimi, vel petulantes potius & effrenati: cum quibus & vita atque mores consentiebant, disciplina vniuersa labefactata atque dissoluta. Odium vero ingens premebat fœdus Francicum, & in his
p. 482. maxime ciuitatem Norimbergensem: vt audiuerim sæpe mirantes quosdam, quæ caussa esse videretur, vt cum in aliis nefaria scelera quæ essent ita atrocia & manifesta, vt neque inficiando negari, neque excusando defendi possent, vel inuenirent tamen approbatores, vel carerent certe iis qui odissent & execrarentur; sola illa ciuitas neque in veris & minime dubiis vllorum fauore subleuaretur, neque in ambiguis & obscuris beneuolentiam, neque omnino in maximis calamitatibus & indignissima fortuna misericordiam & humanitatem, debitam communi conditioni non modo gentis & nationis, sed naturæ & generis experiretur. Atque animaduertebatur, quam esset nocens & mala atque plane cæca res, Inuidiam & Odium. Non studio affligendi illam ciuitatem compertum est neque suæ famæ aliquos pepercisse, neque facultates respexisse, & suam salutem, dignitatem, fortunas non dubitasse proiicere, opinione concepta, posse aliquo se detrimento ciuitatem illam afficere, & lædere incolentes. Hæc alii cernentes vt non augerent adiuuando, tamen dissimulando & conniuendo alienam insolentiam confirmabant ac fouebant. Etsi autem videbant quidam, ad quæ incommoda via aperiretur, tam audacia quam incuria ista, & quid in re esset miseriæ atque mali; tamen indigne hoc maxime ferebant, non admoneri singulos de iis, quæ aliis gentibus atque nationibus accidisse scimus, quid ab huiusmodi consiliis & actionibus sibi quisque sperare aut metuere deberet. Sed nimirum vera est sententia veterum; *Fatales euentus euitare, non esse in hominis potestate.* Quos autem nos qui Christiani perhiberi cupimus, fatales euentus esse sentiamus, de eo nunc differendum non est. Non enim ita loquuntur de his, vt quidam veteres docti illi quidem, sed expertes cognitionis veritatis cœlestis, cuius interpres est filius Dei. Sed ea, quorum caussæ studio & opere humano collectæ fuerunt, cum Deus euenire vult atque iubet, explicari *Noriberga Fortuna.* *Inuidia malum.* *Fatum.*

oportere

oportere scimus, & in eo sibi plerunque aliqui qui corripiuntur, autores malorum esse cernuntur; cum nihilominus ira Dei & vindicta Iustitiæ deprecando & resipiscendo vel auerti vel certe leniri posset. Sed ista (vt aiebam) in præsentia disputando exquiri alienum. Ea quidem erat corruptio vel exterminatio disciplinæ militaris & antiquæ seueritatis, vt quacunque copiæ ducerentur, ea latronum sæuitia grassaretur: neque intererat quidquam, pacatæ essent regiones an turbulentæ, & eodem loco habebantur hostes, & qui defendi deberent, quem morem adducti externi milites in Germaniam introduxerant. Sed hæc ipsa licentia totam vitam corrupit, vt iam omnibus in rebus & partibus homo nil putaretur, qui aliquid clementiæ & humanitatis vsurparet: vtque is ignauus, futilis, nihili perhiberetur, qui non & verbis ferox, obscenus, maledicus, & factis audax, iniustus, crudelis esset. Omnibus etiam partibus educatio puerilis inter hæc deprauabatur, vt & ornatu & victu & reliquo vitæ cultu tenera ætas ad leuitatem & turpitudinem, ad scelera atque impietatem præpararetur.

Disciplina labens.

Hoc anno & Albertus Mansfeldius cum Henrico Brunosuicensi in gratiam rediit: cumque ad illum accessisset, perhumaniter acceptus fuit. De quo plerique coniecturam faciebant, spem instaurandi belli fuisse ereptam inquietis, fœdus antem Francicum promisit, se traditurum esse omnia loca erepta Marchioni Alberto, in potestatem & manum Cæsaris, deque sua possessione abiturum Calend. Decembris: ac deliberatum fuit de Præfecto, cui illa gubernanda committerentur. Marchioni autem ipsi copia facta est fide publica apparendi coram conuentu Imperii ad diem huius, ita quidem & proscriptio nihilominus duraret, nisi transactum fuisset. Atque tum Fœdus equites quosdam externos bene onustos stipendiis & rapinis dimisit: & nonnulli securis animis iam esse, & ad superbiam atque fastidia pristina reuerti: neque fere illi quærere aut consulere, quo pacto vel ad Deum bonam spem habere, vel hominum studia sibi conciliare possent. Hoc modo agebatur, vt repertis nouis nominibus pecuniæ conflaretur aliquid; quod onus cum in mediocres deuolueretur (vt fit) & afflictæ ciuitates, grauissimæ & variæ querelæ commotæ fuerunt. Semper autem accidit, vt tributa quæ singulariter exiguntur, neque summis & opulentissimis neque infimis & inopibus magnopere molesta sint. Illi enim a se detrimenta amoliuntur, aut hæc non sentiunt: hi quid conferant, aut quid ipsis adimatur, non habent. Ita quemadmodum in Homerico prælio, qui inter hos medii sunt, omnem acerbitatem & miseriam compilationum perpetiuntur atque sustinent. p.483

Exactiones.

Augustæ quemadmodum diximus, ita fuit conclusus conuentus, vt indiceretur dies alterius. Rex Ferdinandus festinauit tum discedere, cum ad Pontem Oeni ditioni suæ illis in locis subiectos conuocasset: atque putabatur inde in Austriam perrecturus esse. Discessum autem ita fuit Augusta, vt de quibusdam inter Ordines conueniret, de quibusdam minus, partes quidem vt his aliquot annis, erant præcipuæ duæ; vna quæ antiquam (vt vocabant) religionem se tueri dictitarent & vellent appellari Catholici: Altera aduersatrix quædam errorum superstitionisque, & emendatrix. Hæc ante bellum, quo Cæsar Carolus Germaniam domuit, aliud nomen habuerat ab eo quod decretis conuentuum se non assentiri publice & solenniter testarentur. Tunc *Augustana confessionis approbatores* nominabantur. Ita igitur tum conuenit, vt vtraque pars tuta esset, *Ne qui alteris posthac quidquam eriperent: vtque in eo statu quo iam essent, omnia conseruarentur. Si qui confessionem Augustanam amplecti vellent, ne id fama ipsorum maculam inureret: ecclesiastica tamen dignitate & opulentia, si qua forte præditi forent, hoc facto vt priuarentur.* De hoc alii aliter & loqui, & sentire, & sperare quoque. Nam erant qui sibi hinc quietem pollicerentur, alii hæc nouorum dissidiorum caussas complecti verebantur. Mirum autem nonnullis videbatur, nunc quodammodo permitti neque improbari eius vitæ & persuasionis professionem, propter quam &

Catholici.

Protestantes confessionistæ.

Pax religionis.

& maximæ turbæ excitatæ, & grauissimæ simultates susceptæ, & atrocia facinora perpetrata essent: cum nunc quoque multis in locis illa damnaretur & in ea perseuerantes horribilibus suppliciis afficerentur. Neque aliter arbitrabantur, quam maiores motus breui consecuturos esse, & imminere Reipublicæ repentinam mutationem.

Inter Cæsarem & Gallum non quidem bellum esse desierat, sed minus acriter gerebatur; cum quidem de pace tractationes non intermitti dicerentur. Albanus copiis in Italia præfectus, ad Taurinos Gallis appetentibus Insubriam obstabat. Florentinus autem copias habebat in Hetruria: Ac Paulus Pontifex propter quædam pericula & ipse exercitum conscripserat. Itaque Italia bellis tum & apparatu bellorum, iisque quæ comitari consueuerunt, fame & pestilentia miserabiliter vastari. Cum ne Turcica quidem classis cessaret tentare littora Apuliæ, & in Corsica duæ adhuc vrbes maritimæ tantam vim & impressionem illorum tolerarant. A portu Herculis recesserant, detrimento accepto virtute militum Germanorum, quos in itinere paucos pluribus resistendo in naues Turcicas copias repulisse constabat. Atque affirmabatur fœdus ictum esse inter Turcam & Gallum, cuius & hoc caput memorabatur; *Munitiones occupatæ vt in potestate Galli essent: præda tam hominum quam aliarum rerum Turcis cederet.* Aliqui narrabant, Paulum etiam Pontificem esse conscium atque participem huius conuentionis. Nam & familia huius exul, & ipse esse patria pulsus ferebatur, vt odisse Cæsarem eum nemo dubitaret. Se autem Gallo fauere tum declarauit, afflictis quibusdam qui Cæsariani essent, & inter eos Cardinalibus quoque. Fratris autem filium educatum in castris, & qui vitam militarem ad eum vsque diem duceret, Cardinalem creauit, & sibi legatum Bononiæ præfecit.

Italica. *Thuanus* lib. 15. fin.

Venit sub Autumni tempus ad Carolum in Belgas Philippus Princeps Hispaniarum, relicta Anglia, & hac coniuge, quam partus spes frustrata esset. Spargebaturque fama, tympanitide illam laborare, quem morbum de medicationibus contraxisse multi suspicabantur. Sermones etiam diuulgabantur, vel Carolum vel nepotem in Hispanias reuersurum esse. Magnam autem vim auri ex Indicis insulis aduectam: cum tamen nihilominus Belgæ compilarentur exactionibus variis & multiplicibus. Quæ omnia cumulari credebant prudentiores ad celerem rerum conuersionem, & aliquam subitam munitionem præsentis status.

Sleidanus pag. 842. *Burnetus* Hist. Reform. Tom 2. p.206.

In Anglia perrexerunt suppliciis afficere desertores Papisticæ religionis. Et combusti fuerunt duo viri ætate & dignitate venerandi: Vnus Latemerus, doctrinæ, & eruditionis literarum quoque nomine celebris, alter Londinensis Episcopus. Cum hi in confessione & defensione sententiæ suæ & dogmatum perseuerarent, adductum fuisse accepimus Thomam Crammerum archiepiscopum Cantuariensem, quem spectaculi horrore sperarent territum, de religione persuasionem suam
p.484 esse mutaturum. Sed illum supplice gestu orauisse narrant, vt sibi mors cum illis sanctissimis viris communis decerneretur. Itaque qui arbitrati fuerant metum incuti posse Cramero, cum viderent animum redditum esse firmiorem, hunc in carcerem reducendum, illos vt instituerant cremandos curauerunt.

Anglica. *Sleidanus* pag. 842. *Chytræus* lib.17. pag 482. *Burnets historia reform.* Tom.2 Part.2. pag. 216.

In Belgico Carolus Cæsar cum statuisset reuerti in Hispaniam, VIII. Calend. Nouemb. Brussellæ accersitis ordinibus regionum illarum, ipse in solio residens, & astante ad dextram filio Philippo, & ad sinistram sorore Maria, longam habuit orationem, qua cum alia commemorauit, tum recensuit de scripto seriem bellorum quæ suscepisset, gessisset, consiliaque & occasiones illorum exposuit. Atque ita ostendit sibi in animo esse in Hispaniam reuerti: *Et nunc carissimo filio huic*, inquit, *meo, omnem horum locorum ditionem atque possessionem trado, & committo gubernationem.* simulque eum complexus hortatus est, vt sibi in illa parte strenue succederet, & religionem Catholicam tueretur. Filius ante patrem in genua mox procu-

Sleidanus 847.

procubuit, & egit gratias, & diligentiam operæ studiique a se omnem est pollicitus. Tum de more ordines suo quique loco sacramentum dixerunt. Stetit tum post Philippum Episcopus Atrebatensis, cuius summam administrationem in Belgico affirmabant futuram esse, vices quidem gerente Philippi fratre patruele Ferdinandi Regis F. Naues ad traiiciendum tum instrui, & parari discessio. Erant qui in Anglia hibernaturum esse Carolum arbitrarentur. Atque in Hispania esse in solitudine ædes cænobii familiæ cuiusdam Iohanniticæ extructas ferebatur, quo Cæsar commigraturus esset, & reliquum vitæ tempus quietum in cultu diuino transacturus. Mariam quidem sororem adduci ab illo, erant qui mirarentur. Voluisse autem Cæsarem illi nauem instrui peculiarem, quod diceret sibi ingratos futuros esse eiulatus fœmineos si forte inter nauigandum tempestas coorta esset. Sed res dilata fuit.

(Hanc migrationem in scheda adiecta aliis verbis Auctor in hunc modum descripsit:)

Ita igitur ille annus abire incipiebat, cum Cæsar aduocatis præcipuis in Belgico & conuentu habito, ad dextram assistente filio Philippo ad sinistram sorore Maria, longa oratione verbis Gallicis commemorauit curam laboresque in Republica suos & bella gesta enumerans, tandem se moli tantorum negotiorum sustinendæ imparem confessus, se dixit gubernationis ius tradere vniuersum filio, quem ingenio sciret esse bono, idque si forte per ætatem nondum potuisset perspici, se sperare postmodo fore manifestum omnibus. Inprimis illum commendauit a fideli custodia veteris & catholicæ religionis. Cætera Vigilius prosecutus fuit. Cæsar filium in conspectu omnium amanter complexus fuit, filius ad pedes patris se abiecit. Post hæc præ se tulit Cæsar, se mare esse transiturum. Et missi fuere legati ad Principes Germaniæ a Philippo, conciliandarum voluntatum gratia. Cumque propter anni tempus nauigari non posset, & Cæsaris transmissio necessario perhiberetur differri, fama fuit sparsa ad conuentum Ratisbonæ indictum Cæsarem ipsum venturum, & inde in Italiam transiturum esse. Erat autem ad res turbandas & animos hominum alienandos aptissimum, quod si quid in aula Cæsaris diceretur, id plerique in contrarium interpretarentur, aut certe aliud cogitari agique suspicarentur. Itaque diffidentia & calliditate & occultis cum consiliis tum machinationibus omnia plena erant.

Hactenus scheda.)

Senarum clades. Thuanus lib. 15. fin.

In Italia Senæ receptæ a Cæsarianis ita afflictæ fuere, vt de maxima ciuium copia vix D. relicti esse putarentur: cætera fœda dictu & relatu indigna, non putaui exponenda. Atque ita antiqua vrbs, in Imperatores Rom. semper officiosissimæ fidei, cupiditate dominationis in Italiæ discordia, vastata fuit.

Exitu huius anni sæuæ tempestates fuerunt, & multa templa de cœlo tacta. Ignis etiam de cœlo labi visus: & species igneæ conspectæ quasi vagantes in agris. Adhæc alii alia portenta comminiscendo attribuebant, quemadmodum fit, vt figmenta etiam ipsa opinionem portenti habeant.

M D LVI.

Sleidanus lib. 26. pag. 964. Thuanus lib. 17. pag. 514.

Annitente Pontifice Romano vel pacem vel inducias fecerunt Cæsar & Rex Galliæ. Etsi enim Insubribus Galli infesti erant, tamen in Belgico Cæsariani illos satis acriter exercebant. Hæc fama varie commouit Germaniam. Itaque rursum in hac vbique fere trepidari & apparari necessaria ad bellum; præsertim cum rumores etiam existerent, Nassouium in eam ditionem restitutum iri quæ a Landgrauio occupata ad Nassouium pertineret. Ferdinandus autem Rex ab Austriacis & Tyrolensibus pecuniam ad bellum Turcicum postulabat. De quo Vngari praeclare atque prolixe fuerant polliciti, definito equite, pedite, stipendiis ad illud bellum. Sed Austriaci petebant, vt veræ religionis liberior vsus sibi conce- p. 481

dere-

deretur, & abrogarentur quidam ritus non consentanei cum doctrina veritatis: putabaturque de ea re missurus aliquos ad Romanum Pontificem Rex Ferdinandus, id quod & Poloniæ Regem fecisse ferebatur. Interea indictus in Boemia conuentus differebatur, & hæc mora Ratisponensibus actionibus obstabat, quibus tempus tum protrahebatur.

Hoc anno deduxit Marchiacam Henricus Plauensis, & Geræ magno apparatu hospites accepti, sed nuptiæ hæ parum felices propter vtriusque morbum fuere.

Hoc anno mense Februario adducta fuit ad D. Henricum Brunosuicensem sponsa Polonica, Regis soror, ætas tum Ducis fuit annorum LXVI.

Fulsit mense Martio Cometes flamma tenui quasi capillo eminente, Græci *Pogonias* hoc genus nominant, transiit a spica ad Cephæum per anguem, ibique propter nubium obscuritatem & deinde splendorem Lunæ, quod eo tempore orbis compleretur, desiit apparere: animaduertebatur autem tendere ad Solem. In Pomerania eodem tempore noctu Piscatores vidisse se narrarunt in aere igneos exercitus, quasi instructa acie prælium committentes. *Cometa.*

Antuerpiæ cum vario ludorum apparatu, & maximæ eiaculationis ignium noctu ingredientem Philippum ciuitas exciperet, Genuenses Mercatores, qui in illo genere singulare & eximium quoddam edituros se sperassent, cippos æreos proposuerunt de quibus flamma mirabiliter erumperet, iisque disiectis vi ignium inclusorum illam pompam reddidere luctuosam. Austriacus Dynasta vnus decusso crure postea mortuus fuit. *Sleidanus lib. 25. pag. 819.*

Mortui sunt hoc anno de Septemuiris, quorum ius est comitiorum creando Cæsari, duo; Palatinus Fridericus, & Isenbergius Episcopus Treuirensis. Palatino successit fratris filius Otho Henricus, Isebergio Layus Iohannes quæ familia est Treuirensis plagæ antiqua & nobilis. Cum autem Marchioni Alberto potestas facta esset veniendi ad conuentum Ratisbonensem, affuit ille in Germania mense Martio. Copergi cum alii Principes ad ipsum accesserunt, cum patrui filius Georgius Fridericus, & hilariter atque iucunde vna versati fuere. Marchio ad vitricum inde Ottonem Henricum putabatur discessisse. *Sleidanus pag. 864. Thuanus lib. 17. p. 537.*

Pogonias rursum conspectus fuit mane ante solis ortum, & in Andromedæ catenis diu hæsit. Cœptum est agi de compositione inter M. Albertum & Francicum fœdus. Postulata Alberti cum alia, tum pecuniæ fuit octogies centies millium aureorum, fœdus sexagies postulauerat. Nemo putabat transactum iri, plurimorum autem studia in Albertum erant propensa. *Sleidanus pag. 864. Thuanus lib. 17. p. 540.*

Conuentus Ratisbonensis ad Cal. Iunii denuo indictus, & petitum vt Theologi a Principibus adducerentur. *Sleidanus pag. 871. Thuanus lib. 17. p. 537*

Marchionis Alberti ferebatur magna esse confidentia, neque vllius periculi formido. Cum Cæsar adhuc in Belgico moraretur, accersiuit Maximilianum Ferdinandi Regis F. cum filia sua, quasi salutaturus eos ante discessum. In Anglia narrabantur res esse turbulentæ. Cantuariensis autem Episcopus Crammerus vir optimus & veritatis constantissimus, in confessione religiosa perseuerans, vltimo supplicio affectus, & viuus combustus fuit. Crammerum narrarunt primum cupiditate vitæ & commoditate sermonis quorundam impulsum, vt quibusdam capitibus de religione propositis, quæ contraria viderentur puriori doctrinæ & sententiæ ipsius, subscriberet nomen suum. Sed cum nihilominus ad supplicium raperetur, illustri confessione denuo vsum execrantem etiam manum dextram administram nefariæ subscriptionis. Sed & de aliis crudeliter supplicia sumta tam
p. 486 in Anglia, quam Gallia & Belgico, si qui deprehenderentur improbatores veterum errorum. Interea in Pannonia Transyluani in potestatem Stephani Iohannis filii venerunt, occupantibus quibusdam adductis Walachis. Deditio facta fuit, cuius postea plurimos pœnituit. Cibinium tum conflagrauit. Beglerbeius etiam Græciæ, cuius virtus & prudentia prædicabatur, adducere exercitum in Pan-
Anglica. Sleidanus pag. 876. Thuanus lib. 17. p. 513. *Sleidanus p. 891*

noniam ferebatur: cum nihilominus de induciis impetrandis legatos mitteret Ferdinandus.

Casp. Brusch Cat. Episcop. Bamberg. n. XXXIX. XL.

In Germania autem vbique apparatus erant occulti. XIII. Calend. Iunii obiit mortem Wigandus gente Rebicius episcopus Papebergensis senex mane in lecto, mortuus repertus, cum gubernationi præfuisset annis XXXIV. Successerat optimo & laudatissimo Principi Georgio Limpergensi, & misere atque indignis modis afflicta omnia fuere subdita ditioni & iuri ipsius, tam in Franconia quam Carinthia. Ipso mortuo gubernationem suscepit Georgius gente Fuxius, qui adhuc viuente Wigando designatus episcopus fuerat.

Erphord.

Hoc anno & Erphordensis ciuitas a vicinis Principibus Saxoniæ & nobilitate multipliciter vexata fuit, in primis negantibus Principibus copiam lignorum, quæ ex syluis ditioni Principum subiectis in vrbem deportaretur.

Interea compositionis formula edita fuit de annorum sex induciis inter Cæsarem & Regem Galliæ, quam aliqui Papæ probari, aliqui improbari suspicabantur: Quin etiam fama spargebatur, has firmas non esse, atque mense Iunio rumores dissiparunt violationem illarum. Poloniam autem religionis causa inquietam esse constabat, atque Cracouiæ tumultum excitari cœptum.

Confluebant autem in Germaniæ diuersa loca exules, Angli, Galli, Itali: & inter hos aliqui & genere nobiles & olim honorati viri, omnibus viribus Pontificiam potestatem oppugnabant, & religionis studium prætendentes nonnulli, illum statum euertere & nouum quendam alterum fundare quærebant. Ipsasque etiam seditiones excusabat religionis species, cum interim & disciplina omnis funditus extingueretur, & vitiorum licentia in vitam introduceretur, & mores essent corruptissimi: hæcque Pietas & vocabatur & habebatur sola, aduersari & maledicere Papisticæ potentiæ, & iis omnibus quæ autoritati illius niterentur. In quæ prudentes cum intuerentur & respicerent similia tempora antiquitatis, expectare euentus alios non poterant, quam quales easdem causas olim secutos esse competissent. Itaque erat horum desperatio omnium rerum maxima, alii aut cupide mutationem vrgentes nouis rebus studebant, aut voluptatibus suis indulgentes, tanquam in meridie (vt dicitur) poti accubantes ita quid fieret futurumue esset, parum curabant.

Zeiler-Bad.

Hoc tempore nunciatum fuit, Marchionem Albertum valetudinis caussa in Cellensia balnea ditionis Badensis se contulisse: quod erant qui consilium non ad valetudinem, sed alio pertinere atque spectare arbitrarentur. Interea tum compositio tentari non intermittebatur, Marchionicis rerum asperitatem etiam verborum atrocitate augentibus. Atque affirmabatur, non omnino firmissima valetudine M. Albertum vti, ipsi autem pendebantur a Rege Galliæ annis singulis millia XII. coronatorum.

Rex Maximilianus ad patruum cum coniuge mense Iunio proficiscens, iter fuit ingressus. Cum autem res Anglicæ essent turbulentæ, & in multos Regina sæuiret, multi in Galliam exulatum abiere, & illam in Insulam Cæsar traiecturus credebatur, quem narrabant iam etiam corporis custodes dimisisse, simularique plerique nauigationem in Hispaniam suspicabantur, vt de improuiso in Angliam veniret: Prudenter quoque arbitrabantur, hanc caussam fore vt induciæ quinquennii rumperentur, præsertim cum iam mutuæ expostulationes fierent superbæ.

Liuonica. Chytræus libr. 18. pag. 13.

Ratisbonam autem cum Rex Ferdinandus nondum venisset, cæteri etiam suos mittere differebant. In Liuonia Wilhelmo Archiepiscopo Rigensi volente designare successorem Christophorum Ducem Megalopurgensem, communi voluntate Collegii conspirasse hi cum equitum Teutonicorum illis in locis ordine nunciabantur ad resistendum actioni designationis, & obsideri ipse cum Megalopurgensi.

purgensi. Itaque Albertum Ducem Prussiæ vndique copias contrahere & habere promissa auxilia a Rege Poloniæ, & accersi Albertum fratris filium qui bellum illud administraret.

Sed hunc in vicinia thermarum Cellensium valetudini operam dare ferebatur, qua non firmissima vti eum narrabatur. Interea ea loca quæ ditioni ipsius p.487 subiecta fœdus Francicum occuparunt, tradita sunt in potestatem & ius administrationis Comitis Ioachimi Schliggii: vix enim tandem repertus fuit, qui illam quasi prouinciam capere vellet. Interea Rex occupatus negotiis Pannonicis, cum ipse conuentum habere præsens non posset, cum mandatis generum suum Albertum Ducem Bauariæ præfecit, & actiones inchoare iussit. A quo proposita hæc fere fuere. I. De Religionis negotio. II. De moneta. III. De pace publica conseruanda. IV. De bello aduersus Turcas.

In Saxonia autem vbique exercitus confici, quod in Liuonia Marchio Wilhelmus cum Duce Megalopurgensi Christophoro a Collegio Rigensi & ordine Teutonico in libera custodia iam teneri perhiberentur, quod Archiepiscopus Wilhelmus contra voluntatem Collegii successorem designare D. Christophorum conatus fuisset. Multa rursus prodigia nunciata. In nubibus species mirifice & terribiles visæ. Alicubi sanguinem pluit, alicubi grando cecidit quadri libris. Constantinopolim terræ motus grauiter afflixit, multis mortalibus obrutis, & labefactatis vbique muris, & cæteris plerisque ædificiis. *Prodigia.*

In Italia Pontifex manifestum se hostem Cæsaris profiteri, & in familiam Columnensium, tanquam Cæsareanarum partium, sæuire atrociter. Ferebatur etiam hunc conatum per proditionem Neapolim occupare, cognita re nihil effecisse, & de indicatis quibusdam supplicia crudeliter sumta. Etiam inter Cæsarem & Regem Galliæ discordias gliscere, & instaurari bellum nuntiabatur.

Moguntiæ hoc anno conuenerunt Electores Principes ad Rhenum, adducente Palatino priuignum suum March. Albertum. Sed opinio erat, non cum optima gratia discessum esse.

Administrationi Præpositus Monasterii Waldsassensis Rupertus, cum suspicio esset eum præsidia regia quærere, Ambergam abductus fuit. Sed deinde restitutus, Palatini de religione constitutiones seruare iussus est. Mox vir sapiens & doctus, & quid quæreretur, & in quo versaretur periculo intelligens, illa administratione certis conditionibus cessit Illustrissimo Principi Richardo Palatino. Tractationes inter Fœdus Francicum & Marchionem Albertum cum lente procederent, mox intermissæ fuerunt, vt appareret plerosque a pace abhorrere. Id fiebat partim odio aduersariorum, partim spe in bello sarciri accepta damna posse.

Ferebantur ad Ferdinandum Regem Turcicam legationem venisse, & re infecta discessisse. Venisse & Persicam cum polliciris belli communiter aduersus Turcas administrandi. Atque erant qui Ferdinando victoriam pollicerentur: prudentioribus autem multiplex metus incutiebatur, quod vt maxime Turcicæ vires debilitarentur, vel etiam vt regnum illi genti a Persis eriperetur (nam ut a nostris id fieret, spes nulla ostendebatur) nihilo meliore in loco res Christianorum futuras esse viderent.

De Liuonia nunciatum falso fuit, mortuum esse Archiepiscopum Wilhelmum, & de componendis controuersiis susceptos tractatus, offerentibus ducenta millia ad bellum auertendum equitibus Teutonicis. Nuntiabatur & velitationibus quibusdam superiores fuisse aduersus Polonos equites Liuonicos. Copiæ autem quæ in Germania cœpernnt contrahi, partim pergere, partim dimitti; vt de consiliis autorum belli huius suspiciones essent variæ, de euentu autem statui nihil posset. *Liuonica.*

In Styria & Vngaria a Regiis copiis res mediocri cum ſucceſſu geri ferebatur.

Albertum Marchionem conſtabat in ditione vitrici Electoris Palatini cum hilaritate degere. Ratisbonæ negotia differebantur, quod de propoſitis ad deliberandum plerique legati non ſatis ſe eſſe inſtructos ſuorum Principum mandatis dicerent.

Induciæ inter Cæſarem & Regem Galliæ eſſe infirmæ putabantur, atque erant qui violatas iam eſſe affirmarent. Galliæ Rex legatos ad Principes Germaniæ mittebat, cum querelis & accuſatione aduerſus Cæſarem.

Caroli abitus in Hiſpaniam Thuanus libr. 17. pag. 541.

Cum tum Carolus tranſiturum ſe eſſe in Hiſpanias conſtituiſſet, nauesque ſub Autumni tempus conſcendiſſet in Belgico, ferebatur omnibus portubus & locis ditioni Gallicæ ſubiectis fuiſſe a Rege mandatum, vt comiter acciperetur Carolus, ſi in illa fuiſſet delatus. Peruenit autem, vſus ſatis proſpero curſu, in Hiſpaniam vna cum ſororibus duabus.

Camerarii vita Melanchtonis pag. 344.

Hoc anno mortuus eſt Marianus Socinus Senenſis, qui annos amplius L. Iura publice docuiſſet, exhæredato filio Lælio ob ſuſpicionem Luteraniſmi: ne ſi ille pro hærede gereret, bona confiſcarentur.

Italica. Thuanus l.17. p.530.

In Italia Pontificii adiuti factione Gallica infeliciter rem geſſere. Hoſtia amiſſa fuit. De conditionibus pacis non potuit conuenire, etſi Regem Galliæ ferebatur hortatorem fuiſſe Pontifici, vt quoscunque admitteret tam imparatos ad bellum Heluetiorum VI. millia in Pedemontium adducti, & inde priora præſidia in Italiam deducti, & erat opinio Pontificios exercitus firmos eſſe habituros, neque Albano ceſſuros. p. 488

VVolffgangi Lazii rei contra Turcas geſtæ 1556. breuis deſcriptio.

In Hungaria vtrimque in hiberna diſceſſum, abducente copias Ferdinando Ferdinandi Regis F. ſed res eo loci plerisque viſæ, vt irritato tam potente hoſte Vngaria pro amiſſa iam habenda eſſet, pertinente periculo ad proxima illa in Germania loca.

Interea ad Danubium, cum eo Rex menſe Decembri veniſſet, deliberando quid explicaretur, non apparebat, feſtinanter omnia Rege agente. Cum autem in Germania varii eſſent rumores bellicorum apparatuum, Gallicaque pecunia verſaretur in medio, audirenturque narrationes mirificæ de quorundam cum Rege Galliæ coniunctione, & plurimi inceptis illis nihil obſtare, niſi quod ductor Marchio Albertus valetudine aduerſa impediretur, quo minus rei aliquid gerere poſſet. Tractatione etiam de pace inter hunc & Franciscum fœdus pendente, initio anni ſecuti LVII. Marchio Albertus VI. Idus Ianuarii Phorcæ moritur cum inter cruciatus vehementes morbi putreſcere, & vermiculos ebullire corpus animaduerteretur.

M. Alberti obitus. Chytraus lib. 19. p. 496. *Thuanus* libr. 19. pag. 570.

Conſtabat conductum hunc fuiſſe ſtipendio Gallico, cumque & Rex Angliæ paulo poſt ſtuduiſſet ſibi conciliari operam Alberti, eam conditionem quæ eſſet lautior, non maturius oblatam fuiſſe, grauiter ipſum tuliſſe ferebatur. Sed morbo impeditus, & mox morte ſublatus (vt diximus) tam adiuuare quam lædere alios deſtitit. Controuerſiæ quidem inter hunc & Franciscos ſocios non ſimul etiam penitus extinctæ ſunt: Nam eam partem Marchionicæ ditionis, quæ ſubiecta ditioni Alberti & a Franciscis ſociis occupata fuerat, conuenit reſtitui oportere fratri ipſius patrueli Georgio Friderico Georgii F. Mandata pace partibus, & interdicta vi armorum, & reiectis poſtulationibus, ad cognitionem legitimam & explicationem iuris publici Marchioni Georgio Friderico menſe Martio reddita fuere omnia loca, quæ Francici ſocii tenuerant. Editum fuerat, non diu ante mortem Alberti M. longum ſcriptum & mirificum, plenum diſputationibus Iuriſconſultorum de cauſſa ſua, ſed contumeliis plenius in plurimos. Huic ſocii Francici copioſe reſponderunt, & conati fuerunt paria facere. Atque in his contentionibus & rixis verbo-

verborum desitum est ferro & igni vastari patriam, aspersis notis infamiæ compluribus, & odio inter populares confirmato: quo quidem in primis Ciuitas Norica laborauit, neque quisquam potuit sperare reconciliationem gratiæ præsertim Marchione Georgio Friderico, quamuis adolescente, tam infenso ciuitati vicinæ: qui quibus modis concedebatur, declarare non desisteret, quam inimicus illis esset, neque in ista animi incitatione & ferocia tegere hostilem voluntatem potuit.

Ratisbonæ consenserunt ordines cum Rege de contribuenda pecunia in sumtus belli Turcici. Hanc & accipere, & colligere, & distribuere ac expendere oportebat ab ordinibus Imperii designatos.

M D LVII.

Itaque Anno statim sequente conflari copiæ tam equestres quam pedestres, & certa loca indicari, ad quæ ab vnoquoque pecunia tributi mitteretur. Et equites vere medio congregari: cum quidem tributum a quibusdam negligenter, a quibusdam penitus non penderetur. Delectu tamen habito copiæ perrexerunt, & in Vngariam peruenerunt.

Illyrici qui Regi Ferdinando adhuc parebant, ferebantur de improuiso Turcica aliquot illis in locis oppida cepisse & diruisse, & fecisse cædes crudeliter. Sed copiæ Regiæ ad Presburgum venere, vbi laborari pecuniæ penuria iam dicebatur.

In Italia procedente bello inter Pontificem & Albanum Ducem Philippi Regis Angliæ, cum Pontifex Columnenses afflixisset, & aduersarios deuouisset, tum igitur Hostia deserente hanc Albano recepta fuit. Sed aliis locis res minus feliciter gesta a Pontificiis: atque putabatur Cæsareana factio esse in Italia superior. Cosmus Medices Florentinus Cæsareanas partes strenue defendit: Ferrariensis non obscure Gallicos fouit: Venetis & Mantuano medios se probantibus, neque illis certaminibus se admiscentibus. *Italica.*

p. 489 De bello autem Liuonico tractabatur, & ferebantur conditiones, Archiepiscopus Rigensis vna cum Christophoro Duce Megalopyrgensi, custodiebantur illi quidem, sed ita vt quo vellent animi caussa, eo conferre se possent. Cum autem fuissent a Liuonicis interfecti legati Polonici de pace missi, Poloni vlcisci armis iniuriam illatam suis decreuerunt, & cogebatur exercitus, & bellum expediebatur. Sed hoc pene deditionem facientibus Liuonicis, Polonici Regis arbitrio compositum mox fuit. Magna dicta tributa imposita Liuonicis, & alias conditiones difficiles ab illis acceptæ. Fuerat autem ita instructus Rex, vt si perrexisset, bello subiugare totam Liuoniam potuisse crederetur. Etsi hæc leuiora fuisse compertum, Rex Magistrum admisit, pactum mutuum iureiurando confirmatum, *ne cum Moschis Rex aut Liuonici societatem iungerent.* *Liuonica.* *Chytræus libro 19. pag. 495.*

Gallicum autem bellum manifeste mouebatur. Cum autem Rex Philippus magnas copias equestres ductoribus Comitibus & Principibus quibusdam cocgisset; nihilo tamen minus & ad Regem Galliæ plurimi se contulere, tam equites quam pedites, etiam turmatim per Heluetios in Galliam profecti, id quod ante id tempus factum non fuerat. Atque constabat e Germania educta esse vno hoc anno ad Turcicum & Gallicum bellum ad XIII. millia equitum, quod superioribus temporibus Ordines Imperii non fieri permisissent. Non autem magnopere, vt in præsentia fieri consueuit, hæc & his similia vel curabantur vulgo, vel etiam animaduertebantur: sed prudentiores & virorum ope & pecuniæ copia nudari Germaniam, periculosum esse intelligebant, & prouidebant instare articulum mutationis Reipublicæ de qua & veterum sapientum & vaticiniurum oracula prædictiones extarent.

In

Comment. de Statu Religion. in Gallia f. 2.

In Gallia crudeliter necare non desierunt eos, qui religionis veritatem exquirendam confitendamque censerent. Magna multitudo non frequentantium cætus Ecclesiasticos visitatos, sed occulte conuenientium, vt veram doctrinam audirent & ritus religiosos seruarent, capta fuit. In qua repertæ & fœminæ potentum virorum. Venerunt quidam ad Principes Germaniæ Geneua, cumque his Varellus, petentes intercessionum literas, & ediderunt confessionem fidei suæ congruentem cum Augustana per omnia, excepto articulo de Cœna Domini de qua obtulerunt se rationem reddituros, & veritati neutiquam refragaturos re explicata.

Geneuenses.

Paris. Academia.

Parisiis hoc anno scholastici perniciose tumultuati fuere, cum enim ambulationum prata, quibus liberis ab antiquo ordo scholasticus vsus esset, cœpisset occupare ædificiis vicini Monasterii Abbas, questi fuere scholastici injuriam, & suum ius demonstrarunt. Sed non succurrente Magistratu, ipsi manu violenta ædificia disiicere & inflammare. Ea res intolerabilis visa; itaque Magistratus armatis copiis contractis audaciam illorum repressit, quibusdam male mulctatis, neque sine cædibus res dicitur abiisse. Rex autem atrocibus accusationibus inflammatus, omnibus Professoribus suis, qui soli Parisiis bonas literas & artes atque Philosophiam docent, mercedes ademit, & studiorum hunc cursum eruditionemque ingenii remouit. Dicebatur autem minus hunc esse æquum doctrinæ studiis quam pater fuisset, qui incredibili fauore doctos & eruditos prosequeretur. Idem tamen cum Legati ab Academia ad ipsum missi negotium totum certius & verius explicuissent, facile obtineri passus fuit, vt decretum quod seuerissime fuerat factum mitigaretur. Edidit orationem de ea Legatione Petrus Ramus.

25. Augusti. Chytræus libro 19. pag. 495. Thuanus libro 19. pag. 571. Philipp. Melanchthon. Camerarii vita Melanchtonis num. 106.

Colloquio quod de religione haberetur decreto Ratisbonæ, & dicto die IX. Calend. Septemb. cœperunt ii de quibus conuenerat vndique se illo conferre. Hoc autem tempore proficiscente Duce Augusto ad Regem Danicum socerum, vt de nuptiis fratris filiæ ageretur, quæ desponderetur (vt rumores erant) Regis filio, iussus fuit Philippus Melanchthon differre suum iter, donec Consiliarius Principis D. Mordysen ad eum venisset. Rex autem Danicus & ipse Synodum Theologorum conflabat, & quæstionem studebat explicari de Cœna Dominica, de qua leuius verba facere viderentur quidam, quam probaretur Saxonum vehementiæ, & hoc nomine D. Albertum doctorem ecclesiæ Bremensis damnaturi videbantur. Atque istud certamen indies crescebat, quibusdam cupidissime accipientibus hanc occasionem reddendi inuisum ad vulgus Philippum quoque Melanchthonem, quem scirent in loquendo proprietatem seruare, neque admittere inexplicatas orationis figuras seu Phrases. Pii autem & religiosi incredibili metu & dolore afficiebantur, cum viderent aliter fieri non posse, quam inter contentiones vt sanctissima actio Christianorum profanaretur.

Interea nuntiatum fuit, magnis copiis congredi Reges duos. Anglicum atque Gallicum, cum quidem in exercitu Anglici multi etiam insulæ illius incolæ essent. Classem autem Turcicam præclare instructam appulisse, & in Apulia portum occupasse: eam autem esse sociam partium Gallicarum & Pontificiarum. p.490

Hoc anno cum ea caritas annonæ & frumenti penuria fuisset in Belgico, homines vt porcorum pabulis & aliis etiam fœdioribus cibis vescerentur, & multi mortales famæ interirent, naues aliquot æstate aduenerunt Hispanicæ, quæ non modo magnam vim frumenti, sed auri etiam copiam aduexerunt, cum paulo tamen ante nonnihil calamitas illa fuisset alleuata.

S. Quentin. Chytræus l. 19. p. 495 Thuanus l. 19. p. 585.

Bello Gallico suscepto, Rex Philippus copias firmas equitatu inprimis Germanico Quintinum versus adducere, quo constaret vndique e vicinia omnium opes tanquam loco tuto congestas atque depositas. Atque hanc vrbem semper

Reges

Reges Gallici opportunam habuere ad inuadendum Belgium. Minime autem hoc suspicari fuerant Gallici. Itaque consilio isto perspecto, operam dare cœperunt, vt vrbs illa defenderetur, quæ modico præsidio tum tenebatur. Primum igitur Amiraldus in eam cum non magna manu peruasit. Sed Conestabulus Annas Momerantius vndique contractis copiis pedestribus ad XVI. millia, in quibus XI. millia Germanici nominis ductore Rheingrauio fuere, & equestribus ad IV. millia, in quibus Germani ad DCC. sperauit, non modo vrbem a se defendi, sed hostium etiam copias profligari posse. Vrbis situs est ad paludem vna ex parte planiciem, vnde fluuius Sona profluit. Hanc veterem *Samarobrinam* aliqui esse existimarunt. *Samarobrina.* Cum autem introducere conati fuissent Galli præsidium copiosius, prohibiti fuere vigilantia & industria hostium, & nonnullam cladem acceperunt. Momerantius qui modis omnibus tuendam conseruandamque vrbem statuebat, propter loci opportunitatem, & Gallicam nobilitatem quæ cum Amiraldo intrauerat, & quia tota vicinia facultates incolarum in eam fuerant deportatæ, contractis igitur (vt diximus) copiis propius ad hostes accessit. Cum quidem vel falsis indiciis cognouisset, vel incertas coniecturas secutus, suspicaretur hostium copias esse exiles. Sed equitum Germanorum tanta fuit confidentia, vt transgressi flumen nondum subsecuto peditatu impetum se facturos esse in Gallicas copias præ se ferrent. Tum cedere Momerantius, & accliuia loca petere, & properare ad castra propter fera posita. Itaque vniuersis copiis Præfectus Allobrogum Dux Emanuel Philibertus Caroli F. animaduersa Germanorum pugnandi cupiditate, & inprimis Ernesti Ericique Brunosuicensium generosa animi incitatione quodque hostes iniquiore loco constitissent & arma expediissent; audendum, neque illam occasionem amittendam, & hosti receptum in castra concedendum ratus, equitatum dilatatis ordinibus immisit in Gallicos equites, quibus profligatis sine negocio & pedites dissipati fuere. Tum fuga facta fæda & miserabilis, neque Galli vspiam perfugium habuerunt. Victoribus igitur res hominesque prædæ fuerunt; multi interfecti, capti plures, totusque exercitus ille deletus est. Neque quicquam tormentorum pecuniæue aut cæterorum instrumentorum belli conseruatum, inque hostium potestatem venerunt omnia. Princeps Momerantius vna cum filio captus. Itemque Rheingrafius, & alii ductores præcipui copiarum Gallicarum. E victoribus non multi ceciderunt. Iohannes Ernestus, qui superioribus annis captus a Gallis fuerat, ictus in prælio periculose, mortem tamen euasit. Philippus Rex eo in prælio non fuit, sed postero die aduenit. Quidam in illius conspectu commissum prælium tradidere. Postea oppugnari vrbs Quintinum cœpta, & defendentibus iis qui non multi numero in præsidio cum Amiraldo erant, VI. Calend. Septembris vi capta est XVII. die post prælium. Irrumpente milite, omnes obuii tam armati quam inermes trucidari fuere. Postea tamen cæteris parcere sunt iussi, multæ nobiles matronæ ac virgines in vrbe deprehensæ. Præda autem immensa, de qua & victores inter se decertantes non nullo detrimento se ipsos affecerunt.

Paulo ante hos in Belgico successus, etiam in Italia ad Paleanum Pontificiæ copiæ fusæ victæ fuerunt. Littori autem Calabriæ infesta imminebat Turcica classis. Neque obscure ferebatur, coniunctos esse Pontificem Romanum Galliæque Regem cum Turcico Imperatore aduersus Cæsarianos. *Thuanus* libr. 18. pag. 651.

p. 491 In Italia & Roma ipsa sæua fames fuit, multaque millia ædium a profugientibus vasta sunt relicta.

Albanus eo adegit Pontificem, vt pacem peteret. Ea pax cum hoc Regis Philippi nomine facta est; multis improbantibus, quod existimaretur paulo seue- *Thuanus* libr. 19. pag. 166.

rius tractandus fuisse Pontifex, qui illud tantum bellum excitasset, & ab Albano fieri potuisse quæcunque voluisset. In ista compositione factus Cardinalis ferebatur filius Albani: Ferrariensi Duci imposita grandis multa nunciabatur. Erantqe in Insubria adhuc tam Philippicæ quam Gallicæ copiæ.

Thuanus libr. 19. pag. 588.

Et in Belgico muniebatur Sanquintinum & vastabantur loca vicina. Quidam etiam Polbeilerus nomine aliquid copiarum tumultuario itinere ad Lugdunum adduxerat, & ita terruerat incolas vt multi ex vrbe profugerent. Et si celeritate vsus fuisset, putabatur vrbem illam primo impetu potuisse capi. Sed asperitate viæ impeditus potuisse exercitus progredi negabatur: ita reductæ copiæ illæ fuere. Postea nescio quid prælii factum esse narrabatur & rursum victi Galli, sed falso. Et copiæ Polbeileranæ Allobroges frustra tentarunt, cumque pecunia deficeret, ductor clam copias deseruit, quæ ita dissipatæ fuerunt. Dictum etiam fuit in Belgico ercursiones factas vsque ad S. Dyonisium, & ibi sepulcra Regum diruta: falso

De Carolo nihil dignum memoria nunciabatur.

Card. Moronus. Hieron. Moronus. Iosephus Ripamontius Hist. Mediolan. lib. 9. p. 709. 710.

A Pontifice captum fuisse Cardinalem Moronum constabat, quod aduersatus fuisset furori senis in mouendo temere tanto bello. Hic est Moronus Hieronymi F. Hieronymus autem pater summus vir habitus, primo loco apud Franciscum Sphortiam Mediolani Ducem fuerat. De hoc accepi, illo tempore quo victo ad Ticinum Francisco Rege Galliæ, quanquam Cæsarianas res Dux iuuisset omnibus viribus, tamen fuisse in periculo, vel non iniusto, saltem metu periculi, a ductoribus copiarum, quæ negotia ab aliis sunt copiose enarrata. Fuit deliberatum tunc de profectione Ducis ipsius, & de accessione in Castra Cæsariana. Id cum fieri non oportere iudicaretur, placuit tamen præcipuos aliquos consiliarios illuc mitti. Inter eos principe loco designatus fuit Hieronymus Moronus. Opinio de hoc erat, admoneri ipsum de iis quæ euentura essent occulta voce sibi familiaris Spiritus, quæ de annulo applicato auri sonaret. Cogitans igitur hic de itinere illo, & quasi cogitabundus de ea re, ita assedit imposito capite manui intentus cubito, & anuulum auri admouit. Ibi audisse sermone Italico fertur hæc verba: *ibis, redibis; Non capieris.* Ipse vero lætus, id arripiens quod cupiebat, & complectens verba blandimentis voluntatis suæ, & reuersaturum & non fore captum sperauit, & alacri animo legationem obiit: captusque & crudeliter excruciatus fuit.

Italica.

Quo tempore pax inter Pontificem Romanorum & Regem Philippum publicata fuit, eo imbribus & Tiberis exundatione horribiliter fuit afflicta Roma, & tantum damnum datum vt hostilis direptio vix peius nocere potuisset. Circum Florentiam etiam similiter strages datæ, & factæ labes. Et in Sicilia ad Panormum mons vicinus tantam vim aquæ effudit, vt in vrbe multa ædificia euerterentur, & in aquis homines interirent, & in agris innumerabilia pecora & stirpes delerentur.

5. Ianuar. 1558.

Interea conuentus Principum septem, qui Electores vocantur, a Rege Romanorum indictus fuit ad nonas Ianuarii Anno LVIII. Vlmæ sed quibusdam & de tempore & de loco commodiore interpellantibus, quid futurum esset, nondum sciebatur. Fama autem erat, velle Carolum Imperatorem vniuersa administratione, iure & titulo Imperii cedere, & se Imperio abdicare. Verum putabatur hoc agi, vt Ferdinandus quidem Rex Imperator fieret, designaretur autem Cæsar, id est successor, Philippus Caroli filius. Hoc neque admissurum Ferdinandum, neque permissuros Principes Electores plerique suspicabantur.

Callidi

Callidi quoque & prudentes animaduertebant nouas dissipationes quæri, quod priora vulnera non sanata, & vrile esse externæ potentiæ cernerent dissensione mu-
p.491 tua & certaminibus intestinis frangi vires Germaniæ. Inter se enim commissis Germanis, quicunque superiores fuissent, eos facile vel adiungi vel opprimi etiam posse. Sed hæc ipsa discrimina non intelligebantur, vel contemnebantur, a plerisque excæcatis odio aut ambitione. Principes Saxoniæ rebus omnibus compositis, non verbis illi quidem diffidebant, sed animis & voluntatibus non concordare eos multa iudicia notabant. Edita fuerant scripta contumeliose & petulanter maledica, in viuos & mortuos eius partis, cui successerat mortuo fratre Augustus. Horum compertum autorem curauerat indicandum Augustus, & petendum vt in eum debita pœna statueretur. Compererunt autem autorem illum, qui scelerata dissimulatione nomen falsum præscripserat, inquirendo in eum qui imprimendo scripta illa ediderat: quo Francofurti ad Mœnum comprehenso, omnia fuerunt patefacta. Atque postulante Principe Augusto, vt illa petulantia coerceretur, & animaduerteretur in Autorem, Autor indicatus negauit se eius facinoris conscium esse, & se iuri sistere velle, vades dedit. Ita re dilata indicatus autor periculose ægrotare cœpit.

In Vangionibus Borbedomagi indictus conuentus, vt de religionis contro- *VVormaciense colloquium.* uersis capitibus colloquium institueretur, procedere; conuenireque ibi vtriusque *Camerarii vita* partis delecti & iam designati: loco quidem Regis Ferdinandi, cum ille propter Melanchthonis bellum Vngaricum adesse non posset, præsidere debuerat Episcopus Spirensis. Sed pag. 106. eum hic correptus morbo obire illud munus non valeret, mandata curatio ista fuit Iulio Episcopo Naoburgensi. Mersburgensis autem quem Sidonium nomi- *Iulius Pflug.* nabant, Princeps erat sui gregis. Augustanam autem confessionem defendendum quasi caput Philippus Melanchthon. Aderat a principe Augusto Legatus Ludouicus Comes Neogardiensis, virtute & sapientia & singulari humanitate excellens. Omnino negari non poterat, Pontificias partes & doctrinæ & rituum & vitæ vitiis laborare, & necessario errores quosdam notari. Hi initio statim petierunt vt dis- Μετηνέχθη putationes non colloquendo, sed scribendo peragerentur. Id facile obtinuerunt, εἰς τὰ περὶ cum non minus scribendo quam loquendo valerent Augustanæ confessionis de- Φιλίππου. fensores. Sed cum hi præclare starent, ab Electoris Principis aliquando Iohannis Friderici filiis missi ad eum conuentum sua peruicacia totum negotium corruperunt. Hi a loco vbi illorum Principum aula sedem habebat, Vinarienses voca- *VVinarienses.* bantur. Et rem optatissimam aduersariis, dissensionem inter ipsos commouerunt. Postulare enim ante omnia, vt condemnationes pronuntiarentur eorum quos ipsi nominibus Adiaphoristarum & Maioristarum & Zvvinglianorum infamabant: nisi enim hoc fieret, non fore inter ipsos firmam consensionem. Nihil erat inter cæteros harum partium controuersiæ aut dissensionis de dogmate. Itaque amanter ab ipsis petebatur, ne esse vellent autores perniciosi dissidii. Quineriam damnationes promittebantur, sed suo loco, & rebus explicatis. Cumque Philippus Melanchthon etiam tum illas damnationes agitare cœpisset, a sociis & collegis reclamatum, & hoc consilium Philippi, ipso non aduersante illis, impeditum fuit. Philippus autem omnino studuerat omnem occasionem amoliri, qua susceptis actionibus mora aliqua obiiceretur. Rursum igitur petitum fuit, vt concorditer caussam non controuersam tuerentur, de cæteris capitibus differrent cognitionem. Nihil horum illi admittere, sed vrgere postulationem. Ibi illis dictum fuit, licere initio & esse melius discedere, quam impedire actiones bonas & vtiles. Tum igitur illi demum & assensi sunt, & promiserunt se vno ore & animo defensuros doctrinam secundum capita Augustana. Itaque scriptis mutuis disputationes illæ agitatæ atque frequentatæ fuerunt. Cum mox incertum qua noua caussa, aut cogitatione impulsi Vinarienses, se nisi condemnationes præmitterentur, non posse coniungi cum cæteris, vociferari; & vbique etiam apud aduersarios hoc testari, & turbare incho-

inchoatas disputationes. De hoc alii tum aliter. Quidam ad impotentiam animi, & vetera partium odia illam discessionem referebant. Quidam non dubitabant suspicione illos onerare, quod aliis non probabatur, quibus nota esset hominum vehementia. Sed ita tum omnia mirabiliter miscebantur, vt nihil non credibile videretur. Solenniter igitur illi testati, quamobrem coniungi cum suarum partium cæteris non possent, ita discesserunt. Atque in itinere aliqui horum rumusculos sparserunt futiles & varios. Hoc cum aliis delectationi fuit, & doctrinæ quam Euangelicam perhiberent, obtrectauit, cum præberetur occasio tam execrationibus quam ridiculis quibusdam dictis. Tum accidit aduersariis peropportune, qui iamdudum certamen illud animaduerterent iniquius esse comparatum. Nam se neque doctrina neque vsu rerum iis, quibus opponerentur, pares esse sentiebant. Sed præses loco Regis Ferdinandi Iulius, vir prudens & doctus, quod pro altero præsideret, ostendit se necesse habere rem perscribere Regi. Dum autem expectatur responsum, omnia fuere interim quieta & summum otium Borbetomagi. p.493

Regis responso allato, quo iubebatur primum, si fieri posset, vt integra ab vtraque parte & concors disputatio instauraretur: si minus, vt in eorum qui discessissent locum alii surrogarentur, & continuaretur negotium: quod congruere cum decreto Ratisbonensi videbatur. Tum igitur Pontificii sane perculsi, negare sibi hoc faciendum, neque aduersariis diffidentibus disputationem producendam esse. Quid enim hoc profecturum esse, cum ignoraretur ad quas sententias respicere deberent? Cur enim non prius conuenirent aduersarii inter se, vt sciri posset quid defenderetur? Postularunt & condemnationes quasdam nominatim, imitantes Vinariensium actiones. Sed fuit diserte responsum, totam rem decreto Ratisbonensi & secundum hoc responso Regis esse explicatam. Et Augustanæ confessionis defensores præsto esse atque in medio, neque defugere aut recusare vllos legitimos congressus, & testari, si abrumperetur disputatio, sua id culpa non fieri. Ibi Præsidi molestiæ oblatum fuit & solicitudinis plurimum. Sed cum Pontificii nullo modo prosequi disputationes vellent, ita conuentus solutus fuit. Qui ibi remanserant ex defensoribus Augustanæ confessionis, Præsidis etiam testimonio laudati sunt. Et ipsi inter se cum priore necessitudine confirmata, tum noua societate coniuncti, domum suam quisque reuersi fuerunt.

Fr. Staphylus. Camerarii vita Melanchthonis pag. 368. Postea Fridericus Staphylus, qui se in aulam Ferdinandi Regis insinuarat, edidit scriptum tam futile, vt contemni; tam vero improbum & malum, vt animaduersionem effugere non debere videatur. Mirabanturque prudentes, tantum licentiæ concedi furori leuitatis, neque intelligi quæ stabiliri isti vellent, ea vehementius labefactare; præsertim cum similis vesaniæ & ab hac infelicium euentuum exempla essent in medio. Quidam Auoes etiam nescio quid effutiuit scribendo. Philippus Melanchthon breuiter ille quidem ambobus, sed grauiter & luculente respondit.

In Vngaria nihil omnino rerum est gestum. Pecunia debita ex decreto, neque vniuersa & sero soluta fuit. Etiam alia sic administrata, vt non conspecto hoste iam Autumno desinente copiæ omnes reducerentur, solutis quidem stipendiis, sed cum querela multorum, qui se ad diuturnius bellum instruxerant.

Constabat tum in Croatia alicubi aduersus latrocinia Turcica a paucis Regiis aduersus magnam multitudinem hostium rem bene & feliciter gestam, & multis cæsis prædam arreptam hominum & pecorum vi ademptam fuisse. Id quod solum laudabiliter toto illo bello gestum narrabatur. De Turcicis rebus nunciabatur, graues & intolerabiles ferri conditiones Ferdinando Regi, vt Segetium demoliretur (hæc munitio ad illud tempus irruptionibus Barbarorum Styriam & Austriam

Segetium.

Auſtriam verſus ſola obſtitiſſe putabatur) vtque mitteret biennii munera. Ita enim demum paſſurum Imperatorem Turcicum de pace aut induciis agi.

M D LVIII.

IN Belgico, cum eo veniſſet Cardinalis Caraſa, ſperabatur rem inter Reges vicinos compoſitam iri. Conſtabat autem & perbenigne acceptum illum a Rege Philippo, & prolixe ac munifice tractatum eſſe. Sed dimiſſis a Philippo Rege copiis magna ex parte, Galli de improuiſo Caletum oppugnare cœperunt. Ex Italia autem reuocatæ copiæ Gallicæ, equis & viris languentibus ac debilitatis, ſine pecunia & nudæ reuerſæ, non magnopere vtiles ad bellum Regi futuræ eſſe exiſtimabantur. Affirmabatur & legatos eſſe Gallicos ad Turcarum Regem miſſos, & ex Italia euocatum Ducem Albanum Pontifice penitus cum Philippo Rege in gratiam reuerſo. Ferdinandus Gonzaga autem dum ex Inſubribus in Belgicum contendit, Patauii ægrotare cœpit, ibique inter curandum mortem obiit.

Chytræus libro 19. pag. 500. Thuanus libro 20. pag 603.

Interea Caletum & vehementer oppugnatum, & fraudulentis conſiliis tentatum, interque hoſtiles machinarum impetus patefacta parua porta arcis, & irrumpentibus hoſtibus captum fuit. Quo ſucceſſu detrimenta omnia a Gallis ſuperiore anno facta, abunde compenſata fuiſſe creditum.

Cales capitur.

p.494 Inter eos autem qui aſſertores defenſoresque veræ & ſanæ atque ſalutaris doctrinæ videri volebant, fœde contumelioſis ſcriptis dimicabatur. Quæ res multorum animos grauiter perturbabat. Hoc illi nihili pendere, quaſi caput eſſet Religionis, diſſenſionum & diſcordiæ acerbitas. Etſi vt ingenia atque natura & inſtitutio, ſic conſilia voluntatesque & actiones diſſimiles animaduertebantur: neque enim probabantur omnibus ea quæ a ſuis fiebant. Et non dubitabant quidam aperte tam ſuorum conatus quosdam reprehendere, quam aliorum facta laudare. Quo ipſo quaſi impelli res iamdudum procliues ad ruinam, & accelerari euerſio a prudentibus exiſtimabatur.

Caleti occupati Rex Philippus nuncio accepto, ſtatim quantas maximas copias potuit, contractas ad obſidendum illud miſit, quod ſpes eſſet non eſſe eorum quæ ad victum neceſſaria ſunt, præparatam copiam.

(Non fuit præſidio munitum Caletum; & ſperauerat Regina, Regem Philippum occaſione vſurum & vrbem occupaturum eſſe, cum aliter tradi ei non poſſet. Vi tamen captum dicunt, deiecta arce veteri.)

Auguſtus Elector Lipſiam venit V. Febr. & eodem Dux Brunſuicenſis Henricus, & deinde Marchio Elector. Hi cum familiariter collocuti conuiuatique eſſent, rediit ad ſuos Brunſvvicenſis, & Marchio Auguſtum præcedentem, vnum adhuc diem Lipſiæ commoratus, deinde fuit ſecutus. Iter autem inſtitutum erat Francofurtum, vt ad conuentum abdicandi Imperii cauſſa indictum proficiſcerentur.

Hoc tempore nunciatum fuit, Regem Galliæ motum literis quorundam Germaniæ Principum, deprecantibus ſalutem & incolumitatem in regno ipſius religionis cauſa coniectorum in vincula, edixiſſe, *Ne in vllos deinde Religionis nomine inquireretur.* Eos rumores alii callide diſſipari eo tempore opinabantur, vt ſtudia Germanorum retineret. Sed ſi verum eſſet, pietatis amantes, quacunque occaſione hoc fieret, lætabantur Galliæ hanc qualemcunque quietem contingere, & intermitti crudelitatem ſuppliciorum in eos, quibus nullum crimen præter odium ſuperſtitionum & fuga errorum inferretur. Sed celeriter compertum eſt, famam illam non nunciaſſe id quod fieret: præſertim Regis literis, quibus reſpondebat, defendentibus factum, & petentibus, ne tales deinceps intercesſiones fierent.

Galliæ autem Rex, occupato Caleto, non ceſſabat augere copias, & confirmare vires ſuas. Et verſabantur in Germania paſſim absque non modo occultatione, ſed omnino diſſimulatione negotii, planeque manifeſto, conductores equitum in primis. Quibus ſtipendia promittebantur hactenus vſitatis ſesqui-

 maiora.

maiora. Nam cum XII. aurei prius consueuissent pendi mense vno equiti, conductores Gallici XVIII. fuere polliciti: & existimabatur breui futurus Rex Galliæ turmis Germanicis instructissimus, vt de compositione belli spes nulla esset. Franciscus etiam Guisius reuersus ex Italia, quo Gallicas auxiliares copias Pontifici adduxerat, quod bellator esse existimaretur, animos suorum erexerat. Et hoc duce omnes sibi victoriam promittebant. Quæ opinio confirmata fuit successu Caletis, quod negotium Guisius administrasse credebatur. Dicebatur etiam Pontifex omnino esse ad Gallicas partes propensior.

21. Februar. Chytræus libr. 19. pag. 499. Thuanus libr. 21. pag. 618. VVilh. Godelæui Hist. abdic. Caroli.

X. Calend. Martii venit Francofortum Rex Ferdinandus, comitatu equitum bis mille, IX. Palatinus Elector cum equitibus D. VIII. Archiepiscopus Moguntinensis cum CC. Augustus Princeps Elector cum D. Marchio Ioachimus Elector cum CCL.

VI. Cal. aduenit Treuirensis Elector cum equitibus CC. Coloniensis V. Cal. cum equitibus CCL. Araniæ autem Princeps legatus Caroli Cæsaris cum centum equitibus

Carolus abdicat Imperium.

IV. Cal. mandata Cæsaris Doctor Seldius exposuit coram Rege Ferdinando & Electoribus. Ea fuerunt abdicare se Carolum Imperio simpliciter, & absque omni pactione aut conditione, & tradere fratri, atque ipsis sceptrum & coronam Imperii, cui hactenus præfuisset, neque præesse diutius posset. Tum deliberatum fuit, quid in re inusitata & noua agendum videretur, & de iurisiurandi formula, qua obligaretur nouus Imperator, consultatum.

Constabat ante annos pene XXX. eadem consilia agitasse Carolum, & abdicare se gubernatione illa voluisse, vt totum se bellis gerendis addiceret. Sed ipsius fratris & aliorum precibus & monitis victum, ab incepto destitisse. Omnibus autem temporibus, nunquam vllis hic rumoribus bellicis territus fuit, neque occasiones bellorum fugit. In gerendis animosus mirabiliter, cæteris rebus callidior, & ab iis virtutibus, quæ leniores sunt & vocantur, quibuscunque conciliari in primis studia hominum solent, alienior. Magisque metu excitabatur quædam veneratio hominum, quam amore obsequium conciliabatur. p.491

Ferebatur Romani Pontificis cum Gallo coniunctionem animo iniquissimo tulisse Carolum, quod diceret, studio erga ipsum & ob defensionem status Ecclesiastici se quatuor detrimenta accepisse, quorum tria essent irrecuperabilia. Impensas thesaurorum, *hoc posset fortasse damnum sarciri*, inquit. *Sed amissa existimatio nominis, afflicta valetudo, etiam spes erepta conciliandi Imperium filio, omnino periit.*

FERDINANDVS Imp.

De conditionibus quibus iureiurando obligatus esset Ferdinandus, ferebatur inprimis hoc, *ne quicquam machinaretur aut faceret, quo propter religionem læderetur dignitas aut status vllius Principis in Imperio.* Ipsum Cæsarem Ferdinandum properare in Austriam narrabatur. Atque dissipabantur rumores, Pannoniæ nouos exercitus Turcicos imminere, & Tartaros Liuoniam versus incursionem fecisse, & magnas strages dedisse. Hæc falso spargi erant qui suspicarentur, & tributi alterius nomen confingi. Sed plurimi vera illa esse affirmabant, & dolebant tam lente agi negotia Reipublicæ, & de similibus negotiis euentus minus prosperos expectabant.

Tartarica.

De Tartaricis quidem irruptionibus hoc comperiebatur, brumæ illos tempore densissima niue, cum præsidia ibi nulla essent, neque metueretur hostis, subito magno equitatu Rutanos esse adortos, qui regni Polonici limites sunt. Atque multis vulgo obtruncatis, magnam prædam abrepisse pecudum & hominum inter quos vtriusque sexus ingens numerus nobilitatis fuerit, ad duceuta oppida atque pagos incendisse. Sed reuertentes esse afflictos, aliquot millibus cæsis ab insequentibus Polonis, & nonnihil prædæ ereptum. Præcipua autem pars præmissa a Tar-

a Tartaris recuperari non potuit. Hi ſunt Scythæ, Hamaxobii, cum familiis crebro mutantes ſedes, & ſequentes vberiora paſcua.

Ad Regem Galliæ ſine diſſimulatione atque palam magnus numerus equitum ſe conferebat. Colligebantur & equites, qui adducerentur Regi Philippo: Sed procliues erant fere omnes magis in Gallicas partes, quod a Rege Philippo male ſoluta fuiſſe ſtipendia narrarent. Affirmabatur perueniſſe ad Gallum V. millia Germanorum equitum, & ad Regem Philippum totidem. Ducem etiam Iohannem Wilhelmum Iohannis Friderici filium, ferebatur magnas copias contrahere, quas multi in Galliam abducturum ſuſpicabantur, aliis affirmantibus Regi Philippo operam nauari, neque deerant qui loquerentur pro certo. In Haſſia congregari dicebantur, & delectum fore ad Metas Lotaringicas, quam vrbem occupatam Rex Galliæ adhuc tenebat. Haſſia quidem patebat equitibus Gallicis.

Chytræus libr. 19. pag. 500. *Thuanus* libr. 19 pag. 619. *Schardii* epit. ad ann. 1556.

Metz.

Hoc anno XV. die April. Melchior ex nobilitatis Franciæ gente Zobelia, Epiſcopus Wirceburgenſis, cum ex vrbe vt arcem aſcenderet equo proueheretur, ad pontem Mœni, quem transierat, interfectus fuit, globorum duorum ictibus, & cum eo ex nobilitate duo, ſauciis aliis quoque, ex quibus mox tres & ipſi deceſſerunt. Epiſcopus ictus non ſtatim de equo cecidit, ſed prouectus aliquo vsque, ſi forte durare poſſet dum in arcem perueniret, relinquentibus eum viribus, ita ex equo ſublatus ibi vitam finiuit in ſemita. Huius facinoris autores ignorabantur, ſed ſuſpicio fuit de Grumbachiis, quibus ipſorum bona erepta eſſent, quod Epiſcopum ſuperioribus annis hoſtiliter oppugnaſſent, ſocii & adiutores conſiliorum & actionum Marchionis Alberti. Cædis huius autoribus nihil periculi imminuit, ſed facile euaſerunt; conſtabatque in vrbe eos pernoctaſſe, tunc quando mane facinus aggreſſi fuerunt. Etiam alibi in quosdam * impetus ſimiles facti ſunt, vt tota Francica regio dirionis Wirceburgenſis eſſet inquieta & turbulenta partim formidine, partim indignatione, partim etiam audacia graſſatorum, collocarant illi ad extremum pontem, ne fuga pateret ad conſpectum ipſorum Epiſcopo territo & in vrbem recipienti ſe, pedites duos: eos impoſuerunt in duos equos interfectorum. Narrabatur & hoc, * vnum acceſſiſſe ad Epiſcopum, & tradidiſſe literas, quibus more gentis hoſtem ipſius ſe profiteretur Grunpachius, & inter legendum cædem de improuiſo eſſe factam.

Thuanus libr. 21. pag. 630. *Petri Lorichii* Hiſt. narratio de cæde Zubelii in Schardii Tom 3. *Sim. Schardii* epit. rer ſub Ferdinando geſtar. ad an. 1558.

* *In Iohannem Zobel, quem &* *ſpoliarunt.*

* *Falſo.*

Cum fuiſſet demonſtratum Ducibus Saxoniæ Iohannis Friderici filiis, de quibus conueniſſet in Vangionibus, & petitum vt illa approbarent, & ſequerentur: Reſponderunt *Rem indigere deliberatione.* Et conuocarunt ſuos atque Saxonicos Theologos Magdeburgi die XVI. Maii, Magdepurgenſes petierunt vt ratione habita difficultatis temporum illorum, ſuæ vrbi parceretur, & alibi in-
p.496 diceretur conuentus. Accerſiuerunt autem vndique alios ad conſcribendum aliquid contra edita Francofurti, de quibus inter Principes conuenerat. Ipſorum autem Theologi cum Vinariæ diu fuiſſent collocuti, tandem diſcrepantibus ſententiis diſceſſum fuit. Interque hæc & Dux Ioannis Friderici vxorem duxit filiam Friderici Palatini, Iohannis neptem. Fridericus autem deſignatus erat, patre mortuo, ſucceſſor Otto-Heinrici. Sed Dux Iohannes Wilhelmus conducta opera ipſius a Rege Galliæ, ad illum equeſtres copias duxit, in quibus præcipui fuere ii qui Marchionico bello ordines duxerant, & conſiliarii fuerant.

Heinricum autem Ducem Brunſuicenſem aiebant copias contrahere ad reſiſtendum confluentibus Gallicarum partium copiis, & eas diſſipandum. Inter quæ filius Iulius ab eo clam diſceſſiſſe, & ad affinem Ioannem Marchionem Brandeburgenſem ſe contuliſſe dicebatur. Sed nemine magnopere impediente, copiæ Germanicæ in Galliam peruenerunt, quin etiam in itinere alicubi interdum

dum diuersarum partium turmæ vna versatæ sunt, neque hostiliter quicquam actum. Rex Galliæ cum Germanicum equitatum haberet magnum, adortus munitum oppidum tam operibus quam præsidio Diedenhofen cepit, multis in oppugnatione interfectis, & cum his Petro Stroza: cum aliquantisper defensum, tandemque deditio facta fuisset. Inde Luceburgum contendit. Interea ad X. millia Gallorum Caleti in Flandriam grassatura de improuiso Regis Philippi copiarum ductoribus primis, Allobrogum Principe & Lasaro Suendio, inclusa, circumuenta, fusa, deleta sunt, captis magni nominis viris, neque potuit Rex Galliæ suis subuenire, & eos periculo eripere. Hæc res gesta est III. Idus Iulii.

Theodonis Villa. Chytraus lib. 19. p. 500. Thuanus libro 20. pag. 615. Schardii epit. ad ann. 1558.

13. Iulii.

Classem Turcicam appulisse ad Corsicam, instructam & magnam, nuntiatum fuit, & Præfectum classi professum se auspiciis Regis Galliæ militare, & illius hostes prosequi. Fuere hoc tempore negotia eiusmodi, vt animaduertentes facile intelligerent ingentes esse secuturas distractiones, id etiam de sermonibus notabatur. Vt enim inimicitiæ aut maleuolentia inter aliquos fuerat, ita detrimentis gaudebatur eius partis cui aliqui se addixerunt.

Thuanus libro 20. pag. 608.

XVI. Calend. rursum confluxere exercitus Regum, & fuerunt superiores Gallici, ferebanturque in Regis Philippi exercitu desiderata esse ad M D. equites. *Falsum.*

Hac æstate Cæsar Ferdinandus in periculosam febrim incidit. Quamuis autem significabatur morbum medicando remoueri, tamen periculo liberatum esse non existimabatur. Nonnihil etiam non tam simultatis quam disputationis vehementioris intercesserat inter Cæsarem Ferdinandum & Regem Maximilianum de religionis doctrina. Sed Maximilianum Regem constabat omnibus officiis summæ pietatis lenire studuisse commotum aliorum incitatione animum patris.

Bellum Gallicum trahebatur, & magnis sumptibus alebantur exercitus ociosi, qui insuper prædas non cessabant agere in iis locis, ad quæ defendenda conducti fuerant. Atque Regem Galliæ dixisse ferunt: *Germanos nationem esse illam quidem militarem & fortem, sed præterquam quod igne & ferro non vastent suorum regiones, non videre quid hostes detrimenti amplius dare possent.*

Germanorum mores.

Induciæ tum tentatæ fuerunt, & certis conditionibus Momorancius liberatus, qui compositionem studeret efficere. Cum in Gallico concilio res ea acta esset, deliberatione finita narrant iussisse Regem remanere proceres conuocatos, iam surgentes vt discederent. Qui cum paruissent, Regem dixisse: *Videtis præsentem meum compatrem Momorantium. De quo absente alii aliud locuti sunt. Postulo coram me & ipso exponi, quocunque nomine accusandus esse videatur. Quod si quis nunc tacuerit, is sciat si quid postea audeat contra ipsum proferre, me pro falso esse habiturum.* Sed cum nemo quicquam commemoraret, ita esse concilium solutum. Summam trecentorum M. pro redemtione Momorancius numerare debebat: Sed remissum iri vel totam vel partem præcipuam, si pax fieret, existimabatur; fore etiam pacem credebatur, præsertim tantis iam impensis factis, & dimissis copiis externis, & vi iniuriisque illarum liberatis ambobus regnis: & tam Carolo Philippi patre, quam coniuge Philippi Regina Angliæ mortua. Decessit autem Carolus die vigesima prima Septembris hoc anno M D LVIII. in Hispaniæ secessu, non procul ab ea quam Vallem-doleti nunc appellant, quæ olim fuisse Pintia putatur. Pecuniæ numeratæ VIII. M. au- P 497 reorum reliquisse ferebatur, iussisseque pauperibus diuidi. Vixit annos LVIII. menses VI. dies XXVII. quæ ætas fere fuit & Maximiliani aui. Febre extinctum constabat, sed rumusculi spargebantur etiam φθαρμάκοις. Postea mense Octobr.

Momorancius. Thuanus libro 20. pag. 612.

Caroli V. obitus. Chytraus lib. 19. pag. 501. Thuanus l. 21. p. 642. Io Frid. Meyer de morte Caroli V. euangelica.

Octobri mortua est soror ipsius Maria Regina Vngariæ. Et Decembri Maria Angliæ Regina, cui nobilitate & omni populo consentiente suffecta fuit Elisabeta Heinrici filia, & Annæ, quam ille dimissa Mariæ matre Catarina duxerat, & postea iusserat interfici. Eodem fere tempore & Polum Cardinalem mortem obiisse significabatur, cum non defuisset suspicio simulari exitum e vita, quod rebus mutatis ille in periculo futurus esset, & sibi metueret. Funeris exequiæ magno apparatu deductæ fuerunt, & familiares ad rem certo cognoscendam custodiæ mandati.

Polus Cardin. *Thuanus* libro 20. pag. 622. *Schardii* epit. ad ann 1558. *Camdenus* Annal. Angl. p. 1. in. *Burnetus* histor. reform tom. 2. lib. 2. fin. *Chytraus* lib. 19. pag. 514. *Burnetus* p. 2. libr. 3. ineunte.

Regina Maria sororem Elisabetham oderat, & non modo regnum, sed vitam (si potuisset) existimabatur illi ereptura fuisse. Papisticam religionem Elisabeta improbabat. Itaque statim ad eam summa rerum delata, mutationem fore apparebat, vel omnino iam incipiebat fieri. Missa tamen est ad Regem Philippum Anglica legatio, regni illius nomine, significans quid accidisset, & petens vt erga Angliam voluntatem propitiam Philippus retineret, seque ope consilioque iuuare vellet, deque coniugio etiam Reginæ ipsius sententiam cognoscere se esse iussos. Neque deerant qui dicerent id agi, vt Elisabeta nuberet Ferdinando Ferdinandi Cæsaris filio.

Elisabetha Angl. Reg.

In Pannonia vrbes metallicæ Turcicis irruptionibus grauiter fuerunt afflictæ, & alibi etiam a Turcicis vicinorum locorum præsidiis cum castella occupata, tum prædæ actæ sunt. Regina soror Regis Polonici in eos, quorum opera factioneque fuerat una cum filio in regni partem instituta contra Ferdinandum Regem, sæuitiam crudelem exercuit, atque rumores falso sparsi fuerant, eam ab his comprehensam & per cruciatus occisam fuisse: Hoc constabat accusationes & querelas de ejus cum inhonesta vita, tum iniustitia regni ad Turcarum Imperatorem esse grauissimas delatas.

VVolfgangi Lazii & Basilii Io. Heroldi Historia b. Turcici in Schardii Tom. 3.

Alicubi tamen & Turcicæ excursiones repressæ, & copiæ concisæ fuerunt ab equitatu populari Regis Ferdinandi. Interea fames Pannoniam horribiliter afflixit, fuitque fama sparsa de apparatu Turcici belli, quod inferretur Ungariæ. Sed hunc propter Persicam quandam victoriam fuisse repressum ferebatur. Immisisse enim Turcam Persæ ingentem manum Tartarorum, cum essent induciæ inter Persas atque Turcas. Quibus superatis & magna cæsa multitudine, fuisse in metu Turcam, quousque progressuri Turcæ essent. Dissidio etiam duorum filiorum impediri ipsius conatus nunciabatur.

Turcica.

Copiæ Germanorum a Gallorum Rege dimissæ, stipendio persoluto, magna ex parte sub signis remanserunt; cum Wilhelmus Grunbachius a ductoribus impetrasset, ut adducerentur contra fœdus Franconicum, a quo ius suum hac occasione armis posset obtinere. Invitabat spes prædæ plerosque. Itaque magnæ equitum & peditum copiæ processerunt itinere directo ad Rhenum. Sed priusquam transirent, Electores Principes vicini Rheno, polliciti sunt se daturos operam, ut sine vi & armis Grunpachius, quod æquum justumque esset, consequeretur.

Ita illæ copiæ fuerunt dilapsæ, fœdere admodum perculso ad famam tanti exercitus, & contrahente ipso quoque equitum aliquid. III. autem Calend. Januar. Norinbergæ sumtum est supplicium de Helisæo seu Hesselo Grunpachio, ex Franconica quidem nobilitate, & Wilhelmi gentili, sed cuius pater in Phrysia sedem habuisset: & caput amputatum illius est eo loco quo fontes plecti consueuere. Deprecationes pro illo fuere maximæ & plurimæ, sed non admissæ, præsertim similiter iam supplicio sumto Viennæ de Siluestro Raita. Nobilitas indignissime factum tulit, & minaciter locuta fuit adversus ciuitatem. Ciuitatis hoc facto odium magnopere auctum, & Nobilitas indignationem suam non tegere, & minari vltionem habereque in animo & ore cædes ciuium Noricorum, & direptiones mercium in vecturis. Quæ cum tam imprudens hæc nulli videretur, quin prospiceret

Hess. Grunpachii supplicium

& euentura esse intelligeret, omnes maximam & grauissimam causam fuisse statuebant supplicii istius: cum quidam essent, qui dicerent, Cæsaris Ferdinandi iussu mandatoque illud tandem post longam interpositam moram sumtum fuisse.

Ferdinandus Rex cum Ratisbonæ substitisset, feriis natalis Jesu Christi, Augustam venit. p.498

Dux Saxoniæ princeps Elector Augustus cum constituisset eodem proficisci, & XVI. Calend. Februarii iter ingredi, distulit profectionem, quod accepisset ante Martium mensem neminem sui ordinis futurum Augustæ.

Misnica. Interea in Misnia ortæ quædam dissensiones grauissimæ inter Principem Augustum & Episcopum Misnensem gente Haubitium, cum ex nobilitate tum forte quadam gente Carolouicius, quod sibi deberi arbitrabatur, non obtineret ab Episcopo, & bellum Episcopo indixisset, impune ei licuit grassari & prædas agere & diripere præfecturas Episcopi, donec & sedes Episcopi Stolpa occuparetur. Ita tandem & quibusdam interfectis, & Episcopo maximis detrimentis affecto, res composita & omnia certis conditionibus transacta fuerunt. Quæ ad talem modum geri prudentibus, non placebat, deque iis metuebant euentus minime felices.

Cum autem Electores principes, Palatinus, Saxonicus & Brandepurgensis inter se & cum aliis quibusdam Principibus consensissent de quadam forma doctrinæ, qua sperabant non necessarias contentiones & superuacaneas rixas sopiri posse; Et hæc consensio descripta penitus a principibus Saxoniæ, quorum Wimariæ aula esset, improbaretur, & infamiæ nominibus deformaretur, visum fuit conueniri iterum, & principes Wimarienses adhibere, & de tota re denuo consultari. Ei rei locus designatus Fulda, sed Saxonicus & Brandeburgicus id fieri non oportere censuit, vt separatim conuentus haberetur, cum publicus Imperii esset indictus. Et Augustæ posse commodissime talia disputari atque agi iudicarunt. Sed venire principes Augustam minime properabant, cum ibi Imperator ad diem indictum præsto fuisset, præmittebantque Consiliarios, vt sibi morari diutius liceret. Saxonici autem Wimarienses Principis nomine & autoritate præscripta, cuius erat gubernatio, liber edebatur de dogmatis, in quo & assererentur vera secundum ipsius sententiam, & contraria iis damnarentur, indicatis notatisque expresse rebus & personis. Hoc cum manifeste pertineret ad separationem, & odium vicinarum Ecclesiarum; prudentiores animaduertebant quam fœda dissipatio impenderet, & dolebant atque querebantur tantas res nemini magnopere esse curæ, & paucissimos intelligere imminentia pericula. *Wimariensis liber.*

Pontifex quid ad electionem Ferdinandi? Thuanus lib. 21 pag. 481. Pontifex Romanus, cuius tum non longe ætas abesset ab anno LXXXII. ex illis difficultatibus, quibus bello Neapolitano pene obrutus fuerat, emersus, alia mouere atque conari. Nam simpliciter improbabat Electionem Ferdinandi, quod neque fuisset in potestate Caroli abdicare se Imperio ignorante Pontifice Romano, cuius autoritate confirmatum illud Carolo fuisset. Nam Reges eligi, sed Imperatoris excellentiam consecratione a Romano Pontifice adiungi. Non igitur fuisse tum vacuum locum Imperatoris, neque Electores principes habuisse potestatem creandi successorem Carolo, qui non ab ipsis, sed a Romano Pontifice Imperator factus esset. Neque enim ius habere Electores eum qui Pontificia consecratione Imperatoris appellationem adeptus esset, sua sponte priuare imperio. Quod liceret in illo, qui consecrationem non esset consecutus. Præterea Electores tres defectione sua ab ecclesiæ Romanæ principatu, sibi ipsis potestatem eligendi Regem Romanorum ademisse. Quod autem consensissent Electores Episcopi, id grauissime & iniquissimo animo tulisse ferebatur Pontifex, & deliberationem instituisse de illis citandis, ut Romæ causam dicerent. In quo ne perseueraret, vnius traditur oratione motus fuisse, qui ostenderet præsens esse periculum si illi Romam cogerentur venire, & constaret quam ob rem citati essent, ne ditionis ipsorum loca interea alii occuparent.

In

In Liuonia irruptio Moschobitarum maximam cladem intulit vbique. Ter- *Liuonica.*
betinam ditionem vna cum vrbe cepit. Episcopo placuerat, suæ ditioni subiecta *Chytræus* libro
loca illi tradere, quod defensionem non posset sperare. Id qui suaserant, tanquam 19. pag. 493.
proditores arrepti sunt. Episcopus capta vrbe contra promissa, aut saltem spem *Thuanus* libro
suam, cum splendido vestitu fuit abductus & dono missus cuidam Tartarico Regi, 21. pag 638.
p.499 cum elogio, eum Principem esse Germanici Imperii hominum, de quibus opinio *Schardii* epit. ad ann 1558.
fuisset esse genus inuictum. Miserat autem Moschobitarum Princeps Tartarorum aliquot millia in Liuuniam, non tam quod consideret occupati illam posse, quam vt prædæ in finibus maximæ agerentur. Sed fortuna fuit melior expectatione ipsius. Irritauerat eum Magister Teutonicus, qui vt Archiepiscopum Rigensem Wilhelmum Marchionem opprimeret, certis conditionibus atque pactis ferebatur pacem cum Moschobita fecisse. Cum autem rebus inter ipsum & Episcopum compositis illa neque posset neque vellet seruare de quibus conuenerat, ita illa irruptio est secuta. Conflixere sæpe Liuonienses cum Tartaris, non etiam nunquam superiores fuere. Sed copia & multitudine ingente Tartarorum factum est, vt defendere sua non possent.

Constat in exercitu Tartarorum fœminas bellatrices fuisse, quarum aliquæ ipsæ equites essent, aliquæ tergis equorum quos viri agitarent insidentes, in prælia proueherentur, magna ex parte ætate prouectæ. Et has crudelissime & sæuissime cædes fecisse compertum est. Cum Liuoniensibus non succurreretur, progressæ copiæ hostiles Rigam obsederunt. Ipsum Moschobitarum Principem in exercitu nunquam fuisse perhibetur. Postea induciæ narrantur esse factæ: Moscho tamen occupata loca retinente & muniente.

Huic cui nomen Ioanni Basilio, viro forti (vt aiebant) & bellatori, Rex Da- *Ioan. Basilius*
niæ cum legatis dono inter alia misit horologium præclari operis: quæ quoniam *Moschus.*
machinatione quadam aliquantisper ita conuertuntur, vt horas & progressiones Solis, Lunæ, atque etiam aliarum stellarum quas Errantes vocant, demonstrari vi- *Horologium*
deantur nullius ope, ideo αὐτόματα vocarunt. Moschus cum Solis & Lunæ ima- *artificiale.*
gines atque notas expressas vidisset, munus accipere noluit, iussitque illud legatos referre ad suum Regem, & nuntiare, *se esse Christianum.* Accepit tamen indicium horarum quod pulueris quasi fluxu fit, vt κλεψίκονιν sicut κλεψύδραν fortasse nomi- *Sand. Uhr.*
nare liceat.

Cum Marchiones Brandeburgenses bello cum Alberto gesto a fœdere Fran- *Chytræus* libro
cico se quoque esse detrimento affectos contenderent, factum tandem est Ferdi- 19. pag. 513.
nandi Cæsaris autoritate, vt de omnibus transigeretur, & fœdus aliquot annis certam pecuniam persolueret. De quo diuersorum erant iudicia diuersa. Cur enim impetiti afflictique aliquid numerarent? Sed rem negotiumque aliter potuisse geri dicebant, alii prudentes tamen statuebant transactionem istam fœderi pro statu & ratione temporis minime fuisse defugiendam.

M D LIX.

CÆsar Ferdinandus Augustæ ad diem affuerat, quo iusserat ibi ordines Imperii conuenire. Eo legatos plerique miserunt. Cum autem putaretur Palatinus
Elector illuc venturus, & Saxonicus quoque, nuntiata mors est Palatini Othonis *Chytræus* libro
Henrici, quam obiit ille prid. Id. Februarii. Quo nuntio accepto ne Saxonicus 20. pag. 513.
quidem se commouit. Moguntinus tamen & Treuirensis eo se contulerunt. Re- *Thuanus* libro
ferri curauit Cæsar ad Ordines III. Non. Martii I. de dissidiis Religionis. II. de 22. pag. 665.
periculis & calamitate belli & impressionum Turcicarum, & ad propulsandam *Schardii* epit. ad ann. 1559.
vim hostilem petita sunt auxilia pecuniæ duplicis, quantum contribui in profectionem Romanam Cæsari consueuisset, & indicatum est si tributa illa conferantur, Maximilianum Regem ad exercitum eum ducendum se benigne ob-

 tulisse.

tulisse. III. Tertium caput fuit de pace in Imperio conseruanda. IV. de æquali & simili numo percutiendo. Postulatumque est, daretur opera ut res celeriter explicaretur.

Thuanus libro 21. pag. 670. *Camdenus* Annal. Angl. P. I. p. 32. *Schardii* epit. ad a. 1559.

In Germania conduci equites constabat magno numero, famaque erat bellum inter Reges, Hispanicum atque Gallicum procedere. Sed multi alia suspicabantur atque metuebant. Cum allatum fuit certis nuntiis, pacem inter Reges XII. die Martii esse factam, præcipuis conditionibus his: Caletem vt Galli annis octo in sua potestate retinerent, post restituerent, ita vt munitus locus esset Anglis, vna cum certo machinarum seu tormentorum bellicorum magnorum numero. Corsicam vt reciperent Genuenses. Nisi Calete post annos VIII. restitutum esset, vt obligarent se certi mercatores persolutum iri Anglis quingenta M. coronatorum & Galli nihilominus obligatione restituendi loci (vt dictum est) tenerentur. Inter capita & coniugia tractari ferebantur. Id quod post omnia bella ab antiquo fieri solitum animaduertitur. p. 500

Chytræus. libr. 20. pag. 518.

Cæsar Ferdinandus coram Electoribus præsentibus Augustæ questus fuit, Romanorum Pontificem nolle adhuc se rite creatum Imperatorem agnoscere. Et ea de re Iurisconsultorum sententiæ ferebantur exquiri, cum non dubitarent quidam dignitate præstantes, & in consiliis Principum non postremi, affirmare de quodam fœdere inter Pontificem Romanum, Cæsarem & Regem Galliæ tractari.

Chytræus libr. 20. pag. 517. *Thuanus* libr. 21. pag. 683. *Christ. Cilicius* de Bello Dithmarsico. *Schardii* epit. ad ann. 1559.

Hoc anno mortuus est Christianus Rex Danorum, cui successit filius Fridericus. Et Christiernus admodum senex, qui in libera custodia multis annis fuerat, cum regno Daniæ prius fuisset eiectus, obiit mortem. Cum autem pax inter Regem Philippum & Henricum facta esset, & Adolfus Dux Holsatiæ frater Christiani Regis nonnihil copiarum, quas ad Regem Philippum adduceret, contrahere studuisset, occasione vsus bellum inopinatum intulit Dietmariensibus, & Regis Christiani filius Fridericus cum eo se coniunxit, & communiter bellum gerendum suscepit. Est regio Dietmariensium pars Chersonesi Cimbrici, spectans mare quo & alluitur a latere vergente ad occasum. Non illa quidem spatiosa, sed cuius incolæ viri fortes semper habiti sunt. Qui quoniam elegantiam & splendorem vitæ non sectati fuere, & agros colendo & pascendo pecora victum quæsiuere primum, deinde & quæstum instituere, & ex eo locupletati fuerunt, ideo Rusticos vicini illos appellarunt. A Ducibus Holsatiæ eos aliquando defecisse traditur, & cum hos tum Danos hostiliter se inuadentes aliquoties magnis cladibus affectos repulisse. Itaque multis annis in libertate vixerunt: qua tandem elati animis superbire etiam cœperunt, & in opulentia pristinæ virtutis obliuisci. Atque tum neque ipsi inter se concordes, cum diffidentia quadam alienatis animis ne externa quidem auxilia vlla accersere voluissent, sperassentque munitiones quique eas quas tenebant facile defendi posse, & aquis passim per fossas immissas loca inuia hostibus reddi: ita victi oppressique & in extremam seruitutem redacti fuere. Tria munita loca, & præclare instructa machinis & viris habuerunt. Fuit autem maxima illo tempore siccitas, & ingens æstus. Venti etiam perpetuo Aquilones & apeliotæ, quibus vndæ maris reiicerentur, vt nihil incommodi ab aquarum inundatione hostibus afferretur. Ipsi tamen fortissime pro patria & libertate propugnarunt, armatæque atque obtruncatæ mulieres inter viros sunt repertæ. Sed sustinere vim & impressionem tantam non potuere, præsertim sine equitatu, quo penitus caruerunt. Nonnulli ex nobilitate Holsatica & Danica in hoc bello ceciderunt, & Dux Adolfus graue vulnus accepit, fuitque victoria cruenta, plurimis tamen cæsis Dietmariensibus. Victis grauissimæ leges sunt impositæ, nihil iuris ipsis in regione sua relictum, externi magistratus dati, denique seruilia omnia imperata. Hanc gentem sunt, qui ex Marsis populis Teutonicis in ea loca migrasse existimant, & ex eo *Dietmarsos* appellatos. Aliis placet *Dietmarios* esse, a multitudine seu copiis agrestium.

Dietmarsi. *Diet-mayr.*

agrestium. Nam principium nominis significat veteri vsu linguæ Germanicæ multitudinem & copias, & finis, agricolas seu rusticos.

In Anglia regnante Elisabetha mutatæ res erant. Et defendebantur ii qui paulo ante exagitati fuerant multipliciter & varie. Persuasio enim de religione erat Elisabethæ diuersa. In Scotia etiam seditio extitit, & oppugnata fuit factio Papistica. Filia autem regia in Gallia iam nupserat Francisco Henrici filio. Rumorque spargebatur matrem regiam in Scotia obsideri. Hanc certis conditionibus dimissam, & in Galliam auectam postea nunciatum est, Guisianæ familiæ principem fœminam. *Anglica. Camdenus Ann. Angl. P. I. p. 45.*

Mense etiam Octobri literis quibusdam significatum fuit, ægrotare Elisabetham Angliæ reginam: cuius nuptias peti ferebatur, a Ferdinando Ferdinandi Cæsaris F. a filio regis Sueciæ, & Duce Iohanne Wilhelmo constabat.

Facta pace inter Regem Hisp. Philippum & Galliæ Henricum, cum aliis conditionibus, tum vt nuberet Philippo Regis Heinrici filia: & soror Margarita Philiberto Sabaudiæ Duci: inter apparatus nuptiarum Sabaudiensium, iam desponsa absenti Regi Philippo filia Regis Henrici, agente & perficiente nomine Regis Philippi illam rem Duce Albano: Rex Henricus dum ludis equestribus operam dat, p. 501 prid. Cal. Iulii cuspide hastæ ictus, oculo dextro pertuso, & ruptis temporum venis, decimo postea die mortem obiit, Rex animo excelso, firmoque corpore, & bellator. *Thuanus libro 20. fin. Scharditi epit. ad a. 1559. Varillas Histoire de Henry II. Comment. de statu relig. in Gallia fol. 13. Vlt. Iunii 1559.*

Ferunt per quietem oblata Reginæ specie cruenti Regis, magnopere eam orasse, ne Rex quidquam institui pateretur, quo vulnerari aliquis soleret aut facile posset. Sed fata nimirum impediri noluerunt. Nam & hoc narratur, cum videretur Rex nimis se defatigare, monereturque ut finem faceret ludorum, dixisse eum, *Vnum adhuc concursum se dare velle sponso affini.* concurrendum tunc fuit cum nobili iuuene Gallicæ gentis familiæ Iorchiæ. Is cum videretur Regi non aduersaturus totis viribus, Rex ei dici iussit, *facere quæ posset, se ipsi non velle parcere.* Sed sic tamen vertente illo hastam, vt directior esset Regius ictus, procumbens Rex, & caput vertens, cupiditate per indignationem illum deiiciendi. Ita tempus dextrum obiecit cuspidi, & id accidit quod retulimus. Moriens accersitum filium (vt aiunt) promittere coegit, primum ne quid ei a quo afflictus esset, noceri pateretur. Secundo vt pacem factam pro sua parte seruaret, & præstaret dictas conditiones. Tertio ne statum religionis in regno Gallico mutari fineret. Multi tum in custodia, eque iis aliqui genere & opibus atque autoritate præcipui viri, de multis crudeliter sumtum etiam supplicium fuerat. Atque ferunt patrem eius, quo congrediente ictus Rex fuit, præfectum fuisse sumendis suppliciis de iis, qui propter errores improbatos in religione in vincula coniecti fuerant, quorum aliquos illum congressum & vulnus esse inflictum Regi vidisse. Similiter in Hispania absente Rege Philippo, Carolo filio ipsius & sorore huius adhibitis, inquisitum in eos qui ab erroribus vulgatis abhorrerent, quos *Lutheranos* vocare, & pro hæreticis habere plerique consueuere. *Mongomery. Lutherani.*

De multis etiam ad priorem sententiam conuersis sumptum supplicium. Horum strangulatorum corpora combusta. Vnus qui constanter in sententia perseuerauerat, viuus crematus. Cuiusdam mulieris mortuæ ossa de sepulchro eruta. Horribilis actio illa fuit, & non modo indigna professione religionis ac nomine Christiano, sed ab omni humanitate aliena. De his consiliis & rebus hæ inter Reges missæ ferebantur, quibus vterque quod apud alterum gereretur, admodum probaret. Sed diu sæuitiam in hoc genere exercere Henrico non licuit. *Comment. de Statu relig. in Gallia f. 19.*

Hoc tempore mense Augusto Rex Philippus e Germania discessit, nauibus rediturus in Hispaniam. Et ferebatur classis cogi in Sicilia ad Messanam, qua mare aduersus Turcas tutum præstaretur, & noceretur hostibus. *Chytræus libr. 20. pag. 519.*

Ferdinandus autem Cæsar inducias & pacem fecit cum Solymanno Turcarum Imperatore, quas neque necessarias, neque tempestiuas, & indecoras esse, *Thuanus libr. 23. pag. 703.*

 erant

erant qui non vererentur dicere. Sed nimirum suæ cuique res sunt notæ inprimis, & sentiunt omnes quo affligantur, & sæpe ille hostis irritatus maxima damna dedit, raro aliqua accepit. Conditiones igitur quamuis duræ & graues, quas Solymanus tulerat, repudiandæ non sunt visæ. In quibus & tributum pendi iubebatur, & neque Iohannem Vngariæ Regem, neque Henricum Galliæ lædere. Pacem legatos Gallicos magnopere studuisse impedire enuntiabatur. Sed Solymanum in sententia permansisse, cum quod sibi expediret non negligendum esse censeret.

Turcica. *Thuanus* libro 24. pag 717.

Constabat tum res Turcicas esse difficiles & perturbatas, Solymano senescente valetudineque aduersa laborante, & filiis tribus diffidentibus: quorum vnus Solymanus & ipse nomine maior natu apud Patrem ad spem successionis educeretur. Contra hunc alter Baiasseta vna cum minimo fratre conspirans quod esset iuuenis ferox atque bellicosus, Duces complures sibi dicebatur conciliasse, nec non allexisse e robore exercitus Turcici quosdam qui Ianissari nominantur: contractasque copias contra fratrem duxisse, & eum pene profligasse: de improuiso enim aduenisse narrant præfectum Græciæ cum integris copiis, & victores perculisse. Ita cedentem Bayssetum se ad Persarum Regem contulisse, alterum in Syriæ Ægypto vicinis locis residentem, moliri res nouas.

Literæ Turcicæ ad Cæsarem Ferdinandum scriptæ in Senatu Imperii recitatæ sunt. In quibus & hoc fuit licere Regi etiam Philippo legatos ad se mittere.

In deliberationibus autem de religione in Germania constituenda nihil esse tum explicatum, & res ad Synodi Oecumenicæ cognitionem reiecta, interea decreto communi pax inter ordines Imperii sancita. p.5[illegible]

Fridericus III. Elector Palat. *Adlzreiter* Boi. P.2. lib. 11. n. 14. *Geroldus* de Septemuiratu cap. 10. *Thuanus* libr. 23. p. 705 *Chytræus* lib. 19. p. 513.

Cumque controuersia esset inter Palatinum Fridericum, Electorem, & Albertum Bauarum, de munere Septemuirali, illique magnopere diffiderent, adeo vt bellum metueretur, res intercedente Palatino Wolffgango & Duce Wirtebergensi composita fuit.

Cum soluto conuentu Cæsar Ferdinandus mense Augusto in Bauariam vicinam transiisset, inde in Austriam descendit, nuntiatumque fuit XV. Cal. Septemb. Papam Romanum Paulum IV. esse mortuum. Cæsar etsi illum erga se inimico animo fuisse diceret, tamen honoris causa quem haberet sedi Romanæ, iussisse ferebatur apparari ea quibus mortui memoria tanquam exequiarum celebraretur.

Hoc conuentu tentata fuit reconciliatio inter fedus Francicum & quosdam ex nobilitate potissimum Franciea detrimentis affectos bello Marchionico, quorum caput nominabatur & erat Wilhelmus a Grunbach. Hic comitatu magno affuit, & aduocatos habuit plurimos, etiam Principum multorum legatos. Audita causa pronunciatum fuit partes iure disceptare controuersiam eam debere. Ita petitores occupatorum bonorum ab aliis, & vt sarcirentur pecunia data damna, infecta re, nihil territi aut de pristina animi elatione remittentes discessere.

Publicata tum fuit etiam proscriptio Cretseri illius qui autor fuisset interficiendi Episcopi Herbipolensis.

Saxonica. *Mulleri* Stat. Saxon. ad ann. 1559.

Hac æstate Principibus Saxoniæ in Duringia improbantibus ea de quibus Wormaciæ inter certos ordines conuenerat, illustriss. Pr. Ioannis Friderici & fratrum nomine editus liber fuit complectens definitionem doctrinæ puræ, & damnationem dogmatum & hominum quorundam nominatim. Hæc eum vera ratione non fieri, & quædam illo libro exposita diligentiore consideratione viderentur indigere, nonnihil nouæ turbulæ datum est: præsertim cum iussissent in omnibus locis suæ ditioni subiectis a pastoribus eum librum populo recitari, & ad assentiendum perscriptis & probandum mandata suadendo inducere. Iamque apud ipsos quoque de his aliqui loqui liberius, suspectusque vt improbans consilia actionesque illas Victorinus Strigelius & Andreas pastor, noctu admissis qui illos comprehenderent, inhumanissime intra domos ipsorum capti, & in essedum coniecti atque abducti fuere. Victorinus nudus e lecto effractis foribus ædium arreptus fuit, & alia fœde facta perhibebantur.

Victorinus Strigelius.

bantur. Diu in custodia cum fuissent, tandem mense Augusto Victorinus remissus domum est cum promisisset obligatione legitima, se extra ædes nusquam discessurum, antequam ad accusationes respondisset. Reuersus ille domum febri laborare cœpit, & animo perturbari, ferebatur autem insimulari a Principe quod ea reprehendisset culpassetque quæ prius non modo laudasset, sed quorum etiam autor & adiutor fuisset. Fuit & in vincula coniectus Mulichius, maxima potentia & autoritate in Vimariensi aula præditus. *Mulichius.* Spargebaturque fama, quod capitale de eo iudicium futurum esset. Multi tamen quibus & negotia & homines nota erant, quid ageretur, non poterant decernere, neque statuere seria ne res ageretur, an simulatio illa aliqua esset. Hic eum Gothæ in custodia aliquantisper fuisset, postea traductus est in arcem Leuchtebergensem ad Calam Duringicam.

In Daniam Illustrissimus Princeps Elector Augustus cum coniuge profectus, ornauit præsentia sua festiuitatem coronationis Regis affinis sui, & rediit saluis rebus mense Septembri.

In Liuonia factis induciis (vt diximus) miseranda quies fuit. In conuentu *Liuonica.* autem Augustano subsidii nomine placuerat contribui millia C. aureorum, qua pecunia Liuonienses adiuuarentur. *Chytræus lib. 20. pag. 519.* Sed fama spargebatur, necessarium & propius auxilium ab illis Regis Poloni implorari, & existimabantur sub ditionem illius venturi esse, vt prius venissent Prussiaci. *Thuanus lib. 22. pag. 666.* Inter hæc tamen Moschobitam bello Tartarico implicatum ferebatur, atque eo nonnihil afflictum esse.

Cum Turcarum Imperatore, pace per aliquot annorum inducias facta, nihilominus præsidia quæ limites tuebantur non quiescere, vere illa quidem consue- *Nic. Isthuanfii histor. Vng. lib. 20.*
p.503 tudine quod exercitationes tales esse vellent rei militaris, neque pacta conuenta minus seruari, quod nulli iusti exercitus educantur. Tentata fuit proditio arcis Segeti ad Drauum munitissimæ. Sed proditore indicio pueri comprehenso, allectus quidem Turcicus Bassa, *Segethum.* qui illum pecunia corruperat, traditur aduenisse, sed re prouisa, cæsis multis & omnibus impedimentis amissis reiectus esse. Alibi etiam prædæ actæ & incursiones factæ sunt. Sed præsidiario equite Pannoniæ vbique hostes adhuc quidem profligante & sternente, & recuperante prædam, Bassa Budensis moribundus, omnes Christianos captiuos interfici iussit, & istas inferias sibi fieri.

In Germania diu vagata diuersis in locis mulier quædam, quæ se pro Regina *Pseudoregina.* Angliæ sorore Ducis Iuliacensis gereret, cum a Principibus quibusdam honorifice accepta fuisset, tandem peruenit hoc anno ad Ducem Saxoniæ Vinariam: a quo & cognata appellata, & eo qui illustrem fœminam deceret omnibus in rebus respectu est tractata. Narrare illa magnam vim auri & argenti & pretiosæ supellectilis ex Anglia se aduexisse: sed arcis quibusdam deportatis Vinariam, & fraude deprehensa in vincula coniecta est, & quæstio habita. Multa temere in congressibus & colloquiis cum illa gesta narrabantur, quæ in multorum dicta incurrebant. Hæc tandem ad perpetuos carceres fuit condemnata.

Eodem hoc anno horribiles imbrium & fulminum tempestates fuerunt diuersis in locis, & alicubi insitati terræ motus. Friberga, vbi metallica antiquissima sunt in Misnia, grauissime labefactata est. In Marchia corruisse ædificia quædam perhibentur, & multos homines obruisse. Fulmina in aquas etiam delata illas infecerunt, & pisces deinde mortui fuere.

Hoc anno reuersus est in Germaniam Iohannes Wilhelmus Dux Saxoniæ, *Mulleri Ann. Sax. ad a. 1559.* Iohannis Friderici Principis Electoris filius: cum aliquantisper in Gallia post bellum confectum inter duos Reges restitisset. Fuerat autem ad Regem Galliæ profectus militatum.

Ad Rhenum vina satis bene prouenerunt, & fuerunt in Palatinatu res quietæ.

Treuiri

Brewheri Ann. Treuir. Tom. 2. lib. 2. p. 187. Treuiri, cum quidam ibi natus diu absuisset domo studiorum caussa, reuersus ad suos primum scholas habere cœpit, & pueritiam accuratius quam prius instituere cum literis, tum cognitione religionis. Ea re multorum fauorem sibi conciliauit. Atque tandem docere ipse cœpit grandioribus argumentis veritatem rerum diuinarum. Cum audire quamplurimi cuperent, factum tandem est hoc labores recusante vt accerseretur conciliante Principe Wolffgango Palatino - - - Chulmanni. Episcopus Treuirensis, cum dissimulare rem diutius non posset, tales cœtus haberi a suis vetuit. Sed ciuitas nihilominus retinere & fouere atque defendere doctores suos. Donec Episcopus pro hostibus habere eos instituit, & ciuium mercibus onustas primum naues aliquot intercepit, deinde itinera omnia infesta ciuibus facere, denique parare se ad vim & bellum. Ciuitas ad vicinos principes legatos misit, & quæ caussa quodque negotium esset significauit, & illorum respectum ad se petiit.

Similes motus animaduersi sunt in Moguntiaca regione. Et Aquis multitudo flagitare cœpit emendationem doctrinæ & rituum sacrorum.

Schardii epit. ad ann. 1559. Thuanus libro 23. pag. 705. Romæ cum Paulus IV. P. M. ætate admodum graui ægrotare cœpisset, & de improuiso febris accessisset acerrima: ita mortem ille obiit XIV. Cal. Septemb. cum vixisset annos - - . Cum adhuc viuus decumberet, sparsa fama mortis ipsius multitudo (vt talibus temporibus solet) commota multa designauit turbulentissime, carceres omnes effregit, & captiuos liberauit. Custodia eorum qui delati religionis nomine detinebantur repugnantibus iis qui armati in illis ædibus seruabantur, tandem multitudo & ipsa armata non modo aperuit, sed ædes ipsas etiam incendit. Narrant monumentum sepulcri Pontificii, quod iam positum esset præclarum signis a multitudine disiectum, & statuam quæ Pontificis effigiem præferret mutilatam, & fractam esse ignominiose. Plurimos magnopere lætatos aiunt morte ista. Est & Cardinalis Moronus liberatus, qui longo tempore in arce Sancti Angeli captiuus fuerat. Tumultus isti celeriter sedati fuere, & capita gubernationum constituta. Romæ gubernatio commissa Carolo Crasso Episcopo Montisflasconis. Et X. Cal. cœptæ exequiæ celebrari mortui. Et tandem postridie Non. Septemb. incoata deliberatio de creando nouo Pontifice cum intrassent in conclaue solenne Cardina-

Medici. les quadraginta vnus. Creatus Cardinalis Medicinus Mediolanensis, & appellatus p. 504 Pius IV. qui fratrem habebat Iacobum Mediceum Marchionem Mussiæ. Horum auus fuisse Medicinæ Professor dicebatur, & ex ea arte ingentes opes collegisse, & possessiones terrarum quarundam titulumque nobilitatis parasse, reliquisseque posteris.

Danica. Mortuo Christiano Rege Daniæ filius illius Fridericus coronatus Rex fuit XIII. Calend. Septemb. ad cuius pompæ festiuitatem vna cum coniuge sorore Regis accessit Princeps Elector Augustus; *Idem est supra narratum.*

Thuanus libr. 23. in exitu. In Gallia cum suffectus esset Regi mortuo filius Franciscus Secundus, cum quo nupta esset filia Regis Scotiæ, nato annos nondum XVIII. gubernatio regni fuit penes familiam Guisianam, in primis Cardinalem Carolum & fratrem huius. Quorum ille doctrina & sapientia præstare existimabatur, hic virtute bellica celebris erat. Cardinalis regiam gazam & iuris vniuersi ditionem habebat in manibus, frater rem totam militarem & copias.

M D LX.

MAgna autem sæuitia vsurpabatur tam inquirendo quam animaduertendo in eos, qui simulabantur deseruisse religionis antiquæ sanctitatem, & amplexi esse nouam doctrinam autore M. Luthero: cuius nomine omnium abhorrentes atque alienæ ab vsitatis obseruationibus sententiæ, prauæ etiam & perniciosæ iudicaban-

Lutheranismus tur, vt nullum esset atrocius crimen quam Lutheranum appellari. Atque ferunt cum

cum quodam tempore supplicio simul afficerentur quidam, qui latrocinando cædes fecissent, & qui religionis veterem pietatem mutasse perhiberentur, & vocarentur Lutherani; latrones iam imminente morte testatos fuisse, se pœnas dare latrocinii non Lutheranismi causa. Vsque adeo immane scelus esse Lutheri doctrinam sequi inculcatum fuit vulgo, & cum in æternum Deum contumeliosus ille, & omnibus rebus deprauator esse Christianæ religionis crederetur. Viuente adhuc Rege Henrico coniectus in carcerem fuit vnus per quam celebris Iurisconsultus Annas Burgius seu de Burgo, quod crudelitatem illam animaduersionum suppliciorumque non probaret. De eo cognitione dilata, cum morte Regis Henrici tum aliis de causis supplicium sumptum postea: fuit & ille viuus crematus. Alii etiam, interque eos vtriusque sexus genere & opibus primarii, partim correpti fuerunt, partim in discrimen extremum venerunt vitæ fortunarumque omnium. Quæ cum ad hunc modum gererentur, magnis & perniciosis motibus causas dederunt. Varia etiam & multiplicia scripta in Gallia elanculum fere edebantur, in quibus grauissime accusabantur Guisiani. Erat autem præcipua querela Rege nondum eam ætatem habente, quæ sufficeret gubernationi regni prætexi illius nomen & maiestatem a Guisianis, suo arbitrio facientibus quæcunque liberet: cum de sententia Ordinum in regno legitimi curatores constitui deberent, secundum scriptas leges, & more maiorum. Hæc a Guisianis defendebantur, commemoratis exemplis compluribus annorum superiorum, quibus Reges minore etiam ætate sibi consilium asciuissent sua voluntate. Et probatis copiose actionibus omnibus quæ in primis reprehendebantur, coierunt tum nonnulli, inque his ex nobilitate quidam non postremi: satisque magnæ copiæ cogi cœptæ. Rex tum Ambosiæ erat. Qui coierunt, nullo modo se contra Regem arma cepisse affirmabant, sed pro illius salute & incolumitate, cui Guisiani insidiarentur, quod dicerent eum posteritatem esse Capeti, seu Caroli Magni ad quos legitima successio regni pertineret. Fuerat deliberatum, & pene constitutum viuente adhuc Henrico II. *Ne religionis nomine in quemquam animaduerteretur ante decreta concilii Oecumenici.* Hæc ne firma rataque essent, per Cardinalem Carolum Lotaringum stetisse aliqui criminabantur. Quorum caput quidem ex nobilitate Rainaldus (quem sui valde laudarunt, aduersarii vehementer vituperarunt) copias contractas collegit adduxitque Amboisium; vbi cum Rege Cardinalis & frater ipsius Franciscus Guisius tunc fuit. Prætendebant hi motui metum solicitudinemque suam de Rege, cui a Guisianis impenderet periculum, pertinens ad totius regni eladem: & inuidiosissime commemorabantur cum alia crudeliter, auare, superbe a Guisianis gesta tum supplicium Dn. Burgii, qui Cardinale procurante esset combustus, propterea quod illius voluntati refragaretur, & non appro-
p. 505 baret assentando errores in doctrina & vsu religionis manifestas. Sed his copiis siue vi seu fraude dissipatis, & Rainaldo aliisque conspirationis eius principibus interfectis, ita aliquantulum ocii fuit. Nihilo tamen minus intestina odia remanserunt, neque seditionis quasi ignis penitus fuit extinctus. Horum consiliorum plerique conscium esse aiebant Regem Nauarræ. Congregati etiam quidam fuere ad inuadendam & occupandam vrbem Lugduni, qui sacerdotum bona diriperent si processisset conatus. Sed hi sunt detecta re, partim oppressi, partim repulsi.

An. Burgius. Thuanus libro 22. pag. 677. & lib. 23. p. 699. Comment. de statu relig. in Gallia fol. 18. *Schardii* epit. ad ann. 1559.

Guisiani.

Nominabantur per contumeliam desertores errorum veterum non modo Lutherani, sed etiam Hugenoti. Hoc a Guisianis nomen in seditiosos & turbulentos, a quodam Hugenoto seditioso confictum, inimici illorum etiam ad Regis contumeliam interpretabantur, quem ab Hugone Capetio genus ducere constaret. Regem etiam Henricum II. iocantem rythmo populari prædixisse ferebatur in Guisianos, *Eos purpuratos se mortuo populum Gallicum vero camisiatum fore.*

Thuanus libro 24. pag. 741. *Hugenoti.*

Cum Tripolis in Affrica oppugnaretur Hispanica classe, admodum instructa nauibus & viris, multo maiore classe Turcica oppugnatores circumuenti, & classis illa

Africana. Schardii epit. ad ann 1560. *Thuanus* libr. 25. pag. 799.

illa disiecta fuit multis captis, etsi plerasque euasisse periculum plurimi postea scripserunt, & acceptum damnum eleuare fuere conati. Itaque creditum est tantam illam cladem non esse quantam rumores sparsissent, cum quidem magnum detrimentum acceptum esse constaret. Turcica classis fortuna vsi fugientes insecuta est, qui fere

Gerbina Insula.

petierunt munitam insulam Gerbinam. Meninga hanc a veteribus appellatam fuisse perhibent. Peruenisse tamen eo dicebantur omnes triremes ad Tripolim fuga elapsæ præter vnam segniorem. Gerbina & loco opportuno habuit vrbem arcemque bene munitam, & præsidium firmum ad V. millia Germanorum, Italicorum, Hispanorum

Don Alfaro.

militum, quorum ductor seu Præfectus Hispanus Donalfarus nominabatur. Hi fortiter se gerere, in velitationibus hostem facile repellere, & esse superiores, cum aqua in vrbe non sit, altero quoque die armata manu eam aduehere & deportare, sed deficere etiam eos necessaria cætera ad victum cum inciperent, captos ita demum restituerunt, si pro illis certa copia commeatus penderetur. Præfectus Præsidio, postulanti ductori classis Turcicæ, vt deditionem faceret, respondit; *se eum non esse qui, vt alii, munita loca traderet hosti. Et hoc facientes dignos esse suspendio, quod ipse simili in facinore supplicium in se quoque statuat.*

Interea ferebatur duas triremes Florentinas potitas esse tribus Turcicis appulsis ad nescio quod littus. Itaque homines fere effugisse, multos tamen captiuos, & nonnihil pecuniæ in nauibus inuentum.

Turcica.

Ferebatur & hoc, Genuam venisse legatum Regis Persici, promittente Turcicum bellum, quod Persa summis viribus gesturum se esse affirmaret, si Christianitas quoque Turcas aggredi velit. Dicebanturque eadem de re Legati missi ad Cæsarem & Regem Hispaniarum. Erant tum res Turcicæ non prorsus quietæ: dissidio enim inter fratres orto minor natu Baiasseta transfugerat ad Persas. Et reposcebatur ille enixe a patre, sed reddi nondum constabat. Significabatur autem decreta legario eximia, cum preciosissimis muneribus a Solymanno ad Persam iter breui ingressura, vt de Baiasseta restituendo cum Persa ageret. Constantinopoli etiam pestilentia sæua fuit.

Obitus Philippi 18. Febr. 1560. Ioach. Camerarii vita Melanchthonis p. 385. Thuanus lib. 26. p. 809. Schardii epit. ad ann. 1560.

Hoc anno XIII. Cal. Martii mortuus est Wittenbergæ Philippus Melanchthon, cum vixisset annos LXIII. & totidem pene dies, quem luxerunt boni omnes mortuum, mali & petulantes quidam infectati sunt. Et controuersiæ Ecclesiasticæ fieri cœperunt maiores & importuniores, renouantibus quibusdam contentionem de Sacramento Cœnæ Domini, & rem actionemque sanctissimam profanis disputationibus contaminantibus.

Liuonica.

Liuonienses metu hostis potentissimi & immanis, omnium opem auxiliumque implorare. Ferebatur hic captis iubere manus & pedes præcidi. Teutonici quidam numero CXXIX. adorti illo bello Moschobitas DC. profligarunt hos, sed cum finem insequendi non facerent, circumuenti interfectique sunt vniuersi præter XXX. qui grauiter vulnerati in manus hostium peruenerunt cæteri occumbere p. 306 quam capi maluerunt. Immissi in mare fuerunt aliquot triremes piraticæ hominum audacium & improborum qui interciperent ea qua aduehi Moschis perhibebantur inprimis instructiones armorum. Fueruntque ciuitates quædam suspectæ quod Moschobitas variarum rerum commeatu adiuuarent & hoc nomine Lubecca male audit inprimis.

His temporibus circumferebatur exemplum epistolæ quam scripsisset Cardinalis Lotaringius ad Papam. Continebat hoc querelam grauem de iis quæ nouari inciperent in Gallia, & implicari significabatur negotio magnos quosdam viros, & rem esse periculosam. Addebaturque petitio, vt mitteretur cum autoritate Apostolica & mandatis in Galliam Cardinalis Turnonius Collegii Cardinalium Decanus.

Conuentus autem fuerat habitus Principum in regno Galliæ;

& huc vsque autographum.

IVLII

IVLII PFLVGKII
ET
IO. ANTONII VIPERANI
ORATIONES
IN MORTEM
CAROLI V. IMPER.

LECTORI BENEVOLO

S. D.

BURCARD GOTTHELF STRUVE.

*Ix Imperatorem esse credimus, cuius in mortem tot orationes laudationesque funebres vel habita fuerunt, vel publicata, quam post Caroli V. mortem factum hoc fuisse constat. Testatur de eo Schardius** Funus eius variis Doctorum Orationibus omnium fere nationum cohonestatum est. Inter quos in Italia, Bononiæ, Franciscus Robortellus, Florentiæ, Io. Baptista Adrianus. In Germania Viennæ, Georgius Ederus, & Andreas Rapicius Cæsaris Consiliarii, & Paulus Fabricius Mathematicus, Friburgi Brisgoiæ Ioannes Artopœus Iureconsultus. Denique in exequiis Augustanis Ludouicus Madrutius ita virtutes eius celebrarunt, vt certamen laudum ipsius suscepisse videantur. *Præter hac scripta exequiæ Caroli V. quas Ferdinandus fratri suo fecit fieri, sigillatim describuntur Augustæ Vindelicorum 1559. 4. Habemus alias præter* Ioan. Baptistæ Adriani *Orationem* Antonii Bendenellæ *Orationem in funere Caroli V, Luciæ 1559. 4. Anatolii des Burnes* Immortalitatem Caroli V. *Georgii Amerpachii* Threnodiam in mortem Caroli V. *Inter has binas orationes alias hic cum Frebero exhibemus. Harum priorem equidem incerti esse auctoris in Syllabo Auctorum indicauerat iste. Ast, possideo eiusdem Orationis exemplum Dilingæ apud Sebaldum Mayer 1559. 4. excusum, cuius titulo, istius æui scriptura, insertum est* authore Iulio Episcopo Numburgensi. *Tacent equidem Scriptores, qui Iulii scripta recensent, de hac oratione, facile tamen adsentior,** ex eo, quod Pflugkius iste Carolo V admodum fuerit familiaris, ab eodemque variis beneficiis ornatus. Altera, qua hunc Tomum Tertium claudit, Oratio est* Ioannis Antonii Viperani, *Messanæ 1558. habita. Hic Messanensis erat Siculus Iuuenatensium Episcopus, Philosophus sua gentis atque Theologus dictus eruditissimus,*** qui præter alia ingenii monumenta, banc publicauit orationem, qua tamen inter ipsius scripta, qua Toppius prolixe recenset,**** haut memoratur.*

ORATIO

* *Epit. rer. gest. ad annum 1558.*

** Petrus Albinus, qui in Meisn. Chronic. p. 358. Iulii Pflugkii mentionem summo cum honore facit, eiusdem saltim scriptum de Rep. Germaniæ & orationem de funere Mosellani Præceptoris refert.

*** Sic enim Toppius Bibl. Neapol. pag. 118. *Gio. Antonio Viperano, Napolitano, altri lo fanno Messinese, Filosofo, e Teologo eruditissimo, Vescovo di Giovinazzo.*

**** Ista scripta non in Bibliotheca solum, sed etiam additionibus p. 109. prolixe recensentur, nihil tamen ibi de hac oratione reperire licet.

p.507 # ORATIO FVNEBRIS DE MORTE CAROLI V

ROM. IMPERATORIS, HISPANIARVM REGIS.

Tſi, Principes populique Germani, Caroli V. Imperatoris noſtri mortem ſine graui animi dolore commemorare nequeo, tamen cum de nobis atque vniuerſa Republ. Chriſtiana tam bene meritus fuerit, quam qui optime, facere non ſane poſſum, quin ego eundem in hoc publico luctu memoria grata proſequar: & quæ de eo tacitus cogitare ſoleo, eadem proferam, & vobiſcum quodammodo communicem. Non quod putem vobis non meliora in mentem venire poſſe, ſed quia ſpero eo minus repudiaturos eſſe vos hanc noſtram tenuem orationem, quod memoria eius quem diligitis iure, nec vobis poſſit non eſſe grata. Ac primo quidem, vt intelligi poſſit, quantum damnum morte eiusdem Principis noſtri fecerimus, cogitemus nihil eorum, quæ vel fortunæ vel animi ſunt bonorum huic defuiſſe, & Deum ita eum donis ſuis ornauiſſe, vt videretur ad res maximas, atque ipſum adeo Imperium orbis terræ natus eſſe. Ortus quidem erat e gente Auſtriaca, vnde tanquam ex equo Troiano tot Reges, Romanorum Imperatores prodierunt, a quibus ad eum tantum bonorum permanauit, vt ſimul ac in hanc lucem æditus fuit, ampliſſimorum Populorum atque Regnorum iam hæres foret. Fuit enim (quod quidem vos minime ignoratis) Maximiliani Imperatoris, e filio Philippo Hiſpaniarum Rege, nepos. Et quanquam hæc in eo genere ſunt, quod non virtus cuique ſua parit, ſed fortuna quodammodo adiungit, tamen ita vſuuenit, vt cum e bonis boni naſcantur, horum virtuti ille honoris ſplendor, quem a Parentibus atque maioribus ſuis trahunt, iure deberi videatur. Quod ſi vlli ante hac Regi contigit, certe Carolo noſtro contigiſſe videtur. Nam tot ac tantis virtutibus præditus fuit, vt non ſolum ſplendorem a maioribus acceptum, tueretur cum laude, ſed nouis etiam acceſſionibus augeret atque cumularet: Ac ſi non aliena, hoc eſt, maiorum virtute niteretur, dignus tamen eſſet, qui ſummis honoribus ornaretur. Temperanter ſane vixit, luxum omnem fugit, & poſtquam ad Rempublicam acceſſit, præclara dedit ſigna ſingularis cuiusdam iuſtitiæ. Quippe qui ius ſuum cuique tribueret æquabiliter, & mallet propulſare ab iis quos in poteſtate ſua habebat, iniuriam, quam, ſi quam ipſe acceperat, perſequi. Cum qua virtute ſua, tantum fortitudinis coniunxerat, quanta in hominem illum cadere poteſt. Cuius pars illa, quæ in perpeſſione malorum conſiſtit, e moribus eius mirabiliter eluxit: Etſi enim eo morbi genere, quod acerbiſſimum dolorem facere ſolet, ſæpe affectus fuit, hoc tamen non paſſus fuit ſe ita frangi, vt quoties opus eſſet, munera militaria in Caſtris non ipſe obiret. Verum vt ita ſeipſum vicit, ſic hoſtes ſuos, quotiescunque poteſtatem facerent pugnandi, fortiſſime ſuperauit, & pro magnitudine animi ſui res maximas, non ſolum in Europa, ſed etiam in Aphrica geſſit. Neque enim vllum in locum victrices copias ſuas duxit, in quo non impreſſæ virtutis ſuæ veſtigia relinqueret. Acceſſit huc prudentiæ tantum, quantum Imperatores ſummi ad procurationem Rerumpublicarum ſuarum afferre debent. Nam quoties legatis reſpondit, aut de maximis rebus conſultauit, vox eius quoddam veluti oraculum Reipublicæ eſſe

visa est. Artem autem rei militaris non minus bene tenuit, quam peritissimus quisque legatorum eius: Imo tam bene, vt hostes etiam primas ipsi in hoc genere tribuere non dubitarent. Et quanquam erat tam strenuus, vt cum hostibus quotiescunque res postularet, manus ipse confereret fortiter, eoque ipso documenta statueret, quantum in se esset fortitudinis, tamen nihil faciebat iracunde, ac si vllus vnquam, Imperatorum, hic certe visus fuit affectiones animi sui in potestate habere, & nullo prorsus impetu ferri. Etsi autem Carolus noster his virtutibus plane Imperatoriis præditus fuit, & ad bonam bonorum omnium existimationem ita profluxit, vt Traianis atque Antoninis Romanorum Imperatoribus laudatissimis, in quorum sede collocatus fuerat, iure conferri posset, tamen vt pro dignitate Christiani nominis his etiam longo interuallo antecelleret, ad eum tantum delatum fuit diuinitus, vt Constantinorum, Theodosiorum, Carolorum, Othonum esset quam simillimus. Qui cum Christum Dominum atque Seruatorem nostrum colerent recte ac pie, e fonte eius salutari, multo vberiores hauserunt virtutes, quam quæ humanitus comparari possunt: Itaque vt Princeps ille noster non minore, quam illi virtute ornaretur, tantum fide, tantum spe, tantum charitate, tantum denique omni pietatis genere excelluit, vt sanctissimi illi atque optimi Principes, deque re Christiana optime meriti, in eo reuixisse viderentur. Quippe cum hic se rebus secundis non minus efferri, quam aduersis frangi passus vnquam fuerit, tantumque abfuerit, vt moueretur cupiditate gloriæ, quæ alias magnis atque excelsis animis inesse solet, vt in ea ipsa contemnenda, se ipsum quodammodo vincere videretur. Nec alium e victoriis suis repetiuit fructum, quam vt haberet, quo vel orbi Christiano benignius facere, vel Deo, cui quicquid harum rerum erat, acceptum referebat, gratias agere & beneficentiam eius singulari pietate laudare posset. Nam tantum in eo modestiæ erat, nihil vt sumeret sibi, sed omnia potius benignitati diuinæ tribueret, nec de hostibus victis, vllum ageret ipse Triumphum, quasi a se partæ essent victoriæ: sed in Templis beneficentiam Dei immortalis exquisitissimo laudationis genere celebraret. Adde, quod tanta cum pietate preces suas quotidie adhibuerit, vt facile appareret, non sua eum virtute, sed tantum benignitate Dei, ad spem bonam niti, in bello autem periculosissimo, si quam populus atque milites eius forte contraxissent culpam, eam ita deprecatus fuit a Deo, vt pœnæ quas ipsi luere deberent, in se transferrentur, ac telis, quibus ipsi conficiendi essent, ipse solus obrueretur. Quin etiam ita se gessit perpetuo, vt Christianis parceret libenter, nec minus in eos clemens esset, quos vicerat, quam eos, qui vim inferrent, frangeret fortiter. Possem hoc loco commemorare multos, quibus victis atque compressis, iniurias ab eis illatas, facile donauit: Et non modo non in eos durius statuit quicquam, sed multum etiam beneficiorum contulit. Hæc clementia tanto propius accessit ad similitudinem diuinæ benignitatis, quanto maior est omni humana benignitate. Ex eodem fonte fluxerunt illa præclara Principis nostri, quod semper maiorem habuerit iustitiæ atque clementiæ, quam potentiæ atque dominationis rationem, malueritque de iure suo decedere, quam aliquid de alieno sui commodi causa detrahere, nec vllum susceperit bellum, de quo non ante religiosissimos, sapientissimosque viros in Consilium adhibuisset, deque sententia horum statuisset, idem iure suscipi posse: abhorruit ab omni contra Christianos bello, & quamquam gentibus immanitate barbaris, & a religione Christiana auersis, aliquanto libentius bella intulit, id tamen fecit magis, vt Christi quam suum regnum amplificaret. Hinc ad rem Christianam quanta facta est accessio? Cui nihil aliud si adiunxisset, quam nouum illum quasi orbem, qui noua Hispania appellatur, eumque e superstitione perniciosa ad verum Dei cultum traducendum curasset, bene tamen de Christiano orbe meritus esset. Quippe cum hic multo, quam ante, latius pateat, & damna illa, quæ a Sarracenis accepit, accessione tanta sarciri quodammodo videantur. Ac cum controuersia de religione Dei immortalis in tempora eius incidisset, eaque talis.

talis, vt in errorem perniciosum conicere posset multos, in hac dirimenda, quantum ipse operæ posuit? Quæ non consilia captauit? Quibus si euentus bonus respondisset, nec tempora ocio inimica pacis consilia exclusissent, certe non minus quam Constantinus, vel Theodosius, Ecclesiæ Christianæ profuisset. Videtis iam Principes populique Germani, videtis quantum virtutis Carolus V Imperator noster ad Rempublicam attulerit. Ac cum idem nos atque Patriam nostram tueri atque ornare & posset, & vellet, tantum in eo nobis fuit præsidii & opis, vt quotquot in p.509 ipsius potestate essemus, beate & cum honore viuere possemus. Imperium autem ipsum, quod & commissum erat, propter summam eius moderationem, æquitatem, atque pietatem, non tam imperium, quam quoddam Orbis terræ quasi Patrocinium esse videbatur. Quod quanto se magis accommodaret legibus Christianorum, tanto minus dubitandum erat Deum ei propitium esse atque benignum: Posteaquam igitur Carolus noster ex hac vita cessit, omnibus nationibus populisque, quibus imperauit, & tantum beneficiorum dedit, tristissimum sui desiderium, vt quicunque hominum nostrorum Principem hunc suum, Principem dico? Imo patrem patriæ non lugeant, ab omni humanitatis sensu sint prorsus remoti. Quanquam autem mors summi illius, atque optimi Principis nobis sane luctuosa & est & esse debet, tamen quia spiritus sanctus in scripturis promisit, beatos esse, qui in domino moriuntur, habemus, quo nos ipsos hoc tempore nostro consolari possimus. Neque enim, si eundem spiritum per Paulum Apostolum loquentem audimus, lugere debemus, vt ii, qui neque vitæ æternæ, neque resurrectionis mortuorum spem vllam habent. Est quidem humanum, capere dolorem e morte eorum, quos diligimus: At Christianorum cauere, ne in hoc genere simus nimii. Hi namque intelligunt præclare mortem non extinguere homines sanctos, sed e vita caduca in æternam, e misera in beatam plane transferre: & mortem horum eo minus perhorrescendam esse, quod spiritus ipsorum, quibus durum est peregrinari a Domino, soluitur vinculis corporum, vt cernere Deum sicuti est, eoque æuo sempiterno perfrui tandem possint. Quo ipso quid melius? quid suauius? quid denique ad summam fœlicitatem aptius vel esse vel excogitari potest? Quominus dolere debemus, quasi amiserimus eosdem, sed potius benignitatem Dei immortalis, qui eos ex hoc mundo ereptos in patriam illam æternam transtulit, nos bene ac pie interpretari conuenit. Quare etsi non possumus non Carolum Imperatorem de nobis optime meritum lugere, tamen si consideraucrimus, quo genere mortis ex hac vita migrauerit, dolorem nostrum leniri necesse est. Audite igitur, audite Germani, quomodo optimus hic Princeps diem suum obierit. Constat eundem anno superiore Imperio atque Regnis suis omnibus se ipsum vltro abdicasse. Sed quia ex attenuatione corporis sui atque infirmitate agnoscebat, non ita longe post futurum, vt vita hac cederet, ad quod ipsum vt accingeretur in ocium non iners illud quidem, sed cum vera pietate plane coniunctum, & Christo se tradidit totum, vt in eo conquiescere, & quod reliquum esset ætatis suæ, consumere posset. Ab eo igitur tempore Deum assidue coluit, & animo atque cogitatione in cœlum raptus æterna illa & quæ sursum sunt cogitauit, & quæsiuit tantum, nec passus est se ab his vitæ officiis vllo negotio diuelli. Sed cum tandem Deus pater ille misericordiarum atque totius consolationis virum hunc, qui iam mundo mortuus, Christo tantum viueret, penetrare vellet, quo cogitatione atque cupiditate iam ascenderat, vt solidum illum atque vberem pietatis fructum in æterna patria percipere tandem posset, ita quidem euenit, vt in febrem incideret. Qui morbus cum ingrauesceret, & Archiepiscopus Toletanus vir sapientissimus Principem officii causa salutasset, hic multa cum eo de Deo, deque Christo, & iis quæ ad æternam salutem pertinent, locutus est, & hoc quasi pabulo suauissimo saluberrimoque animum suum pauit. Deinde sacris mysteriis, quorum magna vis est, adhibitis, per ea quodammodo consecratus est Deo, & magnam animi consolationem hausit, nec ita multo post, cum sentiret, tempus mortis

mortis inſtare, ad Deum ſupplices tendens manus, miſericordiam eius implorauit, ac tum magna ac pia animi alacritate, vt non mortem adire, ſed in cœlum potius proficiſci videretur: Spiritum ſuum in manus Domini euocantis commendauit, & cum voce eadem extrema extremum edidit ſpiritum, & ſe in ipſum quaſi complexum Dei obtulit. Hæc cum Principi noſtro euenerint, videtur mors eius talis fuiſſe, qualem procul dubio ſemper expetiuit, & Paulus ipſe ſanctiſſime exoptauit tum cuperet diſſolui, & eſſe cum Chriſto. Quod ſi cui contigit, ei bona tanta adiunguntur, quanta nec oculus vllus vidit, nec auris vnquam audiuit. Itaque quod ille deſiderium ſui reliquit, id tanto facilius leniri poteſt, quanto melius cum eo actum eſt, quod ex hac vita in illas æternas ſedes haud dubie migrauit: Vt ſi ipſius cauſa lugeamus vehementius, non ita vt debemus, ipſum diligere videamur. Noſtra autem cauſa ne acerbiorem dolorem ſuſciperemus, ipſe prudentiſſime cauit. Nam cum abdicaret ſeipſum Imperio atque Regnis ſuis ampliſſimis, id p. 510 egit, vt non tam nobis atque adeo eiſdem Regnis eripi, quam per fratrem Ferdinandum Regem Romanorum Auguſtum, & Philippum filium, Principes ſummos atque coniunctiſſimos, præeſſe non deſineret. Quippe cum alterum horum gubernaculis Imperii Romani admouiſſet, alteri vero Regna alia hæreditario iure reliquiſſet, neque id iniuria, cum præſertim ita ſe gereret vterque, vt in illo fraternæ, in hoc autem paternæ virtutis ſpem omnes boni iure collocarent. Itaque nihilo magis deſeruit nos Imperator noſter Carolus, quam bonus Paterfamilias domum ſuam, ſi forte peregre profecturus, eam aut fratri ſuo, aut filio, viris bonis & ſui quam ſimilimis committat. Quæ cum ita ſint omnia, etſi non poſſumus non lugere hoc tempore eundem Principem noſtrum, tamen cum idem ipſe cauerit, ne vel ſua vel noſtra cauſa vehementius perturbemur, non eſt profecto quamobrem hoc tempore recta ratio dolorem noſtrum non mitiget. Et quia hic nos minime deſeruit, cum reliquerit Imperium ei, quem eſſe alterum ipſum omnes boni iudicant, profecto niſi illius non tam mortem, quam diſceſſum, quo ipſi nihil melius contingere potuit, æqui bonique fecerimus, officium rectum nos deſerere videbimur. Quare ad eam pietatis rationem excitemus nos ipſos, vt memoriam Principis ſanctisſimi, & de nobis quam optime meriti ex animis noſtris effluere minime patiamur, ſed eam potius gratis animis in perpetuum proſequamur, & optemus maxime, vt exhauſtis huius mundi laboribus atque ærumnis, nunc quiete æterna ac longe fœlicisſima perfruatur, & in æternis illis tabernaculis cum eo tandem omnes ſempiterno æuo quam beatisſime viuere queamus. Atque vt idem Deus noſter Principes optimos Ferdinandum Imperatorem atque Philippum Hiſpaniarum Regem perbenigne adiuuet, eiſque tantum fœlicitatis adiungat, vt noſtris atque aliorum Chriſtianorum rebus præſidium afferant, Turcas communes noſtros hoſtes a ceruicibus Chriſtianorum arceant, & Rempublicam Chriſtianam conſiliis disſidentium partium perturbatam conſtituant fœliciter, vt omnes & ſocietatem Dei ſanctisſimi tandem aliquando celebrare posſimus.

IOAN-

p. 511 IOANNIS ANTONII VIPERANI
LAVDATIO FVNEBRIS
CAROLI V. IMPERAT.

HABITA MESSANÆ, M D LVIII.

REGI PHILIPPO
CAROLI V. IMP. F.
IO. ANTONIVS VIPERANVS.

ICtores simulacbrum patris tui Rex Philippe, fortissimi, & clarissimi Imperatoris penicillo adumbrarunt, non eius animi mores atque virtutes oratione exprimere, & factorum gloriam in hominum memoriam disseminare studuimus, illis certe non minori præmio vel laude digni, quo difficilius est animi lineamenta quam corporis effingere, & diuturniora sunt scriptorum monumenta quam pictorum tabellæ: quæ a paucis cerni possunt, & quauis temporis vetustate & iniuria facile corrumperentur. Ac quidem res a Carolo V. Imperatore gestæ, quod maxime illustres & egregiæ, atque omni virtutum genere distinctæ essent, ad scribendum eius vitam multorum ingenia & studia excitarunt: me vero etiam patriæ, quæ mihi charissima est, pietas, ne iusta a meis ciuibus regi facta laudatione carerent, & tui, in cuius tanquam in Dei potestate sum, ratio mouit, vt eam orationem componerem, in qua patris tui expressam imaginem intuereris quæ in te veræ laudis & gloriæ cupiditatem magis ac magis incenderet. Quamobrem si sensero eam tibi probari, non parum mihi ipse gaudebo, & quodammodo leuiter blandiar, quod labores mei, cui potissime optabam, potentissimo & benignissimo regi non omnino iniucundi fuerint.

IOH. ANTONII VIPERANI

IN FVNERE CAROLI V. IMPERATORIS AD MAMERTINOS ORATIO.

REGI nostro & Imperatori CAROLO in supremi eius diei celebritate merito a vobis, Mamertini, maximi & amplissimi honores fiunt: quandoquidem maiores vita functis, quam viuentibus sacro quodam pietatis iure debentur. Neque aliud est honor, quam cultus, qui vel dignitate, vel virtute aliqua præstantibus viris exhibetur: regia vero dignitas & imperii eximia est, illiusque virtus singularis ac prope diuina. Nec mihi quisquam obiiciat huiusmodi honores aut mortuos non videre, aut quam minimum curare. nam vt ad mortuos nihil pertineant, ad viuentes certe pertinent, ne aut obliteratæ beneuolentiæ, aut spretæ venerationis, aut neglectæ pietatis, aut prætermissi officii culpa aliqua teneantur: ne dicam funerum exequias & consolationem quandam habere huius vitæ miseriarum, & stimulos ad æmulationem imitationemque bonorum, siquidem ab omni labore vacationem & ab omni metu securitatem in his prosequendis sperare videmur, & iisdem nos olim cohonestandos ornamentis gaudemus, quibus studiosi homines post mortem afficiuntur, si illorum mores vita nostra & factis expresserimus, tum quos oculis non cernimus his, quibus eos decoramus, honoribus intuemur. Quis hunc solemnem apparatum & illustrem pompam inspectans, ac tot faces, titulos, imagines, tot ornamenta honoris, tot laudis insignia, tantam speciem funeris & dignitatem, non præsentem Carolum videre se cogitat, & tanquam numen hoc ingenti honorum splendore & amplitudine illum venerari? Mihi vero latissimum campum, in quo decenter & tuto exultare possit oratio, dat inuictissimi Imperatoris virtus, quæ in huius vitæ curriculo diuina quadam sorte longissime excurrere & cognosci clarissime potuit. Non enim intra columnas Herculeas conclusa, sed plus vltra digressa, neque terrarum terminis coercita, sed cœli regionibus factorum eius gloria terminata est. Et mortalium quidem nemo, dum spiritu aerem ducit, beati laudem habere potest: quoniam dum viuimus, variis & incertis casibus subiecti sumus, ita vt, qui vitæ cursum absque vlla offensione secundum habuerint, contingat his sæpe acerbissimorum incommodorum plenus exitus; & voluntas, quæ nostrarum actionum est positum in nostra potestate principium, sic volubilis & inconstans est, vt sæpe læui aliqua voluptatis illecebra a sensu, & appetitu de proposita ratione flectatur. Quin neque bonam voluntatem suscipere, nisi Deo immortali duce, neque optatam metam attingere, nisi eodem adiutore possumus. Qua de gratia, diuinæ inquam bonitatis & lucis communicatione quis, licet nullius culpæ sibi conscius sit, in huius vitæ vsura sibi quicquam audeat polliceri? Quo circa per viam quempiam salutare IESV CHRISTI verbo cautum est: nec male poeta ille ex Solonis sententia dici *beatus*,

Ante obitum, inquit, *nemo postremaque funera debet.*

Atqui Regis & Imperatoris nostri obitus ac vitæ finis pietatis nitore est, quam victoriis & triumphis cursus vitæ fuit, illustrior. Hanc benemeritos de rep. ciues cum vitæ munere functi sunt, laudandi consuetudinem præ cæteris gentibus olim Græci & Romani moribus cultæ liberaliumque doctrinarum studiis, ac bellicis artibus florentissimæ nationes diligentissime seruarunt, qui cum omnes claros viros laudari, tum eos maxime voluerunt, qui pugnando pro patria mortem fortiter oppetiissent. At quanto magis CAROLVS prædicandus est, qui non inter cæsorum aceruos occubuit, quod

quod alienæ gloriæ inuidi homines illi vitio fortaſſe dediſſent, ſed ex periculis pene
p.515 infinitis,& ex media ipſa morte ad Chriſtiani populi libertatem & ſalutem defendendam diuino beneficio reſeruatus eſt? quique incredibili virtute imperii dignitatem retinuit, & ſumma felicitate remp. Chriſtianam amplificauit? Viuent memoria ſeculorum omnium res eius geſtæ atque virtutes claræ & egregiæ ampliſſimiſque apud omnes honoribus celebratæ, illuſtratæ triumphis, in marmoribus literis inciſæ, ſcriptorum monumentis ab omni temporis iniuria & obliuione vindicatæ, ac ſimul iiſdem regionibus contentæ, per quas ſol ille mundi lumen & temperatio curſum quadrigaſque conuertit: quodque idem nobis maximopere optandum & expetendum eſt, cuiuſque gratia tantis vigiliis & laboribus in hac lacrymarum valle exercemur, diuinarum rerum intuitu mens eius inter cœleſtes angelorum choros ſplendidiſſima cum gloria in æternum tempus aletur. Quamobrem mihi non tam copia, quam modus indicendo quærendus eſt, ne multitudine rerum perturbata oratio tanquam in denſa ſylua errans reperire exitum non poſſit. Ac primum de imperatoria dignitate, tum de perfecto imperatore pauca mihi dicenda videntur, vt ex ipſa rerum geſtarum commemoratione perſpicuum fiat quanta prudentia, & animi magnitudine illam CAROLVS ſuſtinuerit, præclarum inuictæ virtutis, ac ſingularis iuſtitiæ, & pietatis exemplar. Eſt autem imperatoria dignitas poſt pontificiam, quæ vere diuina eſt a Dei filio, & hominis inter ſui cultores inſtituta, ſine vlla controuerſia prima, a Iulii Cæſaris temporibus vsque in hunc diem ſumma. Nam ille omnium rerum potitus non regis nomine, quod Romanis odioſum erat, ſed Imperatoris militari iucundo, & graui appellari voluit, a quo deinde Imperatores non tantum bellorum duces, ſed omninm quoque rerum domini, & moderatores dicti ſunt. Cuius honoris ſedes primum Romæ fuit collocata; mox a Conſtantino Imp. qui tum Chriſti cultum & puram religionem ſuſceperat, vt Romam mundi caput & dominam orbis terrarum Chriſti vicario concederet, in eam vrbem deportata, quam de ſuo nomine vocauit; poſtremo a Græcis, quod Romanæ Eccleſiæ ſanctiſſimum grauiſſimumque conſilium deſpicatui ducerent repetita, & ad Latinos translata Pontificis maximi auctoritate penes Germanos in hæc vsque tempora permanſit. Habet Chriſtianorum cœtus, quæ Eccleſia dicitur, arma tum ad animi tum ad corporis tuitionem & ſalutem idonea, duos nimirum gladios, quorum alter cœleſtis eſt in manu ſummi Pontificis a diuino numine illi traditus, altero Pontifex Imperatorem accingit, quem ei muneri atque officio præponit, vt remp. Chriſtianam ab externis, ac domeſticis aduerſariis corporeis armis aſpectabilibuſque cuſtodiat & quia in tuenda maieſtate Imperii ceteris fortitudine, integritate, ſapientia, præſtare debet, triplici corona ferrea, argentea, aurea donatur. Quam maieſtatem Imperii cum tot annos Auſtriæ principes diuino nutu & conſilio tenuerint, coniicere poſſumus, quantum Deus immortalis auream iſtam familiam dilexerit & caram habuerit, ſi ea curat, quæ ad ſalutem hominum in ſe credentium pertinent: quorum culpas proprio ſanguine redimere factus homo non dubitauit. Atque hic, ad cuius exequias cohoneſtandas conuenimus, ſeptimus eſt a Rudolpho Habſpurgi comite, qui Boemiæ rege Ottocaro perduelle deuicto Auſtriam iure belli adeptus eſt: quem duo Alberti, duo itidem Federici, ac Maximilianus ornati eadem dignitate ſubſequuti ſunt, quos quidem omnes CAROLVS virtute, & opibus ſuperauit. Nam vna cum patrimonio paternæ familiæ adiit hæreditatem Hiſpaniarum, Hiſpaniiſque ſubiectorum regnorum: quæ ab auunculi Ioannis morte, & Mariæ quatuor regis Ferdinandi filiarum natu maximæ Ioannæ matri ſuæ hæreditario iure obuenerunt. Quæ relicta a parentibus bona non ſolum eximia prudentia conſeruauit, ſed etiam diuina virtute, & felicitate auxit, vel ignoti quondam orbis terrarum multas magnaſque regiones ad dirionem ſuam & imperium adiungens. Iam qui formam Imperatoris ſcriptis ſuis tanquam in tabellis effingunt hanc dant operam, vt multis virtutum ornamentis & vario honeſtatis ſplendore decora cernatur, ſed Homerus poetarum facile princeps, atque omnis eruditionis fons & magiſter Agamemnonem ducem maximi

illius contra Troianos coacti exercitus a sapientia, & fortitudine commemorat, quoniam prudentiæ coniunctam esse magnitudinem animi necesse est, vt & intelligendo quæ ratio fieri velit, & gerendo quæ tempus postulet his præstet Imperator, quos dignitate & imperio anteit, quibus quoque laudibus doctissimus & eloquentissimus Xenophon Cyrum suum quem nobis tanquam perfecti regis ideam proposuit, exornat. Quod si prudens esse debet Imperator, ergo illi fugienda temeritas est, quæ regione p.316
contra prudentiam pugnat inimica consilii & rationis; fugienda etiam intemperantia, quæ cupiditatum facibus hominem ad turpitudinem accendens inflammato impetu rationem a sua sede disturbat. Et quonam pacto quis alios voluntati suæ potest obedientes reddere, a quibus ipse intelligentia vincitur? aut ad ea pericula quempiam inducere, quæ ipse declinat? Ex animi vero præstantia, & intelligendi prudentia in ipsa dignitate maxima Imperatori autoritas paratur, vt a milite suo non minus quam ab hoste obseruetur: quandoquidem sublata obedientia, quæ conuenientem rerum connexionem fouet, exercitus seipse dissoluit, quo nihil potest esse peruersius. Alii fortunatum Imperatorem præterea volunt: & nos quoque non vt propriam illius quærimus, quippe quam de se præstare nemo potest, sed illi a Deo, in cuius potestate est, secundam fortunam precamur, quæ nisi diuinitus hominum studiis velut comes addatur, ad amplitudinem nominis, & gloriam per se ipsa virtus parum valere videtur. Fortunam autem intelligo cœlestem quandam auram humanis rebus, quæ extra nos positæ sunt, secundam vel aduersam a diuina voluntate effluentem homini occulta & ignota, cuius nulla ratio a nobis reddi potest, non aliquod per se numen a diuina summi illius rectoris prouidentia separatum res humanas inconsulto & temere administrans, quod a corde, & ab ore ciuis Christiani abesse debet, qui vnum & verum Deum opificem, ac moderatorem mundi colit ab æterno tempore vniuersa prouidentem, & sapientissime gubernantem non solum diuina, verum etiam humana. Atque hæc omnia quæ in formando perfecto Imperatore dicti homines afferunt, in nostro CAROLO, quantum fert humanæ naturæ conditio, summa fuere. Cuius res gestæ maximam scientiam, & virtutem declarant exceptas & educatas secundis euentibus. Itaque cum clarissimis, & fortissimis Imperatoribus est quibusuis rebus merito conferendus. Nam præterquam quod excellente fuit ingenio, & ad arma nato & apto, tam variis & innumeris bellorum hostiumque generibus a prima adolescentia exercitus fuit, vt non solum natura, & præceptis, sed etiam vsu, & experientia in scientissimum ducem euaserit. Neque enim inertiæ & voluptatibus sese dedit, quas ætas florens appetebat, & fortunarum copia suppeditabat, sed vigiliis, & laboribus omne tempus ætatis transmittendum putauit, sine quibus gloria parari non potest: quæ virtutis quædam est vmbra, & non quidem par, sed certe magnum & amplum & illustre præmium benefactorum. Quam bellicarum rerum scientiam magni animi præstantia & fortitudine roborauit: qua præditus neque laborem vllum perferre, vt mollis, neque periculum adire, vt ignauus recusauit honestam mortem desidiosæ vitæ præponens; quod vita naturæ, virtus hominis propria esset. Præbuit se mirificam vtrique sapientiæ, inquam, & fortitudini sociam prosperitas tanta, quantam a Deo vir impudens non auderet optare. Nullum enim bellum suscepit, quod non prospere administrarit; nullum prælium commisit, quo non victor extiterit; nullam rem obiit, quam non fauste feliciterque perfecerit. Vnam calamitatem excipio, quam ad Algerium nullo suo vitio solum aduersa cœli tempestate accepit: sed quæ animi excelsi robur incredibile, & diuinam eius virtutem aperte coarguit. Sed ne horum fides aliunde petatur, ipsa rerum gestarum explicatio faciet quæ dicimus clariora. Placet autem narrationem ab eius ortu proficisci, vnde principium vitæ ducitur, ex quo solent nonnulli reliquum vitæ cursum notare. Natus est porro Gandaui Flandriæ nobili & illustri oppido a natali die IESV CHRISTI anno M D VI. Kal. Martii. qui dies Apostoli Matthiæ festus illi bonus faustusque fuit, ad salutem, & memoriam nominis Christiani fatalis, nobis posterisque nostris in honore habendus. Nam eodem die Imperator creatus, &
corona

corona insigni imperii donatus, & gloriosas de hoste victorias consequutus est. At VI. ætatis anno Philippum patrem amisit, ac X. post annos mortuo Ferdinando materno auo, cui vehementer charus & ob ingenium indolemque diuinam vnice dilectus fuerat, ex Flandria in Hispaniam nauigauit, mox tribus annis elapsis in Maximiliani paterni aui demortui locum a Germaniæ principibus, ad quos spectat Imperatorem creare, omnium suffragiis Imperator est absens declaratus. Tanta generis claritas & amplitudo, tanta in eo indoles specimenque virtutis inerat, vt grauissimos alioquin competitores adolescens in supremi honoris & dignitatis certamine vicerit. Et quoniam imbecilles & ægros animos nec castis moribus ornatos, nec præclaris virtutibus instructos inuidentia facile occupat, dum ex aliorum secundis rebus & gloria minui res suas, & obscurari famam propter vehementem sui amorem existimant, ob prælatum in petitione Imperii Carolum quorundam male sanorum principum mentes acer liuor inuasit, atque animos in diuersas partes abripiens, tandem manus ad pugnas armauit; quorum iniuriam a se Carolus diuina virtute & consilio propulsauit. Operæ precium est autem primum eorum bellorum causas recensere, quæ cum Francisco Galliarum rege in tuendo iure suo & dignitate gessit; tum victorias, quas a Christianæ religionis aduersariis reportauit: vnde omnium malorum quibus resp. Christiana affecta est, culpam ab eo absuisse cognoscetis, & Christianorum pariter vicem dolebitis, quod tantus Imperator fuerit a tam præclaris, & necessariis cœptis contra nostræ salutis, & religionis infensissimos hostes non humanis, sed diabolicis artibus consultisque distractus: quem sperare erat vniuersam Græciam & sacrum IESV CHRISTI Domini nostri sepulchrum quod a barbaris nostro cum dedecore tenetur, aliquando recuperaturum esse, nisi variis, & importunissimis Gallorum armis distentus fuisset. Vita functo Maximiliano Imp. Carolus Maximiliani nepos, & Rex Gallorum Franciscus in petitione dignitatis Imperatoriæ inter se concurrerunt: sed propter summum generis splendorem, & diuinam ingenii præstantiam, ac maximam opum facultatem (vt ante dixi) CAROLVS prælatus fuit. Quare Franciscus, qui seipsum sine riuali amabat, in eum graue odium concepit; atque ad eius spiritus reprimendos, quos magnos esse sentiebat, ne alienæ virtutis lumen suæ gloriæ officeret, aliquot Germaniæ principes, qui in eodem dignitatis certamine victi fuerant, ac potissime Henricum Angliæ Regem in sui amicitiam pellicere conatus est; ortisque in Hispania dissensionibus ex CAROLI in Germaniam discessu, quo ad Imperii sedem accersitus fuerat, satis idoneam occasionem ad occupandam Nauarram sibi oblatam esse putauit, verum Hispanienses tumultus Adriani S. R. E. Cardinalis consilio, & diligentia sedati sunt, & Henrici amicitiam CAROLVS solertissime præoccupauit. Et cum primum ex Hispania in Germaniam eundum ei fuit, quo tutum ab insidiis Gallorum iter haberet, qui non dicam a natura, sed armorum, & opinionum varietate sempiternas gerunt cum Hispanis inimicitias, Francisco promiserat, pro ea, quam in Neapolis regnum habere se actionem dictitabat, singulis annis aureorum C. M. soluturum, & Nauarram Henrico Regis Ioannis filio redditurum: sed ad hæc promissa facienda adduci deinde non potuit, ne eorum regnorum ius imprudenter amitteret, quæ ab auo legitime acceperat; quod ea, quæ pollicitus fuerat, non sua sponte, & voluntate, sed coactus ab ipsa rerum necessitate recepisset, vt illis stare a nulla lege iuberetur. Tum ægre ferebat, Maximilianum Sfortiam vectigalem Imperii a Francisco vi armisque fuisse Mediolano priuatum, reputans secum ipse, quot pericula regnis suis conflarentur, si Gallos in Italia foueret gentem leuem ingenio, & arrogantem, studentemque semper rebus nouis, ac regnandi maxime cupidam. Verum interea dum regnorum suorum statum componit a Leone X. Pontifice maximo ad recuperandum a Gallis Mediolanum communibus copiis inuitatur. Nam eorum insolentiam Pontifex nullo modo perferre amplius poterat, quæ Ecclesiæ iura iniuria sibi vendicarent, & Apostolicæ sedis auctoritatem nullo cultu dignarentur, & effecti iam essent omnibus nihilominus quam olim Siculis odiosiores. Itaque adducto exercitu a Prospero Co-

 lumna,

lumna, Francisco Daualo Marchione Pischariæ, & Antonio a Leua Mediolanum recuperatur, & Francisco Sfortiæ Maximiliani filio restituitur. Ex quo Rex inflammatus furore, maximis ipse cum copiis alpes transscendit, Mediolanum obsidet, ac paucis diebus in suam ditionem, & potestatem redigit, munitoque præsidiis ad delendas Imperatoris copias, quæ Papiæ sunt, exercitus aciem dirigit. nec detrectant nostri certamen, quanquam numero inferiores, sed ingente animorum ardore & armorum pugnam suscipiunt. Stat paulisper anceps prima conflictione fortuna, tum ad nostros se inclinat, tandem Rex maxima suorum cum strage vincitur capiturque VI. Kal. Martii, ipso Imperatoris natali die. Quo secundo euentu CAROLVS nihilum elatus neque pro iuuentutis natura, quæ inflatior est, neque pro victoriæ conditione, quæ insolentiores homines reddit, adductum ante se in Hispania Regem licet potentissimum, & acerrimum hostem pro diuina quadam sapientia, & animi magnitudine non modo nullis incommodis affecit, sed maximis beneficiis ornauit, certisque pactis ad seruandam pacem conditionibus liberum in Galliam dimisit, & abeuntem munificentissime p. 118 prosequutus est. Ita gloriosus adolescens animum ab omni lætitia gestiente & insolentia cohibens, atque in tanta fortuna tantam obtinens lenitatem prudentiæ, & fortitudinis armis victoriæ conditionem, & seipsum vicit. Hæc reconciliatio gratiæ regis perculit non tenui metu animos Italiæ Principum; cum etiam nunc impensius a Francisco Sfortia Franciscus Daualus Mediolani arcem repeteret, quod parum in illo firmæ fidei suspicione moueretur. Igitur Clemens VII. Pontifex maximus, qui tum Adriano successerat, qui post Leonem paulo plus anno Romanam Ecclesiam gubernarat, & Veneti, & Franciscus Sfortia contra CAROLUM perinde, ac communem hostem ducti vana quadam fortitudine societatem, & arma coniungunt, in quam societatem etiam ægrum animum Francisci Gallorum Regis alliciunt. Sed in omnibus prælijs fortuna, quæ fortes adiuuat, Imperatoris partibus, & gloriæ fauit. In his bellorum procellis Romæ aliqua detrimenta per Cæsarianos insciente CAROLO importata sunt. Nam prorex Neapolis, quo Pontificem a Gallorum societate diuelleret, in illius damna Columnenses immisit, quod facinus Imperator grauiter improbans per literas Pontifici seipsum excusauit, & damnum factum recepit: tum Borbonus prædæ studio cum exercitu Romam inuasit ad eius defensionem languidissimo studio incumbente Pontifice. ad cuius rei nuncium Imperator, qui tunc in Hispania natalem diem Philippi filii celebrabat, incredibilem dolorem accepit, & apud Pontificem iusta ignorantiæ excusatione vsus est, & mandata ad suos dedit, vt obsessum in arce Sancti Angeli Pontificem quam certissime liberarent, & omnibus modis ex vrbe milites educerent: quos tamen a præda nullius oratio, aut vis poterat amouere. Et res quidem ipsa (vt grauissimorum hominum sententias omittam) eum ab istius mali culpa absoluit: quoniam nullum hoc facinus inconsideratius, & maiore a quoquam temeritate susceptum, aut ipsi vidimus, aut ab aliis vnquam audiuimus. Nam quæ ratio in spem occupandæ Romæ potuit Borbonum impellere, qui collectum ex diuersis gentibus exercitum, & sine stipendio militem longis itineribus fessum fractumque intra inimicorum vires ducebat, vbi neque commeatum, neque pecuniam belli neruos alicunde sperasset, quin etiam haud longe post terga hostili exercitu imminente? Cui si diem vnum qui Romæ erant obstitissent, altero die coactus fuisset omnium rerum inopia discedere. Sed habuit temeritas ex alterius ignauia, & formidine volente Deo, cuius sunt occulta iudicia, secundum exitum: ex quo vulgares, & imprudentes homines res, non rerum consilia iudicant. Tam ne igitur temerarium, & iniquum facinus subitum, atque insperatum prudentissimi, & sanctissimi Imperatoris consilio factum esse quis autumet? Quod si Italiæ dominatum appetebat, si regnandi causa Iulii Cæsaris exemplo peccandum putabat, cur vrbem non retinuit? cur milites euocauit? cur Pontifici damni facti recepit? quanquam obtrectatoribus nulla vnquam deest calumniandi ansa; quorum mens inuidia, os maledictione plenum est. Ita affectum Pontificis animum, & exulceratum Rex Gallorum appositis sententiis contra Imperatorem alit: & in idem fœdus

venit

venit Rex Angliæ cum Venetis; qui in tanta Italiæ perturbatione,& tumultu quiescendum sibi non esse arbitrantur, quosque vt afflictam Pontificis conditionem misereantur, humanitatis aliqua ratio, & a Cæsarianorum armis, vt timeant, monet felicitatis cursus, & falsa quædam de victoris ambitione cum secundo rerum euentu crescens opinio. Quorum tamen conspiratio minus CAROLI animum permouit, quam non seruata a Francisco fides, quam in Hispania dederat, cum solutus, & in libertatem vindicatus fuit. Ideo quo tantum in vniuerso terrarum orbe suis dissensionibus excitatum incendium vna ipsi pugna restinguerent, illum ad singulare certamen prouocauit ductus Petri Terraconensis, & Caroli Andegauensium Ducis auctoritate, qui singulare certamen inter se olim instituisse feruntur, quo de Siciliæ possessione litem dirimerent, quæ multis populis maximas calamitates attulerat. In quam pugnam renuit Franciscus descendere: immo iterum cupiit CAROLO reconciliari, quem in gratiam eum Pontifice rediisse comperiebat, & rem suam in Italia male geri, siquidem clarissimos duces a se desciuisse, & præter alia incommoda Lotreccum, quem maximo cum exercitu ad expugnandum Neapolim miserat, in ipsa obsidione maxima cum exercitus parte morbo consumptum acceperat. Agnouitque aperte in facienda pace CAROLI non speratam facilitatem. Et quid Deus bone a CA-
p.519 ROLO aut humanitatis, aut caritatis, aut pietatis omissum est, quo Franciscum in officio contineret, quando Heleonoram sororem suam illi in vxorem commiserit? Verum non multo post tempore Franciscum Massiliæ Pontifex conuenit, eiusque filio Henrico Catharinam neptem suam in matrimonium dedit. Quæ affinitatis coniunctio grauem suspicionem initæ contra se societatis CAROLO mouit, cum manifestam Pontificis inconstantiam videret, & de Francisci erga se voluntate dubitaret, qui animum semper armatum gerens, tum maxime ad turbandam pacem Ligures e Gallia expulerat, & Genuam nescio quo iure repetebat. Et quidem Gallorum ingenium, & infirmitas multorum scriptis reprehensa est, quod leues sint, & in capiendis consiliis mobiles, in suscipiendis bellis alacres, in resistendo imbecilli, ac molles. Tunc Imperator summos Italiæ Principes maximis beneficiis, & honoribus sibi deuinxit, & Francisco Sfortiæ Mediolanum libere concessit, vt omnem appetitæ Italiæ dominationis suspicionem a se remoueret, qui omne cum Christianis bellum oderat, & ad debellandos amentia deprauatos hæreticos, ac Turcarum audaciam reprimendam animum a pueris intenderat, vnde Religioni fides, imperio dignitas, sibi gloria, Christianæ reipublicæ salus, omnibus pax, ocium & tranquillitas pareretur. Interea Franciscus Sfortia correptus morbo discedit e vita, & Franciscus Rex Gallorum auito quodam iure Mediolanum ad se pertinere dicit, & Sabaudiam, cuius dominus Imperatorem affinitate attingebat, itiquissime ac tumultuosissime aggreditur. Qua de re certior factus Imperator in ipso itinere, cum victor Rex Tunethe rediret, grauissimam orationem aduersus Francisci mutabilitatem, & peruersitatem Romæ apud Paulum III. Pontificem maximum in Clementis demortui locum ab vniuerso Cardinalium senatu suffectum in amplissimo patrum consessu habuit omnesque testatus est non sponte, sed lacessitum, non dominatus cupiditate, sed defendendi sui suorumque causa arma se capere; postremo ad singulare certamen sese obtulit, ne duorum culpa Christianæ regiones suorum cæde, & cruore plus plusque fœdentur. tum confecto exercitu Galliam braccatam, quam nunc Prouinciam vocamus, petere contendit: sed propter immanem frigorum, & hyemis vim in hyberna Genuam rediit. Hoc interim Pontificis maximi studio, & industria X. annorum induciæ inter reges fiunt. Nihilominus Franciscus quanquam arma deposuit, voluntatem bellandi non exuit: & cum se penitus deiectum e spe recipiendi Mediolanum videt, aliquot Germaniæ principes Austrio generi priuatis quibusdam odiis inimicos atque in primis Cleuis ducem contra CAROLVM solicitat, & inuadere cum exercitu in Flandriam suadet eo scil. tempore, quo Imperator ad expugnandum Algerium nauigarat; ipse etiam multis copiis diuersas partes, quæ in CAROLI ditione sunt, vexat;

vexat; atque o nefandum & impium scelus ad Christianorum cædes, & incendia religionis nostræ crudelissimos hostes pollicitationibus, ac præmiis inducit. Quorum malorum nos ipsi testes sumus, qui spectatores magna ex parte fuimus. Nos enim ipsi vidimus e tectis nostris Calabriæ oras sæuissima depopulatione vastari, & fœdissima flamma vrbes, & agros incendi. Quid referam virorum crudelissimam cædem? quid mulierum acerbissimam vexationem? quid captiuorum miserrimam seruitutem?, quorum lamentationes hic ipsi nos ingenti nostro cum dolore, & commiseratione exaudiuimus, cum sociorum miserandam calamitatem inspectantes nullum afflictis auxilium, & opem ferre possemus. In quam eandem calamitatem permulta aliarum regionum maritima oppida, & aliquot Mediterraneo mari circumfusæ insulæ inciderunt in Christianorum strage, & sanguine ardentius bacchante Barbarorum furore. Quæ ora? quis sinus? qui portus? quis toto mari locus a Turcarum classe, & direptione tutus fuit? quæ ciuitas socia non ingemuit? quæ non indoluit tam tetram, tam horribilem, tam fœdam, & infestam pestem a Christianissimo quondam rege fuisse, tam impie, tam scelerate, tam nefarie in Christianorum regiones, & vrbes immissam? At vero Deus optimus, qui impios odit, & religiosos amplectitur, ex Maurorum telis Imperatorem defendit, & ex vndarum procellis eripuit, & incolumem regnis suis reddidit. Qui vsus eadem cælesti aura temeritatem Cleuis ducis facile domuit; mox ad contundendam regis audaciam Lutetiam Parisiorum maximo cum exercitu petiit expugnaturus eam vrbem, in cuius expugnatione vniuersum Galliæ regnum occupatum iri videbat: tantusque Parisinorum animos terror subiit, vt omnes manifestam fugam meditarentur. It obuiam Franciscus maximis cum copiis & totius Galliæ nobilissimis ducibus non pro gloria, sed pro salute dimicaturus. Iamque duo potentissimi exercitus duobus clarissimis regibus præsentia sua & oratione milites ad certamen hortantibus prope aderant summa cum virium contentione pugnam inituri, in qua totius belli moles & omnium rerum summa vertebatur, cum Sanctæ Ecclesiæ caput IESVS CHRISTVS dominus noster Christianorum labores, & clades e cœlo miseratus mirum in modum regum animos inter se reconciliauit, & rem quasi ex magna & nebulosa tempestate in serenam tranquillitatem reduxit. Sed eam paulo post Francisci mors perturbauit. Nam Henricus regno succedens acer iuuenis, & ardens studio belli ad renouanda Martis certamina statim animum adiecit. itaque oppida munire, & primarios Germaniæ viros aduersum Imperatorem clam instigare & occulte cum Heluetiis societatem inire cœpit. Nec prudentem Imperatorem iuueniles animi ardores, & astus latuere. quare aduersus Henrici studium & audaciam se ipse quoque instruxit; & inuito distractus ab eo bello, quod contra Germaniæ ciuitates, quæ hæreticorum partes sequebantur, parauerat, Lotharingiam versus castra mouit, ac iuuenilem animum & conatus consilio, & virtute cohibuit. Nunc ad ea bella transeo, quæ contra hæreticos pro veritatis defensione, & contra veræ pietatis hostes pro Christianorum salute & incolumitate gessit: ex quibus intelligetis quanta pacis ornamenta & belli subsidia Christianæ reipublicæ comparasset, ni Gallorum aut leuitas aut inuidia illum in magnis & diuturnis contentionibus habuisset. Equidem Ioannes Federicus Saxonum Dux & Philippus Landgrauius hæreticorum Principes & fautores, dum Imperator armis in Gallia distineretur, pacto in Schemelcaldo Saxoniæ oppido cum plerisque Germaniæ principibus inter se fœdere Bransoicchi ducem contra fas omne possessione sua disturbauerant; & ad Imperatorem Langrauius audacter adierat, atque arrogantius eum monuerat, ne quid contra ea, quæ ipsi gessissent, moliretur, vnde permultorum principum odia in se conuerteret. Quod facinus placuerat Imperatori ad concilium deferri, & cum semel atque iterum citati adesse neglexissent, dux Saxoniæ & Langrauius perduellionis damnati fuerant. Et Martiuus quidam Luther homo omnium scelestissimus nuper in imperitum vulgus prauas quasdam opiniones & sententias

sententias contra Ecclesiæ Romanæ dogmata & instituta spargere cœperat, & nactus socium amentiæ suæ Oecolampadium dissolutum, perditum, & nequam hominem, atque etiam adeptus sectæ suæ fautores maximos Germaniæ principes, Saxoniæ ducem, & Langrauium breui qui sub agnina pelle animum gerebat lupinum, multis Germaniæ ciuitatibus malum venenum infuderat. Non enim vlla pestis est, quæ latius manet, quam hæresis, præsertim ea, quæ felicitatem nulla nostra cura, labore comparandam proponit, cum ingenium sit omnium hominum (vt Comicus poeta loquitur) ad libidinem a labore procliue; hoc autem magis, si principum auctoritate confirmetur: quorum mores, & vitæ rationes in populis subito sequuntur. Ad quod pestiferæ, & funestæ doctrinæ semen extinguendum omnem diligentiam CAROLVS adhibuerat: & quoniam, in popularium sensibus quod fibris inhæreret, facile extirpari non poterat, edicto cauerat, ne quid de religione innouaretur, nisi ex decreto Sancti, & Oecumenici Concilii a Pontifice Romano conuocandi. Tunc igitur suscepto bello a Catholico Imperatore contra Principes hæreticos vndique ad eos copiæ subsidiaque venerunt: LXXX. M. peditum, equitum XV. breui tempore collecta sunt, muralia tormenta CXX. currus ad ferenda onera DCCC. naues ad transmittendum flumina CCC. Doleam Mamertini contagionem mali tam breui, tam late diffusam? an tantam Germanorum potentiam non periculosissimis temporibus contra Mauros Turcasque conuersam? Ceterum, qui non in hominum multitudine, & robore, sed in Dei maximi dextera, & virtute spem omnem victoriæ collocauerat, CAROLVS maiore animo se bello contra sceleratissimos, & nefarios duces accingit; & dum Langrauius in oppugnandis, & ad fidem suam adigendis vicinorum oppidis tempus terit, quam maximas potest copias armat: cumque adhuc militum numero inferior longe sit quam vt cum hoste congredi possit, nullam pugnandi copiam illi facit, sed insolentem iuueniliter exercitum prudente cunctatione debilitat, qui quoniam compositus est ex variis hominibus, & horum laborum minime patientibus, qui bella comitari solent, deficiente ipsum commeatu, & frigidiore tempestate adueniente dilabitur. Interea quoque Dux Mauritius Ferdinandi Caroli fratris legatus cum exercitu inimicorum regiones ingressus hostiliter omnia populatur & vastat. Quæ incommoda Lantgrauius animo agitans studuit cum Imperatore pacisci: sed cum nihil impetrasset (nam indignum Imperatoria dignitate, & abhorrens ab æquitate CAROLO videbatur tantam insolentiam, & temeritatem impunitam relinqui) noctu contento itinere in Haidamum oppidum confugit, exercitumque dimisit. Vnde finitimæ ciuitates in CAROLI potestatem venere, & qui inimicis fauerant viri primarii, & Schemelcaldicæ conspirationis adiutores & socii veniam suppliciter ab eo postularunt. At Dux Saxoniæ validioribus copiis ad omnem se euentum munit: contra quem Imperator signa conuertit, & victricem aquilam in Saxoniæ fines inferens ad certamen hostem quamuis numero militum priorem trahit, & momento prosternit & capit. Quæ omnia tanta industria diligentia celeritate administrata sunt, vt diuino nutu & consilio gesta fuisse visa sint. Quare religiosissimus Imperator non vt Cæsar in Ponto veni, vidi, vici; sed totam victoriam ad diuini nominis prouidentiam & virtutem referens dixisse fertur, veni, vidi, sed Deus vicit. Et Dux Saxoniæ licet iudicum sententiis capite damnatus fuerit, tamen ab humanissimo victore benignissime liberalissimeque tractatus est. Lantgrauius quoque tum in Imperatoris fidem & potestatem sese dedit. In hac rerum quasi malacie & tranquillitate subita quædam tempestas exorta maximo periculo Imperatorem obiecit. Nam Mauritius ægre ferens Langrauium socerum suum diutius in custodia teneri, atque hæreticorum stimulis incitatus deleta tot tantorumque beneficiorum memoria, quibus ab Imperatore ornatus fuerat, clam cum Henrico Galliæ Rege & Ducis Saxoniæ & Langrauii liberis contra eum societatem coiuerat; & postquam satis copiarum collegit, repentina vi & validissimo impetu Clusam, qua Harspurgum ad Imperatorem

torem transitus erat, occupauit vsus incredibili festinatione, ita vt Carolo nocte media effluente imbre cum aulicis & his tantum militibus, quos ad custodiam sui corporis habebat, Vilaccum fugere necesse fuerit. Verum vt ilex e ferro vires ducit, sic CAROLVS e periculis animosior emergit: & interea, dum subsidia ex Italia & Hispania expectat, per Ferdinandum fratrem simulate cum Mauricio de pace agit: ille vero animo, & lætitia inflatus, ac si de Cæsare triumpharet, exultat, & cum cæteris hæreticorum principibus cuncta miscet, & turbat. Quem insolentem vtique dux Bransoicchi magis diuina ope fretus quam humana cum his copiis, quas Imperatoris nomine coegerat, adoritur, & pugnantem debellat, & cedentem grauiter ferit, ex quo vulnere post triduum animam amisit. Vt omnem hæreticorum vim, & ardorem concidisse vidit Imperator, ne quam crudelitatis notam sustineret, Lantgrauium e custodia liberauit, & filiis Saxoniæ ducis, qui his ipsis diebus mortem obierat, vniuersa patris bona & familiæ insignia & dignitatem restituit. Neque enim perduelles sæuius puniendos censuit ne male affectos cæterorum principum animos acrius exulceraret; neque remissius agendum putauit, ne quem Imperii contemptum lenitas afferret, & impunitatis spes vlla posthac improborum hominum audaciam educaret, seruans singulari cum prudentia iustitiæ modum & æquitatem, sic vt illi a cœlesti quodam numine dictum fuisse videatur:

Hæ tibi erunt artes, parique imponere morem,
Parcere subiectis & debellare superbos.

Hinc me res gestæ contra Turcas & Mauros ad se vocant: quæ satis omnibus declarant Imperatoris non vulgarem in tuenda religione voluntatem & industriam: quippe cui semper in animo propositum fuit pro vera religione, ac suæ dignitatis officio Christiani nominis hostes profligare, & gestientem Turcarum audaciam furoremque comprimere. Porro Solimannus Turcarum dominus ad totius Europæ dominationem aspirans iam secundo Hungariam ingressus cum CCC.M. delectorum militum exercitu maximum Christianis metum, & terrorem incusserat. contra quem CAROLVS inuicto animo cum XC.M. hominum profectus iuxta Viennam castra locauit, & admirabili arte copias ad pugnandum disposuit. Cum vero erectus spe certa victoriæ diuina quadam præsentia pugnæ diem expectaret, Solimannus victus præstantia CAROLI, quod in eius opinor galea, cœleste atque inextinguibile lumen conspexisset, quale in suis ducibus poetæ sæpius elucere confingunt, nocte socia castra mouit, seque ex eius conspectu quam longissime proripuit. Ergo potentissimus & clarissimus Turcarum Imperator neque militum multitudine, neque famæ pudore ad pugnandum induci potuit, nec prælio victoriam, sed fuga salutem quæsiuit. Et non liceat acclamare egregiam, & ante hoc tempus inauditam, & inopinatam sine vllo telo solum ipsa præsentia partam de tanto exercitu & Turcarum Imperatore victoriam? Per id quoque tempus Andreas Auria cum aliquot rostratarum nauium classe in Peloponesum missus præclara facinora edidit: quibus ingentem occupandæ Græciæ pauorem Turcis iniecit. Solimanno igitur ex Hungaria non prælio, sed metu pulso, atque ita pulso vt nunquam amplius ausus sit incolumi CAROLO redire, ad expugnandum Guletham arcem prope Timethem Imperator animum aduertit: quod inde maximum periculum Christianorum nauigationibus & maritimis oris a prædonibus immineret. Nam Hariadenus Ænobarba, quem Barbarossam vulgo nominamus, vir multis victoriis & bellicis ornamentis clarus, qui grauibus sententiis Solimanni animum ad vniuersum terrarum orbis imperium excitauerat, ex Tunethe Muleasem expulerat, & Mulirosetto fratri regnum addixerat, ac Guletham Solimanni nomine munierat ea nimirum spe, vt aliquando sub Turcarum Imperium & fidem vniuersa Africa redigere.

redigeretur. Quamuis ergo a Gallorum odiis non iniuria timendum sibi esset, tamen in Deo spem ponens rerum suarum, quod iustum & Christianæ reipublicæ vtile, ac necessarium bellum moueret, magna cum classe in Africam profectus est, ac secundo vento Vticam tenuit quem portum Farinæ hodie vocant. Eius appulsu Barbarossa grauiter perturbatus maiore præsidio Guletham firmauit, & classem in stagnum, quod facit inter Tunethem & Guletham influens mare, subduxit. Imperator ex Vtica legens oram antiquæ Carthaginis vbi in conspectum Gulethæ venit, milites in terram exponi iussit, & hostem a littore tormentis arceri, tum opportunis ad feriendum arcem locis tormenta disposuit: postremo terra marique Guletham inuadens, quæ natura loci & artis opere inexpugnabilis videbatur, incredibili virtute, ac felicitate cœpit, simulque tota Barbarossæ classe potitus est. Sed dum reficit propugnacula captæ arcis Barbarossa cum XX. M. militum Christianas aliquot cohortes adoritur, fit ad pugnam concursus, pugnaturque vtrinque fortissime atque acerrime: Sed Hispanienses equites cum barbarorum equitum vim sustentare diutius non possent, & circumfunderentur vndique hostes, Imperator ipse, non aliter atque olim Cæsar cedentes suos Neruiis, primus in hostem factus exemplo suo ad pugnam retraxit, inter primos armatus procursat, & ad prælium omnes cohortatus ad acclamationem Sancti Iacobi, qui ab Hispanis religiosissime colitur, stringit in hostes gladium; reliqui tanti ducis exemplo animosiores effecti barbaros prosternunt, feriunt, occidunt. Quo in prælio CAROLVS præter cæteras victoriæ laudes ciuicam coronam meruit, quoniam Andream quendam Ponrium equitem Bæticum ex hostium manibus vulneratum seruauit. Tum contra multorum sententiam decreuit Barbarossam persequi, & ex Africa Turcas omnino depellere. Quamobrem instructo exercitu castra Tunethem propius mouentur, ordines ducente Alfonso Daualo Marchione Vasti egregio, bono, & forti duce. Occurrit cum suis Barbarossa accessum ad vrbem quoquo modo inhibiturus, verum commisso certamine inferior discedit, atque intra oppidi mœnia sese recipit. Et quamuis C. M. hominum in armis haberet, tamen artibus CAROLI præuentum se videns & industria circumclusum in maximam desperationem venit; Et extra omnem rerum meliorum expectationem positus, in captiuos Christianos, qui in custodiam coniecti fuerant numero VI. M. ferro & igne sæuire statuit animo ad crudelitatem præcipite. Sed dum in concilio est, captiuorum aliqui se primum, tum alios occulte ex catenis soluunt, vel ex ipsis custodibus aliquot a tanta crudelitate ad misericordiam commotis, postremo facto in custodes impetu arce potiuntur: intra quam subito fumo, signis, nutu, & clamore sublato Imperatorem aduocant. Vnde Barbarossa cum videt se neque pollicitationibus, neque precibus, neque vi posse arcem recipere, cum VII. M. Turcarum in Hipponam, quam modo Bonam dicimus, fugam arripuit; atque inde loci mox cum XIII. triremium classe, quam illic ante ad omnem euentum collocauerat, Algerium, quod oppidum Mauritaniæ veteres Romani Iuliam Cæsaream vocauerunt, ne in Imperatoris manus veniret, celerrime profugit. Cuius fuga Tunethes sine vlla concertatione in Imperatoris potestatem venit. eam Imperator Muleasemi, qui a fratre pulsus e regno prius ad se confugerat, imposito paruo tributo restituit. collaudatisque captiuis Christianis & auctoribus facinoris dignis muneri-
p. 513 bus affectis ad nos de Africa triumphans perlatus est: atque a vobis summis honoribus & pompa exceptus. At vero tantam felicitatem aliquot post annis graui iactura permiscuit cœli turbulentissima, & formidolosissima tempestas, quæ classem ad Algerium fœdissime vexauit. Nam cum statuisset Algerium piratarum vnicum post captam Tunethem receptaculum euertere, vt ex omnibus oris Christianorum nauigationibus & mercibus mare liberum tutumque pateret, eo cum ingente classe profectus fuerat: & nondum erant omnes homines, equi, commeatus, tela, tormenta, & ad oppugnandum pertinens materia in terram exposita,

cum prima noctis vigilia magnis tempestatibus subito mare concitari, & vehementis imbris, & nimborum & procellarum & turbinum ruina, cum fulminum & tonitruum horrore cœlum vndique misceri cœpit. Quæ tempestas cum biduum continenter sæuisset, nauium aliæ collabefactatis lateribus submersæ, aliæ vndarum æstu ad littus illisæ & perfractæ sunt, paucæ ad anchoras deligatæ vim ventorum & fluctuum sustinere potuerunt: & hominum alii cum ipsis nauibus salo obruti, alii, qui ad littus nando euaserant, ab hostibus immanissime cæsi: quanquam hoc ab hoste periculum deinde qua potuit Imperator celeritate summouit. Spectaculum non modo hominibus sed vndis ipsis, & littoribus luctuosum. At qui in terram ante descenderant maximo imbre madefacti & crudelissima tempestate deterriti, neque arma tenere neque se miseros sustentare valebant; augebatque dolorem commeatus iactura: nam tegumenta in nauibus reliquerant, & cibaria solum in duos aut ad summum tres dies secum asportauerant. Nihilominus Imperator obiens egregii ducis, & militis munus humanissimis verbis acerbitatem omnium solatur, & primus in acie obuersans dextera, & virtute suos ab ingruentium barbarorum armis defendit: nec quicquam vnquam. O mirabilem viri constantiam & firmitatem, in tot tantisque rerum asperitatibus, aut desperatione deiecisse, aut formidine contraxisse animum visus est, alacri & semper eadem fronte, pluuiæ, frigoris, famis patiens, atque interdiu & noctu suis in acie præsens; vt eius virtutem admirati hostes CAROLVM Deo cuipiam similem esse, nec iam amplius mortalem, sed de cœlo lapsum aliquem ad salutem, & nomen populi Christiani propagandum crediderint, & elatos a rerum euentu spiritus alienæ virtutis admiratione represserint. Sedatis iam fluctibus, & tempestate commutata aliquot aliis discriminibus vi quoque superatis milites in naues ascendere iussit; ipse vltimus conscendit, qui primus in terram descenderat. Quod si virtus aduersæ fortunæ telis velut aurum fornacis flamma probatur, certe in his grauissimis periculosissimisque procellis Imperatoris perfectæ virtutis laus maxima enituit. Iam Draguthem archipiratam acerrimum & communem omnium hostem ab Ioanne Vega prorege nostro ex Aphrodisio pulsum, & oppidum natura & arte munitissimum breui temporis spacio paruis copiis vix LX nostrorum interitu expugnatum, quid opus est me vobis, Mamertini, recensere, qui eius belli participes & socii fuistis? Ex quo non minor ad omnes vtilitas quam ad ducem gloria peruenit. Enimuero plerique magis secunda fortuna in his rebus vsi sunt, quas ipsi gesserunt, quam in his, quas aliorum fidei commendarunt, contra aliis vicariorum opera felicior & fortunatior fuit, quibusdam vero summis Imperatoribus iidem vbique prosperitatis venti vsque ad extremum vitæ tempus afflarunt: cuiusmodi CAROLVM habuisse videmus. Nam quantam per Ioannem Vegam? quantam per Bransoicchi ducem? quantas per Andream Auriam? quantas per Franciscum & Alfonsum Daualos? quantas per Prosperum Columnam, Ferdinandum Gonzagam & eos duces, quos Italiæ rebus præposuerat? quantas per eos, quos ad Indos miserat, victorias est felicissime consequutus? In cuius equidem felicitate hoc maxime ponendum arbitror, quod eius auspiciis deuictæ, & a ferino cultu & vana religione ad veram, & ciuilem reuocatæ sint regiones ab hoc nostro terrarum orbe disiunctæ, & priscis illis Romanis, qui se terrarum dominos adpellabant, ignotæ. Quamobrem merito nunc regina volucrum aquila Imperii, & Austriæ stirpis insigne ostium Oceani, quod vtpote nulli hominum natura peruium, domitor ille ferarum & mundi Hercules duabus columnis tanquam habitabilium regionum terminis præsepsisse dicitur, secundo volatu transmisisse se gloriatur. Quæ quidem ego non solum CAROLI fortunæ, sed etiam prudentiæ tribuenda existimo: e cuius, vt ita dicam, ludo & palæstra plures quam ex illo Troiano equo strenui duces p.314 prodiere, non quales sunt ficti illi Gallorum heroes, quos vulgus Palatinos appellat, sed quales Imperatorum mater Roma produxit. Nec profecto isti tanti fuissent,

nisi

nisi CAROLVS ingenio & virtute præstantissimus extitisset. Quapropter eius ætatem soleo vere auream prædicare, & Christiani populi felicitatem simul attendere, quod in grauissimis temporibus, & turbulentissima tempestate is Imperator diuinitus nobis datus sit, qui potentissimi & sæuissimi hostis Terrarum inquam domini conatus effringeret, ac non modo Christianorum fortunis imminentem, sed etiam ex infimo pectore crudelitatem insatiabilem anhelantem belluam consilio & vi longe e nostris regionibus expelleret atque eiiceret. Imperator vere pius, felix, inclytus, victor, triumphator augustus, & quod recte dixerim, pater patriæ, quoniam rempublicam Christianam labentem fulsit, afflictam erexit, perditam refecit, angustam explicuit, & coarctatam quam longissime dilatauit. Porro sapientes viri docent, neminem in vllo vitæ & studiorum genere perfectum esse posse, qui non & ingenii donibus ornatus, & doctrinæ præceptis instructus, & meditationis vsu perpolitus fuerit: quibus quasi numeris expletum & omni laude cumulatum Imperatorem nostrum videmus; qui a natura sagacem vim ingenii, ac motus celerrimos adeptus, totam ætatem in imperatoriis artibus consumpsit non modo excellentium virorum disciplinis imbutus, sed magnorum ducum ipse magister. Igitur hoc ingenio natum hominem & assiduo rerum vsu & exercitatione doctum credendum est, neque per ignauiam quicquam omisisse neque per audaciam aggressum esse, quod intelligentia & ratio aut obire postulasset, aut aggredi prohibuisset; quorum alterum inertiæ, alterum temeritatis est vitium, vtrumque Imperatoris virtuti, & laudi summæ contrarium: & qui tot victorias, & triumphos a grauissimis hostibus reportauit, necesse est illum semper laborauisse, nunquam non vigilasse, vbique præsentem fuisse, nec copiarum multitudine, sed militum virtute confisum, nec impetu quodam animi, sed pleno prudentiæ consilio, disciplina & ordine cuncta, quæ ad rem bene gerendam requiruntur, perfecisse. Neque vero in quo tot egregiæ virtutes emicuerunt, desiderata sunt ea, quæ virtutem maxime significant, dignitas inquam oris, generisque nobilitas. Nam regia stirpe prognatus, & in ea familia educatus fuit, in qua excellentissimorum Imperatorum permultæ imagines ad æternam factorum memoriam illum dies & noctes excitabant; oris vero forma digna pulchra, & virilis, quæ ipsam imperii maiestatem non mediocriter exornabat. Maxime autem eius animi excelsitas in laudis & gloriæ studiis apparuit, quæ in altioribus animis vehementiora esse solent: qui eum regem miserrimum esse aiebat, vtpote præstantis ingenii & virtutis expertem, qui res dignas prædicatione vel ignauus ipse per se facere nesciret, vel otiosus & voluptuarius negligeret. Veruntamen qui Christi fide illustratus supra virtutem & gloriam aliud videbat, quo diuina gratia liceret ascendere, non in honorum splendore, ac nominis prædicatione beatam vitam posuit, atque ii, quibus dies Christianæ veritatis nondum illuxerat, sed ad sempiternam illam felicitatem comparandam omnes suas cogitationes viresque conuertit. Vnde quibusdam illi obiectantibus scire quidem eum vincere, sed nescire more Cæsaris expedite victoria vti, quam Christiane, hoc est, vere & sapienter respondit, Cæsari vnicum vitæ finem fuisse propositum nominis prædicarionem; sibi vero cælestis gloriæ adeptionem; cuius gratia multa non facienda, multa etiam ferenda sunt, quam qui consequi neglexerunt, multa contra ius fasque patrarunt. Quis ne tota Italia potiretur, ne cunctam Germaniam occuparet, ne vniuersam Galliam diriperet, quis vllis obscero decretis aut copiis restitisset? At tantum valuit apud eum religio, vt pietatem & iustitiam cuiusuis rei dominatione potiorem habuerit. Quoties vox illa Caroli audita est, si vniuersam Galliam deuinceret, vniuersa se tamen illa Francisco lubentissime cessurum, modo per eum sibi etiam liceret tuto sua possidere? Et de Germanorum, qui deuicti sunt, bonis quid vnquam sibi assumpsit, cum multa sibi iure belli vendicare potuisset? aut quam crudelitatem in Franciscum licet aduersum virtuti inuidum gloriæ inimicum salutis suæ, cum captiuum haberet, exercuit? quam in

Germanici belli duces? quamuis multa ex illorum incolumitate sibi metuenda, ex interitu non pauca speranda videret? Non Andegauensium ducem Carolum regis Gallorum filium imitandum sibi duxit, qui regi Conradino in bello capto Neapoli, spectante non sine lacrymis populo, in foro caput e ceruicibus abscindi ab humili, & abiecto lictore mandauit. In nullius non dicam corpus sed ne fortunas quidem sæuitum est: solum his pœna inflicta, qui fœdissimis obstricti sceleribus omnes impetrandæ veniæ & misericordiæ terminos modumque transierant. Quin illius grata, lenis & modesta nullisque odiis inflammata victoria fuit, qui non intulit arma, sed illatam vim repulit solum tuendi iuris & dignitatis suæ gratia. Et quidem ius suum, & dignitatem tueri lex omnis diuina & humana, ciuilis & gentium concedit. Atque ita se vbique gessit, ita ius suum prudenter fortiterque seruauit, vt neque ob inertiam minui dignitatem suam permiserit, neque ob improbitatem iustitiam violarit, & inuictum semper animi robur ostenderit, & omnem auaritiæ suspicionem ambitionisque vitauerit. Vtinam Rex Franciscus nunquam his temporibus fuisset, quibus CAROLVS Imperium Christianorum tenuit, non sane tot molestiis rempublicam Christianam tanto cum omnium malo implicuisset, neque optimum Imperatorem a gloriosissimis cœptis contra nostræ fidei communes hostes sua cum ignominia & dedecore abstraxisset: quem vniuersi non modo e Græcia, sed etiam ex Asia Turcas expulsurum fore, & sanctam Hierusalem, in qua IESV CHRISTI Domini nostri religione venerandum monimentum est, e manibus barbarorum aliquando redempturum sperabamus. Quas ob res illum ausim cum summis Imperatoribus & ingenii præstantia, & animi magnitudine, & Imperatoriis artibus comparare. Græci laudibus vnum præ cæteris extollunt Alexandrum, Philippi Regis Macedoniæ filium, a magnitudine rerum gestarum magnum cognominatum. Is enim Asiam bello euicit & Darium regno Persiæ spoliauit, ac per vastas Indorum regiones victor excurrit. Atque istas tantasque res (quod certe mirabilius est, nec modo re, verum etiam dictu inopinatum) florente ætate confecit, quarum minimam partem id ætatis nondum ceteri attigissent. Sed tantorum factorum gloriæ grauia quædam, & odiosa in rege vitia quasi tenebras offuderunt superstitio anilis, superbia non ferenda, iracundia vsque ad manifestam insaniam ebrietatis in quouis homine detestabilis, ac sane tanta, vt tandem vna cum vino turpissime animam exhalauerit. Quocirca in eo magis animi quandam excelsitatem & felicem temeritatem nonnulli admirati sunt quam prudentiam & grauitatem. Nonnulli quoque hanc rerum gestarum magnitudinem ex eorum, quibus cum bellauit, ingenio attenuare conantur. Nam cum Asianis effæminatis & mollibus contendit armis, ex quorum ignauia & mollitie maior Alexandri virtus emicuit, contra Annibalem in cœlum efferunt, quod in Italia cum Romanis bellicosissima gente aliasque victrice XVIII annos feliciter bellum administrarit; ac tot consules, tot consulares, tot senatorii, tot equestris ordinis viros vicerit, tot exercitus fuderit, tot oppida ceperit, tot populos in fidem suam receperit, vt Romanis, qui de deserenda vrbe consilium ceperant, is qui ab Annibale victus non fuit, Maximus Imperator visus sit, e quibus Alexander, si in Italiam exercitum illum suum traiecisset, non profecto magnam gloriam deportasset, si non vti Rex Epiratorum Pyrrhus victus cessisset. Omitto Græcorum hominum in scribendis historiis vanitatem, qui non modo res illius gestas contra historiæ leges pluribus ornamentis amplificarunt, adulantes principem nimio sui ipsius amore laborantem, sed etiam ea litteris mandare ausi sunt impudenter, quæ nunquam gesta fuissent, ab ipsomet Alexandro repudiati, ne res suæ gestæ illorum mendaciis inuolutæ veritatis fidem amitterent. Multa etiam omitto non hominum opera, sed malorum dæmonum arte perfecta: qui nempe tum huius mundi principes & tenebrarum rectores in mortalium animis grauissime dominabantur. Cum Alexandro Romani Cæsarem æquant: quem equidem dissimilitudine bellorum, magnitudine contentionum numero pugnarum, varietate,

varietate locorum, asperitatibus rerum, celeritate conficiendi, arte militari & Annibali & Alexandro præferre non dubito: qui post hominum memoriam domitiferis & immanibus nationibus profligatisque summorum ducum maximis exercitibus solus de vniuersa Europa, Africa, Asia triumphasse videtur. Verum & is quoque tantam factorum celebritatem dominationis cupiditate tanquam veneno infecit, & cum totius Romanæ reipublicæ euersione turpissimis maculis clarissimum nominis splendorem aspersit. Laudabilior certe virtus Scipionis illius Africani, qui de Annibale & Carthagine victoriam non ad proprias vtilitates sed reip. commoda, non ad suam libidinem sed patriæ conseruationem, non ad priuatam tyrannidem, p. 516 sed Romani Imperii maiestatem contulit, vir cum liberalitate, comitate, clementia, tum maxime continentia celebrandus. Pompeium sciens prætereo. nam vitæ infelicissimus exitus totam eius famam denigrauit, ac simul domum & fortunas euertit. At Galli regem suum Carolum magnum his ducibus parem faciunt, procul dubio omni laude & celebratione dignum, ac de republica Christiana benemerentissimum Imperatorem. Siquidem Longobardorum regem Desiderium bello subegit, & Italiam grauissimo barbarorum dominatu liberauit, & Saxones, Pannones, Dacas, Istros edomuit, atque Aquitaniam, Vasconiam multasque alias patrio regno finitimas regiones in ditionem suam & potestatem redegit. In horum numero nostrum Regem & Imperatorem CAROLVM summo nos iure ponemus, qui Imperatoriis artibus a pueris deditus maiorem suis Imperiis quam aliorum præceptis bellicarum rerum cognitionem & scientiam comparauit; quem nullus vnquam labor negotiorum; nullus periculorum metus ab honestatis, & honoris studiis retardauit; cui non in prouidendo consilium, non in agendo industria, non in conficiendo celeritas defuit; addiditque semper spiritus maiores secunda fortuna, quæ illius cœptis & conatibus lenissimo vento aspirauit. Ipse Solimannum Turcarum Tyrannum licet copiarum numero superiorem, tamen excellente virtute perterruit, perterritumque ex Christianorum finibus longius extrusit. idem Guletham munitissimam arcem, atque vna Tunethem paucis diebus cepit, & Barbarossam stipatum innumeris armatorum cateruis ex Africa expulit. idem duobus potentissimis ducibus deuictis de vniuersa Germania, quæ intra Danubium Alpes & Rhenum posita est, triumphum maxime insignem egit, quod ante ipsum contigit Imperatorum nemini: idem Mediolanum vrbem vectigalem Imperii ex faucibus Gallicæ dominationis eripuit; & clarissimum ac potentissimum Galliæ regem bella sæpius renouantem, bello sæpius profligauit: quem ne vita & regno priuaret vna Christi religio prohibuit. Sed cum bellica laude ciuilem quoque coniunxit, qui quantum in bellorum administratione bonus & fortis, tantum in gubernatione ciuitatum sapiens & iustus fuit, nihilque minus in conseruando prudens, quam in amplificando imperio felix, quod equidem paucis datum fuisse videmus. Ipse enim præditus eximia vitæ integritate & intelligentia iustitiam præstantissime coluit animo ad æquitatem magis propenso, quam ad summum illud ius, quod est vnicum tyrannidis tegumentum, in audiendo facilis, in respondendo gratus, vbique comis atque humanus dignitati conuenientem retinens grauitatem: quem bonis artibus informatum, nec de quibusuis rebus, sed de præclaris & magnis delibantem honores grauia dumtaxat studia delectarunt; & hominem suis non alienis virtutibus florentem nulla vnquam inuidiæ vis, nulla maleuolentiæ affectio morbusque corripuit: qui cum omnibus tum maxime pauperibus Christi beneficentissimus fuit, quæ diuina caritate proficiscens virtus solam diuinam mercedem, nullam hominum laudem splendoremue desiderat. Sed quæ in Imperatore Christiano plurimum habet laudis, frugalitatem, modestiam, temperantiam maxime coluit, atque imprimis religionem & pietatem, quæ fundamentum omnium virtutum est, qui (vt hoc vnum dicam) singulis diebus mane post somnum quamprimum e lecto surgebat Deum obsecrabat, vt omnes suos labores, motus & conatus in ipsius honorem, in Christianorum commoda, in animæ suæ

inco-

incolumitatem cœlestis gratia conferret. Quare non modo Scipioni illi Africano, qui templum Capitolini Iouis quotidie solus adibat, cum vanam & impiam religionem coleret, verum etiam his, qui veteris testamenti sacris paginis commendati sunt, hoc magis excelluit, quod perfectione, lege & documentis institutus fuit. Hanc pietatem toto quidem vitæ tempore magnam, sed maximam in extremo curriculo, cum incitatior est ad metam cursus, ostendit. Itaque in animo mihi est illius e vita migrationem non minus quam victorias explicare: qua sola mores & vniuersa vita decoratur. Cum in Flandria esset annum agens LVI. & grauius e pedibus laboraret, statuit regnorum habenas Philippo filio tradere, & Imperium Ferdinando fratri concedere; non quo ipse genio liberius ab omni forensi & militari strepitu remotus indulgeret, similiter ac fertur Diocletianus imperium deposuisse, sed quo reliquum vitæ tempus diuinis studiis impenderet, vt ad omnem summi illius domini & rectoris vocem, si ex hac luce seu potius statione migrandum esset, vigilans ac paratus offenderetur; ac VI. Kalend. Martii suo natali die post longam orationem, qua ex suo discessu dolorem suorum lenire conabatur, cum idonea classe in Hispaniam nauigauit, & ad Liaredi portum eam applicuit. Vt in terram descendit, gratias immortali Deo pansis ad cœlum manibus egit, quod incolumis in eam regionem appulsus esset, quam tantopere amasset; tum in tellurem oculos defigens eam benignissime tanquam parentem salutauit, addiditque verba illa: Nudus a te egressus sum, nudus ad te reuertar. deinde in Valleoletum lectica delatus, & factum obuiam sibi nepotem suum Carolum ad colendum pie numen diuinum, & præstanter insequendum maiorum vestigia grauissimis verbis & sententiis cohortatus est. Hinc in religiosorum hominum, qui Sancti Hieronymi fratres vulgo nuncupantur, ab vrbe remotas ædes cum paucis concessit; Vbi cum multos menses diuinis rebus vacasset, morbo vehementius opprimi cœpit, tanti viri mortem e cœlo terris prænuntiante cometa. Ac VI. Kal. Octobris D. Matthæi profesto die confessionis & Eucharistiæ diuinis sacramentis, quemadmodum Christianum decuit, sese ad discedendum ex hac mortali in immortalem illam vitam muniuit: & cum festo die iam plane mors instaret, precatus est eos, qui adstabant, vt sibi adessent Deum pro se orando contra malorum dæmonum dolos & conatus, qui hominis calcaneo potissime insidiari solent, Ipse IESV CHRISTI Domini nostri suffixi cruci imaginem sinistra tenens, hæc cum lacrymis verba pronunciauit: Magnas tibi gratias habeo & ago sancte Deus, quod me nationum multarum Principem & Imperatorem crearis, sed maximas, quod in ouile tuum adduxeris, atque ex huius seculi molestiis & insanis honorum studiis hoc postremo vitæ meæ tempore semoueris, quo tibi venienti paratus occurrerem. Verum oro, vt delicta mea multa & grauia tuo sanguine deleas, quem factus homo in cruce pro humani generis redemptione, & salute effudisti: ne si me chirographo, in quo illa scripta sunt, ante tribunal iustitiæ tuæ salutis meæ hostis conuincat, damnationem euitare non possim, neque alia est ad cœlum via nisi per crucem. Nouissime cum dixisset: In manus tuas Domine commendo spiritum meum, declinans ad dextrum humerum caput, extremum diem LVIII. ætatis suæ anno, placide & tranquille clausit, tanto cum animi robore & præstantia, vt demum etiam mortem ipsam omnium terribilium rerum terribilissimam deuicisse visus sit. Ex hoc genere mortis & certis quasi animi notis admirandam eius integritatem & pietatem licet aperte perspicere, ac simul pro nostræ fidei ratione cœlestem illi & sempiternam gloriam augurari. Ac profecto ipsius vitam & obitum qui recto animo contemplatur, & humanis & diuinis honoribus CAROLVM V. Imp. afficiendum iudicat. Cuius tantis virtutibus equidem ipse non video parem orationem posse inueniri: sed tantum omnibus illum præferendum censeo, quantum dignitate, prudentia, virtute, fortuna antecelluit.

FINIS.

INDEX

Vniverſalis Rerum Præcipuarum in Tribus Tomis Freherianis contentarum. Prior Numerus Romanus, Tomum, poſterior minor paginam notat. Aſteriſcus autem numeris quibusdam adiectus paginas incuria Typographi eodem numero bis notatas deſignat.

A.

INDEX.

Bern-

Busch

D.

Succiam

E.

F.

Festa

Bo-

Fride-

G.

H.

Harte-

I.

cum

Suiten-

M.

Melissus

INDEX.

Nice-

INDEX.

O.

cem

Q.

R.

Rapo-

S.

INDEX.

Rex

INDEX.

T.

Tartari

Wezeli-

Y.

Zaber-

FINIS.

ERRATA

Errata Typographica
TOMI PRIMI.

Notandum quod in Annalibus Fuldensibus numeri 21. 22. bis positi, hinc posteriores in Indice, * fuerunt notati. Idem factum pag. 521. 522.

Pag. 1. lin. vlt. pro Concubinæ, leg. Concubina. Pag. 4. not. 2. lin. 2. pro Scobus, leg. Scotus. Pag. 12. ad a. 775. l. 9. pro Italia, leg. Italiæ. Pag. 13. ad a. 783. pro Bethea, leg. Bertha. Pag. 14. n. lin. 4. pro longua, leg. linguæ, lin. 22. pro Sagittarius, leg. Sagittarius, lin. 24. pro imperiossa sæpius, leg. imperiosa sæuus. Pag. 15. ad a. 794. lin. 11. pro Baluz. capit. t. l. 1. 262. leg. Baluz. Capit. t. 1. p. 262. Pag. 19. ad a. 810. lin. 4. pro exetcitum, leg. exercitum, lin. 8. pro circumquaque, leg. circumquaque. Pag. 20. ad a. 811. Marg. lin. 6. pro 89. leg. 811. lin. 15. del. Basil. c. 9. ad a. 812. Marg lin. 13. pro Pontnerus, leg. Pontanus. Pag. 21. Marg. l. 2. pro Caudidus, leg. Candidus. Pag. 43. lin. 43. pro reuersi sunt, lege reuersi sunt. Pag. 52. lin. 30. pro circumdante, leg. circumdantes. Pag. 57. lin. 7. pro marituros, lege morituros. Pag. 58. lin. 3. pro antefacti, lege antefactum, lin. 6. pro filius, lege filii. Pag. 60. ad a. 886. lin. 27. pro tanta imbrium, lege tanto vis imbrium. Pag. 68. ad a. 898. lin. 8. pro more gladii, leg. in ore gladii, lin. 14. pro Petznolano, leg. Pricnolano. Pag. 84. lin. 36. pro oblatium, leg. ablatum. Pag. 86. lin. 22. pro Warnius, leg. Warinus. Pag. 114. not. lin. 13. pro velati, leg. veluti, lin. 32. pro Asclaffenburg, leg. Aschaffenburg. Pag. 119. lin. 15. pro iudicarta, leg. iudiciaria, lin. 17. pro menasterii, leg. monasterii, lin. vlt. pro Ottos, leg. Otto. Pag. 120. lin. 49. pro qua cum, leg. qua cum. Pag. 141. lin. 5. pro limini, leg. limine. Pag. 148. lin. 40. pro Cristani, leg. Christiani. Pag. 160. lin. 37. pro noluerit, leg. nouerit. Pag. 167. lin. 8. pro mandatis archiepiscopo apponere cæperunt, leg. mandatis archiepiscopi opponere cœperunt. Pag. 172. lin. 43. pro Venectri, leg. Venerici. Pag. 176. Marg. lin. 6. pro 1086. leg. 1068. Pag. 184. lin. 7. pro exercitu, leg. exercitui, lin. 10. pro eripuerunt, leg. eruperunt, lin. 13. pro patre, leg. parte, lin. 40. pro si velles in honorem, leg. si vellet eum in honorem. Pag. 185. lin. 7. pro nullas exerceret in Saxonia, leg. nullas exerceret: in Saxonia. Pag. 190. pro traderet, leg. traderent. Pag. 192. lin. 17. integra deleatur. Pag. 211. lin. 17. pro ab nobis, leg. ac nobis. Pag. 216. lin. 13. pro multo mapis, leg. multo magis. Pag. 222. lin. 28. pro sanctus Spiritus, leg. sancti Spiritus. Pag. 237. lin. 36. pro publicus, leg. publicanus. Pag. 238. lin. 48. pro Stasburgensem, leg. Strasburgensem. Pag. 239. lin. 28. pro Dudechinus, leg. Dedechinus. Pag. 240. lin. 9. pro hæc, leg. hoc, lin. 15. pro Clarus, leg. Clarius. Pag. 242. lin. 14. pro docemus, leg. docemur. Pag. 248. lin. 39. pro aduerrius, leg. aduersarius. Pag. 249 pro militiæ, leg. malitia. Pag. 250. lin. 16. pro initium, leg. initum, lin. 41. pro retigerat, leg. tetigerat. Pag. 252. lin. 14. in margine, pro Cap. IX. leg. Cap. VIII. lin. 47. pro nunc, leg. nunc. Pag. 253. lin. 43. in margine addatur: Cap. IX. Pag. 254. lin. 20. in margine, pro Lib. 2. & 3. Theod. leg. L. 2. & 3. C. Theod. P. 255. lin. 14. per ordinet, leg. ordinetur. Pag. 258. lin. 51. pro non supplicantes, leg. nos supplicantes. Pag. 263. lin. 43. pro ex reo, leg. ex Deo. Pag. 330. verba: & Imperatorem cum exercitu suo intra ciuitatem eiicere, bis posita. Pag. 331. lin. 18. pro quæ, leg. qua. Pag. 480. lin. 29. del. sua. Pag. 440. lin. 29. in marg. pro HENRICVS II. leg. HENRICVS IV. Pag. 442. lin. 20. pro Suedos, leg. Suenos. Pag. 456. lin. 33. pro Stria, leg. Stiria. Pag. 461. lin. 21. pro Prutenos, leg. Prutenos. Pag. 480. lin. 39. pro bella, leg. Bela. Pag. 521. lin. 36. pro Benhardo, leg. Bernhardo. Pag. 544. lin. 35. pro Sultzburgensi, leg. Saltzburgensi. Pag. 552. lin. 28. pro 1226. leg. 1266. Pag. 558. lin. 4. pro Ladisladislaus, leg. Ladislaus. Pag. 561. lin. 31. pro probamus, leg. reprobamus. Pag. 577. lin. vlt. pro malitiam, leg. militiam. Pag. 616. lin. 1. pro MCCXII. supponendum MCCXCII. Pag. 617. lin. 39. pro prædicatum, leg. præiudicatum. Pag. 657. pro probent, leg. prohibent.

Errata Typographica
TOMI SECVNDI.

Pag. 4. lin. 5. pro Hilenlensem, lege Hilerdensem. Pag. 8. lin. 33. pro Principium, lege Principum. Pag. 17. lin. 34. pro Crescentium, lege Crescentium. Pag. 20. lin. 39. pro duas & XXX. Regulas, leg. duos & XXX. Regulos. Pag. 25. lin. 19. pro Nicolaum I. lege V. Pag. 26. lin. 13. pro QVINNI, lege QVIRINI, ead. pag. lin. 40. pro e Græcorum, lege Turcarum, ead. pag. lin. 41. pro nimis, lege nemus. Pag. 30. lin. 30. lege contra ius fasque. Pag. 31. lin. 30. pro virtuti, lege virtutis. Pag. 35 lin. vlt. pro redimere, lege redimire. Pag. 39. lin. 6. pro nisi sua, lege sue. Pag. 54. lin. vlt. pro natiuitate librorum, lege natiuitate Liberorum. Pag. 74. lin. 3. pro prodecessorum, lege prædecessorum, ead. pag. lin. 19. pro ultra factum, lege ultra Farum. Pag. 77. lin. 38. pro dominum, lege dominium. Pag. 78. lin. 7. pro machinis, lege machinas. Pag. 79. lin. 1. pro dictam, lege dicatam. Pag. ead. lin. 33. pro Patauiensis Diocesis, lege Patauiensis Diœcesis, ead. pag. lin. 40. pro facunditate, lege fœcunditate. Pag. 80. lin. 9. pro esse, lege est. Pag. 86. lin. 18.

pro

pro adire, lege adicre. Pag. 89. lin. 15. *pro Walachiam, lege Walachia.* Pag. 93. lin. 38. *pro Gregorius, lege Georgius.* Pag. 94. lin. 36. *pro augebat, lege angebat.* Pag. 95. lin. 4. 5. *pro Tertius, lege territus.* Pag. 96. lin. 24. *pro mamne, lege nomine.* Pag. 98. lin. 21. *pro pondere, lege pondera.* Pag. 104. lin. 21. *pro patrs, lege pati-* Pag. 108. lin. 6. *pro victa, lege vita.* Pag. 110. lin. 30. *pro quinquata, lege quinquaginta.* Pag. 113. lin. 47. *pro crudelusque, lege crudelibusque.* Pag. 115. lin. 37. *pro partium, lege patrium.* Pag. 116. lin. 39. *pro Masonitæ, lege Masonitæ.* Pag. 118. lin. 11. *pro inire, lege inere,* lin. 28. *pro multasque sanguine, lege multoque,* lin. 46. *pro Polanis, lege Polonus.* Pag. 119. lin. 4. *pro comitatur, lege committatur.* Pag. 121. lin. 6. *pro quæsti, lege quæslui,* lin 48. *pro adductos, lege abductos.* Pag. 123. lin. 37. *pro Vrsalensium, leg. Vpsalensium.* Pag. 125. lin. 37. *pro excuso, lege excluso.* Pag. 126. lin. 25. *pro comprehendo, leg. comprehendi,* ead. pag. lin. 37. *pro occufant, lege accusant.* Pag. 136. lin. 11. *pro plurimum, lege plurium.* Pag. 140. lin. 6. *pro lachrymas, lege lachrymant.* Pag. 142. lin 22. *pro nonalibus, lege navalibus.* Pag. 170. lin. 18. *pro Regina, lege Regnæ,* lin. 19. *pro arffimabat, lege affirmabat.* Pag. 172. lin. 17. *pro Hamburgi, lege Hemburgi.* Pag. 173. lin. 25. *pro dimsius, lege dimissus.* Pag. 174. lin. 6. *pro antequam, leg. antiquam.* Pag. ead. lin. 21. *pro nanabant, lege natabant.* Pag. ead. lin. 34. *pro vita sionta, lege vita functo.* Ead. pag. in not. lin. 9. *pro Millerus, lege Mullerus,* lin. 11. *pro Deipuræ, lege Deiparæ.* Pag. 175. lin. 39. *pro interes, lege inertes.* Pag. 177. lin. 16. *pro exemplo, lege extemplo.* Pag. 179. lin. 5. *pro deambluare, lege deambulare.* Ead. pag. lin. 21. *pro verunt, lege ferunt.* Pag. 181. lin. 30. *pro filius, lege filios.* Pag. 183. lin. 10. *pro Granzio, lege Krantzio.* Pag. 187. l. 20. *pro Dominum, lege Dominium.* Pag. 100. lin. 31. *pro Sacramentis, lege Sacramentis.* Pag. 203. lin. 2. *pro Patre, lege Parte.* Ead. pag. lin. 32. *pro fortias, lege fortias.* Ead. pag. lin. 40. *pro desponss, lege despondens.* Pag. 212. lin. 28. *pro Seculis, lege Secularis.* Pag. 215. lin. 49. *pro hæredicarum, lege hæreticorum,* lin. 53. *pro sine, lege sine.* Pag. 256. lin. 20. *pro sociali iure, lege Fectali iure.* Pag. 266. lin. 15. *pro parte, lege patre.* Pag. 268. lin. 7. *pro Episcopus, lege Episcopum, pro adprobatam, lege adprobatum.* Pag. 269. lin. 1. *pro quietus, lege quietas.* Pag. 324. lin. 4. *pro Ferrariensis, lege Finarensis.* Pag. 361. lin. 43. zu Metz/ lege zu Mentz. Pag. 398. lin. 36. *pro Canos, lege Carnos.* Pag. 455. lin. 36. *pro adumbrutam, lege adumbratam.* Pag. 462. lin. 8. *pro Garcensis, lege Gurcensis.* Pag. 475. lin. 22. *pro Ourcensis, lege Gurcensis.* Pag. 494. lin. 27. *pro amita, lege auita.* Pag. 545. lin. 14. *pro capitaneum, lege Capitaneatum.* Pag. 546. lin. 13. *pro prædis, lege præsidiis.* Pag. 571. lin. 1. *pro omnem, lege omnes,* ead. pag. in not. lin. 1. *pro Wigal, lege Wigul.* Pag. 572. in not. lin. 20. *pro J. Bayle, lege P. Bayle.* Pag. 581. lin. 24. *pro Symanta, lege Symaenta.* Pag. 592. lin. 16. *pro Louius, lege Iouius.*

ERRATA TYPOGRAPHICA
TOMI TERTII.

Pag. 42. lin. 39. *pro strenuissimam, lege strenuissimum.* Pag. 63. lin. 14. *pro locum, lege lacum.* Pag. 86. lin. 34. *pro auditui, lege aditui.* Pag. 133. lin. 40. *pro sacrilegia, lege sacrilega.* Pag. 165. lin. 7. *pro se, lege sed.* Pag. 181. lin. 28. *pro tanquam, lege tantum.* Pag. 187. lin. 3. *pro seruatum, lege seruatam, pro habere, lege haberet.* Pag. 210. lin. 40. leg. φοίνιος, lin. 41. leg. Αφευρόνι. Pag. 223. lin. 14. *pro clarus, lege charus.* Pag. 243. *pro nobilius, leg. nobilibus.* Pag. 266. *pro lucem, lege lucum.* Pag. 268. lin. 40. *pro prortuerant, lege proripuerant, pro mox, lege nox.* Pag. 299. *pro vires, lege vites.* Pag. 332. *pro nulos, lege multos.* Pag. 335. lin. 29. *pro grauissimam, leg. gratissimam.* Pag. 376. lin. 8. *pro nos, lege vos.* Pag. 387. lin. 14. *pro ingruentum, leg. ingruentem.* Pag. 423. lin. 10. *pro sorores, leg. sorore.* Pag. 452. lin. 16. *pro vini, lege viui.*

